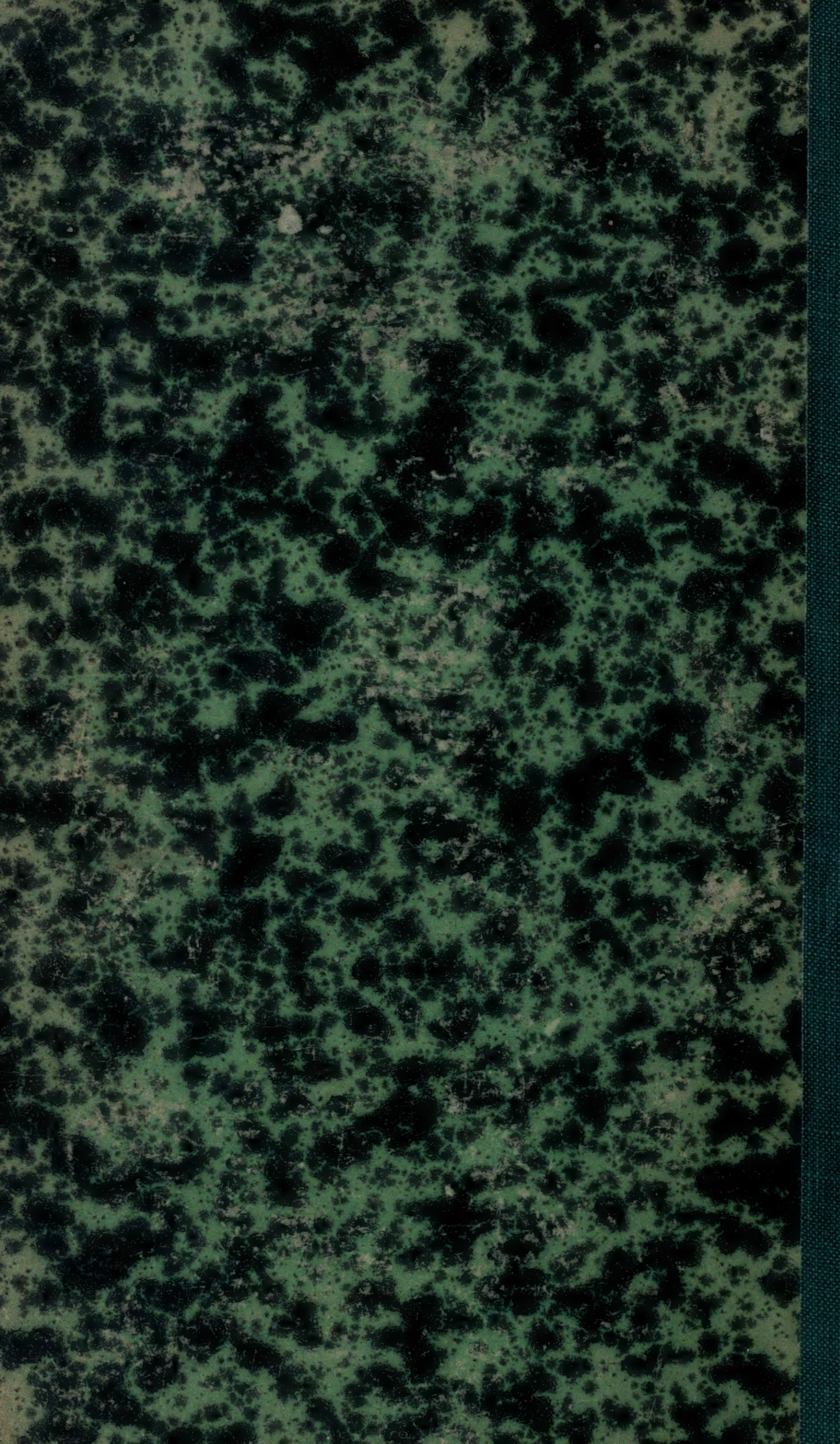

ספר

דִּבְרֵי יְמֵי עוֹלָם

וּכְלְכָל

תולדות בני האדם והעתים אשר עברו על כל ממלכות תבל מימות עולם , תולדות החכמות והמדעים וחרשת המעשה , תולדות בני ישראל מימי החשמונאים עד היום הזה , תולדות גדולי ישראל אנשי הַשֵּׁם בכל דור ודור , תולדות ההשכלה בישראל מימי הרב ר' משה בן מנחם ז"ל עד ימינו אלה .

מְאַסֵּף

מבחירי החכמים והסופרים יודעי העתים

על ידי

קלמן שולמאן.

חלק שני

ווילנא

בדפוס ר' יוסף ראובן בר' מנחם מן ראם

שנת תרכ"ט לפ"ק

ДИВРЕЙ ЕМЕЙ ОЛАМЪ

т. е.

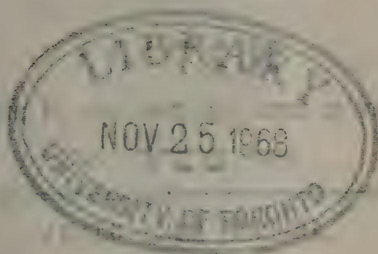
Всеобщая Исторія составленная Кальманомъ Шульманомъ.

Томъ II.

ВИЛЬНА. Въ Типографіи Р. М. Ромма. 1868.

На Жмудскомъ переулкѣ въ собственныхъ домахъ подъ №№ 327 и 328.

Дозволено цензурою. — 20 Іюня 1866 г. Вильна.

הקדמה

בחלק הזה יִכְלוּ דברי ימי הקדם וְיָחֵלּוּ דברי ימי הַבֵּינַיִם, ימים נפלאים ונוראים אשר כמוהם לא נהיו מן העולם ואחריהם לא יוסיפו עד שְׁנֵי דור ודור. בהם נוסדו לראשונה בתי מדרש החכמה באייראפא אשר מהם יצא אור ההשכלה להאיר את חשכת הלילה הָרֹבֶצֶת על פני הארץ. בהם נגלה סוד מַחַטּו הַצְּפוֹנִי (קאָמפּאַס) אשר נתן בים דרך ובמים עזים נתיבה. בהם יצאה לאור מלאכת הדפוס אשר עשתה להחכמה כנפים לָעוּף מקצה השמים עד קצותם ולמלאות פני תבל אור יְקָרוֹת. בהם נגלתה הדרך להודו מזרחית אשר הרחיבה את גבולות המסחור להחיות עמים רבים, בהם מצא הַתָּיָר הגדול קאָלומבאָס את הארץ החדשה אמעריקא. בהם פרחה מלאכת המליצה והשיר וכל מלאכת מחשבת ורשת המעשה. ומָרום ונשגב מכל אלה, הוא: כי בְלִיל כל מַמְלְכוֹת הָאֱלִיל (היידענטהום) כָּלִיל בעשן כָּלָה בימים ההם, וכמעט נושעה התבל תשועת עולמים, אך העמים אשר הַסְכֵּן הִסְכִּינוּ ללכת בחשך שָׁנִים אין מספר, הֻכּוּ בַסַּנְוֵרִים מִנֹּגַהּ אור יְקָרוֹת אשר הופיע עליהם פתאם, וישאפו הלילה — אז התרוממה עיר רומא שנית וַתְּעַנֵּן את זהַר הרקיע בַּעֲנַן צלמות, וַתְּכַבֶּה את כל שביבי אור החכמה אשר פרצו בימים ההם. הפאפסט התאזר עֹז וַיַּעַד גאות וגאון, וַיַּעַט כמעיל קנאת הדת (פאַנאַטיזמוס), וַיִּנָּשֵׁל ממשלת המושלים, וַיְנַצֵּל הודם והדרם. כסאות המלכים היו הֲדוֹם לרגלי גאותו, וְכִתְרֵי הקיסרים כְּכַדּוּרִים בידו לְשַׂחֵק בהם, והוא מְהַעְדֶּה מַלְכִין וּמְהָקֵם מלכין, ואיירופא כֻלה רגזה וַתָּמוֹג... הפאפסט והפאַנאַטיזמוס מלכו בגוים, ומלכותם בַּכֹּל מָשָׁלָה! ורק עַם קָטֹן וָדַל, עַם נודד ונולה, עַם בני ישראל, רק הוא לא כָפַף נפשו תחת עול ברזל ההוא אשר תחתיו שָׁחֲחוּ כל אילי הארץ, רק הוא לא הִתְרַפֵּס תחת רגל גאוה אשר כל אבירי איירופא עָפָרָהּ לִחֵכוּ! רק העם הזה לא שָׁמַר את מצות הפאַפסט בכל עת אשר צִוָּה להרים יד במלך וּלְמַגֵּר לארץ כסא הודו, רק הוא לא הפר א״ת שבועת אֱמוּנָתוֹ לְמַלְכּוֹ כיתר העמים הדבקים בהפאַפסט...

וירא הפאַפסט וירגז, ויפתח את אוצרו הנורא, ויוצא את כְּלֵי זַעְמוֹ על שארית יהודה, וכהניו וכל קדושיו עזרו לרעה, ומהם יצאה אש הפאַנאַטיזמוס ותאכל את כל נְאוֹת יעקב בימי הבינים — ואנחנו לרגל המלאכה אשר לפנינו בתולדות הימים ההם, לא יכולנו להתעלם גם מתולדות היהודים בעת רעה ההיא, מהתלאות הנוראות אשר הִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ אז על צואריהם בעברת כֹּהֲנֵי הקאַטהאָלים מְזֵי א״ש קנאת הדת, וּבִזְדוֹן הֲמוֹן החשכים לְחֻמֵי רֶשֶׁף הפאַנאַטיזמוס, אשר כֻּלָּם נוכדו

יתר

יחד להכחיר את ישראל מגוי ולהשבית מאנוש זִכְרָם. ואם שָׁאֹל ישאל הקורא: „מה־בֶּצַע לנו בדברי עצבים כאלה? הלא טוב טוב לנו לְהַשְׁכִּיחָם ולהשליכם במצולות ים הַנְּשִׁיָּה״, אף אני אשיב אמרי לו: כי כפלים להתועלת היוצאת מדברים כאלה: א) בזכרנו את אשר עָשְׂתָה לנו מְשׁוּבָה הפַאנַאטיזמוס, ואשר גָזרה עלינו בימי הבינים, נודה לֵאלהֵינו על חסדו ועל אֲמִתּוֹ אשר הֶעביר רוח התכמה על מַחְשַׁכֵּי מֵי המבול ההוא וַיָּשֹׁכּוּ המים הזידונים, ועין בעין נראה כי עץ חיים היא התכמה למחזיקים בה ותומכיה מְאֻשרים, תחת אשר הפאנאטיזמוס מַטֵּה ועם היא בידי זְשׁוֹמֵי אַל לְשַׁחֵת כל בשר וּלְהַכּוֹת התבל חרם —. ב) נברך את שֵׁם אלהי מָעֻזֵּנו אשר נתן עֻזּו בשחקים למלכי איירופא בדורות האחרונים האלה לתת חֲתָם באף מורדי אור ההשכלה, וּמִתְגָם בשפתי הַקַנָּאִים הרעים לבל יָרֵעוּ ולבל ישחיתו את אחיהם אשר לא כמחשבותם מחשבותיהם, תחת אשר בימי הבינים קָצֹר קצרו ידי המלכים מהשיב את ידי מַרגיזי אֵל ההם מִבַּלַּע ומהשחית —. ואנחנו החוסים בצל מלכי רוסיא האדירים, נוסיף עוד אהבה על אהבתם אם נתבונן כי גם בימי הבינים, ימי שָׁלְטוֹן מגפת הפַאנַאטיזמוס בכל רחבי איירופא, גם אז ישבו אבותינו שאננים מפחד רעה בחסדי מלכי חסד ההם, ובתוך מִדְבַּר העמים אשר התנודדה אז גלות ירושלים, היתה ארץ רוסיא נְאוֹת השלום (אָאַזע) לשרידי רָצַח ההם, כי מפני אור פני המלכים הנאורים ההם, נָמַסָּה מִפְלֶצֶת הפַאנַאטיזמוס כְּחֹמֶם דונג מפני אש, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, עֵדות בספר התולדה כי מעולם לא הניחו מלכי רוסיא לכהניהם ולקנאי בני עַמָּם להתקומם על היהודים בחרב נוקמת להכריעם לטבח ולהכות אֵם על בנים כאשר היתה כזאת ביתר הארצות פעמים אין מספר — מעולם לא קם כהן רוסי להסית את ההמון להתנפל על היהודים ולהורידם רוּמָה למאות ולאלפים כאשר עשו כן כהני הקאַטהאָלים בכל עת מְצוֹא — האינקוויזיציאָן הארורה לא תָקעה יְתֵדָהּ בארץ רוסיא הברוכה להפוך אותה לְמִזְבַּח אש ועצים ולהעלות עליו את בת יעקב לעולה כליל — השמות הארורים Auto da fe, אינקוויזיטאָר, טאָרטור, לא נשמעו בכל רחבי ארץ המשׂירה הזאת —. כי ידין ה׳ עמים בְּקֵץ הַיָּמִין וּדְמֵי היהודים עליהם יִטּוֹשׁ, וְתִשָּׂא רוסיא את ידיה המהורות אֶל כֵּס יָהּ ותאמר: „יָדַי לא שפכו את הדם הזה! —״. אַשְׁרַיִךְ ארץ אשר אליך חָרדה יוֹנַת מֹרִיָה וַתִּמְצָא קֵן לה, וְאֶפְרֹחֶיהָ מחסה ומסתור! אשרי העם אשר הסתיר בסתר כנפיו את נִינֵי אברהם העברי וַעֲבָדֵי משה איש האלהים! —.

והִנֵּה להוכיח ולערוך לעיני הקוראים דְמות ימי הבינים ונַאקת בת יהודה בימי רעה ההם, נציגה בזה את הֶחָזוֹן הזה: נִדְמֶה נא בנפשנו כי באחרית הימים עת יֵעָרֶה רוח מִמָּרוֹם על כל יושבי תבל וְתִמָּלֵא הארץ דֵּעָה את ה׳ כמים לַיָּם מְכַסִּים, יסופו יִתַּמּוּ כל ספרי הזכרונות דברי הימים, והתולדה (געשיכטע) הָעֲקֻבָּה מִדָּם, תִּשָּׁכַח כְּמֵת מלב, לבלתי הָבִיאוֹת לְבּוֹת הצדיקים בזכר ימי חֹשֶׁךְ

ההם

ההם. אך איש אחד חֲכַם הרזים יִתְאַוֶּה תאוה להתחקות על ימות עולם וקורות הדורות מראש מקדמי ארץ, ותשוקתו הַנִמְרָצָה תַּמְרִיצֵהוּ להתהלך בארץ לארכה ולרחבה לְחַפֵּשׂ כמטמונים ספרים נסתרים אשר רזי עולם ההם בהם נאצרים. ימים על שנה יָנוּעַ מִקְצֵה הארץ עד קָצֶהָ, עד כי פתאם לפתע יִגָּלֶה לעיניו בַּיִת גדול ורחב ידים מָלֵא מפה אל פה המון ספרי דברי הימים לכל העמים והלשונות... כנשר יָטוּשׂ עֲלֵי אֹכֶל, כן יַעַט על הספרים ההם, בלב דופֵק ושמחה נִצַחַת יאחז אחד הספרים, ובנפש רְעֵבָה ישאף כל אֹמֶר, יְעַלַּע כל מִלָּה וְיִגְמָא כל הֶגֶה... אך כרגע יִרְגָּז, יִתְפַּלֵּץ וְיִתַּר ממקומו כמו נְשָׁכוֹ נָחָשׁ... „שֹׁמּוּ שמים וְשַׂעֲרוּ שערי שְׁאוֹל!“, ישאג מנהמת לבו, „הֲיִתָּכֵן כי לְפָנִים התהלכו בָּאָרֶץ יְצוּרִים נוראים אשר דמות אדם ותבנית פריצי חַיּוֹת לָמוֹ! — היתכן כי יושבי ספרד, ראשיה וכהניה וכל עם הארץ לבשו אכזריות נמרים וְקֶטֶב מְרִירִי ויטרפו שֶׂה פזורה ישראל ועצמותיה פִּצֵּחוּ! — הה, לאלפי אלפים טרפו, שרפו, הרגו, טבחו וַיְרַצְּחוּ בקול המון חוגג נֹכַח פני ה' ולעיני השמש! — הוי, נַעֲוֵיתִי משמוע עלילות רֶשַׁע כאלה, נבהלתי מֵרְאוֹת מַרְאוֹת רֶצַח כמוהם!! —“. וכאשר יוסיף לקרוא בספר ההוא אשר אֻנָּה לידו, ויוסיף לראות את אשר עוללו בני ספרד לגולי ירושלים בימי הבינים, כן יוסיף לְהִתְרַגֵּז וּלְהִתְפַּלֵּץ, פניו יֵעָוּו, נידי רקותיו יִשְׂתָּרְגוּ, שביבי זעם מעיניו יִתְמַלָּטוּ, יִרְקַע ברגל וַיַּשְׁלֵךְ את הספר מידו... כְּשֹׁךְ מעט סערת נפשו, יחשוב למשפט וְעִם לבבו יָשִׂיחַ: „אולי רק בארץ רפאים כספרד, התהלכו מרגיזי אֵל כאלה, לא כן יתר העמים ביתר הארצות, הם לא השחיתו את צלם האלהים, בכנפיהם לא נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, וַהֲמוֹן מֵעֵיהֶם ורחמיהם נִכְמְרוּ על עַם אֹבֵד ונדח, עַם שרידי חרב, עַם בני ישראל —“. ובכן יתקור וידרוש תולדות היהודים ביתר הארצות, ומה ישתומם לבו בקרבו בראותו כי גם בארץ צרפת, אשכנז, איטאליא ובריטאניא רָדְפוּ היהודים עד חרמה, כל מוצאיהם אֲכָלוּם, בְּלָעוּם כתנינים, רמסום ברגלים, שרפום חיים, הוקיעום לעיני השמש, נגזרום לגזרים בְּמַגְזֵרוֹת הברזל, ויעשו בהם שפטים נוראים אשר אך לְזָכְרָם יִתְעַלֵּף רוח כל בְּשַׂר איש... „הה, יוסיף האיש לקרוא, הה, נפשי מִתְעַטֶּפֶת גם מִתְעַלֶּפֶת! — אוי מה היה לעמי איירופא בימי הבינים ההם! —“. אך פתאם יַבְלִיג על שֶׁצֶף קִצְפּוֹ, ישקיט אש זעמו, ורוח מבינתו יענהו: „אולי יָצָא העם הזה מִמְּקוֹר מָשְׁחָת וּמַעְיָן נרפש, אבותיו היו אֲבוֹת כל רֶשַׁע אשר לא יָדְעוּ אֵל, וַיִּצָּמְדוּ להבלי האלילים, ויעשו כל תועבות ה' אשר שָׂנֵא, ועל כן פָּקַד ה' עֲוֹן אָבוֹת על בנים, ויתנם ביד אילי גוים —. אולם עד מהרה יִוָּדַע לו אמונה אֹמֶן כי העם הזה חֻצַּב מִצּוּרֵי שַׁדַּי, וּמִמְּקוֹר קֹדֶשׁ קדשים יְהֻלַּכוּן, אבותיו בני אלהים הם ובני עליון כֻּלָּם, והם הם היו הראשונים אשר קראו בְּשֵׁם ה' והודיעו עלילותיו לכל העמים המתהללים באלילים, ויביאו צדק עולמים לכל יצורי עולמים.... ובכל זאת יתאמץ האיש להשקיט רגשי רוחו וְיִגְזֹר אֹמֶר „כי הבנים סרו מדרכי אבותיהם, וּבְקִרְבָּם כן

הִרְבּוּ תֶּרַע, עד כי מאסם ה' וישליכם מעל פניו לָמוּג ביד פִּשְׁעָם —. אך עד ארגיעה יתבונן כי חָטָא בלשונו, כי בָּעָם הזה בָּחַר ה' מכל העמים מאז ומקדם וַיִּקְדְּשֵׁהוּ לו לְעַם סגלה, ורק עליו הופיע בהוד הדרת קדשו ויתן לו תורת אמת אשר לאורה הלכו גם ילכו כל העמים הנאורים תחת כל השמים, רק מבניהם הֵקִים לנביאי אמת וצדק, וּמִבַּחוּרֵיהֶם לאנשי קדש ומחוקקים אשר כמוהם לא נהיו מן העולם ואחריהם לא יוסיפו עד קץ הימים.... אפס כי בכל זאת יוסיף האיש לחפש עוֹלוֹת על היהודים וַיִּטְפֹּל עליהם עָון אשמה כי השליכו את תורת אלהיהם אחרי גום, המירו כבודה בהבלי נכר ומעשה תעתועים, עד כי נִתְּכָה עליהם חמת ה' עד להשחית —. והנה כרגע יוָּדַע לו כי כל התלאות הנוראות אשר באו עליהם מיום היותם לגוי, היו רק בגלל תורתם, רק למענה באו באש ובמים, רק למענה חרפו נפשם למות, ורק למענה היו צְפוּיִם אֱלֵי חֶרֶב, הֶרֶג, רֶצַח וְאַבְדָן.... אז יִשֹּׁם האיש שִׁמָּמוֹן נצח; ילך שולל בלחץ תִּמְהוֹן לְבָבוֹ עד כי יהי מְשֻׁגָּע ממראה עיניו.... אך בכל אלה יחפש עוד תואנה וסבה אחרונה לצרות היהודים, וְיַחְלִיט כי עַם מרי הם, מֹרְדִים וקושרים ומתערבים עִם שׁוֹנִים, ובכל ארצות מגוריהם הִצִּיתוּ שלהבת אש המרד, הרימו יד במלכי הארץ, וכל ישעם וחפצם למגר לארץ כסאם, ועל כן נשפטו משפט מוֹרְדִים וקושרים ודמיהם בראשיהם —. אך גם הסבה האחרונה הזאת כעוף תתעופף כרגע בְּהִוָּכְחוֹ כי ישראל גוי אחד בתבל אשר רוחו נאמנת למלכי ארץ אשר הם חוסים בצלם, ובכל השנוים (רעוואָלוּציאָנען) אשר התחוללו בארץ, לא הִתְעָרְבוּ, ולא נתנו יד לפושעים, כי מצות אלהיהם ומצות מלכם החכם מכל אדם, כַּתוּתם על לבבם "לְיִרְאָה אלהים וָמֶלֶךְ". ומיום אשר הגלו מעל אדמתם, ה' אלהים עמם ותרועת מלך בם —. אחרי הדברים והאמת האלה ילך האיש שולל ונפעם, עָשׁוּק וְרָצוּץ בַּחֲמַת רוחו, ויתתור בכל עוז למצוא תוצאות ממצוקותיו ומבוכותיו, ולא ימצא כל נָתִיב ודרך כי אם לְכַחֵשׁ בַּכֹּל — ובכן יכחש בתולדות בני האדם בכלל, ובתולדות היהודים בפרט, ויחליט כי כל הנמצא כתוב בספר אודות היהודים ומצוקותיהם האיומות בימי הבינים, לא היו ולא נבראו, רק מליצים אדירים בעלי דמיון המה הציגו אותם לְמָשָׁל, למען תְּפוֹשׂ את הקוראים בלבם, כאשר יעשו כן כל חוזי חֶזְיוֹנֵי תוּגָה (טראַגעדיען), וַיִּתְפַּלֵּא הפלא ופלא על מִפְלְאוֹת המליצים ההם אשר הפליאו לבדוא מלבם חזיונות מבהילים ונפלאים כמוהם —. אמנם האמת היא חֲזָקָה מִכֹּל ותחתיה יִשַּׁחוּ כל מצוקי תבל והאדירים באדירים, והיא תמריצהו להאמין אמונה אֹמֶן בכל קשט אמרי אמת אשר קרא בספר התולדה הנאמנה אף כי בינת אדם תִּתְיַצֵּב לפניהם בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּה לבלתי תת להם מהלכים בחדרי לבבו —. אז תִּתְפָּעֵם רוחו בלי הפוגה, מורשי לבבו יתגעשו, ומרוב שיחו וכעסו יִנָּחֵם על תשוקתו לחקור ראשונות ולהתבונן קַדְמוֹנִיּוֹת, וְהִתְקַצֵּף וְקִלֵּל את יום חִשְׁקוֹ וְחֵשֶׁק לבו יחד —. ובשובו לביתו, בשבתו בסוד חכמים

ונבונים

תבונים, יקרע סגור לבו, וברגשי אש יספר את אשר מצא בספרים עתיקים ארות היהודים בימי הבינים, את אשר נעשה בם ואשר נגזר עליהם . . . והנה בתחלה יהיה כמצחק בעיניהם, ויאמינו כי יְשַׂחֵק אליהם וִינַסֵּם בחידות . . . אך כאשר יָחֵל לְהַאֲלוֹת וּלְהַשְׁבֵּעַ להם שְׁבֻעֵי שְׁבֻעוֹת כי אך אמרי אמת תֶּהְגֶּה לשונו, יָחֵלּוּ להאמין כי סר רוח אלהים מעליו וּבְעַתַּתּוּ רוח עִוְעִים, ובאהבתם אותו ובחמלתם עליו יתאמצו להוכיח לו משוגתו ולהשיב אליו רוח בינתו, אך כאשר יוסיפו הם לרפאות משובתו, כן יוסיף הוא להחזיק בצדקת דברתו, יתקצף על בנים כַּחֲשִׁים כמוהם ויריב אתם בחזקה את ריב האמת . . . עד כי לאחרונה יעזבוהו בְּמָנוֹד ראש וְיָנוּדוּ לו בהאמינם כי רוח רעה מְבַעֲתוֹ . . . ובהִוָּדַע זאת לאבותיו יתאבלו על מחמד עינם כי הֻכָּה בַשִּׁגָּעוֹן, וידרשו ברופאים — ואשת נעוריו ובניו ובנותיו וכל קרוביו ומיודעיו, יבכו בכי תמרורים על מחמל נפשם הַמִּתְנַבֵּא וּמִשְׁתַּגֵּעַ . . . . ואנחנו — הה! מה נאמר ומה נדבר? — . בנפש דלֶפֶת מתוגה ועינים כָּלוֹת בַּדְּמָעוֹת נזכירה את ימי חשך וצלמות ההם, ובנפש צֹהֶלֶת ועינים מפיקות אורה ושמחה נביט על הימים המאֻשרים האלה אשר אנחנו חיים כֻּלנו בדור הזה, נְגַדְּלָה את ה' וּנְרוֹמְמָה שמו יחדו אשר בִּדְבָרוֹ הוא מֵאִיר לארץ ולדרים עליה, בחכמה פֹּתֵחַ שערי החכמה, ובתבונה משנה עתים, גולל חשך מפני אור, מעביר לילה ומביא יום, וברצונו רָצָה את פליטת נפוצות יהודה וַיָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנָהּ . . . האח, מי מִלֵּל לבת יעקב בעת אשר עֲקֻדָה אותה איירופא וַתְּשִׂימֶהָ על מִזְבַּח הָרֶצַח לְהַעֲלוֹתָהּ עֹלָה כָלִיל, מי מִלֵּל לה אז כי ימים יבואו וְיִתְפַּתְּחוּ מוסרותיה, יֵהָרֵס המזבח וְתִכְבֶּה האש, והיא תעדה כַּכַּלָּה כֵלֶיהָ, תְּכַהֵן פְּאֵר בהיכל הדרור בכל בנות הארץ, ומלכי ארץ ורוזנים ילכו לפניה בעמוד אור ההשכלה להאיר לה את הדרך בהליכות עולם! — מי מלל לה אז כי ימים יבואו והורתה התמימה תָּרוּם על כל העולם בִּכְבוֹדָהּ, וְתִנָּשֵׂא בכל הארץ בִּיקָרָהּ, ותופיע בהדרת קדשה בין כל יושבי תבל ארצנו, מלכים אדירים עֲטָרוֹת לראשם יַעַנְדוּהָ, יזולו זהב מאוצרותיהם להעתיק אִמְרוֹתֶיהָ הצרופות לכל לשונות העמים תחת השמש, וצירים בגוים ישלחו להפיץ שביבי אוֹרָהּ וַאֲמִתָּהּ בקצוי ארץ וְאִיִּים רחוקים! — . הֶאָח, כָּעֵת יֵאָמֵר ליעקב ולישראל כי יש יום אשר בו יֵאָמֵן נְאֻם אֱלֹהֵי אָמֵן וַחֲזוֹן כל חוֹזָיו — חֹזֵי אמונה אֹמֶן — אשר חָזָה על יהודה וירושלים, כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם! — .

קלמן שולמאן.

1. רומא השחיתה דרכה על הארץ:

Нравственный Упадокъ Рима.

1. נומאַנטיאַ. טיבעריוס, וקאַיוס גראַקכוס.

§ 195. כוס זהב רומא ביד ה׳, כוס זהב מְלֵאָה יין תרעלה, ממנה שתו כל הגוים ויתהוללו ויתגעשו ויפלו ולא יָכפו לקום. אך אחרי עֲלוֹתָהּ על הררי עֹז והגיעה עד מְרוֹם קץ הגבורה והתפארת וההוד, השחיתה את דרכה על הארץ, השחיתה התעיבה עלילה, הלכה שובב ארחות עקלקלות וַתִּצָּמֶד לכל תועבות ה׳ אשר שנא: גבוריה השביהו מטהרם, נפחו רוח אמונתם לאחיהם אנשי גאולתם וַיֵּהָפכו לאריות שואגים משַׁחרים לטרף; אזרחיה עזבו ארחות יֹשֶׁר ויתיצבו על דרך לא טוב לבצוע בצע ולמלאות בתיהם כסף; מגניה הִזניחו אהבתם לארץ מולדתם ויתמכרו לאהבת נפשם ותענוגות בשָׂרים; עשיריה ואציליה מצוקי הארץ, נִערו כפיהם מתמוך בידי עם הארץ, בחֶזקתם לקחו להם קרנים ויסבו אליהם את כל הליכות הַמִּשְׂרָה, את עֹשֶׁר כבודה ואת כל חָסנה ויקרה, ויכוננו להם חברה חדשה הנקובה בשם "חברת האפרתים", חבריה אשר בלעדה לא ירים איש את ידיו ואת רגליו בכל הארץ. להגדיל את כבודם אשר נָחלו מאבותיהם, בִּקשו להם גם כבוד גבורים ומנַצחים, ויעוררו קְרָבות וישאו אל גוים עצומים חרב, ויהיו נגידי החילים ושרי הצבאות. למלאות אוצרותיהם זהב, הֶעמיסו מסים כבדים על האזרחים, יָנְקו את חֵלֶב הארצות הסָרות למשמעתם, העמידו את העמים החוסים בצלם ככלי ריק ויְנַצלום, ובאכזריות לבבם שָׁתוּ וַיָּמֹצּוּ את דמיהם עד כי בימים לא כבירים נֶהפכו נָפות יפות ומדינות עדינות כמהפכת סדום ועמורה, ויושביהן לבשו כלי גולה ויהיו נודדים בארצות נכריות לבקש לחם להשיב נפש. ואף כי על פי משפט הרומאים יכלו העשוקים והרצוצים להגיש את שריהם עושקיהם ורוצציהם למשפט לפני שופטי רומא אחרי כְּלוֹת ימי ממשלתם, אך שופטי רומא היו גם הם מבני האפרתים ויעלימו תמיד עיניהם מֵעֲוֹנות השרים ההם, וּבְהִשָּׁפְטָם יצאו צדיקים, או שָׂמו עליהם עֹנֶש קטן להתראות כשופטי צדק, ולפעמים גזרו עליהם ענש גלות ואחרי ימים מעטים השיבום העירה אל כבודם הראשון. ונפות אחרות אשר ראו כי אין אמת ואין משפט ברומא, התנערו מעפר ויגַּברו חיָלים וינסו את כֹּחם לְחַבֵּל את עֹל הברזל ההוא בכלי מלחמה, ויצאו בחרב לקראת הרומאים. הראשונים אשר עוררו גבורתם להלחם בעריצי גוים ההם, היו יושבי תצי האי פירענאֶאי, ובראשם הפאָרטוגיזים תחת דגל פִירריאַטהוס גבור החיל, והספרדים הגבורים אשר קרית עֻזם היתה אז עיר נומאַנטיא הבירה. אך פִירריאַטהוס הגבור התמים נפל בחרב מְרַצְּחִים אשר קשרו עליו קשר, וּבְהִכָּשֵׁל עוֹזֵר נפל גם עָזוּר ותקות הפאָרטוגיזים אבדה, ורק הספרדים התיצבו חמש שנים בעבי גבי מגנם לפני הרומאים, ובמלחמות תנופה נלחמו

בחם

בהם. כי נ ו מ אַ נ ט י א עיר עָז להם וּמִטְרוֹם חוֹמָתָהּ שָׂרוּ את הרומאים גם יכלו להם, ולאחרונה הסגירו את יועץ רומא המפקד צבא המלחמה, בין גיא הרים, וישינוהו בין המְצָרים, וילחצוהו לכרות עִמָם ברית שלום ולהשיב להם את חֵרותם וחפשם כבראשונה. אך שרי הסענאַט שָׂמוּ לְאַל את ברית השלום ההוא, גם הורידו את היועץ הגבור מגדולתו, כבודו מעליו הפשיטו, ויעקדו את ידיו על גַבּוֹ ויסגירוהו בידי האויבים, ויוסיפו להלחם עם הספרדים. ובכל זאת לא אבדו הספרדים נצחם, לא פנו עֹרף לפני לְחֲמֵיהֶם, אף השיבו עוד את צור חרבם ויגברו מהם. אבל גם נ ו מ אַ נ ט י א האדירה נפלה לאחרונה בידי רומא פטיש כל הארץ, כי סציפיא הצעיר אשר לכד את קארתאגה, התיצב בראש גדודי הרומאים וישפוך את רוחו על הנחשלים ביום קְרָב, ו נ ו מ אַ נ ט י א חגרה לריק את שארית גבורתה, כי סציפיא רזה את העיר במצור, עד כי התמתנה בזלעפות רעב וַתִּכָּנַע תחת ידו. אולם אזרחי העיר בחרו בְּמָוֶת מחיי עבדים, ויפלו על חרביהם וימותו מות גבורים. וסציפיא (אשר מאז והלאה נקרא גם בשם נ ו מ אַ נ ט י נ י) הָרַס את נומאנטיא ויזרעה מלח, ושרידי חרבותיה עֵדים נאמָנים הם על גבורת יושביה לפָנים ועל אהבתם העזה לארץ מולדתם, ומוסר תוכחה הם גם לנכדיהם לאחוז דרכיהם: למות מות גבורים כמוהם וּלְהִקָּבֵר תחת משואות עיר הורתם.

§ 196. חברת האצילים והאפרתים החדשים אשר הסבו אליהם את כל הֹסֶן רומא ויתנשאו על גפי מרומי קרת, הסבו אליהם גם את כל השדות והאדמות כבימים הראשונים, כי בכסף, בתרמיתם, גם בנשך ומשאות לקחו מידי האכרים את שדותיהם, כפריהם ותצריהם, ופעמים רבות עשקו גם בחזקת היד את נחלותיהם וינרשום מאחזתם. מצב האכרים החפשים אשר עליו נוסדה גבורת רומא מימי קדם, היה כלא היה, ולהאפרתים העשירים היתה כל הארץ, ועבדיהם הרבים עבדו את האדמה, והאכרים העניים אשר גֹרְשׁוּ מנחלתם, היו נודדים בכל נפות רומא בְּחֹסֶר כֹּל לבקש אֹכֶל למו להחיות את נפשם, ונשותיהם ובניהם וטפם שָׁקדו על פִּתחי נדיבים וישתחוו לאגורת נחשת ופת לחם, ותהי צעקת האֹבדים ההם רבה מאד, ותעל שועתם אל השמים — . אז התעורר ט י ב ע ר י ו ם ג ר אַ ק כֿ ו ס (נ"א תרכ"ז 133) נְשִׂיא העם (פֿאָלקסטריבון) ויצא לישע את האכרים האומללים. הוא טיבעריוס גראַקכֿוס בן האשה הגדולה קאָרנעליא בת סציפיאָ אַפֿריקאַנוס הזקן, איש חי, רב פעלים, יקר רוח והולך צדקות אשר כל ישעו וכל חפצו לפדות את עַמו מכף כל העריצים ולהרכיבם על במתי ארץ. ובשִׁבתּו על כסא הנשיאות חָתַר באמונת רוחו לְחַלֵּק את כל שדות המדינה לעניי העם, ולחַדש את הַחֹק הישן לבל יקח לו כל איש אפרתי כי אם חמש מאות צִמדי שדה, ויתר הארץ תֵּחָלֵק לעניי העם לבעבור ישבעו לחם ויהיו טובים. על אֹדות הדבר הזה הֵעִירוּ האפרתים סער גדול, כי מֵאנו להשיב את הגזֵלה ולהשליך מִשְׁגֵיהֶם טרף, ויתאמצו להפיר את מחשבות טיבעריוס גראַקכֿוס, ויקימו לו לשטן את

אקטאפיוס

אָקְטאַפִּיוס העשיר נשיא עָם כמוהו, והוא לא אבה ולא שמע אל כל דבריו, ולפי משפטי רומא לא יקום כל דְּבַר חֹק ומשפט בארץ עד אשר יֵאוֹתוּ לו כל הנשיאים פה אחד. וכראות טיבעריוס גראקכּוס כי הנשיא ההוא נצב לו לשטנה בדרך, דִּבר על לב העם להעביר אותו מנשיאותו אף כי לא לפי חֻקי המדינה הוא לחַלל כה את כבוד הנשיאות —. המעשה הזה נתן פתחון פה לאויביו לטפול עליו עָוֹן אַשמה כי חושב הוא מחשבות להפיר את כל דָּתֵי הכנסיה החפשית ולהסב אליו עֹז מלך למלוך בעֻזו על כל הרומאים. והעם אשר יָנוּד לכל רוח כְּנוֹד קנה במים, הִטוּ אֹזֶן לדברי המלשינים ההם, ומעט מעט רָפתה רוח אהבתם אל אוהבם הנאמן הזה; וככלות שנת נשיאותו ויתְאַמֵר לחדש את מִשְׂרָתוֹ גם על השנה הבאה, נִבְּבוּ עליו עֲדַת אבירים אֵילֵי המדינה (אָפטימאַטען) ויהרגו אותו ושלש מאות אנשי שלומו בארמון הקאַפּיטאָל, וישליכו את נבלתו בנחל טיבער, אך עד מהרה נפקחו עיני העם לראות כי אויבי האיש הצדיק הזה טָפלו עליו שקר, ויתאבלו על מות סְגָנָם ומעוז חייהם, ויציבו לו מַצֶּבֶת כבוד ברומא, וזכרו היה לברכה כל הימים בפי עם הארץ.

§ 197. הַכּוֹס אשר עָברה על טיבעריוס גראַקכּוס, לא הִפחידה את קאַיוס קראַקכּוס אחיו הצעיר, ומקץ עשר שנים (ג"א תרל"ז 123) התמכר לצאת בעקבותיו ולחדש את חֹק מדת הקרקע לטובת עניי העם. ואחרי אשר צלחה בידו להמשיך את ימי נשיאותו שתי שנים רצופות, הוציא את החֹק ההוא למענהו, גם פתח את אסמי רומא ויחַלק בר ולחם ומזון לדַלת העם ויעש עוד טובות רבות לעַם הארץ לַכְרוֹת עיני כבוד האפרתים והאבירים, שפתו הברורה, ודבריו הנאמנים, ואהבתו העזה לכל בני האדם, סלו לו מסלות ללבות המון העם, וידבקו בו בכל נפשם, וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים. אך בשָׁמעו לעצת פּוּלוויוס פלאַקוס אוהבו לשאול מאת הסענאַט לתת משפט אזרחי רומא לכל ערי איטאליא בעלי בריתם, חרה בו אף הסענאַט והאפרתים, בידעם כי על פי החפץ הזה יעלה כֹחם בתהו ויאבד בשפע העם אשר ינהרו המונים המונים מקצוי איטאליא לבטל את דעתם ברוב דעותיהם וכֹח ידיהם. וכאשר עשו האפרתים לאחיו, כן עשו גם לו, ויקימו עליו את אחד הנשיאים לשטן לבל יפיק זממו, גם הסבו ממנו את לבב העם המאמינים בנקל לכל דבר שקר. ויהי היום בהתאסף ראשי עם להמתיק סוד, התחוללה מלחמה נוראה בין מפלגת האפרתים אשר היועץ אפִּימִיוס בראשה, ובין אוהבי קאַיוס גראַקכּוס ופּוּלְוויוס, ותָּעָז יד האפרתים ויכו בחרב את פּוּלוויוס ואת שלשת אלפים איש אשר ברגליו, וישליכו את נבלתם אל נחל טיבער. כראות גראַקכּוס כי סר אליו מר המות, נמלט אל יער הקדוש בעיני העם אשר מעבר לנהר טיבער, וימלא את יד אחד מעבדיו הנאמנים ויפגע בו וימיתהו, וראשו הוּבָא לפני אפימיוס היועץ אויבו, וישקול זהב משקלו, אף כי הָערים מוצאו לנקר את המוח ממנו ולצקת עֹפרת בחללו למען הַכְבֵּד את משקלו. והאפרתים מִהרו וַיָּפֵרוּ את כל החֻקים והמשפטים

אשר

אשר שָׂם האיש הישר ההוא לפני הרומאים, ואת כל האנשים אשר לא כמחשבותיו מחשבותיהם העתיקו כצאן לטבחה, צמתו בבור חייהם, הֶחרימום והִגלום לארץ גזֵרה, ואת שֵׁם גראקכוס נתנו לשמצה וזִכרו לגדופים לאָלה וקללה בארץ, אך המון העם התאבלו על מות מעוזם ומעודדם ויתנו כבוד לשמו, וזכרו היה מרום וקדוש בעיניהם, ומהיום ההוא והלאה הכבידו האפרתים את ידם על עם הארץ וַיִרדו בהם בשבט ברזל.

2. ריב האזרחים בימי מאריוס וזוללא.

§ 198. מלחמת יוגורטאַ (ג'א תרמ"ח—תרנ"ד 106—112). האפרתים המירו את כבוד ממשלתם בקלון, נטו אחרי הבצע, לקחו שחד, מכרו בכסף צדק, ויושר בעבור נעלים, עשקו דלים, רצצו אביונים ויתמכרו לעשות הרע בעיני אלהים ואדם. בעת ההיא מת מלך נומידיא בעל ברית רומא ויחַלק את ממלכתו לפני מותו לבניו יוצאי ירכו גם ליוגורטאַ בן אחיו אשר לקח לו לבן. „ויוגורטא היה בעל מזמות וערום כנחש וידע את משפט הרומאים כי נקל לכל איש להטותם בשחד לכל אשר יחפוץ", על כן שָׂם זהב כסלו ויקם על בני דודו ויהרגם, וישלח כסף רב ביד מלאכיו אל שרי רומא האוהבים שחד ורודפים שלמונים, והם ראו און ולא התבוננו, והסענאַט חִזקו את ידו, עד כי ירש את כסא המלוכה וישב באיתן עליו. „אז עבר רוח משפט על מעמיוס הנשיא ויקרב את משפטו לפני עם רומא עד כי העיר את לבבם לקדש על המרצח הזה מלחמה, ויוגורטא שָׂם שנית זהב מבטחו ויפת את פיזא בעסטיא שר צבא הרומאים בשחד להקל את ידו מעליו, והוא מִהר וילך רומאה וַיְקַן את לבב בעביוס הנשיא בכסף מלא להפריע את הבקרת אשר כונן מעמיוס עליו, ותקטן בעיניו לכפר ברומא את חטאתו אשר חטא בארצו, ויוסף לתת עון על עונו גם בשערי רומא, כי שכר מרצחים להמית את שארו את מאסיפה נכד מעסיניסה המסתתר בעיר ההיא, ויעור בשחד את עיני השופטים מראות את הדם אשר שפך לעיניהם, ואחרי עשותו כל אלה וישב לביתו וימלא פיו שחוק ולעג על העיר ההיא אשר למשפטה עמים יְיַחֵלו, ויפרוש רשתו על אלבינוס פקיד רומא אשר חדש את המלחמה עליו, ויטהו אותו ואת כל העם אשר ברגליו במקום צר אשר אין מפלט ממנו, שמה שפך עליהם חרפה כנחל שוטף, כי הכניעם לעבור תחת העֹל אשר הוא להרומאים חרפה לא יוכלו כַפרה. אז התאוששו שרי הסענאַט לריב את ריב חרפתם את המלך הזה באמת, וישלחו את מעטעללוס השר הישר בראש גדודים גבורי חיל לאפריקא, ויבוא מעטעללוס ויט את ידו הנאמנה על יוגורטא ויכהו מכות רבות וגדולות ויכניעהו לבקש שלום, אולם עד מהרה שב אל קיאו ויחדש את המלחמה, ויציקהו מעטעללוס שנית ויבריחהו להלאה מגבול המלחמה. אך בכל זאת לבב העם הולך וְסֹעֵר על האפרתים הֹרדים בם בחזקת היד, ויועצו לב יחדו לקחת את

הממשלה

הממשלה מרום לבל יהי להם שבט עז מטה מושלים, ולא חסר להם כי אם איש גבור חיל אשר יתיצב בראשם ואשר יוציאם ויביאם למחוז חפצם. והנה מהרה קל מצאו את האיש אשר הם מבקשים, הלא הוא מאַריוס איש רודף אחרי הכבוד, בן בוז משפחות אשר קנה בגבורתו את יחש האפרתים החרשים, ויבז לכל חכמת האצילים וילעג לכל תהלוכותיהם, חרבו החַדה היא חכמתו, וחִציו השנונים הם הם כל כבוד תפארתו, והעם אהבוהו מאד בגלל שנאתו העזה להאפרתים ובגלל גבורתו הנפלאה. והאיש מאַריוס הזה היה בעת ההיא שר צבא שֵנִי במלחמת יוגורטא תחת פקודת מעטעללוס, ויהי כאשר נלאה נְשׂוא את גְאון מעטעללוס האפרתי, עזב את המערכה ויבוא רומאה וראשי העם הרימוהו למעלת היועצים וישימוהו לשר צבא תחת מעטעללוס. וישב מאריוס לאפריקא בכתר היועצים ובלוית צבא חדש אשר הצביא מדַלת עַם הארץ, ויהי הנצחון נר לרגליו, ואת לבבו הקשיח מאהבת השחד אשר יצק יוגורטא לרגליו, כי היה מאריוס על פי מולדתו הדלה והקלה איש בלתי נפתה אחרי הבצע והמותרות אשר גדולי רומא זונים אחריהם. ותעז ידו ויד זוללאַ שלישו במלחמה הכבדה ורבת הדמים אשר נלחמו שלשה ימים רצופים את יוגורטא. וכראות יוגורטא כי אבד נִצחו ותוחלתו, חָש מפלט לו אל באָקכוֹס מלך מויריטאניא, אך המלך הזה בָגַד בו ויַסְגִירוֹ אל זוללאַ גבור רומא, ואז השיב ה' על ראש יוגורטא את דמי אחיו ובית אביו! וילך הוא ושני בניו אסורים לפני מרכבות כבוד מאַריוס בשערי רומא, ואחרי כן הָשְׁלַךְ ערום ועריה אל אשמני בית האסורים למות שם ברעב.

§ 199. מלחמת הצימבערים והטייטאָנים. בטרם כִּלה עוד מאַריוס את מלחמתו באפריקא עם יוגורטא, הניף ה' את ידו אל קרואיו אשר הִקְדִיש לעשות את נקמת כל הארץ ברומא, וקל מהרה פרצו כפרץ מים שלש מאות אלף צימבערים ויתחברו עם הטייטאָנים וירגיזו את מחוזי רומא הנשענים לגבול איטאליא. העמים הפראים ההם היו צאצאי הגערמאַנים היושבים בצפון ארץ גרמאניא, עַמִים עַזֵי נפש וגבורים עריצים, רָמֵי קומה כבני ענקים, שאגה להם כלביא, מכף רגל ועד ראש מְלֻבשים בעורות חַיְתוֹ טרף, בשריון ברזל, בצִנה וסוחרה, על יְרֵכם מצֻמדת חרב גדולה, ובידיהם חניתות ארוכות ומְחִי קָבָל, העמים הפראים והנוראים ההם עָזבו את ארצם ואת מולדתם עם נשיהם וטפם וכל קנינם ללכת למרחבי ארץ לָרֶשֶׁת משכנות לא להם, ותהי ראשית גבורתם בקאֶרנטהען, כי שם הִכּוּ את הרומאים במערכה בשדה קטל, וישחקום כעפר על פני רוח, ואחרי כן שטפו ועברו ארץ גאַלליא וישללו שללה ויציגוה ככלי ריק, ובמשך ארבע שנים הִכְרִיעוּ לַטֶבַח רבבות אלפי רומאים תחת דָגֶל חמשת יועצי רומא גבורי החיל ואנשי מלחמה. ותתחלחל איטאליא מפחד טייטאַבאַך ובאָיאַריך נגידי הפראים האלה כאשר חלה מחרב האַניבאַל הראשית גבורת קארתאגה. אז התיצב מאַריוס בעָזו וגבורתו להושיע לבני עַמו

אשר

אשר באו עד מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה, והסענאַט נלחץ לבחור אותו ליועץ וּנְגִיד עָם חמש פעמים רצופות „נגד חֻקֵי ממשלת רומא ונגד רצון האפרתים אשר לא נֶעתּרו להאריך את השלטון בידי ידיד העם לולא היתה השעה נחוצה לזאת" והוא עם גדודיו הנִקשים הִכָּה את הטייטאָנים בגאלליא הדרומית אצל אַקוּאַה זעקסטיא (ג"א תרנ"ח 102) (Aqha Sextia). „מאה אלף איש הוּצְעוּ חללים ארצה, ושמונים אלף וטייטאבאך מלכם בראשם נשבו חיים. עד כה וכה עשו הצימבערים את דרכם אשר תרו להם ויבקעו בגבול איטאליא העליונה. אך בארץ הברוכה ההיא הִתְמַכְּרוּ לתענוגות בני האדם, אכלו משמנים, שתו יין לשכרה ויפושו כעגלי מרבק, ולוטאַטיוס קאַטוללוּס חָבֵר מאַריוס וגבר עמיתו לא נועז להרגיזם עד אשר הגיח מאריוס אליו עִם בני צבאו למודי הנצחון ויהגר בם מלחמה רבה על יד ווערצעללאֶ, ויעבר עליהם את כוס אחיהם הטייטאָנים, ויכרת מהם מאת אלף איש בחרב ובשבי, ושאריתם שרדו אל בקעת האלפען עיפים ונכשלים ולא יספו לנסות דבר את הרומאים עוד. אפס כי בכל זאת השאירו הפראים ההם לב רגז להרומאים, כי בראותם איך שחטו בידיהם את נשיהם וטפם, ולאחרונה נפלו גם הם על חרביהם וימותו לבל יפלו בידי אויביהם, חָלוּ ורגזו מפני עם עֲזוז ונערץ כזה פן יבואו אחיהם לנקום את נקמתם ויוסיפו לערוץ את ארצות רומא. ולא לשוא פחדו פחד, כי אף כי לא היתה תקומה לגבורות הגארמאנים השובבה נגד קשרי מלחמת רומא ומכסיסי צבאיה, בכל זאת היו שוט שוטף להרומאים כל הימים, ומאת בני שבטיהם עִתֵּד הזמן את כלי מַפָּצוֹ אחרי המון מאות שנים לעשות נקמתו ברומא. והתשועה הגדולה הבאה על ידי מאריוס, הרימה את קרנו בכבוד, ותתן עֹז ותעצומות בידו לדומם את ממשלת העם, אך האפרתים חרקו שן על הממשלה הזאת, גם החליטו כי לא למאַריוס רק לקאַטוללוּס יאות כבוד הנצחון ההוא, כי רק ידיו עָשׂוּ תושיה במלחמה הנוראה ההיא —.

§ 200. מלחמת בעלי הברית. וכל הארץ צהלה לקראת מאַריוס „מָגֵן רומא ומקוה מִפְלֶגֶת העם" וינשאוהו בפעם הששית (ג"א תר"ס 100) לנשיא, ובגבורת ישע ימינו רָמָה יד העם על האפרתים ויהיו שליטים בארץ, וירע הדבר מאד בעיני האפרתים ויתלקטו אל זוללאַ וישימוהו עליהם לראש לעזור להם לשוב אל כבודם הראשון. וזוללאַ היה חכם מְחֻכָּם בחכמת המדינה, שר צבא וגבור חיל, אוהב כבוד וידיו רב לו בכל מדע ככל משכילי האפרתים, וכמוהם התמכר לחמדת השעשועים ותענוגות בשרים, גם היה עַז כנמר וגבור כארי, רוחו כנחל שוטף ונפשו תלהט זיקות עֹז ותעצומות. מהיום ההוא והלאה נִצבו שתי הפלגות האדירות ההן ערוכות לַקְרָב ומלחמה, מפלגת העם תחת דגל מאַריוס, ומפלגת האפרתים תחת פקודת זוללאַ. לפני התגלע הריב והמלחמה האיומה בין האזרחים, עשה מאַריוס דברים רבים נגד חֻקֵי המדינה להכעיס את לבב זוללאַ, וזאַטורנינוּס הנשיא תמך ידו בסתר, גם עשה מעשה שודד

וְרַצַּח לבעבור הַאריך את ימי נשיאותו ולבעבור הַעלות את גלוציא ,רע איש הבליעל על גֹרֶם מעלת היועצים , ועל פי מַאריום ומרעיו הרעים באו העם עד תכלית נאותם , והאפרתים עד הכלית טֹרַת רוחם . ויהי כי מלאה הארץ מוטה , צלמות ולא סדרים , ותפרץ מלהמה בין שתי הפלגות ההן , וילחמו ברחובות קריה מלחמת מָרֵי נפש , וַתָּעָז יד האפרתים , ויכו את מפלגת העם חֵרם . אך בכל זאת לא שקטה הארץ , והמנוחה לא שָׁבה לקדמתה . כי בני איטאליא בעלי ברית רומא , חָתרו בכל עֹז אל משפט אזרחי הרומאים , ויעירו ויעוררו מהומות רבות ומבוכות בארץ , גם דַלַּת העם אשר באשמת האפרתים נשבר להם כל מַטה לחם , קָמוּ ויתגעשו ויטילו סער גרול על ראש מצידיהם . לשוא התאמץ ליוויום דרוזום הצעיר להשבית את שְׁאוֹן גַּלֵּיַם סֹעַר ההוא ! לשוא שָׁתת את דבריו הנעימים לבקש את האפרתים לתת נַחלות שרה וכדים לְדַלַּת העם ומשפט האזרחים לבעלי ברית איטאליא ! כי האפרתים אבירי הלב הקשו את רוחם ולא אָבוּ ולא שמעו לדבריו הנאמנים , ולאחרונה נרצח האיש היקר הזה בתוך אוּלָם ביתו ביד רוצח חָרש , ולא נורע מי רְצָחוֹ , וכל מערכי לבבו ומשפטי פיהו כָּלִיל חָלפו . וכראות בני האיטאליא כי נכזבה תוחלתם , נועצו לב יתדו לחבל את עֹל הרומאים מעליהם בחֹזקת היד ובחרב ומלחמה אם לא יאבו עוד לתת להם את משפט האזרחים . כל העמים בני שבט הסאַבעללים ובראשם הזאַמיניטים והמאַרזים אנשי המלהמה , היו הראשונים אשר השליכו עבותות הרומאים מהם,ויכרתו עליהם ברית,וישימו את קאָרפיניום לעיר הבירה בממלכות בעלי ברית החדשה ההיא . צבאות אנשי חיל מְלֻמדי מלחמה יצאו להִלָּחם ברומא ויעופפו את להט חרבותיהם על פניה (ג״א תר״ע—תרע״ב 88—90) . ותתחלחל רומא העדינה ותלבש שק וַתִּתְפַּלֵּשׁ באפר , ותטהר וַתְּרֹק את עבדיה המשותררים לצאת לקראת נשק , גם נתנה משפט האזרחים להלאַטינים , להעטרוסקים , ולהאומברים אשר לא בָגרו בה בעת רעתה , לבל יתחברו אל בעלי ברית איטאליא . אחרי מלחמות כבֵדות ואחרי שֶׁפך נהרי נחלי דמים , צָלחה רומא לגרש מעט מעט את אויביה מפניה וְלָשׂוּם מִתְנָהּ בשפתותיהם להשיבם אליה ולשלוט בם כבראשונה . אך בכל זאת רָאוּ הרומאים כי רעה נגד פניהם אם לא יחישו להשקיט את סערת לבב בני איטאליא אשר עודם חושבים מחשבות מרד ומלחמה , ועל כן התבוננו כי טוב טוב להם לְקַדֵּם את הרעה , ויתנו משפטי אזרחי רומא לכל עמי איטאליא . אפס כי התחכם הזענאַט להבדיל בין האזרחים החדשים ובין הישנים ולהגביל את יכלתם לבל יכריעו אותם ברובם , והדבר הזה היה פורה רוש ולענה להרומאים , כי ממנו התפרצו סערות חרשות על ראש רומא בימים הבאים — .

§ 201. מלחמת מתרדת הראשונה. כמעט אשר שקטה רומא ממלחמת בני איטאליא , והנה רעה חדשה נשקפה עליה מארץ המזרח בתגרת ידי מתרדת (מיטרידאַטעס) מלך פאָנטוס , מלך עזוז וגבור אשר הִתְמַכֵּר לְמַגֵּר

לארץ

לארץ את כסא כבוד רומא, כי הוא שנא את רומא תכלית שנאה כהאַניבאַל, וברוב עֻזו וחכמתו התאמץ להביא את ארצות אזיא ויון במָסורת הברית לנתק את מוסרות הרומאים מעליהם ולהשליך מהם עֲבות העריצים ההם. בין כל אויבי רומא לא קם אויב ומתנקם כמוהו! הוא הערה את גבורתו הנוראה ואת נקמתו האיומה על ראש אויַבְתּו זאת להחרימה ולהשבית מאנוש זכרה, על פיו קמו כל יושבי קדמת אזיא בחרב על אזרחי רומא הנפוצים בעריהם וַיְרַצְּחוּ מהם יותר משמונים אלף ביום אחד, הוא קָרַע אֲרָצות רבות מיד הרומאים וַיְנַשֵּׁל את כל גבורי רומא מתוכן, הוא פרץ בארץ יון בחיל כבד ויהי לסתרה עליה ועל יתר הנפות אשר מרדו ברומא, ויהי בכל דרכיו משכיל לְשַׁכֵּל את הרומאים בחרב מְשַׁכֶּלֶת «עד כי דִמּו כל יודעי מלחמה כי מלאך שלוח הוא מאת האלהים להשיב אל חיק רומא את חרפת העבדות אשר מדדה לכל הגוים» אז יֵחָלֵק לבב הרומאים ארות שר הצבא אשר יבחרו להם במלחמה הגדולה ההיא; בני העם בחרו במאַריוס מְגִנָּם המציל את כבוד רומא מחרפת הצימבערים והטייטאָנים, והאפרתים בחרו בזוללא גבר עטיתם אשר הִפליא עֲשׂות במלחמת ערי ברית איטליא, וַיֻקַּשׁ דבר האפרתים ותהי המשרה לזוללאַ, וַיְקַנא בו מאַריוס קנאה גדולה מאד, וַיָּעַר את רוח זולפיציוס הנשיא לעמוד לימינו ולעזור לו להדיח את זוללא משאתו. וזולפיציוס הנמהר ואיש הבליעל מהר ויקהל את העם לשבטיהם, ובישע האזרחים החדשים הכביד את ידו על הוענאַט להעביר את זוללא מפקודתו אשר הָפקד עליה ולהקים את מאַריוס תחתיו. שני שרי גדודים הביאו את הפקודה ההיא לזוללאַ בַּחנותו על יד נאָלאַ, אך אנשי החיל התנפלו עליהם בחמה שפוכה וַיִּסְקְלוּם באבנים וימותו, וזוללא מִהר וישב אל רומא ויפץ את אויביו ויכניעם, ועל מאריוס שפך את קובעת כוס חמתו, וישפטהו משפט בֹּגֵד בארץ מולדתו, ויגרשהו ויחרימהו, וינס מאַריוס בגפו, ואחרי תלאות נוראות מאד בא בשערי ארץ אפריקא «ויהי בודד ונודד על חרבות קרתאגה בלי משען ומשענה, נמוג ברעב וסמר בקרח ואין איש מאסף אותו בצל קורתו מפני פחד החרם אשר עליו, וזוללא מתחזק ברומא, וישב את האפרתים על כנם, ואת המנוחה לאיתנה, וישב אל בית מלחמתו להצות את מתרדת».

§ 202. מלחמת האזרחים הראשונה. וזוללא בא (ג"א תרע"ג 87) בְּצִים להחריד את ארץ יון ולנדע את קרנות מתרדת, ויסתער בסערת מלחמה על אטהען, וילכדה, ויתנה לשלל, ואת יושביה הִגִּיר על ידי חרב, וישלול את אוצרות היכל דעלפי, ואחרי כן הִכָּה את שרי צבאות מתרדת בשתי מלחמות ויכריעם. ומשם נסע דרך ארץ מוקדון וטראַציא לאזיא הקטנה, ובחרבו הקשה והגדולה אכף את מתרדת לעשות שלום עם רומא, ובמחיר השלום ההוא השיב מתרדת את כל הארצות אשר קרע מאת הרומאים, גם את צִיָּיו האדירים אשר בים השחור הִסגיר ביד שליטי רומא, וכסף רב מאד שקל לאוצר רומא על הנזק אשר עשה לה. כל הנפות והארצות אשר שבו להתענות

תחת הרומאים, נשאו את עונם, כי העמים עליהם זוללא מס כבד מאד, ואת נכסי העשירים ההרים לאוצר רומא. אך בין כה וכה שב מאריוס מהרבות קרתאגה לאיטליא, ויתלקטו אליו אנשים פוחזים אבירי לב ומרי נפש ויהי עליהם לשר, ויתחבר עם צ י נ נ אַ וזעטאָריוס נשיאי העם ונגידיהם. ויבואו עד שערי רומא ויביאו אותה במצור. ויהי כי כבד הרעב בעיר, פתחו הזענאַט את שעריה וימסרוה ביד מאַריוס ומרעיו הצמאים לנקם, ומאריוס בשָׂם אהבת העם מעוזו, וימאן לבוא העירה על דברת הזענאַט טרם יתירו העם את חרמו, אבל כמעט התאספו העם לשבטיהם, ורוח הנקמה בִעתה את מאריוס עד כי לא יכול למשול ברוחו עוד, ויפרוץ בעיר בעינים מפיצות רֶצַח וָדָם, ויכן מטבח באוהבי זוללא באכזריות חמה ובשטף אף. גדודיו הפראים והמרצחים פרצו כפרץ מים זידונים בתוך העיר, ובמצותו הרגו את ראשי האפרתים והאצילים פִּנוֹת רומא, ובתוכם גם את שרי הזענאַט אנשי הַשֵּׁם ותהלת כל הארץ, ונבלותיהם היו מֻשלכות בחוצות למאכל הכלבים עזי הנפש ועוף השמים. בתיהם נשסו, וכל הונם ורכושם הָחרמו לאוצר המדינה והעיר השלטת הזאת אשר לשמעה יחילו עמים, היתה מלאה חללים, ונבלת האדם היתה כסוחה בקרב חוצות. אחרי אשר השביע מאַריוס את חרבו הזוללה בבשר אבירים, ואת נפשו הזועמה ברמי אצילים ואפרתים, פקד על הרומאים להרימו על גרם מעלת היועצים בפעם השביעית, ואז באה עליו הבטחת כהני האָראַקעל בימי עלומיו אשר הבטיחוהו כי בימים יֻצְרוּ יִנָּשֵׂא לָשֶׁבֶת בראש נגידי עַמּוֹ על גפי מרומי רומא, ואל ההבטחה ההיא נכספה גם כלתה נפשו כל הימים עד כי באה לו כתֻמה בעת ההיא. אולם בשִׁבתו על מְרום כסא כבודו, נדדה מנוחה מלבבו ותנומה מעפעפיו, כי סערת חמתו ושלהבת אש נקמת רֶצַח היוקדת בחֻבּו תמיד, גם קנאתו העזה כמות אשר קנא בהצלחת זוללא, ויראתו ופחדו מפני נקמת הגבור העריץ הזה ותגרת אפו, הִרְהִיתוּ כסיר את דְמֵי עורקיו, ורוחו נָעה ונָדה כנוד הקנה במים, ובלהות צלמות בעתוהו בחלום ובהקיץ. וינסה להטביע את מבוכותיו ואת דאגותיו באשישי ענבים, וַיֵשְׁתְּ וישכר כל הימים, עד אשר בערה בו חמת היין, וקדחת עִם אש מתלקחת נָשקה בעצמותיו. עיניו ראו זרות ופיו דִבר תהפוכות, ומחלתו הנמרצה הצעידתהו אל שערי המות. מקץ שנתים ימים מת גם צינגאַ, כי אנשי המלחמה המיתוהו בסער ביום מהומה.

§ 203. בשנת שמונים ושלש לפני ספהנ"ו, אחרי מלחמת מתרדת הראשונה, שב זוללא ארצה איטליא, וכל האפרתים חרדו לקראתו ויהיו זִרעֹו לבקרים. באיטליא התתוגה הִכה במלחמות רבות את יועצי העם עם גדודיהם הרבים והעצומים, ואת מ א ר י ו ס ה צ ע י ר הכגיר בעיר פראֶנעסטה הבצורה ויצר לו ויציקהו מאד עד אשר שלח יד בנפשו, ואז נקם את נקמת כבודו באנשי העיר ויכן מטבח באזרחיה שנים עשר אלף איש. אחרי כן ערך מלחמה כבֵדה לפני שערי רומא על אַנשי מאַריוס ועל הזאַמניטים המורדים בו, ויכם

ויכתם

ויכתם ויחרימם לפי חרב ושאריתם לקח בשביה, ויבוא בתרועת רעם העירה, שם פָּתַח את אוצרו הרע ויוציא את כלי זעמו בסערת רֶצַח, וישביע את חרבו הארורה דם אנשים נשים וטף מאת העם אשר נטו אחרי מאַריוס. שמונת אלפים שבויי מלחמה, מרביתם מבני הזאַמעניטים, נִשחטו כצאן טִבחה במקום אחד לעיני שרי הזענאַט הנמוגים בפחדי מות, ובכל אלה לא שככה עוד נִקמתו וישלח חרב מְשַכֶּלֶת אל כל הערים אשר אוהבי מאריוס מסתתרים בהן, ויכן להם מטבח. יותר ממאה אלפים איש נפלו חללי חרב במלחמת אזרחים ההיא, לבד ממותי תחלואים וחללי רעב וָדֶבר אשר אין מספר להמה, להגדיל עוד את תפארת עֻזו וְנִצחו, שלח זוללא ספרים בכל הארץ להודיע את שמות בעלי ברית מאַריוס אשר הִתְעַתְּדוּ למות ושללם לבז, ויצו כי כל מוצאיהם יהרגום ושכר דמים יקחו להם מהשלל והמלקוח, אך האיש אשר יחוס וִיכַסֶּה עליהם, תהי נפשו תחת נפשם. על פי הפקודה האכזריה הזאת, רבו שערוריות בארץ, חמס על חמס וְרֶצַח על רֶצַח פָּרָצוּ, ודמים בדמים נָגָעוּ, עד כי נהפכה כל הארץ לגיא הֲרֵגָה, ורחבי אדמת רומא לִשְׂדֵה קֶטֶל. ואחרי אשר שָׂבעה נפש זוללא דֵי נקם, הֵשִׁיב את חֻקֵי קאָרנעליוס על כנם, ועל פיהם באה הממשלה אל ידי האפרתים לבדם, ולַעם הארץ אין חֵלק ונחלה בה, והוא התרומם להיות נגיד וּמְצַוֶּה (דיקטאַטאָר) כל ימי חייו (ג״א תרע״ח 82), ויהי אדון לראשי כל בני הארץ, איננו גדול ממנו בכל אפסי תבל, ותשבענה עיניו יְקָר וגדולה חמדת שלטון עד אשר קָצָה נפשו בהם ויהיו לו לזרא וַיִּנָּזֵר מתשואות מִשְׂרָתוֹ וְהֶמְיַת החלד, ויתבודד בהיכל חמדתו אשר ברומה (ג״א תרפ״א 79), אך לא ארכו לו שם הימים וַתִּתְקְפֵהוּ מחלה נוראה מאד לרגלי שִׁפעת התענוגים ותאוות החושים אשר הִתְמַכֵּר אליהם, וימת בצירים וחבלים איומים (ג״א תרפ״ב 78). גְוִיָּתוֹ הובאה לרומא, ורבבות אדם הָלכו אחרי מִטָּתוֹ, ובכבוד מלכים והדרת הפארה שרפו גדולי רומא את נִבלתו באש על שְׂדֵה מאַרס. האיש הנורא הזה לא האמין כי עין ה׳ צוֹפִיָּה על הֲלִיכוֹת התבל וצאצאיה, רק בטח בהצלחתו וַיִּשָּׁעֵן בגבורתו וברוחו הכביר, ולמען הַרְגִּיעַ את מוסר כליותיו ואת רִגְשֵׁי הַנֹּחַם אשר כנחשים צִפעונים יפרישו, הִרְבָּה לְהִתְחַסֵּד במנהגי דָתוֹ ואמונתו, שטר הבלי שוא, הִשְׁפִּיל במשאות תהו ומדוחים, ולא הִפִּיל מעבודת אלהיו גם צרור קטן ארצה—.

3. ימי קְנַעיוס פאמפֵעיוס וּטוּלליוס ציצערא.

204. § אחרי מות זוללא לא שָׁבָה עוד רומא למנוחתה, כי בעלי ברית מאַריוס הַמְּחֻרָמים והנִרדפים, התלקטו לאחד אחד תחת דֶּגֶל זערטאָריוס הגבור נְשִׂיא העם ואיש דעת, וילחמו בארץ ספרד (ג״א תרפ״ה—תרפ״ח 72—75) עם צבאות רומא הצובאים שם בחרב שלופה, ויכו אותם אחור ויבריעום תחת ידיהם. וכל בני ספרד ולוזיטאַניא נִמשכו אחרי זערטאָריוס בחַבלי אהבה ויחזקו ידיו לעשות חיל נגד הרומאים, ויחשבו מחשבות לפרוק מעליהם על רומא

ולכונן (די״ע ח״ב) בית

ולכונן להם כנסיה חפשית, אך הזענאַט שלחו על זערטאָריוס את צבאיהם תחת יד פאָמפעיוס מופת דורו אשר קנה לו שֵׁם גבורה באפריקא ובזיציליא. ופאָמפעיוס שָׂם את גבורת האַניבאַל נזר לראשו ויפרוץ גם הוא דרך בהררי האַלפען עד בואו אל קצה גבול ספרד, והנה לשוא שקד! כי שקד זערטאָריוס על משמרתו ולא נְתָנוֹ לבקוע אל לב הארץ פנימה, עד כי נשתה גבורת פאָמפעיוס בפעם ההיא וישב בפחי נפש גאַליענה לנוח בה את מנוחת החרף ולהחליף כח במחנה אשר התעתדה לעזרתו תחת יד מעטעללוס. אבל גם בתקופת השנה לא הצליח, כי שׂכל זערטאריוס לפרוע את פאמפעיוס ימים רבים מהתחבר עם מעטעללוס תומך ידו, וגם אחרי אשר התחברו שתי המחנות האלה לאחרים, לא הִשׂגו חיל וַיְמַלְאוּ את ידיהם על הגבור המשכיל הזה שתי שנים רצופות וכל פרי לא ראו בעמלם, עד אשר קם פרפענה הנוכל על זערטאָריוס במשתה היין וירצחהו, כי קִנא בוּ ויעגב על השלטון בלוזיטאניא. ורק אז מצא פאָמפעיוס און לו להשקיט את סערת המֶרד בספרד (ג"א תרפ"ח 72). ואף כי בצע פאָמפעיוס את מלחמת ספרד באפס יד, עִטרו אותו הרומאים בעטרת הנצחון, כי הוא עשה לו שֵׁם עוד בימי זוללא אשר דָבק בו לאהבה, גם היה גבור חַיִל, בעל פנים מאירים, נוח לרצות ונוח לבני העם, וְתָפְצוּ בידו הצלית לעשות שלום בין האפרתים (אשר עָמַד בראשם) ובין העם, וכפלגי מים היו לבות הרומאים בידו להשותם לכל אשר יחפוץ—.

205. §. ויהי בשוב פאָמפעיוס מספרד לאיטליא, פָּגע במלחמה חדשה— מלחמת העבדים. כי שבעים עבדים אשר התעתדו לְשַׂמַח את לבות הרומאים בשחוק המלחמה אשר ישחקו לפניהם ביום הַכֶּסֶא עד אם יפלו איש בחרב אחיו, מצאו מקום לְהִמָּלֵט מבית משמרתם אשר בקאַפּוּאַ, ויתלקטו עליהם אנשי מצוק ומרי נפש ועבדים נענים ואסירי עֳנִי המונים המונים מכל קצוי איטליא, ויפתחו את בתי הכלאים בחָזקה ויוציאו מאתם את האסירים עד כי היתה הקהלה נפרצה מאד כשבעים אלף איש יודעי מלחמה ומרי נפש כדֻבים שכולים, אשר בְעֻנים ומרודם לא בקשו דבר בלתי אם להשביע את רוח נקמתם ולהשיב עשק שבעתים אל חיק עושקיהם ולוחציהם; ובראשם היה שפאַרטיקוס יליד טהראַציע איש חיל וכביר כח אשר לא יֵחַת מפני כֹּל, ותתחלחל איטליא מפניהם, כי התגודדו גדודים גדודים ויציפו את הארץ. את הערים נתנו לשלל, את הכפרים החריבו, ואת מחנה הרומאים הצובאים עליהם הִכּו מכות חדרי בטן, עד אשר עברו את גבול איטליא ויניחו עד הררי האַלפען, כי חשב שפאַרטיקוס מחשבה לעזוב את איטליא ולכונן ארץ מושב מעבר להררי אלפען, "אבל לא כמחשבתו הטובה היתה מחשבת העם אשר ברגליו", כי אחרי הכותם את שתי מחנות הרומאים הנצבות להם לשטנה בדרך, רם לבבם וישיאו בנפשותיהם להשבית את ממשלת הרומאים ולקחת מהם נקמות על כל הרעות אשר עשו להם "ויאכפו את שפארטיקוס לשוב אחור לאיטליא העליונה וגם עד התחתונה ולפרוש רשתם על רומא". רעה נוראה

נשקפה

נשקפה אז על הרומאים. אך חֹסֶר טכסיסי מלחמה וריב ומַצָּה, היו אבני נגף לרגלי העבדים המתפרצים, חָלַק לבם וַיֵּחָלְקוּ למחלקות, ובלי מערכה ומשטר שוטטו בארץ לשלול שלל, (ג״א תרפ״ט 71) ואז יצא קראַסוס היועץ לקראתם ביד חזקה וַיַּרְאֵם את נַחַת זְרֹעוֹ, "ואף כי נִגַּף מומיוס בעל פקודת הֶחָלוּץ (פְּאָרְטראַב) אשר לקראַסוס לפני הקושרים, בכל זאת לא בטח שפאַרטיקוס בחרבו וַיִּנָּזֵר אחור הלוך וְנָזור עד קרוב לאי סיציליא להרבות חילו בהמון העבדים המתענים על האי ההוא, כי נמג לבו בשמעו כי נקם קראסוס נקמת כבוד רומא מאת חיל מומיוס הנגפים לפניו בהעבירו אותם תחת השבט ויכריע העשירי בכל המחנה למות. וקראסוס בראותו אנה פני שפארטיקום מועדות, מִהר לסגור עליו את הדרך ויכריתהו להתראות אתו פנים, ותהי המלחמה כבדה מאד, ושפרטיקום עשה חיל להלל מאד עד אשר נפל שדוד ארצה, אז פנו גדודיו עֹרֶף וינוסו מנוסת חרב, ששת אלפים נשבו חיים ויוקעו כאיש אחד, וחמשת אלפים נפלו שבי בידי פאָמפעיוס אשר בא באניות על חוף איטליא ויכריעם לטבח". וזקני רומא מִלאו את ידי שניהם לכַהן בכהונת היועצים בשנה הבאה בגלל גבורתם ונִצחם במלחמת עבדים ההיא. וירע מאד בעיני קראַסוס בראותו כי כבוד הנצחון ההוא אשר לא יאות רק לו לבדו נִתַּן בלי משפט גם לפאָמפעיוס אשר לא עמל בו ולא עשה מאומה בלתי אם לעולל אחרי בְצִירוֹ. ועל כן פָּתַח קראַסוס את ידו הנדיבה להַעניק את העם שפע נְדָבוֹת לְהַטּוֹת בזה את לבבם אחריו לְהַכִּיר את עֶרְכּוֹ וּלְהַעֲלוֹתוֹ על גֹרֶם המעלות, אך גם פאָמפעיוס לא טמן את ידו בצלחת וַיִּבְזוֹר מְלֹא חפנים מַתָּת ורב כסף לְעַם הארץ לבעבור תְּפוֹשׂ את לבבם גם הוא.

§ 206. אולם במלחמת שודדי הים (ג״א תרצ״ג 67), גם במלחמת מתרדת השניה (ג״א תרפ״ז—תרצ״ה 65—74) עשה לו פאמפעיום שֵׁם גדול בצדק. שודדי ים ההם היו בני אזיא הקטנה אשר ראו עֳנִי בשבט עברת זוללאַ אשר לא השאיר להם כל מחיה עד אשר נלחצו לשלוח בעולתה ידיהם. ובהיות בעת ההיא כל דברי צבא הים יגעים, כי היו עיני הרומאים ולבם אל המבוכות אשר ביבשה, על כן היו להשודדים האלה ידים לבצע את מחשבות אוֹנָם, וימצאו קֵן להם בזיציליא, ומשם כִּסּוּ בהמון אניותיהם את כל פני יַם התיכון, וירגיזו את כל יושבי תבל הים ועד ספרד נתנו חִתִּתָם. ארבע מאות ערים נתנו לשלל, אנשים רבים מבני מְרוֹם הרומאים, לקחו בשביה, וביד חזקה הֶחזיקו בם ומֵאֲנוּ שַׁלחם עד אשר נתנו להם רב כֹּפֶר פדיון נפשם, הִשביתו את סְחַר העמים, הֵשַׁמּוּ נתיבות, ועד מרחקי ארץ חֲמַס ידיהם פִּלְסוּ, "ויהיו לשִׂכִּים בעיני הרומאים ימים רבים. ורבים מאויבי רומא חִזקו עוד את ידיהם בעצה ובפֹעל כפים, עד אשר נעתר הזענאַט על אפו ועל חמתו לעצת גאבינוס הנשיא אשר יעץ לתת לפאָמפעיוס ממשלה בלתי מגבלה על כל הימים והאיים ועל כל ארצות החוף על משך שלש שנים (ג״א תרצ״ג 67). אז שנס פאמפעיוס מתניו להראות כי

יאות

יאות לו נזר הכבוד הזה, ויאסוף חמש מאות אניות מלחמה ומאת אלף אנשי חיל ויפיצם בכל פאתי מבואות הים להקיף את השודדים מסביב ולהשתער עליהם מכל עבר ופנה כאחד, ותהי ההצלחה בעזרו לשבר את זרוע השודדים״, ובמשך שלשה חדשים בִער אותם מכל ארחות יַם התיכון, גם לכד את ערי מבצריהם בארץ מולדתם, ״ובפעם הזאת כלכל את מעשהו בהשכל ובישרת לבב, כי לא הֵרַע את בני השבי אשר הסגיר הנצחון בידו, כי אם הרחיקם ממקום רגזם מאת הים ויתן להם מקום מנוחה בעיר סאָלי אשר בקיליקיא המדינה, והעיר ההיא נקרא מני אז והלאה בשם פאָמפעיאָפאָלים. ויהי אך בִצע פּאָמפעיוס את מלחמת שודדי הים,והנה מלחמה חדשה התחוללה על רומא, היא מלחמת מתרדת השניה, והזענאַט מלא את ידו להיות שר צבא ונגיד ומצַוה גם במלחמה ההיא.

207. § ״כי מתרדת יריב רומא שמר את עת מבוכתה לחפצו, ובעת אשר היתה חרב הרומאים איש באחיו, רפא את פצעיו אשר חלה חרב זוללאַ בו, ויאסוף חיל חדש תחת החיל הנופל במלחמה הראשונה״. אפס כי בעת אשר צר על קיציקוס העיר העשירה בעלת ברית רומא, הגיח עליו לוקוללוס שר צבא רומא ויט את ידו עליו ויבריחהו לפאָנטוס ארץ מלכותו, ובלכוד לוקוללוס גם את פאָנטוס, ברח אל ט י ג ר אַ נ ע ס חתנו מלך ארמיניא (ג״א תרצ״א 69), וטיגראנעס עמד לימינו, וימאן למסור אותו ביד הרומאים. ויאסוף את חילו הגדול ויעמוד הָכֵן למלחמה, אך לוקוללוס השתער על טִיגְרַנָהקֶרְתָּא בירת טִיגראַנעס וילכדה בסערת מלחמה, ואת חיל גבוריו הרבים והעצומים החליש לפי חרב וידו היתה נטויה לרד לפניו את כל אַרמיניא ולתגר מלחמה חדשה את אַרזאַצעס מלך הפרתים. אך בני חילו התרגזו עליו בשמעם את מערכי לבבו, כי קצרה נפשם בעמל המלחמה ונלאו נשוא עוד את כֹבד משאה, וישלחו את רסן שלטונו מעל פניהם. אז שב לוקוללוס אל ארצו ואל נכסיו וגני חמדתו לבַלות בטוב ימיו ולהתרפק על חיק התענוגים, ומתרדת שב לאיתנו ויוסף עֲשׂוֹת חיל וְהַרְבּוֹת לו עָצמה, בעת ההיא הוסיף הזענאַט לפאָמפעיוס שאת על שאתו וירחיבו עוד את גבול ממשלתו אשר לו על הים גם באזיא קטנה וישימוהו לשר צבא במלחמת מתרדת, ובכח הממשלה הנמרצה הזאת אשר היה לו בים וביבשה, סגר בהמון אניותיו את כל ארצות חוף אזיא מערי כנען עד הבאָספּאָרוס, ויחרד את מחנה המלך באישון לילה על יד נהר פרת ויכהו מכה נצחת. ומתרדת נס עם שלשה פרשים מנוסת חרב לקאָלכים ותהי לו נפשו לשלל, ובל חילו העצום נפלו חללים לפי חרב הרומאים, והנמלטים והנסים מחרב רעה נִרמסו תחת פרסות הסוסים ותחת גלגלי רִכבי הברזל בעת מהומה ומבוסה ההיא. אחרי כן לכד פאָמפעיוס את ארמיניא בלי תנופת חרב ובאפס יד, ויאכוף את טיגראַנעס להכנע ולהתרפס לפניו. והמלך האומלל ההוא נפל לרגלי שר צבא הרומאים ויסגר בידו את עטרת ראשו ונֵזר מלכותו. וישטח פאָמפעיוס על הנצחון אשר הביא הזמן לידו בלי עמל ויגיעה, וישב את העטרה והנֵזר אל טיגראנעס ויתן

לו

לו את השלום אשר הוא מבקש במחיר הארצות אשר לקח ממנו במלחמה, גם נָטַל עליו לשקול כסף רב מאד אל אוצר רומא ולאנשי חילה. אחרי כן עבר פאָמפּעיוס ברחבי ארץ הקוקאַזוס ויכניע את הָאִבֶרִים (איבעריער), ואת שבטי הָאַלְבַּנִים (אַלבּאַנער, אַלאַנען). ומתרדת הנִגרש מארצו וממולדתו ומבית מלכותו, לא נכנע עוד בלבבו, גם לא שָׂם לבו אל ימי זקנותו (כי בעת ההיא נמלאו לו ששים ושמנה שנה), ויעש חַיִל חָדש ויתשוב מחשבות לפרוץ דרך ארצות הדאָנוי אל ארץ איטליא לחַדש את המלחמה, אך ה׳ הקים עליו רעה מתוך ביתו! כי פ אַ ר אַ נ אַ ק עם בנו הקדיש עליו מלחמה, וכל אנשי חילו עזבוהו, גם בני עמו בגדו בו, ובראותו כי נכונים לו ימי שביה ומַאסר לפני מרכבות כבוד פאָמפעיוס, מאס בחיים ויצו את אחד מעבדיו ויפע בו וימת לשמחת לבב פאָמפעיוס וצבאו אשר חנו אז ביריחו. אחרי כן הביא פאָמפעיוס גם את ארץ ארם תחת ממשלת רומא, וַיַשְׁבֵּת את ממלכות מלכי בית סיליקיא (סעלייקידען), ובכן הרחיב את גבולות רומא בשלש ארצות חדשות: ביטיניא, קיליקיא, וארם, ואת מלכי ארמיניא הגדולה, פאָנטוס, פאַפּלאַגאָניא, גאַלאַטיא, קפודקדיא (קאַפּאַדאָקיען) ועוד מלכים אחרים שָׂם למס עובד להרומאים, כגורל הארצות ההן היה גם גורל ארץ יהודה, כי בעת ההיא רָבו הורקנוס וארסטאָבולאָס אחיו על דְבַר המלוכה ביהודה, וישימו את פאָמפעיוס לשופט ומוכיח ביניהם, אך הוא הִשְׁתָּעֵר ביהודה כאויב ומתנקם וילכוד את כל מבצריה, ויביא את מקרש ה׳ במָצוֹר, ובסופה וסערת מלחמה הוריד עֹז מִבטחו ויבקעהו אליו. אין מספר להללי היהודים אשר נפלו אז לפי חרב העריץ הזה! ואין קץ לכל הרעות אשר עולל לכל זרע ישראל בעת רעה ההיא! ואחרי אשר בא עִם צבאות פריציו במקדש אלהי ישראל וַיְחַלֵל את צְפוּנו, אָסַר את המלך אריסטאָבולאָס החשמונאי ואת בניו בנְחֻשתים ויביאם אתו רומאה לְרְתוֹם אותם במרכבות כבודו לְאות נִצְחוֹ וְעֻזוֹ, (ג״א תרצ״ג 63) ואת הורקנוס שָׂם לנשיא ביהודה, וישם מס על הארץ, ואת היהודים אשר היו גוי חפשי עד הימים ההם, הביא בְעֹל רומא, ולא יכלו לְהָמִיש את צוארם מֵעֹל ברזל ההוא כל הימים —.

208. § אחרי עֲשׂות פאָמפעיוס את כל הגדולות האלה, בא בשערי רומא ויחג את חג נצחונו בהדרת תפארה ובצבי עדיים אשר לא התפארו בו שרי צבאות רומא מיום היותם אדונים לראשי כל בני הארץ עד היום ההוא. שני מלכים נִדחים מכסאותם, אריסטאבולאס החשמונאי מלך יהודה וטיגראַנעס הצעיר מלך ארמיניא, עם בני ביתם ועם כל נפשות בית מתרדת הגדול עטרו את מרכבות כבודו, ולפניו היו לוחות מצוירים עליהם כל הדברים הגדולים אשר עשה, שמות חמש עשרה ממלכות אשר לכד, שמנה מאות ערים ואלף מבצרים אשר נבקעו לפניו, שמנה מאות אניות מלחמה משלל אויבי רומא, ארבע מאות ערים אשר הקים על תִּלָן, ויותר ממאתים רבבות בני שביה אשר נפלו בידו. ובאוצר המדינה הניח עשרים אלף ככר כסף, מבלעדי הכסף הרב אשר חלק לאנשי הצבא

אשר

אשר הגיע לחלק איש ואיש שלש מאות סלע. ומאספי מרכבות כבודו היו מאתים וחמשים עגלות צָב נושאות מעשי אומנות נפלאות חמדת ארץ יון ואזיא אשר עולל אחרי שרי צבאות רומא ההולכים לפניו לעשוק את כל הארץ.

209. § בעת ההיא פָּרַץ בארץ שֵׁם האיש הנעלה טוללִּוּס ציצערה ידיד פאמפעיוס וגבר עמיתו במערכי לבבו, ועם הארץ קראו לו בשֵׁם הכָּבוד ״אֲבִי ארץ מולדתו״. ציצערה היה בן אחד האזרחים, ומשפחתו הצעירה בכל משפחות גדולי רומא, ורק בגלל חכמתו ותבונתו, בגלל חריצות מִפְעלותיו יְלָכְתוֹ במעגלי צדק, הִתְעלה מִשְּׁפַל מַצָּבוֹ ויעל על גרם מעלת היועצים. הוא שָׁקַד בעיר אַטהען ורֹאדוס על דלתות החכמה בשקידה נפלאה מאד, עד כי היה חכם מְחֻכָּם בחכמות היוָנים כאחד חכמי יון בימי קדם, וביחוד בחכמת הַלָּשׁוֹן (בערעדזאַמקייט) ובידיעות הפילוסופיא, עד כי היתה לאֵל ידו להתחרות את דעמאָסטהענעס חֲכַם המדיני וראש המְדַבְּרים, גם כתב ספרים יקרים על חכמת הלשון ועל הפילוסופיא הנאמנה, וספריו מְהֻללים מאד עד היום הזה. ואף כי היה רודף אחר הכבוד, תְּהִלָּתו יְדַבֵּר פיו ורוממותו על לשונו תמיד, גם לא היה אמיץ לב וכביר כֹּחַ; בכל זאת נִכָּה האמת דרכו, צדקת האזרחים היתה לו לָקו ורגשי יֹשֶׁר למשקלת, ואהבת ארץ מולדתו כאש עצורה בעצמותיו:

בהיותו יועץ ברומא, הִתְמַכֵּר קאטילינאַ אחד האפרתים להפוך את סדרי הממשלה מִשֹּׁרֶשׁ, ולְמַגֵּר את כסא הזענאַט ולהתנשא לכל לראש להיות שליט יחידי ברומא. האיש קאַטילינא הזה חלל את כבוד אבותיו בְּהִנָּזְרוֹ לַבֹּשֶׁת, את הונו ורכושו פזר ביין, בשחוק ובחיק נשים עד אשר התרושש ויצא נקי מנכסיו וְנוֹשָׁיו רַבּוּ מאד ולא נתנו לו מָנוח, ואז התחבר אל קהל מרעים כמוהו ויקשרו קשר להמית את היועצים, לעקור את הזענאט, ולשרוף את רומא באש ולהרוס את כל משפטיה וחקיה (ג״א תרצ״ה 62), ובעת המהומה והמבוכה ההיא יהרגו את היועץ ציצערה פאֵר עַמּוֹ, ובעזרת אנשי חיל בעלי ברית זוללאַ והמון העם יסבו אליהם את הממשלה על כל ארצות הרומאים. אך ציצערה היועץ והמליץ הגדול גלה את מצפוני קאטילינא ומרעיו, וישת לפני הזענאַט את מִסְתְּרֵי הקשר ההוא לעיני קאַטילינא היושב אִתּם במועצה ההיא. ובארבע דַבְּרוֹת עֻזּוֹ בִּלַּע את פני הַלּוֹט הַלּוֹט על קאַטילינא, וימטר על ראשו פחים ואבני אש בשטף לשונו המהירה והשנונה עד כי נכוה הַבֹּגֵד בגחלים הבוערות אשר תתה על ראשו ויעזוב את רומא שְׂבַע קלון ובוז, ובכל זאת לא רפתה רוח הַמֶּרֶד, כי מרעי קאטילינא אשר נשארו ברומא, עשו במחשך מעשיהם, אך עיני ציצערה היו פקוחות על כל מעשיהם אשר הם עושים בחדרי משכיתם, עד כי היתה לאֵל ידו לבאר לכל העם את דברי הקשר ברור כשמש, ועל פי השופטים נרמו הקושרים תחת קרדומי ההורגים בבית משמרתם, וציצערה נלוה מאת העם לביתו מְכֻבָּד מאת הזענאט בשם הכבוד ״אֲבִי הארץ״ לחוג את חג הַתּוֹדָה אשר קדש הזענאט לכבודו ביום ההוא הנכבד בכל ימי חלדו, וקאטילינא אֲבִי הקשר

ההוא

ההוא הסיר את המסוה מעל פניו וישם הרב מעוזו ויאסוף חיל להביא מלחמה בשערי רומא, והנה השיב לו ה' כגמול ידיו כי נִגף לפני אַנטאָניוס ומעטעללוס היועצים וַיִסָפֶה גם הוא על חללי בני חברתו».

4. ימי קאיוס יוליוס צאֶזאר.

210. § ברית שָׁלִשִׁים (Тріумвиратъ) הראשונה. הצלחת זוללאַה הִצִיתָה אש התשוקה בלבות אנשים רבים אוהבי כבוד ללכת בדרכיו ולעשות כמעשהו. כל אחד התאמץ להיות ראשון וּמְרוּמָם על כֹּל ולהטות את הנהגת המדינה כהפץ לבבו. והנה בעת אשר ישב פאָמפעיוס במשכנות מבטחים נהדר בכבוד ובעטרת גאות נצחו וְעֻזו, ויהי בעיניו הראשון בכל הכנסיה, עלה קאַיוס יוליוס צאֶזאר מעלה מעלה, ומבלי מֵשִׂים הגדיל כבודו והֶאדיר ממשלתו על העם יתר הרבה מפאָמפעיוס, כי היה צאֶזאַר מופת הדור, אחד מאנשי הסְגֻלָה היוצאים מתחת אבני הטבע לעתים רחוקות, מליץ מפאֹר ודובר צחות, סופר מְהֻלל מאד, גבור חיל ואיש מלחמה, חכם מְחֻכָּם בהליכות המדינה ובכל דבר חכמת בינה, וכל רואהו הִכִּירו כי אותו עִתְּדָה הטבע להיות רב ושליט ומושל באדם. במעלליו הטובים אשר עולל בהיותו שופט ויועץ, קנה את אהבת האפרתים, ובנִדבות ידו ומתנותיו הרבות משך אליו את לבות בני העם, ובראותו כי לא הגיע עוד היום אשר ישתרר לבדו על כל הארץ, כרת ברית שלום עם פאָמפעיוס הגדול ועם קראסוס האיש העשיר מכל הרומאים (ג"א ת"ש 60). הברית ההיא נקראה בשם «ברית שָׁלִשִׁים» (טריומפּיראט), ושלשתם נדרו ונדר להיות איש לזרוע אחיו להוציא לאור את מַאֲוַיֵי לבבם בדבר השלטון והמשרה. מעת ההיא והלאה היו שלשתם רוח הַהֹיָה באופני הממשלה המדינית, ולא שתו עוד לבם אל הזענאט ואל משפטי פיהו. אחרי הדברים האלה הורַם צאֶזאַר לְנָגִיד ומצַוה בגאליא, ויעש שם מלחמות רבות עם יושבי הארץ, ואחרי ימים לא כבירים חִדש את ברית הַשָׁלִשִׁים בעיר לוקאה על אדמת איטליא, כי שמה נועדו שלשת בעלי הברית ויחדשו את בריתם על האפנים האלה: לצאֶזאַר הניחו את ממשלתו בגאליא עוד חמש שנים אחרות, פאָמפעיוס בחר את ספרד ואת אפריקה להלקו, וקראַסוס איש אשר לא ישבע כסף בחר לו את אזיא העשירה ורבת אוצרות, ותהי לו ארץ ארם למנה. אך פאָמפעיוס לא הלך בכבודו אל ארצות ממשלתו, וישלח את שריו (לעגאַטען) למלאות את מקומו בארצות ההן, והוא היה לְנָגִיד (דיקטאַטאָר) ברומא. ורק קראָסוס אשר לא שָׂבעה עינו עשר, ונפש הרֵעבה לזהב עָרגה אל שלל ארם, פרתיה, בקטריה, והודו סגֻלות ימי הקדם, דָאָה כעל כנפי רוח ארצה ארם ויעט אל שלל העדים הסרות למשמעת רומא. וישלח יד חמֶסֶת גם באוצר מִקדש ה' אשר בירושלים וַיְנַצְלֵהוּ, וַיֶרֶב בבת יהודה תאניה ואניה. משם נסב אל ארם נהרים ויקרא מלחמה על הפרתים הגוי המר והנמהר, ובאולתו נמשך כשור אל טבח אחרי אנשי מלחמתו בארץ ערבה ומלחה במדבר חול, ופרשי הפרתים הקלים

כנשרים וְלִמּוּדֵי מדבר כִּתְרוּהוּ מנוחה הִדריכוהו ויכו את אנשי חילו מכה נצחת, גם חיל פובליוס בנו הגבור ספו תמו בחרב , ורק פליטים וקראסוס בראשם נמלטו ויבואו לארץ ארמיניא עיפים ונכשלים. שמה בא הקץ על קראסוס, כי בגשתו להתראות פנים את שר צבא הפרתים הֻכָּה וימת, ואראדים הראשון מלך הפרתים יצק זהב רותח לתוך פיו ויאמר שְׁתֵה זהב לרויה אשר צמאת לו כל ימי חייך! נשרי הרומאים וכלי נשקם נפלו בידי הפרתים, בחורי גבורי רומא כִּסּוּ את פני המדבר, ונבלותיהם היו לִבְרוֹת למתלעות פריצי חַיוֹת, ורק שרידי חרב שרדו לרגלי קאסיוס שר החילים לארץ ארם וַיִּמָּלֵטוּ.

211. § מלחמת צאֶזאַר בגאליא (ג"א תש"ב—תש"י 50—58). בימי קדם ישבו הקעלטים (קעלטען) בארץ גאַליא (צרפת) ובארץ העלוועציא (שווייץ), וַיִּפָּרְדוּ לממשלות קטנות ושבטים שונים. ארץ גאַליא בפאת דרומית מזרחית היתה כבר בידי הרומאים, וכאשר נסו שבטי העלוועציא לעזוב את ארץ מולדתם המלחה ולרשת משכנות לא להם בגאליא, הִכביד צאֶזאַר את ידו עליהם להכותם אחור, ובמלחמה אחת נִצה אותם וילחצם לשוב אל כפריהם השרופים ואל שדותיהם השוממים. אחר כן עשה מלחמה את אַריאָפִיסט נְגִיד הגערמאַנים אשר פרץ בגאליא המזרחית וילחץ בחזקה את יושביה, ואף כי היו הגערמאַנים עַם עָזוּז ונורא כהררי טרף הִכָּה אותם צאֶזאַר ויכניעם, ויאכוף אותם ואת נגידם לשוב אחור אל ארצם אשר מֵעֵבר לנחל רהיין (ג"א תש"ד 56), אחרי כן לחם צאֶזאַר עם הבעלגים (בעלגיער), עם הנערפִים (נערפִיער) גבורי החיל ועוד עמים אחרים מבני גאַליא, ויכריעם תחתיו ויביאם בעל רומא, אולם בכל עת אשר שב צאֶזאַר לאיטליא להחליף כח בימי החֹרף, שבו הגערמאנים וימלאו את גאליא מהומות ופרצים, עד אשר הרהיב צאֶזאַר בנפשו עֹז לעבור פעמים את נהר רהיין ולתת חִתִּתוֹ על פני הגערמאנים (ג"א תש"ה—תש"ז 53—55). הוא היה הרומי הראשון אשר דרכה כף רגלו בארץ גערמאניא (אשכנז), וכן גם הסופר הראשון אשר כתב זִכָּרוֹן בספר את תכונות הארץ ההיא ודרכי יושביה בדורות קדומים ההם. אפס כי לא אֵחַר בה יותר מעשרים יום, כי לא היה את לבבו ללכוד את ארץ נוראה ההיא כי אם לתת מוראו על יושביה ולהראותם כי יד רומא לא קצרה מֵעשות נוראות גם מעבר לנהר רהיין. מהארץ ההיא ירד באניות ארצה בריטאניא לְיַסֵּר את גויי הארץ ההיא על אשר חִזקו את ידי בני גאליא בהצותם עליו, אך גם שם לא התמהמה ימים רבים, כי אחרי מלחמות אחדות עם הקעלטים הפראים, שב לגאליא להכניע כָּלִיל את יושביה המתפרצים מפניו כל הימים. ויהי כאשר קָמוּ כל הגאַלים כאיש אחד על יד אַלעזיאַ בנפת בורגונד ויעשו מלחמה את צאֶזאַר (ג"א תש"ח 52), אז הצליח צאֶזאַר לגדע את זרועם. ומעט מעט הכניע את עזי נפש ההם עד נחל רהיין, ויהפוך את גאַליא לארחת מנפות רומא גברת ממלכות. שר צבא גאַליא האחרון, ושמו ווערצינגעטאָרי, איש אשר לו זרוע רמה עם גבורת רעם, נִתפש בכף צאֶזאַר והובא רומאה, שם הובל בתרועת נִצָּחוֹן דרך

רחובות

רחובות העיר עד היכל הקאפיטאָל ושם הוסַר ראשו בחרב . דת הדרואִידים אשר החזיקו בה בני גאַליא , כָּרעה נָפלָה לפני דת הרומאים , ומהיום ההוא והלאה לא יָספה להרים את ראשה .

212. § מלחמת אזרחים השניה (ג״א תשי״א—תשי״ב 48—49) . בין כה וכה התחוללה מריבה עזה בין נשיאי רומא , חמס על חמס , וְרֶצח על רֶצח פָּרָצו ורחבי העיר העליזה נהפכו לשדה קטל וגיא הֲרֵגה ׳ שרי חיָלים כבירי כֹחַ עִם המון אנשי חילם , נלחמו איש ברעהו בראש כל חוצות , והנשיא העז קלאָדיוס נרצח ברחוב העיר על ידי מילאָ ידיד ציצערה . כראות הזועאַנט וזקני הכנסיה את השערוריות האכזריות אשר נהיו ברומא , נועצו לב יחדו להקים את פאָמפעיוס בראש העם ולמַלאות ידיו להיות גם יועץ גם נָגִיד ומצַוה (דיקטאַטאָר) ברומא . הכח הגדול הזה היה כלי נשק ביד פאָמפעיוס לְהִלָחֵם עם צעֶזאַר ולהדיח אותו משאֵתו , כי הוא קִנא קנאה גדולה בגבורת צעֶזאַר והצלחתו הגדולה בגאליא . ויהי כמלאות לצעֶזאַר שנות ממשלתו בגאליא , הִטה פאָמפעיוס את לבב הזענאַט להסיר את צעֶזאַר ממשמרתו אשר הָפקד עליה , ולשלח מעליו את אנשי הצבא אשר ברגליו . אך שני נשיאי העם ושמותם קוּרְיָא ואנטאָניוס , צעקו חמס על המשפט המְעֻקל הזה , ויגזרו אֹמר למד גם לפאמפעיוס במדת המשפט ההיא אשר המה מודדים לצעֶזאַר ולקחת גם מאתו את ארץ ממשלתו , את ספרד . ויחר בם אף הזענאַט ויגרשום בחֵמה שפוכה מרומא , והם ברחו אל מחנה צעֶזאַר לגאַליא , ויעוררו את גבורתו ואת נִקמתו לשַלֵם לפאמפעיוס ולהזענאַט כמעשה ידיהם על אשר חִללו את קדושת נשיאי העם בזדונם וְרֹעַ לבבם . גם כל אנשי הצבא אָצו בצעֶזאַר לעשות את משפט הנשיאים הנִגרשים ודינם . ״ולא אֵחַר צעֶזאַר לצרוף את הברזל בעודו חם , ויולך את חילו עד נחל רוביקאָן אשר בין איטליא ובין גאליא קצה גבול ארץ ממשלתו , שמה פָסח מספר רגעים על שתי השעפים אם לעבור את הנחל או לחדל , כי חק עולם הוא לרומא אשר כל פקיד אשר יעוז לעזוב בראש החיל את מקומו אשר הָפקד עליו בלי רשיון הזענאַט , יֵחָשֵב לעוכר ארץ מולדתו . אך קל מהרה השליך את פלס המשפט מידו ויקם ויעבור את הנחל ההוא !״ וישם פעמיו לדרך רומא , ופאמפעיוס הֶעביר המועד להכין הַכֹּל למלחמה , כי בגאות לבו האמין ״כי אם יִרְקַע ברגלו על הארץ יציצו ממנה כעשב השדה חיָלים וצבאות להכות את אויבו שוק על ירך״ ובטרם הכין עצה וגבורה למלחמה , עזב כבר צעֶזאַר כּכפיר סֻכּוֹ , וכשמוע פאמפעיוס את נחרת סוסיו בשערי רומא , נמג לבבו ולבב כל העם אשר אתו , ויקם הוא וחילו והמון שרים ואפרתים רבים ועצומים ויחפזו לברוח מרומא לעיר ברונדוזיום , ובקרוב צעֶזאַר גם אל העיר ההיא , נסו מנוסת חרב דרך ים יאָניא לעפירוס , ״וירדף צעֶזאַר מהם בפעם ההיא וישב לרומא אחרי אשר נלכדה כל איטליא , זיציליא , וזרדיניא לפניו במשך ששים יום , וילכוד את השלטון ברומא. ואת אוצר המדינה אשר

שכח

שכח פאמפעיוס בחפזו, ואחר נסב ספרדה׳ ויכבד אכפו על צבאות פאמפעיוס אשר בארץ ההיא לבוא אתו בברית השלום ולְהִסְתַּפֵּחַ אלאנשי חילו, ובשובו לרומא לכר בדרך מַסָעו את מאסיליטה עיר המסחור אשר אזרחיה היו בעלי ברית פאמפעיוס ויסגרו לפניו את שערי עירם הבצורה, ואז שב בתפארת עֻזו רומאה וְשָׂם שָׂם לראשו את עטרת הנגידות והיועצים, ויהי נָגִיד ויועץ כאחד, ויעש משפט וצדקה בארץ, וסדרים ישרים ברומא הבירה. אחר כן עבר ארחות יַם יאָניא ויבוא ארצה יון להתראות פנים את פאמפעיוס. אך בין כה וכה התנער פאָמפעיוס מפחד לבבו ויקבוץ בארץ יון ובארץ אזיא ומצרים אנשי חיל לרוב וכסף וצידה למכביר, ״ויהי לו אחד עשר לגיונים רַגְלִים ועשרת אלפים רוכבים, וחמש מאות אניות מלחמה על החוף ועל כל מבואות הים, ויתן את משכנו בטהעסאַלאַניך וסביבותיו מאתים מזקני הזענאט ושבעת אלפים אזרחי רומא גבורי חיל ואנשי מלחמה״. אך צאֶזאַר לא חת מפני המון הגבורים ההם אשר הם פי שנים ממספר אנשי חילו, ופתאֹם קרא אל החרב (ג״א תש״ב 48), ועל יד פאַרזאַלוס אשר מצפון ארץ יון התלקחה מלחמה איומה מאד, וצבאות צאֶזאַר התגברו על חיל פאמפעיוס הגדול והנורא ויחרימום לפי חרב, ״ותהי המגפה במחנה פאָמפעיוס רבה מאד, חמשה עשר אלף שולפי חרב הוצעו חללים ארצה, וארבעה ועשרים אלף נפלו חיים ביד צאֶזאַר שבויי חרב״, ויברח פאָמפעיוס לדרך אזיא הקטנה מצרימה לחסות בצל תלמי וקלעאָפאַטרה בני תלמי אוילעטוס מלך מצרים אשר הִטה לו פאָמפעיוס חסד בעוד ידו רמה. אבל יועצי און יעצו לתלמי לבל יעיר את חמת צאֶזאַר עליו אם יָגֵן על איש מלחמתו ואיש חֶרמו, וַיַטו את לבב המלך הצעיר ההוא לקנות את אהבת צאֶזאַר בדמי פאָמפיוס, וימַלא המלך את ידי מלאכי מָוֶת להמית את פאָמפעיוס אשר ירד בֶּטַח אל האניה אשר שלח המלך להביאהו אל עיר מלכותו, ובכן נרצח הגבור הנערץ הזה ביד מרצחי חֶרש, וגם קבורה לא היתה לו, כי את נִבלתו הִשליכו המרצחים על שפת היאֹר במצות המלך.

§ 213. הצלחת צאֶזאַר ותפארת עֻזו. מקץ ימים אחדים בא גם צאֶזאַר ארצה מצרים, וכשמעו את אחרית פאָמפעיוס, הוריד כנהל דמעה, ומתלמי מָנַע את שכר הדמים אשר קִוה לקחת מידו, כי כאשר בחר בו תלמי להיות לשופט וְדַיָן בינו ובין קלעאָפאַטרה אחותו היפה אשר רָב אִתּה על אֹדות המלוכה, הִצְדִיק את קלעאָפאַטרה ויחרוץ משפטו כי רק לה משפט המלוכה במצרים, ולתלמי אין כל חלק ונחלה בה. אך בגלל הדבר הזה הֵעִיר עליו רוח משחית, כי המלך תלמי ובני עַמו נלחמו בו במלחמות תנופה. תשעה חדשים רצופים נִסגר צאֶזאַר באלכסנדריא וַיִלָחֵם כגבור משכיל באויביו הרבים והעצומים, ופעמים רבות היה כפשע בינו ובין המות. אחרי אשר נִשרפה מצודת המלך מְקוֹם מבצר צאֶזאַר גם חלק גדול מבית עקד הספרים (אשר נִקבצו בו חמדת כל החכמות והמדעים) עָזַב את אלכסנדריא וַיְבַצֵר את אִי פרעה ומשם הרעים על אויביו ברעם גבורותיו, אך בכל מועצותיו וגבורותיו למלחמה,

היה

היה עדי אֹבד לולא חָש לעזרתו אַנטיפאַטער אֲבִי הורדוס הגדול מִשְׁנֶה למלך הורקנוס החשמונאי, וַיעציםוהו מִצָּרָיו, כי הוא בא (על פי הורקנוס) עִם שלשת אלפים יהודים גבורי חיל וַיִלְוֶה אל מתרדת מלך פירגמוס ויעזור לו לבקוע במתנה המצרים ולבוא אל צאֶזאַר ללחום לו, גם הטה (אנטיפאַטער) את לבות כל נסיכי עֲרָב וארם לָרֶדֶת עִמוֹ מצרימה לעמוד למין צאֶזאַר, והוא עִם חיל היהודים אשר ברגליו השליכו את נפשם מנגד יתר הרבה מכל עוזרי צאֶזאַר, עד כי הצליח לְרַד לפניו את כל גבורי מצרים, ותלמי אשר הֻכָּה במערכה בשדה, נָס ברגליו ויצלול כעֹפרת במצולות יְאֹר מצרים, ואז נתן צאֶזאַר את המלוכה ביד קלעאָפאַטרה היפה בבנות (אשר בכל גבורתו לא יכול להתגבר על יִצְרוֹ וַיִלָּכֵד בפח אהבתה תשעה ירחים). מארץ מצרים נסע יצא לארץ ארם, ומשם לפאָנטוס, וַיִפֹּל אימתו על פֿאַרנאַסעס בן מתרדת הגדול אשר שב והחזיק במלוכת אביו, ובמלחמה אחת נָצַח את חֵילוֹ וַיָז לארץ נצחם, הנצחון הנפלא ההוא, נודע למשגב על פי המכתב היקר אשר כתב צאֶזאַר על אדותיו בשלש תיבות לאמר: באתי, ראיתי, נָצחתי (veni, vidi, vici) —. אחרי בן נסע לרומא והזענאַט והעם חרדו לקראתו וְצָקוּ לרגליו את מעלת הנגידות על משך שנה אחת, את מעלת היועצים על חמש שנים, ואת הנשיאות על משך כל ימי חייו, גם עוד כח וגבורה וממשל רב נתנו בידו לשמחת לבבו. ובכח המעלות האלה וכיד הגבורה הטובה עליו, הֵרִים פעמיו לאפריקא, אשר שם התקבצו אוהבי סדרי הכנסיה החפשית גם אוהבי פאָמפעיוס עם גדודים ואנשי חיל רבים מאד, ויקדש עליהם מלחמה, ויט חרבו הנוראה עליהם ויכם מכות נפלאות אצל עיר טאַפסוס (ג"א תשי"ד 46.), ותוחלת אוהבי הכנסיה החפשית עלתה אז בתהו ואבדה, אלפי איש הוצעו חללים על מרומי שדה המלחמה, ואשר לא נפלו בחרב, טרפו נפשם בכפם, ובתוכם היה גם קאַטאָ הגבור והישר. וכל יושבי רומא חגו את חג הנצחון ההוא ארבעה ימים רצופים לכבוד צאֶזאַר בשובו רומאה, אבל גם הנצחון הזה לא הכרית את כל אוהבי פאָמפעיוס מעל פני האדמה, כי בארץ ספרד התלקטו רבבות עִם תחת דגל קנעיוס וזעקסטוס בני פאָמפעיוס ויעמדו הכן להלחם עִם צאֶזאַר. וצאֶזאַר הורַם וְהוּנַף אז בעצת שרי רומא וכל עם הארץ על מְרוֹם גַפֵּי הַמִשְׂרָה, "כי האריכו לו את מעלת הנגידות על עשר שנים, נתנו לו את שֵׁם הכבוד אימפעראַטאָר, הקימו לו מצבה בהקאַפיטאָל אל ימין מצבת יופיטער ראש אליליהם ותחתיה חקוקים בחרט אנוש "לצאֶזאַר בן אלהים", גם מלאו את ידיו להיות מבַקר (צענזאָר) על המדות הטובות, ועוד מעלות רמות ונשאות כאלה. ובשמעו כי נשתה גבורת שרי גדודיו בספרד וַיִנָּגְפוּ לפני בני פאָמפעיוס המתחזקים בארץ ההיא, שִׁנָּה את מתניו ויעבור ספרדה לשום קץ לבעלי פרצים ההם. ותהי המלחמה ההיא אחרונה לצאֶזאַר וקשה מכל ההולכות לפניה, ויצר כחו וַיִוָאֵש מישועה עד כי אבה לשלוח יד בנפשו, אך פתאם שבה אליו הצלחתו ושלשים אלף

מצבאות

מִצְּבְאוֹת אויביו כִּסוּ את שדה המערכה חללי חרב על יד מוּנְדַא (נ״א תשמ״ז 45), קנעיוס גם מן המלחמה ויפֹל בחרב הרודפים״, ולזעקטוס היתה נפשו לשלל ויחי עשר שנים חיי שֹׁדְדֵי ים, ומקץ השנים הומת גם הוא. ובכן ספו תמו כל בעלי ברית פּאָמפּעיוס וכל לוחמי מלחמת הכנסיה החפשית.

214. § אז שָׁב צעֶזאַר לרומא שְׂבַע נצחון ושלטון, וה' הניח לו מכל צריו ומקנאיו מסביב, וכל העם חרדו לקראתו ויקראו לו בשם ״אבי הארץ״ וירוממוהו להיות נגיד ומצוה כל ימי חייו. ״והוא מסך על העם רוח חיים נעימים, ויצק להם מלא חפנים לחם אבירים ויין אדירים, משתה שְׁמָנים ושחוק ותענוגות בני אדם עד למרבה, כי כרה לעם רומא כֵּרָה גדולה על שנים ועשרים אלף שֻׁלחנות מלאים מַשְׁמַנִים וּמַמְתַּקִים, יין הֶרֶקַח ועסיס רמונים, ויחלק להם לאיש עשר איפה דגן ועשרה הין שמן ושלש מאות שקלי כסף (זעסטעריציען), ולאנשי הצבא הטיב כיד המלך, לִמקצתם נתן נכסים רבים ולמקצתם ארבעה ועשרים אלף שקלים לכל אחד ואחד״, את האפרתים משך אחריו בעבותות אהבה וישימם לשרים ושליטים בארץ, ״את זקני הזענאַט הִכְבִּיר עד תשע מאות איש, אף השיב את שבות נדחי זולאַ ויקם את בני המְחרמים על נחלת אבותיהם, ויתן מתנות לאבות משפחות רבות בנים״, פָּתֹחַ פָּתַח את ידו הנדיבה וישביע לכל החכמים רצון, ולבני הנכר המרביצים חכמה והרשת המעשה ברומא, נתן את משפט האזרחים, וביחוד העניק מטובו את מלמדי חכמת הרפואה. גם על לוח השנה (קאַלענדער) פָּקַח עיניו ויתקן אותו כיד חכמת התכונה הטובה עליו. את עבודת האדמה הֶעלה מעלה מעלה, המסחור פָּרַח בימיו ויעש פרי, מַעבר האניות פָּרַץ בים, וכל מקנה וקנין הצליחו ונשאו ראש. את עיר רומא פֵּאַר בבנינים מפֹארים, בהיכלי שַׁיִשׁ וטירות אבני גזית, בארמנות ועמודים ומצבות, במקדשי דתו ובבתי משחק ועוד רבים כאלה. השליט המרומם הזה אהב מאד את הורקנוס החשמונאי מלך יהודה, וכל אשר שָׁאַל לא אָצַל ממנו. בימיו ישבו היהודים שלוים ושאננים בארץ יהודה ובכל הארצות, כי הוא צִוָּה לכל מלכי ארץ ורוזנים לבל יִגְעוּ באיש יהודי לרעה ולבל יפריעום מעבודת אלהיהם, וברית שלום ואהבה היה בינו ובין היהודים כל ימי חייו — . ולא לְהִנם התאבלו עליו היהודים בנפלו לפני בני עולה וימאנו להתנחם. ולפי דברי סועטאָן בספרו (יוליוס צעֶזאַר 84) התאבלו היהודים לילות רבים על קִבְרוֹ. אבל באשמת נִמהרי לב וְחֹזֵי תפל רַד שמש רומא בעוד יומם! כי חבר אנשים קְצָרֵי רְאות שָׂמוּ עליו עלילות דברים ״כי הפך לו הזמן לב אחר זונה אחרי התנופה, ויאמינו כי הֵמִיר את ענוָתו בגאוה ואת חסדו לְעֹז אדונים קשה, ובכל אַוּת נפשו שׁאֵף הוא רק להיות שליט יחידי בתבל, וכל העמים והלשונות יִתְּכוּ תחת הדום רגלי גאונו״, וביום תו כאשר הושיט לו מאַרקוס אנטאָניוס כתר מלוכה, יספו הפֹּחזים ההם להתמרמר עליו, ואף כי בתם לבב לא קִבֵּל את הַכֶּתֶר, בכל זאת דִמו בנפשם כי אך בערמה עשה כן ועינו צֹפִיָּה אליו לעת מְצוֹא — . האנשים הפֹחזים ההם

גועדו

נועדו יחדו ויקשרו על צאֶזאַר קשר להכריתו מארץ החיים. בראש הקושרים ההם היה השר יוניוס ברוּטוּס אשר אהבת הדרור כאש עצורה בעצמותיו ואשר היה גם ידיד צאֶזאַר ואוהבו מִנֹּעַר, והשר קַאַיוּס קאַסיוּס אשר נפשו דבקה מאד בסדרי הכנסיה החפשית ובכל משפטיה, גם דעצימוס ברוטוס טרעבאָניוס, וציםבער ועוד אפרתים ושרים כמוהם. רבים מאוהבי צאֶזאַר אשר חייו יקרו מאד בעיניהם, הִזהירוהו לְהִזָּהֵר מפני הקושרים עזי נפש ההם, אך הוא לא שת לבו אל כל דבריהם. והנה לא ארכו הימים ויבוא היום הנורא אשר בו שָׁקַע כֹּכַב רומא מופת כל דור ודור! הוא יום חמשה עשר בירח מאֶרץ שנת ארבעים וארבע לפני ספהנ"ו! כי ביום ההוא קראו זקני הזענאַט לצאֶזאַר לָשֶׁבֶת אִתם באולם פאָמפעיוס להמתיק סוד, ויהי בבואו אל האולם וישב על מְרוֹם כסא כבודו, הגרו הקושרים חמות ויתרגזו עליו מכל פאה בחרבות שלופות, וידחקו איש את רעהו עד שפך דם עליהם, וקם שָׁאון ומהומה והמולה נוראה מאד, „וזקני הזענאַט עמדו מרעידים ושוממים למראה עיניהם ולא מצאו ידים לחוש לעזרתו, ורק צאֶזאַר לבדו עמד על נפשו כפי אשר היה בכחו עד אשר ראה את ברוטוס והנה גם הוא מתרגז עליו בלהב חרבו, אז יצא רוחו ויקרא מנהמת לבו: „גם אתה בני"! „ויתעלף במעילו" והקושרים דקרוהו בחרבותיהם עד אשר נפל שדוד מתבוסס בדמו וּפָצוּעַ בשלשה ועשרים פצעי מות, ויז נצחו על מצבת פאָמפעיוס איש מלחמתו לפָנים (ג"א תשט"ז 44) הנה כי כן נפל צאֶזאַר לפני בני עולה בשנת החמשים וחמש לימי חייו! וזאת היתה אחרית האיש המרומם נזר הרוזנים ותפארת המושלים! זאת היתה אחרית גבר הֻקם עָל להיות מושל צדיק, גבור משכיל ושר צבא נעלה מאין כמוהו אשר נָצַח את יריביו בחמש מאות מלחמות ואשר לכד אלף ערים בחרבו הגדולה! זאת היתה אחרית תֹּר אדם הַמַעלה אשר קִדשהו אביר הטבע להיות חֹתם תָּכְנִית החכמה בחכמת המדינה, פלא יועץ, שופט, מחוקק וּמְהִיר צדק, דובר צחות, מליץ מפֹאר וסופר מהיר, שָׁלֵם וּמְשֻׁלָּם בכל דְבַר חכמת בינה והליכות עולם! מִימוֹת עולם לא קָם כמוהו בכל מלכי קדם, ועד אחרית הימים יהיה מופת לכל רב ושליט חֲכַם לבב וגבור מלחמה. סופרים רבים ונכבדים כתבו בספרי זִכָּרוֹן את תולדות האיש הנשגב הזה, ובימינו אלה התעורר גם הקיסר נאַפּאָלעאָן השלישי ויכתוב בספר את תולדות ימי חייו, דְבַר גבורותיו וְחִין עֶרְכּוֹ.

5. ימי כנסית רומא האחרונים.

§ 215. כמעט אשר התבוסס צאֶזאַר בדמו, נוכחו כל חכמי המדינה כי רק בלבות מְתֵי מעט קִננה מחשבת החֵרות והדרור, אך בלבות כל המון העם אין שֵׁם לה ונֵכר עוד. הן אמנם כי בתחלה שמחו בני העם בשָׁמעם מפי מְרַצְּחֵי צאֶזאַר כי קָנו בדמיו את חֵרות רומא אשר חָשב להאביד לה שריד כמעט, אך עד מהרה שבו ויתמרמרו מאד על המרצחים ההם בשמעם את דברי אַנטאָניוס

אשר

אשר דִבר בהשכל ודעת על גוּפַת צֶאזַאר ברחוב העיר. כי הוא הִפליא מאד לְתָאֵר בלשון למודים את פָּרָשַׁת גדולת צֶאזַאר, את התשועות הגדולות אשר עשה לעם הרומאים, את רוב חכמתו וצדקתו ואת כל עלילותיו אשר אין בכל מעללי דורות עולמים מָשְׁלָם, גם קרא באזניהם את אשר צוה צֶאזַאר בספר מִצְוָתוֹ (טעסטאַמענט) לחַלק אחרי מותו את כספו וזהבו לאזרחי רומא ולהורישם את גנותיו ואת כרמי חמדתו אשר על יד נהר טיבער. ואחרי דַברו את דבריו המחְכמים, חָלַק כסף רב לכל קְהַל העם בשם צֶאזַאר, וכל העם למקטן ועד גדול בָּכוּ בכי תמרורים על מות נגידם, תפארת עזמו וחרב גאותם, ובסופה וסערה השתערו על המרצחים לכַפר בדמיהם את דמי צֶאזַאר. אך רוב זקני הזענאַט היה מחסה עֹז להקושרים, גם נתנו להם הַמְּשֵׁל וּמִשְׂרָה, לקאַסיוס וברוטוס נתנו את ארם ואת מוקדון, לדעצימוס ברוטוס את גאַליא ציסאַלפינה, ולטרעבאָניוס ולצימבער נתנו את אזיא ואת ביטיניא. וכאשר תתר אנטאניוס לבקש לו את גאַליא ציסאלפינה, ואת מוקדון לאחיו לקאַיוֹ, עלתה עליו חמת ציצערה וימטר על ראשו אש וגפרית כיד הלשון הטובה עליו, ועל פיו שתו זקני הזענאַט עָון „עוכר הארץ" על אַנטאָניוס. אך אנטאָניוס לא נִחת מפניהם ויחזק את לבבו לעשות ממשלה בגאַליא ציסאַלפינה ביד חזקה, אז יצא דעצימוס ברוטוס וצבאות הזענאַט בחרב לקראתו וילחמו בו אצל עיר מוטינא (מאָדענא), וַיִנָגֵף אנטאָניוס לפניהם מגפה גדולה ויברח אל לפידות השליט מעבר לארץ גאַליא. ואז הֵראו זקני הזענאַט לעין כֹּל כי בוחרים הם באנשי הדרור אוהבי הכנסיה החפשית אשר קשרו על צאֶזאַר קשר וַיְרַצְּחוּהוּ, ויחזיקו ידיהם לעיני השמש, גם הִכְלִימוּ את אָקטאַפיוס נכד אֲחות צֶאזַאר בחור בן תשע עשרה שנה יורש צֶאזַאר אשר גם שְׁמוֹ בקרבו (צֶאזַאר אָקטאַפיוס, ואחרי כן נקרא בשם אויגוסטוס) ואשר קנה את לב אנשי צבא צֶאזַאר להיות סָרִים למשמעתו, ואָקטאַפיוס התקצף על זקני הזענאַט כי הכלימוהו ויקשר עליהם קשר ויקרא לחרב לנקום את דְמֵי צֶאזַאר מאת שופכיהם, כי הוא גואל הדם באמת, ועל אי קטן על יד באָלאָגנה כרת ברית עם אַנטאָניוס ולפידות, (ג"א תשי"ז 43) הִיא ברית שְׁלֹשִׁים השניה (דאַס צווייטע טריומפיראַט), ויעשו קשר אמיץ ביניהם על האפנים האלה: לתת את אפריקא, את זיציליא ואת סרדיניא לממשלת אקטאַפיוס, את גאַליא לאַנטאָניוס, ואת ספרד לממשלת לפידות, גם כתבו בספר את שמות האפרתים והאבירים וזקני הזענאַט אשר יגירום על ידי חרב וישללו את נכסיהם ואת הונם ורכושם, וישבעו איש לאחיו לבל יחמלו ולבל יכסו איש על קרובו ואיש על אחיו אם יבקש השני את נפשו מידו. „אז הוציאו המרעים האלה רוח זדון ובהלה מאוצרם, וינהגו על ראשי בני רומא סער מתחולל מפרק הרים ומשבר גבעות. פחדם וספר הכתים הלך לפניהם כמלאך מבשר רעה, והמה רָעשו אחריו העירה משלש פאות שונות בלוית שומרי ראשם וחיל צבאם הצמאים לדמי ארם, ותהי עת צרה לרומא אשר כמוה לא נהיתה, כי ירקו מות ואבדון מפיהם על

ראשי

ראשי אנשי חרמם, לא הבדילו בין זקנים לנערים, בין נכבדים לנקלים, בין טובים לרעים, ואף לא בין אוהבים לאויבים, כי קסם על שפתי מושלי אדם הרשעים האלה לאמר חרם על מבקשי הדרור. גם פרשו שחת רשתם על עשירי העם כעל אויבי נפשם וכעל אוהבי הדרור. שלש מאות מזקני הזענאַט ועשרת אלפים מבני האבירים זָבוּ מדֻקרים לפי חרבותיהם בימים אחדים, ויכסו את רצפת כל חוצות העיר בדם חללים, ובכסף בני המות האלה עשו להם אוצרות לשלם לידי המרצחים בעד ראשי הנרצחים עשרת אלפים כסף (זעסטערציען) לֻגֻלְגֹלֶת. בין חללי אַנטאָניוס היה גם המליץ הנפלא ציצערה אשר נִרצַח בדרך מנוסתו, והמרצח כרת את ראשו ואת יד ימינו ויביאם אל אַנטאָניוס, ופוּלְפִיאָ אשת אנטאָניוס התעללה בראש הנרצח ותדקור במחטים את לשונו—לשון מדברת נפלאות! — ואחרי כן לקח אנטאָניוס את הראש ואת הזרוע ויצו להוקיעם על הבָּמה אשר עליה דִבר ציצערה דברי נגידים וכל דבריו היו כדבר מלך שלטון.

§ 216. אחרי אשר השקיעו שלשת מרעים ההם את שלהבת אש חמתם ונקמתם בנהרי נחלי דמי אויביהם, נסעו יצאו למלחמה על אוהבי הכנסיה החפשית אשר התגודדו תחת דגל ברוטוס וקאַסיוס בארץ מוקדון. שם התחוללה מלחמה גדולה מאד בבקעת פִּיליפיא (ג"א תשי"ח 42) וינָּגף קאַסיוס לפני אנטאָניוס, אך ברוטוס התגבר על לגיוני אָקטאַפיוס ויגרשם מהמערכה. אולם אחרי אשר הבהילו שמועות שוא את קאַסיוס ובחָפזו נפל על חרבו וימת, אז היתה גם תבוסת ברוטוס שלמה,כי אחרי אשר מלאה להמלחמה הראשונה עשרים יום,התאחדו שלשת בעלי הברית עם גדודיהם וישתערו בסערת גבורה על ברוטוס וינצחוהו.»ולפנות בקר כאשר הביט ברוטוס על שדה המערכה וירא כי אבד נצחו ואבד מָנוֹס ממנו, אז הלך לבו וַיִּפֹּל בחרב סטראַבה אוהבו, וימת גם הגבור הזה אשר אין עָרוֹךְ לו בכל גבורי בעלי הברית», גם פאָרציא אשתו (בת קאַטאָ) טָרפה נפשה בכפה, ורבים מלוחמי מלחמת הדרור שלחו גם הם יד בנפשם ויפלו על חרבותיהם וימותו, עד כי נֶהפכה בקעת פִּיליפיא לקבר הכנסיה החפשית (רעפובליק). מהיום ההוא לא נלחמו עוד שליטי רומא מלחמת הדרור כי אם מלחמת המִשְׂרָה והשלטון, ואז לקחו המנַצחים איש איש את חֶלְקו בארצות הרומאים לשפוך את ממשלתם העזה עליהם, אנטאָניוס לקח לו את הממשלה על ארץ הקדם (מאָרגענלאַנד), אָקטאַפיוס את ממשלת ארץ המערב, ולפידוס את נָפוֹת אפריקא. אך עד מהרה דָחוּ שני מרעיו אותו משאתו ויקרעו את ממשלתו מידו —.

§ 217. והנה בעת אשר הִתְמַכֵּר אנטאָניוס לאהבת התענוגים בארץ הקדם, ונפשו נקשרה בעבותות אהבה לנפש קלעאָפאַטרה מְלֶכֶת מצרים היפה בנשים והמלֵאה מְזִמּוֹת רֶשַׁע וּרְמִיָּה, בעת ההיא התְאַמֵּץ אקטאַפיוס הערום וְהֶחָרוּץ קנוֹת את לִבות בני הרומאים, ואַגריפאַ שר צבא אניות המלחמה עָזַר לו בדבר הגדול הזה,עד כי דָבקו בו כל המון הרומאים וכל אנשי הצבא ויעמדו הכן

להשליך

להשליך בעבורו את נפשם מנגד ביום קרב ומלחמה,ולאחרונה בהצות אנטאָניוס את הפרתים וַיִּנָּגֵף לפניהם מגפה גדולה לְקְלוֹן רומא וּלְשִׁבְרָהּ הגדול , ובבואו עוד בְּמַסורת החתונה עם קלעאפאטרה בת הַנֵּכָר וַיַּמְלֵךְ את בניה בנָפות רוֹמָאִים, אז חָצַב אָקטאַפִּיוס בזקני הזענאַט וַיַּמְרִיצֵם לקחת מיד אנטאָניוס את כל הודו וכבוד מִשְׂרָתוֹ , ויקדישו עליו ועל קלעאָפאטרה אהובתו מלחמה . עד מהרה נִצבו בני הקדם ובני המַעֲרב אלה מול אלה בחרב מלֵאה דָם , ובמלחמת הים אשר הִתְלַקְּחָה על יד מְחוֹז אַ ק ט י וּ ם (ג״א תשכ״ט 31) הִתְגַּבֵּר אָקטאַפִּיוס על אנטאָניוס ויְנַצחהו , וינס אנטאָניוס וקלעאָפאטרה מהמערכה אל ארץ מצרים , אך אָקטאַפִּיוס רדף אחריו בגדודי גבוריו עליזי גאותו , ויהי כשמוע אנטאָניוס קול נחרת סוסי המְנַצח בשערי אלכסנדריא , התנפל על חרבו וימת . גם קלעאָפאטרה שלחה יד בנפשה , בהתבוננה כי שרידי יפיה ואור פניה אך מְקסם שוא הם בעיני אָקטאַפִּיוס , ומגמת פניו לְפָאֵר בה את מרכבות כבודו בשערי רומא , וַתְּקַדֵּם את פניו וַתּוֹשַׁע ידה לה להביא עליה את המָוֶת על ידי שני נחשים צפעונים אשר שָׁתָה על שני שדיה וחֲמָתָם שתתה רוחה , וממלכתה נסבה להרומאים ונספחה אל בְּנוֹת רומא מן הוא והלאה .

---

6 קיסרי רומא .

1. צאֶזאַר (קיסר) אָקטאַפִּיוס אויגוסטוס .

Цезаръ Октавіанъ Августъ.

§ 218. מלחמות האזרחים אכלו את ראשי העם ומגני הארץ אשר רוח הדרור חיי רוחם , והמון עם הרומאים אשר נשארו עוד בארץ לא בִקְשׁוּ דָּבָר כי אם ל ח ם לאכול וּ שְׂ ח וֹ ק לשמח לבבם , ובמָצאם את אשר בִּקֵּשׁוּ , שכחו את הדרור ואת כל משפטי האזרחים אשר היו להם עד הימים ההם . על כן הצליח אקטאפיוס להפוך בנקל את הכנסיה החפשית (רעפובליק) לממלכה ומקדש מלך (מאָנאַרכִיע) . אמנם אף אם כִּבְּדוהו הזענאַט והעם גם בשם הַכָּבוד »אויגוסטוס« (דער נעווייהטע) וַיִּנָּהֲרוּ אחרי ממשלתו , בכל זאת לא נועז לקרוא שֵׁם »מלך« עליו רק »צאֶזאַר« (ומזה שֵׁם »קיסר«) , כי הוא ידע נאמנה כי רק בגלל השם הנכבד הזה אשר חפץ צאֶזאַר דודו כי יִקָּרֵא עליו , התמרמרו עליו ראשי הכנסיה החפשית עד כי הורידו אותו דוּמָה . אפס כי מעט מעט לקח אליו את כל כבוד השלטון והממשלה וכל פקודות המדינות . עד כי היה רב ושליט עליון ובלעדו לא הרים כל שר ושופט את ידיו ואת רגליו בכל ממלכות הרומאים . הוא היה חכם מְחֻכָּם ובעל תחבולות מאין כמוהו , עז מלך ורוח מושל אדיר נוססה בו , ידיו רב לו לְהִתחפש חפש מְחֻפָּשׂ ולהתהפך כחֹמר חֹתם לעיני הרואים עד כי לא ידעו גם מטיבי רְאות לסוף דעתו , גם היה איש ישר וּנְדִיב רוח , לא רדף אחרי הַמּוֹתָרוֹת , לא פָּנָה אל רְהָבִים ותעתועי חמדת התבל , וכל אלה עָמְדוּ לו

להגיע

להגיע עד מְרוֹם הַמִשְׂרָה והשלטון בלי כל אסון וּמֶפֶגַע. בימיו עָלתה רומא עד תכלית הגדולה והגבורה והנצח וההוד, כי היא הִתְפַשְׁטָה אז מים האַטלאַנטי עד נהר פרת, ומנהר דאָנוי ונהר רהיין עד הר אַטלאַס ועד אַשְׁדוֹת יְאֹר מצרים. גם הרֹשת המעשה וכל דְּבַר חכמה ומדע הִתְעַלוּ במאד מאד בימיו עד כי בצדק קָראו הרומאים את ממלכות אויגוסטוס בשם „תֹר הזהב". מסלות ודרכים, תְעָלוֹת ואפיקים, מַעְבָּרוֹת וגשרים, ועוד רבים כאלה נעשו בימי המושל האדיר הזה בארח פלא, עד כי נשתומם על שאריתם גם בימינו אלה. את עיר רומא הָדַר וַיְפָאֵר בהיכָלות, בתי שעשועים, בתי רַחצה ועוד בנינים גדולים מַחמדי בת עַין, עד כי בצרק הִתְפָּאֵר כי בראשית ימי ממשלתו מצא את עיר רומא בנויה לְבֵנִים, ובאחריתם עֲזָבָהּ בהיותה בנויה בתי שַׁיִשׁ והיכלי גזית. ההיכל אשר בנה אַגריפאַ על פיהו לכבוד כל אֵילֵי המרום (פאנטהעאָן), הוא אחד הבנינים הנפלאים הַמְיַפִּים את עיר רומא עד היום הזה. אויגוסטוס וידידיו ידידי החכמה, בָּנוּ ברומא בֵּית נאמן להשכלה, לחכמת סופרים ולהרשת המעשה, ויתמכו את ידי המליצים והמשוררים וכל מושכים בשבט סופר. על הר פלאַטין כונן אויגוסטוס בית עקר ספרים (ביבליאָטהעק) אשר שעריו היו פתוחים תמיד לכל יבוא לקרוא ולהגות בספרי חכמה. האזרחים אשר לא יצאו עוד לעבודת הצבא גם לא התערבו בהנהגת המדינה (כי רק בידי אויגוסטוס ושריו היו כל פקודות המשרה ועבודת המלוכה), ישבו שאננים בנְוֵיהם והָאצילו עִתִּים וזמנים לשקוד על דלתות ההשכלה לקרוא בספרים, למשוך בעט סופר ולהתרפק על המדעים, ומעיר רומא יצאה חכמה ותושיה לכל הנָפות והמדינות ולכל ערי הארץ (אוּרְבּאניטאָט).

תֹר הזהב לחכמת סופרים בעיר רומא.

§ 219. עיר רומא מָלאה בימי אויגוסטוס דֵעָה בינה וְהַשְׂכֵּל כמים לים מְכסים. שרים רבים ונכבדים שָׁקדו על מלאכת המליצה והשיר, גם בנות נדיבים הריצו כפיהן אל המלאכה המפֹארה ההיא, אפרתים ורוזנים הָגוּ בספרי חכמה לילה ויום בחדרי משכיתם, ראשי העם קריאי מועד ונשואי פנים הִתְרַפְּקוּ באהבים על כל דְּבַר חכמת בינה בהתאספם יחד להתעלס בידידות, גם בשִבתם על שֻלחנם לאכול לחם, היתה חכמת סופרים ראשית שיחתם, ויקראו בספרי משוררי יון וחכמיהם אנשי השֵם. בתי מוכרי הספרים היו בתי ועד ללהקת המשכילים והחכמים, ובתי עקד הספרים אשר לעשירי העיר היו בתי מקלט לכל יבוא לשאוב מים בששון ממעיני החכמה, ומה גם בית ספר הגדול אשר כוננו ידי הקיסר אויגוסטוס בהר פלאַטין, כי בו נאספו בכל יום המונים המונים למאות ולאלפים לשבור צמאם על ספרי החכמה האצורים בתוכו במספר רב מאד. גדולי העיר ואציליה היו מְצֻיָנִים בשפתם הברורה, בִּגְיבָם הנאוה, בדרכי הייהם וברות הכמתם ודעתם, וכל רואיהם הכירום כי הם זֶרַע בֵּרַךְ ההשכלה. רוח הַחַיָה המתהלכת בכל אופני החכמה, היה הקיסר בכבודו

ובהודו, כי הוא שָׁגה תמיד באהבת החכמה ותהי שעשועיו יום יום, גם אוהביו ואנשי סודו הֶחזיקו במָעזה, ויענדוה עטרות לראשם, ומנכבדיהם היו מאֶצענאַס, פאָלליאָ, אַגריפאַ, מעסעללאַ, ועוד אנשי כבוד כמוהם. חמדות כל החכמות וסְגֻלות כל המדעים מכל עם ולשון, נקבצו באו בעיר רומא ויתקעו יתדם במקום נאמן, כי חכמי הרומאים היו רחבי לב וגדולי נפש לאצור בקרבם את כל אוצרות חכמי העמים מבלי אשר יבְלע גם לתכונות בני עַמָּם ולהליכותיהם ומנהיגיהם העתיקים—. אחד מראשי חכמי הדור ההוא היה המליץ האדיר טוּלוּס ציצערה, הוא היה מופת החכמים וְגַם המשכילים, ציצערה ג״א
בעל לשון מדַברת נפלאות, סופר מהיר, פלוסוף גדול, תרנ״ד—תשי״ז
חכם מְחֻכם בחכמת המדינה, יועץ פלא ונבון לחש. 106—43
האָרטענזיוס המליץ המהֻלל בימים ההם, היה כביר מציצערה לימים, ובראשונה היה כביר ממנו גם בחכמת הַדִּבֵּר והמליצה, אך אחרי כְלות ציצערה את חק למודו בבית מִדרש המדַברים (רעדנערשולע) בראָדוס, היה מָרום ונשא ממנו גם בחכמה הזאת, ורבים מאותו הדור אמרו כי קֶסֶם על שפתי ציצערה, דבש וחלב תחת לשונו, נִיבוֹ צִלְצְלֵי תרועה, מִדְבָּרוֹ כדבר מלך שלטון בחכמת הַדִּבֵּר, חִכּוֹ מַמְתַקִים וכל הֶגה פיהו הפלא ופלא. ובנשאו מדברותיו על אנשי און, לשונו כאש אֹכָלֶת, קולו כקול רעם בגלגל, רוחו כנחל שוטף, חֲזִיזֵי זעם מִמִּפְתְּחֵי שפתיו הִתְמַלָּטוּ, ויצא כברק חִצּוֹ וַיְלַהֵט סביב צָריו. דבריו אשר דִבר במקהלות בבית שרי המועצה, אבני חֵפֶץ הם גם בימי הדור האחרון הזה, כי ברכה בם ושכל טוב צָפוּן בחֻבָּם. גם מ כ ת ב י ו (בריעפֿע) יקרים הם בעיני כל מוקירי חכמה עד היום הזה, כי המכתבים ההמה מַראות צובאות הם אשר נראה בהם עַיִן בעין את תשואות עיר הערים רומא הבירה, את רִגשות שריה, אפרתיה ורוזניה, והמון עלילותיהם הגדולות אשר עוללו לעיני השמש ואשר רקמו בסתר בחדרי משכיתם, גם את דרכי שָׂרֵי מנוחה היושבים במנוחות שאננות על שדותיהם בטירותיהם ובחצריהם. בם נחזה את האיש הנפלא בעל המכתבים ההם ואת דרכיו ומעלליו בתוך ביתו ואנשי סודו הנאמנים. עינינו תראינה את עשֶׁר כבוד ביתו וִיקַר תפארת גדולתו, אסמיו מלאים בָּר, ותירוש יְקָבָיו יפרוצו, חדריו מפֹארים בכלי חמדה, ואוצרו מלא זהב וכסף, ובכל זאת יִנָּזֵר נְזִיר הרוזנים הזה מתענוגות בני האדם, לא יתגאל בחמדת בשרים כיתר השרים העשירים בדור ההוא, יומם ולילה הָגה יהגה בספרי חכמי לב, לא ינוח ולא ישקוט משקוד על דלתות התושיה והמדע, מִכְּתוֹב ספרים יקרים מפז לִפקוח עיני עורים, ולהאיר לארץ ולדרים עליה בחכמתו ובתבונתו. אך גם מִגְרָעוֹת וּפְחָתֶת תִּגָּלֶינָה לעינינו באיש הגדול הזה על פי מכתביו ההם; בם נחזה כי הוא היה גם מְהִיר חֵמָה, רודף אחרי הכבוד בלי חָשֹׂךְ, לאהבת נפשו ולאהבת בִּצְעוֹ אין קֵצה, פיהו מָלֵא תהלותיו תמיד, עז אפו ועברתו על מקנאיו ומשנאיו יטרוף לעד, ולא יציב גבולות לחמתו ונקמתו —.

משוררי

220 § משוררי רומא. המשוררים הגדולים אשר עשו להם שם עולם בליטעראטור הרומאית, הואילו הלוך אחרי משוררי יון ויתמכו אשוריהם במעגלותם, ובכל זאת רוח בני רומא מתהלכת בם, והגיונם מרחף על פניהם, עד כי במעוף עין נכירם כי ממקבת בור הרומאים נקרו. לוקרעטיוס קארוס בשיר הגדול אשר שר "על טבע יצורי עולמים" נצמד לקחת עפיקור היוני ולחזיונות עמפעדאָקלעס החכם הטבעי, ובכל זאת כל רואיו יכירו כי מחלצי איש רומי יצא בן פורת זה, ואביהו משורר גדול ומפליא לעשות בחכמת המליצה והשיר, עד כי נצדק בשפטנו אם נכנהו בשם "מאור ושמש בשמי הליטעראטור הרומאית".

לוקרעטיוס קארוס ג"א תרס"א—תש"ה 99—55 לפני ספירת הנוצרים.

טערענטיוס פאררא החוקר הגדול בקדמוניות החזיק בספריו הרבים בכנפות חכמי יון, ובכל זאת לא נטה כמלוא השעל מארחות הרומאים, דרכי חייהם היו נר לרגלו, והנהגותיהם העתיקות אור לנתיבתו, וכאשר התל ברומאים המטים עקלקלותם ונלוזים בהליכתם, כן לא חשך שוט לשונו להתל גם בחכמי היונים המתאמרים למצוא חקר אלוה ותכלית שדי —. שלשה משוררי רומא אשר הגדילו לעשות בשירי נהי הלא הם: קאטולוס, טיבולוס, פראפערטיוס, שאלו עדי השיר, נזמו וחליתו, מאת היונים האלכסנדרונים ויותר הרבה מאת קאללימאכאָס היוני, ובכל זאת רוח הרומאים מרחפת על פני שיריהם גם במצפוני משכיתם, וכל חוקר נאמן אשר עין משפט לו לחפש סתרי חדרי לבב איש, לא ימצא בשיריהם ההם כי אם גולם חמר אשר [illegible] משורריהם בצלם דמות שירי היונים, אך נשמת רוח הרומאים תחיים ותתן עז ותעצומות למו —.

טערענטיוס פאררא ג"א הרמ"ד—תשל"ג 116—27. לפני ספהנ"ו.

קאטולוס נולד ג"א תרע"ד 86. טיבוללוס ג"א תש"ו 54 פראפערטיוס ג"א תש"ך 40 לפני ספהנ"ו

ווירגיליוס מארא המשורר המשבח והמפאר בפי כל בעלי השיר, יצא גם הוא בעקבות המשוררים היונים, הלא הם האָמער וטהעאָקריט, בכל זאת כל קורא שירתו הנשגבה הנודעת בשם "ענעאידע" ושירי הרעים אשר הרו והגו מלבו הרחב, יכירו וידעו כרגע כי חתם תבנית איש רומי הטבע על פניהם ומצור הרומאים חצבו, גם יתר שיריו המסלאים בפז, יעירו ויגידו כי מחוללם ומולידם בן רומי הוא, ורוחו נוססה בחבם —. האראציוס המשורר המהלל והנעלה הואיל גם הוא להצמד לדרכי משוררי יון להתתקות על שרשי רגליהם, אך בשירי התוליו (זאטירען, ערמאָנען) ובאגרות מליצותיו (פאָעטישע בריעפע), ברא חדשות ברוח בינתו, ומלבו הוציא מלים אשר לא שערום חכמי היונים מעולם. ישמח לב כל קורא בם, נפת הטופנה בהם שפתי המשורר הנפלא הזה, רוח חן וששון שפוכה בכל חזיונותיו, ואמרי בינה ומוסר השכל צפונים במשבצות מליצותיו —.

ווירגיליוס מארא ג"א תר"צ—תש"ד 70—19 לפני ספהנ"ו

האראציוס ג"א תשנ"ב 8 לפני ספהנ"ו.

אווידיוס נאזא נודע לשם תפארת על פי ספוריו המושכים לבב

אווידיוס

לבב אנוש ולוקחים נפשות. הוא לָקַט חֲלָקֵי אבָנים מִמְּשְׁלֵי היְוָנים (מיטהען) וַיִּבֶן מהם את שיריו הנודעים בשם „מעטאַמארפֿאָזען" ובשם „הערֶאָדיען" „ושירי נהי על האהבה" ובהם שִׂכֵּל את ידיו כאמן משכיל מאין כמוהו לְפָאֵר את גָּלְמֵי המשָׁלים ההם בזֵר תפארה וְלָפַחַת בהם רוח חיים —. גם מִשְׁלֵי החַיות (טהירפאַבעל) מצאו להם גואל בין חכמי הרומאים, הלא הוא החכם פהֶאָדרֶאָס אשר יצא בעקבות עזָאפ היוני וַיְמַשֵׁל משלים רבים בשפה צחה וברורה ויעלף בהם למודים יקרים ולֶקח טוב.

נאזא ג"א תשמ"ג 17 לספהנ"ו.

פהאֶדראס

221. § סופרי רומא הפרזים. הסופרים הפרזים לא החזיקו במעוז סופרי היונים ולא הלכו אחרי רוחם, ורק מִמַּעיני שִׂכלם שָׁאבו מים חיים להשקות את כל הצמאים לדברי ימי הרומאים ולתולדות דורותיהם. רבים ישלמים עשו אז חַיִל בספרי תולדות הרומאים ויעברו את ספרי קאַטוללוס, סקוידוס, זולֿלאַ ועוד סופרים רבים אשר היו לפניהם, אך הנכבדים והעולים על כֻּלם היו שלשה צִנְתְּרות זהב אשר עמדו ויעמדו לְנֵס עמים, הלא המה: טיטוס ליוויוס, קְריספוס זאַללוסטיוס, ויוליוס צאֶזאַר. טיטוס ליוויוס יצק רוח חיים בספוריו היקרים והנאמנים, נְאֻמוֹ נעים וּמִדְבָּרוֹ נאוה, אֲמָריו מְעלפים זֵר זהב, ואור המליצה נָגַהּ עליהם. קסם על שפתיו ומֶשֶך כבירים אחריו, וגם אנחנו בני הדור האחרון הזה נריץ אליו כַּפֵּנו בחֵפץ לבב, ובעבותות אהבה נִמְשַׁךְ אחרי סִפְריו וסִפּוּריו היקרים —. קריספוס זאַללוסטיוס החכם בחכמת המדינה ובחכמת הַדִּבֵּר, הִצִּיג נֹכַח פנינו מעשה דורות קדומים וכל הליכות דרכם, מחשבות לבם ותחבולותיהם ועלילות מצעדי איש ואיש מאנשי השֵׁם, עד כי נאמין אמונה אֹמֶן כי עַיִן בעין נראם. כי רוח בינתו שוטטה מקצה הארץ עד קצה, וְחָשְׂפָה המון נסתרות, ועטו, עט סופר מהיר, כתב בספר את כל אשר עברו במשכיות לבבו —. יוליוס צאֶזאַר אשר כֶּעֱזוז נוראותיו ורעם גבורותיו היתה גם תועפות רוח חכמתו ובינתו, כתב זִכָּרון בַּספר דרכי מלחמותיו בגאַלליא ודרכי מלחמות האזרחים ברומא*). שפתו צחה וטהורה, לשונו זָבַת חלב ודבש, רוח חן שפוכה על כל אמרי פיהו, ויחבר במחברת את הַיֹּפִי והנֹּעַם עם מִפְלְאות נֶאֱמִים רמים מעשה ידי אמן נעלה בחכמת המליצה נִיב שפתים —. אם נשים לבנו אל הספרים ההם ואל רב טובם ויקרותיהם, אז נשכיל ונדע כי חכמי רומא הגדילו לעשות בספרי תולדות בני האדם יותר הרבה מסופרי היונים אשר היו בדור ההוא, הלא הם דִיאָדאָר הזיציליאַני ודיאניזיאָס ההאַליקאַרנאַסי. הן אמנם כי פנינים יקרים רבים כפונים בספרי

טיטוס ליוויוס מן ג"א תשמ"א— תשע"ו 29 לפני עד 17 אחרי ספהנ"ו.

זאלוסטיוס ג"א תרע"א—תשכ"ה 35—89 לפני ספהנ"ו.

צאזאר.

*) הספר הזה נשאר בידינו מכל ספריו היקרים, גם נעתק ללשון אשכנז ע"י החכם וואגנער ויצא לאור בשנת 1815 ע"י החכם שויטאן 1832 גם ע"י החכם בוימשטארק 1840.

בספרי דיאָדראָר אשר כתב על דרכי העמים והלשונות ותולדותיהם והעתים אשר עברו עליהם (פאָלקערגעשיכטע),וידיעות רבות ומועילות מאד מתנוססות בספר דיאָניזיאָס אשר כתב על קדמוניות הרומאים (ראָמישע אַרכאָלאָגיע) , אך חסר המשטר והסר רוח הבקרת אשר בדברי דיאָדאָר , ועדי המליצה לבלי חק ורוח בעלי הלשון ואנשי שפתים אשר בספרי דיאָניזיאָס , ישפילו את כבוד מעשה ידיהם , ויורידו את מחירם — . לא כאלה חלק הסופר המפאר שטראַבאָ יליד אַמאַזיא במדינת פאָנטוס אשר חי בדור ההוא , כי הוא האחד מחכמי יון בימים ההם אשר עשה גדולות ונצורות בספריו המפארים האוצרים בתוכם מחקרי ארצות תבל , קורות העתים ותולדות העמים והלשונות (עטנהאָגראַפיע) ועוד ידיעות מועילות כאלה . אמנם יותר מכל הידיעות היקרות ההן היו הרומאים מצינים בידיעת הדינים והמשפטים (רעכטסוויססענשאַפט),כי הם העמיקו חקור בידיעה הזאת , והם היו אבותיה בימי קדם', ומהם למדו כל יושבי תבל עשות משפט , ועד היום הזה ישתוממו כל יודעי דבר חק ומשפט על עומק מחשבותיהם ועל ידם הגדולה והחזקה בידיעה הנשגבה הזאת .

---

2. הקיסרים מבית אויגוסטוס .

Императоры Августова дома

§ 222. כרוב הצלחת אויגוסטוס בכל רחבי ארץ ותבל , כן רבתה הרעה אשר קמה עליו מתוך ביתו . נכדיו היקרים אשר ילדה יוליא בתו לאגריפא בעל נעוריה , נקטפו בעודם באבם , ויוליא נטתה מדרך הישרה ותלך בשרירות לבה ותהי לו למרת רוח ולמגנת לב , עד כי השליך אותה מעל פניו אל ארץ אחרת , ובכן נסבה ממלכתו האדירה לטיבעריום (Тиберій) בן ליפיא אשתו השלישית , אשה רעה ובעלת מזמות אשר בערמתה ובמזמתה הרבה פנתה את כסא מלוכת רומא לבנה אהובה זה . וימת אויגוסטוס בן שבעים ושש שנה , ועל כסאו ישב טיבעריום „איש אשר רוח כחשים וערמת נחשים נוססה בו , איש חסר לב רודף אחר כבוד הממשלה , בז לכל אדם , אוהב דמים ומלא חשד" . בראשית ממלכתו התחפש באפר הענוה , ויעט כמעיל צדקה כמושל ביראת אלהים , אך עד מהרה הסיר את האפר מעל עיניו , ובלע את פני הלוט , הלוט על רעתו , ויגל את זדון לבו ואת רשעתו לעיני השמש . גם הוסיף עון על עונו בהטותו אזן קשבת לעצת סעיאַנוס הערום מכל חית השדה וחבר לאיש משחית , אשר יעצהו לתת עז ותעצומות לאנשי החיל שומרי ראשו הנקובים בשם פראָטאָריאַנים , והם חנו תמיד על שערי רומא , ויהיו לשבטי אנשים ונגעי בני האדם , הסירו מלכים והקימו מלכים , ויתנו על ברזל על צוארי הרומאים בכל אות נפשם השובבה . גם על היהודים עברה רעת סעיאַנוס הרע הזה , כי הוא יעץ לטיבעריום לשלוח ארבעת אלפים יהודים מתושבי רומא לסארדיניא להלחם שם עם המורדים

טיבעריוס ג״א תשע״ד—תשצ״ז 14—37.

והפושעים

והפושעים במלכות, גם הסית אותו לגרש את יתר היהודים מרומא, אך הַמְגֹרָשִׁים נקראו אחרי ימים לא כבידים לשוב רומאה אל מעונותיהם ונחלותיהם כבראשונה. וטיבעריוס שונא האדם אשר רוח החשד מבעתו, שכר מרגלים חָרש, מְלָשְׁנֵי בַסֵתֶר ומוציאי דִבָּה, לרגל מחשבות בני העם והגיון לבם על ארותיו, וכל איש אשר נבאש בעיניו על פי עֲדַת המרגלים והמלשינים ההם, או על ידי עֹשֶׁר כבוד ביתו וצדקת נפשו, הובא לפני הבקֹרת אשר הושיב בעיר רומא לפקוד את עֲוֹן מְחַלְלֵי כבודו, ופִלְלוּ הבקֹרת לעבור בַּשֶׁלַח, או לצאת כמוצאי גולה בערום ובחֹסר כֹּל, או לתת את כל הון ביתו לאוצר הקיסר. ועל ידי הבקֹרת האכזריה ההיא, ירדו אצילי בני רומא ואפרתיה לַטֶּבַח יום יום במספר רב ועצום מאד רבים הָגְלוּ הָגְלַת שלמים, ורבים ירדו מנכסיהם ויהיו נודדים ללחם העצבים, ומִדֵּי שנה בשנה השתובב העריץ הזה משובה נצחת, עד כי לאחרונה היה אֲרִי מַשחית וְנָמֵר שוקד — . עת צרה היא לרומא! מאין כמוה! — . באחרית השנים עזב טיבעריוס את עיר רומא — אשר מִלא אותה דמי נקיים מִפֶּה אֶל פֶּה — ובנפש חרֵדה הָמַק עָבַר אל אִי קאַפרעאֶ באיטאליא התחתונה על חוף נעאפעל, ושם חי חיים שובבים, חיי פרעות והוללות גם חיי פחדים עד בוא חליפתו, וסעיאנוס ידידו רָדָה בגאון עֻזּוֹ בעַם הרומאים בְּשֵׁם הקיסר העריץ הזה, ויעש נאצות גדולות ואכזריות רֶצַח מַרְבֶּה להכיל בעזרת אנשי הצָבא אבירי הלב וְעַזֵּי הנפש כפראים במדבר. ובראותו כי זְרֹעוֹ מִשְׁלָה לו ומִי יאמר אליו מה תעשה, גָבַהּ לבו וַיִּנָּשְׂאוּ עפעפיו ויתחתור לְהָסֵב אליו גם את כסא המלוכה, אך בהוָדע הדבר לטיבעריוס צוה את שָׂרֵי בית המועצה לשפוט אותו משפט מָוֶת, והם מִהרו ויעשו את מִצְוַת הקיסר ויוציאו אם סעיאַנוס אֶל הֶרֶג. ויהי לעת זקנת הקיסר בלֶכתו קֹדֵר וּשְׁחוֹת בלַחַץ יד מחלתו וזקנתו, שָׂם על לבו לשוב לרומא, אך בהגיע אל קאַמפאַניא, גָּבְרָה עליו מַחלתו וַיִּפֹּל ויתעלף, וכל שריו ועבדיו הֶאמינו כי אפפוהו חבלי מָות וְנָפַח נפשו, ורבים מהם בֵּרְכוּ את קאַיוס קאַליגולא בברכת המלוכה. אך לחֶרדת נפשם שָׁב טיבעריוס לָאור באור החיים, והאנשים אשר נָתנו הוד המלוכה לקאַיוס קאַליגולאַ, יָרְאו מפני חמת טיבעריוס, ויתמכרו לעמוד לימין המות, ויכבירו עליו בגדים וכסתות לְהָחֵם לו למראה עין, ובאמת שָׂמוּ מַחנק לנפשו, ויחנקוהו. וימת בן שבעים ושמונה שנה. בימיו היה רעש גדול בארץ אזיא הקטנה, ויהפוך ערים רבות ממבחר עריה לְמְעִי מפלה. ט"ז מארץ בשנת ג"א תשצ"ז 37

§ 223. והמלוכה נָסַבָּה לקאַיוס קאַליגולאַ, בן גערמניקוס ואגרפינא. הוא היה מאֵרַת ה' ברומא, שֵׁבֶט אנשים וְנֶגַע בני אדם תחת השמש, איש דמים ואכזר מהררי טרף, איש אשר רוח שִׁגָּעוֹן נוססה בו לָשׂום את לבו כלֵב אלהים ולָשׂום את כל רַחבי תבל הֲדום לרגלי גאוָתו ומשובתו ורשעתו. והנה בראשית מלכותו הִתְחַפֵּשׂ הַנָּמֵר הזה בְּעוֹר שֶׂה תמים, ויעביר רוח צֶדֶק על הארץ וַיָּשֹׁכּוּ המים הזידונים, עד כי קאיוס קאליגולא ג"א תשצ"ז— תת"א 41—37

נמשכו

נמשכו אחריו לִבּות כל הרומאים בחַבלי אהבה, ובנָפלו פתאֹם למשכב אחרי שִׁבְתּוֹ שמונה ירחים על כסאו וכמעט שָׁכְנָה דומה נפשו, התאבלו עליו כל עם הארץ וידרו נדרים לאלהיהם. אך בקומו ממשכבו לשמחת לבב כל המתאבלים עליו, והנה הוא נֶהפך לאיש אחר מן הקצה אל הקצה, ואין אנחנו יודעים אם שִׁנְּתָה מַחלתו העזה את טַעמו ואת רוחו, או אם עָצֹר עָצַר את רוח משובתו מספר ירחים אחדים ההם בראשית ממלכתו עד אשר ראה כי כוננה המלוכה בידו ואז העביר את מסוה הצדק מעל פניו ויתגל לעיני כל —. והנה עד מהרה שָׁבוּ לרומא ימי רעתה ביתר עָז עוד מבראשונה,כי הוא הוציא אל הֶרֶג מִבְחַר בחוריה, הַתִיקָם כצאן לְמִבְחָה וְהִקְדִישָׁם ליום הרֵגה יום יום, ובעיניו ראה את חבלי המָות ואת מְצָרֵי הַשְּׁאוֹל אשר אפפו את הַמֻּמָתִים לַהֶרֶג, וַיַּעֲלוֹץ לבו ונפשו צָהלה וְשָׂמֵחָה על המראה הנורא ההוא, וכאשר הוסיף לרחוץ פעָמיו בדמי נקיים, כן צָמאה עוד נפשו האכזריה לדמים, דמי אדם רב, דמי נפשות נקיות מאצילי בני רומא ואפרתיה. בתגרת ידו נלחמו שרים רבים מעדת אבירים איש באיש במקום רואים עד כי נפל איש בחרב אחיהו, והוא מחא כף ויריע תרועת ששון בראותו את נהרי דמי השרים היקרים ההם מוּגָרִים כמים במורד. פעם אחת צִוָּה להביא את החטאים בנפשותם הכלואים בבתי כלאים ביד פשעם ולהשליכם לפני חיות רעות ובני שחץ לעיני כל הקהל בתוך בית המשחק, אך ביום ההוא תמו החטאים מבתי הכלאים, כי לקחו כבר ככל חטאותם ויעברו בַשֶּׁלַח, אז צוה הקיסר לחטוף אנשים רבים מִקְהַל עֲדַת הָרֹאִים אשר נקהלו לראות בשחוק האכזר ההוא בבית המשחק,ולהשליך אותם לפני החיות הטורפות, ולבל יתחננו אליו האנשים הנקיים ההם, צִוָּה לכרות תחלה את לשונותיהם מפיהם, וכרגע פָּרצו עֲדת עריציו ויחטפו אנשים מכל הבא בידם וישליכום לפני פריצי החיות אחרי הַכְרִיתָם את לשונם —. פעמים רבות התאונן העריץ הזה על אשר לא פָּרצה מַגֵּפה בימי ממשלתו להוריד דומה אלפי אנשים בפעם אחת יום יום. ופעם אחת קרא מלב עמוק לאמר: „מי יתן והיו כל ראשי הרומאים לראש אחד ואני יכלתי להסיר את הראש ההוא פעם אחת בגרזן! —“. אחרי עשותו נאצות נמרצות וישפוך נהרי נחלי דמי נקיים ויתגאל בזמה ובכל תועבת ה׳, הוסיף עוד עָוֹן על עונותיו ויתן את לבו כלב אלהים, וַיְצַו לכל עַמו לתת לו כבוד אלהים ותהלתו, לבנות לו היכלות ומקדשים, ולהציב את צלם תבניתו בההיכלות והמקדשים ההם, ובכל מקום מֻקטר מֻגש לשמו ולזכרו. ויוסיף עוד להתהולל ויקרא את שמו כשמות כל האלילים אשר נודעו לו, וַיַּעַד את עֲדִי תפארתם, וַיַּעַט כמעיל את הֲדר גאון יפעתם אשר נתנו להם העמים הקדמונים המתהללים באלילים; פעם הִתְרָאָה בצלם דמות יופיטער ובבגדי הודו, ופעם התחפש כאַפָּאָללָא אליל השמש, פעם הִתְנַכֵּר בלבוש מאַרס אליל המלחמה ובכלי נשקו, ופעם בדמות מערקור, ובכל צלמי האלילים ומחלצותיהם וצבי עֶדְיָם. גם בתמונות הָאֱלִילוֹת (גאָטטינען) התחפש ההולל הזה, פעם בתמונת

מינערפה

מינערפֿה, ופעם בדמות ווענוס, פעם בצלם יוֹנָה, ופעם בתבנית מהעמים ויתר צלמי האלילות. במקדשו אשר בָנה לו בעיר רומא, נתן את מצבת צלמו יצוקה מזהב מוּקָק, ואת הכהונה לֶאֱלוֹהַ תעתועים זה מָכַר במחיר רב ועצום מאד לעשירי העם עד כי דלוּ במחירה, ולְהָתֵם אִוֶּלֶת וְשִׁגָּעוֹן נתן את נְזִיר כהונת אלהותו בראשו ובראש אשתו ובראש סוסו אשר אהב, הוא האלהים הוא הכהן והנותן כהונתו לאחרים. ויהי המעט בעיניו לְכַהֵן את הסוס בכהונה גדולה, ויאמר לתת לו גם את מעלת היועצים, ויבֶן לו היכל נחמד מאד ושלחן מיוחד ויקרא את גדולי רומא לאכול מן הזבח אשר כֵּרָה להם הסוס, וישקם יין הרקח בגביעי זהב בשם הסוס ובחֶברתו. ובכל זאת היה האלוה הגדול הזה איש יְרֵא ורך לבב עד כי בשמעו את קול הרעם בגלגל, התפלצו כל עצמותיו ולבו נמס כדונג ויברח להֵחבא בכִמְטָתוֹ תחת הַכְּסָתוֹת.

§ 224. וכל העמים והלשונות הָרדו ויציבו את מַצֶּבֶת אלהים החָדש הזה בתוך היכלי אליליהם, וַיִּכְרְעוּ וישתחוו ויתפללו אליו, וישימו קטורה באפו וְכָלִיל על מזבחו, כי נָקל להם לָשׂוּם על אליליהם הרבים נוספות ולְסַפֵּחַ עוד אֱלִיל חָדש אֶל הישָׁנים. אך היהודים אשר רק אֵל אחד להם, אֵל אמת, אֵל עולם, הם הם לא אָבו ולא שמעו לאלוה תעתועים זה, ולא נתנו את פיטרוניוס שר צבא הרומאים להציב את מַצֶּבֶת צלם הקיסר הזה בבית המקדש. ויתאנף הקיסר מאד וחמתו בערה בו על היהודים, עַם קטן וְחֲדַל אוֹנִים בעיניו, אשר נועזו להַבזות את צַלְמוֹ, וַיְצַו את פיטרוניוס השר בחזקת היד להרוג להשמיד וּלְאַבֵּד את כל היהודים אם יקשו עוד את ערפם ולא יציבו את מצבתו בבית מקדשם. אך פיטרוניוס היה יְשַׁר לבב ואיש חסד, ובראותו איך נקהלו כל היהודים עם נשיהם ובניהם וטפם ויקראו כֻלם פה אחד כי יקר בעיניהם המותה מֵחַלֵּל את מקדש ה' בצלם דמות ילוד אשה, נכמרו נחומיו, והמון רחמיו התעוררו על גוי צדיק שומר אמונים כזה, וישם נפשו בכפו וישלח כפר אל הקיסר ויגל את אזנו כי תקצר ידו להציב את מצבתו בבית מקדש היהודים בטרם יהרוג אותם ואת נשיהם ובניהם ועולליהם וטפם, ועל כן ישיב את פקודתו מהיהודים לבל יְבֻלַּע לו עַם רב כזה אשר יעשירו את אוצר רומא שנה שנה בכסף וזהב והון עצום — . ובעת ההיא נעצר עוד אגריפוס המלך בעיר רומא, וּבְהִוָּדַע לו את אשר עולל הקיסר להיהודים, התעצב מאד אל לבו עד כי נפל למשכב. אך עד מהרה התאושש המלך הצדיק ההוא, וישלך את נפשו מנגד לכבוד ה' אלהי ישראל ולכבוד תורתו ומקדשו, ויגמר אֹמֶר לחלות את פני הקיסר כי יחוס על עַמּוֹ ונחלתו וְהֵשֵׁב ישיב את פקודתו בִּדְבַר מַצַּבְתּוֹ אשר פָּקַד להציבה במקדש ה' אשר בירושלים. וימהר ויעש משתה להקיסר, משתה גדול אשר כמוהו לא עשה עוד גם הקיסר עד היום ההוא. ויהי כטוב לב הקיסר ביין, אמר המלך אל אגריפוס: „אתה ידעת איך יָקַרְתָּ בעיני וְנִכְבַּדְתָּ ואיך אהבתיך כל הימים, ועתה שְׁאַל מה אתן לך בעל רב תגמוליך עלי, כי עוד לא שלמתי לך טובה בעד הרעה אשר

ראה

באה עליך למעני בתגרת ידי טיבעריוס*) — שְׁאַל נא ידידי ! מה אתן לך , ואני אמלא כל משאלותיך ! —״ . כה דִבר קאַיוס בהאמינו כי אַגריפוס ישאל ממנו להמליכהו על ארץ רבה ולהנחילו סְגֻלות המדינות וחמדת הגוים . אך אגריפוס לא שאל ממנו דבר , באָמרו כי לא בעבור אהבת בֶּצַע אוהב הוא אותו אהבת נפש מיום אשר עָמַד לפניו , וכבר שִׁלֵּם לו שבעתים בעד עבודתו הקלה והדלה אשר עָבַד אותו — . אפס כי הקיסר הֵאִיץ בו מאד לעיני המון השרים אשר אתו , לשאול ממנו דָבר , וַיַבטיחהו נאמנה כי עשׂה יעשׂה את שאֵלתו . אז נשא אגריפוס מָרום עיניו וַיְחַנֵן קולו ויאמר : ״אם מָצאתי חן בעיניך , מלך עליון ! ואם על הקיסר טוב תִּנָּתֶן לי תוֹרָתִי בשאֵלתי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי , כי על ידי פקודתך להציב את מצבתך במקדש ה׳ אשר בירושלים , תּוּפַר תורתי וְיֵהָרֵג עַמִּי ונחלתי ! תורתי תְצַוֶּה בחזקת היד לבל יֵרָאֶה ולבל יִמָּצֵא כל צלם ותמונה בתוך בני עַמִּי , ובני עַמִּי יבחרו במות מהציב מצבה בבית מקדשם — הה מלך על כל הארץ , צו נא כגדל חסדך להשיב את פקודתך בדבר המצבה אשר ביד פיטרוניוס ! —״ . כה דִבר אגריפוס ברגש ובחרדה , והקיסר נלחץ לעשות את שאֵלתו , כי כלמה כסתה פניו לְהָפֵר את הבטחתו אשר הבטיח באזני כל השרים לתת לאגריפוס ככל אשר ישאל ממנו . וימהר וישלח ספר אל פיטרוניוס ויצוהו לבל יציב את מצבתו במקדש היהודים אשר בירושלים, וישוב לרומא עם כל החיל אשר בִרגליו . אחרי הדברים האלה הגיע ליד הקיסר מכתב פיטרוניוס אשר שלח אליו מארץ יהודה , ויהי בקראו את דברי המכתב ההוא, התקצף קצף גדול, וַיִּנָּחֶם על הטובה אשר עשה לאגריפוס אדות מצבתו , ויכתוב שנית לפיטרוניוס מכתב מָלֵא מרורות וזעף אף לאמר: ״יען כי לָקַחְתָּ שֹׁחַד מאת היהודים עם עברתי וְעָבַרְתָּ את מִצְוָתִי, על כן אני שולח בך חֲרון אפי, עֶבְרָה וזעם, משלחת מַ ל א כ י מָ וֶ ת , כי חָפַצתי להציג אותך לְמָשָׁל עַמִּים אשר ישמעו את המות הנורא אשר הפגעתי בך, וייראו מֵעֲבוֹר עוד את מצות שפתי״ . את המכתב הזה שלח ביד מלאכים קלים , אך הם תעו וינועו שלשה חדשים על מִשְׁבְּרֵי יַם סֹעֵר , ובין כֹּה וָכֹה הומת הקיסר העריץ הזה ברומא , והמלאכים אשר הביאו את הבשורה הזאת אל פיטרוניוס , עָברו שָׁלוֹם אָרחות יָם , וַיְקַדמו את מלאכי מָות ההם , ולתקופת עשרים ושבעה יום אחרי כן , באו מלאכי קאַיוס אל פיטרוניוס עם מכתבו הנורא — . בימי הקיסר הזה בא ידידיה (פילון) האלכסנדרוני חֲכַם היהודים , חֲכַם לבב וַחֲכַם ה ר ז י ם , לדַבר טובות על בני עַמוֹ ולהצילם מידי היְונים צורריהם ואויבי נפשם, אך העריץ המשוגע הזה הֵתל בו כְּהָתֵל באנוש נבזה, וישפוך עליו בוז ולעג כמים,

כאשר

---

*) כי אגריפוס היה אוהב ורע לקאיוס קאליגולא עוד בחיי טיבעריוס, ויהי היום ויקרא אגריפוס לקאיוס אוהבו אל המשתה אשר עשה לו , וידבר אתו דברי אהבים בלב מלא רגשי אש ידידות , ולאחרונה דלו עיניו למרום ויקרא : ״יואל נא אלוה למהר ולהחיש את היום אשר ישכב טיבעריוס עם אבותיו , וקאיוס ישב על כסאו אחריו ! —״ . ואחד מעבדי אגריפוס המשוחררים שמע את הדברים האלה וילך ויגד אותם לטיבעריוס , ויקצוף טיבעריוס על אגריפוס ויצו לאסור אותו בנחשתים ולהשליכו אל אשמני בית האסורים , ויהי אגריפוס בבית האסורים ששה חדשים עד מות טיבעריוס , וכאשר ישב קאיוס על כסא המלוכה , מהר ויריצהו מן הבור וימליכהו תחת פיליפוס בן הורדוס אשר מת בעת ההיא •

כאשר הִרבה לספר זאת החכם הנפלא ההוא במחברתו הנקובה בשם "מלאכות פילון היהודי". אך לאחרונה נָחַל כְּבוֹד חכמים מאת הַשַׁלִּיט אשר שָׁלַט אחרי העריץ ההוא, אשר יָדַע לתת יְקָר וגדולה לחכם הזה וַיְמַלֵּא משאלות לבו לטובת בני עַמּוֹ. ובטרם נעזוב את הקיסר הזה, נְסַפֵּר עוד דברים אחדים מעלילותיו ומשׁוּבוֹתָיו אשר לא נראו ולא נשמעו עוד כמוהם מימות עולם: בשנה הראשונה לְמָלְכוֹ, פִּזַּר יותר מתשעים מילליאָן שְׁקָלֵי כסף על מעשה תעתועים, וַיְנַצֵּל את כל אוצרות טיבעריוס בשנה אחת. פעם אחת הִתְהוֹלֵל וַיַּעַשׂ משתה גדול מאד וַיְאַבֵּד עליו הון רב ועצום יותר מן 350,000 שקלים. עוד פעם אחת הרבה לְפַזֵּר כסף אין קֵצה על הבל וריק. כי בנה צִי אדיר מעצי ארזים, צִי אדיר אשר חִבּר מאניות רבות יְקָרוֹת וּמְפֹאָרוֹת וּמְשֻׁבָּצוֹת באבני הֵפֶץ בירכתים, ועליהן עשה בתי רַחצה (באָדער), תהלוכות ארוכות מְכֻסּוֹת ביריעות ארגמן וָשֵׁשׁ, בתי אֹכֶל (שפייזזאָלער) וגני חמד וכרמים, והוא ירד בצי אדיר ההוא לשוט על הים, ואחרי כן צִוָּה להרוס את הַצִּי וּלְנַפֵּץ את אניותיו. בראותו הר גבוה ותלול, צוה על אחד השרים במפגיע לחפור את ההר בימים אחדים עד כי יהיה לְעֵמק שוה, ואם לא בִצַּע השר ההוא את מעשהו ליום המיועד, אז צוה הקיסר להוריד אותו לַטָּבַח. הקיסר הזה שָׁמַע את שֵׁמַע אחד העמודים הרמים והנשאים אשר במצרים, וַיְצַו לַהֲבִיאוֹ רומאה ולהציבו בראש הומיות, והוא נצב עד היום על כַּר נרחב ברומא הנקרא בשֵׁם כַּר פעטער (פעטערספלאַץ). למלאות את אוֹצָרוֹ זהב, הֶעמים על העם מס כבד מאד, עד כי דלוּ מאנוש, ויהיו נודדים ללחם. גם עשה מקנה וקנין בחפצים רבים ושונים, וַיָּשֶׁת עליהם מְחִיר גדול במאד מאד אשר לא נשמע עוד כמוהו, ואוי לו להאיש העשיר אשר מֵאֵן לְשַׁלֵּם את המחיר ההוא! רבים מעשירי העם נִלחצו לתת את חֲצִי כספם בעד חֵפֶץ קטן אשר קנו מאת הקיסר להציל בזה את שארית הונם. אך רבים לא הועילו גם בזה, כי הקיסר לקח מהם גם את יתר כספם, ורבים טרפו נפשם בכפם ממצוקות לבבם וְשֶׁבֶר רוחם. ובכל פעם אשר נמלא בית אוצרו זהב על כל גדותיו, אז התגולל על מְטִילֵי זהב ההם בשמחות וגיל ולבבו הָמָה כמו יין —. אחד ממתי סודו סִפֵּר לו פעם אחת את דבר המעבָּרה אשר בנָה קסערקסעס מלך פרס על פני מצר ההעלעספאָנט, ועד מהרה צוה הקיסר לבנות מעבָּרה כזאת על פני מֵצַר הים אשר על יד נעאפעל. אניות רבות הובאו שם מהרה קל לכונן עליהן את המעברה ההיא, וכראות הקיסר כי אין די אניות עוד, צוה לבנות עוד אניות חדשות במספר רב מאד, ועל האניות ההן שפך עפר רב, ועל עֲפָרָן בנה בתי משתה ובתי משוש, וְרֶוַח הושם בין בית לבית במִדָּה אחת, ובכל בית היתה באר מים חיים אשר תזרוק מימיה השמימה. פִּתֹם מעשה המעברה, לבש הקיסר את שריון אלכסנדר המוקדני, וישם כובע ישועות בראשו, וירכב על סוס אביר על פני המעברה כְּתוֹר איש מלחמה הֹרֵדֵד עַמִּים תחתיו. ביום השני רָכַב במרכבת הנצחון וישב אל אנשי צבאותיו דרך המעברה ההיא, וַחֲזוּת פניו

הפיקו

הפיקו גאוה וָעז כגבור מְנַצֵּחַ הַשָּׁב משדה מלחמה , וישם פניו אל אנשי הצבא , וידבר אליהם דברים רבים ונמרצים , וַיְהַלֵּל את נפשו כי הִפליא לְהֵעָזר במלחמה. לעת ערב עשה משתה גדול לכל שריו ולכל החיל אשר ברגליו , המשתה ההוא היה על המעברה גם על האניות , ורבבות אלפי לפידים הֵאִירוּ את כל פני הים עד למרחוק . ויהי כטוב לב הקיסר ביין , ויקם לְצַחֵק , וַיְצַו להשליך שרים רבים אל תוך מצולות הים , ובעת אשר צָלְלוּ האבדים ההם כְּעוֹפֶרֶת במים הזידונים , מָחָא כַף ויעלוץ ויריע בשמחת לבב . גם צוה לנקוב חֹר בקרקע אניות רבות המלאות אנשי צָבָא ואזרחים רבים,ועד מהרה טָבעו האניות וכל אשר מהן בתוך מֵי הים , והאנשים אשר התאמצו לְמַלֵּט את נפשם , דֹּחוּ בְמוטות עֵץ אל מצולות הים בפקודות הקיסר . ביום השלישי צוה להרוס את המעברה ההיא אשר פִּזּר עליה את כל הכסף והזהב אשר נמצא באוצרו .

גם על כבוד גבורים עָגַב העריץ הזה , ולמען יֵאָמֵר עליו כי גם הוא חֵרֵף נפשו על מרומי שדה קטל , נסע יצא למלחמה על האשכנזים ועל הברוטאנים אשר לא עשו לו מאומה,ובהגיעו אל שפת נהר רהיין צוה לאנשים אחדים מילדי אשכנז אשר היו בין שומרי ראשו , לעבור את הנהר ולהסתתר שם בסבכי אחד היערים.אחרי כן הוגד לו כי האויב יצא לקראתו בחרב,וכרגע קָפַץ וַיְּתַר ממקומו בעינים נוצצות ובערות באש זעם , וילבש את שריונו וישם את כלי מלחמתו עליו , ויצא בסער ובשאון בראש גדוד קטן , ויצלח את הנהר , ויתנפל על היער אשר הסתתרו שם האשכנזים,ויקח אותם בשביה. אחרי כן הציב לו יד ומצבה לזכר הגבורות הגדולות אשר עשה במלחמה ההיא — . ובהלחמו את הבריטאנים עשה לנו עוד שחוק גדול מזה . כי הוא לא עבר אל ארץ בריטאניא , רק הציב את אנשי חילו לארך חוף הים , ואחרי כן ירד באניה , ויעבור מעט בתוך הים , וימהר וישב אחור אל אנשי חילו ויצו להריע בכל החצוצרות תרועת מלחמה , והוא נתן קולו לפני חילו , ויצו לכל איש ואיש מאנשי החיל לאסוף קליפות צָב (מושעל) על חוף הים . „ראו נא !“ הוסיף עוד דַבר , „ראו נא , זה הוא מס יקר אשר יתן לנו הים מהיום הזה והלאה , והמס הזה יובא אֶל אוצר הקאַפיטאָליום לגדל ערכו —“ . הן אלה קצות דרכי העריץ ההולל הזה , ומי יודע עד מתי דִּבָּא לארץ חַיַּת כל גויי הארצות לולי קשרו עליו שרים רבים בעיר רומא ויורידוהו בדם שאולה לפני מלאות לו ארבע שנות רצח והוללות על כסאו , ואז התאוששו גם שרי המועצה ויהרסו את מצבותיו,ויתצו את מזבחותיו,ויתיכו את מטבעותיו, ויפרו את כל חקיו ומשפטיו , ויכריתו לו שֵׁם וזכר במלכות רומא . גם נועצו לב יחדו לבלתי הַמליך עוד עליהם מלך , רק להשיב את משפטי הכנסיה החפשית על כַּנָּם כבימים הראשונים .

§ 225. אך הפראָטאָריאַנים התיצבו לשטן לעצת שרי המועצה , כי יִראו פֶּן יְבֻלַּע להם בשוב הכנסיה החפשית אל כבודה הראשון , על כן הוציאו את

קלוידיום

קלוידיוס ג״א
תת״א—תתי״ד
41—54

קלוידיוס דוֹד קַאִיוּס קַאלִיגוּלַא ממחבואו אשר נֶחבא אז מפני עֲדַת מְרַצְּחֵי הקיסר לבל יפגעו גם בו, וישאוהו על זרעותיהם אל המחנה, וישימו כתר מלכות בראשו, וימליכוהו על הרומאים. וירע הדבר הזה בעיני שרי המועצה וזקני רומא ויתאספו יחדיו במצודת הקאפיטאֹל ויגמרו אֹמֶר לְהִלָּחֵם בקלוידיוס ובאנשי חילו עד רִדְתּוֹ מכסא המלוכה. ובעת ההיא נעצר אגריפוס המלך בעיר רומא, ויקראו לו שר המועצה להמתיק אתו סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, אך גם קלוידיוס קָרְאוּ אליו לעזור לו בעת צרתו ולהוציאו ממבוכתו, ואגריפוס אשר כְּגֹדֶל צדקתו כן חכמתו ראה את הנולד וְיָדַע נאמנה כי לאחרונה תָּעֹז יד קלוידיוס וְתָרוּם ימינו בגבורת ישע יְמִין הפרֶאֶטאָרִיאַנִים גבורי החיל ואנשי המלחמה מעודם, על כן עזב את מלאכי שרי המועצה וילך עם מלאכי קלוידיוס אל המחנה. וקלוידיוס בחר בו להיות מלאך מליץ עליו, ומלאך שלום בינו ובין שרי המועצה והעם, וילך אגריפוס וידבר באזני השרים את הדברים אשר שם קלוידיוס בפיו, גם הוסיף עליהם עוד דברים רבים כיד חכמתו הטובה עליו. אך השרים האטימו אזניהם משמוע ויענו עזות ויקראו חרב על קלוידיוס. ויהי כאשר הגיד אגריפוס את דברי השרים לקלוידיוס, שלח אותו שנית עליהם להגיד להם „כי מכבד הוא אותם ודורש שלומם וטובתם בכל לבבו ובכל נפשו, ואין את נפשו לְהִלָּחֵם בם! אך הפרֶאֶטאָרִיאַנִים אשר הִכְבִּידוּ את אַכְפָּם עליו לָשׂוּם כתר הקיסריות בראשו למרות רוחו, הם הם יציקוהו לשלוף גם חרבו מתערה בפעם הזאת — ואחרי אשר נחלץ לעשות בהם מלחמה על אפו ועל חמתו, שְׁאֵלָה אחת הוא שואל מאתם לָבֹר להם את שְׂדֵה המלחמה מִחוּץ לָעִיר, כי לחטאה גדולה תֵּחָשֵׁב לו אִם יִשָּׁפְכוּ דמי אזרחי רומא בתוך העיר וְיֵז נִצְחָם על היכליה ומקדשיה ומצבות עֻזה —״.

§ 226. וילך המלך אגריפוס וידבר את הדברים ההם באזני כל השרים והזקנים בארמון הקאַפיטאָל, ואז נדברו השרים איש אל רעהו וַיִּתְוַכְּחוּ זמן רב כדת מה לעשות, ולאחרונה החליטו לצאת בחרב לקראת קלוידיוס מחוץ לעיר, וישימו שרי צבאות בראש אנשי חילם. והנה אחד מאנשי הצבא אשר עָמַד עד כֹּה דוֹמֵם וּבְלִי—נוֹעַ על יד השרים, שלף פתאֹם את חרבו מתערה, ויקרא אל כל אנשי הצבא הצובאים שם בקול עֹז, לאמר: רֵעִים אהובים! למה זה ועל מה זה נֵצֵא למלחמה על אַחֵינוּ אשר במחנה קלוידיוס? מדוע נרצח את שְׁאֵרֵינוּ וקרובינו ההם חִנָּם? הגידו נא מה שֶּׁמֶץ דֹּפִי מצאנו ראינו בקלוידיוס אשר מָאסו בו השרים האלה? מדוע לא יֵשֵׁב איש ישר כזה על כסא רומא? הבו נא אחי! לכו ונלכה אל מחנה קלוידיוס!! —״. ככלותו לדבר קפץ ויתר ממקומו, ויצא בחרב שלופה מבית אספת השרים, וכל אנשי הצבא התפרצו כפרץ מים ויצאו גם הם אחריו בחרבות שלופות. אז נבהלו נחפזו השרים והזקנים, ורעדה אֲחָזָתַם על החליפה הנמהרה והמרה ההיא, ויחרדו וילכו גם הם אחרי אנשי הצבא לבוא אל מחנה קלוידיוס, כי ראו כי

אבד

אבד מנוס מנהם, ומפלט אחר אין למו. ויהי אך יצא יצאו השרים והזקנים ההם משערי העיר, ויפגשום צבאות קלוידיוס כדְבִים שַׁכֻּלים, ויריקו עליהם את חרבותיהם. אז האיץ אגריפוס בקלוידיוס ויעצהו לשלוח מלאכים קלים אל אנשי חילו להשיב ידם מִבַּלֵּעַ, באמרו כי אם יפלו השרים הנכבדים ההם בחרב, הלא אז מֶלֶךְ ימלוך רק על המון חשֻׁכים ובני אספסוף נִקְלִים ופֹחֲזִים.

§ 227. וישמע קלוידיוס לעצת אגריפוס וישלח רצים ממהרים אל עֲדַת גבוריו ויצום להשיב את חרבם אל תערה, ובכן הציל אגריפוס את שרי רומא ואציליה מחרב רעה, והם באו כאיש אחד אל קלוידיוס וישתחוו לפניו אפים ארצה ויתנו לו הוד מלוכה, והוא קִבלם בכל אותות אהבה וידידות. ולאגריפוס הטיב קלוידיוס בגלל אשר עָזַר לו לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה ובגלל אשר הציל את שרי רומא מעבור בשלח, ויתן לו את כל ממלכת הורדוס אבי אביו גם הודיע בכתב גלוי לכל העמים כי הוא ממליך את אגריפוס נכד הורדוס על כל הארצות ההן, ויצו את שרי בית המועצה לחצוב את כל דברי כתב הדת ההוא בעט ברזל ועֹפרת על לוח נחשת ולהניח אותו בהקאַפּיטאָל למשמרת ולמזכרת עולם. וגם להורדוס אָחִי אגריפּס המלך ועל בירניקה בתו הטיב קלוידיוס וימליכהו על ארץ קאלקים.

§ 228. ראשית ממלכת קלוידיוס היתה טובה ורצויה לכל הרומאים, כי הוא היה טוב לבב מטבעו, בעל נפש חֲבלה ורך כקנה להטותו לכל רוח איש ואיש. ובטובת לבבו הסיר המסים הקשים מן הארץ, החרים את מלשני בסתר רעיהם, השיב גולים רבים לארץ מולדתם, השלים את בניני תעלת המים להביא מים חיים העירה, אף גבר על מֹרך לבבו ויעמוד בראש אנשי חילו לְהִלָּחֵם בהבריטאנים. אך סריסיו ונשיו המו את לבבו לעולל עלילות ברשע לַמְרוֹת רוחו הטובה. ביד שני עבדיו אשר שלח לחפשי, הנקובים בשם נארציסוס ופאַללאַס, נתן ראשי פקודות כל הארץ, וישליטם שַׁלֶּטֶת בְּלִי־מְצָרִים, והם רָדוּ בְעַם הרומאים בשֵׁבט ברזל וַיְמַלְאוּ בתיהם כסף ענושים וּזְהַב חמסים. ומַעסאלינה אשת חֵיקוֹ משלה בו בחָזקה, פרצה גֶדֶר הַצְּנֵעַ לָבֶת, הָלכה בשרירות לבה הרע, ורדפה אחרי מאהביה ועוגביה וַתַּשְׁחֵת את כל הארץ בזמת תזנותיה ובמצהלותיה, כי ממנה ראו וכן עשו בנות הארץ — וביד אשה זונה שלטת הזאת מכר קלוידיוס את עשירי רומא להרב וּלְחֵרֶם ולענש נכסים למלאות נפשה הרעֵבה ל ז מ ה ולכסף. אך לאהרונה נלאה עוד הקיסר שאת את כל רעותיה ויצו להמית אותה מות נבָלה קבל עָם. אחרי כן נמכר קלוידיוס בידי אגריפינה בת אחיו אשר גם היא לא טובה מהאשה הראשונה בזמה ובחמדת בצע ובאהבת המשרה והשלטון, ובזדון נפשה השקתה אותו לאחרונה סַף רעל וימת. ואת כסא המלוכה הֵסֵבָּה לקלוידיוס נערָא אשר ילדה לאישה הראשון.

§ 229. קלוידיוס ההלש והנרפה נגזר מארץ החיים בלי יומו, ותחתיו

ישב

נערא ג״א. תתי״ד—תתכ״ח 54—68

ישב על כסא רומא נערא (Неронъ) האכזר והעריץ אשר למולו נחשב גם טיבעריוס לאיש ישר. בן שש עשרה שנה היה נעראָ במלכו, אך בעלילות רָשַׁע ובכל אכזריות רצח, היה כאיש זקן ואיש דמים למוד הָרַע. והנה בראשית מלכתו התראה לרודף צדק ומבקש ענוה וכל מעגל טוב. כבוד גדול חָלַק לאגריפינה אִמו, דברי נגידים דִבר באזני שרי המועצה ביום הקהל, פִזֵר נתן לאביונים, הִטָה חסד לכל איש נקשה וּגְבַה רוח, ופעם אחת בחתמו את שמו על משפט המות אשר חרצו השופטים על אחד הפושעים, נאנח בשברון מתנים, ובמגנת לב קרא: „הה! מי יתן ולא יכלתי לתפוש עט סופר בידי! —״. אך כל אלה דָבר רק בערמה ומרמה, כי היתה לאֵל ידו להתחפש במעיל צדקה לעיני הרואים למעַן כַּחֵש, גם דברי נגידים אשר דבר באזני שרי המועצה, לא מלבו יצאו, רק סענעקה מורו וּמְלַמְדו שָׂם אותם בפיו. ולא ארכו הימים והעריץ הזה פתח את אוצרו הרע ויוציא את כלי מַשְׁחֵתו לְשַׁחֵת כל הארץ —. יום יום רָדַף בְּאַף את האזרחים הנכבדים אשר רוח נדיבה ורוח צדק נוססה בהם, וישמידם וַיַכְרֵת מארץ זִכרם, ואת בתיהם והונם הֶחרים לאוצר הקיסר. את בריטאַניקוס אָחִיו המית בסם רעל על שֻׁלחנו במשתה היין. את אגריפינה אמו הוריד הים באניה ויצו להשליך אותה במצולות ים, ואחרי אשר הצילה את נפשה מלב הים בארח פלא, שלח בה עדת מרצחים להכותה נפש, והם מִהרו ויורידו אותה בדם שאולה. את אָקטאַפיה הישרה אשת חיקו בת קלוידיוס השליך מעל פניו בְּאִי בּוֹרֵד ושם המיתוה בנות בליעל בבית הרחצה על פי פקודת נעראָ. את סענעקה מורו הנודע לשֵׁם ולתהִלה בחכמתו הגדולה, המית באכזריות נוראות בהכבידו עליו את אכפו כי יקרע הוא בידו את סְגור גידיו ועורקיו עד אשר נזלו כל דמיהם ארצה וימת. בגֹבה אפו ובזדון לבו הִצִית אש בשערי רומא, והאש הִתלקחה וַתְּלַהֵט את העיר העליזה ההיא עד היסוד בה, כי נכספה נפשו השובבה לראות בעיניו את תבנית דמות שְׂרֵפַת טרויא הַהֲלֻלָּה, ולבל יתרה בו אף הרומאים התגולל על הנוצרים וַיַשִׁיא עליהם את אשמת התבערה הנוראה ההיא, וישפטם בחרב ובאש ובכל שפטים רעים ונוראים, אחרי כן צוה לשוב ולבנות את העיר ביתרון תפארת מבתחלה, וַיִגֹשׂ מאד את עם הארץ לתת כסף רב ועצום למבנה העיר גם למבנה „בית הזהב״ אשר בנה לו על הר פאלאַטין. מתי סודו אשר בחצרו ואשות הזִמה אשר אהב, הִטוּ את לבבו לשפוך דמים לרוב ולעשות מעשים רעים ונוראים מאד אשר לא יֵאָמנו כי יְסֻפרו ואשר לא נעשו עוד כמוהם למיום הִוָסְדָה התבל ועד הימים הרעים ההם. הון עתק ואוצרות זהב אין קֵצָה פִזר להבל ולריק, וַיְהַלֵל את הוד נֵזר המלוכה במסעותיו אשר נסע ארצה יון בִּלְוָיַת להקת משוררים, אֲחֻזות מנגנים ועדת משחקים, ויתחפש בבגדים כאחד מהם להשתבח בקול זמרתו, להתהלל במנגינותיו, ולהתפאר בקלות מרוצתו כאחד המשחקים הרקים, והיונים הערומים והנבונים אָצְלוּ לו בשפתי רמיה שפעת

תהִלה ותפארת על יתרון הכשר דעתו לשיר שירי נֹעַם בהוד קולו, להיטיב נגן עלי עשור ועלי נבל ולְנַצֵּח על כל המשַׂחקים אנשי השֵׁם מעולם —.

---

3. מלחמת היהודים עם הרומאים.

§ 230. 1. מעת אשר לכד פאָמפעיוס עת ארץ יהודה בגזל ורצח, באה החזות הקשה אשר חזה דניאל על יהודה וירושלים, כי יהַחַיָּה הנוראה, האיומה וְהַתַּקִּיפָה אשר שִׁנֶּיהָ שני ברזל, פרסותיה נחושה ולבה לב אבן, הָאֹכֶלֶת וּמְכַלָּה כל, והנותר תרמוס ברגליה" *) ; החיה הטרפת ההיא התנפלה בחמת רֶשֶׁף על בת יהודה לאכול את בשרה ולשתות את דמה, לָמֹץ את לְשַׁדָּהּ וּלְגָרֵם את עצמותיה, לְבַלּוֹת קדושי עליון וּלְשַׁנּוֹת מועדיהם ודתם **). כל הַפַּחוֹת אשר השליטו הרומאים בארץ יהודה, היו זדים ארורים, רשעים עריצים ואנשי דמים אשר אכלו את יעקב בכל פה ואת ארץ המדתו שמו לשממה. אך הפחות אשר הִפְקִיד הקיסר נעראָ בארץ ההיא, הוסיפו עוד סרה, הֶעמיקו שִׁחתו מכל אשר היו לפניהם, עשו שערוריות אכזריות ונאצות נמרצות אשר לא נעשו כמוהן תחת כל השמים, חִללו את המִקדש המָעוז וַיָּשֹׁסוּ את אוצר בית ה', ולא השיבו ידם מִבַּלֵּעַ עד כי נתנו יעקב לְחֵרֶם וכל קדשי בית ישראל לבז ולשלל. ויותר עוד מכל שָׂרֵי שַׁחַת ההם, הֵרַע פֶּעליקס בַּקֹּדֶשׁ! כי בתשע השנים אשר היה פֶּחָה ביהודה (ג"א תתי"ב—תת"כ 60—52), הִרְבָּה לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ להאביד וּלְהָרוֹס מאשר יָכלו מושלים רבים יִשְׁרֵי לב ואנשי צדק לִבנות ולנטוע בְּיוֹבֵל שָׁנִים. לְהִנָּמֵר המורף הזה היה אָח בהיכל הקיסר נעראָ, ודבריו היו נשמעים וּבָאִים בלבב המושל ההוא המקשיב על דברי בֶלַע, ועל כן הִתִּיר את ידו לערוץ את ארץ יהודה בעריצותו לעיני השמש, לשלול שללה מבלי כל פחד ומגור, ולשפוך את דמי היהודים כמים בכל אַוַּת נפשו הזעומה. במעללי רֶצַח ההם הִכְבִּיד את אכפו על היהודים להתפרץ ולמרוד ברומאים אוכלי שאֵרם ומחריבי ארצם, והֶפצו בידו הצליחה, כי בימיו שמו אנשים רבים את כלי מלחמותיהם עליהם ויעמדו הָכֵן לְהִלָּחֵם במרצחיהם וקובעי נפשם ולגרש אותם מקרב ארצם. אמנם רק דלת העם אשר קִוּוּ למצוא חפץ בהמיר ממשלת הארץ וּבְמוֹט מִשְׂרָהּ, וסוד בחורים פוחזים הבוטחים בגבורתם ונפשם תְּלַהֵט אש קנאת עָם, רק הם נִלְווּ אל הקושרים ההם ויתנו להם יד לְחַבֵּל עֹל הרומאים מעליהם בחזק יד, אך כל שׁוֹעֵי יהודה, ראשי הכֹּהנים וראשי הסופרים והפרושים, נִחרו בם ויתקוטטו ויריבו אתם בחזקה על עזותם ופחזותם, ויעידו בם כי אם לא ישובו ממחשבות אונם, יציתו אש בערי ארצם ובבית מקדשם וישיאו על כל עם ה' מות ואבדן. כי שלומי אמוני ישראל רחוקים מאד מכל קֶשֶׁר וָמֶרֶד, יראים הם אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ,

:ועם

---

*) דניאל ז' י"ט. **) שם כ"ה.

ועם שׁוֹנִים לא יתערבו, „ואף אם שנים רבות יָסֹבּוּ וְיֶשׁחוּ תחת על חמת מֵצִיק אשר יכונן להשחית ארצם ולמחות זִכרם, ישענו ברוח נכון בשֵׁם אלהים אלהי אבותיהם, ובנפש שחה ונבהלה יכפו כאגמון ראשם מול כל גַּלֵּי רֶשַׁע וּמִשְׁבְּרֵי רֶצַח, וּבְצִפִּיָּתָם יְצַפּוּ עד כי יעברו המים הזידונים, יֶאְפַּס הַמֵּץ, יִכְלֶה שֹׁד וְיִתֹּם רֹמֶס מן הארץ, ורוח ממרום יֵעָרֶה על מושל צדיק אשר בכנפי חמלתו תהיה פליטה, ועל רוב שלום יתענגו כל החוסים בצלו —“. ויהי בהרית פֵּעליקס מרחוק את הקשר ההוא אשר קשרו הפוחזים ההם, ויוסף עוד לְדַכֵּא את כל היהודים תחת רגליו, ורשעתו בָּעֲרה כאש ביתר עֹז מבתחלה, וַתִּצַּת בכל ערי יהודה באין מציל. וכאשר הוסיף להגיר את היהודים על ידי חרב, כן נוספו אנשים מָרֵי נפש על עדת הקושרים ויתמכרו לעשות מלחמה ונקמה ברומאים, וַיַּעֲבוֹר עליהם מָה! גם הָעֵדה הרעה הנקובה בשם סיקרים*) נספחה אל בעלי פרצים ההם בירושלים, ויהי הקשר אמיץ מאד. והסיקרים העירו כל חמתם על אצילי העם היועצים עצת שלום לָשֶׁבֶת מריב ומלחמה, בכל יום התבוללו בתוך אנשי העיר והרב קטנה מְצֻמֶּדת מתחת לְמַדֵּיהֶם, יידקרו בסתר את אנשי השלום, וכרגע התחפשו במעטה הצדק ויצעקו חמס על הדם הנקי אשר שֻׁפַּךְ בעיר האלהים, ואיש לא האמין כי אנשים כמוהם השופכים תמיד כמים לבם בבית המקדש יהיו שופכי דמים ומרצחי חֶרֶשׁ. גם מַתעים רבים קמו אז בבני יהודה ויתאמרו כי נביאים הם. וידיחו את העם למרוד במלכות רומא, ופֵעליקס מצא אז תואנה חרשה להבריע בהורי יהודה וּלְהֶרֶב הרוגיה יום יום. ומספר המורדים הָלַךְ הָלֹךְ וגדול בירושלים וחרבם נטויה על אנשי השלום ולאחרונה נפרדו לראשים רבים ויתהלכו מעיר לעיר ומכפר לכפר ויהרגו את העשירים והאפרתים היועצים עצת שלום בארץ.

§ 231. אחרי הדברים האלה נִדח פֵּעליקס משאתו, ונעראָ הפקיד תחתיו את פֵּעסטוס לְפֶחה ביהודה (ג״א תת״כ — התכ״ב 62—60) אך גם אז לא הונַח ליהודים מרעתם וצרתם, כי גם הוא שתה וימץ את דמיהם, ויתעולל עלילות ברשע כל הימים, אפס כי הוא לא האריך ימים על ממשלתו, כי מקֵץ שנתים ימים הלך בדרך כל הארץ, ונעראָ הֵקים תחתיו את אלביתוס (ג״א תתכ״ב—תתכ״ד 64—62) לנגיד ומצֻוה בארץ יהודה. אך גם הוא היה איש חמסים, אוהב בצע מעשקות ואיש דמים ומרמה. הוא העמים על היהודים מס כבד מנשוא גם הגיר אלפי איש על ידי חרב על לא המס בכפיהם. בימיו הרימו הקושרים ראש, כי הוא לקח מהם שחד ויהי עליהם לראש, ועל אנשי השלום שלח את גרודיו לקחת את הונם ורכושם, ואם יפצו פה יקחו גם את נפשם, עד כי נמוגו כל יושבי הארץ מפניו ויתנו בעפר פיהם — אך הפחה הרשע הזה היה עוד מושל צדיק מול געסיוס פְּלאָרוס אשר הפקיד הקיסר תחתיו! כי תחת אשר אלבינוס היה כְּדָבָר באֹפל יהלוך והיה במַחשך

מעשהו

*) נקראו כן על שם החרב העקומה התגורה על יריכם הנקראת בשם סיקא (Sica).

מעשהו, היה נעסיים פלארוס כקטב ישוד צהרים ויפלס לעיני השמש חמס ידיו בארץ. תחת כל השמים לא היה שודד ורוצח עריץ כמוהו! הוא התמכר לנפץ עם קדש ולהכרית מארץ זכרם, ערים רבות הפך לתהו, נפות רבות הרס בעברת זדונו, כל ארץ יהודה הציג ככלי ריק וינצל אותה, ואת היהודים הנגשים והנענים הציק עד דכא וימריצם למרוד כאיש אחד בקיסר רומא ביד רמה לבעבור תהי לו זאת לכסות עינים על עריצותו ומעללי רשעתו, ואם הפקיד הקיסר את עונו, אז יצטדק כי לא מצא דרך אחרת לעצור בעם מרי ועם סורר ומורה כזה כי אם בשבט ברזל —. אך בראותו כי בכל זאת לא הניפו עוד היהודים חרב ולא התקוממו ברומאים עם חרמם, הוסיף עוד להצר להם בכל מצרי שאול ויאמר השמר! ולאחרונה שלח משלחת מלאכי רעים אל מקדש ה׳ לגזול את הכסף והזהב אשר באוצר הקדש —. אז התפלצו היהודים פלצות נצחת, ונפשם בקרבם התמוגגה בראותם כי פרצו פריצים במקדש ה׳ והללו את צפונו וישסו את אוצר קדשו, ואנשים אחדים לא משלו ברוחם מרוב שיחם וכעסם ויקללו את פלארוס אשר שלח יד גם בכס יה —. ויהי בהודע הדבר לפלארוס, וינאץ בזעם אפו, וימהר וידא כנשר אל עיר הקדש לשפוך כל חמתו ונקמתו על היהודים שנואי נפשו. אך שועי ירושלים וראשיה חשבו מחשבה להפר כעסו מעליהם, ויאספו את כל יושבי העיר וכלם יחד יצאו לקדם את פני העריץ ואת פני אנשי החיל אשר ברגליו, ולברך אותו ואת אנשיו בברכות שלום. ויהי בקרבתם אליו ויריעו תרועת ברכה לו ולאנשי החיל, שלח הצורר גדודי פרשים עליהם להפיצם ולהמם, וכרגע השתערו הפרשים על המונם הרב ויכום מכות חדרי בטן וירמסום בפרסות סוסיהם, והשרידים נסו במהומת מות וישיבו העירה מכים ופצועים ונמוגים מפחד הרעה הנשקפת עוד עליהם. ופלארוס בא בשערי ירושלים ויתר את ידי אנשי חילו להתנפל בחרב ובדם ואש על עיר העליונה. ואנשי חיל ההם הצמאים לדמי היהודים ולכספם וזהבם, פרצו כשפעת מלאכי שחת בתוך העיר וירצחו זקנים עם נערים, בחורים ובתולות, טף ונשים, וישללו שלל ויבזו בז וימלאו אמתחותיהם זהב וכל שכיות החמדה, גם סחבו יהודים רבים מאנשי השלום אל פלארוס, והוא מבלי חקור ודרוש צוה לדוש את בשרם בקוצים ולהוקיעם אחרי כן, ויהי מספר הנרצחים ביום ההוא כשלשת אלפים איש. ולהגדיל עוד מדורת אש הזעם בלבות היהודים הכה מכות מות גם את האבירים (ריטטער) אשר מטעם הקיסר לא תגע בהם יד, ואחרי אשר זבו דמיהם מרוב מכותיהם, צוה לתלות אותם על עצים לעיני כל יושבי ירושלים. ובעת ההיא היתה בירניקה אחות המלך אגריפוס השני במקדש ה׳ לשלם נדר, ובשמעה את ההרג הרב אשר חלה פלארוס ביהודים, מהרה ותרץ אליו יחפה ותפל לרגליו ותבך ותתחנן אליו בעד עמה, אך הוא מלא את הוד מלכותה קלון בז לה, לענג לה ויגרש אותה מעל פניו, וכפשע היה בינה ובין המות.

232. § אז האמין פֿלארוס כי כל היהודים יחגרו חֵמות וישלפו חרבם מתערה למרוד ביד רמה, אך לא כאשר האמין כן היתה! כי ראשי הכהנים וכל תופשי התורה ואצילי העיר, התנפלו לרגלי העם אשר אמרו לְהִלָּחֵם בו, ויקרעו את בגדיהם ויבכו ויתחננו אליהם לְשֶׁבֶת מריב ומלחמה לבל יעוררו את חמת המרצח הזה לְהַרְבּ את חלליהם ולהעצים את הרוגיהם. והעם שמעו בקולם בפעם ההיא, וַיִּרֶפוּ מֵאַף ויעזבו חֵמה, ורבים מהם האמינו כי לא יוסיף עוד העריץ לערוץ אותם אחרי אשר כִּלָּה בם כל חִצֵּי זַעְמוֹ. וירא פֿלארוס כי נשקעה אש המֶרד בלבות היהודים, וַיִּנְאָץ, וירע לו רעה גדולה מאד, ויתנכל לשוב ולהעלות את השלהבת ההיא ברב כח מבתחלה, ויאסף אליו את ראשי הכהנים ואת נכבדי ירושלים ויאמר אליהם: „בזאת תִּבָּחֵנוּ כי כֵנים אתם, אם יָצֹא תֵצְאוּ לְקַדֵּם בקול המון חוגג את צבאות הרומאים ההולכים מקיסריה ירושלימה —“. וכאשר הבטיחו אותו לעשות כן, שלח אל אנשי החיל ההם דברי פקודתו לבל יענו את היהודים שלום אם יקדמו את פניהם בשלום, ואם יעיזו להוציא תלונה מפיהם, אז יתנפלו עליהם בחרב ויעשו בהם הֶרֶג וְאַבְדָן. וכל הכהנים משרתי ה' הופיעו לעיני העם בלבושי השרד ובכלי הקרש אשר ישרתו בבית ה', ואחריהם יצאו כל הלוים וכל המשוררים והמזַמרים בכלי זִמְרָתָם, ויפלו על פניהם לפני כל המון עם ירושלים ויתחננו אליהם לעשות את מצות פֿלארוס ולצאת לקראת צבאות רומא בברכת שלום, וגם הכהן הגדול יצא בבגדים קרועים ואדמה על ראשו וְהִשְׁבִּיעַ הַשְׁבִּיעַ את ראשי העדה ואת כל בני העם להקים את מצות פֿלארוס, ואחרי עמל ויגיעה רבה, אחרי בכי ותחנונים ואחרי דברים רבים ונמרצים, הִטּוּ את לְבוֹת העם לעשות כן. ויהי כראות צבאות הרומאים את היהודים נוסעים לקראתם בהדרת כָּבוד לברך את בואם בשלום, לא פָנו אליהם וַיִּבְזוּם, גם לא עָנוּ שלום ולא עָמדו רגע קטן. אז לא יכלו אנשים אחדים לעצור באש עֶברתם היוקדת בחֻבם, ויוציאו עָתָק מפיהם על פֿלארוס הבֹגד אשר הֵתַל בם, והנה פתאֹם לפתע הִשְׂתָּעֲרוּ הרומאים עליהם בִּשְׂעָרָה וסופה וַיְרַצְּחוּ בהם המונים המונים, והפרשים רדפו אחרי הנסים והנמלטים וירמסום בשעטות פרסות סוסיהם, ואשר הִתמלטו בְּעוֹר שִׁנֵּיהֶם ויגיעו עד שערי ירושלים, דחקו איש את אחיו לבוא ראשונה העירה, והחזקים הפילו את החלשים ארצה ויעברו עליהם וירמסום ברגליהם, וַיִּפֹּל מהם עם רב ביום עברות ההוא. ויתר הפליטה באו העירה כסויי פצעים ותבורות ומכות אנושות; וצבאות רומא ההם רדפו אחריהם בחרבות שלופות לגרש אותם אל העיר החדשה לבל יתיצבו לפניהם בדרך הליכתם אל מצודת אנטוניא ללכוד משם את בית המקדש, ופֿלאָרוס התפרץ גם הוא עם אנשי חילו לעזור להם לתפוש את בית ה', אך היהודים קדמו את פניהם ויסגרו עליהם את הַמְּבֹאוֹת הַמּוֹלִיכוֹת אל המצודה, וילחמו בהם בגבורה נפלאה, ורבים עלו על הגגות וימטירו עליהם חצים ואבני קלע,

וינגפו

וַיִּנָּגְפוּ צבאות רומא לפני היהודים, וישובו בבשת פנים.

§ 233. ופלָארוס כָּתַב שִׂטנה על היהודים אל קעסטיוס גאַללוס שר צבא הרומאים בארץ ארם, ויטפול עליהם שקרים, וירשיעם כי הם שלחו ידיהם תהלה ברומאים, וכל אשר עוללו הרומאים ליהודים, העמים הוא על ראשי היהודים, ויתנם לקושרים ומורדים ואנשי דמים ובני מָוֶת. אך גם שׁוֹעֵי ירושלים וב י ר י נ י ק ה אחות אגריפוס המלך לא טמנו ידם בצלחת וישלחו גם הם ספר אל קעסטיוס ויתאוננו על פלָארוס ויספרו לו את כל אשר עולל ליהודים על לא חמס בכפם. וישלח קעסטיוס את נעאַפּאָליטאַנוס שר החיָלים ירושלימה לחקור ולדרוש את דרכי היהודים ולהתחקות על שרשי הליכותיהם. ויהי בהיות השר ההוא בדרך, פָּגַשׁ את אגריפוס המלך אשר נסע אז מאלכסנדריא, ויספר לו כי קעסטיוס שלח אותו לירושלים לדרוש ולחקור אדות הריב אשר בין היהודים ובין פלָארוס, לראות מי הצדיק, וראשי הכהנים וכל אצילי בני ירושלים יצאו לְקַדם את פני אגריפוס ה מ ל ך, וישפכו לפניו מְרִי שיחם על מעשה הרצח אשר עשה פלָארוס בזדונו ואכזריות נפשו, ויחר לאגריפוס מאד, והמתו בערה בו על עריצות פלָארוס, ובבל זאת הִשְׁקִיעַ אֶת אש זעמו בסתר לבבו, ולעיני נעאַפּאָליטאַנוס הוכיח אותם תוכחת מְגֻלָּה (מאהבה מְסֻתֶּרֶת) על אשר לא התאמצו בכל לבבם ובכל נפשם להחזיק ב מ ע ו ז ה ש ל ו ם — ומזמתו היתה לשַׁבֵּר בזה את גאון היהודים לבל יתגרו מלחמה ברומאים אילי הארץ ואדירי התבל. אך בין כה וכה באו גם כל יושבי ירושלים לקבל את פני אגריפוס ונעאַפּאָליטאַנוס, והאלמנות הרבות אשר רָצַח פלָארוס את אנשיהן, נפלו ארצה לרגלי אגריפוס ותצעקנה ותבכינה וַתְּיַלֵּלְנָה על מעללי פלָארוס הרוצח, ולקול יללתן נשאו כל היהודים את קולם ויבכו גם הם בכי תמרורים מנהמת לבם. אחרי כן בא אגריפוס ונעאַפּאָליטאַנוס ירושלימה, ובעיניהם ראו את הַשַּׁמּוֹת אשר שָׂם פלָארוס בעיר, ואת כל עלילות רֶצַח אשר עולל ליהודים אנשי השלום. ונעאַפּאָליטאַנוס נוֹכַח וידע נאמנה כי היהודים לא יחפצו למרוד ברומאים, ורק על פלָארוס חרה אפם, וישב אל קעסטיוס וישיבהו דבר באמת ובתמים כי רק פלָארוס חָטָא ואשם, והיהודים חַפִּים מפשע.

§ 234. וראשי הכהנים גם קהל גדול מאזרחי ירושלים, נִקהלו בהיכל המלך ויחלו את פני אגריפוס לתת להם רשיון לשלוח מלאכים אל הקיסר נעראָ להרשיע את פלָארוס בטרם יְקַדֵּם הוא את פניהם וִיהִי צדיק בריבו —. אולם אגריפוס ידע מאד את נפש נעראָ כי יִבְעַר כמעט אַפּוֹ על עַם היהודים באהבתו את פלארוס ובשנאתו אותם מכבר וְיעש להם רעה לא יוכלו כַּפְּרָה — ועל כן הִקְהִיל (אגריפוס) את כל יושבי ירושלים אל הָאוּלָם הגדול אשר במקדש ה', והוא עם בירעניקה אחותו התיצבו על מקום גבוה וישא מְשָׁלוֹ וידבר באזני העם דברים רבים במועצות ודעת ובלשון למודים ושפה ברורה. דבריו היו כאש

פלדות

פלדות וכפטיש יפוצץ סלע, הוֹכֵחַ הוֹכִיחַ אותם על אשר יוהיבו בנפשם עז לעשות מלחמה עם רומא האדירה אשר כל חוג הארץ יכרע וישתחוה לה. הֵעַד הֵעִיד בם כי אם לא ישובו מחשבות אונם אָבֹד יאבדון, ארצם תהיה לְשַׁמָּה ובית מקדשם לשרפה מאכלת אש, גם הַשְׂבֵּעַ הִשְׂבִּיעַ אותם לָשֶׁבֶת מריב עד אשר יֶאְפֶס הַמֵּץ, יִכְלֶה שֹׁד וְיִתֹּם רֹמֵס מן הארץ —. ובדַבְּרו את דבריו הנמרצים מתוך לַבַּת אש רגשותיו, לא יכל להתאפק וַיֵּבְךְּ בכי גדול מנהמת נפשו העצובה, גם בירניקה אחותו העדינה בכתה בכי תמרורים. אז התעוררו כל יושבי ירושלים כאיש אחד לשמוע לעצת אגריפוס, וילכו אחריו ואחרי בירניקה אחותו אל אולַמֵּי בית המקדש אשר הָרְסו בידיהם לבל יתנפל פלארוס על המקדש, וַיָּחֵלוּ לבנות האולמים ההם כעצת אגריפוס, ושרי המועצה מהרו וילכו לאסוף את כסף המס לאוצר הקיסר, וישמח אגריפוס מאד בראותו כי חפצו הצליח בידו להשקיע את אש המרד אשר נשקה זה מעט בבית יהודה. אפס כי בדברים מעטים שִׁחֵת את דבריו הרבים ואת כל עמָלו יגִיעו, כי כאשר חִלה את פני העם לבל יבעטו גם בפלארוס עד אשר ישלח להם הקיסר פֶּחָה אחר תחתיו, התמרמרו עליו כל בני העם, ורבים מֵעַזֵּי הנפש נועזו להרף ולגדף אותו קול רם, ואנשים אחדים הוסיפו עוד סרה לְסַקֵּל באבנים לְעֻמָּתוֹ וּלְעַפֵּר בֶּעָפָר, ומלאכים באו אליו להגיד לו בשֵׁם כל העם כי ימהר לצאת מתוך העיר —. וירע הדבר מאד בעיני אגריפוס, וישב אל ארץ ממלכתו, וירושלים נותרה באין שר ומושל, כי פלארוס נסע כבר מהעיר וישב לקיסריה.

§ 235. אז מצאו פריצי ירושלים את ידיהם להוציא את מזִמות לבבם לאור. רבים מהם התגודדו וילכדו את המצודה הנקראת בְּשֵׁם מַסָּדָה, ויהרגו את הרומאים אשר בתוכה, ויצינו בה אנשי מלחמה מקרב אחיהם. ורבים מהם נקהלו בירושלים ויבואו אל מקדש ה', ובראשם אליעזר בן חנניה (ענני) הכהן הגדול פְּקִיד בית המקדש, ויגזרו אֹמֶר לבל יקריבו עוד הכהנים קרבנות בעד שלום הקיסר ולבל יקבלו עוד מתנות וזבחי נדבה מכל בני הנכר, וימרדו במלכות ביד רמה, ויריעו תרועה גדולה, ויקראו: „חרב על הרומאים! —". אז נבהלו אלופי יהודה וכל שריה וכהניה, בידעם כי הקיסר יפקוד עליהם את עֲוֹן המֶרד ביתר עז באשר כי ראשי העם המה, וימהרו וישלחו מלאכים אל פלארוס ואל אגריפוס לחלות את פניהם כי ימהרו לשלוח אליהם אנשי מלחמה להשביח את שְׁאוֹן הַקֶּשֶׁר והמרד בעיר, אך פלארוס שמח מאד על המרד ההוא, וַיָּעַט במלאכים ההם ויגרשם מעל פניו, ורק אגריפוס שלח שלשת אלפים אנשי חיל, ובראשם דריוש שר צבאו הראשון ופיליפוס בן יהויקים שר צבאו השני, לעמוד לימין שועֵי ירושלים ואציליה לְכַבּוֹת את שלהבת אש המרד.

§ 236. ויהי כבוא חיל אגריפוס בשערי ירושלים, וַיִּלָּווּ אליהם כל ראשי העיר וראשי הכהנים ויתפשו להם את העיר העליונה. ואליעזר בן חנניה עם חיל הפריצים תפשו להם את עיר התחתונה ואת בית המקדש וילחמו עם חיל

אגריפוס

אגריפוס שבעה ימים רצופים, אך ידיהם לא עשו תושיה עד אשר נספחו אליהם הַסִּיקָרִים וּזְרֹעָם הושיעה לָמו להחליש את אנשי מלחמתם וללחוץ אותם לָנוס אל ארמון המלך הורדוס בעיר העליונה. אחרי כן השתערו הפריצים על מצודת ציון (אנטוניא) וילכדוה וישרפוה ויהרגו את הרומאים אנשי המצב, וישובו אל ארמון הורדוס להוריד גם עז מבטחו, אך אנשי אגריפוס המטירו עליהם זיקים חצים ומות וישתיתו בהם עם רב, והנה לשמחת לבבם בא מנחם בן יהודה הגלילי *) בשערי העיר נֶאזר בגבורה וַיִּלָוֶה אליהם עם כל אנשי חילו, וכֻלם יחד הִרעישו את חומות הארמון עד כי אמְרו הנצורים נ ו א ש. ואנשי אגריפוס שלחו דברי שלום אל מנחם ושרי הפריצים ויתחננו אליהם לתת להם ידים לצאת מתוך הארמון בשלום ולשוב אל עריהם. וַיֵּעָתֵר להם מנחם ושרי הפריצים ויתנו אותם לצאת ממסגרותיהם, הם וכל היהודים אשר ברגלם, אך להרומאים לא עשו את החסד הזה, כי הקדישו אותם ליום הרגה. אחרי צאת צבאות אגריפוס מהארמון, נסו הרומאים מתוכו וַיִּשָּׂגְבו בתוך המגדלים הבצורים אשר כוננו ידי הורדוס, הלא הם: מגדל היפיקוס, מגדל פ י ז י א ל ומגדל מרים. כי הם בגבה אפס וברוב גאונם לא אבו לבקש תנינה מאת היהודים השפלים והנבזים בעיניהם. והפריצים צרו על המגדלים ההם לכל ימלט איש מכל גדודי הרומאים הסגורים בתוכם, ומנחם הגלילי ראה כי הגדיל לעשות, ויעד גאה תאון ויתנשא ויאמר: „אני אמלוך כי לי יאתה המלוכה". וירע הדבר בעיני אליעזר בן חנניה הכהן הגדול ובעיני כל הפריצים וילחמו ב מ נ ח ם ויהרגו אותו ואת כל שריו וסריסיו ומתי סודו. והרומאים המְסֻגרים בתוך המגדלים, ראו כי בא קצם ואבד מנוס מנהם, וישפילו את גאות לבם ויכניעו את רוח עריצותם, ובעצת מיטיליוס שר צבאם שלחו מלאכי שלום אל אליעזר להתחנן בעד נפשם לתת אותם לצאת ממסגרותיהם אחרי הסגירם בידו את אֲזֵנֵיהֶם ואת כל רכושם, ואליעזר קבל את המלאכים ההם בשמחה ויכרות עִמָּם ברית שלום, וַיִּשָּׁבַע להם כי לא תגע בהם יד, וגם כל הפריצים נשבעו כן, אפס כי אחרי אשר הסירו הרומאים את כלי מלחמתם מעליהם, התנפלו עליהם הפריצים בחרבותיהם ויהרגום, והרומאים לא עמדו על נפשם, רק הוכיחו אותם על אשר הפרו את בריתם ושבועתם, ומיטיליוס שר הצבא התחנן אליהם על נפשו וַיִּשָּׁבַע כי יָמול את בשר ערלתו ויתיהד, וישמעו הפריצים בקול תחנוניו ולא המיתוהו.

§ 237. וכל שועי ירושלים אוהבי השלום שערו שער על השערוריה ההיא אשר עשו הפריצים ביום השבת, ובמסתרים בכתה נפשם על הרעה הנשקפת על בת יהודה על ידי הרג ההרוגים ההם. והנה בעצם יום השבת ההוא ובעצם

השעה

*) הוא יהודה הגלילי מראשי עדת הפרושים אשר גואל ואשר חטא לשנן לבני יהודה בימי קוירניוס הפחה לבל יעברו מלך בשר ודם בלתי אם את ה' לבדו מלך ישראל וגואלו, תחת אשר תורתנו הקדושה תצונו ליראה ולעבוד אלהים ומלך.

השעה ההיא, התנפלו היונים והארמים בעיר קיסריה על היהודים הגרים בה וַיְרַצְּחוּם, ובמשך שעה אחת רָצחו יותר מעשרים אלף איש, ופלֹארוס עם גדודיו תפשו את הנסים והנמלטים ויאסרום בזִקים וישלחום אל אניות הרומאים לעבוד שם עבודת עבד. הרצח הנורא ההוא הִצית אש נקם ושלם בלבות כל היהודים, ויקומו כאיש אחד לנקום את דמי אחיהם וישתערו על כפרי הארמים וישחיתום, ויתנפלו על רבת בני עמון, על חשבון, על גזרה ועל בית שאן ויהרגו בשונאיהם המונים, ומשם עלו על גדרה, על היפוס ועל גולן ועוד ערים רבות וישרפו אותן באש ויעשו נקמות ביושביהן. אחרי כן עלו על קֶדֶש ארם, על עכו, על גבע, ועל קיסריה וישימו בהן שַׁמּוֹת בחרב ובאש גם, גם שומרון ואשקלון לא שגבו מהם, וגם את אנטידון ואת עזה ערו עד היסוד ויעשו הרג רב ביושביהן.

§ 238. אז קמו כל הארמים על היהודים הגרים בתוכם להשמידם ולכלותם, והיהודים התיצבו לפניהם וילחמו בם. כל ארץ ארם נהפכה אז לשדה מלחמה, בכל עיר ועיר אבחת חרב ואנקת חלל, ויכַלו ימיהם בהרג וקטל, ולילותיהם בחרדות ואימת מות, אך הארמים יושבי סקיטופלים לא שלחו ידם ביהודים, כי שלמים הם אתם, והיהודים הוכיחו לעיניהם את אמונתם בצאתם בחרב על אחיהם אשר באו להכות גם את סקיטופלים, וילחמו בהם ויגרשום ויצילו את הארמים יושבי העיר מידם. אפס כי אזרחי העיר יראו פן ינחמו היהודים על הרעה אשר עשו לבני עַמם וְיִתְרַצּוּ אליהם בראשי הארמים, ועל כן התנכלו הסקיטופלים וידברו בערמה אל ראשי היהודים יושבי עירם לאמר: „תנו לנו אות אמת כי שלמים אתם אתנו באמת! וזה לנו האות אם יצֹא תצאו כלכם מתוך העיר, אתם ונשיכם ובניכם וטפכם ותשבו ביער הקרוב אל העיר עד אשר יעלו אחיכם היהודים מעלינו וישובו לארצם —״. ויעשו כן היהודים בתם לבבם, ויצאו מתוך העיר עם נפשות כל אנשי ביתם וישבו ביער הקרוב אל העיר. שני ימים נחו שקטו הארמים למען תפוש את היהודים בלבם להאמין באמונתם ולא יזהרו מפניהם. אך בלילה השלישי התנפלו פתאם על היהודים אשר מַרְבִּיתָם יָשנו ביער ואשר כֻּלם היו בלי כלי קרב ומלחמה, וכאריות משחיתים טָרְפו אותם וַיְרַצְּחוּ אנשים ונשים וטף ולא חִיו כל נשמה. מספר הנרצחים היה יותר משלשה עשר אלף נפש, והמרצחים לקחו להם את כספם וזהבם, את הונם ורכושם וכל אשר להם.

§ 239. וכל הארמים שמעו את אשר עשו הסקיטופולים להיהודים, וישמחו וימחאו כף, ויעשו כֻּלָם כאשר עשו הם. אזרחי אשקלון הרגו ביהודים היושבים בתוכם אַלְפַּיִם וחמש מאות איש. אזרחי עכו הרגו יותר משני אלפים איש, ואשר לא הרגו בחרב השליכו ב־תי כלאים אסורים בכבלי ברזל. יושבי צֹר רצחו המון יהודים רבים בעירם, ורבים מהם סגרו על מַסגר בְּאַשְׁמַנֵּי בור שחת. יושבי גדרה והיפוס הכריעו לטבח את כל בחורי היהודים אשר בּתּ

בהם

בהם לתפוש חרב בכף ואת כל אנשי החיל אשר יש לאל ידם לעמוד על נפשם, אך את הזקנים והחלשים וְרַכֵּי הלבב צִמְּתוּ בבית האסורים. וכן עשו גם כל הארמים בערי ארצם. גם בארץ ממלכת אגריפוס שָׁפכו דְמי יהודים רבים על ידי איש דמים וּשְׁמוֹ נוֹאַרוּס אשר הֵקִימוֹ אגריפוס להיות נָגיד ומצַוּה בממלכתו עד שׁוּבוֹ מדרכו, כי הוא הלך אז לאנטיוכיא לִרְאות את פני קעסטיוס גאללוס השליט העליון בארם ע״פ קיסר רומא. גם בעיר אלכסנדריא אשר במצרים היה אז הֶרֶג נורא ואיום, כי קמו עליהם היונים להשחיתם ולכַלותם, גם אלכסנדר טיבעריוס הַשַּׁלִיט באלכסנדריא, שלח בהם את צִבאת הרומאים אשר אתו, וַיַּתֵּר את ידם להשמיד את כל היהודים הרבים והעצומים אשר בעיר ההיא ושללם לבז. אין מספר לחללי היהודים אשר נפלו לפי חרב הרומאים והיונים ביום חֲרוֹן אף ה׳ ההוא, ואין קֵצה להנרצחים אשר התגוללו בראשי כל חוצות, גם הנסים והנמלטים אל בתיהם, לא מִלטו חַיָּתם, כי הרומאים שרפו עליהם את בתיהם באש ולא נמלט מהם איש, ובאש נקמתם הוסיפו עוד עלילות ברצח: הָרוֹת בִּקֵעוּ, עוללים ויונקים נפצו על הסלע, אֵם על בנים רֻטָּשׁוּ, הֶעמיקו שִׁחֵתוּ! שְׁאוֹל חטאו!! ומי יודע אם היה ביום עברות ההוא שריד ופליט לכל היהודים אשר באלכסנדריא לוּלֵי התנפלו שרידי הֶרֶג ופליטי רֶצַח אל אלכסנדר טיבעריוס ויבכו ויתחננו אליו לחוס ולרחם על שארית צאן ההֲרֵגה, ויצו להרומאים להשיב ידם מִבַּלֵּעַ ולהשיב חרבם המלאה דם אל תערה.

§ 240. 2. וקעסטיוס גאַללוס השליט בארץ ארם, שמע את כל השערוריות אשר נעשו בכל מושבות היהודים ויעורר את כל חמתו רק על היהודים האומללים, באָמרו כי עם קשֵׁה עורף הם, עם סורר ומורה, ואם לא יְמַהֵר לעשות בהם שפטים בחרב ובדם, אז ירגיזו את כל הארץ וְיַרְעִישׁוּהָ בזדונם ובפחזותם. וימהר ויסע מאנטיוכיא ארצה יהודה להחרימה, וְאִתּוֹ כל אנשי צבאותיו וכל הגבורים המְלֻמדים במלחמה, גם פרשים רוכבי סוסים אבירים, חַיִל רב ועצום עד מאד. ועל ההמון הנורא ההוא נוספו עוד צְבאות כל מלכי הברית אשר באו לעזור לו להשקיט את מרד היהודים, המלך אנטיוכוס שלח אליו אלפים רוכבים ושלשת אלפים רגלים, אגריפוס המלך שלח אליו גם הוא שלשת אלפים אנשי חיל רגלי גם פרשים רבים, המלך שוהם שלח יותר משלשת אלפים אנשי חיל, פרשים ורגלי, ועוד נסיכים רבים ורוזנים עם צבאות אנשי חילם נִלְווּ אל קעסטיוס וחילו הגדול, וכלם נסעו הלכו ארצה יהודה, לפניהם הלך הֶרֶג וָרֶצַח, וַיֵּצֵא רֶשֶׁף וְקֶטֶב לרגלם, ובכל עיר וכפר אשר באו, הָרְגוּ את היהודים, שָׂסוּ את הבתים וַיַּפְלִיאוּ להרשיע וּלְבַלֵּעַ, עד בואם אל גֶּבַע העיר הקרובה לירושלים מהלך חמשים שטאַדיען.

§ 241. וירושלים היתה אז מְלֵאה רבבות עם, כי כל היהודים נָהרו אז אליה לחֹג בתוכה את חג הסֻכּוֹת. ויהי בְּהִוָּדַע להם כי קעסטיוס גאַללוס

קרוב

קרוב אל עיר ה׳ ומזמתו להשחיתה, שכחו את קדושת החג וישימו את כלי מלחמתם עליהם, ויתגעשו ויצאו משערי העיר, ובתרועת גבורה השתערו על צבאות הרומאים ועוזריהם, ויפילו עליהם חִתַּת אֱלֹהִים וּבִעוּתֵי יָהּ, וכאריות ונמרים עָבְרוּ וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ ואין מציל. והרומאים פָּנוּ להם עֹרֶף וינוסו במהומות מָוֶת, והיהודים רודפים אחריהם ומַכִּים אותם מַכּוֹת חֶרֶב וְאַבְדָן, ולולי חָשׁוּ אז פרשים חדשים וְחֵיל רַגְלִי לעזור להם, כי אז עָשׂוּ היהודים כָּלָה בכל חיל קעסטיוס הגדול והנורא. אחרי הַנִּצָּחוֹן הגדול ההוא, שָׁבוּ היהודים בקול רנה וישועה ובחצוצרות התרועה אל שערי ירושלים, ושמעון בן גיורה אחד מראשי גבורי היהודים רדף אחרי הרומאים הנסים וַיְזַנֵּב בהם את כל הַנֶּחֱשָׁלִים אחריהם, וַיָּפֶץ את מְאַסֵּף מחנותיהם, וַיִּשְׁבְּ מהם סוסים וחמורים גמלים ואתונות. כלי נשק וכלי חמדה לרוב, וישב עם כל השלל אל שערי ירושלים. והיהודים הֶעמידו צֹפִים על ראשי ההרים גם הֶחביאו ארבים בכל הגאיות ובכל הדרכים אשר יעבור בהם קעסטיוס דרך שלשת ימים ואין לפניו דרך אחרת לנטות על ימין או על שמאל. ויחרדו הרומאים חרדה גדולה בראותם את הרעה הנוראה הנשקפת אליהם ואין מידה מציל — . ואגריפוס אשר כל ישעו וכל חפצו כי ישלימו היהודים עם הרומאים לטוב להם, שלח מלאכים אל יושבי ירושלים לחלות את פניהם בשם קעסטיוס גאללוס ובשם כל הרומאים לכרות אתם ברית שלום, אך פריצי בני ירושלים המיתו את אחד מהמלאכים ההם, והשני ברח מהעיר כסוי פצעים ויתמלט בְּעוֹר שִׁנָּיו. וַיִּלֹּונוּ רבים מנכבדי ירושלים ומֵעַם הארץ על הפריצים אשר שפכו דמי מלחמה בשלום, אך הפריצים גרשו את המתלוננים בְּמַקְלוֹת וּבְשַׁלֶּכֶת אבנים על פניהם, ותהי מהומה גדולה בעיר וַתִּפָּרֵץ מריבה עזה בין הפריצים ובין אנשי השלום.

§ 242. וקעסטיוס גאַללוס שמע מפי מרגליו כי פרצה מריבה בירושלים ומהומות רבות בתוכה, ויאמר: „עת לעשות מלחמה היא!“ וימהר וישתער על ערת הפריצים אשר סביב שתו עליו ויפיצם לכל רוח, ויסע עם חילו הגדול ירושלימה לְהִלָּחֵם בה, וַיִּחַן בהר צֹפִים, שבע שטאדיען לפני ירושלים. שלשה ימים שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ, וביום הרביעי הִצִּיב את צבאותיו במערכות מלחמה לפני שערי ירושלים, והפריצים הציבו שומרים על כל שערי העיר לבל יפתחו אותם אנשי השלום לפני האויבים, אך בראותם את חֹסֶן הרומאים ואת מספרם העצום והנורא, עזבו את עיר החדשה ויחנו בעיר הַיְשָׁנָה, החזקה והבצורה מאד, גם התחבאו בתוך חומות בית המקדש. אז בא קעסטיוס בתוך עיר החדשה וישרוף אותה באש, ויבוא אחרי כן לְהִלָּחֵם בעיר העליונה. אך הפריצים המטירו על צבאותיו חצים וחניתות ואבני קלע ולא נתנום להעפיל עלות על החומה. חמשה ימים רצופים התאמצו הרומאים לעלות בסערה על החומה, ובכל פעם הֲדָפוּם היהודים ויפיצום. ביום הששי צִוָּה קעסטיוס לראשי גבוריו לָשׂוּם כָּרִי ואילי ברזל על חומות בית המקדש צפונה, אך גם בפעם

הזאת

הזאת לא עשו ידי גבורי רומא חָיִל, כי היהודים לחמו בהם מִמְרוֹמֵי הָאוּלַמִּים וַיַּכּוּם וַיְפַתּוּם ויגרשום כפעם בפעם. אז עלה חמת קעסטיוס עד להשחית וַיְצַו לאנשי חילו לעשות סֻכַּת מָגִנִּים גדולה, ומבחר גבוריו נצבו תחת הַסֻּכָּה ההיא בלי כל פחד ומגור, כי כל החצים אשר ירו היהודים מעל החומה, התמוללו וישובו ריקם מפני חֶלקת נְחֹשֶׁת הַמָּגִנִּים, ויחתרו הגבורים ההם ויחפרו את חומות המקדש מתחת עד כי הגיעו אל פתחי שעריו ותהי לאֵל ידם להצית אש בשערים ההם ולתפוש את המקדש והעיר. אז הרדו הפריצים חרדה גדולה מאד, ורבים מהם נסו מהעיר לְמַלֵּט את נפשם, ואנשי השלום שמחו מאד בראותם את מנוסתם וימתיקו סוד לפתוח את שערי העיר לפני הרומאים בשלום ולשום קץ להמלחמה ההיא —. אך לתמהון לבב כל אנשי השלום, נפלה אימתה ופחד פתאֹם על קעסטיוס גאַללוס, ויהי כאיש אשר חרב המות מונחת על צוארו, וַיְצַו לכל צִבאות גבוריו לנוס מהרה קל מירושלים —. ומאז ועד עתה אין מי יודע למה זה ועל מה זה חַת וַיֵּרָגַז גבור מלחמה ההוא בעת אשר ראה כי רָמָה ידו וַיַּרְךְּ את אנשי מלחמתו תחתיו? ומה ראה על ככה לנוס מנוסת חרב באין רודף? —.

§ 243. והפריצים ראו כי נסו כל גבורי רומא במהומת מָוֶת, וַתְּחִי רוּחָם, ויחליפו כֹּח, ויאזרו חלציהם וירדפו בקול שְׁאוֹן נורא אחרי חֵיל הרומאים, ויחרידו את כל צבאותיהם, ויתנפלו על המאסף ויהרגו בו עַם רב, פרשים ורגלים, כֻּלם גבורים, ויריעו אף הצריחו וידיהם בעֹרף אנשי הֶרמם. מֻכִּים ועיפים באו הרומאים בלילה ההוא אל הר צֹפִים אשר חָנוּ שם בתחלה. ביום המחרת הִסִּיעַ קעסטיוס את צבאותיו לנוס מאדמת יהודה אשר היתה לו לְחָגָא וְלִמְהִתָּה. אך היהודים הוסיפו לרדוף אחריו, וברוח גבורתם השתערו שנית על המאסף וישחיתו בו אנשים רבים, גם על הֶחָלוּץ יָרוּ זיקים חצים ומות ויהרגו עַם רב מאד. ובכל הדרך ההיא הִרְבּוּ היהודים את חללי גבורי הרומאים והעצימו את הרוגיהם, גם שָׂרֵי אלפים רבים נפלו אז לפי חרב. ואחרי אשר נִגפו מַגֵּפָה גדולה מאד וְאָבדו את הונָם ואת הַכְּבוּדָּה אשר להם, באו עיֵפים ויגעים פצועים ונאנחים אל עיר גבע. בעיר ההיא חנה קעסטיוס שני ימים, ורוחו מרחפת על פני תהום פחדים ואימים מבלי מְצוֹא עצה ותחבולה איכה יְמָלֵט מיד היהודים. ביום השלישי ראה כי מספר היהודים הארבים לו הולך הלוך וגדול מיום ליום, וידע כי אך לרעתו התמהמה בעיר ההיא, ויצו לאנשי חילו לשום לדרך פעמיהם בלי התמהמה עוד רגע קטן. ולמען הָקֵל את מנוסתו, צִוָּה לְאַבֵּד את כל הדברים הַמְיַגְּעִים את אנשי החיל ומכבידים עליהם בכֹבֶד משאם. ואנשי החיל הרגו את הפרדים ואת כל בהמות משא ולא הותירו רק את הבהמות הנושאות את הכרים ואת אילי הברזל, את כלי המפצים ואת כל כלי נשק הכבדים. אחרי כן נסעו הרומאים לדרכם ומגמת פניהם לבוא אל בית חורון ללון שם, והיהודים לא נועזו להרגיזם

בלכתם

בלכתם בדרך המלך, אך ברדתם במורד בית חורון, התנפלו עליהם ברבבותם וישיאו על כל צבאם מָות ואבדון, יען כי הרומאים נלחצו אז בין המצָרים וגיא הרים אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, איש את רעהו לחצו, ואיש באחיו התלכדו וַיִּדְבָּקוּ מבלתי יכֹלת להרים יד למשוך בקשת וּלְיַדּוֹת חֵץ, והיהודים המטירו עליהם מִצַּלעות ההרים פחים, חצים וחניתות ומות, אבני קלע ואבני שַׁלֶכֶת, ויפילו בהם עם רב וַיָּהֹמּוּ את כל גבוריהם. רבים מהם נפלו לְמַשּׁוּאוֹת נצח במעמקי השוחות והתהומות הנוראות אשר ב גיא צלמות ההיא ורבים נִרמסו בפרסות הסוסים אשר השתובבו אז בעת שׁלטון המות. אז ראו הרומאים כי אבד נצחם ותוחלתם, ואבד כל מנוס ומפלט מִנהם ואין מִקְוֶה להנצל מֶרֶדֶת שַׁחת, וירימו בַּמָּרוֹם קול יללת שבר, קול נאקת מות, קול זעקת שֹׁד ואנקת חלל, קול נהי נורא מְפָרק הרים ומשבר סלעים, וּלְעֻמָּתם הריעו היהודים תרועה גדולה, תרועת ששון ושמחה, קול רנה וצהלה, קול עֲנות גבורה וקול נקמה. קץ הרומאים (צִבאות קעסטיוס גאַללוס) בא בא זלולי בא הלילה וַיְכַס את עֵין הארץ בְּמַשָּׁאוֹן וְצַלְמוֹן, כי אז לא נותר מהם שריד ופליט. בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ ואפלה התגנבו גבורי רומא ויבאו אל בית חורון עיפים, מֻכִּים ופצועים. והיהודים התיצבו לאלפי אלפים על כל הדרכים לסגור עליהם את הדרך ולהסגיר לַמָּוֶת חַיָּתם.

§ 244. וקעסטיוס נוֹאָשׁ ולא מצא נתיב ודרך לצאת מבית חורון ביד רמה, וישם אל הערמה פניו, ויבחר ארבע מאות איש מבחירי אנשי חילו, אַבירי לב ואמיצי רוח אשר לא ישובו מפני כל, ויציגום על הסוללות אשר סביבות בית חורון, וַיְצַוֵּם להציב על הסוללות את הרגלים ואת הנשרים עם כל אותות המלחמה, למען יאמינו היהודים כי כל אנשי צבאותיו נֶחְתִּים עוד שמה, והוא עם יתר אנשיו השליכו את כלי נשקם הכבדים וינוסו מהרה קל בחשכת הליל, וילכו מהלך שלשים שטאַדיען בלילה ההוא, ויהי באשמורת הבקר וַיִּוָּדַע ליהודים ערמת קעסטיוס, ויחר להם ויתנפלו על ארבע מאות איש ההם אשר הניחם שר צבאם ויהרגו אותם עד אחד, וימהרו וירדפו אחרי קעסטיוס. אך הוא חָמַק כבר ויעבור מהלך רב בלילה ההוא, ולמחרת דָפַק את צבאותיו לנוס במרוצה נמהרה עד כי מרוב פחדם השליכו ארצה את כל כלי התותח ואת הכרים ואת אילי הברזל וכל כלי המפצים אשר להם. והיהודים לקחו להם את כלי משחית ההם, וַיִּפַשְׁטוּ על החללים, ויקחו את כל החֹסן וכל יקר אשר הניחו הרומאים אחריהם, ובקול רנה ותודה, בשירי הללויה ושירי עֹז שבו לשערי ירושלים. התשועה הגדולה ההיא היתה בשמיני לחדש חשון, בשתים עשרה שנה להקיסר נעראָ (ג״א תתכ״ו 66 לספה״נ״ו).

§ 245. וקעסטיוס גאללוס שלח מלאכים אל נעראָ (אשר שָׁכַן אז באַכאַיאַ) לְסַפֵּר לו את מַגֵּפת הרומאים ולהעמים את עֲוֹן מֶרֶד היהודים על ראש פלארוס, באמרו כי בגלל אשר הציק להם עד דַכָּא, נִלחצו לעמוד על נפשם

בחרב

בחרב נוקמת. אך הארמים גם אזרחי דמשק בשמעם את המגפה אשר הפגיעו היהודים ברומאים, נמלאו חֵמָה ויתנפלו על היהודים הגרים בתוכם וַיְרַצְּחוּם, ומספר הנרצחים מאה אלף איש. והיהודים אשר שבו מהכות את חיל קעסטיוס גאַללוס, לא שמו לבם אל הרֶצח ההוא, רק התאמצו להפנות אליהם את לבות אנשי השלום אשר רוחם נאמנה את מלכות רומא, וּלְפַתּוֹתָם לְהָרִיק חרב על הרומאים, ויקהילו את כל נכבדי ירושלים ואציליה אל בית המקדש, וימתיקו סוד על אדות המלחמה, גם בחרו להם שרי חיָלים ושרי צבָאות. וכל ראשי האספה ההיא שָׂמו את יוסף בן גוריון ואת חנניה (ענני) הכהן הגדול לשליטים עליונים בירושלים, את יהושע בן סאַפִּיאַ אחד מראשי הכהנים, ואת אלעזר בן חנניה הכהן הגדול, פקדו לשרי צבאות בארץ אדום (אשר יושביה שמרו את משמרת תורת משה וישראל מימי הורקנוס הראשון). את יוסף בן שמעון הִפקידו לשר צבא על יריחו ובנותיה; את מנשה בעבר הירדן, את יוחנן הנזיר (ממפלגת האיסים) על גליל תמנה, על עיר לִידָה, עיר יפו ועיר חמת; את יוסף בן חנניה על גלילות עפני ועקרבים, ואת **יוסף** בן **מתתיהו** מגזע הכהנים החשמונאים, שָׂמוּ לשליט ושר צבא בגליל העליון וגליל התחתון, וגם את מבצר גמלא נתנו בידו בעת ההיא.

§ 246. והאיש יוסף בן מתתיהו, הגדיל לעשות בארץ הגליל, ותהי ראשית מעשהו להפיק רצון מאת ראשי הארץ ההיא, בידעו נאמנה כי רק אז יחילו דרכיו בכל עת, ויבחר מאצילי בני הגליל שבעים זקנים וימַלא את ידיהם הַמְּשֵׁל ושלטון להיות שופטים בכל הארץ כהסנהדרין הגדולים אשר בירושלים, ובכל עיר ועיר הקים שבעה שבעה שופטים לשפוט את העם בכל עת, וכל הדבר הגדול אשר יִפָּלֵא מהם יביאו אל שבעים הזקנים ההם, וכל הדבר הקטן ישפטו הם. ואחרי אשר שם משפטי צדק וחקי חיים בארץ הגליל לבל תְאֻנֶּה אליה רעה מִבַּיִת, חָשַׁב מחשבות לְהָגֵן בעדה לבל תִּפָּקֵד רע גם מִחוּץ. ובידעו כי הרומאים יתנפלו לראשונה בארץ הגליל, מִהֵר לְבַצֵּר אותה בידים חרוצות, ויחַזק את יודפת (Jotapato), את באר שבע (Bersaba), את שלֵם (Selamin), את יפו ואת שגוב (Sigoph), את הר תבור, את טאַריכיא (Tarichea) ואת טבריא. את המערות אשר על חוף ים כנרת בגליל התחתון, ואת המבצר הנקרא בשם סלע עכבר, את זיף (Seph), את יבנה ואת מירוט (Meroth) בגליל העליון, ובארץ גולון (Gaulanitis) בצר את עיר סליקיא (Seleukeia), סוגנה (Sogane) גמלא (Gamala). ואת גוש חלב (Gishala) חִזק יוחנן בן לוי ויבן לה חומה נשגבה בפקודת יוסף ומצותו. ויוסף היה המנצח על עושי המלאכה. וככלותו את מעשה המבצרים, הֵרִים מארץ הגליל כמאת אלף איש לצבא, וַיְלַמֵּד ידיהם לַקְרָב ואצבעותיהם למלחמה.

§ 247. ויהי כשמוע הקיסר נערֹאָ את המגפה אשר נִגְּפוּ צבאות גבוריו לפני היהודים, התעצב מאד אל לבו ונפשו ירעה לו רעה גדולה, ויהי כמתעתע.

אך

אך ברוב גאונו הבליג על חרדת לבבו ויתחפש לעיני הרואים כאיש אשר מנוחה שאננה בהבו, ויתראה כמתקצף על שרי חיליו, ויקרא בזעם אפו: «לא גבורת היהודים רק רפיון ידי שרי חילי היו נסבה להמגפה ההיא» !. ואף כי התאמץ להסתיר את מבוכתו וחרדתו, בכל זאת ענתה בו הענוה החשכה הרבצת על מצחו כי סער גדול יסב בקרבו ונתקו מורשי לבבו —. רבות מחשבות חשב נערא את מי ישלח להלחם ביהודים, עד כי לאחרונה החליט לשלות את אספסינוס (Веспасіанъ) שר הצבא, יען כי אספסינוס גולד מלמד מלחמה הוא מנעוריו, ובגבורתו הכניע את הגירמאנים ג"א תשס"ט ואת הבריטאנים ועוד רבים עמים. ויסע אספסינוס עם צבא גבורים ארצה יהודה למלחמה, ואת טיטוס בנו שלח לאלכסנדריא להביא משם את הלגיון החמישי והעשירי, ותהי ראשית דרכו לעבור את ההעלעספאנט, ומשם בא ארצה ארם ויאסוף אליו את כל אנשי החיל אשר שם, ומשם נסע לעיר אנטיוכיא, ושם חכה עליו אגריפוס המלך עם אנשי חילו. מאנטיוכיא נסע לעיר עכו, ומשם באו אליו מלאכים מאת היהודים היושבים בצפורי לברכו בשלום ולחלות פניו לתת להם אנשי מלחמה לשמור את עיר מולדתם מפני יתר היהודים המתפרצים, ואספסינוס קבל אותם בשלום ויתן להם את שאלתם וישלח אליהם ביד פלאקידוס (Placidus) שר החילים אלף פרשים וששת אלפים רגלים. אך אנשי חיל ההם הרבו הרע, שטו עברו בארץ לשלול שלל ולבז בז, גזלו, חמסו גם שפכו דמים לרוב. לשוא התאזר יוסף הכהן עז להלחם בגדודי השודדים ההם ולקחת את עיר צפורי מידם, כי העיר ההיא היתה בצורה מאד ושגבה ממנו, והיהודים היושבים בה לא אבו להשלים עמו ולהסגיר את עירם בידו. והנה תחת אשר התאמץ יוסף הכהן להיטיב לבני ארץ הגליל, הרע עוד להם כי הכעיס את לב הרומאים על ידי המלחמה אשר נלחם בחיל פלאקידוס, ומהיום ההוא והלאה פרצו הרומאים כשפעת מלאכי שחת בארץ הגליל, רצחו הרגו, טבחו אנשים ונשים גם עוללים ויונקים. והנסים והנמלטים לא מצא מנוס ומפלט רק בערי המצור אשר בנה יוסף.

§ 248. ובין כה וכה דאה טיטוס כנשר ויבוא מאבאיא לאלכסנדריא, ויקח מתוכה את הרומאים אנשי המלחמה, ויסיעם אתו אל עכו אשר ישב בה אז אספסינוס עם אנשי חילו. ומכל הארצות נהרו אל אספסינוס אנשי חיל חדשים לבקרים, ועליהם נוספו עוד גם צבאות המלך אגריפוס, חיל המלך אנטיוכוס וחיל המלך שוהם, גם חיל מלכות (Malchos) מלך ערב. ופלאקידוס חשב מזמה ללכוד את עיר יודפת לעשות לו שם בגבורים ולהכבד בעיני אספסינוס וטיטוס בפתחו לפניהם את שערי כל ארץ הגליל, כי אם ישמעו יושבי הגליל כי נלכדה יודפת הבצורה בכל מבצרי ארצם, יפתחו לפני שרי הצבאות ההם את שערי כל עריהם בלי שאון ובלי רעש מלחמה. כן חשב פלאקידוס וכן האמין בלבבו, אך שגה משגה רבה מאד! כי גבורי יודפת יצאו

לקראתו

לקראתו ביד חזקה ובזרוע נטויה ויגרשוהו במכות חדרי בטן, עד כי נָס הוא וחילו הגדול מְנֻסת חרב ויתמלטו בעור שִׁנֵיהֶם. ואספסינוס נסע בעת ההיא עם צבאות גבוריו הרבים והעצומים מעיר עכו להשתער על ארץ הגליל בסערת מלחמה, ויגיע עד קְצֵה גבול הארץ ההיא. אימתה ופחד, מְחִתָּה ופלצות נפלו על כל היהודים יושבי הגליל בראותם את מסע רבבות גבורים ההם, את עֱזוּז גוראותיהם ואת מערכות צבאותיהם וּמִשְׁטָרֵיהֶם. גם אנשי יוסף הכהן החונים בקרבת עיר צפורי על יד עיר גאריס, חרדו חרדה גדולה מאד וינוסו בשבעה דרכים בטרם הניף עוד אכפסינוס עליהם חרב ובטרם ראיתם עוד את פניו, וַיִּוָּתֵר רק יוסף עם מְתֵי מעט וַתִּקְצַר ידו להתיצב לפני אספסינוס, ומה גם בראותו כי נמוגו כל יושבי הגליל מפני הגבור הנורא ההוא ונפשם אִוְּתָה להתרפס תחת רגליו. אמנם אף כי ראה יוסף מראשית אחרית דבר המלחמה ההיא כי רעה תבוא על כל היהודים לרגלה, בכל זאת אזר כגבר חלציו לעמוד בפרץ בעת רעה ההיא, וינס עם האנשים המעטים אשר אתו לעיר טבריא לַמְתִּיק עצה ולהתיעץ איכה יעשה?

§ 249. ואספסינוס לכד את עיר גברא ויך כל זכורה לפי חרב וישלל שללה וישרוף אותה באש. אחרי כן גמר אֹמר להשתער עם רבבות גבוריו על יודפת ולהבקיע אותה אליו, (ג״א תתכ״ז 67 לספה״נ) . כשמוע יוסף הכהן את מזמתו, מהר ויעזוב את טבריא ויבוא בשערי יודפת לעזרת לוחמי מלחמות ה׳ אשר בתוכה. וא״ש יהודי אשר נפל אל אספסינוס, בִּשֵּׂר לו כי נסגר יוסף במבצר יודפת, גם יָעַץ לו לְמַהר ולהרעיש את העיר ברעש מלחמה, כי אם ילכוד את העיר הבצורה ההיא ואת יוסף הכהן, אז ימוגו כל יושבי ארץ יהודה מפניו וְיִכָּנְעוּ תחת ידו.

§ 250. עיר יודפת היתה בנויה על ראש הר סלע מצוק וגבוה מאד, וסביב לה משלש רוחותיה תהומות רבות ונוראות אשר אין חקר לעמקן ואשר תתרד רוח כל בשר איש הצופה ומביט מראש ההר אל עִמְקֵי שְׁאוֹל ההם, ורק לפאת צפונית לא היה ההר ההוא זקוף ורם קומה עד כי משם יכל האויב להעפיל עֲלוֹת אל העיר, ועל כן בנה שם יוסף חומה נשגבה אשר שִׂיאָהּ לָעָב הִגִּיעַ וְחֹכְמַת היא את האויב מִקְּרוֹב אליה. וזולת ההר הרם והנשא אשר נבנתה העיר עליו, סַבּוּ את עיר המבצר עוד הרים רמים וגבעות נשאות עד כי לא שְׁזָפַתְהָ עַין רֹאִי כי אם בגשתו אל החומה אשר סביב לה. הנה זאת תורת עיר יודפת.

§ 251. אך אספסינוס אִמֵּץ את לבו לְהִלָּחֵם עליה מבלי פְּנוֹת אל חסנה ותעצומותיה ואל הגוי העז ומר הנפש היושב בה. במלחמה הגדולה והנוראה ההיא, חשפו יושבי יודפת את זרוע עֻזָּם והוכיחו לעיני רבים עמים כי היהודים אשר נֶחשבו לְעַם לֹא־עָז, עֹז בידם לָעוּז על עַם עָז, וגבורה בימינם להתגבר על רבבות גבורים עריצים המרעישים תבל ומלואה ברעם גבורותיהם, עד כי גם אספסינוס הֶעָשׂוּי לבלי חָת, חַת וירעד מפני מְתֵי מעט יושבי יודפת, וְנֶגֶשׁ

רומא

רומא שַׁח ויתפלץ מקול נַהמת גור אריה יהודה ! — . ימים רבים הֵגֵרו כל צבאות הרומאים עֹז ותעצומות ובמלחמות תנופה לחתו את יושבי יודפת , אך היהודים שָׂמו בהם שַׁמות יום יום , השיאו מָות על אנפי גבוריהם , הרסו את מבצרי תחנותיהם , שרפו באש את כלי המָצור ואת כלי המפצים וימחצו רגליהם בדמי צורריהם , עד כי נבהלה נפש אספסינוס , וַיְצַו לכל עַמו להשיב את חרבם אל תערה . רק ישימו על העיר מָצור לבעבור יִשָׁבֵר כל מטה לחם בתוכה ויושביה יתמוגגו ברעב וצמא עד כי יתנו להם יד לעשות בהם כטוב וכישר בעיניהם — . אך גם בדבר הזה לא הֵפִיק זְמָמו , כי היהודים וְיוֹסֵף הכהן שר צבאם , התנפלו עליו יום יום בחרב ובאש , וַיַּרְבּוּ חללים בצבאותיו , עד כי חשב אספסינוס בלבו כי לא הוא שָׂם על היהודים מָצור רק הם צָרִים אותו . ובראותו כי אָזלת ידו לתפוש את העיר גם בתגרת יד המָצור , שָׁב שניה לְהִלָּחֵם בה בחזקת היד , ויצו להעלות את הַכָּרִים ואת אֵילֵי הברזל על מְרום הסוללה אשר שפכו אנשי חילו , וּלְנַגח את חומת העיר לילה ויום עד רְדְתָּהּ .

§ 252. אֵיל הברזל הֻעֲלָה על הסוללה וְהוּכַן הסוכך למחסה ולמסתור על המנַגחים מפני החצים אשר יַמטירו עליהם היהודים מראש החומה . במדהֵפָה הראשונה , נִרעשה החומה , והיהודים רָגזו וירימו קול זעקת שבר , אך יוסף המציא תחבולה להחליש את עָצמת הָאַיִל , וַיְצַו לקחת שקים ולמלאות אותם מוֹץ וּמַפַּל בָּר ולהורידם מהחומה בכל עת אשר ישא האיל את קרני הברזל לנַגח את החומה למעןְ יִנְעֵץ את קרניו בשקים הָרַכִּים ההם וְיִתַּם לריק כֹּחוֹ — . אך הרומאים לקחו בַּדִּים ארוכים ויקשרו בראשיהם מַגָּלִים ולהבות חרבות וַיְנַתְּקו את החבלים אשר השקים תלוים עליהם , ויוסיפו לנגח את החומה אשר נבנתה לפני ימים מעטים ולא יָכלה כַּלְכֵּל את מדחפות האיל הגדול והנורא ההוא . בעת צרה ההיא הִגְדִּיל איש יהודי לעשות גבורות נפלאות אשר ראויות הן לְהִכָּתֵב בספר דברי הימים . שֵׁם האיש ההוא אליעזר בן שַׁמִי יליד עיר סאב (Saad) בארץ הגליל . כי בראותו איך תחוג תנוע החומה מטהלומות אֵיל הברזל , הרים אבן גדולה מאד וַיַּשְׁלֵךְ אותה מראש החומה בכֹּח גדול על הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר את ראשו ויפוצץ את קרניו,וכרגע קפץ מִמְּרוֹם החומה על קוֹרת האיל וישא את ראש האיל בידו מבלי פנות אל רבבות גבורי רומא , ויעל על החומה וראש המשחית האיום ההוא בכפו . אך הרומאים יָרוּ עליו חצים מכל עברים , והוא לא לבש אז שִׁרְיוֹן וְצִנה או הַתֹּרָה וחמשה חִצֵּי מות נִחתו בכליותיו ולבו , אך הוא נִצב קוממיות על ראש החומה ועיני כל היהודים והרומאים ראו ויתפלאו מאד על גבורתו ועזוזו,וכן נִצב קָבָל עָם עד אשר נפל שָׁדוּד מִמַּכּוֹת החצים,וַיִּצְנַח מראש החומה ויפול אחור עם ראש האיל אשר לא עזב מידו . כמוהו הגדילו לעשות גם שני בחורי חמד , אחים מבטן , אשר שֵׁם האחד נִיטִירָאָס ושם השני פיליפוס ילידי כפר רומאָ בארץ הגליל . כי הם השתערו בסערות גבורתם על לגיון העשירי מלגיוני הרומאים הנצבים כחֹמת נחשת,וישחיתו בהם עַם רָב,סָלּוּ וַיָּרֹעו כבירים

אין

אין חֵקר,והנמלטים מחרבם הקשה נסו בשבעה דרכים אחרי השליכו את אָזְנֵיהֶם מעליהם. אחרי כן השתער גם יוסף הכהן שר הצבא עם גבורי צבאיו ויתנפל על לגיון החמישי והעשירי ויך בהם מכה גדולה, ויניסם ויפיצם וישרוף את כלי מַשְׁחֵתָם ואת כל כלי המצור אשר להם. ויהרוס את הַדָּיֵק והצריחים אשר בָּנוּ ימים רבים ביגיעת בשר אין קץ. אך בכל זאת התאוששו הרומאים, ולעת ערב הגישו עוד הפעם את אֵיל הברזל ויוסיפו לנַגֵּח את החומה מבלי הפוגות. והנה איש יהודי מָשַׁךְ בקשת וַיּוֹר חֵץ שָׁנוּן מֵאֵיתָן קשתו על אספסינוס, ועד מהרה חדלו הרומאים מנגח את החומה וירוצו בחרדה גדולה אל שר צבאם המתבוסס בדמיו — אך עד ארגיעה הִרְגִּיעַ אספסינוס את לבבם בהראותו להם כי רק בְּכַף רגלו נָחַת הַחֵץ, וּמַחַץ מַכָּתוֹ יֵרָפֵא על נקלה. אפס כי הצית בנפשם שלהבת אש נקמה לְהִנָּקֵם ביהודים ולעשות אִתָּם כָּלָה —. והרומאים חגרו אז את כל כֹּחם וְאוֹנָם וישתערו על החומה בשערה וסופה וברעם ורעש, גם ההצלחה עמדה אז לימינם ויהרגו ביהודים המון רב, וישימו בעיר יודפת שַׁמּוֹת נוראות, גם פָּרְצוּ פרץ רחב בחומתה הנשגבה —.

§ 253. והיהודים לא הִתְרַפּוּ גם הם ביום צרה,וילחמו כגבורים משכילים, ויעשו נוראות אשר לא נראו ולא נשמעו עוד כמוהן עד הימים ההם, מקץ ארבעים ושבעה יום לימי המָצור, ברח איש יהודי מיודפת ויבוא אל אספסינוס ויגד לו כי גבורי העיר נשארו רק מְתֵי מספר, וגם הם חדלי אונים ואין בהם כֹּח לעשות עוד מלחמה, ואם יתנפלו עליהם כל צבאות רומא לילה באשמורה האחרונה, אז תִּפֹּל העיר בידם, יען כי אז יתנו הלֹחמים העיפים לעפעפיהם תנומה. ויאמן אספסינוס לדברי הַבֹּגֵד ההוא, ויעש כאשר יעץ לו, ובאשמורה האחרונה בלילה ההוא קרבו כל חיל אספסינוס בלאט ובדממה אל חומת העיר, וטיטוס עם דוֹמִיטְיוּס סַבִּינוּס שר החיָלים ואנשים מעטים מלגיון החמשה עשר, עלו לראשונה על החומה ויהרגו את השומרים,וירדו ויבואו בתוך העיר,ואחריהם עלו גם סיקטוס קיריאַלים ופלאַקידוס שרי האלפים עם אלפיהם על החומה וירדו העירה, ויתפשו את המצודה, השחר עלה והיהודים לא ידעו עוד כי בא קִצָּם, כי מַרביתם ישנו אז שנת תרדמה מעבודתם הכבֵדה והנוראה אשר עבדו כל היום,גם האנשים המעטים אשר קמו משנתם לא ראו עוד את הרעה אשר בעיר, כי עֲנָנָה הֲרַת אֹפֶל שָׁכנה על העיר ולא ראו מאומה עד אשר באו כל הרומאים העירה, ואז התעוררו ויראו את — מוּתָם. כי אספסינוס וטיטוס הִתִּירו את ידי הרומאים לעשות נקמות ביושבי העיר, והרומאים לא הִצִּיבוּ גבולות לאכזריות נפשם, בעברת אִפָּם להצו את היהודים לרדת מִמְּרוֹם המצודה העירה וַיְרַצְּחוּ בהם המון רב מאד,והיהודים הנלחצים בין המְצָרים לא מצאו את ידיהם לְהִלָּחֵם במרצחיהם.אחרי כן פרצו הרומאים בתוך העיר ויהרגו את אזרחיה, זקן ומלא ימים רצחו, עוללים ויונקים נִפצו על הסלע, הָרוֹת רטשו,ויעשו מעשים נוראים אשר תצלנה אזנים לשמוע, ואז צוה אספסינוס להרוס את חומת העיר, ולשרוף

את

את כל בתיה ומבצריה באש. עשתי עשרה אלף איש לָקחו בשביה, וארבעים אלף איש נפלו בחרב. (ג"א תתכ"ז 67 לספה"נ)׃

§ 254. בנפול העיר ביד צר, נמלט יוסף הכהן מחרב רעה בארח פלא וינס מתוך ההפכה הנוראה ויקפץ בתוך בור עמוק אשר בירכָתו מְערה נסתרה גדולה ורחבת ידים בתחתיות ארץ. במערה ההיא מצא יוסף עוד ארבעים איש מגדולי יודפת אשר הִתְמַלטו גם הם שמה ביום עֶברות ההוא. שני ימים הִסתַּתֵר יוסף במערה מפני אספסינוס אשר צוה לחַפש אותו בכל המחבואים. אך ביום השלישי בָגדה בו אשה עבריה אשר התחבאה גם היא בתוך המערה, ותעל משם וַתִּפֹּל אל הרומאים וַתְּגַל להם את המערה ההיא אשר התחבא בה יוסף שר הצבא. ויהי בהוָדע זאת לאספסינוס וימהר וישלח שרים גדולים ונכבדים לְפַתּות את יוסף לצאת מהמערה ולכרות עמם ברית שלום. והנה יוסף הכהן הואיל לכרות אתם ברית, אך היהודים היושבים אתו במערה, קצפו עליו קצף גדול על ככה וירוצו אליו בחרבות שלופות להכותו נפש. ולאחרונה התיעצו האֹבדים ההם להרוג איש את אחיו בחרב על פי גורל. ויפילו גורלות ביניהם ויהרגו איש את רעהו עד כי לא נותר מהם רק יוסף הכהן ועוד איש אחד אתו, והם עלו מהמערה ויסגירו את נפשם בידי הרומאים. ויהי כאשר הובא יוסף אל מחנה הרומאים, וימחאו כל אנשי החיל כף ויריעו תרועת שמחה וגיל על שֶׁבֶר יוסף ועל מַפֶּלֶת היהודים, אך שרי החילים חמלו על שר צבא היהודים הצעיר לימים וּשְׂבַע רֹגֶז, ויותר מכֻּלם חמל עליו טיטוס ויחל את פני אספסינוס אביו לבל יַסְגִירוּ לַמָּוֶת כאשר אִוְּתָה נפש אנשי המלחמה, וַיֵּעָתֵר אליו אספסינוס ולא עשה לו מאומה, רק צִוָּה לָשׂום עליו משמר עד אשר ישלח אותו לרומא אל הקיסר נערא לעשות בו כטוב וכישר בעיניו. ויהי כשמוע יוסף את הדבר הזה, התחנן אל שרי החילים להביאו אל אספסינוס, וכאשר הובא אליו חִלה את פניו להוציא כל איש מעליו כי דְּבַר אלהים לו אליו, ויעש אספסינוס כן ולא עמד איש בְּדַבֵּר יוסף אתו בלתי אם טיטוס ועוד שני שרים גדולים מבחירי השרים. ויגש אליו יוסף ויאמר: „לבבך יחשוב כי רק שְׁבוּי מלחמה אנכי, ועתה דע לך כי גם כֹּהֵן וְנָבִיא נִצָּב עִמְּכָה בזה, וּבְמַלְאֲכוּת ה' באתי אליך להגיד לך חדשות ונצורות — ולולי זאת כי עתה לא נתתי לַשְּׁבִי עֻזִּי לַמְרוֹת חֻקֵּי היהודים, רק מַתִּי מות גבורים כַּיָּאוּת לשר צבא וכהן משוח מלחמה כמוני. והנה אתה תחפוץ לשַׁלח אותי אל הקיסר נערא, אך למה זה לך? ומדוע? הן קץ ימי חייו בא בא, ועוד מעט יִסָּפֶה מארץ החיים, וגם המלכים אשר יֵשבו על כסאו אחריו, לא יאריכו ימים על ממלכתם, רק אתה תשב על כסא רומא וּמָלַכְתָּ בכל אַוַּת נפשך, אתה וגם טיטוס בנך. ועתה צַו להוסיף עוד נְחֻשתים על נְחֻשתי, ואם נבאתי בשם ה' לשקר, כי אז תמיתני מות נבל ובליעל —". והנה אף כי האמין אספסינוס כי רק ערום יערים יוסף למצוא תואנה להִמָּלט ממות, בכל זאת לא שלח אותו אל נערא, רק צִוָּה לָשׂום אותו בבית האסירים לראות מה תהי אחרית נבואתו —.

אחרי

§ 255. אחרי הדברים האלה נסע אספסינוס לקיסריא, ושם הוגד לו כי יהודים רבים נִקהלו בעיר יפו לְהִשָׂגֵב בתוכה, ורבים מהם משוטטים באניות אֵיבָה על פני הים לשלול את אניות הרומאים, וישלח עליהם צָבָא רב מגבורי חַיִל, וילכדו את העיר בסערת מלחמה, וה' הֵטִיל סער גדול בים ויתפוצצו כל אניות היהודים ויצללו כעֹפרת במצולות הים, והנמלטים אל החוף, נפלו בחרב הרומאים, ורבים מהם טרפו נפשם בכפם עד אשר ספו תמו עד אחד. מקץ ימים מעטים באה גם עיר טבריא בידי הרומאים, ואחרי כן נלכדה גם עיר טאַריכיא, ואנשי מלחמתה נפלו לפי חרב עד אחד. מקץ שנה אחת היו מרבית ערי הגליל לשרפה מאכלת אש, ויושביהן ספו תמו בחרב, ברעב ובדבר או נמכרו לעבדי עולם, ולא נותרו מהן כי אם עיר גמלא, גוש חלב והמבצר אשר על ראש הר תבור.

§ 256. עיר גמלא נוסדה על הר סלע רם ונשא אשר תבניתו כתבנית דַבֶּשֶׁת הַגָּמָל ועל כן נקראה העיר בשם גמלא. ידי אביר הטבע בִצרו מאד את העיר ההיא במבצרים רבים, ויוסף הכהן הוסיף עוד לבַצר אותה במאד מאד, עד כי לא האמינו יושביה כי יבוא צר ואויב בשעריה. שני יהודים מְלֻמדי מלחמה וגבורים משכילים, היו שרי הצבאות בעיר הבצורה הזאת, שם האחד יוסף בן גמלא, ושם השני חאַרעס. ויהי כבוא אספסינוס וכל צבאות גבוריו להלחם על העיר, המטירו עליהם היהודים חצים וחניתות ואבני קלע ולא נתנום זמן רב לגשת אל החומה. אך אחרי עמל ותלאה נוראה הצליחו הרומאים לשפוך עליה סוללה ולהגיש את הכרים ואת אילי הברזל אל החומה. ימים רבים נגחו את החומה עד אשר פרצו בה פרץ, ודרך הפרץ ההוא פרצו גדודים רבים מגבורי הרומאים ויבואו העירה. אז נסו היהודים מפני המונם הרב והעצום ויהינו לעלות ההרה, והרומאים רדפו אחריהם. והנה בפתע פתאום הפכו היהודים הנרדפים את פניהם מול רודפיהם וילחצום לרדת במורד ההר ויסגירום שם בין המְצָרים אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, ויהרגו בהם עם רב. וכראות הרומאים כי אבד מָנוס מִנְהם, חָשׁו מפלט למו על גַגּוֹת הבתים אשר שם במורד ההר, אך שם היתה תבוסתם שלמה, כי הם הִכבידו בְּכֹבֶד מַשָּׂאָם ובהמונם הגדול על הגגות עד כי פוץ התפוצצו הגגות תחתיהם ויתגלגלו אתם יחד במורד ההר על גגות הבתים התחתים אשר במורד המלאים גם הם רומאים רבים, וכֻלם כאחד נֶהרגו ונקברו תחת מַפֶּלֶת הבתים או נֶחנקו בְּעַב עֲנַן האָבק אשר עלה השמימה, וגם מְתֵי מעט אשר נמלטו בְעוֹר שִׁנֵּיהֶם, היו מֻכִּים ופצועים מכף רגל ועד ראש, כי זה הִתמלט בשֶׁבר יד או בשֶׁבר רגל, זה בִּנְקוֹר לוֹ עַין יְמִין או שמאל או שתיהם יַחדו, ולא אחד מהם יצא משם בשלום. ועל יתר הרומאים אשר פרצו בעיר עם אספסינוס, השליכו היהודים אבנים גדולות ויהרגו בהם המון רב, עד כי לא האמין עוד אספסינוס בחייו ובחיי כל הגבורים אשר אתו, ורק בדרך פלא נמלטו ויברחו מן העיר וישובו אל המחנה בְּבשֶׁת פנים עֲיֵפים ויגעים נאנקים

ומיללים. והיום ההוא היה יום נקמה ליהודים יושבי גמלא, ויום נצחון (באחד מימי חג הסכות), ולא שמו על לב כי גם רבים מאחיהם מתו ביום ההוא ואין להם תמורה תחתיהם, גם חארעם אחד משרי צבאותם, נפצע ביום ההוא והגיע עד שערי מות. ביום השני נסבו הרומאים על מגדל העיר התלוי על בלידמה, כי כבר הסיעו את אבני מסדו עד כי התעתד לנפל אם אך יכבידו עליו המון אנשים בכבד משאם, והיהודים אשר לא ידעו מזה מאומה, מהרו ויעלו על המגדל להלחם באויביהם, ועד מהרה נפל המגדל בקול רעש גדול אדיר וחזק ויתפוצץ מהמסד ועד הטפחות, וכל היהודים אשר בתוכו נהרגו עד אחד, וגם יוסף בן גמלא שר צבאם האחרון נהרג ביום המר ההוא,וכל אנשי העיר בראותם כי נפל המגדל, נואשו עוד מכל תוחלת ותקוה, והרומאים פרצו ויבואו בתוך העיר ויתנפלו על היהודים בחרב נוקמת ויעשו בהם רצח נורא, יותר מארבעת אלפים איש הכריעו לטבח, גם על עוללים ויונקים לא חסה עינם, כי נפצו אותם אל הסלע או שמטום מראש הצור אל עמק תחתית, הרות בקעו, אם על בנים רטשו. ואין קץ ואין תכלה לכל האכזריות אשר עשו בעיר ההרס ההיא! ויותר מחמשה אלפים איש טרפו נפשם בכפם, כי בראותם את להט החרב המעופפת על פניהם, עלו על תועפות המצודה ויתרפקו על נשיהם ובניהם ובנותיהם ויתנפלו אתם יחד אל עמקי תהום רבה, ועצמותיהם נשברו ונפזרו לפי שאול. ומכל יושבי גמלא לא נמלטו ממות רק שתי נערות בנות אחות פיליפוס בן יהויקים שר צבא אגריפוס המלך. אבדן עיר גמלא והריסותה היתה בעשרים ושלשה לירח האיתנים (תשרי).

§ 257. ובין כה וכה לכד פלאקידוס את העיר ואת המצודה אשר על ראש הר תבור. כי הוא עשה מזמה ויתראה לעיני היהודים הלוחמים בו כנגף לפניהם במלחמה, וינס מנוסת חרב עד התיקו אותם ממרום המצודה אל בקעה רחבת ידים, ופתאם צוה לחיל הפרשים להפוך את פניהם, ועד מהרה התנפלו אנשי המלחמה על היהודים כאריות וישחיתום ויטרפום וירמסום בפרסות סוסיהם, ושאריתם נסו ויבואו ירושלימה. והעם אשר בתוך העיר והמצודה היו קצרי יד לעשות מלחמה, וגם המים אזלו מכליהם ויתעלפו בצמא, עד כי נלחצו לכרות ברית שלום עם לוחמיהם ולהסגיר בידם את העיר והמצודה.

§ 258. גם גוש חלב לא עצרה כח להתיצב לפני הרומאים. ויהי בקרוב טיטוס עם חילו הגדול לפני שערי העיר ויקרא לאנשי המלחמה לשלום, חלה יוחנן בן לוי נגיד העיר את פניו ויאמר: „הרף נא ממנו היום, כי שבת היום לנו, ולמחר נצא אליך ועשית לנו כטוב וכישר בעיניך! —“. ויעתר אליו טיטוס וירף ממנו ביום ההוא, אך הוא ועוד אלפי איש מצאו אז עת רצון, ויברחו מן העיר וימהרו ויחישו מצעדיהם לבוא בשערי ירושלים. ביום המחרת שב טיטוס וחילו אל גוש חלב, ויושבי העיר פתחו לפניו את שערי עירם, ויבוא בתוכה ויצו להרוס את חומתה, גם שלח גדודי פרשים לרדוף אחרי יוחנן והאנשים

אשר אתו, אך הוא הגיע כבר לשערי ירושלים וַיִנָּצֵל, והרודפים תפשו את האנשים אשר לא הצליחו עוד לבוא אל מחוז הפצם וירצחו אותם עד אחד. המלחמה הזאת היתה האחרונה בארץ הגליל, כי אז נפלה כל הארץ ביד אספסינוס ולא יספה לָקוּם עוד.

IV הריסות ירושלים וחורבן בית המקדש.

§ 259. 1. בעת ההיא היתה ירושלים עיר מקלט לכל הנסים והפליטים מארץ הגליל. גם כל אוהבי הדרור, כל חובבי ארץ מולדתם, כל הרודפים אחרי הכבוד והבצע, כל השֹאפים לקרַת נקמה מאת הרומאים, וכל האנשים הנואשים מחייהם, כלם יחד נקבצו בשערי ירושלים — . הקנאים ילדי ארץ הגליל סִפרו באזני ירושלים את הגבורות אשר עשו אנשי ארצם במלחמה אף כי אחיהם כל זרע יהודה לא חָשׁוּ לעזרתם, ולהגדיל חמתם על הרומאים,סִפרו להם כי העריצים ההם רצחו את החלשים ואת הנשים והטף אשר אין בהם כח לתפוש חרב בכף, ובדבריהם הנמרצים הִרְתִּיחוּ את דמי יושבי ירושלים לעשות מלחמות ונקמות בעם שובב וזרע מרצחים כאלה. המונים המונים אשר כל ישעם והפצם ללרום מלחמות ארץ מולדתם ואשר כבר הֶראו את ידם ואת גבורתם במלחמה, נהרו יום יום בשערי ירושלים, וידַמו בנפשם כי ימינם נאדרת בַּכֹּחַ וזרועם תרעץ אויב,וכאשר נשאו הקנאים את עיניהם על מבצרי ירושלים ועל כל חָסנה ועוזה, האמינו כי לא יוכל כל צר ואויב לבוא בשעריה. „הלא עיר עז לנו!“ קראו הקנאים אל בני העם, „ואם לא יעשו להם הרומאים כנפים כנשרי שמים לא יוכלו להעפיל עֲלוֹת על תועפות חומות העיר ועל תַּלְפִּיּוֹת מגדליהן אשר שִׂיאָם לָעָב מגיע. הן כלכם חזיתם את התלאות אשר מצאו את הרומאים בְּהִלָּחֲמָם במבצרי ארץ הגליל אשר כמוהם כאין הם מול מבצרי הבת ירושלים, ואיך עצרו כח לָגַעַת בעיר בצורה כזאת אשר אין על עפר מָשלה ואשר רבבות גבורים משכילים עומדים הָכֵן להלחם לה עד אחרית רוח אפם! —“. כה דברו הקנאים על לב יושבי ירושלים ויעירו ויעוררו בם רוח גבורה להלחם ברומאים מחרפי אֵל אלהי ישראל, שֹׁסֵי נחלתו ומחריבי ארצו, ומַרבית בני הנעורים נמהרי לב פְּתָיִים נִפְתּוּ לדבריהם, אך זקני העדה וכל חכמי לב הרואים את הנולד, התאבלו במר רוחם על ירושלים המתנוססת עוד כאבן נֵזר כעל עיר הַהֲרָם אשר הרסוה כבר אויביה וְעֵרוּה עד היסוד בה, כי הם ראו מראשית אחרית הרעה הנוראה אשר תבוא על שארית יהודה לרגלי המלחמה ההיא. ובאמת היו הקנאים נְסִבָּה להריסות ירושלים ולשממות מקדש ה', כי בטחו ברוב חילם בגבורות ימינם ומבצרי ירושלים,וישכחו את גבורת הרומאים אילי הארץ ואדירי תבל, גם לא השכילו לעשות שָׁלוֹם אמת בין מפלגות היהודים, לבעבור יעשו כֻּלם אגֻדה אחת לעדור כאיש אחד חברים במלחמה. כי רק אז יכלו להתיצב בפני אויביהם ורק אז הצליחו לגרש אותם מפניהם — .

מספר

‎.260 § 2. מספר יושבי ירושלים ומבצריה. למן היום אשר נוסדה ירושלים לא היתה רבתי עם ומלאה רבבות אדם כבעת ההיא אשר התעתרה לגלים ולקרית תהו, גם לא היתה עוד מלאה מבצרים ומגדלי עז וגבורי חיל ואנשי מלחמה כבימים ההם, להוכיח ולהראות לעיני כל, כי אם ה' לא ישמור עיר שוא שקדו הבונים לבנות בה מגדלי תלפיות ומצדות סלעים, וכל עמל נוטריה וגבורת גבוריה יעלו בתהו ויאבדו — . חוג ירושלים מחומותיה ולפנים היה כמהלך פרסה אשכנזית, גם רבות בנות (פארשטאדטע) היו לה לרגלי הר הזיתים, כמו בית היני (Bethanie) ובית פגי (Bethphage) ועוד רבות כאלה אשר היו בתי מלון ובתי מחסה לעולי רגלים. מספר יושבי ירושלים בעת ההיא לא נודע לנו אל נכון. לפי עדות טאציטוס בספרו דברי הימים (5. 13) היה מספרם כשש מאות אלף איש. אך למספר הזה יחשבו גם האנשים אשר נהרו אליה תמיד מערים אחרות. פעם אחת חפץ אגריפוס המלך לדעת מספר היהודים אשר בירושלים בימי חג הפסח, ויצו לספור את הקרבנות, ויודע לו כי מספרם הוא 2,000,000. ירושלים חברה מארבע ערים: עיר העליונה היא עיר ציון, בה התנוססו היכלי הורדוס ואגריפוס ועוד היכלי כבוד וטירות נשגבות. העיר הזאת חברה אל בית המקדש על ידי גשר אבנים הבנוי על פני עמק עמוק הנקרא בשם «עמק החרוץ» (קאזעמאַכערטהאַל, Tyropoeon). בפאת צפונית לעמק ההוא, השתרעה העיר התחתונה (Akra) הבנויה בתבנית חצי אגן הסהר. בה היה היכל החשמונאים, היכל הורדוס (נוסף על היכלו אשר בעיר העליונה) בית משחק (טהעאטער), היכל הילני המלכה, בית המועצה (ראטה הויז), בית גנזי ספרי המדינה (ארכיף) ועוד בתים גדולים וארמנות נשגבים. צפונית לעיר התחתונה היתה העיר החדשה, גם העיר הנקראת בשם בעצעטהע אשר אגריפוס הראשון החל לבנות לה חומה נשגבה ושרי רומא לא נתנוהו לבצע את מעשהו. בשתי ערים האלה ישבו האזרחים הצעירים ובעלי המלאכות, ובהן שוקים גדולים ורחבי ידים למוכרי צמר ופשתים, כלי מתכות, בגדים, עצים, גם צאן ובהמה. בית המקדש עם מצודת ציון (אשר בנה המלך הורדוס ויקרא לה בשם אנטוניא (Antonia) על שם אנטוניוס ידידו), היו מפלגה אחת ממפלגות עיר הבירה, המצודה נבנתה בפאת צפונית מערבית לבית המקדש, ועמק עמוק לצד צפונית הפריד בינה ובין עיר בעצעטהא. חלק העיר הנקרא בשם עפל, היה לפאת דרומית לבית המקדש, ובו התנוסס ההיכל המפואר אשר בנתה גראַפטע בת מלך ממלכי בית מונבז. חוצות ירושלים ושוקיה היו מרוצפים במרצפת אבני שיש בשנים האחרונות לפני מלחמות היהודים ברומאים. גבעת ירושלים היתה מוקפת בעמקים עמוקים בפאת תימן, קדם וצפון, גם סלעים גבוהים וזקופים היו לה בשלש פאות ההן, והומתה בצורה ונשגבה במאד מאד. בפאת צפונית אשר שם לא ימצאו מבצרים חזקים מעשה ידי אביר הטבע כביתר פאותיה, שם בנו היהודים שלש חומות נשגבות, חומה לפנים מחומה, חומת

עיר

עיר בעצעטהא היתה גבוהה חמש ועשרים אמה, ועשר אמות עָבְיָהּ, ועל ראשה תשעים מגדלים גבוהים מאד וחזקים עד אין חֵקר, והגבוה גם החזק מכלם נקרא בשם פזעפינאָס (Psephinos). החומה השניה אשר הקיפה את העיר התחתונה, היתה גם כן חזקה ובצורה מאד, ועליה ארבעה עשר מגדלים, ועל החומה הפנימית, היא החומה הישָׁנה, הבצורה והגבוהה מכלן, התנוססו ששים מגדלים, ומהם שלשה מהֻללים ונעלים מאד אשר בנה אותם הורדוס הראשון, הלא המה: מגדל היפיקוס (Hippicos) לפאת צפונית, מגדל מרים (Mariamne) בַתָּוֶךְ, ומגדל פַאזַאֶעל (Phasael) צופה אל מול פני המקדש. בית המקדש לבדו היה מבצר חזק מאד עד כי גם הגבור העריץ פאָמפעיוס וגם סאָסיוס עָמלו במאד מאד בטרם לכדו אותו בסערת מלחמה. הן אלה קְצוֹת דרכי העיר הבצורה ירושלים אשר עמדה לפני רבבות גבורי רומא ולפני כל הכרים ואילי הברזל וכל כלי המפצים חמשה חדשים רצופים. ולולי היתה חרב איש ברעהו בתוך העיר, לולי סִלוּ כל אביריהם בקרבם בתגרת ידי השנאה העזה אשר שנאו איש את אחיהו, ולולי הרעב האיום והנורא אשר פרץ בעיר וַיַּךְ ברבבותיו, לולי כל אלה מי יודע אם לא נלאו לאחרונה גבורי רומא במלחמה הנוראה ההיא, ואם לא כרתו ברית שלום עם היהודים —.

§ 261. 3. בעת אשר נלחם עוד אספסינוס בארץ הגליל, קמו שלשה שרי חילים משרי היהודים הלא הם: יוחנן הגזיר, סילאָס מֵעבר הירדן, וניגער הבבלי, ויאספו אליהם עשרת אלפים איש מגבורי הקנאים ויצאו למלחמה על עיר אשקלון, כי בלָכדם את העיר ההיא תהי לאֵל ידם לסגור על אספסינוס את דרך חוף הים מִבוֹא אל ירושלים. אך אנטוניוס נְגִיד גדודי הרומאים באשקלון, קִדם את פניהם ויצא לקראתם ביד חזקה וַיַּכֵּם לפי חרב ויחרימם, גם יוחנן וסילאָס נפלו חללים במלחמה ההיא, ורק ניגער נמלט מחרב בארח פלא ותהי לו נפשו לשלל. בעת ההיא לכדו הרומאים גם את יבנה ועזה, ומכל מבצרי בת יהודה לא נותרו עוד בלתי אם ירושלים ומסדה. וְשׁוֹעֵי יהודה וכל עשיריה ואפרתיה התאמצו אז ביתר עז לעשות שלום עם הרומאים, כי ראו כי אזלת יד ואפס תקוה, אך בני הנעורים וְדַלַּת עם הארץ לא אבו ולא שָׁעו אליהם וַיִּשָּׁבְעוּ בשֵׁם ה׳ לבל יניחו חרבם מידם עד מַפַּח נפשם, ובראותם כי בעדי הפרזות גָברה עליהם יד העשירים והאצילים, נָהרו אל ירושלים הבצורה וַיִּסָּפְחוּ אל הקנאים אשר בתוכה ויהיו אתם לַאֲגֻדָּה אחת. גם במסדה נקהלו כל חֲפֵצֵי קְרָבוֹת ויתחבר אל עֲדַת הסיקרים תחת דגל אליעזר בן יאיר שר צבאם. אחרי כן נִלְוָה אל הסיקרים גם שמעון בן גיורה ואנשי חילו, כי ראשי ירושלים רדפו אותו ואת כל המונו ולא נתנו לו ידים בארץ בגלל מעלליו הרעים וַחֲמַס ידיו, ועל כן בא בשערי מסדה להיות זרוע לעדת הסיקרים. ממבצר מסדה פרצו הסיקרים בארץ אדום לשלול שלל וְלָבֹז בו להיות טרף לאנשי המבצר, אנשי חילם, אך האדומים הקדישו עליהם מלחמה וישיבו ידיהם מִבַּלֵּעַ ומהשחית. בראש

צבאותיהם

צבאותיהם היו ארבעה שרי צבאות גבורי חיל, הלא המה: יוחנן ויעקב בן שושן, שמעון בן קטלה ופנחס בן קלוזאָם. האדומים שמרו משמרת תורת משה וישראל מעת אשר הביאם הורקנוס הראשון במָסורת ברית אלהי ישראל, גם אָהבו את ארץ יהודה ואת בית המקדש בכל לבבם ובכל נפשם. אך בכל זאת לא עזבו את זדונם ומשובתם ופחזותם, ויהיו פֹחזים ונמהרי לב, אכזרים מאד ופראים —. והנה כאשר התאמצו עשירי העם ואפרתיהם להשלים עם הרומאים, בן הוסיפו הקנאים לְהַחֲלֵץ חושים למלחמה, וַיִשָׁבְעוּ בשֵם ה׳ אלהי צבאות לְהִלָּחֵם ברומאים עד אחרית נשימתם ולהצמית את כל החושבים מחשבת שלום מעיר ה׳ ומכל ארץ יהודה. בראשונה קנאו הקנאים ההם קנאת ה׳ באמת ובתמים, וכצדיקים וגבורים משכילים התאזרו עֹז ללחום מלחמות מִקְדָשׁו, כאש מתלקחת בָּערה חמָתם בם בזָכרם כי פאמפעיוס העריץ עבר תורת כל האדם, הֵפֵר ברית כל העמים, ותחת היות שופט ודַיָן בין הורקנוס ואריסטובולוס מי ישב על כסא יהודה, קרע את הממלכה מידי שניהם וַיְסַפְּחֶהָ לממשלת רומא, והרומאים לא שָׂמוּ זאת על לבם ויעבידו את היהודים בני הַחוֹרִים עבודת עבד, עורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פִּצֵחוּ, את קרושיהם הָרְגוּ וחסידיהם רִצֵחוּ, את מקדשם חִלְלוּ ואת תורתם רמסו ברגלי זדונם, וכאשר נלאו עוד העשוקים והרצוצים נְשׂוֹא את הָעֹשֶׁק והמרוצה, באו עליהם בחרב כעל עבדים המתפרצים מפני ארוניהם, ועל בן הִתְלַקְחָה שלהבת הנקמה בנפשות הקנאים וישָׁבעו בְּכֵס יה לעשות מלחמה עם שׁוֹסֵי נחלתם ובוֹסְסֵי מקדשם ותורתם, ובראותם כי הסנהדרים וראשי הסופרים והפרושים גם כל בני משפחת הורדוס הוֹתְרִים לעשות שלום עם הרומאים, חרה להם עד מָוֶת, ומה גם בהשיבם על לבם כי אנשי השלום ההם יִתְרַצוּ בראשיהם אל הרומאים, התמכרו לְקַדֵם את פניהם להכריעם ולהשמידם מתחת השמים. ועל כן התחברו אליהם בראשונה גם אנשים צדיקים, אזרחים נכבדים גם צאצאי כהנים גדולים, כמו אליעזר בן שמעון וזכריה בן אבקולוס חברו, יחזקאל בן חבור, יהודה בן חלקיה ושמעון בן עזרא, כֻּלם אצילי בני יהודה ואנשי השם. אפס כי לאחרונה נִספחו עליהם גם עֲדת מרעים ובנים משחיתים, שודדים ופריצים, והם משכו אותם אחריהם בחזק יד לתת יד אל מעשיהם הרעים ותועבותיהם הגדולות, עד כי לאחרונה שובבו משובה נצחת, מלאו את נְאוֹת אלהים חמס וָשׁד, גָזֵל וָרֶצַח עד אפס מקום, ראשית דרכם הרעה היתה להצמית בבור השבי את חיי אנטיפס השר הישר מזרע המלך הורדוס ופְקיד נְגִיד על אוצר בית המקדש. אחריו השליכו בבית האסורים עוד שני שרים ישרים עשירי עָם, עיני העדה ומזרע המלוכה, ושמותם לוי וְסוֹפַּס (Sohpas) בן רעואל, ועוד עשירים גדולים, אפרתים, אצילים ואנשי צדק מעודם, ויִמַצְאוּ את ידי עשרה מרצחים לפגוע בם ולהמיתם, וַיְבַרוּ מלבם כי הנרצחים ההם היו בני מָוֶת על אשר בָּגדו בעַמם וישלחו מלאכים אל אספסינוס וטיטוס לכרות עמהם ברית שלום, ולאחרונה הסירו את מתתיהו בן

תואפיל

תואפיל מכהונתו הגדולה, ויבחרו על פי הגורל כֹּהֵן אחר תחתיו ושמו שמואל, בן בלי שם, איש לא לָמוּד וחוצב אבנים. אז חרה בהם אף הסנהדרים עד מאד ויאמרו להשמידם, וחנניה ויהושע בן גמלא (אשר היו לְפָנים כהנים גדולים), עָברו בתוך העיר ויעירו ויעוררו את רוח האזרחים לשאת את אָזְנֵיהֶם וּלְהִלָּחֵם בעדת מְרַצְּחִים ההם. והנה עד מהרה התעוררו האזרחים ויצאו בחרב לקראת הקנאים, וחנניה היה להם לשר צָבָא במלחמת מצוה ההיא, ויתגברו על הפריצים וילחצום אל הר הבית עד כי נסתרו בחצרות בית המקדש, ואז חדלו האזרחים מֵהִלָּחֵם בהם עוד, כי לא אבו לשפוך את דמי אדם בבית האלהים, רק שָׂמוּ עליהם מצור עד אשר ישליכו את כלי מלחמתם מידיהם ויצאו מבית המקדש. בין כֹּה וכה יצא קול בירושלים כי חנניה ואנשיו חושבים מחשבה לקרוא להרומאים ולפתוח לפניהם את שערי ירושלים בשלום. ויהי בְּהִשָּׁמַע זאת להקנאים בני ארץ הגליל אשר תחת ממשלת יוחנן בן לוי מגוש חלב, התקצפו קצף גדול מאד. וכאיש אחד חֲברים התעוררו לעזור להקנאים הנצורים בבית המקדש, ולהיות אתם לאֲגֻדה אחת להפיר את מחשבת חנניה ואחֻזת מרעיו, ובראותם כי קצרה ידם לעמוד לפני חיל חנניה הצרים על בית המקדש, שלחו מכתבים אל האדומים ויקראו להם לבוא מהרה קל ירושלימה להושיע לה מידי חנניה ואנשיו החפצים להסגיר אותה בידי הרומאים, והאדומים הפראים אשר בהריחם מלחמה יצהלו כאבירים וישישו לקראת נשק מִהרו וַיִּקָּהלו יותר מעשרים אלף איש, ושרי צבאותם היו יוחנן, שמעון, פנחס ויעקב, וידאו כנשרים ויגיעו עד שערי ירושלים. אך חנניה סגר לפניהם את שערי העיר, ויהושע בן גמלא דבר אתם מראש המגדל אשר על חומות העיר וַיַּשְׁבַּע אותם בְּשֵׁם ה' לבל יָאִיצו לבוא העירה ולהוסיף עוד מהומה על המהומות הרבות אשר בתוכה. אך שמעון בן קטלה אחד משרי צבאות האדומים עָנהו קשות, ובאפו נשבע כי האדומים לא ימושו ממקומם, ולא יניחו להרומאים לגשת אל שערי ירושלים לַמְרות רצון הַבֹּגְדים אשר קראו להם לבוא בשלום —.

§ 262. 4. בלילה השני הטיל ה' סער גדול ונורא על הארץ, ענני זעם נערמו כתועפות הרים ברקיע השמים, מטרות עֹז וגשם סֹחֵף זֹרְמוּ עָבות כְּמַבּול מים, ברקים נוראים התרוצצו מִגְּזְרֵי שחקים, ורעמים אדירים מרגיזי תבל התגוללו בְּשְׁאוֹן פחדים תחת כל השמים, וַתִּתְגָּעַשׁ ותרעש הארץ ועמודיה התפלצו. חִתַּת אלהים, בִּעוּתֵי יָהּ וְשֹׁד מִשַּׁדַּי פערו פיהם לִבְלִי־חֹק לבלע ולהשחית את כל היקום! —. אך האדומים אשר הַסְכֵּן הִסְכִּינוּ מנעוריהם לשאת ולסבול כל תלאה וְזְוָעה, התנגשו ויתיצבו כמו נד, ויסוככו לראשם בְּשִׁלְטֵיהֶם. לא כן אנשי חנניה הכהן, כי הם היו מבני ציון היקרים אשר לא נִסּוּ לעמוד לפני סערת האיתנים ומלחמותיהם הנוראות, ובהתפרץ הסער הנורא בכל מאמצי כֹּחו וילך הָלוֹך וחזק עד מאד. נָסוּ רבים משומרי החומות והשערים למצוא מפלט וּמָנוֹס בבתי העיר, גם שומרי בית המקדש לא שקדו אז על משמרתם כבכל לילה

ולילה

ולילה, כי תרדמת אלהים נפלה עליהם ויישנו כְּמֵתֵי עולם, גם חנניה הכהן לא פקח עיניו בלילה ההוא על אנשי המשמר, לא מאשר הִתְרַפָּה במלאכתו אז, כי אם בגלל אשר נֶחרץ עליו ועל אנשיו כִּלָיוֹן חָרוּץ מאת ה' מן השמים. ואז נועצו הקנאים לב יחדו ויקחו את המְגֵרות אשר בבית המקדש ויגררו בהן את אחד השערים משערי העיר, וקולות הרעמים האדירים גם סערת קול רעש הרוח הנורא לא נתנו לָאֹזֶן שומעת לשמוע את קול הַמְגֵרות ההנה, ויפתחו את השער לפני האדומים, והאדומים באו העירה, ויבואו אל בית האלהים להוציא משם את הקנאים הסגורים בתוכו,ועד מהרה פרצה מלחמה נוראה בין אזרחי ירושלים ובין האדומים והקנאים. אך יד האדומים היתה על העליונה, ויתפרצו ויעברו בתוך העיר וַיְרַצְּחוּ המונים המונים, זקנים עם נערים, בחורים גם בתולות, ובצאת השמש נמצאו יותר מִשְּׁמוֹנַת אלפים איש אשר נִרְצְחוּ בלילה ההוא בידי האדומים והקנאים. אך המרצחים ההם לא שבעו עוד נקם, ויתפשו את חנניה ואת יהושע בן גמלא הכהנים הגדולים ויהרגום וידרכו על גויותיהם וישחקו וילעגו וישפכו עליהם בוז וקלסה, ואת בְּשַׂר קדשם השליכו לכלבים —. מות חנניה נָטה קָו להריסות ירושלים ושְׁממות מקדש ה', כי לו לא נִרצח הצדיק והגבור המשכיל ההוא, כי אז עשה שלום בין היהודים ובין הרומאים, ואם הִקְשִׁיחוּ הרומאים את לבבם אז הכביד את ידו עליהם בכֹבד מלחמה עד אשר נֶעתרו לו לעשות שלום —. גם יהושע בן גמלא,אף כי היה נופל מחנניה בחכמת המדינה, היה מרומם על כל היהודים בחכמת התורה ובדעת קדושים,וידיו רב לו להושיע לבני ציון ולהיות מעוזם ומגנם. אך כבר חָרַץ אֵל נערץ כִּלָיוֹן חָרוּץ על העיר הקדושה אשר טִמאוה הזֵדים הארורים ההם במעלליהם. ויגזר אֹמֶר לְטַהֵר את בית מקדשו בָאֵש,ועל כן נאספו הצדיקים ומצוקי ארץ ההם מפני הרעה —. אחרי כן הובאו לפני עדת האדומים והקנאים כל שׁוֹעֵי ירושלים וכל בני ציון היקרים אשר משכו עליהם קַו חֶשֶׁד כי יש את נפשם לכרות ברית שלום עם הרומאים, גם כל האנשים הנכבדים אשר התיצבו לפניהם בחרב, ואת כֻּלָּם רָצְחוּ ביום עֶבְרוֹת ההוא מבלי חֲקוֹר וְּדרוֹשׁ ומבלי עֵדים נאמנים רק באֻותם לנקום נקם ולשפוך דמים —. אך אחרי כן נִחמו האדומים על מַסָעָם לירושלים ועל ההרג הרב אשר עשו בעיר ה' ובמקדשו,וַיְמַהרו ויוציאו מבית האסורים את כל העשירים והאפרתים אשר אסרו בזיקים על לא חמס בכפם, ויסעו ויצאו מירושלים וישובו אל ארצם.ואזרחי העיר גם הקנאים שמחו על תשובת האדומים; האזרחים בְּהִנָּצְלָם מידי אכזרים ופראי אדם כמוהם, והקנאים על אשר שָׁבוּ להיות שליטים לבדם בירושלים, ולעולל עלילות ברשע בכל אַוַּת נפשם.

§ 263. 5. ממשלת הקנאים. ויהי אך יצא יצאו האדומים מירושלים,עָפוּ הקנאים לעשות את מזמתם הרבה, וראשית מַבָּטָם היתה להצמית מעיר ה' את כל שׁוֹעֶיהָ וגבוריה, כי קנאו בשועים קנאה גדולה, ומפני הגבורים פַּחַד לבבם פן יקומו עליהם בחרב. בין החללים הרבים אשר הפילו אז, היה גם האיש בן

נוריון

גוריון (לפי הנראה הוא יוסף בן גוריון הָנגיד והמְצוה בירושלים), איש רם היחש, עשיר נכבד, נשוא פנים ואוהב עַמו תכלית אהבה. גם את נינער גבור החיל הִתִיקו כצאן לטבחה, ולא זָכרו לו את הגבורות ואת התשועות אשר עשה לבני יהודה כל הימים. ויוחנן בן לוי מגוש חלב התנשא אז על מַשואות שלטון הסנהדרין להיות לראש ולקצין על כל שארית יהודה, ובני הגליל אשר הֶחִישו מפלט למו בירושלים עָזרו לו להוציא לאור את מזמת לבבו. ואחרי אשר הצלית חֶפצו בידו, שָׂם מִשְׁכָּנוֹ בחלק העיר הנקרא בשם עֹפֶל בהיכל גראַפטה בת מלך ממלכי בית מונבז. והנה בתחלה היה שלום בין הקנאים יַלדי הגליל אנשי יותנן ובין הקנאים ילדי ירושלים, וְכֻלם יחד הֵרעו מאד לעשות. הרגו בחרב אנשים רבים יראי אלהים תופשי תורה ועושי צדקה בכל עת בהתגוללם עליהם כי הם חושבים מחשבות לכרות ברית שלום עם הרומאים. גם הציבו שומרים על כל שערי ירושלים להרוג ולהשמיד את כל האנשים אשר יחפצו לברוח מן העיר. ויהי כאשר ראו אזרחי העיר כי כָלתה אליהם הרעה מאת הקנאים, הקדישו עליהם שנית מלחמה עזה מאד, ויתגברו עליהם גם בפעם הזאת, ויגרשום מפניהם, והם חשו מפלט להם בחצרות בית ה׳ כבראשונה. אך בכל זאת ידעו האזרחים בנפשם כי קָצֹר קצרה ידם לעמוד לפני הקנאים מָרי הנפש אשר החיים והמות במאזנים ישאו יחד בעיניהם. ועל כן קראו אליהם את שמעון בן גיורה ואת ארבעים אלף איש אשר ברגלו, וישימוהו עליהם לראש ולקצין ללחום את יוחנן בן לוי ואת הקנאים הפראים. (ניסן ג״א תתכ״ח 68 לספה״נ)

§ 264. 6. שמעון בן גיורה. כבר ספרנו כי שמעון בן גיורה התחבר אל הסיקרים אשר במסדה, ומשם עבר בארץ בפלך עקרבים וערי אדום ויאסוף אליו אנשי חיל רבים מעדת הסיקרים ויבן לו עיר מבצר הנקראת בשם נַאִין, והאדומים אשר יצאו בחרב לקראתו, הֻכּוּ מַכּוֹת חדרי בטן בתגרת חרבו הקשה, ורבים מהם התחברו אליו וַיִסָפְחוּ אל צִבְאוֹת גדודיו. ובעזרתם לכד את עיר חברון ואת מבצר הֵירוֹדְיוּם. ימים רבים חשב מזמה להתנפל על הרומאים החונים לבטח באהליהם, אך הסיקרים לא אָבוּ לעזור לו במלחמה ההיא, כי לא יכלו לעזוב את מסדה מבצרם. השַׁמוֹת אשר שָׂמוּ גדודי שמעון בארץ עד קרבת עיר ירושלים, העירו חמת הקנאים עליו עד אשר יצאו בחרב לקראתו, אך הוא הִכָּם כפעם בפעם ויפיצם. פעם אחת ארבו לו בדרך וַיִשְׁבּוּ את אשתו האהובה ויביאוה ירושלימה, וַיְקַוּוּ כי אז יָסוּר לְמשמעתם ולא יוסיף עוד לערוץ הארץ. אך הוא התקצף עליהם ביתר עז וַיִשָּׁבַע כי אם לא ישיבו לו את אשתו מהרה קל אז יַשֵׁם את ירושלים בחרב ובאש, וייראו הקנאים מפני שבועתו הנוראה, וימַהרו וישיבו לו את אשתו, ובכל זאת לא שָׁב אפו ועוד ידו נטויה לעשות נקמות בקנאים, וַיִחַן על שערי ירושלים עד עת מְצוֹא לְכַלוֹת נקמתו בהם, ואת עת מצוא ההיא הִמְצִיאוּ לו אזרחי ירושלים בפָתחם לפניו את שערי העיר ובתתם בידו חרב נוקמת להנקם בעדת המקנאים. אך בדבר הזה הוסיפו עוד רעה על

רעה

רָעַת ירושלים, כי כבוא שמעון העירה, התחוללו מלחמות חדשות בתוכה בין ובין הקנאים ואזרחי העיר, ותחת הַרבות חַיִל ועָצמה לעמוד לפני הרומאים בעת צר ומלחמה, סִלּוּ כל אביריהם בקרבם, הוציאו אל הרֶג את מבחר גבוריהם, ויתנו יד להרומאים ללכוד את מִבְצָרֵי בת ירושלים באפס יד ולהשאות אותם גלים נִצִּים —.

§ 265. 7. והנה כל הימים אשר נִלחמו אזרחי ירושלים איש באיש ואיש ברעהו, נָחוּ שקטו הרומאים ולא הניפו חרב על העיר. כי אספסינוס לא עָרַב את לבבו להרגיז את גֹּרֵי האריות במקום רִבְצָם, ולא הִטה אזנו לדברי היהודים אשר נפלו אליו וַיָּאִיצוּ בו לעלות בסערת מלחמה על העיר, באמרם כי בנָקל יתפשנה ויבקיענה אליו, ויבחר לשֶׁבת תחתיו במשכנות מבטחים כל ימי החֹרֶף בעוד אשר אזרחי העיר מְכַלִּים את יתר כֹּחָם ואונם במלחמותיהם אשר הם לֹחמים איש באחיהו. ואחרי אשר שָׁבְתוּ אנשי חילו וינָפשו ויחליפו כֹּח כל החֹרֶף, הִסִּיעָם בראשית ימי האביב לעשות מלחמה ביהודים, אך גם אז לא נועז עוד לעלות על ירושלים, וישם פניו אל ארץ עֵבר הירדן, כי היהודים היושבים שם מָרְדוּ גם הם לפני ימים מעטים ברומאים. ותהי ראשית דרכו לעיר גדרה אשר בעבר הירדן, עיר הנודעת לתהִלה בגלל המעינות החמים אשר בתוכה, ובטרם מצאו הקנאים ראשי העיר את ידיהם להכין הַכֹּל למלחמה, מהרו האזרחים וַיְקַדמו את פני אספסינוס בשלום ויכרתו עִמו ברית ויעזרו לו ללכוד את העיר, והקנאים נבהלו נחפזו וינוסו מתוכה למלט את נפשם. ברביעי לחדש אדר (ג״א התכ״ה 68 לספה״נ) בא אספסינוס וחילו בשערי העיר, והיהודים הרסו בידם את חומת עירם לאות ולעד כי שלמים הם עם הרומאים. ובין כה וכה רדף פלאקידוס אחר הקנאים הנסים וישיגם. חמשה עשר אלף איש נפלו אז בחרב, ואנשים אין מספר טָבעו בירדן וְשִׁבֹּלֶת מימיו גְרָפָתַם אל מצולות ים המלח, ויותר מֵאַלְפַּיִם איש נִמכרו לעבדי עולם. אחרי כן לכד פלאקידוס את עיר אבל (adiba), את עיר ליוויאַס ואת בית הישימון. ואַניוס פְּקִיד חֵיל הרומאים שָׂם פניו אל עיר גזרה (Gasara) וישפוך עליה כֹּבֶד מלחמה ויתפשה וישרפה באש ויהרוג ארבעת אלפים איש בתוכה. משם הלך בקֶטב ישוד צהרים ויעבור בחרב ובדם ואש בכל הפלך ההוא וַיָּשֶׁם את כל הערים והכפרים ויהרוג את יושביהם או מְכָרָם לעבדים. מקץ שלשה ירחים קמה סערת המֶרד אשר הֵעִירוּ הקנאים לדממה בכל נָפוֹת עֵבר הירדן, ואז עבר אספסינוס בכל ארץ יהודה, וישתער צפונה ונגבה וימה, הֵשַׁם ערים וכפרים, הָרַס כל המבצרים ויהרוג את כל אנשי המלחמה ואת האזרחים אשר אין בהם כֹּח לתפוש חרב בכף מכר לעבדים.

§ 266. 8. אחרי הדברים האלה נסע אספסינוס עם חילו הגדול למלחמה על ירושלים. והנה מלאכים קלים לקראתו ובשורה בפיהם כי לגיוני רומא אשר בצרפת וספרד מרדו בקיסר נֵערָא, וישימו כתר מלכות בראש גַאלבַּא שר

הצבא

הצבא. ונערא טרף נפשו בכפו. בעת מהומה ומבוכה ההיא אשר עֲנָנָה הֲרַת רעם וָמָוֶת שֹׁכֶנֶת על רומא, רפו ידי אספסינוס ויחדל ממלחמת ירושלים, וישלח את טיטוס בְּנוֹ ואת אגריפוס המלך לרומא לברך את הקיסר החדש בברכת המלוכה ולשאול את דַעוֹ אֹדות מלחמת היהודים. אך בטרם הגיעו המלאכים ההם רומאה, התנשא כבר אָטהָא שר הצבא ויאמר לי יאתה המלוכה, וצבאות גבוריו לחמו עם צבאות גַאלבַא וינַצחום. ואחרי ימים מעטים נִרצח גאלבא בראש הסִיות קריה, ותהי המלוכה לאָטהָא. אפס כי מקץ תשעים יום התקוממו בני צבאות אשכנז ויתנו הוד מלכות על וויטעליוס נגידם, ותהי מהומת אלהים בעיר רומא, ושערוריות ומבוכות נוראות בכל ארצות הרומאים — ולוּ לא נשבר אז עֹז היהודים, לוּ התנערו אז גבורי יהודה ויעשו כֻלָּם אֲגֻדָּה אחת להסתער על רומא בסערת מלחמה, וְלוּ התיצב אז גם אגריפוס המלך בראש צבאות הגבורים ההם אחרי כָּרְתוֹ ברית עם כל עמי אזיא, מי יודע אם לא נפלה אז רומא למשואות וַתְּהִי לִמְעִי מַפָּלָה וְנֵס דגל יהודה התנוסס על משואות עיר היונה ההיא... אבל כבר נֶחרץ על עַם יהודה לבל ישא עוד הוד מלוכה. ורומא תהי עוד גברת ממלכות ארבע מאות שנה לערוץ הארץ!.

§ 267. 9. וגבורי ירושלים אשר נמלטו מחרב רעה לא הֶחליפו כֹחַ בימי טובה ההם אשר חָדַל אספסינוס מֵהִלָּחֵם בם, ולא רִפאו את זְרוֹעותיהם להיות חזָקות בימים יֻצָּרוּ אם ישובו הרומאים לעשות מלחמה רק השתובבו משובה נִצחת וילחמו איש באיש ואיש ברעהו, וכראות אספסינוס את המלחמות והמהומות אשר בעיר הבירה, הוסיף עוד לְהַשחית את יתר ערי יהודה. כי בחדש סיון לכד גם את הערים אשר ישבו עוד בטח (ג"א התתכ"ט 69 לספה"נ) את ערי גְלִיל עפני וגליל עקרבים ואת בית אֵל בארץ אפרים, ויהרוג את יושביהן או מכר אותם לעבדים, וקערעאלים שר החילים פרץ אז בארץ אדום וילכוד את חברון העיר העתיקה בכל ערי יהודה וישלח אותה באש, ולא נשארו עוד בידי היהודים רק שלש ערי מבצר, (זולת ירושלים), הלא הן: מסדה, מאכֶארוס, והירודיום. ובכל זאת לא נועז עוד אספסינוס להלחם בירושלים, כי ירא מפני שארית גבוריה הנוראים. אך הגבורים ההם לא חָדלו מעשות מלחמה איש באחיו, ושמעון בן גיורה הוסיף עוד לפרוע פרעות בעיר וְלָסֹל אביריה בקרבה.

§ 268. 10. בעת ההיא נפלגה ירושלים לארבע פלגות: א) לְמִפְלֶגֶת הקנאים בני ציון וירושלים, מספרם שלשת אלפים איש, ושרי צבאם אליעזר בן שמעון ושמעון בן יאיר. ב) למפלגת הקנאים בני ארץ הגליל, מספרם ששת אלפים איש גבורי מלחמה, ושר צבאם יוחנן בן לוי מגוש חלב. ג) למפלגת הסיקרים וְדַלַּת עַם הארץ, מספרם עשרת אלפים איש, ושר צבאם שמעון בן גיורה. ד) וּלְמִפְלֶגֶת האדומים עזי הנפש ואבירי הלב, מספרם חמשת אלפים איש, ושרי צבאם יעקב בן שושן ושמעון בן קטלה, הפלגות ההן שנאו אשה

את

את רעותה ולא התחברו יחד להלחם ברומאים כאיש אחד חברים, וכל אחת חתרה בכל עז להיות שלטת לבדה בארץ, ומכל שרי הצבאות לא השתער אף אחד על הרומאים מחוץ לשערי ירושלים, מיראתו פן יסבו אליהם השרים הנשארים בעיר את המשרה והשלטון וידיחו אותו משאתו, כל מפלגה בנתה לה מבצר בחלק העיר אשר לכדה בחרבה להשתמר מיתר הפלגות, ובכל יום התנפלו שרי הצבא איש על אחיו לגרש אותו מחלקו אשר תפש לו בעיר, בימים הרעים ההם נהרסו בתים רבים גדולים וטובים בירושלים, וכל אוצרות התבואות היו לשרפה מאכלת אש, כה הלפו שתי שנים במלחמות הפלגות ההן, בחמס ושד ובהרג ורצח ומהומות מות אין קץ.

§ 269. 11. בימים ההם, נראו אותות ומופתים גדולים ונוראים בעיר האלהים, הלא הם: א) כוכב בזהיר בדמות הרב חדה דרך על פני הרקיע, וכוכב שבט (קאמעט) קם בלב השמים נכח פני העיר שנה תמימה —. ב) אור גדול כאור השמש בגבורתו האיר באישון לילה ואפלה על פני בית המקדש והמזבח —. ג) רכבי אש ופרשים עם דמות אנשי צבא מזינים, כלם אש להט, עופפו בין ענני שמים ויבואו ויסבו את ירושלים וישימו עליה מצור *), החזון הנורא הזה נפרץ אחר חג המצות בעשרים ושנים לחדש זיו —. ד) בחג השבועות — אחרי חג המצות ההוא — באו הכהנים אל חצר בית ה' הפנימית בלילה לעבוד שם את עבודת הקדש כמשפטם, והנה פתאם לפתע שמעו קול המולה בקול מתנה אך בלי אמר ודברים, ואחרי כן הקשיבו רב קשב וקולות רבים אדירים הקוראים: „נסעה ונלכה מזה“! —. ה) שער המזרח אשר בבית המקדש, נפתח פתאם בחצי הלילה באפס יד ומבלי מגע איש, והשער ההוא היה גדול וכבד מאד עד כי רק עשרים איש יכלו לפתוח אותו ברב כח **) —. ו) ונורא מכל החזיונות האלה היה חזון איש יהודי עובד אדמה ושמו יהושע בן חנן, כי ארבע שנים בטרם התגלע הריב והמלחמה בין היהודים והרומאים, בעוד ירושלים יושבת בהשקט ובטחה, שלום בחילה ושלוה בארמנותיה, עלה האיש יהושע האכר ירושלימה לראות את פני האדון ה' צבאות בחג הסכות, ובתוך המון חוגג ומצהלות עלזי לב, קרא פתאם בקול בכי ונהי תמרורים לאמר: „קול ממזרח, קול ממערב, קול מארבע רוחות השמים: קול נהי על חתן ועל כלה, וקול נהי על כל עם יהודה“! —, ומהיום ההוא והלאה סבב יהושע וישוטט בחוצות ירושלים לילה ויום ויקרא את הקריאה ההיא בלי הפוגה, רבים

מעשירי

---

*) גם הסופר המפאר טאציטוס בספר דברי הימים (ספר ה' פרק י"ג) יספר כדבר הזה, וז"ל: בעת ההיא (לפני חרבן בהמ"ק) נראו אותות ומופתים בשמים ובארץ: דמות עם רב חלוצי צבא עשו מלחמה ברום רקיע השמים וכלי נשקם הזהירו כזהר הרקיע וככוכבים בלילה כו' ע"ש —.

**) גם חז"ל במסכת יומא פרק ד' (ל"ט) יעידו על אמתת הדבר הנפלא הזה וז"ל: ת"ר ארבעים שנה קודם חורבן הבית כו' והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהן ריב"ז ואמר היכל היכל עד מתי אתה מבעית א"ע כו'. ובירושלמי יומא (פרק שני שעירים) הוסיף עוד לספר שהיו דלתות ההיכל ננעלות מבערב ומשכימין ומוציאין אותן פתוחות —, וכן יספר גם טאציטוס (בספר הנ"ל).

מעשירי העיר רָעמו פנים וַיִמָלאו חֵמָה על האיש ההוא המנבא רעות כאלה על העיר והמקדש ועל כל היהודים, ויכוהו מַכות חדרי בטן בלי חמלה, אך הוא לא הצטדק גם לא התחנן אליהם ויוסיף לקרוא את הקריאה הנוראה ההיא ולא נתן דֳמי לו, גם אַלבינוס הרומי פחת יהודה, הִכָהו מַכות נוראות ואנושות וַיָדָש את בשרו בקוצים וברקנים עד כי בֻלַע בשרו וְשֻׁפּוּ כל עצמותיו, אך הוא לא חִנֵן קולו, לא בקש רחמים ולא הוריד דמעה, ועל כל מַכָּה וּמַכָּה אשר הֻכָּה, קרא: „אוי אוי ירושלים!“ ויוסף לקרוא את הקריאה ההיא כבראשונה, וכאשר שאלהו אלבינוס מי הוא? ומאין הוא בא? ולמה הוא קורא את הדברים הרעים ההם? לא ענהו דָבר רק הוסיף לספוד ולקונן על העיר והמקדש ועל היהודים, ויחשבהו אלבינוס למְשֻגע ויגרשהו וילך. שבע שנים וחמשה חדשים קרא בגרון בלי חָשך את הקריאה ההיא יומם ולילה, ובכל זאת לא נחר גרוני, וקול יללתו הָלך עוד הלך וחזק מיום ליום —, וכל השנים ההן לא דִבר עם כל ילוד אשה דָבר, לא התקצף ולא זָעַם את האנשים אשר הִפליאו את מַכּוֹתיו באכזריות נפשם, גם לא נתן תּוֹדָה וברכה אל האנשים אשר חמלו עליו וַיַטו אליו אֹכֶל. על כל השאלות אשר שאלוהו יושבי ירושלים, לא השיב דבר רק קרא בקול יללה איומה: „אוי, אוי ירושלים!“ ובימי החגים והמועדים הֵרִים קול יללתו ביתר עז, וַיַעַש אֵבל יחיד, נהי ומספד תמרורים על בית ה׳ ועל עיר קדשו וְעַמוֹ, ובעת אשר באה ירושלים במָצור, סבב יהושע פעם אחת את חומת העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: „אוי לך ירושלים! אוי לך מקדש ה׳! אוי לך עַם יהודה!“ אך פתאם צעק מנהמת לבו: „אוי נא גם לי!“ וברגע ההוא פָּגְעָה בו אבן מאבני הקלע אשר יָרוּ הרומאים בעיר ותשליכהו ארצה והמיתהו בעודנו צועק וּמְיַלֵל „אויה, אויה ירושלים! אויה מקדש ה׳! אוי אוי בני יהודה! —“ וכל הפרושים והסופרים רָאו וַיִוָכְחוּ כי רוח ה׳ נוססה ביהושע, יללת ירמיהו הנביא מְיַלֶלֶת בנפשו הקדושה על שֹׁד בת עַמו. אך הקנאים והפריצים לא האמינו בו כבכל האותות והמופתים אשר שלח ה׳ בימים ההם להעיד בהם כי רעה נגד פניהם —.

§ 270. 12. אספסינוס וטיטוס. בעת ההיא התנשא אספסינוס ויאמר: „אני אֵשב על כִּסֵא רומא. כי לי יאתה המלוכה! —“ אך בכל זאת לא הרהיב עוד בנפשו עֹז להעביר על דַל שפתיו את המזמתה הרבה הזאת הצפונה בחֻבו, והנה אנשי הצבא הצובאים על יהודה נועצו לב יחדו ויתנו עליו הוד מלוכה ויקראו: „יחי קיסר רומא לעולם!“ ואז גָלה אספסינוס את אזני שריו ואוהביו הנאמנים כי כבר נִבָא לו לבו כי מָלֹך ימלוך ברומא, גם הזיונות רבות הודיעו לו הדבר הגדול הזה —. אז גָבה לב בירניקה אֲחות אגריפוס המלך, ותחלום בהקיץ כי היא גברת מְלָכוֹת, יען כי היא אָהֲבָה כבר את טיטוס, והוא גם הוא אֲהֵבָהּ אהבה עזה ונאמנה, ועתה כאשר הוּרַם וְהוּנַף להיות יורש עֶצֶר וְלָשֶׁבֶת על כסא המלוכה ברומא אחרי אספסינוס אביו הזקן, נשבע לה לקחת אותה לו לאשה — „גם אגריפוס המלך קִוָה אז כי טיטוס ישים כתר מלכות

בראשו

בראשו וימליכהו על ארץ יהודה אחרי הַצְמִיתוֹ את גדודי הקנאים והפריצים מתוכה —. ואספסינוס הקיסר החדש עזב את מְצור ירושלים ואת כל ארץ יהודה, וירם פעמיו לעיר רומא בעת אשר נִרצח גם וויטעליוס הקיסר השלישי בשנה ההיא. וטיטוס יצא אז מאלכסנדריא וילך ארצה יהודה לצור על ירושלים וּלְהִלָּחֵם בה עד רִדְתָּהּ, כי חרפה היא להרומאים לבלתי לְכוד את העיר אחרי מלחמת ארבע שנים רצופות ביהודים. גם להקיסר החָדש וְלִבְנוֹ יורש העצר אי־כָבוד הוא לעזוב את העיר ההיא מבלתי יְכֹלֶת להוריד ממנה עֻזָּהּ בכל גבורת גבורי רומא —, והנה אף כי נכסף נכסף טיטוס לְבַצֵּעַ את כל מעשהו בהר ציון וירושלים לפני בוא האביב, בכל זאת קָצֹר קָצרה ידו גם לְהָחֵל את המלחמה עד עת האביב, כי לא הֵכין עוד הַכֹּל לעבודת הַמָּצור, על כן מִהר ויאסוף אליו גבורי חיל יותר משמונים אלף איש. גם הביא כלי מָצוֹר, כלי תותח וכלי מַפָּצִים, כָּרִים וְאֵילֵי ברזל וכל כלי מצב וּמַשחית במספר רב ועצום מאד, אשר לא עשו כן הרומאים לכל עיר מבצר בכל רחבי תבל.

§ 271. 13. ויושבי ירושלים ראו את הרעה הנוראה הנשקפת עליהם, וירגזו וַיֵּחַתּוּ, וימהרו ויעשו שלום ביניהם וַיִּשָּׁבְעוּ ללחום את מלחמות ה' עד נטף דמם האחרון, הקנאים בני ירושלים כרתו ברית שלום עם הקנאים בני הגליל ויתנו יד לשמעון בן גיורה לעדור אתם יחד במלחמה, וכל בעלי הפלגות התלכדו ולא התפרדו ויבַצרו את החומות ויציבו אנשי חיל על חומות העיר ועל המגדלים ועל כל השערים, אך אהה כבר הֶעבירו את המועד וכל עָמָלם הנורא נשאר מָעַל! כי בימי הרעה אשר נלחמו הפלגות אשה ברעותה, נשרפו כל האסמים וכל בתי אוצר הצבורים בם בָּר וצידה לשָׁנים רבות, עד כי נשבר להם כל מטה לחם, ורעב איום ונורא פרץ בעיר, רעב אשר לא היה כמוהו בכל עיר נצורה תחת כל השמים, רעב אשר תחתיו שחחו כל הגבורים, אשר סִלָּה כל האבירים, וַיַּךְ את כל אנשי החיל חֵרם. ולולי הרעב הארור ההוא, כי אז לא נפלה ירושלים ביד צר, לריק היה כל עמל גבורי רומא במלחמה וְגור אריה יהודה הֵנִים בקול רַעמו את נֶשֶׁר רומא — —.

§ 272. 14. מְצור ירושלים. בחדש ניסן בשנת שבעים לספה"נ, חָנה טיטוס עִם צְבאות גבוריו על הר צפים (סקאָפּאָם) רחוק מירושלים שבע כברות ארץ (שטאדיען). שם בָּחַר טיטוס גדוד פרשים מִמבחר גבוריו, וירכב ויעבור בראשם ויגיע עד חומות ירושלים, ובראותו כי היהודים אינם שומרים את החומות, ובכל מְסִבֵּי העיר לא יֵרָאֶה ולא יִמָּצֵא איש יהודי, האמין כי נמוגו כל יושבי ירושלים מפניו ובנקל יתפוש את העיר. אך פתע פתאם התפרצו המון יהודים רבים בקול רעש גדול מאחד השערים אשר התחבאו שם, ויפרידו בין טיטוס ובין אנשי חילו וכפשע היה בינו ובין השביה, כי אף אם היתה אז לאל ידם להמיתו כרגע, לא אָבוּ לקחת ממנו נְקַם מָוֶת רק לקחת אותו בשביה עד אשר יתרצה אליהם אספסינוס לעלות מעליהם. אך טיטוס הֵרִיק חרבו וילחם

בעד

בעד נפשו, גם אנשיו הִרפו נפשם עד אשר עשו לו ידים לנוס. ביום המחרת שפכו גבורי הלגיון העשירי סוללה על הר הזיתים, אך בפתע פתאם התנפלו עליהם היהודים ויפילו בהם עם רב ושאריתם נמוגו מפחד פתאם, ולולי עמד אז טיטוס ומבחר גבוריו בפרץ, לא היתה פליטה ללגיון ההוא. אחרי עמל ותלאות אין קֵץ הצליחו הרומאים לתקוע אהליהם בשלשה מקומות סביבות ירושלים ולהציב את אֵילֵי הברזל מול החומה החיצונה, אמנם מהרה קל התפרצו היהודים ויהרסו את כלי המשחית ההם ואת כל כלי המפצים ויפיצו על הרומאים פלצות, וישובו העירה כגבורים משכילים. ולא רק הקנאים כי אם גם כל היהודים השליכו נפשם מנגד במלחמה ההיא, גם הנשים התאזרו עֹז וַתִּלָּחַמְנָה מלחמות ה׳ בגבורה נפלאה. אך בכל זאת התגברו הרומאים בהיותם מְלֻמדי מלחמה מנעוריהם ובידיהם כל כלי יוצר וכל כלי משחית. בשבעה עשר לחדש אייר גרשו את היהודים מהחומה החיצונה, אך היהודים קִדשו עליהם מלחמה נוראה בין החומה ההיא ובין החומה החדשה אשר בָנו בעת המָצור, ויגרשו את הרומאים, ארבעה ימים רצופים התעודדה המלחמה ההיא עד כי לאחרונה רמה יד הרומאים וילכדו את החומה גם את עיר החדשה הנקובה בשם בעצעטהא, אחרי כן חִדשו היהודים את מלחמתם, ושבעה עשר יום רצופים הֵמִיטוּ על אויביהם בהלות וימיתו בהם המונים המונים, אפס כי בכל זאת בִּצְעוּ אז הרומאים את מעשה ארבע הסוללות אשר עשו לְנַגֵּחַ את מצודת ציון ואת חומת העיר השניה. כראות יוחנן את הרעה הגדולה ההיא, מִהר הוא ואנשיו וַיִשְׁתָּעֲרוּ דרך המערות אשר מתחת לארץ על הסוללות ההן וישרפו באש את כלי המצור ואת כלי המפצים אשר עליהן. וביום השלישי עשו כן גם שלשה גבורים מאנשי שמעון, ויתנפלו על הרומאים ויציתו אש גם ביתר כלי המָצור והמשחית אשר בידיהם. מיום ליום התגברו הרומאים ויחליפו כֹחַ וגבורה למלחמה, ומיום ליום הוסיפו גם היהודים אֹמֶץ וָאֱיָל לְהִלָּחֵם באויביהם, ולא הִטּוּ אזנם לדברי השלום אשר שלח אליהם טיטוס ביד יוסף הכהן, בידעם את תרמית הרומאים ורוח עריצותם, ומה גם בראותם את אשר עולל טיטוס להיהודים אשר נפלו בידו אשר הוֹקִיעָם נֹכַח שער העיר, וידעו כי גם להם יעשה ככה אם יפלוּ אליו, ולא היתה אז לפניהם דרך אחרת רק דרך הנצחון או דרך המות —.

§ 273. 15. כראות טיטוס כי אזלת ידו ללכוד את ירושלים בכֹבד מלחמה, השיב חרבו אל תערה וַיְצַו להתזיק את המצור ולהקיף את העיר בחומה נשגבה לבל יצא איש מתוכה להביא אֹכֶל נפש בדרכים נסתרים כאשר עשו עד הימים ההם. והנה עד מהרה תם הלחם מתוך העיר המלאה רבבות אדם והרעב שר השתת פרש שחת רשתו על העיר הנצורה. לראשונה שלח חִצָּיו בדַלת העם וַיְשִׁמֵם, ואחרי ימים מועטים גם בעשירי עָם, ומיום ליום גָבַר המשחית הנורא ההוא ויאחז בכנפות העיר לְנַעֵר יושביה משנה ולהורידם דוּמָה. חללי רעב התגוללו בבתים, בחצרות, בשוָקים וברחובות ואין מְקַבֵּר, כי גם החיים מְזֵי

רעב

יעב ולהֱמי כָּפָן התנודדו בחוצות עד נפלו חללים גם הם — . רבים שָׂמו נפשם בכפם וינוסו אל מחנה הרומאים, אך מהמָּות בָּרחו ובחבלי המות נִתְמָכו! כי בטרם בָּרְחָם מהעיר בָּלְעוּ אגורות זהב ובהגיעם למחוז חפצם הוציאו את האגורות ההן מִבִּטְנָם בְּשִׁבְתָּם חוץ כדרך כל האדם, ובהוָדע זאת להרומאים בִּקְעוּ את בִּטְנֵיהֶם להוציא משם את הזהב — וכן עשו מְדֵי לילה בלילה, וַיְרַצְּחוּ למאות ולאלפים באין מציל! והקנאים אשר בעיר ההזיקו עוד את המשמר על כל השערים לבל ינוס איש אל מחנה הרומאים, וכל הנמצא יָדֻקַּר, ואף כי גם הקנאים התמוגגו ברעב, בכל זאת התגברו פעמים רבות על הרומאים, אך מקץ עשרים יום הצליחו הרומאים לשפוך סוללה הדשה על מצודת ציון ויגרשו את יוחנן ואנשיו מקרוב אל הסוללה, וינגחו את חומת המצודה עד רִדְתָּה (בשלישי לחדש תמוז), גם את החומה החדשה אשר בָּנוּ הקנאים בימי המצור, הרסו הרומאים ואת המצודה נָצָתוּ. בשבעה עשר בתמוז בטל התמיד, הָכְרַת מנחה ונסך מבית ה׳, ועבודת הקדש נשבתה. וטיטוס הוסיף עוד לשלוח דברי שלום אל היהודים וישבע להם כי לא ישלח ידו אל בית המקדש אם יכרתו עמו ברית שלום. אך דברי שלום ההם שלח תמיד ביד יוסף הכֹּהן וְזָעוּם הקנאים ושְׂנוּא נפשם ולא אבו ולא שמעו לו ולא הקשיבו אל כל דבריו.

§ 274. 16. אחרי הריסות מצודת ציון, השליכו היהודים את נפשם מנגד ללחום בעד בית המקדש לילה ויום, ופעם אחת בהשתער עליהם גדוד רומאים פתאם בנשף בערב יום, הִכּוּ אותם מִבְחַר גבורי היהודים אחור ויפילו בהם חללים רבים. ואלה שמות הגבורים הגדולים ההם: יהודה בן מירטון, שמעון בן יוסי, יעקב, ושמעון בן קטלה, יעקב בן שושן, גיפטה, אֲלִיקְסָאס ושמעון בן יאיר. בעת ההיא שָׂמוּ הרומאים את הַכָּרִים ואת אֵילֵי הברזל על חומת בית המקדש, והיהודים מִהרו ויהרסו את האולמים (זיילענגאֶנגע) המחברים את מצודת ציון אל בית המקדש, לבל יהרסו הרומאים אל המקדש, ויעשו תחבולות רבות וגבורות נוראות להשיב את ידי אויביהם אחור מִבַּלֵּעַ ומֵהַשְׁחִית את בית ה׳. אחת מהתחבולות ההן היתה כי הִצפינו אש ונפרית בתוך אולם בית המקדש המערבי, ובטרם פרצה האש, יצאו מהאולם ויתראו כִּירֵאִים וּנְמוֹגִים מפני הרומאים וינוסו מפניהם, ורומאים רבים עָלוּ על תועפות האולם וירדו לתוכו וישבו בו, ופתע פתאם התפרצה שלהבת אש מתלקחת וַתְּלַהֲטֵם. והיהודים הנסים הפכו פניהם מול האויב ויהרגו את כל הנמלטים מיד להבה, ויהי מספר הנשרפים והנופלים בחרב, רב מאד, לדאבון נפש טיטוס וכל שריו אשר קצרה ידם להציל את אחיהם הגבורים. אך אין מוּת הרומאים שׁוֶֹה בנֵזק האולם ההוא ובנזק יתר האולמים אשר נשרפו אז (בשבעה ועשרים לחדש הרביעי), כי ביום המחרת שרפו הרומאים את כל האולמים ואת כל הבנינים הנפלאים אשר לבית ה׳ בפאת מערבית, והרעב יִצְעַד בזעם בקרב ירושלים הסגורה ומסֻגרה, כמלאך משחית ישלח חִצָּיו הנוראים ויפיצם בכל

בית

בַּיִת ובכל אהֶל והיכל, יַד למאות ולאלפים יום יום, יַד אֵם על בנים, יַד כל העיר חֵרם ואין מידו מציל. בני ציון היקרים האוכלים למעדנים, נלחמו איש באחיו על נִבְלַת השקץ והעכבר המתגוללת באשפתות, בעד מְלֹא כַף חָצִיר יָבֵש ברפתים וּבְאֻרְוֹת הסוסים, חציר יבש אשר עָלה בְאשו וְצַחֲנָתו, ולאחרונה אכלו את אֵזור מתניהם ושְׂרוך נַעֲליהם וכל דְבַר תועבה אשר שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֵם נפש האדם. בעת הנוראה ההיא נִתְּכָה על שארית יהודה כל האָלות הכתובות בספר התורה, גם הרעה אשר לא נהייתה כמוה תחת כל השמים באה אז על היהודים האומללים, הלא היא כתובה במשנה התורה (תבא כח, לג) — —. צַחֲנַת רבבות חללים, חללי הרעב, עלתה בכל פִּנות העיר, וַתִּפָּרֶץ מגפה נוראה במאד מאד, ותשם על חללי הרעב ועל חללי החרב נוֹסָפות —. אך בכל אלה לָחֲמו גבורי יהודה וירושלים בירושלים וחוצה לה בצבאות גבורי רומא, ואף כי היו רְעֵבים ועֲיֵפים ונפשם ברעה תתמוגג, בכל זאת התגברו על אויביהם כפעם בפעם —.

שְׂרֵפַת בית האלהים.

§ 275. 17. הרומאים הציבו את הכרים ואת אילי הברזל על האולם המערבי אשר לחצר בית ה' הפנימית. ששה ימים רצופים נגחו את חומת האולם ההיא בלי הפוגה, אך לריק היה יגיעם, כי אבני החומה היו גדולות מאד ואשה באחותה התלכדו כסלע איתן. כה יגעו לריק מיום השני עד יום השמיני לחדש אב, ואז הֶעפילו עֲלות בְסֻלמים ובסערת מלחמה על תועפות חומת האולם, אך היהודים דחפו אותם אחֹרנית בחֹזק יד מִמְרוֹמֵי החומה אל עִמקי התהומות הנוראות אשר סביבותיה. אז נִחם טיטוס על מחשבתו הטובה אשר חָשַׁב לבלתי שְׁלוֹחַ יד אֶל בית המקדש, וַיְצַו לְהַצִּית אש בבנייניו החיצונים, והאש הִתְלַקְחָה סביב סביב כל היום ההוא וכל הלילה. אך לְמָחֳרת נִחַם טיטוס על הרעה אשר עשה, ויצו לְכַבּוֹת את התבערה, כי חמל על הבית הגדול ההוא אשר אין כמוהו תחת כל השמים, גם חפץ להפיק בזה רצון מאת בירינִיקה אהובתו, ומאת אגריפוס אחיה אשר עָזַר לו במלחמה ההיא, גם מאת טיבעריוס אלכסנדר אשר היה איש יהודי מִלֵּדָה —. ביום השני אחרי כְּבוֹת האש, התנפלו היהודים עוד הפעם על הרומאים (בתשעה באב), אך לא הצליחו כי הרומאים הרבים והעצומים מהם התגברו עליהם ויגרשום. ואז בא הַקֵּץ על שארית יהודה, על ממשלתה וּשְׁאֵתָהּ, על הוֹדָהּ והדרהּ, וכל שְׂכִיּות קדשהּ. כי בעשירי לחדש אב, נִסּוּ היהודים להתנפל עוד הפעם על צורריהם, אך גם בפעם הזאת הֻכּוּ אחור במַכּות אנושות מאד. והנה בתוך השאון והרעש ההוא, לקח איש רומי לַפִּיד אש בידו, וַיָּחֶל את פני רעהו להרים אותו בְמָרום, וישלך את הלפיד דרך אחד החלונים הנקרא בשם חלון הזהב, אל תוך בית המקדש. והנה מהרה קל אָחֲזה האש בבגדי הכהנים גם בַּעֲצֵי הַתָּאִים וַתִּתְלַקַּח סביב סביב וַתַּעַל עד תּוֹעֲפוֹת סִפּון הבנינים הגדולים אשר בבית המקדש —. והיהודים בראותם את השלהבת הנוראה

(דר"ע ח"ב) ואז המתלקחת

המתלקחת במקדש ה׳, צעקו צעקה גדולה ומרה במאד מאד, ובקול יללת מָות קפצו אל נהדי נחלי האש לְכַבּוֹתָם בדמיהם! — . וָרָץ מְמַהֵר שָׁלַח להגיד לטיטוס את אשר נהיתה, ויחרד טיטוס וַיִלָּפֵת, ויחפוז וירץ אל מקום השְׂרֵפה, וכל שרי החילים וגבורי צבאותיו אצים רצים אחריו בלי סדרים ובהמולה גדולה — ובתוך הרעש הגדול והנורא ההוא, רץ טיטוס הֵנָּה וָהֵנָּה ויצעק בכל מאמצי כֹחו לשריו ולגדוריו לְכַבות את האש. אך הם לא שמעו קול צעקתו, לא שָׁעוּ אל תנופות ידיו, כי כֻלם היו שִׁכּוֹרֵי יֵין החֵמה, ויתהוללו מרוב תשוקתם לנקום נקם מאת היהודים, אלה לאלה קוראים: „שימו אש!“ ואלה לאלה ישמיעו קולם: „הַגדילו המדורה!“ ומרגע לרגע גברה משובתם ואכזריות נקמתם עד כי השתגעו ויתנפלו לאלפים על שערי המקדש וירמסו איש את רעהו ברגליהם ועל נִבְלות החללים דלגו ויעברו קדימה, ורבים התנפלו על האולמים הבֹערים עוד באש ויהיו לשְׂרֵפה מאכֹלת אש עם המון יהודים רבים. ובהגיעם אל היכל ה׳, התהללו עוד ביתר עז וידחקו וידחפו איש את רעהו וישליכו לפידי אש בתוך המקדש פנימה, והקנאים הגבורים לא עצרו כֹחַ לְכַבּות את האש ולגרש מהמקדש את הרומאים הפורצים כפרץ מים זידונים ומגדילים עוד את המדורה, כי הם נרצחו בחרב הרומאים או נסו מפני חרבם. סביבות המזבח נפלו חללי היהודים כעמיר מאחרי הקוצר ועל מַדְרֵגָתוֹ רָעֲשׁוּ דמיהם כנהרות איתן, כי הרומאים עשו שם הרג רב מאד ולא הבדילו בין אנשי המלחמה ובין אנשי השלום, גם בכל חוצות ירושלים עברו והרגו ורצחו ורמסו וטרפו מאין הפוגות — . וטיטוס ראה כי קצור קצרה ידו לכבות את האש המתלקחת בבית המקדש, וימהר ויבוא עם ראשי שרי חיליו אל בית קדש הקדשים, וישתומם במאד מאד על הודו הנורא ועל יפעת קדשו, ולא יכל להבליג על תמהון לבבו ולְהִפָּרד מהבית הקדוש והנורא ההוא עד אשר פרצה האש גם בתוכו ותאחז בארבע קירותיו, והנה עד מהרה השתָּערו שנית גבורי היהודים בחרב נוקמת על הרומאים, ובהר הבית גם בחצרות המקדש חִדשו עוד הפעם מלחמה איומה ונוראה מאד. קול תרועת הרומאים ושאון מצהלות עָזם, יללת היהודים על שְׂרֵפת בית מקדשם, ורעש האש המקרקרת קירות וקורות, כֻּלם יחד הִרְעִישׁוּ הארץ ממקומה, הִרגיזו מוסדות הרים ועמודי שמים תמהו והתפלצו. מַבּוּל אש ותְהוֹם שלהבת סָבּוּ את הר הבית, וכל העיר נִראתה מרחוק כבֹעֶרֶת באש פלדות והדריה מסביב יעשנו. רבים מבני ציון היקרים נפלו בְּאַוַּת נפשם אל שלהבת בית ה׳ לְהִשָּׂרֵף אתו יחד, ורבים עוד מהם, אנשים ונשים וטף, התפרצו דרך צבאות הרומאים ושלהבת האש ויבואו אל אֵילַמֵּי בית המקדש הדרומים וישבו שם, כי האמינו בדברי נביאי השקר אשר נִבאו להם כי ברגע ההוא אשר יבער בית המקדש באש, יעשה להם ה׳ נפלאות אשר לא נבראו ולא נראו עוד בארץ — . אך הרומאים התנפלו גם על האומללים ההם וירצחום באכזריות נוראה מאד. ובעת אשר בָּעַר בית המקדש באש, שללו הרומאים את כל כלי חמדתו, את אוצר זהבו וכִגלות הונו וכל שכיות קדשיו, ואת כל היהודים

אשר

אשר התיצבו לפניהם הרָגו, גם את אנשי השלום טָבָחו, הרות בִּקֵעו, עוללים ויונקים נִפצו אל הסלע, ואין קץ ואין קצב לכל מעללי הרֹצח אשר עוללו אז ביום אף ה' —. המקדש עם כל חצרותיו וְאֵילַמָּיו ותָאָיו נשרפו באש, ולא נותרו רק יסודות המקדש ושריד מעט מִכָּתְלוֹ המערבי. והרומאים באו בתרועה וקול חצוצרות אל המקום אשר היה שם משכן כבוד ה', ויתלו את נשריהם ואת פסילי אליליהם נֹכַח השער המזרחי, ויקריבו שם כעס קרבנם, וַיְחָרְפוּ את אֱלֹהֵי ישראל וַיְנַבְּלוּ את כֵּס קדשו. כהנים רבים הִסְתַּתְּרוּ אז על חומת המקדש אשר נשארה עוד, ויהיו שם ימים אחדים עד אשר אָכַף עליהם הרעב והצמא להתנפל אל טיטוס ולהתחנן אליו בעד נפשם, אך העריץ ההוא הֵשיב להם אמרים: „לכהנים ישרים יאתה לְהִסָּפוֹת עם בית מקדשם יחד„, וַיְצַו לִפְגוֹעַ בם ולהמית אותם עד אחד —.

§ 276. 18. אך בכל זאת לא היה עוד קץ להמלחמה הנוראה. ראשי הפריצים נָסוּ עם פליטי אנשי חילם אל העיר העליונה, ושם נדברו עם טיטוס. יותנן ושמעון שאלו ממנו לתת להם רשיון לצאת מהעיר עם כלי מלחמתם, כי הם נשבעו לבל יתפשטו את כלי נשקם כל עוד נשמת רוח חיים באפם. אך טיטוס לא אבה לתת להם את שאלתם, רק גָזַר עליהם להשליך את כלי מלחמתם מידיהם ולהסגיר את נפשם בידו אם לשבט אם לחסד. ועל כן התלקחה המלחמה עוד הפעם אחרי אשר נשרפה כל עיר התחתונה עד עין השלוח וחלק העיר הנקרא בשם עֹפֶל. בעשרים לחדש אב החלו הרומאים לשפוך סוללות על חומת העיר העליונה, ומקץ שמונה עשר יום (בשביעי להדש אלול) כִּלוּ את מלאכת הסוללות, והקנאים לא התרפו גם אז ויתיצבו כגבורים עריצים לפני צורריהם ולוחמיהם, ואת האדומים אשר אבו לכרות ברית עם טיטוס, הרגו בח"ב או כלאו אותם בבתי כלאים. אך לאחרונה מטה יד הגבורים ההם מִכֹּבֶד יד הרעב אשר הָיָה בם ומרוב עמלם וצרות נפשם. והרומאים עלו בסערה על החומה ויתפשו את המגדלים ואת המבצרים, ויתפרצו בתוך העיר בחרבות שלופות וירצחו את כל היהודים אשר פגשו בשוקים וברחובות, ואת הנסים והנמלטים בבתים שרפו באש עם בתיהם יחד. בבתים רבים מצאו חללי רעב. גם על הגגות ראו משפחות משפחות אשר נמוגו מוּלעפות רעב, ובנפשם הנחושה לא התעורר רֶגֶשׁ הֶמלה, אך שחקו עוד ויריעו על מִשְׁבַּתֵּי הבת יהודה וישללו את הבתים ואת החיים הרגו, רמסו, טָרְפוּ, רצחו, גם על עוללים ויונקים לא חסה עינם, ולא הציבו גבולות לְמעשה ההֶרג והרצח כל היום ההוא. במקומות רבים כִּבוּ נהרי דְמֵי היהודים את התבערה הנוראה המתלקחת בתוך העיר, והרומאים הלכו עד השוקים ועד הברכים בנחלי דם ההם, ובכל זאת לא השיבו חרבם אל תערה עד אשר יָגעה ידם וְעָיְפָה נפשם מקטל ואז חדלו משפוך עוד דם; אך האש לא שקעה עוד עד אשר אכלה וַתְּלַהֵט את כל העיר עד היסוד בה. ביום המחר (הוא יום השמיני בחדש אלול) שרפו הרומאים גם את יתר הפליטה אשר נשאר עוד בתוך העיר, גם הרסו את חומת העיר ולא הותירו ממנה רק

חלק

חלק קטן בפאת מערבית, אפס כי את שלשת המגדלים הנפלאים הנקובים בשם: היפיקוש: מרים, ופיזיאל הניחו ולא שלחו בם יד, כי טיטוס צוה להניחם להיות עדים נאמנים על גבורתו ונצחונו הגדול —. הנה כי כן נפלה נפלה העיר רבתי עם, רבתי בגוים, שרתי במדינות, כלילת יפי משוש כל הארץ! כן היתה לְשַׁמָּה ירושלים כִּסֵא ה׳ ומקדש קדשו! כן נפלו בני ציון היקרים בידי עריצי גוים, ושארית בני יהודה המקדישים את שם ה׳ אל אמת, סֻגרו בידי בני אֵל זָר המכעיסים את קדוש ישראל על פניו תמיד!! —.

§ 277. 19. וטיטוס לא הרוה עוד את צמאונו מדמי רבבות אלפי היהודים, ונפשו האכזריה לא שבעה עוד נקם בכל הֶרג האיום והֶרֶצח הנורא אשר עשה בירושלים ואשר לא נעשה כמוהו תחת כל השמים, וַיְצַו להרוג ולהשמיד גם את השארית הנמצאה עוד בירושלים וביהודה, ואין קץ ואין קצבה לכל האכזריות והשערוריות אשר עולל אז ליהודים גם אחרי הָרסו את ארצם ואת מקדשם ובשובו במרכבת עֻזו מירושלים רומאה, הוסיף עוד סרה וּשְׁאוֹל חטא, כי בכל פעם אשר עשה משתה לשריו ועבדיו, צִוָּה להשליך המונים המונים מאצילי בני ירושלים ערומים לפני אריות ונמֵרים, ובראותו איך תְּטֹרְפְנָה החיות הטורפות את האבדים ההם ועצמותיהם תְּפַצֵּחְנָה, מָחָא כף וימַלא שחוק פיהו, ופעמים רבות צִוָּה להשליך המון אָבות ובנים יחדו לפני פריצי חַיּוֹת, ואחרי אָכלן את חֲצִי בשרם ועוד בהם רוח חיים, צִוָּה להצילם מִשִּׁנֵּיהֶן ביום ההוא ולהשליכם ביום מחר להיות טרף להחיות הטורפות ההן, ככה יעשה טיטוס כל הימים! גם הוסיף עוד עשות עלילות רֶצַח כאלה בלי הפוגה אשר לשמעם יְעֻוֶּה כל השומע תסמר שערת בשרו ונפשו תתפלץ בתוכו. קאֵיוס, נערא וכל עריצי רומא לא עשו אף חֲצִי עריצותו, כי הוא נורא מהררי טרף ואין חֵקר לרשעתו וזדונו ואכזריות נפשו הזעומה! וזה הוא האיש אשר כל סופרי דברי הימים יהללוהו וִישַׁבְּחוּהוּ ויאמרו כי היה תפארת מין האדם ומשוש כל ילודי אשה! זה הוא האיש אשר כל כותבי תולדות האדם יעידו עליו כי אם עבר עליו יום אחד אשר לא עשה צדקה וחסד בכה מנהמת לבו ויקרא: „יום אחד מימי חלדי עלה בתהו ואבד! —“. אחרי אשר כִּלָּה טיטוס את כל חצי זדונו בארץ יהודה, ואחרי מַלאוֹ תַאֲות נפשו השובבה עד בלי די, שב לרומא, ויסע במרכבות עֻזו בשער העיר, ויוחנן ושמעון שרי צבאות ירושלים אשר לָקַח בשביה, אֻסרו אל אחורי המרכבה עם עוד שבעים איש מנכבדי ירושלים וְשׁוֹעֶיהָ, ולפני המרכבה נשאו שרי רומא את שְׁלַל יהודה ואת חֵיל ירושלים וּבִזַּת בית האלהים, גם את מנורת הזהב ואת שֻׁלחן הזהב ואת כל כלי שָׁרֵת היקרים, את בגדי הכהן הגדול הממֻלאים באבני חפץ, ואת כל הכסף וכל הזהב וכל כלי החמדה אשר הביא טיטוס מארץ יהודה, ומאת אלף איש מבני ציון וירושלים עברו בזיקים אחרי מַסַּע הנצחון ההוא. והם האפרתים והאצילים וכל איש חיל והבחורים גבורי כֹח והבתולות היפות אשר הביא טיטוס רומאה. אחרי כן הביאו את שמעון אל שער בית

המשפט

המשפט וידושו את בשרו בברקנים ובעקרבים עד כי לא נותר מְתֹם בבשרו ואז הסירו את ראשו מעליו בגרזן, ואת גְוִיָּתוֹ תָּלוּ על העץ. ואת יוחנן שָׂמוּ בבור צלמות ושם ישב במחשכים כמֵתי עולם עד אשר מת ברעב ובצמא. את שארית בני יהודה מכר טיטוס לעבדי עולם ואת הנשים העדינות לשפחות נחרפות, ואת כלי הקדש שָׂם בהיכל השלום אשר בנה אספסינוס אביו בעיר רומא. מני אז נפלה ארץ הקדושה, נָשַׁמּוּ מסלותיה, אָבלו דרכיה ומעגלותיה נָעוּ, ושארית יהודה, שרידי חרב ורצח גָּלוּ וַיִּזָּרוּ בכל ארצות תבל ויהיו נודדים בגוים. קצף ה׳ על עמו ויתשם מעל אדמתם, אך גם בארה משפטו טוב ומטיב הוא וכל מעשהו בחכמה, וחכמתו וטובו הֵפיץ את היהודים לבעבור בַּצֵּעַ את תעודתם. לְלַמֵּד דעת אלהים לכל העמים והלשונות. כי בארץ כנען קצרה ידם לְמַלאות את התעודה הקדושה ההיא, הארץ ההיא היתה להם רק בית ספר ובית חִנוך להיות לְמוֹרי ה׳ וכהנים ומורים לאפסי ארץ, ואחרי אשר נמלאו דֵעָה את ה׳ כמים לים מכַסים, הפיצם ה׳ על פני כל התבל לבעבור יאירו אור הדעת ההיא לכל העמים וְיָסֹלּוּ לפניהם הדרך לאמונת אֵל אחד קונה שמים וארץ. בִּלַּע ה׳ את פני הַזָּג הַלּוֹט על פרי עץ הדעת, לבעבור יָפוּץ הזֶרע אשר בתוכו וְיִנָּשֵׂא לכל רוחות השמים להחיות עמים רבים. „כי נפזרתם בגוים„ יאמר טוביה, „אשר לא ידעו את ה׳ למען תספרו להם את נפלאותיו ולמען תודיעום כי אין אלהים זולתו„, „וְשִׁלַּחתי מהם פליטים„, יאמר ה׳ „אל הגוים וגו׳ אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים„. וזאת התעודה מִלאו היהודים בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מְאֹדָם. בכל הארצות אשר היו נדחיהם, קִדשו את שֵׁם אֵל אחד לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את כבודו, דברי תורתו נעתקו אל כל לשונות העמים הנאורים, ואור קדשה נָגַהּ גם עליהם, עד כי ממזרח שמש עד מבואו מְהֻלל שֵׁם ה׳ אֵל אחד, ובכל מקום מֻקטר מֻגש לשמו.

278 §. ואספסינוס ישב על כסא הקיסריות ברומא וייטיב להרומאים את הרעה אשר הִפְגִּיעוּ בהם הקיסרים אשר היו לפניו. הוא הֵשִׁיב אחור את ידי אנשי הצבא מְבַלֵּעַ וּמֵהַשְׁחִית את האזרחים, הוא הֵסִיר את המוסר האכזרי אשר הִרְבִּיצוּ קיסרי רומא על כל איש הנוגע בהוד המלוכה בשגגה, הוא מִלא את אוצר המדינה כסף וזהב בְּכַלְכְּלוֹ את הוצאות ביתו במשפט ולא פִזר הון רב על משתה שמָנים ומשחקי תעתועים כההולכים לפניו, הוא הוסיף לְפָאֵר את עיר רומא בהיכל המְפֹאָר אשר בָּנה בתוכה ויקרא לו בשֵׁם „היכל השלום„, ובית הַנַּהלול הגדול (אַמפִּהיטעאַטער) אשר יצא שְׁמוֹ בכל הארץ ואשר על שארית פליטתו ישתוממו עד היום כל הנוסעים המשכילים, הוא השיב את הבאַטאַפִים (באטאפער) היושבים בשפלת רהיין אל רומא להיות לה לעבדים אחרי אשר התפרצו מפניה בעזרת ציפילים שר צבאם, והוא הרחיב את גבולות רומא בְסָפְחוֹ אליה את ארץ בריטאניא אשר לכד אגריקאָלא אחד משרי צבאיו. הוא אגריקאָלא הנלבב והנודע לשֵׁם ולתהלה תחת טאַציטוס המזכיר הגדול וכותב תולדות ימי

חייו

חיו. הגבור הזה לכד את ארץ בריטאניא עד קאַלאַראָניה (שאָטטלאַנד הגבוה) ניַטַּע בתוכה את שפת הרומאים ואת כל מנהגיהם והליכותיהם, וכארבע מאות שנים רצופות מָשְׁלוּ הרומאים בה. דת הדרואידים אשר החזיקו בה הבריטאנים הָלכה הלוך וחסור מעט מעט עד כי נִבְלְעָה כָלִיל בדת הרומאים. אך אחרי אשר הִכּוּ מנהגי הרומאים שרשיהם בלבות הבריטאנים, ואור הציוויליזאַציאָן נָגַהּ עליהם, רפו ידיהם, נָשתה גבורתם, עד כי לא יכלו לעמוד לפני תנופת חרב הקאַלאראָנים הפראים אשר הניפו עליהם, ולא עצרו כח לעצור בעד מִפְרוֹץ בארצם.

טיטוס ג׳. תתל״ט—תתמ״א 79—81 § 279. אחרי מות אספסינוס, ישב טיטוס בנו על כסא המלוכה אחריו. ועל רוב עונותיו שפט ה׳ את ארץ רומא בשלשה שפטים נוראים. בעיר רומא פָּרצה אש מתלקחת וַתְּלַהֵט את כל העיר עד אשר נֶהפכה לְעִיִּין וַעֲרֵמות אֵפר. גם דֶּבֶר הַוּוֹת וְקֶטֶב יָשׁוּד הוֹיָה בעיר הבירה ההיא ויורד אלפי אלפים איש שְׁאוֹלָה. ונורא משניהם היה הַשִּׁמָּמוֹן הגדול אשר הֵשַׂם הר שרפה וועזוף (Везувія) את תפארת איטאליא, צְבִי עֲדִי הרומאים, כי ההר ההוא פָּעַר את פיהו לבלי חֹק וַיְזָרֵם מַבּוּל אש ותהוב שלהבת על כל סביביו, ומתגרת ידו רגזה ותרעש הארץ עד כי נהפך כל כִּכַּר נעאַפעל למדבר שממה, ושלש ערים מהֻללות נִבְלְעוּ בבטן הארץ ונשמדו מעל פני האדמה, הלא הן: הערקולאַנוּם (Геркуланумъ), פּאָמפּעאי (Помпей) וסטאַביאָ (Стабій). הַהֶרֶם הנורא ההוא, האש הגדולה והמַגֵּפָה האיומה אשר חָלָה אַל זוֹעֵם ברומאים מחריבי בית מקדשו, דִּכְּאוּ לארץ חַיַּת טיטוס וַיַּכֵּר וַיֵּדַע כי נקמת ה׳ היא נקמת היכלו, וַיָּקֶל את ידו משארית יהודה —. בעת אשר ירק הר וועזוף גלי אש ופלגי להבה (לאַווה), נִכְסָף נִכְסֹף פליניוס (Плиній) הבכור הנודע לחוקר גדול בחקרי הטבע, להתחקות על שרשי החזון האיום והנורא ההוא ולדעת את מוֹצָאו וּמוֹבָאוֹ, אך תמרות עשן וגלגלי קִיטוֹר להֵט שָׂמוּ מַחנק לנפשו וימת, כאשר יספר לנו בן אחיו פליניוס הצעיר ידיד הקיסר טראַיאַן בשני מכתביו אשר שלח אל טאַציטוס סופר דברי הימים לבני רומא, שלש ערים ההן אשר נִבְלְעוּ בבטן שְׁאוֹל, היו צרורות טמונות בבטן האדמה עד ימי הדור שלפנינו אשר אז פקד ה׳ על האדמה להשיב את הפקדון אשר הָפקד אתה אלף ושמונה מאות שנה. כי באֹרח פֶּלא נגלו הערים ההן לעיני החופרים, ומן העת ההיא החלו מלכי האדמה לחפור אחריהן ויוציאו לאור אוצרות חשך ושפוני טמוני דברים יקרים עתיקי ימים, כלים מכלים שונים, היכלי חמד, כתבי יד יְשָׁנים ועוד דברים נפלאים אשר היו לעינים לחוקרי קדמֹניות בימי הדור הזה.

§ 280. והנה לפי עדות סופרי הרומאים, נהפך טיטוס לאיש אחר בשבתו על כסא המלוכה, עָזַב את רשעתו ומשובתו וישלך את עריצותו ואבזריות זדונו עד כי קנה את אהבת הרומאים במשפט, אך במותו שָׁב

ההשד

החשך וַיְכַס את עין הארץ, כי על כסאו ישב דאָמיציאַנוס (Домціанъ) אחיו, איש חֵמות, בעל נפש חֲבלה, שונא אנשים, אכזר ועריץ, רודף אחרי חמדת הבצע ותאוות נתעבות. „ועל כל אלה נועז לתת את לבו כלב אלהים, ויכתוב בפקודיו דברי גדופה ועזות לאמר: אדוניכם ואלהיכם מצוה —״. גם דמי נקיים שפך בלי חָשך, ואת היהודים האֹבדים רָדַף באף ויגירם על ידי חרב, ויתר הרבה עוד רדף את כל הנוטים אחרי דת הנוצרים, ויעלוז לבו בראותו את חבלי המות ואת מְצָרֵי הַשְׁאוֹל אשר הִפְגִיעַ בְּהַלְקוּחִים לַמָוֶת. „הים היה כלא מאנשים מְגֹרָשִׁים וּמָחרמים״, יאמר טאַציטוס, „וּסְלָעָיו וְכֵפָיו היו אֲדֻמִים מִדְמֵי הַנִרְצָחִים, ובעיר רומא היתה חלחלה ואימת מות כל ימי הקיסר העז הזה. כֹּה הִתהלך העריץ הזה באשמיו עד אשר רְצָחוּ אותו עבדיו בהיכלו על פי דוֹמִיצְיָה (Домиція) אשתו היפה וְהַשׁוֹבֵבָה, ואחד מזקני שרי המועצה וּשְׁמוֹ נערפַאַ (Нерва) הוּרַם על כסא המלוכה, ויתאמץ בכל מאמצי כחו לְרַפְּאוֹת את הפצעים אשר חִלָּה דאָמיציאַנוס ברומאים: פָּתַח דלתות בתי האסורים ויוציא את האסירים להפשי, גם הֵשִׁיב את הגולים אל ארצם ואל מולדתם, ואף על היהודים האומללים שָׂם עינו לטובה, הוציא אסירים, השיב גולים וַיְצַו לכל עמו לבל יפריעום מעבודת אלהיהם. הקיסר הצדיק הזה לקח לו לבן וליורש עֶצֶר את שר צְבָאוֹ הגבור המשכיל וַחֲכַם הלבב אֻלְפִּיוּם טראַיאָנוס (Траянъ) הספרדי, אשר ישב על כסאו אחריו וימלוך בצֶדק ובמשפט, והרומאים קראו לו בשם „הטוב והמטיב״, ובכל קיסרי רומא מבלעדי יוליוס צאֶזאַר ואנטונינוס הראשון אין עָרוֹךְ אליו בתפארת גדולה ובנדיבות לב בכֹח וגבורה למלחמה ומועצות ודעת בהליכות המלוכה. הוא השיב לשרי המועצה את תקפם ואת מִשְׂרָתָם, הִרבה להשכיל להיטיב ויכונן בתי ספר ובתי מִדְרָשׁ לְלַמֵד בם את בני הנעורים חכמה ודעת, וביחוד את היתומים בני עניים אשר אין עוזר להם, הֵקַל את המסחור בעשותו דרכים וּמְסִלּוֹת חֲדָשׁוֹת, גשרים, אפיקים וְחַפִּים, וַיֶרֶב את תפארת רומא בהיכלות ומקדשים, טירות וארמונות ובית אֹסֶף ספרים (ביבליאָטהעק) וְשׁוּק חדש (Forum) אשר הציבו שם זקני שרי המועצה וראשי בני העם מצבת כבוד לשמו ולזכרו, והיא נִצֶבֶת שם עד היום הזה ונקראת בשם „מצבת טראַיאנוס״. הוא אהב חכמה ותושיה, ויתהלך עם חכמים תמיד ומה גם עם טאַציטוס הסופר החכם. הוא שבר במלחמה את גְאוֹן הדאַציער אנשי המלחמה היושבים על נהר דאָנוי (Donau), ויקח מידם את מאלדויא, את וואלאַכאַי ואת זיבענבירגען ויספחן לגבול רומא ויושב בתוכם אנשי חיל מילדי הרומאים. בארץ הקדם לָחַם את הפרתים וילכוד את בבל ואת סעלייקיא ועוד ערים רבות, גם ספח את ארמעניא ואת ארם נהרים לגבול רומא. גם בארץ עֲרָב חִלָּה חַרְבּוֹ הגדולה, כי יושבי סלע ערב, בגדו ברומאים וינַתקו את

דאמיציאנוס ג״א תתמ״א—תתנ״ו 81—96

נערפאַ ג״א תתנ״ו—נ״ח 96—98

טראיאנוס ג״א תתנ״ח—תתע״ז 98—117

מוסרותימו

מוסרותימו, וטראַיאנוס הכביד את ידו עליהם וישיבם למשמעת הרומאים כבראשונה. הקיסר הזה אהב את ר׳ יהושע בן חנניה בעבור חכמתו וצדקתו, וַיְמַלֵא את ידיו לשוב ולבנות את בית המקדש בירושלים. והיהודים האמינו כי פָקַד ה׳ את עַמו וּבָחַר עוד בירושלים לבנות לו בית זְבוּל בתוכה על ידי המלך הזה כאשר פקד את אבותיהם לפָנים לבנות לו הבית על ידי כורש מלך פרס. אך הכותים (הם השמרונים צוררי יהודה מעולם) הלשינו את היהודים לפני הקיסר באמרם כי אם יִבָּנֶה וְיִכּוֹנֵן הבית הזה, ישובו היהודים וימרדו במלכות רומא כאשר עשו כן בימי נערא. דברי מְקַשְׁנֵי בסתר ההם ירדו חדרי לבב הקיסר, ויהפך לבו לשנוא את היהודים, ויתעצב על דבר הפקודה אשר פקד לבנות את המקדש ואשר אין להשיב —. אז יעצו לו הכותים כי יחֹק ליהודים את תבנית מלאכת המקדש שלא כדת תורתם, ובדבר הזה לא יָחֵל את דְבַר פקודתו, גם הבית לא יִבָּנֶה עוד, כי היהודים לא יאבו לְשַׁנוֹת מאומה מתבנית המקדש לַמְרוֹת דתם ותורתם —. וייטבו דבריהם בעיני הקיסר, ויעש כן, ויהי בהתאסף קְהַל עדת היהודים בבקעת בית מרון לשמוע את פקודת הקיסר האחרונה, התקצפו קצף גדול בראותם כי אך הָתֵל הֵתֵל בם הקיסר וַיַּשֶׁל את נפשם בתוחלת שוא, ובחום לבבם נוסדו יחד למרוד במלכות רומא, אך ר׳ יהושע בן חנניה הִרְגִיעַ את לבבם בְּנָשְׂאוֹ באזניהם את מְשָׁלוֹ על החסידה אשר בִקשה שְׂכָרָהּ מאת אֲרִי טורף על דְבַר העצם אשר הוציאה מגרונו — ובזה הֵשַׁךְ את חמתם, וישימו יד לפה. מני אז היתה רוח אחרת את הקיסר טראיאנוס וישם על היהודים עֹל ברזל, גם גזר עליהם לבל ילכו בחֻקות תורתם. ואז נִסו היהודים שנית לחַבל עֹל רומא מעליהם. כי היהודים אשר בקירענע התאספו תחת דגל אַנדרעאַס ולוּקאַס נבוריהם וימרדו במלכות, ויקומו על היונים צורריהם ויהרגו בהם 220,000 איש, ושרידיהם נָסוּ לאלכסנדריא אשר במצרים, ושם קמו על היהודים בחרב נוקמת ויהרגו בהם עם רב, אך היהודים אשר בקירענע נקמו את נקמת דמי אחיהם ההם ויתנפלו בחרב על יושבי ליביען ויעשו בהם הֶרג רב. אז שלה טראיאנוס את מַאַריוּס טוּרבַאָ שר צבאו לליביען, והוא לָחַם עם יהודי קירענע ויהודי מצרים אשר חָשוּ לעזרתם, וינצחם ויכריעם לטבח. לתקופת השנה התפרצו גם היהודים היושבים באי ציפערן, ויהרגו ביושבי האי המונים המונים ואת עיר זאַלאַמין הָרְסוּ, וישלח טראיאנוס גדודי גבורים לציפערן תחת פקודת האדריאנוס, ואחרי מלחמה נוראה גָבַר האדריאנוס ויך ביהודים מכה גדולה ויגרשם מהאי ההוא. מני אז לא חדלו היהודים לעשות תחבולות ולהכין הכֹּל למלחמה. שלש עשרה שנים רצופות רקמו בסתר עצה וגבורה למלחמה גדולה וארוכה, וכלם נאספו תחת דגל איש יהודי גבור נורא אשר נתעה בשוא ויאמין כי משיח אלהי יעקב הוא, וַיַּתְעֶה גם רבבות אלפי יהודים להאמין בו ולהרים יד בקיסר רומא. שֵׁם הגבור ההוא **בֶּן כּוֹכָב** (בר כוכבא בלשון ארמית, וגם סופרי הרומאים קראו לו תמיד בשֵׁם כּוֹכָב), ואליו נָהֲרוּ

כל

כל גבורי היהודים וכל בחורי חמד וַיְלַמֵד ידיהם לַקְרָב ואצבעותיהם למלחמה, ובגבורתו הנפלאה והנשגבה לָכַד בימים מעטים חמשים ערי מבצר, ותשע מאות וחמש ערי פרזות וכפרים בארץ יהודה, ויעש הֶרֶג רב ונורא בצבאות גבורי רומא המפֻזרים בכל ערי יהודה. אז נבהלו אלופי רומא, אשתוללו כל גבוריה ולא יכלו לעמוד לפניו, והוא עלה כשואה על ירושלים וילכדה ויהרוג את כל הרומאים אנשי המלחמה אשר בתוכה. ואחרי עשותו את כל הגבורות הנוראות האלה, גָבַהּ לבו וְרָמוּ עיניו, וישם כתר מלכות בראשו, וימלוך בארץ יהודה ככל אַוַת נפשו, גם הטביע מטבעות על שמו. אך אם ה׳ לא יֵצא בצבא מלחמה, שוא זרוע עם גבורת אדם! אם ה׳ לא יְשַׁוֶה נזר על גבור, נִזְרוֹ כחלום גז חִיש וַיָעוּף — . ואף כי כל ימי הקיסר טראַיאַנוס התגבר הגבור הנערץ ההוא על הרומאים, וגם האדריאנוס שר צבאו לא עָצַר כֹּח לעשות לו מאומה, אך אחרי מות טראַיאַנוס ואדריאנוס ישב על כסאו. אז בא הַקֵץ על מלכות בן־כוכב ונגדעה קרן יהודה, כאשר נספר במרוצת דברינו.

אדריאנוס ג״א
תתע״ז—תתצ״ח
117—138

§ 281. האדריאנוס (Адріанъ) לא היה נבהל ללכוד ארצות רחוקות ולרשת משכנות לא לו כטראַיאנוס, רק שָׂם עינו ולבו לְחַזֵק את ארצות הרומאים לבל יָעוז כל מלך רב ושליט לנגוע בהן לרעה, גם בָּחַר בחכמה ובחרשת המעשה מבקרב ומלחמה, כי הוא היה איש תבונות, ידיו רב לו בהחכמה ומדע, לשונו דִברה צַחות בשפת יון, גם עטו עט סופר מהיר, אך אהב מאד את החנופה, ועדת חֲנֵפיו הֵרִימוּ את תהלתו עד שחקים, מאהבתו העזה לחכמה ולחרשת המעשה, נסע בארצות רחוקות ימים רבים לָקַחַת לֶקַח טוב מחכמי כל עַם וָעָם, לראשונה הֵרִים פעָמיו לארץ יון, לארץ אזיא ולארץ מצרים ויתמהמה שם ימים כבירים, אחרי כן עָבַר בארץ מבוא השמש וַיְבַקֵר את צרפת, ספרד, בריטאניא וארצות נהר רהיין, בהיכל מלכותו מצאו קֵן להם סופרים מהירים, חכמי לב, חכמי חרשים ובעלי לשון למודים, והגדול מִכֻּלם היה פלוּטאַרך היוני אשר כתב ספרים הרבה מלאים חכמה ודעת, על אהבתו העזה לבנינים גדולים ולכל מעשה ידי חרש וחושב, יעידו שרידי הרבות ביתו אשר בנה על פני השדה על יד טיפאָלי, מצבת קבורתו אשר הכין בחייו, מצודתו הנשגבה (האַדריאַנסבורג) אשר ברומא, ועוד שרידים אין מספר אשר שרדו מיתר בניניו ומצבותיו — .

§ 282. בשנה השנית למלכו, העיר כל חמתו על בן־כוכב, ויקרא את יוליוס סעפֶערום שר צבאו הגדול מארץ בריטאניא, ויצוהו לשפוך כֹּבֶד מלחמה על הגבור ההוא, גם להרוג ולהשמיד ולאַבֵּד את כל היהודים וּלְמַחוֹת שמם וזכרם מתחת השמים. בבוא יוליוס סעפֶערום עם רבבות גבוריו ארצה יהודה, היתה ראשית מעשהו לעלות על ירושלים להלחם עליה עד רדתה, כי בעת ההיא בְּצַר אותה בן־כוכב בחומה נשגבה גם בָּנָה את בית המקדש בתוכה. ימים רבים לָחַם יוליוס סעפֶערוס על ירושלים, ובן־כוכב הִפִּיל בחילו חללים

אין

אין מספר לפני שער העיר, אך לאחרונה גָבַר שר צבא הרומאים, ובן־כוכב עם חילו הגדול נמלטו אל עיר **ביתר** הבצורה מאד. אז גָבַר יוליוס סעפֿערוס חַיָלים וישתער בתעצומות עָזוֹ על העיר הבצורה ההיא וילכוד לראשונה את המבצרים אשר סביב לה, ואחרי כן התאזר עֹז, ובסופה וסערה ברעם ורעש לָחַם על העיר עד אשר נפלה בידו בתשעה באב — יום מבוכה ומבוסה, יום חשך וצלמות לבני ישראל מאז, יום אשר בו שרף נבוכדנצר את מקדש ה׳ בפעם הראשונה וטיטוס בפעם השניה —. והרומאים התפרצו כפרץ מלאכי מות בתוך העיר ויעשו ביהודים הרג רב ורצח נורא עד מאד! חמש מאות אלף ושמונים אלף איש הֻגִירוּ על ידי חרב, גם בן־כוכב נפל אז על חללי בת עַמוֹ אחרי מָלְכוֹ שלש שנים ומחצה, וזולת מֵתֵי מלחמה הרבים והעצומים ההם, מתו עוד לאלפים ולרבבות ברעב ובצמא, בדֶבר ובאש, ולאלפי אלפים נמכרו לעבדים בעד אגורת כסף ושעלי שעורים, והעיר הגדולה **ביתר** נהרסה עד היסוד בה, גם כל הערים אשר נותרו עוד בארץ יהודה, והחמשים מבצרים ותשע מאות ושמונים וחמש ערי הפרזות והכפרים אשר לבד בן־כוכב במלחמה, היו לשרפה מאכלת אש ולא נותר בהן אבן על אבן, ואז נהרגו גדולי ישראל תופשי התורה, ומהם רבי עקיבא, רבי חנינא בן תרדיון, רבי אלעזר בן שמוע ורעיהם הנודעים בשֵם הרוגי מלכות, וחמת האדריאנוס עוד לא שככה, ויגזור על הרוגי ביתר לבל יֵאָסְפוּ ולבל יִקָבֵרוּ, להיות מאכל לעוף השמים ולחיתו טרף, וגם בזאת לא שב עוד אפו מהיהודים, ויעש שפטים רעים ונקמות נוראות בעַם שרידי חרב, שפטים אשר לא נעשו כמוהם מימי טיטוס צורר היהודים עד היום ההוא, וגם בכל אלה לא שָׂבַע עוד נקם וַיִבֶן על מְקוֹם ירושלים ההרוסה עיר חדשה ויקרא לה בשם: „איילא קאַפיטאָלינה„, בשֵם משפחתו „איילא„, וכשם היכל האליל יופיטער קאַפיטאָלינוס אשר בנה על מקום מקדש ה׳ השמם, על מקום בית קֹדש הקדשים הִצִיב את סֵמל נֹגַהּ (ווענוס) ואת צלם כֹּכָב (יופיטער), ועל שער העיר המָפנה לבית לחם, הִציג תבנית חֲזִיר מיער להכעים את לבב היהודים ולהרעימם. ויגזור אֹמֶר כי כל איש יהודי אשר יָעוֹז לבוא בשערי העיר החדשה ההיא, מות יומת, וגם מרחוק לא יביט עליה. ושקוציו השוממים עמדו על האריאל וההראל מאה ושמונים שנה, ושֵם הקדש „ירושלים„ נשכח עד מהרה, עד כי לא ידע עוד איש רומי כי היתה מעולם עיר אשר שְמָהּ ירושלים. וגם בכל אלה לא הֵשִיב עוד האדריאנוס אַפּוֹ מעל היהודים ויגזור עליהם לבל ישמרו את השבת, לבל ימולו את בניהם ולבל יֶהגו עוד בתורה, וכל העובר את מצותו אחת דתו למות. ומי יודע אם לא עשה כָלה את כל היהודים תופשי התורה לולי נְגָפוֹ אלהי המשפט וַיְשַלַח בו חֲרוֹן אפו וימיתהו מות איום ונורא מאד —, ואחרי מותו הלכו גזֵרותיו הלוך וחסור עד אשר ספו תמו מן הארץ. כי אחרי מלחמת בן־כוכב הטו היהודים את שכמם לשאת ולסבול את אשר נָטַל ה׳ עליהם, ויהיו עבדים נאמנים להרומאים, וקיסרי רומא לא מנעו את הטוב מהם. מאתים

שנה

שנה נחשבו ככל אזרחי רומא, וישבעו לחם ויהיו טובים וישבו בטח ושאנן באין מחריד. כי הרומאים לא צררו את בני דתות אחרות בגלל דתיהם השונות מִדָּתָם, ואם אך הִטו שכמם לעבוד אותם באמונה, לא הרגיזום ולא מנעו את טוב ארצם מהם. והיהודים לא כלו את הימים הטובים ההם בתענוגים וחפצי חֹמר, רק התאזרו עֹז להקים את עמודי דתם ותורתם וליַסד את בתי הישיבות אשר מהם תצא תורה ודבר ה׳ לכל היהודים. וה׳ הִטָּה חסדו אליהם ויתנם לרחמים לקיסרי רומא האדירים, הלא הם: אנטונינוס החסיד (פיוס), מאַרקוס אוירעליוס, קאָממאָדוס, ספעטימיוס סעפּערוס, העליאָגאַבאַלוס ואלכסנדר סעפּערוס ויֶתר הקיסרים.

אנטונינוס פיוס
ג"א תתצ"ח-תתקכ"א
138—161

§ 283. אחרי מות אדריאנוס ישב על כסאו אנטונינוס החסיד (Антонинъ IIій) הוא היה מלך צדיק וחסיד, צפירת תפארה לבני האדם וּמְשׂוֹשׂ כל התבל, הוא הניח ליסוד מוסד כי טוב טוב לְקַיֵּם נפש אחת מהאזרחים מֵהֲמִית אלפי אויבים, ועל כן לא הֵנִיף על גוי וממלכה חרב ולא עשה מלחמה בארצות נכריות, וכל ישעו וכל חֶפצו היה רק לעשות שלום ולהכין אותו ולסעדו לבל יִמּוֹט לאֹרך ימים. בימיו פָּרַח הצֶדק ורוב שלום, החכמה הֵרִימָה קַרנה בכבוד, חרשת המעשה נתנה פִּרְיָהּ, וכל מעללי יֹשֶׁר ותושיה ישבו על גַּפֵּי מרומי קרת. גם היהודים הנגשים והנענים שאפו רוח חיים בימי מושל צדיק הזה, ולפי הנראה הוא היה המלך אשר צִוָּה לְקַבֵּר את הרוגי ביתר. בימיו צָץ צִיץ נֵזר הקֹדש, הלא הוא רבינו יהודה הנשיא אשר קָדוֹשׁ יֵאָמֵר לו ואשר הֵאִיר עיני כל ישראל במשנה תורתו ובצדקתו הנפלאה. סופרי הרומאים יקראו את ימי ממשלת הקיסר הזה „בשם תֹּר הזהב" (דאַס גאָלדנע צייטאַלטער), ויש בפיהם נכונה.

מארקוס אוירעליוס
ג"א תתקכ"א—תתק"מ
161—180

§ 284. אחרי מות הקיסר הזה מות ישרים. מָלַךְ מאַרקוס אוירעליוס (Маркъ Аврелій) הנקרא גם בשם אנטונינוס הפילוסוף, וגם הוא היה מלך צדיק וישר. גִּבּוֹר חיל במלחמה וטוב לבב בעת השלום. בהיותו עוד נער בן שתים עשרה שנה, הואיל הלך אחרי תורת הפילוסופיא השטאית ופקודתה שמרה רוחו להעביד את בשרו אל רוחו ואת תאות לבו אל שִׂכלו, לכַבד ארחות צדיקים ולהבזות דרך רשעים בכל שאט בנפש. הוא הקים בתי ספר טובים ומועילים בכל מקומות ממשלתו ללמד בהם דעת ותבונה. הוא חִבר ספרים רבים מלאים דעה בינה והשכל, מוסר ולֶקח טוב וכל מעגלי צדק. הוא הכניע את המארקאָמאנים העם העז בהלחמו בם על נהר דאָנוי בעת היותו סָפון בשכבת הקרח והקפאון, והוא לחץ את הגערמאנים מהלאה לגבול ארץ הרומאים. בימיו ישבו היהודים שקֵטים ושלֵוים כבימי אנטונינוס החסיד, כי גם הוא האיר פניו אליהם וישם להם שלום.

5. קורות החכמה באחרית ימי ממלכות האליל.

§ 285. גורל החכמה בארץ הרומאים היה כגורלה לפנים בארץ ההעלענים, כי כל המחזיקים בה הֶחזיקו גם במִדות רעות, תָּרוּ אחרי לבבם ואחרי עיניהם אשר הם זונים אחריהם, וישחיתו ויתעיבו עלילה. יען כי החכמה היתה קרובה רק בפיהם ושפתם, ורחוקה מכליותיהם ולבם. ויתעמרו בה להפוך אותה לקרדום לחפור בו, וכלי חפץ למצוא על ידו לַבָּסֶף מוֹצָא, לנחול כבוד ותהלה, ולהתהדר קבל עם —. החכמה והרשת המעשה מצאו קן להם בהיכלי הקיסרים, בארמנות העשירים גם בבתי דלת בני האזרחים. המסחור פָּרח כשושנה, וכל מלאכת מחשבת ומעשי ידי אמן הרימו קרנם בכבוד. בעיר רומא ובכל ערי המדינות הוקמו בתי ספר גדולים וטובים ללמד בהם דרך תבונות וארחות מדע לבני הנעורים ולכל מבקשי חכמה. שרידי בניני הרומאים באיטאליא ובערי מדינות אחרות, יפליאו עד היום את לבב רואיהם. המצֵבות, ארונות המתים, המזבחות הנֶחפים בכתֹבות וציורים מפֹארים ובפטורי ציצים מחמדי בת עין, כלי חמדה וכלי מתכות מעשי ידי אמן אשר יוציאו החופרים מבטן הארץ, יעידו על חכמת חכמי החרשים אשר היו בימי קדם ההם, ימי ממשלת קיסרי רומא. מכל ערי ארץ הקדם, ארץ מצרים וארץ יון, נדו נעו כל החכמות והמדעים רומאה בירת התבל ויתקעו שם יתהדן ומשם נפוצו לכל נפות הרומאים גם לכל ארצות המערב. הערים אשר כוננו ידי הרומאים בספרד, בצרפת, בבריטאניא, בנָפות רהיין ומחוזות נהר דאָנוי, היו לעינים לכל העמים הסָרים אל משמעת רומא, כי מהן יצאה חכמה ותושיה להעמים ההם, עד כי מעט מעט הֵמִירוּ לשונם בלשון הרומאים, הוציאו את דתיהם ומנהגיהם אשר הנחילום אבותיהם, מפני דתי הרומאים ומנהגיהם, וברבות הימים התלכדו ויהיו אתם לעם אחד —. אולם יען כי חכמת הרומאים לא היתה מולדת ארץ מולדתם רק מולדת חוץ, ונִטעי נַעמניה היו רק זְמוֹרוֹת זרות מארצות נכריות, על כן לא הִכְּתָה החכמה שרשיה בלבותם ולא שֹׁרֵש בנפשם גִזְעָהּ. לא הצליחה ולא עשתה פרי על אדמת נכר —. רגשי צדק, אהבת אדם, אהבת האמת ואהבת חסד, כמוזר נֶחשבו בעיניהם, בָּזוּ לרודפי צדקה, ובתמימי דרך וישרי לב התקלסו, גם לָעגו לכל אנשי רוח אשר בראו חדשות ונצורות ברוחם הכביר, וכל ישעם וכל חפצם היה רק תענוגות בני האדם, לאכול מעדני מלך ולשתות במִזרקי זָהָב עֲסִיס רמונים ומבחר יֵין הטוב, לשבת ספונים בהיכלי תפארה, ללבוש שָׁנִי עם עֲדָנִים ולהעלות עדי זהב על לבושם. האזרחים אשר לא עָבדו את עבודת הצבא ועבודת האדמה, נֶהפכו לרכים וענֻגים וַיְבַלּוּ ימיהם בבתי המשחק ושנותיהם בבתי שעשועים, הִתענגו על מראה מלחמות האנשים והחַיות במקום רואים, גם התעלסו באהבים בבתי הרתצה —. כי כל תענוגות בשרים ההם הֵכינו להם קיסרי רומא להוליך אותם הולל ושולל לבעבור הָסב עינם ולבם מהליכות המלוכה —. רחשי הכבוד ואהבת המלאכה, תמו נכרתו מקרבם עד כי לקחו

אנשים

אנשים רבים לחם חֻקם יום יום מידי הקיסר ולא התבוששו, ומבקשי לחם עני כזה רבו מיום ליום. הַצנע לֶכת וְנֹעם חיי הבית והמשפחה, נשכחו מלבות ההמון. עֹשֶׁר ותענוגים היו אלהיהם, להם כרעו בֶרֶך, אליהם התפללו, ועל מזבחם הקריבו את כבוד האדם, את תֻּמתם ואת יָשרם. לשוא הֵניף עליהם החכם פרעזיוס את שֵׁבט עֶברתו ובמר רוחו שלח בהם את חִצֵי התוליו היורדים חדרי בטן! לשוא הִתְעַבֵּר בם יופענאַלים ויהתל בהתוליהם וַיִּתַעתע בהעתועיהם ויגל נַבלותם לעיני השמש! לשוא שפך עליהם החכם לוציאן בוז ולעג כמים וְרָגַז וְשָׂחַק להבלי דתם ותועבותיהם הגדולות! כל תוכחות מוסר וכל אמרי בינה וְשוט לשון ורִשפי מַהתלות לא עצרו כֹח לְשָׁרֵשׁ מקרבם את מדותיהם הרעות ואת הבלי דתם ומנהגיהם הנתעבים והנאלחים —.

§ 286. בדורות תהפוכות ההם נִבדלו חכמי לב מְתֵי מעט מִרגשת התבל ופעולות אדם, וַיִּנָזרו לחכמה ומדעים, ויסבו עיניהם מעת הַחַיָה המלֵאה הבלים ומעשה תעתועים, וישאו דֵעם למרחוק לאסוף בחָפניהם חִקרי לב פרי חכמי ימי הקדם. ובראותם כי נָבקה רוח חכמי הדורות הראשונים מקרבם, ואין בהם כֹּחַ לברוא חדשות ונצורות כמוהם, התאמצו להשלים את ההסרון הזה על ידי חכמת הַדִבֵר (רהעטאָריק), וילמדו לשונם לנְאֹם נאֻמים נעימים, לדובב שפתי נאמנים, נִיבים נָאוים וארשת שפתים צחה ונמלצה. בבתי מִדרשיהם הַטֵף הִטיפו צוף נֹפֶת מליצותיהם כיד חכמת הלשון הטובה עליהם, וכל העם מקצה נהרו לשמוע אמרי פיהם כי נעמו. במקהלות עשירי עָם, ישבו חכמי לשון ההם ראש, וישאו משליהם ויביעו רוח חכמתם לשמחת לבב השומעים. וְכה רבה תפארתם עד כי גם בהיכלי הקיסרים נִרדם נתן ריחו, ומראשי נכבדיהם היה דיאָ חריזאָסטאָמוס, הורדוס אַטיקוס, פֿאַפֿאָרינוס ועוד רבים כמוהם. ראש המדַברים בין הרומאים היה החכם קווינקטיליאַנוס אשר נָטַע את חכמת הַדבר בעיר רומא, וירחיב מאד את גבולה בין הרומאים, ומהם התפשטה בכל ארצות המערב. ספרי החכם הזה אשר כתב לְלַמֵד את החכמה ההיא, נכבדים הם מכל המון הספרים אשר כתבו הרומאים בעת ההיא הנקובה בשם „עת הכסף". אמנם חכמי הַדִבֵר ההם (רהעטאָרען) הֶעתירו דִבריהם על כל דִברי חכמה ומדע, ויטפלו עליהם לַהַג הרבה מאד עד כי עִוו את פניהם וישחיתו את הודם. ועל חכמת המליצה טפלו לַהגם הֶרב יותר הרבה מֵעַל יתר המדעים, ויהַללו את יפעתה יותר מכלם, כי שִׂפְּחוּ עליה את הַשַׁחֶפֶת הנקראת בשם שַׁחֶפֶת בעלי הלשון (דיא רהעטאָרישע שוואולסט), ויאסרוה בכבלי ברזל, כבלי הכללים הרבים אשר בְּדָאו מלבם לְשַׁחֵת את יפעת הודָהּ —. עדים נאמנים על משפט אמת הזה, הם שירי החזיון אשר שָׂם אַנאֶנוס סענעקה נקרא עליהם, ושירי גבורים אשר שָׁרוּ בעת ההיא לוקאַנוס, סיליוס איטאליקוס, פֿעלעריוס פֿלאַקוס וסאָסטיוס, כי הם משלי אֵפר, לגבי חמר גביהם, מלאים מלים ולהג הרבה, ולא ירוממו את נפש קוראיהם, וכל רוח חיים אין בקרבם —. אך תחת אשר השחיתו החכמים ההם

את

את הוד המליצה, תָּרוּ חכמים רבים בעוז מתניהם לְפָרֵש וּלְבָאֵר את שירי המשוררים הקדמונים ומליצות המליצים העתיקים, גם קִבצו כעמיר גורנה את בחירי השירים הקדמונים ההם ומִבחר המליצות העתיקות ויכתבום בספרים לבל יאבדו מתוך הקהל —. והנה אף כי הִרבו חכמי הלשון להשחית את המליצה השִירִית, לא הֵרעו ולא הִשחיתו את המליצה הַפְּרָזִית, כי היא התנוססה גם אז כאבן נֵזר אם כי נופלת היא מהמליצות הקדמוניות,ולא באה עד תֹּקֶף רעיונותיהן ועזוז גבורות הגיוניהן —. בעת ההיא הֵרימה חכמת הדינים והמשפטים את קרנה בכבוד, כי הרומאים הפליאו מאד לעשות בחכמה הזאת ויעפילו עֲלוֹת עד מְרוֹם קִצָּהּ ויעשוה שלטת בארץ. בשאר המדעים היו עוד הרומאים תלמידי היוָנים כבימי הראשונים, כי היוָנים היו גם בעת ההיא חכמים מחֻכמים ויודעי בינה, ועל כֻּלָּם הִגדילו לעשות בידיעת מֶחקרי ארץ (געאָגראַפיע) ותולדות בני האדם (געשיכטע) בשתי מאות שנה הראשונות לספירת הנוצרים. פלוטאַרך החכם היוני כתב ספרים יקרים רבים על תולדות ימי עולם אשר עד היום כל סופרי התולדה לְמַעְיָן ישיתום, כי מהם ישאבו מֶחקרי ימי קדם וקורות העמים והלשונות והליכות ארצות הקדם —. אַרריאָן איש יְוָנִי יליד אזיא הקטנה, פלוסוף נִכבד, חכם מְדִינִי ושר צבא כהאיש קסענאָפָֿאָן לפָנים, מצא חן בעיני הקיסר אדריאנוס, ויכתוב בספר את מלחמות אלכסנדר הגדול, ואת תולדות ארץ הודו ומשפטי העמים היושבים בה —. אַפִּיאַן, דְיאָ קאַסיוס, העראָדיאָן, ועוד חכמים רבים מחכמי היונים, כתבו ספרי דברי הימים לקיסרי רומא גם נטו קו על כל דרכיהם ועלילותיהם. פאָליאָן (Pliyan) גם עליאַן (Aelian) העלו אור בהיר על טכסיסי המלחמה אשר היו בידי ההעללענים בדורות הראשונים. איש יְוָנִי בימי הקיסר האדיראַנוס ושמו עליאן (השני) כתב שני ספרים יקרים המאספים המון ידיעות רבות ושונות מחכמי דורות קדומים, גם הַגָּדוֹת עתיקות מְשַמְּחוֹת לב על אודות הטובות הגדולות אשר יעשה האלהים בממלכות הטבע ולבני האדם. אנטהענאָאוס (Athenaus) יליד אלכסנדריא, נעצר בעיר רומא בימי הקיסר קאָמאָדוס, ויהי חכם לבב ונבון דבר מרקדק עצום ובעל לשון למודים עד להפליא, והוא אָסַף דברי חכמה וְאִמְרֵי בינה מספרים רבים מאד, (יותר מאלף וחמש מאות ספרים) אשר נאבדו ממנו, ויכתבם בַּסֵפֶר זִכָּרוֹן לדור אחרון, והספר הזה אוצר יקר הוא מאד לחכמי כל דור ודור, כי בו אֻסְפוּ לאַסֵפה תולדות ימי קדם, מליצות ושירים עתיקים, ידיעות רבות ושונות בחכמת הטבע והעולם וכל דבר חכמת בינה ודעת. קלוידיוס תלמי (Claudius Ptolomaus) איש משכיל וחכם גדול אסף בספריו היקרים דעות חכמי הקדם על אודות מחקרי ארץ (ג ע אָ ג ר אַ פ י ע),תולדות השמים (אסטראָנאָמיע)וחשבון העתים(צייטרעכנונג) וישם עליהם נוספות בהשכל ודעת, וַיְחַו דֵעוֹ על כל הידיעות הנכבדות ההן כיד חכמתו הטובה עליו. ספריו היקרים היו לעינים בכל ימי הַבֵּינַיִם (מיטטעלאַלטער) לחכמי הנוצרים והישמעאלים. גם חכמי ישראל הלכו לאורם בספריהם הנכבדים

יצ"ל

על דבר הידיעות ההן. פויזאַניאַס (Pausanias) איש חכם אשר לא ידענו את תולדות ימי חייו רק כי היה יליד אזיא הקטנה (קפוטקיא או לידיען), הֵרִים פְּעָמָיו שָׁנִים רבות לעבור ארצות רחוקות, ובשובו ממסעותיו ישב בעיר רומא בימי הקיסר אדריאנוס או אנטונינוס, ויכתוב ספר יקר ונעלה אשר הוא מְקוֹר נִפתח לידיעות תולדות ימי הקדם ומחקרי ארץ ותבל, לידיעות דָּתֵי העמים הראשונים ומשליהם הקדמונים ועוד דברים רבים כאלה, עד כי בצדק נוכל לְהַשְׁווֹת את ספרו לספרי החכם הנודע שטראַבאָ (Strabo) ולספרי החכם הגדול תלמי, כי שלשת אנשי שֵׁם האלה יחד גִלוּ חדשות ונצורות בתולדות הימים ומחקרי הארץ וידיעות רבות תוצאות לבב חכמי ימי הקדם —. גם חכמת הרפואה מָצְאָה קֵן לה בעת ההיא על ידי חכמי היונים: גאלענוס (Галенъ) יליד פערגאַמוס כתב ספרים רבים מאד, אשר יותר ממאה נשארו עוד בידינו עד היום הזה, וברוחב לבבו אסף את כל ידיעות חכמת הרפואה וכל הנסיונות אודותיה אשר הרו והגו הרופאים הקדמונים, כהיפאָקראַטעס (Ипокdатъ) וחבריו, גם הוסיף עוד עליהם כהנה וכהנה כיד חכמתו הגדולה בחכמת הרפואה —. החכם דיאָגענעס לאַערטיוס (Diogénes Laertius) אשר חי במאה השלישית לספירת הנוצרים, חִבר ספר יקר על תולדות הפילוסופיא היונית, ואף כי נמצאו בו שגיאות רבות וחסרונות למכביר, בכל זאת יקר הוא בעיני כל חכמי לב בגלל הידיעות הרבות אשר יודיענו על אודות תורת הפילוסופים ועל אודות תולדות ימי חייהם, ועוד דברים רבים כאלה, דברים טובים ומועילים ליודעיהם. וגם את סִפּוּרי אהָבים (ראָמאַנען), הִמציאו חכמי היונים לראשונה, ואחרי כן יצאו סופרים רבים בארצות המערב בעִקבותיהם ויעשו כמעשיהם, ובמאה הרביעית והחמישית לספירת הנוצרים רחבה ונסבה מלאכת סִפּוּרי האהָבים עד כי היתה לענף אחד מענפי הליטעראַטור, אך לא היתה עוד נכבדה אז כבדורות החדשים אשר התחרו סופרים רבים במלאכה הזאת ויפליאו לעשות —.

1. חכמת הַדִּבֵּר (רהעטאָריק). בחכמה הזאת היו הרומאים תלמידי היונים יותר מבכל יתר החכמות, ועל המשוגות וְהַלַהַג הרב אשר סָפרו היונים ועל החכמה הזאת, שָׂמוּ עוד הרומאים נוספות, עד אשר קמו בהם מורים יִשְׁרֵי שֶׂכֶל וְטוּבֵי טַעַם ודעת וַיְפַנּוּ דַרכה מכל אבני תֹהוּ וַיְסַקְּלוּהָ מכל צוּרֵי מִכְשׁוֹל וַתְּהִי לחכמה יקרה ומפֹארה. בראשונה הִשְׁפִּיקוּ הרומאים בספרי בעלי אסופות אשר אָספו אִמְרֵי שֶׁפֶר מספרי חכמי היונים בעלי שְׂפַת נֶאֱמנים ויעתיקום לשפת רומא וַיְצִיגוּם לְמשֹׁל בני עַמם לִנְאֹם נְאֻם כמוהם ולצאת בנתיבותיהם. אך בימי חיי הקיסרים כאשר החלו בני הנעורים לשקוד על דלתות בתי המורים, המורים חכמת הַדִּבֵּר, גם שָׁנְנוּ לשונם וישאו מדברותיהם בתוך קָהל וְעֵדה, וַיְנַסּוּ גם את כֹּחָם בשירים שקולים, אז התעוררו חכמי הרומאים להוציא אִמְרֵי שֶׁפֶר ממקור לבבם ולחַבֵּר ספרים על הליכות חכמת הַדִּבֵּר כאשר עָשו היונים לפָנים, וירחיבו את גבולה ויגדילו את תפארתה עד מאד. מ׳ פאַביוס קווינקטיליאַנוס

הספרדי

קווינקטיליאנוס ג"א תת"ב— תתע"ה 118—42

הספררי, היה ראש המורים בחכמה הזאת, לפניו לא היה בכל הרומאים כמוהו, ואחריו לא קם עוד בעל לשון למודים כזה. החכם היקר הזה, למד את חכמת הַדִּבֵּר בבתי הספר אשר ברומא, גדולי חכמי העיר נתנו לו מהלכים בביתם. בימי אספסינום הקיסר היה ראש לכל המורים בחכמת הדִּבר, גם הקיסר דאָמיציאנוס לְקָחו למורה וּלְמְנַהֵל בהיכלו, והוא חִבר שנים עשר ספרים נכבדים מאד הנקובים בשֵׁם «מוֹרֵי דרך בחכמת הַדִּבֵּר», ובהַשכל ודעת נלחם את בני דורו על הַבְאִישָׁם את ריח החכמה ההיא בדרכיהם הנלוזים, וַיְסַל לפני חכמי לב מסִלה ישרה על פי משלים רבים מספרי המליץ הגדול ציצערא ויתר ספרי המליצים הקדמונים. הוא היה חֲכַם לבב ונבון לחש, טוב טעם ודעת לו במליצה ושיר, בעל נפש יקרה ורוח נדיבה, ובאחרית שְׁנוֹתָיו היה שְׂבַע רֹגֶז ותלאה, כי מֵתה עליו אשתו הצעירה ושני בניו, וכל הליכות ביתו היו מלֵאות עֶצֶב בתגרת קְשִׁי יומו. כל ימי הַבֵּינַיִם (מיטטעלאלטער), נֶחשב החכם הזה למורה דרך ומלמד להועיל בחכמת הַדִּבֵּר —. גם סִפרו הקטן המכונה בשם «שיחה על אודות המדברים», או «הסִבּה אשר ירדה חכמת הדִּבר בִשְׁפַל המדרֵגה», יקר הוא ורב התועלת ליודעי דעת. סופרים רבים העתירו דברים הרבה על אודות הספר הזה, ורבים הֶחליטו כי בן נעורים הוא להחכם הגדול טאַציטוס, אך אין בפיהם נכונה. הספר הנחמד הזה חֻבר בארח שיחה אשר ישיחו אנשים רבים במועצות ודעת על דְבַר חכמת הדִּבר —. החכם קאָרנעליוס פּראָנטאָן יליד קירטאַ, היה בעל לשון למודים ודובר צחות, וקיסרי רומא אָצְלוּ לו כבוד והדר בגלל חכמתו הגדולה. מכל ספריו לא נודע לפָנים רק ספר הדקדוק אשר חִבר ברֹחב לבבו, וזה רק בארבעים שנה אשר נִגלו ספריו ואגרותיו אשר שלח להקיסר אנטונינוס פיוס ולהקיסר מארקוס אוירעל הניכו, גם עוד שרידים אחדים מספריו היקרים אשר הוציאו חכמי הדור הזה לאור. ומני אז נודע לנו כי לא לשוא הִללו אותו הקדמונים מאד על אודות לשונו המְדַברת נפלאות וניב שפתו הברורה ורוממות הגיוני לבבו.

2. חכמת השיר. בחכמת השיר (זולתי שירי התולים) לא עשו ידי הרומאים תושיה בעת הכסף אשר נדבר בה כעת. כי הם לא התאמצו לברוא חדשות בחכמה הזאת רק הֶחזיקו בישָׁנות וַיָּהִינוּ לַתקות את שירי ווירגיל ויתמכרו לו מִמְכֶּרֶת עבד —. הגדול בכל משוררי הרומאים בימי ממשלת הקיסרים, היה אַנגאוּס לוקאַנוס (ג"א תשע"ח—תתכ"ה 65—38) אשר הֹרג בימי הקיסר נעראָ. הוא הֵחל ולא כִלה את שירתו היקרה הנקובה בשם פֿאַרזאַליאַ, ואף כי לא חלו בה סגלות המליצה הנשגבה, נָאוה לה תהִלה בגלל נעימות אִמָרֶיה ובגלל רוח האהבה לארץ מולדת ולהכנסיה התפשית המרחפת על פניה. המשורר הזה הלך בתורת הפילוסופיא הַשְּׂטָאִית וַיִּבָּדֵל מכל פשעי בני דורו ומשפעות תענוגי בשרים אשר הם זונים אחריהם, וַיְשַׁלַּח בהם חרון אפו בְּצִלְצְלֵי שיריו ובזעם לשונו —. סיליוס איטאַליקוס, הֶחזיק בְּשׁוּלֵי כְנַף המשורר הנערץ ווירגיל, אך לא הִצליח

לעוף

לָעוּף על כנף רננים כמוהו, ולא הִשִּׂיג את תְעוּפַת שירתו הנשגבה — . פאַפּיניוס שטאטיוס הצליח יותר ממנו במלאכת השיר, ויישר שני שירי גבורים על מעללי אכילל הגבור הנודע ועל בני עדיפוס, גם עוד שירים רבים ושונים, ובכל שיריו יצא בעקבות משוררי יון ודרכו היתה צלחה. הקיסר דאָמיציאַנוס נתן לו מַהלכים בחצרו, כי החליק אליו המשורר הזה; בלשונו, ובכל שיריו לא הִזכיר שֶׁמֶץ דבר מכל תועבותיו ועריצותו. במות הקיסר ההוא, שָׁב המשורר בערום ובחֹסר כֹּל לעיר מולדתו וימת שם.

3. מדקדקים ומבארים. בתוך עֲדַת המדקדקים והמבארים עשו להם אנשים אחדים שֵׁם עולם בהאירם אור חדש על ספרי חכמי ימי הקדם. יוליוס הגיניוס אָסַף בספריו המון מְשָׁלים קדמונים אשר על פיהם יתברו וְיִוָּדעו מִשְׁלֵי העמים הקדמונים בספרי דתם ואמונתם (מיטהאָלאָגיע), גם דברי חכמים על חֻקות השמים וכוכביהם אשר על ידם נשכיל ונדע מצב חכמת התכונה בדורות עולמים — . בימי הקיסרים המכונים בשם אנטונינים, התנוסס האיש החכם אי געליוס אשר אָסַף בספרו היקר אִמרי בינה, מחקרי לשון, ידיעת דברי הימים ועוד ענינים נכבדים ממבחר ספרי החכמים הקדמונים, גם צָבַר תוֹצָאות רבות (פראַגמענטע) מספרים נכבדים אשר עלו כבר בתהו ואָבדו — . החכם נאַניוס מאַרצעליוס המדקדק כתב ספר יקר לְלַמֵּד בו את דרכי לשון הרומאים, ויתאמץ לְטַעַת את הלשון הנמרצה ההיא בלבות בני דורו אשר שכחוה, וְלָפַתַּת בם את רוחה על פי אֲסֻפַּת אִמרי שֶׁפֶר וניבים נְאוּים והמון מִלִים נושָׁנוֹת אשר אָסַף בספרו — . בראשית מאה החמישית לספה"נ כתב מאַרקאָביוס (אחד מחכמי האפלטונים החדשים) באור רָחָב על חֲלום סציפיא מעשה ידי ציצעראָ, גם ספר נכבד על קורות העתים ועל משלי הדת ועוד דברים עתיקים ומועילים כאלה.

4. סופרי דברי הימים. בין סופרי דברי הימים אשר היו בימי הקיסרים, עשו להם הסופרים האלה שֵׁם עולם: קורטיוס רופוס בספרו אשר כתב אודות אלכסנדר מוקדון ומלחמותיו וגבורותיו אפס אף כי שפתו ברורה בספר ההוא גם רעיוניו נִשָׂאִים וציוריו נשגבים, בכל זאת לא יֻחַד כבודו בקהל ספרי דברי הימים, יען כי הֶעתיר תהִלות והִכביר תשבחות על אלכסנדר, וירוממהו מֵעַל לכוכבי אֵל, עד כי כל דבריו הם רק כדברי מְמַשֵּׁל משָׁלים ומספר סִפורי הבַּדים ואין להציל מהם דבר אמת — . פֶּעלעיוס פאַטערקולוס נודע לְשֵׁם על ידי תולדות הרומאים ותולדות ימי הקיסרים אשר כתב בדברים קצרים, אולם בקוצר לשונו השחית את הוד המליצה הפשוטה כאשר שִׁחֵת לה קורטיוס בלַהג לשונו, לַהַג הרבה אין קץ. אַנֶּאוּם פְלאָרוּס (בימי הקיסר טראיאַן או האַדריאן) נודע הוא על ידי ספר דברי ימי הרומאים אשר כתב בשפה קצרה, אך הוא בִזר בספרו מלא חפנים תהלה להרומאים ללא־אמת, גם לא היה לו יתרון הכשר דעת מספורי דברי הימים — . סועטאָניוס טראַנקווילוס (ג"א תתכ"ח—תתצ"ח 98—138) מזכיר הקיסר האדריאנוס, כתב תולדות שנים עשר קיסרי רומא הראשונים

 ודרכי

ודרכי חייהם וכל עלילותיהם. מרבית ספוריו היקרים והמועילים, העתיק מספרי דברי הימים האצורים בבית גנזי הקיסרים, ומקצתם שמע מפי אנשי אמת —. החכם ריסטינוס קנה לו שם גדול על פי ספריו הטובים אשר כתב, אך מכֻּלם לא נשאר בידנו רק ספר אחד מאֹסף מדברי הספר הנכבד מעשה ידי טראָגוס פאָמפעיוס יליד גאליה, חכם וסופר מהיר מאד בימי הקיסר אויגוסטוס, אשר שאב ממעינים נאמנים את תולדות ארץ יון וארץ אזיא ומשפטי העמים היושבים בתוכן. הסופר אייטראָפיוס השאיר אחריו ברכה בספרו האהוב והנחמד המכלכל בדברים קצרים את דברי ימי הרומאים וכל העתים אשר עברו עליהם מיום היותם לגוי עד ימי דורו —. חותם סופרי הולדות הרומאים בשפת רומאית, היה האיש החכם אַמיאַנוס מאַרצעללינוס (בערך ד"א ק"ע 410 לספה"נ) אשר חי בדור הסופר אייטראָפיוס ויאסוף את רִבֵּי תולדות קיסרי רומא האחרונים בסדרים ישרים גם העביר עליהם את רוח הבקֹרת כאיש משכיל ודורש אמת, פיהו מלא תוכחות מוסר על בני דורו אשר הֶעֱוו דרכם וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת, ועל פני מחברתו מרחפת רוח חן ואהבת אמת וצדק, ועִקבות הבלי שוא ומדוחים לא יֵרָאוּ בה, וזאת לנו לְעֵדָה כי המחבר לא התגאל ברת בני עַמו, דת הַכְּזָבָה המלאה לה מוסר הבלים ומעשה תעתועים. אפס כי לשונו המתנַהגת בכבֵדות, ניבי שפתיו סָרֵי הטעם ומליצותיו המסֻבָּלות להג הרבה, יתנו עֲדיהם על אָבדן טוב טעם בני דורו בהליכות שפתם ובידיעת הליטעראַטור וחכמת סופרים —.

5. ידיעת החֻקים והמשפטים. הידיעה הנכבדה הזאת התנשאה במשך שתי מאות שנים הראשונות לקיסרי רומא וַתַּעַל עד מְרוֹם קִצָּהּ, ויתר הרבה רָחבה עוד ונסבה בימי הקיסר האדריאנוס עד הקיסר אלכסנדר סעפֿערוס משך מאה שנה. מראשי החכמים בחכמה הזאת יֵחָשבו שלשה אנשים מילדי הסאַבינים, הלא הם: סאַלפיוס יוליאַנוס, סעקסטיוס פאָמפאָניוס, וגאַיוס, ויותר עוד מהמה ראשי השופטים (פראָפֿעקטען דעם פראֶטאָריומס) הנודעים לתהלה בכל הארץ, ושמותם: עמיליוס פאַפּיניאַנוס (בימי הקיסר סעפטימיוס סעפֿרוס), דאָמיציאַ אַלפיאַנוס ויוליוס פוילוס (בימי הקיסר אלכסנדר סעפֿערוס). החכמים ההם הִטביעו את אדני חכמתם על ספרי החֻקים והמשפטים העתיקים מעשה ידי יודעי דת ודין בדורות הראשונים, אך על פי רוב יסדו את הידיעה הזאת על מוסרות הנסיון, כי הנסיון הוא המורה הגדול בכל ארחות החיים ומה גם באֹרח משפט — החכמים הגדולים ההם אהבו מאד את הפילוסופיא הַשְּׁטָאִית עד כי יָרוּ אותה לאבן פִּנָּה בידיעת החֻקים והמשפטים כאשר עשו כן האשכנזים בדורות האחרונים להפילוסופיא ההענעלית בְּשׂוּמָם אותה לאבן הראשה בידיעה הנכבדה הזאת —.

6. חכמת סופרי היונים חכמים וסופרים רבים מבני היונים כתבו בימי קיסרי רומא ספרי דברי הימים להרומאים, וכל הקורא בם בשום לב יכיר וידע בנקל את תבונת העת ההיא, עת שלטון העריצות והאמונה בהבלים ומשאות שוא. על פני כל ספריהם נִשְׁבָה רוח עבדות ורוח חנופה, ומכל המונם נִבקה רוח

הדרור

הדרור, סר רוח המשפט ורוח הבקרת, ואך שוא היה יניעם לְיַפּוֹת את החסרונות ההם בחלקת לשון, במליצה צחה וְאִמְרֵי שֶׁפֶר, כי בעד עֲדִי עֲדָיִים האלה נשקפים החסרונות ההם אשר לא יוכלו לתקון. בין חכמי יון וסופריהם היותר מְהֻללים והיותר נכבדים בדורות ההם היו אנשי שם האלה: א) פלוטאַרך יליד חאֶראָניא בארץ באָאָטיען, איש מדיני בימי הקיסר טראיאנוס ונציב ארץ יון בימי הקיסר אדריאנוס ידידו ותלמידו. הוא היה סופר מהיר ופילוסוף חרוץ מאד, קרא הרבה וכתב ספרים הרבה במועצות ודעת. ספריו יִפָּרדו והיו לשני ראשים: א) לספרי מוסר הַשֵּׂכֶל (עטישע, מאָראַלישע), בהם יברר ויפרש את תורת פלאַטאָ ומחשבותיו הרמות, יערוך קְרָב ומלחמה נגד דעות בעלי הפילוסופיא השטאית ודעות האפיקורסים (עפיקוראֶר), גם יִשָּׂא מְשָׁלוֹ על דברים יְקָרֵי ערך בהליכות האדם תחת השמש, ב) ולספרי תולדות אנשי שֵׁם (ביאָגראַפּיען), בהם יסַפּר תולדות מלכי ארץ ורוזנים, גבורים משכילים, חכמי לב וחכמי חרשים. הוא הוקיר מאד את תפארת ארץ יון העתיקה, גם נתן כבוד והוד למשפטי ארץ רומא הישנה, וַיַּצֵּג את גבורת גבורי היונים והרומאים ומפעלות חכמיהם וחסידיהם במליצה צחה ובלשון למודים (רהעטאָריש). הוא מצא חן גם בעיני בני דורו גדולי רומא ואציליה, ויפק מאתם רצון בדברי היקרים והמְסֻלאים בפז המיוסדים על אדני החכמה והצדק. הוא שָׂם עיניו ולבו להתחקות על תכונות (קאַראַקטער) האנשים אשר יסַפּר את תולדותיהם ועל הֲלָך רוחם יותר מאשר התבונן על תולדות ימי חייהם ומעלליהם. לפי דבריו יעיד פעמים רבות סִפּור קָטן, דִּבּור אחד, שיחה קלה ושחוק אחד, על תכונת האדם יתר הרבה מאשר יעידו מלחמותיו הגדולות אשר עשה וארצות רבות אשר לָכַד בחרבו ובקשתו — ועל כן מִלֵּא את ספריו גם בספורים קטנים, שיחות נאות, קורות קטנות ותכונות רוח בני האדם, ועוד - רבות כאלה. ואף אמנם כי הוא קרא ספרים רבים מאד, בכל זאת לא נוססה בו רוח הַבִּקֹּרֶת הנאמנה ולא הִשכיל לבחור תמיד במקורים נאמנים וטובים —. אך בכל זאת יקרים הם בעינינו ספרי תולדות אנשי שֵׁם אשר השאיר אחריו ברכה, והם לנו לעינים בידיעות דברי הימים העתיקים, יען כי הוא אסף בהם דברים רבים מספרים הרבה אשר נַחַל הזמן גְּרָפָם ועקבותיהם לא נודעו עוד בתבל —. ב) עפיקטעט (Epiktet) הפילוסוף הַשְּׁטָאִי, הוא הגבר הֻקם עָל בחכמה ובמעללים טובים אשר היה יָקָר מאד בדור תהפוכות ההוא, וְחָזוֹן כזה לא נפרץ בימים ההם ימי שלטון המדות הרעות. הוא היה עֶבד יליד בַּיִת, נולד בשנת החמשים לספה״נ, ובימי הקיסר נעראָ יצא מעבדות לחֵרות, ועל פי צִדקת נפשו וישרת לבבו הוכיח לעיני כֹּל כי החכמה הָאֲמִתִּית והמדות הטובות יש בהן כֹּחַ לרומם את האדם גם משפל מצבו ולהושיבו בין נגידים ואפרתים. את למודיו היקרים אשר לִמד לידידיו ותלמידיו המעטים בהיותו בעיר רומא, גם אחרי כן בעיר ניקאָפאָלים בארץ עפעריאָן אשר הָחרם לבלות בה טפְחות ימיו, אסף ולִקט לְאַחַד אֶחד האיש החכם אַרריאַן תלמידו (נולד בשנת ג׳א תת״ם 100) איש

יוני

יוני מילדי אזיא הקטנה, וספרו המכלכל במשפט את למודי החכם הנכבד ההוא, היה נעים ונחמד בעיני חכמי הרומאים, ומספר קוראיו רבים ועצומים. וכעפיקטעם הוכיח גם ארריאַן, מה רב טוב צָפון באוצר הפילוסופיא הַשְׁטָאִית, כי גם הוא הלך על פיה במעגלי צדק כל ימי חייו וַיֶּרֶב להשכיל להיטיב וּלְלַמֵּד תועים בינה, אף הוכיח במישור לכל בני האדם כי הפילוסוף הָאֲמִתִּי יִצְלַח גם בהליכות התבל ודרך הארץ; כי הוא היה גם שַׂר צָבָא מְהֻלָּל ואיש מְדִינִי, ובכל אשר פָּנָה הצליח וַיַּעַשׂ פרי חמד. ספרי הסופר המפֹאר הזה אשר כתב על אֹדות טכסיסי מלחמה, ומה גם ספרו אשר עשה בצלם ובדמות הספר הנודע אַנאַבאזים מעשה ידי החכם קסענאָפאָן, אשר יספר בו דְּבַר גבורות אלכסנדר הגדול וְחֵיִן עֶרְכּוֹ ומלחמותיו הגדולות, ונקרא גם כן בשם אַנאַבאַזִים, הם מהספרים היקרים והנכבדים אשר יצאו לאור בדור ההוא. בכל ספריו הואיל הלוך אחרי הסופרים הנאמנים אשר דבריהם מיוסדים על אדני האמת, ודעת שפתם ברור מִלֵּלוּ. בספרו אשר חבר על הליכות ארץ הודו, ישלים את ספרו אַנאַבאַזִים הנזכר בזה —. ג) אַפִּיאַן מילדי עיר אלכסנדריא, הוא הסופר המהיר אשר כתב תולדות הרומאים בעשרים וארבעה ספרים. הוא התאמץ לְהַראות לכל העמים את תפארת גאון רומא, עזוזה וכל מעשיה הגדולים במדינותיה הרבות והעצומות, וספריו מלאים רוח דעת כאחד הספרים אשר כתבו חכמי ימי הקדם —. ד) דִּיאָ קאַסיוס, הוא הסופר הגדול אשר כתב דברי ימי הרומאים מיום הִוָּסֵד עיר רומא עד הימים אשר הֻקַם עָל להיות יועץ ברומא (בשנת ג"א תתקפ"ט 229 לספה"נ). דברי הימים ההם כתב בשמנים ספרים, שלשה וששים מהם סָפוּ תַּמּוּ מן הארץ ועקבותיהם לא נודעו, וגם משארית הפליטה אשר בידנו, והסרו דברים רבים. בספרים ההם אָחַז הסופר דרך בעלי הלשון ואנשי שפתים הַמַּכבירים מִלים ומַעתירים דברים ללא תועלת, ורעיוניו אינם מְזֻקקים בְּכוּר הַיּוֹשֶׁר, בכל זאת יקרים הם מאד בעיני כל יודעי בינה לעתים בגלל חכמתו ודעתו, בגלל חקרי לבבו והשקפותיו העמוקות בהליכות המלוכה כיד איש חכם ונבון ואיש מְדִינִי כמוהו, כי הוא היה חֲכַם לבב בהליכות החֻקים והמשפטים הַמְּדִינִים, בטכסיסי מלחמה ובתולדות הימים —. ה) הסופר הערָאדיען כתב את תולדות הרומאים בימי הקיסר מאַרק אוירעל עד ימי הקיסר גאָרדיאַן, וספרו נופל הוא מספרי דיאָ קאסיוס, כי הוא טָפַל עליו שְׂפַת יֶתֶר וְלַהַג הרבה וכל רוח חיים אין בקרבו, גם דבריו אינם מיוסדים על אדני האמת תמיד —. ו) הסופר צאָזימוס כתב תולדות קיסרי רומא מימי הקיסר אויגוסטוס עד שנת ד"א ק"ע 410. הוא היה בדור הקיסר טהעראָזיוס השני, וספרו יוכל להתחשב בין הספרים הטובים והמועילים אשר יצאו לאור בדורות קרומים —. ז) הסופר פאָליאָן בעללשון למודים (רהעטאָר) יליד ארץ מוקדון כתב שמנה ספרים לְשֵׁם כבוד הקיסר מאַרק אוירעל ופֿערוס בְּנוֹ, והם אֲסֻפּוֹת ספורים קצרים וספורי מלחמות מימי קדם, וגם הם יחשבו בין הספרים הטובים והמועילים —. ח) יוסף בן מתתיהו איש ירושלים המכונה בשֵׁם פלאַוויוס

יאזעפוס

יאָזעפוס חטֹר מגזע הכהנים הגדולים ונֵצר ממלכי בית החשמונאים , הוא היה חכם לבב וסופר מהיר וכל ימי התגוררו בעיר רומא הקְדִיש עתותיו לחכמת סופרים ויכתוב בשפת יָוָן צחה ונמרצה תולדות היהודים בני עַמּו, הליכות דתם ותורתם וכל העתים והתלאות אשר השתרגו עלו על צוארם עד הריסות בית מקדשם ביד טיטוס . שבעה ספרים כתב על המלחמות הגדולות והנוראות אשר נִלחמו היהודים עם אספסינוס וטיטוס עד חרבן הבית, והם נקובים בשם „מִלְחֲמוֹת הַיְּהוּדִים". עשרים ספרים כתב על קַדְמֹנִיּוֹת הַיְּהוּדִים , ושני ספרים נֶגֶד אַפְּיוֹן ויוכיח בהם במועצות ודעת וְקשְׁטְ אִמרי אמת כי אך שקר וְדִבְרֵי בָלַע טָפְלוּ היונים על היהודים אדות תורתם וקדמתם . ועוד ספרים רבים כתב הסופר הגדול הזה , אך הם אבדו מן הארץ ושטף הזמן גרפם — .

§ 287. מהסופרים הנכבדים אשר הופיעו בימי קיסרי רומא „בעת הכסף" ירום ונשא כבוד הסופר המרומם אַננאֶים סענעקה (Seneca) גם כבוד הסופר המפֹאר פליניוס (plinius) הבכור ופליניוס הצעיר . סענעקה ג"א תתכ"ח 65

סענעקה בן הבלשן (רהעטאָר) הנודע בעיר קורדובה בארץ ספרד, הציב לו מצבת כבוד על ידי תולדות ימי חייו והעתים אשר עברו עליו , ועל פי ספריו הרבים והיקרים אשר הוציא לאור, לאור רבים עמים . בימי הקיסר קלוידיוס נגרש החכם הזה מעיר רומא אל אִי קאָרסיקא לשֶׁבת שם כל הימים, אך אגריפינה השיבה אותו אל נָוֵהוּ ותשימהו למורה חכמה ומוסר מלכים לנעראָ בנה אשר רְצָחוֹ אחרי כן בשבתו על כסא המלוכה כאשר ספרנו כבר . מכל הספרים הרבים אשר כתב הסופר הגדול הזה, לא נשארו בידנו בלתי אם הספרים האלה : 1) ספר יקר המכלכל מאה ועשרים וארבעה מכתבים אשר כתב משנת (תתכ"ב—כ"ה 62—65) , והם מלאים מוסר השכל , ארחות ישֶׁר והתבוננות מַחְכמות על תכונות אנשים רבים וענינים שונים . 2) ספרים נכבדים הנושאים משליהם על דברי חכמה (פילאָזאָפיע) ומוסר (מאָראַל) , מדות טובות (זיטטען) ודברי נגידים על ענינים גדולים ורמים , כמו „על החסד" , „על הכעס", „על מעשה הצדקה" , „על השגחת האלהים", „על דוֹמִיַּת הנפש" (זעעלענרוהע) , „על קֹצֶר חיי האדם" , ועוד ענינים נשגבים כאלה . 3) שלשה מכתבי תנחומים (טראָסטשריפטען), האחד אל העלפיה (Helvia) הורתו , השני אל מאַרציה (Marcia) בת קרעמוטיוס קאָרדוס הנודע למזכיר ימות עולם (היסטאָריקער) , והשלישי אל פאָליביוס (polybius) אשר הקיסר קלוידיוס הוציא אותו מעבדות לחֵרות ואשר אהבו ויהי נושא חן וחסד בעיניו. 4) חִקרי לב על תולדות הטבע (נאַטורוויססענשאַפטען), והם ספרים מלאים כל טוב ואוצרים ידיעות רמות ונשאות , וכל חוקרי הטבע בימי הבינים (מיטטעלאַלטער) שאבו מהם את ידיעותיהם בתולדות הטבע , גם מְעֻלפים הם במוסר השכל ומדות ישרות . 5) ועוד ספר אחד נמצא בידנו אשר שֵׁם החכם הזה נקרא עליו , והוא ספר התולים בדברים נמרצים היורדים חדרי בטן , ושמו בשפת רומאית : (Apokolokyntosis) (פערקירבּיסונג) , ובו יבואו

מליצות

מליצות פרוזות גם חרוזים ושירים חליפות, ועוד ימָצאו בידנו תשעה או עשרה ספרי חזיוני עצב (טראַגאָדיען) אשר נקראו על שֵׁם הסופר הזה, והם עשוים בצלם דמות ספרי החכמים הקדמונים סאָפאָקלעס ואייריפידעס. החכם הנעלה הזה עשה טובות גדולות לבני דורו גם לדורות הבאים אחריו בלמודיו הנשגבים. כי העמים הקדמונים אשר היו לפניו וכל חכמיהם וסופריהם נואָלו לְדַמות כי האדם איננו אזרח רק בארץ מולדתו, וכל מעשה צִדקתו וְיָשְׁרוֹ יאציל רק לבני עַמו וְדָתו, והחכם הזה היה הראשון אשר התרומם על הדמיון הַכּזֵב הזה והוכיח בצדק לעיני כל העמים כי כל איש ואיש אזרח רענן הוא בכל מְלוֹא רוחב התבל, ועליו הַחוֹבָה להקדיש את מעשה צִדקתו לכל בני האדם אף כי דתיהם שונות מדתו, וארצותיהם רחוקות מאד. הוא היה חֲכַם לבב וכביר שכל ובעל דמיון עז וישר, יָדיו רב לו בכל מדע ודעת ועיניו צוֹפִיות הליכות החכמה והתושיה; אך היה גבר אין אֱיָל להחזיק בכל מאמצי כֹּח ביד האמת והטוב בדור עקש כדורו אשר כֻּלוֹ סָג יחדו, ולהתגבר על הנסיון היומי העומד לשטנה על דרכי הצדק, כי רוחו נָעָה וְנָדָה בלי מעמד —. הסופר ק. פליניוס הזקן (סעקונדוס) יליד קאָמאָ באיטליא העליונה, היה גבר חכם בעוז, משכיל וחוקר לכל תכלית וברֹחב לבבו ובתבונות כַּפיו פעל ועשה רב טוב לחכמי כל דור וָדור. בספריו הנעלים אָסף כָּל חִקרי חכמי הקדם בתולדות הטבע וישם עליהם נוספות כיד החכמה הטובה עליו. ואף כי היה שר חֲיָלִים ושר מְדִינִי ועיניו משוטטות על תהלוכות אנשי החיל גם על תהלוכות חֻקי המדינה, בכל זאת לָקַח לו מוֹעֵד לחקור ולדרוש וְלָתוּר אחרי כל דְבַר חכמת בינה ודעת ולכתוב ספרים רבים עד אשר בא קִצוֹ בְּלַבַּת אש הַר שרֵפה פֿעזוּף כאשר סִפַּרנו כבר. הוא הִניח אחריו ברכה ספר גדול על תולדות הטבע או אֲסֵפַת לְמוּדֵי הטבע וידיעותיו (ענציקלאָפּאֶדיע דער נאַטורוויססענ־שאַפטען), ובו יבואו גם ענינים רבים על מִשְׁטְרֵי כוכבי השמים (אַסטראָנאָמיע), על מָחקרי הארץ (געאָגראַפיע) ותולדות חרשת המעשה (קונסטוויססענשאַפטן), וכל הידיעות הרמות ההן אָסף וְקִבֵּץ מספרים רבים ושונים, ומספרם יותר משני אלפים, אשר חִבְּרום חכמים וסופרים מהֻללים בדורות הראשונים. ואם אמנם כי במקומות רבים לא יִסֵד את דבריו על אדני האמת וְהַבִּקֹרֶת הנאמנה, גם שפתו איננה הולכת למישרים במסלה אחת, כי פעם תַגְבִּיהַּ עוּף וְתַכְבִּיר מִלִים ללא־יועיל, פעם התרומם ותתנשא על כנפי המליצה וְתָשֶׁת חשֶׁך סתרה, ופעם תשפיל רֶדת בסתר המדרגה וכל רוח רֶגֶש אין בה, בכל זאת צָפַן רב טוב בספרו הגדול והנכבד לכל בני האדם הַמִתְחַקִים על שרשי רגלי הטבע וחכמת העולם ויתר הידיעות הרמות —. בן אחותו (אשר לקח לו לבן) הנודע בשם פליניוס הצעיר, היה תלמיד מקשיב להחכם המְהֻלל קווינקטיליאנוס וידיד אָהוּב להקיסר טראַיאַנוס אשר מאהבתו אותו הֱקִימוֹ עַל להיות אחד מִשָׂרֵי בית המועצה וּנְצִיב ארץ ביטיניען, והוא נודע לאיש יקר

פליניוס הזקן ג״א תשפ״ג—תתל״ט 23—79

פליניוס הצעיר ג״א תתכ״ב— תת״ס. 62—100

אשר נקבצו בָאו אליו כל ידיעות החכמה וכל הַצְלָחות האדם וְאָשְׁרוֹ. ביטים אשר שָׁבַת וַיִנָפַשׁ מעבודתו, עָרַך מכתבים להקיסר טראַיאַנוס ולאוהביו וְרֵעיו הנכבדים, והם ערוכים בשפה צחה וברורה וּמְשֻׁבָּצִים ברעיונות יפים ונעימים אשר יתנו עֲדיהם על טוב טעם ודעת בני הדור ההוא. אך עָמְלוֹ לְיַפּוֹת את הגיוני לבבו בְּנִיבִים נָאוִים מעשה ידי אמן, ולהעלות על כל הגות רוחו עֲדִי עֲדָיֵי בעל הלשון, יעיד כי בדור ההוא היה כָבֵד מאד על הסופר לְחוֹלֵל ולהוליד ספר מפֹאר אשר רק רוח האמת מרחפת עליו בלי כל מַעטה פאֵר המליצה וְערמות מזִמותיה, וכן יעיד גם ספרו השני אשר קרא בבית אספת שרי המועצה (סענאַט) ואשר יְכַלְכֵּל דברי תהלה על הקיסר טראַיאנוס, כי גם שם יבחר תמיד לשון ערומים, נִיב שָׂפה צחה מיוסדת על אדני המליצה, ורעיונות מעופפים על כנפי רוח הדמיון אשר ינידו את רוח הקורא מן הדרך הישרה אשר מגמתו להוליך אותו שם —. ספרי תהִלה כאלה חֻברו במספר רב מאד במאה השלישית לספהנ״ז. הספרים ההם היו נקראים בימי החגים והמועדים מפי אחד בעלי הלשון (רהעטאָרען) נֹכַח פני הקיסר או אחד משריו הגדולים היושב ראשונה במלכות. כל דברי חנופה אשר יכול הפה לדַבר והלב לחשוב, סָפְחוּ הַמְהַלְלִים ההם (Panegyriker) על הוד הקיסר. שני ספרים כאלה אשר חִבר קלוידיוס מאַמערטינוס יליד גאליה על הקיסר מאַקסימיאַנוס ועל הקיסר דיאָקלעטיאַנוס, גם ספר כזה מעשה ידי איימעניוס הבלשן על קאָסטאַנטינוס חלאָרוס, הִתְחָרוּ להתגבר איש על רעהו בדבר תהלות המושלים וּלְדַמּוֹת את דרכיהם ומעלליהם אל דרכי האלהים ואל דרכי הגבורים בני אֵלִים (העראָען) אנשי הַשֵׁם מעולם.

§ 288. הפילוסופיא והאמונה. בשתי מאות שנים הראשונות למספר הנוצרים, מָשְׁלוּ למודי הפילוסוף אפיקורוס (Epikyros) והפילוסוף צענאָן (Cenon) על רוח בני האדם יושבי ממלכת רומא גברת התבל. בני הנעורים גם המון רב מבני העם קלֵי הדעת ורודפי זִמָּה, בחרו בלֶקח אפיקורוס אשר הֶחליט כי תעודת האדם בחלד ותכליתו היא רק לאכול בשמחה את לחמו, לשתות בלב טוב את יינו, לראות חיים עם האשה אשר אָהב ולהתרפק על חיק התענוגים, והאיש אשר לא יעשה זאת, הוא חוטא נפשו ויחטיא את המטרה אשר הֻצְּבָה לכל ילוד אשה תחת השמש —. אך האנשים הישרים בלבותם אשר לא זָנוּ אחרי תעתועי הדמיון הַכּוֹזֵב והבלי התבל, אשר מְשׁוּבַת בני העם רעה בעיניהם והליכות מושלי העם הרומסים ברגליהם את עבדיהם מֹרַת רוחם, הָרוּ בְעֹז מתניהם לעקור וּלְשָׁרֵשׁ את למודי אפיקורוס המשחיתים לֵב וָגֵו ולנטוע תחתיהם למודי הפילוסוף צענאָן אֲבִי התורה הַשְּׁטָאִית אשר תְּצַוֶּה לכל המחזיקים בה להכניע את יֵצֶר לבבם תחת ידי הַשֵּׂכֶל, ולבער אחרי כל תענוגות בשרים כאשר יְבַעֵר הגלל עד תֻּמוֹ — והנה בתוך מבול המים הזידונים אשר כִּסוּ אז את כל הארץ, היתה התורה הַשְּׁטָאִית הַתֵּבָה אשר הִתְמַלְטוּ בה המִדות הטובות והדֵעות

הישרות

הישרות. אך מְלַמְדֵי התורה ההיא סָבְלוּ רבות פעמים צרות ותלאות עצומות בתגרת ידי השליטים והחורים אשר הֶחזיקו בלמודי האפיקורסים (עפיקוראֶער), ורק בימי הקיסר האדריאנוס וקיסרי בית אנטונינוס, מצאו מנוח לכף רגלם ויהיו יקרים ונשואי פנים, יען כי הקיסרים ההם רָצוּ את התורה השטאית ויתנו לה מַהְלְכִים בהיכלי כבודם וגם כל הפילוסופים הוקירו אותה וַיְסַלְסְלוּהָ. ואף אמנם כי יתר שאת לבעלי התורה השטאית על תלמידי אפיקורוס, בכל זאת באחת נבערו ונסכלו בְּשַׁלחם את זַעַם לשונם בכל הנוטים מדרכיהם ולא כמחשבותיהם מחשבותם, ובזה הפיחו קִריה, הֵעִירוּ מָדוֹן, והועילו לא הועיל להשיב פושעים אל הדרך הישרה, כי לא בזעף אף ובגערת חֵמה יְוֻסַר לֵץ, ולא בחרפות וגדופים יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, כי אם בדברים טובים הנוזלים כטל, בלֶקח נעים ובשפתים נוטפות אהבה וָחֵן. ואף גם זאת כי לפעמים סָרוּ גם המורים ההם מדרך צדיקים, ותחת אדרת שֵׂער, בֶּגד הפילוסופים, הִסתירו בגד בּוֹגדים, וערוַת מעלליהם כסו במכסה צדק וענוה רמיה ומצות אנשים מלֻמדה. זולת שתי שִׁטּוֹת פילוסופיות החן, החזיקו רבים וכן שלמים גם בשטת פיטאַגאָראָס פלאַטאָ ואַריסטו, ורבים נערו כפיהם מכל שִׁטּוֹת הפילוסופים הראשונים ויריצו ידיהם אל הפילוסופיא הפּסחת על שתי הסעפים (סקעפטישע), או בררו להם מכל הלמודים ודעות הפילוסופים את הלמודים הנחוצים רק לפעולות אדם תחת השמש ולהליכות התבל, ומכל השטות בחרו את הענינים הטובים והישרים בעיניהם ויבנו עליהם שִׁטָּה חרשה (עקלעקטיציזמוס או סינקרעטיזמוס). החכם סעקסטוס עמפיריקוס הֶעמיק הִרחיב את שִׁטת הפילוסופיא הפּסחת על שתי הסעפים ויתן לה מהלכים בין חכמי הימים ההם. השטה הזאת שָׂמָה שַׁמּוֹת בכל שִׁטּוֹת הפילוסופיות אשר מעולם, ובטרם הִתְפַּשְּׁטוּ הדֵעות הצרופות וְהָאֲמִתִּיּוֹת אשר בתורת משה וישראל, בין עַמֵּי הארָצות למלאות את חרבות הפילוסופיא, קמו אנשים עַזֵּי כֹּח הדמיון וחוזי שוא ומדוחים וַיַּרְכִּיבוּ את הלמודים היקרים אשר לראשי חכמי התבל על מִפְלְשֵׂי עָבֵי הדִמיון ויספחו אליהם רזים וסודות המְעֻלפים בערפל גם-טפלו עליהם המון דעות כוזבות והבלי שוא, ומכֻלם יחד יָצקו במַעבה שִׂכלם תורה אחת, תורה חדשה, שובבה וסוררת —. מורי שקר ומלַמדי הבל ההם, גָברו מאד בארץ, ותורתם החדשה קָבְצת כל הדתות המתהללות באלילים וכל הסודות והרזים ילדי הדמיון הכוזב פָּרצה בכל ממלכת הרומאים. כי הרומאים אשר התאוו תאוה להשליך מעליהם את דת בני עמם אשר אָבלה נָבלה מְזֹקָן, גם לנַתק את מוסרות למודי הפילוסופיא המעיקים תחתיהם, קִבלו באַות נפשם את התורה החדשה ההיא, ובעינים עצומות הלכו בנתיבותיה, בתקותם כי היא תתן מנוחה ללבבם, נַחֵם לרוחם ותצרור את נפשם בצרור חיי הנצח אחרי מְבוֹא שמש חיי הזמן, תופשי התורה ההיא התאמרו כי על פיה נִגלו להם סתרי כחות הטבע, תעלומות רזי עולם והמון נסתרות שמבראשית, ויחלטו כי כל יודעי תורתם יעבידו תחת ידיהם את כל מלכות

הטבע

הטבע, וכל צבא המרום במרום גם כל צבאות השדים והרוחות הרעות יסורו אל משמעתם, וכל אשר יצוו אותם יעשו — . ועל כן פרו וישרצו בימים ההם קוסמים ומכשפים, בעלי השבעות אנשי מופת, מַתעים ומַשגים, נביאי שקר וחוזי שוא, וכל העם זָנוּ אחריהם וישהיתו דרכם על הארץ — . לא כאלה חֵלק היהודים! כי גם בפרוע פרעות בכל חכמי הגוים, לא נָטוּ מדרך האמת והתושיה, ובלֶכת כל עַמֵי התבל שובב בשרירות הבליהם ותועבות תעתועיהם, לא סָרוּ הם מארח החכמה ומעגלי צדק, כי תורתם התמימה נֵר לרגלם, ואִמרותיה אִמְרוֹת אֱלוֹהַ, אור לנתיבתם, ועוד בימי הקיסר קאיום קאַליגולא התנוסס באלכסנדריא איש יהודי חֲכַם הרזים הנודע בשֵם ידידיה האלכסנדרוני (פהילאָ), אשר ברוחב לבבו נגלו לפניו כל שִטות הפילוסופיא היְונית, ומראשית יונקותיהן קָטַף וַיִשְתְּלֵם בחצרות בית ה׳ — כי בָחַר את מבחר הלמודים היקרים אשר בדברי גדולי פילוסופי היונים, ומה גם את למודי הפילוסופיא הפלאַטאָנית והשטאית, ויחבר אותן במחברת עם תורת משה וישראל, ויוכיח ויערוך לעיני כל העמים כי כל התורות אשר הורו בחירי הפילוסופים על פי מופתים רבים והקשים עמוקים ונשגבים, ימָצאו בתורת משה ביתר שאת עוד וביתר עז, גם הלמודים הָאֱלֹהִיִּים אשר לא נודעו לאבירי כל חכמי התבל כי אם אחרי עֲמַל ימים רבים אין מספר, נודעים הם על פי התורה ההיא גם לילד קטן מילדי העברים בלי עמל ויגיעה. את חֻקות התורה ומשפטיה וכל דבריה, בֵאר החכם הזה היטב על פי למודי פלאַטאָ אֲבִי הפילוסופים, ודעותיו והשקפותיו הנפלאות עשו פרי במאה השלישית לספה״נ ויתחקו על לוח לבב החכמים בימים ההם. כל ישעו וכל חפצו בספריו הרבים אשר כתב, היה רק להראות לעיני כל העמים קֹשֶט דברי תורת היהודים, להעריצה ולהקדישה, ולהפיץ את יפעת נְגהוֹת קדשה בכל רחבי ארץ ותבל לפקוח עינים עִורות ולהחיות רוח בני האדם ברוח האלהים המרחפת בתוכה — . האיש אַפאָללאָניוס יליד טיאַנאַ הנודע לעושה נפלאות, אסף בחפניו את כל הדעות הפיטאַגאָרִיוֹת (אשר בדורות האחרונים נספחו עליהן מָסורות זרות, משלים, חידות ורמזים וַיְשַנוּ את פניהן עד כי היו לְמֹרַת רוח להחכמים האמתים), ויתאמץ לְזַקֵק אותן ולעשות מהן אמונה שלטת בארץ, אך אין אנחנו יודעים אל נכון אם קִבלו בני דורו את דעתו ואם לקחו את הַלֶקַח אשר נתן להם, כי תולדות ימי חייו ועלילותיו, נכתבו בדורות רבים אחריו, במאה השלישית לספירת הנוצרים, בעת אשר דת הנוצרים והפילוסופיא הפלאַטאָנית החֲדשה הִטוּ כבר את עיני הרומאים אל הליכות ארץ המזרח, והאמונה בסתרי כֹחות הטבע, בלמודי הסודות וְרָזֵי עולם ויבכֹח הגדול אשר בהם לעשות נפלאות גדולות, פָרצו כבר בין כל בני האדם כקטן כגדול. רק זאת נדע נאמנה כי אלכסנדר הָאַבאָנאָטייכי, המַהגה ונביא השקר (אשר החכם לוציאן הִרבה לְהָתֵל במעשה נפלאותיו ולהתלוצץ על עָרמתו ותרמית עלילותיו

ידידיה האלכסנדרוני היה בשנת ג״א ת״ת

אפאללאניוס יליד טיאנא ג״א תשס״ג—תתנ״ו 3—96

ולהטיו

וּלְהָטָיו) , היה תלמיד מַקשיב לאַפֹּאלְלאָניוס ויאחז דרכו ובאשורו הָלך כל ימי חייו , וזאת לנו לְעֵדה כי גם אַפֹּאלְלאָניוס מורו ומלמדו היה נביא ומורה שקר , איש מזמות ובעל תחבולות עָרמה ככל המון המַתגים ונביאי השקר אשר היו אז בארץ הקדם , ואשר מִמְשׁוּבַת הפתאים נָחלו כבוד והדר , וּמֵאִוֶּלֶת הָאֱוִילִים צָברו הון וָעשֶׁר . בימי מלכי בית אנטונינוס וגם בדורות הבאים אחריהם,האמינו מְתֵי חלד בלמודים נסתרים , בסודות ורזים , בפעולות היוצאות מגבול הטבע ובכל הבלי שוא ותעתועי הדמיון . עֵד נאמן על הדבר הזה , הלא הוא האיש הנפלא הנודע בשם אַפּוּלעיוס (נולד בשנת ג׳א תתפ׳ו 126 או בשנת תתצ׳ב 132) בן ארץ אפריקא מעיר מערורא . האיש הזה למד בעיר רומא את השפה הרומאית ואת ספרי חכמיה וסופריה , גם נסע בארצות רבות ויאסוף כעמיר גורנה את חכמות כל חכמי הדור ההוא ואחרי כן ישב בעיר קרתאגה וַיְלַמֵּד שם את חכמת הַדִּבֵּר (רהעטאָריק) ויעש לו שֵׁם גדול , ויפץ את אור הליטעראטור בארץ על ידי ספריו הרבים אשר הוציא לאור . הספר המהֻלל מכל ספריו , הוא הספר הנָקוב בשֵׁם »חמור הזהב« , אשר בו נראה עין בעין את ראשית דרכי הליטעראטור בעת ההיא : שפה צחה ותמונות המליצה , אמונה טפלה המיוסדת על רוח הדמיון , על ספורי שקר , על הבלי שוא ומדוחים , ועל דמיונות תהו וְצַלְמֵי אָפַע, גם נָחזה בו את שלטון הַמְּרוֹת הרעות וְהַנִּתְעָבות ברור עִקש ההוא , אשר למראה עַיִן יתאמץ הסופר לְהַתְעִיבָן וּלְהַבְזוֹתָן — . והאיש אפולעיוס הזה יָסַד על פי למודי האַפּאַלטונים החדשים , אמונה חדשה ברוחות ושדים , בנבואה וקסמים ובהגדת עתידות על ידי סודות נסתרים בחכמת הטבע ועל ידי קדושה וטהרה ופעולות זרות והליכות רבות ונסתרות . מושלי העם ואדיריהם רצו את למודי הסודות וכל חפצם בם , ועל כן התחברו אנשים רבים , אנשי רוח וחסרי לב , להחזיק במעוז הסודות והרזים ומעשה להטים , ובגללם חָיתה נפשם בכבוד , כי ההמון סְתוּם העין וַעֲרַל הלב , נתן להם כבוד והדר גם הזיל להם דֵי זהב מכיסם . בכל בתי הספר , ומה גם בעיר אטהען ובאזיא הקטנה , היו מורים חכמי לב , בעלי לשון למודים ופילוסופים אשר התהללו בלמודי הסודות וַיִּשְׁתַּבְּחוּ כי ידם רב להם לעשות על פיהם נפלאות ונצורות היוצאות מגבול הטבע , וַיְנַשְּׂאוּ את הלמודים ההם על כל חכמה ודעת תחת השמש .

והנה בעת אשר התגברה הפילוסופיא הפוסחת על שתי הסעפים (סקעפטעציסמוס) וַתַּךְ את למודי פלאַטאָ חֵרם , הָלכה הפילוסופיא הַדָּתִית (דיא דאָגמאַטישע פהילאָזאָפהיע) מחיל אל חיל . ראשית דרכה היתה להתחקות על הֲלִיכות אֵל עליון ועל היחש אשר בינו ובין האדם והעולם , גם נתנה יד להאמונה בדברים נפלאים וענינים נשגבים היוצאים מגדר הטבע . הפילוסופיא ההיא הניחה ליסוד מוסר את דֵעות פלאַטאָ ואת הגיוני לבבו ודמיונות רוחו בעניני האמונה והדת , ועל אבני פִּנה ההן בָנתה כמו רָמים דת חדשה אשר נקבצו באו בה כל דֵעות הדתות הרבות והשונות , מחשבות כל מחוקקי עַם וָעָם , ומזמות

כל

כל חכמי בני הקדם וחכמי ארצות המערב, והדת המוזרה ההיא המְעֻלפת סודות ורזים, נָסכה רוח עִוְעִים על כל בני האדם, ויאמינו בה ובכל נפלאותיה, בעלי הדת ההיא, אבירי הפילוסופים בדורות ההם, התאמצו לְפַתֵּת רוח פילוסופיא במשלי הדת המתהללת באלילים, לרומם את פסיליה ועצביה על פי הבאורים הפילוסופיים אשר טפלו עליהם, ולתת למחזיקיה מוסר הבלים, מוסר בעלי תורת השטאה, לענות את נפשם בצום, לְהִנָּזֵר מכל מַחמדי התבל ולחיות חיי נזירים והיי צער ותלאה כל ימי צְבָאם על הארץ. האמונה במלאכים, בשדים ורוחות ועוד רבות כאלה אשר החלה לצמות בימי החכם פלוטאַרך, ואפולעיוס הנביא השקר, הרחיב את גבולה מאד, האמונה ההיא נשאה ראש וַתָּרִיעַ על גַּפֵּי מרומי קרת על ידי הדת החדשה בת הפילוסופים הדתיים ההם, ולמודי הסודות פָּרצו ויעברו שער, וכל חסרי לב הַשֹּׁאֲפִים נפלאות הריצו ידם להם ויתרפקו עליהם באהבים. הדת ההיא היתה לאבן נגף ולצור מכשול לכל העמים הקדמונים, היא הֲרַת כל אמונות זרות, כל דמיונים מַתְעִים וכל מחשבות נִפְתָּלוֹת, ועד היום הִכְּתָה שרשיה בלבות בני ההמון וְדַלַּת הָעָם —. ראשית דעת

פילוסופיא פלאטאנית החדשה

הפילוסופיא אשר בְּרַת המְקֻבצת ההיא (סינקרעטיזמוס), היתה בארץ מצרים בעיר אלכסנדריא בירת התבל, אשר בה אָספו יחד דֵעות פילוסופי היָונים (העללענים), השקפות הדתות בנות ארץ הקדם, מחשבות פילוסופי היהודים ואמונת בעלי דת נצרת, כי האפאלטונים החדשים אספו את כל הדעות השונות ההן לאסֵפה אחת והניחו את האבן הראשה אל מבנה הדת המְקֻבצת ההיא. הַמְיַסֵּד את שטת פילוסופיא אפאלטונית החדשה, היה לפי דברת הספורים הקדמונים האיש החכם אַמְאָניוס

אמאניוס סאקאס ד"א ג' 243

סאַקאַס יליד אלכסנדריא, אשר אבותיו היו נוצרים ויגדלוהו על ברכי דתם, ובהיותו לאיש וילמוד חכמה ודעת עזב את אבותיו ואת דתם וַיִּנָּזֵר אל הפילוסופיא היָונית. הוא אסף את מזמות פלאטא, את מחשבות פיטאַגאַרוס, את דעות אַריסטאָטעלעס וכל חכמי בני הקדם, ומִכֻּלם יחד הוציא לאור שִׁטָה חדשה בפילוסופיא אשר ימים רבים היתה גן נעול, מַעין חתום, בהסתירו אותה מעיני כל חכמי התבל ולא גִלה את כְּבוּדָהּ בלתי אם לבני עֲלִיָה מעטים אשר צָרַף כליותם ולבם וימצא אותם נכונים וראוים לגלות להם את סודו, ועל כן לא כתב את דברי חכמתו על ספר לבעבור יהיו סתומים

פלאטינוס ג"א תתקס"ה—ד"א ל' 205—270

ותתומים כל הימים. אך פלאָטינוס תלמידו הגדול, יליד עיר ליקאָפאָלים בארץ מצרים, גִלה את גל נעול ההוא ויודיע לכל חכמי לב את חכמת מורו (כאשר עשה כן גם פלאַטאָ לסאָקראַטעס מורו). אפס כי בעזוז רוח דמיונו שִׁנָּה את פני שִׁטַת מורהו הגדול, עד כי נהפכה לשטה אחרת וחדשה. עשר שָׁנִים רצופות לָקַח לֶקַח טוב ותורת החכמה מפי מלמדו להועיל ההוא. ואחרי כן בהיותו בן שלשים ושמונה שנה (בשנת ד"א ב' 242) נלוה אל צבאות הקיסר גאָרדיאַנוס אשר התעתדו ללכת

ארצה

ארצה פרס למלחמה, כי נכספה נפשו לנסוע מפרס אל ארץ הודו ללמוד שם את חכמת חכמיה. אך במות הקיסר ההוא על ידי מרצחים חרש, לא יצאו עוד צבאותיו למלחמה על הפרסים, ונבצרה מזמתו, וישב באנטיוכיא שנתים ימים, ואחרי כן הלך רומאה (בשנת ד"א ד' 244) וישב בה כל ימי חייו. בעיר ההיא נהרו אליו תלמידים רבים מכל עֲבָרִים לשמוע את חכמתו, וכל גדולי העיר נתנו לו כבוד ויקר. הֲדַר תפארת מַראהו, מחשבותיו העמוקות בחִקרי אֱלוֹהַּ כאחד מראשי חכמי הקדם, רוח נדיבתו וצהלת אור פניו כאחד מנריבי ההעללענים. דרכי חיָתו כחיי בני הנזירים, וְהִנָּזְרוֹ מכל מאכלי בשר ומכל תענוגות בשרים, כל אלה שִׁוּו עליו הוד ויראת הכָּבוד עד כי נֶחשב בעיני כל יודעי שְׁמוֹ לְנָבִיא ואיש קדוש ולעושה נפלאות, וכל העמים הקדמונים העריצוהו ויקדישוהו וירימו את שִׂיאוֹ עד לשמים. ככבוד הזה נָחַל עשרים ושש שנים, מֶשך ימי שִׁבתו בעיר רומא. הקיסר גאַליענוס ורעיתו, גם כל השרים הגדולים היושבים ראשונה במלכות, וכל השרות ובנות נדיבים, הלכו לאור חכמתו, ויאמינו כי הוא מלאך שלוח מִמָרום להורות את העם תורה ולהודיעם דרך תבונות. באחרית שנותיו אפפוהו חליים רעים ונאמנים, וימת בן ששים ושש שנה בזרועות אייסטאָכִיוס תלמידו. ופראָפיריוס תלמידו הגדול כתב על ספר את תולדות ימי חייו, גם התאמץ להפיץ את למודי האפאלטונים החדשים בארצות המערב על פי מדברותיו אשר נשא במקהלות ועל ידי ספריו הרבים אשר הוציא לאור. הוא אסף לאחד אחד את ספרי מורו ויערכם ויסדרם ויחברם בחוברת אחת, אפס כי מקוצר יד פלאטינוס בדרכי לשון יון, לא שת לבו על חֹמֶר הלשון וארחות מליצתה כי אם על צוּרַת הענינים, ועל כן תשכון עֲנָנָה על פני ספריו, ובמקומות רבים קשים הם להבין ולבוא עד תכונת רעיוני לבבו. החכם יאמבליכוֹס יליד כאלקים, העמיק הרחיב את הפילוסופיא המקֻבצת (סינקרעטיזמוס) יותר הרבה מאד מהחכם פלאָטינוס, עד כי נוכל להחליט כי הוא היה אֲבִי הפילוסופיא ההיא.

פראפיריוס ג"א תתקצ"ג—ד"א ס"ה 233—305

יאמבליכוס ד"א צ"ג 333

והנה פלאָטינוס ופראָפירוס החליטו ויגזרו משפטם כי החכם באמת ההולך במעגלי צדק ונפשו זַכָּה מִשֶּׁמֶץ דֹּפִי, ימצא את תכלית הפילוסופיא וּמַטְרַת כל התחכמות והחקירות בְּרִגְעֵי אֲשֶׁר ההם אשר תָּנַח עליו רוח מִמָּרום לחזות מַחזה שדי בְּעֵין שִׂכְלוֹ על ידי התפשטות הגשמיות (Ekstase) ועל פי התבוננות העמוקה בסתרי רָזֵי אֵל. אך יאַמבליכוֹס נשא דֵעוֹת מרחוק וַיְקַבֵּץ את הדמיונות המותשיות אשר ישפיקו בהם בני ארץ הקדם, ואת האמונה ברוחות ושדים אשר פָּרְצָה בימים ההם, ויחַברם יחד אל דֵעוֹת תלמידי פלאַטאָ ואל סוד הספירות (צאַהלענמיסטיק) אשר בידי תלמידי פיטאַגאָראָס, ומכֻּלם יחד יָסד את האמונה המחלטת כי על פי תעלומות חכמה ופעולות נפלאות ונסתרות יש לאל ידנו לשלוט על צבא מלאכי המרום במרום ולהורידם ארצה, לכבוש אותם לסור אל משמעתנו ולעשות ככל אשר נְצַוֵּם. כי הוא עָרַךְ בְּמַעֲרָכָה וּמִשְׁטָר את אֱלֵי הַמָּרוֹם

נאטטער

(גאָטטער)ז, את המלאכים, השדים וכל הרוחות, וילמד איך יוכל האדם להכביד עליהם את ידו להורידם אליו על ידי תחבולות הכשפים והקסמים, מעשים נסתרים, תְּפִלות, השבעות, קמיעות, קדושה וטהרה ומנהגים (צערעמאָניען) רבים מְעֻלָּפים בסודות ורזים, ולהכניע אותם תחת ידו להיות לו לעבדים ולשמור את פקודתו להפוך את מערכות הטבע ולברוא חדשות ונפלאות — . החכם

לאנגינוס ג'א
המפֹאר לאָנגינוס, היה תלמיד אַמאָניוס סאַקאַס, ויגדל עוד
תתקע"ג—ד"א ל"ג
מהחכם פלאָטינוס בחכמתו ודעתו וידו החזקה בלמודים רבים
213—273
ושונים גם בְּיִשְׁרַת לבבו ובְתֹם דרכיו ובֹר ידיו בכל עלילותיו,

הוא היה בעל שֵׂכל זך וחוקר לכל תכלית על פי למודי הפילוסופיא הָאֲמִתִּית, ועל כן לא הלך בדרכי האפאַלטונים החדשים אשר בחר בם בראשונה, גם לא דָבַק בכל שטות הפילוסופים אשר משלו אז בארץ וַיַּתְעוּ את מחזיקיהם מדרך הישרה. ואחרי אשר מִלא את חדרי לבבו דֵעות פלאַטאָ הישרות אשר לא חָלוּ בהן ידי מְזַיְּפים, ודעות יתר הפילוסופים אשר נֹכח האמת דרכם, הֵרִים פעָמיו לארצות רחוקות ללמוד את חכמות חכמי הארצות ההן. ואחרי כן יָשַׁב ימים לא כבירים בעיר אַטהען ויהי שם מורה דרך בלשון למודים ובפילוסופיא, ולאחרונה אָזר כגבר חלציו ויהי רב פעָלים בדרך ארץ והליכות משפטי המדינה מבלי עַזֹּב גם את החכמה והלמודים. הוא עשה ספרים הרבה, אך הם עָלו בתֹהו ויאבדו ברבות הימים ולא נשאר מהם רק ספר אחד אשר כתב במועצות ודעת "על הַנִּשְׂגָּב" (איבער דאַס ערהאַבענע), והספר ההוא יקר עד מאד בגלל שפתו הברורה, הגיוניו הרוממים ולמודיו הנשגבים — . קורות ימי חייו האחרונים אשר היו אז משנה ויועץ להמלכה צענאָביא בעיר פאלמירה עד אשר חלה בו חרב עריצים וימת ברוח שקטה ובמנוחת נפש כאחד הגבורים והחכמים הגדולים. הקורות ההם יבואו בספר הזה במקום שידֻבר בו שנית. במאה החמישית למספר הנוצרים מצאה לה הפילוסופיא האפאלטונית החדשה בית מקלטה האחרון בעיר

פראקלאס ד"א
אטהען, כי שם היה לה החכם פראָקלאָס לְמָעוֹז ולמחסה, ובכל
קע"ב—רמ"ה
כֹּחו הֶחזיק בידה. החכם הזה היה המשענת האחרונה גם לדת
412—485
האלילית (היידענטהום) אשר הִתְעַתְּדָה כבר לגלים, וַיִּשָּׂא למענה

גדופים וחרפות ורדיפות, ויהי כי ירא מִלֶּכֶת בדרכיה לעיני השמש, היה בְמַחשך מעשהו, ובמסתרים עָבַד את עבודתה הנִכריה והנתעבה, האיש הזה יהיה לנו לְעֵד עד מה יתעה גם חֲכַם לבב להאמין בהבלי שוא ולהחזיק בקסם ואליל התרמית, כי הוא היה איש חכם ונבון וידיו רב לו בלמודים רבים ושונים (כאשר יעידו ספריו אשר כתב על אדות למודי פלאטא), גם יתרון הַכְשֵׁר דעת לו במליצה ושיר, ובכל זאת התמכר ללכת אחרי התהו, לאחוז בהבלי הבלים ומשאות מדוחים, במשלים קדמונים, במנהגים ישנים ובמוסר עֲצַבים אשר בְּדָאוּ מלבם המתהללים באלילים בשנות קדם. תלמידי החכם הנתעה הזה, היו אִיזִידאָרוּס, דאַמאַסציוס, וסימפליקוס, והם היו המורים האחרונים אשר

הורו

ארצה פרס למלחמה, כי נכספה נפשו לנסוע מפרס אל ארץ הודו ללמוד שם את חכמת חכמיה. אך במות הקיסר ההוא על ידי מרצחים חרש, לא יצאו עוד צבאותיו למלחמה על הפרסים, ונבצרה מזמתו, וישב באנטיוכיא שנתים ימים, ואחרי כן הלך רומאה (בשנת ד"א ד' 244) וישב בה כל ימי חייו. בעיר ההיא נהרו אליו תלמידים רבים מכל עֲבָרִים לשמוע את חכמתו, וכל גדולי העיר נתנו לו כבוד וִיקָר. הֲדַר תפארת מַראהו, מחשבותיו העמוקות בחִקרי אֱלוֹהַּ כאחד מראשי חכמי הקדם, רוח נדיבתו וצהלת אור פניו כאחד מנדיבי ההעללענים. דרכי חיָתו כחיי בני הנזירים, וְהִנָּזְרוֹ מכל מאכלי בשר ומכל תענוגות בשרים, כל אלה שִׁוּוּ עליו הוד ויראת הכָּבוד עד כי נֶחשב בעיני כל יודעי שְׁמוֹ לְנָבִיא ואיש קדוש ולעושה נפלאות, וכל העמים הקדמונים העריצוהו ויקדישוהו וירימו את שִׂיאוֹ עד לשמים. ככבוד הזה נָחַל עשרים ושש שנים, מֶשך ימי שִׁבתּו בעיר רומא. הקיסר גאַליענוס ורעיתו, גם כל השרים הגדולים היושבים ראשונה במלכות, וכל השרות ובנות נדיבים, הלכו לאור חכמתו, ויאמינו כי הוא מלאך שלוח מִמָרום להורות את העם תורה ולהודיעם דרך תבונות. באחרית שנותיו אפפוהו חליים רעים ונאמנים, וימת בן ששים ושש שנה בזרועות אייסטאָכִיוס תלמידו. ופראָפּיריוס תלמידו הגדול כתב על ספר את תולדות ימי חייו, גם התאמץ להפיץ את למודי האפלאטונים החדשים בארצות המערב על פי מדברותיו אשר נשא במקהלות ועל ידי ספריו הרבים אשר הוציא לאור. הוא אסף לאחד אחד את ספרי מורו ויערכם ויסדרם ויחברם בחוברת אחת, אפס כי מקוצר יד פלאטינוס בדרכי לשון יון, לא שת לבו על חֹמֶר הלשון וארחות מליצתהּ כי אם על צוּרַת הענינים, ועל כן תשכון עֲנָנָה על פני ספריו, ובמקומות רבים קשים הם להבין ולבוא עד תכונת רעיוני לבבו. החכם יאמבליכוס יליד כַּאלקים, העמיק הרחיב את הפילוסופיא המקֻבצת (סינקרעטיזמוס) יתר הרבה מאד מהחכם פלאָטינוס, עד כי נוכל להחליט כי הוא היה אֲבִי הפילוסופיא ההיא. והנה פלאָטינוס ופראָפּירוס החליטו ויגזרו משפטם כי החכם באמת ההולך במעגלי צדק ונפשו זַכָּה מִשֶּׁמֶץ דֹּפִי, ימצא את תכלית הפילוסופיא וּמַטְרַת כל החכמות וההקירות בְּרִגְעֵי אֲשֶׁר ההם אשר תָּנַח עליו רוח מִמָּרום לחזות מַחזה שדי בְּעֵין שִׂכְלוֹ על ידי התפשטות הגשמיות (Ekstase) ועל פי התבוננות העמוקה בסתרי רָזֵי אֵל. אך יאַמבליכוס נשא דֵעוֹת מרחוק וַיְקַבֵּץ את הדמיונות המוחשיות אשר ישפיקו בהם בני ארץ הקדם, ואת האמונה ברוחות ושדים אשר פָּרצה בימים ההם, ויחַברם יחד אל דֵעוֹת תלמידי פלאַטאָ ואל סוד הספירות (צאַהלענמיסטיק) אשר בידי תלמידי פיטאַגאָראָס, ומכֻּלם יחד יָסַד את האמונה המחלטת כי על פי תעלומות חכמה ופעולות נפלאות ונסתרות יש לאל ידנו לשלוט על צבא מלאכי המרום במרום ולהורידם ארצה, לכבוש אותם לסור אל משמעתנו ולעשות ככל אשר נְצַוֵּם. כי הוא עָרַךְ בְּמַעֲרָכָה וּמִשְׁטָר את אֵלֵי הַמָּרום

פראפיריוס ג"א תתקצ"ג—ד"א ס"ה 305—233

יאמבליכוס ד"א צ"ג 333

נאטטער

(גאָטטער)ז, את המלאכים, השדים וכל הרוחות, וילמד איך יוכל האדם להכביר עליהם את ידו להורידם אליו על ידי תחבולות הכשפים והקסמים, מעשים נסתרים, תְּפִלות, השבעות, קמיעות, קדושה וטהרה ומנהגים (צערמאָניען) רבים מְעֻלָּפִים בסודות ורזים, ולהכניע אותם תחת ידו להיות לו לעבדים ולשמור את פקודתו להפוך את מערכות הטבע ולברוא חדשות ונפלאות — . החכם המפֹאר לאָנגינוס, היה תלמיד אַמאָניוס סאַקאַס, ויגדל עוד מהחכם פלאָטינוס בחכמתו ודעתו וידו החזקה בלמודים רבים ושונים גם בְּיִשְׁרַת לבבו ובְתֹם דרכיו ובֹר ידיו בכל עלילותיו,

לאנגינוס ג״א תתקע״ג—ד״א ל״ג 213—273

הוא היה בעל שֵׂכל זך וחוקר לכל תכלית על פי למודי הפילוסופיא הָאֲמִתִּית, ועל כן לא הלך בדרכי האפאַלטונים החדשים אשר בחר בם בראשונה, גם לא דָבַק בכל שטות הפילוסופים אשר משלו אז בארץ וַיַּתְעוּ את מחזיקיהם מדרך הישרה. ואחרי אשר מִלא את חדרי לבבו דֵעות פלאַטאָ הישרות אשר לא חֻלְּלוּ בהן ידי מְזַיְּפִים, ודעות יתר הפילוסופים אשר נֹכח האמת דרכם, הֵרים פְּעָמָיו לארצות רחוקות ללמוד את חכמות חכמי הארצות ההן. ואחרי כן יָשַׁב ימים לא כבירים בעיר אַטהען ויהי שם מורה דרך בלשון למודים ובפילוסופיא, ולאחרונה אָזַר כגבר חלציו ויהי רב פְּעָלִים בדרך ארץ והליכות משפטי המדינה מבלי עֲזֹב גם את החכמה והלמודים. הוא עשה ספרים הרבה, אך הם עָלוּ בתהו ויאבדו ברבות הימים ולא נשאר מהם רק ספר אחד אשר כתב במועצות ודעת „על הַנִשְׂגָּב" (איבער דאַס ערהאַבענע), והספר ההוא יקר עד מאד בגלל שפתו הברורה, הגיוניו הרוממים ולמודיו הנשגבים — . קורות ימי חייו האחרונים אשר היו אז משנה ויועץ להמלכה צענאָביא בעיר פאלמירה עד אשר חלה בו חרב עריצים וימת ברוח שקטה ובמנוחת נפש כאחד הגבורים והחכמים הגדולים. הקורות ההם יבואו בספר הזה במקום שידֻבר בו שנית. במאה החמישית למספר הנוצרים מצאה לה הפילוסופיא האפאלטונית החדשה בית מקלטה האחרון בעיר אטהען, כי שם היה לה החכם פראָקלאָס לְמָעוֹז ולמחסה, ובכל כֹּחוֹ הֶחזיק בידה. החכם הזה היה המשענת האחרונה גם לדת האלילית (היידענטהום) אשר הִתְעַתְּדָה כבר לגלים, וַיִּשָּׂא למענה

פראקלאס ד״א קע״ב—רמ״ה 412—485

גדופים וחרפות ורדיפות, ויהי כי ירא מִלֶּכֶת בדרכיה לעיני השמש, היה בְמַחשך מעשהו, ובמסתרים עָבַד את עבודתה הנִכְריה והנתעבה, האיש הזה יהיה לנו לְעֵד עד מה יתעה גם חֲכַם לבב להאמין בהבלי שוא ולהחזיק בקסם ואליל והתרמית, כי הוא היה איש חכם ונבון וידיו רב לו בלמודים רבים ושונים (באשר יעידו ספריו אשר כתב על אֹדות למודי פלאטא), גם יתרון הַכְשֵׁר דעת לו במליצה ושיר, ובכל זאת התמכר לָלֶכת אחרי התהו, לאחוז בהבלי הבלים ומשאות מדוחים, במשלים קדמונים, במנהגים ישנים ובמוסר עֲצַבִּים אשר בְּדָאוּ מלבם המתהללים באלילים בשנות קדם. תלמידי החכם הנתעה הזה, היו אִיזִידאָרוּס, דאַמאַסציוס, וסימפליקוס, והם היו המורים האחרונים אשר

הורו

הורו את העם חכמות עובדי האלילים. בימי יוסטינוס סָגרו דלתות בתי ספריהם
אשר למדו שם לתלמידיהם את הפילוסופיא האלילית, ובראותם כי צר להם
המקום בארצם ומולדתם, הלכו לנוע על אדמת נֵכָר, ויבואו ארצה פרס, וַיְקַוּוּ
למצוא שם ארץ מִקְלָט לדמיונותיהם וחלומותיהם והבלי למודיהם, אך תוחלתם
נכזבה, כי גם שם לא מצאו מנוח לכף רגלם וּמִקְלָט להבליהם, וישובו אל
ארץ מולדתם, וילכו חֲשֵׁכִים כל ימי חייהם, ויסופו ויתמו לִגְוֹעַ באפס תקוה.
אמנם למודי האפאלטונים החדשים היו קרובים בדברים רבים ללמודי דת
הנוצרית, ועל כן נודעו מהר עקבותיהם בספרי חכמי הנוצרים, ומעט מעט
פעלו פעולה עזה על כל דרכי הדת הנוצרית, גם אֲבוֹת הַכְּנֵסִיָּה הנוצרית
(קירכענפֿאָטער) אשר היו בימים ההם, לקחו מהם למודים רבים וַיִּטָּעוּם
בספריהם —. התשוקה לדעת נסתרות ותעלומות רזי עולם דת העם ודת הממשלה
אשר שררה בפילוסופיא אפאלטונית החדשה, שררה גם בממלכת הרומאים.
בכל האמונות והדתות המתהללות באלילים —. כי עֲדַת החכמים אשר בממלכת
רומא, העמיקו מחשבותיהם במצולות הפילוסופיא, ויתתרו בכל עֹז למצוא בה
מַסלול ודרך ישרה בהליכות עולמם, מַטָּרָה לתאות לבם, מָעוז ומחסה מַהֲלֻמוֹת
התלאות המתרגשות ובאות בתבל, נֹחַם יֶשַׁע ותקוה לחיי העולם אחרי מְבוֹא
שמשם בעמק הבכא הזה, אך בידי המון בני העם אשר לבם צָפון מחכמה,
לא היתה בלתי אם דת נוֹשָׁנָה המתנודדת כמלונה מוּקָן, דת אשר אין עזרתה
בה ותושיה נדחה ממנה, אשר קָצֹר קצרה ידה לְרַפֵּא לשבורי לב וּלְחַבֵּשׁ
לעצבותם, ואין בה כח לְנַהֵג את מַחזיקיה דרך נתיבות אַל־מָוֶת, דת אשר
המשכילים נָזורו מעליה כי ראו עֶרְוָתָהּ, וכל גדולי חִקקי לב נתנו לה כתף סוררת
ויזילוה, וגם המַחזיקים בה עוד, לא יכבדוה באמת, וַתְּהִי יראתם אותה מִצְוַת
אנשים מְלֻמדה, וכל מנהגיה, כל חַגיה ומועדיה, קרבנותיה ותפלותיה וכל
הליכותיה, נפחה נפשם ויהיו פגרים מֵתִים אשר כל רואיהם יתנודדו ויסוגו אחור.
והעם ההולכים בחשך בראותם כי אבד נצחם ותוחלתם מִדָּתָם ואמונתם הנלויה,
בקשו נֹחַם וישע, תוחלת ותקוה בְּמִסְתְּרֵי הדת וסודות האמונה, ויריצו ידיהם
אל סתרי הדת אשר בידי בני ארץ הקדם, גם בחרו להם את הָרָזִים והתעלומות
אשר בכל הדתות הרבות והשונות —. דת הארמים עובדי הַבַּעַל אֱלִיל הַשֶּׁמֶשׁ,
יָשבה על גַּפֵּי מְרוֹמֵי רומא, כי הקיסר העליאָגאַבעלוס הִסִּיעַ את גפן סדום זאת
מארץ ארם וַיִּשְׁתְּלֶהָ על אדמת רומא, והרומאים נָהרו אל הדת ההיא ויתמכרו
להיות לה לעבדים. על ידה התנוססה הדת השובבה הנקובה בשם „עבודת
הָאֵם הגדולה", וצלמי שקוציה ומנהגיה הנתעבים היו קדושים בעיני הרומאים.
אך עוד ביתר עז דבקו הרומאים בדת הפרסים עובדי האליל „מיטרא", אליל
השמש, גם בעבודת האליל איזיס והאליל סעראַפיס, אלילי המצרים הקדמונים.
בכל הבלי הדתות השונות ההן התהוללו הרומאים, ויתחזקו בילדי נֵכר, בסודות
ורזים, בתעלומות חכמה ובלמודים נסתרים אשר בָּדאוּ מלבם כֹּהֲנֵי הַדָּתוֹת ההן

להכות

לְהַכּוֹת את עיני מתי חלד בַּסַנְוֵרִים, את לבם בְּשִׁגָּעוֹן ואת שִׂכְלָם בְּתִמָּהוֹן וּבְעִוָּרוֹן. חֶבְרָה נִסְתָּרָה הִתְמַכְּרָה לְכַהֵן לעבודת האליל מיטרא ולעבודת הָאֵם הגדולה, והאנשים הַנִּסְפָּחִים אל החֶברה ההיא, היו נזירים ואנשי רוח אשר התקדשו בקדושות רבות ואשר נתנו גֵוָם לְמַהֲלוּמוֹת אכזריות מאד, לְמַכּוֹת שוטים ועקרבים עד כי לא נותר מְתוֹם בבשרם. כהני אליל מיטרא היו רבים ועצומים מאד וְנָפוֹצוּ בכל רחבי ממלכת הרומאים, כאשר יתנו עֲדֵיהֶם סְעִפֵּי הסלעים, נִקְרוֹת הַצֻּרִים והמערות הרבות מאד מעשה ידי הַטֶּבַע או מעשה ידי אדם אשר גָּרוּ בתוכן חֶבֶר כהני אֱלִיל ההם ואשר בהן מזבחות, פסילי אבן תמונות וצלמים לרוב, והן נמצאות עד היום בעיר רומא, בעיר אלכסנדריא אשר במצרים ובמקומות רבים מִצָּפוֹן לְהָרֵי אַלְפָּעַן וּנְהַר דאָנוי. גֻּלְגְּלוֹת הכהנים ההם הנמצאות עוד במערות ההנה, תְּעִידֶינָה כי רבים מהם מֵתוּ תחת שֵׁבֶט מַכֵּיהֶם אשר הֻכּוּ בְּאַוַּת נפשם לכבוד האליל מיטרא —. הנה כי כן עָתְקָה גם גָּבְרָה חֵיל האמונה האלילית ההיא עד כי אנשים רבים מֵתוּ עליה ברצונם הטוב בכל חֶבְלֵי הַמָּוֶת!! ועל ידי התועבות ההן ותעלומות סתרי הבליהן, קִוּוּ בני האדם בעת ההיא למצוא חן בעיני אלהים ולהפיק מאתו רצון! —.

והנה אף כי ידאב לב כל משכיל בהתבוננו על תהלוכות העמים בעת מבוכה ההיא, בכל זאת יִנָּחֵם עד מהרה בראותו כי מַרְבִּית העמים ההם התאמצו בכל מאמצי כֹּחָם למצוא את הדרך העולה בית אֵל, את דרך נתיבות אַל־מָוֶת, לגאול את נפשם מִשַּׁחַת בְּלִי, ולפדותה מכליון חרוץ ושממות נצח, אך יען כי לא חֻנְּנוּ בדת אמת לדעת את סוד אחדות ה' וסוד השארת הנפש והמעשים אשר על ידם ישיג בן האדם את חיי העולם, על כן הלכו ארחות עקלקלות ודרכי צלמות ויבראו ברוח דמיונם אלילים, מלאכים טובים ורעים, שדים ורוחות, סודות, רזים, תעלומות, למודים נסתרים, כשפים, קסמים, נחשים ולחשים והשבעות ועוד רבות כאלה, ויאמינו כי על ידי הדברים האלה יצילו את נפשם מִמָּוֶת לֵאוֹר באור ה' בצרור חיי עולמים מְעוֹן הרוחות והנשמות.

V. רומא בימי שלטון אנשי הצבא.

§. 289. 7 אחרי מות הקיסר מַארק אוירעל, ישב קָאמָאדוּס (Коммодъ) בנו על כסא המלוכה. בימיו החלה ממלכת רומא להתנודד, כי הוא במשובתו נטה עליה קו תהו עד כי נפלה לאחרונה למשואות נצח. הוא היה אביר לב ועריץ, מלחמת האנשים והחיות היתה תאות נפשו כל הימים, ואת העם לחץ בחָזקה ויעצרם וירוצצם עד כי קמו עליו שומרי ראשו וַיְרַצְּחוּהוּ. גם על הקיסר פערטינאַקס (Пертинаксъ) עברה הכוס הזאת, כי גם על גבור החיל הזה קמו שומרי ראשו ויהרגוהו. ואחרי מותו הֵרִימוּ אנשי הצבא הנקובים בשם פראֶטאָריאַנים את ראשיהם, ובעזותם ועריצות גאונם

קאמאדוס ג"א תתק"מ—תתקנ"ה 180—192

פערטינאקס ג"א תתקנ"ג 193

מכרו

הורו את העם חכמות עובדי האלילים . בימי יוסטינוס סגרו דלתות בתי ספריהם אשר למדו שם לתלמידיהם את הפילוסופיא האלילית , ובראותם כי צר להם המקום בארצם ומולדתם , הלכו לנוע על אדמת נכר , ויבואו ארצה פרס , ויקוו למצוא שם ארץ מקלט לדמיונותיהם וחלומותיהם והבלי למודיהם , אך תוחלתם נכזבה , כי גם שם לא מצאו מנוח לכף רגלם ומקלט להבליהם , וישובו אל ארץ מולדתם , וילכו חשכים כל ימי חייהם , ויספו ויתמו לגוע באפס תקוה . אמנם למודי האפלטונים החדשים היו קרובים בדברים רבים ללמודי דת הנוצרית , ועל כן נודעו מהר עקבותיהם בספרי חכמי הנוצרים , ומעט מעט פעלו פעולה עזה על כל דרכי הדת הנוצרית , גם אבות הכנסיה הנוצרית (קירכענפאטער) אשר היו בימים ההם , לקחו מהם למודים רבים ויטעום בספריהם — .

דת העם ודת הממשלה בממלכת הרומאים

התשוקה לדעת נסתרות ותעלומות רזי עולם אשר שררה בפילוסופיא אפלטונית החדשה , שררה גם בכל האמונות והדתות המתהללות באלילים — . כי עדת החכמים אשר בממלכת רומא , העמיקו מחשבותיהם במצולות הפילוסופיא , ויתתרו בכל עז למצוא בה מסלול ודרך ישרה בהליכות עולמם , מטרה לתאות לבם , מעוז ומחסה מהלמות התלאות המתרגשות ובאות בתבל , נחם ישע ותקוה לחיי העולם אחרי מבוא שמשם בעמק הבכא הזה , אך בידי המון בני העם אשר לבם צפון מחכמה , לא היתה בלתי אם דת נושנה המתגודדת כמלונה מוקן , דת אשר אין עזרתה בה ותושיה נדחה ממנה , אשר קצר קצרה ידה לרפא לשבורי לב ולחבש לעצבותם , ואין בה כח לנהג את מחזיקיה דרך נתיבות אל-מות , דת אשר המשכילים נזורו מעליה כי ראו ערותה , וכל גדולי חקקי לב נתנו לה כתף סוררת ויזילוה , וגם המחזיקים בה עוד , לא יכבדוה באמת , ותהי יראתם אותה מצות אנשים מלמדה , וכל מנהגיה , כל חגיה ומועדיה , קרבנותיה ותפלותיה וכל הליכותיה, נפחה נפשם ויהיו פגרים מתים אשר כל רואיהם יתנודדו ויסוגו אחור . והעם ההולכים בחשך בראותם כי אבד נצחם ותוחלתם מדתם ואמונתם הגלויה, בקשו נחם וישע , תוחלת ותקוה במסתרי הדת וסודות האמונה , וירוצו ידיהם אל סתרי הדת אשר בידי בני ארץ הקדם , גם בחרו להם את הרזים והתעלומות אשר בכל הדתות הרבות והשונות — . דת הארמים עובדי הבעל אליל השמש , ישבה על גפי מרומי רומא , כי הקיסר העליאגאבעלוס הסיע את גפן סדום זאת מארץ ארם וישתלה על אדמת רומא , והרומאים נהרו אל הדת ההיא ויתמכרו להיות לה לעבדים . על ידה התנוססה הדת השובבה הנקובה בשם »עבודת האם הגדולה« , וצלמי שקוציה ומנהגיה הנתעבים היו קדושים בעיני הרומאים . אך עוד ביתר עז דבקו הרומאים בדת הפרסים עובדי האליל »מיטרא« , אליל השמש , גם בעבודת האליל איזים והאליל סעראפים , אלילי המצרים הקדמונים. בכל הבלי הדתות השונות ההן התהוללו הרומאים , ויתחזקו בילדי נכר , בסודות ורזים , בתעלומות חכמה ובלמודים נסתרים אשר בדאו מלבם כהני הדתות ההן

להכות

לְהַכּות את עיני מתי חלד בַּסַּנְוֵרִים, את לבם בְּשִׁגָּעוֹן ואת שִׂכְלָם בְּתִמָּהוֹן וּבְעִוָּרוֹן. חֶבְרָה נִסְתָּרָה הִתְמַכְּרָה לְכַהֵן לעבודת האליל מיטרא ולעבודת האֵם הגדולה, והאנשים הַנִּסְפָּחִים אל החֶברה ההיא, היו נזירים ואנשי רוח אשר התקדשו בקדושות רבות ואשר נתנו גֵוָם לְמַהלומות אכזריות מאד, לְמַכּות שוטים ועקרבים עד כי לא נותר מְתוֹם בבשרם. כהני אליל מיטרא היו רבים ועצומים מאד וְנָפוֹצוּ בכל רחבי ממלכת הרומאים, כאשר יתנו עֲדיהם סְעִפֵי הסלעים, נִקְרוֹת הַצֻּרִים והמערות הרבות מאד מעשה ידי הַטֶּבַע או מעשה ידי אדם אשר גָרְזוּ בתוכן חָבֵר כהני אֱלִיל ההם ואשר בהן מזבחות, פסילי אבן תמונות וצלמים לרוב, והן נמצאות עד היום בעיר רומא, בעיר אלכסנדריא אשר במצרים ובמקומות רבים מִצְּפוֹן לְהָרֵי אַלְפֶּן וּנְהַר דאָנוי. גֻלְגְּלוֹת הכהנים ההם הנמצאות עוד במערות ההנה, תְּעִידֶינָה כי רבים מהם מֵתוּ תחת שֵׁבֶט מַכֵּיהֶם אשר הִכּוּ בְּאַוַּת נפשם לכבוד האליל מיטרא —. הנה כי כן עָתְקָה גם גָבְרה חֵיל האמונה האלילית ההיא עד כי אנשים רבים מֵתוּ עליה ברצונם הטוב בכל חֶבְלֵי הַמָּוֶת!! ועל ידי התועבות ההן ותעלומות סתרי הבליהן, קִוּוּ בני האדם בעת ההיא למצוא חן בעיני אלהים ולהפיק מאתו רצון! —.

והנה אף כי ידאב לב כל משכיל בהתבוננו על תהלוכות העמים בעת מבוכה ההיא, בכל זאת יִנָּחֵם עד מהרה בראותו כי מַרבית העמים ההם התאמצו בכל מאמצי כֹּחָם למצוא את הדרך העולה בית אֵל, את דרך נתיבות אַל־מָוֶת, לגאול את נפשם מִשַּׁחַת בְּלִי, ולפדותה מכליון חרוץ ושממות נצח, אך יען כי לא חֻננו בדת אמת לדעת את סוד אחדות ה' וסוד השארת הנפש והמעשים אשר על ידם ישיג בן האדם את חיי העולם, על כן הלכו ארחות עקלקלות ודרכי צלמות ויבראו ברוח דמיונם אלילים, מלאכים טובים ורעים, שדים ורוחות, סודות, רזים, תעלומות, למודים נסתרים, כשפים, קסמים, נחשים ולחשים והשבעות ועוד רבות כאלה, ויאמינו כי על ידי הדברים האלה יצילו את נפשם ממות לֵאוֹר באור ה' בצרור חיי עולמים מְעוֹן הרוחות והנשמות.

V. רומא בימי שלטון אנשי הצבא.

289 .§ 7 אחרי מות הקיסר מאַרק אוירעל, ישב קאָמאָדוס (Коммодъ) בנו על כסא המלוכה. בימיו החלה ממלכת רומא להתנודד, כי הוא במשובתו נטה עליה קו תהו עד כי נפלה לאחרונה למשואות נצח. הוא היה אביר לב ועריץ, מלחמת האנשים והחיות היתה תאות נפשו כל הימים, ואת העם לחץ בחָזקה ויעצרם וירוצצם עד כי קמו עליו שומרי ראשו וַיְרַצְּחוּהוּ. גם על הקיסר פערטינאַקס (Пертинаксъ) עברה הכוס הזאת, כי גם על גבור החיל הזה קמו שומרי ראשו ויהרגוהו. ואחרי מותו הֵרִימוּ אנשי הצבא הנקובים בשם פראֶטאָריאַנים את ראשיהם, ובעזותם ועריצות גאונם

(קאמאדוס ג"א תתק"מ—תתקנ"ה 180—192; פערטינאקס ג"א תתקנ"ג 193)

מכרו

מָכְרוּ את כסא המלוכה לכל איש אשר הִרבה במחירו . העריצים הגאיונים ההם עשו ככל אשר אִוְּתָה נפשם, עד אשר ישב הקיסר סעפטימיוס סעפּערוס על כסא המלוכה וַיְשַׁבֵּר את גאון עֻזם , ויכונן את כסא רומא כבראשונה. הקיסר הזה היה איש מלחמה וגבור חיל ובעזוזו הכניע תחת ידו את שני שרי הצבאות אשר לטשו את עיניהם על נֵזר המלוכה , את אַלְבִּינוּס נֻצַּח בארץ גאליה , ואת פעסקענינוס ניגער בארץ אזיא , גם הִרחיב את ממלכתו בְּקָרְעוֹ מיד הפרתים את ארץ ארם נהרים וַיְסַפְּחֶהָ לגבול רומא , ובארץ בריטאניא בנה ערי מבצר חדשות לעצור את עַמֵּי הפיקטים והסקאָטים מהתנפל בתוכה . הקיסר הזה שדד מיד שרי המועצה את שארית כֹּחָם ואחרית עֻזם. וַיִּשָּׁעֵן רק על גבורת אנשי צבאותיו , ועל תרבותיהם הֵכִין את כסא מלכותו , ובפֹעַל כַּפָּיו יסד את שלטון אנשי הצבא ביתר עז מבתחלה . הקיסר הזה אהב מאד את היהודים בגלל רוח אמונתם , כי בעת אשר מָרַד בו פעסקענינוס ניגער , עזרו לו בכל לבבם ובכל מאֹדם ויתמכוהו בכסף רב ועצום מאד , ועל כן גמלם טוב כל ימי חייו , ויצו לכל עמו לבל יפריעום מתורתם ועבודת אלהיהם , גם נתן להם כל משפטי אזרחי רומא , וימלא את ידיהם לכַהֵן בכל כהונת המדינה ולהיות פקידים ישרים ככל הרומאים .

סעפטימיוס סעפערוס ג״א תתקנ״ג—תתקע״א 193—211

§ 290. 8. אחרי מות סעפטימיוס סעפּערוס בעיר עבאָראַצום (היא עיר יאָרק בארץ בריטאניה) , ישב קאראקאללא בנו האכזר על כסאו ויתן כבוד ועז לאנשי הצבא כאביהו , אך את בני העם לא חָשַׁב ויהדפם באיבה ובוז . הוא רָצַח את געטאַ (Geta) אחיו בזרעות הורתו , כי צַר עינו לְחַלֵּק אִתּוֹ את המלוכה כפי אשר צוה אביהם לפני מותו , וכאשר מֵאֵן פאַפּיניאַן מורו (חכם מהֻלל בידיעות החֻקים והמשפטים) להצדיק את מעשה הָרֶצַח ההוא , צוה להמית גם אותו . ויהי בנסוע הקיסר הזה לעשות מלחמה עם הפרתים , ויקומו עליו אנשי חילו וימיתוהו , ואחרי ימים לא כבירים התנשא העליאָגאַבאַלוס שארו הקרוב (כהן הַבַּעַל אֱלִיל הארמים) , וישב על כסא המלוכה , וגם הוא היה אכזר ורודף תענוגים . הוא הביא לעיר רומא את עבודת הבעל , ועל ידה האביד שָׂרִיד בעיר מכל המדות הטובות אשר נשארו עוד בידי הרומאים מימי קדם . מַצֶּבֶת הבעל היתה אבן שחורה בתמונה כדורית מְעֻלֶּפֶת ספירים ואבני חֵפֶץ , ולכבודו בנה הקיסר היכל בעיר רומא על גבעת פּאַלאַטין , ונשים שובבות מבנות הארמים הלכו שם במחולת המתנים לכבוד האליל , ושרי המועצה מְלֻבָּשִׁים בבגדי בני ארץ הקדם עשו את עבודת הבעל בְּתֹור כֹּהנים . כה התהולל הקיסר הזה על כסאו עד אשר קמו עליו הפראֶטאָריאַנים וימיתוהו ויושיבו לכסא את אלכסנדר סעפּערוס (Александръ Северъ) דודו . הוא היה איש ישר ויעש טובות רבות לבני עַמּוֹ , אך קָצְרָה קָצֹרָה ידו להחזיק ברסן השלטון בכל עֹז ותעצומות בדור

קאראקאללא ג״א תתקנ״א—ע״ז 211—217

העליאגאבאלוס ג״א תתקע״ח—פ״ב 218—222

אלכסנדר סעפערוס ג״א תתקפ״ב—תתקצ״א 222—235

תהפוכות

תהפוכות ודור שובב כהדור ההוא. הפראֶטאָריאַנים רָצְחוּ לעיניו את אֻלְפִּיאַן אדוניהם המְשֻׁבח והמפֹאר בחכמת המשפטים על אשר לא הצדיק את מעלליהם הרעים, והקיסר לא עצר כֹּחַ לשַׁלֵּם להם כפעלם לכַפר בדמיהם את דם החכם הישר ההוא. בימיו הִשְׁבִּית ארדשיר (Ardschir) הוא ארתחששתא (Artaxerxes) את ממשלת הפרתמים בִּקְדְמַת גבול רומא, ויכונן את ממלכת פרס החדשה, ממלכת הסאַסאַנידים (Sassenideu), ועד מהרה התפרץ ויתנפל בְנָפות הרומאים בחרב ובדם. והסאַסאַנידים התאמצו לְפַחַת רוח אהבה בלב בני עַמָּם לאהבה את מְדוֹת אבותיהם הראשונים וכל ארחותיהם בחַדשם כנשר את קדמות דת צאָראָאַסטער לעבוד את השמש ואת האש כבימים הקדמונים.

§ 291. אחרי אשר התקוממו אנשי החיל על הקיסר הזה ג"א תתקצ"ה 235 וימיתו אותו ואת אמו בעיר מאַינץ, רבו הפרעות והמבוכות בעיר רומא עד כי במשך עשרים שנה הֻקמו שנים עשר קיסרים גם הורדו מכסאותם. פיליפוס אֲראַבּס הגדיל את כבוד מלכותו ויאדירה בחג הגדול אשר עשה לכל הרומאים במלאות אלף שנים מיום הוסדה עיר רומא. הקיסר דעציוס אשר ישב על כסאו אחריו, רדף באף את כל מחזיקי דת הנוצרים וימת בלי יומו בְּהִלָּחֲמוֹ עם הגאָטהים (Gothen), שבט מעמי אשכנז, אשר פרצו בים וביבשה להחריד את עיר רומא ולהכותה חרם. אחרי מות הקיסר הזה התחוללו רעות רבות על ממלכת רומא עד כי רָגְזָה כל הממלכה וְחָשְׁבָה לִנְפּוֹל למשואות, כי בנפות שונות התנשאו שרי הצבאות וישימו כתר הקיסריות בראשם, וכה רבתה הרעה אז עד כי סופרי הדור ההוא קראו את השנים ההן אשר מלך גאַלליענוס ברומא ופאַלעריאנוס אביו אֻסר בידי הפרתים, בשֵׁם „עת שלטון שלשים העריצים". גם הפרסים החדשים החרידו אז את נָפוֹת רומא אשר בארץ המזרח, כי התנפלו עליהן בחרב ובראשם הגבור הנודע בשם שאַפּוּר (Sapores), וְעַמֵּי אשכנז הרגיזו את יתר הנפות גבולות הרומאים. אחרי מות הקיסר גאַלליענוס, מָלַך קלוידיוס השני, והוא הִכָּה מַכָּה נִצַּחַת את הגאָטהים על יד סירמיום בארץ פּאַננאָניה, כי היה איש מלחמה וגבור חיל, אך ימים מעטים אחרי הנצחון ההוא מת במגפה.

פיליפוס אראבס ד"א ג'—ט' 243—249

דעציוס ד"א ט'—י"א 249—251

גאלליענוס ד"א י"ט—כ"ח 259—268

קלוידיוס גאטהיקוס ד"א כ"ח—ל' 268—270

§ 292. אז ישב אורעליאַנוס על כסא רומא, והוא היה איש חיל כאחד גבורי רומא בימים הראשונים ובעל מוסר מלחמה, וישב ויכונן את המלוכה בכל תָּקְפָּהּ כבראשונה. הוא נָצַח במלחמה את שרי הצבאות הסוררים והמורים, וביחוד את טעטריקוס שר הצבא בארץ גאַליה, והוא יצא למלחמה על ממלכת פאַלמירה (Palmyre) אשר יסדה המלך אָ ד ע נ אַ ט ו ס בִּנְאוֹת מִדְבַּר (אָאַזע) בארץ אֲרָם, ואחרי מותו מָלכה צענאָביה*) רעיתו

אורעליאנוס ד"א ל'—ל"ה 270—275

---

*) „המלכה הגדולה ההיא היתה יהודית ובימיה רמה קרן ישראל ויהיו ראשונים לי"

מָכְרוּ את כסא המלוכה לכל איש אשר הִרבה במחירו. העריצים הגאיונים ההם
עשו ככל אשר אִוְּתָה נפשם, עד אשר ישב הקיסר סעפטימיוס ספעטימיוס ספעפערוס
סעפֶערוס על כסא המלוכה וַיְשַׁבֵּר את גאון עזם, ויכונן את ג״א תתקנ״ג—תתקע״א
כסא רומא כבראשונה. הקיסר הזה היה איש מלחמה וגבור 193—211
חיל ובעזוזו הכניע תחת ידו את שני שרי הצבאות אשר לטשו את עיניהם על
נֵזר המלוכה, את אַלבּינוס נְצִב בארץ גאליה, ואת פעסקעניגוס ניגער בארץ
אזיא, גם הִרחיב את ממלכתו בְקָרְעוֹ מיד הפרתים את ארץ ארם נהרים וַיְסַפְּחֶהָ
לגבול רומא, ובארץ בריטאניא בנה ערי מבצר חדשות לעצור את עַמֵי הפיקטים
והסקאָטים מהתנפל בתוכה. הקיסר הזה שדד מיד שרי המועצה את שארית
כֹּחָם ואחרית עזם. וַיִשָּׁעֵן רק על גבורת אנשי צבאותיו, ועל חרבותיהם הֵכִין את
כסא מלכותו, ובְפֹעַל כַּפָּיו יסד את שלטון אנשי הצבא ביתר עז מבתחלה.
הקיסר הזה אהב מאד את היהודים בגלל רוח אמונתם, כי בעת אשר מָרַד בו
פעסקעניגוס ניגער, עזרו לו בכל לבבם ובכל מאדם ויתמכוהו בכסף רב ועצום
מאד, ועל כן גמלם טוב כל ימי חייו, ויצו לכל עמו לבל יפריעום מתורתם
ועבודת אלהיהם, גם נתן להם כל משפטי אזרחי רומא, וימלא את ידידם לכַהן
בכל כהונת המדינה ולהיות פקידים ישרים ככל הרומאים.

§ 290. 8. אחרי מות סעפטימיוס סעפֶערוס בעיר עבאָראַצום (היא עיר
יאָרק בארץ בריטאניה), ישב קאראקאללא בנו האכזר על קאראקאללא ג״א
כסאו ויתן כבוד ועֹז לאנשי הצבא כאביהו, אך את בני העם תתקע״א—ע״ז
לא חָשַב ויהדפם באיבה ובוז. הוא רָצַח את געטאַ (Geta) אחיו 211—217
בזרעות הורתו, כי צַר עינו לְחַלֵּק אִתּוֹ את המלוכה כפי אשר צוה אביהם לפני
מותו, וכאשר מֵאֵן פאַפּיניאַן מורו (חכם מהֻלל בידיעות החֻקים והמשפטים)
להצדיק את מעשה הָרֶצַח ההוא, צוה להמית גם אותו. ויהי בנסוע הקיסר
הזה לעשות מלחמה עם הפרתים, ויקומו עליו אנשי חילו וימיתוהו, ואחרי
ימים לא כבירים התנשא העליאָגאַבאַלוס שארו הקרוב (כהן העליאגאבאלוס ג״א
הַבַּעַל אֱלִיל הארמים), וישב על כסא המלוכה, וגם הוא היה תתקע״ח—פ״ב
אכזר ורודף תענוגים. הוא הביא לעיר רומא את עבודת 218—222
הבעל, ועל ידה האביד שָׂרִיד בעיר מכל המדות הטובות אשר נשארו עוד בידי
הרומאים מימי קדם. מַצֶּבֶת הבעל היתה אבן שחורה בתמונה כדורית מְעֻלֶּפֶת
ספירים ואבני חֵפֶץ, ולכבודו בנה הקיסר היכל בעיר רומא על גבעת פאַלאַטין,
ונשים שובבות מבנות הארמים הלכו שם במחולת המחנים לכבוד האליל, ושרי
המועצה מְלֻבָּשִׁים בבגדי בני ארץ הקדם עשו את עבודת הבעל בְּתוֹר כֹּהנים. כֹּה
התהולל הקיסר הזה על כסאו עד אשר קמו עליו הפראָטאָריאַנים וימיתוהו ויושיבו
לכסא את אלכסנדר סעפֶערוס (Александръ Северъ) אלכסנדר סעפערוס
דודו. הוא היה איש ישר ויעש טובות רבות לבני עמו, אך ג״א תתקפ״ב—
קָצַר קצרה ידו להחזיק ברסן השלטון בכל עֹז ותעצומות בדור תתקצ״ה 222—235

תהפוכות

תהפוכות ודור שובב כהדור ההוא . הפראֶטאָריאַנים רָצְחו לעיניו את אֻלְפִּיאַן
אדוניהם המְשֻׁבח והמפֹאר בחכמת המשפטים על אשר לא הצדיק את מעלליהם
הרעים , והקיסר לא עצר כֹּח לשַׁלֵּם להם כפעלם לכַפר בדמיהם את דם החכם
הישר ההוא.בימיו הִשְׁבִּית ארדשיר (Ardschir) הוא ארתחששתא (Artaxerxes)
את ממשלת הפרתמים בְּקִדְמַת גבול רומא , ויכונן את ממלכת פרס החדשה ,
ממלכת הסאַסאַנידים (Sassenideu) , ועד מהרה התפרץ ויתנפל בנֶגפות הרומאים
בחרב ובדם . והסאַסאַנידים התאמצו לְפַחֵת רוח אהבה בלב בני עַמָּם לאהבה
את מִדּוֹת אבותיהם הראשונים וכל ארחותיהם בחַדשם כנשר את קדמות דת
צאָראָאַסטער לעבוד את השמש ואת האש כבימים הקדמונים .

§ 291. אחרי אשר התקוממו אנשי החיל על הקיסר הזה ג״א תתקצ״ה 235
וימיתו אותו ואת אמו בעיר מאַינץ , רבו הפרעות והמבוכות בעיר רומא
עד כי במשך עשרים שנה הֻקמו שנים עשר קיסרים גם הורדו מכסאותם .
פיליפוס אַראַבּס הגדיל את כבוד מלכותו ויאדירה בחג הגדול פיליפוס אראבס
אשר עשה לכל הרומאים במלאות אלף שנים מיום הוסדה עיר ד״א ג׳—ט׳
243—249
רומא . הקיסר דעציוס אשר ישב על כסאו אחריו , רדף באף דעציוס ד״א
את כל מחזיקי דת הנוצרים וימת בלי יומו בְּהִלָּחֲמוֹ עם הגאָטהים ט׳—י״א
(Gothen) , שבט מעמי אשכנז,אשר פרצו בים וביבשה להחריד 249—251
את עיר רומא ולהכותה חרם . אחרי מות הקיסר הזה התחוללו רעות רבות על
ממלכת רומא עד כי רָגְזָה כל הממלכה וְחִשְּׁבָה לִנְפּוֹל למשואות , כי בנפות שונות
התנשאו שרי הצבאות וישימו כתר הקיסריות בראשם , וכה רבתה הרעה אז עד
כי סופרי הדור ההוא קראו את השנים ההן אשר מלך גאַלליענוס גאלליענוס
ברומא ופאַלעריאנוס אביו אֻסר בידי הפרתים , בשֵׁם «עת שלטון ד״א י״ט—כ״ח
שלשים העריצים» . גם הפרסים החדשים החרידו אז את נָפוֹת 259—268
רומא אשר בארץ המזרח , כי התנפלו עליהן בחרב ובראשם הגבור הנודע בשם
שאַפּוּר (Sapores) , וְעַמֵּי אשכנז הרגיזו את יתר הנפות גבולות הרומאים .
אחרי מות הקיסר גאַלליענוס , מָלַךְ קלוידיוס השני , והוא קלוידיוס גאטהיקוס
הִכָּה מַכָּה נִצַּחַת את הגאָטהים על יד סירמיום בארץ פּאַננאָניה, ד״א כ״ח—ל׳
כי היה איש מלחמה וגבור חיל, אך ימים מעטים אחרי הנצחון 268—270
ההוא מת במגפה .

§ 292. אז ישב אורעליאַנוס על כסא רומא , והוא היה אורעליאנוס
איש חיל כאחד גבורי רומא בימים הראשונים ובעל מוסר מלחמה, ד״א ל׳—ל״ה
וישב ויכונן את המלוכה בכל תֹּקֶף כבראשונה . הוא נָצַח במלחמה 270—275
את שרי הצבאות הסוררים והמורים , וביחור את טעטריקוס שר הצבא בארץ
גאַליה, והוא יצא למלחמה על ממלכת פּאַלמירה (Palmyre) אשר יסדה המלך
אָ ד ע נ אַ ט ו ס בִּנְאוֹת מִדְבָּר (אָאַזע) בארץ אֲרָם , ואחרי מותו מָלכה צענאָביה*)

*) «המלכה הגדולה ההיא היתה יהודית ובימיה רמה קרן ישראל ויהיו ראשונים ליר

יעיתו הַיְפֵה־פִיָה וגברת החיל. תדמור (פּאַלמירה) בִּירַת הממלכה ההיא, פָּרחה בהוד והדר והיתה מלאה חכמי לב וחכמי חרשים וסוחרים רבים נכבדי ארץ, והקיסר אוירעליאַנוס הרס אותה במלחמה ואת צענאָביה המלכה הוליך בשביה לעיר רומא לְפָאֵר בה את כבוד מרכבת עֻזּוֹ. הפילוסוף הגדול והסופר המפאר לאָנגינוס היה מורה ויועץ להמלכה צענאביה, ויומת בידי עריצים. הוא התרפק בתחלה על חכמת האפלאטונים החדשים אשר ספחו את חכמת בני הקדם והבלי אמונתם בנפלאות ונסתרות אל למורי פלאַטאָ הישרים והנכוחים, ובמקום השכל הישר מורשת הרומאים בימי קדם, הושיבו את החכמה ההיא המיוסדת על רוח הדמיון ואשר בָּנתה בשמים מַעלותיה אף כי אֲגֻדתה על הארץ לא נוסָדָה, אך אחרי כן עזב לאָנגינוס את החכמה הרמיה ההיא וישלחה מעל פניו. על שרידי חרבות עיר תדמור ועל פליטת משואותיה, יתפלאו כל הנוסעים עד היום הזה, כי נפלאים הם מאד. הקיסר הזה משך את ידו מדאַציה הרחוקה מרומא ויעבר את הרומאים הגרים בה למעזיה אשר מעבר לנהר דאָנויא, גם בָּנה חומה נשגבה סביבות עיר רומא לשמרה מהמון אויביה לבל יתנפלו עליה פתאֹם.

§ 293. אחרי אשר הומת גם אוירעליאנוס בידי אנשי צבאותיו, ישב על כסא רומא האיש העשיר טאַציטוס נצר משרשי הסופר הגדול הנקרא בשם הזה, אך הוא לא האריך ימים על ממלכתו וַיִסָפֶה במלחמה אשר עשה עם הגאָטהים, וימלוך תחתיו איש גבור חיל וישר לב ושמו פראָבוס. הוא הרחיב גם בִּצַע את בנין ההומה אשר השתרעה מהדאָנוי אשר בבייערן עד נהר טאַנוס, וַיַּצֵב אנשי צבא על גבולות ממלכתו, הוא נטע כרמים בארצות רהיין ובארץ אונגארן, גם הוא שׂם סדרים ישרים בהליכות הצבא ומכסיסי המלחמה. אך גם הוא נרצח בידי אנשי חילו, וקאַרוס ישב אחריו עַל כסא רומא, ויהי בנכעו למלהמה על הפרסים, המיתהו לַהַט הברק, או הומת בידי מרצחים, ודיאָקלעטיאן יליד ארץ דאַלמאַציא הֻקם עָל לשבת על כסא המלוכה ברומא. הוא היה חכם ומשכיל בכל דרכיו, ובחכמתו הגדולה הורַם מן העפר לָשֶׁבֶת על גַּפֵּי מרומי התבל, כי אביו היה עבד עולם, והוא ברוב תבונתו התנער מֵעֲפַר הָעַבְדוּת להיות מושל על כל הארץ.

טאציטוס ד״א ל״ה—ל״ו 275—276

פראבוס ד״א ל״ו—מ״ב 276—282

קארוס ד״א מ״ב—מ״ד 282—284

§ 294. דיאָקלעטיאַן (Діоклеціанъ) הרים את כבוד המלוכה וְעֻזָּהּ וַיַּשְׁפֵּל את כבוד שרי המועצה, ובראותו כי אזלת ידו לעצור לבדו ביד אויבי רומא מתתפרץ בגבולותיה, התחכם וַיְחַזֵּק את ממלכתו עם גאַלעריוס אוהבו, לבעבור יִגָּברו שניהם יחדו חילים לעמוד לפני אויביהם. דיאָקלעטיאן לקח לו את שם הכבוד »אויגוסטוס« וירד

דיאקלעטיאן ד״א מ״ד—ס״ה 284—305

על

המלכות, אפס כי הגרים אשר נלוו בימיה אל בית ישראל היו קשים להם כספחת, כי לא ידעו את משפט אלהי ישראל, וילכו בשרירות לבם ויטעו גם את ישראל אחריהם«.

על ארץ המזרח וטהראַציא, ולגאַלעריוס נתן את שֵׁם הכבוד „צֶאזאַר“ וישליטהו
על נְפוֹת איללירִיען, אולם כאשר רבו אויבי רומא מיום ליום ומזמתם להגיח
אליה מכל פאה, בחרו להם שני המלכים ההם עוד שני שליטים אחרים, שֵׁם
האחד מאַקסימיאַנוס אשר עטרוהו בשם „אויגוסטוס“ וימשילוהו בארצות איטליא,
אפריקא וְאִיֵּי ים התיכון, ושֵׁם השני קאָנסטאַנטינוס כלאָרוס תתנו אשר כִנוהו
בשם הכבוד „צֶאזאַר“ ויתנו בידו את ספרד, גאליא ובריטאניא. עשרים שנה
שלט דיאָקלעטיאַן ברוח גבורה וברוח חכמה, ורומא שבה להיות ממלכה אדירה
ונוראה לכל מלכי ארץ כבימים הראשונים. הקיסר הזה רדף את הנוצרים בלי
חשך ויאמר להשמידם, אך בטרם בִּצע את מזמתו זאת, ירד מכסא מלכותו
וַיִּבָּדל מכל הליכות המלוכה לְבַלות את טְפָחוֹת שנותיו במנוחות שאננות
ובמשכנות מבטחים בעיר סַלֳנָה (Salona) בארץ דאַלמאַציא, ארץ ד״א ס״ח
מולדתו, וַיִּבֶן שם היכל גדול ורחב ידים במאד מאד, היכל כבוד ונעלה 305
אשר חָרבותיו הנשארות עד היום, יכילו בקרבם את ספאַלאַטרה העיר כאשר
היא כָעֵת. אך הסערות אשר התחוללו בממלכתו, הִרְגִיזוּ אותו גם ממנוחתו
האחרונה. אשתו ובתו נִרְצְחוּ בידי מרצחים, וְיִתָּכֵן כי גם הוא הִקְצִיר ד״א ע״ג
את שארית ימי חייו מפחד לבבו פן יִפֹּל בידי מְשַׂנְאָיו ויתעללו בו — . 313

§ 295. מעת אשר ירד דיאָקלעטיאַן מכסא ממלכתו, רבו הפרעות
והמבוכות בכל הממלכה, ומלחמת האזרחים אכלה את הרומאים בלי הפוגה
עד אשר התעודד קאָנסטאַנטינוס גבור החיל וישב על כסא המלוכה. הקיסר
הגבור והחכם הזה, היה בן קאָנסטאַנטינוס כלאָרוס אשר שָׁלַט לְפָנִים בספרד,
גאליא ובריטאניא על פי דיאָקלעטיאַן, ובעזוזו ותבונתו רָדָה בכל ארצות המערב
וַיֵּצֵא למלחמה על בן מאַקסימיאַנוס הוא מאַקסענטיוס האכזר והעריץ. הקיסר
הזה הִטה אזנו לעצת הילני (Helena) הורתו וַיִּנָּזֵר מִדַּת אבותיו המתהוללת
באלילים וַיִּדְבַּק בדת הנוצרים ויך את מאַקסענטיוס (בשנת ד״א ע״ב 312),
וילכוד את רומא, ומני אז שלט על כל ארצות המערב, וליציניוס גיסו משל
בארצות המזרח. אך תאות נפשו להיות שורר לבדו בכל ממלכת הרומאים,
הציקתהו עד מהרה לצאת בחרב גם על ליציניוס, ובמלחמה אחת קרע ממנו
את ממשלתו וגם את נפשו לָקָח, וימלוך לבדו על כל ארצות המערב ד״א פ״ה
ועל כל ארצות המזרח. והנה אף כי היה הקיסר הזה איש חֲכַם לבב 325
וינעור כפיו מעבודת האלילים, בכל זאת הִרְבָּה הָרַע ובאכזריות לבבו צִוָּה
להשליך את אנשי החיל אשר נשבו במלחמה לפני חיות טורפות להיות טֶרֶף
לְשִׁנֵּיהֶן, את אשת חֵיקוֹ הִתִּיק כַּצֹּאן לְטִבְחָה ואת קריספוס בְּנוֹ היקר והישר
הִקְדִּישׁ ליום הֲרֵגָה, גם את קרוביו ושאֵריו הִגִּיר על ידי חרב, וַיְהִי אכזר כיענים
במדבר, שִׁחֵת רחמיו, ויטרוף לָעַד אַפּוֹ.

§ 296. הקיסר האדיר הזה העביר את כסא המלוכה מעיר רומא הבירה

אל ביצאַנץ קִרְיַת ארץ יון וַיְרֶב את תפארתה בהיכלי מלך ובכל שְׂכִיּוֹת החמדה יַסֵּב את שְׁמָהּ לְשֵׁם „קָאָנסטאַנטינאָפעל“ על שְׁמוֹ .

סוף דבר . אם נָעִיף עינינו עוד הפעם על התולדה העתיקה בטרם נפרד מעליה , אז נתבונן בְּנָקֵל כי הֲלִיכוֹת חיינו בתבל הָטבעו על מוסדות ימי הקדם ההם : ארץ המזרח הָרְתָה גם יָלְדָה את הליכות הדת והאמונה לאור רבים עַמִּים, ארץ יָוָן נתנה לנו חֻקֵּי נֵצַח בחרשת המעשה ובדעת היפי והנשגב , וארץ הרומאים שָׂמָה לפנינו משפטים ישרים בהליכות המדינה , בחיי החברה וחיי כל איש ואיש עד כי הִכּוּ שֹׁרֶשׁ בכל משפטי המדינות וחֻקֵּי הארצות הנאורות עד היום הזה .

תַּמּוּ דִּבְרֵי יְמֵי הַקֶּדֶם :

דִּבְרֵי יְמֵי הַבֵּינַיִם :

I. מַסְּעֵי הָעַמִּים , (Великое переселеніе Народовъ)

1. דת נצרת בשנות מאות הראשונות למספר הנוצרים :

§ 297. קִנְאַת הדת , הָאֹכֶלֶת אדם וּמְשַׁכֶּלֶת גוים , לא הִרְחִיבָה בימים ההם את ממשלת זדונה בארץ רומא , כי הרומאים לא הֵרִיקוּ חרבם על העמים והלשונות בגלל דתיהם השונות מִדָּתָם , ונהפוך הוא כי הם קִבלו עוד עליהם את דתי עמים אחרים בְּחֵשֶׁק לבב : את אלילי היונים חִבקו בזרועות אהבה , בצלם חָמדו וְיָשְׁבוּ ובחֻקותיהם הלכו כל הימים , וברבות השנים התרפקו באהבים גם על אלילי הכשדים , הפרסים , המצרים והארמים , התהללו באליליהם ויעבדו את עצביהם , יָרְאוּ את מוראָם ויעריצו את הליכות דתיהם וכל משפטי הבליהם, ובכל המלחמות אשר עשו הרומאים עם כל יושבי תבל לא נָגעה בהן יד קִנאת הדת כי אם תשוקת נפשם לָרֶשֶׁת מִשְׁכְּנוֹת לא להם ולמשול על כל העמים מִמְשָׁל רב בְּלִי־מְצָרִים . אפס כי על הנוצרים לבדם עוררו את חֲמַת קנאת הדת , רק אותם רדפו באף ויתנכלו להשמידם רק על אדות דתם החדשה , ובכל הרעות אשר הֵרעו להם לא היתה סִבָּה אחרת בלתי אם קנאת הדת . כי בראותם אותם נסוגים מהם ומהמונם ושאונם , את אלהיהם אינם עובדים , את חגיהם לא יחגו , בצבאות אנשי חילם לא יצאו , ולא יקחו מידם כל פקודה ומשרה בהנהגות המדינה , כי דתם תְּצַוֶּה אותם לשנוא את כל בעלי דת אחרת , לְשַׁקְּצָם וּלְתַעֲבָם ולהיות טמאים בעיניהם , והקיסרים הֶהֱלִיטוּ עוד כי גם פושעים ומורדים הם במלכות , וכל מגמתם להרוס את כסא כבודם לְעֵת תהי לאל ידם , ובגלל כל אלה שנאו אותם גם הקיסרים תכלית שנאה , רדפו אותם בלי חָשֹׂךְ , ויריקו עליהם חרב נוקמת לכלותם ולמחות את שְׁמָם מתחת השמים . הסופרים הקדמונים יעידו כי מימי הקיסר נעראָ נרדפו הנוצרים עשר פעמים בתגרת ידי קיסרי רומא , ובעשר שנים האחרונות במאה הרביעית

למספרם, הריעו להם הקיסרים ביתר עז, כי דיאָקלעטיאַן ומאַלערוס שפכו עליהם כל חמתם, נתצו את בתי תפלותיהם, שרפו את ספרי דתם, וישיאו על כל המונם הֶרֶג רב וְכִלָּיוֹן חרוץ להשבית מאנוש זכרם. גם מאַרקוס אוירעליוס, הקיסר הטוב והישר, שנא אותם ויתאמץ להכניעם ולהשפילם עד עפר, ולהשבית מפניהם את דתם ותורתם החדשה, כי חָשַׁב אותם לְעַם קְשֵׁה עֹרֶף, רודפי הבל, מחזיקים בתרמית וּמֵאנים לשוב ממנה. והקיסר דעציוס לא עשה לו שֵׁם בימי מלכותו המעטים כי אם בְּרָדְפוֹ אותם בחרב ובדם ויתמכר לְהָמֵם ולאַבדם ולכַלותם מעל פני האדמה —. וכהני האלילים אשר בכל ערי ארץ הרומאים, הוסיפו עוד אש ועצים הרבה על השנאה ההיא הבוערת על הנוצרים, כי הם פחדו פחד פן יְבֻלַּע להם אם ברבות הימים תָּעֹז דת הנוצרים את ידה ותרים ימינה על הדתות המתהללות באלילים, ועל כן הִבְאִישׁוּ את ריח הנוצרים ודתם החדשה בעיני הקיסרים והעם ויטפלו עליהם עונות חרב. ובשמעם עוד כי כהני הנוצרים אומרים לבני עמם בעת אכלם את הלחם ושתותם את היין בבית תפלתם לאמר: „זה בשר הנוצרי וזה דמו“ והעם מאמינים כי כבוא הלחם והיין אל קרבם יתהפכו ויהיו לבשר ודם, אז מצאה השנאה הַמְעֻקֶּשֶׁת את הישרה מָקום נאמן להוציא עליהם דִבה כי אֹכלי בְשַׂר אדם הם ושותים דמו על פי דתם —. ועלילת דם הזאת היתה חרב רעה בידי כהני האלילים ובידי קיסרי רומא להכות את הנוצרים חרם. לרגלי הנוצרים מצאו אז גם את היהודים צרות רבות ורעות נוראות, כי הרומאים חָשְׁבוּ גם את הנוצרים לְמִפְלָגָה אחת מִפְלַגּוֹת היהודים, ולא שָׂמוּ פדות ביניהם, ועל כֻּלָּם יחד עברה רעתם בעת רעה ההיא —. אמנם כאשר הוסיפו קיסרי רומא וכהניה ועם הארץ לרדוף את הנוצרים בעברה וּבְדָם ואש, כן הוסיפו הנרדפים להחזיק בדתם החדשה וְלָעוּז בְּמָעֻזָּהּ, ורבים מהם הֶעֱרוּ לַמָּוֶת נפשם, וברצונם הִסגירו חַיָּתָם בידי מְרַצחיהם בעבור אמונתם ודתם (מאַרטירער). אך מֵרביתם התחבאו בִמְחִלּוֹת עפר, בנקרות הצורים, ובסעיפי הסלעים וּבִמְעָרוֹת וּמִנְהָרוֹת אשר בהרים מפני עָקַת רודפיהם וצורריהם. הַבֹּגְדִים אשר מסרו את ספרי דתם למאכלת אש בידי הרומאים, או אשר קטרו לצלמי הקיסרים בהיכלי האלילים, היו אך מתי מספר מול ההמון הרב אשר נתנו את גֵוָם למהלומות רֶצַח וְחַיָּתָם לַמְמִיתִים ולא נָתנו תִּפְלָה לדתם ותורתם, כל נִגש ונענה, כל קשה יום ומר נפש וכל מֻכֶּה ונדכא, הֵרִיצוּ כפיהם אל הלקח הֶחָדש ההוא אשר נתן להם משפט אדם, אהבת אחים ותנחומות נפש בתבל, ואשר הבטיח אותם לפדותם גם מיד שְׁאוֹל —. בשנות קדם ההן, שנות ראו הנוצרים רעה, פשטה דת הנוצרית בארבע רוחות השמים, ועוד במאה השלישית, בטרם הסתיר אותה הקיסר קאָנסטאַנטין הגדול בסתר כנפיו, פָּרצה כבר ימה וקדמה צפונה ונגבה וַתְּמַלֵּא הארץ בהמון עמים רבים המחזיקים בבריתה.

---

2. קָאָנסטאַנטין הגדול (ד"א פ"ד—צ"ז 324—337) וויליאַנוס הַגָּלוז (ד"א קכ"א—קכ"ג 361—363):

קאנסטאנטין הגדול ד"א פ"ד—צ"ז 324—337

§ 298. קָאָנסטאַנטין הגדול הֶעביר את כסא המלוכה מעיר רומא אל עיר ביצאַנץ קרית ארץ יון, ויקרא לה קָאָנסטאַנטינאָפעל על שְׁמוֹ, יען כי העיר ההיא קרובה לגבול הגאָטהים והפרסים המרגיזים את ארץ רומא, ויַעַן כי בה לא רבּוּ יריבי דת הנוצרית (אשר בא הקיסר במסרות בריתה) כבעיר רומא אשר רבים שונאיה ועצומים רודפיה וּמְנַדֶּיהָ. ואת קָאָנסטאַנטינאָפעל הקיף הקיסר בחומה נשגבה וַיִּבֶן בתוכה היכלי מלך, טירות וארמונות, בתי תפלות רָמֵי קומה, בתי מִדות מחמדי בת עין, בתי מָשוש כלילי יפִי, בתי עֹנֶג מעשה ידי אמן, מסלות רְחָבות לקלי המרוץ (רעננבאַהנען), במות ישׂחק (טהעאַטער) ועוד בנינים רבים גדולים וטובים עם כל שביות החמדה וּמַשְׂכִּיוֹת לבב. ויהי בשבתו בעיר ההיא, וַיְצַו בחזקת היד להסיר מן הארץ את שרידי משפטי הרומאים ופליטת הליכותיהם בהליכות המדינה אשר כבר כָּהתה עינם וְסָר טַעמם מִזֹּקֶן, וישם תחתיהם חֻקים חדשים ומשפטים נאותים לפי רוח העת ההיא, גם הִרבה את כבודו והודו על ידי שרים רבים ונכבדים אשר מִנָּה על חֲצַר מלכותו והיכל תפארתו, שרי חצר, שרי משנים, המון סריסים ושפעת עבדים ומשרתים. ולטובת ממלכתו הגדולה והאדירה, חִלֵּק אותה לארבעה ראשים, הראש הראשון ארץ מזרח, המקיף את כל ארצות אזיא, מצרים, לוב וטהראַציא; הראש השני איללירִיא ובתוכה גם דאציא (היא מעזיא), מוקדון, יון וקרעטא; הראש השלישי איטליא, כולל את איטליא ואת דרום נהר דאָנוי עד גבול מעזיא, את אפריקא, סיציליא, סרדיניא ואת קָארזיקַא, והראש הרביעי הוא גאַליא, כולל את גאליא ואת בריטאניא, את ספרד, את איי באַלעאַרען *) ואת העלוועציא. ואת הראשים ההם שב ויְהַלֵּק למחוזים, והמחוזים לְנָפוֹת, והנפות לגלילים, ובכֻלם נתן נציבים ושרים ושופטים לעשות משפט עמם בשם הקיסר, גם הפקיד פקידים מיוחדים לְפַקֵּד את צבא המלחמה, וברוחו הַכַּבִּיר הִכְבִּיר את המסים ואת התרומות והמעשרות בכל אַוּת נפשו הרחָבה —. באחרית שנותיו דָבק בדת הנוצרית ביתר עֹז מבראשונה, ובכל זאת לא נתן את הכהנים לזרוק עליו מֵי ברית החדשה עד קרוב לִפני מותו. הוא בנה בתי תפלות רבים לבני הנוצרים ויתן להם אחוזות שדות וַאֲדָמות לצמיתות, את חֶבר הכהנים (קלערוס) פָּטַר מכל מס ומשא מלך ושרים וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם. מימי הקיסר הזה והלאה שֻׁנּוּ משפטי דת הנוצרית מאשר היו עד הימים ההם, כי תחת אשר לְפָנים נבחרו הזקנים (פרעזביטער) והמשגיחים (בישאָפֿע) על פי כל קְהל עדת הנוצרים, וכל העדה נחשבו לאחים

*) באלעארען הם קבוצות איים בים התיכון, בשנת ד"א קפ"ו 426 לקחו אותם הוואנדאלים, בשנת ד"א תקנ"ח 798 המוירען, ובשנת ד"א תתקפ"ט 1229 לקחו אותם הספרדים.

לאחים ומשפט אחד גם כים אחד לכלם, תחת זאת נפרד מימי קָאנסטאַנטין והלאה מצב הכהנים (קלערום) ממצב המון העם (לאיען), והכהנים לבדם נתנו לאנשי עדתם משרה ושלטון לאיש איש כפי מעלתו ומדרגתו (ראַנגשטופען), עד כי המשגיחים אשר בערי הבירות הִתְעַלוּ בשם ראשי הכהנים (מעטראָפאָליטאַנע) וישלטו בהמשגיחים הַתַּחְתִּים אשר ביתר הערים, והמשגיחים התחתים שלטו גם הם בכהני הערים הקרובות אליהם. גם בבתי תפלותיהם נעשו מני אז שנוים רבים, כי תחת אשר לְפָנים עָבדו עבודת אלהיהם רק בְנְשׂוֹא רִנה ותפלה, בצָקון לחש וּבִקְרוֹא ספרי דתם, החלו מעת ההיא לְזַמֵר בבתי התפלות בכלי זמרה, במנים ועוגב, גם החלו לפאר את הבתים ההם בכלי כסף וכלי זהב ובכל עֲדִי עֲדָיִים להרחיב את עיני האנשים הבאים להתפלל בתוכם. הקיסר קָאנסטאַנטין בכל עריצותו ואכזריות לבו, לא הִטָה אזנו אל מְלָשְׁנֵי בסתר אשר הִכּוּ את היהודים בְּשׁוֹט זעם לשונם, ולא גָזַר עליהם גזרות רעות ככל אשר הסיתו אותו צוררי היהודים, רק צוה עליהם במפגיע לבל ירדפו את אחיהם אשר המירו דתם בדת הנוצרים. גם אָסַר אִסָר על הנוצרים לבל יתיהדו, כי עושה זאת ישא את ענשו ולא יועיל לו כל כֹּפר, אחרי כן הוציא דבר מלכות מלפניו לבל ימולו היהודים את עבדיהם הנוצרים מקנת כספם, וימים מעטים לפני מותו גָזַר לבל יקנו עבדי עולם מבני הנוצרים ולא יִתְחַתְּנוּ את בנות הנוצרים *).

§ 299. ויהי לעת זקנת קָאנסטאַנטין ותרפינה ידיו מעשות מלוכה בארצו הגדולה וַיְחַלֵק את מלכתו לפני מותו לקָאנסטאַנטין, לקָאנסטאַנאַס ולקאנסטאנטיוס בניו הקרובים איש לאחיו ברשעת לבבם כבשמותם. אך האחים ההם פנו איש לבצעו ויבקשו להרחיב את גבולם איש בנחלת אחיו, ואחרי מלחמות רבות הצליח קָאנסטאַנטיוס להסב אליו מלוכת כל ארץ רומא, ואת אחיו הוריד מכסאותיהם. בימי הקיסר העריץ הזה נשקפה רעה גדולה על היהודים, כי גאַללוּס גיסו אשר חָלַק אתו את המלוכה, היה צורר היהודים ויסת את הקיסר לחַדש עליהם את גזֵרת האדריאנוס, ויהודים רבים חָלוּ ורגזו מפני הרעה ההיא וילבשו כלי גולה וירחיקו נדוד אל ארץ פרס. אך בחמלת ה׳ לא יצאו הגזרות ההן לפֹעַל ולא אֻנה כל רע גם להיהודים אשר נשארו בארצות הקיסר הזה. ויהי כאשר היו ידי קָאנסטאַנטיוס מלאות עבודה בארץ המזרח, וַיְמַלֵך עליו לבבו לשלוח את יוליאַנוס דודו לארץ גאליא לשמור את גבולות ארץ רומא לבל יפרצו בהם עַמֵי הגערמאַנים. הוא יוליאַנוס אשר הִתְעַתֵּד להיות כֹּהן נוצרי, אך

בהיות

*) לפי הנראה הם היהודים הנוצרים (יודענקריסטען) אשר עד אחר המאה הארבע לספה״נ נחשבו לפלגה אחת מפלגות היהודים, כי הם שמרו תורת משה ככל היהודים, רק האמינו גם בישוע הנוצרי ככל הנוצרים, ויתאמצו להביא גם את הנוצרים הגוים (היידענקריסטען) במסורת דת משה, כידוע זאת להבקי בתולדות דת הנוצרית (ואל היהודים הנוצרים ההם שלח פאול את אגרתו הידועה בשם אגרת אל העברים —), והיהודים התחתנו בהם עד אשר גזר עליהם קָאנסטאנטין לבלתי התחתן בהם עוד.

כהיות הפילוסופיא אהובת נפשו וישקוד בעיר אַטהען על דלתותיה ויהגה בחכמת האפאַלטונים החדשים ובכל ספרי חכמי יון ומשורריהם אנשי הַשֵּׁם, על כן נָטַשׁ את דת הנוצרית וישליכה אחרי גוו, גם לא נטה אחרי הגבורה ואחרי אהבת הממשלה, רק באהבת החכמה שָׁגָה תמיד. "אפס כי אך הָמֵר הֵמִיר בחֵפֶץ הקיסר את ספרי החכמה בחרב מלחמה ויצא לרגלי בני הצבא על יד נהר רהיין לקראת האַלאַמאַנים והפראַנקים, והנה יצק עליו הזמן רוח גבורה ותחבולות מלחמה אשר לא ידע הקיסר שערה: את הפראַנקים הכניע בקחתו את קעלען עיר מעוזם ויאכפם לקנות מידו את השלום במחיר אשר שָׂם עליהם, ואת האַלאַמאַנים רדף על צוארם על יד שטראַסבורג ויפרוק עֳלם מעל צואר בני גאליא, ויוסיף עוד אֹמֶץ ויעבור פעמַיִם את נהר רהיין ויפרוץ בארץ אשכנז ביד חזקה, עד כי קִנא בו הקיסר ויצו עליו לקרוע מעל מתנהו את מבחר בני צבאו ולספות אותם אל המתנה ההולכת לצבא על הפרסים תחת פקודת הקיסר". לשוא נסה יוליאנוס לחלות את פני הקיסר לבל יעשה כדבר הזה! לשוא הוכיח בדברים נכוחים כי בעשותו זאת יְבֻלע לנצהנו הגדול ויתן יד להגערמאנים אויבי רומא להשתער בגבולות ארץ ממלכתו! כי הקיסר לא אבה ולא שמע לכל דבריו הישרים. ועל כן התקצפו הלגיונות אשר ברגלי יוליאנוס על הקיסר וימרדו בו וישימו כתר מלכות בראש יוליאנוס שר צבאם בעיר פאריז חמדת לבבו ויקראו: "יחי הקיסר יוליאנוס לעולם!" ויוליאנוס קִבל ברצון את נזר המלוכה ויצא בראש צבאותיו לעשות מלחמה בהקיסר, והנה מְנָעו ה׳ מבֹא בדמים! כי הגיעה אליו השמועה אל מות הקיסר בארץ אזיא בעיר תרשיש, והמלוכה נָסַבָּה אליו על פי משפט הירושה, ויהי שליט לבדו בכל מלכות רומא האדירה, ויבוא בהוד והדרת מלך בשערי קאָנסטאַנטינאָפעל הבירה אל היכל הקיסר וישב על כסאו. "והוא איש אשר יאתה לו המלוכה בצדק, כי היה איש חיל בשדה מלחמה, רב פעלים על הכסא, חכם לבב, אוהב משפט, מהיר צדק ואיש חסד". היא הֵסיר את שרי ההצר הרבים אשר לא לעזר ולא להועיל הם לטובת העם, ובישרת לבבו נסוג אחור מכל תענוגות בני האדם וּמַנְעַמֵּי החלד המרפים את ידי הדבֵקים בהם, לא אכל משמנים ולא שתה ממתקים, לא העלה עדי זהב על לבושו ולא הזיל זהב על שכיות החמדה וסגלות מלכים אשר אין בהם תועלת לבני העם, ויחי חיי איש פרטי על כסא המלוכה וכל ישעו וחפצו היה רק להשיב את רוח גבורת הרומאים הקדמונים אל אנשי המלחמה, להושיב שופטים ישרים אנשי אמת ושונאי בצע בכל הערים והמדינות, ולהצליח את כל העמים החוסים בצלו הצלחה נצחת. גם הִטָה חסדו על היהודים ויאר פניו אליהם וישם להם רוב שלום, וישלח ספרים ביד הרצים אל כל קהלות היהודים בכלל ואל ר׳ **הִלֵל** הנשיא בפרט. וינחמם ויבטיחם להיות עוזרם ומגנם, גם התנדב לבנות את חרבות ירושלים ואת בית המקדש כבראשונה, וכל הכסף והזהב עם כל המחסורים אשר יתסרו להם ינתנו מבית אוצר הקיסר. אחרי כן מלא את ידי ר׳ הלל הנשיא

בעבודת

בעבודת בנין בית המקדש, גם שלח את אַלְפִּיוּס פקידו לירושלים לְנַצֵחַ על מלאכת בית ה' ופחות יהודה תמכו בידו. ובתחלה לא התערבו היהודים בעבודת בית המקדש, אך אחרי אשר העיר ר' הלל רוח תשוקה בקרבם לעבודת הקדש הזאת, האמינו אמונה אֹמֶן כי נחה רוח כורש על הקיסר הישר הזה *), ועד מהרה נהרו בשערי ירושלים בקול המון חוגג וַיָחֵלּוּ לעבוד עבודת בית האלהים. הגברים לבשו בגדי שבת לכבוד העבודה הקדושה הזאת, הנשים שָׁתוּ עֶדְיָן עליהן כביום מועד וחג לה', הבחורים לבשו כתנות פסים, והבתולות הופיעו בַּעֲדִי זהב ובהדרת הנטיפות והשֵׁרות, וכלם יחד פִּנוּ את עֲרֵמוֹת העפר מהר הבית וישאו חמר ולְבֵנִים בתרועה וקול זמרה, ורבים מעשירי העם עָדרו את האדמה במַעדרי כסף, ובכנפי בגדי רִקמתם נשאו את החמר ואת הלבֵנים. בימים מעטים הֵקימו את מוסדות ההיכל והדביר, ועינו כל שִׂבְּרוּ כי לא יארכו הימים ומקדש ה' יתנוסס בהדרי קֹדש כבימי קדם. אך אם ה' לא יבנה בית זבול לו, שוא עמלו בוניו בו! כי אבני אש ולפידי שלהבת התפרצו ממוסדות החומה וישרפו אנשים רבים מהיהודים גם מבני הנֵכר אשר בָּנוּ עמהם את המקדש במצות הקיסר, והנשארים נסוגו אחור וייראו מגשת עוד אל המקום הנורא ההוא, גם הקיסר יוּלִיאַנוּס נרצח בימים ההם בהצותו את הפרסים, ועבודת בית ה' נִשְׁבָּתָה. ואנחנו לא נדע אם ידי צוררי היהודים הציתו את האש ההיא, או האויר העצור בבטן האדמה היה לְבְעֵרָה באפס יד. אך היהודים האמינו אז כי הנוצרים הִצִיתוּ את האש ההיא, ורבים מִדַּלַת העם התנַפלו באש חמתם ונקמתם על בתי תפלות הנוצרים אשר בדמשק, עזה, אשקלון ובארות ויאבו לשלח אותם באש, אך אחריתם היתה מָרָה, גם על כל היהודים יצא הקצף וַיִרְדְּפוּ באף ובחֵמה עד להשחית. — והקיסר יוליאַנוס הישר והטוב נִספה בלי יומו במלחמת הפרסים לשמחת לבב הנוצרים. אמנם גם הנוצרים לא מצאו שֶׁמֶץ דֹּפִי בהקיסר הזה רק כי נער כַּפָּיו מדת הנוצרית ויתאמץ להשיב את דת האלילית על כַּנָה, ועל כן כנוהו הסופרים הנוצרים בשם הקלון אפאָסטאַט (Отступникъ) אמנם כּהני דת הנוצרית אשר הציקו לו מאד בימי ילדותו, גם אהבתו העזה להליטעראַטור היונית והרומאית, היו נסבה כי בָזָה את דת הנוצרית ויבחר בדת האלילית, אך בכל זאת לא רדף את הנוצרים כהקיסרים אשר היו לפניו, רק הִרְחִיקָם מכל מִשְׂרָה ופקודה בהליכות המדינה, גם לא נתן אותם להיות מורים ומלמדים בבתי הספר. ובספריו אשר כָּתַב, לָחַם נגד דֵעות הנוצרים, וַיְצַו לְחַדֵש את חַגֵי דת האלילית וכל מועדיה וקרבנותיה, והוא בכבודו והודו

העלה

*) ועתה נבין את מאמר ר' הלל הזה (במס' סנהדרין צ"ד, א') שאמר: **אין משיח לישראל**, כי בראותו את היהודים נסוגים אחור מעבודת בנין בית המקדש, באמרם כי בטרם יבוא משיח צדקנו אין מקום לבנין בית המקדש, החליט כי אין משיח לישראל, וכל הנבואות על ימות המשיח נתקימו כבר בימי חזקיהו (וזה כוונתו באמרו „שכבר אכלוהו בימי חזקיהו — "). אך דעת רב יוסף לא נחה בזה ואמר שרא ליה מריה לרבי הלל —. אגב אעיר בזה כי הפראפעסאר גפרארער (בהקדמת העתקתו ליאזעפוס) שעה ויחליף את רבי הלל בעל המאמר הזה שהיה אמורא בהלל הזקן ראש התנאים בימי הבית השני —.

הֶעלה לפעמים עֹלות לאליל השמש, וְעֹלָתוֹ היתה מאה פרים בַּפַּעם אחת. ויהי בהִלָּחמו את הפרסים בגבורה נפלאה כאחד מִגבורי רומא הקדמונים, נִסגר לבוא בין הרים צרים אשר אין דרך לִנְטוֹת ימין ושמאל, וכאשר צָלחה לו לצאת מתוך ההפֵכה, ירה עליו אחד מאנשי מלחמתו חֵץ פתאם וַיְפַלַּח כליותיו ולבו, וכל מַחשבותיו הטובות סָפו אִתּוֹ יחד —. אחריו מָלַךְ יאָפִּיאַן (Іовіанъ) החלש והענוג, והוא השיב בשלום את כל הארצות אשר לכד יוליאנוס בגבורתו, ואת דת הנוצרית עשה שלטת בארץ כבימי קאָנסטאַנטין הגדול. הוא הִטָּה חסד ליהודים כיוליאנוס, אך לא היה חֲכַם לבב ואמיץ כח כמוהו לְנַשְּׂאָם וּלְנַטְּלָם רק להגן עליהם לבל יעשקום אויביהם —. במותו חֻלקה ממלכתו לשתי מַחלקות: לארץ המזרח ולארץ המערב. וואַלענס הָאַרְיאַנִי *) מלך בארצות המזרח, וְאָחִיו וואַלענטיניאן מָלַךְ בארצות המערב. הקיסר וואַלענטיניאן הזה אהב את היהודים כיוליאנוס, ובשנה העשירית למלכו צוה לבנות את חומת ירושלים וַיִּדֹּר נֶדֶר להוציא דֵי זהב מאוצרו על מבנה החומה ההיא, אך אחרי ימים מעטים הלך בדרך כל הארץ בטרם בִּצַּע את מַעשהו.

וואלענס ד״א קכ״ד—קכ״ח 364—368.
וואלענטין ד״א קכ״ח—קל״ד 364—374.

II. מסעי העמים (דיא פאֶלקער וואַנדערונג):

§ 300. בימים ההם כְּשֶׁבֶת הקיסר וואַלענס על כסא מלכותו בארץ המזרח, פרץ באייראפא גוי מר ונמהר אשר מוֹצָאָם מֵעַרְבות אזיא התיכונה ונודעים בשם הוּנִים (הוננען). כְּגַלֵּי יָם סֹעֵר הִשְׂתָּעֲרוּ הפראים ההם וַיְשַׁנּוּ את פני אייראפא וַיָּשִׂימוּ בה שַׁמות וּפְרָעות נוראות. ראשית מעשיהם היתה להכניע תחת ידיהם את הָאַלַאנִים וּלְהַשְׁבִּיתָם מִגוי, אחרי כן שפכו את רוח ממשלתם השובבה על הגאָטהים המזרחים (אָסטגאָטהען), והערמאַניך מַלכם הזקן טָרַף נפשו בכפו, כי בחר בַּמָּוֶת מחיים מרודים בידי פראים כמוהם. אחרי כן הריקו חרבם גם על הגאָטהים המערבים, אך הם פָּנוּ לפניהם את ארצם ויעברו עם נשיהם ובניהם את נהר דאָנוי וישבו בארץ הרומאים ברשיון הקיסר וואַלענס, כי הם באו כבר בִמָסורת דת הנוצרית על פי דרכי הָאַרְיאַנִים, ועל כן פתח הקיסר הָאַרְיאַנִי ההוא את שער ארצו לפניהם, אך הִתְנָה עמהם לבל יתגרו כלי מלחמתם עליהם כל הימים אשר יֵשְׁבוּ בארצו. אפס כי פקידי צבא הרומאים לקחו שֹׁחַד מידם ויתנו להם רשיון לחגור כלי נֶשֶׁק לַמְרוֹת רְצוֹן הקיסר, ויהי כאשר הקשו אחרי כן שָׂרֵי המלוכה את ידם עליהם ויכריתו מפיהם

אבל

---

*) האריאנים הם מפלגה אחת ממפלגות הנוצרים וההולכים בדרך אריוס בעקרי דתם. אריוס היה אחד מזקני הכנסיה הנוצרית באלכסנדריא אשר במצרים, והבישאף אלכסנדר איש ריבו גרש אותו ואת כל חבריו מהסתפח בנחלת הכנסיה הנוצרית, באמרו כי הרס בדעותיו הכוזבות את מוסדות הדת ויעזוב אריוס את אלכסנדריא וילך לארץ יהודה וישב שם, ובישאפים רבים אשר ישבו אז בארץ ארם ובאזיא הקטנה, הריצו ידיתם אל לקחו וילכו בארחותיו. מני אז נפלגו הנוצרים לשתי פלגות חדשות, ומלחמה כבדה התחוללה ביניהן כל הימים.

אכל, שלפו חרבם מתערה וילכדו בסערת מלחמה את עיר באַרציאַנאָפעל, ויעברו בכל ארץ הרומאים בחרב נוקמת וישללו שלל וישיתו את ארץ חמדה ההיא לְשַׁמָּה. כראות הקיסר וואַלענס את החרב הַחֹדֶרֶת בלב ארץ מלכותו, שנס את מתניו וימהר ויצא בחרב לקראת הגאָטהים הבוגדים ההם, ומלחמה עזה התלקחה ביניהם בעיר אנדריאַנאָפעל, אך הקיסר אָבַד נִצְּחוֹ במלחמה ההיא, וינס מנוסת מות, ויחש מפלט לו באחד ממלונות הָאִכָּרִים ושם נִשרף באש. אז רמה יד הגאטהים ויוסיפו לעבור בְּרֶצַח וָדָם בכל ערי ארץ הרומאים, וכמִשְׁלַחַת מלאכי שחת פרצו ועברו ויגיעו עד הרי הָאַלְפָּען (יודישע אלפען), וַיִּטּוּ ידם ויחרידו גם את גבולות ארץ איטליא. בעת צרה ההיא הורם טהעאָדאָזיוס הספרדי, איש מלחמות מנעוריו, לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בארץ המזרח, והוא בגבורתו וחכמתו שָׂם קֵץ למלחמת הגאָטהים, רבים מהם הושיב בארצות הדאָנוי לפאת דרומית, ורבים מהם סָפַח בְּתוֹר שכירי מלחמה (Söldner) אל צבאות חילו, ואחרי מלחמות רבות ועצומות הצליח למלוך גם על ארצות המערב, וַיְחַבֵּר את ממלכת רומא אשר חֻלקה לשתי ממלכות, לממלכה אחת תחת ממשלתו, ומני אז נקרא בפי כל בשם »טהעאדאזיוס הגדול«. הקיסר הזה אוהב את היהודים ויצו לכל עמו לבל יָרֵעוּ להם ולבל יפריעום מעבודת אלהיהם. הוא היה מלך עזוז וגבור אך גם מהיר חֵמָה, ובחרונו אפו על אזרחי טהעסאַלאָניך (Thessalonich) אשר הרגו את נְצִיבוֹ בעיר ההיא, הכריע לטבח שבעת אלפים איש בתוכה. ואמבראָזיוס הבישאָף הרהיב בנפשו עז וישם עליו ענש על ההרג ההוא, והקיסר הִטָּה שִׁכְמוֹ לשאת ולסבול את העונש ההוא. ופעם אחת עבר רוח קנאת הדת על הבישאף קאלליניקום וְחָבֵר כהניו וישרפו באש את בית תפלת היהודים אשר בעיר אזרענע, ויחר בם אף הקיסר ויצו עליהם לשלם ליהודים במיטב כספם בעד נִזקם הגדול, אך אמבראזיוס גער בו וַיִּכבד עליו אכפו להשיב את פקודתו אשר פקד לטובת היהודים, והקיסר שמע בקולו וישב את דברו הטוב למגנת לב היהודים ודאבון נפשם. אך בשנה האחרונה למלכו (בשנת ד"א קנ"ה 395) צוה הקיסר הישר הזה לכל עמו לבל יעוזו לשלוח עוד ידם בבתי תפלות היהודים ולגרוע דבר ממשפטי חרותם —. הוא דבק מאד בדת הנוצרית (הקאַטהאָלית) וילחם את מלחמתה ככל אשר השיגה ידו, ורק את כל הנוטים אחרי לקח האַריאנים הרף באיבה וירדפם באף להשמידם מתחת השמים. הוא צוה לבטל את מנהג הקרבנות, הוא הסיר את הקוסמים ואת החוזים מן הארץ, גם התיר את ידי הנוצרים לנתוץ ולהרוס ולאבד את היכלי האלילים, ומהיום ההוא והלאה כבתה אש התמיד אשר יקדה על מזבח האלילה ווֶעסטאַ (Vesta) נדמה גִדְמוּ התרפים (Orakel), חדלו הקוסמים הסיבילים (Sibylen), ודת האלילית נִמוֹגָה מפני הדת הנוצרית —. לפני מותו הצה טהעדאזיוס את ממלכתו המעטירה לבניו, את ארץ המזרח עם אילליריא נתן לאַרקאַדיוס בנו בן שמנה עֶשרה שנה, ולימינו נצב רופינוס הגאַללי להיות זְרֹעוֹ ומעוזו, ואת ארץ המערב

נתן

גוג להאָנאָריוס בנו, בן עשתי עשרה שנה, ולימינו סטיליכֹא הוואַנדאַלי איש מלֻמד מלחמה ורב פעלים בחכמת הנהגת המדינה, ובכן נֶחצתה ממלכת רומא ולא שבה עוד להיות ממלכה אחת תחת שבט קיסר אחד כבימים הראשונים. שני הקיסרים האלה הִטו חסד אל היהודים כהקיסרים אשר היו לפניהם, הרימו בכבוד את קרן שופטיהם (Primaten) וַיַּתִּירוּ את ידיהם לשפוט את בני עמם על פי תורתם, נשאו את פני הנשיא (פאַטריאַרך) אשר הקימו עליהם היהודים, ויקראו לו בשם "נָאור" (Illustris) שֵׁם כבוד והדר בימים ההם, וַיְצַוּוּ לְהַדֵּר את פניו כפי חִין ערכו. גם חדשו את החקים הראשונים אשר לפיהם יהיה כל תופש תורה וכל תלמיד חכם נקי מִמַּס וָמֶכֶס ומכל תרומת מלך ושרים. ועל כהני דת הנוצרית צִוּוּ לבל יביאו כל איש יהודי במסורת ברית דתם בטרם יחקרו וידרשו אם כֵּנִים הם, כי פעמים רבים באו פריצים ופושעים בדת ההיא רק לבעבור יִנָּצְלוּ מֵהָעֹנֶש אשר שָׂמוּ עליהם השופטים, ופעמים רבות נִטבלוּ אנשי מרמה חמש או שש פעמים לבעבור קחת בצע כסף ותשורות בכל פעם —. אך האָנאָריוס שב אחרי כן ממחשבתו הטובה אשר חשב על היהודים וַיֵּהָפֵךְ להם לאויב וילחצום בחוזק יד כל הימים.

3. הגאָטהים המערבים. בורגונדים. וואַנדאַלים.

§ 301. ורופינוס הרדה על יד אַרקאַדיוס בארץ המזרח, קִנֵּא קִנְאָה גדולה מאד בסטיליכֹא הנצב לימין האנאריוס בארץ המערב, ובקנאתו העזה כַּמָּוֶת קרא (בשנת ד"א קנ"ז 396) את אַלאַריך מלך הגאָטהים המערבים, מלך עז וגבור, לעלות בנָפות ממלכות רומא המערבית ולְהַבְקִיעַ אליו בחרבו הקשה. ואלאריך דָאָה כנשר עם חֵיל גבוריו ומגמת פניו רומאה, ובְרֶצַח וָדָם שָׁטַף וְעָבַר בטהעסאַליא, בארץ יון התיכונה ובמחוזות פעלאָפאָנעז, וירמוס ברגליו את יתר הפליטה אשר נותר עוד מחכמות היְוָנים ומחרשת מעשה ידי אמניהם, אך צבאות סטיליכֹא סַבּוּ את גדודיו וילחצו אותם בחָזקת היד לשוב אחור. ובכל זאת התנפל אלאריך אחרי ימים מעטים באיטליא העליונה, ובחרבו הזוללה השתער על הנפות אשר על נהר פּא, אך סטיליכֹא הכהו פעם אחר פעם מַכּוֹת חדרי בטן על יד פּאָללענטיא ועל יד ווערָאָנע, וילחץ לשוב לאיללִיריא ד"א קס"ג להתרפאות שם מן המכות אשר חִלָּה בו הגבור ההוא —. אך כמעט 403 אשר נגרש האויב ההוא מארץ רומא, התפרצו גדודים חדשים בארץ להרגיזה, הלא הם שבטי האשכנזים הנקובים בשם וואַנדאַלים, בורגונדים, סועפען ועוד שבטים רבים כאלה, ושר צבאם היה עז נפש ואיש מלחמה ושמו ראַדאַגאַיס. הפראים ועובדי אלילים ההם עלו כשואה על איטליא, החריבו ערים רבות וימַלאו את הארץ שֹׁד וָרֶצַח באכזריות חמה ועריצות זָדוֹן. אך גם הם נִגפו לפני סטיליכֹא גבור הרומאים על יד פֿאֶזוּלאֶ (Fäsula) או פֿלאָרענץ, ורַאַדאַגאַיס נגידם נספה במלחמה, והם נפלו לאלפים לפי הרב גבורי רומא, ורבים מהם ספו תמו בזלעפות

בזלעפות רעב ובתחלואים נוראים, רבים נשכחו בלחם לעבוד עבודת הצבא בין חיל הרומאים, ושאריתם באו אל ארץ גאליא ויחריבו את עריה, ואחרי ימים רבים ישבו גדודי הבורגונדים על נהרות רהאָנע ויורא ויכוננו שם מלוכה, היא מלוכת הבורגונדים אשר פָּשטה מִים התיכון עד פּאָגעזען או וואַסגוי (wasgau) *) וגדודי הוואַנדאַלים והסועפים עברו את הררי הפירינאֶען ובחרבם השנונה ירשו להם מקום לָשֶבת בארץ ספרד ופרטוגאַל, אך מקץ עשרים שנה לחצום אויביהם לעזוב את מושבותיהם, ויסעו ויבואו אל ארץ אפריקאָ, וגייזעריך מלך הוואַנדאַלים בראשם.

§ 302. ויהי כי הוסיפו אויבי רומא להציק את סטיליכֹּא, כרת ברית שלום עִם אלאריך מלך הגאטהים המערבים ויֵאות לתת לו מכסת כסף שנה בשנה לבל יוסיף עוד להרגיזו במלחמה. ואויבי סטיליכֹא הִפּוּ אותו בלשון לפני הקיסר וישיאו עליו עון אשמה על אֹדות הברית אשר כרת עם אלאריך, ויתנוהו לפני בן בליעל ובן מות הבוגֵד במַלכו ובארצו ועַמו, ועל פי הדברים האלה נפתה הקיסר ויצו להמית את סטיליכֹּא הגבור המשכיל מִקְוֵה רומא ומגן ישעה בכל עת צרה וצוקה, ואלאריך קָצַף על הרומאים קצף גדול על כָּנעָם ממנו את הכסף הראוי לו כפי הברית אשר כרת עם סטיליכֹּא, ואוהבי סטיליכֹּא יצקו עוד שמן על אש חמתו ויעוררוהו לנקום את דמי הגבור הישר ההוא מידי הרומאים, ויתנפל אלאריך באיטליא ויבוא עד שערי רומא הבירה ד"א קס"ח 408 וישם עליה מָצוֹר. וַתִּפּוֹל חרדה גדולה על יושבי העיר, ורעב נורא פָּרץ בָּעָם, וימהרו וַיִתְרַצוּ אל אלאריך בכסף וזהב רב ושמלות יקרות, וַיֶרֶף מהם וישב ידו מִבַּלֵעַ, אך כאשר מֵאנוּ שרי הקיסר לבוא אתו במָסורת ברית השלום, עלה עוד הפעם על רומא ויצר עליה, ולאחרונה הרעיש את ד"א ק"ע 410 החומה וַתִּבָּקַע העיר, ואלאריך הִתִּיר את ידי אנשי חילו לשלול את שללה שלשה ימים רצופים, אך אחרי ימים מעטים מת אלאריך הגבור העריץ באיטליא התחתונה בצהרים תלדו, ולפי המסורה העתיקה הוּשַם ארונו ואוצרותיו בנהר בוזענטא כי אנשי חילו הסבּו את מימיו אחורנית, ואחרי שׂוּמם את ארונו ואוצרותיו בתוכו, השיבו את המים למקומם כבתחלה. אחרי הדברים האלה כרת אטהוילף (Adolf, Athauf) גיסו ברית שלום עם הקיסר האָנאָריוס, והקיסר נתן לו את פלאַקידיא אחותו היפה לאשה, והגאָטהים המערבים שבו אז מרומא לגאלליא הדרומית, ויכוננו שם ממלכה חדשה, הוא ממלכת גאָטהית המערבית אשר התפשטה בראשיתה מן נהר גאַראָננע עד נהר עברה, ועירה הבירה היתה טולוזה, ואחרי שנים מעטות בנסוע הוואַנדאַלים לאפריקא, לכדו הגאָטהים המערבים לאט לאט את כל ארץ ספרד, אפס כי נלחצו אז לעזוב את חֶבֶל הארץ אשר

*) פאגעזען או וואסגוי הוא שם רכסי הרים תלולים גם שם נוף אחד בארץ צרפת הנקרא על שמם.

אשר בין הפירענאֶען ובין נהר גאַראָננע *) בידי הפֿראנקים אנשי הזרוע.

§ 303. אחר ימות האָנאָריוס, ישב וואַלענטיניאַן השלישי על כסא המלוכה, ומשנהו ושר צבאו היה עיטיוס (Aëtius) איש גבור חיל ואיש ישר אשר על פיהו יִשַּׁק כל בית הקיסר, ודבריו נשמעים בכל הארץ כדבר מלך שלטון. וַיְקַנֵּא בו באָניפֿאַציוס נציב אפריקא הצפונית, וישנאהו תכלית שנאה, ויהי לו לשטן בכל דרכיו, ומיראתו אשר יָרֵא מפניו פּן יעיר עליו כל חמתו וידיחהו משאתו, מרד בוואַלענטיניאַן ארוניו, ויקרא את הוואַנדאלים ואת גייזעריך מלכם הגבור והערום לעזור לו במלחמה. וגייזעריך מִהֵר ויבא מארץ ספרד עִם אנשי חילו ארצה אפריקא הצפונית, אך באָניפֿאציוס נִחַם על הקריאה אשר קרא לו, ויתיצב לפניו בְּחַיִל כָּבֵד ובזרוע נטויה להשיבו אחור, אפס כי גייזעריך התגבר עליו, ויקרע את אפריקא הצפונית מידי הרומאים, ויכונן שם את מלוכת הוואַנדאַלים, ואת קרתאגה אשר התנערה אז מֵעֲפַר הריסותה שָׂם לעיר הבירה בממלכה החרשה ההיא, ואחרי כן לכדו הוואנדאלים את סיציליא ואת באלעארען, וישוטטו באניות לשלול שלל מאת כל עוברי ארחות ים, ויהיו נוראים לכל האיים ולכל ארצות החוף. ובאָניפֿאַציוס השלים עִם בית הקיסר ויתרצה אל אדוניו, אך בהלָחמו אחרי ימים מעטים עִם עיטיוס, נספה במלחמה. ממלכת הוואנדאלים באפריקא הצפונית, נמשכה מאה שנים, ומלחמות רבות התחוללו בתוכה בין הוואנדאלים ההולכים אחרי תורת אריוס ובין הרומאים נוצרי דת נַצֶּרֶת על פי שִׁטַּת אטהאַנאַזיוס. וגייזעריך הגבור מת בשנת ארבע מאות ושבעים ושבע לספירת הנוצרים.

וואלענטיניאן השלישי ד״א קפ״ה—רט״ו 425—455.

ד״א קצ׳ 430

3. אטטילא מלך ההוננים (ד״א ר״י 450)

§ 304. בחצות המאה החמישית לספירת הנוצרים, עָזַב אַטטילאַ המכונה בשם „שֵׁבֶט אֱלֹהַ" גאָרעסגייסעל (גאטטעס גייסעל) את עיר ממלכתו הבנויה מעצים על יד טהיים באונגאַרן, וילך בראש אנשי צבאותיו להחריד את ארץ רומא המערבית ולהבקיעה אליו. חילו הנורא, היה יותר מחצי מילליאן, כלם עזי נפש, קבוצת עמים שונים: הוננים, גערמאנים שבויי מלחמה גם בעלי ברית, ויסעו דרך עסטרייך, באייערן ואללאמאניען, אל ארצות הרהיין, ובדרך מסעם האבידו את בית מלך הבורגונדים אשר בעיר וואָרמס **) ואת ערי הרומאים אשר שם החריבו וערו עד היסוד, ואחרי כן שטפו ועברו בכל ארץ גאלליא וישיאו עליה רצח ושאיה. אך עיטיוס הגבור יצא בחרב לקראתו עִם צְבָא רב, רומאים, בורגונדים, גאטהים מערבים ופֿראַנקים, ויט ידו על אטטילא ויכהו מכה נצחת במלחמה

---

*) מוצא נהר גאראנגע הוא בהרי פירענאען אשר לספרד, יעבור בארץ צרפת, ונהרות גאריענע סארען, באיזע, לאט ודרדאגנע נופלים בתוכו, וקצו בשטף בים האטלאנטי.

**) וואָרמס עיר בארץ העססען־דארמשטאט בנפת רהיינהעססען על נהר רהיין. לפנים היו יושביה 60,000, וע״י מלחמת שלשים שנה ספו רובם בחרב הצרפתים ונשארו רק 9000 נפשות. כדברי ימי האשכנזים גם בהגדותיהם (זאגען) היתה העיר הזאת מהוללת ונכבדות מדבר בה.

במלחמה נוראה מאד, היא מלחמת הגוים (פָאֶלקערשלאַכְט) בבקעת ד״א רי״א
קאַטאַלויני (קאַטאַלוינישע עבענע) רחבת הידים. 162,000 חללי חרב 451.
נפלו במלחמה האיומה ההיא, ובתוכם גם מלך הגאטהים המערבים. האמונה
אשר האמינו אז עמי הקדם שנים רבות כי רוחות אנשי המלחמה ההם לא סלחו
זה לזה גם אחרי נפלם בחרב ויוסיפו עוד להלחם ברום רקיע השמים, האמונה
ההיא תתן עדיה על העברה והחמה העזה אשר התלקחה אז בין העמים ההם
בהלחמם ביום קרב על שדה קטל —. אך בכל זאת לא נשברה עוד ד״א רי״ב
זרוע אטטילא, כי הוא הסתתר במצודתו הבצורה וישתק ללהט החרב 452.
המתהפכת אשר בידי גבורי הרומאים, ויתאזר עז ויסע אחרי כן ארצה אונגארין
(פאננאניע) ומגמת פניו היתה להתנפל בשנה הבאה באיטאליא העליונה, ובשנה
הבאה הרס בעברתו את מבצרי בת אקווילעיא *), וילכוד בסופה ובסערת
מלחמה את מאַילאנד, את פאַוויאַ **) את ווערָאָנאַ ואת פאדוא ואת הארץ
הפֹריה על נהר פָּא שָׂם לְשַׁמָּה. אזרחי אקווילעיא השדודים חשו מפלט למו
על איי הסלע ואיי החול הנקובים בשם איי לאגגונן, וְיָרוּ שם את אבני הַפִּנָּה
לעיר ווענעדיג. ואטטילא דאה כנשר על עיר רומא ויט ידו עליה ללכדה
ולהבקיעה, ומי יודע אם לא בצע את מזמתו להשחיתה לולא הציל אותה לעאָ
(Лео) הבישוף הרומי בחכמתו, כי הוא יצא לקראתו בלבושי השרד ויחל את
פניו לבל יבלע ולבל ישחית את העיר צבי תפארת כל ערי המשוש, גם הצליח
להטות את לבב הגבור הנערץ ההוא לכרות ברית שלום עם הקיסר וואלענטיניאן
ולשוב אל ארצו בשלום. אחרי הדברים האלה מת אטטילא פתאום על יד פרץ
דם (בלוט שטורץ) או כדברי סופרים אחרים על ידי נקמת אשתו החדשה מבנות
הבורגונדים אשר אֲהֵבָהּ, ומני אז החלה ממלכת ההוננים לרדת מטה מטה.
והגאטהים המזרחים, גם הגעפידים והלאנגאבארדים להטו מלחמות גדולות
וכבדות עִם ההוננים עד אשר צלחה להם לפרוק עֻלם מעליהם ולחיות חיי דרור
כבימי קדם, ובין כה וכה נסעו שארית ההוננים אל ערבות רוסיא והדרומית אשר
שם מצאו מקומות מרעה לעדריהם וירבצו שם ימים רבים. ממלכתם האדירה
הלכה הלוך וחסור עד כי אבדה מארץ החיים ועקבותיה לא נודעו, אך שֵׁם
אטטילא מלכם נשאר לתהלה ולתפארת בפי המשוררים ובאוצרות ההגדה
והמסורה מדור לדור.

4. אָבְדַן ממלכת רומא המערבית (בשנת ד״א רל״ו 476)

Паденіе Западной Римской имперіи.

§ 305. אחרי הדברים האלה מִהרה ממלכת רומא לרוץ לבאר שחת
וּלְהִכָּחֵד מן הארץ. וואלענטיניאן הביא את להב חרבו בלב עיטיום וימיתהו
בעצם

---

*) אקווילעיא או אלגאר. לפנים פעליא או אקווילא עיר רומית מפוארה על ים אדריאטי, ומעט אשר שם מארק אוירעל אותה לעיר מבצר (בשנת ג״א תתקכ״ח 168 לספה״נ) רמה קרנה כיתר שאת ותהי ראש לכל מבצרי איטאליא.

**) פאוויא עיר באיטליא העליונה על נהר טיצינא.

בעצם ידו מיראתו אשר יָרֵא מפניו ומפני עזוז נוראותיו ורוחו הכביר והחפשי, ולא
זכר כי בפעל כפיו גדע כל קרן רומא ומשענתה האחרונה! אחרי ימים מעטים
בא יומו עת פקודתו, כי פעטראניוס מאקסימוס קם עליו בחרב ד"א רט"ו
וימיתהו על אשר עשה זמה עם אשת חיקו, ויתחזק וישב על כסא 455.
מלכותו תחתיו, אך בחזקתו גבה לבו ויחפוץ לקחת את אלמנת הקיסר הנרצח לו
לאשה, והיא בתרות אפה בו עד להשחית, קראה את הוואנדאלים לעזור לה
לקחת נקם ממנו על שָׁפְכוֹ דמי הקיסר בעל נעוריה. וגייזעריך מלך הוואנדאלים
בא בחילו הכביר וילכוד את עיר רומא, וַיַּתֵּר את ידי גבוריו לשלול את העיר
ארבעה עשר יום, והם הִצִּיגוּ את העיר כבלי ריק וַיְנַצְּלוּ אותה, ועינם לא חָסָה
גם על מעשי הכמי הרשים ועל כל מִפְלְאוֹת צִיּוּנֵי המד אשר התנוססו בתוך
העיר, וַיְשַׁבְּרוּם וַיְנַתְּצוּם כשבר נֵבֶל יוצרים *). ואחרי אשר שללו הוואנדאלים
זהב וכסף אין קֵץ, ויקחו את אצילי בני העיר בשביה, ובתוכם גם את אשת
הקיסר הנרצה ושתי בנותיה, שָׁבוּ אל ארץ אפריקא ויוסיפו לשדוד את כל
יורדי הים באניות ביתר עז עוד מבראשונה. ובימים ההם הוציא גייזעריך מאוצר
היכל השלום אשר ברומא את כלי הקדש אשר בזז טיטוס במקדש ה' אשר
בירושלים, ויתן אותם באניה ויביאם לקַרתאגה עיר הבירה —. כמעט אשר
סר שבט גייזעריך מרומא, התנשא ריצימער הסועפי, איש גבור חיל אך גם
איש מרמה ואיש דמים וַיִּרְדְּ בחזק יד על כסא רומא ועל ממלכתה בכל אַוַּת נפשו
עד יום מותו (ד"א רל"ב 472), אך בכל זאת לא קרא עליו שֵׁם קיסר כי אם שליט
רומא. שלש שנים אחרי מות ריצימער העריץ, לקח לו אָרעסטעס שר הצבא
בחָזקה קרנים וישם את כתר הקיסרית על ראש ראָמולוס אויגוסטולוס ד"א רל"ה
בְּנוֹ. והגערמאנים שכירי המלחמה בחיל רומא, שאלו מהם לתת להם 475.
בשכרם שליש מאדמות איטליא ומשמני ארצה, ויהי באשר מֵאֵן אָרעסטעס
וראָמולוס בנו לתת להם את שאלתם, נתנו הגערמאנים את אָדאָאַקער גבור
החיל בראשם, והוא לקח את אָרעסטעס בשביה וימיתהו, ואת ראָמולוס הגלה
הגלת שלומים לאיטאליא התחתונה לאכול שם את לחם חסד אשר קצב לו דבר
שנה בשנה, וישם קץ לממלכת רומא המערבית, ויהי אָדאָאַקער ד"א רל"ו
למלך באיטאליא מהיום ההוא והלאה —. מקץ עשר שנים נפל נציב 476.
רומא האחרון אשר בגאלליא לפי חרב כּלאָדוויג נגיד הפראנקים, ד"א רמ"ו
ומעת ההיא נהיתה חֲדָשָׁה באייראפא על ידי הליכות הנוצרים 486.
והליכות הגערמאנים, כי הם שִׁנּוּ את פני איירופא תכלית שנוי מאשר היה עד
הימים ההם. כי במשך השנים ההן אשר השתובבו הרומאים משובה נצחת,
החליפו הגערמאנים כח, הלכו מחיל אל חיל, האירו באור הדרור ויתאמצו
להתחזק במדות טובות וללכת במסלות ישרים.

טהעאדאריך

---

*) המלך גייזעריך בזז בין כל סגולות הכסף והזהב גם את כלי בית המקדש הגנוזים
בעיר רומא בהיכל השלום על פי טיטוס ויביאם לאפריקא וישארו שם באוצר מלכותו שבעים
שנה (פראקאפיוס ס' א' דע בעללא באנדיקא, אנאסטאזיוס היסט. עקלעס.) •

5. טהעאדאריך הגאטהי המזרחי (Θеодорихъ остготскій) (ד״א ר״ס 500)

§ 306. שתים עשרה שנה שלט אָדאָאַקער ברומאים ויעש לו שם כשם הגדולים אשר היו מושלי הארץ בימי קדם, אך פתאום קדר עליו היום על ידי טהעאָדאָריך מלך הגאָטהים המזרחים אשר בא אל ארץ איטאליא ברשיון הקיסר הביצאנטי השוכן בקאנסטאנטינאפעל. 200,000 גבורי מלחמה עם נשיהם ובניהם ועם כל רכושם באו לרגלי המלך ההוא ויתקעו יתדם באיטאליאַ, ואָדאָאקער לא עצר כח להתיצב מול ההמון הנורא ההוא, וינגף לפני טהעאָדאָריך ד״א רמ״ט
במערכה בשדה על יד וו ער אָ נ אַ, וינס מפניו ויסתתר במבצר 489.
ראַפעננאַ, ואחרי אשר נלחם בעד המבצר שלש שנים רצופות כגבור משכיל, הסגיר אותו ביד אויב על פי אפנים נכבדים. אך אחרי ימים מעטים ד״א רנ״ב
המיתו אותו הגאטהים במשתה היין, וטהעאדאריך היה למלך תחת 492.
אָדאָאַקער, וימלוך בצדק ובישרת לבב בממלכתו, היא ממלכת הגאטהים המזרחים המשתרעת מקרן דרומית בארץ איטאליא עד נהר דאָנוי. הוא בחכמתו וישרו נתן כבוד להחקים העתיקים וההנהגות הישנות אשר היו בארץ איטאליא. אזרחי הארץ ההיא ישבו שאננים בעריהם, עשו מסחור בים וביבשה, עבדו את האדמה וישלחו ידם בכל חרשת המעשה ובכל מלאכת מחשבת. בידי הגאטהים נתן את כלי הנשק ללמד ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה ולגרש מפניהם את אויביהם ואנשי מלחמתם, ומאציליהם בחר אנשי אמת יודעי דת ודין לשפוט את כל דברי הריבות אשר בין הרומאים ובין הגאטהים, וברות בינתו עצר בעד שנאת הדת, ולא הניח לאיש לקנא את קנאת דתו מיד בעל דת אחרת. גם ההשכלה והמדעים פרחו בימיו, כי הוא היה עליהם לסתרה ויסתירם בסתר כנפיו, ולגדולי החכמים והנבונים מילדי הרומאים אָצל מהודו וישימם לשרים גדולים בארץ, כאשר ידענו איך הרים בכבוד את קרן קאסיאָדאָרוס סופר דברי הימים, וירוממהו להיות שר ושופט בארץ וישם את כסאו מעל לכל השרים הגדולים, ושם טהעאָדאָריך יצא בכל ממלכות הארץ, עד כי מלכים רבים הגישו לפניו עצומותיהם להוכיח ביניהם מי הצדיק בריבו. אך ימים מעטים לפני מותו השבית מטהרו וימת את השר הנכבד (סענאַטאָר) הנודע למשגב בשם באָאָטהיוס ואת סימאכוס חותנו, יען כי משך עליהם קו חֲשד כי הם שאלו מאת קיסר ביצאנץ לגרש את הגאָטהים מארץ איטאליא. במשך הימים אשר היה באָאָטהיוס אָסור בבית האסורים, חבר את ספרו המהולל הנקרא בשם ״תנחומות הפילוסופיא״. ספר יקר מאד אשר יטיף תנחומות חכמה לכל קשי יום, ירפא לשבורי לב ויחבש לעצבותם. והרומאים התקצפו על טהעאָדאָריך קצף גדול על אשר יְחַשֵׁד את כל שריו ועבדיו וישם באמונתם תָהלה, ועל כן עָשו בו נקמות אחרי מותו ויוציאו את אפר שרפת גויתו מקברו הבנוי לתלפיות ויזרו אותו לארבע רוחות השמים ויטפלו עליו תרפות וגדופים —. אך השירים והספורים הרבים אשר חברו גדולי החכמים אדות המלך הגדול ההוא ואשר הנחילום

לבניהם עד דור אחרון, הם הם יתנו עדיהם כי מלך נכבד מאד היה המלך טהעאָדאָריך, מלך השלום. גם היהודים ישבו שאננים בימי המלך הישר הזה, כי לא הניח לאיש לעשוק את חרותם ואת זכיות האזרחים אשר להם, ואף כי התאוה תאוה להכניסם בברית דתו, בכל זאת לא לחץ אותם ולא אֲכָפָם להמיר את דתם, גם צוה לכל עמו לבלתי נְגוֹעַ בהם לרעה בגלל דתם ואמונתם. בימיו גָרו היהודים בגענויא, מאַילאַנד, רומא, נעאַפּאל ובכל ערי איטאליא הגדולות באין מִפְגָע ומַכלים דָבר, וַיחיו חיי מנוחה בצל המלך הזה וישבעו לחם ויהיו טובים. גם טהעאָדאט נשיא הגאטהים הטה חסד אל היהודים, והיהודים עָבדוּ אותו באמונה, ובעיר נעאַפּאל השליכו את נפשם מנגד ללחום את מלחמותיו עם בעליזאַר הגבור בהצותו על העיר ההיא ויביאה בְמָצור (537), ואף אחרי אשר לכד בעליזאר את העיר, נִלחמו בו היהודים בגבורה נפלאה, ולא הניחו חרבם מידם עד אשר ראו כי שוא כל עמלם והרף נפשם.

6. כּלאָדוויג (Хлодвигъ) מלך הפּראנקים, והמערווינגים (Меровинги).

§ 307. הפּראנקים, שבט משבטי הגערמאַנים, עזבו את מושבותיהם הראשונים אשר בשפלת הרהיין ויסעו ויבאו אל הארצות אשר על נהרות מאַאס וסאַנגבאַר (Sambre) וישבו בתוכן. הם היו גוי איתן, גבורי כח, חמושים בחניתות וּמְחִי קֳבל (שטרייטקאָלבען), עָרמה וגבורה שָכנו בקרבם אשה על יד אחותה, ועמים רבים משבטי הגערמאַנים באו אתם במסורת ברית השלום אשר ברתו על חְפי נהר רהיין. ויהי באחוז כּלאָדוויג גבור החיל את רסן המשרה על הפּראנקים (ד"א רמ"ט 489), יצק עליהם רוח גבורה ויאזרם עֹז לעשות מלחמות רבות באויביהם ולעשות להם שֵם גדול בגבורים, ראשית גבורת כּלאָדוויג היתה בהצותו את סיגאַריו נְצִיב רומא האחרון ובהכותו אותו ואת כל אגפיו חרם, ופרי הנצחון ההוא היו כל הארצות אשר בין נהר זיינע 1) ונהר לאָירע 2) אחרי כן יצא בחרב על האַלאַמאַנים (אשר ממלכתם התפשטה על שני עבר רהיין) וַיַכֵּם במלחמה על יד צילפיך בין עיר באָן ובין עיר אַאכען ויירש את ארצם ואת ממלכתם על נהר מאָזעל 3) ועל נהר לאַהן 4). במלחמה הגדולה ההיא נָדַר כּלאָדוויג נֶדֶר כי אם יחילו דרכיו לְרַד אויביו לפניו, ישליך את אלילי דתו וְיִכָּנֵס בברת הנוצרית אשר דבקה בה נפש קלאָטילדה אשתו הַבּוּרְגוּנְדִית. ואחר הַחֲרִימוֹ את האלאמאנים בשדה קטל, הֵקִים את נִדְרוֹ וַיִּטָבל בעיר רהיימס כדת הנוצרית, ואתו יחד נִטבלו גם שלשת אלפים איש מאצילי בני הפּראַנקים

אפס

---

1) נהר זיינע (סאהן) הולך בפאת צפונית מזרחית בצרפת ויפגע במחוז מעלון פאריז ורועו, ונופל לתוך התעלה הגדולה.

2) לאירא (לאאר) אחד הנהרות הגדולים בצרפת, ירוץ ויפגע בשתים עשרה מדינות ובשפלת עיר נאנטעס ישתפך לתוך ים האטלאנטי.

3) מאזעל פלג מנהר רהיין, מוצאו במחוז פאגעזען ומשתפך אצל קאבלענץ לתוך נהר רהיין.

4) פלג מנהר רהיין, מוצאו במחוז סיגען בפרייסען, ואצל נידערלאהנשטיין יגע אותו נהר רהיין.

אפס כי רק את דָתוֹ הֵמִיר אך לא את משובתו ועריצותו, ויהי עז נפש וקשה לב, אכזרי ועריץ עד יום מותו. אחרי הִרְחִיבוֹ את ממלכתו הפֿראַנקית קדמה עד נהר רהאָנע 1) וְנֶגְבָּה עד נהר גאַראָננע 2), קם על נשיאי הפֿראַנקים בחרב וישמידם לבל יהיו לו לאבני נגף על כסא מלכותו ולבעבור תהי לאל ידו להנחיל את כסאו גם לזרעו אחריו. המלך העז הזה חגר בעז מתניו לעשות את דת נוצרית הקאטאָלית שַׁלֶטֶת בארץ ולהביא בְעָלָהּ את כל עַמֵי הגערמאַנים המחזיקים בדת ההיא על פי לֶקַח הָאַרְיאַנִים, ועל כן כִּבדוהו הכּהנים הקאַטאָלים וַיְרוֹמְמוהו על גַפֵּי מרומי התהִלה, אך פיהם דִבר שוא ותהִלתם תהִלת שקר, כי באמת היה עריץ ואכזר, איש דמים ומרמה כל ימי חייו. המלך הזה ובניו אחריו נִקראו בשם מעראָווינגים על שם מעראָוואָאוס אֲבִי משפחתם.

§ 308. כּלאָדוויג הוריש את כסאו גם את מחשבות אונו ועריצותו לבניו אחריו, והם חלקו ביניהם את המלוכה: הבכור לקח לו את הנפות המזרחיות הנקובות בשם אויסטראַזיען 3) ועיר הבירה מעץ, ושלשה אחיו הצעירים חלקו ביניהם את הנפות המערביות הנקובות בשם נייסטריען 4) ואת בורגונדיא המתחברת אליה. אך פעמים רבות שָבוּ הממלכות הנפרדות ההן ותהיינה לממלכה אחת ומלך אחד מָלַךְ עליה כבתחִלה. מלכי בית כּלאָדוויג השהיתו התעיבו עלילה, וכל ספרי הזכרונות בימים ההם יספרו את העשק והמרוצה ומעללי הֶרֶצַח אשר פָּרצו בימיהם: האח קם על אחיו ורצחו נפש, שארי בשר הרגו זה את זה לעיני השמש, האזרחים שפכו איש את דמי רעהו, תַאוות נִתעבו וחמדות נִמְבזות מִלאו את הממלכה החטאה ההיא כל הימים. ויותר מִכֻּלם הִרשיעו נְשֵׁי המלכים לעשות, ושתים מהן נודעות בשמותיהן, הלא הן: ברונהילדע ופֿריידעגונדא אשר עוללו עלילות רֶצַח לחרדת מין האדם. כל התועבות ההן הֶחלישו את ידי המלכים מבית כּלאָדוויג וּשְׁמָם נִכתם בספר התולדה לדראון עולם. בעת רעה ההיא הִתְגַבֵּר שַׂר נִכְסֵי המלך (маiордомусъ) וַיַּסֵב אליו את כל כבוד המלוכה ויהי השליט בכל ממלכת הפֿראַנקים. בראשונה היו לשלש הממלכות הנפרדות ההן שלשה שליטים עד אשר הצליח פיפין איש חכם גבור ועשיר יליד העריסטאַלל 5) ויהי שליט אחד על נכסי שלש הממלכות יחד. ומעת ההיא היתה המשרה רק בידו ובידי בניו אשר הנחיל להם את משרתו ונקראו בשם הערצאָגים ורק שֵם כְּבוֹד „מלך“ נקרא על מלכי בית כּלאָדוויג. והפֿראַנקים הגערמאַנים אשר כל ישעם וכל חפצם היה רק לעשות מלחמות וללכוד ארצות. הלכו בדרכי

הרומאים

1) נהר צרפת ההולך ונופל לתוך ים התיכון.
2) מוצאו בארץ כפרד וקצו בשטף לתוך ים אקוויטאני.
3) אויסטריען, עסטרייך, תביל את הארצות אשר על תוף רהיין הימני ואת הנפות אשר בין רהיין, מאאס ושילדע.
4) נייסטריען (ועסטרייך) בין נהר מאאס ולאירא ובין הים, ואחרי כן נקראה בשם נארמאנדיא.
5) העריסטאלל (ועתה הערסטאל) כפר בארץ בעלגיען בנוף ליטטיך על נהר מאאס, ולפנים היתה שם מצודה אשר בנו אותה אבות פיפין.

הרומאים אנשי המלחמה ולוכדי ארצות מעולם, עד כי בחרו להם גם את לשונם, גם את דתיהם והליכותיהם בהנהגת המדינה — .

7. הזאַקסען האַנגלים (Англосаксы)

§ 309. באמצע המאה החמישית לספה״נ עזבו הרומאים את בריטאניא בראותם כי אזלת ידם לעצור ביושביה, ויהי אך נתקו כפות רגליהם מגבול בריטאניא, התנפלו עליה עַמֵי הפִיקטים והסקאָטים, עמים עריצים ופראים, והבריטאנים לא יכלו לעמוד לפניהם, וישלחו ויקראו את האַנגלים ואת הזאַקסים היושבים בשפלת נהר עלבע *) לעזור להם לגרש את העמים הפראים ההם מפניהם, כי האנגלים והזאקסים היו גבורים עריצים ונוראים לכל העמים בימים ההם ויעברו ארחות ימים באניות קלות לשלול שלל ולָבֹז בז. והנה עד מהרה דָאו הגבורים ההם כנשרים להושיע את הבריטאַנים מיד לוחציהם ויגרשו את הפיקטים ואת הסקאטים מהארץ ההיא. אך אחרי כן הֵשִיבו צור חרבם על הבריטאַנים לָרֶשֶת את ארצם, ותהי מלחמה נוראה ביניהם, והאַנגלים הזאַקסים נָצחו את הבריטאנים ויירשו את ארצם, ומני אז נקראה הארץ ההיא בשם ענגלאנד. אפס כי מעט אשר לכדו עריצי גוים ההם את הארץ, הלכה הארץ הטובה ההיא הלוך וחסור באשמת המנצחים השודדים ועובדי אלילים ההם, כי הם השביתו מפניהם את משפטי הרומאים הנוצרים, את חקותיהם והנהגותיהם גם את שפתם הברורה, הערים אשר בנו שם הרומאים נהרסו, ותרשת המעשה נרמסו ברגלים, ורק מלחמה וציד, עבודת אדמה ומרעה עדרים לקחו שם עָמְדָתָם, ומעט מעט הִכו שֹרֶש גם בין אזרחי הארץ מעולם. הקעלטים יושבי בריטאניא מדורות קדומים, נפלו מרביתם לפי חרב המנצחים הפראים ההם, ושרידיהם נסו לארץ גאלליא (Bretagne), ורק בערי ההרים במחוז וואלעס וקאָרנוואלים, שקטו הקעלטים על שמריהם ולא נשאו עליהם את עֹל העריצים ההם וילכו במשפטי בני עמם ובחקות אבותיהם עד המאה השלש עשרה לספירת הנוצרים, גם עוד שנים רבות אחרי כן. אך יתר ארץ בריטאניא היתה בידי הזאקסים האנגלים, והם כוננו בתוכה שבע ממלכות קטנות ונפרדות אשר לחמו אשה באחותה כל הימים עד אחרי המאה התשיעית לספה״נ, כי אז קם איש גבור חיל ושמו ענגבערט ויחבר את הממלכות הנפרדות ההן לממלכה אחת ויהי עליהן למלך, והוא היה מלך ע נ ג ל א נ ד הראשון. עבודת האלילים אשר החזיקו בה הגערמאנים, נפלה לפני דת הנוצרית עוד במאה השביעית בעת אשר בא א ו י ג ו ס ט י נ ו ס הכהן הבענעדיקטי עִם חֶבר שלוחי הדת (מיסיאָנארען) אל שערי קענט ויבא בברית דת הנוצרית את המלך ואת שריו, גם ירה שם אבן הַפִּנָה למוֹשַב הַכֹהֵן הראש מקאנטערבורי (ערצבישאָפֿליכען זיטץ פֿאָן קאנטערבורי).

ממלכת

---

*) נהר עלבע הוא הנהר הגדול היוצא מארץ בעהמען ונופל בים האשכנזי, נהרות רבים משתפכים בתוכו ואניות סוחר יהלכו בו להחיות עם רב.

8. ממלכת ביצאַנץ והלאַנגאָבאַרדים.

§ 310. ממלכת ביצאנץ שובבה משובה נצחת והשחיתה את דרכה על הארץ. חצר המלך התגוסס כאבן נזר, התגאה בעדי עדיים, בכליל תפארת, בשכיות החמדה ובכל משכיות לבב כמשפט בני הקדם. נשים סָרוֹת טעם וסריסים משחיתים נשאו חן וחסד בעיני המלכים, והנשים והסריסים ההם הושיבו בתחבולות ערמתם וטומתם ומעללי רשעהם את הקיסרים על כסאותיהם או הורידום משאתם ככל אַוַת נפשם. אנשי החיל שומרי ראש הקיסר היו בוגדים והוללים אשר עטרת המלוכה היתה כַּדּוּר בידם לשַׂחק בה כאשר עשו כן לפנים הפראֶטאָריאַנים בעיר רומא. המון העם אזרחי עיר הממלכה, נעו ונדו לכל רוח באין מעמד, וכל ישעם וחפצם גם כל מעינם היה רק להעמיק שאֵלות בהליכות דתם ואמונתם ולהתעשק תמיד על ענינים אשר ברוח יסודם, להשתעשע ולהתעלס בשחוק הפרוע והמוזר אשר במסלות המֵרוֹץ (Hil odromos). הנה זאת תורת חֲצַר בית המלך ואלה מעללי שריו ועבדיו וכל עם הארץ בעיר המלוכה. ראשי העיר הבאים תמיד לְשַׂחֵק במסִלת המרוץ, נִפלגו לשתי פלגות גדולות, האחת נקראה בשם "תכלת" (דיא בלויע) והשנית בשם "ירוקה" (דיא גרינע), יען כי כן היה צבע הָרַכָּבִים מנהיגי מרכבותיהם, אלה לבשו בגדי תכלת, ואלה בגדים ירוקים, ומלחמה עזה היתה בין שתי הפלגות ההן כל הימים על אֹדות הנהגות המדינה ועל אֹדות הליכות הדת, ושתיהן פעלו פעולה רבה על ההנהגה המדינית גם על תהלוכות האמונה—. בפרוע פרעות כאלה בממלכת ביצאנץ, התנשא האיש יוסטִינְיאַן *) וישב על כסא המלוכה בקאָנסטאנטינאפעל הבירה. יוסטיניאן לא היה מזרע המלוכה כי אם מבני דַלַּת עַם הארץ, בן אחד האִכָּרים, אך בחכמתו ובגבורתו הלך מחיל אל חיל עד אשר התְעַלה לְשֶׁבֶת על כסא הקיסרים ולעשות לו שֵׁם גדול כשֵׁם אחד ממלכי הקדם הגדולים. הוא הִכְנִיעַ את עֹז המפלגה הגדולה הנקראת בשם "ירוקה" על אשר הֵרִימָה בו יד ועל אשר הִמְרתה את רוח טהעאָדאָרא

יוסטיניאן ד"א רפ"ז—שכ"ה 527—565

אשת

*) יוסטיניאן היה הקיסר הראשון מהנוצרים אשר הפשיט מעל היהודים את שארית כבודם, הוא פסל את היהודי לעדות ולשבועה בהשפטו עם הנוצרי (ד"א רצ"ב בשנת 532), הוא צוה לבל יחוגו היהודים את חג הפסח לפני הנוצרים, ובכל שנה אשר חל החג ההוא לפני חג הנוצרים, היתה עת צרה ליהודים וחגם נהפך לאבל, כי הקיסר שם עליהם עונש כסף מרבה להכיל אם עשו את החג כדת (בערך ד"א ש' 540), כי הוא התמכר להניא את היהודים מתורתם ודתם —. בקהלה אחת (ואולי קאנסטאנטינאפעל) נחלקו היהודים לשתי מחלקות, האחת (הדבקה בחכמת יונית) גזרה אומר להעתיק בבתי התפלות את סדר התורה וההפטרה ללשון יונית, והשניה (הדבקה בתורת היהודים) מאנה להמיר שפת הקדש (אשר בה דבר ה' אל משה ואל כל הנביאים) בשפת חול ומה גם בשפת צורריהם ולוחציהם. סוף דבר כי בעלי המחלוקת הגישו את עצומותיהם לפני הקיסר, והוא (כאשר מובן הדבר מאליו —) נתן צדק להמחלקה הראשונה ויגזור לבל ישמע בבתי התפלות כי אם העתקת שבעים הזקנים או העתקת אקווילא בלשון יונית. וליושבי איטליא נתן רשיון להעתיק את התורה גם בלשון רומאית. גם אסר אסר על הדרשנים לבל ידרשו את התורה על פי הגדות חז"ל בלתי אם על פי העתקות הנזכרות. אך היהודים אשר הבינו את מזמותיו נצבו כמו נד ויקראו בשבתות ובמועדי קודש את התורה וההפטרה בלשון הקדש כדת ישראל, והדרשנים לא חדלו מהטיף לביה יעקב את דברי תורתם על פי באור חז"ל והגדותיהם לבל תשכח תורה מישראל —.

אשת חיקו אשר אביה היה שומר הכסף בבית המרוץ (Cireus), וַיַּשְׁבֵּת את השחוק מהבית ההוא, ויסגור את שעריו לבל יִפָּתְחוּ עוד. הוא מלא את ידי טריבאָניאן מִשְׁנֵהוּ לחבר את ספר החקים והמשפטים הנודע בשם „קארפוס יורים“ (Corpus iuris). הוא חִבֵּל תחבולות ויבא את תולעת המשי (זיידענרויפען) מארץ חינא לארצו, ומשם נפוצו בכל ארצות אירופא. הוא בנה בית תפלה להתפלל בעיר קאנסטאנטינאפעל הנודע בשֵׁם „בית תפלת סאָפִיא“, והוא בִּצר את ארץ ממשלתו במבצרים ומגדלי עֹז אשר בנה ע"ל יד הדאָנוי, וירדוף באף את עובד האלילים ואת הנוצרים האריאנים, כי יָצָא דְבַר מלכות מלפניו לאמר: תורה אחת, חק אחד וְרָצון אחד יהיו בכל רַחבי ארץ ממלכתי! —.

§ 311. בימים ההם השליכו גם הוואַנדאַלים והגאטהים את דתיהם ויבואו במָסורת דת הנוצרית על פי לֶקַח אריוס, ויהיו נוצרים אַרְיאַנִים. אמנם מהומות רבות ופרעות היו אז בשתי הממלכות ההן, ועל כן מצא אז יוסטיניאַן עת רָצון לקרוע את שתיהן יחד מידי בעליהן ולהרחיב בהן את גבולות ארץ ממלכתו כאשר היו לפנים בימי קאָנסטאַנטין הגדול. וישלח את בעליזאַר ראש הגבורים בדור ההוא עִם צָבָא רב לעלות בארץ הוואַנדאלים ולהבקיעה אליו, ובעליזאַר לָכַד בימים מעטים את הארץ ההיא הַנִּרְעשה והפרועה בתגרת ידי מלחמות הדת המתחוללת בשעריה, ויולך את געלימער מַלְכָּהּ האחרון. שְׁבוּי חרב אל קאָנסטאַנטינאָפעל *). ויוסטיניאַן הפקיד על ארץ הוואַנדאַלים נציב מלך מילדי רומא המזרחית, והוא בְּעֹצֶם ידו שֵׁרֵשׁ את דת האריאנים מן הארץ, ואת בני הנעורים אשר בארץ הוואנדאלים העביד עבודת הצבא בחיל קיסר הביצאַנטי, וכל אוצרות הוואנדאלים נָבוֹזוּ והובא אל היכל הקיסר ד"א רצ"ד בעיר מלכותו —. בעת ההיא רָצַח טהעאָדאָט נְשִׂיא הגאָטהים את 534
אַמַאלַאַזונטאַ בת טהעאָדאָריך היפה והמְעֻנגה בַּבָּנוֹת אשר קראה לו לקחת אתה חֵלֶק ונחלה בממשלת ידה, ויחר אף יוסטיניאַן בִּמְרַצֵּחַ ההוא, ויתעורר לנקום ממנו את נקמת דם בת מלך ההיא מיד שופכו, וישלח את בעליזאַר ארצה איטליא לשלם לְהָרֹצֵחַ ההוא כמעשהו. ובעליזאַר הגבור הנערץ דָאָה כנשר וילכוד את רומא הבירה בעזוזו ובגבורתו, וישב בה שנה תמימה, ולא נתן את וויטיגעס המלך החדש אשר הקימו הגאָטהים תחת טהעאָדאָט אשר הרגו אותו באפם

---

*) בעליזאר הוציא מקרתגה את כלי בית המקדש אשר הביאם שם המלך גייזעריך מהיכל השלום אשר ברומא, ובשנת ד"א רצ"ד 534 הביא אותם בעליזאר עם יתר הבזה לקאנסטאנטינאפעל, ובנסעו במרכבת עזו בשערי העיר ההיא, אסר את געלימער מלך הוואנדאלים אחורי המרכבה, ואת כלי בית ה' נשאו עבדיו לפני המרכבה לפאר בזה את חג נצחונו, ואיש יהודי אשר ראה בלב אנוש איך הולל כבוד כלי הקדש ההם בידי עריצים ושונאי ישראל, אמר אל אחד השרים משרי המלך לאמר: אמור למלך לבל יביא את כלי בית מקדש ה' אל בית אוצרו, כי רעה תבוא עליו בגללם הטרם ידע כי רומא נפלה בידי גייזעריך רק בגלל הכלים ההם אשר היו בבית אוצרה, גם נכד גייזעריך נלכד עתה בפח רק בגללם, כי קודש הכלים ההם לה' אלהי ישראל וכל שולליהם יאשמו, ואין למלך טוב כי אם מהשיב אותם אל המקום אשר היו שם מעולם, אל ירושלים עיר הקדושה. ויהי כשמוע זאת יוסטיניאן וייראמאד וימהר וישלח את הכלים ההם לירושלים ויצו להביאם שם באחד מבתי תפלות הנוצרים — כן יספר הסופר הנודע בשם פראקאפיוס (Procopius be bello Vaudalico lil - 11, c 9.)

באפם , לָגֶשֶׁת אל שערי רומא ולקחת אותה מידו . ויהי כאשר ראו הגאָטהים
את גבורת בעליזאַר ואת עֹצם ידו החזקה וזרועו הנטויה , השתומם לבם בתוכם ,
ויתפלצו וַיֵחַתּוּ מפניו , ויתנו לו את השלטון ואת המשרה, גם הסגירו בידו את
ראַפּעננאַ הבירה *) , ובעליזאַר לקח את העיר בשם הקיסר . ובכל זאת לא נקה
מקנאת שרי הקיסר וּמִדִּבָּתָם הרעה אשר הביאו אל הקיסר , ובעודנו ד״א ש׳
הולך מחיל אל חיל ועושה נפלאות גדולות בגבורתו ובחכמתו , קרא 540.
לו הקיסר לשוב לאחור לשמור את גבול ממלכת ביצאַנץ המזרחי מפני חיל מלך
פרס. והנה אך יָצֹא יָצָא הגבור המשכיל ההוא מארץ הגאָטהים, החליפו
הגאָטהים כח וימליכו עליהם את טאָטילאַס (totilas) הגבור (בשנת ד״א ש״ד 544),
והוא לקח בימים מעטים את כל ארץ איטליא מיד אנשי יוסטיניאן, ותהי איטליא
בידי הגאטהים כבראשונה, אז בא בעליזאר שנית ארצה איטליא , אך בפעם
ההיא לא נתן הקיסר בידו כי אם מתי מספר מגבורי חילו, גם כסף מעט אָצַל לו,
בגלל אשר חִמְדוֹ ולא האמין עוד באמונתו כבימים הראשונים, ועל כן לא הגדיל
בעליזאַר לעשות בפעם ההיא גם בְּחָגְרוֹ שארית גבורתו וילחם באויביו כגבור
משכיל מאד . אז חרה בו אף יוסטיניאן ויקרא לו לשוב מאיטליא לעיר המלוכה ,
ויהדפהו באיבה, ויגרשהו מפניו. לפי עדות סופרים רבים היה הגבור הנפלא
ההוא מְשֻׁלָּח ונעזב לעת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחוֹ ואור עיניו אין אתו, וישקוד על פתחי
נדיבים להשתחות לאגורת כסף ופת לחם להחיות ברעב נפשו . ויוסטיניאן מלא
את ידי אחד השרים מְשָׂרֵי חצרו ושמו נאַרזעס (Narses) למלאות את מְקוֹם
בעליזאר , ונארזעס היה איש מרמה ובעל מזמות אך גבור היל ורב פעלים
כבעליזאַר . הוא הכה את הגאָטהים על יד טאַגינאַ בקרבת סענטינום ד״א שי״ב
הישנה , ושם נָפַל טאָטילאַס מלך הגאָטהים עם כל גבורי חיָליו 552.
האצילים, לפי חרבו הקשה, גם טעיאַס אשר המליכוהו פליטי חיל ד״א שי״ד
הגאָטהים עליהם למלך, גם הוא עם כל אֲגַפָּיו נספו בחרב אחרי אשר 554.
עשׂוּ מלחמות רבות ועצומות על יד סַארנום ועל יד קומאֶ הישָׁנָה , ורק פליטי
חרב מְתֵי מְעָט הִתְמַלְּטוּ מכליון חרוץ ויהיו נודדים לבקש מנוח לכף רגלם מֵעֵבר
לְהָרֵי אלפען , במקומות אשר לא ידעו המה ואבותיהם .

§ 312 אחרי המלחמות והנצחונות ההם , יָשַׁב נאַרזעס בעיר ראפּעננאַ,
וישלוט על כל הארץ אֲשֶׁר לכד בגבורתו בְּתוֹר נְצִיב הקיסר , ויהי נורא על כל
סביביו . אך אחרי מות יוסטיניאן הֵדִיחַ הקיסר היושב על כסאו אחריו את נארזעס
הגבור המשכיל משאתו , וַיֵּרַע הדבר מאד בעיני נאַרזעס ויתחזר בכל עז לקחת
נקם מאת הקיסר ההוא , וקרוב לפני מותו קרא את הלאנגאָבארדים לבוא ארצה
איטליא לָרֶשֶׁת אותה, והם מִהרו וַיֵּחָלְצוּ חושים ויסעו מארץ פאננאָיא (אונגאַרן)
ארץ

*) עיר הבירה באיטליא במדינה הנקראת גם כן בשם ראפעננא , בעיר ההיא נצבת
מצבת בת טהעאדאריך מלך הגאטהים המזרחים , גם בה מקום קבר המשורר המהולל דאנטי ,
ובשנת ד״א תקט״ז 756 באה תחת ממשלת הפאפסט .

ארץ מושבותיהם, ויבואו בשערי איטליה, ובראשם הגבור הנודע בשם ר"א שכ"ח
אליבאן (Alpion), ויתנפלו על מחוזות נְהַר פאָ וילכדו אותם בחרבם 568.
ובקשתם ויקראו להם שם חדש „לאָמבאַרדיי" (LoMbarpei) אחרי כן עלו בשואה
על פאַוויאַ ויצורו עליה שלש שנים ויבקיעו אותה אליהם וַתְּהִי להם לעיר הבירה
(בִּירַת ממלכות הלאַנגאָבאַרדים). אך אלביאָן הגבור לא האריך ימים בממשלתו,
כי ראָזאַמונדאַ אשתו היפה הֵמִיתָה אותו לנקום ממנו את נקמת דְּמֵי אביה אשר
שָׁפַךְ, כי לפני שָׁנִים אחדות הֵמִית אלביאָן את אֲבִי ראָזאַמונדא מלך הגעפידים
במלחמה, ומֵעֶצֶם גֻלגלתו עשה גביע (Pokal) לשתות ממנו יין בעת משתה
ושמחה כמשפט העמים הפראים בימים ההם. פעם אחת כטוב לבו במשתה
היין, הִכְבִּיד את אַכְפּוֹ על ראָזאַמונדאַ אשת חֵיקוֹ לשתות יין מהגביע ההוא
הֶעָשׂוּי מִגֻּלגלת אביה הַנִּרְצָח על ידו, וַיִּחַר בו אַף ראָזאַמונדאַ עד להשחית,
ולא נָחָה ולא שָׁקְטָה עד אשר הִשִּׁיאָה עליו מָוֶת ותורידהו בדם שאולה —.
והלאַנגאָבארדים לחצו מאד את אזרחי הארץ אשר הכניעו תחת ידם, ר"א של"ג
וישדדו את רִבְצָם וּמַרְבִּית מקומות מושבותיהם, אך בכל זאת נתנה 573.
הארץ את יבולה והשדמות עָשׂוּ אֹכֶל לַמַּכְבִּיר בַּעֲמַל ידי הגערמאַנים עובדי
האדמה. החקים והמשפטים אשר עָלוּ בתהו בכל עָרֵי הרומאים מפני כֹּבֶד
המלחמות הגדולות אשר התחוללו בהן, שָׁבוּ לקדמתם כבימי קדם, ימי ממשלת
הרומאים הקדמונים, כי חכמי הלאנגאָבאַרדים הגערמאַנים עָזְרוּ לְעַם הארץ
לְחַדֵּשׁ כנשר את נעורי חקי הרומאים ומשפטיהם העתיקים ולתת להם עֹז
ותעצומות כבראשונה. בראש הלאנגאָבארדים אנשי המלחמה היו שרים נכבדים
הנקובים בשֵׁם הערצאָגען וּגְראַפֶען, והם בחרו עליהם מלכים בעת אשר התאספו
ראשי העם ביום מועד. חכמת הרומאים העתיקים קננה בלבות הלאנגאָבאַרדים,
ומה גם אחרי אשר הֵמירו את דת נוצרית האיראַנית בדת נוצרית הרומאית.
מאתים שנה התעודדה ממלכת הלאַנגאָבארדים ולא סרה לְמִשְׁמַעַת אחד ממלכי
בני הַנֵּכָר, אך מקץ השנים ההן נפלה בידי הפראַנקים ולא יספה עוד לקום.

§ 313. הכבוד וההוד אשר שִׁוָּה יוסטיניאַן על ממלכת ביצאַנץ כל ימי
חייו, ספו תמו מהרה קל אחרי מותו באשמת הקיסרים אשר ישבו על כסאו
אחריו. על פי עלילות רצח התנשאו עריצי אדם על כסא המלוכה הַמְּגֹאָל בדמים,
ואחרי שִׁבְתָּם עליו ימים מעטים בְּרָגְזָה וּבְשִׁמָּמוֹן, באו עריצים אחרים כי אָמְצוּ
מהם ויורידום מכסאם וישבו התחיהם. בחצר הקיסר עִוְּרוּ התקיפים את עיני
החלשים יום יום, או הסירו את אפם ואזניהם, ועוד עלילות רֶשַׁע כאלה נעשו
דבר יום ביומו בחצר ההוא המלא שֹׁד ושבר וכל תועבות ה' אשר שנא. אך
בכל זאת היתה קאָנסטאַנטינאָפעל עיר מושב ההשכלה כל ימי הבינים! וזאת לנו
לְעֵדָה כי צָדַק מאד הנסיון הַיּוֹמִי אשר יורנו כי ההשכלה אשר איננה יורדת
וְחֹדֶרֶת בלב האדם ונפשו פנימה, ואשר היא רק כלי חפץ בידי בְעָלֶיהָ לאסוף
כסף, לחיות חיי תענוגים וְלָשֶׁבֶת על גַּפֵּי מרומי קרת; השכלה כזאת אין בה

כח לצרף את הלב מסיגיו, לְהָתֵם חֶלְאָתו, ולעורר רגשי אמת, רגשי חסד וצדקה בנפש דורשיה — . ראשית פעולות ההשכלה ההיא היתה לְהִתְוַכֵּחַ בעניני הדעת, לדעת דרכיה ולמצוא נתיבותיה, וכאשר ראו כי המון העם והאספסוף אשר בקרבו כורעים ומשתחוים ומתפללים אל צלמי דמות קרושיהם אשר בבתי התפלות, פחדו פחד פן ישובו לעבודת אלילים כאבותיהם הראשונים, ויחתרו בכל עז להסיר את התמונות ההן מכל בתי התפלה, ובראשם התאושש הקיסר העז לעאָ האיזוורי (דער איזוירער) וַיְצַו בחזקת היד לבל יֵרָאֶה ולבל יִמָּצא סמל כל תמונה ודמות בכל בתי התפלות אשר בארץ מלכותו. הפקודה ההיא העירה רעש גדול ושאון נורא בכל ממלכות ביצאנץ, ומלחמה נוראה התחוללה וַתִּמָּשֵׁךְ יותר ממאה שנה, כי כל הארץ נפלגה אז לשתי פלגות: האחת הקדישה את צלמי הקרושים ויסגדו להם ויצקו לפניהם לחש ויעבדום (jkonobulen), והשנית החרימה אותם ויאבדום (jkonoklasten), ושתיהן נלחמו יחד במלחמות תנופה ובחמה שפוכה וישיתו את ארץ חמדה ההיא לשמה ואת כסא ממלכתה לארץ מגרו. גם על היהודים עברה אז כוס התרעלה, כי הם היו הראשונים אשר הראו את הקיסר לדעת כי מטעם אֵל אמת לא יִמָּצא כל פסל וכל תמונה על פניו, והוא שמע בקולם, כי לא היה שונא אותם, גם נתן כבוד לתורתם ודתם, הכהנים הקנאים החרדים לכבוד תמונות קדושיהם הוציאו עליו דבה באזני ההמון כי יהודי הוא ואיש לא אמון בו בדת הנוצרית, אז הוכיח הקיסר לעיני כל כי שקר ענו בו הכהנים וירדוף את היהודים באף ובתוכחות חמה, עד כי רבים מהם המירו דתם בחזק יד ורבים ברחו מביצאַנץ למדינת קרים ויכוננו שם קהלות בטהעדאָזיא (קאַפֿפֿאַ), בקארעאָנפאָלים (סולכֿאט, סאָלגאט), בפֿאנעגאָריאַ (טאַמאַן), בבאָסבֿאָרום (קערטש) אשר קראו לה בשם ספרד. וממדינת קְרִים נפוצו היהודים בקויקאז, בארצות הכוזרים על ים הכספי ועל נהר וואָלגאַ, ויכוננו קהלות בבערדאא (דערבאַנד), בסעמאַנדער (טאַקי) על ים הכספי, ואחרי כן בבאַלאַנגיאַר הבירה בארץ הכוזרים — . קאָנסטאַנטין בן לעאָ איש החיל ורב פעלים יצא בעקבות אביו לבער אחרי עבודת צלמי הקרושים, ויאסף את כהני הדת ויוכיחם בדברים נמרצים על אשר יחטיאו את העם לעבוד סמל ותמונה למרות חקי הדת, ויגזור אומר כי „מבטן השטן יצאה העבודה ההיא“, וישפוט את כל הנוהים אחריה במשפט מות או חרם וגלות. בגלל זאת שנאו אותו כל הדבקים בעבודה ההיא, ויטפלו עליו שם הקלון „בן אשפה“ (Koqronymos). והוא גם בנו הנקרא בשם לעאָ הרביעי יחשבו בין הקיסרים אשר בערו את עבודת הצלמים מן הארץ. אך אחרי מות הקיסר לעא הזה בפתע פתאום אָספה א י ר ע נ ע אירענע ד״א תק״ס 800. אשתו את ראשי הכהנים הקנאים ותוציא דבר מלכות מלפניה לבטל

לעא האיזוורי ד״א תע״ז—תק״א 717—741.

קאנסטאנטין קאפראנימוס ד״א תק״א—תקל״ה 741—775.

לעא הרביעי ד״א תקל״ה—תק״מ 775—780.

את

את גזרת הקסרים אשר גזרו להשבית את עבודת הצלמים, ותצו להשיב את עדי צלמי קרושיהם אל בתי התפלות. האשה ההיא אשר נכספה גם כלתה נפשה להיות שלטת לבדה בארץ, עִוְּרָה את עיני בנה לבל יצלח למלוכה, ולבעבור תת מוראה על פני כל, התאמצה להתחבר אל קארל הגדול, אך לא הפיקה זממה, ומזמתה לא קמה, כי עבדיה מרדו בה ביד רמה וידיחוה מכסא המלוכה, ותמת בענין רע במחוז לעסבאָס. מקץ שנים אחדות הצליח לעאָ החמישי המכונה בשם "ארמעני" (דער אַרמעניער) לשבת על לעא הארמעני
כסא המלוכה, ויתן חתיתו על עובדי הצלמים ויפחידם באימים (ארמעניער)
ובעותי מות, גם הקיסר מיכאל אשר הורם על כסא המלוכה ד"א תקע"ג—תק"פ
אחריו, וגם טהעאָפילאָס בְּנוֹ צִוּוּ בְּמַפגיע לאַבד את עבודת 813—820.
הצלמים ואת עובדיהם, אך הם לא העירו בזה שאון ורעש מלחמות בשערי הארץ כבימי הקיסרים הראשונים, ולעומת זה לא הצליחו גם בכל עמלם להשבית את העבודה ההיא מקרב הארץ, כי טהעאָדאָרַאַ הקיסרית הִקדישה את עבודת הצלמים והעריצה אותה, וממנה ראוּוּכן עשו גם כל עם הארץ.
אחרי זמן לא כביר באה ממלכת ביצאַנץ אל באַזיליוס בשנת ד"א תרכ"ז 867.
המקדוני, והוא ובניו אחריו ישבו על כסא המלוכה כמאתים שנה וירפאו מעט את מכות הממלכה הנהלאה ההיא ואת תחלואיה אשר חלו בה המלכים אשר היו לפניו — . בארץ המערב לא נשמעו דברי הקיסרים אשר צוו בחזקת היר להשבית את עבודת הצלמים, כי הכהן הראש (פאַפסט) היושב ברומא, העביר קול בכל הארץ לאמר: "ארור האיש אשר יפריע את העם מהשתחות אל תמונת הקדושים אשר בבתי התפלות ומהתפלל אליהם! האיש ההוא ישא את עונו, ולא יאבה ה' סלוח לו על זדונו —" ודבריו הכו שרש בלב כל העמים היושבים בארץ המערב.

9. עַמֵּי הסלאַווים (Славянскіе народы)

§ 314. הסלאַווים אשר פי האשכנזים יקבם בשם ווענדים (Wenden), ישבו שנים רבות מאד במרומי הרי הקאַרפאַטען *) הַמְכֻסִּים בְּסִבְכֵי יערים עבתים, עד אשר לחצו אותם העמים העזים ההולכים למרחבי ארץ איירופא לרשת משכנות לא להם וינרשו אותם ממקומות מושבותיהם, ויכבידו את ידם עליהם להיות נודדים בארצות אשר לא ידעו המה ואבותיהם מעולם, ואז התחברו הסלאווים אל גדודי בני הקדם המשוטטים באיירופא לבקש מנוח לכף רגלם, וילבשו כלי גולה ויתהלכו באשר התהלכו. המונים המונים פנו צפונה וישבו

*) קאַרפאַטען שם רכסי הרים המפרידים בין ארצות הדאנוי ובין ארצות נהר אדער ונהר ווייכסעל ודניעסטער, וסובבים כדור את בקעת אונגארין בפאת צפונית ופאת מזרחית מרחב 140 פרסאות. ראשיתם בזיבענבירגען אשר לעסטרייך, וישתרעו בגאליציא ומעהרען עד נהר דאנוי. הגבוה מכלם הוא ראש לאמניק אשר באונגארן.

וישבו להם בתוך הבקעות הרחבות והמדברים הגדולים אשר התגודדו שם הסקיתים (Scythen) והסאַראַמאַטים עם עדרי צאנם ;בקרם מדורות כבירים אין חקר. ועוד המונים רבים מהסלאווים שמו את פניהם תימנה וימה, וישבו בארץ הנגב ובארץ מבוא השמש אשר נשמו בתגרת ידי עמים פראים בימי מסעי העמים (פֶֿאָלקערוואַנדערונג). עַמֵי הסלאַווים הם הרוסים והפאָלען אשר על נהר ווייכסעל (Weichsel) 1), העמים היושבים על נהר אָדער 2) ועל נהר וואַרטהע (Warthe) 3) וְעַמֵי הווענדים יושבי ארץ מאֶהרען, באֶהמען (Czechen, Bohmen), לויזיטץ (Lausitz) ושלעזיען, (אך מַרבית העמים ההם (זולתי הרוסים והפאָלען) גם שִׁבְטֵי הסלאווים אשר במעקלענבורג, בראַנדענבורג ופאָממערין, התערבו בגויי הגערמאנים וילמדו את דרכיהם ואת עלילותיהם עד כי היו אתם לעם אחד, ורק מתי מספר החזיקו בדרכי הסלאווים ולא סרו מהם גם בהתבוללם בין הגערמאנים). מבלעדי המון הסלאווים ההם ישבו עוד המונים המונים מהם בארצות אשר בין הדאָנוֹי (Donau) 4) ובין ים האדריאַטי, הלא הן: שטייערמאַרק, קאֶרנטהען, איללירען, דאַלמאַציען, באָסניען, סלאָפֿאָניען, קראָאַטיען ועוד ארצות רבות, גם עוד המון רב ישבו בארץ מוקדון, בארץ יון ובערי הפעלאָפּאָנעז. לכל עַמֵי הסלאַווים ההם שָׂפָה אחת ומִדּוֹת אחדות, כי מִצוּר אחד חֻצָבוּ וממקבת בור אחד נֻקָּרוּ, ובכל זאת נפרדו לעמים רבים ושבטים שונים, ורק לעתים רחוקות חֻברו יחד ויהיו לעם אחד. הם בעלי רגש עז ונוחים להתפעל יותר מהגערמאנים, טובי לב, שמחים, אוהבי שיר ומכניסי אורחים, ויש להם סגלה מיוחדת להתחקות על שרשי עמים אחרים ולקנות להם בנקל את הליכותיהם ואת כל תכונותיהם — . הם נשתוו בדרכים רבים אל דרכי בני ארץ המזרח, ועל כן לא חָשְׁבוּ את נשיהם כְּעַמֵי הגערמאַנים היושבים בארץ המערב. בטרם ידעו הסלאווים את דת הנוצרית, היו עובדי גלולים והקריבו קרבנות אדם על מזבח אליליהם. יסוד דתם האלילית היתה עבודת כחות הטבע הטובים והרעים, להם השתחוו, להם התפללו ויעבדו אותם — . ראש אליליהם היה אליל הרעם והברק אשר פיהם יקבנו בשם פערון (Perun) אשר עבדוהו בזבח ובמנחה וידרו לו נדרים. לפני צלם דמות תבניתו העשוי מעץ, יקדה אש תמיד לילה ויום, ובכל עת אשר העתירו אליו הסלאווים להפליא חסדו להם, גם בכל עת אשר התאמצו להשיב מעליהם אפו ולבל יעיר כל חמתו, זבחו לו זבחי אדם או בהמה וחיה. הסלאַווים היושבים בארץ המערב, כִּבדו את האליל סוויאַטאָוויט בְּתוֹר אֲדוֹן כל האלילים. צַלְמוֹ בעל ארבעה ראשים היה בתוך ההיכל הבנוי בעיר אַרקאָן על אי ריגען (Rugen), ואליו

1) נהר ווייכסעל יוצא מהרי קראפאטען בגליל טעשען (שלעזיען) אשר לעסטרייך.
2) מקור נהר אדער במדינת מעהרען וישתפך לתוך ים הבאלטי.
3) ווארטהע (ווארטע) מוצאו אצל קראמאלאוו בנסיבת קראקוי, וישתפך לתוך נהר אדער.
4) מקור נהר דאנוי, הוא בגליל שוואבען וישתפך בשבעה ראשים תוך ים השחור.

ואליו נהרו כל הסלאווים היושבים על נהרות אָרער ועלבע. הסלאווים קִבלו עליהם את דת נַצֶרֶת שָׁנִים רבות אחרי אשר קִבְּלוּהָ הגערמאנים, ובגלל זאת רָבתה עוד השנאה העזה בימים הראשונים ההם בין שני העמים האלה.

III. אֶרֶץ עֲרָב.

§ 315. ארץ עֲרָב היא חֲצִי אִי גדול ורחב ידים, ובתוכה מדבר גדול ונורא אשר הַהֵלֶךְ העיף לא ימצא צֵל מִלַּהַט השמש, ומַעין וָנַחַל להשיב את נפשו המתעלפת בזלעפות צמא, ורק במקומות מעטים יִלְפּוֹת מַעין או נחל את ארחות דרכו בערבות החול וסביב לו נְאוֹת מִדבר (אָאַזע) עם עֲצֵי תמרים וירקרק דשא, ולולי הם כי אז לא דָרכה רגל אנוש בתהו יְלֵל צלמות ההוא. וכאשר נָטַע אביר הטבע את אִיֵּי חֶמֶד ההם במדבר ים ההוא להחיות עַם רָב, כן שלח שם למחיה גם את הגמל "אֳנִיַּת המדבר", כי גם בִּלְתּוֹ לא עָבַר שם אדם מעולם ולא יכול עמוד שם גם יום אחד, כי הגמל ישא ויסבול רעב וצמא ימים רבים, גם לא יתן שֵׁנָה לעיניו ומָנוֹחַ לְגֵווֹ, דַּבֶּשֶׁתּוֹ לְרִכְבָּה ולמשא, בְּשָׂרוֹ יֵאָכֵל, חֲלָבוֹ יִשָּׁתֶה, שערותיו תהיינה לבגד וְעוֹרוֹ לְמִכְסֶה עתיק, גם פִּרְשׁוֹ יצלח להנודדים במדבר. הגמל גם הסוס הָעֲרָבִי, הם כל רכוש הבעדואינים או הסאַראַצאַנים (הישמעאלים) המשוטטים במדבר ההיא עִם מקניהם ואהליהם, ומבלעדיהם לא יכלו לחיות יום או יומים בארץ רפאים ההיא. אמנם בתוך הארץ הַנְשַׁמָּה ההיא, רֵבֶץ פלצות ומשכן המות, יִשְׂתָּרֵעַ גם חֶבל ארץ חמדה טובה ורחבה, ארץ ברוכה ופריה, דשֵׁנה ושמֵנה, הנקובה בשם עֵדֶן עֲרָב (דאַס גליקליכֶע אַראַביען), כי כגן עֵדֶן הארץ ההיא, עמָקיה יַעטפו בָר ויעשו אֹכֶל למכביר, עֵצֶיהָ ישאו פרי חמד, פרי הלולים מחמדי בת עין ומשימי נפש, וְשַׁדְמוֹתֶיהָ יַפְרוּ תבואות שמש וְיִרְבּוּ מֶגֶד גֶרֶשׁ יְרָחִים וכל פרי מְגָדִים, הארץ ההיא ארץ מולדת הַלְּבוֹנָה היא, ארץ מולדת יערת הדבש (צוקקערראָהר), שיח הקאַפֶּפֶעה, הרמונים, התאנים גם התמרים המלאים נופת צופים, והעם היושב בה יתרון הַכְשֵׁר לו להביא לבב חכמה ולקנות דעת ומזמה, וכל ישעו וכל חפצו בחיים רק לֵאוֹר באור הדרור וּלְבַלּוֹת ימיו ושנותיו בתענוגים מבלי קצין שוטר ומושל. בארץ ההיא על יד ים האדום (ים סוף) יתנוסס נוף יפה ונעים הנקרא בשֵׁם העדיאם, ובתוכו הערים המהֻללות מעקקא ומעדינה, בעיר מעקקא נולד מחמד מחוקק הערביאים ונביאם, ובעיר מעדינה מת וַיִּקָּבר, ושתיהן קדושות הן מאד בעיני בעלי דת מהמד וּלְשֵׁם וְזֵכֶר תַאות נפשם. בארץ צְבִי ההיא לא פרצו הרומאים מעולם, ובכל תעצומות עֻזם ורעם גבורתם לא עצרו כח לפרוץ כי אם בְסֶלַע עֲרָב (פעטראָאישע אראביען), אך בעֵדן ערב לא דָרכה כף רגלם מעולם. סֶלַע עֲרָב היא הארץ אשר בירכתי צְפוֹן המלֵאה סַלְעֵי גראַניט, ועל שֵׁם הסלעים ההם גם על שֵׁם העיר הבירה הנקובה בשם פעטראַ (סֶלַע) תִקָרא בשם סלע ערב —. הערביאים היושבים בעֵדן ערב היו עשירים מאד בגלל מסחרם הגדול

אשר

אשר עָשׂוּ בַּיַבָּשָׁה וּבַיָּם (קאַראַוואַנען אונד זעעהאַנדעל) . כי הם נסעו ארחות ארחות ממדינה למדינה לעשות מִקנה וקנין, גם ירדו באניות סוחר בלב ים לסבור את תבואות ארצם ושִׁפעת טוּבָהּ לְעַמִּים רחוקים. ועל ידי מסחרם גדלו ויעשירו. מִלאו בתיהם כסף וחדרי משכיתם כל הון יקר ונעים, וַיְבַלּוּ ימיהם בטוב ושנותיהם בשעשועים ותענוגות בני האדם. אך אנשי המִקנה הנוסעים בְּעֵדר בְּמִדבר עֲרָב, לא ראו טובה בעיניהם, רק שָׁכנו באהלי קדר, בַּיּוֹם חָרָה עצמם מִנִי חֹרֶב, ובלילה אֲכָלָם הַקֹּר, ובנדדם תמיד מִמִּרְעֶה למרעה בלהב השמש יומם וְקֶרַח בלילות, הִקשׁוּ את גֵּוָם גם הקשיחו את לבבם ויהיו חזקים ומוּצָּקִים. הם לא הִמליכו עליהם מלך מעולם, ראשי בתי האבות ונשיאי המַטות המכונים בשם „עמירם“, „שייקס“ הם הם ראשיהם ושריהם ואליהם שמעו כל העם למקטן ועד גדול, הם שפטו בין דין לדין, לִמְּדוּ את ידי בני הנעורים לַקְרָב ואצבעותיהם מלחמה ויִנַּהֲגוּם במִדבר לשלול שלל וְלָבֹז בז וּלְהַגִּיר את אנשי מלחמתם על ידי חרב. בבֹּקר אָכלו עַד ולערב חִלקו שלל. הבעדואינים גֵּרֵי המדבר, עַם נקשה הם (אַבגעהאֶרטעט), שמֵחים בחֶלקם, לבם בֹּער תמיד באש אהבה לאהובי נפשם, ובשלהבת אש השנאה לשנואי נפשם. הם שומרי אמונים, מוצא שפתם לא יְחַלֵּלוּ, מכַבדים ונותנים יְקָר לראשי בתי אבותיהם ונשיאי מַטותיהם, יְנַהלו עניים מרודים בלחם ומים, וכל נפש נענה ישביעו רצון, אך כי יִבער כמעט אפם, אכזרים הם ולא יְרַחֵמוּ, יִצְמְאוּ לְדְמֵי אדם ולא ינוחו ולא ישקטו עד עשותם ועד הקימם את נקמתם וְעֶברתם וימחצו רגליהם בדמי משַׂנאיהם, גם תשוקה עזה סֹעֶרֶת בם לעשוק הולכי ארחות ולגזול עוברי דרך, אך עז מכל אלה הוא חרון אפם על שוֹפכי דמי קרוביהם, מלחמה להם מדור לדור בגלל הדבר הזה, שבט בשבט ילחמו בלי הפוגה, ומשפחה במשפחה יגורו מלחמות כל הימים ולא ישובו חרבם אל תערה עד אשר יכַפרו את הדם בדמי שופכיהם. כֹּח דמיונם חזק מאד, סִפּורי הַבַּדִים (מאֶרלְעֶן) תאוַת נפשם, את דְבַר גבורות אבותיהם וחין עֶרכם ישירו ויהללו בְּמוֹ פיהם. דתם העתיקה היתה דת אלילית, מיוסדת על עבודת כֹּחות הטבע וּצְבָא השמים (נאַטור רעליגיאָן אונד שטערנדינסט). אך ברבות הימים נוספו עליה דברים רבים מתורת היהודים גם מנהגים רבים מדת הנוצרים, עד כי היתה לדת מזורה מקֻבצת מענינים רבים הנצבים לשׂטנה איש לרעהו — . בעיר מעקקאַ היה להם משָׁנים קדמוניות היכל עתיק הנקרא בשם קאַבאַ, ובתוכו אבן שחורה מְרֻבַּעַת אשר טָפלו עליה שקר כי גבריאל המלאך נתן אותה לישמעאל אביהם אשר בָּנה את ההיכל ההוא. מימי קדם היה היכל הקאַבאַ תֵּל שֶׁכָּל פִּיוֹת הערביאים פונים אליו, אליו נהרו המונים המונים מכל קַצְוֵי ארץ ערב להשתחוות ולהתפלל אֶל אֵל עליון אשר פיהם יקבנו בשֵׁם אַללאַה (אֱלוֹהַּ), אפס כי הם לא הִשְׁפִּיקוּ באֵל אחד ההוא, אך כל שֵׁבט ושבט עָבדו את האלהים אשר בָחרו להם כפי רצונם, גם השתחוו ויעבדו את המלאכים הטובים לבעבור ייטיבו עמהם, ואת המלאכים

הרעים לבל יָרֵעוּ להם . בימי חגיהם ומועדיהם נועדו יחד בהיכל הקאבא מִדֵי שנה בשנה , ואז לא שָׁלְפוּ חרבם מתער ולא עשו מלחמה בארץ מולדתם גם בארצות נכריות , גואלי הדם לא נקמו את נקמת דמי קרוביהם מידי שופכיהם, אוהבים ואויבים נפגשו וישבו שֶׁבֶת אחים גם יחד . סוחרי ארץ עשו בימי החגים ההם מקנה וקנין רב ועצום וימלאו אמתחותיהם כסף וזהב , גם מליצים ומשוררים הִתְחרו אז להראות את גדלם ואת ידם החזקה במלאכת המליצה והשיר , ולפי דִברת סופרים רבים שׂמו ראשי העם את בחירי ספרי המשוררים בהיכל הקאבא לְמַזכרת כָבוֹד לבעליהם וּלְמִקְרָא לכל אנשי הרוח המתאוים להשתעשע בשירי המשוררים המפֹארים ההם . ההיכל ההוא הביא רב טוב ושלום רב להערביאים, כי בו נקבצו שנה שנה כל שבטיהם המפֻזרים בארבע רוחות השמים והמפֹרדים בדעותיהם , ושם התאמצו אנשי השלום לקרב את הרחוקים, להשקיע אש המריבה ולעשות שלום בין האחים הנפשעים והנלחמים תמיד .

תולדות היהודים בארץ עֲרָב .

316 § (משנת ד״א שס״ב עד ד״א תפ״ב לב״ע) . מַעְיְנֵי התולדה הנאמנה נעלמה העת אשר באו בה בני ישראל לארץ ערב , אך קרוב לשמוע כי עוד בימי המלך שלמה נהדו אנשים סוחרים מבני ישראל אל הארץ ההיא ויכוננו להם מוצאות (קָאלָאניען) בתימן (יעמען) הימיארה , אופיר (היא שבא) ועוד מחוזות כאלה , לבעבור עשות מסחור וקנין עם הערביאים ועם סוחרי הודו . גם יש נכונה בפי יהודי ערב בדורות האחרונים הַמִּתְיַמְּרִים בקבלת אבותיהם כי הם צאצאי היהודים פליטי חרב נבוכדנאצר אשר חשו מפלט להם אל הערביאים שכניהם וישימו על אחיהם היושבים שם מכבר , נוֹסָפוֹת . ואחרי הֲרָס טיטוס את הבית השני , ברחו עוד יהודים רבים מעדת הקנאים אל הערביאים וַיֵּאָחֲזוּ בתוכם . גם זאת ידענו נאמנה כי עוד בדורות קדומים מאד היו בארץ עֲרָב שלשה שבטים מזרע היהודים , הלא הם בני־נַדְהִיר ובני קוּרַאִיץ אשר התיחשו לזרע אהרן וַיִּקָּרְאוּ בשם אל־קַאהינגי (כהנים) , ובני בכדאל . ואליהם נִספח עוד שבט אחר הנקרא בשם בני־קַאינָאקי *) ומנהגיו שונים ממנהגי יתר אחיהם . השבטים ההם ועוד שבטים קטנים מהם , כמו בני־אקרה , בני־קַאצראַדי ובני־קָארֵיידאַ , ישבו בעיר יאַטהריב , עיר תהלה בנויה על מבולי מים בבקעה חמודה, פֹּרִיָּה וּמְבֹרֶכֶת בעצי תמרים ושְׂדֵי אֹרֶז . בראשית הימים הרגיזום הבעדואינים הפראים בחמת ידיהם , השחיתו את יְבוּל ארמתם ולא השאירו להם מִחְיָה , עד אשר בָּנוּ להם מבצרים ומצדות , צריחים ומצורים , ומני אז לא נועזו עוד עַזֵּי נפש ההם לבוא בגבולם וישבו שאננים ושלוים

כל

*) יתכן כי הם בני הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב (דהי״א, ב׳, נ״ה) כי שם קאינאקי בערבית הוא כשם קיני בעברית , והם פלגה אחת מבני בית הרכבים (עיין בספר אריאל מצד 34 עד צד 54) .

כל הימים. גם אחרי אשר לחצום שני שבטי ערביאים, בני־אוש, ובני־חורג, לתת להם אֲחֻזָּה בנחלתם, גם אז לא אָבַד נִירָם, כי בגבורתם ועזוזם הכניעו תחתיהם את הערביאים ההם וישימום למס עובד. בנפת חַאיְבַאַר מצפון ליאטהריב, היו רוב התושבים יהודים, אך דבר לא היה להם עם יתר אחיהם היהודים, יען כי הם צאצאי יונדב בן רֵכָב וישמרו מכל משמר את אשר צוה להם יונדב אביהם להנזר מתשואות חלד ולהיות נזירים כל ימי חייהם (ירמיה לה), והם נודעים בשם בני הָרֵכָבִים. אך מפני חֲמַס ידי הבעדואינים, בָּנו להם גם הם עָרֵי מִבְצָר וּמְצָדוֹת נשגבות וַיִשָּׂגְבוּ בהן, והערים ההן היו גם ערי מקלט לכל מֻרדף ונגש ולכל איש מָצוֹק וּקְשֵׁה יום. גם בבקעת וואַדיל־קורא (בקעת הכפרים) ישבו יהודים רבים. אך לא נדע אם נחשבה הבקעה ההיא לְנֶפֶת חַאיְבַאר או לנוף אחר. במעקקאַ מקום מקדש הישמעאלים, לא נמצאו יהודים רק מעט מזער, אך לעומת זה היה מספרם רב ועצום בנגב ערב (יעמען) ארץ אשר כגן עדן היא ואשר לה יֵאָמר כי עפרות זהב לה, אנשיה כֻלם גִבורים, וְנָשֶׁיהָ חָיוֹת הן ובטרם יבוא חבל להן והמליטו. אפס כי היהודים ההם היו מפֻזרים ומפֹרדים, נֹדדים ובודדים בגוים מבלי קצין שוטר ומושל, ורק מעט מעט התאזרו עֹז, השגו חיל, ויעלו מעלה מעלה, עד כי לאחרונה עתקו גם גברו במאד מאד עדכי הם לברם עָצְרו כֹח לעצור בעד מרוצת זרם דת הנוצרית משטוף בגבולם.

§ 317. אמנם ראש הפנה לתולדות היהודים בארץ ערב, הוא הִתְיַהֲדוּת מלך אחד ממלכי יעמען על פי הדברים האלה: אַבּוּ־קְרִיבַּא אחד ממלכי בית הַהִימְיַאַרִים, היה חֲכַם לבב וכביר כֹח, מליץ ומשורר וגבור מלחמה, ורוח גבורה צָלחה עליו תמיד וַיַעַשׂ לו שֵׁם גדול בארץ כְּשֵׁם אַחַד הגבורים המשכילים בימי קדם. ויהי היום ויעבור דרך עיר יאטהריב ללכת ארצה פרס לבית מלחמתו, ויעזוב את בנו בעיר ההיא בְּתֹר פֶּחָה, כי אנשי העיר נחשבו בעיניו לנאמני רוח ואנשי שלומו. אך כמעט אשר יצא את פני העיר, והנה קְפָדָה! כי הוגד לו כי אנשי יאטהריב קָמוּ על בְּנו ויהרגוהו. בִּמְגִנַּת לב ורוח נשברה בכה בכי תמרורים על בנו מחמל נפשו, ויקונן עליו שיר נהי בחרוזים, ואחרי כן עלה על העיר בסופה ובשערה לעשות בה נקמות ולשפוך עליה כל חמתו, ובלבו נשבע להכרית את כל עצי התמרים לבעבור הַכְּרֵת אֹכֶל מפי יושבי העיר, להכות את כל זכורה לפי חרב, ולמכור את הנשים והטף לשפחות ולעבדי עולם. ובעיר ההיא ישבו אז שתי משפחות מבני הערביאים, בני־אוש ובני־כאַצראג, ושתי משפחות מבני היהודים, בני־קוראיץ ובני־נַדהיר. ואבו־קריבא שלח בערמה לקרוא אליו את ראשי המטות נשיאי העם לכלכל אתם דברי שלום, אך בְּבֹאָם אליו האהלה, הכריע אותם לטבח, ולא נמלט מכל הטונם כי אם איש אחד גבור נעלה ומשורר מהֻלל, ויבוא העירה וַיְצַו להכין הַכֹּל למלחמת מָגֵן. אז השתער אבו־קריבא על העיר בסערתו ובסופתו וישם עליה מָצוֹר ויצו להשחית את עֲצֵי התמרים סביבות העיר לבלתי השאיר מחיה ליושביה. על

התמרים

התמרים הַגְּדוּעִים ההם, נשא אז משורר אחד מהיהודים אֵבֶל וְקִינָה, כי כבני האדם נחשבו עצי התמרים בעיני אנשי העיר, ויספדו עליהם מספד מר כמספד על היחיד. והמלחמה הָלְכָה הָלֹךְ וְגָבוֹר, אך היהודים והערביאים הֶרְאוּ אֹמֶץ ירם וזרֹעַ עֻזּם עד כי הצליחו להחליש את אבו־קריבא ואת צבאות גבורי חיליו. והנה במשך ימי המצור, חלה אבו־קריבא, ואש קדחת קרחה בעצמותיו, ויבקשו לו עבדיו מעט מים לכבות את תַּבְעֶרֶת צִמָּאונו, ולא מצאו. אז נכנע אבו־קריבא המלך העזוז והגבור וַיֵּעָתֵר למלאכי השלום אשר שלחו אליו יושבי העיר. מלאכי שלום ההם, היו שני יהודים חכמים משבט קוראיץ, שם האחד קאאב ושם השני אסד. והם רָדוּ דבש מִמַּפֶּלֶת הארי, כי הם כרתו עם המלך ברית שלום וישבע להם לסלוח לכל יושבי העיר ולעלות מעליהם, ואחרי כן נדברו עם המלך על אֹדות תורת היהודים, ובנֹפֶת צוף לִקְחָם וחכמתם הוכיחו לעיניו כי ה' אלהי ישראל, הוא אל אמת, ותורתו אשר נתן ביד משה, תורת אמת היא. ודברי החכמים ההם הִכּוּ שרש עמוק עמוק בלבבו, ויעוררו תשוקה נמרצה בקרבו לְהִדָּבֵק בתורת משה וישראל, עד כי נשבע לבוא במסורת התורה הזאת, גם להטות את לבב בני עמו לעשות כאשר עשה הוא.

§ 318. המלך אבו־קריבא חִלָּה את פני שני היהודים ההם ללכת עִמּוֹ סיאטהריב ליעמען להורות אותו את הליכות תורת היהודים, גם לעזור לו לְדַבֵּר על לב בני עמו לעזוב את דתם המתהללת באלילים וּלְהִכָּנֵס תחת כנפי תורת משה וישראל. אפס כי כְּנֵטֶל חול יַמִּים יכבד לְשָׁרֵשׁ מקרב גוי ואדם את דתו אשר נָחַל מאבותיו הראשונים! הערביאים נתנו כתף סוררת לאבו־קריבא ולא אבו ולא שמעו לו להמיר את דתם, ורק אחרי עמל ויגיעה רבה ועצומה הצליח להטות לאט לאט את לְבות עבדיו לְחֶפְצוֹ, ומעט מעט עזבו את חֻקּוֹת דתם וַיְקַבְּלוּ עליהם על מלכות שמים ללכת בתורת משה. והנה אף כי הצליח אבו־קריבא, להעביר גלולים מארצו ולנטוע בה דת אמת, בכל זאת לא הֶאֱרִיךְ ימים על כסא ממלכתו, כי רוח הגבורה הסֹערת בו, הציקתהו לבקש לו גדולות, ויעביד את חיל גבוריו עבודה כבדה מנשוא, עִנָּה בדרך כֹּחָם וַיֵּרֶד בהם בפרך עד כי הֵעִירוּ עליו חמתם ויהרגוהו —. וַיִּשָּׁאֵר אחריו שלשה בנים קטנים ושמותם: האַסאַן, עַמְרוּ וצאַרה, אך הם לא צלחו עוד למלוכה בהיותם עוד עוּלֵי ימים, ועד אשר יגדלו מָלַךְ בשמם איש גבור משכיל ושמו רבי־בן־נאַססר אשר קבל עליו גם הוא את דת היהודים, ויהי כאשר גדל האַסאַן בן אבו־קריבא. וישם רבי בן־נאססר את כתר המלוכה בראשו וימליכהו תחת אביו. אך גם הוא לא האריך ימים על ממלכתו, כי היה מְהִיר חֵמָה, איש תככים, ורוחו סֹעֵר תמיד בלי חָשֵׂךְ, ועל כן יעצו פקידי החיל את עַמְרוּ אחיו להמית אותו, ועמרו שמע לעצתם ויקם על אחיו המלך וַיְרַצְּחֵהוּ וישב על כסאו. אך גם הוא לא האריך ימים ולא ראה טוב במלכו, כי רוח הַנִּחָם כמסוס נוסס התנוסס במשכיות לבבו וכליותיו, וילך תָּמֵם בתגרת יד עצבתו על דם הנקי אש־ שפך, גם רוח עִוְעִים הוליכהו שולל,

ויהי

ויהי עשוק ורצוץ כל הימים עד כי נפל למשכב וַיִּמַק בעונו. במשך ימי מלכותו גם אחרי מותו, נפלה ממלכת הימיארה פלאים, כי התעוררה בתוכה רוח משטמה, ויהי ריב ומדון בכל הארץ, השליטים ושרי המדינות התפרצו ויסבו להם את המלוכה במחוזות אשר הפקדו עליהם, ואחד מהם ושמו לאַקאניא־טאנוף עשה מלוכה על ערי צאַפאַר וסאַננע, ולאחרונה על כל ערי המלוכה, וַיִּצָּמֵד לתענוגות נמבזות וַיְנַבֵּל את כֵּס המלוכה בתעלוליו ובשקוציו (ובלי ספק לא קבל עליו תִּגְבוֹזה הזה את תורת היהודים). הבליעל הזה טִמֵּא את זרע המלוכה בזמתו הנתעבה והנאלחה, אך בְּאַוָּתוֹ למלאות תאותו ולעשות תועבה וְהֶבֶל גם עם צאַרה הצעיר בבני אבו־קריבא, אז בא קִצו, כי צאַרה קם עליו ברוח גבורה ויתקע את לַהֶבֶת המאכלת בלבו וימיתהו. וישמחו כל בני העם על מַפֶּלֶת הנבל ההוא, ויברכו את צאַרה ויקראו לו בשם "מציל הארץ" ויושיבהו על כסא המלוכה.

§ 319. המלך צאַרה הזה איש־ בשם דו־נַאוּם (בעל התלתלות) יְכֻנֶּה, בגלל יְפִי תלתלות ראשו. היה דָבֵק בתורת היהודים בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו, ובאהבתו העזה לבית ישראל, הֵסֵב את שמו לְשֵׁם "יוסף", שֵׁם יהודי. אבל כאשר הַמַּאת קסם מְרִי וּמֶרֶד בַּדָּת, כן הוא גם הַפְּצַר וְקִנֵּא קִנְאַת הדת עד בלי דָי! והמלך יוסף דו־נַאוּם הזה הִקְצִיר ויקנא מאד לְדָתוֹ ולא הִצִּיב גבולות לְעֹצֶם קִנאתו, ובגלל הדבר הזה הֵביא עליו ועל כל עַמו צרות רבות ותלאות עצומות, כאלו נֶחרץ בשמים בסוד קרושים רבה להסיר מעל היהודים גם צֵל מלוכה עד קֵץ הימין! —. המלך החסיד הזה שמע יום יום את צרות היהודים המתגוררים בממלכות ביצאנץ, ואת הלחץ הנורא אשר הנוצרים לוחצים אותם בגלל דתם ואמונתם, וַיֵּצֶר לו מאד ויתעצב אל לבו, ובעברתו ואש קנאתו ונקמתו גמר אֹמר להשיב להנוצרים כגמול ידיהם ולהכביד בזה את ידו על מלך ביצאַנץ עַד אשר יצוה את בני עמו לחדול מֵהָרע וּמֵהָצִיק את היהודים ולא יוסיפו עוד לענותם ולכַלותם. ויהי היום ויעברו אנשים סוחרים מביצאנץ דרך הימיארה, וַיִּחַם לב המלך ויצו לתפשם ולהמיתם. ואחד המלכים ושמו אַדוג (אשר היה עֶבֶד ליוסף ויתפרץ מפניו ויעש מלוכה), הוכיח את יוסף על מעשהו, באמרו כי בדבר הזה הִפִּיל חִתַּת על סוחרי אירופא וַיֶּחְדְּלוּ מעשות עוד מקנה וקנין בארץ עֲרָב. לשוא הצטדק יוסף באמרו כי דמי אחיו צועקים אליו מארמת ביצאנץ, לשוא הוכיח את צדקתו לעיני אַדוג, כי אדוג קִדש עליו מלחמה וינצחהו. ובכל זאת לא אבד יוסף נצחו, כי התעורר ויתנער מעפר וישב מכה אל חיק מכהו, אך הנה מַתְּלָאָה! כי הקים עליו ה' רעה אחרת מתוך ממלכתו וישב אחור ימינו. כי האַריט פקיד עיר נאַגאַרם אשר רוב תושביה נוצרים, מָרַד במלכו ביוסף בעת אשר נלחם את אדוג, גם שני נערים יהודים נרצחו אז בעיר נאַגאַרם בידיעת האַריט המורד. לדברים האלה חרה אף המלך יוסף וישפוט את האַריט עבדו המורד והפריץ, במשפט מות, ועל אזרחי נאַגאַרם

 הנוצרים

הנוצרים הֵטיל מסים כבדים לקחת מהם נקם על אשר ירדפו אחיהם את היהודים בארצות הנוצרים — . והנה כל יודעי דת ודין יצדיקו את המלך על אשר המית את עבדו הפושע והמורד בו ועל אשר שָׂם מס על אזרחי העיר ההיא אשר מרדו בו גם הם ובמלחמות תנופה נלחמו בו . אך קַנָאֵי הנוצרים העבירו קול כי המלך היהודי הזה הָרַג נוצרים רבים מאד בגלל אשר לא אבו להמיר דתם בדת היהודים , ויטפלו על המלך הצדיק הזה דברי בֶלַע ויתארוהו בְּתֹר עריץ נורא ואיש דמים , ויעוררו את רוח הנוצרים בכל מקומות ממשלתם לנקום את נקמת דמי אחיהם אשר שפך היהודי הזה , וּלְקַדֵּשׁ עליו מלחמה — . ואיש אחר ושמו דוס בן־טאַליב אשר עָבַר דרך ארץ עֲרָב לביצאנץ , הוסיף עוד לְדַבֵּר כזבים , ויתאר את המלך היהודי בכל צלמי פחד ובלהות , להרבות בזה אש הנקמה ולהגדיל מרורתה עד להשחית , ובדברים עזים ונמרצים הֵעִיר את לבות הנוצרים לחוס ולרחם על אחיהם המפרפרים בין מות לחיים בידי היהודים . גם כהן הראש בארץ ארם (סוריא) ושמו שמעון מבית ארשו אשר נסע אז למסעיו דרך עֲרַב הדרומית , שמע את אשר טָפלוּ זדים שקר על היהודים , ויאמין לכל דבריהם , ויחליט להצית את אש חמת הנוצרים במלך יוסף ובכל היהודים בני עמו ודתו , וישלח ספר אל אחד הכהנים הראשים אשר בסביבות עֲרָב , וַיַשביעהו שבועי שבועות לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר יעיר ויעורר את רוח הנוצרים , וכה גם את מלך כוש , לעשות מלחמות ונקמות ביוסף דו-נאָוּם ובכל היהודים . גם יעץ להנוצרים אשר תחת ממשלת ביצאנץ לְהַכְבִּיד את אַכפם על הסנהדרים אשר בעיר טבריא ולהמריצם לכתוב אל יוסף המלך להשיב ידו מִבַּלֵּעַ ומהשחית את הנוצרים אשר בארץ ממשלתו . ודוס בן־טאַליב נשא את רגליו ויבוא אל הקיסר יוסטין הראשון ויסַפר לו את מעללי יוסף דו־נאוס ואת אכזריות לבבו וכל הרעות הנוראות אשר הוא עושה להנוצרים בלי הפוגה , גם הֶראה לו יריעה אחת מספר ברית חדשה שרופה משתי קצותיה , ויאמר כי הציל אותה מאת שרפת כל הספר אשר שָׂרף יוסף בשאט בנפש , וישביע את הקיסר בשם דתו לְהִנָּקֵם מאת מחללי כבודה . אך הקיסר יוסטין היה אז זקן וּנְבַה־רוח , ואנשי חילו לא היו אז בארצו , כי שלח אותם לְהִלָּחֵם עם הפרסים , ועל כן השיב אמריו לו לאמר : «הן ארץ הימיארה רחוקה היא מארצי והדרך מְלֵאה ערבות חול וּמַעקשים ותהתהים , ואיככה אשלח את אנשי חילי שמה ? אך זאת אעשה כי אשלח ספר אל מלך כוש אשר הוא משלומי אמוני דתנו ואשר קרוב הוא לארץ ערב , ואבקשהו לצאת בחרב על יוסף דו־נאוס , וגם ידי תכון עִמו וזרעִי תאמצנו ככל אשר יהי בכחי לעשות» . בפיו דִבר ובידו מלא וישלח מכתב אל המלך על־עצבאַ (El-Etspah) המולך בארץ כוש ויחל את פניו לעלות עם כל חילו למלחמה על יוסף דו־נאוס מלך הימיארה .

§ 320 כן רעשו אילי גוים וכן סָערו אבירי ארץ לבלע ולהשחית את

המלך

המלך יוסף אשר בצרת נפשו ובְחום לבבו על צָרַת אחיו ועל עֲמַל עַמו נִסה לִנקום את נקמתם ! והנה בכל שונאיו הרבים והעצומים, לא נמצא שונא בנפש ואויב ומתנקם כבעל־עצבאַ מלך כוש, איש אשר קנאת הדת כאש מתלקחת בחֻבּו ואשר רעה עינו לראות נֵזר מלוכה בראש איש יהודי, ובטרם העירוהו צוררי היהודים לעשות נקמה ביוסף ועַמו, חשב כבר מזמה להשחיתם ולהשמידם מתחת השמים. המלך הכושי הזה מִהר וישלח צי־אדיר עם צבא גבורים והקיסר יוסטין הֶחרה החזיק על ידו וישלח אתו עוד אניות מלחמה מארץ מצרים עם אנשי חיל במספר רב מאד, ויעברו את לשון ים סוף, ונוצרים רבים נלוו עוד אליהם מסביב, ויבואו ויקדשו מלחמה על יוסף דו־נאום. אך גם יוסף לא טמן ידו בצלחת, כי במועצות ודעת ובתחבולות מלחמה הֵכִין הַכּל להתיצב לפניהם ויסגור עליהם את מבואות הים ולא נתנם הַצֵג כף רגלם על היבשה, גם אסף אנשי חיל מכל עברים ויעמוד הָכֵן למלחמה בזרוע חשופה וחרב שלופה. אבּם כל אנשי חילו היו כמר מדלי מול חיל אויביו הרבים והעצומים ואין להם מספר, גם המלכים הקטנים אשר ביעמען אשר קרא להם להתאזר עז ולהציל את ארץ מולדתם מכף כל העריצים, לא באו לעזרתו, יען כי לא נָגעה המלחמה ההיא אל לבם, גם לקחו שחד מיד מלך כוש, וַיִוָתר המלך יוסף לבדו באין עוזר ותומך ידו וַיִשָען רק על אמץ לבבו ועל גבורת גבוריו המעטים. אך כמעט אשר נפלה עיר טהאפאר אשר בה המלכה ואוצר המדינה בידי הנוצרים אנשי המלחמה, אבד המלך דו־נאום נִצחו ותוהלתו, וגבוריו אבדו גם הם את אֹמֶץ רוחם, נָשתה גבורתם וחִתתה קשתותם. וכראות המלך יוסף כי אין עוד מקוה, ויירא פן יפּל ביד אויביו עליזי הנצחון וְיִתְעללו בו, ויעל על שֵן סלע גבוה ויתנפל מסוסו אל תוך גלי הים, ויצלול כעֹפרת במים אדירים. והכושים שִבורי יין החֵמה והנָקם וְנֶאזרים רוח גבורה ונצח, עָשו שפטים רעים באויביהם וישפטום בחרב ובאש, חמסו, גזלו, שדדו, רָצחו, שבו שבי וימכרו שבוייהם לעבדי עולם, ועל כֻלם שפכו כאש עברתם על היהודים האומללים, הִתִיקום כצאן לטבחה, הִקדישום ליום הֲרֵגה, הִכּו אֵם על בנים וישפכו דמיהם כמים עד כי נִלאו ידיהם מֵהֶרֶג וָרֶצַח. כה ספה תמה ממלכת היהודים בארץ ערב, וכה היתה אחרית גבוריהם ותפארת עזמו !—:

§ 321. אחרי מפלת היהודים בהימיארה, רגזו ויתפלצו עַמודי בית יהודה גם ביאטהריב, כי עד הימים ההם נפל פחדם על הערביאים בגלל יהודי הימיארה אנשי גאולתם אשר בידם עז מלך ושבט מושלים, אך אחרי אשר נפלו יהודי הימיארה ביד צר ואבד נִירָם גם כבה נֵרם, פרקו שבטי הערביאים את על יהודי יאטהריב מעליהם ויהפכו להם לאויבים ויכניעום תחת ידיהם. ואנחנו לא נדע את כל דברי הריבות אשר היו אז בין יהודי יאטהריב ובין שבטי הערביאים, רק זאת ידענו אל נכון כי אחד מראשי שבטי הערביאים

ושמו

ושמו מאליק בן אנעגלם הלך לבקש לו עזרה לפרוק את על יהודי יאטהריב מעל צוארי בני שבטו, ואחד מנשיאי הערביאים ושמו האַריט בן אבו שאממיר נעתר לו ברצונו הטוב לבוא עם גבוריו לעיר יאטהריב להכניע את גְאוֹן היהודים. ויעש בערמה להתעות את היהודים לבל יבינו כי מגמת פניו לְגַדֵּע את קרנם, ויוציא קול כי אל הימיארה פניו מועדות. ויהי בבואו במגרש עיר יאַטהריב, ויתקע אהלו שם, וישלח מלאכים אל ראשי היהודים ויבקש פניהם לְכַבֵּד אותו וּלְקַדֵּם פניו בשלום, כי איש שלומם הוא, ורבים מנכבדי היהודים בתקותם לשאת משאות מאת פניו, נִתעו בשוא ונלכדו בפח ויסורו אליו האהלה, והנה מהרה קל התנפלו עליהם עבדי האַריט וַיְרַצְּחוּם אחד אחד עד אשר לא נותר מהם אחד. אז קרא האריט אל הערביאים ויאמר: „ראו נא הנה אנכי הכרעתי לטבח את מרבית אויביכם, ועתה חִזקו והיו לאנשים, ואז תהי לאל ידכם להכרית גם את פליטת היהודים שונאיכם ומַּדִיכם —“. אחרי עשותו את מעשה רֶצַח הזה, הלך לדרכו. אפס כי עוד לא ערבו הערביאים את לבבם להרים יד ביהודים לעיני השמש, כי היתה עוד יראתם על פניהם, ויסתירו את שנאתם וערמתם במשאון. גם מאַליק לא נועז להריק חרבו עליהם ביד רמה, ויצודד את נפשותם בחלקת לשונו, וַיִּשָּׁבַע להם כי הוא לא ידע מאומה מהתועבה הגדולה אשר עשה האַריט העריץ, ולא בעצתו ורצונו רֻצַּח הַמְרַצֵּחַ ההוא את נפשות היהודים הנכבדים ועיני הֵעדה, וַיְחַל את פני היהודים להסיר כל משטמה ושנאה מקרב לבבם, ובא יבואו אליו לכרות עִמו ברית שלום, ברית מלח. סוף דבר כי הרוצח הנוכל הזה קרא מועד לברית השלום, הקדיש את היהודים קרואיו לבוא אל המשתה אשר הֵכִין להם. וראשי היהודים, הטובים והישרים בלבותם, לא ידעו לְהִזָּהֵר, ולא ראו את הנולד, ויבואו אל המשתה לכרות ברית שלום עִם מאליק, והנה עודם אוכלים ושותים (מאשר הביאו אִתָּם) ומיטיבים את לבם, הריק מאליק את חרבו עליהם ויהרוג אותם עד אחד, ובתוך החללים היה גם אלגוטין נשיאם, איש יקר ונכבד.

§ 322. מהיום ההוא והלאה נִשארו היהודים באין קצין שוטר ומושל, והערביאים לחצו אותם לעזוב את מבחר מושבותיהם בידם, להיות סרים למשמעתם ולשאת עֻלם על צוארם. בראשונה לא יכלו היהודים האֻמללים ההם להבליג על יגונם העַז ולהתהפך פתאם מאדונים לעבדים, ומרוב שיחם וכעסם תלו את תמונת מאַליק עוכרם בבית תפלתם, וערב ובקר וצהרים בבואם לשפוך לפני ה' מְרִי שיחם, קללו את שֵׁם הרוצח ההוא ואת זִכרו. אך בראותם כי רעה נוראה נִשקפה עליהם בגלל הדבר הזה, התאוששו ויקברו את יגונם הנמרץ במעמקי לבבם, ויהיו נודדים בין שבטי הערביאים לקנות מהם ברית שלום לבל יוסיפו עוד להרגיזם ולענותם. אך בכל זאת לא חדלו מְיַחֵל לאלהי מָעֻזם, וַיְקַוּוּ לו כי עוד ישלח להם גואל ומושיע וָרָב אשר יכניע אויביהם לפניהם ועל במותיהם ידריכם כבשנים קדמוניות.

מהמר

מחמד ומלחמותיו עם היהודים.

§ 323. מחמד. מחמד נולד בשנת ד'א של'א .571 בעיר מחמד
מעקקאַ, שם אביו עבדאַללה ושם אמו אמינא, ומשפחתו ד'א של'א — שצ'ב
הקוריישיטית היא הכבודה בכל משפחות הישמעאלים, אשר 571 — 632
על כן היתה המשרה על שכמה לשמור את האבן השחורה אשר בהיכל קאַבאַ בעיר מעקקאַ. אחרי מות עבדאללה אביו לְקָחוֹ אַבּוּ טאַלעב דודו הסוחר העשיר, לו לבן. ויהי אוֹמֵן אותו, וילמדהו ארחות המסחור ותהבולותיו, ויקחהו אתּוֹ בכל מסעותיו הגדולים אשר נסע לרגלי מסחרו. ויגדל מחמד ויהי בחור כארז, קומתו דָמתה לְתָמָר וּגְוִיָתוֹ מְחֻטָּבָה תבנית היכל, וישא חן וחסד בעיני רואיו. בְּעָבְרוֹ בארָצות רחוקות הִתְוַדַע אל חכמי היהודים ויקח מפיהם לֶקַח בהליכות תורת משה וישראל, וַתִּפָּקַחנה עיניו פתאם וירא כי יתרון האמונה באֵל אחד על אמונתו המתהללת באלילים, כיתרון האור מן החשך, ומני אז חָשב מחשבות להעביר גלולים מארץ מולדתו, להשאות את דת בני עַמוֹ משרשיה ולנטוע תחתיהם את האמונה הטהורה באֵל אחד קונה שמים וארץ.
אחרי הדברים האלה נָשאה אשה אלמנה עשירה ושמה חדידיה (Chadidia) את עיניה אל יפעת מחמד ואל גובה קומתו, ותחשוק יפיו בלבה, ותהי לו לאשה, ומאז והלאה לא יסף לעבור עוד אורח עִם אורחות ישמעאלים, ויקח מועד להשוב מחשבות איככה יוכל להושיע לבני עַמו הנִצמדים לאלילים ובאימים יתהוללו. חדש אחד בשנה נָטַש את ביתו וַיִנָזר מתשואות החלד וַיֵשב בדד בירכתי המערה הקרובה לעיר מעקקאַ ויעמיק מחשבותיו בדברים העומדים ברום עולם —. והנה בידעו נאמנה כי היהודים מצַפים בכליון עינים למשיח אֱלֹהֵי יעקב ומושיע וָרָב, וגם הנוצרים מְיַחלים להבטחת מחוקקם אשר הבטיחם לשלוח לאוהביו ולנוצרי בריתו מְנַחֵם (Paraktel) אשר ינחמם וְיַנְחֵם במעגלי אמת וצדק 1) השיאהו כח דמיונו הנערץ להאמין על נפשו כי הוא הוא המשיח והמושיע והוא המנַחם ומורה דרך האמת וצדק עוֹלָמים אשר עיני רבבות עָם אליו יְשַׂבֵּרוּ ולתורתו אפסי ארץ יְיַחֵלוּ —. ובהיות דָמו בקרבו אש, רוחו שלהבת, גם תשוקות עזות ונמרצות סָערו וְרָתְחוּ בחֻבו לילה ויום, הֶחזיקתהו מַחלת הַכְּפִיָה (Epileptik) ויהי נָגוּעַ תמיד בתגרת ידה. אך בעָרמתו ומזמתו הֵסב את המחלה הרעה ההיא לטובתו לְבַצַע על ידה את מערכי לבבו, וכיד הלשון הטובה עליו הוליך את יורעיו ומיודעיו שולל ויבטיחם כי הוא נופל וגלוי עינים, עִם מלאכי שמים סודו, ורוחו מתהלכת עם קדושי עליונים, מראות אלהים תראינה עיניו מחזה שדי יחזה, ומפחדם הנורא ושאתם הוא מתנפל מלוא קומתו ארצה, יְצוּרֵי גֵוֹ יָזוּעוּ וְיָנוּעוּ וּבַדֵי עוֹרוֹ יִתְעַוְתוּ וְיִתְפַּתָּלוּ —.

בהיותו

1) יוחנן י"ד, ט"ז. שם כ"ו.

בהיותו בן ארבעים שנה, יצא ממחבואו ויקרא בתוך קהל ועדה את הקריאת הזאת: „אין אלהים מבלעדי אֱלוֹהַ, ומחמד נביאי הוא!“ אך זולת חדידיה אשתו וְאַבּוּ בעקער הותנו, וזולת עַלִי תתנו ודודו, ועוד מְתֵי מִסְפָּר מִמְּתֵי סודו ושְׁאֵרִי בשרו, לא אבו בני העם ולא שמעו לו, ויהיו מלעיבים בו ובנבואתו, וכאשר הוסיף עוד להתנבאות ולקרוא את הקריאה ההיא בַּשְּׁוָקים וברחובות, התמרמרו בני העם עליו ועל האנשים המחזיקים בו ומאמינים בדברו, ולאחרונה גֵרְשׁוּ את בעלי בריתו ואת עדת מאמיניו מן הארץ וילכו לנוע בארץ כוש (אֲביסיניה), ואחרי כן הציקו גם למחמד בדבר שפתים גם בפעל ידים, עד כי נלחץ לברוח מעירו ממעקקא אל יאטהריב (מעדינה) בשנת 622. בששה עשר יום לחדש יולי, הוא יום הַמְּנוּסָה הנקרא בפי הערביאים בשם „העדשרא“ אשר היה לכל בעלי דת מחמד לראשית חשבון השָׁנים על פי מהלך הירח. בהגיע מחמד לעיר יאַטהריב היתה ראשית מעשהו למשוך אחריו את היהודים בעבותות אהבה, יען כי הם היו עוד בני חוֹרים, גבורי חיל ואנשי מלחמה, וערים בצורות רבות תחת ידיהם. והנה ביום בואו ליאַטהריב היה אז יום צום כִּפּוּר, ויאמר לבני עַמו המחזיקים בו: „בשֵׁם אֵל עליון אני מְצַוֶּה אתכם לָצוּם בכל שנה ביום הזה ככל היהודים“, (הוא צום אַשׁוּרַא בפי הערביאים ובאורו: צום העשור—). ובזה החליק אל היהודים ויחניפם, גם כרת ברית עִם כל שבטי היהודים ויבטיחם לעזור להם בכל אשר תשיג ידו, והם גם הם יעזרו לו בכל עת. ומאהבתו אותם צִוָּה לבני עַמו לִפְנות בעת תפלתם מול ירושלים, וַיְבַטַּח את היהודים כי כל ישעו וכל עמָלו הוא רק להטות את לבות כל הערביאים לקבל עליהם את תורת משה וישראל. בכל עת אשר באו לפניו יהודים וערביאים למשפט, הֶראה פנים מאירים אל היהודים. ועל כן בחרו הערביאים להגיש דברי ריבותם לפני שופט ישראל בידעם כי הוא לא יכיר פנים במשפט כמחמד. ימים רבים היה איש יהודי סופר ומזכיר בבית מחמד, ומחמד גִלָּה לו את כל תעלומות לבבו, כי הוא (מחמד) לא ידע כְּתוב וּקְרוא, ורק סופרו וּמַזְכִּירו היהודי, כתב על סֵפר את הֶגות רוחו ומערכי לבבו. בעיני היהודים היושבים ביאַטהריב, נחשב מחמד לְגֵר צדק אשר בא לחסות תחת צֵל כנפי השכינה, ויאמינו כי על ידו תהיה דת משה וישראל דת שלטת בכל ארץ עֲרָב. אנשים אחדים משְׁלֵמי אמוני ישראל, התחברו וַיִּצָּמְדו אליו ויהיו עוזריו ותומכי ידו (הילפסגענאָסען, אַנזאַר) ובתוכם היה איש חכם ונבון ושמו עבדאַללה אבן־סאַלאַם משבט קאַיְנאָקי (מבני הַקֵּינִים), והוא ועוד יהודים רבים למודי ה׳ היו לו לעינים וילמדוהו דברים רבים אשר יסד עליהם את ספר דתו (אַל קאָראַן), ומרבית הערביאים אשר לא האמינו עוד בו, שָׂמוּ בו תָהלה בגלל הדבר הזה ויאמרו „כי הוא אֹזֶן הַכֹּל (שומע כל ומאמין בַּכֹּל) ולא גבריאל המלאך רק אנשים מְלמדים אותו, וכל מִצְוֹת שפתיו רק מצות אנשים מְלֻמדים —“. אמנם אף כי עבדאַללה אבן־סאַלאַם ועוד יהודים רבים דָבקו

בו

בו ויעזרו לו בכח ידיהם ובחכמת לבבם, בכל זאת לא סרו בגללו מתורת היהודים כמלוא השערה, ויהיו שלמים עם דתם ואמונתם כבתחלה, וגם בעיני מחמד ישרו דרכיהם ומעלליהם. גם האנשים המעטים אשר האמינו במחמד בכל עדת מאמיניו, מהרו ויסוגו מאחריו, ומה גם אחרי ראותם את גאות לבו ורוחב נפשו ואהבתו הגדולה לנשים רבות, כי הם ידעו נאמנה כי איש כמחמד החומד כל אשה יפה ולבו ימס לענבים, לא יתכן להיות נביא אמת. "ראו נא" אמרו היהודים, "ראו נא את דרכי האיש הזה! בטנו תחסר תמיד גם באכלו מעדני מלך, וכל מעיניו רק לבקש אהבת נשים יפות, ואם נביא הוא, יאות לו להנזר מכל חמדות התבל, להתקדש ולהיות קדוש ולהבדל גם מאשת חיקו ולא לשפוך את נפשו בחיק נשים רבות"..... ועוד רבים אמרו עליו: "אם נביא הוא, ילך לארץ ישראל, כי רק שם יראה כבוד ה' על עבדיו הנביאים לגלות אליהם סודו", גם רבים הקשו לשאול את פיהו לאמר: "איך תתפאר כי דת אברהם אביך דתך, הלא אברהם לא אכל בשר הגמל וגבינתו כמוך! —". מראשי היהודים אשר המרו אמרי מחמד ועצתו נאצו, היה פנחס אבן אצורא משבט הקאינאקי, איש אשר שכלו חד כמורג חרוץ בעל פיפיות לדוש כל הלובשים אדרת שער למען כחש וכל עיט צבוע ואנשי מרמה, והוא התל תמיד במחמד וינבל כבודו לעיני כל, ושני לו היה האיש קאב אבן-אשארף אשר אביו היה ישמעאלי ואמו יהודית, והשלישי גבר חכם לבב, מליץ ומשורר, ושמו אבו-אפאק, זקן מאד יותר ממאה שנים, והוא התאמץ להשניאו ולהבאיש את ריחו בעיני הערביאים הנבערים מדעת ומאמינים לכל דבר, והרביעי עבדאללה בן זויראם ממשפחת אלגהיטיום איש חכם ומלמד מכל היהודים אשר בהעגא, אשר הלעיב תמיד במחמד וינבלהו. גם זולת האנשים ההם בזו לו כל חכמי היהודים ויהיו משחקים ומתעתעים בנבואותיו והזיונותיו. והם לא ידעו אז כי זה האיש מחמד הנגרש והנדח ממעקקא ומתנפל אל בני יאתהריב לעזור לו בעת צרתו, היה יהיה בימים מעטים לשבט ברזל אשר ירוע וירוצץ את זרע אברהם, ירום ונשא וגבה מאד להיות מחוקק ונביא לגוים, ולתורתו איים ייחלו, והיהודים הנפוצים בארצות רבות יהיו נכנעים ונרמסים תחת רגלי בעלי דתו! כי היהודים נסמכו אז על רוח גבורתם ויבטחו בחרבם וזרוע עזם, וישכחו כי האויב הנורא והרע מכל האויבים הוא האיש אשר בוז נבוז לו יתר הרבה מדי —. והנה בתחלה התחפש מחמד בערמתו ויתראה כאיש אשר לא שומע חרפת מחרפיו, ויאמר אל עדת מאמיניו לאמר: אל תריבו עם היהודים, אך דברו אתם נכוחות, אמרו אליהם: אנחנו מאמינים בדברי נביאיכם אשר הם גם נביאינו, אלהיכם הוא אלהינו ואותו נעבוד שכם אחד באמת ובתמים (קאראן שורה 29, 46—29). אך דברי הריבות ההם לא יכלו להיות חבושים בטמון לארך ימים, כי היהודים פרצו גבול ויתחרו בכל עז להוכיח לעיני הערביאים כי נביא שקר הוא האיש מחמד, גם יגעו להסב

ממנו

ממנו אחורנית את לבות אֻמאַר, הורזייפאַ ומאַאַד אשר היו אוהביו הנאמנים ומכבדיו הגדולים. ועוד הוסיפו להכעים את מחמד ויקימו לו לְשָׂטָן את עבדאַללה אבן־אובעיי, האיש הגדול בכל יושבי יאַטהריב (מעדינה) אשר הורם וְהוּנַף לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה ורק על ידי מחמד הֻדַּח משאתו, ועל כן רדף את מחמד באש עברתו כל ימי חייו. ועוד סִבָּה אחרת היתה אז להתגלות המשטמה העזה אשר בלב מחמד על היהודים, כי הערביאים בעלי דתו האיצו בו להגיד להם מְפֹרָשׁ אם הוא מחזיק במעוז דת היהודים באמת ובאמונה, ויאמרו אליו: «אם תורת היהודים מאת ה׳ היא, לכה ונלכה בְּאוֹרָהּ, ואם שקר בימינה, הורנו את התורה הטהורה והנאמנה ונלכה באורחותיה לטוב לנו כל הימים». אז גמר מחמד אֹמר לנעור חָצנו מתורת היהודים עִם עֶבְרָתוֹ וְעִם חֶרְמוֹ, ומה גם כי נפשו ידעה מאד כי הערביאים השובבים לא יטו שכמם לשאת על התורה הזאת ומצותיה וחקיה הרבים, ובשאט בנפש יבעטו בה גם בו — על כן חזה לבני עַמּוֹ חֲזוֹן שוא (חָזוֹן— הפרה) וידבר סרה על היהודים וישפוך עליהם חרפות וגדופים, שִׁנָּה את מִצְוָתוֹ אשר צִוָּה לפָנים לִפְנוֹת בעת התפלה מול ירושלים, וַיְצַו לכל עַמּוֹ לְהָסֵב פניהם נכח מעקקא והיכל הקאַבאַ אשר בתוכה (ד״א שפ״ג 623), ויאמר כי על פי גבריאל המלאך היתה שומה לבעבור הַבְדֵּל בין המאמינים בנבואתו ובין המכחשים בה, גם בִּטֵּל את צום יום כפור ותחתיו צִוָּה לָצוּם בחדש ראמאַדהאַן, חדש קדוש בעיני הערביאים משנים קדמוניות, ויוציא עתק על היהודים באָמרו כי הם מָחקו מתורתם את הדברים הכתובים בה על אודותיו ועל מַלְאֲכוּתָיו ונבואותיו, גם טָפַל עליהם שקר ויאשימם כי הם נותנים כבוד אלהים לעזרא הסופר, ובגלל זאת יֵחָשְׁבוּ לבנים כֶּחָשִׁים המכחשים לאל ממעל (קאָראַן שורה 31, 9). אפס כי בכל זאת לא נועז עוד להניף על היהודים שבט עברתו, כי ירא מפני גבורתם וערי מבצריהם ומפני המונם הרב והעצום, ויטמון את שנאתו ונקמתו עמוק עמוק בלבו, ועברתו שְׁמָרָה לעת מצוא.

§ 324. אחרי אשר קבלו הערביאים יושבי יאַטהריב את תורת מחמד נביאם, הוסב שֵׁם העיר ההיא לְשֵׁם מעדינה (עיר הנביא), ומחמד נִלחם בכל שבטי הערביאים אשר מֵאנו הָלוך בתורתו החדשה, ויעש גבורות נפלאות בכל מלחמותיו, וגם את הקורייששים הרבים והעצומים ממנו עשרת מוֹנִים, הִכָּה חרם על יד עיר בעדר (Bedr), וביד חזקה ובזרוע בתוף שנה נטויה השתער על מעקקאַ וילכדה בסערתו ובגבורתו, ובהכות ד״א שפ״ד 624. רוחו אִבַּד וְשִׁבַּר את עצביה ואת פסילי אליליה (כי בעת ההיא היו עוד יותר משלש מאות אלילים בהיכל קאַבאַ, ויטהר את עיר מולדתו מכל תועבותיה ושקוציה, ואזרחי העיר חָרקו שֵׁן ויתמרמרו עליו מאד, אך נשאו את בשרם בְּשִׁנֵּיהֶם ויטמנו זעמם בחֻבָּם מפני פחד הגבור העריץ ההוא ומפני להם

ברק

בְּרַק חרבו המתהפכת על כל הַמַּמְרִים את פיהו, ומבלי פְצוֹת פה הִטּוּ שכמם לשאת את עֹל דתו ותורתו, גם האמינו כי לולי שֻׁלַּח על פי האלהים לבצע את מזמות לבבו, כי אז לא הצליח בכל דרכיו ולא היתה לאֵל ידו להצמית את כל אויביו ואנשי מלחמתו כי אָמצו ממנו. אחרי ימים מעטים האמינו כל יושבי מעקקא בו ובנבואתו ותורתו, גם כל שבטי הערביאים השליכו את אליליהם וישתחוו ויתפללו לאֵל אחד עושה שמים וארץ וכל צבאם, ויאמינו בנבואת מחמד ובדָתו החדשה. בעת ההיא גִלה מחמד את שנאתו העזה ליהודים, כי מני אז הֵסיר את אֵפֶר הענָוה מעל פניו, וילבש גֵאות וַיַּעַט כַּמעיל בִּגדי נָקם ועריצות לבער אחרי היהודים עד תֻּמָּם מכל ערי ארץ עֲרָב, וַיִּשָּׁעֶן על גבורת ימינו, ויבטח בקשתו ובחרבו הנוראה ועל אנשי חילו אשר רבו ועצמו מיום ליום. אך בכל זאת לא הרהיב עוד בנפשו עז לְהִתְגָּרוֹת את שִׁבטי היהודים אנשי החיל וגבורי מלחמה הרבים והעצומים עוד ממנו, וַיָּחֶל לְקַצוֹת בִּקְצוֹת העם החלשים אשר אין בידם גם כלי נשק ואינם יודעים מלחמה. אשה יהודית אשר נחה עליה רוח השיר וַתָּשַׁר שירים רבים בלשון ערביאית, ושמה אַסמאַ, נִרצחה בלילה על מטתה בידי איש עֲרָבִי בגלל אשר כתבה שיר התולים לְהָתֵל במחמד הנביא השקר. וביום המחרת אמר מחמד לבני עַמו: «מי האיש החפץ לראות את האיש אשר עשה רְצון האלהים ורצון נביאו, יבוא ויראה את פני אָמייר (Omeir) (הוא שֵׁם הרוצח אשר רָצַח את אַסמאַ). מקץ ימים אחדים נרצח גם אַבּוּ אַפַאק, היהודי הַשָּׂב והישיש, על ידי בן אָמייר הורג אַסמאַ, ואחרי כן נִרצח גם קַאַב אבן־אַשְׁאַראַף על אשר נשא שיר נהי על הקוריישים הנופלים במלחמת בעדר, ואז שָׂם מחמד פניו להלחם בשבט הקאַינאקי, השבט הצעיר והחלש מכל שבטי היהודים בארץ עֲרָב, וישלח אליהם דברים לאמר: «בואו וַחֲסוּ בצל תורתי, ואם תמָאנו ומריתם, חרב תְּאֻכְּלוּ! ועתה בַּחרו לכם! — ». וישיבו לו היהודים ההם דבר: «אנחנו אין את נפשנו להפיר את ברית שלומך אשר כרתנו יחדו, אך אם נפשך אֹותָה להפיר ברית, לכה ונתראה פנים, למען תדע כי גם לנו עצה וגבורה למלחמה — ». כי הם בטחו באחיהם בני שבט נאַדהיר ושבט קוּראַיצאַ, וישענו עליהם כי יבואו לעזור להם במלחמה ההיא. ויאסוף מחמד את אנשי חילו ויעל על מבצרי שבט הקאַינאקי אשר על יד עיר מעדינה, וישם עליהם מָצוֹר. והנה לוּ ראוּ כל שבטי היהודים אשר בַּעֲרָב את הנולד וְיָדעו כי על כֻּלָּהֶם שלופה חֶרב מחמד וְהוּחַדָּה לטבח, לוּ ראו וידעו זאת ויעשוּ כֻלם אגֻדה אחת, גם כרתו ברית עם שבטי הערביאים שונאי מחמד ומבקשי נפשו, וכאיש אחד חברים יצאו בחרב על מחמד, כי אז הכריעו אותו ואת כל אֲגַפָּיו ויעשו אתם כלה. אך שבטי היהודים כשבטי הערביאים היו אז מפֻזרים ומפֹרדים, וכל שבט לא דָאַג כי אם לנפשו, על כן היו לבז ולמשסה בידי מחמד. חמשה עשר יום לחמו בני קאינאקי כגבורים, וּבְצִפִּיָּתָם צִפּוּ אל עזרת אחיהם, ובראותם כי אין עוזר להם, פתחו את שערי

מבצריהם לפני מחמד ואנשי חילו, ומחמד אסר אותם באזיקים למגדול ועד קטן, ויצו לפגוע בהם ולהגירם על ידי חרב. אך עבדאַללה ההאַרצאַגי, אחד מגדולי הערביאים, תפש אותו בכנף שריונו ויאמר: „לא ארפּ ממך עד כי תבטיחני לשַלח את היהודים האסורים לחפשי, כי בעלי בריתי הם וַיַצִילוני לפָנים מידי צָרַי ואנשי מלחמתי“. וַיָגָר מחמד מפני עבדאללה ויאמר אליו: „לך ושלח את היהודים לחפשי, וה' ישלח בך ובהם את חרון אפו!“. אז עזבו בני קאינאקי את בתיהם ואת הונם ורכושם בידי בעלי דת מחמד, ויסעו בחסֹר כֹּל ויבואו לארץ ישראל (ד"א שפ"ד פֶּעברואַר 624), וילכו וישבו להם בארץ הבשן (באַטאַנאֶאַ) ובאדרעי (אַדראַאט) עיר הבירה, ומאז לא ידענו עוד מה היה להם.

§. 325. אחרי הנֵצח אשר נִצח מחמד את בני קאַינאָקי, חזה לבעלי דתו את החזון האכזר הזה: „אתם המאמינים בנבואתי ודתי! אל תכרתו ברית עם היהודים והנוצרים ואל תדרשו שלומם וטובתם כל הימים, וכל המתחבר להם הלא הוא כמוהם. אלהים לא יָחֹן כל גוי חוטא וְעַם כֶּבֶד עון — “. (קאָראַן שורה 5, 59, 60). אז הֵפֵרו הערביאים את ברית שלומם עם היהודים, ובמצות מחמד הערימו סוד ויתיעצו לעשות בהם נקמה בחרב ובדם. ומיום ליום גָדלה השנאה בין מחמד ובין היהודים, ולאחרונה הֵעִיר מחמד כל חמתו על היהודים בני שבט נאַדהיר, ויטל עליהם אחת משתי אלה: אם לעזוב את ארץ מולדתם ואת כל אשר להם במשך עשרה ימים, או לעבור בַּשֶׁלַח עד אחד. והנה בתחלה בָחרו היהודים לעזוב את ארצם ולהיות נודדים בגוים, כי יראו לְהִלָּחֵם עם מחמד וצבאותיו הגבורים העריצים, אך אחרי כֵן התאוששו וישימו כלי מלחמתם עליהם לעשות מלחמה באויביהם העריצים. וישמע מחמד כי בני נאַדהיר עומדים הכן למלחמה, ויסע עם כל גבוריו ויעל על מבצריהם ויצר עליהם, וראשית מעשהו היתה לעקור את עצי התמרים אשר מהם מִחְיַת היהודים ולשרוף אותם באש. על הדבר הרע הזה נִחרו בו גם בעלי דתו, כי נקל היה להם להכות נפש אדם מלכרות עץ תמר *). ימים רבים נלחמו בני נאַדהיר עם מחמד הצר הצורר אותם, אך לאחרונה נָשתה גבורתם ואָזלת ידם ויסגירו את מבצרם בידי אויביהם, ומחמד גזר עליהם כי יצאו כמוצאי גולה בלי כלי נשק ובלי כל הסֵן וִיקָר ולא יקחו מכל אשר להם כי אם משא גמל אחד, ויצאו האומללים ממבצרם וילכו להם לבקש עזרה בצר, מקצתם ישבו בהיבר (Chaibar) בתוך אחיהם היהודים, ומקצתם נושבו ביריה ואדרעי (ד"א שפ"ה יוני — יולי 625). אך פליטת בני נאַדהיר אשר נשארו עוד בארץ ערב, תתרו בכל מאמצי כח לקחת נקם מאת מחמד אשר אָכַל את יעקב ויירש את

מבצריהם

*) גם תורתנו התמימה צותה לבלתי השחית עץ מאכל בעת המלחמה גם לבנות ממנו מצור על עִיר נצורה (דברים כ', י"ט) כי חיי האדם הוא עץ השדה ממנו יאכל וממנו פריו נמצא להחיות נפשות רבות —.

מבצריהם. שלשה אנשים נשואי פנים וראשי בני נאַדהיר, הלא הב הויעי י אִבן־אַכטאַב (אשר היה נשיא ראש לפָנים), קינאַן אִבן־ראַביאַ וסאַללאַם אבן־מישקאַם, הֵעירו ויעוררו רוח נקמה בלבות הערביאים בני שבט הקוריישים אשר במעקקא שונאי מחמד ומבקשי נפשו, גם את שבט הגאַטאַפָּי ועוד שבטים רבים, הביאו במסורת הברית לצאת בחרב נוקמת על מחמד ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו וּלְדַכֵּא כל שַׁלְוֵי עולם תחת רגליו. והנה חפצם בידם הצליח ויביאו את שבטי הערביאים בברית יחדו להלחם במחמד, אך היהודים בני קוראַיְצא לא אבו ולא שמעו להם בדבר הזה, וקאַאב־אִבן־אַסאַד נשיא הקוראיצים לא פתח דלתות ביתו להויעיי הנודד אשר בא לבקש ממנו עזרה ואנשי חיל למלחמה, כי הוא ככל הקוראַיצים בני שבטו היו בעלי ברית מחמד ויאמינו בדברי נכליו, אפס כי הויעיי נשבע לו ולהם בשם ה׳ כי מחמד חושב רעה גם עליהם, כי הוא צר ואויב ומתנקם לכל היהודים, אך אם יֵצאו כֻלם חצֵץ ויתחברו אל שבטי הערביאים להלחם בו, אז יכריעוהו תחתיהם במספרם הרב והעצום. לדברים האלה נאותו לו קאַאב וכל הקוראיצים וַיִּלָּווּ אל הרעביאים בעלי הברית —. בסופה ובשערה השתערו בעלי הברית על עיר מעדינה לְנַתֵּק את מחמד וַאֲגַפָּיו מן העיר ולהתראות אתם פנים על מרומי שדה. אך הוא לא עָרַב את לבו להלחם עִם עַם רב ועצום ממנו במערכה בשדה, רק חפר חפירות גדולות ועמוקות סביבות מעדינה, ועל מְבוֹאָהּ בנה צריחים ומגדלים (ד״א שפ״ז פֶּעברואר 627). והערביאים אשר הסכינו להלחם פנים בפנים עם אויביהם, כָּלוּ לשוא את חִציהם על הצריחים והמגדלים ההם, וידיהם לא עָשׂוּ תושיה. ובכל זאת נשקפה רעה נוראה על מחמד לולי הצליח לאחרונה לסכסך את אנשי מלחמתו איש באיש ושבט בשבט עד כי התפרדה אֲגֻדתם וחדלו מהלחם על מעדינה, גם מבלעדי זאת נָשבה רוח קטב בתקופת השנה ההיא, ובעלי הברית נלהצו לעזוב את מְצוֹר העיר. כראות מחמד כי סר מר המות, הגיד לבני עַמו כי ביום אשר עָלוּ מעליו בעלי הברית נִגלה אליו האלהים ויצוהו לעלות על שבט הקוראיצא למלחמה ולהחריםם. והקוראיצים ידעו כי אין בהם כח להתראות פנים עם מחמד וגבוריו העריצים על שדה מלחמה, וַיֵאָספוּ אל ערי מבצריהם ויסגרו בעדם, ומחמד עם שלשת אלפים גבורי חֲיָלָיו שָׂמוּ עליהם מָצוֹר, ויצורו אותם חמשה ועשרים יום (שפ״ז פֶּעברואר—מאַרץ 627). והנה אף כי לא נשתה עוד גבורת היהודים, אך הַלֶּחֶם אָזַל מכליהם ויחזק הרעב בערי מבצריהם, ועל כן חִלוּ את פני מחמד לתת אותם לצאת ממבצריהם עם נשיהם ובניהם וחלק קטן מרכושם כאשר עשה כן לאחיהם בני נאדהיר. אך מחמד הנוקם ובעל חֵמה לא עשה את שאלתם, רק פקד עליהם להסגיר את נפשם בידו אם לשבט אם לחסד. אז המתיקו היהודים סוד, וישאלו את פי קאַאב אבן־אַסאַד נגידם איכה יעשו, והוא נתן לפניהם שלשה דרכים: או להמיר את דתם בדת מחמד, או לשחוט

בידיהם

בידיהם את נשיהם ובניהם , כאשר עשו הקנאים לפנים בארץ יהודה , ואחרי כן ילכו על אויביהם בחרב נוקמת , או להתנפל פתאם על מחמד וחילו בלילה ההוא לֵיל השבת , כי האויבים לא יאמינו כי יחללו היהודים את שַׁבַּתָּם לעשות מלחמה ועל כן לא הֵכִינוּ הַכֹּל למלחמה , ובנקל יְנֻצָּחוּ — . אך הקראיצים לא מצאו עז לעשות אחת משלש אלה , כי יקר בעיניהם המותה מהמיר את דתם, גם מאנו לחלל את השבת , והמון רחמיהם נכמרו על נשיהם ובניהם להכריעם כצאן לטבח בפעל כַּפֵּיהם . „עתה" קרא קאאב ברגש , „עתה הַסגירו את נפשכם בידי מחמד אם לבבכם כְּלֵב אשה מֵצֵרה" ! ואחרית הרעה היתה כי היהודים פתחו את שערי מבצריהם לפני מחמד ויפלו בידו לעשות בהם כטוב בעיניו , והוא צִוה לאסור אותם בנְחֻשתים ויקדישם ליום הֵרגה , אך הערביאים בני שבט האויזיטי חִלּוּ את פניו לבל ימיתם . אז בא מחמד בין המצָרים , כי לא אבה לַמְרות את חֵפץ האויזיטים , גם לא אבה לעשות חיים וחסד עם היהודים שנואי נפשו , ויחבל תחבולה כיד ערמתו , ויאמר כי שָׁאֹל ישאל את פי סַאַד נשיא ראש האויזיטים כדת מה לעשות ביהודים , כאשר יחרוץ הוא את משפטם כן יעשה . והאיש סַאַד שכב אז על ערש דְוָי להתרפאות מהפצעים אשר חלו בו בעלי ברית היהודים בצוּרם על חומות מעדינה , ומחמד ידע כי מרה נפשו על היהודים וְיַחרוץ עליהם משפט מות . וכאשר דִמה כן היתה , כי סַאַד האכזר והעריץ ענה ואמר : „זה יהיה משפט היהודים : הגבָרים יֵהָרֵגוּ , הנשים והטף יֻקחו בשבי , והונם ורכושם יירשו בעלי דת מחמד" . ומחמד הבטיח לבני עַמו כי כמשפט הזה חרץ גם האלהים וגלה לו סודו בחָזון . כשבע מאות יהודים ובתוכם גם קאַאב והויעיי נשיאיהם נִשחטו בעיר מעדינה לעיני השמש במקום רואים , ונבלותיהם הֻשלכו בבור אחד , נשיהם היו לבז , והמושלמים (בעלי דת מחמד) הֵמִירו אותן בסוסים וכלי נשק , ומחמד לקח מן השביה בתולה יפה מאד ושמה ריהאַנאַ ותהי לו לסכֶנֶת , אך היא מָאסה בו ונפשה נקעה ממנו . מכל שבט הקוראיצים נמלט רק איש אחד מחרב רעה , ושמו צאַביר אבן־באַטאַ . כי אחד משבט החאַרצאַגי ושמו טהאַביט הפגיע במחמד לבל ימית את היהודי ההוא אשר הציל לפנים את נפשו ממות ביום קְרָב ומלחמה , וַיֵּעָתֶר לו מחמד וַיְחַיֶּה את צאַביר ואת כל משפחתו , גם השיב לו את ביתו ונחלתו . בשמחת לבב רץ טהאַביט אל היהודי הזקן ההוא אשר היה אסור עוד באזיקים לבַשר לו את הצלחתו הגדולה . „אודְךָ ידידי על חסדך ועל אֲמִתֶּךָ" , אמר היהודי אליו , „אך הגידה נא לי מה היה לקאַאב נגידנו ? העודנו חי ? — " . „מֵת הוא" ענהו טהאַביט , „והויעיי אבן אַכְטאַב נשיא היהודים ? — " . „מת גם הוא — " . „ואַצצעל אבן־שמואל הגבור העשוי לבלי חת ? — " . „גם הוא מת — " . „אם כן אבחר בָּמָוֶת גם אני" , ענהו צאַביר היהודי הצדיק , „ואתה ידידי עֲשֵׂה עמדי החסד האחרון הזה והמיתני

בידך

בידך. ובדברו הושיט לו את צוארו בלב חזק וטהאביט שָחַט אותו בלהב חרבו.

§ 236. לתקופת השנה באה הצפירה גם על מדינת חבור, מדינה עדינה אשר יושביה היו יהודים בני חורים ובעלי כנסיה חפשית. ואנחנו לא נדע איזה תואנה מצא מחמד לְהָפֵר את בריתו עם יושבי חבור ולעלות עליהם למלחמה, אך מה למחמד ולְתֹאֲנָה או כְּסוּת עינים? נפשו אִוְּתָה לְהִנָּקֵם ביהודים ולשלול שללם, ויהודי חבור היו עשירים גדולים ובתיהם מלאים כל טוב וכל הון יקר, ומה לו עוד? —. אמנם לא ככל המדינות אשר לכד מחמד מבני היהודים היתה מדינת חבור, כי היא היתה בצורה מאד ויושביה גבורי חיל ומְלֻמדי מלחמה, גם בני נאַדהיר המגורשים מארצם באו בשעריה לעשות מלחמות ונקמות במחמד אשר שדד את רִבצם וירש כל רכושם, וגם הערביאים בני שבט גאַטאַפאַן ושבט פֿעצאַראַ הבטיחום לעזור להם בְּהִלָּחֲמָם ביום קְרָב, אך רוח הַחַיָּה בכל אופני המלחמה הכבֵדה ההיא, היה איש יהודי יליד חבור ושמו קינאַנאַה אבן־אול־ראַביאַ, עז כנמר וגבור כארי אשר לא יֵחַת ולא יִסֹג מפני כל, וְשֵׁם הכבוד „מלך היהודים" נקרא עליו, וְשֵׁנִי לו היה עוד גבור חיל רב ורם הקומה כענק מילדי עיר הימיאַרי ושמו מאַרהאַב אשר לא הבריחהו בן קשת וכקש נחשב לו חרב, חנית וכידון, ומחמד עם ארבעה עשר אלף גבורים מִמִּבְחַר גבוריו נִלחם בחבור כשני חדשים עד אשר יכל לה, וְלוּ שמעו היהודים בקול שלם אבן־מישקאַם אחד מגבוריהם אשר יעץ להם, בטרם החלה עוד המלחמה, לקדם את פני מחמד ולהתנפל עליו כלם יחד בעים רוחם, כי אז לא עמד מחמד לפניהם, אך הם לא שמעו לעצתו ויחַלקו את אנשי חילם וישלחום למבצריהם הרבים, ועל כן הצליח מחמד להכניעם, וכל מבצריהם נפלו אחד אחד בידו איש אחר אחיהו. המבצרים הקטנים נבקעו מַהר ולא בזרוע גדולה ובעם רב, ורק המצודה הנקראת בשם קאַמוּס קמה והתעודדה זמן רב, כי היא נוסדה על שֵׁן סלע כבד וחומות נשגבות לה. פעמים רבות הִכּוּ אנשי המצודה את אויביהם אחור, גם בּוּאַ בעקער ואָמאַר ראשית גבורת מחמד ואבירי שרי חֲיָלָיו לא יכלו לעלות על המצודה בסערת מלחמה, וכל גבורתם היתה מאָפֶע. מארהאב גבור היהודים עשה נפלאות במלחמה וחרבו התרוצצה כברק וַתַּרְעֵץ אויב. ובשלוח מחמד את עַלִי שר צבאו השלישי להרעיש את חומות המצודה, קרא אליו מאַרהאַב לאמר: „אני מארהאב גִבור חבור וחרב נקמתה, ועתה לכה ונלחמה איש באיש אם אמיץ לב בגבורים אתה"! אך אחד מאנשי בליעל קם עליו וּרְצָחוֹ בסתר בטרם התראה את עלי פנים על שדה קְרָב (צווייקאַמפף). אחרי מלחמות עצומות רמה יד מחמד וַתִּבָּקַע המצודה, ואנחנו לא נדע מה היה גורל היהודים האומללים אשר נפלו שבי בידי העריצים ההם, רק זאת ידענו כי קינאַנאַה נשבה וַיְעֻנֶּה ברצח להגיד איפה הם אוצרות הזהב אשר ליהודים, אך הוא לא ענה

דבר

דָבר לְמַעֲנָיו עד צאת נפשו. אחרי נפול המצודה ההיא, רפו ידי כל היהודים וַיַחְרְגוּ מִמִסְגְרוֹתֵיהֶם ויסגירו את מבצריהם בידי מחמד ויתחננו אליו לתת אותם לצאת מערימם אל אשר יהיה רוחם ללכת. אחרי ימים רבים השיבו להם בעלי דת מחמד את שדותיהם וישימו עליהם מס כבד. מהמלחמה ההיא שבו המחמדים כסף וזהב רב ועצום משלל היהודים וילכדו גם את פַאדַאק, וואַדִיל־קֻרָא וטאַיְמאַ יתר מבצרי היהודים, ויקחו את כל הונם ורכושם אך לא הֶגְלוּם מנחלותיהם. ומחמד הביא משבי חבור שתי נשים עבריות יפות תאר ויפות מראה, שֵׁם האחת זַיְפָּה בת הויעיי אשר שנא אותו שנאת מות ואשר רצחו במעדינה, ושם השנית צַיְנַב אֲחות מאַרהאַב הגבור. והאשה צַיְנַבְּ היפה ואמיצת הלב חִבְּלָה מְזִמַּת נקם לְהִנָּקֵם במחמד מַחריב ארץ היהודים ושופך דמי אַחֶיהָ וקרוביה ובני עַמָּהּ, ותתחפש ותתראה כאוהבת אותו, וַתַּעַשׂ לו משתה וַתַּבְטִיחֵהוּ כי תמַלא גם את תאַות נפשו — לעת האכל שָׂמָה לפניו בְּשָׂר צָלִי מְשׁוּחַ ברעל וסם המות, אחד מהמְסֻבּים מת כרגע אחרי אָכְלוֹ, אך מחמד הִפליט את בְּשר המות בעודנו בְּשִׁנָיו ויצל את נפשו, אפס כי כל ימי חייו הוּכַּח במכאובים רבים על ידי הרעל ההוא, וגם לפני מותו הרגיש כי יד הרעל היתה נסבה להביא עליו את המות. ויהי כאשר שאל את פי צַיְנַבְ למה עשתה כדבר הזה? ענתה במַר רוחה: „אתה הבאת על עַמִי רעה נוראה אין חקר, ועל כן אמרתי אם רק גבור עריץ ואכזר אתה, אז אתן מנוחה לְעַמִי אם אמיתך ברעל, ואם נביא אתה, אז יזהירך האלהים לְהִזָּהֵר ממוקשי המות, ולא תאֻנה אליך רעה". ויצו מחמד להרוג אותה, ואחרי כן צוה לאנשי חילו לבל יבשלו ולבל ישתו ולא יעשו כל מלאכה בכלי המבשלות וכלי השתיה אשר שָׁבו מהיהודים עד אשר יעבירו אותם באש וישטפום במים רותחים.

327. § בעשתי עשרה שנה להעדשראַ(ד"א שצ"ב 632)בא הקץ על מחמד וימת וַיִקָבֵר בעיר מעדינה, ושארית היהודים בארץ עֲרָב האמינו כי במותו יֵרָפְאוּ הערביאים ממשובת אמונתם אשר האמינו במחמד כי יָתֵר מאדם הוא ולא יראה מָוֶת לעולם, אך האמונה בהבלי שוא הִכְּתָה כבר שרשיה עמוק עמוק בלבם, גם התשוקה הנמרצה לָרֶשֶׁת מִשְׁכְּנוֹת לא להם הִמְרִיצָה אותם להחזיק במָעוז דת מחמד אשר מירה היתה להם הַנֵצַח וְהָעֹז, ובכן הֻכּו בסנורים ולא ראו אור האמת ויאמינו גם במוסר הבלים ודברי בלע אשר בהקֻרְאַן כאשר האמינו במוסר השכל ודברי אמת וצדק אשר גָנֹב גֻנְבוּ אליו מתורת משה וישראל על ידי מחמד והיהודים אשר היו בעוזריו. ועד מהרה פָּשט הקֻרְאַן, וַיָעוּף כעל כנפי נשרים בכל ארצות אזיא, אפריקא ואיירופא, ורבבות עָם האמינו בדבריו כדברי אלהים חיים, ומכל עֵבר וּפִנָה ינהרו המונים המונים להתפלל על קברו ולהעלות עלות וזבחים לכבוד שמו עד היום הזה.

328. § אחרי מות מחמד, קִוָה עַלִי חתנו בעל פַאַטִימאַ בתו היחידה

לשבת

לָשֶׁבֶת על כסאו וְלָרֶשֶׁת כבודו והודו, אך בעוד הוא ספֵּד וּמקונן על חותנו, הִתְנַכְּלָה אִישָׁה אשת מחמד וַתַּעַשׂ תחבולות שונות להושיב את אָבִוּ בעקער אביה על כסא כבוד מחמד בעלה, ויהי הוא השליט הראשון הממלא את מקום המחוקק העז ההוא (כַלִיף). מקץ שנתים ימים מת אַבּוּ בעקער והמשרה נָסַבָּה אל אָמַאר גבור החיל, ובימיו עתקו הערביאים גם גברו חיל וילכו למרחבי ארץ בחרב שלופה לְרַד לפניהם גוים רבים ולְאֻמים עצומים ולהכביד ידם עליהם לבוא בְמָסורת דת מחמד נביאם. בסערת מלחמה אחת לכדו את ארץ ישראל ואת ארץ ארם, ובתרועת נֵצח והוד באו בשערי ירושלים ובשערי אנטיוכיא ודמשק, ובחרבם הקשה אכפו את יושביהן לקבל עליהם על תורתם החדשה. אז בנה אֻמאר בית תפלה (מָאשׁעע) על הר הבית על המקום אשר התנוסס לְפָנִים מִקְדַּשׁ אלהי ישראל בהדרת קֹדֶשׁ, והבית ההוא יקום ויתעודד עד היום הזה וכל הזר הקרב אליו יומת. שרי צִבְאוֹת הכליף ההוא היו קהאליד (חרב לה׳) וְעִמְרוּ הערום ובעל התחבולות. אחרי מלחמות גדולות לכדו הערביאים את ממלכות פרס, וכאשר נָס לְפָנִים דריוש מלך פרס מפני חרב אלכסנדר הגדול, כן נָס יעזדעגערד (Jezdegerd) מלך פרס האחרון מפני חרב הערביאים ובידו אֵשׁ דָתוֹ (כי הפרסים עָבְדוּ ליסוד האש), אך בנוסו קָמוּ עליו מְרַצְּחִים חָרָשׁ וירצחוהו, ואז פרצו הערביאים בכל ארצות אזיא העליונות אשר לפאת קדם וישטפו שָׁטֹף וְעָבוֹר עד הודו העליונה, ובכל מקום אשר דָּרְכָה כף רגלם בו קראו: „חרב חרב או דת מחמד“!, ומהיום ההוא והלאה הֻרִיבָּה תורת מחמד את נִכְהָּ על כל ארצות המזרח. והערביאים בָּנוּ ערים חדשות רבות, והמְהֻלָּלוֹת ביותר הן: עיר בצרה (Basra), קוּפָה (Kuja), ובגדד (Bagdad), אשר התנוססו כאבני נזר לחמדת עינים, ותהיינה לִמקום מִקְוֵה הסוחרים והרוכלים מכל אפסי ארץ ויושביהן התענגו על רוב טוב בבתים ספונים והיכלי חמד כמשפט בני הקדם אוהבי תפארת גדולה ורודפי תענוגות בני אדם. והנה הכליף אַמַאר דבק מאד בתורת מחמד וישטום את היהודים וירדפם בסערת הפאנאטיזמוס בלי חָשֵׂךְ, וברוב קִנאתו לְדָתוֹ הפיר גם את הברית אשר כרת מחמד עם שארית היהודים אשר נשארו במדינת חבור ועם פליטתם אשר בוואדיל־קָארָא, ויגרש אותם מארצם ומנחלת אבותיהם, וגם את הנוצרים גֵרַשׁ גָּרֵשׁ מנאַגאראן ומכל הערים, באָמרו כי עֲרָב אדמת קֹדֶשׁ היא והיהודים והנוצרים טמֵאים הם ויטַמְּאוּ את הארץ הקדושה ההיא. ארץ היהודים ושדותיהם נתן הכליף העז הזה לבעלי דתו אנשי המלחמה, ואת היהודים המגורשים בזרוע הושיב בארץ לא זרועה הקרובה לעיר קוּפָא על נהר פרת (בערך שנת ד״א ת׳ 640). אמנם עוד לא שב אפו מהיהודים, וַיּוֹסֶף לעורר עליהם כל חמתו, ויכרות עליהם ברית להשפילם עד לעפר, היא הברית הנקובה בשם „ברית אָמַאר“, ועל פיה לא יכלו היהודים לִבְנוֹת להם בתי תפלות ובתי מדרש, גם לא לְחַזֵּק את בֶּדֶק בתי

תפלה

תפלה הישָׁנִים . בחֻוקת היד צִוָּה עליהם לבל יניאו את אחיהם היהודים מֵהָמִיר את דתם בדת מחמד, כי בנפשם הוא! גם עליהם הַחוֹבָה לתת כבוד והדר לכל בעלי דת מחמד. לכל איש יהודי אין חלק ונחלה בפקודות המדינה וּמִשְׂרוֹתֶיהָ, ולא יְחַוּוּ דֵעַ בכל הַחֻקים והמשפטים ודברי הריבות אשר בין איש לאיש מבעלי דת מחמר. לא ירכבו על סוסים כבני חוֹרִים, לא ילבשו בגדי ערביאים, רק בגדים אחרים אשר כל רואיהם יכירום כי לא זרע בֵּרַךְ מחמד הם, ותחת אשר הערביאים המחזיקים במעוז תורת מחמר היו חפשים מכל מס ומכס ומכל תרומה וכֹפר, היו היהודים עמוסים לתת מס גֻלְגֹּלֶת (קאפפשטייער) ומס השרות (כַּאראגא), אך דברי הברית ההיא לא יצאו לְפֹעלם גם בחיי אָמַאר, כי קַנָאֵי הערביאים עַזֵי־האמונה אף כי היו עוֹיְנִים את היהודים על מָאֲנם לבוא ולחסות בצל כנפי דת מחמד, בכל זאת לא בָזוּ ולא שִׁקְצוּ אותם, ונהפוך הוא כי עוד האצילו עליהם כבוד ויחשבום לאנשים כערכם בני אברהם וצאצאי הנביאים ולאזרחים במשפטי המדינה ככל הערביאים, ולחכמי היהודים נתנו עוד יְקָר וגדולה וַיְנַטְּלוּם וַיְנַשְּׂאוּם. היהודים אשר באזיא ומצרים שמחו שמחה גדולה על הנצחון אשר נָצחו בעלי דת מחמד את העמים העריצים אשר הִכבידו את עֻלם עליהם, ויחשבום כמרימי עֹל מעל לחיהם. בנפת בבל הקרומה (אשר הערביאים יקראו לה בשם אִיראַק) היתה ליהודים תשועה גדולה על ידי הנצחון אשר נָצחו הערביאים את מלכי פרס האחרונים, והיהודים עָזרו להם לְשַׁבֵּר את זרוע הפרסים מְעַנֵּיהֶם ומציקיהם בכל שאט בנפש, ולפי ראות עינינו הביאו הועלת גדולה להערביאים במלחמה ההיא עד כי גם אָמַאר הקנאי העז לא יכול להתאפק מִשַׁלֵם להם שָׂכָר טוב וְעֵקֶב רָב. ואחד מראשי הגולה חֹטֶר מגזע ישי ושמו בוסתנאי, מצא חן בעיני הכליף הזה על עבודתו הנאמנה אשר עָבד אותו, ויתן לו את דאַרָאַ בת כַּאָזרו מלך פרס לאשה(בערך ד״א ת״ב 642). אחרי בן נסע עמרו שר צבא הַכָּלִיף מארץ ארם ארצה מצרים וילכוד את אלכסנדריא הבירה (ד״א ת׳ 640), ולפִי דברת סופרים רבים שרף את כל הספרים הנשארים עוד שם בבית אֹסֶף הספרים (ביבליאָטהעק) אחרי השְׂרֵפָה אשר חִלְלוּ בו הרומאים בימי יוליוס קיסר בהצותו את מצרים. אחרי לָכְדוֹ את אלכסנדריא, הרס את עיר מֹף (Memphis) וישרפה באש ויציגנה על נחליה ריקה, וּבְקִרְבָּתָה בנה את קאַהירה (Kahira) או קאירה (Cairo) הבירה, ויגרש ממצרים את דת הנוצרים וישם תחתיה את דת מחמד לשלטת בארץ.

§ 359. אחרי ימים לא כבירים הביא איש פרסי את להבת חניתו בלב אמאר וימיתהו, ויהי אָטהמַאן לכליף על הערביאים, הוא הכליף אטהמאן ד״א ת׳ד—תט״ז
אָטהמאן אשר אסף ואשר ערך את ספר הקאָראַן בצלם דמות 644—656
תבניתו כאשר הוא עד היום הזה. מקץ שתים עשרה שנה, נפל גם אָטהמאַ לפי חרב בתגרת ידי קושרים אשר קשרו עליו על אשר נשא פנים לשארי בשרו

וקרוביו

וקרוביו. ואחרי מותו באה המשרה ליד אַלִי, אשר יאתה לו מכבר, אך בני משפחת אָמיאַה (Omeijahden) התקוממו לו, ויעוררו מלחמת אזרחים בארץ (ד״א ת״כ 660), ובמלחמה ההיא הוּמַת אַלִי, גם כל בני ביתו ספו תמו מן בלהות, והמשרה נָסַבָּה למשפחת אָמיאַה, והכליפים בני המשפחה הזאת שָׂמו את משכן תפארתם בעיר דמשק —. בימי ממשלת בית האָמעייאַדען הוסיפו עוד הערביאים לעורר גבורתם, ויעברו דרך היבשה גם ירדו הים באניות ויירשו להם ארצות וממלכות בחרבם ובקשתם. אי ציפערן וְאִי רהאָדוס (Rhopus) גם ארץ אזיא הקטנה התחלחלו מפני גבורתם וַיֵחַתּוּ מלהבות צור חרבם הקשה. גם בִּירַת ממלכת ביצאַנץ חרדה ורגזה מפניהם, כי רבות פעמים שָׂמו עליה מָצוֹר, ורבות פעמים הרעישו את חומותיה ברעש מלחמה, ולא יכלו יושבי העיר לעמוד לפניהם עד אשר המציאו את האש הנודעת בשם אש היְוָנים (גריכישעם פייער) ועל ידה גרשו את עריצי גוים ההם מפניהם — בימים ההם לכדו הערביאים גם ארץ אפריקא הצפונית, ובמלחמה ארוכה הכריתו את דת הנוצרית מקרב הארץ ההיא. במחוז טונים על יד שדות חמד ואחים מְעֻלפים כל מחמדי בת עין, בוננו להם עיר כלילת יפִי הנודעת בשם קאַיראַוואַן, אשר היתה עיר רוכלת כל העמים וְטַבּוּר סחר הארחות. ומני אז והלאה לא תֵחַד עוד אפריקא הצפונית במספר הארצות הנאורות (ציוויליזירטע לאֶנדער) תחת אשר לפנים בימי שלטון הרומאים היתה מלאה חכמה ומדעים. שבטי בעדואינים רוכבי סוסים מהירים, כוננו להם מדינות מקלט לְשֹׁד וּלְחָמָס על המקומות אשר התנוססו לפני ימים רבים בכל הוד והדר. גם באי סיציליע שמו הערביאים את מעונותיהם, ומשם פשטו בארץ איטאליא תמיד לשלול שלל ולעשוק איש וביתו גבר ונחלתו.

§ 330. בראשית המאה השמינית למספר הנוצרים, הוריד ראָדריגאָ שליט הגאָטהים המערבים את המלך וויטיצאַ (Witiza) מכסא מלכותו בארץ ספרד (שפאַניע), ובני המלך המודח קראו את הערביאים אשר באפריקא לעזור להם להלחם בראָדריגאָ ובחילו. וטאַריק (Tarik) שר צבא הערביאים שמע בקולם וימהר ויעבור את מצר הים (מעערענגע), וַיִּזֶר אבן הַפִּנָּה למוסדות העיר הבצורה גיבראַלטאר (Gebel al Tarik) ויבוא וילחם עם ראָדריגאָ הגאָטהי, ויך את כל מחנהו ויניסם מפניו במערכה בשדה, במלחמה ההיא הנודעת בשם מלחמת כערעס דע לאַ פראָנטערא (Xeres de la Frontera) נפלו מבחר פרשי הגאָטהים בחרב וגם ראָדריגאַ נגידם נפל על חלליהם; (ד״א תע״א 711) והערביאים (המויערן) המנצחים עברו מהרה קל את מלא רוחב ארץ ספרד ויגיעו עד אויסטריע אשר הרים סביב לה ואשר שם השׂוּ מבחר גבורי הגאָטהים מפלט לטו תחת פקודת פאַלאַיאָן שר החילים. והערביאים (הסאראַצענען) למודי הנצחון עשו חיל גם הם כאחיהם בספרד ויעברו את הררי הפירענאָן וילכדו את ארץ צרפת הדרומית עד נהר רהאָנע, ועוד ידם נטויה לכבוש את

כל ארץ צרפת ולהשאות את דת הנוצרית משרשיה בארץ ההיא . אך קַארל מאַרטעלל *) בן פיפין הגבור הנודע יליד העריסטאַל , יצא לקראתם בחרב שלופה וילהם בם שבעה ימים רצופים בין טורס (Tours) ובין פאָאַטיע (Poit ers) **) (ד"א תצ"ב .732) ויחלישם לפי חרב ויכבד עליהם אכפו לשוב אחור ארצה ספרד .

§ 331. הכליף האַרון אַל ראַשיר (Harun al Raschid) גם הכליפים אשר ישבו על כסאו אחריו (הלא המה : עמין, מאַמון, מוטאַסים, מוטאַוואַקיל , מונטאַסיר ועוד רבים כמוהם) לא רדפו אחרי קְרָב וְלָחֶם , ולא הלכו למרחבי תבל לָרֶשֶׁת מִשְׁכְּנוֹת לא להם, אך שָׂמוּ כל מַעְיָנָם להגדיל חכמה ותושיה , לְהַפְרוֹת מדעים ומלאכת מחשבת וכל חרשת המעשה בארץ ממשלתם . בתי תפלות (Moscheen) , היכלי כבוד , ארמנות וטירות נשגבות, גני חמד וכרמי תפארה , בתי כפרים , מצפה כוכבים (שטערנוואַרטע) ועוד דברים יקרים כאלה התנוססו בכל עיר ועיר מערי הערביאים ; על־ידי מלאכת עבודה ומסחור רב גדלו ויעשירו , והעשר היה מָקוֹר נִפתח לאהבת התענוגים , לִיקַר תפארת גדולה, ולכל שְׂכִיּוֹת החמדה ולכל משכיות לבב . זאָביידה (Sobeide) אשת האַרון אַל ראַשיר היתה הראשונה אשר לַמְרוֹת פי מחמר לָבשה רְקָמוֹת עִם מִשְׁבְּצוֹת זהב וַעֲדִי אבני חֵפֶץ , את בית הנשים (Harem) קִטרה מֹר ולבנה וכל אבקת רוכל לריח ניחות , ואת העלמות המשרתות אותה הלבישה שמלות נערים —. מליצה ושיר , מלאכת הבנין (אַרכיטעקטור) , מלאכת הזמרה (מוזיק) ומלאכת הַצִּיּוּר (אָרנאַמענטענמאַלעריי) , (אַראַבעסקען) פרחו כחבצלת בערי הבירות אשר להערביאים ; חכמות ומדעים ישבו על גפי מרומי קרת בערי קורדובא (Cordova) , קאַהיראַ , באַגדר , סאַלערנָה ועוד ערים רבות כמוהן , וביחוד הגדילו הערביאים לעשות בחכמת הדקדוק (גראַממאַטיק) , בדברי יְמוֹת עולם, בידיעת החֻקים והמשפטים (רעכטסוויססענשאַפט), בפילוסופיא, בחכמת החשבון (מאַטהעמאַטיק, אַלגעבראַ) בחכמת התכונה (אַסטראָנאָמיע) ובחכמת החזיון (אַסטראָלאָגיע) , בחכמת הכעמיע והבאָטאַניק ובחכמת הרפואה . מאת ההודים נחלו את מִשְׁלֵי הַחַיּוֹת (Thierfabel) ומדעים שונים , גם העתיקו ללשונם את מבחר ספרי היונים וביחוד את ספרי אַריסטאָטעלעס, אייקלידעס , תלמי , גאַלענאָס , היפאָקראַטעס ועוד ספרים יקרים כאלה תוצאות לבב חכמי היונים הנודעים לשם ולתהלה כל ימי עולם . והעתקות הספרים ההם בלשון ערב , התפשטו אחרי כן בכל ארצות המערב ויהיו נר לרגלי החכמים ואור לנתיבתם . בכל ימי הַבֵּינַיִם היו הערביאים מוֹרֵי הנוצרים ותלמידיהם בכל דְּבַר

הכמת

*) מארטעלל פתרוני פטיש (דער האממער) , והוא תאר וכנוי כבוד לגבור חיל גם לאיש חכם לבב , ועוד בימי חו"ל מצאנו התאר פטיש החזק לראש חכמי הדור (ברכות דף כח) .

**) פאאטיע היא עיר הבירה במדינת וויענע בארץ צרפת .

חכמת בינה, ורבות פעלו להגדיל החכמה בניהם ולהאדירה בימי עָנָן השך וערפל ההם —. ממשוררי עֲרָב למדו העמים הנאורים (קולטורפֿאָלקער) אשר בימי הַבֵּינַיִם את מלאכת החרוזים בדברי שיר (ריימען) ואת התבנית בתי השיר למחלקותם למיניהם. ולמשפחותם. הערביאים הביאו מארץ הודו את הַמִּסְפָּרִים (ציפֿערן) הנודעים בשם מִסְפְּרֵי עֲרָב (דיא אַראַבישע ציפֿערן), ומהם קִבְּלוּם חכמי ארץ המערב ויקחום לאבני פִּנָּה ולאבני מוֹסָרוֹת בכל החשבונות הנשגבים. הם הרחיבו את גבול מחקרי הארץ על פי מַסְעֵיהֶם ברחבי תבל ועל ידי בחינותיהם לִמְדוֹד את ארך ורחב כל כַּדּוּר. הם העשירו את ארצות המערב במרכולותיהם החדשות אשר הביאו אליהן לעשות מסחור וקנין, ועל ידי תולעת הַמֶּשִׁי, על ידי האִינדיגאָ, הזאַפֿראַן, קני הדבש (צוקקערראָהר) ועוד צמחים ונטעים אחרים אשר הביאו לספרד ולסיציליא, החזיקו את ידי עושי המלאכה ועובדי עבודה עד כי עָלוּ על מְרוֹמֵי ההצלחה. וכאשר היו הכנענים (Phönizier) סוחרי התבל בימי קדם, כן היו הערביאים בימים ההם, וכמוהם חברו על פי מסחרם את ארץ הקדם עם ארץ המערב יחד —.

§ 332. בימי הכליפים ממשפחת האָמעייאַדען היתה ארץ ספרד ארץ חפץ וארץ צבי לכל הארצות. ערים רבות גדולות וטובות ומלאות רבבות אדם, התנוססו כאבני נזר על אדמת ספרד. כל מלאכת מחשבת, עבודת האדמה ותרבות מקנה צאן ומקנה בקר (פֿיהצוכֿט) פרצו בארץ. החוצבים בהרים הוציאו כסף וזהב, נחשת וברזל מֵחֵיק האדמה. כפריהם המלאים עשר, חצריהם כלילי היֹפִי והיכליהם המפוארים (Albambra) נתנו עֵדיהם על חיל יושבי הארץ כי יָנוּב, וכי כביר מצאה ידם ובתיהם מלאים כל הון יקר ונעים. חכמה ודעת וכל חֹרֹשת המעשה ומעשי ידי אמן נשאו ראש לכבוד ולתפארת. אך אחרי כְּבוֹת נר ממשלת הכליפים מבית האָמעייאַדען, ירדה שמש ספרד עשר מעלות אחרנית, וממשלת הערביאים אשר בארץ ההיא נפלגה לממלכות קטנות ושונות אשר נפלו מעט מעט בידי הנוצרים היושבים בפאת צפון. כי הנוצרים אשר באויסטריע הרחיבו את גבולות ארצם על ידי מלחמות עצומות אשר עשו עם הערביאים ויצליחו לקרוע מהם ערים ומדינות רבות בחֹזק יד, וכן הלכו הנוצרים הלוך ולכוד את ערי הערביאים עד כי ברבות השנים יסדו להם בארץ ספרד שלש ממלכות גדולות ורחבות ידים, הלא הן: קאַסטיליען (Ca tilien), אַראַגאָניען, ופורטוגאַל. הממלכות ההן ישבו אשה על יד אחותה ולא סרו למשמעת כל רב ושליט מֵעַם אחר, ותמיד כל הימים נלחמו בהערביאים יושבי הנגב ובכל אשר פנו הצליחו. על ידי המלחמות הגדולות ההן נהיו הנוצרים יושבי ספרד לגבורי חיל, למקנאי קנאת דתם ולאוהבי חיי הדרור והחֹפש. משוררי הדורות ההם שָׁרוּ את מעללי הנוצרים במלחמותיהם ובכל הליכותיהם, ומה גם את מעללי האיש המְהֻלל הנודע בשֵׁם „ציד קאַמפעאדאָר" (Cid Campeador), ושירי גבוריהם, דיא תתנ"ט 1099.

העלדענליעדער

(העלרענליעדער, ראָמאַנצען) הרהיבו עוד עז ותעצומות בנפשות הנוצרים לעשות גדולות ולעשות להם שם כשם הגבורים הגדולים‌ז בארץ. גם הרות האזרחים (בירגערגלייכֿע פֿרייהייט) נשאה ראש בכל ערי ספרד אשר ירשו להם הנוצרים. ובמלחמה הגדולה אשר נלחמו כל הנוצרים בעלי הברית עם הערביאים (המויערען) על יד טאָלוזאַ במחוז סיעררא מאָרענאַ, (ד"א תתקע"ב 1212) נצחו הנוצרים את הערביאים ויְשַׁבְּרוּם תכלית שִׁבָּרון ויקחו מידם מטה עֻזָם ושבט הממשלה לנצח. לתקופת השנים לכד פֿערדינאַנד מלך קאַסטיליען גם את עיר קורדובא ואת עיר גראַנאַדאַ ערי הערביאים, אשר נשארו עוד בארץ ספרד, והערביאים היו עבדים להנוצרים מן הוא והלאה (ה"א ח' 1248).

§ 333. חכמות המחמדים (מאַהאָמעדאַנער) וידיעותיהם. A. מלאכת השיר (דיכֿטקונסט) .I ערביאים. הערביאים הוקירו מעולם את מלאכת השיר, וירוממוה וינשאוה על כל המדעים והחכמות הרמות והנשאות, בהאמינם כי רוח אלהים מתנוססת בחדרי לבב המשוררים הגדולים. על כן פנו גם נשיאי הערביאים ואציליהם אל מלאכת השיר, ופעמים רבות היה המשורר המהֻלָל בפי כל, גם גבור היל ואיש מלחמה, גם שר ושופט רם אשר נבחר להיות שופט ומוכיח בין משפחות הערביאים ושבטיהם הַנִצִים, ועוד אנשי תרומות וְשׁוֹעֵי העם כאלה. הגבורות והנפלאות אשר הִפליאו גבורי הערביאים ההם לעשות על מרומי שדה מלחמה, רגשי הידידות ורגשי השנאה, רגשי האהבה ורגשי החמלה אשר הָטְבְּעוּ בנפשות בני עֲרָב בכל עז ותעצומות, הָיה הָיוּ בידי המשוררים לאבני פנה ויבנו עליהם את שיריהם הנמרצים בטרם לֶדֶת עוד חֹק דת מחמד, והם הם שירי ה ג ב ו ר י ם אשר בידי הערביאים מדורות עולמים. המשוררים אשר לִשְׁמָם ולזכרם תאות נפש הערביאים מימי קדם, הלא המה: מוּהאַלהאַלל (Muhalhal), טראַבאַטאַ שאַראַן Trabbata Scharan ושאַנפאַראַ (Schanajra), הם הם המשוררים היותר עתיקים ומפארים בפי כל הערביאים. והנה בימי קדם ההם התאספו הסוחרים והרוכלים וכל המון עם מימים ימימה בעיר אָקהאַד לעשות מסחור וקנין, וגם המליצים והמשוררים אנשי הַשֵׁם נקבצו באו שם וַיִתְחרו איש את רעהו במלאכת שיריהם ומליצותיהם, ועל פי הַתַחרה ההיא גברה עוד התשוקה למלאכת השירה בנפשות המשוררים, כי כל איש ואיש התאמץ להוכיח לעיני כל העם את שְׁאָר רוחו ויתרון הַכְשֵׁר דעתו במלאכה הרוממה ההיא, והיה השיר אשר מצא חן בעיני כל בני העם ויכירהו לַבַּר אותו על כל יתר השירים, השיר ההוא נכתב באותיות זהב על מטפחת מֶשִׁי וַיִתָּלֶה על פתח היכל הקאַבאַ לְזִכָּרון כבוד והדר כל הימים, ועל כן יִקָרְאוּ שירי כבוד ההם בשם מאָאללאַקאַט (Moallakat), ופתרונו "שירים נִתְלִים". ואלה הם שמות המשוררים אשר נָחלו את הכבוד הגדול הזה: עמרו, האַרעט, וטאַראפֿאַ אשר היו במאה הששית לספירת הנוצרים; סוהייר (Suheir) או צאָהיר (Zohair) אַנטאַראַ, משורר ומליץ וגבור מלחמה כאחד, לעביד

ילד

וְאַמרילקים (Amrilkais) או אמריאָלקים (Jmriolkais) אשר חיו במאה הששית והשביעית לספה"נ. והמשורר אמרילקים הזה אהב את בת אחד הנשיאים מנשיאי קאָנסטאַנטינאָפּעל, ובגלל הדבר הזה היה נע ונד בארץ, כי אֲבות אהובתו גרשוהו וירדפוהו בחמתם, ויתנודד בארצות רבות עד בואו לאַנגאָרה (Langora) ושם מת על ידי כְּתֹנֶת משוחה ברעל אשר שלח לו יוסטיניאן למנחה — . לפני מחמד נפרדו הערביאים לשבטים רבים ולכל שבט ושבט היו דרכים שונים בדרכי חייהם, בדרכי שיריהם ובכל תהלוכות התבל, ולא התערבו אלה באלה כל ימי חייהם. שיריהם היו לנחלה רק בידי שבטים אחדים, ולכל יתר השבטים לא היה חלק ונחלה בהם: תולדות בני עַמָּם וכל העתים והקורות אשר עברו עליהם מעולם, היו בלולים במשלים והגדות וספורים בדוים כפי אשר קבל כל שבט ושבט מאבותיו הראשונים, חקיהם ומשפטיהם וכל דברי דתיהם ודיניהם בין איש ובין רעהו, גם במשפטי המדינה, נשענו רק על מסורות קדומות ודברים שבעל פה אשר הסכן הסכינו מעולם לחרוץ על פיהם כל דת ודין — . וכל אלה היו עד ימי מחמד, אך הוא בִּמְזִמָּתוֹ ובגבורתו הוציא אותם מהמצב הצר הזה וּמֵהַפְלַגּוּת והמחלקות ההן, ויחבר את כל משפחות הערביאים ואת כל שבטיהם הנפרדים לְעַם אחד עד כי התלכדו ולא התפרדו עוד לנצח, ומני אז שֻׁנּוּ כל הליכות חייהם, גם על המליצה והשיר עברו שנוים רבים מאד. הליטעראטור פשטה בכל תפוצות הערביאים ותהי רבת אונים ורבת הוד מאשר היתה עד הימים ההם. אך לְעֻמַת זה אבדה את כֹּחָהּ הטבעי אשר היה לה מקדם קדמתה, גם חותם תבנית ארץ מולדתה (אָריגינאַליטאֶט) לא היה לה עוד. הסְגֻלות היקרות אשר היו לפנים רק נחלת שבטים פרטים, שָׁבוּ ותהיינה אֲחֻזת נחלה לכל הגוי כֻּלּוֹ, וכל החפץ ימלא ידו בהן ויקרא שמו עליהם, ועל כן קמו ויתעוררו אנשי רוח, חכמי לב ויאספו לאחד אחד את השירים, ההגדות ומשלי המוסר וההכמה אשר הרו ואשר הגו שבטים שונים בדורות רבים, וישימו להם סדרים ישרים ויחברום במחברת אחת. אֲסֻפַּת שירים כאלה נקראה בלשון ערב בשם דיוואן (Auhologie Divan, בלומסענלעזע). האספה הנודעת לשם ולתהלה מכל אחיותיה, אֲסֻפה בחצי המאה התשיעית לספירת הנוצרים, וּמְאַסְפָהּ היה איש לִמוד ואיש חכם ושמו אבו טעמאם (חי משנת ד"א תקס"ה—תר"ו 805 .846 אחרי הנוצרי). החכם ההוא אסף את השירים המסורים מפה אל פה מאבות לבנים ויכתבם בספר אשר פיו יקבנו בשם האַמַאזַא פתרונו "גבורה, עז ותעצומות", על שם הכתֹבת (איבערשריפט) אשר להחלק הראשון מן הספר ההוא. המשוררים אשר היו אחרי מחמד, קבעו על שיריהם את חותם השירים המושרים לכבוד מלכי ארץ ורוזנים בשפת חלקות לעשות חנף — . שלהבת אש האהבה לבנות ההן אשר התלקחה עד העת ההיא בשירי הערביאים, כבתה לאט לאט, יען כי בעלי דת מחמד הורידו לארץ את מצב האשה; כבודה מעלה השפילו עם האמהות

והשפחות

השפחות שָׂמו חֶלקה, ותחת אש האהבה ההיא, יקדה בחֻבּם אש אהבה לדתם ואמונתם בכל תֹקף, ואש אהבה ההיא גם קנאת הדת מתלקחת מני או במרבית שיריהם — . גם עוד חֲלִיפָה חדשה עָברה על שירי הערביאים וַתְּשַׁנֶּה את טוב טעמם, כי הערביאים שמו להם לחק לשקול בפלס את מספר ההברות בכל שורה ושורה בשיריהם, לעשות בתים לשיריהם וחרוזים שקולים וקצובים, לבחור מלות ותֵבות אשר צלצל נעים להנה, ועוד דברים רבים כאלה, אשר אמנם יתנו נעימות להשמעות אזנים, אך ישחיתו את הוד המליצה, יחלישו את עזוז הרעיון ויקצצו את כנפי רוח הדמיון מהגביה עוף ככל אַוָּתוֹ. סוף דבר כי הערבי אשר הַסכן הִסכין לְפָנים להיות חפשי כפרא למוד מדבר, אשר שנאתו העזה לאיש חרמו יצקה עליו רוח השיר לשורר שירי קצף, אשר נפשו צָהלה ושמחה בְּדֵי שופר ותרועת מלחמה, וּבְדֵי רֶצַח יאמר: „האח!“ ואשר עָלַץ לבו בשוטטו בערבות ציה ביום בֹּער ככבשן וּבְנוּחוֹ תחת רקיע השמים בִּדְמִי הליל! הוא הוא נתן עליו עבותים וַיְכַבֵּד נחשתו, ויאסור את תעופת רוח דמיונו וּמְעוּף להט שירתו בחקים ומשפטים אשר לא נסה בהם מעודו ואשר לא לעזר ולא להועיל המה להמליצה האמתית כי אם להחליש את עזוזה ואת תעצומותיה — . ספר הקאראן (תורת מחמד), חבר בשפת ערבית צחה וברורה. יכלכל מאה וארבעה עשר חלקים (Suren), לשונו לשון פרזית (פראָזאַ), אך מספר ההברות שוה בכל שורה ושורה, גם במקומות אחדים ירבה דברים ויעתיר מלים כדרך בעלי הלשון (רהעטאָרען), אולם במקומות רבים הוּצַק לַהַב אש בספוריו, ושלהבת כֹּחַ הַדִּמְיוֹן בֹּעֶרֶת בם, גם רוח המליצה הנמרצה יוקדת בְּחֻבָּם, ומה גם בחלקים ההם אשר יספר בהם את פחד יום ה' הגדול והנורא אשר בוא יבוא אלהי המשפט לשפוט כל הארץ ולשלם לאיש כמעשהו, ואת השפטים הרעים והנוראים אשר יְשָׁפְטוּ החטאים בנפשותם בשאול תחתיה — . בין בחירי המשוררים אשר היו אחרי דור מחמד, יתנוססו אנשי שֵׁם האלה: האַביב אַמוּ עמאַם (Habib Amu Aemmam) יליד ארץ ארם (סוריא), בן עֲנִיֵּי עָם, שֹׁאֵב מַיִם בעיר קאַירא להביא לחם חֻקּוֹ, והוא אהב מאד לָשִׁיר שירים על קְרָב ומלחמה אשר יכנה בשם „זמרת כלי הנשק“, ועל אודות המות „אשר הוא מָתוֹק מתאנים וְדוֹדָיו טוֹבִים מִיָּיִן“: מוטאַנאַבּי Mutanabbi או Monenebbi, נולד בשנת (ד"א תרע"ה 915) ונספה במלחמה בשנת (ד"א תשכ"ה 965), טאָגראַי (Toghrai), נרצח בשנת (ד"א התפ"א 1121) ואַסְמַאַי (Asmai), והם שׂעו להם שֵׁם בשירי זמרה אשר רוח רֶגֶשׁ נוססה בם (Lyrik) —, מיידאַני (Meidani) מת בשנת (ד"א תתפ"ה 1125) היה מצוין בשירי גבורים, ועוד משוררים רבים הנודעים על פי שיריהם אשר הניחו אחריהם, אך נעלה מכלם היה המשורר הגדול הארירי, אשר ידיו רב לו. בשירים המספרים ספורים יפים ערבים לנפש ומתוקים לחֵך קוראיהם (מאַקאַמענדיכטער). בשיריו ההם יספר המשורר בשם הארעט בן העמאַם את המסעות והקורות הנפלאות אשר

יצאו לאור על ידי אבו סייד יליד סערוג. שיריו בלולים בחרוזים (פערזע) ושפת פרזית (פראזא), בדברים נמרצים יורדים חדרי בטן ובדברי התולים מעוררים שחוק, במבטאים וניבים וחידות חדות ובעתר דברים הרבה כדרך בעלי הלשון (רפעטאריקער), בדברים נשגבים המגביהים עוף על כנפי רוח המליצה ובדברי נהי והי גם באמרים קצרים המכלכלים רעיון נכבד כארח ממשלי משלים —. הספור הנפלא הנודע בשם „אלף לילות ואחד״ (טויזענד אונד איינע נאכט), הוא גם הוא יליד ארץ ערב, מליצי הערביאים הרו גם ילדו אותו, וברבות הימים נעתק רבות פעמים בלשונות שונות המתהלכות בארצות אייראפא, גם המשלים היקרים המיוחסים להחכם הקדמון לאקמאן (Lokman), תוצאות לבב הערביאים הם, אך נעלם ממנו ולא נדע את הזמן אשר יצאו בו המשלים ההם לאור, וגם הם נעתקו פעמים רבות ללשונות המערביות ויהיו לנס. גם משלי בידאפי (Bidapi) נודעו לנו על ידי הערביאים, כי אלמאקאפא (Almokaffa) הערבי העתיק אותם מלשון הודית או פרסית (Pehlwi) או (Zendsprche) בימי הכליף אלמאנזור (Almausur), ומלשון ערב נעתקו אחרי כן בכל לשונות אייראפא. המשורר דישאפאר אבן טאפאעל (Dschiafar iwn Tafael) מילדי הערביאים הספרדים, חבר את השיר המהלל הנקרא בשם „אדם הטבעי״ (נאטור מענש) ובו נסה המשורר להוכיח על פי תולדות בני האדם כי יש לאל ידנו להנך את הנער אשר עיר פרא יולד עד כי נרוממהו עד מרום תור האדם המעלה.

2). הפרסים. בעלי דת מהמד הגדילו לעשות חדשות ונצורות בליטעראטור הפרסית יותר מאשר עשו הערביאים בליטעראטור הערבית. מלאכת השיר אשר שתה כבאה בארץ פרס עוד בימי הסאסאנידים (Sassaniden), גדלה עוד והצליחה ביתר שאת וביתר עז על ידי בעלי דת מחמד, עד כי במשך ימי המאה העשירית עד המאה הארבע עשרה לספירת הנוצרים, עלתה המלאכה הזאת מעלה מעלה ותעש פרי הלולים. החכם הגדול האממער־פורגשטאלל (Hammer Purgstal) אשר לו זרוע עם גבורה בחכמת ארץ הקדם (אריענטאליסט), חלק את תולדות הליטעראטור הפרסית לשבע תקופות וכל תקופה משלבת בשמות המשוררים הגדולים אשר עשו להם שם בימי התקופה ההיא יתר הרבה מיתר המשוררים. התקופה הראשונה משנת ד״א תרע״ג—תתס״ו 913—1106. בימי התקופה ההיא התעלה על כל המשוררים גבר חכם לבב ורב פעלים ושמו אבול קאזים מאנזור אשר יכונה בשם **פערדוזי** (דער פאראדיזישע). הוא כתב ספר נכבד מאד אשר פיו יקבנו בשם שאהנאמע (Schahname) ספר מלכים). הספר הזה יפרד והיה לשני ראשים: הראש האחד יאכוף המון משלים קדמונים, הגדות ומסורות עתיקות, שירי גבורים כבירי ימים המספרים דבר גבורות גבורי ארץ איראן בימי קדם, והמשורר נפח בהם נשמת רוח חיים, רוח מליצה נשגבה, עד כי התלכדו ויהיו לבריאה חדשה

משמחת

משמחת לב ומאירת עינים. כל אמרות המשורר בחלק הזה מרחפות על כנפי רוח השיר והדמיון, ומעט מזער הם דברי הימים המיוסדים על אדני האמת. העמוד הַתָּוֶך אשר כל ספוריו נשענים עליו, הלא הוא הגבור הנערץ רוסטעם אשר האריך ימים מאד ויעש גבורות עצומות בימי מלכים רבים אשר מלכו באיראן. אמנם המשורר הנעלה הזה לא מלא כפכו בנשאו מדברותיו על אנשים פרטים ועל קורות דורות אחדים, וישא דעו למרחוק ויאסוף בחפניו הליכות כל יצורי תבל ומעללי כל בני האדם תחת כל השמים, ועל כֻּלם נטה קָו, על כֻּלם הִטִּיף לֶקַח כפי ראות עיניו ובינת לבבו —. מדור לדור ירעש שירו כשאון נחל איתן, נחל קדומים, ועל פני גליו מתגלגלים המון מעשים שמבראשית, גבורות גבורי קדם ומעללי אנשי הַשֵּׁם אשר מעולם, הֲדַר כבודם, דברי נפלאותיהם ועזוז נוראותיהם —. הציר אשר עליו יסבו כל דלתות השיר הזה, הוא הרעיון השורר בתורת הפרסים, רעיון מלחמת האור עם החשך, הטוב עם הרע, איראן (משכן האור והטוב) עם טוראַן (מקור החשך והרע) —. הראש השני מספרו היקר הזה, יכלכל בתוכו דברי ימי מלכי פרס וכל העתים אשר עברו עליהם ועל בני עמם בדורות הראשונים והאחרונים עד כְּבוֹת נֵר הסאסאַנידים בתגרת ידי הערביאים. והנה כאשר הציג המשורר הזה בחלק הראשון את הגבור רוסטעם לנס כל הגבורים ולאבן הראשה לכל ספוריו, כן הציג בחלקו השני את אלכסנדר המוקדני לעמוד הימיני אשר כל ספורי החלק ההוא נשענים עליו. כי לפי דברי הפרסים לא לקח אלכסנדר את מלוכת פרס בעשק ונלוז כי אם במשפט וצדק, יען כי אחד ממלכי פרס לקח לו לאשה את בת אחד המלכים ממלכי מוקדון, וכאשר לא מצאה חן בעיניו, שלח אותה מעל פניו, אך פרי ליל בלולותיהם היה — אלכסנדר, ולו יאתה מלוכת פרס על פי משפט הירושה, הוא מלכם, הוא תהלתם ותפארת גְּאוֹן עֻזָּמוֹ —. הפרסים יְדַמוּ וְיַשְׁווּ את המשורר הזה אל האָמער ראש משוררי יון, אך אין בפיהם נכונה, כי כל איש אשר לו חֵךְ לטעום את שירי המשוררים הקדמונים, יתן עדיו כי נופל המשורר הזה מהאָמער במלאכת שירי גבורים, לא יִנְאַם נְאֻם נעים כמוהו, לא יחליק לשונו, לא יטיף צוף אמרים כמוהו, ואין לו קסם שפתיו ומדברו הנאוה המושך לבבות ולוקח נפשות —. ספר מלכים ההוא, כליל תפארת הנהו לכל שירי המשורר פערדוזי, ויכיל ששים אלף חרוזים כפולים (דאָפפעלפֿערזען) —. התקופה השניה משנת ד״א תתס״ו—תתקס״ג. 1106—1203. בימי התקופה הזאת הגדילו שני משוררים לעשות, שם האחד ענווערי (אשר מת בעיר באַלק בשנת ד״א תתקי״ב. 1152), ושם השני ניזאַמי (אשר מת בעיר הענדשע, עיר מולדתו), הראשון הערה על פני שיריו רוח חֵן לבעבור הָפֵק רצון מאת הרוזנים והנשיאים, והשני יגדל ממנו בכוננו קַוֵּי כנורו לכבוד הגבורים אנשי המופת אשר השליכו נפשם מנגד להושיע לבני עמם ולארץ מולדתם; על פני כל שיריו הרבים והעצומים יתחולל רוח משורר כביר, רוח

מליצה

מליצה רוממה ורוח צח וחזק מאד — . בחירי שירי המשורר הנעלה הזה, הם השירים הנקובים בשֵׁם מחֻמשים (Chamsee) יען כי הם מספרים דְּבַר גבורות חמשת גבורי חיל וחין ערכם ועלילותיהם הגדולות — התקופה השלישית משנת ד"א תתקס"ג—ה"א ס' 1203 עד 1300. ימי התקופה הזאת מעלפים הם בצעיף הסודות ותעלומות רָזֵי עולם, כי חכמי הימים ההם התחקו על שרשי הליכות אֵל עולם ותעלומות חכמתו בְּרוּם ובשפל, וכל דבריהם בנוים על סודות נעלמים, רמזים ורזים ומסתרים — . מחכמי הרזים ההם נודע למשגב החכם פֿערידעדין אַטטאַר (אשר הומת בשנת ד"א תתקפ"ו 1226). הוא חִבר ספר מהֻלל הנקרא בשם שיחות עופות (Mantikettiar פֿאָגעלגעשפּראַכֿע), ורבים מחכמי פרס שתו בצמא את דבריו. אולם גדול ונעלה ממנו הוא החכם החרוץ ובעל מזמות נשגבות דשעלאַלעדדין רומי (Dscp laleddin Rumi) (אשר מת בשנת ה"א כ"ב 1262. בעיר קאָניאַ). הוא עטרת תפארת לכל המשוררים בעלי הסודות החוקרים לכל תכלית ויודעי הרזים, הוא אֲבִי כל מנעימי זמירות על יקרת חיי ההתבוננות (דאס בעשויליכֿע לעבען), הוא פעל ועשה את הספר המהֻלל ברוב התשבחות הנקרא בשם מעסנעווי, בו ישיר בחרוזים כפולים את רוממות יקר חיי הנזירים אשר ינזרו מתשואות התבל ויענו את נפשם בצום ובתפלה לזַכותה ולטַהרה מֶחֶלאת בית חמרה, והוא יסד גם את חברת הנזירים (Mewlewi), חברה נודעת לתהלה בימי קדם אשר כל המחזיקים בה נזורו משאון חלד וָרֶכשי איש להקור חֵקֶר אלוה ותכלית שדי על פי חכמת הרזים והסודות — . "המשורר המרומם הזה ירכב על כרוב חכמתו ויעוף, ידא על כנפי רוח דעת ואהבת אלהים, יתנשא מעל לכל חֻקי הדת ומַראיה החיצונים, ישלוף מאת אל עליון כל ציור וכל דמות, יעבור מעליו כל רעיון אנוש וכל מחשבות חקרי לב, וירחיק ממנו כל דמיון ודמות אשר ישערו בו כל למודי ה', וירום ונשא וגבה מאד לעוף ביעף ממעל לכוכבי אל, מעל לכל צבא השמים ושמי השמים, יעלה ויבוא ויגיע עד מקור החיים, עד מאורי אור אין סוף — ושם — שם תתחבר נשמתו עם נשמת כל הנשמה, נשמת אֱלוֹהַּ ממעל, תתפלל אליו לעולמי עולמים, תשתפך בחיקו ותחי לנצח חיי אהבה עם מקור האהבה —". בדור המשורר הזה היה המשורר הנודע בשם מאָסליכֿעדדין סאַדי (נולד בשנת ד"א תתקמ"ט 1189. בעיר שיראַם גם מת בתוכה בשנת ה"א נ"א 1291). הוא נפל שבי בידי הנוצרים נוסעי הצלב (קרייצפֿאַהרער) והובא לארצות המערב, ובגלל הדבר הזה נודע שמו באיירופא יותר מכל משוררי ארץ הקדם. הוא שר שירי זמרה ושירי גבורים הנקובים בשם "יער שושנים" (Culistau, ראָזענהאַין) ובשם עֲצֵי גן פרי (Bostau, פֿרוכֿטגאַרטען), והם מלאים חכמות ארץ הקדם ומשֻבצים במוסר השכל והליכות דרך ארץ. בראשית המאה השלש עשרה לספה"נ, לֻקח המשורר הזה בשביה בידי הצרפתים נוסעי הצלב אשר היו אז בארץ יהודה, ויעבידו אותו עבודת עֶבד וַיִרדו בו בפרך לְבַצֵר את

חומת

חומת טריפאָלים עיר מִשְׂגַּבָּם . בספרו המכונה בשם "יער שושנים" יספר את התלאה הזאת אשר מצאתהו, לאמר: "אחרי אשר שָׂבְעָה לה נפשי לָשֶׁבֶת בסוד מרֵעים וידידים, תקעתי אהלי בערבות ירושלים וישבתי שם לבדד רחוק מהמית בני האדם , אח הייתי לְתַנִּים וְרֵעַ לחיתו יער , עד אשר נפלתי שבי בידי הנוצרים הצרפתים , והם התעמרו בי ויכבידו עלי אכפם לְבַצֵּר את חומת טריפאָלים בחֶברת היהודים האומללים אשר נפלו גם הם שְׁבִי בידם —" . ויהי היום ויעבור אחד מידידיו ואוהביו היושב בעיר אחלב (האַלעב) דרך טריפאָלים ויכירהו ויחמול עליו ויקנהו מידי הצרפתים בעשרים שקלי זהב , והאיש ההוא עשיר גדול ובעל נכסים רבים , ויקחהו ויביאהו לעיר אחלב ויתן לו את בתו לאשה , אך הוא לא ראה עִמה חיי נֹעַם, כי רותה זרה לו — . התקופה הרביעית משנת ה"א ס'—קנ"ז 1300 — 1397. בימי התקופה הזאת פָּרצה מלאכת שירי זמרה בארץ פרס , גָדלה והִצליחה גם עשתה פרי הלולים וַתְּמַלֵּא פני ארץ תנובה . בימים ההם התנוסס לנס המשוררים , המשורר הנודע בשם שעמזעדדין מחמד האַפִיס , המשֻׁבח ומפֹאר בפי כל יודעי שמו . המשורר הזה מת בעיר שיראס עיר מולדתו בשנת ה"א קמ"ש 1389. אֲסֵפוֹת שיריו וכל ספריו נאסרו לבוא בַקָהָל מטעם מושלי העם ושריו , יען כי הם מלאים תהלות הוֹד מֶגֶד הגפן וחמדת היין , ותוכם רצוף גם אהבת נשים ותענוגות בשָׂרים , ועל חֻקי הדת ומשפטיה החיצונים ישפכו בוז ולעג כמים , גם הֵתֵל יהתלו במוסר הנזירים ובכל דרכיהם וצִקְון לחַשם בבתי התפלות . ואף כי באמת היה הוא כאחד מבני חברת הנזירים כי כמוהם נדמה במלבושיו ובגדיו , בִּנְזוֹר מכל תענוגות החלד וּמַנְעַמֵּי החיים וּבְהַשְׁלֵךְ כל קניני התבל אחרי גוו , בכל זאת שָׁר שירים ההולכים מְנֶגֶד להליכות דרכו וַיְהַלֵּל את נעימות חיי התבל , וַיְפָאֵר את יְפִי נֹעַם האהבה גְּבֶרֶת התענוגים ולוקחת נפשות , ואת דרכי הנזירים הֵשַׁח הִשְׁפִּיל וַיְהַתֵּל בהם בכל שאט בנפש — . אחרי המשורר הזה נאוה תהלה להמשורר המהלל וואַסאַף אשר הלל את השליט אבוסאַייד ממשפחת דשענגיסכַאַן . שירי המשורר הזה יביעו ידברו בחידות ומשלים אשר במקומות רבים לא נדע פתרונם , אך רוח השיר והמליצה מרחפת על פני כלם — . התקופה החמישית משנת ה"א קנ"ז — רנ"ד 1494—1397. בתקופה הזאת נִדְמָה נִדְמוּ להקת המשוררים , ורק אחד מבני הדור ההוא הֵרִים קולו בשיר , הוא דשאַמי (Dschami) המשורר האחרון בזמן והראשון במעלת המשוררים הגדולים (מת בשנת ה"א רנ"ב 1492) , ובכל זאת לא השכיל לברוא חדשות ונצורות בשיריו היקרים רק יצא בעקבות המשוררים אשר היו לפניו , ורק לעתים רחוקות עשו ידיו תושיה לברוא בריאה חדשה ברוח מליצתו המתנוססת בחִבו , אמנם בחֶלקת הלשון וּבְצַח שפתים הגדיל לעשות ויהי לנס . הוא התחקה על הליכות המשורר הנשגב ניזאַמי וכמוהו עשה גם הוא שיר גבורים ויקרא לו בשם "מחַמשׁ" (Chamsee) , בו יספר בארח השיר את עלילות

אלכסנדר

אלכסנדר הגדול וקורות ימי חייו , את תולדות מעדשנון (Medschnun) וליילאַ (Leila) (כאשר הקדימה בזה ניזאַמי) , גם שָׁר על אודות יוסף הצדיק וזליכה (Suleicha) אשת פוטיפר אדוניו כפי אשר יְסֻפַּר בספר התורה , והספור ההוא נעים ונחמד ותוכו רצוף אהבה כארח כותבי שירי אהבים . וזולת השירים ההם , שר עוד שירי נֹעַם כדרך המשורר סאַדי אשר היה לפניו , ויקרא את שמם בעהאריסטאַן (Beharistan) , הלא הוא „גן האביב" (פֿריהלינגסגאַרטען)—.
התקופה הששית משנת ה"א רנ"ד—שנ"א 1494—1591. בימי התקופה ההיא הלכה מלאכת המליצה והשיר הלוך וחסור , ובין משורריה המעטים יאות כבוד רק להמשורר האַטיפי (Hatifi) בן אחות המשורר הגדול דשאַמי , אשר גם הוא עשה שיר «מְחֻמָּש» ויספר בו את הספורים וההגדות אשר היו מסורות מפה אל פה על אֹדות כאָסרו (Chozru) ושירין (Sehirin) , על אודות ליילאַ ומעדשנון ועוד אנשי שֵׁם כאלה . אחריו נאוה תהלה להמשורר פֿייזי (Feisi) מחבר השירים הפלוסופים המעלפים ברזים וסודות אשר פיו יְקָבם בשם «אֲבָקַת השמש» (זאָננענשטייבכֿען) (Serre) , ובהם הציג נכח עיני הקורא את תורת דת פרסית הקדומה , דת האור . בתקופה הזאת ובתקופה הבאה אחריה , התעוררו אנשים רבים לאסוף את שירי כל המשוררים הראשונים בספרים שונים , את שירי זמרה , שירי גבורים , משלים , ספורים , הגדות וספורי הבדים (מאָרכען) ועוד שירים רבים ממינים שונים , אֲסֵפֹת השירים (דיוואַנע), נפרדו תמיד לשני ראשים (הויפטאַבטהיילונגען) , וראשית שיריהם הם : בחלק הראשון שירי נהי (קאסידען אדער עלעגיען) , ובהלק השני שירי עגבים או שירים אשר יסודתם בלמודי הסודות ותעלומות הכמה , וזולתם יבואו בו גם כל מיני שירים אשר יצאו מתחת ידי משוררי הימים ההם *) .

B. מדעים וחרשת המעשה . אחרי אשר פרצה ממשלת הערביאים קדמה וימה ומושליהם הכליפים שָׁתו את כסאם בעיר דמשק , נָגַהּ אור חָדש על חכמתם ועל מדעיהם ועל פני כל הליטעראַטור אשר בידם , וזאת היתה להם על ידי חכמי ביצאנץ יוצאי חלצי היונים והרומאים תופשי החכמה והמדע בימים ההם. כי הערביאים אשר יתרון הכשר דעת למו ולבם פתוח תמיד להביא חכמה בתוכו , הם הם לקחו את חכמות היונים והרומאים ואת מלאכת המליצה והשיר וישימו אותם למטרת הקרי לבבם בבתי הספר החדשים אשר הקימו להם בעריהם . הכליפים קראו אל ערי מושבותיהם חרשי עץ , אנשי מִדות , בונים וגודרים מבני יון ראשית חכמי התבל , לבנות להם בתי חמר והיכלי כבוד , טירות וארמונות , ועל ידיהם נהיתה חדשה בארץ , הלא היא מלאכת

הבנינים

*) על דבר משוררי היהודים אשר היו בדורות ההם תחת ממשלת הערביאים ואשר עשו להם שם עולם לא יכרת , גם על דבר הפילוסופים , התוכנים , המהנדסים , הטבעיים והאלהיים אשר היו בין היהודים בימים ההם , יהדנו מקום רחב ידים בחוברת מיוחדת בסוף ספר דברי ימי עולם הזה .

הבנינים (אַרכיטעקטור) הנקובה בשם "מלאכת בניני היונים הערביאים", בנינים מחטבים תבנית היכל, נשענים על עמודים רמי קומה, וקירותיהם מפֹארים בעדי עדיים מחמדי בת עין וכלילי יפי. הכליפים ההם הוסיפו עוד לקרוא אליהם גם חושבי השבונות (מאַטהעמאַטיקער), חוקרי הטבע (נאַטורפֿאָרשער) ורופאי חולים (אֶרצטע) מבני היונים יושבי ביצאַנץ, וישימו על שכמם את המשרה למד את השדות, לחשוב את מכסת כסף המס ותבואות המדינות ולרפאות את החולים. החכמים היונים ההם ירו את אבני הפנה בבתי מדרש הגדולים אשר בערי הערביאים ללמוד בהם את חכמת החשבון, את ידיעות הטבע ואת חכמת הרפואה, גם הם הרהיבו בנפשות הערביאים עז להעתיק את החכמות והידיעות ההן מספרי חכמי היונים אל לשון ערבית. בתי מדרש הערביאים אשר בערי הבירות, נדמו מעט מעט לבתי המדרש אשר התנוססו לפנים כאבני חפץ על אדמת היונים והרומאים, וראשי החכמות אשר למדו בהם היו הידיעות אשר תפארת הן ליודעיהן ותפארת להם מן האדם (רעאַלע וויססענשאַפֿטען), גם פילוסופיא עיונית ודקדוק הלשון וצחותה (כי לשון ערבית כבדה היא מאד, ועל כן התעוררו חכמי לב עוד בימי נעורי הליטעראַטור הערביאית לחבר ספרי דקדוק ומדרשי מלים (וואָרטערקלאֶרונגען) אשר על ידיהם ידוץ הקורא בספרים המחֻברים בלשון ההיא); ולְהִדָמוֹת עוד יותר אל הקולטור הרומאית היונית, יסדו להם גם חכמי הערביאים למודים דתיים (מאַהאָממעדאַנישע טהעאָלאָגיע) על אדני השקפות אשר לא יחקרו (אונערגרינדליכֿע שפעקולאַטיאָנען), והלמודים ההם היו נסבה כי נפלגו הערביאים בהליכות דתם לפלגות שונות ולמחלקות וכתות רבות כאשר היתה כזאת גם בין הנוצרים; אך בזאת נפרדו הנוצרים מהם, כי הם לא ערבו את לבם להשיב את חורפי דתם דָבָר בשירי לֵצוֹן ושירי התולים כאשר עשו כן הערביאים למחרפי דתם, כי הנוצרים נערו חצנם מהביא בגבול דתם דברי לצון והתול. בחכמת התכונה ובחכמת החשבון והכֿימיע עברו הערביאים את היונים מוריהם ומלמדיהם, אפס כי מתשוקתם העזה לדברים נפלאים היוצאים מחק הטבע כדרך כל בני הקדם, הִתְעַמְרוּ לפעמים בחכמות הכֿימיע ויעוו פניה וישנוה לחכמת האַלכֿימיע (Alchymie), הלא היא חכמה רמיה אשר תתהלל במתת שקר כי עז בידה להפוך את כל הדומים לזהב מוקק. על פי השקפותיהם הנכונות והזותם את כוכבי השמים. מראשי מְצַפֵּה הכוכבים אשר להם בערים רבות, גם על ידי חכמת הגעאָמעטריע הטובה עליהם, הצליחו להוציא לאור את החכמה היקרה הנודעת בשם "מאטהעמאטישע געאגראפֿיע". החכם אבו ריהאן אחד מגדולי החכמים אשר הופיעו בממלכות הגהאַסנאַפֿידים, היה לעינים לכל חכמי ימי הבינים בחכמת התכונה, המדידה, החשבון ומחקרי ארץ, ונחשב בעיניהם לראש כל חכמי תבל בחכמות ההן. גם בימי ממשלת הזעלדשוקים הפראים, פָּרְחָה חכמת המאַטהעמאַטיק והתכונה במרחבי ארץ הקדם, ובערי בגדד, זאַמאַרקאַנד,

באכארא

באַבאַראַ (Bochara), הערַאט ועוד ערים אחרות, היו מגדלי צופים (שטערנוואַרטען), הברות חכמים (קאָללעגיען) ובתי עקד ספרים (ביבליאָטהעקען) עד שנים רבות מאד בימי הבינים. החכם אָמאַר חעיאַן (Omar Ceian) היה הראשון אשר מצא בשנת ד"א תת"מ 1080 את השבון הַשְׁנָתִי מבלי הַטוּא עד מְלוֹא השערה, ומעיר זאַמאַרקאַנד הופיעו לֻחוֹת התכונה הנודעים לשם ולתהלה וכתובה בלשון פרסית אשר גם בימי הדור האחרון הזה ימצאו בהם התוכנים דברי חפץ לתועלת חכמת התכונה. והלוחות הָאִילעקאַנים (אִילעקאַנישע טאַפֶעלן) יורונו וילמדונו את מְרוּצַת הַמַזָרוֹת (פלאַנעטען) ורשימת כוכבי השָׁבת (פִיקסשטערנען) —. גם המויערן (הערביאים) אשר בארץ ספרד (שפאניע) הֶחזיקו ביד החכמות והמדעים. ויותר מִכלָן בחכמת התכונה. הלוחות הנודעות בשם לוחות טאָלעדאָ (טאָלעדאַנישע טאפֶעלן), חֻברו בימי ממשלת המויערן בספרד, ושנות מאות רבות נחשבו לבחירי המ"דים, הטורים דרכי חכמת התכונה, גם לוחות אַלפֿאָנס (דיא אָלפֿאָנזינישען טאַפֿעלן *) אשר חֻברו במאה השלש עשרה לספירת הנוצרים, ראשית מוצאם מידי חכמי המויערן **). את ספר אַלמאַגעסט אשר חבר תלמי (Ptolemaös) המצרי אשר היה מורה דרך בחכמת התכונה כל ימי הבינים, תקנו חכמי המויערן הספרדים, ועם התקונים ההם בא הספר ההוא לידי הנוצרים היושבים בארץ המערב. אחרי אשר נפלגה ממשלת המויערן בספרד לממלכות קטנות במספר רב, הוסיפה עוד החכמה להרים קרנה בכבוד, יען כי מושלי עיר גראַנאַדאַ, סעווילאַ, טאָלעדאַ ופאַלענציאַ התאמצו לְהִתְחָרוֹת בלִמוד החכמות והמדעים את עיר קאָרדאָוואַ, עד כי ברבות הימים הוקמו בארץ ספרד במשך המאה העשתי עשרה והשתים עשרה שבעים בתי עקד ספרים גדולים וטובים, גם שבעה עשר בתי מדרש לחכמה ומדעים אשר בהם התנוססו החכמות והיו למאורות גדולים להאיר עיני כל דורשי תושיה, ומהם למדו חכמי ארצות המערב את ידיעות מחקרי הטבע (ובפרט את הכמת הראות Optik), תכונה, חכמת המוזיקא ועוד ידיעות אחרות. המאור הגדול אשר אָצַל מקרני הודו על חכמי עֲרָב וקרנים מידם נֻגְהוּ אחרי כן על השכלת ארץ המערב, היה הפילוסוף היוני וראש המדברים הנודע

למשגב

---

*) המלך אלפאנס העשירי מלך קאסטיליען היה בערך ה"א יו"ד 1250 ויכונה עד היום בתאר „חכם" והוא פזר סך 400000 דוקאטים על ועד חכמי התכונה אשר הית מהיהודים, הערביאים והנוצרים לתקן את חכמת התכונה במשך ארבע שנים, ובין החכמים ההם היה ר' יהודה בן משה הכהן מטולטילה אשר צוה עליו המלך הנזכר (בשנת ארבע למלכו) להעתיק ללשון לעז את ספר אבו אלחסן הישמעאלי במנין האלף וכ"ב כוכבים גדולים (ס' היוחסין) ועמו ר' יצחק בן סיד חזון שתקן לוחות צבא השמים בדקדוק גדול ע"פ פקודת המלך · והם נקראים (זיג) לוח אלפאנס ועמם היו עוד חכמים רבים (עי' גראעץ ס' ז' דף 28—137).

**) הלוחות המהוללים ההם היו תוצאות לֵבב הכמי היהודים ובראשם ר' שמואל יהודה אלפאלי, בראשונה חברו אותם בשפת הקדש, ואחרי כן העתיק אותם איש יהודי ללשון רומית (לאטיין), אך סופרי העמים אשר שנאו את היהודים לא אבו לתת את הכבוד הזה לחכמי ישראל ויכזבו ויאמרו כי חכמי המויערן הוציאו את הלוחות הנפלאים ההם לאור —.

למשגב בשם אריסטאָטעלעס, אפס כי חכמי הערביאים ברוח מחקרם וחריצות מחשבותיהם העמוקות, יָצְקו על ספרי הפילוסוף האדיר ההוא רוח חדָשה עד כי שִׁנו את טעמם וְעִוו את פניהם, ובפנים משונים כאלה קִבְּלום בעלי דת מחמד גם חכמי הנוצרים ומשכילי היהודים, ויש׳מו איתם לאבני פנה ולאבני מַסְרוה להקרי לבבם ולכל השקפותיהם בהליכות דרכי הדת וההכמה. למודי הדת אשר בידי הערביאים עם כל עקלקלותיהם והבדלותיהם, גם בעלי המדברים אשר היו בין הנוצרים עם כל עמקי המצאותיהם והידותיהם בהליכות למודי הדת, כלם נשענו על ספרי אריסטאָטעלעס כפי העתקתם בלשון ערבית וכפי הבאורים אשר בארו אותם חכמי הערביאים — . גם חכמת הרפואה (מעדיצין) אשר רחבה וְנָסְבָה על ידי הערביאים לַמְרוֹת הַמִּצְוָה אשר צוה אותם מחוקקם לבל יְנַתְּחוּ את גְוִיַת האדם ללמוד דרכי הרופאים מבני דתות אחרות, גם החכמה ההיא חִברו הערביאים במחברת אחת עם חכמת אריסטאָטעלעס והגיוני פילוסופותו. מחמד אבן זאַקאַריאַ (Mohammed iben Zaccaria) פקיד בית ההולים בעיר בגדד, חבר ספרים רבים בחכמת הרפואה על פי פילוסופיא, גם ספר כולל חכמת הרפואה המעשית (פראקטישע אַרצענייא קונדע) אשר עוד במאה השש עשרה למדו אותם חכמי ארץ איטאליא. אבו אלי האזיאן בן עבדאללאה אבן סינא (Abu Ali Hosian ben Abdalla iben Sina) הנקרא בשם הכווב אַפיצענאַ (Avicena) *), נחשב בעיני הנוצרים והמחמדים לראש הפילוסופים מימי אריסטאטעלעס והלאה, גם לראש המורים והמלמדים הגדולים בחכמת הרפואה. החכם המהֻלל הזה לָמַד חכמה ודעת בעיר באָכאַראַ, ואחרי כן לְמַד חכמתו ודעתו בערים רבות בארץ פרס העתיקה, »ועל אבני הפנה אשר ירה החכם גאַלענוס והחכם מחמד אבן זאַקאַריאַ, בָנה כמו רמים היכל חדש אשר ראשו מגיע השמימה, ויפח בחכמת הרפואה רוח חדשה להחיות רוח כל בשר איש. שיטתו החדשה בחכמה ההיא יסד ויכונן על עמודי הפילוסופיא, עמודים חזקים ומוצקים אשר לא רופפו שנים רבות מאד, וכל חכמי הדורות הרבים אשר היו אחריו, שאלו את פיו כאשר ישאל איש בדבר אלהים, וכל הֶגֶה אשר יצא מפיו נקדש בתוך כל חכמי לב בקדשי שמים. בכל ארצות המערב וארצות המזרח נחשבו דברי חכמתו בחכמת הפילוסופיא כדברי האורים (אראקעל). ושיטתו העמוקה בחכמת ההגיון (לאגיק) ובחכמת מה שאחר הטבע (מעטאַפֿהיזיק), נחשבה בארץ אזיא לראש כל ספרי הליטעראַטור. אחריו היה הרופא והפילוסוף המהֻלל ברוב התשבחות אבן ראָשְׁד (Ebn Roscd). כי גם הוא היה מרומם ומאד נעלה בפי חכמי בני דורו גם בפי הדורות אשר היו אחריו. האיש הנעלה ההוא נקרא תמיד בפי הקדמונים בשם אַפֿערראָאֶס

ילי׳ד

*) אלפאנס X מלך קאשטיליען מלא את ידי שני יהודים משכילים ושמותם שמואל הכהן ויהודה בן משה · להעתיק את ספר אבן סינה על תכונת השמים (אסטראנאמיע) מלשון ערב אל לשון ספרדית, וההעתקה ההיא יצאה לאור בשנת ה׳א מ״ו 1286 .

יליד קארדאָבאַ, אפס כי מחשבות לבו אודות הִתְחַבְּרוּת הנפש אל הגוף, גם באורו לספרי אריסטאָטעלעס ופלאַטאָ, היו שונים ממחשבות החכם אבן סינא (הוא אַפיצענאַ בפי כל), ומבאוריו על ספרי ראשי חכמי היונים ההם, ועל כן נפלגו חכמי הערביאים לשתי פלגות: למפלגת אַפיצענים (Avicenisten) (ההולכים בדרכי החכם אַפיצענאַ), ולמפלגת האַפעררואאים (Averroisten) ההולכים בשטת אַפעררואָעס כאשר נפלגו כמו כן המבארים והחוקרים הנוצרים הַנְקוּבִים בשם שאָלאַסטיקים (Scholastiker) לשתי פלגות: האחת הלכה בדרכי טהאָמאס ונקראה בשם טהאָמיסטים, והשנית יצאה בעקבות סקאָטוס ונקראה בשם סקאָטיסטים (Thomisten und Scotisten) כאשר נרחיב עליהם דברים במקום שידֻבר בם — גם החוקר הגדול בחכמת הטבע הנודע בשם אבן באַיטהאַר מיסד חכמת הבאָטאַניק, נולד בארץ ספרד, אך בשנת ה"א ח' 1248 הרים פעמיו לעיר דמשק —. אך מלאכת פסילי אבן (בילדהויערקונסט) ומלאכת צִיּוּרֵי אנשים ותבנית בני אדם (מענשענמאַלערייא), לא מצאו קן למו בממלכות הערביאים. כי על פי חֻקי דתם נאסר להם לחצוב באבן צלם ודמות, סמל ותבנית כל בעלי חיים וּמְדַבְּרִים, או לצייר אותם בחרט אנוש על הגליון או על כתלי הבתים, פן יפְתה ההמון אחריהם באחרית הימים להאמין בהם כי צלמי דמות אלהים הם — ועל כן לא מצאו החכמות ההן משכן בארץ הערביאים.

B. יְמֵי הַבֵּינַיִם. (Средневѣковая Эпоха.)

I. ממלכת בני קאַרל. Время каролинговъ.

1. פיפין הקטן Пипинъ Малорослый (משנת ד"א תקי"ב—תקכ"ח 752—768) וקאַרל הגדול (מן ד"א תקכ"ח—תקע"ד 768—814).

§ 334. ההערצאָגים אשר באויסטריא, הנודעים בשם פיפין מהעריסטאַלל וקאַרל מאַרטעל, הצליחו בכל דרכיהם, ובכל אשר פָּנוּ עָשׂוּ ידיהם תושיה, וימצאו חן בעיני העם בגלל הגבורות אשר עָשׂוּ בְּהִלָּחֲמָם באויביהם, ובעיני הכהנים ואנשי הרוח בגלל קנאתם אשר קנאו לדתם להרחיבה, להגדילה ולהאדירה ככל אשר היתה לאל ידם לעשות. ועל פי הכהנים והעם הֻקם פיפין הקטן עַל לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בארץ הפראַנקים ולהנחיל את כסא כבוד מלכותו גם לבניו אחריו. כי בהתאסף ראשי העם להמתיק סוד ולהתיעץ על צְפוּנֵיהֶם, גָמרו אֹמֶר פֶּה אחד להוריד מכסא המלוכה את כלאָדוויג השלישי, הַנֵּצֶר האחרון ממלכי בית המערווינגים, ולהושיב לַכִּסֵּא את פיפין הקטן גבור החיל וּמְלֻמַּד מלחמה ורב פְּעָלִים מנעוריו. גם הכהנים עזרו לו לעלות על כסא המלוכה, והכהן הגדול מֵאֶחָיו (פאפסט) אשר היה בימים ההם, הלא הוא

סטעפֿהאַן השלישי, יצק על ראשו שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וימשחהו לעיני כל קְהַל הפֿראַנקים למלך, גם נתן לו הוד מלוכה על פי הליכות דָּתוֹ —. אמנם לא מאהבת פיפין עשה הפאַפסט את הדבר הזה, כי אם מאהבת בֶּצַע, כי מגמת פניו היתה לקנות בזה את לב מלך הפֿראנקים גבור החיל ואיש מלחמות ההוא, לאוהב וְרֵעַ נאמן, לבעבור יהי עוזר לו לעמוד לפני הלאָנגאָבאַרדים אנשי ריבו אשר באיטאליא העליונה, ולפני מלכי ביצאנץ, אשר החליטו להעביר את עבודת התמונות מבתי התפלות, וַיֵּרְדוּ בְחֶזקת היד על עיר רומא. ופיפין חֲכַם הלבב שִׁלַּם להפאַפסט שְׂכָר טוב על הטובה אשר עשה עִמּוֹ, ויקרע את ממלכת רומא מידי מלכי ביצאנץ ויתן אותה בידי הפאַפסט למלוך עליה ככל אַוַּת נפשו, גם נתן לו את כל חֶבֶל־יַם האַדריאַטי אשר בפאת נגב לראַפֿענאַ. הַמַּתָּנוֹת ההנה אשר נתן המלך פיפין להפאַפסט, נודעו מני אז והלאה בשֵׁם מַתְּנוֹת פיפין (דיא פיפינישע שענקונג) והמלך הזה היה הראשון אשר ירה אבן הפנה לממשלת הפאַפסט גם בהנהגות המדינה ובשלטון הארץ תחת אשר עד הימים ההם לא היתה לאל ידו להתערב בהליכות המלוכה בארץ מתחת —. בימים ההם היה האיש המהולל בפי הנוצרים, הנודע בשם באניפֿאציוס (אולם שמו האמתי היה ווינפֿריד), והוא היה אחד משלוחי הדת (מִיסיאָנאֶרע) אשר התאמץ בכל מאמצי כחו להפיץ את דת נצרת בין עובדי האלילים. האיש הזה נולד בענגלאַנד, וִידֵי מלכי בית קאַרל הראשונים תמכו אותו להתהלך בארץ אשכנז לארכה ולרחבה לְלַמֵּד את האשכנזים את דת הנוצרית. ויעבור בכל עָרֵי ארץ אשכנז, ויטיף אמָרָיו בנפת העסען, וישא מדברותיו באזני הטהירינגים, הפֿראַנקים והבייערים, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, כונן בתי תפלות לנוצרים ובתי ספר לחכמה ומדע. ויעש לו שם גדול בין הנוצרים עד כי קראו לו בשם „שליח האשכנזים" (אַפּאָסטעל דער דייטשען). גם אחרי אשר הֻקַם לכהן הראש (ערצבישאָף) בעיר מאַיינץ, הרים פעמיו לעת זקנתו אל הפֿריזים (Friesen) הנצמדים לעצביהם לטעת בתוכם את דת הנוצרים, אך שם סבוהו עובדי האלילים וירצחוהו. כל בתי התפלות וכל בתי הכהנים ד״א תקט״ו 755 ובתי הלמוד אשר יָסְדוּ ידי באָניפֿאָציוס, חָסוּ תחת צל הפאַפסט ויהי עוזרם ומגנם, גם מלכי בית קאַרל תמכו בידו ויתנו לו עז ותעצומות להקים את מזמת לבבו לִרדות בבתים ההם ככל אַוַּת נפשו, עד כי עוד בשנת ד״א תק״ס 800 היה הפאַפסט לראש על כל הליכות דת נצרת ועל בתי תפלותיה ובהגיה בכל ממלכות הפֿראנקים —.

§ 335. שֵׁשׁ עשרה שנה מלך פיפין על כל ארץ הפֿראַנקים ויעש לו שֵׁם בגבורים, גם עשה משפט וצדקה בארץ. ויהי כאשר קרבו ימיו למות, חִלֵּק את ממלכתו הגדולה לשני בניו, אשר שֵׁם הבכור קאַרל וְשֵׁם מִשְׁנֵהוּ קאַרלמאַן. קאַרל מָלַךְ באויסטראַזיען, וקאַרלמאַן בנייסטריען. אך קאַרלמאַן מֵת מקץ שלש שנים למלכו, ובעצת ראשי העם אשר התאספו לְהִתְיָעֵץ על צפונותיהם,

הקם

הֵקם קאַרל הגדול עַל להיות שליט לבדו על כל ארץ הפֿראַנקים, וימלוך שנים רבות בתעצומות עֻזו כגבור משכיל ואיש מלחמה, ויעש משפט וצדקה בארץ, עד כי יָאוֹת לו הַשֵׁם הנכבד אשר קראו לו הסופרים הגדולים, הלא הוא „כוכב מַזְהִיר בְּאֱשׁוֹן לָיְל", כי באמת הֵאִיר המלך הגדול הזה לארץ ולדרים עליה ההולכים חֲשֵׁכִים ואין נֹגַהּ לָמוֹ —. שלש עשרה שנה עשה מלחמות עם העמים העריצים המתהללים באלילים, הלא הם הזאקסען ובעלי בריתם היושבים על נהר וועזער ועל נהר עלבע, עמים פראים וגבורי מלחמה אשר לא בָנוּ להם ערים לָשֶׁבֶת ולא שָׂמוּ עליהם מלך, רק סָרוּ למשמעת ראשי שבטיהם, וכל הימים נלחמו את מלחמות החֹפש והדרור את מלחמות דתם אשר הנהילום אבותיהם. ויהי בהצותו את הזאקסען ובעלי בריתם בשנת ד"א תקל"ב 772, לכד לראשונה את מצודת ערעס בפאת צפונית ליער טייטאָבורג, ויהרוס את מקדשם, את אירמינזוייל (Jrminzaul) העץ הרם והנשא אשר לפי אמונתם הַכּוֹזֶבֶת כל העולם נָכון עליו, ועל שריהם ואציליהם הִכְבִּיד את תגרת ידו עד אשר בקשו מידו לשפות להם שלום ולכרות עמהם ברית. אחרי כן קרא אותו הפאַפסט אַדריאן ללחום לו את דעזידעריוס מלך הלאַנגאָבאַרדים אשר הֵצִיק לו מסביב, וימהר קארל ויאסוף אנשי חיל בעיר גענף ויעבור את תועפות הר בערנהאַרד, וילכוד את מעברות האַלפען ואת פאַוויאַ, וַיִּשְׁבְּ את דעזידעריוס מלך הלאָנגאָבאַרדים, ויסגירהו על מַסְגֵר באחד מבתי מקלט הכהנים הנוצרים לְבַלּוֹת שם ימיו ושנותיו עד בוא חליפתו, ולהפאַפסט נתן הַמֹּשֶׁל וְשִׁלְטוֹן וְעֹז מֶלֶךְ לִרְדּוֹת ברומא ובכל הערים אשר נתן לו פיפין לפנים, בממשלה בלתי מגבלה. אחרי הדברים האלה שָׂם קארל במאַילאַנד בשנת ד"א תקל"ד 774 את כתר מלוכת הלאַנגאָבאַרדים בראשו, וַיְסְפַּח את ארץ איטאליא העליונה לארץ הפֿראנקים וימלוך על שתי הארצות ההן יחד.

§ 336. בעת אשר עשה קארל הגדול מלחמה עם הלאנגאבאַרדים, הִרְהִיבוּ הזאַקסען בנפשם עז ויגרשו את אנשי המצב אשר הציב קארל בארצם, גם התנפלו על ערי הפֿראנקים הקרובות אליהם בחרב ובדם ואש, וישיבו את גבולות ארצם כבראשונה. ויהי כשמוע קארל את הדבר הזה, וימהר ויעל עליהם שנית למלחמה ויכניעם גם בפעם הזאת כגֹדל זְרועו וגבורת ימינו, ובהתאסף ראשי העם בפּאָדערבאָרען (Poderborn) הציקם להִכָּנַע תחתיו ולהיות סרים למשמעתו כל הימים, ויאותו לו כל ראשי העם וַיִכָּנְעוּ תחת ידו, בשנת ד"א תקל"ז, ורק ההערצאג הגבור הנודע בשם וויטוקינד (וויטעקינד) לא אבה לְהֵעָנוֹת מפניו, ויברח אל ארץ הדאֶנים ומחשבת נקם בלבו —. אחרי הדברים האלה עשה קארל מלחמה שתי שנים רצופות בארץ ספרד עם הערביאים (המויערן), ובחזק יד לכד את פאַמפעלונאַ ואת סאַראַגאָזאַ, את כל חֶבֶל הארץ אשר לקח בחרבו ובקשתו עד נהר עברה, סָפַח אל ארץ הפראַנקים. אך בשובו מהמלחמה ההיא, היתה מגפה גדולה מאד במחנהו בשנת ד"א תקל"ח 778, כי הַמְאַסֵף

 נאכהוט

(נאַכהוט) את אנשי החיל תחת פקודת הגבור ראָלאַנד (רוֹטלאַנד), נגף בנחל ראָנצעפּאלל לפני הבאָסקים (Bosken), עם גבורים היושבים בהרים, אשר התנפלו עליהם בגבורה נפלאה ויכו את מבחר גבורי הפראנקים לפי חרב. על אדות המלחמה ההיא אשר נלחם ראָלאנד בנחל ראָנצעפּאל, שָׁרו משוררים רבים בימי הבינים (מיטטעלאלטער), הם השירים הידועים בשם „שירי ראָלאַנד“ — . והזאַקסען ראו כי הרחיק קארל נדוד בארץ רחוקה, וישובו ויתפרצו מפניו עוד הפעם, ויעברו בחרב נוקמת עד נהר רהיין, ובכל מקום אשר דרכה כף רגליהם בו, השאירו אחריהם מדבר שממה. וישמע קארל את הרעה הגדולה אשר הפגיעו בו הזאַקסען עם מְרִי וָעם כֹּבֶד עָוֹן, וַיִּנְאָץ, וימהר ויעל עליהם בחרב מְלֵאָה דָם וַיַּכֵּם וַיַּכְּתֵם פעמים רבות על מְרוֹמֵי שְׂדֵה מלחמה, וילכוד עוד הפעם את ארצם וישם בה שרים ושופטים מבני הפראַנקים ומאצילי הזאַקסען אשר נשבעו להיות לו לעבדים נאמנים. אפס כי בְּנִתֵּן קארל אֹמֶר לְהָרִים מהם אנשי חיל לעשות מלחמה את עַמֵּי הסלאַווים אשר בארץ המזרח, התקצפו עליו קצף גדול, ועל יד סונטאַל (בין האַנאָווער ובין האַמלען) התנפלו על הפראנקים ההולכים עמהם לְהִלָּחֵם עם הסלאַווים, ויהרגום לפי חרב, וַיְרַצְּחוּ בהם עם רב. הָרֶצַח הזה העיר רוח נקמה בקרב לב השליט הפראַנקי אשר הִשְׁלִיט קארל בארץ הזאקסען, וירק את חרבו מתערה ויעבור בכל הארץ ויעש ביושביה נְקָמות באף ובתוכחות חמה, אחרי כן שָׁת כסא משפטו בווערדען ויביא את הזאקסען במשפט. ארבעת אלפים וחמש מאות איש מערת המורדים והפושעים אשר נפלו שְׁבִי בידו, הִכְרִיעַ לטבח ויכפר בדמיהם את דמי הפראַנקים הנקיים אשר הגירו על ידי חרב בשנת ד״א תקמ״ג 783 אך המשפט העז ההוא העיר את חמת הזאקסען עד להשחית, ומלחמה חדשה התלקחה בין הזאקסען ובין הפראנקים, מלחמה כבדה וגדולה מאד. ימים רבים נמשכה המלחמה ההיא עד אשר רמה יד הפראנקים ויכו את הזאקסען מכה נצחת על יד האַזע ויכניעום עד כי לא יכלו לשאת עוד את ראשם. אז נבהלו אלופי בני הזאקסען, וכל עַם הארץ נמוגו מפני גבורת הפראנקים, ההערצאָג וויטוקינד גם ההערצאָג אלביאָן ויתר ראשי העם נשבעו לעבוד את קארל הגדול באמונה, ללחום את מלחמותיו גם להשליך אחרי גום את דת אבותיהם ולבוא במסורת דת הנוצרים, וכמוהם עשו גם כל בני העם וַיִּכָּנְעוּ תחת ידי קארל הגדול בשנת ד״א תקמ״ה 785 שמנה מושבות נוסדו אז בזאקסען לראשי כהני הנוצרים (ביסטהימער) אשר נטלו עליהם לעשות את דת הנוצרית שַׁלֶּטֶת בכל עמי הארץ, ושמנה מושבות ההם רחבו עד מהרה ונסבו ויהיו לשמנה ערים גדולות, הלא הן: אָסנאַבריק, מינדען, ווערדען, פּאַדערבאָרן, מינסטער, האַלבערשטאַדט והילדעסהיים. מקץ שנים אחדות נלאו הזאַקסים נְשׂוֹא את עֹל הפראַנקים, ויתמכרו לפרוק עֹל מעל צוארם, ויערכו מלחמה עליהם. אפס כי מרה היתה אחרית המלחמה ההיא, כי הם כרעו ונפלו, והפראנקים דָרכו על בָּמותיהם, את מבחר בחוריהם

הרגו

הרגו בחרב, ועשרת אלפים איש לקחו בשביה, ומשפחות רבות בארץ הפראנקים באו וַיֵאָחזו בזאַקסען ויתנו חִתִיתם בארץ. מאז והלאה ירדה זאקסען מַטה מָטה, נגדעה קַרנה ולא יָספה להרים ראש וַתֵט שכמה לשאת ולסבול את על הפראנקים אדוניהם החדשים והקשים כאשר עשו כן גם הפריזים בני שבטם ואנשי גאולתם. וקארל הגדול יסד את מבצר בראַנדענבורג לעצור בעד הסלאַווים היושבים קדמת נהר עלבע לבל יתנפלו בארץ הפראנקים להרגיזה כבראשונה.

§ 337. אחרי הדברים האלה התחבר ההערצאָג טהאַסילאָ נְשִׂיא באַייערן אל האַפּאַרים היושבים קדמת ארצו, וַיְנַס לְשַׁבֵר בעזרתם את על קארל ולמלוך בכל אַוּת נפשו על בני עמו בשנת (ד״א תקמ״ח 788.) אך קארל יצא בחרב לקראתו וַיִגְפֵהוּ מַגֵפה גדולה מאד במערכה בשדה, ויתפשהו ויאסרהו באחד מבתי המקלט אשר על רהיין וַיַחרימהו לָשֶׁבֶת שם כל ימי חייו. גם את אשתו הַלאַנגאָבאַרְדִית אָסַר בבית האסורים על אשר הֵסִיתָה את אִישָׁהּ לבגוד בו, וַיְצַו לסגור אותה על מַסגר עד יום מותה. אז נספחה גם באייערן לארץ הפראנקים ולא נועזה עוד להתפרץ מפני קארל הגדול. ולבל יוסיפו גם האפּארים עוזרי באייערן להרגיז את הפראנקים, בנה קארל מבצרים חזקים בגבול ארצם המזרחית (עסטרייך) ולא נתן להם מדרך כף רגל בגבול ארץ ממלכתו. אז הניח ה׳ לקארל מכל אויביו מסביב ויהי רוֹדֶה בכל הארצות אשר מנהר עברה והררי אַפּענינען עד נהר איידער, ומים האַטלאַנטי עד נהר רַאַב ועלבע, ואז הרים פעמיו לעיר רומא וּשָׁם שָׂם עליו הפאפסט לעאָ השלישי את עטרת מלוכת הרומאים, ויתן לו עז קיסרי רומא וְהוֹדָם בשנת ד״א תקנ״ט 799, ובזה הֵשִׁיב לו גמול על אשר הִצִיל אותו מכף גרודי אויביו אשר התנפלו עליו בחֵמה עזה ובחרב נוקמת. מעת ההיא והלאה חֻברו כל הנוצרים המערבים תחת ידי שני שליטים עליונים, הלא הם הקיסר והפאפסט. הפאפסט שָׁלַט בְּעֻזוֹ על הליכות הדת והאמונה, והקיסר על הליכות המלוכה. הפאפסט יצק את שמן המשחה על ראש הקיסר בַּעֲלוֹתוֹ על כסא המלוכה, והקיסר נתן אֱיָל ועז להפאפסט לָשֶׁבֶת על כסא פעטרוס ברומא ולהיות מחוקק וְשַׁלִיט עליון בדרכי הדת והאמונה ושניהם משלו בממשלה בלתי מְגבלה. ואיש את רעהו עזרו לבל יאֻנה לממשלתם כל רע —. ומעת ההיא נפרדו הנוצרים המערבים מהנוצרים המזרחים (אשר התעשקו כל הימים בהליכות דתם) ויהיו לשתי מַחלקות עד היום הזה: הנוצרים המערבים יִקָרְאו בשם קאַטאָלִים־רוֹמָאִים (ראָמיש־קאַטהאָלישע), והמזרחים בשם קאטאָלים יְוָנִים (גריכישע קאַטהאָלישע קריסטען).

§ 338. קאַרל הגדול הגדיל לעשות מכל המלכים אשר היו לפניו, וְכִשְׁמוֹ כן הוא, „גדול" שמו וגדולים מעשיו. הוא היה עזוז וגבור מלחמה מאין כמוהו, הוא הרחיב את גבול ממלכתו וַיַרכב את בני עמו על במתי תבל, הוא נתן חֻקים ישרים ומשפטים צדיקים בארצו הגדולה, והוא שָׁפַט בצדק דלים, הושיע

לבני

לבני אביון וַיְדַכֵּא עושק, הוא הגדיל את עבודת האדמה, על פיו נֶהפכו נחלות שוממות לִשְׂדוֹת זֶרַע, מִדְבָּר לָעֵדֶן וַעֲרָבָה לגן חמד. הוא הקים בתי ספר בערי ממלכתו לְלַמֵּד את בני הנעורים חכמה ודעת, ואת ההשכלה הושיב על גַפֵּי מרומי הכבוד. הוא מלא את ידי סופרים מהירים לכתוב את ספרי החכמה אשר הרו והגו חכמי הרומאים בימי קדם, וַיְצַו להפיצם בכל ערי המדינות לבעבור יִמָּצְאוּ בידי האנשים השוקדים על דלתות החכמה, גם פקד על חכמי הדור לאסוף לַאֲסֵפָה את שירי הגערמאנים אשר שָׁרוּ לכבוד גבוריהם בימים הראשונים.
הוא הרבה לְהֵיטִיב להחכמים אשר ידם רב להם להשכיל להיטיב לבני עמם, פִּזַּר להם מְלוֹא חפנים כבוד ותהלה, גם הזיל להם די זהב מאוצרו וַיְרַוֵּם מִדֶּשֶׁן ביתו ומנחל עֲדָנָיו הִשׁקם, ויותר מִכֻּלם הֵאִיר פניו אל הכהן הבריטאַני באַלקואִין חֲכַם הלבב ורב המדעים, ואל החכם עגינהארד יליד אֲדענוואַלד אשר ידע בינה לָעִתִּים ויכתוב בַּספר את תולדות בני האדם 1). גם לְדָתוֹ הנוצרית פָּעַל ועשה רב טוב, בָּנה בתי תפלות רבים, הֵיטִיב את כלי הזמרה אשר בבתי התפלות, תָּמַךְ בידי שלוחי הדת (מיסיאָנאֶרע) ויעזור להם לנטוע את הדת ההיא בתוך הגוים המתהללים באלילים, והנָחות רבות עשה לכהני הדת וַיְנַטלם וינשאם כל ימי חייו. עיר אינגעלהיים 2) ועיר אַאבען 3) היו ערי מְשׂוֹשׂוֹ וּבָהֵן אִוָּה לָשֶׁבֶת בכל עת אשר פָּנה מעבודתו העצומה לִשְׁבּוֹת וּלְהִנָּפֵשׁ. שם כבודו יצא בכל הגוים, מלכים ורוזנים הללוהו וַיְאַשרוהו, וכל אֵילֵי הָאָרֶץ כבדוהו וירוממוהו, גם בארצות הקדם פָּרַץ שְׁמוֹ הנכבד עד כי גם הכליף האַרון אַל ראַשיד שלח לו מתנות יקרות ויתן לו פְּאֵר וְהוֹד מלוכה. וכאשר היה לפנים אלכסנדר המוקדני מלך עליון לכל מלכי ארץ וְתֵל שָׁכָל פִּיּוֹת המליצים והמשוררים פּוֹנִים אליו לָשִׁיר עֻזּוֹ ונפלאותיו הרבות, כן היה גם קארל הגדול עליון לכל מלכי ארץ ותלפיות לכל המשוררים והמליצים בדורו גם בדורות הבאים. סופרים רבים יספרו ספורים נמלצים על אודותיו, והגדות רבות נפוצו בתבל על דרכי המלך הגדול הזה מופת התבל ורב העליליה. גם היהודים ראו אור גדול בימי המלך הכביר והנאור הזה, ישבו במשכנות מבטחים וישבעו לחם ויהיו טובים, ומסחרם רָחַב מאד בגאַלליא הדרומית, כי המלך שָׂם עיניו עליו להגדילו ולהאדירו. באהבתו את חכמי היהודים, בחר באיש יהודי הנודע בשם יצחק וישלחהו אל הכליף האַרון אַל ראַשיד (בשנת ד"א תקס"א 801) לברכו על התשובה אשר

שלח

---

1) מספרי החכם הזה נשאר בידנו ספר תולדות קארל הגדול בשפת רומאית, והוא לנו לעינים בתולדות המלך המרומם הזה, כי מי כהחכם עגינהארד יודע תולדות קארל אשר לקח אותו אֶל הֵיכָלוֹ בהיותו עוד נער קטן ויעמוד לפניו כל ימי חייו, ולפי עדות סופרים רבים נתן לו המלך גם את עממא בתו לאשה.

2) אינגעלהיים היא במדינת ההערצאג הגדול נשיא העססען על נהר רהיין, ובה בנה קארל הגדול היכל מפואר מאד נשען על מאה עמודי שיש ועמודי גראניט, ועתה לא נשאר מההיכל ההוא רק חרבות ומשואות ועיים.

3) אאבען עיר הראשה במדינת אאבען בארץ פרייסען על נהר רהיין, ובה מקום קֶבֶר קארל הגדול ועל מצבתו חרותים רק שתי תבות האלה: Carolo Magno (קארל הגדול).

שלח אליו ולדבר עמו דברי נְגִידִים בענינים מדינים (פאָליטיק), והיהודי מלא את מַלְאֲכותו בהשכל ודעת לשמחת לבב המלך. אמנם לא רק בגלל המסחור אשר הֵרִימוּ היהודים את קַרְנָם בכבוד, אהב המלך הגדול הזה את היהודים, כי אם גם בגלל חכמתם ותבונתם, כי בעת ההיא התהלכו הפראנקים בחשכה, ואור החכמה לא נגה עליהם, גם עֲדַת האבירים (ריטטער) והאפרתים (אַדעל) היו בני בלי בינה וּשְׁבִיב זֹהַר ההשכָּלה לא הֵאִיר את מחשכיהם, וגם הכהנים היו נבערים מדעת ודרך תבונות לא ידעו, ורק בין היהודים האומללים נמצאו אז (כבכל דור ודור) אנשים משכילים, חכמים ונבונים, כי אור תורתם וַחֲזוֹן נביאיהם הביאו חכמה בלבבם, ועל כן אהב אותם המלך הגבור והמשכיל הזה, נטה אליהם חסד וישם להם שלום רב.

---

2. ממלכת הפראנקים נחצתה לשתי ממלכות.

Распаденіе Франкской державы.

לודוויג החסיד
ד"א תקע"ד—ת"ר
814—840.

§ 339. לודוויג החסיד (דער פראָממע) והיהודים. אחרי מות קאַרל הגדול, ישב לודוויג בְּנוֹ על כסא מלכותו. לודוויג היה איש תם וישר, אוהב חסד ורודף צדק, גם דָּבַק באמונתו בכל לבבו ובכל נפשו, וכל אשר שאלו הכהנים תופשי הדת ממנו, לא אָצַל מהם. ועל כן כנוהו בשם „חסיד", אמנם אף כי היה משלְמי אמוני דת הנוצרית וּמְקַנֵּא את קנאתה בכל עז, בכל זאת אָהַב מאד את היהודים וְהִרְבָּה להיטיב עמהם כל ימי חייו, לא נתן לכל רב ושליט לנגוע בהם לרעה, לא הניח לכל נָגִיד וּמְצַוֶּה (באַראָן) לְעָשְׁקָם, וַיּוֹכַח עליהם ראשי הכהנים והגמונים לבל יָרֵעוּ להם ולבל יחמסו עליהם מחשבות נקם, גם נתן להם חֹפש לסחור את כל רחבי ארצו הגדולה בלי כל מַפריע, לאסוף בבתי מלאכתם אנשים נוצרים לעבוד עבודה ולעשות כל מלאכה, להיות סוחרים בנפש אדם (שקלאַפֿעהאָנדלער) ולקנות להם עבדי עולם (לייבאייגענע) מחוץ לארץ ולמכרם בצרפת. את ימי הַשּׁוּק אשר היו בימי שבתות היהודים, הֶעֱתִּיק למחרת השבת לבעבור יוכלו היהודים לשלוה במסחור וקנין ידיהם, פָּטַר את היהודים ממשפט שְׁבָטִים ומקל חובלים (גייסעלשטראַפֿע) וּמִמִּבְחַן האש והמים *). הִתִּיר את ידם לאחוז בכל חרשת המעשה וּמִשְׁלַח יָד בלי כל שטן וּמִפְגָּע ולהיות מוכסים ושרי מסים, וּלְמְרוֹת עיני הכהנים הנוצרים נתן יתרון ליהודים על הנוצרים בדברים

רבים

---

*) מבחן האש והמים (פייער אונד וואססער פראבע). בימי הגערמאנים הראשונים גם בימי הבינים השתגעו השופטים להבחין בין צדיק לרשע על פי הדברים האלה: האיש או האשה אשר הובאו למשפט על עון ופשע וחטאה, והשופטים לא ידעו איך לחרוץ משפטם, גטלו עליהם לשאת בידיהם ברזל לוהט, או ללכת ברגליהם יחפות על גחלי אש בוערים או על תשעה אתים (פפלוגשארען) מבוערים באש, ואם ידיהם ורגליהם לא תכוינה, אות הוא כי חפים הם מפשע, וזה נקרא בשם מבחן האש (פייער פראבע). או צוו את האשמים לטבול את

רבים. ועוד יִתְרָה עשה המלך החסיד הזה וַיִּפְקֵד את אחד משרי המלוכה להעיר על היהודים ולשמור אותם מכל אויביהם לבל יעשקו את משפטי חרותם וחפשם אשר להם מטעם המלך. השר ההוא יְכֻנֶּה בשם (Magister Judaeorum) (יודענמייסטער). אמנם לא בגלל המסחור לבד אשר היהודים היו הָרֹוחַ בכל אוֹפַנָּיו, הֵרִים לודוויג את קרנם בכבוד וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כל ימי חייו, כי אם גם בגלל תורתם הטהורה אשר קבלו מסיני על פי ה׳ ביד משה. **יְהוּדִית** אשת הקיסר החסיד הזה השניה, המושלת על מורשי לבבו באהבתו העזה אליה, אָהבה מאד את היהודים וַתְּכַבְּדֵם. הקיסרית הזאת יְפַת העין וחכמת הלב, אשר מְכַבדיה התפלאו על סְגֻלות נפשה העדינה, וּמְשַׂנְאֶיהָ הוציאו עליה דִּבָּה וגדופים, כִּבדה מאד את אבותינו ונביאינו הקדושים, את תופשי התורה ואת כל אנשי הרוח ואנשי קדש אשר היו לנו בדורות הראשונים. החכם רהאַבַּאנוּס מיירוס כֹּהֵן פּוּלדאָ, לא מצא דרך אחרת למצוא חן בעיניה כי אם בהגישו לכבודה את פֹּעַל ידיו על דְבר מגלת אסתר ומגלת יהודית וּבְהַשְׁוֹתוֹ אותה לשתי הנשים העבריות ההן אשר עשו תשועה גדולה בישראל. גם השר בערנהאַרד ידידה אשר על פיו ישק כל הליכות המלוכה בצרפת, הטה חסד ליהודים כהקיסרית הנאורה הזאת, וכמוה כבד אותם בגלל אשר הם ניני אברהם יצחק ויעקב וצאצאי נביאי האמת והצדק, גם עוד שרים רבים היושבים ראשונה במלכות, חשבו זאת למשפט, וגם הקיסר חשב כזאת. נוצרים משכילים ראו אור חדש בשָׁקדם על ספרי ידידיה האלכסנדרוני חֲכַם הרזים, ועל ספרי יוסף בן מתתיהו הכהן המשיח והמזכיר הגדול. אפרתים רבים מרואי פני הקיסר, וגם שָׂרות נכבדות ומשכילות, הוקירו מאד את תורת משה וספרי הנביאים ויבקשו את היהודים לברך אותם ולהתפלל בעדם. ובגלל הדבר הזה היה ליהודים מִדְרַךְ רגל וּמַהְלְכִים בחצר הקיסר, ובאור פניו ושריו ראו חיים וישע. בימי טובה ההם שמרו היהודים את משמרת תורתם בשמחה ובטוב לבב באין פוצה פה נגדם, וישבעו לחם ויהיו טובים, והכהנים הקַאַטאָלים אבדו כחָם להרע להם וּלְעַנּוֹתָם כבתחלה. בתי כנסיות ובתי תְפִלות בָּנוּ להם היהודים ככל אַוַּת נפשם, וממעם הקיסר ושריו יכלו לדבר טובות על תורתם ודתם באזני שרי הנוצרים, ולהגיד בתוך קהל ועדה "כי צאצאי האבות הקדושים הם, זרע בֵּרַךְ ה׳, הֹטֶר מגזע הנביאים וְעַם סְגֻלָּה מכל עַמֵּי הקדם". רבים וכן שלמים מבני הנוצרים באו וַיְבַקְּרוּ בתי תפלות היהודים, וְאִתָּם יחד נשאו רִנָּה ותפלה לְאֵל חָי, גם הִטּוּ לִבָּם אל הדרשות אשר דרשו היהודים בבתי כנסיותיהם, וייטבו בעיניהם, ואף כי לפי הנראה לא השכילו אז הדרשנים ההם אל עמקי סְגֻלַּת תורתנו ולא חדרו בחדרי משכיותיה, בכל זאת הכו דבריהם שֹׁרֶשׁ בלבות שומעיהם

זרועתיהם במים רותחים ולהרים מתוכן אבן, ואם לא יכוו, אות הוא כי צדיקים הם, גם אסרו את ידיהם וישליכו אותם אל מצולת הנהר, ואם צללו כאבן במצולה, אות הוא כי לא אשמים הם, וזה נקרא בשם מבחן המים (וואססער פראבע).

שומעיהם, כי מן המקדש יוצאים המים החיים ההם וממקום קדוש יהלכו —. כהנים גדולים מכתני הנוצרים לא בושו ללמוד את באורי ספרי הקדש מפי היהודים ולקחת לֶקַח טוב מפיהם בהליכות תורת משה והנביאים. ימים מאֻשרים וְתֹרֵי זהב היו ליהודים כל ימי הקיסר החסיד הזה, וכמוהם לא ראו בעיניהם באיירופא גם ביתר הארצות.

§ 340. אמנם מיום היות ישראל לְעָם, רבו צורריהם, וּמְשַׂנְאֵיהֶם קָמוּ עליהם להכחידם מגוי ולהצמיתם, וגם בימי הקיסר לודוויג החסיד הָמוּ אויביהם ויחמסו עליהם מזמות לְדַכּאם ולהשפילם עד לעפר. המקנאים קנאת הדת הקאַטאָלית קנאו בם בראותם כי הקיסר והקיסרית ושרי המלוכה גם עַם הארץ אוהבים ומכבדים אותם, ויחרקו שֵׁן ויתגעשו מדאגה בדבר פן יוּעַם זהר דתם מפני דת היהודים בימים יָצָרוּ. אמנם לא קנאת דתם אכלָתם, כי אם קנאת הצלחת היהודים ורוב אָשרם, והקנאה ההיא העזה כמות הולידה שנאה קשה משאול. גם הכהנים הקנאים אשר התאמצו תמיד להטות לב הקיסר לחֶפצם וְלָשׂוּם מִשְׁטָרָם על משביות לבבו, הוסיפו עוד שְׂנוֹא את היהודים מבתחלה, וחמתם בערה בם על הקיסר וביחוד על הקיסרית ועל שרי המלוכה אוהבי היהודים על מָנעם מהם את חֶפצם לְדַכֵּא את היהודים תחת רגליהם. אך בהיותם קצרי יד לעשות נקמות בהקיסר והקיסרית ושרי המלוכה אוהבי היהודים, הֵעירוּ כל חמתם ונקמתם על היהודים עַם הֶרמס, וקנאת הדת היתה להם למסוה וכסות עינים—. ובימים ההם היה ההגמון אַגאָבערט נְשִׂיא ראש הדת הקאטאלית בעיר ליאָן, וכהניו החנפים טפלו עליו שֵׁם „קדוש‟ ויקדשוהו, והוא שנא את היהודים תכלית שנאה וכל מחשבותיו עליהם להשחיתם. הוא היה איש נמהר לב יפחז כמים, שפתיו מלאו זעם ולשונו כתער מְלֻטש, ושרירות לבו וְהִתְפַּלְּצוּתוֹ הִשִּׂיאוּהוּ לְהַשִּׂיא עָוֹן אשמה על יהודית הקיסרית העדינה והמשכלת, לחזק ידי המורדים והפושעים בקיסר, ולמלאות את ידי בני הקיסר, ומה גם את ידי לאָטהאַר, להרים יד באביהם ולהדיחו למשואות. על כן יאמרו המושלים כי א ח י ת פ ל־אַגאָבערט יָעַץ ל א ב ש ל ו ם־לאָטהאַר למרוד במלך ד ו ד־לודוויג אביהו. ההגמון העז הזה הגר בעוז מתניו לשדוד מהיהודים את משפטי הדרור והחֹפש אשר להם מטעם הקיסר ויועציו, ולהשפילם שנית עד שְׁפַל המדרגה אשר היו לפנים בימי מלכי בית המעראווינגים. ומקרה קטן נתן יד להצורר הזה להעיר חמת קנאתו על היהודים: שפחת איש יהודי עשיר בעיר ליאָן (בערך ד״א תקפ״ז 827) בָּרחה מפניו ותבוא אל ההגמון אַגאָבערט להביאה במָסורת דת הנוצרים לבעבור תצא לחפשי מתחת יד היהודי אדוניה, ולא אֵחַר ההגמון לעשות כדבר הזה לַמְרוֹת פי הקיסר אשר צוה לבל תהי כזאת בכל ארץ מלכותו. וירע הדבר בעיני היהודים, כי ידעו כי בדבר קטן בזה החל ההגמון ובדבר גדול יְכַלֶּה לשדוד מהם כל חרותם —. וַאֲדוֹן השפחה, נשען על פקודת הקיסר, דָרַשׁ דָּרֹשׁ את שפחתו מיד ההגמון, אך הוא הֵתֵל בו ויגרשהו מביתו מבלי פְּנוֹת

אל

אל כל דבריו. אז פָּנוּ היהודים אל עבערהאַרד פקידם אשר הפקיד הקיסר לשמור אותם לבל תאֻנה אליהם רעה, והוא מהר להוציא משפטם ודינם לאור, ויעד בההגמון כי אם לא יסגיר את השפחה אל אדוניה, ישַׁלח בו הקיסר את חרון אפו וימריצהו לעשות כן. זאת היתה ראשית המדון בין אַגאָבאַרד ובין היהודים, והמדון ההוא נמשך שנים רבות ולרגלו פרצו על היהודים רעות רבות וצרות — . כראות אַגאָבאַרד כי שומע אין לו מאת הקיסר ושריו, וסער גדול מתחולל על ראשו, פנה לעזרה אל שרי הכהנים הקרובים אל הקיסר ומקנאים קנאה גדולה לדתם, הלא הם וואַלאַ כהן קאָרפּיי והילדואין כהן ס"ט דעניס ומזכיר הקיסר (ערצקאַנצלער), כי ידע כי הם שונאים את יהודית הקיסרית ואת ידידיה השרים היושבים ראשונה במלכות ואוהבים את היהודים, ויאץ בהם מאד להטות את לב הקיסר לחפצם לקחת מידי היהודים את חרותם. במכתבו אשר שלח אליהם אדות הדבר הזה, התחפש באדרת האמונה, ובאש קנאתו לדתו המטיר על היהודים אבני אלגביש ורשפי שלהבת, ויתנם לפני בני בליעל השומרים הבלי שוא ומַחשיכים את אור דת הנוצרית, וישיא עליהם עָוֹן אשמה כי שונאים הם ומחרפים ומקללים ומנאצים את כל המחזיקים בדת ההיא ואת מחוקקה, ועל כן הוא שואל את פיהם אם מאת הקיסר החסיד יצא הדבר להצלית את שונאי דתו ולְאַשֵּׁר את המחרפים עקבות משיחו, כי לבו לא יתנהו להאמין כי הוא יעשה דבר כזה לַמְרוֹת עיני כבוד הדת ולְנָאֵץ את שֵׁם אביר דת הנוצרית ומחוקקה. אולם אם יצאה השגגה הזאת מאת הקיסר החסיד הזה, אזי יחלו את פניו לתקן את שגגתו ולהשפיל את היהודים הגאים והזדים כבראשונה, ולבו נכון ובטוח כי הקיסר ישמע אליהם, יען כי הם תופשי הדת ויועציו בכל הליכות הכנסיה הנוצרית. כדברים האלה ועוד רבים כאלה כתב אל שרי הכהנים ההם, והם מהרו וימלאו את שאֵלתו ויגישו את מכתבו ואת עַצְמותיו וריבות שפתיו לפני כס הקיסר, והקיסר צוה לאסוף את שריו ויועציו, ואַגאָבאַרד יערוך את דברי משפטו לפניהם, והם יוכיחו מי הצדיק. אך כבוא אגאבארד לפני השרים והשופטים ההם, נמלא חֵמה עזה וקצף גדול עד כי נלעגה לשונו וינהק וַיֶּהוֹם עד כי לא שמע איש את שפתו, אחרי כי הובא לפני הקיסר. אך הקיסר הבריק עליו עֵין כַּעס וְחָרוֹן, ויבט בו בפנים נזעמים עד כי נבהל אגאבארד מפניו ולא יכול להוציא הֶגה מפיו, וכאשר התאושש ויתפוץ לפצות פה, צוהו הקיסר לצאת כרגע מהיכלו. בבֹשת פנים במבוכה גדולה שב צורר היהודים הזה אל מקומו, אך עד מהרה חִזק ויאמץ את לבבו ויוסף לכתוב עוד מרורות ושטנה על היהודים עם עברתו ולרדוף אותם באפו ובחמתו וקנאתו, גם בבתי התפלות דבר עליהם סרה, ויצת אש השנאה והנקמה בלבות הנוצרים לצרור אותם ולהרפם ולרדפם עד חרמה. רעה גדולה נשקפה אז על היהודים בעֶברת הצר הצורר הזה, ומי יודע אם לא נפתו אז המון עַם הנוצרים להתגולל ולהתנפל עליהם בחרב לולי עמדו שרי המלך אוהבי היהודים בפרץ

ויתחזקו

ויתחזקו להפר את עצת ההגמון ולעצור בעד רעתו ונקמתו. כי כשמעם את מעללי ההגמון ואת עצתו הרעה אשר יעץ על היהודים,חלו את פני הקיסר לשלות ספרים כתובים בשמו וחתומים בטבעתו לבל יעוז אנוש לנגוע ביהודים לרעה, ומה גם ביהודים אשר בליאָן. והקיסר החסיד שלח ספר אחד אל ההגמון ויעד בו לבל יוסיף עוד דַבר עשק וסרה על היהודים במקהלות, כי עָנֹש יֵעָנֵש, וספר אחד שלח אל נְצִיב גלילת ליאָן (בערך ד״א תקפ״ח 828) ויצוהו להיות מחסה ומגן על היהודים. אך ההגמון לא שת לבו אל דברי הספר אשר שֻׁלח אליו, באָמרו כי לא יתכן כי מאת הקיסר חֲסִיד הנוצרים יֵצֵא מכתב כזה. אז בא עבערהארד שר היהודים (יודענמייסטער) אליו ויגד לו כי חמת המלך נתכה כאש עליו על אשר הוא עובר את מצותו, אך גם לזאת לא שָׂם לבו ויקשה את ערפו ויוסף סרה. ויחר בו אף הקיסר וישלה אליו שני שרים נכבדים (גערריק ופרידריך) וימלא את ידיהם כה לענוש את ההגמון קשה אם לא יחדל מִמְרוֹד ומעבור את מצותו. אולם בבוא השרים ההם בליאָן, לא היה אַגאָבאַרד בביתו, ולא שמע את פקודת המלך ביד השרים, אך כהנים אחדים מאנשי סודו, חרדו מאד ויברחו להחבא, וגם המון הנוצרים לא דברו רעה על היהודים ולא נטו אחרי ההגמון. וְהָמָן־אגאָבארד צורר היהודים, לבש עזות כמַדו, וַיַעט כמעיל נקם, ויפן אל ראשי ההגמונים היושבים ראשונה במלכות וַיְחַל את פניהם להוכיח להקיסר עוָתתו באהבתו את היהודים, ולהאיץ בו לעשות קיר ברזל בין היהודים ובין הנוצרים כבימי קדם. ספרי שטנה ההם אשר שלח אל ההגמונים, מלאים הם מרורות רעל ודברי שנאה על היהודים, כי טפל עליהם שקרים ויתנם לפני מַרְגִיזֵי אֵל וְזוֹעֲמֵי ה׳ אשר כל השפָטים הרעים קצרי יד הם לְשַׁלֵם להם כפעלם, וגם מהפֵכת סדום ועמורה נקְלה היא מול כֹּבֶד עֲוֹנָם. ונשיאי הדת הצדיקו את דברי המלשין ההוא, ויתאספו יחד בעיר ליאָן ויתיעצו איכה יעשו לְשַׁבֵר את היהודים משנה שִׁבָּרוֹן ולהטות את לב הקיסר לעשות בהם שפטים נוראים, ובשנת תקפ״ט 829 שלחו להקיסר מגלה עָפה כתובה משני עבריה, והיא מלאה דברים רעים ושטנה עזה מאד על היהודים, גם על אוהביהם השרים היושבים בחצר הקיסר שפכו כמים חמתם ויתנום למורדי אור הדת ומחרפים עקבות משיחם. בין יתר עלילות דברים אשר העמיסו על היהודים, הרשיעו אותם כי הם מגשימים את ה׳ וטופלים עליו צלם ודמות הגוף, גם ימדו רום קומתו, יתנו קצב לכל יצוריו ואבריו, ימנו מספר פֵּאוֹת זקנו ויעשו את שְׂפָמוֹ, יאמינו כי אותות התורה היו עוד לפני בריאת שמים וארץ, כי יש ארצות רבות זולת תבל ארצנו, גם שמים ורקיעים ושאול וגיהנם רבים. את דברי התורה ימשכו בחבלי הבלי שוא ומשלי תהו ואמונות זרות ויחליטו כי ההבלים והכזבים ההם ספונים בספרי הקדש, ויום יום יוסיפו לתלות שקרים, הרפות וגדופים חדשים בספרי התורה והנביאים —. את דברי השטנה ההם הזקו נשיאי הדת הקאטאלית במסמרות

על

על פי ספרי דתם וכל קרושיה, ולא עלה על לבם כי הקיסר החסיד וְעַז האמונה לא ישעה אל דבריהם המיוסדים על אדני הדת — אך הם שָׁגוּ ברואה! כי הקיסר החסיד והישר הֵיטִיב לראות כי רק רוח השנאה והקנאה היא רוח הַחַיָּה בכל אפני דבריהם, ונשמת הנקמה יצאה מפיהם להוציא עתק על היהודים החפים מכל פשע, ולא אבה ולא שמע להם להרשיע צדיקים ולהכות נדיבים על ישֶׁר. אך ההגמון אַגאָבאַרד עשה נקמות בשנת ד״א תק״צ 830 בהקיסר וביתו בגלל הדבר הזה, כי לתקופת השנה נתן יד להפושעים והקושרים אשר קשרו על יהודית הקיסרית ועל שרי המלך אוהבי היהודים. גם נספח אל בני' הקיסר אשר הֵרִימוּ יד באביהם ויורידוהו מכסא מלכותו. אמנם בשוב הקיסר אל הוד מלכותו כבתהלה, גרש את אגאָבארד מפקודתו וכהונתו הגדולה, ואַגאָבאַרד ברח מצרפת לאיטליא ויחי שם היי נדודים. אחרי כן סלח הקיסר לעונו כגדל חסדו וישיבהו על כַּנוֹ, ומני אז לא הוציא עוד עתק על היהודים ויכס את שנאתו בְמַשָׁאוֹן. והקיסר החסיד עשה חסד ליהודים כל ימי חייו, ויהי עליהם לסתרה, וַיְצַו בחזקת היד לבל יזיד כל נוצרי לָגַעַת באיש יהודי לרעה, וידבר קבל עָם דִברי צדק כיאות למושל באדם צדיק, לאמר: „אף כי לפי משפטי דתי (דת הקאטאלית) עלי החובה להשגיח רק על הנוצרים ולשמור רק אותם לבל יאֻנה אליהם כל רע, בכל זאת לא יפריעוני המשפטים ההם מעשות משפטי צדק וְחֻקֵי יֹשֶׁר גם ליתר עֲבָדי הנאמנים החוסים בצלי אף אם דתם שונה מדתי“. והנה למושל צדיק כזה אשר שלום עבדיו וְטוּבָם כל ישעו וכל חפצו בחיים, נאוה בצדק שם הכבוד „לודוויג הגדול“, כי הגדיל לעשות מיתר המלכים הנאדרים בשם הזה אשר כל ישעם וכל חפצם היה רק לעשות מלחמות ויביאו רעות רבות על עבדיהם, אך בכל זאת לא עטרה אותו התולדה בשם הנכבד הזה, גם צרות רבות ורעות כתרוהו, הרדיפוהו, מנוחה הדריכוהו, וירד אָבל אל בית מועד לכל חי, כאשר נִסַפר במרוצת הדברים.

§ 341. הקיסר התמים הזה לא ידע לְהִזָּהֵר וַיְחַלֵּק את ממלכתו בעודנו מָלֵא כֹּחַ עלומים לשלשת בניו, הלא הם: לאָטהאַר, פיפין ולודוויג, ובזאת הביא על נפשו תלָאוֹת וּזְוָעוֹת, ועל ממלכתו מהומות ומלחמות עצומות.: כי אחרי עשותו את הַמַחלקה ההיא, קָרַע גְפוּת ומדינות מֵחֶבל נחלת בניו ההם ויתן אותן לקארל (הַקֵרֵחַ) בְּנוֹ הרביעי אשר ילדה לו יהודית אשתו השניה, ויקצפו עליו שלשת בניו הגדולים בשנת ד״א תקצ״ג 833 וישלפו חרבם מתערם ויקדישו עליו מלחמת תנופה. ואחרי כֹּבד מלחמה ושפך נהרי נחלי דם, בָּגְדוּ אנשי החיל במלכם החסיד הזה ויסגירוהו אל ידי בניו לעשות בו כטוב בעיניהם, ולאָטהאַר בנו הבכור הֵסִיר עטרת ראשו, וְהוֹדוֹ וכבודו מעליו הפשיט, גם הִצְמִית בבית הַסֹּהַר חייו, ואחרי כן הִסְגִירוֹ על מַסְגֵר באחד בתי המקלט לָשֶׁבֶת שם כל ימי חייו. אך לודוויג בנו נִחַם על הרעה ויתאמץ להוציא את אביו מִמַסְגֵר ולהשיבו אל כסא מלכותו, ואחרי עמל רב ויגיעת נפש הצליח

חפצו בידו, וַיָּשֶׁב את הקיסר אל הוד מלכותו כבראשונה. אפס כי גם בפעם הזאת לא היתה ארכה לשלוָתו, כי אחרי מות פיפין בנו, חָלַק עוד הפעם את ממלכתו לבניו, ולמַלאות את רצון לאָטהאַר וקארל בניו, נתן להם שכם אחד על לודוויג בנו (הנקרא בשם אשכנזי), ויחר בו אף לודוויג וירק חרבו וַיִּלָּחֵם באביהו, וַיָּרֶב בצרפת פרץ על פני פרץ ודמים בדמים נגעו. אז נשבר לב הקיסר החסיד משנה שברון ויעזוב את היכלו ואת כסא וַיְכַל בעצב ורגזה את מפחות ימיו על אחד האיים מֵאִיֵּי רהיין על יד אינגעלהיים, ואז נלחמו האחים בני הקיסר איש באחיו על אודות המלוכה, נהרי דמי האזרחים נהרו בכל אפסי ארץ צרפת, ערי חמד היו לְשַׁמָּה, מדינות עדינות ספו תמו מן בלהות, ואין קץ לכל הרעות הנוראות אשר התחוללו בארץ באשמת האחים הנפשעים והעריצים ההם. אחרי המלחמה האחרונה אשר נלחמו שלשה ימים רצופים אצל פֿאָנטענעל במדינת בורגונדיאַ נועצו האפרתים ואצילי הפֿראַנקען לבל יתנו עוד אנשי חיל להאחים ההם ולבל יעזרו להם עוד להפוך את ארץ חמדתם לקבר עולם ולשפוך את דמי אחיהם האזרחים כמים המֻגָּרים במורד אשר לא יֵאָסֵפוּ. אז חדלו האחים מעשות עוד מלחמה, ויחַלקו את ממלכת הפֿראַנקים ביניהם, היא המחלקה הנודעת בשם מחלקת ווערדון. במחלקה ההיא נפלה איטליא, בורגונדיא ולאָטהרינגען ללאָטהאַר, וַיְכֻבַּד עוד גם בשם „קיסר". פֿראנקיא המערבית (היא צרפת) נפלה לקארל הַקֵּרֵחַ, ובגורל לודוויג האשכנזי נפלו כל הארצות אשר מִימִין לִנְהַר רהיין, גם שפייער, וואָרמס ומאַינץ. ועל פי המחלקה ההיא נפרדו האשכנזים מהצרפתים וַיֵּחָצוּ לשתי ממלכות עד היום הזה.

§ 342. במות הקיסר לודוויג החסיד, מֵתָה עִמּוֹ גם הצלחת היהודים וחֵרותם בצרפת, הן אמת כי גם קאַרל הַקֵּרֵחַ לא שָׂנֵא את היהודים, ונהפוך הוא כי לפי הנראה יָרַשׁ עוד מיהודית אִמּוֹ הכבודה גם את האהבה לעם ישראל השומר אמונים לאלהים ומלך, כאשר ידענו כי רוֹפְאוֹ היה איש יהודי ושמו צדקיהו ויאהבהו אהבה רבה, ומעת אשר ישב על כסא המלוכה בצרפת היה בחצרו עוד יהודי אחד ושמו יהודה אשר דָּבַק בו מאד ואשר היה כלי חפץ למעשהו בהליכות המדינה עד אשר קרא לו בשם „עבדי הנאמן". ולפי משפט המלוכה היו ליהודים גם בימיו משפטי החרות ושווי הזכיות עם הנוצרים בד בבד. אך ראשי הכהנים שנאו אותם תכלית שנאה ויחפצו רעתם והוָתם. השונא הגדול מִכֻּלָּם היה ההגמון אַמאָלאַ מעיר ליאָן תלמיד אַגאָבארד צורר היהודים וממלא מקומו. הוא נָחַל מִמּוֹרוֹ ומלמדו שנאה עזה לכל זרע ישראל, גם ירש ממנו את העצות והתחבולות איך ובמה להדפם ולרדפם ולהפילם למשואות ומהמורות בל יקומו. ואליו נלוה ההגמון הינקמאַר נשיא הדת בגלילות רהיימס וידיד הקיסר קארל, גם רודאלף כהן הראש (ערצבישאָף) בגלילת בורגעס, ועוד כהנים רבים שונאי היהודים. וכל הכהנים ההם נוסדו יחד וימתיקוסוד ויתיעצו על צפונותיהם להקטין את יְכֹלֶת הקיסר ולהגדיל את כֹּחַ

הכהנים

הכהנים, לָשׂוּם מתג ורסן באף אנשי הרוח אשר פרצו גדר ללכת בשרירות לבם, וראש דבר לְשַׁבֵּר את זרוע היהודים, לשדוד את חרותם ולהשפילם עד עפר. ויאיצו בהקיסר לתת עז ותעצומות להמשפטים ההם אשר חָרְצוּ, ויאמינו כי הוא לא יַמְרֶה את פיהם בעת רעה ההיא אשר גבורי הנאָרמאַנים פרצו בארצו וישללו שללה, ומה גם כי הם החליטו עוד כי רק בגלל אהבת הקיסר את היהודים היתה הרעה הגדולה ההיא. אך לא כאשר דִמו כן היתה! כי עוד לא נפל קארל בעיניו לשמוע בקול כהנים קנאים (פַאנאַטיקער) ורודפי בצע, ולא שָׁעָה אליהם וַיַשְׁלֵךְ את כל דבריהם אחרי גוו, וַיְצַוֵם לנתק אגֻדתם ולשוב איש איש למקומו לשקוד על משמרת עבודתו. וגם אחרי כן בהתאספם שנית על פי מצותו בעיר פאַריז (בשנת ד״א תר״ו 826), לא הניח להם לעשוק את חֵרות היהודים וְלָשׂוּם עליהם עֹל ברזל כאשר אִוְּתָה נפשם. אך אַמאָלאָ ומרעיו לא נתו ולא שקטו ויעירו ויעוררו את ראשי הכהנים ונשיאי הדת להחזיק דבריהם על הקיסר וּלְהַמְרִיצוֹ לקחת מהיהודים את משפטי החֵרות ולהכניעם כבימים הראשונים. ספרי השטנה אשר כתב אַמאָלאָ, מלאים הם חֵמה עזה ומרורות רעל על היהודים, כי דבר עליהם סרה ויתנם לפני עַם כבד עון, זרע מרעים ובנים משחיתים, זְעוּמֵי אֵל ומרגיזי ה׳. והנה אף כי בעת ההיא שָׁבוּ דבריו וספריו ריקם, אך מעט מעט פָּשָׂה הרעל ההוא על ידי הכהנים ויתפשט בין הנשיאים והמון העם. וכאשר קרעו הנציבים מאת הקיסר את המדינות אשר הָפקדו עליהן, וישלטו שלטת בלי־מצרים ככל אַוַּת נפשם, אז מצאו את היהודים תלאות נוראות ורעות עצומות, כי הכהנים רדפו אותם באף להשמידם מתחת שְׁמֵי ה׳, והנשיאים העריצים התעמרו בהם באין מַפריע בסור יראת הקיסר מעל פניהם. והנה כה גָברה נקמת הכהנים וחמת אפם על היהודים עד כי כל כהן ראש אשר היה בעיר בעציערם הצית שלהבת שנאה בלבות ההמון בחג פסחם לְהִנָּקֵם ביהודים נקמת משיחם ונקמת דתם ואמונתם, וּמִדֵּי שנה בשנה התנפלו אז הנוצרים על היהודים וַיַּדוּ אבנים בם ויכום ויפצעום וְעָשְׁקוּ איש וביתו, גבר ורכושו. בעיר טולוזע שָׂמוּ שרי העיר לְחֹק כי ביום החג הגדול יבא ראש עֲדַת היהודים עד פתח בית תפלתם והשר יתן לו מַכַּת לֶחִי להשביעהו בחרפה נגד כל קְהַל הנוצרים. וכהן נוצרי אחד ושמו הוגא חלה פעם אחת את פני שר העיר כי יתן אותו לתת מַכַּת לֶחִי ההיא ליהודי, וַיֵּעָתֶר לו השר, וּמִני אז הִכָּה הכהן בכל פעם את ראש קהל היהודים על הלחי עד כי במכה אחת נפל הַמֻּכֶּה מֵת ארצה —. אחרי שנים רבות בּוֹשׁוּ השרים ממעשה רצח הזה, ויקלו את ידם מעל היהודים וישימו עליהם מס תחת מַכּוֹת לֶחִי.

§ 343. בימים ההם רגזה והרעש איירופא ועטוריה התפלצו, כי מכל עֲבָרִים הרגיזוה גוים עריצים, מָרֵי נפש ויודעי מלחמה. מפאתי תימן השתערו עליה הערביאים הפראים, מאפסי קדם הרעישוה הסלאַווים, וּמִצָּפוֹן וָיָם התנפלו עליה הנאָרמאַנים העזים, ואחרי כן חָברו כֻלם יחד ויניתו על הפראַנקים

וישללו

וישללו ארצותיהם וינצלו עשר כבודם וכל חסנם ויקרם, ויהי כראות מלכי בית קארל כי קצר קצרה ידם לגרש מפניהם צבאות בלע ההם, השיבו אל הנשיאים (ההערצאָגים והגראַפים) את כבודם הראשון ואת עזם ותעצומותיהם לבעבור יגברו חילים לצאת בחרב לקראת האויבים העזים ההם להכותם אחור ולבער אותם מן הארץ. והדבר הזה היה נסבה כי הנשיאים ההם לקחו להם קרני ברזל ויהיו רודים ושליטים במדינות אשר הפקדו עליהן מטעם הקיסר, ולא שעו עוד אל הקיסר ולא עבדו אותו כבימי קדם —. וכל מרבית בני לודוויג החסיד מתו פתאם, ואז נסבה כמעט כל ממלכות קארל הגדול אל קאַרל הבריא (דער דיקע), אך הוא היה חלש ורפה ידים גם עצל וחסר לב, ובראותו כי אין בו כח לעמוד לפני הנאָרמאַנים במלחמה, התרפס ברצי כסף ויקן מידם שלום חרפה. ועל כן חרה בו אף הנשיאים והאפרתים ויתאספו יחד בעיר טריבור הסמוכה לנהר רהיין, ובחזקת היד העבירו הדר המלכות מעל הקיסר הזה, וישימו כתר מלוכה על ראש אַרנולף גבור החיל בן אחי קאַרל הבריא. אחרי הדברים האלה עזב קארל את היכל מלכותו ויכל את שארית ימיו בבית מקלט רייכענוי על אי נחמד בברכת באָדענזועע *). וארנולף ישב על כסא המלוכה ויעצור בעמו ברוח הכמה וברוח גבורה ויך את הנאָרמאַנים מכה נצחת ויכניעם עד כי לא יכלו לשאת עוד ראש. אפס כי מול גבורת הסלאַווים והאַפאַרים נשתה גבורתו, ועל כן קרא לעזרה את המאַגיאַרים או האונגאַרים מרי הנפש, פראים, רוכבי סוסים מהירים ונושקי רומי קשת, אשר ראשית מושבם היתה על הררי אוראַל, ובימי ארנולף ישבו בארץ המישור על נהר דאָנוי בארץ הנקראת אונגאַרן על שמם. בגבורת ישע ימין האונגארים ההם וארפּד נגידם, נשברה קרן האַפאַרים ויעזבו את ממלכות ארנולף או היו לו לעבדים. אך לא ארכו הימים והאונגארים נהפכו לארץ אשכנז לאויבים, ויהיו נוראים למלכיה ושריה ולעם הארץ יתר הרבה מהאַפאַרים והסלאַווים. ועוד בימי לודוויג הילד בן ארנולף (אשר מלך בהיותו עוד ילד קטן ונקטף באבו בנסעו למלחמה על איטאליא) התנפלו האונגארים בארץ מלכותו וישימו מס על עם הארץ, גם חמס ידיהם בארץ פלסו עד מות המלך האחרון הזה מבית קארל ולא הניח אחריו בן. ואז נועדו יחד גדולי אשכנז ובראשם נשיאי זאַקסען, פראנקען, לאָטהרינגען, שוואבען ובאייערן, ובעצת כלם נבחר ההערצאָג קאָנראַד מפראַנקען לשבת על כסא המלוכה, והוא חדל משלם מס להאונגארים. מימי הועד ההוא נבחרו המלכים בארץ אשכנז על פי אצילי העם ואפרתיהם, ובכל זאת בחרו תמיד מזרע

קארל הבריא
ד"א תרל"ז–תרמ"ז
877—887.

ארנולף
ד"א תרמ"ז–תרנ"ח
887—898.

לודוויג הילד
ד"א תרנ"ח–תרע"א
898—911.

קאנראדן מפראנקען
ד"א תרע"א–תרע"ט
911—919.

המלוכה

---

*) באדענזעע מוצאה מנהר רהיין בין אשכנז ובין שווייץ, ונקראת כן על שם המצודה באדמאן אשר על ידה.

המלוכה, ורק לעתים רחוקות מאד נועצו כל האצילים והאפרתים לב יחד לבחור עליהם למלך איש זר אשר לא מזרע המלוכה הוא.

§ 344. בארץ צרפת (פֿראנקרייך) האריכו מלכי בית קארל ימים על ממלכתם יותר ממלכי הבית ההוא בארץ אשכנז, אפס כי סר עֻזָּם מעליהם ולא עצרו כֹחַ לשוּם חַחִם באף אצילי צרפת וּמְתְגָם בִּלְחָיֵי אפרתיה אנשי הזרוע ועזי הנפש. בימי קארל התם (דער איינפֿעלטיגע) אשר הורם על כסא המלוכה אחרי קארל הבריא, נשאו ההערצאגים והגראפֿים ראש, ותעז ידם על המלך התם והחלש ההוא

קארל התם
ד"א תרנ"ח—תרפ"ט
898—929.

ולא סרו עוד אל משמעתו, והתקיף מכלם הלא הוא הוגא מפאריז, שם משטרו על המלך ההוא ויהי בידו כחֹמר ביד היוצר וכגרזן ביד החוצב, עד כי לאחרונה הִצְמִית בבית האסורים את חייו וישם עליו משמר כעל אחד מִדַּלַּת בני העם, אך בכל זאת לא הרהיב הוגא בנפשו עז לָשׂוּם כתר מלכות בראשו, כי ירא פן יחטא בזה לחֻקי תורתו ומשפטי דתו. והנה אף כי קצרה יד המלך קארל לעצור בבני עמו בעז מלך וגבורת שלטון, בכל זאת הרגיע ליושבי ארץ ממלכתו ולא נתן את הנארמאַנים השודדים לבוא ולשחת את הארץ בחמס ידיהם, כי הוא בתמתו וישרת לבבו נתן לראָללאָ ההערצאָג אַלוף הנאָרמאנים ארץ רחבת ידים, (הנקראת מני אז והלאה נאָרמאַנדיא על שם הנראמאנים), לְהֵאָחֵז בה הוא ובני עמו ולסחור אותה ככל אַוַּת נפשם, רק אם יֵאוֹתוּ כי מלך צרפת יהי אלוף לראשם ונגידם, גם יעזבו את דתם המתהללת באלילים ויבואו במסורת דת הנוצרים, ובכל עת אשר תקראנה מלחמה יעזרו לצרפת להלחם באויביה —. והנאָרמאנים אשר יתרון הכשר להם להביא לבב חכמה ולקנות דעת ומזמה, מהרו וימירו את שפתם בשפת צרפת, ואת מנהגיהם ודרכי חייהם במנהגי בני צרפת והליכות דרכיהם, בחריצות ידם חִדְּשׁוּ ערי חֹרֶב בארץ אֲחֻזתם ההיא, שִׁמְמוֹת ראשונים קוֹמֵמוּ, וַיְשׁוֹבְבוּ נתיבות לָשָׁבֶת, גם הצליחו את ארצם על ידי עבודת האדמה ועל פי חֻקים ישרים ומשפטים צדיקים אשר יעשה אותם האדם וָחַי בהם —. אחרי קארל התם, מלכו עוד שני מלכים בצרפת ממלכי בית קארל, אך סר צִלָּם מעליהם, נָשְׁתָה גבורתם, וילכו הלוך וָדַל מיום ליום, עד כי לאחרונה לא נשאר בידם כי אם השלטון על עיר ליאָן ובנותיה, ויתר ערי הארץ נפלו בידי אלופי הצרפתים ואציליהם בעלי האגרוף ואנשי הזרוע. אחרי מות המלך לודוויג החמישי אשר לא הניח אחריו בן יורש העצר, התחזק אחד מאלופי צרפת ושמו הוּגָא קאַפּעט בן הוּגָא מפאַריז ויורשו, וַיַּסֵּב אליו את המלוכה. לשוא התאמץ קאַרל מלאָטהרינגען לְהִלָּחֵם בו על דבר המלוכה אשר יאתה רק לו על פי משפט הירושה, כי הוגא קאפּעט תפש אותו בכפו ויצמות בבור השבי חייו, גם הפגיע בו וימיתהו, וַיֵּשֶׁב על כסא צרפת באין מפריע עוד.

לודוויג החמישי
ד"א תשמ"ו—מ"ז
986—987.
הוגא קאפּעט
ד"א השמ"ז—תשנ"ז
987—996.

נארמאנים

II. נאָרמאַנים ודאֶנים (Норманнъ и Датчане)

§ 345. יושבי חֲצִי הָאִי סקאַנדינאַפּיע (Скандинавія) *) הם חֹטֶר מגזע הגערמאנים, שָׂפָה אחת, דת אחת, וַהֲלִיכָה אחת להם. כמוהם שאפו תמיד רוח החֹפש והדרור, כמוהם נכספה גם כלתה נפשם לעשות גדולות ונפלאות, וכמוהם התאוו תאוה להתהלך מגוי אל גוי וממַמלכה אל עם אחר. הם נפרדו לשבטים רבים ולמשפחות שונות, גם למדו ידיהם לַקְרָב ואצבעותיהם למלחמה, וכל ישעם וכל חֶפצם לעשות מלחמות ונקמות באויביהם, לצוד ציד חיה ועוף, גם לשלול שלל ולבוז בז בארצות נכריות, ואת עבודת האדמה ותרבות מקנה הצאן והבקר עזבו בידי עבדיהם. הם אהבו משתה תמיד, בשיר שתו יין, וישמחו אלי גיל בכל עת אשר שבתו מעבודת המלחמה והציד. אך כגֹדל חשק לבבם לחיות חיי שעשועים וחיי שמחות וגיל, כן גָדלה אַוַת נפשם גם לָמות מות גבורים על מרומי שדה מלחמה. אמונה אֹמן (טריי"ע) היתה ראשית צדקתם, ואהבה טהורה למלאכת השיר והמליצה היתה ההרגשה היקרה האחת אשר נוספה בלבות האנשים העזים ההם אשר לא ידעו כל רגש יקר ונעים זולתה. בשירי גבורים מלאים רוח עצבת, והגדות מלאות רגשי עֹז ותעצומות, הללו את אבותיהם הראשונים ואת עלילותיהם וגבורותיהם. הם התגודדו גדודים גדודים וירחיקו נדוד לכל ארבע רוחות השמים, ואת חיי רוחם וכל חפציהם הפקידו באניות קלות העוברות ארחות ימים סֹערים על פני גלי זעם ומשברי קצף. בְּתֹר נאָרמאנים באו על חֳפי ים הצפוני לְפלס חמס ידיהם בארץ, וּבְתֹר דאֶנים התנפלו במאה התשיעית והעשירית בענגלאנד וישללו בה שלל רב, גם שָׂמוּ עליה מס כָּבֵד הנקרא בשם דאַנעגעלד, בגלל הַחֹק אשר היה בחצי אי סקאנדינאפּיען כי רק הבן הבכור ירש את כל נחלות אבותיו ואת כל נכסיהם, וליתר הבנים אין חלק ונחלה בכל אשר לאבותיהם, גם בגלל ארצם אשר איננה פֹּרִיָּה וּבְמִסְכֵּנֻות יאכלו המון יושביה להם עִצָּבִים, עזבו הבנים הצעירים את ארץ מולדתם ויהיו נודדים בארצות אחרות לאסוף הון ולצבור כסף בעושק וחמס, או ירדו הים באניות איבה לשלול שלל. ומיום ליום גברה התשוקה בלבות יושבי חצי האי ההוא לעבור בארצות רחוקות ולמלאות בתיהם כל הון יקר ונעים. גם אַוָתָם העזה לעשות גבורות ונפלאות כאחד הגבורים אשר שְׁמָם מְרוֹמָם על כל תהלה, תִּרְהִיבָה בלבבם עֹז להרים פעמיהם לארצות רחוקות ולהשליך נפשם מנגד לעשות להם עֹשֶׁר, יְקָר וגדולה ותפארת. כל איש אשר שָׁב לביתו בהון וָעֹשֶׁר ובכסף וזהב, היה נכבד מאד בעיני כל עַם הארץ, וכל המשוררים שָׁרוּ לו שירי כבוד ותהלה. גדודי הסקאַנדינאַפּים ההם אשר התמכרו לעבור ארחות יַמִּים, נקראו בשֵׁם „וויקינגער" והגדודים אשר נשאו את רגליהם ללכת אל ארצות רחוקות ביבשה, נקראו בשֵׁם „וואַרינגער" (W¨riuger א״ Varinger).

במאה

*) בשם שקאנדינאפיע נקראו שלש ממלכות האלה: דענעמארק שוועדען ונארוועגען.

§ 346. במאה התשיעית לספירת הנוצרים, מצאו הסקאַנדינאַפים (הנאָרוועגים) את אִי איסלאַנד וישבו שם. האִי ההוא מְכֻסה בשלג ורגבי קֶרח במַרבית ימי השנה, הָרֵי שְׂרֵפה (פֿייערשפּייענדע בערגע) ירגיזוהו פעמים רבות במבול אש אשר יריקו מקרבם, מעיני מַים חַמים יִמָצְאו שם במספר רב, והטבע הרבה לְפָאֵר את הָאִי ההוא במַחזות יקרות מחמדי בת עין. ולא ארכו הימים עד אשר פָּרַח אִי אִיסלאַנד וַיְהִי יְפֵה נוֹף בהריצות ידי הסקאנדינאַפים. דת אבותיהם ושפתם וכל חֻקיהם ומנהגיהם מצאו קן להם באי ההוא, ועוד במאה העשתי עשרה כאשר באו הנוצרים לגור שם, מצאו שמה הַשְׂכָּלָה וסדרי ישוב טובים וישרים, ועל כן נמשכו שם ימי דת האלילית יותר מבשאר ארצות גוים. גם המליצה והשיר המיוסדים על ארני עבודת אלילים בימי קדם החם, האריכו ימים על דאי ההוא יתר הרבה מיתר גויי הארצות עובדי אלילים. את לֵילות החֹרף הארוכים מאד, הקצירו יושבי האי ההוא בספורים והגדות אשר נהלו מאבותיהם, ובשירי גבורים עתיקי ימים ומלאים פלאות נשגבות, הצהילו את רוחם וישמחו את לבבם על האדמה ההיא הלוטה בערפלי עלטה וספונה בשבבת הקרח והרי שלג כל ימי החֹרף. מילדי האי ההוא היו מרבית המשוררים (Skalden) אשר גם בהיכלי מלכי הנוצרים אשר מלכו בסקאַנדינאַפּיע, סִפּרו את דְבר גבורות גבורי בני עַמָם בימים הראשונים וְחִין ערכם ועזוז נוראותיהם, ועל האי ההוא נאספו ההגדות העתיקות ומשלי הדת הסקאנדינאַפּית בשני ספרים הנקובים בשם ספרי עדדא (ספרי חכמה) —. הנאָרמאַנים יושבי אִיסלאַנד מצאו באחרית המאה העשירית לספירת הנוצרים את גרעֶנלאַנד (Гренландія) ויכוננו שם מושב. ולפי עֵדות סופרים רבים ונאמנים ידעו הנאָרמאַנים גם את ארץ החדשה אַמעריקאַ אשר פיהם יקבנה בשם ווינלאַנד על שם זמורות גפן היין אשר גדלו שם פרע, אך ברבות הימים נשכח שם הארץ ההיא וזכרה עד אשר מצא אותה הספן הגדול קאלומבוס —. בעת ההיא לחמו הנארמאנים הנקראים וואַראֶגער (וואָרינגער) עם עַמי הפינים והסלאַווים היושבים על חוף ים הקדמוני (אָסטזעע), ואז שלחו הסלאווים הפראים והפרועים במדותיהם מלאכים אֶל הרוסים, שבט אחד משבטי הוואַראַגער, ויחלו את פניהם לבוא ולרשת את ארצם גם לשלוט בהם כְּאַוַּת נפשם. „ארצנו טובה היא ופֹרִיָה“, אמרו הסלאווים אליהם, „אך צלמות ולא סדרים בה, ואפס עָצור וְעָזוּב בתוכה, על כן בואו נא אלינו ומשלו בנו ואנחנו נסור אל משמעתכם כעבדים נאמנים אל אדוניהם! —“. הרוסים שמעו בקולם ויבואו ויירשו להם את ארץ הסלאַווים, והנשיא הגבור אשר מָשַׁל אז על הרוסים, הלא הוא רוריק, אִוָה את עיר נאָווגאָראָד למושב לו, ומשם משל ממשל רב בשנת ד"א תרכ"ב 862 על רבבות אלפי הסלאווים ועל בני עמו ושבט נחלתו, ומחלציו יצאו נשיאים גדולים אשר נמשכה ממשלתם עד אחרית המאה השש עשרה לספירת הנוצרים, אך הם החליפו את שפתם ואת דרכי

היהם

חייהם בשפת אזרחי הארץ ההיא מעולם ובדרכי חייהם, וברבות הימים נבלעו בתוך המון הסלאווים הרבים והעצומים עד כי שכחו את ראשית מוצאם ואת הנארמאנים צור מחצבתם גם את סקאַנדינאַפִיע מַקֶבֶת בּוֹר נֻקרו. בני רוּרִיק הֶעתיקו את כסא כבודם מנאָווגאָראָד אל עיר קיעוו, ובחֶזקתם ועזוזם עברו ארחות הנהר הגדול נְהַר רניעפער ויתרידו את ממלכות ביצאַנץ, ומלך קאָנסטאַנטינאָפעל היה להם למס עֹבֵד ימים רבים. גם את מלכי (Хазары) הכוזרים הכניעו תחת ידם, ותחת אשר עד הימים ההם לקחו הכוזרים מס מכל שבטי העמים היושבים בארץ המערב, היו הם למס לבני הרוסים. ויתר דברי ימי נשיאי רוסיא ההם, נספר במקום שיְדֻבר בהם, ועתה נשובה נא אל הנאָרמאַנים והדאֶנים. רֻבֵּי עַמֵי הנארמאנים התמכרו לדת אבותיהם וַיִצָמְדוּ לעבודת אליליהם וימאנו לשוב, ואף כי עוד בימי לודוויג החסיד הֵרִים אַנסגאַר הבישאף הראשון בעיר האמבורג את פעמיו אל הנארמאנים הסקאנדינאַפִּים ויוכיחם בדברים נמרצים להשליך את דתם המתהללת באלילים ולהמיר אותה בדת הנוצרים, וגם אחרי כן שֻׁלחו עוד שליחי הדת (מיסיאָנאֶרע) אליהם מעיר ברעמען, בכל זאת עברו עוד מאתים שנה עד אשר עזבו הסקאנדינאַפִּים את דתם, דת ארין, וימירוה בדת הנוצרית. כי הם היו דבקים מאד בדת אבותיהם ובמשלי אליליהם אשר בהם מְשֻׁלבים דברי ימיהם ותולדות גבוריהם ודרכי חייהם מימים קדמונים, ועל כן הקשו את ערפם ויאטימו את אזניהם ולא שמעו ולא האזינו אל כל דברי השלוחים הנוצרים אשר דברו אליהם יום יום לנטוש את דתם ואת אליליהם, ובתרות אפס בם גם בהאמינם למצוא חן בעיני אליליהם ולהפיק מאתם רצון, הרסו את בתי תפלות הנוצרים, ערו ערו עד היסוד את כל בתי מקלט נזיריהם, ואת כהניהם רצחו וישפכו את דמם כמים סביבות מזבחותיהם בבתי תפלותיהם.

§ 347. הנה נא ידענו כי הדאֶנים הִשְׂתָּעֲרוּ על ארצות רבות וַיְשֹׁסּוּ את יושביהן, אך יותר מכלן נאנחה ארץ ענגלאנד תחת ידי השודדים ההם. כי בימי מלכי בית עגבערט החלשים וחסרי חיל, התנפלו הדאֶנים בענגלאַנד וּכְשֹׁד מְשַׁדֵי שדדו את כל מחמדיה ולא השאירו מחיה בכל עריה הבנויות על חוף הים, גם את לאָנדאָן עיר הבירה שללו וַיָבֹזוּ וַיְנַצְלוּ אותה, ועוד הוסיפו להרע ולהשחית את הארץ ההיא ויהרסו את בתי תפלותיה אשר נבנו בימים ההם, ויחריבו את בתי מקלטה, ויתחתרו בכל עֹז לשרש את דת הנוצרית מתוך יושבי הארץ. גם אַלפֿרעד הגדול לא יכול לעמוד לפניהם, ובתגרת ידם הוּרַד מכסא מלכותו ויהי נע ונד בארץ ימים רבים, עד אשר חבל תחבולות רבות ויעש גבורות עצומות בשקידה נפלאה מאד, ועל ידיהן הצליח להכות את הדאֶנים אחור ולשוב על כסא מלכותו, ומני אז לא נועזו עוד הדאֶנים לבוא בגבול ענגלאַנד לשלול שלל כבראשונה. גרודים אחרים מבני הדאֶנים נכנעו תחת יד אַלפֿרעד ויקבלו עליהם את דת הנוצרית, ועל כן הניח להם אלפֿרעד

לשבת בנאָרטהומבערלאַנד *) . ואחרי אשר גרש אלפרעד את אויביו מפניו , התנרב להשכיל להיטיב לבני עמו , להדריכם בדרכי ישר ומעגלי צדק. כהמלך קארל הגדול , הגדיל גם הוא לעשות בארץ מלכותו , הושיב שרים ושופטים ישרי לב בכל ערי המדינות , הקים בתי ספר ללמד בהם את בני הנעורים ארחות חכמה ודרך תבונות , בנה בתי תפלות לבני דתו וְעַמּוֹ, חִיָּה את עבודת האדמה ויארירה , אסף את שירי הגבורים אשר שרו הזאקסען האנגלים בדורות קרומים , והוא בהודו וכבודו ובעצם ידו העתיק לשפת ארצו את ספרי החכם באָאֶטהיום , את ספרי אויגוסטינוס (אויגוכטינם בעקעננטניסע) ואת ספרי דברי הימים אשר כתב אָראָזיוס הכהן הספרדי ועוד ספרי חכמה רבים כאלה , גם קרא אליו חכמי לב מילדי בני ארצו ומארצות אחרות וישם הבשרה על שכמם להפיץ את ידיעת דברי הימים, את ידיעת מֶחקרי ארץ (געאָגראַפיע) ואת חכמת החשבון והמדידה בתוך ארץ ממשלתו . סוף דבר כי כגדל המלך הגדול הזה בשדה מלחמה , כן גָדַל גם בממלכתו פנימה בהשכילו את בני עַמו וּבְהַפְרוֹתוֹ יֶשַׁע בכל ערי ארצו ובכל נוף ופלך . בענינים גדולים הנוגעים לטובת העם , המתיק עצה עם אצילי הארץ ואפרתיה, ויט אֹזֶן קשבת לעצתם . הוא היה לְמֹשֵׁל בני העם לבל יפזרו הון ולבל יאכלו מעדנים וישתו ממתקים ולא יפיקו נפשם לתענוגות בשרים , כי גם הוא לא פזר הון ולא הֶעלה על שֻׁלחנו מעדני מלך , רק חָיָה כְּחַיי אחד העם בביתו וגם בלכתו בדרך , וכל מעשיו היו במשטר וסדרים. אך בימי יוצאי חלציו הוסיפו עוד הדאֶנים להרגיז את ענגלאנד ולפרוץ בה פרץ , כי הם התחברו אל עַמֵי השאָטטים והקעלטים וכלם כאחד הריקו חרבותיהם על הזאקסען האנגלים לשבר את זרועם ולהשאות את כסא מלכותם גלים נצים . אפס כי אַטהעלסטאַן מלך ענגלאנד , איש גבור מלחמה , חשף את זרוע עזו ויך את המתקוממים ההם מכת בלתי סרה על יד ברונאַבורג. רבבות חללים הפיל על מרומי שדה קטל, שבעה נסיכים מבני הדאנים גם חמשה מלכים ממלכי הקעלטים הכריע לטבח ביום קרב ומלחמה , ביום הרג רב ההוא . על אודות הנצחון הנפלא ההוא שרו משוררים רבים מילדי האנגלים , גם משוררים מהללים מבני הסקאַנדינאַפים הנקראים בשם בארדען. ואחרי מות אטהעלסטאן, ישב עדמונד בנו על כסאו אחריו , וגם הוא היה גבור משכיל ובעל מלחמות , ויפל אימתו ופחדו על המתקוממים עד כי לא יכלו להרים עוד ראש . אמנם המלכים אשר מלכו בארץ אחרי עדמונד , היו חסרי לב וחדלי כח , ולא קרעו את סְגור עיניהם לראות את הנולד , ועל כן הביאו על ממלכתם תלאות נוראות ומצוקות איומות . בימי המלך עטהעלרעד השני , הוסיפו הדאנים היושבים בנארטהומבערלאנד להרים קרן ולהעיז פניהם נגד הזאקסען האנגלים , גם שאפו תמיד לאכול עד ולחלק שלל ארוני הארץ ההיא כאשר הסכינו לעשות כן בימים הראשונים

*) נארטהומבערלאנד מדינה בענגלאנד על ים הצפוני וגבולה נשען על שאטטלאנד .

הראשונים, עד כי חרה בהם אף הזאקסען האנגלים ויקומו עליהם בחרב, ובלילה אחד רצחו אותם לאלפי אלפים. הרצח הנורא ההוא עשה לו כנפים ויעף עד דענעמארק, ויהי בהשמע הדבר למלך הדאנים, הלא הוא סוענאָ המכונה בשם "איש מצליח" (דער גליקליכע) אשר לכד לפני ימים מעטים את נאָרוועגען ויספחה אל דענעמאַרק ארץ ממלכתו, רָגַז מאד על הרצח ההוא, גם שמח במצאו את התואנה אשר הוא מבקש מימים רבים להתנפל בארץ ענגלאנד בחרב לשלול שללה ולנַצל אותה כבימי קדם, וחפצו בידו הצליח כי שם שמות בארץ ההיא וַיְמַלֵא את אוצרותיו זהב וחמדת כל סגלה מהשלל הרב אשר שלל שם, ולא נח ולא שקט עד אשר שָׂם את ממלכת ענגלאנד הדום לרגליו, והמלך עטהערלאנד נס כנוסת חֶרב אל נאָרמאַנדיאַ, ועל כסא מלכותו ישב בן סוענאָ, הלא הוא קאוינט הגדול, ויחבר את ענגלאנד אל דענעמאַרק ואל נאָרוועגען וימלוך על שלשתן יחד. אחרי מות קאוינט הגדול ובניו, צלח עדואַרד, נצר מגזע מלכי ענגלאנד, לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה אחרי עשותו תחבולות נפלאות ומזמות רבות ומלחמות עצומות. האיש עדוארד הזה נעצר בנארמאנדיא כל הימים אשר מלכו

קאוינט הגדול
ד"א תשע"ז—תשצ"ח
1017—1035.

עדוארד
ד"א תשע"ד—תתכ"ז
1014—1066.

הדאָנים בני הנֵכר בענגלאנד, ויאהב מאד את הנארמאַנים הצרפתים, ויבחר בדרכיהם ובמנהגיהם וַיִצָמֵד לכל הליכותיהם, וגם אחרי כן בשבתו על כסא המלוכה בענגלאַנד, היה כל ישעו וכל חֶפצו לטעת את הליכות הנאָרמאַנים וכל דרכיהם ומנהגיהם על אדמת ענגלאַנד, ובלכתו ערירי ולא היה לו בן יורש עצר, צוה לפני מותו להושיב על כסאו אחריו את ווילהעלם בן ראָבערט נשיא (הערצאָג) נאָרמאַנדיאַ. אך בני ענגלאנד לא אבו ולא שמעו לו להמליך עליהם מלך מעם אחר, ומה גם כי עוד לא נכרת איש מבית מלכיהם הראשונים, ובעצת כלם שמו כתר מלכות בראש האַראַלד איש החיל. אך ווילהעלם מנאָרמאַנדיאַ היה כביר כֹּחַ ואיש מלחמות, ויגמור אֹמֶר לקחת את נזר מלוכת ענגלאנד ביד חזקה ובזרוע נטויה, ויבחר לו ששים אלף גבורים מגבורי הנאָרמאַנים ויבוא בשערי ענגלאנד ויתגר מלחמה בהאַראַלד, במלחמה ההיא נפל האַראַלד שדוד, כי חֲלָפוֹ חֵץ שָׁנוּן מאיתן קשת הנארטאנים, גם מבחר בחורי ענגלאנד ואצילי בני עמה נפלו לפי חרב ביום עֶבְרות ההוא, והמלוכה נָסַבָּה לווילהעלם, ומן הוא והלאה נקרא בשם "לוכד ארצות" (דער עראָבערער), ויקשה מאד את ידו על האנגלים וירועם בשבט ברזל. את שפת הצרפתים (שפת ארץ מולדתו) שָׂם לשלטת בענגלאַנד, את נכסי עשירי העם לקח בזרוע ויתן אותם לְפָרָשָׁיו בני הנאָרמאַנים אשר עזרו לו במלחמותיו, את אנשי צבאותיו הֶעשיר עֹשֶׁר גדול מכסף ענושים וזהב חמסים אשר לקח מאת אצילי בני האנגלים, ואת פקודות הכהנים ומשרותיהם (אשר על פיהן יש לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָהָב יָזֹקוּ), שָׂם על שכם אוהביו ורעיו הנאמנים, ואת חקי ענגלאנד וכל

משפטיה הישנים, הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ בְּעֶצֶם ידו, ועל מְעִי מַפַּלְתָּם נָטַע את חֻקֵּי נאָרמאַנדיא וכל משפטיה —.

§ 348. ימים מעטים בטרם נקרו ויאתיו כל הקורות ההן לכד ראָבֶערט גואיסקאַרד („בעל מזמות") את מרבית ארץ איטליא התחתונה, והאיש ראָבערט היה יפה תאר ויפה מראה, גבור חיל ובעל מזמות, וגבורתו ומזמותיו הרבות עמדו לו ללכת מחיל אל חיל ולעשות לו שֵׁם בגבורים. אחרי לכדו את ארץ רבה ההיא, לקח לו שֵׁם הכבוד נשיא אַפוליען וקאַלאַבריען, ובאַוּת נפשו הִרְכִּיב את הפאַפסט להיות אַלוּף לראשו ולסור אל משמעתו —. ובאָעמונד בְּנוֹ הגבור, הרחיב עוד את גבול איטליא אשר לכד אביו, כי תפש עוד ערים חדשות ויספחן אל איטאליא, ובעת ההיא לכד גם ראָגנער ראגער השני אֲחִי ראָבערט ערים בצורות מידי הערביאים, הלא הן ד"א תת"צ—תתקי"ד פאלערמה ומעסינה המתנוססות על אי סיציליא, גם את כל 1130—1154. הָאִי ההוא ויתר עריה לכד בחרבו הקשה. אך עד מהרה כָּבָה נֵר ראָבערט וְאָבַד נִירוֹ וְאָפֵס עוד עָצוּר וְעָזוּב בְּאָרְצוֹת אשר לכד, ואז קם בן אחיו, הלא הוא ראגנער השני, ויחבר את אי סיציליא אל איטליא התחתונה, ועל פי מצות הפאַפסט מָלַךְ על שתיהן יחד, וַיְיַסֵּד את מלוכת נעאַפעל וסיציליא. לרגלי החֻקים והמשפטים הישרים, ורגלי ההשכלה והמדעים אשר פָּרְחוּ בעיר זאַלערנה ואַמאַלפִּי, ולרגלי עבודת השדות והגנים, המסחור וכל מלאכת עבודה, רָמָה קֶרֶן נעאַפעל בכבוד, והממלכה החדשה הזאת פרחה כגפן ויהי כזית הוֹדָהּ, אך יפעת הארץ ההיא, ארץ התימן, אָבִיב עולמים השורר בה בַּהֲדַר חמדתו, אדמתה המאֻשרת הנותנת מעדני מלך וכל פרי הלולים המשמחים אלהים ואנשים, הִשְׁחִיתוּ את דרכי הנאָרמאנים היושבים בתוכה, כי שָׁמְנוּ ויבעטו, עָשׂוּ פִּימָה עֲלֵי כֶסֶל, ויבערו ויכסלו ללכת ארחות עקלקלות —. חמשים ושש שנה מלך ראגנער ויוצאי חלציו אחריו בארצות התמודות והיקרות ההן, אך מקץ הַשָּׁנִים ההנה נָסַבּוּ ותהיינה למלכי בית האָהענשטויפֿען למורשה כאשר נספר במקום שיְדֻבַּר בהם.

---

1. מלכי אשכנז הזאַקסים (ד"א תרע"ט—תשפ"ד 919—1024)

Саксонскій императорскій Домъ

§ 349. אחרי מות המלך האחרון ממלכי הקאראָלינגים בארץ אשכנז (ד"א תרע"א 911), התאספו נשיאי האשכנזים למתיק סוד וּלְהִתְיָעֵץ את מי יבחרו עליהם למלך מקרב אחיהם, ואחרי הִתְוַכְּחָם ימים אחדים אודות הדבר הגדול הזה, נועצו לב יחדו להמליך עליהם את קאָנראַד נְשִׂיא פֿראַנקען, איש מִשְׂכָּה וּמְפֹאָר, גבור חיל, הולך במעגלי צדק וכל מעשהו באמונה. אך כְּשֶׁבֶת המלך הזה על כסא מלכותו, בגדו בו נשיאים אחדים ויתנו לו כתף

סוררת

סוררת, כי גַאֲוַת לבם לא נתנה אותם לְלַמֵד עליהם אַלוּף לראש את האיש אשר זה מעט היה אֱנוֹש כְּעֶרְכָּם, ועל כן נלחץ המלך החדש לשלוף חרבו מתערה ולעשות מלחמה בסוררים ההם, ומה גם בהיינריך נשיא זאקסען אשר היה אויבו בנפש ובמלחמות תנופה נלחם בו בלי הפוגה. ולמען תֵּת פחדו על השרים הסוררים ההם, צוה המלך להמית בחרב את הגראף ערכאַנגער ואת הגראף בערטהאָלד ראשי המורדים. אחרי הַכְנִיעוֹ את אויביו תחתיו, ואחרי הַרְגִיעוֹ את ארץ אשכנז וישם בה סדרים ישרים וְחֻקֵּי חיים, נפל למשכב וַיַּחַל את חָליו אשר מת בו. ולפני מותו עשה מעשה צדיק וחסיד, כי הסיר את עטרת ראשו ברצונו הטוב ויתן אותה אל איש מלחמתו ואויבו בנפש, הלא הוא היינריך נשיא זאקסען, בְּיָדְעוֹ כי הוא יצלח למלוכה יותר הרבה מבערההארד אָחִיו (אשר לו משפט הירושה לָשֶׁבֶת על כסא מלכותו אחריו), כי עז בידו לְרַד לפניו אויבי אשכנז, וגבורה וחסד בימינו להצליח את האשכנזים לאורך ימים. ויקרא אליו את עבערהאַרד אָחִיו ויאמר אליו: „הנה נא ידעתי כי אנחנו בני הפֿראַנקים כבירי כחַ ובידנו עָרֵי מבצר וגבורי מלחמה רבים ועצומים, אך בכל זאת יתר שאת להיינריך נְשִׂיא זאקסען עָלֵינוּ בחכמה, בְּעֵצָה, בתחבולות ובהליכות המלוכה, על כן קח נא את עטרת המלוכה, את הנזר ואת העדות והביאה אותם להיינריך וְהַמְלִיכֵהוּ על ארץ אשכנז תַּחְתָּי, וּשְׁלוֹם אמת יהיה בינך ובינו כל הימים, ואל כל נשיאי ארצנו תאמר כי קאָנראַד ההולך למות מחלה את פניהם לתת הוד מלכות להיינריך נשיא זאקסען לטוב להם —". אחרי הדברים האלה גוע קאָנראַד וימת בשנת ד"א תרע"ח 918, וזכרו לברכה בפי כל האשכנזים. ועבערהאַרד אָחִיו שָׁמַר את מִצְוָתוֹ ויקח את הנֵזר והעטרה וכל עֲדִי המלוכה וילך אל היינריך נשיא זאקסען להמליכו על האשכנזים. ויהי בבואו אל היכל הנשיא ההוא, לא מצא אותו בביתו, כי היה אז בשדה לָצוּד צפרים, ועל כן כִּנוּהוּ סופרי דברי הימים ההם בשם „צוֹדֵה צפרים" (פֿאָגעל-שטעללער, Птицеловъ), ובשובו לביתו הָכְתַּר בְּכֶתֶר המלוכה, וכל האשכנזים שמחו לקראתו, כי היה איש מופת, אמיץ לב בגבורים, חכם מְחֻכָּם, אוהב צדקה ומשפט ויראת אלהים היא אוצרו.

היינריך הראשון ד"א תרע"ט—תרצ"ו 919—996.

§ 350. כשבת המלך היינריך על כסא מלכותו, חשף את זרוע עֻזו ויעש ישועות בקרב הארץ. את ממלכתו הגדיל וַיַּאְדִּיר, גם הרחיב את גבולה קֵדמה, צָפוֹנָה וָיָמָּה. בפאת קדמה בנה את המבצר הנקרא בשם ווייסען לעצור בעד הסלאַווים מֵהִתְפָּרֵץ בארץ ממלכתו, בפאת צפונית יָסַד את שלעזוויג לָשׂוּם בריח ודלתים להראָנים השוללים אשר שטפו עברו בכל שנה בארץ אשכנז לשלול שלל, ובפאת נים סְפַח את לאטהרינגען לארץ אשכנז כבראשונה. גם על הווענדים המתבודדים בגבול ארצו קדמה, פָּקַח את עיניו וַיְמְרִיצֵם לעזוב את אליליהם ופסילי עֲצַבֵּיהֶם וַיַּדְרִיכֵם בדרכי האשכנזים הישרים עד כי נהפכו לאנשים אחרים. נפלאים

מעשי הקיסר הזה, אך נפלא מכֻּלם הוא דְבר גבורתו להכניע את המאַגיאַרים (האונגאַרים) תחת ידו. כי המאגיארים הפראים והשודדים פרצו בכל שנה בארץ אשכנז וישימו בה שַמות ושערוריות: בָּזְזוּ את עשתרות צאן האשכנזים ואת עדרי בקריהם, שָׁללו את הונם ורכושם, השחיתו את יְבול השדמות בשעטות פרסות סוסיהם ולא השאירו כל מחיה בארץ, אנשים נשים וטף לקחו בשביה, גם דמים רבים שפכו בעברת זדונם ואין מידם מציל, כי מי יעמוד לפני משחיתים נוראים מהררי טרף כמוהם? ולפני גבורתם השובבה והאיומה מי זה יתיצב?. ובראות היינריך כי אין בו כח לְשַבֵּר את זְרועות השודדים הנוראים ההם, כרת עמהם ברית שלום על מֶשֶךְ תְּשַע שָנים וַיֵט שכמו לשאת את המס הכבד אשר שָמו עליו במחיר השלום ההוא. אך במשך השנים ההן עשה היינריך חיל, הרים מבני האשכנזים גבורי כח ואנשי חיל וַיְלַמְדֵם מלחמה, בנה מבצרים רבים חזקים ובצורים מאד וישם בהם כלי מלחמה לרוב, וברבות הימים רהבו המבצרים ההם ונסבו ויהיו לערים גדולות, ועל כן קראו חכמי הדורות את היינריך בשם «בּוֹנֶה ערים». ויהי כי הקיפו תשע שְנות הַשָּלום, בָּטַח היינריך ברוב מִבְצָרָיו וּבפָרָשָיו ואנשי חילו הגבורים, וַיְמָאֵן לתת עוד להמאַגיאַרים את המס אשר נטלו עליו, וַיְהָתֵל במלאכיהם שרי המס וַיָעַט בהם. לדבר הזה חרה אף המאַגיאַרים עד להשחית ויזעיקו את בחירי גבוריהם ויעלו כשואה בארץ אשכנז ויערכו על היינריך מלחמה, אך היינריך התגבר עליהם ויך במשמניהם מכה נוראה מאד, וישחקם כעפר על פני רוח, וַיַּרְקִיעֵם וידיקם אצל מחוז מערזעבורג, ותשקוט הארץ כל ימי היינריך, והמאגיארים לא נועזו עוד להציג כף רגלם בארץ אשכנז. והיינריך הִשְׂכִּיל מאד לעשות וַיְחַבֵּר את כל ארצות אשכנז הנפרדות, לממלכה אחת תחת שבט מלכותו, אך אל החקים והמשפטים אשר לכל שבט ושבט, לא שלח את ידו. אחרי הדברים האלה גוע הקיסר היקר הזה וימת.

§ 351. אחרי מות היינריך הראשון, מלך אָטטאָ בְּנוֹ, והאשכנזים כִּבדוהו בשם אָטטאָ הגדול. הקיסר הזה יצא בעקבות אביו ולא הטה אֲשֻרָיו מִני ארחותיו במשפטי המלוכה, אך היה גדול ממנו במאד מאד! הוא הִתְעַתֵּד מֵרֶחֶם מאת אביר הטבע להיות שַׁלִּיט ומושל באדם, הוד מלוכה הוּצַק על מְרוֹם מִצְחוֹ, יראת הכָּבוד רָחפה על הדרת פניו, וּמִבָּבוֹת עיניו שביבי עֹז וזיקי גבורה הִתְמַלְּטוּ. הוא היה מלך אביר, מלך עזוז וגבור, מלך חכם ונבון, וּמַפליא לעשות. בְּגֹדֶל זְרועו הִשְׁפִּיל גַּאֲוַת עריצים, וזרוע רָמָה גָּדַע, אך לַעֲנָוִים וישרי לב נתן יְקָר וגדולה יישביעם רצון. הוא שָׂם כל מַעיָנָיו לעשות משפט וצדקה בארץ, וַיְצַו את השופטים בחזקת היד לשפוט כל אדם בצדק ולשלם לאיש כמעשהו בלי כל משוא פנים —. כהיינריך אביו הרחיב את גבולות ארצו גם הוא, כי קרע נפות ימחוזים מארצות הסלאַווים והדאֶנים וַיְחַבְּרֵם לארץ אשכנז, ויתאמץ להעביר

אטטא הגדול
ד״א תרצ״ז—תשל״ג
936—973

גלולים

גלולים מן הנפות והמחוזים ההם ולְשָׁרֵשׁ מתוכם את זבחי האדם אשר זבחו הפראים ההם לעצביהם, גם לְהַשְׁרִישׁ בתוכם מִדות טובות ומעשה צדק אשר יעשה אותם האדם וָחַי בהם. הערמאַן הביללונגי נשיא זאקסען בעת ההיא, וגעראָ המושל בלויזיטץ, היו עוזריו וּזְרֹעָיו ויתמכו בידו להוציא את מעללי צדקתו לאור. הוא הִכָּה את האונגארים אשר הוסיפו להתנפל בארץ אשכנז לשלול שלל, ויכריעם בחרבו הגדולה אצל לעכפֿעלד הקרוב לעיר אויגסבורג, ורק פליטים נָסוּ מהמערכה וַיִמָּלְטוּ, ומאז לא יָספו עוד האונגארים לבוא בארץ אשכנז. במלחמה הגדולה ההיא אשר לָחַם אָטטא עִם האונגארים, נלוו אליו כל בחור וכל איש חיל משבטי עמים שונים: באַייערים, פֿראַנקים, שוואַבים, באֶהמים, זאַקסים ויתר העמים היושבים על נהר רהיין, וְכֻלם כאיש אחד חברים היו זרוע להמלך הגבור הזה וַיָסֹבּוּ לראשו ביום קרב ומלחמה. אך דת הנוצרית לא מצאה קן לה בארץ אונגארן עד אחרית שנת המאה ההיא בימי המלך שטעפֿהאַן אשר נתן חֻקים טובים ומשפטים ישרים בימים ההם, ולמן היום אשר השליכו האונגארים את שקוצי עיניהם והאלילים כליל חלפו, עזבו מעט מעט את משובותיהם ואת זדונם וחמס ידיהם, ויתנו את לבבם להתהלך הליכות עולם ולהיות אנשים —. והמלך אטטא לא נח ולא שקט עד עשותו ועד הקימו את מזמות לבבו להעלות לשמים שִׂיאוֹ ולשום לראשו עטרת קיסרי רומא, את הדר כבוד השם הזה הנחיל גם לכל מלכי אשכנז אשר ישבו על כסאו אחריו. ואחרי בואו במסורת החתונה עִם אַדעלהיידע היפה בבנות והישרה בנשים אשר קראה לו לעזור לה מֵאָרְבוֹת ידי בערענגאַר הָאִיפְּרעאי, ואשר היתה מַלְכַּת בורגונד ואיטאליא התחתונה, האמין כי יאתה לו המלוכה גם על איטאליא באשר הוא בעל המלכה המולכת בארץ ההיא, ומה גם כי הוא נשאר הנצר האחרון ממלכי בית קארל הגדול אשר מָלַךְ גם על איטאליא —. אמנם יותר מהזכות אשר לו בגלל אשתו, גם יותר ממשפט הירושה אשר לו בגלל היותו יורש עצר, הושיעה לו יְמִינוֹ וחרבו הקשה, כי בחרבו יָרַשׁ את ארץ איטאליא ובכח הזרוע שָׂם בראשו את כתר המלוכה ויחבר את ארץ איטאליא לארץ אשכנז להיות ממלכה אחת ומלך אחד ימלוך על שתיהן. אחרי כן הֵרִים פעמיו לעיר רומא ושם הוּרַם וְהוּנַף לקיסר רומא, גם הֵבִיא את הרומאים באָלה ובשבועה לבל יבחרו עליהם פאַפסט מבלי ידיעתו או מבלי ידיעת מלכי אשכנז אשר ישבו על כסאו אחריו, ויעש זאת לחק עולם. אך ברבות הימים הֵפרו הפאַפסטים את האָלה ואת השבועה ההיא, ומבלי שְׁאוֹל את פי מלכי אשכנז שָׂמוּ לראשם את עטרת גאות הפאַפסטים —. והנה מעת אשר חֻברה ארץ איטאליא לארץ אשכנז, נָגַהּ אור ההשכלה גם על האשכנזים, כי יושבי איטאליא הוֹרוּ אותם דרך תבונות, מדות ישרות וידיעות שונות, אך לעומת זאת באו גם צרות רבות ורעות ותלאות נוראות על האשכנזים לרגלי ההתחברות הזאת —.

§ 352. אחרי מות הקיסר אָטטאָ הראשון, ישב בנו אָטטאָ **אטטא השני**
השני על כסאו אחריו, וכל ימי מלכותו סבוהו מלחמות גדולות **ד"א תשל"ג—**
ועצומות, כי אפרתי האשכנזים מרדו בו, גם אצילי איטאליא **תשמ"ג. 973—983**
פנו לו עֹרֶף ולא פנים עד אשר הריק חרבו וילחם בם במלחמות תנופה, גם
הצרפתים התפרצו מפניו ויתאמצו לקחת מידו את לאָטהרינגען, והיוָנים
והערביאים אשר באיטאליא התחתונה לחמו בו גם הם על אשר חתר בכל עז
למלוך גם בארץ ההיא באמרו כי היא נִתְּנָה שִׁלּוּחִים לטהעאָפַאַניא אשתו וְלוֹ
יאתה המלוכה בתוכה, וכבר רמה ידו על אנשי מלחמתו ההם ויקרע מידם את
נעאַפעל, את זאַלערנא ואת טאַרענט, וַיְקַו כי עוד מעט ימלוך על כל העמים
יושבי הארץ עד ים הדרומי, כֻּלָּם יְהוֹדוּהוּ בְּתֶר קיסר רומא וכלם יקבלו עליהם
את דת נצרת. אך לא כאשר קוה כן היתה! כי במלחמה הגדולה אשר היתה
על יד באַזאַנטעללאָ, נָשתה גבורתו ונגדעה זרועו, מבחר גבוריו נפלו בחרב,
ובחורי אנשי חילו גְאוֹן צְבִי האשכנזים למס היו, וגם הוא בהעמיקו את נפשו
עם מתי מעט בעומק המלחמה, לא עמד על חרבו, ויתן לשבי עֻזּוֹ וְהוֹדוֹ
ביד צָר, אך עד מהרה נמלט כצבי מִיָּד, כי בידעו לשחות, התנפל במים
עזים, ויפרוש כפיו וַיַּחַץ את הגלים והמשברים, ויעבור שלום, ותהי לו נפשו
לשלל *) —. אחרי מות המלך הזה, ישב בְּנוֹ אָטטאָ השלישי **אטטא השלישי**
על כסא מלכותו. הוא היה חכם לבב ונבון דבר וידיו רב לו **ד"א תשמ"ג—**
בכל המדעים, כי טהעאָפַאניא אִמּוֹ חכמת הנשים, גם אַדעלהיידע **תשס"ב**
אִמּוֹ זקנתו, חָנְכוּ אותו מִימֵי יַלְדוּתוֹ ללכת בדרך חכמה ואורח **983—1002.**
תבונות, ומוריו היו חכמים מחֻכָּמים עד מאד, הלא הם החכם המהולל
נערבערט, והבישאף המשכיל הגדול בערנוואַרד, ויתחכם אָטטאָ מכל בני גילו
ומכל חכמי דורו, ויהי מופת לרבים, ויקראו לו „פלא! ילד חכם וקיסר משכיל
מאין כמוהו! —". אפס כי בכל אלה לא צָלַח למלוכה, כי לא היה בו כֹּחַ
לעצור בְּעַם כָּבֵד מרי נפש וגבורי מלחמה כהאשכנזים. הקיסר המרומם הזה ידע
ערוך את חֵין עֶרְכּוֹ ואת הוד תפארתו, ונפשו מלאה רעיונות נשגבות מִדֵּי זָכְרוֹ
כי הוא מְמַלֵּא מְקוֹם שני בתי המלכים האדירים בארצות הקדם ובארצות המערב,
ולמען עוֹרר עוד בקרבו רוח חכמה ורוח הַמֹּשֶׁל וּמִשְׂרָה ביתר שׂאת ויתר עָז,
הֵרִים פעמיו לעיר אַאַכען אל קבר קאַרל הגדול, וַיְצַו לפתוח את קבורתו,
וירד בתוכה ויתבונן על שארית הפליטה אשר נשארה עוד מהקיסר הנעלה

ההוא

*) בין השרים שומרי ראש הקיסר הזה, היה גם איש יהודי מארץ איטאליא ושמו קלונימוס אשר אהב את הקיסר מאד ואשר שם נפשו בכפו להציל אותו ממות. כי בעת אשר לחם הקיסר עם הערביאים והיונים אצל באזאנטעללא (ד"א תשמ"ב 982), היה גם קלונימוס על ידו תמיד. ויהי בנפול מבחר אבירי אשכנז לפי חרב במלחמה ההיא, והסוס אשר רכב עליו הקיסר נפל גם הוא, נתן לו קלונימוס את סוסו אשר רכב עליו למען ינוס מהמון האויבים אשר סבוהו. כי הוא לא שם לבו להציל את נפשו, ולבו היה חרד מאד רק על הקיסר אדוניו כי ינצל, ובעזרת הסוס ההוא מהר הקיסר לבוא עד חוף הים ויפרוש כפיו לשחות וימלט.

ההוא, וַיִדר נדר לצאת׳ בעקבותיו, לאחוז דרכו ולהפליא עֲשׂות כמוהו —. הגיון רם ונשא כזה הִתְנוֹסֵס תמיד כל הימים בחבו, ונוסף לזה אהב אהבה נצחת את חכמות היונים והאיטלקים, וכל אלה הֵעִירו בקרבו תשוקה עזה לָשׂוּם את רומא „עיר הזהב" לעיר הבירה בארץ ממלכתו, אך הַמָּוֶת הִקְצִיר את ימי עלומיו וישם לְאַל את כל מערכי לבבו ותאות נפשו הגדולה והעדינה. בחדרי לבב הקיסר הצעיר והנשגב הזה, נוססה גם רוח עֲצֶבֶת מעודו, ויתעצב אל לבו תמיד אולי לא שָׁמַר את משמרת דתו כמִצְוָה עליו, ועל כן עִנָּה את נפשו רבות פעמים וְיָצוּם וַיִתְוַדֶה וילך אט כְּשָׁבֵי פֶשַׁע, וַיִנָזֵר מכל חמדת החיים, ומה גם במלאות אלף שנים לספירת הנוצרים אשר כל בעלי דת נַצֶּרֶת האמינו אז כי בא קֵץ כל בשר וְקֵץ הימין, וֵאלֹהֵי המשפט יכונן אז למשפט כסאו וְיִטֶה קָו על גוי ועל אדם יחד —. הקיסר הנעלה והיקר הזה, נקטף בַּאָבִיב חלדו בטרם נמלאו לו עשרים ושתים שנה, גם לא אֵרַשׂ עוד אשה, וַיֵרֶד ערירי ובלי חמדה אל ירכתי בור, וְאִתּוֹ יחד ספו תמו ימי האֹשֶׁר אשר הנחילו מלכי בית אָטטאָ ליושבי ארץ אשכנז.

§ 353. אחרי מות אָטטאָ השלישי, מָלַךְ היינריך השני היינריך השני ילוד באייערן וְנֶכֶד אֲחִי אָטטאָ הראשון אחרי עשותו ד״א תשס״ב—תשפ״ד מלחמות רבות עם האשכנזים (הלאָטהרינגגים), האיטלקים 1002—1024. והסלאַווים. הוא היה גבור מלחמה ואיש מצליח, בגבורתו וָעֱזוּזוֹ רָדַד תחתיו כל אנשי מלחמתו, ובכל אשר פָּנָה הֵאִירָה ההצלחה את פניה אליו, ובחֶזקתו היה חומת ברזל לארץ ממלכתו ולא הניח לאיש לְעָשְׁקָה, גם הגדיל את תפארתה ויאדירה. רודאלף מלך בורגונדיא אחי אמו אשר הלך ערירי, הבטיח אותו להנחיל לו את בורגונדיא ארץ ממלכתו ולספח אותה לארץ אשכנז. המלך היינריך הזה דבק מאד בדתו ויתאמץ לתת לה עז ותעצומות בארץ ממשלתו, גם קוניגונְדָה אשת נעוריו התרפקה בכל עז בדת ההיא וכל ישעה וכל חפצה היה לעשות אותה שַׁלֶטֶת בכל הארץ, ובגלל זאת נתנו לָהם הנוצרים כבוד גדול וַיְכַנוּ אותם בשם „קדושים". המלך הזה בנה בעיר באַמבערג בית תפלה גדול לנוצרים, גם נתן נוף יפה למושב ראש הכהנים (ביסטהום), ויקרא את הפאפסט בענעדיקט השמיני לבאמבערג לחנוכה בית התפלה ומושב ראש הכהנים אשר כוננו ידיו. אחרי הדברים האלה בא הקיסר האדיר הזה בשערי עיר רומא בפעם הראשונה, והפאפסט חרד לקראתו ויכבדהו מאד גם הכתיר אותו בכתר קיסרי רומא. ובגלל זאת נתן הקיסר כָּבוֹד להפאפסט כל ימי חייו וַיַשְׁלִיטֵו על בתי התפלות אשר בנה בארץ ממלכתו. והנה אף כי קנא הקיסר הזה לדתו, ונפשו דבקה בה מאד, בכל זאת הכניע את הכהנים תופשי הדת תחת ידו, ומבלעדיו לא יכלו עשות מאומה, מלפניו יצאו כל משפטי הדת והכהנים, וגם הכהן הגדול מאחיו היושב על כסא פעטרוס ברומא, לא הוּרַם ולא הוּנַף על כסאו כי אם על פי מִצְוָתוֹ, והוא השיב אחור ימינו בכל עת אשר שָׁאַף

להיות

להיות רֹדֶה וְשַׁלִּיט גם בארץ מתחת —. שלש פעמים הרים הקיסר הזה את פעמיו לעיר רומא, ובפעם האחרונה בשובו לארצו, חלה את חָלְיוֹ אשר מֵת בה, זימת במצודתו הנקובה בשם נאָרנאַ אצל נאָטטינגען. הקיסר הזה היה חכם מחֻכם בהליכות המלוכה גם חֲכַם לבב בידיעות רבות ושונות, בעל לשון למודים ודובר צחות, וכל הימים אשר ישב על כסא מלכותו, אזר כגבר חלציו להצליח את האשכנזים, הוא היה מחסה עז להחכמות והמדעים, וככל מלכי בית אָטטאָ התאמץ גם הוא להרחיב מקום ההשכלה ולהושיבה על גפי מרומי קרת, כי בכל ימי המלכים האדירים והחכמים ההם, פָּרְחָה החכמה בארץ אשכנז ומה גם בעיר מאגדענבורג, האללע, ברעמען, באַרדעוויק, ועוד ערים רבות. אך אחרי מות הקיסר היינריך השני, ספו תמו החכמות והמדעים מן בַּלָּהוֹת המלחמות הרבות אשר התחוללו אז בכל אפסי ארץ אשכנז —. בימי מלכי בית אטטא התנוססו אנשי מופת רבים, ומראשיהם הלא הם: החכם הנכבד והמהולל גערבערט אשר עשר ידות לו בחכמות היונים והערביאים ובכל דבר חכמת בינה אשר נודעו אז תחת השמש. החכם הנעלה בערנוואַרד אשר לא נבצר ממנו כל מזמה בסתרי החכמה והמדע. המשורר הגדול הנודע בשם רהאָסוויטא, ועוד חכמים ונבונים, מליצים ומשוררים, חכמי חרשים ואמנים גדולים במספר רב. ואחרי מות המלך האחרון ממלכי בית אטטא, ירדה החכמה פלאים בארץ אשכנז, פָּנָה הוֹדָהּ, פנה זִיוָהּ, פנה הֲדָרָהּ, כי המלכים החדשים לא החזיקו עוד בידה, וְעַם הארץ פָּנוּ אליה עֹרֶף, ורק מְתֵי מִסְפָּר זעיר שם זעיר שם שָׁקְדוּ עוד על דלתותיה וּבְצִלָּהּ חמדו וְיָשָׁבוּ, אך קצור קצרה ידם לתת לה מהלכים בארץ כבימים הראשונים ולהפיץ עֲנַן אוֹרָהּ בכל מושבות בני אשכנז, ולולי נִצְפְּנוּ שרשיה בבתי הספר אשר הקימו מלכי בית אטטא לפנים, מי יורע אם נשאר עוד לה שריד בימי רעה ההם. אור ההשכלה אשר האירו מלכי בית אטטא בארץ אשכנז, נָגַהּ גם על דרכי המסחור ועל תרושת המעשה וכל מלאכת מחשבת, ומה גם אחרי אשר נמצאו מוֹצָאֵי הכסף בְּכִלְיוֹת ההר הנודע בְּשֵׁם האָרץ, כי מהעת ההיא והלאה רמה קרן המסחור ותרושת המעשה וילכו לאור ההשכלה ההיא הזרועה על ידי המלכים הנאורים ההם בארץ אשכנז —.

הקיסרים הפראַנקים המכונים בשם זאַליים (זאַליער)

(ד"א תשפ"ד—תתפ"ה 1024—1125).

Салійско-Франконскій императорскій домъ.

§ 354. קאָנראַד השני. הקיסר הזה היה גבור חיל, לבו כלב האריה, לא בטל רצונו מפני רצון אחרים כל ימי חייו, גם היה יְשַׁר דרך והולך תמים, אך כל מַעְיָנָיו היו רק

קאנראד השני ד"א השפ"ד—תשצ"ט 1024—1039.

להרחיב את גבולות ארץ ממשלתו ולנחול כבוד גבורים מְנַצְּחִים, ועל כן לא שָׂם עיניו ולבו לְנַהֵל את צאן מרעיתו על מי מנוחות ולשפות להם שלום. מיום שבתו על כסא מלכותו לא נח ולא שקט עד אשר הֵפִיק זְמָמוֹ לְהַכְתִּיר את ראשו גם בכתר הלאנגאבארדים גם בכתר קיסרי רומא, ואחרי אשר הכתר בשלשה כתרים ההם, סָפַח את ממלכת בורגונְדיא אשר על נהר רהאָנע ויורא אל ארץ ממלכתו. אפס כי בגלל זאת כִּתְּרוהו מלחמות רבות מכל עֲבָרִים, כי אפרתי בורגונדיא והכהנים הראשים (בישאפֶע) אשר שָׁלטו בארץ ההיא עד הימים ההם מִמְשָׁל רב בלי־מְצָרִים, הקדישו עליו מלחמה ולא אבו ולא שמעו לו להיות לו לעבדים נושאי מנחה, גם ההערצאָג ערנסט נְשִׂיא שוואַבען בן חורגו, הניף עליו חרב, יען כי לו משפט המלוכה בבורגונדיא יותר ממנו, ויתחבר עם וועלף ידידו הנאמן ועם ווערנער הקיבורגי איש בריתו, ויִשא גם המרד בדרום ארץ אשכנז. אך אחרי עשותם מלחמות ארוכות עם צבאות הקיסר, אזלת ידם ויכרעו ויפלו ולא יספו לקום, ואחרי ימים רבים התעוררו משוררים רבים וישירו את עלילות ההערצאג ערנסט ואת דְבַר גבורותיו במלחמותיו ההן —. והקיסר קאנראד הלך מחיל אל חיל, וַיֶּרֶב את הֲדַר כבוד מלכותו ואת חסן יקר תפארת גדולתו, גם הרחיב את גבולות ארץ אשכנז בפאתי מזרח ומערב, אך לעומת זאת נקרעה שלעזוויג מארצו בפאת צפונית ונספחה אל ממלכת קוינט מלך הדאנים, ויהי נהר איידער גבול ארץ אשכנז מהיום ההוא והלאה. והנה אף כי סבו את הקיסר הזה מלחמות רבות, בכל זאת לא הדל מחשוב מחשבות וּמַעֲשׂוֹת תחבולות כל הימים להעלות את עֻזּו ותקפו מעלה מעלה עד כי לא ירהבו עוד ההערצאָגים וכל אצילי העם בנפשם עז לַמְרוֹת עיני כבודו ולהרים את ידיהם ואת רגליהם בלי מצותו. בשלש תחבולות הוציא את מזמות לבבו לאור: 1) בקחתו מעט מעט את הֵיכָלְת ואת השלטון מידי ההערצאָגים וַיְחַבְּרֵם אל עז המלוכה: 2) בשומו על שכם שריו וסריסיו הסרים למשמעתו את פקודות הכהנים ואת כל מִשְׂרוֹת הדת אשר כח בהם לָשׂוּם מִשְׁטָרָן על לבות בני העם ולהטותם אל כל אשר יחפצו: 3) וּבְתִתּוֹ לצמיתות אל עובדי האדמה את כל השדות והאדמות אשר שכרו מידי האפרתים והאצילים על אֳפָנים ידועים, כי עד הימים ההם עשו האפרתים בעלי השדות בשכיריהם כרצונם, גם לא הנחילו את האדמות לבני השכירים ההם אחריהם —. על פי התחבולה הראשונה נתן את מִשְׂרַת ההערצאגים בארץ באייערן, שוואַבען ופראַנקען אֶל בְּנוֹ יורש העצר, ויחשוב לעשות כן גם ביתר המדינות לעת מצוא תואנה ודרך ישרה מבלי אבני נגף וצורי מכשול; על פי התחבולה השנית הֵסֵב יו את הממשלה על כל הליכות הדת ומשפטיה וַיְקַשֶּׁה את ידו מאד על הכהנים ויתן חחו באפם וּמִתְגוֹ בשפתם לבל תהי לאֵל ידם לעורר עליו מדנים ולסכסך בו את המון העם, ובשובו שנית מעיר רומא נתן חק ומשפט כי כל השדות והאדמות אשר שכרו עובדי האדמה מידי האפרתים, יהיו תבל נחלתם לצמיתות, גם

ינחילם

ינחילם לבניהם אחריהם, ועל ידי החק הזה היטיב מאד להאיטלקים ולהאשכנזים, ויטו כֻּלם שכם אחד לְעָבדו בכל לבבם ובכל נפשם ולתת לאוצרו את המס ואת תרומות השדות אשר נָטַל עליהם, וַיודו לו ויברכו את שמו כעל כל תגמולוהי עליהם — . קאָנראד והמלכים אשר ישבו על כסא אחריו, קֻבְּרוּ בבית תפלה הגדול אשר בעיר שפייער, וראשית הבנין המפאר ההוא היתה מעשה ידי הקיסר קאָנראַד — . אחרי מות הקיסר קאנראד, ישב היינריך בנו על כסא המלוכה, הוא היינריך השלישי המכונה בשם היינריך השלישי היינריך השחור. הוא היה מלך עזוז וגבור חיל, ובימיו פשטה ארץ אשכנז ורחבה ונסבה מאד יתר הרבה מאשר היתה בימי המלכים אשר היו לפניו, כי גם באֶהמען, פאָלען, ואונגארן סרו אל משמעתו, אחרי דבריו לא שנו ופקודתו שמרה רוחם. להשבית גאון אלופי אשכנז שרים סוררים, ולהשפיל גאות ההערצאגים העריצים והפריצים, אחז היינריך דרך נתיבות קאנראד אביו, ויצא בעקבותיו ליסד בארץ אשכנז ממשלה בלתי מגבלה ושלטון בלי־מצרים אשר המלך ימלוך ככל אות נפשו וכטוב וכישר בעיניו יעשה מבלי מכלים דבר ומפריע, ולאט לאט סִפָּח גם את ממשלת האלופים אל ממשלתו, ואת שלטון ההערצאגים חִבֵּר אל עז מלכותו, או הביאם תחת ידו, ויאסור אותם בזיקי מִצְוָתו לבל ירימו עוד את ידם ואת רגלם כי אם על פיהו. בימים ההם התהוללה מריבה גדולה בין הפאַפסטים, והיינריך מצא אז את חפצו ואת התואנה אשר הוא מבקש לשלוט גם על עניני הדת והאמונה, ובזרוע עֻזו הֵסִיר שלשה פאפסטים מכסאותיהם איש אחרי אחיו, ויושב לכסא בישאפִּים אשכנזים אוהביו ורעיו החפֵצים להגדיל את עֻזוזו ולהיות הוא רודה גם על הליכות הדת. והמלך הזה הצליח להעז ידו על כל נשיאי אשכנז ולהרים ימינו גם על הכהנים הגדולים היושבים על כסא פעטרוס ברומא ומושלים על כל עניני הדת והאמונה. גאָטפּריד בעל הזקן (דער בּאָרטיגע) מלאָטהרינגען, הִתְרַפֵּס וַיִכָּנַע תחת ידו וישימהו אלוף לראש ומושל על כל מצעדי רגליו, וכל פאַפסט ובישאָף ויתר פקידי הדת הֻקְמוּ עָל משמרת פקודתם רק על פי המלך הזה ומצות שפתיו. את ברית השלום אשר כרתו אפרתי האשכנזים וכל בני העם לבל ישאו חרב ולבל ינקמו נקם ולבל ישלחו ידם איש אל רעהו מיום החמישי בערב ועד יום השני בבקר בכל שבוע ושבוע, את ברית השלום ההוא צוה המלך להקים בכל ערי ארץ אשכנז, ולבל יעוז אנוש להפיר אותו, כי בימים ההם אשר איש זרוע לו המשפט, ובעל אגרוף גָבַר בארץ לעשות ככל אשר אִוְּתָה נפשו מבלי מכלים דבר, היתה ברית השלום ההוא ברית ודלתים לעצור בעד זדון העזים והעריצים ההם — . גם הִרְחִיק המלך הזה מהיכל כבודו עָוֶל ולא נתן כל פקודה וכל משרה בעניני הדת בעד בֶּצַע כסף או בעד נְפוֹת וַאֲדָמוֹת, כי רע בעיניו הדבר הזה אשר עשו רבים ושרים גדולים מראשי כהני הדת לפניו ואשר נקרא בפי כל בשֵׁם סימאָניע.

ד"א תשצ"ט— תתט"ז
1039—1056.

אחרי

355. § אחרי מות היינריך השלישי, מָלַךְ היינריך בנו, הוא היינריך הרביעי אשר היה חכם לבב אך רודף תענוגות בשרים, והולך אחרי רוחו מבלי שְׁמֹעַ לעצת אחרים יודעי דעת וכבירים ממנו לימים. היינריך הזה היה בן חמש שנים בשבתו על כסא המלוכה, ועל כן יצאו כל דברי המלכות על פי אמו החכמה הישרה הנקראת בשֵׁם אַגנעס, עד אשר הִתְנַכֵּל הבישאָף הגדול האַננאָ מעיר קֶאלן, איש שואף רוח המשרה ואוהב השלטון אהבת נפש, ויגזול את המלך הצעיר הזה מהיכלו אשר בְּאִי קֶאניגסוּוערט ויביאהו אל היכלו אשר בעיר המלוכה ויהי לו לאב ועל פיו ישק כל הארץ. וכל דבריו היו דבר מלך שלטון בכל ממלכות אשכנז. אפס כי הבישאף הזה לא הפיק רצון מאת המלך הנער הזה, יען כי הוא סך בעדו לבלתי לֶכֶת בדרכי לבו ובמראה עיניו ולבל יַטֶּה אֲשֻׁרָיו ממעגלי הצדק, לא כן הבישאָף אַדעלבערט מבּאֶהמען, כי הוא הֶחליק אליו בעיניו, ובפה חָנֵף ושפתי חלקות הִצְדִּיק את כל מעלליו, ויתנהו לתור אחרי לבבו ואחרי עיניו, ויהללהו עוד על תאות נפשו, ועל כן דָבַק בו המלך לאהבה, ויעזוב את עצות האַננאָ הטובות וילך בעצת אדעלבערט ופקודתו שמרה רוחו. בימים ההם התפרצו הזאקסען מפני אדוניהם היינריך קיסר אשכנז, ובראש המתפרצים התיצב אָטטאָ מנאָרדהיים ויאמר קשר, ויחר בם אף היינריך וירם את פעמיו אל עיר גאָסלאַר וישם שם את כסאו לעשות שפטים במתקוממיו. שם עשה משתה תמיד, וְעִם הנערים אשר גָדלו אִתּוֹ הלך שובב בדרכי לבו, וילחץ את אצילי בני הזאקסען בחָזקה, ויעש בהם שפטים רעים וירעצם וירוצצם באכזריות חמה, ולא השיב ידו מבלע עד אשר שָׂם שַׁמּוֹת בארץ הזאקסען. על כל הרעות האלה עלה עשן באף אצילי הזאקסען וְעַם הארץ, ויקימו עליהם את אָטטאָ מנאָרדהיים לראש ולקצין וּנְגִיד מלחמה, ויניפו על היינריך חרב נוקמת, בחמת רוחם הרסו מצודות המלך וכל מבצריו, גם את מצודת הארץ עָרוּ עד היסוד בה, והיינריך נבהל מפני תנופת חרבם וינס מנוסת חרב עם שריו ועבדיו הנאמנים, מהיום ההוא והלאה לא סרה חרב מתוך ארץ אשכנז כל ימי שִׁבְתּוֹ על כסא המלוכה. אך בפעם ההיא התגבר היינריך על הזאַקסען, ובכחו וגבורתו ותחבולותיו הִכָּה אותם מכה גדולה מאד ויכניעם עד כי לא יכלו לתפוש עוד חרב בכף. ובראותם כי אָזלַת ידם וְנָשְׁתָה גבורתם לְהִלָּחֵם על מרומי שדה, שלחו מלאכים לעיר רומא לחלות את פני הפאפסט להיות שופט ומוכיח וְדָיָן ביניהם ובין היינריך מחריב ארצם ואויבם בנפש. —

היינריך הרביעי ד"א תתט"ז—תתס"ו 1056—1106.

356. § בעת ההיא ישב על כסא הפאפסטים בעיר רומא, גבר חכם בעז וכביר כֹּחַ לב, הלא הוא גרעגאָר השביעי אשר אהבת המשרה היתה חיי רוחו, והוד הממשלה רוח אפו, אשר הָתַר בכל מאמצי כחו לְהַדְרִיךְ את כהני הדת בדרך ישרה להוליך את

גרעגאר השביעי ד"א תתל"ג-תתמ"ה 1073—1085.

אנשי הרוח בארחות ישר, להפריד את הליכות הרת מֵעַל הליכות המלוכה ולהרים את ממשלת הפאפסטים על ממשלת הקיסרים והמלכים וכל רוזני ארץ ונסיכיה. האיש גרעגאָר הזה הֵאִיץ בהפאפסטים אשר היו לפניו להפיר את החק אשר נתנו להרומאים לבחור להם פאפסט כטוב וכישר בעיניהם, ולא נָח ולא שָׁקַט עד הקימו את מזמות לבבו לְיַסֵּד חֶברה חדשה מכל הקאַרדינאַלים אשר בארצות הנוצרים ועל פיהם יִבָּחר הפאפסט אשר יֵשב על כסא פעטרוס בעיר רומא. כל זאת פָּעַל ועשה בטרם הִתְעַלה על גרם המעלה להיות נְשִׂיא דַת נָצְרַת (פאַפסט), וּבְשִׁבְתּוֹ על כסאו ויהי עליון לכל הכהנים הראשים, היתה ראשית דרכו לְטַהֵר את דתו מִסִּיגֶיהָ ולהסיר חֶלְאַת המנהגים הרעים ממנה, ויוציא דְּבַר מלכות מלפניו לבל יָעוז עוד כל רב ושליט וכל כהן ראשי למכור אחת מפקודות הַדָּת בעד מחיר ובעד בצע כסף (Simonie), ואת כל הבישאָפים אשר קָנוּ להם את פקודתם בַּכֶּסֶף, גרש ויהדפם ממצבם גם הֵרִיק עליהם את לַהַט חרב החרם, ויהרימם מתחת השמים. אחרי כן צוה בחזקת היד על כל הכהנים לתת ספר כריתות לנשיהם, ויאסור אִסָּר על נפשם לבל יקחו להם נשים ולא יולידו בנים כל ימי חייהם, ואשר יעבור את מצותו, לא יבוא בקהל הכהנים עוד וְיִבָּדֵל מכל כהונות הדת. ומגמת פניו במצוה הזאת היתה לבל יהי עוד לב הכהנים סתרתר אודות נשיהם ובניהם והליכות ביתם, רק כל ישעם וכל חפצם יהיה רק בעניני דתם ואמונתם —. המצוה הזאת נודעת בשם צאֶליבאַט ופתרונה "הִבָּדֵל מִקַּחַת אשה" (עהעלאָזיגקייט). אחרי הדברים האלה שָׂמוּ אותו הזאקסען לשופט וְדַיָּן בדברי הריבות אשר ביניהם ובין הקיסר היינריך. הדבר הזה היה דָבָר בְּעִתּוֹ, כי הביא לידו את התואנה אשר הוא מבקש לחשוף את זרוע עֻזוֹ ולהראות לעיני כל העמים כי הפאפסט מרומם הוא ונשגב על כל מלכי האדמה באדמה, וכל הקיסרים והשליטים יֻתְּכוּ לרגליו, ישאו מדברותיו וישמעו בקול דברו. ועל כן מִהֵר ויכתוב על היינריך מרורות. וישלח אליו את מכתב מרורים ההוא ביד עבדיו, וַיְצַוֵּהוּ בחזק יד לְמַהֵר ולבוא אל היכל כבודו לתת לפניו דין וחשבון על עלילותיו, ולקחת מידו את משפטו אשר יחרוץ עליו —. וירע הדבר מאד בעיני היינריך, וחמתו בערה בו על הכהן ההוא אשר הרהיב בנפשו עזות נמרצה כזאת לעולל בעפר קרני הוד מלכותו, ויאסוף את כל כהני הדת מארץ אשכנז בעיר וואָרמס, וכֻלָּם כאחד גָמרו אמֶר כי בעֹשֶק וְנָלוֹז עלה גרעגאָר על כסאו, וכי מהיום ההוא והלאה הוּרַד משאֵתו ואין לו חלק ונחלה עוד בכסא פעטרוס בעיר רומא. את משפט חרוץ ההוא כתב הקיסר היינריך בַּסֵּפר, וַיִּסְפַּח עוד אליו דברי חרפות וגדופים שחוק ומהתלות, וישלח את הספר ההוא ביד שני כהנים אֶל הפאַפסט רומאה. ויהי כקרוא גרעגאָר את דברי הספר הזה ואת אשר נגזר עליו, שָׁפַךְ כָּאֵשׁ עֶברתו על היינריך ועל כל אנשי שלומו, וַיָּטֶל על הקיסר את לַהַט החרם הנורא, גם על כל עוזריו ועל כל המחזיקים בידו פָּרַשׂ את חרמו, ויגזר

אמר

אָמַר כי היינריך הורד מכסאו ואין לו עוד חלק ונחלה במלוכה. הגזרה האיומה ההיא נגזרה על היינריך ברגע ההוא אשר כל עבדיו יושבי ארץ אשכנז התלוננו עליו תלונה גדולה מאד על כל הרעות אשר הִפְגִיעַ באצילי בני הזאקסען ובכל עם הארץ ההיא, גם על מזמתו הרעה אשר יָזַם לשַׁלַּח מעל פניו את אשתו החכמה והישרה בנשים על לא חמס בכפה ונפשה זַכָּה. מהרה קל נָפוצו כל העם מעליו, גם שריו ועבדיו אשר רוחם נֶאמנה אִתּו עד כה, עֲזבוּהו ויטשוהו, כי פחד עליהם אֵיד הפאַפּסט, ומפני חֶרמו הנורא לא ערבו את לבם להיות לו עוד לעבדים נאמנים. ורעה עוד מזאת כי כל נשיאי העם וראשי אלופיהם נקהלו בעיר טריבור, ויעידו בהיינריך כי אם לא יִתְרַפֵּס וְיִרְהַב את הפאַפּסט להסיר מעליו את החרם הנורא בטרם תִּכְלֶה השנה ההיא, כי אז יִפְנו לו עֹרֶף גם הם ויבחרו עליהם מלך חדש. אז ראה היינריך כי כלתה אליו הרעה, קדמוהו ימי חשך וצלמות, ואין עוזר לו, וימהר וישא את רגליו ללכת אל הפאפסט ולהתחנן אליו בעד נפשו להסיר מעליו חרון אפו וחרמו הנורא. ואשתו התמימה לא עֲזָבַתּו ביום אֵידו, וַתֵּלֶךְ אִתּו גם היא, ומכל שריו ועבדיו לא נלוו אליו בדרך כי אם סרים אחד מסריסיו. בימים ההם השליך החורף קרחו כפתים, כפור כאפר פזר ויספון את פני האדמה בקפאון, והיינריך עבר את הררי אלפען בדרך חשך וחלקלקות מלאות מעקשים ותהתחתים ומוקשי מות. נקשה ונדכא התמלט בעור שניו מהמסע הנורא ההוא, ויגיע למחוז חפצו אל ארמון קאַנאָסא מקום משכן הפאַפסט בעת ההיא. אך הפאפסט הקשה את רוחו ולא נתנו לבוא ולראות פניו, והיינריך עמד ברגלים יחפות ובבגדי עדים בכל שבי פשע בחצר הארמון ההוא. שלשה ימים רצופים עמד כה הקיסר האומלל הזה יחף ונענה כאחד משפל בני העם, עד כי לאחרונה הֵרך בקול תחנוניו את לב הפאפסט, לב האבן, ויתן לו רשיון לבוא אליו ההרמונה. בבכי ובתחנונים התנפל היינריך לרגליו ויבך ויתחנן אליו להסיר מעליו חרון אפו, ואז הרימו הפאפסט מהארץ, ויתירהו מהחרם הנורא, ויפרוש את כפיו על ראשו ויברכהו, וישב לו את ממלכתו להיות רדה ושליט בכל ארץ אשכנז כבראשונה —.

§ 357. במשך הימים אשר התמהמה היינריך בלֶכתו רומאה, הָמו אויביו ומשנאיו נשאו ראש, ויושיבו על כסא המלוכה את רודאלף ההערצאָג משוואַבען, ואחרית הדבר היתה כי התלקחה מלחמה גדולה מאד בין היינריך ובין רודאלף, (ד"א תת"מ 1080) אך היינריך בגבורתו ובתהבולותיו גם בעזרת כל ערי אשכנז, התגבר על אנשי מלחמתו ויכם מכה רבה, ובמלחמה אשר התחוללה על יד העלסטער, נגדעה יד אחת מידי רודאלף, ואחרי כן מת במערזענבורג. בראות היינריך כי הושיעה לו ימינו וזרוע עזו להרוך קמיו מפניו ולהצמית את אנשי חֶרמו, שָׂם על לבו לקחת נקם מאת הפאפסט על כל הרעות אשר הִפְגִיעַ בו, כי הפאפסט הוסיף עוד להטיל בו את לַהַט החרם הנורא בשמעו שֵׁמַע שוא כי

יר רודאלף על העליונה — . ויעזוב היינריך ביד פרידריך חתנו מבית האָהענ־שטויפען את אחרית המלחמה ההיא להכניע תחת רגליו גם את יתר הפליטה מאנשי מלחמתו, והוא עבר בראש גבוריו את מעבר הָרֵי אלפען, (ד"א תתמ"א 1081) ובעיר בריקסען אסף אספות כהנים ויגזר אֹמר להוריד את גרעגאר מכסא הפאפסטים ולהושיב תחתיו את קלעמענס השלישי, והפאפסט החדש הזה הכתיר אחרי כן את היינריך בכתר קיסרי רומא. והנה אף כי החזיק עוד גרעגאר בקרנות כסא כבודו עוד ימים אחדים כי עֲזָרוּ ראָבערט גואיסקאַרד בעל בריתו בעת ההיא, בכל זאת נלחץ מִקֵץ הימים לָרֶדֶת מכסאו ולעזוב את מקום מושבו בענגעלסבורג, כי התמרמרו עליו הרומאים בגלל המעשקות והַשַמות אשר הִפְגִיעוּ בם האשכנזים לרגלו, וינס גרעגאָר לעיר זאַלערנאָ, ובשנה הבאה מת שמה, ובטרם צאת נפשו, קרא: «אני אהבתי צדק ושנאתי רשע, על כן באה עלי הצרה הזאת למות מות מרומים! — ». אהבת הכבוד ואהבת המשרה, היתה ראשית חשק לבבו וראשית כל מפעליו וכל עלילותיו, האהבה הזאת נוספה במשכיות לבבו בכל עז ותעצומות כל ימי חייו, ומַטרת מאויי נפשו היתה כי מלכים יִדְמוּ לְמוֹ עֲצָתוֹ, קיסרים ישתחוו לפניו, וכל מלכי ארץ ורוזנים יכרעו ויפלו לפני הֲדוֹם כסא כבודו — . אך עוד לא נמלאה להיינריך סְאַת צרותיו, וימי אֶבלו לא שָׁלְמוּ עוד, כי בארץ אשכנז קמו שני קיסרים, ובמלחמות תנופה נלחמו בו להורידו מכסא מלכותו, ובאיטליא התקוממו לו הפאפסטים היושבים על כסא גרעגאָר וַיָזֹמוּ מזמות להשחיתו, כי סכסכו בו אויבים רבים, הֵכִינוּ לו ימי חֹשֶׁך ויטילו עליו את החרם הגדול עוד הפעם להשבית מאנוש זִכְרוֹ וּלְכַלוֹתוֹ מעל פני האדמה, ולאחרונה מרדו בו גם בניו היוצאים מחלציו, וילחמו בו כאויבים ומתנקמים, ואף כי הצליח לְשַׁבֵּר את זרוע קאָנראַד בְּנוֹ ולהדיחו אל ארץ גזרה עד כי מת שם מות נָבָל, אך לא ארכו הימים ויתקומם לו היינריך בְּנוֹ אשר הָכְתַּר כבר בכתר המלוכה, ויצא בחרב לקראתו, ובערמתו ומזמתו הִרְבָּה לקחת אותו בשביה וַיַצְמֵת בבית הַסֹהַר חייו, וגם אחרי אשר צָלַח לנוס מבית כִּלְאוֹ לֵאוֹר באור הדרור, לא הוּנַח לו, כי היינריך בנו הוסיף עוד להלחם בו ביתר עָז ולא השיב ידו מבלע עד אשר נפל הקיסר האומלל הזה למשכב בעיר ליטטיך וימת שם מֵעֹצֶר רעה ויגון. גם אחרי מותו לא הֵשִׁיב מעליו קָשֶׁה יומו את תגרת ידו, כי חמש שנים רצופות התגוללה גְוִיָתוֹ בעיר שפייער עד אשר הוּחָנָה לְהִקָּבֵר בקברות הקיסרים לשכוב בכבוד ככל מלכי ארץ — . הקיסר היינריך הרביעי, היה גבר מְזֻיָּן בְּעוֹז וְעָצְמָה מִנֹעַר, בעל נפש גדולה וִיקַר רוח, אך לא שָׁלַט ברוחו לעצור בעד תאותיו וְהֵשֶׁק לבבו, גם רוח הזמן ההוא נָשַׁף בו לרעתו, כי רוח אחרת היתה אז את האשכנזים, ראשיהם ואציליהם לא היו נאמני רוח למלכם כאבותיהם מעולם, גם עם הארץ לא עבדו את הקיסר הזה בלב שלם ונפש חפצה כאשר הסכן הסכינו לעשות כן כל הימים — . המלך הזה המל על היהודים

העשוקים ורצוצי משפט, ובהודע לו את אשר עוללו להם נוסעי הצלב, חרה אפו מאד וַיֵצר לו, וביום הוַעד (רייכֿסטאַג) אשר היה בעיר רעגענסבורג, הוציא דבר מלכות מלפניו כי הרשות ביד היהודים האנוסים לשוב אל דת אבותיהם וללכת בתורתם כבראשונה, גם צוה בחזקת היד להשיב להם את הונם ורכושם אשר נזלו נוסעי הצלב מהם וגם הפאפסט גרעגאר השביעי, אשר נתן רוזנים לאין ונשיאים כתהו עשה גם הוא לא נגע ביהודים לרעה ולא לקח מהם את זכיותיהם העתיקות, כי בכל עריצותו, היה איש חכם וישר, ובכל ישעו וחפצו היה רק להשפיל גאים אך לא לדכא תחת רגליו עניי אדם —.

§ 358. כל הימים אשר לחם היינריך החמישי עם אביו, היה נאמן בבריתו עם הפאפסט ופקודתו שמרה רוחו, אך כמעט אשר ישב על כסא המלוכה תחת אביהו, הפך לבו לשנוא אותו ובמלחמות תנופה נלחם בו. וזה הדבר אשר הרים עליו חרב נוקמת: מימים רבים היה הָעֹז ביד הקיסר לְכַהֵן את הכהנים הראשים (בישאפֿע) אשר בחרו בהם, ולאות על משׂרת כהונתם, נתנו להם מטה וטבעת, והדבר הזה נקרא בשם אינפֿעסטיטור. אפס כי רבות פעמים הקימו הקיסרים גם שְׁפַל אנשים בעד בצע כסף וְשֹׁחַד לכהן בכהונה הגדולה ההיא, ועל כן גזר עוד הפאַפסט גרעגאָר השביעי אֹמֶר לקרוע את המשרה הזאת מיד הקיסר היינריך הרביעי, אך היינריך החמישי שב ויקח לו את הכח הזה אשר היה ביד הקיסרים מאז, וכאשר גער בו הפאפסט פאַשאַלים השני על אֹדות הדבר הזה, חרה בו אף הקיסר ויעל עם מבחר אנשי חילו למלחמה עליו ויקחהו בשביה ויאסרהו בבית האסורים עם כל הקארדינאלים יחד, ולא שת לבו אל החרם אשר הטיל הפאפסט עליו. ואחרית הדבר היתה כי הקיסר אסף את ראשי הכהנים בעיר ווארמס לשפוט בינו ובין הפאפסט, והם עשו שלום בין שני האיתנים ההם, ויהרצו משפטם כי הבישאפֿים ויתר כהני הדת יִבָּחרו על פי רצון ראשי העם, והפאפסט יאציל מהודו עליהם וימלא את ידם להיות כהנים כדת, אך את שכרם ואת רכושם וקניניהם יקחו מיד הקיסר, כי בדברים הנוגעים אל קניני התבל וחפְציה, דָבר אין להפאַפסט ולכל סגניו ועדת כהניו —. הקיסר הזה הקשה את ידו על נשיאי אשכנז וישם חַחו באפם וּמִתְגו בשפתם להטותם אל כל אשר יחפוץ, ואחרי שֻׁבְעו נדודים על כסא ממלכתו, הלך בדרך כל הארץ ולא השאיר אחריו בן לרשת את כסאו, כי הלך ערירי וימת באפס תקוה. ונשיאי אשכנז בחרות אפם על הקיסר העז הזה, לא אבו לתת הוד מלכות לפֿרידריך מבית האהענשטויפֿען נכד היינריך הרביעי, אף כי לו יאתה המלוכה על פי משפט הירושה, וישימו כתר מלכות בראש לאָטהאַר ההערצאָג מזאקסען ויורש אָטטאָ מנאָרדהיים. אך בדבר הזה גמלו לארץ אשכנז רעה גדולה מאד, כי חלה חרב האזרחים איש ברעהו וַתְּמַלֵא הארץ דמים שנים רבות מאד, כי פֿרידריך

היינריך החמישי ד"א תתס"ו— תתפ"ה 1106—1125

לאטהאר הזאקסי ד"א תתפ"ה— תתצ"ז 1125—1137.

ואחיו מבית האָהענשטויפֿען מאנו לקבל עליהם על מלכות לאָטהאַר הזאַקסי, ולאטהאר הקדיש עליהם מלחמה, ולהרבות לו עוד עצמה וגבורה, כרת ברית עם היינריך הגֵאה נשׂיא באַייערן, ויתן לו את געטרוד בתו היחידה לאשה ואת ההערצאָגטהום זאקסען למורשה לבעבור יעזור לו לעשות מלחמה עם פֿרידריך. והיינריך הגאה היה נצר מגזע בית הגועלפֿים (או וועלפֿים) באיטליא, ואיש גבור מלחמה, וילחם בפֿרידריך וקאָנראַד אחיו ברוח גבורה ויכניעם בחזקת היד עד כי לא יכלו לשאת ראשיהם כל הימים. ובכן נהיתה השנאה העזה ההיא אשר התחוללה בין בית הגועלפֿים ובין בית הוואַייבלינגנים או הגהיבעללינים, הלא הוא בית האָהענשטויפען הנקרא כן על שם ארמונם אשר בשוואַבען הנקרא בשם וואַייבלינגען. אחרי מלחמת תשע שנים, נכנע פֿרידריך מבית האָהענשטויפֿען ויִיָאֵשׁ מהמלוכה ויתן יד להקיסר לאָטהאַר, וגם קאָנראַד אחיו התרפס ויכנע תחת רגלי הקיסר, ושניהם נלחצו לצאת בצבאותיו בהצותו את איטליא לעזור לו במלחמה ההיא.

מסעי הצלב (Крестовые походы)

§ 359. עוד במאה הרביעית לספירת הנוצרים, נהרו שלומי אמוני דת נצרת אל ארץ הקדושה להתנפל על קבר משיחם אשר בירושלים — הוא הקבר אשר העלענע אֵם הקיסר קאָנסטאַנטין בנתה עליו בית תפלה גדול ורחב ידים לבני דתה — בהאמינם כי כל הנוסעים שם נְשׂוּאֵי עון הם וחטאתיהם נסלחו *). וברבות הימים בהתגבר דת נצרת בארצות המערב, התגברה גם האמונה ההיא בלבות הנוצרים, והמונים המונים נסעו יום יום לירושלים לשפוך שם שיחם על קבר משיחם. והנה כל הימים אשר שלטו הערביאים בארץ הקדושה, לא אֻנה להנוסעים ההם רע, ולא נפקד מכל אשר להם מאומה, כי הערביאים פתחו לפניהם את שערי הארץ בעד מס קטן אשר שָׂמו עליהם, ולא הכלימום ולא נגעו בהם לרעה. אך בנפול ארץ הקדושה בידי הישמעאלים הזעלדשוקים, מצאו את נדודי הנוסעים גם את הנוצרים היושבים בארץ ההיא תמיד, צרות

רבות

---

*) כי חוק עולם היה לאנשי הקדם לאחוז בדרך למקום קדוש בעיניהם. מנהר גנגן (גאנגעז) אשר בהודו עד יאור מצרים (נילוס) ומהררי קוקז עד ים התיכון נדדו הלכו גם בימי הקדם גם בימי הבינים ארחות אנשים איש איש אל מקדשו ואל אדמת קדשו. מקצתם הלכו לשלם נדרם אשר נדרו בעת צרה, ומקצתם קבלו גלות על נפשם למצוא כפרה לעונותיהם במקום ההוא, יש אשר הלכו לערות רוח תודתם לאלהי חסדם על הטוב אשר קבלו ממנו, ויש אשר הציקם רוח דמיונם לראות נפלאות במקום הקדוש להם, אף יש אנשי משא ומתן אשר נשאם רוח המסחור לבקר את המקומות ההם, כי גם המצריים והכושים גם הבבלים והכנענים בעתם חברו את האמונה ואת המסחור לאחדים בידם ויקימו להם בתי אוסם לסחורה ובתי תפלה והיכלות לבעלים ולעשתרות ולאמון במקום אחד, וכאשר נדחו האלילים לפני אלהי אמן, היו קבר הנוצרי בירושלים והיכל הישמעאלים במעקא בתי מועד להנודדים האלה, וביחוד מן הימים אשר הרים הקיסר קאנסטאנטין את קרן אמונת הנוצרים ויעשה לאמונה שלטת, היה חק להנוצרים לבקר את קבר משיחם אשר בירושלים לתשובה ולכפרת עון, גם ראו הנודדים ההם פרי תבואה בעמל דרכם אשר הלכו עליה, כי בשובם לארצם הענק העניקו אותם אחיהם הנוצרים רב טוב כאנשי קדש נחשבו להם וינחלו כבוד והדר כל ימי חייהם.

רבות ורעות. כי הישמעאלים הפראים הקשו את ידם עליהם הטילו עליהם מס כָּבֵד מנשוא, סְחִי וּמָאוּס היו בעיניהם, הדפו אותם באיבה, שדדו את רבצם, גזלו את הונם ורכושם גם קמו עליהם בחרב וַיְרַצְּחוּם. שַׁוְעַת העשוקים והרצוצים ההם, באה באזני הפאפסט גרעגאָר השביעי, ויחשוב מזמה להעיר ולעורר את רוח הנוצרים בארץ המערב לעלות למלחמה על הישמעאלים בארץ המזרח, אך לא היתה לאֵל ידו לבַצַּע את מזמתו מפני המלחמות אשר סבבוהו אז בתגרת ידי הקיסר היינריך הרביעי איש חרמו, ובין כה וכה הלך בדרך כל הארץ וידיו לא עשו תושיה להציל את הנוצרים האומללים ההם מרעתם. והנה ביֹמים ההם שב מארץ הקדושה אחד מהנוסעים ההם ושמו פעטער מעיר אַמיענס מֵחֶבְרַת בני הנזירים וּמֵעַזֵּי האמונה בדת נצרת, ויבא אל הפאפסט אורְבַאַן השני, ויספר לו בדברים נמרצים יורדים חדרי בטן את התלאות הנוראות אשר השתרגו עָלוּ על צוארי הנוצרים היושבים בארץ הקדושה ובכל עריה, ואת כל הרעות אשר מצאו את להקות הנוסעים אשר נְדָבָם רוחם להתפלל על קבר משיחם, כי הישמעאלים הפראים והעריצים רודפים אותם עד חרמה, שֹׁסים את רכושם, לוקחים את הונם ויגיעם וגם את נפשות בעליהם יקחו—. וירגז הפאפסט בשמעו את השמועה הרעה ההיא, וַיִּנְאַץ בזעם אפו, וַיְמַלֵּא את ידי הנזיר ההוא לעבור בכל ארצות המערב לעורר את לבות הנוצרים לְהֵחָלֵץ חושים ולעלות למלחמה על הישמעאלים האכזרים ובנים לא אמון בם. וישא פעטער את רגליו ויתהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה, ובכל מקום אשר דָרְכָה כף רגלו בו, קרא בגרון בלי חָשׂך, כשופר הָרִים קולו, ובדברים חוצבים להבות אש הֵעִיר את רוח בני עַמּוֹ לחגור חרב נוקמת לנקום את דמי אחיהם מידי הישמעאלים. ודבריו פעלו פעולה עזה מאד על נפשות אלופים הנוצרים, ראשיהם, שופטיהם וכהניהם וכל עם הארץ. לאלפי אלפים התגודדו ויתנדבו לעלות אל הארץ הקדושה למלחמה לקחת אותה מיד הישמעאלים בחרבם ובקשתם. אחרי הדברים האלה אסף הפאַפסט אֲסֵפָה גדולה מאד במחוז קלערמאָנט אשר בִּדְרוֹם צרפת, וַיֵּאָסְפוּ הגמונים (בישאָפֿע), אפרתים, אצילים, אלופים ושרים גם עֲדַת אבירים (ריטטער) והמון עָם רב ועצום עד אין מספר, והפאַפסט נָשָׂא מְשָׁלוֹ וידבר דברים נמרצים נוקבים ויורדים חדרי לבב, ויעורר את רוחם לחגור איש איש חרבו על ירכו לעשות מלחמה את הישמעאלים הזעלדשוקים עַזֵּי הנפש אשר ירעצו וירוצצו את הנוצרים ומחרפים את עקבות משיחם. עוד לא כלה הפאפסט את דבריו, ומכל עברים הרעימו רבבות אלפי קולות: „מה׳ יצא הדבר!„ ואלפי איש כרעו על ברכיהם ויחלו את פני הפאפסט לְסַפֵּחַ אותם אֶל גדודי אנשי החיל העתידים ללחום את מלחמת מצוה ההיא, וכל אחד תָּפַר על שכמו הימנית צְלָב אָדוֹם, אשר על כן נקראו הלוחמים ההם בשם „נוסעי הצלב„ (קרייצפֿאַהרער). והפאַפסט בֵּרַךְ אותם, ויבטיחם בשם משיחם כי נסלחו כל עונותיהם אשר עשו עד היום ההוא, גם כל עון ופשע וחטאה אשר

יעשו

יעשו עוד כל ימי חייהם יְסֻלַּח להם , ושערי גן עדן פתוחים לפניהם לשבוע שם שמחות עולם נעימות נצח — . ובכן הֵחל המסע הראשון ממסעי הצלב (משנת ד"א תתנ"ו—נ"ט 1099—1096) .

§ 360. איירופא כלה רָעֲשָׁה או וַתִּרְגַּז ממקומה , כהמון יַמִּים סֹעֲרִים המו עמים רבים הנוהרים מכל הערים והכפרים להסתפח במחנות נוסעי הצלב . עשירי ארץ אשר בתיהם מלאים כל הון יָקָר וְנָעִים וּמְזָוֵיהֶם מפיקים מזן אל זן , ועניים מרודים השוקדים על פתחי נדיבים להשתחות לאגורת נחשת ופת לחם , שרים ויועצי ארץ אשר כל הֶגֶה היוצא מפיהם דְּבַר מלך שִׁלְטוֹן הוא , ובני דַלַּת העם החובקים אשפתות ורוחם זרה גם לבזויי עָם כמוהם , כֻּלָּם כאיש אחד חברים התגעשו וירעשו וירוצו בכל אַוַּת נפשם וחֵשק לבבם וַיִּלָּווּ אל דְּגָלֵי נוסעי הצלב . הָאִכָּר עָזַב את מַחֲרשתו ואת אֵתוֹ , הָרֹעֶה נָטַשׁ את צאן מרעיתו , בעל נעורים נפרד מזרועות אשת נעוריו , אבות השליכו את בניהם , ובנים הִזְנִיחוּ את אבותיהם , נשים עֲרִינוֹת בָרחו מבתי תענוגיהם , גם ילדים וילדות , גם כהנים , נזירים ונזירות אָצוּ רָצוּ אחרי נוסעי הצלב לעלות ביהודה וּלְהַבְקִיעָה אליהם ולהמליך מלך בתוכה מבני דתם ואמונתם — . אמנם אלופי הנוצרים והרוזנים לא אָצוּ לשטוף אל המלחמה הגדולה ההיא בטרם יכינו נֶשֶׁק לָרוֹב , צידה לדרך וכל המחסורים אשר יחסרו להם ולאנשי צבאותיהם אשר ברגליהם . אך בעיני ההמון נמהרי הלב והפוחזים אָרְכָה הָעֵת להתמהמה וּלְחַכּוֹת עד אשר יכינו האלופים והרוזנים הַכֹּל למלחמה , ויחפזו ללכת בהגיע מועד חֹדֶשׁ האביב . וַיִּקָּהֲלוּ תחת דגל פעטער הנזיר ותחת פקודת אחד מעדת אבירי הצרפתים הנקרא בשם וואַלטער בְּלִי הון (אָהנע האַבע) , ובלי מִשְׁטָר וסדרים גם בלי כלי נשק טובים נסעו למסעיהם דרך אשכנז לקאָנסטאַנטינאָפעל בירת ארץ הרומאים המזרחים , ואחריהם נסעה עוד מחנה כבדה מאד בדרך הזאת תחת פקודת גאָטטשאַלק הכהן הפרעסביטערי .

§ 361. והשנה ההיא היתה שנת רעה ליעקב מאין כמוה ! כל הָאָלוֹת והקללות הכתובות בתורת משה ואשר אינן כתובות בספר , מצאו אז את בני ישראל היושבים בארץ אשכנז על נהר רהיין ומאָזול. כי נוסעי הצלב מִדֵּי עָבְרָם דרך הארץ ההיא הִתִּיקוּם כצאן לְטִבְחָה וְהִקְדִּישׁוּם ליום הֲרֵגָה . השנה ההיא כתובה בדם על לוח כל איש יהודי , ובכל שנה ושנה ביום אשר תחגור בת יעקב שַׂק וְתִתְפַּלֵּשׁ באפר לְתַנּוֹת על הריסות ארצה וְשִׁמְמוֹת מִקְדָּשָׁהּ , הִנֵּה תָהגה גם על הריסות הקהלות הקדושות ההן ועל דְּמֵי אַחֶיהָ אשר שֻׁפְּכוּ אז כמים בתגרת ידי נוסעי הצלב . והנה כבר הודענו קֹשְׁט דְּבַר אמת כי המלכים והרוזנים נקיים הם מדמי היהודים , גם ההגמונים וראשי כהני הנוצרים לא שלחו בְעַוְלָתָה ידיהם , ונהפוך הוא כי הם שערו שער , רָעֲמוּ פנים ויזעקו אָח על כל עלילות הָרֶצַח אשר עוללו נוסעי הצלב לבני היהודים , ורק הֶהָמוֹן סתום העין וַעֲרַל הלב , אֲשֵׁמִים על דמי אחינו הנקיים , הם רק שלחו בהרג ורצח את

ידיהם

ידיהם לַמְרוֹת רְצוֹן כל מלך וכל רב ושליט ; — גם פעטער הנזיר ועדת אבידיו, וגם נאָטטשאַלק הכהן וגדודי חֵילָיו, גם הם לא צוו לשפוך את דמי היהודים, ולא הִבְדִילוּם לרעה מכל עם הנוצרים, כי הם שָׁסוּ וַיָּבוֹזּוּ גם את היהודים גם את הנוצרים יחד באין הַבְדֵל, אמנם רק את הרכוש לקחו ולא את נפש בעליהם —. ורק גדודי נוסעי הצלב אשר פרצו בארץ אשכנז ימים רבים אחרי גדודי פעטער וגאָטטשאַלק, הם רק הם היו הראשונים אשר הֵחֵלּוּ להרוג להשמיד ולאבד את היהודים, כי הם היו חֶבֶר פריצים אשר קָאָה אותם ארץ צרפת, אנגליא, לאָטהרינגען, פֿלאַנדערען ועוד ארצות רבות, זרע מרעים אשר רחק ה׳ מכליותיהם, ואין עינם ולבם כי אם לגזול ולחמוס ולשפוך דם. ובראותם כי היהודים עם לא־עָז הם ובתיהם מלאים כל טוב, הִתְחַפְּשׂוּ באדרת האמונה וישימו מַסְוֶה קנאת דָּת על פניהם לבעבור שְׁלוֹל את שְׁלָלָם ולמלאות אמתחותיהם כסף חמסים וּזְהַב עשוקים —. וְלַמְרוֹת רוח המלכים, גם לַמְרוֹת רוח דָתָם וּפִי מְחוֹקְקָם *) נועצו לב יחדו להרוג ולהשמיד את היהודים באמרם: „קנאת משיתנו תעשה זאת! וְנִקְמָתוֹ נִנְקֹם בהם! ובטרם נָרִיק חרבנו על הישמעאלים הרחוקים מאתנו, נַכְחִיד את היהודים הקרובים אלינו ואשר גם הם שונאים דתנו כהישמעאלים — ורק בזאת נֵאוֹת להם להחיותם אם ימירו דתם ויהיו אתנו לעם אחד —". והנה בארץ צרפת לא הרבו נוסעי הצלב לשפוך את דמי היהודים, כי המלך והרוזנים גם הכהנים הראשים היו על היהודים לְסִתְרָה וַיְסַכּוּ לראשם ביום עברות, רק בערים אחדות אשר דבר מלך צרפת ודתו לא הגיע שם, שם הִגִּירוּ את היהודים על ידי הרב. אך ההרג ההוא כְּאַיִן וכאפס הוא מול הַהֶרֶג הרב אשר עשו ביהודים היושבים בארץ אשכנז! כי הקיסר היינריך הרביעי היה בעת ההיא באיטליא ותלאות נוראות דכאו אז

לארץ

*) מחוקק דת הנוצרית לא צוה מעולם לרדוף את היהודים, ונהפוך הוא כי הוא התפלל עוד בעדם (ע׳ לוקס כ״ג, ל״ד), גם קרא אותם בשם בנים לה׳ (מַתיא ט״ו כ״ו), ובשם עם נבחר (שם כ״ד). גם פאול ראש שליחי הנוצרים אמר עם הספר לאמר: „היהודים היו מאז אהובים לה׳, וגם היום הם העם הנבחר, כי דבר ה׳ והבטחתו לישראל לא ישוב ריקם, כי לא נחם ה׳ על דבריו והבטחתו, ה׳ אמר ויהי לנצח!" (אגרת פאול אל הרומאים פרק י״א) „חלילה לא מאס ה׳ את ישראל עמו וכו׳ כי אהובים המה" (שם). גם מי לא יבין כי המחוקק ההוא אשר צוה לכל המחזיקים בבריתו: אֶהֱבוּ את אויביכם, ברכו את מקלליכם, היטיבו לשונאיכם והתפללו בעד צורריכם ורודפיכם (מתיא ה׳, ל״ט—מ״ה. לוקס ו׳, כ״ח), הוא לא יצוה להרע ולהשחית את היהודים אשר אינם אויבים ומקללים את הנוצרים, ואשר מעולם לא היו צורריהם ורודפיהם ׳ ומלכי איירופא לא צוו גם הם בימי נוסעי הצלב לרדוף את היהודים, ורק כהני הקאטולים הנבערים מדעת, הם רק הם הסיתו את ההמון לעשות כדבר הרע הזה למרות רוח דתם ופי מחוקקם, והמלכים היו אז קצרי יד לתת חתם באף הקנאים ההם לבל ירעו ולבל ישחיתו. אך בדורות האחרונים הקים לנו ה׳ מלכי חסד אשר שמו קץ לקנאת הדת, וישראל ישכון בטח ושאנן תחת צל כנפיהם, ומה גם תחת צל אדונינו הקיסר האדיר והחסיד אלכסנדר, השני יר״ה, אשר הרים קרן ישראלי בכבוד בכל ממלכתו האדירה והמעשירה, כברוב ממשח סוכך הוא עלינו, ישביענו שפע רצון ובטובו נתיה חיי שלום ומנוחה, ובעמוד אור ההשכלה ינחנו וינהגנו כהליכות אל נאור לפנים בלכתו לפני אבותינו בעמוד אשו להאיר את הלילה — יהי שם כבוד מלכותו ברוך ומבורך עד עולמי עד! —. אחרי הודיעי דברי אמת האלה, קום קרא קורא משכיל את הרעות הנוראות אשר מצאנו את אבותינו בדורות הראשונים, ואני ואתה נשא ידינו קדש ונברך את ה׳ על רב טוב אשר הנחילנו בדורות האחרונים האלה בחסדי מלכי החסד המשכילים שכל טוב לאלהים ואדם.

לארץ חיתו, גם עבדיו התפרצו אז מפניו בכל עריהם, והיהודים היו בלי מחסה ועז ובלי מגן בעדם לעתות בצרה! ואף גם זאת כי הנוצרים אזרחי אשכנז יראו מאד לשלוח יד בנוסעי הצלב ולהשיב ידם מִבַּלֵּעַ ומהשחית את היהודים, יען כי הנוסעים ההם נחשבו בעיניהם לאנשי קדש המשליכים נפשם מנגד ללחום את מלחמת דתם ואמונתם ולהציל את אחיהם הלקוחים למות —.

§ 362. הַנָּגִיד ומצוה לגדודי נוסעי הצלב ההם, היה איש צרפתי ושמו ווילהעלם חרש עצים (ציממערמאַן), איש עני אשר גם בהיותו עוד בארץ צרפת לא השיגה ידו לקנות כלי נשק לגדודיו עד אשר נפל על האכרים והיוגבים וַיָּבז את יגיעם ואת כל הונם —. והאיש הזה בבואו אל ארץ אשכנז, לָטַשׁ את עיניו על כסף היהודים, ויגזור אמר להשמידם, האבירים אשר נסעו תחת דגלו, הלא הם הגראַף הערמאַן, מהאָמאַס די פּעריא, וקלאַרענבאַלד די פּענדריילי, לא עצרו כחַ לעצור ברוחו הקשה השואף בֶּצַע מעשקות, או גם הם לא היו טובים ממנו —. והיהודים האומללים בראותם את הרעה הנוראה הבאה עליהם, נבהלו נחפזו, רעדה אחזתם, חיל כיולדה, וישאו לבבם אֶל כפים אֶל אֵל בשמים, העלו עפר על ראשם, חגרו שקים ויצומו ויזעקו ויקראו אל אלהים בחזקה, אך אלהי ישראל סך בענן לו מעבור כל תחנה כל תפלה!—.

363 ונוסעי הצלב פרצו כפרץ מים זדונים וישתערו על היהודים היושבים בעיר טריער, אך היהודים קדמו את פניהם! רבים וכן שלמים שחטו בידיהם את נשיהם ובניהם ובנותיהם לראשונה, ואת נפשם טרפו לאחרונה. נשים רַכּוֹת ועדינות גם בתולות יפות וענוגות תָּלוּ אבנים כבדות על צואריהן וַתִּפֹּלְנָה במצולות נְהַר מאָזל בטרם יבואו האויבים ויתעללו בהן, יְדֵי אִמּוֹת רחמניות טָבְחוּ את מחמדי פרי בִטְנָן ואחרי כן השיבו את צור המאכלת בחדרי לבבן — ויתר היהודים החישו מפלט להם בהיכל ההגמון ענגילבערט, אך הוא הקשיח את לבבו ויאטם את אזניו משמוע בקול בִּכְיָם, באָוְתוֹ להוכיח לעיני הנוצרים כי שקר עָנוּ בו משנאיו כי מקטני אמונה הוא, וַיָּרַעַם על היהודים בקולו ויקרא: „דמכם בראשכם, הוי עזי נפש! השיב אלהים עליכם את רעת רעתכם — נקמת ה׳ היא! נקמת משיחו! — ועתה אם תאבו ושמעתם להמיר את דתכם, חָיֹה תחיו, ואם תמאנו ומריתם, חרב תאֻכּלו! —״. והיהודים האֹבדים בראותם כי חרב חַדָּה מונחת על צוארם, בחרו בחיים וימירו דתם ויבואו במסורת דת הקאַטהאָלית, אך אחרי כן שבו לדת אבותיהם על פי הקיסר היינריך הרביעי, כאשר נספר במקום שיְּדֻבַּר בו.

§ 364. אחרי כן שטפו נוסעי הצלב ויבואו בשערי עיר שפייער *) לְכַלּוֹת את נקמתם ביהודים היושבים בתוכה, ואף כי לפני שֵׁשׁ שָׁנִים נתן להם הבישאף רידיגער משפטים ישרים וזכיות רבות, והקיסר היינריך הוסיף עוד עליהם

*) שפייער עיר הראשה בגלילות באייערן על נהר רהיין, אחת מערי אשכנז העתיקות.

עליהם חקים טובים ויצו לכל עמו לבל יעוז איש להפיל משערת ראשם ארצה, בכל זאת לא שמו נוסעי הצלב לבם לכל הדברים האלה, כי הבישאף נחשב בעיניהם לעוכר דתם בעשותו טוב ליהודים בעלי העשר, והקיסר היינריך היה כחרס הנשבר בעיניהם, יען כי הפאפסט פרש עליו חרמו ויצו גם ל ע ב ד י ו למרוד בו —. וביום השבת בשמנה לחדש אייר התנפלו נוסעי הצלב על היהודים היושבים בעיר ההיא, ותהי ראשית מלאכתם להרוג עשרה אנשים מנכבדי העיר ולשלוח בבזה את ידם. ושם היתה אשה יראת ה׳, ותבחר מות מחיים, ותקח את המאכלת ותתקענה בצוארה בחזק יד ותמת, ותהי הראשונה לשוחטים ולנשחטים, ותאמר: „חלקי ה׳ על כן אוחיל לו —“. ויתר היהודים נסו אל היכל הבישאף יאהאננזען, גם אל מצודת הקיסר אשר בעיר ההיא. והבישאף יאהאננזען היה איש ישר וחכם אשר ידע נאמנה כי לא בחרב ובחנית יאמין האדם בדת אחרת אשר לא נולד בה, ויתעבר בנוסעי הצלב ויוכיחם על מעשיהם ועל דמי הנקיים אשר ישפכו להכעים את ה׳ ואת משיחם. אך הם בזו לו לעגו לשכל מליו, ויפתחו עליו פה ברצח. אז שלח בהם אנשי מלחמה ויצו להרוג במשמניהם אם יוסיפו להרוג את היהודים, גם היהודים נקהלו ויעמדו על נפשם להלחם באויביהם. וכראות הבישאף כי בכל אלה לא השיבו הפריצים את ידם מבלע, צוה לאנשי חילו לתפוש את ראשי המרצחים ההם ויוקיעם לעיני השמש לאות לבני מרי — זכרה לו אלוה למובה. —.

§ 365. ונוסעי הצלב חרקו שן בראותם כי משניהם השלך טרף, ויחכו עד עת מצוא — ובשמעם כי בשלשה ועשרים יום לחדש פרצו המונים המונים מאחיהם נוסעי הצלב על היהודים היושבים בעיר ווארמס, מהרו וילכו ויתחברו אליהם לכלות חמתם ונקמתם ביהודים ההם. והבישאף אללעבראנדוס אשר בעיר ההיא היה קצר יד להציל את היהודים מיד ההמון הרב והעצום ההוא, ובכל זאת התחזק ויסתר בהיכלו את נכבדי העדה ואציליה, ויתר היהודים החלו לשחוט איש את רעהו ואיש את בנו בטרם יפלו בידי אויביהם, אך פתאם פשטו עליהם גדודי עריצים ההם וירצחום, ובצאת נפשם קראו: שמע ישראל! —. אחרי כן פרצו נוסעי הצלב בבתי הנרצחים וישללו שללם ויבזו כל אשר בהם, ותהי זאת עוד הנקלה בעיניהם, ויהרסו ויבואו גם אל בתי התפלות ויוציאו את ספרי התורה ויקרעום לגזרים וירמסום ברגליהם —. מקץ שבעה ימים הרעישו את היכל הבישאף וינהמו כנהמת ים „הוציאו אלינו את היהודים המסתתרים פה!“ וירא הבישאף כי אזלת ידו להציל את היהודים אשר החביא בביתו, ויבוא פתאם אליהם ויאמר: „צר לי מאד כי לא אוכל עוד להגן עליכם! ועתה בחרו לכם אם להמיר דתכם או לעבור בשלח—“. והיהודים חלו את פניו לתת להם מועד להתיעץ אודות הדבר הזה, ויתן להם את שאלתם. ויהי כי עבר המועד, סבו נוסעי הצלב את ההיכל, והבישאף הלך אל היהודים

לשמוע

לשמוע מה בפיהם, ויהי בפתחו את הדלת, והנה — בַּלָּהָה! היהודים שֹׁחִים בְּדָם, כי הם שחטו איש את אחיו ואשה את רעותה ואת עוֹלָהּ — ועל הנשארים עוד בחיים השתערו נוסעי הצלב וירצחום. „ויהיו המתים במגפה בשני ימים ההם שמנה מאות נפש“. אחרי אשר עזבו נוסעי הצלב את עיר ווָארמס, שְׁתֵּי היהודים הַנִּצָּלִים את נפשם בכפם ויבואו אל היכל הבישאף ויוציאו משם את החללים ויוליכום לקִבְרוֹת בבכי ונהי ומספד תמרורים.

§ 366. ביום המחרת באו נוסעי הצלב בתרועה נוראה בשערי עיר מאַיינץ, ושר צבאם בעת ההיא היה הגראַף עמעריך או עמיכאָ מלייניגנגען שְׁאֵר בְּשַׂר הבישאף רוטהארד. השר ההוא היה צורר היהודים, וְכַעֲזוּז שִׂנְאָתוֹ אותם כן עֻזָּה אהבתו לכספם וּזְהָבָם, והבישאף לא הניא אותו מרדוף את היהודים להבעים בזה את הקיסר היינריך, אולם בכל זאת לא אבה רק לענותם ולשלול שללם אך לא לכלותם —. בשפתי חלקות קרא הבישאף אל היהודים ויאמר אליהם: „מהרו נא והביאו את נשיכם ואת בניכם ובנותיכם וטפכם גם את כל כספכם וזהבכם אל היכלי, ואני אהי עליכם לסתרה מפני החרב הַחֹדֶרֶת לכם —“. ויאספו אליו יותר מאלף ושלש מאות יהודים עם נשיהם ובניהם וכל אוצרותיהם ויתחבאו בהיכלו, כי חדרים רבים גדולים ורחבי ידים עם דלתים ובריחים היו בהיכל ההוא. שם ישבו האובדים ונפשם בפחדי מות התמוגגה, שם ישבו גם בכו ויתפללו אל ה', אך שומר ישראל הסתיר פניו מהם בימי רעה ההם! —. כי ביום השלישי לחדש סיון בבקר הביא עמעריך את גדודיו הצמאים לדמי היהודים לפני שערי ההיכל ההוא וַיִּנְהֲם כַּכְּפִיר על הבישאף להסגיר בידו את היהודים המסתתרים שם — וירא הבישאף כי מזמתו להרוג ולהשמיד את כל היהודים הנחבאים תחת צל קורתו, ויצב אנשי חיל מזוינים להשיב את ידי המשחיתים מהשחית, אך אנשי חיל הבישאף לא אבו לשלוף חרבם על אחיהם אנשי הקדש בעיניהם — ונוסעי הצלב התגעשו וישברו בהמתם את דלתות שערי ההיכל, ויתפרצו בכל חדריו לבקש את טרפם. אז חגרו היהודים בעוז מתניהם וישחטו את נשיהם וטפם, ואיש את אחיהו. הַחֲתָנִים את הכלות, ונשים רחמניות את ילדיהן עוללי טפוחים — ועל הנשארים עוד בחיים התנפלו נוסעי הצלב וירצחום, הכו אבות על בנים ובנים על אבותם. וכלם יחדו פשטו את צוארם אל חרב ההֹרֵג בקול קורא: שמע ישראל! —. אלף ושלש מאות נפש נפלו אז חללים ביום אף ה', וכל כספם וזהבם, הונם ורכושם, עֲדָיִם וְחֶלְיָתָם היו לבז ולמשסה בידי הבישאף ובידי עמעריך צורר היהודים —. אולם עוד נשארו ששים יהודים אשר החביאם הבישאף בבית האוצר, ויחמול עליהם ויצו לעבדיו להובילם אל חצרותיו אשר על נהר רהיין למען הצילם מחרב אויביהם, אך נוסעי הצלב רדפו אחריהם וישיגום ויגירו גם אותם על ידי חרב, כי בכל המקומות אשר נסו היהודים, אבן מקיר תזעק אחריהם להומם ולאבדם, וכפים מעץ יעננה בקול קורא: „השמד! —“. שני

אנשים

אנשים נמלטו אז ממות, כי נוסעי הצלב טבלו אותם בחזקת היד, שם האחד אורי ושם השני יצחק בן דוד הפרנס ושתי בנותיו אשר נטבלו בחזקה גם הן. אחרי כן עשו שני האנשים ההם דבר אשר כל שומעו תצלינה שתי אזניו. כי יצחק לקח את המאכלת וישחט את שתי בנותיו בערב חג השבועות ואת ביתו שרף באש, ואז הלך עם אורי רעהו אל בית התפלה ויציתו אותו באש וַיִשָׂרְפוּ שניהם יחדו, ומבית התפלה יצאה אש ותאכל בתים רבים בעיר מאַיינץ.

367. § בין כה וכה נאספו פליטי נוסעי הצלב תחת דגל הערמאן החרש ויחנו סביבות עיר קאֶלן, והיום ההוא היה ערב חג השבועות. וכל היהודים היושבים בעיר ההיא עִתְּדוּ את נפשם לַמָּוֶת, אך בכל זאת התחננו אל שכניהם הנוצרים אזרחי העיר, גם חלו את פני הבישאף להסתיר אותם בבתיהם עד יעבר זעם, ועל טוב יזכרו הנוצרים טובי לבב ההם כי חמלו על היהודים ויאספום אל בתיהם ויסגרו בעדם להסתירם מעיני מבקשי נפשם. למחרת בבקר, ביום חג השבועות, פרצו נוסעי הצלב בקול שאון נורא בבתי היהודים, ובראותם כי אין איש, הרסו את הבתים, שברו את כל כלי הבית ובבזה שלחו את ידם. אחרי כן פרצו בבתי התפלות,ויוציאו את ספרי התורה, ויתעללו בהם, ויתנום למרמס חוצות ביום חג ה׳, ביום אשר בו נִתנה התורה ותרעש תבל ועמודיה הִתְפַּלָּצוּ! —. אך בכל זאת נמלטו אז היהודים מהרב רעה בצדקת הבישאָף הערמאַן השלישי, כי הוא היה איש חסיד וְיַקַר רוח וּבְאֶבְרָתוֹ הסך בעדם. ובראותו כי כל הימים אשר ישבו בקאֶלן צפויים הם אֱלֵי חרב, צוה לעבדיו הנאמנים להוציַאם מן העיר בסתר ולהחביאם בשבע הערים והכפרים אשר לו. במחבואים ההם ישבו שלשה שבועות (משלשה עד עשרים וארבעה לירח יוני), ויצומו דבר יום ביומו, ובשמעם כי האויבים קרובים אליהם, צמו שני ימים רצופים — אך שערי רחמים, שערי תפלה, גם שערי דמעות ננעלו בעת רעה ההיא! — ונוסעי הצלב השתערו עליהם כשער קטב וישמידום, —. לראשונה התנפלו על כפר נושא (Neus) ויהרגו את כל היהודים הנחבאים שם עם נשיהם ובניהם ובנותיהם וַיָּבוזו את שללם, וביום המחר עשו כן גם לבני יהודה הנסתרים בוועפּלינגהאָפען, אך רבים שלחו יד בנפשם, ואשה זקנה ושמה רחל היתה למשל כֻּלם, כי היא היתה הראשונה אשר הביאה את לַהֶבֶת המאכלת בצוארה, ואחרי כן עשו כזאת גם יתר העם, כי כלם ירדו בתוך אגמי המים וישחטו שם איש את אחיו. ובתוכם היה איש זקן בא בימים, רבנו שמואל בן יחיאל שמו, והיה האיש ההוא תם וישר, ירא אלהים וסר מרע, ולו בן יחיד בחור כארזים, ויפשוט הנער את צוארו, ואביו הזקן לקח את המאכלת ויברך על השחיטה וישחטהו, והנער ענה אמן וימת, וכל העומדים שם קראו בקול גדול: שמע ישראל, ויתנפלו בתוך המים ויצללו כאבן במצולות הנהר. והזקן חלה את פני בחור ירא שמים ושמו מנחם להמיתו, ולא אחר הבחור לעשות כן, ואחרי כן שלח יד

בנפשו

בנפשו גם הוא״. ומכל היהודים לא נשאר שם שריד ופליט, כי נפלו בחרב אויביהם גם איש בחרב אחיו או טֻבעו במים עזים —.

§ 368. ביום המחר באו נוסעי הצלב גם אל עיר אַלדענהאַר ויתנפלו בחמתם על היהודים ויהרגום, ורבים מהיהודים שחטו זה את זה עד כי לא נותר מהם שריד ביום אף ה׳ —. וביום הששי ברביעי לחדש תמוז, נפלו גם על הכפר הנקרא גם כן בשם אַלדענאַהר, אך היהודים שמעו את השמועה הרעה הזאת בטרם בואם, ״ויאספו כלם אל חדר אחד, והנם כשלש מאות איש, ויתנדבו ראשי העם לשחוט את כלם בעת ההיא ואחרי כן את נפשם, ויעשו כן, והאחרון בהם ושמו ר׳ פטר בן יואש עלה על ראש המגדל ויפול ארצה וימת״. ונוסעי הצלב לא מצאו עוד מלאכת עבודה בכפר ההוא ויתר להם ויסעו הלאה ויבואו אל זאנטה בהתקדש ליל השבת, ויפלו על היהודים בלילה בעוד ברכת ה׳ בפיהם לקדש על היין, ויעשו בהם הרג רב, ורבים מהם שלחו יד בנפשם, ואחד מרבני צרפת הורה אותם איך ימותו ויקברו בפעם אחת, ויחפור הפירה בארץ וירד בתוכה ״ויברך הזבח וישחט צוארו וימת ויענו כל העם ״שמע ישראל״, וכן עשו גם יתר היהודים, ״ולא היה ביום אף ה׳ שריד ופליט כי אם מתי מספר אשר נמצאו מגוללים בין המתים בעת ההיא״.

§ 369. והיהודים בני קאֶלן אשר נחבאו בעיר מארס, האמינו כי לא תבוא עליהם רעה וחרב אויביהם לא תשיגם, יען כי מארס עיר בצורה ושר העיר הבטיחם נאמנה להיות עליהם לסתרה אף אם תהי נפשו תחת נפשם. אך פתאֹם באו נוסעי הצלב ויצורו על העיר, והנם כחול אשר על שפת הים, ובקול רעש גדול הרעישו את חומת העיר ויקראו: ״תְּנוּ בידנו את היהודים״.. הרעה הגדולה הזאת נהיתה בשביעי לחדש תמוז (30 יוני). ושר העיר ראה כי קצֹר קצרה ידו לעמוד לפני החיל הגדול ההוא, וידבר על לב היהודים ועל לב נוסעי הצלב חליפות, את פני הנוסעים חלה לבל ימהרו לשפך דם, ואת היהודים נִסה לְפַתּוֹת בפיו לבל יקשו את ערפם וימירו את דתם למען חייהם, אך היהודים ענו כלם פה אחד ויאמרו ״טוב מותנו מהמיר את דתנו״. לשוא הוכיח השר כי נלחץ הוא להסגירם בידי מבקשי נפשם פן יעלו עליו ברבבותיהם ויכוהו אם על בנים. לשוא הפחידם בפחדי מות, ולריק היה כל עמלו להטות את לבבם לחפצו. אז צוה השר לתת אותם במשמר אחד הנה ואחד הנה למען הסגירם חיים בידי נוסעי הצלב, כי הוא ידע כי היהודים שוחטים איש את אחיו בהיותם יחד, וכבר היתה כזאת גם בעיר ההיא, כי שתי נשים ונערה אחת בתולה יפה עד מאד ישבו בבית אחד, ואשה אחת מהן שחטה את נפשה, והשניה אשר זה מעט ילדה בן, שחטה את הנערה היפה, ואחרי כן השליכה את בנה הילד מראש המגדל ארצה, ולאחרונה טרפה גם היא את נפשה בכפה —. אחרי הדברים האלה נסחבו היהודים האסורים

בנחשתים

בנחשתים אל מחוץ לעיר וַיִּסָּגְרוּ בידי נוסעי הצלב, והם הרגו בהם עם רב ויתרם טבלו בחזק יד וַיְחַיּוּם.

§ 370. ביום הבא (1 יוני) עלו נוסעי הצלב כשואה גם על היהודים הנחבאים בקערפען וישקום את קובעת כוס המות ככל אחיהם —. סוף דבר כי במשך שני חרשים (מאי—יולי) נהרגו שנים עשר אלף יהודים בידי נוסעי הצלב, ובכל מקום אשר דרכה כף לרגלי הנוסעים ההם אבל גדול ליהודים, שֹׁד ושבר, מָוֶת וְאַבְדָן. —. הן כל אלה עוללו נוסעי הצלב לבני עמנו בימי רעה ההם, ושמם וזכרם עֲקֻבִּים מִדָּם בספר תולדות בני האדם כל הימים, וגם בימי דוֹרָם היו דראון לכל שלומי אמוני הנוצרים, כי המלכים, הרוזנים והנסיכים, וראשי הכהנים — זולת גוטהארד הבישאף ממאיינץ ועגילבערט מטריער — וכל האזרחים קָצְפוּ עליהם קֶצֶף גדול ויחשבום לבנים משחיתים, ומה גם הקיסר היינריך הרביעי, כי בשובו מאיטליא וישמע את השערוריה אשר עשו נוסעי הצלב ביהודים, עלה עשן באפו וירקע ברגלו ויאמר: אָח על כל התועבות הנוראות ההן. ויעבר קול בכל ארץ מלכותו כי היהודים אשר נטבלו בחזקת היד מפני אימת המות, יש לאֵל ידם לשוב אֶל דתם וְאֶל עַמָּם, גם צִוָּה להבישאף ממאיינץ להשיב את אוצרות היהודים הנרצחים בהיכלו לידי יורשיהם וקרוביהם. ופעם אחת בהיות הקיסר בעיר מאיינץ וירא את המקום הנורא אשר נשפך שם דם היהודים, דִּתְהַמֵּץ לבבו בקרבו וַיִּדַּר נֶדֶר לעצור בעד הרעה בימים יָצְרוּ, גם הִשְׁבִּיעַ השביע את הנשיאים והאפרתים ואת כל עַמֵּי־ארץ אשכנז לשמור את היהודים ולהיות עליהם לְסִתְרָה מֵעֹקֶת רָשָׁע וְכַף מְעַוֵּל וְחֹמֵס.

§ 371. ונוסעי הצלב תחת דגל פעטער הנזיר וגאָטטשאַלק הכהן, הרימו פעמיהם לבוא אל קאָנסטאַנטינאָפעל ומשם לארץ אזיא. אך העמים גבורי החיל היושבים בארצות הראָנוי, סגרו עליהם את הדרך ולא נְתָנוּם עֲבור בארצם, גם לא מכרו להם אֹכֶל נפש. וַיִּחַר בהם אף הנוסעים, ויתפרצו בבעלגראד בחרב מלאה דם וימלאו את הארץ חמס ורצח, אז נפלו עליהם כל עַמֵּי הארץ ויהרגו בהם עַם רב, הורידום כַּכָּרִים לטבח וישפכו דמיהם כמים, ורק מתי מספר התמלטו בְּעוֹר שִׁנֵּיהֶם ויבואו עיפים ויגיעם מֻכִּים ונענים לקאָנסטאַנטינאָפעל. אך גם אחרי כן בבואם אל אזיא הקטנה, לא מצאו מָנוֹחַ, כי יום אֵידם בא, עת פקודתם, כי הישמעאלים (הזעלדשוקים) השתערו עליהם מכל עברים וַיַּכּוּם וישחיתום ויעוללום בַּמְּסִלּוֹת, ורק שרידי חרב שרדו חיתם וינוסו בשבע דרכים. אחריהם נשאו רגליהם גם גדודי הפריצים אשר רָצְחוּ את היהודים בכל ערי ארץ אשכנז, ועליהם פקד ה' אפו ביתר עז, וירדפם בחמתו, ובסערת נקמתו השמידם מתחת השמים. לאלפים ולרבבות ירדו לַטֶּבַח בידי הישמעאלים, וְיִתְרָם ספו תמו בזלעפות רעב ורשפי צמא, וְלִהַט אותם חֲרוֹן אף ה', ונבלותיהם היו לְבָרוּת לְחַיְתוֹ טרף כמוהם — אֵל גמולות ה'. כאשר עשו הם כן שִׁלַּם להם —.

יותר

§ 372. יותר ממאה אלף איש מנוסעי הצלב נָמַקוּ כבר בעונם ויסופו ויתמו מן בלהות בטרם הרים עוד גאָטטפּריד הבוילאָני את פעמיו עם חילו הגדול לעשות מלחמה עם הישמעאלים על הָרֵי ישראל — . גאָטטפּריד הבוילאָני (Готфридъ Буйльонскій) נְשִׂיא לאָטהרינגינגן , היה איש גבור מלחמה , יְשַׁר לב וּגְדָל נפש , וּבְיֹשֶׁר לבבו התנדב להשליך נפשו מנגד בעד אֶחָיו הַנְּגָשִׂים והנענים בארץ הקדושה . האיש היקר הזה עם שני אחיו הגבורים , אשר שם האחד באַלדואין ושם השני אייסטאַטיוס , נסעו עם רבבות גבוריהם בדרך ההיא אשר עברו בה הנוסעים הראשונים, ויגיעו עד שערי קאנסטאנטי- נאפעל. ובעת אשר עברו הם דרך היבשה , עברו עוד המון רב מנוסעי הצלב ארחות ים , ובראשם הגראַף הוּגא אָחִי מלך צרפת , ומשנהו השר באָעמונד הערצאָג הנאָרמאַנים עם טאַנקרעד בין אחיו גבור החיל , ויבואו גם הוא עד שערי קאנסטאנטינאפעל . אך אַלעקסיאָס (Alexios) קיסר ביצאַנץ לא נתן אותם עבור בגבול ארצו עד אשר נשבעו לו גאטטפּריד וכל שרי צבאותיו להשיב לו את הערים אשר היו תחת ידי קיסרי הרומאים המערבים מימי קדם , ואז נְתָנָם לָרֶדֶת הים באניות אל מְחוֹז חפצם . באחת הבקעות הקרובות לעיר ניצאָ מָנוּ שרי החילים את מספר אנשי חילם , ויהי מספרם שש מאות אלף איש (ומהם מְאַת אלף אבירים (ריטטער) ושלש מאות אלף רַגְלִי). וזולת שרי הצבאות אשר קראנו בשמותם , היו עוד שרים גדולים ונכבדים , הלא הם : ראָבערט הנאָרמאַנדי בן ווילהעלם הכובש, סטעפֿאַן דע-בלואַ אשר מספר מבצָריו כמספר יְמוֹת השנה , ראַימונד הגראַף העשיר והאדיר מעיר טולוּזאַ , ועוד שרים רבים אדירי עם וכבירי חיל . אז צָרוּ נוסעי הצלב על עיר ניצאָ ויתפשוה, ויסעו לְמסעיהם דרך גבול ארץ השטון היושב באִיקאָניום , ויצאו הישמעאלים (הזעלדשוקים) לקראתם בחרב וילחמו בם על יד דוריליאוּם (Dorylaum) , וינגפו לפני הנוצרים מגפה גדולה וינוסו מנוסת חרב. אך עד מהרה אָזַל הלחם במחנות נוסעי הצלב עד אשר צָפַד עוֹרָם על בשרם מפני זלעפות רעב , ותהי מהומת ה׳ רבה ביניהם , רבים נתנו ראש וישובו לארץ מולדתם , ורבים נפרדו מעל אחיהם ויכוננו להם מֶמְשָׁלוֹת בארץ הקדם (וכן עשה גם באַלדואין אָחִי גאָטט- פּריד , ויכונן לו ממלכה חדשה בעיר ערעסאַ על יד נהר פרת, העיר הזאת היא בארץ ארם נהרים (מעזאָפאָטאַמיע), בירת הממלכה הישנה הנקראת אָסרעגע, ולפי הגדה עתיקה בנה אותה נמרוד) . ויתר נוסעי הצלב נָדדוּ הלכו במר רוחם עד בואם אל מְסִבֵּי עיר אנטיוכא וַתְּחִי רוחם , כי כגן עדן הארץ לפניהם. ויצורו על אנטיוכיא , אך העיר בצורה מאד ואנשיה גבורים מָרֵי נפש , ובידי הנוצרים לא היו כלי מצור גם לא ידעו עוד תהבולות מלחמה, על כן מצאו אותם תלאות עצומות מאד . תשעה ירחים נלחמו על העיר עד אשר לכדו אותה בערמת השר בעמונד הערים אשר הטה את לב הַשֹׁעֲרִים לבגוד בעיר מולדתם ולפתוח לפניו שער קטן משערי העיר — . בחֵמה שפוכה פרצו נוסעי הצלב בתוך העיר ויעשו

בה

בה הרג רב באכזריות נוראה מאד, וַיְשַׁכִּירוּ חִצֵּיהֶם מִדְּמֵי זקנים ונערים, נשים וטף, ולא הבדילו בין נקי ואי־נקי. יותר מעשרת אלפים הרגו בעיר, ועוד לא שככה חמתם ונקמתם, ומי יודע אם השאירו בה נְשָׁמָה לולי נשמע אחרי שלשת ימים קול שעטת פרסות אבירי הישמעאלים הבאים עליהם למלחמה. כי אז עלה עליהם שלטון הישמעאלים מעיר מאָזול עם חיל רב ועצום מאד, ויצר אותם בתוך אנטיוכיא —. בעת ההיא היה כפשׂע בין הַנּוֹצְרִים הַנְּצוּרִים ובין הַכִּלָּיוֹן. אך אחד מהכהנים הנוסעים אתם יחד, הציל אותם בערמתו, כי הוא הערים ויעבר קול בכל העיר כי אִנָּה ה׳ לידו את רֹמַח הקדוש אשר החביאו הכהנים הראשונים בתוך בית תפלת פעטער בעיר אנטיוכא — ולמראה הרֹמַח ההוא התאוששו נוסעי הצלב וירהיבו בנפשם עֹז, ויתנפלו בתרועה נוראה על הישמעאלים, וישחיתו בהם עם רב, ויגרשום מפניהם ויפיצום לכל רוח. ואחרי כן הלכו קוממיות הלוך ונסוע לירושלים מְחוֹז חֶפְצָם —. אמנם ברבות הימים נודע לנוסעי הצלב כי אך עָרוּם הֶעֱרִים הכהן ההוא בִּדְבַר הרֹמַח הקדוש, ויחרצו משפטו להשליכו על מדורת אש, והיה אם יעבור בתוך האש ולא יִכָּוֶה, אות הוא כי אמת בפיהו, אך אם לא יִנָּצֵל מיד להבה, שקר תרמיתו. והנה הכהן ההוא נצרב באש וַיִּשָּׂרֵף — בשנת ד״א תתנ״ט 1099. אך בכל זאת האמינו עוד רבים ברֹמַח ההוא, וְקָדוֹשׁ אמרו לו —.

§ 373. אחרי הדברים האלה נסעו נוסעי הצלב דרך עיר ראמלא ועיר חמת (אַמאוּם) ויחנו על הגבעה הנשקפה על פני ירושלים. ויהי בהופיע לנגדם עיר האלהים בפעם הראשונה, מהרו ויכרעו על ברכיהם, ויתנו קולם בבכי מרוב שמחות וגיל, וישירו שירי תהלה. אך בהגיעם אל שערי ירושלים, הָרָאוּ לדעת כי בצורה היא מאד, וחומה נשגבה לה עם דלתות נחושה ובריחי ברזל וּמִגְדְּלֵי עז, והעם היושב בה מָרֵי נפש הם וגבורי מלחמה. אז נבהלה נפשם מאד וידעו כי קצרי יד הם לְהִלָּחֵם בעיר עז כזאת בלי כָרִים וְאֵילֵי ברזל ויתר כלי מָצוֹר. אך בכל זאת חזקו את לבבם ויאמצו את זרועותיהם ויצורו על העיר. והישמעאלים אנשי המלחמה אשר בעיר המטירו עליהם מראש החומה ומראשי המגדלים חִצֵּי מָוֶת ואבני קלע וישחיתו בהם המונים המונים יום יום, ויותר עוד אכלה אותם שלהבת השמש ורשפי אִשָּׁה, וַיִּהְיוּ הרוגי מלחמה, מְזֵי אֵשׁ וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף באין מפלט. אפס כי התשוקה הנמרצה המתנוססת בחֻבָּם אל מְקוֹם קבר משיחם, גברה על כל התלאות האיומות ההן, ויוסיפו לעשות מלחמה באין הפוגות. שלשים ותשעה ימים צָרוּ על העיר. ואז הרשיעו את חומתה שני ימים רצופים בקול קורא: «חֵפֶץ ה׳ הוא! חפץ מושיענו!» עד כי לאחרונה רמה ידם וַתִּבָּקַע העיר —. בחֵמה עזה מאד ובקצף נורא התנפלו נוסעי הצלב על העם היושב בירושלים ויעשו בהם שפטים גדולים ונקמות איומות עד אין חֵקֶר! את חוצות העיר מִלְאוּ חללים, בכל הרחובות נֶערמו הרוגים כהררים, ואין קֵצֶה לַגְּוִיָּה. לשוא התחבאו הישמעאלים בנקרות צורים וּבִמְחִלּוֹת עפר, לשוא באו בעבים

ובכפים

וּבְכַפַּיִם עָלוּ, לשוא עלו על הגגות ועל ראשי המגדלים ובבתי תפלותיהם, כי הרב הנוצרים הִשִּׂיגָה אותם בכל מחבואיהם וַתְּלַהֲטֵם. כי נוסעי הצלב כרתו אז ברית את מָוֶת לבל יסתר איש מפניהם, וְעִם שְׁאוֹל עָשׂוּ חֹזֶה לבל ינוס נָס ולבל יְמַלֵּט פליט —.: כעשרת אלפים איש ברחו אל בית תפלת אָמַאַר, אך טאנקרעד עם צבאות אביריו רדפו אחריהם ויכום לפי חרב, דמי ההרוגים נָהרו כַּנהרות וההורגים הלכו עד הברכים ועד השוקים בנהרי הדם —. אמנם לא על הישמעאלים אנשי מלחמתם לבד, שפכו נוסעי הצלב כמים עברתם, כי אם גם על היהודים אנשי השלום, על היהודים האומללים "השוכנים לבדד בין רגל הר ציון ומקום מקדש ה' הַשָּׁמֵם, היושבים בראש חפוי וְכָתֵף מַקְשֶׁה לסבול חרפות חורפיהם ואכזריות צורריהם, הנותנים למכיהם לֶחִי וחיתם לַמְמִיתִים", גם על האֹבדים והנדכאים ההם שפכו נוסעי הצלב זעם אפם וחמת נקמתם, כי במקלות חובלים ומהלומות אנושות הִרְדִיפוּם על צוארם לבתי התפלות, ובראותם כי נמלאו הבתים אנשים ונשים וטף עד אפס מקום עוד, הִצִּיתוּ אש בבתי קֹדֶשׁ ההם, וישרפו את כל היהודים אשר בירושלים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד!! —. אחרי אשר נלאו ידי נוסעי הצלב מרוב הרג וכֹבֶד חלל, אחרי אשר כִּלּוּ את כל חִצֵּי חמתם ונקמתם ביושבי ירושלים, הסירו מעליהם את שמלותיהם המגואלות בדמי אדם רב, וילבשו בגדי שָׁבֵי פֶשַׁע וַיֵּהָפְכוּ לאנשים אחרים — האנשים ההם אשר זה מעט טרפו טרף כחיות טורפות, הלכו בראש פרוע וברגלים יחפות ובשירי תפלה וברגשי אֵשׁ אֶל בית התפלה הבנוי על קֶבֶר משיחם, שם שפכו כמים לבם, שם נתנו תודה ותהלה לאלהים על אשר נתן עז לָמוֹ לרדד עמים תחתיהם ולהוריש את עיר הקדש —. נחה שקטה ירושלים, והנוצרים התאספו יחדו וימתיקו סוד ויתיעצו לבחור עליהם מלך מקרב אחיהם, והנה כֻּלָּם כאיש אחד בחרו בגאָטטפֿריד הבוילאָני, ויקראו בלב שמח: "יחי המלך". אך גאָטטפֿריד לא אָבָה לָשֶׁבֶת על כִּסֵּא המלוכה בעיר הקדושה ירושלים כִּסֵּא כְבוֹד ה', ויאמר "מי אנכי לבוא עד הֲלוֹם? —". כי זה האיש גאָטטפֿריד היה באמת גבר תמים ובעל נפש יקרה, ולא למען בְּצוֹעַ בֶּצַע גם לא למען הכבוד נלחם בישמעאלים, כי אם רק להציל את אחיו הנוצרים ולקחת את ירושלים משכן משיחו מיד הישמעאלים — ויהי גאטטפֿריד רק שר ושליט בירושלים, ושם מלך לא נקרא עליו. בעת ההיא אסף שלטון מצרים חיל גדול וישלחם להלחם עם הנוצרים ולכלותם מעל פני האדמה. ויצא גאָטט־פֿריד וצבאות גבוריו לקראתם ויכם מכה נִצַּחַת על יד אשקלון, ויצא שמו בכל הארץ. אך הוא לא האריך ימים בירושלים, כי לתקופת שנה ושלשה ימים חלה את חליו אשר מת בו. כבוד גדול נעשה לו במותו, ואלופי הנוצרים קברו אותו בבית התפלה אשר על קבר משיחם, ויבכו אותו הצרפתים, הארמים והיונים, ויעשו לו אבל כבד —. אחרי מות הגבור הישר הזה, בחרו הנוצרים

בבאלדוואין

בבאלדואין אחיו, אך הוא לא היה עניו כגאָטטפֿריד ובאות נפשו קבל את כתר המלוכה, ויהי בירושלים מלך —.

§ 374. הממלכה החדשה אשר כוננו הנוצרים בירושלים, לא שָׁלְוָה ולא שקטה ולא נחה כל הימים מפני המלחמות הרבות אשר כתרוה תמיד מכל עֲבָרִים, גם מפני דברי הריבות והמדינים אשר היו בין השרים ועדת אבירים, ומפני רעת אנשי המלחמה אשר הקשו את ערפם ולא הטו את אזניהם לקול שריהם ונגידיהם, רק הואילו הלוך בגדולות ובנפלאות מהם ולעשות מעשים זרים היוצאים מגבול הטבע —. גם הנוצרים אשר בארץ המערב לא תמכו את ידיהם להכין את כסא ממלכתם בירושלים ולסעדה בְּכֹחַ ידיהם, ועל כן הלכה ממלכת ירושלים החדשה הָלוֹךְ וחסור. ומה גם אחרי עֲלוֹת השלטון האדיר מעיר מאָזזול על עדעסא וילכדה ויהרסנה, וזרועו נטויה גם על גבולות ארץ יהודה —. ויהי כשמוע בערנהאַרד *) (קָדוֹשׁ הנוצרים) את הרעה הגדולה אשר מצאה את אֶחָיו בממלכתם החדשה ההיא, וַיָּעַר את רוח קנאת הדת אשר נרדמה בלבות הנוצרים בארץ המערב, וברות פיו פעל ועשה גדולות עד כי נאספו אנשי חיל במספר רב מאד לעלות שנית למלחמה על הישמעאלים צוררי הנוצרים. גם לודוויג השביעי מלך צרפת לא המרה את אמרי בערנהארד, ויתנדב גם הוא לעלות עם אנשי חילו ביהודה לעשות מלחמה עם בני ישמעאל, וגם קָאָנראַד השלישי לא עָרַב את לבו להשליך אחרי גֵוּוֹ את הדברים הנמרצים אשר דבר בערנהאַרד באזניו בבית התפלה בעיר שפייער לעיני כל הקהל, ויתנדב ללכת גם הוא עם צבאותיו ארצה הקדם —. וגם השנה ההיא היתה שנת רעה לבית יעקב, כי בארץ צרפת ואשכנז התעוררה רוח הפַּאַנאַטיזמוס שנית לדרוך איתן קַשְׁתָּהּ ולהציב את היהודים האֹבדים מטרה לְחִצֵּי זעמה כבימי המסע הראשון. וראש מְסִבֵּי הרעה בעת ההיא היה הפאַפסט אייזען השלישי (Eugen III), כי הוא הוציא דבר פקודה מלפניו כי כל איש מעדת הנוצרים אשר ידבנו לבו לְהִצָּמֵד לְמַסַּע הצלב, חפשי הוא מְשַׁלֵּם ליהודים את הַמַּרְבִּית מהכסף אשר לָוָה מהם, כי שָׁעַר בנפשו כי בגלל הדבר הזה ירבו ויעצמו גדודי הנוסעים, אף לא שבה השערתו ריקם —. אך הכהן הראשי בערנהאַרד, אשר היה באמת איש ישר וחסיד, רָעַם פניו על הפקודה ההיא, כי רע בעיניו לְהַרְבּוֹת הון הנוצרים בעשק וָנָלוֹז, ובכל זאת חזקה עליו יד הפאַפסט, עד כי נלחץ להשמיע את דבר הפקודה ההיא בכל בתי התפלות ולקרוא באזני הנוצרים כי כל המתנדבים למסע הצלב, חפשים הם מְשַׁלֵּם את התרבית להיהודים הנושים בם —. אולם הכהן (אַבַּט) פעטער מקליגני (Peter Aon Clügny) צורר היהודים, בשמעו את פקודת

מסע צלב השני ד"א תתק"ו—ט'
1146—1149.

*) הוא בערנהארד פאן קלארוואה (Clairvaux) אשר מלכים ורוזנים וגם הפאפסטים המתיקו אתו סוד והתיעצו על צפונותיהם בגלל חכמתו וישרת דרכו, וכל הנוצרים העריצוהו וקדוש אמרו לו.

פקודת הפאפסט, מצא אז עת רָצוֹן לִכְרוֹת שוחה עמוקה לנפש היהודים, ויכתוב עליהם מכתב שטנה אל המלך לודוויג, ובזעם לשונו טפל על כל המונם עֲוֹנוֹת חרב, וַיִּתְּנֵם לפני מרגיזי אֵל אשר צוּרָם הסגירם בידי הנוצרים לעשות בהם שפטים כפי פעלם —. אך בידעו נאמנה כי המלך מגדל עֹז הוא ליהודים, חָתַם את דברי השטנה ההיא לאמר: „ובכל זאת אל תהרגם, פן ישכחו עמנו — אך הֲנִיעֵמוֹ בחֵילך וְהוֹרִידֵמוֹ, קח לך את רכושם ולא את נפשם — כי כל הרכוש אשר רכשו להם, מִשֹּׁד עֲנִיֵּי הנוצרים הוא, ומאנקת אביוניהם, ואף גם זאת כי הם נועזו לשלוח יד גם בכלי הַשָּׁרֵת אשר בבתי תפלתנו למען מַלֵּא בתיהם כסף ואמתחותיהם אָשָׁם מקדשי דתנו! — ולמצוה גדולה ולצדקה תחשב זאת לנו אם נקח מִידֵי בנים לא אֵמֻן בם כמוהם את אשר שדדו מידנו, לבעבור תהי לאל ידנו לעלות בהר הקֹדש ולעשות מלחמה עם הישמעאלים שֹׁסֵי נחלת אחינו בארץ הקדושה ומחרפים עקבות משיחנו!! — ". כדברים האלה ועוד רבים כאלה דבר אל המלך, והמלך אף כי הָמָה לבו ונכמרו נחומיו על היהודים, בכל זאת ראה כי רעה נשקפה עליו אם ישליך את כל דברי הפאפסט ודברי פעטער אחרי גֵוֹ, ועל אפו ועל חמתו הוציא דבר מלכות מלפניו: כי כל המתנדבים למסע הצלב, נקיים הם מִשַּׁלְּמַת הכסף אשר לָווּ מידי היהודים. אך צוה בחזקת היד לבל יָעֹזוּ לשלוח את ידם בנפש היהודים, וְלָנֶגַעַת אל עצמם ואל בשרם; כי עבדי המלך הם וכל אוכליהם יאשמו. גם השר החכם זיגער משנה המלך, החזיק את דבריו על הנוצרים לבל ישפכו את דמי היהודים, כי לא יְכֻפַּר להם הדם כי אם בדם שופכם. ויותר עוד מהם הזהיר אותם בערנהארד האיש היקר והישר לבל יחטאו לאלהים לשלוח יד ביהודים, כי מִשְׁמֶרֶת הם בידי הנוצרים עד עת מְצוֹא — זכרה להם אֱלוֹהַּ לטובה, ושמם וזכרם יבֹרך עד דור אחרון. —

§ 375. לא כאלה חלק היהודים בארץ אשכנז, ומה גם היושבים בנפות רהיין! כי הקיסר קָאנראד השלישי היה קְצַר יד ואין אונים לצַוֹּת בחזקת היד את האשכנזים לבל ישלחו ידם אל היהודים כאשר צוה כן לודוויג מלך צרפת, והנוצרים אזרחי הארץ אשר בימי מסע הצלב הראשון היו רֻבָּם למחסה ומסתיר ליהודים, נהפכו להם בראשית ימי מסע הצלב השני לאויבים —. וראש צוררי היהודים בעת ההיא היה כהן נוצרי יליד צרפת ושמו רודאלף, כי בשמעו את אשר נגזר עליהם מאת הפאַפסט ויתר אויביהם, ברח מבית מקלטו לַמְרוֹת עיני ארוניו, ויבוא בארץ אשכנז, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, קרא בגרון ובשופר הרים קולו ויעורר את לבות נוסעי הצלב לעשות נקמות ביהודים בטרם ירימו פעמיהם לארץ הקדושה. והיהודים האומללים אשר לא התרפאו עוד מן המכות אשר חלו בהם נוסעי הצלב בפעם הראשונה, בשמעם את הרעה החדשה הזאת הנשקפת עליהם, „נמס לבבם ורעדה אחזתם חיל כיולדה, ולא קמה רוח בהם מפני המת המציק אשר כונן להשחית, ויצעקו אל ה׳, וישמע ה׳ את נאקתם, ויזכור להם את בריתו, ויפן עליהם ברחמים, ויהחמם כרוב

הסדיו

חסדיו, כי הקיסר קָאנראַד אשר לְמרַת רוחו נצמד לְמַסַע הצלב, התאמץ בכל מאמצי כחו להציל את היהודים מיד עושקיהם כח, ובארצות ירושתו פתח לפניהם את שערי עיר נירנבערג ועוד ערי מבצר כאלה להיות להם לערי מקלט מפני חמת נוסעי הצלב, גם חלה את פני הנשיאים והפראֶלַאטים להסתיר את האומללים ההם בערי מָעֻזָּם עד יעבור הוות —. אמנם אף אם לא הרבו הנוסעים לשפוך את דמי היהודים כבימי המסע הראשון, בכל זאת שָׁפְכוּ דמי אנשים רבים גם בימי המסע השני, כי בימים הרעים ההם לא היה עוד דבר הקיסר כדבר מלך שלטון בימים האלה, ימי אורה והכמה, והנשיאים גם רוב עמי אשכנז לא שמעו אל מצות הקיסר —. ובירח אויגוסט בשנת ד"א תתק"ו 1146 נהרגו היהודים הראשונים בידי נוסעי הצלב אשר אמרי רודאלף קדושים בעיניהם ופקודתו שמרה רוחם. איש חסיד מעיר טריבער אשר שב אז מענגלאנד לעיר קאֶלן ושמו שמעון, נפל בידי הנוסעים ויכרתו את ראשו מעליו ויתנוהו על פִּנַּת גג, ונבלתו השלכה כדמן על פני האדמה. גם תפשו אשה יהודית ושמה מינה ויכרתו את אזניה, קצצו את בהונות ידיה, ויכוה מכות אכזריות עד צאת נפשה. ויהי בהשמע הדבר ליהודים בארצות רהיין, באו אל הנשיאים וההגמונים ויתנו להם הון רב ועצום לבעבור יתנו להם ערי מבצר להסתר בהן עד יעבר זעם, והנשיאים גם הרוזנים נעתרו אליהם ויעשו את שאלתם בחמלת ה' עליהם, הקאַרדינאַל־בישאָף אַרנאָלד מקאֶלן פתח לפניהם את שערי מצודת וואָלקענבורג ויתן בידם כלי נשק להלחם ולעמוד על נפשם אם יתנפלו עליהם צורריהם. והמבצר ההוא היה מפלט ומנוס לקהלות רבות בארץ אשכנז, גם סטאַלעקאָ הקרובה לעיר בכרך היתה עיר מקלט לנוס שמה היהודים הנרדפים על צואריהם. וכל הימים אשר הסתתרו בערי המבצר ההם, לא מצאו אותם נוסעי הצלב, ויבצר מהם מזמתם אשר יָזְמוּ לעשות להם, אך בְּהֵרָאוֹתָם מחוץ לערי מקלטם, ארבו הנוסעים לנפשם ויסחבו אותם בזרוע נטויה לבתי תפלותיהם להמיר דתם, וּבְמָאֲנָם לעשות כזאת, קמו עליהם וירצחום באכזריות נוראה מאד, ואין מידם מציל. וירע הדבר מאד בעיני נשיאי דת הנוצרית, ועל רודאלף חרה אפם ביתר עז על אשר הִשִּׂיא על היהודים הֶרֶג וְאַבְדָן לַמרות רוח דתם. היינריך הראשון ערצבישאָף ממאַיינץ וממלא מקום הקיסר קאָנראַד בעת ההיא, הסתיר בתוך היכלו יהודים אחדים אשר רדפום נוסעי הצלב בחרב, ולא עלה על לבו כי ירהיב אחד מדלת האספסוף ההם לפרוץ בתוך ביתו —. אך הנוסעים הַנִּתְעִים ההם, לא נשאו גם את פני נְשִׂיא דתם, וכשער קטב השה ערו בתוך היכלו וירצחו לעיניו את היהודים ההם אשר הסתיר בסתר כנפיו. אז שלח היינריך מגלת ספר אל הכהן החכם והישר, אשר כל הנוצרים כבדוהו ויעריצוהו יותר הרבה גם מהפאַפסט, הלא הוא בערנהאַרד פאָן קלאֶרוואַהה, וישפוך לפניו מרי שיחו על העושק והמרוצה ועל דם הנקי אשר ישפוך רודאלף בערי נפות הרהיין, ויחל את פניו לְבְלוֹם את פי המסטין

 ההוא

הזוא במתג ורסן הדת לבל יוסיף עוד להרגיז בדבריו העזים את לבות הנוצרים על היהודים, גם דָרַש דָרֹש ממנו להגיד לנוסעי הצלב פשעם בשפכם את דמי היהודים חִנָם לַמְרוֹת רוח מתוקקם —. ויהי כקרוא בערנהארד את דברי היינריך הכהן הראש, חש ולא התמהמה וישלח אליו מכתב פקודה לקרוא אותו בבתי התפלות באזני הכהנים וכל בני העם. בפקודה ההיא שפך כאש חמתו על רודאלף, ויוכיחהו תוכחה עזה ונמרצה מאד על עלילותיו הרעות, ויקרא לו בשם "בן מָמָר לְדָתוֹ, מֹמֹ ד בְּמַלְכּוֹ וּמַלְעִיב בכל ראשי הכהנים שומרי משמרת הדת, וידיו דמים מָלֵאוּ, דמי היהודים הנקיים —". ומכתב פקודה כזאת שלח בערנהארד החסיד גם להכהנים והעם אשר בארץ צרפת ובאייערן, ויצו עליהם בחזקת יד הדת לבל יָעוֹז אנוש לפגוע באיש יהודי ולהכותו נפש, כי חטא יחטא בזה לאלהים ואדם —.

§ 376. אך בכל אלה לא השיבו נוסעי הצלב את ידיהם מבלע ומהשחית את היהודים, כי מתקו להם דמי האֹבדים ההם, ויארבו לנפשם בכל עבר ובכל פנה. ועל כן גמר בערנהארד אֹמֶר לבוא בכבודו ובעצמו אֶל מְקוֹם ההֲרֵגה למנוע את הנוצרים צאן מרעיתו מִבּוֹא ברמים ולטרוף אדם. ויהי בנסוע האיש היקר הזה לארץ אשכנז, סָר אֶלְזהֶנָפוֹת אשר על נהר רהיין להפר את עצת רודאלף ולאסור אסר על נפשות הנוצרים לבל יוסיפו עוד לשפך דם. ובבואו לעיר מאַיינץ, מצא שם את רודאלף. ויועידהו לבוא ולעמוד לפניו במשפט על מעשיו הרעים, ובבואו לפניו מלא פיו תוכחות, ומכשול עונו שָׂם נֹכַח פניו, ויגזור עליו לבל יפער עוד פיו לדבר על היהודים תועה, גם הכביד עליו אכפו לשוב אל בית מקלטו אשר ברח ממנו. אך העם התלוננו על בערנהארד תלונה גדולה מאד אדות הדבר הזה, ולולי נחשב לאיש קדוש בעיניהם, כי אז שלחו בו יד —. והנה אף כי לא הוסיף עוד רודאלף לדבר על היהודים דברי בלע, בכל זאת שרשי פּוֹרים ראש ולענה אשר הִשְׁרִישׁ בלבות המון העם, לא חדלו מעשות ענבי רעל אשכלות מרורות להשחית ולחבל את היהודים, וכאשר הוסיפו דברי בערנהארד להעיר את רוחם למסע הצלב, כן הוסיפו לְהִתְמַרְמֵר על היהודים וכן צמאה נפשם לדמיהם. כי פליאה דעת מהם, נשגבה לא יכלו לה מדוע ייטב בעיני ה' להגיר על ידי חרב את הישמעאלים בנים לא אמון בם, וְיֵרַע בעיניו לעשות כן גם ליהודים אשר הם לא יאמינו בדת הנוצרית יתר הרבה עוד מהם? ועל כן כאשר מצאו נוסעי הצלב גְוִיַת איש נוצרי אשר נרצח על יד עיר ווירצבורג, שָׂמוּ על היהודים עלילות דברים, ויחליטו כי ידיהם שפכו את הדם ההוא, וּבְתֹּור גואלי הדם קמו על היהודים היושבים לבטח בעיר ההיא תחת צל כנפי הבישאָף עמביכֹאָ, ויתנפלו עליהם בקול המולה נוראה וירצחו בהם יותר מעשרים איש, ובהם גם את האיש הנכבד ונשוא פנים, יקר רוח וחובב אדם, הרב ר' יצחק בן אליקום בעת אשר הָגָה בספר אחד קדוש —. אחדים מהיהודים ההם התעלפו מרוב המכות הנוראות אשר תלו

בהם

בהם גדודי הנוסעים, ויתעטפו כחללים עד כי האמינו מַכֵּיהֶם כי כבר יצאה נפשם וירפו מהם, ואחרי כן חמלו עליהם הנוצרים אזרחי העיר וַיִּשָּׂאוּם אל בתיהם, ויחבשו את פצעיהם, וינהלום בְּסַמֵּי מרפא ובכל המחסורים אשר חסרו להם עד אשר שָׁבוּ לֵאוֹר באור החיים. ועמביכֹאָ הבישאָף בווירצבורג, צוה לקבור את המתים בתוך הגן אשר לו, ואת החיים הוביל אל אחד המבצרים אשר על יד ווירצבורג להסתירם שם עד יעבר זעם, כי היה הבישאָף ההוא יְשַׁר לב ואוהב אדם, והמון רחמיו נכמרו על שׂד בת יעקב בעת רעה ההיא —.

§ 377. והנה כל התלאות ההנה מצאו את היהודים בארץ אשכנז בעת אשר היה עוד הקיסר קאָנראַד בארצו, ובהרימו פעמיו בראש אנשי צבאותיו ויסע בדרך למרחוק ככל אבידי נוסעי הצלב, אז רבתה עוד הרעה על היהודים הָאֹבְדִים. כי הגדודים אשר נשארו עוד בארץ אחרי הקיסר, ידעו אז נאמנה כי יש לאל ידם לעשות ביהודים ככל אַוַּת נפשם, כי סָר צִלָּם מעליהם, הקיסר חָלַף הלך לו וְעִמּוֹ כל גדולי המלוכה, ומי יאמר להם מה תעשו? —. והיהודים ילידי בכרך אשר התחבאו במצודת סטאַלעקע, האמינו כי אָפֵס הַמֵּץ, כָּלָה שֹׁד, תַּם רֹמֵס מן הארץ וגדודי הנוסעים עוד אינם, על כן ערבו את לבם לצאת ממצודתם, אך נוסעי הצלב רדפו אחריהם וישיגום ויסחבום בחזק יד לבתי תפלתם להמיר שם את דתם, ואשר מֵאֲנוּ, נרצחו עד אחד (ה׳ סיון — 6 מאַי). וְזֶרַע השחת אשר זרע רוראלף בארץ אשכנז, צָץ וּפָרַח גם בארץ צרפת, כי בהתאסף שם גדודי נוסעי הצלב בראשית ימי השנה ההיא, נועצו לב יחדו להרוג את היהודים יושבי הארץ אם לא יִתְרַצּוּ להמיר את דתם, ובעיר קאַרענטאַן התנפלו לראשונה בחרב נוקמת על קהלת יעקב היושבת לבטח בתוכה. והיהודים התאספו יחד בחצר גדול ורחב ידים ויתאזרו עז לעמוד על נפשם וללחום באויביהם, ומהרה קל פרצה מלחמה כבדה ביניהם, והיהודים לחמו כאנשים נוֹאָשִׁים וַיַּכּוּ צורריהם אחור, אך לאחרונה התנכלו נוסעי הצלב ויתנפלו עליהם מאחוריהם ויתגברו עליהם ויכריעו אותם לטבח ולא חִיּוּ בהם כל נְשָׁמָה. במספר ההרוגים ההם היה גם איש צעיר לימים תופש תורה ולמוד ה׳ ושמו ר׳ פטר תלמיד רבנו שמואל בן מאיר (רשב״ם ז״ל) ותלמיד רבנו יעקב איש תם (הנודע בשם רבנו תם). ומיום ליום השתובבו בנים שובבים ההם משובה נצחת עד כי הרהיבו בנפשותם עזות נמרצה להכעים תמרורים גם את בערנהאַרד קדושם ולרצות נפשות היהודים בערי ראַמערי הקרובה אל מְקום בית התפלה אשר עיני בערנהאַרד ולבו שם כל הימים — וביום השני לחג השבועות פרצו בבית רבנו תם וַיָּשֹׁסּוּ את כל הונו וַיָּבֹזּוּ את כל יגיעו, ותהי זאת עוד הנקלה בעיניהם ויקחו גם את ספר תורת האלהים אשר מצאו בבית יעקב ויקרעוה לקרעים וירמסוה ברגליהם וישליכוה החוצה בלעג וקלסה, ואת רבנו תם סחבו סחוב והשלך עד אשר הביאוהו מחוץ לעיר על פני השדה למען

ענותו

ענותו באכזריות לבם עד צאת נפשו. שם הלמו ומחצו ראשו ויפצעוהו חמשה פצעים בחמשה מקומות שונים, ויקראו בזעם אפם: „אתה הוא הגדול והנכבד כל בית ישראל, על כן ננקום בך את נקמת משיחנו, כאשר עשיתם לו כן עשה לך" —. והנה כפשע היה בינו ובין המות, אך האלהים אִנָּה אז שר גדול מאבירי הנוצרים אשר עָבַר על פני המקום ההוא ואשר ידע את רבנו תם, ורבנו תם התחנן אליו להצילו ממות, ויחמול עליו השר, וידבר על לב נוסעי הצלב לאמר: „הניחו נא אותו בידי ואני אדברה על לבו אולי יְפֻתֶּה, ואם אֵין אשיבנו לידכם לעשות בו כטוב וכישר בעיניכם", ככה נמלט הרב הצדיק הזה ממות ביום השמיני לחדש השלישי (ר"א תתק"ז 8 מאיי 1147). סוף דבר כי רק בעיר קאַרענטאַן, בעיר ראַמערי ובעיר סיללי שפכו נוסעי הצלב את דמי היהודים בעת ההיא, אך יתר כל היהודים היושבים בארץ צרפת, נמלטו מידם בצדקת בערנהאַרד הישר באדם — יהי שמו מכֻבד וזכרו לברכה לדור דורים! —.

§ 378. ובארץ ענגלאנד לא חלה חרב נוסעי הצלב ביהודים היושבים בה מימי ווילהעלם המכונה בשם „לוכד ארצות", כי המלך ווילהעלם השני הסתיר אותם מסוד מרעים ומרגשת פועלי און. אך על היהודים המתגוררים בארץ באֶהמען, עברה כוס התרעלה כעל היהודים היושבים בארץ אשכנז, כי בעת אשר עברו נוסעי הצלב דרך הארץ ההיא, הרגו ביהודים מאה וחמשים איש, וגם על יתר היהודים הֵטִיטוּ רעות גדולות, שֹד ושבר, חָמָס וּבִזָּה —. אחרי אשר כלו הנוסעים הצרפתים לעבור בארץ אשכנז וירחיקו לֶכֶת הלאה מגבול הארץ ההיא, הרהיבו היהודים האומללים בנפשם עז לצאת ממסגרותיהם, ויעזבו את המבצרים ואת המצודות אשר התחבאו בהן (בחמשה עשר יום לחדש החמישי — 14 יולי בשנת תתק"ז 1147), וישובו איש איש לעירו ולביתו ולא נרדפו עוד על צואריהם כבראשונה. גם האנוסים אשר הביאום נוסעי הצלב במסורת ברית החדשה בחזק יד, שבו לדתם ולאמונתם כבתחלה, כי נְתָנָם ה' לרחמים בעיני איש חסיד מכהני הנוצרים, והוא הוליך אותם לארץ צרפת וליתר ארצות לא במחיר ולא בכסף, וישבו שם עד שֹך חמת הנוצרים מעליהם ואז שבו לביתם ולדת אבותיהם.

§ 379. והנה אם נחשבה את נפשות היהודים אשר טָרפה הפַאנַאטיזמוס בימי מסע הצלב השני, נראה כי לא הִרְבְּתָה לשפוך דם כבימי מסע הצלב הראשון, יען כי שרי הדת הנוצרית ושרי המדינות עמדו אז לימין היהודים האֹבדים, גם קאָנראַד קיסר אשכנז ולודוויג מלך צרפת אשר הלכו בראש הנוסעים, גם מרבית אבירי הנוצרים אשר נסעו אִתָּם בפעם הזאת היו ישרי לב, חכמים וחובבי אדם, וגבהו מחשבותיהם ממחשבות ווילהעלם החרש וגדודי חילו חרשי משחית כמוהו, וממחשבות עמיכֿא מלייניגען וגדודי פריציו אשר נסעו לארץ הקדושה בימי מסע צלב הראשון. ועוד הפעם נודיע בזה קֹשֶׁט

אמרי

אמרי אמת כי המלכים והרוזנים גם ראשי כהני הנוצרים ונשיאי דתם לא הֵרֵעוּ ליהודים בכל ימי נוסעי הצלב,ונהפוך הוא כי הם התאמצו להגן בעדם ולהסתירם בסתר כנפיהם, ורק ידי המון העם והאספסוף אשר בקרבו, הם רק הם עשו את כל הרעות הנוראות ההן ליהודים, כי רוח הפַאנאַטיזמוס חזקה אז עליהם עד אשר עברו גם את תורתם ודתם, ולא שמעו ולא האזינו גם בקול מלכיהם כהניהם ואלופיהם, ועל כן לא הצליחו במלחמותיהם אשר לחמו בארץ הקדושה, וגם הממלכה החדשה אשר כוננו בירושלים לא קמה ולא התעודדה לארך ימים, כאשר נספר בזה —.

§ 380. והקיסר קאָנראַד עם כל צבאות אביריו הגיעו לעיר קאנסטאנטי־נאָפעל, ומשם עברו ארחות ים ויבואו לאזיא הקטנה, אך שם השיגה אותם רעה נוראה עד מאד, כי היונים אשר הורו להם את הדרך אשר ילכו בה, הִתְעוּ אותם בזדון בארחות עקלקלות, ויביאום אל ארץ ציה ושממה, ארץ חררים וצלמות. וארץ ערבה ושוחה, ופתע פתאום השתערו עליהם פרשי הישמעאלים ויגפו את אנשי החיל מגפה גדולה מאד, החרימום נתנום לטבח, רדפום באף וישמידום, רק קאנראד עם פליטי חרב מתי מספר נסו ממהומת מות ויתמלטו בעור שניהם אל קאנסטאנטינאפעל. גם בחיל לודוויג היתה מגפה גדולה בתגרת חרב הישמעאלים אשר ארבו להם בדרך בעברם לארך חוף הים וישחיתו בהם עם רב, והנמלטים מחרב מתו ברעב ובצמא ולהב חֹם השמש. וככל זאת הגיעו שני המלכים ההם עם פליטת אנשי חילם אל ירושלים מחוז חפצם, אך גם אז לא עשו ידיהם תושיה ולא יכלו להכין את ממלכת הנוצרים בירושלים ולסעדה לבל תמוט ותרד פלאים. כי בשוב שני המלכים ההם לארצם, יספה הממלכה השפלה ההיא לרדת בשפל המדרגה, וכפשׂע היה בינה ובין האבדון על ידי סאלאדין הגבור הנערץ. הוא סאלאדין אשר בתעצומות עֻזּו ובגבורות ישע ימינו התנשא וישב על כסא המלוכה בארץ מצרים, ובימים לא כבירים הצליח לרד לפניו את כל הארצות מעיר קאירא עד עיר אלעפא. ומפני תנופת חרבו הנוראה נוע התנועעה ממלכת ירושלים וְחָשְׁבָה לְהִסָּפוֹת. אך סאלאדין בגדל נפשו כרת ברית שלום עם המלך הנוצרים בירושלים לבל ישא עליו חרב כל הימים. כמעט היתה רְוָחָה לממלכת ירושלים החדשה, והנה אחד מעדת אבירי הנוצרים הביא עליה רונז ויומי חשך! כי הוא סגר את הדרך על אֵם סאלאדין בעברה בעמק חברון, ובזדון לבבו גזל מידה את אוצרותיה וכל הַכְּבוּדָּה אשר עמה, ואת האנשים ההולכים אִתָּהּ הִגִּיר על ידי חרב, וישם דמי מלחמה בשלום. אז התאנף סאלַאדין וַיִּתְעַבָּר, וחמתו בערה בו על הנוצרים עד להשחית, ויבוא בעם כבד לעשות מלחמה ונקמה במפירי ברית ההם. ועל יד עיר טבריא התלקחה מלחמה עזה בין סאלאדין ובין מלך ירושלים, וינגפו הנוצרים לפני סאלאדין מגפה גדולה מאד, בשנת ד"א תתקמ"ז 1187, כי ה' הדפם! גוידא מלכם ושרים רבים אתו לֻקחו בשביה.

עיר

עיר יפו, צידון, עכו ועוד ערים רבות נפלו בידי סאלאדין, ולאהרונה נפלה גם ירושלים הבירה בידו, ואנשי חילו שברו את הצלבים ואת הפעמונים אשר בבתי תפלות הנוצרים בעיר ההיא, וכל כלי שרת וכלי הזהב אשר בהם בזזו להם, אך להנוצרים הטה סאלאדין חסד ולא עשה להם כאשר עשו המה להישמעאלים בלכדם את ירושלים. כי סאלאדין היה בעל נפש יקרה, וכגדל עזוזו ורוב גבורתו כן היתה גם ישרת לבבו וצדקתו, ולא התגאל בדמי המנצחים נוסעי הצלב —

§ 381. ויהי כשמוע הנוצרים בארצות המערב את כל הרעה אשר הפגיע סאלאדין בארץ הקדושה, ואת אשר לכד את ירושלים, וירגזו ויחרגו ממסגרותיהם, וקאם שאון ורעש גדול בכל עיר ועיר, ועד מהרה נקהלו הנוצרים לעלות בפעם השלישית בארץ הקדושה להלחם בישמעאלים. מקצה איטליא הדרומית עד הררי סקאנדינאפען, נהרו רבבות עם חלוצי צבא, וכל הנשאר בביתו ויהי בודד במועדו, הרים תרומה ויתן מעשר מכספו (הנקרא בשם מעשר סאלאדין). ושלשה המלכים האדירים אשר היו אז בארץ המערב, הלא הם: פרידריך בארבאראסא קיסר אשכנז, פיליפ אויגוסט השני מלך צרפת וריכארד לב האריה (לעווענהערץ) מלך ענגלאנד, התנדבו גם הם ללכת עם צבאותיהם ארצה הקדם. והקיסר פרידריך עבר לראשונה עם גדודי גבוריו, ויבוא באזיא הקטנה, ויך במלחמה את השלטון מאיקאניום בקרבת עירו הבירה, ובכל הכבע הגדול ההוא הראה את גדל חכמתו ורוב גבורתו. אך כאשר עבר הגבור הזקן הזה את נהר סאלעפה בדרום אזיא הקטנה, שטפתהו שבלת הנהר ויצלול כעפרת במצולות המים הזידונים וימת, ואת גויתו המשו אנשי החיל על יד עיר סילייקיא, ועדת אביריו שבו מקצתם לארץ מולדתם, ומקצתם הלכו אחרי פרידריך משוואבען בן הקיסר פרידריך הנטבע ויניעו לירושלים ויתחברו להמלך גוידא ויעזרו לו לצור על עיר עכו. אחרי כן בא גם מלך צרפת ומלך ענגלאנד ויצורו גם הם את עכו וילכדוה. וריכארד לב האריה השבית מטהרו בעת ההיא וינבל את הוד מלכותו במעשים רעים ועלילות עריץ וארחות פריץ. כי בגאות לבו ובאהבת בצעו לא נתן הלק ונחלה לצבאות האשכנזים בשלל אויביהם אף כי לעאפאלד הערצאג ארץ עסטערייך הגדיל לעשות ממנו במלחמת עכו. ואחרי כן כאשר מאן לעאפאלד לעזור לו לבצר את עיר אשקלון, צוה להוריד את נס האשכנזים ולרמוס אותו כטיט חוצות, ורע עוד מכל המעשים האלה עשה האכזר הזה, כי כאשר התמהמהו הישמעאלים השבויים בידי הנוצרים מהביא את הכסף אשר הושת עליהם כפר נפשם, צוה להרוג שני אלפים וחמש מאות איש מהשבויים ההם! ושם ריכארד היה להגא בכל ארצות הקדם, כל אשר יזכור אותו יפחד וירגז. אפס כי בכל גבורתו ועזוז נוראיתיו, לא יכול ללכוד את ירושלים. ופיליפ אויגוסט שב לארצו אחרי אשר נלכדה עכו, מפני הריב

מסע צלב השלישי ד"א תתקמ"ט־נ"ב 1189—1192.

והמדון

והמדון אשר בינו ובין ריכאַרד, גם כל נוסעי הצלב רבו איש באיש עד כי רבתה המשטמה ביניהם, ובכן לא התחברו כֻּלם יחד להלחם בירושלים ולתפשה. וכראות ריכאַרד כי אזלת ידו ואין בו כֹּחַ לעמוד לפני סאַלאַדין, שלח אליו מלאכי שלום לכרות עמו ברית, ויאות לו סאלאדין ויכרתו שניהם ברית להיות בידי הנוצרים כל חבל הים מעיר צור עד עיר יפו, ואיש לא יפריעם לנסוע אל כל המקומות הקדושים בעיניהם. אחרי הדברים האלה שב ריכאַרד ללכת אל ארצו. ויהי בעברו ארחות יָם, וה׳ הטיל רוח סערה בתוך הים, ויטלטל את אניתו טלטלה גבר וישליכה עד חוף איטליא. משם אחז ריכארד את דרכו לעבור ביבשה דרך ארץ אשכנז אל ארץ מולדתו, אך בהגיעו לשערי עיר ווין, לקח אותו ההערצאָג לעאָפּאָלד איש ריבו בשביה, ויסגירהו אל הקיסר היינריך הששי לעשות בו כטוב וכישר בעיניו, והקיסר אסר אותו בבית האסורים במצודות טריפֿעלס, וישב שם ימים רבים עד אשר נתן להקיסר כסף רב מאד כֹּפר נפשו וישלחהו לחפשי. סופרי הדורות הבאים הרבו לספר את כל התלאות אשר מצאו את ריכאַרד בעת ההיא, איך לֻקח בשביה ואיך הִכּיר אותו המשורר בלאָנדעל, ואת הספורים ההם עטפו במעטה המליצה וַיְיַפּוּם בַּעֲדִי תפארת השיר. כי המלך הגבור והאביר הזה, היה אהוב ונחמד בעיני הסופרים והמליצים בימי הבינים. בימי בחורותיו ישב בארץ תימן, ארץ אשר יושביה שרו בשירים וילחמו מלחמות רבות, והארץ ההיא היתה מחמד נפשו והשק לבבו כל הימים. מלאכת הזמרה היתה שעשוע רוחו תמיד, ויפעת המליצה ודברי שיר לא מָשו מפיו כל ימי צְבָאוֹ על הארץ.

§ 382. בימי מסע הצלב הזה, עברו על היהודים היושבים בענגלאַנד תלאות רבות ונוראות, הֶרֶג, רֶצַח ואבדן. ראשית ימי הרעה ההם החלו מיום אשר הוּשַׂם כתר מלכות בראש ריכאַרד „לב האריה“ (לעווענהערץ), כי אחרי אשר הָכְתַּר בבית התפלה כדת מלכי הנוצרים וַיֵּשֶׁב אֶל היכל מלכותו, באו מלאכי היהודים אל ההיכל להביא תשורה אל המלך החדש ולברכו ברכת המלוכה, ובתוך המלאכים ההם, היו גם שני יהודים עשירים ונשואי פנים אזרחי עיר יאָרק, שם האחד ברוך (Benebikt) ושם השני יוסי (loceus). ויהי כראות אותם באַלדוּאין נְשִׂיא דת הנוצרים מקאַנטערבורי (Canterbury), רעם פנים וידבר אל המלך באפו: „מה ליהודים בהיכל מלכותך? הלא להטאה תחשב לְקַבֵּל מִנְחָה ותשורה מגוי חוטא כזה אשר בגוים לא יתחשב! ועתה גָרֵש נא את החטאים ההם מהיכלך וְאַל תֵּפֶן אל מִנְחָתָם! —“. והמלך ריכאַרד אשר חפץ מאד למצוא חן בעיני נשיא הדת ההוא ולהפיק מאתו רצון, גם מקֹצֶר רֹאִי לראות את אשר יֵלד יום אם עָשֹׂה יעשה כדבר הזה, הטה אזנו לדברי הנשיא ההוא ויצו לגרש את מלאכי היהודים מעל פניו. אך סריסיו האמינו כי הוא הִתִּיר את ידם גם לְהִתְעַמֵּר ביהודים ההם, ויגרשו אותם מתוך ההיכל בחרפות וגדופים ובהכות באגרוף רֶשַׁע, והמון העם הנצבים פתח היכל

המלך

המלך בראותם את מַפֶּלֶת המלאכים ההם, הרימו בם יד גם המה וַיַּכּוּם הַכֵּה וּפָצוֹעַ, וישליכו עליהם אבנים וירדפום בסערת חמתם, אך הם הצליחו להתמלט מידם בְּעוֹר שִׁנֵּיהֶם, ועד מהרה העבירו צוררי היהודים קול בכל רחובות לאָנְדאָן הבירה ובכל חוצותיה כי המלך החדש חפץ במות היהודים עַם עֶבְרָתוֹ. אז מִהרו נוסעי הצלב אשר בעיר ויתגודדו בחרבות וברמחים ובקרדומות, ויתנפלו על היהודים בקול המולה איומה, וינוסו היהודים מפניהם, ויתחבאו בתוך בתיהם הבצורים, ויסגרו בעדם, ולא האמינו כי יָעֹזוּ רודפיהם לְהִשְׁתָּעֵר בַּבָּתִּים וּלְהַכּוֹתם נפש ביום שֶׁעִטְּרוּ את המלך החדש אוהב היהודים ודורש שלומם וטובתם כאביהו ווילהעלם השני. אך גדודי נוסעים ההם אשר אין יראת אלהים וָמֶלֶךְ נגד פניהם, ואין עינם ולבם רק על העושק ועל המרוצה התפרצו ויציתו אש בבתי היהודים, וכאשר יצאו היהודים החוצה להנצל מיד לֶהָבָה, קמו עליהם נוסעי הצלב וַיְרַצְּחוּ בהם עם רָב — לשוא שאל המלך רבות פעמים מדוע קול הקריה הומה? כי שונאי היהודים הֶעריטו עָרמה ויענו אותו כי קול מצהלות העם הוא וקול המון החוגגים חג היום ההוא. והלילה בא וַיְּכַס בְּמַשְׁאוֹן את מעללי נוסעי הצלב ואת הַהֶרֶג הרב אשר עשו ביהודים —. אך המלך הבין כי לא קול עֲנוֹת שמחה הוא, רק קול עֲנּוֹת בנים סוררים ומורדים, וימהר וישלח את ראַנוּלף דעגראַפִילע אחד משרי חצרו להשקיט את סערת המֶרֶד. אך קול דבריו נֶחבאו בסער הגדול ההוא ההולך וסֹעֵר, גם אחרי אשר נשמע קולו, לא עשו ידיו תושיה, כי נוסעי הצלב בָּזוּ לו, לענו לו וַיְמַלְאוּ פניו קָלוֹן על אשר דבר טוב על היהודים, ועוד מעט וּסְקָלוּהוּ על חָפְצוֹ להשליך משניהם טרף, ויוסיפו עוד לשלוח יד ביהודים ויכו אֵם על בנים ובנים על אבות, ורבים מהיהודים שלחו יד בנפשם ולא אבו להמיר דתם, ואחד מהם היה ר׳ יעקב מאורליינייש תלמיד רבנו תם ז״ל. מרבית בתי היהודים היו לשרפה מאכולת אש, גם בתי התפלות ובתי המדרשות נשרפו או נהרסו אז ביום אף ה׳, והאש הגדולה ההיא עפה על בנפי רוח וַתְּלַהֵט בתים רבים גם מבתי הנוצרים אשר בלאָנדאָן. ומכל היהודים לא המיר אחד את דתו בהזקת ידי נוסעי הצלב, רק האיש העשיר ברוך מעיר יאָרק אשר היה אחד ממלאכי היהודים מביאי המנחה למלך, רק הוא לא עמד בפני גדודי העריצים ההם, כי הם סחבוהו לבית התפלה ויביאוהו במסורת ברית ההרשה בחזק יד —. ביום השני נודע למלך את כל אשר נעשה ביהודים, ותבער כאש חמתו על הָרֶצַח ההוא, ויצו להמית את ראשי המורדים והרוצחים ההם, ואחרי כן הוציא דְּבַר מַלכות מלפניו בכל מדינות מלכותו כי כל איש אשר יִשלח ידו ביהודים עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ כמורד במלך ולא יועיל לו כל כֹּפֶר, גם נתן רשיון אל האיש ברוך לשוב לדתו ולאמונתו, יען כי רק מפני פחד המות המיר את דתו —.

§ 383. והנה כל הימים אשר ישב המלך ריכֿארד בעיר מלכותו, נחו שקטו היהודים, כי נפל פחד המלך על צוררי יהודה, אך כמעט אשר עזב את

ענגלאנד

ענגלאַנד ויתחבר עם פיליפ אויגוסט מלך צרפת ללכת בראש נוסעי הצלב ארצה הקדם, שֻׁפכו דמי היהודים בכל עיר ומדינה בארץ ענגלאַנד. כי הנוצרים אזרחי הארץ קנאו קנאה גדולה מאד בְּעֹשֶׁר היהודים וּבְחֵילָם וְהוֹנָם וּרְכוּשָׁם, ויתאוו תאוה לשלול את כל אשר להם וְלָבוֹז כל יגיעם, ואת קנאת הדת לקחו רק לכסות עינים לבל יֵחָשבו לשודדים ורוצחים, ויאמרו «כִּי קִנְאַת דָּתָם אֲכָלָתַם וְחֶרְפַּת מְשִׁיחָם הֱצִיקָתַם להשיב ליהודים גְמול, ולעשות להם כאשר עשו המה—». ותהי ראשית מעשיהם בעיר לינן, כי היהודים המתגוררים בתוכה נודעו לעשירים גדולים מאד, ויתגוללו ויתנפלו עליהם ויטפלו עליהם שקר לאמר: «כי הם רדפו בחרב אחרי איש אחד מאחיהם אשר בא במסורת דת הנוצרים, ובנוסו אל אחד מבתי תפלות הנוצרים, פרצו בתוך הבית וּמֵעִם מִזְבְּחוֹ לקחוהו למות». ועל כן נאספו כל הנוצרים ואיש כלי משחֵתו בידו להשחית את היהודים, גם נוסעי הצלב נִלוו אִתם ויהיו זְרֹעָם להצמית את שנואי נפשם ולהאביד שָׂרִיד מעיר בתֻמה שפכה נפלו כל הגדודים ההם על היהודים וַיַּכּוּ בהם עם רב מכת חרב הרג ואבדן, ורק מתי מעט התמלטו בְּעוֹר שִׁנֵּיהֶם ותהי להם נפשם לשלל והנוצרים עָטוּ אל השלל ויבוזו זהב וַיָּשֹׁסּוּ אוצר כל כלי חמדת הנרצחים —. אך שר העיר אשר מִנָּהוּ המלך לפקוח עין על דרכי יושבי העיר ועל מעלליהם, הביא במשפט את הנוצרים על ההרג הרב אשר עשו ביהודים להכעים את לב המלך ולמרות עיני כבודו, ויצטדקו האזרחים ההם וירחצו בנקיון כפם וַיִּשָּׁבְעוּ שבועי שבועות כי ידיהם לא שפכו את הדם ההוא, רק נוסעי הצלב אשר אין יראת אלהים ומלך נגד פניהם, רק הם הזידו לעשות כדבר הזה לבעבור מַלְאוֹת אמתחותיהם כסף וזהב —. אפס כי נוסעי הצלב הִתְחַמְּקוּ בין כה וכה משער העיר וכל טוב היהודים בידם, ויצאו ברכוש גדול מבלי כל פגע, ועקבותיהם לא נודעו —.

§ 384. אחרי הדברים האלה התנפלו הנוצרים על היהודים אשר בעיר נאָרוויך, ויהרגו אותם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ולא חִיוּ בהם כל נשמה (בששי לירח פֿעברואַר ד"א תתק"נ 1190). מקץ חדש ימים (7 מאֶרץ) עשו כן צוררי יהודה גם ביהודים היושבים בעיר סטאַנפֿאָרד, כי ביום השוק נאספו שמה המונים המונים מנוסעי הצלב, גם עוד המון רב מערים אחרות, ומבלי כל תואנה וסבה, נפלו על היהודים ויהרגום וַיָּשֹׁסּוּ את כל הון בתיהם, והנמלטים מחרב רעה נסו אל מצודת המלך וַיִּמָּלֵטוּ, אך הונם ורכושם היו לבז ולמשסה בידי נוסעי הצלב אשר מהרו ויצאו מתוך העיר לבל יוּעִידוּם שָׂרֵי המלך למשפט—. והיהודים אשר בעיר לינקאָלן שמעו את אשר נעשה לאחיהם בערי לינן, נאָרוויך וסטאַנפֿאָרד, ויקדימוּ את פני הרעה, ויחישו מפלט להם אל מצודת המלך אשר בעיר, וַיִּנָּצֵלוּ.

§ 385. אך רע ומר מכל היהודים יושבי ענגלאַנד, היה גורל היהודים היושבים בעיר יאָרק. כי הנוצרים האזרחים הביטו עליהם תמיד בעינים מלאות

קנאה בגלל עשר כבוד בתיהם ויקר תפארת הונם ורכושם, ויותר עוד קנאו בראשי היהודים ההם ועיני עדתם, הלא המה: ברוך ויוסי אשר במלאכות אחיהם הביאו מנחה למלך ביום המשחו — כאשר ספרנו בזה —. כי שני היהודים ההם היו עשירים גדולים ועצומים, בתי חמדתם נדמו להיכלי שרים ורוזנים ומלאים כל הון יקר ונעים. אמנם זה האיש ברוך בשובו מלאנדאן לעיר יארק, מת בגלל הפצעים אשר חלו בו הנוצרים בלאנדאן, וביתו נשאר מבלי מגן ומבלי מזח עוד. ונוסעי הצלב אשר נכספה גם כלתה נפשם לשלול את הון היהודים ורכושם הרב, גם אזרחי העיר אשר צרה עינם לראות את עשר היהודים ותפארת כבוד בתיהם, גם האפרתים והשועים אשר לוו מהיהודים כסף רב ולא חפצו לשלם, וגם הכהנים אנשי הרוח אשר רוח הפאנאטיזמוס כנחל גפרית בוערה בם לעשות נקמה ביהודים, כלם יחד קשרו קשר להכחיד את היהודים היושבים ביארק ולכלותם מעל פני האדמה, כי רק אז ימצאו איש איש את חשק לבבו ותאות נפשו. ויהי בפרוץ אש באחד מבתי העיר בלילה על פי מקרה או בזדון, התפרצו צוררי היהודים בבית ברוך, ולא מצאו בתוכו רק את אשתו ובנותיו, ויגזלו ויחמסו וישדדו את כל הכסף והזהב ואת כל כלי חמדה אשר מצאו בבית, ואחרי כן הציתו את הבית באש, והאיש יוסי חכם הלבב ראה כי רעה נוראה נשקפה על כל היהודים היושבים בתוך העיר, וימהר ויקח את כל בני ביתו גם את מרבית אנשי הקהלה, ויביאם אל מצודת המלך, ויחל את פני שר המצודה להסתירם מסוד מרעים עד יעבר זעם וישבו המים הזידונים. והשר אשר ידע נאמנה כי מצות המלך היא להיות על היהודים לסתרה, הביאם בתוך המצודה הבצורה ההיא ויסגור בעדם לבל תאנה אליהם רעה. ביום השני התגודדו הצוררים ויתנפלו על יתר היהודים אשר נותרו בעיר ויכום לפי חרב ויקחו להם את כל הונם ורכושם. אחרי כן שמו מצור על היהודים אשר בתוך המצודה, וירימו במרום קולם ויקראו: „המירו דתכם ולא נרע לכם! —". אך היהודים לא ענו להם דבר, ויגישו הצוררים את הכרים ואת אילי הברזל לנגח את המצודה, אך לא יכלו לה כי בצורה היא מאד. ויהי היום ויצא שר המצודה החוצה, ויגורו היהודים מפניו לבל יבגוד בם ויסגירם בידי צריהם, כי הם ראו את פני השר והנה איננו אתם כתמול שלשום, על כן המתיקו סוד ויתיעצו לבל יפתחו לו את שערי המצודה. ויחר בם אף השר, וחמתו בערה בו עד להשחית, ויתאונן באזני נציב הפלך על רהב היהודים ועזותם הנמרצה להחרים אותו מהמצודה אשר השליטו המלך בתוכה, אז עלה עשן גם באף הנציב ההוא, אשר היה שר גדול מאד, ובחרות אפו ביהודים הרים את פעמיו ויבוא עד המצודה ויחזק את ידי הנוצרים ויעוררם להלחם ביהודים עד רדת חומות המצודה ולעשות בהם שפטים על רהבם ועזותם, גם אסף עוד אנשי צבא מזינים המפזרים ומפרדים בכל הפלך ההוא ויצום להשתער על המצודה, להוריד עז מבטחה, ולהיות זרוע להאזרחים ולנוסעי

הצלב

הצלב הצרים על היהודים. ששה ימים רצופים ערכו כל אנשי חיל ההם מלחמה על היהודים, אך היהודים התיצבו לפניהם כגבורים ויסוגו אחור. אחרי כן נפקחו עיני שליט המחוז לראות כי מַמְרָה הוא את מצות המלך בהלחמו עם היהודים, כי המלך צוה לבל יָעוז אנוש לפגוע בם, ומה גם בעת כזאת אשר הם מסתתרים במצודתו, על כן פקד את אזרחי העיר ואת נוסעי הצלב לשוב איש איש לביתו, אך הם לא שמעו בקולו וישפכו עליו חרפות וגדופים, וילְחַץ לעזוב אותם ולהניחם לבצע את מעשיהם, ורק את אנשי הצבא הסרים למשמעתו לקח עִמו וילך וישב אל מקומו הראשון. ואחרי לֶכתו הלכו להם גם רבים מבני מרום העם והאפרתים, אף אזרחים רבים חכמי לב שָבו לבתיהם בְיָדעם כי אם יִוָדַע מעשיהם למלך, מרה תהיה אחריתם. והנה פתאם עָמַד רֶוח והצלה ליהודים, ויאמינו כי לא תְאֻנֶה להם עוד רעה, ויודו לה׳ חסדו על גאולתם ועל פדות נפשם. אך עד מהרה קדר עליהם היום, ורעתם מהרה מאד! כי אחד מכהני הנוצרים לָבַש קנאת הדת, וַיַצִית אש השנאה וַיְאַזֵר זיקות המשטמה בנפשות האספסוף ונוסעי הצלב אשר נשארו עוד שם סביבות המצודה, ויעירם ויעוררם לבצע את מעשיהם, לעלות על המצודה להבקיעה ולעשות נקמות ביהודים בחרב ובאש. ולא בדבר שפתים לבד כי גם בפעל כפים הועיל לְהַוֹת היהודים, כי כאחד העם לָחַם מלחמת מצוה ההיא, והוא חגור אפוד בַּד לָבָן, וַיִבְטַח גם הִבְטִיחַ לַכֹל כי האפוד ההוא צנה וסחֵרה הוא לו מֵחֵץ יָעוּף ומאבן קָלַע — אך בכל זאת ירה בו איש יהודי אבן ותרץ את גלגלתו! —. והיהודים נלחמו כגבורים, ובכל פעם אשר הֶעפילו נוסעי הצלב לעלות על החומה, הכו אותם אחור. אפס כי הלחם אָזַל מכליהם וְחֵצִי רעב נִחֲתוּ בם, וידע כל הקהל כי תחת חללי חרב יהיו חללי רעב —. אז התאספו ראשי העדה לַמְתִיק עצה, ובתוכם היה גם איש לְמוּד תופש תורה אשר בא מארץ צרפת אל עיר יאָרק, ושמו ר׳ יום טוב, איש אמיץ לב וירא אלהים, ויקם על רגליו וַיְגַל את אזני השומעים כי העצה היעוצה להם הלא היא כי ישחטו איש את אחיו ואיש את אשתו ובניו ובנותיו, והאחרון ישלח יד בנפשו. את הדברים ההם דִבר הרב מתוך לַבַּת אֵש וברגשי עז, ויחתום את דבריו לאמר: „ה׳ אלהי ישראל אשר אין חקר לתועצותיו, הוא יעץ בסוד קדושים רבה כי נמות כלנו יחד על קדושת שמו ועל קדושת תורתו הקדושה—וראו נא הן אנחנו הולכים למות ברעב או בחרב אויבינו, ולהט החרב מעופף על פנינו, ומה נוחיל עוד?—עתה באה העת לקדש את שם קדוש ישראל ולהשיב לו את נשמתנו טהורה וקדושה כאשר נתן אותה לנו. כן עשו אבותינו בדורות ראשונים גם בדורות אחרונים, וכן נעשה גם אנו —". כדברים האלה ועוד רבים כאלה דבר ר׳ יום טוב, וְכַבִּירֵי כֹחַ לֵב אשר שמעו את דבריו, גמרו אֹמֶר לעשות כאשר יעץ הרב הזה, ורק החלשים ונמוגי לב לא אבו לעצתו, כי רוח התקוה הִתְעַם וַיְקַוּוּ כי יְמָלְטוּ מִשְׁחִיתוֹתָם לֵאוֹר באור החיים. והרב ר׳ יום טוב הצרפתי הֵכִין

המטבח

הַמַּטְבֵּחַ, וצאן קדשים, צאן ירושלים הקדישו את נפשם לטבח, — אך בטרם כֹּל השליכו את כל הונם ורכושם על מדורת אש לבל יפֹּל יגיעם בידי קובעיהם, ואחרי כן לָקַח יוסֵי ראש הקהלה את המאכלת בידו וישחט את חַנָּה אשתו האהובה, אשה יראת ה׳, ואז פשט את צוארו מול המאכלת אשר ביד ר׳ יום טוב, ור׳ יום טוב שחט אותו, ולאחרונה שחטו מרבית היהודים איש את רעהו ואיש את אשת חיקו ובניו ובנותיו. המעשה הזה אשר לְזִכְרוֹ תצלינה אזנים וְיִתַּר כל לב, נעשה בערב שבת הגדול, וכן עשו לפנים בעצם היום ההוא גם הקנאים האחרונים אחר הריסות מקדש ה׳ בפעם השניה, כי בערב שבת הגדול אסף אליעזר הגבור הנערץ את כל הקנאים אשר במצודת מַסָדָה וַיְיַעֵץ להם לשחוט איש את אחיהו ואיש את אשתו ובניו ובנותיו כאשר יעץ ר׳ יום טוב, והקנאים שמעו בקול שר צבאם ההוא ויפלו איש בחרב רעהו עד תֻּמָּם, כי יקר בעיניהם המות מִנְּפֹל בידי הרומאים צורריהם—. והיהודים היראים וְרַפֵּי הלבב אשר לא עשו את עצת ר׳ יום טוב, התאמצו בכל מאמצי כחם לכבות את האש הגדולה המתלקחת בתוך המצודה, כי ר׳ יום טוב והבריו הִצִּיתוּ אש בכל דלתות בתי המצודה בטרם הַכְרִיעָם איש את אחיו לטבח. כל הלילה ההוא התאמצו לכבות את התבערה ולמצוא להם מקום לָשֶׁבֶת, ולמחר בבקר ביום השבת (17 מאֶרץ ד״א תתק״נ 1190) כאשר החלו האויבים להלחם בם בסופה ובשערה כפעם בפעם, קראו להם היהודים הנשארים לשלום, ויבטיחום לפתוח לפניהם את שערי המצודה ברצונם הטוב גם לבוא במסורת דתם ולהיות אִתָּם לְעַם אחד אם אך יִשָּׁבְעוּ להם כי לא ימיתום, ולהוכיח לעיניהם איך מֵתוּ אנשי מלחמתם מות איום ונורא מאד, השליכו מעל ההומה את נִבְלוֹת הַמּוּמָתִים. נוסעי הצלב נשבעו להם כי לא ישלחו ידם אל אחד מהם ולא יעשו להם מאומה אם פָּתֹחַ יפתחו להם את שערי המצודה. אך כמעט אשר פָּתחו האומללים ההם את השערים, התנפלו עליהם נוסעי הצלב וכל האספסוף אשר אתם וישיבו את צור חרבם אל לבם — לשוא התנפלו האֹבדים לפני רגליהם בבכי ובתחנונים! לשוא התחננו אליהם לְסַפֵּחַ אותם אֶל דָּתָם ואמונתם! כי הנוצרים הרגו אותם לפי חרב, ויתעללו גם בנבלותיהם —. ומכל היהודים אשר ישבו בעיר יאָרק בעשר ובכבוד לא נותר עד אחד, ומספר כל החללים היה כחמש מאות נפש.

§ 386. ולפני היום המר ההוא (16 מאֶרץ), הרגו נוסעי הצלב בעיר עדמונד חמשים ושבע משפחות מבני היהודים היושבים שמה. ובכל עיר ועיר ובכל מקום אשר דרכה כף רגל נוסעי הצלב בענגלאנד, שם הכינו ליהודים מטבח וישפכו את דמם כמים ויבוזו את כל הונם ויגיעם. אמנם רבים מבני הנוצרים האזרחים אשר נגעה יראת אלהים בלבבם, חמלו על יהודים רבים ויסתירום בסתר חדריהם ויהיו עליהם למשמרה עד כי עבר הוות — זכרה להם ה׳ לטובה! —. ויהי בהודע להמלך ריכּארד את אשר עשו הנוצרים ליהודים

בארץ

בארץ ממלכתו, ויתר לו וינאץ בזעם אפו, וימלא את ידי אחד השרים הגדולים לחקור ולדרוש היטב ידי מי שפכו את דמי נקיים ההם ולכפר אותם בדמי שופכם. אך נוסעי הצלב חמקו עברו כבר ועקבותיהם לא נודעו, והאפרתים והאצילים גם האזרחים אשר ידיהם דמים מלאו, ברחו לשאָטטלאַנד וַיִּמָּלֵטוּ, ויתר הנוצרים הצדיקו את נפשם וירחצו בנקיון כפיהם, ורק השליט אשר בעיר יארק הוסר מפקודתו, וזולת זאת לא נעשה דבר —.

§ 387. מסע צלב הרביעי בראשית המאה הי״ג שונה הוא מכל אשר היו לפניו, כי אז נאספו אבירי הצרפתים והאיטלקים תחת דגל הגראַף באָניפאַציוס ממאָנטפערראַט ותחת דגל השר באַלדואין מפלאַנדערן, ויבואו אל עיר ווענעדיג ויעמדו הכן לעלות ארצה יהודה, והנה אלעקסיוס בן יצחק אַנגעלוס מלך ביצאַנץ לקראתם, וַיְחַל את פניהם לעזור להם עֲשׂות מלחמה בדודו אָחִי אביו ולקחת ממנו נקם על אשר הִדִּיחַ את אביו המלך מכסא מלכותו, גם עִוֵּר את עיניו, וישליכהו בבור כֶּלֶא, וימלוך תחתיו. ובהבטיח אותם לתת להם עקב רב ושכר טוב בעד פעולתם להביא את הנוצרים המזרחים תחת ממשלת הפאפסט ברומא, גם לעזור להם במלחמת הישמעאלים עד אשר ילכדו את ירושלים, נֶעתרו אליו נוסעי הצלב לעשות את שאלתו, וישמחו מאד כי אִנָּה הזמן לידם לעשות מעשים גדולים ונפלאים ולעשות להם שם כשם הגבורים הגדולים אנשי הַשֵּׁם מעולם, כי רק זאת היתה מגמת פניהם במסע ההוא. שר צבאם בעת ההיא היה דאַנדאָלאָ נגיד (דאָגע) ווענעדיג, איש זקן מאד בן תשעים שנה אשר עיניו הֵחֵלּוּ כֵּהוֹת מִשֵּׂיבוֹ ונפשו אִוְּתָה עוד ללכת בגדולות ובנפלאות. קל מהרה ירדו כל הנוסעים ההם באניותיהם ויגיעו עד שערי קאָנסטאַנטינאָפעל וישתערו עליה בסערות מלחמה ויתפשוה ויושיבו את אלעקסיוס ואת יצחק אנגעלוס אביו על כסא המלוכה כבראשונה. אך אבירי הנוסעים לחצו בחזקה את המלך ואת עם הארץ לשלם להם את שכר פעולתם, ויקצפו יושבי העיר על המלך אודות הרעה אשר הביא עליהם, ויקשרו עליו קשר ויעשו מלחמה במלכם ובאנשי חילו. במלחמה ההיא נפל אלעקסיוס לפי חרב, ויצחק אַנגעלוס מת מרוב פחד וּבְעָתָה, וראש הקושרים התנשא וישם כתר קיסר בראשו וישב על כסא המלוכה. וירע הדבר בעיני הצרפתים בעלי המסע, וישתערו שנית בסערת חמה על קאָנסטאַנטינאָפעל וילכדוה, ובשצף קצפם הרסו את היכלי חמדתה ואת ארמנות עֻזָּהּ וטירותיה, שרפו את בתיה הגדולים, שסו את בתי תפלותיה ויציגום כבלי ריק, שברו את המצבות וינפצו את הציונים העתיקים, ואת הקיסר החדש שמטו מראש עמוד גבוה ארצה ויתפרדו כל עצמותיו, ואחרי כן חלקו ביניהם את ממלכת ביצאַנץ אשר שָׂמוּהָ לקיסרית הליטיינים: הממלכה עם קאָנסטאַנטינאָפעל הבירה נפלה בחֵלק באלדואין גבור החיל; ארצות החוף ואיים רבים בים אֶגאֶאי נפלו בידי הווענציאַנים, והם הביאו את סחר כל ארץ הקדם תחת ממשלתם; מוקדון

ונפות

ונפות אחרות בארץ העליא העתיקה נפלו בגורל הגראף מאָנטפֿערראַט ; אַכאַיאַ היתה ירשה להסופר ווילעהאַרדואין אשר כתב את הקורות האלה בספר; אַטהען ועוד ערים רבות מערי היונים באו בידי אפרתי צרפת אשר נלוו אל הנוסעים ההם . הממלכה החדשה הזאת נוסדה על מוסדות החקים והמשפטים אשר בארצות המערב , אך לא התעודדה לארך ימים , כי מקץ חמשים שנה סָפתה והיתה לְבָער , וגם בימי עָמְדָתָה התנודדה כמלונה ותשבה לִנְפֹּל אם לא תמכוה מלכים אחרים ממלכי ארצות המערב , ומקץ חמשים שנה נפלו מרבית מדינותיה בידי מיכאל פאַלאָאָלאָגוס הֹטֶר מגזע קיסרי ביצאַנץ הראשונים (ה'א כ'א 1261) , וכן הלכה הממלכה החרשה ההיא הָלֹךְ וחסור עד כי חלפה כָליל ולא נשאר לה שארית .

§ 388. ממוצא דבר נדע כי נוסעי צלב ההם לא עשו מאומה לטובת ממלכת אחיהם אשר בירושלים , ועל כן ירדה הממלכה ההיא מטה מטה ואין עוזר לה. והמתנדבים בָּעֵם אשר עָלוּ אחרי כן נדודים גדודים להושיע לה , לא יכלו להועיל לה ולהצילה מרעתה , כי הם היו מתי מספר, לא יצאו חוצָץ כֻּלם, וילכו בלי מִשְׁטָר ומערכה ובלי שרי צבאות ונגידי חֲיָלים , ועל כן קצרה ידם להכין את הממלכה הנופלת ההיא ולסעדה כאשר קצרו ידי גדודי הילדים אשר התגודדו לעלות ביהודה להושיע שם לאחיהם , כי כעשרים אלף ילדים עזבו את בתי אבותיהם וישאו את רגליהם ללכת לירושלים ולקחת אותה ואת קבר משיחם מידי הישמעאלים. אך רבים מהם מתו בדרך מרוב עמל ותלאה ומזלעפות רעב ורבים מהם נמכרו לעבדים בידי שודדי ים , או בידי סוחרים וכנענים רודפי בצע מעשקות , ורק מתי מעט שבו לארצם ולמולדתם ולבתי אבותיהם , גם אַנדרעאַס האונגאַרי ועוד שרים רבים אשר התנדבו לעלות לירושלים בשנת ד'א תתקע'ז 1217 , גם הם לא עשו תושיה ולא הושיעו את אחיהם ממצוקותיהם בארץ יהודה — . אחרי הדברים האלה התעורר הקיסר פֿרידריך השני לעלות ביהודה ולהלחם שם עם הישמעאלים. ויהי כשמוע הפאפסט את דבר המסע הזה , קָצַף קֶצֶף גדול על הקיסר הישר איש תרמו , ויצו בחזקת היד לכל עמי הנוצרים לבל יאבו ולבל ישמעו בקולו ללכת אחריו ארצה הקדם . אך הקיסר לא שָׁעָה אל הפאַפסט , וגם אנשי חילו לא הִטוּ אזנם למצותו , ויסעו לדרכם ויגיעו אל מְחוֹז חפצם בשלום . ובעת ההיא היתה מלחמה גדולה בין שלטון מצרים ובין פַּחַת דמשק על אודות ממשלת ארץ ארם וארץ יהודה . אז מצא הקיסר פֿרידריך עת רצון להוציא את מחשבות לבו לאור , וברוב חכמתו ותבונתו הִטָה אליו את לבב שלטון מצרים לכרות עִמוֹ ברית , ויתרצה אליו השלטון להשיב להנוצרים את ירושלים ובנותיה , את בית לחם ואת נצרת ובנותיהן , גם את כל חבל הים מעיר יפו עד עיר צידון . כשמוע הפאפסט את דברי ברית השלום ההוא , התאנף מאד בהקיסר , וישפוך עליו זעם לשונו באמרו כי לא נאוה

מסע צלב החמישי ד'א תתקפ'ח 1228.

להנוצרים

להנוצרים לבוא במסורת הברית עם הישמעאלים בנים לא אמן בם , ומה גם לְיַסֵּד את ברית שלום ההוא על אדני שוא ומרמה כאשר עשה הקיסר . ויגזור אֹמר כי בגד הקיסר בדת הנוצרית וַיְחַלְּלֶהָ , ועל כן הטיל חרם גדול גם על ירושלים גם על קבר משיחו — והכהנים אשר בירושלים שמעו את דבר החרם ההוא וירגזו , ולא הִרְהִיבוּ בנפשם עֹז לְעַטֵּר את הקיסר פֿרידריך בעטרת מלוכת ירושלים, רק הקיסר לבדו שָׂם את כֶּתֶר המלוכה בראשו ויהי בירושלים מלך —. וכראות הקיסר כי כל עֲדַת אבירים אשר בירושלים בגדו בו ושונאים אותו תכלית שנאה , שב לארצו בטרם הִצְלִיחַ לתת עֹז ותעצומות לממלכת הנוצרים בארץ הקדושה לבל תוסיף עוד לרדת מטה מטה כבראשונה — . לתקופת ארבע עשרה שנה פרצו בארץ הקדושה גדודי פראים מילדי ארץ הקדם הנקובים בשם האָוואַרעסמיער , לפניהם הלך רֶצַח וקטב , ואחריהם מִדְבַּר שממה, והם לכדו את ארץ יהודה , הרסו את ההיכל הבנוי על קבר הנוצרי , ואת עצמות מלכי הנוצרים השליכו מקבריהם . על יד עזה היתה תבוסת הנוצרים שלמה , כי שם הורידו גדודי הפראִים ההם את מבחר אביריהם לטבח , ושם נִגְעַל מָגֵן גבוריהם ויפלו לפי חרב ביום אף ה' , וכל הערים אשר לקחו מיד הישמעאלים בחרבם ובקשתם , נפלו בידי עם פֶּרֶא ההוא , ובידי הנוצרים לא נשארה רק עיר עכו ועוד ערים מעטות מערי החוף .

§ 389. ויהי בהשמע הדבר הזה בארץ המערב , נבהלו אלופי הנוצרים ונפשם יָרְעָה להם על שֶׁבֶר בת עַמָּם , ולודוויג התשיעי מלך צרפת , קְדוש הנוצרים , התנדב לְהֵחָלֵץ חושים ולעלות עִם צְבָא אביריו ארצה הקדם לקרוע מידי הפראים ההם את ארץ הקדושה ולבנות את היכל קבר הנוצרי על תִּלּוֹ כבראשונה . עֲדַת אבירים ובני מְרוֹם הַשּׁוֹעִים והאפרתים גם המון רב מִדַּלַּת העם , נהרו מכל עבר ופנה אֶל דֶּגֶל המלך הזה , והוא עבר בראשם דרך אי ציפערן עד ארץ מצרים לנסוע משם הלאה עד מְחוֹז חפצם . ותהי ראשית דרכי הגבורים ההם לָצוּר על עיר דאַמיעטטע הבצורה אשר על גבול מצרים , וּבְעֹצֶם ידם הורידו עֹז מבטחה ויתפשוה. אך בְנָסעם מִמַּעלה הַיְאֹר (נילוס) ללכוד גם את קאִירה מָעוֹז מצרים, נָשתה גבורתם וּזְרֹעָם נשברה , כי הַמִּצְרִים הִסְגִּירוּ את חֵיל הָרַגְלִי בין הַמְּצָרִים וילחצום בין אפיקי הַיְאֹר וּתְעָלוֹתֶיהָ וַיַּכּוּם מַכַּת חֶרֶב הֶרֶג וַאֲבְדָן עד תֻּמָּם , ואת אניות מלחמתם וְצִיֵּיהֶם האדירים הִצִּיתוּ באש אֹכֶלֶת אשר לא תִכְבֶּה , היא האש הנודעת בשם אש היונים (גריכישעם פֿייער) , עד כי נדונו בשני דינים באש ובמים , כי הנמלטים מיד להבה צללו כעופרת במים אדירים ותהומות יְכַסיֻמוּ . גם אֲחִי המלך לודוויג ובחירי גבורי אביריו נפלו אז לפי חרב , והמלך נִלְחַץ להתת לַשְּׁבִי נפשו ונפשי שרידי חרב אשר ברגליו . ימים רבים ישב המלך הזה בבור השבי עד אשר השיב את הערים אשר לכד , גם נתן כסף רב מאד כֹּפֶר נפשו ונפשות העם אשר אִתּוֹ בשביה , ואז יצא הוא והם מתחת שבית מצרים לחפשי . אך מכל ההמון הרב והעצום

שירדו אתו מצרימה, לא נשארו רק מתי מספר, וגם הם לא שבו עוד לביתם, כי דבר הוות פרץ בם ויסופו ויתמו מן בלהות, ועצמותיהם נפזרו על אדמת נכר. ולודוויג עם שארית אנשי חילו נסעו למסעיהם, ויבואו בשערי עכו, וישבו שם ארבע שנים ויהיו עליה לסתרה, ובין כה וכה באה ממשלת מצרים בידי המאַמעלוקים אנשי המלחמה אשר עד הימים ההם היו עבדים לבני הקורדים (Enrden) — *). שש עשרה שנה אחרי שוב לודוויג מִמַסָעוֹ, התנדב לעלות שנית ביהודה ולהושיע שם את אחיו העשוקים. אך בטרם הרים פעמיו ארצה יהודה, הלך לראשונה לארץ אפריקא הצפונית לעשות מלחמה עם הישמעאלים שודדי הים ולהמריצם להיות לו לעבדים, ולבא במסורת דת הנוצרים. ויהי בהגיע הוא וַחֲיָלָיו עד טונים עיר הבירה, פָּרַץ פתאֹם דֶבֶר כָּבֵד במחנהו, וימת הוא גם שרים רבים ונכבדים עִמוֹ. ושרי הצבא, בראותם כי חרב המות שלופה ונטויה על ראשיהם, חָשׁוּ ולא התמהמהו ויכרתו ברית שלום עם הישמעאלים, וישובו לארצם ולמולדתם ותהי להם נפשם לשלל מכל המסע ההוא, וישועות בל נעשו בממלכות הנוצרים בירושלים —. גם מסע הצלב אשר נסע בעת ההיא עדוַארד בן מלך ענגלאַנד בראש חברת גבורי חיל מבני הפּריזים, היה לא לעזר ולא להועיל לממלכת הנוצרים אשר בירושלים, כי לתקופת ימים מעטים אחרי שובו לארצו, הניפו המאַמעלוקים את חרבם הגדולה על שארית הנוצרים אשר בארץ יהודה ועל שְׂרִיד בֵּם ממלכתם בירושלים, וילכדו את אנטיוכא ואת עכו, ואז מהרו גם הנוצרים השרידים אשר בארץ ויעזבו אותה וישובו איש איש לביתו, וארץ יהודה נָסַבָּה להמאמעלוקים העריצים.

§ 390. והנה אם נָעִיף עַיִן על החרשות אשר הצמיחו מסעי הצלב באיירופא, נָקֵל לנו לראות כי מִגְוִיַת הארי הזה רָדוּ יושבי איירופא גם דְבַשׁ, ומֵעַז יצא מָתוֹק: א) על פי המסעות הגדולות והרחוקות ההנה, הִתְוַדְעוּ יושבי איירופא לְעַמִים רבים ושונים אשר דרכיהם ומחשבותיהם רחוקות מדרכי עמי ארץ איירופא וממחשבותיהם כרחוק מורח ממערב. ואז התעוררו עמי איירופא מתרדמה הגדולה אשר הִפִּילָה הָאִוֶלֶת עליהם, ועיני עורים נפקחו לראות אור חדש, אור חכמות עמים רבים, תבונות כפיהם, מלאכת ידי אמניהם וחרֹשת מעשי חכמי חרשיהם, ורוח חדשה נוססה בם על הליכות העולם בכלל ועל דרכי בני האדם בפרט —. רָאה רָאוּ כי החכמה היא רוּחַ הַחַיָה בְּאוֹפַנֵי העולם, וְנִשְׁמָתָהּ, נִשְׁמַת שַׁדַי, תְּחַיֵם —, ומני אז החלו לקרוא בשם החכמה, לבנות לה

*) המלך הזה לחץ את היהודים להמיר את דתם, ובשובו ממסע הצלב וידיו על ראשו, שפך כל חמתו עליהם ביתר עז, ויגזור לשרוף באש את ספרי התלמוד בכל ערי צרפת, בעיר פאריז לבדה נשרפו עשרים וארבע עגלות טעונות ספרי תלמוד, וכן נעשה בכל עיר ועיר. והיהודים התאבלו מאד על הגזרה הרעה ההיא, ורבים וכן שלמים לבשו כלי גולה ויהיו נודדים בארצות אחרות, ובתיהם ורכושם והונם החרמו לאוצר המלך, והנשארים בארץ ההיא, היו ברעה גדולה מאד, לחרפות ולדראון, לשמה ולשרקה, וימקו באסונם ויגונם —.

לה בית נאמן גם באיירופא ולמלאות ידיהם לכהן פאר בבית מִקְדָשָׁה —.
ב) לרגלי המסעות ההן היטיבו עדת האבירים את דרכיהם ומעלליהם, ותחת אשר לפנים עוררו את גבורתם רק לקנא קנאת דתם ולהחרים בעלי דתות אחרות, כוננו להם חברות רבות לעשות טוב וחסד ולהפרות יֶשַׁע. חרבם הניפו להציל עשוקים מיד עושקיהם!, וקשתותם הדריכו לִירות בלב מֵץ ועריץ להוציא בִּלְעו מפיו —. אמנם בכל אלה לא חָדלו גם מעשות מלחמה עם הישמעאלים בכל עת אשר נועדו לִרְעוֹץ וּלְרוֹצֵץ את הנוצרים הנוסעים אֶל קבר משיחם. הגדולות מכל החברות ההן, היו שלש אלה: 1) חברת יוחנן (Орденъ Іоаннитовъ), 2) חברת שרי ההיכל (Орденъ Храмовыхъ) ג) חברת שרי אשכנז (Орденъ нѣмецкихъ).

1) חברת יוחנן נפלגה לשלש פלגות: לאחים משרתים אשר עליהם החובה לבקר את החולים ולנהלם ברפואת תעלה ובכל המחסורים אשר יחסרו להם; לכהנים אשר עיניהם פקוחות על הליכות הדת, ולאבירים אשר עליהם ללחום עם בנים כחשים ולנחות את הנוסעים לארץ יהודה עד מחוז חפצם —. בנפול ארץ יהודה בידי הישמעאלים, נִתַּן אִי רְאָדוֹס בידם, וַיִּקְרְאוּ בשם „אבירי ראדוס“ (Родосскіе рыцари), ואחרי אשר נלחצו להסגיר את האי ההוא בידי הישמעאלים האשמנים (בשנת ה״א רפ״ג 1523), נתן להם המלך קארל החמישי את אי מאַלטא וַיִּקְרְאוּ בשם „אבירי מאלטא“ (Мальтійскіе рыцари) —. 2) האבירים הנקובים בשם שרי ההיכל, גדלו ויעשירו על ידי המתנות הרבות אשר נתנו להם מלכי איירופא ואצילי העם, ולאחרונה נסבו בתיהם ונחלותיהם אשר בארץ יהודה לאנשי ריבם, ואז עזבו מרביתם את ארץ הקדושה ויבואו ארצה צרפת וישבו בתוכה וַיֵּאָחֲזוּ בה. אך שם השחיתו את דרכם וילכו שובב בשרירות לבם, עד כי ספה תמה החברה ההיא ולא שבה עוד לקדמתה —. 3) חברת שרי האשכנזים הגדילו לעשות בארץ המערב יתר הרבה מאשר עשו בארץ המזרח. כי אחיהם הנוצרים קראו אותם לעזור להם להלחם עם הפרייסים הנצמדים להבלי אליליהם ותותרים בכל עז לְשָׁרֵשׁ את דת הנוצרית מכל נָפוֹת הוויכסיל (Weichsel). וימהרו אבירי החברה ההיא ויבואו לעזור לאחיהם, ואחרי מלחמות רבות וכבדות רמה ידם על עובדי אלילים ההם, ובזרוע נטויה נָטְעוּ את דת הנוצרית בכל הארץ ההיא מנהר ווייכסיל עד נהר ניעמען, גם הִשְׁרִישׁוּ בה את תנהגות האשכנזים, את שפתם ואת חכמתם. ובעזרת אנשים סוחרים ילידי עיר ברעמען וליבעק (Lubeck), הצליחו עוד ביתר שאת ויבנו את עיר קולם ואת עיר טהאָרן (Thorn), את עלבינג ואת קאָניגסבערג ועוד ערים רבות. את היערים אשר בארץ פרייסען, נקפו בברזל, ויהפכום לארץ ברוכה ופוריה, ויזרעו שדות ויטעו גנים ועצי פרי, גם בנו בתים לָשֶׁבֶת, ובתי תפלות ובתי כהנים, ועל פי ידיעות האשכנזים ותבונות כפיהם וחריצות ידיהם נהפכה הארץ הַנְּשַׁמָּה ההיא לארץ חפץ ולארץ חמדה

טובה ורחבה. אך רוח הדרור אשר שאפו אזרחיה מעולם, גז חיש ויעוף למן היום אשר לקחו אותה האשכנזים —. ואבירי החברה ההיא ישבו בעיר מאריענבורג (משנת ה'א ס'ט 1309) ויהיו אדוני הארץ, והאכרים היו להם לעבדי עולם (לייבאייגענע) —. בימי מסע צלב הראשון יָסַד האַסאַן נְבִיא הישמעאלים חברה חדשה אשר אנשיה נקראו בשם אַסאַסינים (Assassinen), שומרים הבלי שוא, רועֵי רוח ורודפי קדים, ומושבם כארץ פרתיה הישנה ועל מרום הרי ארם. הם בטלו רצונם מפני רצון נְגִידָם, לא הרימו יד ורגל מבלי פקודתו, מצות שפתיו שמרה רוחם כמצות אלהים, גם לא חשבו ממות חיתם לעשות את רצונו מבלי חָקור וּדְרוש —. על פיו היו עזים כנמרים, קלים כנשרים, רצים כצבאים, וערומים כנחשים, לעשות כל מעשה שֹׁד וָרֶצַח, והוא הִתִּיר את ידם לשלול שלל ולבוז בז בכל אַוַּת נפשם, גם הבטיח אותם נאמנה כי אחרי מוֹתָם חֶלְקָם בְּחַיֵּי עולם, בעדן גן אלהים, ושם יִמָּלְאוּ כל חֵשק לבבם ותאות נפשם כל ימי נצח. בעלי החברה הנוראה ההיא היו לִמְחִתָּה להנוצרים גם להישמעאלים (סאַראַצענען).

§ 391. עוד זאת עשו נוסעי הצלב לטובת מין האדם: כי יָדוּ אבן פִּנָּה לְחֹפֶש הָאִכָּרִים עובדי האדמה אשר עד הימים ההם היו עבדי עולם להאפרתים. כי לבעבור הרבות את צבאות נוסעי הצלב, שלהו אפרתים רבים את עבדיהם האכרים לחפשי, וגם אחרי שובם מהמסע ההוא נשארו האכרים ההם בני חורים ולא שמעו עוד קול נוגש. גם מַצַּב האזרחים יושבי הערים הוּטַב מאד על פי המסעות ההם: המסחור רָחַב וְנָסַב עד קַצְוֵי ארץ וים רחוקים, וחרשת המעשה ומלאכת מחשבת הרימו קרן והתיינה נכבדות ומהוללות בכל אפסי איירופא. תופשי התכמה ישבו על גפי מרומי קרת ללמד לבני הנעורים חכמה ודעת, ורוח חדשה החלה לפעם בנפשות כל בני איירופא —. הן אלה ראשי הדברים אשר הביאו אנשי המסעים אתם בשובם מארץ אזיא אל ארץ מולדתם, רבות לָמְדוּ שמה ורבות לִמְּדוּ לאחיהם ולבניהם, אמנם כי הרבו איירופא במחיר הלמודים האלה, ותשלם לאזיא את שכר למודה בששה מיליאָן אנשים מיקירי איירופא אשר שפכו דמם במלחמה ותכם עליהם אדמת אזיא, ואף גם זאת כי כאשר התחזקו אנשי המסעים ההם להחזיק במעוז ההשכָּלה ולהאיר אור חדש על עמי איירופא, כן חזקו אז גם הכהנים הקאַטאָלים את מתניהם להרים את דגל הפַאנאַטיזמוס ולעשותה שלטת בארץ. כי בראותם איך הֵחֵלּוּ כל עמי איירופא להחזיק במעוז החכמה, לְסַלְסְלָהּ וּלְרוֹמְמָהּ, יָרְאוּ לנפשם פן ברבות הימים יֵרד מראשותיהם עטרת תפארתם וְיִשָּׁבֵר מַטֵּה עֻזָּם שבט ממשלתם, על כן התאמצו בכל מאמצי כחם לְעַנֵּן עָנָן צלמות על מאורי אור ההשכלה, להפילה למשואות נצח ולבנות על מְעִי מַפַּלְתָּהּ את הפַאנאַטיזמוס אוֹדָם וישעם ומעוז חייהם —. והפאפסט מלכם הלך לפניהם ויעזרם להוציא את מזמות לבבם לאור —. חמת הפַאנאַטיקים ההם נִתְּכָה בעזוז נוראותיה על

ראשי

ראשי הוואַלדענזים (Waldenser) *) והאַלביגענזים (Albigenser) **) אשר נָצרו את דת נצרת בעצם תבונתה כפי אשר היתה בימי קדם בראשית ימי הִוָסְדָהּ, ומושבם היה בארץ צרפת הדרומית, (בפּראָווֹאַנס ולאַנגועדאָק), ארץ אשר שָׁמֶיהָ בהירים ומזהירים כלבנת הספיר, ואזרחיה חיו חיי דרור וחיי נֹעַם, ובתוכם היו גם תופשי חכמה וכל מלאכת מחשבת, גם מליצים ומשוררים. ועל האנשים הישרים התמימים והחכמים ההם, גם על השר ראַימונד הששי מָעוזם וּמָגִנָּם, שלח הפאַפסט אינאָצענץ השלישי חֶבֶר כהנים להוכיח את דרכיהם על פניהם ולהעיר בם לשוב אל דת הקאַטאָלית כפי לֶקח הפאַפסטים, אם ימאנו לשוב, מרה תהיה באחרונה —. אחרי כן שלח עליהם גדודי אנשי מלחמה אשר קרא אותם בשם נוסעי הצלב, ובראשם המון כהנים רבים. הגדודים ההם עברו בארץ חמדה ההיא בחרב נוקמת ובאש וָדָם, את הערים המפוארות הָרָסוּ, את ההיכלים החמודים עָרוּ עד היסוד בם, את הבתים נתצו ואת יושביהם רצחו. רבים מהם שרפו באש, ורבים עֻנּוּ בעברת זדון עד צאת נפשם, וימלאו את כל הארץ ההיא שֹׁד ושבר, הֶמס, הֶרֶג, רֶצַח וָמָוֶת. ימים רבים נלחם ראַימונד הגראַף הישר באדם עם שפעת משחיתים ההם, עד אשר לָטַשׁ לודוויג השמיני את עיניו על ארץ צבי ההיא, ויתגור חרב נוקמת נְקַם דת להרוג את יושביה ולספח אותה אל צרפת ארץ ממלכתו, וַיִּבָּהֵל ראימונד מפניו, וימהר ויכרות עמו ברית שלום, ויתן במחירו את רוב אחוזות נחלותיו ומרבית אוצרותיו, ואז נאספה החרב אל תערה וחדלה המלחמה —. אך כבר עברה ישועות הארץ ההיא, חכמת חכמיה אבדה, בינת נבוניה נסתרה, פרחי המדעים קמלו, וכל תושיה נִדחה ממנה בתגרת יד המלחמה האיומה ההיא אשר נמשכה עשרים שנה רצופות —. מִקֵּץ שנים אחדות עברה כוס התרעלה גם על כנסיות האכרים אשר היתה עד הימים ההם כנסיה חפשית (Stedinger), כי הבישאפים היושבים בעיר ברעמען ובעיר ראַצענבורג, שלחו על הכנסיה החפשית ההיא צבא רב, עדת אבירים רגלים ופרשים רוכבי סוסים להשמידם ולעשות אתם כָּלָה. לשוא לחמו האכרים כגבורים! לשוא הכו לפי חרב את הגראַף אָלדענבורג איש מלחמתם עם ארבעת אלפים איש מאנשי חילו! כי עדת האבירים אנשי החיל ומלומדי מלחמה אשר

בלי

---

*) וואלדענזים הם בעלי מפלגה אחת נוצרית בעמקי פיעמאנט המערבית, ושמם הנכון הוא וואליענזים, פתרונו „אנשי העמק" ומפני חרב רודפיהם נדדו לאלפים וישבו בארץ אשכנז ומה גם בבאהמען, ורבים התבאו בעמקי פיעמאנט, ועד היום יושבים עוד שם כעשרים אלף איש.

**) אלביגענזים נקראו כל הפלגות אשר התפרצו מפני הפאפסט ומפני ממשלת כמריו ויתאמרו להשיב את אמונת הנוצרים על משפטה הראשון ונקראו כן על שם עיר אלבי בצרפית הדרומית אשר שם ישבו במספר רב מאד, ומאמצע המאה הי"ג ספו תמו מן בלהות כי קנא הפאפסט לכבודו ויקדש את כל המונם לחרב ולמוקדי אש אין נקי, עד כי רק בעיר בעציערס הרגו גדודיו ששים אלף נפש אדם, וכן עשו לכל הערים אשר האלביגענזים יושבים בהנה, כחדו אותן בחרב ובאש ולא החיו כל נשמה, ורק נכים ופליטים מחרב נשארו מהמונם הרב והעצום.

כלי נשקם הרשים וטיבים ופרשיהם קלים כנשרי שמים, התגברו במספרם הרב והעצום על האכרים המעטים והחלשים מהם, את ארצם הֵשַׁמּוּ, את עדרי בקרם ועשתרות צאנם בזזו להם, ואת עַם הארץ הכו לפי חרב, אנשים ונשים וטף, ולא הִיּוּ כל נשמה.

2. מלכי בית האָהענשטויפֿען (Гогенштауфенъ)
(ד"א תתצ"ח—ה"א י"ד .1138—1254).

392. § אחרי מות הקיסר לאָטהאַר בשובו מארץ איטליא, התנשא היינריך הגאה חתנו, הטר מגזע הגועלפים *) ונשיא באַייערן וזאקסען, ויאמר „אני אמלוך! כי חתן הקיסר אנכי ולי יאתה המלוכה!—". אך רבים מנשיאי העם התקוממו לו ולא אבו ללמד אותו אלוף לראשם, כי יראו מפני עזוזו, גם שנאו את גאותו ורום לבבו—. ויהי בהתאסף ראשי העם ושרי המדינות וכל נשיאי המטות בעיר קאָבלענץ **) לַמְתִּיק סוד, מאנו נשיאים רבים לְהַרְכִּיב לראשם אדונים קשה ואיש גאה וגאון כזה, ויבחרו בקאָנראַד מבית האָהענ־שטויפֿען וימליכוהו תחת הקיסר לאָטהאַר, ובית הגועלפֿים הורד מכבוד המלוכה גם בפעם הזאת. אך היינריך לא אבה לתת ידו תחת הקיסר החדש הזה, ומלחמה כבדה התחוללה עוד הפעם בין בית הגועלפים ובין בית האָהענ־שטויפֿען, וחרב האזרחים חלה בכל ערי ארץ אשכנז—. העיר הבצורה זוינסבערג באה במצור וַתִּפּוֹל בידי הקיסר קאָנראַד, אך אנשי המלחמה אשר בתוכה נמלטו ממות בערמת נשיהן ובאמונתן לבעליהן—. המלחמה ההיא לא שככה עד אשר מת היינריך הגאה, כי אז כרתו שני הבתים ההם ברית שלום ביניהם, אפס כי לא ארכו ימי השלום ההוא ולא היתה מנוחה נכונה בארץ עד אשר השיב הקיסר המולך אחרי קאָנראַד אל היינריך האריה בן היינריך הגאה את נחלות אבותיו ואת נשיאות באַייערן וזאקסען. אך בכל זאת נקרעה עסטערייך מבאַייערן ותהי להערצאָגטהום מיוחדת עם זכיות רבות וטובות—. הקיסר קאָנראַד היה איש גבור חיל ותמים דרך, אך לרגלי המלחמה אשר עשה עם בית הגועלפֿים, גם לרגלי מסע הצלב אשר נסע בראש צבאותיו, לא עצר כֹּחַ לפעול ישועות בקרב ארץ אשכנז. ימים אחדים לפני מותו, הִטָּה את לבב הנשיאים להושיב על כסאו אחריו את בן אחיו גבור החיל וכביר כֹּחַ לב הנקרא בשם פֿרידריך באַרבאַראָססאַ (פתרונו „בעל זקן אדום") ***) בחיר כל עדת האבירים אשר בעת מסע הצלב נודע לקאָנראַד יתרון הַכְשֵׁר דעתו ורוח חכמתו וגבורתו. הקיסר הגדול הזה, פֿרידריך הראשון, נתן עז והרבה

עצמה

*) גועלפים או וועלפים נקראו בימי הבינים בעלי ברית הנשיאים (הערצאגע) באַייערן, ואחרי כן אוהבי הפאפסט ולוחמים את מלחמותיו. וגהיבעללינים יקראו בעלי ברית מלכי בית האהענשטויפען.

**) עיר הראשה בנפות רהיין אשר לפרייסען, על אשר נהר מאזעל ונהר רהיין עיר בצורה מאד מראשי עיר המבצר באיירופא.

***) הקיסר הזה הטה חסדו אל היהודים ויתאמץ להצילם מכף אויביהם מבקשי נפשם.

עצמה לארץ ממלכתו מִבַּיִת, גם הגדיל את כבודה וַיֶּרֶב את תפארתה מחוץ. אומץ ידו וישרת לבבו, עזוז נוראותיו וְרִבֵּי צדקותיו, הִטִּילוּ אימתו ויראת רום הודו על כל האשכנזים, ויהיו סרים למשמעתו כל ימי שבתו על כסא מלכותו.

§ 393. המלחמה הכבדה מכל המלחמות אשר סבבו את הקיסר הזה, היתה מלחמת איטליא אשר להם בה שש פעמים עד הבניעו אותה תחת שִׁבְטוֹ, כי ערי לְאָמבאַרדיא וביחוד אזרחי מאַילאַנד, חשבו מזמה לכונן בארצם כנסיה חפשית, ויתחברו עם אזרחים רבים יודעי מלחמה ויתאמצו להמיש את צוארם מֵעַל הקיסר להיות חפשים ככל הכנסיות החפשיות. רוח המֶרד הזה פרץ בעת אשר נסע הקיסר בפעם הראשונה בארץ איטליא, ויחר אף הקיסר בעדת פריצים ההם ויואל להראותם קשה ולשלם להם כפעלם, אפס כי קצור קצרה ידו להכניע את גְאון מאַילאַנד בפעם ההיא, וישפוך זעמו על נפות קטנים ממנה ויהרסם בעברתו למען יראו כל יושבי איטליא וייראו ולא יזידו להתפרץ עוד מפניו. אחרי כן הרים פעמיו לעיר פאַוויאַ ושם הֻכתר בכתר לְאָמבאַרדיא גם בכתר רומא. אמנם את כתר רומא לא השיג עד אשר הִסְגִיר את אַרנאָלד הברעסטי אחד מבני הנזירים אל הפאפסט. הנזיר ההוא היה איש נפלא אשר התאזר עז להשיב את דת הנוצרית אל מעמדה הראשון כפי אשר יסדוה אותה תלמידי הנוצרי —. הוא קרא בגרון בלי חשך בתוך קהל ועדה כי חָטא יֶחטאו כהני הדת ההיא בקחתם להם בחזקה קַרְנַיִם למשול מִמְשָׁל רב גם בחפצי תבל ובעניני המדינה, וּבִרְכֻשָׁם להם רכוש גדול כאחד השרים והרוזנים, ויותר מכלם יחטא הפאפסט נשיא הדת בהתנשאו לשבת על גפי מרומי כסא המלוכה ולהוציא דבר מלכות מלפניו בהליכות התבל, כי הדבר הזה לַמְרוֹת רְצון מחוקק הדת הוא —. והרומאים שמעו בקול דבריו החוצבים להבות אש, ויפרקו מעליהם את על הפאַפסט ולא הטו עוד שכמם לסבול את אשר הטיל עליהם כדבר מלך שלטון, ויכוננו להם כנסיה חפשית על פי החקים והמשפטים אשר היו לכנסיה כזאת בימי קדם. אך כאשר הסגיר הקיסר פֿרידריך את האיש הנפלא ההוא בידי הפאפסט, והוא ירה בו את בְּרַק הַחֵרֶם ויגרשהו משערי עיר רומא, אז רפו ידי הרומאים וְכָהֲתָה רוחם וישובו ויתרפסו תחת רגלי הפאַפסט כבראשונה.

§ 394. ויהי בשוב הקיסר לארצו, וישובו אזרחי מאַילאַנד וישאו את נס המֶרד ביתר עז עוד, ויתגודדו ויעלו על ערים רבות אשר נתנו ידם תחת הקיסר ויהרסו אותן, ואת יושביהן הֶרְאוּ קָשָׁה ויציקום בחזק יד לבגוד בהקיסר ולהיות עָרָיו ואנשי מְצותו —. וישמע הקיסר ויגאץ, ויסע שנית ארצה איטליא ליסר את המורדים, ועל פי יודעי דת ודין הוציא לאור את משפט הקיסר יוסטיניאַנוס על דבר עז מלך ותקפו ועזוזו לעשות בעבדיו המתפרצים שְׁפָטִים בחרב ובאש. אך אזרחי מאַילאַנד מֵאֲנוּ לְקַבֵּל עליהם את משפט המלוכה מיד פֿרידריך, ותבער בם חמת הקיסר ויתנם לחרם, ומלחמה עזה התלקחה בין

הקיסר

הקיסר ובין מאילאנד, אפס כי לאחרונה התגבר הקיסר עליהם, ואחרי אשר צר על מאילאנד, שנתים וחצי, הוריד את עֻזָּהּ ונבוזו ארמנותיה, בתיה נהרסו, ראשי המורדים ירדו לטבח, ויתר יושביה הגלו הגלת שלומים ויהיו מפוזרים ומפורדים בארצות רחוקות. כשמוע כל יושבי לאָמבארדיא את הרעה אשר נִתְּכָה על מאילאנד, חרדו חרדה גדולה מאד מפני תנופת חרב הקיסר, וימהרו ויכנעו תחת ידו, ויקבלו עליהם את עול מלכותו ואת עול האלופים אשר הרכיב לראשם — . אחרי ימים לא כבירים היתה מריבה בין הקיסר ובין הפאפסט אלֶכּסנדר השלישי *), אשר היה אמיץ לב וכביר רוח. והפאפסט בשצף קצפו חלל את הוד נזר הקיסר וַיָּטֶל עליו את לַהַט הַחֵרֶם, גם נלוה אל אזרחי לאָמבאַרדיא שונאי הקיסר ומבקשי רעתו. ועל פיו שבו כל ערי לאָמבאַרדיא ותעשינה אֲגֻדָּה אחת לפרוק מעליהן את עול הקיסר, ואחריהן התפרצו מרבית ערי איטליא העליונה, הלא הן: ווענעדיג, וועראָנא, וויצענצא, פּאַדוּאַ, טרעווויזאָ, פֿערראַרא, ברעסציא, בערגאָמאָ, קרעמאָנאַ, פּיאַצענצאַ, פּאַרמאַ, מאָדענאַ, באָלאָניע, ועוד ערים רבות, גם מאילאנד התנערה מֵעָפָר הריסותה ותהי זרוע להערים ההן ללחום בהקיסר ולשבור את מוטות עֻלּוֹ מעל צואריהם. ולהכעים עוד את לב הקיסר בנו בעלי הפרצים ההם את עיר אלעסאַנדריאַ על שם אלכסנדר הפאפסט. ימים רבים נלחמו כגבורים משכילים את מלחמות תרותם, ובזרוע עֻזָּם הֶחֱלישו את חיל הקיסר עד כי אזלת ידו ולא יכול לעמוד לפניהם, ולאחרונה פרצה גם מַגֵּפַת הקדחת במחנה הקיסר מֵעֹז להבות חם הקיץ, גם מלאכים קלים באו אליו ויקראו לו לשוב לארצו להשקיט את שאון קמיו ולעשות סדרים בארץ, וכל הדברים האלה לחצו את הקיסר להשיב את חרבו אל תערה, וישב לארץ אשכנז, ואיטליא הרימה ראשה ותעש כטוב וכישר בעיניה למרות עיני הקיסר.

§ 395. ויהי מקץ ימים רבים, אחרי אשר בצע הקיסר את מעשהו בארץ אשכנז, יצא עוד הפעם בחיל כבד מאד להלחם באיטליא המתפרצת מפניו, ויעבור דרך תועפות הררי האַלפּען ויגיע עד עיר אַלעכּאַנדריא ויצר עליה. אך ימי המצור נמשכו מאד ויירא הקיסר פן יְבֻלַּע לאנשי צבאו, וכל עמלו להציל את כבודו יִשָּׁאֵר מָעַל, על כן הֶחֱליט לצאת בחרב לקראת אזרחי איטליא ולערוך אתם קרב על מרומי שדה קטל. אך היינריך האריה עזב אותו בעת צרתו, וימאן לעזור לו במלחמה הנוראה ההיא, לשוא התחנן אליו הקיסר לבל ישליכהו לעת כזאת אשר צרה קרובה ואין עוזר לו! כי היינריך האטים אזניו ויקשיח לבבו וישליכהו מלפניו וילך וישב אל ארץ ממשלתו להרחיב את גבולה, להגדילה ולהאדירה, והוא היה הנסבה להמגפה הגדולה אשר היתה במחנה הקיסר בהלחמם ביום קרב בלעגנאנא, וגם הקיסר נחשב אז עם חללי

חרב

*) הפאפסט האציר הזה היה מחסה להיהודים ולא הניח לאיש לעשקם.

חרב, כי סוסו האביר כשל נפל במערכה בשדה וַיִּפֹּל רוכבו אחור. אמנם הקיסר המרומם הזה לא הִתְרַפָּה ביום אֵידוֹ, וַיֵּדַע נאמנה כי אם ישלח מלאכי שלום אל אנשי מלחמתו, ימהרו ויחלטו השלום ממנו. וכאשר דמה כן היתה, כי כאשר שאל שלום מאת אויביו, מהרו ויפיקו נפשם לשאלתו, ועד מהרה השלים עמו הפאַפסט וכל בעלי ברית הלאָמבאַרדים. וּבַאֲסֵפָה הגדולה אשר היתה בעיר ווענעדיג, כרת הקיסר ברית שלום עם הפאפסט ועם כל ראשי ערי איטליא לבל יניפו זה אל זה חרב עד כְּלוֹת שש שנים. הפאַפסט אלכסנדר הֻקַם עַל להיות נשיא הדת, גם רב ושליט בהליכות המדינה כבראשונה. הקיסר הֻתַּר מאסורי החרם, וכל פקידי איטליא ואזרחיה נשבעו לתת לו הוד וכבוד מלוכה, גם לנהל את אנשי חילו בלחם ובכל המחסורים מדי עברם דרך ארצם, ושרי הקיסר יהיו שליטים עליונים בכל ערי איטליא ועל פיהם יֵצא כל משפט וכל דת ודין לאור. כן הוּשַׁב שְׁלוֹם איטליא על כַּנּוֹ, ולפני בית תפלת מאַרקוס בווענעדיג תקעו הפאַפסט והקיסר ידם וַיְכַפְּרוּ איש לרעהו את אשר חטאו זה אל זה עד היום ההוא, והפאפסט נשק להקיסר מנשיקות פיו לאות הוֹתַם ברית השלום. אך פרי הַנֵּצח וכֹחַ הממשלה נשארו בידי הרומאים, וילכו מחיל אל חיל, ויגדילו את שלטונם וממשלתם בארץ איטליא. ובטרם עזב הקיסר את איטליא, נתן את קאנסטאַנטינאַ להיינריך בנו לאשה, ולקאנסטאנטינא היתה ממלכת הנאָרמאנים בנעאַפעל וסיציליא למורשה.

§ 396. ויהי כבוא השמועה אל ארץ אשכנז כי הקיסר והפאפסט כרתו ביניהם ברית שלום, נפלה אימתה ופחד על היינריך האריה, ויחרד לרגעים מפני נקמת הקיסר וזעם אפו, והיינריך הגדיל כבר את ממשלתו ויכבוש את הסלאַווים היושבים בפאָמערען ובמעקלענבורג ויקח את ארצם ואת נחלתם, ועל ים הקדמוני הניף את חרבו ויכניע תחתיו את הפריזים (פֿריזען), גם לחם את הכנסיה החפשית אשר כוננו האכרים בהאָלשטיין וינצחם, ותהי לו ממלכה גדולה ויגבה לבו ויאמר: „כֹּחִי ועֹצֶם ידי עשו לי את כל הגְדֻלה הזאת!‟. בְּקִצְבֵי ההר הנודע בשֵׁם האַרץ, כָּרָה מִכְרֵי כסף וזהב חדשים אשר לא שְׂעָרוּם מלכי הארץ לפניו, יסד ערים חדשות או הגדיל את הישנות (הלא הן ליבעק, מינכֶען, ראצבורג ועוד ערים אחרות), גם הושיב בממלכתו הרחבה אנשים רבים ילדי ארץ השפלה (נידערלאנד). אך כאשר היה גבור משכיל ואיש מלחמות, כן היה גם עריץ ואכזר, וירעץ וירוצץ נסיכים ורוזנים גם כהנים ואנשי רוח, כי כשמו כן הוא: אריה שְׁמוֹ וכאריה משחית עָבַר וְרָמַס וְטָרַף ואין מציל. ויהי בשוב הקיסר פֿרידריך מארץ איטליא, צללו שתי אזניו מקול שַׁוְעַת עשוקים ורצוצים אשר יְשַׁוְעוּ מִזְּרוֹעַ היינריך וצועקים על החמס ועל המעשקות אשר הוא עושה להם. וישמח הקיסר במצאו את התואנה אשר הוא מבקש לקחת נקם מאת הבוגד ההוא אשר בגד בו להשליכו מלפניו בעת צרה ומצוקה, וישלח אליו מלאכי זעם ויועידהו למשפט לתת דין וחשבון לפניו ולפני

שרי המלוכה על כל המעשים הרעים אשר עשה. אך היינריך לא אבה ולא שמע בקול הקיסר, וגם בפעם השנית והשלישית המרה את מצות שפתיו ולא בא לעמוד במשפט. אז העיר עליו הקיסר כל חמתו ויזר בו חץ החרם ויחרימהו ויקרע מידו את נסיכות באייערן וזאקסען ויתן אותן לרעיו הטובים ממנו, את נסיכות באייערן נתן להגבור המשכיל אָטטאָ וויטטעלסבאַך אשר רוחו נאמנת את בית האָהענשטויפֿען, ואת זאַקסען חָלַק לנסיכים רבים, ויתן חלק גדול ממנה לבערנהאַרד הָאַנְהאַלְטִי בן אַלבּרעכט הַדוב, ואת יתר החלקים נתן להנסיכים והבישאָפִּים היושבים בקרבת זאקסען. אפס כי רק אחרי מלחמה ארוכה וְרַבַּת דמים נכנע האריה הנורא ההוא. יותר משתי שנים גבר היינריך על צבאות הקיסר ועל כל אנשי מלחמתו. בעוצם ידו הָרַס את גאָסלאַר עִם מִכְרֵי זהבה אשר בהרריה ועם כל אוצרותיה, את האַלבערשטאַדט שרף באש ויציגנה על גחליה ריקם, את נשיא טהירינגען תפש בכפו, ואת כל מתקוממיו אשר בוועסטפֿאַלען רָדד תחתיו. ורק אחרי אשר עלה עליו הקיסר בכבודו עם צבא גבורים וינופף חרבו הגדולה על ארצות ממשלתו, גם שריו ועבדיו בגדו בו ויעזבוהו והוא נסגר במצור באין מנוס ומפלט, רק אז נכנע לבבו ויתרפס וַיִּרְהַב את הקיסר ויפול לרגליו ארצה ויחל את פניו לסלוח לו, והקיסר נטל עליו לעזוב את ארצו ואת מולדתו ולנוע בענגלאנד שלש שנים, ואז יצא הוא ואשתו וּבְנוֹ כְּמוֹצָאֵי גולה וישבו בענגלאַנד. אך בכל זאת נִתְּנָה לו ברוינשווייג ולינעבורג לאחוזת עולם —. אחרי אשר הצליח הקיסר פֿרידריך לְרַד לפניו את כל אויביו, התנדב לנסוע בראש נוסעי הצלב אל ארץ הקדושה, הוא המסע השלישי אשר נסעו הנוצרים לעשות מלחמה את הישמעאלים (כאשר ספרנו כבר). אולם הקיסר לא שב עוד לארצו, כי גוע וימת בארץ הקדושה, ושם כבודו וזכרו יעמדו לדור דורים, כי הגדיל לעשות ואת בני עמו הרכיב על במתי ארץ.

§ 397. היינריך הששי בן פֿרידריך הראשון, היה איש אשר רוח מלכים נוססה בו, ויהי חכם גדול בהליכות המלוכה כאביהו, גם רב פעלים ורב מעללים כמוהו, אך חסר לו רוח נדיבתו, יקרת רוחו וטובת לבבו. אהבת בצע, לב קשה ואכזריות הקדירו את טֹהַר חכמתו ותבונות כפיו. צִלְצְלֵי כִּנּוֹרוֹ אשר צִלְלוּ לכבוד האהבה בימי נעוריו, נדמו בשבתו על כסא מלכותו. תשוקת המשרה וחשק השלטון, הֵמִיתוּ כל רֶגֶשׁ יָקָר בקרבו ויסירו ממנו לב הבשר וישימו תחתיו לב אבן —. לבעבור עַטֵּר את ראשו בעטרת קיסרי רומא, הסגיר ביד הרומאים את טוסקולום, עיר הנאמנה וְהַסָּרָה למשמעתו, לְכַלּוֹת בה את חמתם ונקמתם, כי כמעט אשר יצא חיל האשכנזים אנשי הַמַּצָּב מתוכה, התנפלו עליה הרומאים ויעשו בה הֶרֶג רב ואת בתיה שרפו באש, ורק מתי מעט נמלטו מחרב רעה ויבנו להם סֻכּוֹת לצל יומם מֵחֹרֶב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר, ומעט מעט נהפכו הסוכות ההנה לעיר חדשה,

וזה שְׁמָהּ אשר יקראו לה : פֿראַנסקאַטי , על שם ענפי פֿראַנשעׂ אשר גבנו מהם הבתים הראשונים בעיר ההיא —. אחרי מות המלך האחרון ממלכי הנאָרמאַנים, חפץ הקיסר היינריך לקחת לו את נעאַפעל ואת סיציליא אשר הן מורשת קאָנסטאַנטיאָ אשת נעוריו . אך ראשי הארצות ההן ואפרתיהן אשר ידעו את היינריך ואת תאות נפשו למשול ממשל רב באין מעצור לרוחו ולאסוף כעפר כסף וכחול ים מִכְמַנֵי זהב , התקוממו לו ולא אבו להרכיב אדונים קשה כמוהו לראשם , וישימו כתר מלכות בראש טאנקרעד אחד מאצילי בני עמם וארצם . אז עלה עשן באף היינריך ויצא בחיל גדול מאד לעשות מלחמה בנעאַפעל . אך מחלה עזה פרצה בקרב מחנהו וַתִּגֹּף מבחר גבוריו עד אשר נלחץ להשיב חרבו אל תערה ולעלות ממצור נעאַפעל , גם קאָנסטאנטיא אשתו נפלה בשביה על פי בָגד בֹגְדִים . ובעת ההיא נשאו גם שונאיו בארץ אשכנז את ראשיהם וימרדו בו . ורק אחרי אשר הצליח לעשות לו חַיִל חָדָשׁ ולהרבות את מספר אנשי צבאותיו , רק אז העיז ידו על כל אויביו ומבקשי רעתו . ובחזקתו לכד את נעאַפעל ואת פאַלערמאָ . ואז לא הִצִּיב גבולות לנקמתו ועריצותו , ויעש נקמות נוראות מאד בכל אויביו ואנשי מלחמתו . כל בתי האסורים ובתי כְלָאִים נמלאו אפרתים ובישאָפים , והיינריך חרץ עליהם משפט לְעַוֵּר את עיניהם או לדקור אותם ברמחים , לתלותם על עצים או לשרוף אותם באש , גם לקבר אותם בארץ בעודם חיים ותמימים . שָׁלָל רב וּבִזָּה אין קץ הֶעמים הקיסר על כֶּתֶף סוסים אבירים ויובילם לאוצרות ערי מִבְצָרָיו . אך לתקופות שנים אחדות הבהילהו פתאום המות , וימת בן שלשים ושתים שנה , וישאר אחריו את פֿרידריך בנו , ילד בן שתי שנים , והפאַפסט החכם הגדול אִינאָצענץ השלישי היה אפוטרופסו . בעת ההיא בחרו אוהבי בית האָהענשטויפֿען את פֿיליפ משוואַבען אָחִי היינריך הששי , וישימו כתר הקיסרית בראשו , והוא היה נדיב לב , הולך נכוחות , תמים דעים וְעָניו. , אך אוהבי בית הגועלפֿים בחרו באָטטאָ הרביעי בן היינריך האריה , אשר היה עז נפש , מְהִיר חֵמה ופֹחֵז כמים. אז נפלגה ארץ אשכנז לשתי פלגות: יושבי הנגב דבקו בפֿיליפ משוואַבען, ויושבי הצפון באָטטאָ הרביעי , ומלחמה ארוכה היתה ביניהן עשר שנים רצופות , ובמשך השנים ההן מלאה ארץ אשכנז חמס וָשֹׁד והֻשלך משפט ארצה , ונהרי דמים בנהרי דמים נָגָעוּ , וכה גברו השַׁמות בארץ עד כי בשנה אחת נשרפו ששה עשר בתי תפלות גדולים ושלש מאות וחמשים כפרים . והנה בטרם כְּלות עוד המלחמה ההיא , קם השר אָטטאָ לבית וויטטעלסבאַך על פֿיליפ בחרב ויהרגהו בעיר באמבערג , אך הקיסר אטטא התרימו על דבר הרצח ההוא ויגרשהו , ובדרך מנוסתו נהרג על יד גְבַר דאָנוי , והיכל כבודו נהרס עד היסוד בו , ואָטטא היה השליט האחד בארץ אשכנז באין פוצה פה , אפס כי לא ארכו ימי השלום והמנוחה בארץ צְבִי ההיא , כי מלחמה חדשה

פרצה

פרצה בין הקיסר אָטטאָ ובין הפאפסט איננאָצענץ השלישי וַתַּרְגִּיז שנית את הארץ .

§ 398. איננאָצענץ השלישי היה חכם גדול בחכמת המדינה , ולב מלכים אין חֵקר נִתַּן לו מאת תּוֹכֵן לִבּוֹת ה׳, אך הוא הִתְעַמֵּר בחכמתו וגבורתו — . כי באהבתו העזה להיות מושל באדם גם בממשלה המדינית , העלה את כסאו מעל כל כסאות הקיסרים בְּתִתּוֹ חֹק לא יעבור כי ממשלת הדת רוממה היא על הוד המלוכה , ונשיא הדת מרום ישכון על כל מלכי ארץ ורוזנים . כל המלכים יֻתְּכוּ לרגליו , ישאו מדברותיו ופקודתו תשמור רוחם . להוציא את הַחֹק ההוא למענהו , היתה ראשית דרכו להדיח את הקיסר אָטטאָ בחלקת לשונו לְקַיֵּם בידו את ממשלתו המדינית בארץ איטליא התיכונה ובעיר רומא וכל בנותיה וְנָפוֹתֶיהָ , והקיסר נעתר אליו בדבר הגדול הזה , כי נעלמה עוד ממנו מְגַמַּת פני הפאפסט ועצמת תשוקתו לָרֶשֶׁת מֶרחבי ארץ ולהיות מלך עליון לכל מלכי ארץ . אך כאשר נפקחו עיני הקיסר וירא כי כל ישע הפאפסט וכל חפצו רק עוז הממשלה המדינית והוד הדר הַמִּשְׂרָה , הִצִּיב גבולות וישם בריח ודלתים בעד הים הַסּוֹעֵר הזה , ובגלל זאת בערה בו חֲמַת הפאַפסט עד להשחית וַיְקַלַּע עליו את חֲזִיז חֶרְמוֹ לְלַהֲטוֹ משורש עד ענף . ולְהָתֵם את כל נקמתו שלח את פרידריך הצעיר בן הקיסר היינריך הששי לארץ אשכנז להלחם עם אטטא לְהַבְעִיר שנית את תבערת המלחמה בין מִפְלֶגֶת הגועלפים ובין מפלגת הגהיבעללינים . ויהי כבוא פרידריך הנער ארצה אשכנז , דבקה בו נפש הגהיבעללינים ויאהבו את העלם היפה בבנים וְהֶחָכָם הלבב הזה ויעזרו אחריו , ובימים לא כבירים נתנו לו כל יושבי אשכנז הוד מלוכה בעוד אשר אָטטאָ בחיים חיתו — . והקיסר אָטטאָ הרביעי מת בשנת ד׳א תתקע׳ח 1218 בעיר ברוינשוויג , וימלוך פרידריך השני בכל ארץ אשכנז . אמנם הקיסר הצעיר הזה היה חכם גדול בכל דְּבַר חכמת בינה , כי הוא גֻּדַּל על ברכי חכמות הערביאים , ויצלח ויעש פרי הלולים , וַיֵּט לבבו אחרי בעלי דת מחמד ויאהב את דרכי החיים אשר לבני הקדם , ועל כן היה עוֹיֵן את הפאפסט אשר נצב לו לשטנה בדרך ואשר נתן אותו לפני בן לא אֵמֻן בו ומלעיב בדת הנוצרים — עד כי כל הימים אשר ישב על כסא מלכותו היתה מלחמה ארוכה בינו ובין הפאפסט. כי בראות הפאפסט כי הקיסר הזה הוא גם מלך באיטליא העליונה והתחתונה , ירא מפניו פן יקרע מידו את הממשלה המדינית אשר לו , ובידעו נאמנה כי שאר רוח לו ברוח חכמה ודעת והגיוני לבבו בני חורים הם , פָּחַד פַּחַד פן יקרע את סגור עיני מקדישיו להביט על מעוריו ולראות כי רק ממשלה ושלטון אִוְּתָה נפשו , וימירו כבודו באי־כבוד . כי על כן חָתַר אִינְנאָצענץ גם הפאפסטים היושבים על כסא אחריו , להפריד את ממשלת נעאפעל וסיציליא מארצות ממשלת הקיסר — .

§ 399. אמנם קָצֹר קצרה יד הפאפסט איננאָצענץ להתעולל עלילות על הקיסר

הקיסר המשכיל הזה מפאת הליכות המלוכה, ויחפש וימצא בו עָוֺן אשר חטא כי חלל את מוצא שפתיו ולא הרים את פעמיו לארץ הקדושה לעשות מלחמה ונקמה באויבי הנוצרים. כי הקיסר הזה התנדב לנסוע את מסע הצלב, ואחרי כן נחם על מזמתו ולא שמר את הבטחתו, וזאת היתה בעיני הפאפסט לְעֵדָה כי בוחר הוא בדת הישמעאלים, ואת דת הנוצרים השליך אחרי גֵוו. ובגלל החטאה הגדולה ההיא יָרָה בו הפאפסט גרעגאָר התשיעי את חֵץ החֵרם —. ובשנה השנית בנסוע הקיסר לארץ הקדושה בראש נוסעי הצלב בטרם הִתִּיר לו הפאפסט את חֶרְמוֹ, הוסיף עוד הפאַפסט לַחֲרות אַפּוֹ, וישם אבני נגף וצורי מכשול על כל דרכיו בארץ הקדושה, וישב אחור ימינו אף השיב צור חרבו מֵהָפִיק את זְמָמוֹ ומהוציא מחשבות לבו לאור. ותהי הנקלה זאת בעיניו, ויוסף לפרוש עליו שחת רשתו וישלח אנשי חיל מְזֻיָּנִים אל כל נְפוֹת הקיסר בארץ איטליא לקרוע אותם מידו —. אנשי חַיִל ההם אשר שלח נשיא הדת ההוא, היו מְצֻיָּנִים בדמות מַפְתֵּחַ פעטרוס על מלבושיהם, לְאוֹת כי הַמְמַלֵּא מְקוֹם פעטרוס והיושב על כסאו בעיר רומא, שלח אותם ללחום את אויבו ושונאו בנפש —. ויהי בְהִשָּׁמַע דְבַר הפאפסט ועלילותיו במחנה הקיסר, מִהֵר הקיסר ויעזוב את ארץ הקדושה ויבוא ארצה איטליא וַיַּךְ את צבאות הפאפסט אחור, ואחרי כן הניף את חרבו הַקָשָׁה על ארצות ממשלת הפאפסט לקרוע אותן מידו בחוזק יד. אז נבהל הפאַפסט וְחָרַד וּפָחַד מפני תנופת חרבו וַיִּתְרַצֶּה אליו לכרות עִמּוֹ ברית שלום ולהתירו מחרמו. אחרי הדברים האלה שב הקיסר פֿרידריך לארץ אשכנז וישם עיניו ולבו לְהֵיטִיב את מַצָּבָהּ וּלְבַעֵר הָרָעָה מקרבה. ותהי ראשית מעשהו לעצור ברוח עדת האבירים (ריטטער) עדת עריצים, לבל יוסיפו עוד לערוץ הארץ בַּחֲמַת ידיהם ורוח עריצותם, וַיְשַׁבֵּר מְתַלְּעוֹת עַוָּל וּמִשִּׁנָּיו הִשְׁלִיךְ טרף, וכל זְרוֹעַ רָמָה גֻּדָּעַ. לאזרחי איטליא התחתונה כתב ספר חוקים ומשפטים אשר יעשו אותם וָיחיו בהם. את קֶרֶן המסחור הרים בכבוד, את חרשת המעשה הושיב על גפי מרומי קרת, ואת מלאכת המליצה והשיר הרכיב על במתי ארץ. אפס כי בהכבידו את אַכְפּוֹ על יושבי לאָמבאַרדיא לְקַיֵּם וּלְקַבֵּל עליהם את פָּרָשַׁת דברי ברית השלום אשר יצאה לאור בעיר קאָסטניץ, התלקחה מלחמה איומה בינו וביניהם. אך ימינו הושיעה לו לְרַד לפניו את הלאָמבאַרדים, כי מפלגת הגהיבעללינים עָמדה לימינו, גם האכזר והעריץ הנורא אשר שְׁמוֹ נודע לַפְּלָצוּת וְזְוָעָה, הלא הוא עצעלינאָ טווערא֗נאַ, תָּמַךְ בידו וילחם לו, הסאַראַצענים עבדיו הנאמנים היו בחֵילוֹ באיטליא התחתונה, אף צבאותם האשכנזים חרפו למות נפשם על מרומי שדה, ובכח ידיהם החליש את אנשי מלחמתו, וישם את משטרו על מרבית ערי איטליא—. אמנם אחרי אשר הכניע את אויביו, הִכְבִּיד מאד את עֻלּוֹ עליהם וַיִּרְד בהם בפרך, את מאילאנד הִפְקִיד לחרש עליה את הרעה אשר הפגיע בה פֿרידריך באַרבאַראָסאַ, ואת ענציא (Heinz Enzio) בנו הגבור והיפה בבנים הקים

למלך

לִמלֹך על סארדיניא. אז בָּערה בו חמת הפאפסט הזקן עד להשחית, וַיָּטֶל עליו שנית את חֲזִיז חֶרְמוֹ לְלַהֵט אותו ואת כל ביתו, ויתחבר אל הלאָמבאַרדים ויהי זְרֹעָם לְהַצְמִית את הקיסר ולשרשו מארץ החיים, גם הבאיש מאד את ריחו בעיני כל עמי הארץ בהשיאו עליו עֲוֹן אשמה כי הוא מַלְעִיב בדת הנוצרית וּמִתַּעתע בכל קדושיה. ואף כי גם הקיסר לא טָמַן ידו בצלחת וישב אל הפאפסט את חרפתו אשר טָפַל עליו, ויכתוב ספרים בחֵמה עזה להרשיע את הפאַפסט ולהצדיק את נפשו מכל האשמות אשר בָּדָא עליו, בכל זאת רמה יד הפאפסט וזרועו משלה לו לנבל את הוד הקיסר ואת יקר כבודו.

§ 400. ויהי כבוא קֵץ כל בשר על הפאַפסט וימת בן תשעים שנה, אז האמין הקיסר כי נפוצו כל העננים, ושמש צדקה תזרח לו לְרַפְּאוֹת את מַחַץ מכותיו, אך לא כאשר דמה כן היתה, כי אִינאָצענץ הרביעי אשר יָשַׁב על כסא הפאפסט גרעגאָר התשיעי, הוסיף עוד להשביעו במרורים וימרר את חייו בלי הפוגה, ואף אמנם כי אִיננאָצענץ היה לפנים ידיד נאמן להקיסר ודורש שלומו וטובתו, אך בשִׁבתו על כסא הפאפסט גרעגאָר התשיעי, נָחָה עליו גם רוח הפאפסט ההוא ויהי עוֹיֵן את הקיסר כמוהו, וישנאהו תכלית שנאה. ויהי כי יָרֵא את הקיסר לחרוש עליו רעה ברומא, וירם את פעמיו לעיר ליאָן וישב בה, ויאסוף אליו את כל ראשי הכהנים ואת כל ההגמונים וַיְגַל להם את סודו כי נקעה נפשו מהקיסר וכי יש את לבבו להשמידו וְלִמְחוֹת את שמו מספר החיים, וכל הכהנים וההגמונים הֵרִיעוּ תרועת ששון, ויתנו לו צדק וּלְפָעֳלוֹ ידים —. והנה מבלי פְּנוֹת אל כל דברי הקיסר ואל כל הִצְטַדְקוּתָיו, הִרְעִים עליו הפאַפסט את רעם חרמו הנורא, ויגזר אֹמר כי ירד מראשותיו עטרת תפארתו, הוּסַר נִזְרוֹ וְהוּרַם הוד כִּתְרוֹ בַּעֲוֹן אשר חֵרֵף את משיחו, כִּחֵשׁ בדתו, ובסֵתֶר לבבו מְכַבֵּד הוא את דת מחמד. גם העביר קול בכל הארץ כי על פי משפט הדת הוא מַתִּיר את כל האשכנזים מהשבועה אשר נשבעו לפרידריך לעבוד אותו. ועל כל האנשים הדבֵקים בו ואוהבים אותו, הרעים בקול גאונו ויפחידם כי יָטִיל גם עליהם את להט החרם —. בגלל הדבר הזה התלקחה עוד הפעם מלחמה איומה בכל ארצות הקיסר, וכל עַמֵּי הארצות נִפלגו לשתי פלגות: האחת חָגרה בְעֹז מָתניה ללחום את מלחמות הפאַפסט ולהוריד את הקיסר מכסאו, והשנית אִמצה זרועותיה ללחום את מלחמות הקיסר לבל תִּפּוֹל משערות ראשו ארצה. והנה בארץ אשכנז העיזה מפלגת הפאפסט את ידה, וּבְהָזְקָתָה הֵקִימָה לה קיסר אחר, הלא הוא היינריך ראַספע מטהירינגען. אך הקיסר החדש הזה לא עָצַר כֹּחַ לעמוד במלחמה לפני קאָנראַד הגבור בן הקיסר פרידריך, ועל יד עיר אֻלְם נִגדעה קַרְנוֹ, כל אוהביו בגדו בו ויעזבוהו, והוא נפל חלל על מרומי שדה קטל. ואז התנשא הגראַף הצעיר לימים הנודע בשם ווילהעלם מהאָלאַנד, וישם כתר מלוכה בראשו, ובעלי מפלגת הפאַפסט תמכו בידיו ויאמצו זרועותיו, אך ערי המלוכה ורוב נשיאי העם נטו אחרי קאנראד ויעזרוהו.

ובין

401. § ובין כה וכה בערה אש המלחמה בארץ איטליא בין הגועלפים (בעלי ברית הפאפסט) ובין הגהיבעללינים (בעלי ברית הקיסר פרידריך), והאיטלקים אשר נפשם גחלים תְּלַהֵט וְדָמָם יִרְתַּח כְּדוּד נָפוּחַ, עשו מעשים נוראים באנשי חרמם כאכזרים עריצים ומרצחים. משפחה נלחמה במשפחה, עיר בעיר ומדינה במדינה, נערים וזקנים, עשירים ועניים, שׁוֹעִים ודלים, כֻּלם עשו מלחמה, איינקי! עצעלינאָ נְגִיד אפרתי הגהיבעללינים, עולל עלילות רֶצַח לערי הגועלפים בעלי מלחמתו, ויעש מעשי עריץ וְרֹצֵחַ אשר לא נשמעו ולא נראו כמוהם בכל הארץ ובכל הגוים, עד כי לאחרונה הֻשלך לבית האסורים בעיר מאַילאַנד ושם נעשו בו שפטים כפי זדונו ורשעת לבבו. והנה בכל המלחמות הגדולות ההן לא רפו ידי הקיסר פרידריך. לא נפל לבו מרבבות משנאיו אשר סביב שתו עליו ונהפוך הוא כי כְּרוֹב לאנשי ריביו ומתקוממיו, כן הרבה לחזק ולאַמץ את לבבו וכן הוסיף עוד אֹמֶץ וגבורה. אך בנפול ענציאָ בנו הגבור והיפה בבנים בשביה בידי הבאָלאָגנעזים (B lۥguescr) ויצמיתו בבור את חיי עלומיו (כי היה אז בן עשרים שנה), וּבִבְגוֹד בו גם מַזְכִּירוֹ הנאמן פעטער מווינעאַ ויתן יד לאנשי מצותו, אז נשבר לבו, שחה לעפר נפשו ויצוריו כצל נהלכו, ויגוע וימת בזרועות מאַנפרעד בנו האהוב בהיותו בן חמשים ושש שנה, ומקום מותו היה באיטליא התחתונה —. הקיכר הזה היה מופת הדור, רב פעלים ורב עלילה. בבתי נפשו נבקעו מעינות ישועה ויזובו מים חיים להחיות עם רב. חכמה וגבורה בחדרי לבבו נִפְגָּשׁוּ, צְדָקוֹת וָעֹז בְּחֻבּוֹ נָשָׁקוּ, וכתפארת גְּוִיָּתוֹ ויפעת הֲדַר חֶמדתה, כן היתה גם יקר תפארת נפשו העדינה וְזִיו זָהרה. אפס כי לא ידע לִבְלוֹם את הֵשק לבבו במתג ורסן, גם רוח הדרור וְדֵעיו התפשים פָּרצו את גִּדְרוֹת הדת וַיְּפֵרוּ את המנהגים אשר נחשבו בעיני ההמון לדברים קדושים, ויהי מַלְעִיב לכל האמונות והדעות אשר היו להם מַהלכים בארץ בדורות ההם. מבלי מַעצור נִצְמַד לתעתועי חמדת החושים ותענוגות התבל, ולפני קָהל ועֵדה הֵטִיל שֶׁפֶק בכל הענינים אשר ברות אמונת ההמון יסודם, ויהי פֹּסֵחַ על שתי הסעִפים כל הימים — על כן יציגהו המשורר המרומם דאַנטי במחברתו "התֹּפֶת וְהָעֵדֶן", בְּעֲדַת עַזֵּי הנפש אשר עָפְלָה נפשם בם לפסוח על שתי הסעִפים בהליכות אֱלֹהֵי השמים והארץ, וכמוהם יֵעָנֵשׁ גם הוא לשכון בתהום אש שלהבת, אש תוקד ולא תכבה לדור דורים —.

402. § ויהי כשמוע הפאפסט אינגאָצענץ הרביעי *) כי מת פרידריך איש חרמו, וישמח שמחה גדולה מאד, וימהר ויעזוב את עיר לִיאָן וישב רומאה. אז חָלַף רוחו ויעבור ואשם בחשבו לשום את כסא כבוד הקיסרים הדום לרגליו. ותהי ראשית מעשהו לקרוע את נעאפעל וסיציליא מיד קיסרי אשכנז ולמלוך

*) אינגאצענץ הרביעי היה אחד מהפאפסטים אשר היטיבו ליהודים ויהי עוזם ומגנם.

ולמלוך עליהן כאות נפשו או להמליך עליהן מלך אשר יהי סר למשמעתו ונותן לו מס, ולבל יתקוממו לו קאָנראַד הרביעי ומאַנפֿרעד בני הקיסר פֿרידריך, הֵטיל בם את להט החרם ללהט אותם מִשֹּׁרֶשׁ עד ענף. ויתעצב קאָנראַד אל לבו בגלל הרעה הזאת וימת בימי עלומיו, אך מאַנפֿרעד אחיו גבור החיל התיצב בראש צבאותיו גבורי האשכנזים וגבורי הישמעאלים (הסאַראַצענים) וַיִּלָּחֵם באיטליא התחתונה עד כי הִמְרִיץ את רוב עריה לקבל עליהם את הוד מלכותו, וצבאות הגועלפים נלחצו להסיג אחור לנפות הפאפסט. וכראות איננאָצענץ כי יד מאַנפֿרעד על העליונה, הֵרַע לו רעה גדולה מאד, עצֶבת ודאָגה שברו לבו וַיֵּאָנֵשׁ ויחלש וימת. אך הפאפסטים אשר ישבו על כסאו אחריו אחזו בדרכיו ויצאו בעקבותיו. הפאפסט אורְבאַן הרביעי התאמץ לקרוע את נעאַפּעל ואת סיציליא מקיסרי אשכנז בני האָהענשטויפֿען, ולאחרונה הצליח חפצו בידו וַיַּמְלֵךְ על הארצות ההן את קארל אַנזשו (Anjou) איש מלחמה וגבור חיל, אביר לב ועריץ, אֲחִי לודוויג התשיעי מלך צרפת. אך מאַנפֿרעד הגבור המשכיל הֵעִיף את לַהַט חרבו על פני קאַרל אַנזשו ולא נְתָנוֹ לנגוע בנחלת אבותיו ההיא. אפס כי אחרי ימים לא כבירים כשל נפל מאַנפֿרעד בכל גבורתו ובכל תחבולותיו, כי במלחמת בענעווענט בגדו בו אזרחי האיטלקים. ותעז עליו יד קארל ויכהו מכה נצחת, ובראותו כי אבד נצחו, העמיק את נפשו במעמקי המלחמה, ולא הניח חרבו מידו עד אשר נפל חלל וימת מות גבורים במלחמה. אנשי חילו חצבו לו קבר, וכל אחד הרים אבן מאבני השדה ויעשו על קברו גל אבנים לְמַצֶּבֶת זכרון.

§ 403. אחרי מות מאַנפֿרעד, נשברו זרועות הגהיבעללינים, נעאַפּעל וסיציליא נפלו בידי קארל האכזר והעריץ ויעש בהן שפטים נוראים ויהרוג את המחזיקים במעוז בית האָהענשטויפֿען, גם אֲסָרָם בבית האסורים או החריבם ויגרשם לארץ גזרה, ואת הונם ורכושם חלק לצבאות הצרפתים והגועלפים. ואזרחי הארצות ההן שלחו צִירִים אל קאָנראַדין בן קאָנראַד הרביעי לְצָקֵת לפניו מצוקותיהם ולחלות את פניו לבוא ולעזור להם. וקאָנראַדין אף כי היה עוד צעיר לימים, היה חֲכַם לבב ואמיץ כֹּחַ ואיש מלחמה ככל אבותיו, וַיְמַהֵר וַיֵּחָלֵץ לצאת על הַמֵּץ והרומס ההוא למלחמה, ויקח עִמּוֹ את פֿרידריך מבאַדען ידיד נעוריו וּמְתֵי מספר מעבדיו הנאמנים, ויסע מארץ אשכנז ויבוא בשערי איטליא לרשת את נחלת אבותיו בחרבו ובקשתו, ובכל מקום אשר דָרכה כף רגלו בו, הֵרִיעוּ לקראתו הגהיבעללינים תרועת מלך, ויעבור את איטליא העליונה והתיכונה כגבור מְנַצֵּחַ, וַתָּעָז ידו על הפאפסט ויגרשהו, ובכל אשר פנה עמדה ההצלחה לימינו להפיץ מְשַׂנְאָיו מפניו וּלְשׂוּמָם כֶּעָפָר לָדוּשׁ. אך בכל זאת נפל הגבור הזה בפח! כי הוא פָּחַז כמים לשטוף הלאה באיטליא ולא ידע להזהר מֵהַמַּאֲרָב אשר הֶחְבִּיאוּ אויביו בדרך הליכתו. ויהי בחָפזו ללכת, הֻגִּיחוּ אנשי מלחמתו מִמַּאֲרָבָם ויתנפלו עליו פתאום ויכו את אנשי חילו מכה

נפלאה

נפלאה, ויתרם נסו בשבעה דרכים, והוא גם פרידריך ידיד נעוריו נפלו בידי קארל מאַנזשוּ על פי בֶּגד בֹּגְדִים, ויביאם לנעאַפּעל ויסר את ראשיהם מעליהם בחרב —. כה נקטף הנצר האחרון הזה מבית הקיסר בעודו באבו! גם כל צאצאי בית האָהענשטויפּען ספו תמו מן בלהות! המלך ענציאָ הגבור והיפה בבנים, מת בבית האסורים בבאָלאָגנא, בני מאַנפרעד נפלו ביד קאַרל מאנזשו ויצמת בבור השבי את חייהם עד כי מתו שם מֵעֹצֶר רעה וּמַחְסֹר כֹּל: מאַרְגרעטה בת הקיסר פרידריך השני אשר היתה לאשה לאַלברעכט השובב, סָבלה תלאות עצומות עד כי קָצָה בחייה, כי בעלה הִתְעַמֵּר בה וַיַכְעִיסֶהָ גם כעס כל הימים, ולאחרונה הִפְחִירָהּ בפחדי המָות, והיא הִתְחַמְקָה בלאט ותנס בחשכת לַיִל מבית השובב והעריץ ההוא. ובטרם נִסְּתָה כף רגלה לָנוּס, חִבקה בזרועותיה את שני ילדיה, וּמִכְּאֵב עמֹק ועצבת נוראה נָשְׁכָה בְּשִׁנֶּיהָ את אחד מִיְלָדֶיהָ עד כי נשאר על לְחָיוֹ רֹשֶׁם הנשיכה ההיא כל ימי חייו וַיְכֻנֶּה בשם „נָשׁוּך“ —. אחרי מַפֶּלֶת קאָנראדין, שפך קארל מאַנזְשוּ כַּמַּיִם עֶברתו על כל הדבקים עוד בהקיסר היקר ההוא: הֶחרימם נְתָנם לטבח, ולא השיב ידו מִבַּלֵּעַ. אז נשבע אחד מעדת הגהיבעללינים ושמו יאָהאַן מפראָצידאָ, לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר ישבר את זרוע קארל ואת גאון עזו. ועל פיו קמו אזרחי סיציליא על צבאות הצרפתים אשר באי ההוא וַיְרַצְּחוּם, ואחרי כן נִתַּן סיציליא ביד פעטער מֵאַרַגאָניען חתן מאנפרעד, וכל עֲמַל קארל לקחת את האי ההוא מיד פעטער נשאר מעל, כי הסיציליאַנים התגברו עליו בכל המלחמות אשר נלחם בהם. פרידריך בן פעטער היה המלך הראשון אשר מלך באי סיציליא, ומאז והלאה היתה סיציליא לממלכה מיוחדת.

משפטי ימי הַבֵּינַיִם.

(Средневѣковое правосудіе) 3.

§ 404. המשפטים אשר על פיהם סַבּוּ כל אופני ימי הבינים, יצאו ממקור חקי הגערמאַנים והרומאים בימים הראשונים, ועל פיהם חיו כל בני האדם, בני הַחוֹרִים גם המְשֻׁעבדים איש איש כפי מַעֲמָדוֹ וּמַצָּבוֹ. המשפטים המסוכסכים ההם כללו הסופרים בשם משפט האריסות (Feudalwesen). כי אחרי אשר נלכדו ארצות הרומאים, נחלקה האדמה לשלש מחלקות: המחלקה האחת לקח לו הקיסר לאחוזת עולם, את השניה חִלֵּק בחבל לשריו ואנשי צְבָאוֹ וַיְחוֹבְבֵם ללחום את לוחמיו בכל עת אשר תקראנה מלחמה, והמחלקה השלישית נשארה בידי אזרחי הארץ ויתנו מס לאוצר המלוכה. ולמען הַצְמִיד את בני הַחוֹרִים והאפרתים אל כסא המלוכה, נתנו להם הקיסרים אחוזות שדה גם מחבל נחלתם וישליטום לאכול מפרין כל ימי חייהם. נותני מתנות כאלה

נקראו

נקראו בשם "אדירים" (לעהנסהערן) והמקבלים בשם "צעירים" או "משעבדים" (לעהנסמאַננער) וכמעשה המלכים עשו גם השרים והעשירים אשר נכסים רבים להם ויתנו גם הם חלק מנכסיהם לאנשי חיל וגבורי כח, וישליטום לאכול מתבואות השדות כל ימי חייהם חִנם אין כסף, אך נטלו עליהם להיות משֻׁעבדים להם ולעמוד לימינם בכל עת מצוא. גם ראשי הכהנים וההגמונים נתנו את אחֻזות נחלותיהם לעדת האבירים (ריטטער) לבעבור יהיו על בתי תפלותיהם לסתרה, ולבעבור יעבדו תחתיהם את עבודת הצבא. על פי הדברים האלה דָתְקוּ בני האדם ברתוקה חזקה כל ימי הבינים, האדירים אל הצעירים, והצעירים אל האדירים, איש את אחיו יעזורו, ואיש את רעהו הושיעו בכל אשר השינה ידם —. אך ברבות הימים נועזו השרים היושבים על אחֻזות המלכים, ויקחו להם בחזקה את האחוזות ההן אשר נתן להם המלך רק בתורת חסד, ויחזיקו בהן בְתר קִנְיַן עולם, וינחילון גם לבניהם אחריהם, והמלכים לא עצרו כח להוציא את בלעם מפיהם, ובדבר הזה גדלו ויעשירו השרים ההם ויעצמו במאד מאד עד כי יכלו להתחרות בעשרם ובתקפם את המלכים והרוזנים. ואחרי כן לחצו האדירים ההם את צעיריהם לשכור מידם בכסף מלא את השדות אשר נתנו להם בראשונה חנם אין כסף, ואשר אין להם כסף, נלחצו להיות להם לעבדי עולם ולתת להם מעשר מִכֹּל, גם לחרוש את חרישם ולקצור את קצירם ולעבור אותם בכל עבודה בבית ובשדה אין כסף. מני אז התעמרו האפרתים והאצילים בעבדיהם, וַיִרְדוּ בִגְוִיוֹתֵיהֶם, ויעבידום בפרך, ונחשבו בעיניהם כבהמות מקנת כספם —.

§ 405. בימי הבינים נפלגו בני האדם אנשי המעלה לשלש פלגות: א) לאנשי מלחמה. ב) לתופשי החכמה. ג) לבעלי מלאכת עבודה ועושי מקנה וקנין. 1) אנשי המלחמה היו אפרתים והאבירים עם בעלי בריתם ועבדיהם היודעים לעדור במלחמה. בִקְהַל האבירים לא נֶחשבו כי אם רָמֵי הַיַחַש, או אנשי החיל אשר בנעוריהם היו סריסים בהיכל המלך ואשר הוכיחו לעיני כל כי רוח גבורה נוססה בם. מטרת האבירים היתה לעשות מלחמה באויבי ארץ מולדתם ולעשות להם שֵׁם כשֵׁם הגבורים הגדולים בימים הראשונים, לְהִלָּחֵם באנשי מַצוּתָם אשר הֵמִירוּ כְבוֹדָם בְּקָלוֹן, להיות מִגְדַל עֹז לְדָתָם ולכל תופשיה, גם מחסה ומגן בעד הנשים העדינות אשר אין בהם כֹּחַ ללחום את עַזֵי הנפש המתאוים תאוה לחלל את כבודן —. הגערמאַנים חָשבו מאד את תפארת מין האדם, ועל כן היו הנשים כבודות בעיניהם, האבירים דִהְתַכְּרוּ להיות להן לעבדים, והמשוררים כוננו את מיתרי כנורותיהם ואת הֶמְיַת שיריהם לְנַגֵן ולשורר את מַנְעַמֵי האהבה ויפעת נֹעַם חמדתה — עד כי היתה אהבת נשים רוח החיה בכל עלילות האבירים ובכל שירי המשוררים בכל ימי הבינים. בכל עת אשר קמו בחירי האבירים לשחק ולעשות מלחמה בשלום להראות את כֹּחַ ידיהם, הגישה עלמה אחת מבנות נדיבים את תּוֹדָתָהּ לְהַמְנַצֵּחַ במלחמה ההיא,

וזאת היתה הַיָּתֵד אשר עליה תלויה חֶברת האבירים ! ולבל יתחפש איש זר בבלי נשקם, בְּכוֹבָעָם ושריונם וְיִתְאמר כי גם הוא מבני עדתם, היה לכל אחד מהם הֹתָם אשר עליו מְפֻתָּחִים סמל דמות מַצָּבוֹ, שמו ושם משפחתו ועוד אותות נאמנים כאלה — .

306. § תופשי החכמה בימי הבינים היו הכֹּהנים תופשי הדת ואנשי הרוח, אשר דבריהם היו נשמעים כדברי מלך שלטון, כי העם ההולכים בַּחשך, נתן להם כבוד מלכים, גם חשבו אותם לבני אֵלים היודעים דעת עליון — . הפאפסט היה נָגִיד ומצַוה למלכי ארץ גם בהנהגות המדינה והליכות המלוכה, כִּתְרֵי הקיסרים היו כְּכַדור בידיו לְתִתָּם לכל אשר יחפוץ ביקרו, וכסאותיהם הדֹום לרגלי גאוָתו וגאונו —. הבישאָפים ישבו מושב מלכים בהיכלי כבוד בנוים לתלפיות ומְעֻלפים בכל פאר ושכיות החמדה, וכל אחד היה שליט רב ורם, וכל אשר חפץ עשה באין פוצה פה ומכלים דבר — . אך ברבות הימים הִצִּיב הפאַפסט גבולות לממשלתם עד כי דַל כבודם, וכח ידיהם הלך הלוך וחסור. כי תחת אשר בראשונה היה לאֵל יד כל מלך ומלך להקים בישאפים כטוב וכישר בעיניהם, לקח הפאפסט את הַכֹּחַ הזה לו לבדו ובלעדו לא נועז כל מלך לעשות כדבר הזה, ועל כן היו הבישאפים נכנעים תחת ידו וסרים אל משמעתו — . ראשי החֻקים והמשפטים בעניני דת ודין, הובאו לאט לאט רק לפני כס הפאפסט ובית דינו הגדול אשר ברומא — נכסים רבים ואדמות, גם בתי מקלט רבים ובתי תפלות גדולים, לֻקחו מידי הבישאפים ויהיו אחֻזות הפאפסט וחבל נחלתו — כל בישאף וכל כהן ראש נלחץ לתת כסף רב לאוצרו, וכל הכהנים למגדול ועד קטן היו מְשֻׁעבדים לו ועל מוצא שפתיו חיו — . גם שלח תמיד שרים גדולים הַמְמַלְאִים מקומו (לעגאַטען) בכל ערי המדינות לפקוח עין על הכהנים ואנשי הרוח לבל ינַתקו את מוסרותיו ואת עֲבותיו אשר אֲסָרָם בהן — . הנה כי כן היתה ממשלת הפאפסט ממשלה בלתי מֻגְבָּלָה, וכאשר יָספה להתגבר ולהעפיל עלות להררי עוז, כן יספו כל העמים וגם המלכים וכל שרי הארץ לקפוץ פיהם ולשאת ולסבול בדומיה את ממשלתו העזה וכל איש אשר נועז לפצות פה ולהתלונן על חקיו ומשפטיו, נחשב לאויב ושונא הַדָּת ונכון היה בידו יום חשֶׁך. כי הפאפסט היה חָמוּש בשלשה חֲזִיזֵי רעם לְלַהֵט צָריו ולהכותם חרם, גוי ואדם יחד ! הרעם הראשון, היה החרם אשר הֵטִיל על אנשים פרטים (Bann), השני הוא ההרם אשר החרים נָפות וארצות עִם יושביהן (Interdict), והשלישי הוא החרם אשר ירה על עמים רבים וגוים עצומים להרוג ולהשמיד ולאבד ולבלתי השאיר להם משתין בקיר — . שלשה חזיזי רעמים ההם היו נאורים ונוראים מהררי טרף ומכל דֶבר וקטב מרירי, עד כי גם הקיסרים האדירים הרדו מהם ויכנעו תחת רגלי הפאפסט. על שלשה דברים היה נכון כֹּחַ הפאפסט וְעֹצֶם ידו, הלא הם: [1]) אֲסֵפַת החֻקים והמשפטים על דבר ממשלת הפאפסט הנקראים בשם איזידאָריש דעקרעטאַלען, (אשר לפי דברת

הפאפסט יצאו לאור בארבע מאות שנים הראשונות לספירת הנוצרים, ובאמת מוצאם רק בדורות האחרונים וְרֻבּם במאה התשיעית), והם החליטו כי כסא הפאפסט רם הוא על כסא הקיסר, וזרוע כאל לו לשלוט גם בארץ וביושביה—. 2) על פי חברת הנזירים (מאֶנכֶע) אשר רבו ויעצמו במאד מאד ויהי זהוע להפאפסט להשגיב חילו ולהרבות עָצמו בכל מקום אשר דת הנוצרית שלטת, גם כל המתבודדים בבתי המקלטים (קלאָסטער) חזקו ידיו ויאמצו את זרועותיו להיות עליון ונורא לכל מלכי ארץ —. 3) על פי למודי הדת בימי הבינים, למודים אשר היו יקרים ונכבדים מאד בימים ההם ונודעים בשם תורת השאָלאַסטיק, ואשר הרימו את כבוד הפאפסט על גפי מרומי הכבוד ויחליטו כי אין על עפר מָשְׁלוֹ.

§ 407. הנזירים הראשונים: מבני הנוצרים, היו בארץ הקדם, ארץ אשר יושביה הוקירו מאד אנשים כאלה ויחשבום לאנשי קֹדֶשׁ על כי נזורו מתשואות חלד וחמדות החיים לָשֶׁבֶת במדבר לא אדם להגות בכל פעלי אל ולשוחח במעשי ידיו —. בראשונה היו נזירי הנוצרים רק מתי מספר, אך ברבות הימים נספחו אליהם המונים המונים, ויתבודדו במדבר וערבות ציה, ויהיו מפוזרים ומפורדים זה בכה וזה בכה. באחרית ימי המאה השלישית התנדב איש גדול ושמו אנטוניוס המצרי להיות חיי נזירים, ויעזוב את עשרו ואת הונו ורכושו ויתחבר אל הנזירים ההם, ובראותו כי הם נפזרו ונפרדו במקומות רבים, אָסַף אותם לַאֲסֵפָה לָשֶׁבֶת יחדו בחברה אחת תחת השגחתו ופקודתו, ויהי עליהם לראש, ופאַחאָמיוס תלמידו בנה להם בתים בודדים וַיָּשֶׂם מִשְׁטָר וסדרים לארחות חייהם. הבתים ההם נקראו בשם קלויסטרא (ומזה קלאָסטער), ומאז והלאה היו הנזירים לחברה אחת, וישבו להם בבתי מקלטם —. מארץ המזרח נפצה החברה ההיא גם בארץ המערב. במאה הששית יסד בענעדיקט איש נורזיא את הבית הראשון לנזירי הנוצרים באיטליא התחתונה במקום הנקרא מאָנטע קאַזינאָ, ויתן להם חקים בתבנית מלבושיהם, בדרכי חייהם, בעבודת אלהיהם ובכל מעשיהם ומנהגיהם. ועד מהרה נהרו אנשים רבים מכל הארצות ויבואו במסורת חברת הנזירים ההם הנקראים בשם בענעדיקטים על שם בענעדיקט מיסד חברתם. הנזירים ההם בנו להם בתי מקלט בתוך יערים רעננים, וידרו שלשה נדרים: להיות אשה עצורה להם כל הימים, לחיות חיי צער ועוני, ולשמוע בקול אלופיהם לכל אשר יצַוום. בימי הבינים אשר מהומת אלהים מלאה פני תבל, שַׁמָּה ושערוריה בכל עיר ומדינה, שוד וחמס רבו בכל מקום, ואיש זרוע לו הארץ, בימי רעה ההם הרבו הנזירים לעשות טוב ולהפרות ישע לעמי הנוצרים: חטבו את היערים, סִתְּמוּ את הַבִּצּוֹת וְיָוֵן מצולות ויהפכום לשדות וגנים ויזרעו וימצאו מאה שערים. כבתי מקלטם הסתירו את כל האומללים אשר נרדפו על צואריהם בתגרת ידי עושקיהם. הגידו לבני עמם פשעם, הוכיחו את דרכיהם על פניהם ומכשול

עונם שמו נוכח עיניהם ויזהירום לבל ישובו עוד לכסלה. יסדו בתי ספר לבני הנעורים וילמדום ראשית למודים, וידריכום בדרכי ישר. גם שמרו מכל משמר את שרידי החכמות והמדעים אשר שרדו עוד מדורות קדומים לבל יעלו בתהו ויאבדו —. במקומות רבים היו בתי מקלטם לבתי מִדְרַש החכמה, וילמדו בהם חכמות ומדעים שונים, גם חרשת המעשה ומלאכת מחשבת וכל דבר חכמת בינה אשר ידע אותם האדם וחי בהם. בתי מקלטם ההם נודעים בשם ס"ט גאַללען פולדא, רייכענאוי, קאָרפין (בוועסטפאַלען) ועוד רבים כאלה—. ויהי כי רפו ידי בעלי החברה ההיא ולא הלכו בדרכי הנזירים הראשונים, נפרד מהם במאה העשירית בית מקלט קלוגני ויהי לבית מקלט מיוחד, וראשי הבית ההוא אסרו את הנזירים באסורי המוסר לבל יעבטון ארחותם כהבענעדיקטים. ובמאה השתים עשרה רבו ויעצמו מאד נזירי הקלוגנים עד כי היו להם יותר משני אלפים בתי מקלט (קלאָסטער). אך גם החברה העזה ההיא לא עצרה כח לעמוד ימים רבים לפני משובת ימי הבינים ולפני תעתועי חמדות החושים ותענוגות בשרים, ועל כן נוסדו באחרית המאה העשתי עשרה חברות רבות אחרות אשר שמרו את משמרת הנזירים בכל תקף, ומהן חברת הקאַרטהייזערים אשר נוסדו בשנת ד"א תתמ"ד 1084, וראשיתה היתה בבית מקלט הנקרא בשם קאַרטהוזיא או קארטרייזע בעמק עכור על יד גרענבאָלע, כל הבא במסורת ברית החברה ההיא, נָטַל עליו לָשֶׁבֶת בדד ודומם בחדר מיוחד, לאכול לחם צר ולשתות מים במשורה, ללבוש כתנת שער על בשרו, לָדוש את גֵוֹ בשוטים ובעקרבים ולחיות חיי צער וחיי שבי פשע.

§ 408. יותר מכל החברות ההן הצליחה "חברת העניים" (בעטטעלאָרדען) אשר נוסדה במאה השלש עשרה לספירת הנוצרים. מיסד החברה ההיא היה פראַנץ יליד אַסיזי בן סוחר עשיר ובעל נכסים רבים, אשר השליך את כל הונו ורכושו אחור גוו, ויתעלף בִּבְלוֹיֵי סְחָבוֹת וּבְלוֹיֵי הַמְּלָחִים, וילך למרחבי ארץ כאיש עני, ויקרא נְדָבוֹת ויעורר את בני עמו לשוב מדרכיהם הרעים ולעזוב את מעלליהם הנשחתים. עד מהרה התנדבו המונים המונים לצאת בעקבותיו ולעשות ככל אשר עשה הוא, ויעזבו את כבוד עשרם ואת כל יקר תפארת בתיהם, ויצומו, וירבו תפלה, וידושו את גביהם בשוטים ובעקרבים עד זוב דם, וישקדו על פתחי נדיבים לבקש נדבות להחיות את נפשם. בעלי החברה הזאת נקרא בשם פראַנציסקאנים על שם מיסדה, ומהרה קל פשטה בכל הארצות גם נפלגה לפלגות רבות ושונות. ובעת ההיא קם איש אחד מארץ ספרד ושמו דאָמיניקוס וייסד עוד חברה אחת הנקראת על שמו "חברת האָדמיניקאנים" או "מטיפי עם" (פרעדיגערמאָנכע). מטרת החברה העזה ההיא היתה לחזק את דת הנוצרית במסמרות לבל תִּזַח, ולהכרית את כל הכופרים (קעטצער) ואת כל המטילים שפק בדבריה או נסוגים אחור מדרכיה אף כמלוא השערה —. בעלי החברה ההיא התנדבו להשמיד ולאבד

את

את הָאַלְבִּיגענזים ישרי הלב ולא נחו ולא שקטו עד עשותם ועד הקימם את מזמת לבבם , וַיְחַשְׁבוּ להם לצדקה בהצמיתם את הכופרים ההם . וגם הם נדרו נדר להנזר מכל חיי התבל , לחיות חיי צער כעניים מרודים ולדפוק תמיד על שערי שמים למצוא חן בעיני ה׳ ולהמריצו בחזקה להפיק להם רצון . בגלל קנאתם העזה לדתם , יקרו מאד בעיני הנוצרים , ויחשבום לבני עליה ולסגולה מכל שלמי אמוני דת נצרת , ויִבָּחרו להיות שופטים בארץ בהליכות הדת , לחרוץ משפטם על קטני האמונה , ליסר את כל הנסוגים מאחרי הדת ולהשיבם אליה להחזיק במעוזה —. המשפט ההוא נודע בשם "משפט האמונה" (אינקוויזיציאָנם געריכט) אשר ברבות הימים טרף באפו רבבות נפשות נקיות ויורידן בדם שאולה . המשפט הארור הזה היה הַמֶּלֶךְ אשר הושיט את זרועותיו הַלְהָטוֹת ללהט גוי ואדם יחד מבלי השאיר להם שרש וענף —. קאנראד יליד מארבורג ואחוזות מרעיו בעלי חברת הדאָמיניקאַנים , היו השופטים הראשונים אשר פרשו שחת רשתם בהעססען וטהירינגען , שפכו דמי נקיים לרוב וּשְׁאוֹל חָטָאוּ , עד אשר בערה בהם חמת הנוצרים עד לאין מרפא ויהרגו את קאנראד , ואת בני חברתו גרשו מן גו ויריעו עלימו כעל מרצחים , וישימו קץ להמשפט הארור ההוא — . אך בכל זאת נחשבו בעיני כל ההמון לאנשי קדש , מקנאי קנאת הדת ולוחמים את מלחמותיה , גם הפאפסט אָצל להם כבוד ויקר וינשאם לכל לראש — . אמנם רבים מבעלי החברה ההיא היו גם חכמי לב ומביני מדע וישבו ראש בבתי מדרש הגדולים (אוניווערזיטאֶטען) ללמד לבני הנעורים ארחות חכמה ודרך תבונות, ויפיצו מעינות המדעים בקרב בני עמם החשכים והפרועים במדותיהם ודעותיהם — .

§ 409. החכמות בימי הבינים. בעת אשר בחרו ראשי הכהנים ונשיאי הדת לאור באור פני הקיסרים ולמצוא חן בעיניהם , אז ישבו ספונים בהיכלי תפארתם וישלטו שלטון רב בכל אות נפשם מבלי פנות אל החכמה, בעת ההיא שקדו הנזירים בבתי מקלטיהם הבודדים על דלתות החכמה , וכל מעינם העמיקו לחפש דרכיה ולהתחקות על שרשי רגליה , גם התנדבו ללמד את בני העם דעת ולהודיעם דרך תבונות . שרידי החכמות והמדעים מצאו מנוס ומפלט למו בבתי מועד ההם הרחוקים משאון קריה, גם שפת רומאית , מחקרי דברי הימים , חרשת המעשה וכל מעשי ידי אמן , הצליחו גם עשו פרי בבתים ההם לאור גוים — . a) שפת רומאית . בימי עֶבְרוֹת ההן אשר רגזה ותחל הארץ על ידי מסעי העמים (פֿאֶלקערוואנדערונג) , שחה לעפר חכמת חכמי ימי הקדם, ושפת רומאית כבירת הַכֹּחַ נשחתה כָּלִיל וְאָבְדָה צחות נְאוּמָהּ וְעֻזּוּזָהּ, כי באו בה פריצים ויחללוה ; אך בכל זאת גברה יד החכמה העתיקה גם בימי נפלה בתוך עמי האשכנזים הפראים היושבים באיטליא (לאָמבאַרדיי) , גאלליא וספרד , עד כי שכחו מעט מעט את לשונם , את דרכי מליצותיה ואת חוקיה, וימירו אותה בשפת רומאית , או הוציאו משתיהן יחד לשונות חדשות , הלא

הן

הן לשונות הראָמאַנים, ומתערובות תבונות האשכנזים וידיעות הרומאים יצאו לאור שירי העגבים ושירי אהבים (ראָמאַנטישע פּאָעזיע). גם האבירים אשר החזיקו עוד ביד לשון אשכנז, (אשר התהלכה עוד שנות מאות רבות בארץ הפראַנקים, הגאָטהים המערבים והלאַנגאָבאַרדים), גם הם שכחו אותה ברבות הימים, ואתה יחד מנהגים רבים ממנהגי האשכנזים. גם הכהנים שנסו מתניהם להגביר את שפת רומאית בארצות הבל ולעשותה שלטת. כל התפלות והשירים אשר התפללו הנוצרים בבתי תפלותיהם, היו בשפת רומאית בפקודת הכהנים, באמרם כי היא מסגלת להעיר ולעורר את רגשת הנפש. חבר הכהנים (קלערוס) אשר בידם היתה החכמה וכל הידיעות, דברו בשפה היפה ההיא, כתבו בה את ספרי הדת ואת ספרי החכמות והמדעים, גם ספרי הברית וספרי החוקים והמשפטים המדינים חֻברו רק בשפה ההיא. כי שפת רומאית היתה דרושה לכל חפצים יתר הרבה מאד מלשון אשכנזית הנפלגת לפלגות רבות ולמבטאים שונים ולא תצלח לדבר בה צחות ולחשוף על ידה כל הגיון לב והגות רוח, גם לשון ראָמאַנית המדַבֶרת וְהַנְשׂוּאָה על שפת המון העם, לא היתה עוד שפה ברורה רק בְּלוּלָה וּמְסֻכְסֶכֶת בלי כל משטר וסדרים ובלי כל דקדוק וָחֹק —. ובהיות שפת רומאית יקרה ונכבדה בעיני הכהנים, על כן הורו בה בבתי הספר ובבתי המדרש את כל הלמודים והמדעים לתלמידיהם המקשיבים לקולם, כי רק הכהנים היו המורים והמלמדים בימים ההם, יען כי רק הם היו תופשי החכמה —. אפס כי השירים והמליצות חֻברו רק בלשון אשכנז, וסבת הדבר הוא כי הכהנים נשמטו מעט מעט ממלאכת השיר עד כי במשך הזמן לא היה להם עוד חלק ונחלה במלאכה הנשגבה ההיא ותהי רק בידי משוררי האבירים (ריטטער), והם שרו את שיריהם בלשון אשכנז, לשון אבותיהם ואהובת נפשם —. הכהנים ההם הרכיבו את למודי הפילוסופיא עם למודי דתם הנוצרית, ומשניהם יחד נולדה מלאכת השאָלאַסטיק אשר רחבה ברבות הימים ונסבה ומשלה ממשל רב בצרפת (נאָרמאַנדיא) ובענגלאַנד.

דברי הימים. מדעים. חרשת המעשה. כותבי דברי הימים בימי הבינים היו רק הכהנים הנוצרים, אך המלאכה הזאת נהפכה בידיהם לשפחה נחרפת לשרת את הדת הקאַטהאָלית —. גם חרשת המעשה ומלאכת מחשבת ובפרט מלאכת הבנין (בויקונסט), מלאכת פִּתֻּחֵי אבן וּפִתֻּחֵי עץ ומלאכת הזמרה, היו רק בידי הכהנים לבדם, וגם אותן שמו לִמְשָׁרְתוֹת לדתם ואמונתם, לפאר על ידיהן את בתי התפלות ולעדות אותם בַּעֲדִי עֲדָיִים —. גם החכמות והמדעים ומה גם חכמת המאַטהעמאַטיק, חכמת הטבע וחכמת המעכאַניק וכל הלמודים הנלוים אליה, היו רק סגולות הכהנים ותבל נחלתם, והם הורו אותם לבני הנעורים בבתי הספר ובתי המדרשים אשר הקימו הבישאפים וחברת בני הנזירים.

§ 410. דברי ימי עולם אשר כתבו הכהנים בדורות ההם, היו רק

ספרי

ספרי זכרונות הנקובים בשם אַנאַלען או קראָניקען, והם קְבֻצַת ספורים אֲמִתִּים וספורים בְּדוּאִים (ערדיכטעטע) בלי חקר דבר ובלי רוח בקרת ורוח משפט. בארץ ספרד התעורר אחד הסופרים ושמו אִיזידאָר פּאַצענזיס ויכתוב בספר את קורות הארץ ההיא משנת ד"א ש"ע .610 עד שנת ד"א תקי"ד .754, ואף כי כתב ספרו בשפת רומאית נִשְׁחָתָה, בכל זאת האיר לנו נָתִיב לדעת את ראשית דברי הימים לבני הספרדים וקורותיהם מיום היותם לגוי. בדור אחד לפניו, קם איש חכם הנקרא גם כן בשם איזידאָר יליד סעווילאַ ויכתוב ספרים רבים: תוצאות (אויסצינע) מספרי אבות הכנסיה הנוצרית (קירכענפאַטער), ספר דברי הימים להגאָטהים המערבים, גם מחברת גדולה ורחבת ידים אשר חלק אותה לעשרים ספרים המכלכלים כל המדעים אשר נודעו בימים ההם — . בעדאָ הכהן המכונה בשם איש הכבוד (Wenerabilis) כתב ספרים רבים על כל החכמות והמדעים אשר נודעו בזמנו, גם ספר דברי הימים לענגלאנד, והוא אוצר נחמד לכל חוקרי קַדְמוֹנִיּוֹת הארץ ההיא — . גרעגאָר יליד טורס (Tours) איש נאמן רוח ודובר אמת, העלה על ספר את תולדות הפראנקים בימי קדם. הספר ההוא יָחֵל מתולדות ששת ימי בראשית ככל ספרי דברי הימים בימי הבינים, ואחרי כן יספר את קורות הפראנקים מראשית עד אחרית המאה הששית. הסופר הזה היה אחד ההגמונים הגדולים בארץ מולדתו, כל דבר גדול במשפטי המדינה הובא אליו, וכל החדשות אשר נעשו בארצו לא נעלמו מנגד עיניו. וספרו דברי הימים להפראנקים הוא כמעט המעין האחד אשר ממנו שאבו סופרי הדורות הבאים את תולדות מלכי בית המעראָווינגים. והנה אף כי יקר בעינינו הספר הזה המאֻסף מסופרים וספרים קדמונים (נוספו בו גם דברים רבים מסופרי דורות האחרונים), יקר עוד ממנו הוא ספרו אשר כתב על תולדות בני דורו ועל כל המעשים אשר נעשו בזמנו בארץ הפראנקים, כי כל דבריו בספר ההוא צרופים מִסִּיגֵי השקר ואין בהם כל שמץ דבר כזב — . אחרי מות גרעגאר קמו סופרים רבים ויתחרו לצאת בעקבותיו, אך לא הצליחו להביע קֹשֶׁט אִמְרוֹת טהורות כמוהו. הראשון אשר אחז את דרכו היה הכהן פרעדעגאַריוס יליד בורגונדיא, אשר כתב שלשה ספרים על תולדות שמים וארץ ותולדות בני האדם עד ימי הקיסר יוסטיניאַן, וכל דבריו העתיק מספרים וסופרים עתיקים, אחרי כן כתב עוד ספר רביעי והוא תוצאות מדברי גרעגאָר הנזכר, ובספרו החמישי יספר קורות העתים עד שנת ד"א ת"א .641 לשונו הנלעגה וניבי שפתיו הקשים והפרועים, יתנו עדיהם כי בדורו ירדה ההשכלה בשפל המדרגה, וגם הוא לא כחד זאת תחת לשונו, ולא כסה את ערות בני דורו ויאמר לאמר: "אנחנו חיים היום בעת רעה אשר זָקְנָה התבל וְשֵׂיבָה זָרְקָה בה, ועל כן כָּהֲתָה גם רוח האדם ונפשו לא תְרוֹמֵם לעוף על כנפי נשרים כבימי קדם בַּעֲלוּמֵי התלד, ולא אחד בָּנוּ אשר כֹּחַ בו למשוך בעט סופר מהיר בְּעֹז וָאֱיָל כהסופרים הראשונים", אחרי פרעדעגאַריוס קמו עוד כהנים רבים

אשר

אשר לא ידענו את שמותיהם ויתחרו לעשות כמעשהו ולכתוב ספרי דברי הימים כמוהו —. בימי קארל הגדול ובימי בנו יורש העצר אשר החכמות והמדעים התנערו מעפר לשכון מרומים, רבו ויעצמו גם סופרי דברי הימים וַיֵחָלְקוּ לשתי מחלקות: המחלקה האחת שמו להם לְקו לכתוב את תולדות קדושי דתם אשר חיו בימיהם, והשניה שָׂמוּ מתניהם לכתוב את דברי ימי עולם ותולדות הזמנים כפי אשר שמעו באזניהם או ראו בעיניהם. בכל סופרי המחלקה השניה מהולל שם עגינהארד (אֵיינהאַרד) בגלל ספרו אשר כתב על תולדות קאַרל הגדול וקורות ימי חייו, וַיַצב לו צִיון עולמים לכבוד ולתפארת—. ובכל הסופרים הרבים והעצומים, אין אחד כמעט אשר הצליח להתחקות על שרשי רגלי הסופרים העתיקים ולעשות כמתכונתם כאשר הצליח הסופר הזה בספר תולדות קארל הגדול. ניב שפתיו במקומות רבים, הליכות לשונו, דרכי ספוריו ומחלקות ספרו, נדמו מאד לכל תהלוכות הסופר הקדמון סועטאָן, גם היה לעינים להסופרים הבאים אחריו. ריטהאַרד ידיד נאמן לקאַרל הַקֵרֵחַ ובן אנגילבערט המְכֻבד, העלה על ארבעה ספרים את קורות המלחמה אשר נלחמו בני לורוויג החסיד איש באחיו, הספרים ההם יעידו כי כותבם היה איש חיל וגבור מלחמה גם חכם מדיני. וכאיש אמת ונאמן רוח כתב בספר את כל הקורות אשר ראה בעיניו ואת המלחמות אשר עדר גם הוא בהן כאחד הגבורים. רעגינָא כהן לאַנגאָבארדי כתב ספר גדול על תולדות בני האדם מראשית ספירת הנוצרים עד שנת ד"א תרס"ה .905, ואף כי נמצאו בו שגיאות עצומות בסדר הזמנים (כּראָנאָלאָגיע), בכל זאת יקר הוא בעינינו בגלל שפתו הפשוטה והקלה הנאותה לפי הענינים המדוברים בה. בתולדות הדורות הראשונים, תעה מארח האמת, ויטפול על ספוריו דברים רבים אשר ברוה יסודם, אך בתולדות הדורות האחרונים הקרובים אליו, השכיל בכל דבריו כסופר מהיר ודובר אמת אשר לב מבין לו ועין משפט לשפוט מישרים —. בימי מלכי בית אָטהאָ, היה איש חכם ונבון בחכמת המדינה מילדי הלאַנגאָבאַרדים ושמו ליודפראַנד, אשר הקיסר אטטאָ הראשון נִטְלוֹ וַיְנַשְׂאֵהוּ עד מדרגת ההגמונים, וספרו הנכבד אשר פיו יקבנו בשם „עלילות הקיסר אטטא הראשון“, רְאִי מֻלְטש הוא לראות בו דרכי בני דורו ותכונות האיטלקים אשר גדל ביניהם מימי ילדותו, הוא עמד כצופה ויתבונן על כל ארחות אנשי דורו אשר עמדו בשפל המדרגה במוסר ומדות. ויתחקה על שרשי הסבות אשר הסבו את לבם אחורנית —. הוא הרבה להחניף למלכי בית אטטאָ בגלל החסדים אשר עשו עמו, ועל מלכי ביצאנץ השליך שקוצים וינבלם ללא־אמת, אך בכל החסרונות ההם, נשאר ספרו המקור האחד כמעט אשר ממנו שאבו כל הסופרים הבאים אחריו את דברי ימי המאה העשירית לספירת הנוצרים. ספרו ימשוך אחריו את לב הקורא על ידי ספוריו הנעימים והגות רוחו, ועל ידי ניבי שפתיו ודרכי נְאֻמו אשר הוציא אך מלבו ולא שאל אותם מסופרים וספרים אחרים, ורוב ספוריו נוסדים על

עמודים

עמודים נאמנים למרות רוח התנופה והגאוה המרחפת עליהם לעיני כל קוראיהם — ׳ הראָסוויטא (Hros Witha) אחת מהנערות הנזירות בבית מקלט גאַנדערסהיים, היתה אשה חכמת לב וידיה רב לה במליצה ושיר, ובשיריה היקרים הללה את מפעלות אטטא הראשון ופרשת גדולתו ותקפו וגבורתו. רוח השיר ורוח האמת בדבריה נפגשו, ורוח המליצה ורוח נאמנה בכל אמריה נשקו, ורק את רשעת שרי חֲצַר הקיסר ההוא, העלימה בְּצִדְיָהּ מעיני הרואים — . וויטכינד (ווידוקינד) כהן הראשי בבית מקלט הבענעדיקטים בקאָרפו (Corvey) כתב שלשה ספרים מספרים תולדות הזאקסים והעתים אשר עברו עליהם, וכל דבריו צרופים, חזקים ונאמנים. בספרים ההם הלך בנתיבות הסופר המפאר סאַלוכט, מִלּוֹתָיו על לשונו וארשת שפתיו על שפתו. ואף כי בספוריו אדות היינריך הראשון גם אטטא הראשון הפריז פעמים רבות על המדה, אך יתר ספוריו מיוסדים על אדני האמת, כי רק גבורות המלכים האדירים ההם המריצוהו לעבור את גבול הסופרים הנאמנים ולהפריז על סאת התהלה ללא־אמת, לא כן יתר ספוריו — : דברי ימי הזאקסים העתיקים אשר בספרו הראשון, רֻבָּם מיוסדים על הגדות קַדְמוֹנִיּוֹת ולא נוכל להשען עליהם, אך כל יתר דבריו כנים צדקו יחדו, וכמראות הצובאות הם לראות בהם את ארחות הזאקסים במאה העשירית ולדעת את יתרונותיהם ואת חסרונותיהם — . דיטמאַר (טהיעטמאַר) יליד מערזעבורג, כהן ראשי ואיש חיל, כתב בשמנה ספרים תולדות חמשת קיסרי הזאקסים, וכל דבריו נמרצים ונאמנים, רגשי רוחו יקרים ונהדרים, ורוח האמת מרחפת על כל אמרי פיו והגיון לבו — . בימי קיסרי הפראנקים, אבדה חכמת חכמים ובינת נבונים נסתרה מפני שאון המלחמות העזות, ולולי הכהנים המתבודדים במועדם ודבר אין להם בתהלוכות התבל, כי אז לא נותר שריד בארץ מכל הליטעראטור הלמודית — . וויפפאָ כהן הקיסר קאָנראד השני, איש חכם וסופר גם משורר מהולל, העלה על ספר את תולדות ימי הקיסר המשכיל ההוא, ושפת הסופר סאַללוסט היתה לו לעינים — . הסופר החכם והגדול מכל סופרי המאה העשתי עשרה, היה הגראַף הערמאַנן מוּוערינגע, המכונה תמיד בשם הערמאנן קאָנ־טראַקטוס. הוא היה אחד מהנזירים אשר התבודדו בבית המקלט היפה ורב הָעֹשֶׁר הנקרא בשם רייכענאוי, ואליו נהרו מכל הארצות בחורי חמד לקחת מפיו חכמה ודעת, כי הוא היה אבי החכמים בזמנו ואוצר כל המדעים בדורו, גם טוב לבב, יקר רוח ומרבה להשכיל להיטיב לכל השוקדים על דלתותיו. הוא היה פילוסוף מְהֻלָּל מאד, בעל לשון למודים, יורע חוקות שמים (אסטראָנאָם), יודע נגן, מליץ ומשורר, לשונו מהרה דבר צחות ועטו עט סופר מהיר בשפת יְוָנִית, רוֹמָאִית וערביאית, וספרים רבים חבר בחכמות ומדעים שונים ובתבונות כפיו הוציא לאור גם כלי זמרה (מוזיקאַלישע אינשטרומענטע) וכלי מלאכת מחשבת (מעכאַנישע). בחיר כל ספריו הוא ספר דברי הימים אשר כתב בשפת רומאית צחה ואשר חלק אותו לששה זמנים שונים במשטר וסדר הדורות וברוח דעת ורוח בקורת. והספר ההוא היה המעין הנאמן אשר שאבו ממנו כל סופרי

קורות העתים בדורו. אך לראבון לבנו לא האריך הסופר הזה ימים, וימת בן ארבעים שנה ואחת בשנת ד"א תתי"ד 1054. — . המעינים הנאמנים אשר נשאב מהם את תולדות ימי היינריך הששי ומלחמתו עם הפאפסט גרעגאר השביעי, הם ספרי דברי הימים להחכם בערטהאָלד מקאָסטאַנץ ולהחכם לאַמבערט משאַפֿענבורג. אפס כי בערטהאָלד נשא פנים להפאפסט במדה נפרזה והטיח דברים מרים נגד היינריך, לא כן החכם לאמבערט, כי הוא לא נשא פנים לאיש, אך סִפּר דברי אמת, וספרו עטרת תפארת הוא לכל ספרי הקורות אשר נכתבו בימי הבינים. אמנם גם הוא לא נקה מהמשפטים המעוקלים אשר שפטו כהני הדור ההוא בדבר מריבת הקיסר והפאפסט, כי פעמים אחרות לא שם מעצור לרוחו ויבטא בשפתיו להצדיק את הפאפסט הָרוֹדֵף ולהרשיע את הקיסר הנרדף — כי זה דרך בני האדם כֶּסֶל למו להחזיק ביד הָרוֹדֵף לַמְרוֹת עיני כבוד ה׳ המבקש את הנרדף! — . אמנם לא אַלְמָן כל דור ודור מאנשי אמת, וגם אז נמצא איש אמת אשר עמד לימין הקיסר, הלא הוא הבישאף החכם אטבערט מליטטיך, ובספרו אשר כתב על תולדות ימי היינריך התאמץ להצדיק אותו ולהוכיח כי חִנָּם רְדָפָהוּ הפאַפּסט בלי חָשְׂךְ — . הסופר הנכבד זאַקסאָ גראַמאַטיקוס כתב ספר דברי הימים להדאֶנים מיום היותם לגוי עד שנת ד"א תתק"מ 1180, גם הֶעטיף את הַהַגָּדוֹת הַמְסוּרוֹת בידי בני הארץ ההיא, במעטפת שפת רומאית יפה וצחה וּבְנִיבֵי בעלי לשון למודים לבעבור תֵּת להן מַהלכים גם בדורות החדשים אשר נֹכַח ההשכלה דרכיהם—. הסופר אדם מברעמען ידיד קוינט הראשון, חבר דברי הימים להכנסיה הנוצרית, ואף כי דבריו לָעוּ וּשְׂפָתוֹ עֲרֵלָה גם לא השכיל בסדר הדורות כהסופר זאַקסאָ גראַמאַטיקוס, בכל זאת יקר הוא בעיני שלְמי אמוני דת הנוצרית בגלל אהבתו העזה לדתו ואמונתו — . החכם וויבאַלד מקאָרפֿוּ, משנה למלך (מיניסטער), ראש המדברים (דיפלאָמאַט) ובן מֶשֶׁק בית קאָנראַד השלישי מבית האָהענשטויפֿען, היה משֻׁבח ומפֹאר בפי כל בני דורו, כי הוא היה פילוסוף כביר, חכם מדיני, דובר צחות וסופר מהיר בשפת יונית, רומאית וערביאית, ויהי עורך מכתבים (קאָררעספאָנדענץ) בהיכל הקיסר, וספרי חכמתו ומכתביו היקרים אֻספו אחרי מותו לַאֲסֻפָּה ורבים הלכו לאורם—. הראשון וְהַדָּגוּל בחבר הכהנים אשר שקדו על דלתות החכמה בימי הבינים, היה האיש הנפלא הנודע בשם גערבערט מורה חכמה להקיסר אטטא השלישי. הוא היה חכם מחכם בכל החכמות אשר נודעו בימיו, ומה גם בחכמת ההנדסה ובחכמת הטבע והכֿעמיא, עם כל הלמודים הנלוים אליהן, גם היה פילוסוף גדול ויודע חֻקות השמים, ויעש ספרים רבים בכל החכמות והמדעים, הֵטִף הִטִּיף דברים יקרים על מחקרי ארץ ועל משטרי כוכבי אֵל, הוציא לאור מעשים רבים, מעשי ידי אמן. ובתוכם גם צל מעלות השמש (זאָננענאוהר). ונסיונותיו (Experimente) במלאכת הפֿיזיק והכֿעמיא היו הפלא ופלא בעיני דורו, עד כי טפלו עליו דברי בלע כי מכשף הוא, ובקסמים אשר בידו עושה הוא את

הנפלאות הגדולות ההן —. בין כל הפעולות היקרות אשר פעל ועשה החכם הזה, תחשב גם פעולתו לתת למספרים הערביאים (אַראַבישע ציפּפער) מַהלכים בכל ארץ איירופא —. אחרי החכם הכביר הזה, קמו שני הגמונים בארץ אשכנז אשר עשו להם שם בחכמתם הרבה וביגיע כפיהם להרחיב את גבול החכמה ותחרשת המעשה. שם האחד מיינווערק הגמון בפאַדערבאָרן (ד"א תשצ"ו 1036), קרוב ומודע למשפחת המלך, ושם השני בערנוואַרד מהילדעסהיים, ושניהם הרבו להפיץ את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת בארץ אשכנז. כל איש אשר ידיו רב לו לעשות בזהב ובכסף, בחרשת עץ ואבן וכל פועל כפים, מצא שכר טוב לפעולתו על פי שני חכמי חרשים ההם, עד כי בימיהם רָמו וַיִנָשְׂאו כל מלאכת מחשבת, כל חרשת המעשה וכל מעשי ידי אמן, וכמעשיהם היו גם עֹשֵׂיהֶם יקרים ונכבדים בעיני כל האצילים והאפרתים ובעיני כל העשירים ונדיבי העם —.

§ 411. השאָלאַסטיקים (Scholastiker). בימי הבינים התעוררו אנשים רבים לחקור ולדרוש ולהתחקות ברוח בינתם על שרשי לְמוּרֵי הדת, וישימו להם ליסוד מוסד את חוקי ההגיון אשר יסד אריסטאָטעלעס, גם המציאו להם נאֻמים חדשים וניבי שפתים לְפָרֵש וּלְבָאֵר על ידיהם את הגות לבם. ברבות הימים גברו גם עתקו בדרכיהם אשר בחרו להם עד כי נפלו למשואות, תָעוּ בִנְבְכֵי בהו, שגו בפלפולים נפתלים, רָעוּ רוח ורדפו קדים —. ספרים רבים מאד עשו עדת הפילוסופים ההם אשר כל קורא משכיל ישתומם איך התְמַכְּרוּ חכמי לב כמוהם לבנות מגדלים פורחים באויר, לתלות הררי עז על קוּרֵי עַכָּביש אשר כִּנַּעַת בהם רוח חקירה אֲמִתִית וְשָׁבוּ והיו לאָיִן! במאה השלש עשרה לספירת הנוצרים, העלו שני אנשים מצוינים את השאָלאַסטיק עד מְרוֹם קִצָּהּ, ושמותם טהאָמאַס מאַקווינא כהן דאָמיניקאַני, ודונש סקאָטוס כהן פראַנציסקאני, ותלמידים רבים נהרו אחריהם, וַיִפָּרְדוּ ויהיו לשני ראשים: לטהאָמיסטים (ההולכים בדרכי טהאָמאַס) ולסקאָטיסטים (ההולכים בדרכי סקאָטוס) —. שני הראשים ההם, התעשקו תמיד בבתי מדרשיהם, הִתְוַכְּחוּ, לחמו, עָרְכוּ קְרָב כל הימים, והפאפסט כִּבֵּד את לֶקַח השאָלאַסטיק, כי ממנו תוצאות עז ותעצומות לממשלתו העזה —. אך חכמי הנוצרים אשר רוח רגש נוססה בם, מאסו את תורת השאָלאַסטיקים וישליכוה אחרי גום, ויכוננו את דתם על אדני התפעליות הנפש, על עמודי המליצה וכֹחַ הדמיון —. כה עשה לראשונה בערנהאַרד קְדוש הנוצרים, ואחריו באָנאַפּענטוראַ, ועוד חכמים רבים כמוהם, עד כי נוע התנועעה השאָלאַסטיק והתנודדה כמלונה, ולאחרונה נפלה ולא יספה עוד לקום על ידי אנשי הרוח בעלי הסודות והרזים (Mystiker) —. בעלי הסודות ההם נזורו אחור מכל חמדות החיים, חָיוּ חַיֵי צער, עִנוּ בצום נפשם, הִרְבּוּ תפלה, ויתאמצו להכניע את יצר לבבם, להחליש את כל תשוקות החלד ולמותת כל תעתועי הדמיון ותענוגות החושים,

לבעבור

לבעבור הדביק את רוחם בעולם הרוחני ולהיות חיי שמים על הארץ —. שטתם המוזרה הזה פעלה פעולה רבה על הליטעראַטור ועל דרכי החיים בימים ההם —. מחברת בעלי הסודות ההם, יצאה עדה רעה הנקובה בשם: (Flagellanten) (גייסעלברידער). במאה השלש עשרה עת אשר נלחמו הגועלפים והגהיבעללינים ויפרעו פרעות בארץ, שטפו עברו בעלי העדה ההיא בכל ערי איטליא וימלאום רוגז. בקול רנה ותפלה נסעו המונים המונים ויכו את גַּבָּם הֶחָשׂוּף בשוטים ובעקרבים וַיָּדוּשׁוּ את בשרם עד זוב דם להתם בזה חטאתיהם ולכפר פשעיהם —. שבי פשע כאלה עברו גם במאה הארבע עשרה ויבואו בארץ אשכנז ובשאר ארצות. ובכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו, העירו את לבות הנוצרים לעזוב את דרכיהם הרעים, ולעיני כל העם דשו את בשרם בעקרבים וברקנים עד כי לא נשאר מְתֹם בבשרם. ויהי בבואם לעיר פראַנקפֿורט, חרה להם עד מות בראותם כי היהודים יושבים בה שלוים ושקטים ובתיהם מלאים כל טוב, ויוסדו יחד להרוג ולהשמיד אותם ולשלול את שללם, כי במה יִתְרַצּוּ יַלְדֵי פשע כמוהם אל אלהיהם אם לא בראשי היהודים? — ופתאום השתערו בחמה שפוכה על התמימים ההם ויאמרו להשמידם, אך היהודים התאוששו ויעמדו על נפשם בבלי נשק וכלי קרב, ועד מהרה התלקחה מלחמה איומה ביניהם וקם שאון ותמהון בכל העיר, הפעמונים הרעימו מראשי המגדלים, וכל הנוצרים אזרחי העיר אצו רצו אל מקום ההרגה ויתנפלו בין הלוחמים וישקיעו את אש המלחמה, והרוצחים הֻכּוּ אחור ולא יספו להלחם עוד. אך היהודים לא שמעו בקול האזרחים אשר צוו אותם לְהִתְפַּשֵּׁט את אֲוֹנֵיהֶם וכלי מלחמתם, ויקצפו עליהם האזרחים וילחמו בם גם הם עד כי הוצת אש בבית המועצה, וממנו יצאה לֶהָבָה וַתְּלַהֵט בתים רבים סביב סביב. יהודים רבים נפלו אז לפי חרב, והעשירים נסו ויעזבו את כל הונם ורכושם ותהי להם נפשם לשלל. אז הִתִּיר הקיסר את ידי אזרחי העיר לקחת להם את הון העשירים ההם ואת כל עזבונם ורכושם, אך אם יאבו לשוב אל העיר כבראשונה, יושב להם את כל אשר להם, גם יהיו עוד חפשים מכל מס ותרומת מלך שנתים ימים. והדבר הזה עד נאמן הוא כי גם הקיסר ידע כי צדקו היהודים בריב ומלחמה ההיא. בימים ההם פרצה מגפה נוראה מאד בכל ארצות איירופא, היא המגפה הנודעת בשם „המגפה השחורה" אשר רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה עד אין מספר. המגפה ההיא שָׂמָה תחלה שַׁמּוֹת איומות בארץ אזיא (משנת ה'א ק' ק'ח—1348—1340), ומשם באה לאיירופא ותתהלך בארץ לארכה ולרחבה, ואין קריה אשר שגבה ממנה. ואז הוסיפו עוד בעלי העדה הנזכרת אֹמֶץ, ויעברו בארץ וירימו בשופר קולם להעיר אזני בני העם למוסר, ולהגיד להם כי בעונותיהם השיא ה' עליהם את המות הנורא ההוא, ואם ישובון מעון ישוב גם ה' מחרון אפו ויסיר מעליהם את המגפה ההיא, אפס כי גם איֻמת המות ובַלְהוֹת שְׁאוֹל לא עצרו כֹחַ להשיב

את

את בעלי העדה הרעה ההיא ממשובותיהם וזדון לבם, ותחת אשר בעת שלטון המות יסלח כל אדם גם לַעֲוֹן אויביו ומבקשי נפשו, התגוללו אנשי דמים ההם על היהודים אשר לא חטאו להם מעולם, ויוציאו עליהם דִבָּה כי משליכים הם סם המות בנהרות ובבארות המים אשר ישתו מהם הנוצרים, ועל כן פרץ המות בכל הארצות ויורד רבבות עם מבני דת הנוצרית שאולה —. והנה ברור חכם כדור הזה לא יֵאָמֵן כי ישתגעו רבואות אדם להאמין בדברי שגעון והוללות כאלה, אך בימי קדם ההם, ימי חשך וצלמות, האמינו כל העם בדבר הזה, גם שרי המדינות והיושבים על כסא המשפט אשר רבים מהם ידעו כי שקר הדבר— התהוללו ויחזקו את ידי עמי הארצות לעשות נקמות ביהודים על אשר הביאו עליהם מות וּמְשַׁכָּלֶת, ועוד הוסיפו סרה ויבדאו מלבם תואנות רבות להוכיח לעיני השמש כי אמת נכון הדבר הרע ההוא. בעיר בּאַזעל תפשו רעי הקנאים מבני הקאטולים את היהודים ויאסרום בחבלים וישימו אותם בְּתֵבָת גדולה ויסתמו את פיה ויציתו אותה באש עד כי נשרפה היא עם כל היהודים אשר בתוכה. אך את בניהם הקטנים בזזו להם ובחוזק יד הביאום במסורת ברית דתם —. כמעשה הנורא הזה נעשה גם בקאָסטניץ, אך שם נתנו הנוצרים לפני היהודים גם דרך החיים: כי כל איש אשר ימיר את דתו חָיֹה יחיה — ומכל המון היהודים לא המירו את דתם כי אם אחד, וגם הוא הלך אחרי כן לביתו ויצת בו אש וַיִשָּׂרֵף עם הבית יחד בקול קורא: „יהודי אנכי! בדת היהודים חָיִיתִי ובדת היהודים אמותה! —“. בערים אחרות בארץ שווייץ גזרו הנוצרים את היהודים לגזרים על ידי גלגלי ברזל בעלי פיפיות, או הכריעו אותם לטבח על ידי חרב. ומהארץ ההיא יצאה הרבה הרעה ההיא על היהודים גם לעלזאַס. שרי המאַגיסטראַט בעיר שטראַסבורג נערו כפיהם משפוך את דמי היהודים הנקיים, אך בני העם הסירו אותם מִמִּשְׂרָתָם בגלל הדבר הזה ויבחרו להם שרים חדשים כלבבם, והם מהרו וישרפו שני אלפים יהודים בפעם אחת ברחוב העיר, וגם אז לא נחו ולא שקטו עד אשר השיאו גם ערים אחרות לעשות ביהודים כאשר עשו המה. בעיר שפייער, וואָרמס אולם ומאַינץ, נשרפו רוב היהודים על פי שרי המאַגיסטראַט לבעבור קחת להם את בתיהם ואת כספם וזהבם. מערים ההן, יצא הרצח אל כל ערי אשכנז. בטהירינגען התגעשו הקאטולים וישתובבו ויקומו גם הם על היהודים וירצחום. בעיר ערפורט לבדה נרצחו שלשת אלפים יהודים, ובשאר הערים אין מספר לחללי רצח ההם; גם בפראַנקען ובכל ארצות הדאָנוי התקוממו הנוצרים על בני ישראל ויורידום כַּכָּרִים לטבח, וישפכו את דמיהם במים, ובבזה שלחו את ידם. ובכל עיר ועיר פָּשַׁט הֶהֶרֶג והרצח הנורא ההוא, ומה גם בווירצבורג, זאַלצבורג, נירנבערג, ברעסלוי, קאָנינגסבערג, גאָטהא, אייזענאַך, קרייצבורג, אַרנשטאַט, בלימען, רעבאַר, ווייהערם, דייטשאַם, הערבסלעבען, טהאָמאַסבריקק, פראַנקענהויזען, זאָנדערסהויזען, ווירענזעע, ומאינץ

ומאַינץ. ורמי רבבות יהודים נהרו כנהרות ונבלותיהם היו מֻשלכות בחוצות ותהיינה לְבָרוֹת לְשִׁנֵי פריצי חַיות ובני שָׁחַץ. לשוא שלח הקיסר ספרים בכל הארצות ויצו במפגיע לבל יעוז עוד אנוש לשלוח יד ביהודים; לשוא העיד גם הפאפסט בעם הארץ לבל יוסיפו עוד לשפוך דמי נקיים; כי בני ההמון בעברת זדונם ובתאותם הנמרצה לשלול שלל ולבז בז לא שמעו ולא הטו את אזנם גם למצות הקיסר גם לגערת נשיא הדת —. גם בעלי העדה הרעה אשר דברנו בה, הפיחו אף ההמון ביהודים בכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו, ולא שמעו גערת הקיסר והרוזנים, ולא שעו אל החרמות אשר החרימו אותם ראשי הכהנים, וגם אל מְבַקְרֵי הדת (אינקוויזיטאָרען) לא שמעו, וילכו מעיר לעיר וממדינה למדינה לעשות זר מעשיהם —.

§ 412. נָסֵב נא עינינו מקנאת הרת אשר ידיה דמים מלאו, ונשוב אל הליטעראַטור אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. בעת אשר היתה הליטעראַטור הַלְמוּדִית רק בידי הכהנים הקאַטולים, היתה מלאכת השיר והזמרה רק בידי האבירים גבורי החיל, והסבה הראשית לזאת היא: יען כי חברת האבירים הָטְבְּעָה על רגשי האהבה (מיננע) ועל עזרת הנשים, ורגשי עוז ההם העירו בקרבם רוח השיר לשיר שירי אהבים, אך הכהנים אשר אשה עצורה להם, לא ידעו את הרגש העז ההוא ולא יכלו לשיר שירים כאלה —. מלאכת השיר נפלגה בימי הבינים לשלש פלגות: 1) לשירי גבורים וזמירות עריצים (Epopeen, העלדענגעדיכטע). 2) לשירי זמרה (לירישע געזאֶנגע). 3) ולשירי דת (רעליגיאֶזע דיכטונגען). שירי הגבורים נוסדו על הגדות ישנות ומסורות עתיקות, ויספרו גבורות האבירים, מלחמות הגבורים אנשי השם, עזוז נוראותיהם ודברי נפלאותיהם, גם שירי דודים ושירי אהבים ועוד ענינים כאלה. מהמין הזה הוא השיר הגדול על גבורות אלכסנדר המוקדני אשר שר הכהן לאַמפרעכט, השיר על עלילות קארל הגדול ועדת אביריו (paladinen), השיר על אודות אַרטהור מלך בריטאַניא, ועוד שירים רבים כאלה. מבחר כל שירי הגבורים בארץ אשכנז בימים ההם, הם: השיר ניבעלונגען אשר מוצאותיו מימי קדם. ימי מסעי העמים, והשיר גודרון. בחיר כל משוררי שירי אהבים בארץ אשכנז, הוא וואַלטער פאָן פאָגעלווידע אשר היה בהיכל הערמאַן מטהירינגען, מקום אספת המשוררים המהוללים בימים ההם —. אמנם גדולים מהם ומכל המשוררים תחת השמש אשר היו בימי הבינים, היו משוררי איטליא. והגדול גם בהם הוא דאַנטע אליגהיערי מבעלי ברית הגהיבעללינים. המשורר המרומם והנשגב הזה נולד בעיר פלאָרענץ, אך בני עירו נתרו בו וימררוהו וָרֹבּוּ ויגרשוהו מעירם, ויהי נע ונד בארץ עד אשר מצא מחסה ומסתור בהיכל קאַן דעללאַ סקאַלאַ אחד משלשה ראשי הגהיבעללינים באיטליא. בהיכל השר ההוא כתב דאנטע את שירו הגדול והנפלא עד מאד המכונה בשם „מחזה אלהים“ (דיא גאָטליכע קאָמעדיע). השיר ההוא יפרד

והיה

והיה לשלשה ראשים : 1) התפת (די האָללע) , 2) אש האבדון (פֿעגפֿייער) , 3) העדן (פאַראַדיז) . השיר ההוא יצאו בתוכו כל החכמות וכל הידיעות אשר נודעו אז בארץ , בו ספונה חכמת התבונה (אַסטראָנאָמיע) , חכמת הטבע (נאַטורקונדע) , חכמת הפילוסופיא , למודי הדת (טהעאָלאָגיע) , דברי הימים , חכמת המדינה (פּאָליטיק) וחקרי ימות עולם (אלטערטהומסוויססענשאַפֿט) , עד כי בצדק יֵאָמֵר עליו „כי אֵלַי השמים והארץ שתו על השיר ההוא את כפיהם ויעזרו להמשורר להוציא מפעל נשגב כזה לאור —" . אפס כי הִמָּצֵא יִמָּצְאוּ בשירו ההוא גם משלי חידות (אַללעגאָריען) , דברים רבים הרומזים על קורות בני דורו , והשקפות רבות אשר היו גלויות וידועות רק בזמנו , נאומים עמוקים וחקירות נשגבות על הליכות הפילוסופיא ולמודי הדת בימים ההם , ועל כן נעלמו מעינינו ענינים רבים מאד בשיר הכבוד ההוא , עד כי עוד בדורות הראשונים קמו חכמי לב רבים לפרש ולבאר את סודותיו ורמזיו והידותיו — הוא ברא ניב שפת המשוררים באיטליא , ויהי אֲבִי כל בעלי השיר בעזוז כח דמיונו , בשפתו החזקה והנמרצה הצחה והנחמדה החודרת קרב איש ולב עמוק . הוא חבר עוד שיר גדול ומהולל מאד אשר פיו יקבנו בשם „חיים הדשים" (VitanuoVa) , בו ישיר את אהבתו העזה לבעאטריצא המדוברת על אודותיה גם בשירו הראשון (המכונה בשם מחזה אלהים) , ועל ידו יובנו דברים רבים בשיר הזה . עוד ספר יקר מאד כתב המשורר בשפת רומאית על דבר המלוכה , ובו גלה מחשבות לבו על הליכות המלכים ביתר שאת מביתר ספריו , והוכיח לַכֹּל בדברים נמרצים ונכוחים כי אין נכונה בפי נשיאי הדת (פּאָפּסטע) המהליטים כי כסאם מָרוֹם הוא מכסא כבוד המלכים , ובקבם שפתיו הראה לדעת כי שמש ומגן הוא המלך להאיר על הארץ ולהסתיר בסתר כנפיו כל עבדיו הנאמנים — . מימי המשורר הגדול והנעלה הזה , החלה תקופה הדשה באיטליא , תקופה אשר החכמה והרשת המעשה וכל הידיעות היקרות הרימו ראש ותהיינה לצבי ולכבוד בארץ צבי ההיא . מאתים שנה נמשכו ימי התקופה ההיא , ובמאה השש עשרה עלתה עד מרום קצה — . בעקבות המשורר הנפלא הזה , יצא המשורר הגדול פעטראַרקאַ (בשנת ה'א קל"ד 1374) . ובשיריו המְסֻלאים בפז אשר שר לכבוד לוריא רעיתו , הרים את שפת המליצה והשיר עד תועפות הררי עוזה, ועד היום הזה ישתוממו האיטלקים על נוֹעַם צִלְצְלֵי שפתו והוד הדר נאומיו וצחות לשונו . וזולת שירי זמרה ההם בשפת איטלקית , כתב עוד המשורר החכם הזה ספרים יקרים בשפה רומאית , וגם הם נודעים לשם ולתהלה ולתפארת . בן דורו החכם הנכבד באָקאַציאַ היה אבי שפת איטלקית הפרזית (פּראָזאַשפּראַכֿע) על ידי הספורים (De"amevone) אשר כתב בשפה היפה ההיא . והוא ופעטראַרקאַ יִזָּכרו לברכה בכלל אשר חִיוּ את הליטעראַטור העתיקה מַעֲרֶמֶת עָפָר הנשיה , והשיבו עטרת המדעים לקדמתה כבימי קדם — .

בימי

§ 413. בימי הבינים היתה עבודת האדמה גם כל מלאכת עבודה רק בידי האכרים, והם היו עבדי עולם להאפרתים והאצילים ארוניהם הקשים. אך בימי קיסרי זאַקסען וקיסרי בית האָהענשטויפֿען אשר בנו ערים רבות בארצות ממלכתם, והמונים המונים מיושבי הכפרים עזבו את מושבותיהם ויאחזו בתוך הערים, אז יצא לאור מצב האזרחים (בירגערשטאַנד) אשר היה בַּתָּוֶךְ בין האפרתים ובין האכרים, וברוב עמל קנו להם זכיות הרבה ומשפטי דרור —. ערי אשכנז נפרדו אז לשני ראשים: לערי המלוכה (רייכֿשטאֶדטע) אשר רק המלכים שמו את משטרם עליהן. ולערי המדינות (לאַנדשטאֶדטע) אשר היו תחת ממשלת הנשיאים (לאַנדפֿירשטען) או ההגמונים וראשי הכהנים (בישאָפֿע). ערי המלוכה היו הערים העתיקות, העשירות והאדירות בארץ, ואזרחיהן התאמצו ליסד להם מעמד ומצב בל ימוט לעולם —. יושביהן הראשונים, היו בני החורים והאפרתים (פֿרייע פאַטריציערגעשלעכֿטר), או בני ההמון המשְׁעבדים לארוניהם. בעלי מלאכות שונות, גם עובדי אדמה אשר נחשבו לעבדי עולם. ברבות הימים התאוששו המְשֻׁעבדים ההם בראותם כי לא נופלים הם מהאפרתים והאצילים, ועוד יותר שאת להם עליהם, יען כי רק מהם תוצאות חיים ורק הם מגני ארץ, ויתגודדו ויעשו להם חברות מיוחדות (צינפֿטע), ובזה התאחדו כל בעלי המלאכות ועובדי האדמה ויהיו לקשר אמיץ וחזק, ובכח ידיהם וידי תלמידיהם בעלי האגרוף, לקחו להם בחזקה את משפט אזרחי הארץ ואת משפט מושלי הערים והמדינות ככל האפרתים, ובערים רבות לחצו את אנשי החיל ממשפחת האפרתים והאצילים עד אשר נכנעו תחת ידיהם. בראש אלופיהם נכונו למלחמה על אויביהם, ולא נתנו לכל צר ואויב לגעת בנחלת חרותם וחֻפשם, ויהיו לארץ מולדתם לחומה נשגבה ומגדל עוז, ועל פיהם המו כל ערי הארץ משמחות וגיל, קול מצהלות עלוזי לב וקול שרים ומזמרים נשמעו בכל עיר ועיר בשוקים וברחובות, וכל הארץ היתה מאֻשרת, צהלה וְשָׂמֵחָה —.

V. אָבְדַן עֲדַת האבירים וּשְׁחִיתות תופשי הדת.

1. ממלכות הַבֵּינַיִם (דאַס צווישענרייך, אינטעררעגנום), (משנת ה"א יו"ד—ל"ג 1250 — 1273)

§ 414. אחרי מות פֿרידריך השני, קדמו את יושבי אשכנז ימי חשך וצלמות. מלכים בני נכר התנשאו על כסא המלוכה באשכנז, מלכים אשר קצור קצרה ידם לעצור בעם הארץ, ולהשיב עד צדק משפט. בכל הארץ התחוללו פרעות ושערוריות, אין רֹדֶה ואין עוצר בכל ערי המדינות, איש כל הישר בעיניו עשה, הענוים והחלשים היו מרמס לרגלי הגאיונים והזידונים, ואיש זרוע לו המשפט והצדק —. בנפול ווילהעלם מהאָלאַנד בחרב הפריזים, התאמץ הבישאָף מקאֶלן לבחור את ריכֿאַרד יאנואר ה"א ט"ז 1256 מקארנוואלים

מקאָרנוואַלים אָחִי מלך ענגלאַנד, לקיסר בארץ אשכנז, יען כי עשיר גדול הוא ובעל אוצרות, אך הבישאף מטריער ומתי סודו התאמצו לבחור את אַלְפֿאָנס העשירי מלך קאַסטיליען, בגלל חכמתו המהוללה בשעדים ורוחב לבבו. ריכאַרד מקאָרנוואַלים נסע פעמים אחדות לארץ אשכנז ויתן הון עתק וסגולות יקרות להנשיאים אשר בחרו בו לקיסר; אך אַלפֿאָנס לא בקר אף פעם אחת את ארץ אשכנז אשר נבחר גם הוא לקיסר בתוכה. בימים ההם התנשאו נשיאי הארץ וההגמונים וירחיבו את גבולות ממשלתם. וַיִּרְבּוּ להם המשל ומשׂרה בחזקת היד בכל אות נפשם, ועדת האבירים בעלי הנשק פָּשְׁטוּ בארץ לשלול שלל באין מפריע ומכלים דבר. ומיום ליום השתובבו האבירים ההם ותמס ידיהם בארץ פלסו. ממצודותיהם הבצורות הבנויות על חָפֵּי אניות או על צדי נתיבות ושבילי עוברי אֹרח, התנפלו על הסוחרים והרוכלים ועל כל הולכי ארחות וַיָּבֹזּוּ את יגיעם וכל הוֹנָם ורכושם, גם משכו בשחת רשתם עשירי העם ויחביאום בבתי כלאים עד אשר נתנו להם הון עתק כֹּפֶר נפשם. כי בשבתם במצודותיהם הבצורות כהררי סלע, התקלסו בשופטי ארץ, וכל היושבים על מִדִּין משחק למו, ברבות הימים התאוששו האשכנזים ויתאזרו עוז לשבר זרועות רשעים ההם ולבער הרעה בקרב הארץ. בוועסטפֿאַלען ישבו כסאות למשפט לשפוט את השודדים ההם כדרכיהם וכמעלליהם, והבישאף ענגעל־ ברעכט היה עוזר להם להוציא את משפטי צדקם לאור. גם ערים רבות התחברו ותהיינה לַאֲגֻדָּה אחת לְעַקֵּר וּלְשָׁרֵשׁ את העריצים ההם לבל יוסיפו עוד לערוץ אנוש מן הארץ. הערים ההן היו הראשונות והנכבדות בצפון אשכנז, הלא הן: האַמבורג, ליבעק, ברעמען, וויסמאַר, ראָסטאָק, שטראַלזונד, רינא ועוד ערי מסחור כאלה. גם ערי רהיין באו בברית יחדו לעשות כדבר הזה, והראשונות בהן היו: ווארמס, מאַינץ, שפייער, שטראַסבורג, באַזעל ועוד ערים רבות, גם נשיאים ונסיכים באו בברית עם הערים ההן ויהי הקשר אמיץ מאד. הערים ההן היו שביבי האור אשר האירו מעט את עֲנַן החשך הָרוֹבֵץ בכל הארץ בימי תהו ובהו ההם, ולולי הן כי אז נִתְּקָה אֲגֻדַּת חברת האדם ויפוצו לכל עבר כפריצי חיות —. אך בכל זאת היה עוד גורל האכרים המשֻׁעבדים רע ומר מאד, אין דן דינם למזיר, אין מציל אותם מיד אדוניהם עושקיהם ורוצציהם, וכל מעניהם אמרו לא נאשם —. על ידי המלחמות אשר עשו האבירים תמיד, נשרפו פעמים רבות חצרים וכפרים מלאים כל טוב, ותבואות השדמות נרמסו ברגלים, ועל ידי הַצַּיָּדִים וחיתו היער נשחת יְבוּל השדות. הסבלות והעבדות, המסים וכסף התרומות היו בלי קֵצֶב וגבול, והעבדים היו מֻכִּים ומעונים, נגשים ורצוצים בלי דין ובלי משפט —.

2 בית האַבסבורג ובעלי ברית שווייץ.

§ 415. בימים ההם לא היה קיסר באשכנז, והנשיאים גם ההגמונים לקחו

לקחו להם בחזקה קרנים וישפכו את ממשלתם על ערים ונפות רבות, ובהיות בידם הכח לבחור עליהם קיסר, לא אבו לבחור איש גבור חיל, כביר כח ובעל נכסים ועבדים רבים מיראתם פן יוריד מהם עוזם ויקרע את ממשלתם מידם, אך בכל זאת ראו כי לא תכון החברה ולא תשקוט הארץ כי אם במלוך מלך עזוז וגבור אשר עוז בידו לעצור משובת עם שובב ופרוע כהאשכנזים בימים ההם, וגבורה בימינו להיות מגן ומושיע לארצם מפני אָטטאָקאַר מלך באֶהמען, מאֶהרן ועסטעררייך השואף לרשת גם את ארץ אשכנז. ואחרי אשר שקל במאזני משפט את הכונת כל השרים הגדולים אשר מהם יִבחר הקיסר, מצאו כי כל הסגולות והתכונות הדרושות לקיסר אשכנז בעת ההיא, נמצאו

ברודאלף לבית האַבסבורג: נכסיו ועבדיו בעלזאַס ושווייץ לא רבים הם, גם עשרו והונו לא עצמו מאד, והוא גבור חיל ואיש מלחמה, חכם לבב ונבון דבר, ובכל נשיאי אשכנז אין איש כמוהו אשר יצלח למלוכה, ואף גם זאת כי הוא הבטיח להפאפסט ולכל נשיאי הארץ לבל ישלח ידו אל כל הערים והנפות אשר לקחו להם בחזקת היד, ועל כן הריעו לו כל הנשיאים וההגמונים תרועה גדולה, ויאמרו: „יחי הקיסר רודאלף לעולם!‟, ועל אַלפֿאָנס הכבידו את אַכפם לנעור כפיו מִתְּמוֹךְ בשבט הקיסרית בארץ אשכנז. רק אָטטאָקאַר מֵאֵן לתת הוד מלכות לרודאלף וַיִּבְזֵהוּ ולא בא ביום המלך (רייכסטאַג) בהתאסף יחד ראשי העם ונשיאיו לחדש את המלוכה. ויחר בו אף רודאלף ויאסוף את עבדיו הנאמנים אשר לו בארץ שווייץ ועלזאַס, גם את נשיאי האשכנזים לוקחי בנותיו (כי בנות רבות היו לו), ובהמון גבורים ההם בא בגבול המלך אָטטאָקאַר ויתגר בו מלחמה ויט ידו עליו ויכהו מכה נצחת וַיְנַצְּחֵהוּ על בקעת מאַרכפֿעלד (ה"א ל"ח 1278). במלחמה ההיא נפל אָטטאָקאר לפי חרב, ומכל מדינות מלכותו לא נשארו ביד ווענצעסלאוים בְּנוֹ כי אם באֶהמען ומאֶהרען, אך עסטעררייך, שטייערמאַק וקראין, נפלו בידי רודאלף, ויתן אותן בידי בניו לשלוט בהן בְּתֹר מלכים, ועל פי הדברים האלה נוסד בית קיסרי האַבסבורג בעסטעררייך —.

רודאלף מהאבסבורג
ה"א ל"ג—נ"א
1273—1291

§ 416. הקיסר הזה לא התערב בכל דברי הריבות בארץ איטליא, ועל כן לא נתלק חילו ותהי לאל ידו להגן על ארץ אשכנז, ולהיות לה לחומה נשגבה ומגדל עוז. בעוצם ידו נלחם עם כל אויבי האשכנזים ועם עבערהאַרט מווירטענבערג בארץ שוואַבען ובארץ בורגונדיא, וישב לארץ אשכנז את כל אשר לקחו להם אויביה ביד חזֶקֶת. ויותר מכל אלה היטיב להאשכנזים בהשפילו את עריצות עדת האבירים אשר עד הימים ההם פשטו בארץ לשלול שלל. כי הוא סבב בארץ אשכנז לארכה ולרחבה ובעוז משפט מלך נטה ידו על חבר מרעים ההם, ויחרוץ משפט מות על האנשים אשר מאנו לחדול מעֹשק ידיהם. בטהירינגען המית מהם תשעה ועשרים, וששים מצודות ממצודותיהם הרס עד היסוד, וכן עשה גם בערים אחרות. בפֿראַנקען ובחבל רהיין לכר

בשנה אחת יותר משבעים מסגרות (שלאָסער) עם ארוניהם האבירים אנשי החמס. ובדבר הזה הרגיע ליושבי הארץ, וישבו בטח ושאנן מפחד רעה. באחר המסעות ההם מת הקיסר הזה זקן ושבע ימים (ה״א נ״א 1291). תֻּמָּתו וישרו, צדקתו וחכמתו, עזו וגבורתו עשו לו שם בארץ, ומכל הסגולות היקרות אשר היו בקיסרי האָהענשטויפען, לא חסרה לו בלתי אם סגולת המליצה והשיר—.

§ 417. אראלף מנאסוי (Hassan) *) ואלברעכט אדאלף מנאסוי מעסטעררייך. אחרי מות הקיסר רודאלף, התאמץ ההגמון ה״א נ״א—נ״ח ממאינץ לבל יבחרו הנשיאים את אלברעכט בן רודאלף 1291—1298 לקיסר כי אם את האביר והגבור הנודע בשם אַדאָלף מנאסוי, והנשיאים ההם אשר פחדו מפני גבורת בית האבסבורג גם ידעו את אבירת לב אלברעכט ואת תאות נפשו לרשת משכנות לא לו, הטו לדברי ההגמון ההוא אוזן קשבת וישימו כתר מלכות בראש אדאלף. אך הם שגו ברואה, כי גם אדאלף, אשר היה מדלת עדת האבירים, התנשא בשבתו על כסא המלוכה והרחיב נפשו לבלי חק להרחיב את גבולות ממשלתו, ובכסף חמסים אשר לקח מיד מלך ענגלאנד, חתר לקנות מיד אלברעכט השובב את טהירינגען ואת מייסען. אך בגלל זאת השתרגה על צוארו מלחמה כבדה, כי פרידריך „הנשוך" ודיצמאַנן בני אלברעכט, קדשו עליו מלחמה ולא נתנו אותו לגעת בנחלתם אשר חפץ אביהם לשדוד מידם בשנאתו אותם ואת הורתם. והנה אף כי התיצבו נשיאי טהירינגען ומייסען וילחמו בחיל אבירי הקיסר אראלף, בכל זאת נשמו שדי טהירינגען חמש שנים, ערים וכפרים נהרסו ויושביהם שֻׁדְּדוּ, הָחרמו וְנִרְצָחוּ. אז חרה אף נשיאי רהיין בהקיסר על הָעָוֶל והחמס אשר הוא עושה, גם יתר האפרתים בארץ אשכנז קצפו עליו קצף, ויתחברו אל אַלבערט בן הקיסר רודאלף ויהיו זרועו ומגן עזרתו להלחם באַדאָלף ולהדיח אותו משאתו. בראש האפרתים והנשיאים ההם היו נשיאי מאַינץ, באֶהמען, זאקסען ובראַנדענבורג, וכלם יחדו התאספו לאספה ביום מועד ויקראו אל אדאלף להתכבד ולבוא בסודם. אך אַדאָלף בָּז להם ולא בא ליום המועד, אז החליטו פה אחד להוריד אותו מכסאו, וישימו כתר מלכות בראש אלברעכט מעסטעררייך. אז נסע המלך החדש הזה בחיל כבד להלחם עם אַדאָלף בארצות הרהיין, ויאמין כי בתנופת יד אחת יוריד ממנו עזו. אך לא כאשר האמין כן היתה! כי אדאלף התיצב לקראתו נאזר בגבורת רעם, יען כי לימינו עמד הגראַף רודאלף, הנשיא מבאַייערן, הגראַף מהעססען וכל אזרחי ערי רהיין.: והנה מלחמה חרשה נשקפה על ארצות הרהיין להשאות אותן גלים נצים, וכל יודעי מלחמה לא ידעו אל נכון יד מי תהי רוממה—. אפס כי אדאלף בטח בגבורתו יותר מִדָּי, וישען על פרשיו ועל גבוריו הרבים, ויבהל ברוחו לעשות מלחמה באלברעכט בטרם באו אליו צִבְאוֹת הָרַגְלִים מהערים סביב, ויתגבר עליו אלברעכט וינצחהו במערכה

*) נאסוי הוא יערצאגטהום בארץ אשכנז המערבית על נהר רהיין.

במערכה בשדה אצל גאֶללהיים על יד דאָננערסבורג (ה״א נ״ח 1298), ובשאון רעש המלחמה הדף אותו בחניתו ויפילהו מעל סוסו, ואחד מאנשי החיל המיתהו, ואוהביו נשאו אותו משדה קטל ויקברוהו בבית תפלתם אשר בעיר שפייער.

§ 418. אלברעכט מעסטעררייך היה רב פעלים וגבור מלחמה, אך אביר לב ואיש קשה, ואכזריות נפשו נשקפו על פניו ההשכים והנזעמים אשר חִבלו ונשחתו עוד יותר מעת אשר נִקרה לו עין אחת. אהבת בצע ואהבת כבוד עד בלי די, גם תאוה נמרצה ללכוד ארצות נכריות, היו כל ישעו וכל חפצו כל הימים. ויקח מהנשיאים את כֹּחם ואונם ואת כל זכיותיהם וַיְשַׁדֵּד מכל ערי המדינות את משפטי החרות, לבעבור יסד ממלכה בלתי מגבלה בכל ארץ אשכנז. גם חדש את המלחמה אשר עשה אַדאָלף בטהירינגען לקחת אותה מידי פֿרידריך ״הַנָשוּך״ ודיצמאַנן אחיו בעשק וְגָלוּז. וְחַיִל רב ועצום אסף מכסף ענושים וזְהַב עשוקים ויעל למלחמה להאָללאַנד, על בורגונדיא, על באֶהמען ועל עוד ארצות רבות. גם נלחם בגערהארד ההגמון הגדול ממאַינץ ועם יתר נשיאי רהיין, ועל ידי המלחמות ההן השחית את הארצות הפוֹרִיוֹת והברוכות אשר על נהר רהיין ונעאַקר —. בַּחֲתַת וּמְחִתָּה כונן אלברעכֿט את כסאו, ויהי שְׂנוּא נפש בני עַמּוֹ, ולאחרונה בעת אשר עמד הכן לָשׂוּם את עֻלּוֹ גם על השווייצאַרים בני הדרור, קם עליו יאָהאַן משוואַבען בן אחיו ויהרגהו (בשנת ה״א ס״ח 1308) בחרות אפו בו על אשר שדד ממנו את נחלת אבותיו. אך אשת הקיסר הנרצח, גם לעאָפאָלד בְּנוֹ ואַגנעס בתו לקחו נקמות נוראות מאת כל האנשים אשר עָזרו ליאָהאַן בדבר הרצח הזה. כאלף אנשים הבריעו לטבח לכפר בדמיהם את דמי הקיסר, ועל המקום אשר נפל שם הקיסר שדוד, בנתה אשת הקיסר ובתו בית מקלט לנזירים הנקרא בשם קאֶניגספֿעלדען, ובו בלתה אגנעס את טפחות ימיה בצום וְעַנּוֹת נפש —.

אלברעכט מעסטעררייך ה״א נ״ח—ס״ח 1298—1308.

§ 419. אכזריות אלברעכֿט היתה נסבה למוסדות בעלי ברית הָאָלָה (איידגענאָסענשאַפֿט) בארץ שווייץ. כי בלכוד קאָנראַד השני את בורגונדיא, נספחה ארץ שווייץ לממלכת אשכנז, במאה עשתי עשרה ושתים עשרה לספה״נ היו שם ההערצאָגים מבית צאֶרינגען לנציבים מטעם מלכי אשכנז, וימי ממשלתם מהוללים הם על ידי הערים הרבות אשר יסדו בתוכה, כמו עיר בערן, פֿרייבורג, מילדען בורגדאָרף ועוד ערים אחרות. אך בַּאֲבוֹד ניר ההערצאָגים ההם, נפלגה שווייץ לפלגות רבות (1218), והגראַפֿים מסאַוואָיען עתקו גם גברו שם חיל בפאת דרומית, ובפאת צפונית התנשאו שרי בית האַבסבורג ויעצמו מאד מיתר כל שרי הארץ, ויהיו נציבים מטעם מלך עסטעררייך בגלילות הקדמוניות (אורקאַנטאָנע) בארץ החפשית ההיא, הלא הן: שווייץ (Schwyz) אורי וְאוּנְטערוואַלדען. ובמלוך רודאלף מבית האבסבורג באשכנז וילך הלוך וגדול,

אז נועצו הנציבים להביא את גלילות ההן תחת ממשלת עסטעררייך. והקיסר אלברעכט התיר את ידי הנציבים ההם (וביחוד את הנציב געסלער מברונעק ופערינגער מלאנדענבורג) לשום על השווייצארים בני החורים את עול מלכות עסטעררייך בכל תקף ועוז. אז כרתו שלש הגלילות הקדמוניות ברית אחים על פי עצת וואלטהער פירסט, ארנאלד ממעלכטהאל ווערנער שטויפאכער, וישבעו בשבועות האלה להלחם בעד חפשם וחירותם עד נטף דמם האחרון—.
ולפי דברי המסורה תלה געסלער האכזר כובע ההערצאג על נס בעיר אלטארף ויצו לכל השווייצארים לכרוע ולהשתחוות לפני הכובע, ואשר יעבור את מצותו ענש יענש. ויהי היום יעבור ווילהעלם טעלל איש גבור ציד עם בנו הקטן על פני הכובע הנאור ההוא ולא כרע ולא השתחוה, ויחר בו אף געסלער ויאמר: „שמוע שמעתי כי יש לאל ידך לקלוע בחץ אל השערה ולא תחטיא, ועתה הראני נא את כחך, ראה נא הנה אנכי מניח תפוח על ראש בנך, ואתה ירה חץ אל המטרה הזאת מבלי החטיא, כי בנפש בנך הוא„, ויתחלחל האב האבד ויפול לרגליו ויבך ויתחנן אליו לחוס על דמי הילד, וגם כל הנצבים שם הפגיעו בו לבל יעשה כדבר הנורא הזה, אך העריץ הרעים בקול גאונו על ווילהעלם טעלל ויאמר: „אם תמאן ותמרה את מצותי, אנפץ על הסלע את בנך לעיניך, ואחרי כן אכריע גם אותך לטבח!—„. אז כרע הילד על ברכיו, וגעסלער הניח את התפוח על ראשו, ויאמר אל הציד: „ירה!„ האב האומלל קלע ויור והחץ פלח את התפוח בתוך מבלי הפיל משערות ראש הילד ארצה. אך אז נשבע הציד לבל יתן שנת לעיניו עד אשר יפלח בחץ מות את כליות העריץ ההוא ולבו. לתקופת הימים הקים ווילהעלם טעלל את שבועתו, ויורד את געסלער בדם שאולה, ואז חיתה נפש כל העם. כי עד מהרה התקוממו כל בעלי ברית האלה, בני שלש הגלילות הקדמוניות (1308) וילכדו את מבצרי העסטעררייכים ומצודותיהם אשר בנו להם בארץ שווייץ, ואת הנציבים גרשו מן הארץ ויריעו עליהם כעל גנבים ושודדים, וגם הקיסר אלברעכט הומת בעת ההיא וינצלו מחרב נקמתו. אפס כי לא ארכו ימי שלותם ויבא רוגז, כי לעאפאלד הראשון בן אלברעכט הנרצח, עלה עליהם בעזוז וחיל לעשות בהם שפטים. אך השווייצארים לא חתו מפני עדת אבירים הרבים והעצומים מהם, ויצאו הוציץ למלחמה, ובהגיע חיל אויביהם אל המעברה הצרה אשר אצל מארגארטען, הריעו עליהם תרועת מלחמה (ה"א ע"ה 1315) להצום בין המצרים, הכום ויכתום, סקלום באבנים, וינפצום על הסלעים, עד כי לא נשאר מרבבותיהם כי אם מתי מעט מכים ופצועים —. מהיום ההוא והלאה פרקו השווייצארים את עול מלכי עסטעררייך מעליהם, ואחרי אשר נלותה גם לוצערן עיר העסטעררייכים אליהם (ה"א צ"ב 1332), באו כל נפות שווייץ בידי בעלי ברית האלה, גם עיר בערן (ה"א צ"ט 1339), ציריך (ה"א קי"א 1351), צוג,

ועוד

ועוד ערים רבות נלוו אליהם (ה"א קמ"ו 1386). במלחמת זעמפאך *) הראו בעלי ברית האלה עוד הפעם גבורות נפלאות כאשר הראו לפנים האטהעגים במלחמה המהללה אצל מאראטהאן, כי במתי מספר השיבו את צור חרבות אבירי עסטעררייך ואבירי אשכנז, החלישום, הניסום וירדפום עד חרמה, ויוכיחו לעיני כל כי להם יאות את החפש והדרור במשפט צדק —.

3. פיליפ היפה מלך צרפת והקיסר לודוויג הבאיער.

§ 220. הפאפסט באנופאציוס השמיני, הרים את כסאו עד מרום קצו, אך גם שב והורידו עד עפר. כי בשמעו את דברי הריבות והמלחמות אשר בין פיליפ (הרביעי) היפה מלך צרפת ובין עדוארד הראשון מלך ענגלאנד, התערב ביניהם בתר דין ומוכיח ושופט רמים, ויחוו דעו כתמים דעים. אך פיליפ לא חפץ בו ולא הטה אזנו לו, ולהכעיסו עוד יותר שם מס על חבר הכהנים אשר בארץ מלכותו. ויחר בו הפאפסט ויצו את הכהנים לבל יתנו לו עוד את המס ההוא. ופיליפ צוה לבל יוציא איש מארץ ממלכתו כסף או זהב, ובזה מנע מהפאפסט את כל כסף התרומה אשר הביאו לו יושבי הארץ. ואז רבתה המריבה בין הפאפסט ובין המלך, הפאפסט החליט כי כל איש אשר איננו מאמין כי כסא המלך הוא הדום לרגלי הפאפסט גם בדברי המדינה, יחשב בין בנים כחשים אשר אין אלהים כל מזמותם (ה"א ס"ב 1302), והמלך העביר קול בכל מלכותו כי דבר אין להפאפסט בהליכות המלוכה. ואחרית המריבה ההיא היתה כי הפאפסט פתח את אוצרו ויוצא את כלי זעמו ויטל את להט החרם הנורא על ראש המלך. לדבר הזה נצתה שלהבת נקם ושלם בנפש המלך, וימלא את ידי נאגארט המזכיר לעשות שפטים בהפאפסט על עזותו ועריצותו. ונאגארט שכר לו אנשי מלחמה ויפרוץ בשער באנאגני עיר מולדת הפאפסט, ויקח את הפאפסט בשביה וישם עליו משמר כעל בן פריץ המורד בהוד מלך. ואף כי עד מהרה נהרו המונים מעם הארץ ויצילו את הפאפסט ויתירוהו ממאסרו וישיבוהו רומאה קרית עזו, בכל זאת לא נצל ממוקשי מות, כי שלהבת אש לא נפח להטה בתבו על החרפה הנמרצה אשר מצאתהו, וסערת רוח הנקמה המתחוללת בקרבו הוסיפה עוד להגדיל את המדורה ההיא, עד כי הכה בתמהון לבב ובשגעון וימת בצירים וחבלים נוראים —. והצרפתים הדבקים בפיליפ מלכם (ה"א ס"ג 1303), האיצו בקלעמענס החמישי אשר הקם אז על לשבת על כסא הפאפסט, להשיב מעל המלך את החרם אשר טפל עליו באניפאציוס (ה"א ס"ה 1305) ויעתר לשאלתם, גם התרצה עוד אליהם להעתיק כסא כבודו מרומא אל עיר אפיננאן אשר בצרפת הדרומית, ומני אז היתה ממשלת הפאפסט נכנעת וכרה למשמעת מלך צרפת —. כשבעים שנה היה כסא הפאפסט

*) זעמפאך כפר בגליל לוצערן על שפת הברכה הנקראת גם כן בשם לוצערן בארץ שווייץ.

הפאפסט בצרפת בעיר אַפִינגאן , והכהנים הקאַטהאָליקים קוננו אז במר רוחם על אשר גלה כבוד הפאפסט מעיר רומא ויצא מכנה כל הדרה — .

§ 421. אָבְדַן חֶבְרַת שָׂרֵי ההיכל (טעמפעלהעררען) . ברית השלום אשר היתה אז בין הפאפסט ובין מלך צרפת , היתה נסבה לאבדן החברה הגדולה ההיא , כי הפאפסט הַסַר למשמעת המלך לא עָצַר כֹּחַ גם לא אבה להשיב את ידי המלך מִבַלֵּעַ ומהשחית את בעלי החברה . — דִּבָּה רעה הָלְכָה אז באֹפל וַתִּטְפֹּל על החברה ההיא עונות חרב : כי בעליה השחיתו התעיבו עלילה , הולכים שובב בשרירות לבם הרע , עושים כל תועבות ה׳ איש איש בחדרי משכיתו , מלעיבים ברת הנוצרית בסתר אהליהם ומכעיסים את מחוקקת בזדונם , הדבה ההיא היתה חרב פיפיות בידי פִיליפ מלך צרפת להרוג את בעלי החברה ההיא ולאַבדם, כי פתאם לפתע שלח בם מלאכי זעם אשר אסרו אותם בכבלי ברזל וישליכום בבתי כְלָאִים , ואת הונם ורכושם הרב והעצום הֶחרים לאוצר המלוכה — . שש שנים רצופות הִצְמִית בתחתית בור הַשְׁבִי את חייהם , ולאחרונה צִוה לָדרוש את בשרם בשוטים ועקרבים ולענות אותם בכלי מַעְנִים וכלי רֶצַח עד אשר יתנו תוֹדָה כי אֲשֵׁמִים הם , והאומללים ההם אשר הייהם לשאול הגיעו בתגרת ידי מעניהם , נתנו תודה כי עָשׂוּ כל תועבות אלהים ואדם, ובני מָוֶת הם — . אך אחרי כן בְּסוּר מעליהם מוּסַר האַכזרי , שָׁבוּ מהם ארבעה וחמשים איש ויכחשו בדברי תוֹדָתָם ויאמרו כי רק חבלי המָות הציקום לְהִתְוַדּוֹת על עונות ופשעים אשר לא עָשׂו מעודם ורחוקים הם מכליותיהם ולבם — . לדבר הזה חרה בם אף המלך עד להשחית, ויצו לשרוף אותם חיים על מדורת אש (ה״א ע׳ 1310) , אך לא בפעם אחת כי אם מעט מעט נִצְרְבוּ וַיִשָּׂרְפוּ לְאֵפֶר - לשוא קָם יעקב מִמְּלַאי נְשִׂיא הַחֶברה ההיא ויזעק חמס על השְׁפָטים הנוראים אשר נֶחרץ על צֹאן מַרְעִיתוֹ ! לשוא נָטַל עליו להוציא כָאוֹר צדקתם ולהוכיה לעיני כל יודעי דת וָדִין כי אך שקר טָפלו עליהם מְלָשְׁנֵי בסתר ! לשוא קרא את הפאפסט ואת המלך למשפט אֵל עליון מלך מלכים הרואה ללבב וצופה נסתרות, כי גם הוא נשרף חיים על מדורת אש לעיני השמש *) (ה״א ע״ב 1312) , אך בני העם שערו שָׂער , רָעמו פנים על מותו , ויכבדוהו כבוד איש קדוש אשר הֶערה לַמָוֶת נפשו עַל קֹשֶׁט וָדָת (ה״א ע״ד 1314) , ואחרי ימים מעטים בְּמוֹת הפאפסט גם המלך בלא עתם , האמינו כי נקמת ה׳ היא , נקמת דם האנשים הנקיים ההם — . והנה מרבית האוצרות אשר היו לבעלי החברה ההיא , לקח לו המלך פִּיליפ היפה , אך נכסיהם הרבים אשר ביתר הארצות , נפלו מקצתם בגורל חברת הנזירים היאָהאַניטים, ומקצתם לנשיאי הארצות ההן , ובעלי חברת ההיכל ספו תמו מן בלהות ! —

בעת

---

*) גם ליהודים הרע פיליפ אויגוסט מאד וידכאם תחת רגליו, עד כי נדמה בזה לטיטוס האדריאנוס , יוסטיניאן , ועוד מלכים צוררי היהודים כאלה . ובשנת ד״א תתק״ם 1180 שלל את היהודים וינצלם . ואחרי כן גרש אותם מארצו בעירום ובחוסר כל .

§422. בעת אשר נקרו ויאתיו כל הקורות ההם, מָלַךְ בארץ אשכנז היינריך השביעי מלוקסעמבורג, וימלוך במשפט וצדקה, ויכונן שְׁלום אמת באשכנז. בעת ההיא היתה מריבה בארץ באֶהמען על דְבַר המלוכה. והיינריך הצליח ברוב חכמתו לְהָסֵב אליו את הממלכה ההיא וְלִסְפֹּחַ אותה לארץ ממלכתו, ואז שָׂם פניו אל ארץ איטליא הנשכחה מִלְּבּוֹת מלכי אשכנז זה שָׁנים רבות ומהומות ומלחמות רבות בתוכה כל הימים (ה"א ע' 1310) ויעל עליה בְּחַיִל כָּבֵד וּבְעַם רב ובעלי מִפְלֶגֶת הגהיבעללינים קדמו את פניו בכבוד והדר ובתרועת מלך, ודאנטע אביר המשוררים הֵעִיר כִּנּורו הנעים והנפלא וישר לכבודו שירים נשגבים ונעימים אשר קל מהרה עָפו מפה אל פה, וכל יושבי הארץ שָׁרו אותם בשמָחות וגיל, גם כתב עוד לכבודו מַחברת יקרה בלשון רומאית על אדות המלוכה ועל יְקָר תפארתה וההצלחה הגדולה אשר תצמיח לבני האדם הסָרים למשמעתה —. אז בא הקיסר בשערי עיר מַאילאַנד ושם הוּשַׂם כתר הלאַמבאַרדי בראשו, ואחרי כן שָׂם מס על ערי איטליא העליונה כמשפט הקיסר, ובהופיעו בעיר פיזא, אשר יושביה הם ממפלגת הגהיבעללינים, קבלוהו בכל הדרת כבוד מלך, וישישו וישמחו בכל לב לקראת בואו. אפס אף כי התאמץ היינריך להוכיח לעיני האיטלקים כי לא להרגיזם כי אם להרגיעם מגמת פניו, להשבית מלחמותיהם ולהשיב את השלום על כַּנּו כבראשונה, בכל זאת התקוממו לו רבים מֵעם הארץ, והגועלפים ואזרחי עיר פלאָרענץ הגאיונים ומלך נעאַפּעל בראשם יצאו לקראתו בעם עצום ואנשי חיל מרי נפש ויערכו עליו מלחמות רבות בלי הפוגה, עד כי גם בהיותו בעיר רומא לָשׂום את כתר קיסרי הרומאים בראשו, הרגיזוהו אנשי מלחמתו ההם יום יום ולא נתנוהו השיב רוחו מעט קט. ויהי כבואו לטאַסקאַנאַ ללכת משם פלאָרענצה לְיַסֵּר את יושביה המורדים, מת בפתע פתאם וְנִקְטַף בחצי ימיו (ה"א ע"ג 1313). והגועלפים אנשי מלחמתו הריעו על מותו תרועת ששון, וישמחו ויעלצו בכל לב, ויעשו משתה ויום טוב על מַפַּלְתּוֹ, ועל כן מָשְׁכוּ עליהם קַו חָשֶׁד כי הם מלאו את ידי אחד מכהני הדאָמיניקאַנים לתת סם המות בלחם אלהיהם אשר לקח הקיסר מידו (כמשפט הדת הנוצרית). אך בני עיר פיזא התאבלו מאד על מות הקיסר הישר הזה, ויעשו לו מספד מר, ויקברוהו בעירם בשדה הקברות אשר להם (Camopo Santo). הקיסר הזה היה יְשַׁר לבב ויעמול בכל כחו לתת עוז ותעצומות לכסא המלוכה לְבעבור תצמח מזה טובה וָאֹשֶׁר רב ליושבי ממלכתו. ואחרי מותו נִתקו כל הַמּוֹסֵרות במדינת איטליא ובכל עריה, פָּרחה הזדון, צָץ הָרֶשַׁע, חמס וָשֹׁד פָּרְצוּ, ומלחמות עצומות התחוללו בכל עֵבר ובכל פִּנָּה, אך בכל אלה לא חדל המסחור מִתֵּת פִּרְיוֹ בארץ ההיא, החכמות והמדעים בַּחוּץ הֵרִיעוּ, וחרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת הֵרִימוּ קַרְנָן בְּכָבוד —.

היינריך השביעי
ה"א ס"ה—ע"ג
1308—1313.

§ 423. מות היינריך השביעי, הסב ריב חדש באשכנז על דְבַר המלוכה, כי בעת ההיא היו שבעה נשיאים אשר על שִׁבְטָם הַמִשְׂרָה לבחור מלך על הארץ, הלא המה נְשִׂיא פפלאץ, מאַינץ, טריער, קאֶלן, באֶהמען, זאַקסען ובראַנדענבורג, והם לא התאחדו בדעותיהם על אדות המלך. אחדים מהם בָחרו בלודוויג הבאַיער, ואחדים בפרידריך היפה מעסטערייך. ועל פי חלוקי דעות ההן התלקחה מלחמה גדולה בארץ אשכנז, מלחמה אשר התעודדה שמונה שנים רצופות. לודוויג הבאיער ה"א ע"ג—ק"ז 1313—1347.
במלחמה ההיא הֶחזיק לעאָפאלד אָחִי פרידריך בכל תוֹקֶף וָעֹז, ויתחר בכל מאמצי כח להכריע תחתיו את מתקוממי אָחיו אשר בָחרו בלודוויג. והנה אף כי מפלגת פרידריך ותומכי ידיו במלחמותיו היו רבים ועצומים במספרם ממפלגת לודוויג, בכל זאת רָמָה יד לודוויג, ובכל אשר פנה הצליח, יען כי ידיו רב לו בטכסיסי מלחמה ובכל תחבולותיה, ויותר עוד גברה ידו מעת אשר היתה תבוסת חֵיל לעאָפאָלד שלֵמה בארץ שווייץ אצל מאָרגאַרטען (420 §).
אך בכל זאת לא התרפס לעאָפאַלד ולא הכניע לבבו ולא חָדַל מעשות עוד מלחמה את לודוויג התקיף ממנו. אפס כי גם לודוויג לא נִצַּח עוד את אנשי מלחמתו כָלִיל עד המלחמה אשר היתה ביניהם על יד מיהלדאָרף, כי במלחמה ההיא התגבר זייפריד שוועפפערמאַנן שר צבא חֵיל הנירנבערגים, איש גבור חיל ומלֻמד מלחמה, ויכריע תחתיו את צבאות פרידריך ואת מבחר גבוריו, ואת פרידריך לקח בשביה ויסגירהו ליד לודוויג. אמנם בכל זאת לא הכניע עוד לעאָפאָלד את לבבו ולא התרצה לבקש שלום מאת לודוויג הַמְנַצֵחַ, כי הפאַפסט יאָהאַן XXII עמד לימינו ויסעדהו, והפאפסט ההוא היה שונא ללודוויג כתמול שלשום על אשר תמך בידי הגהיבעללינים ויטל את חֵזֶיז החרם עליו ועל כל עוזריו וַאֲגַפָּיו, גם רבים מאפרתי הארץ ונשיאיה עזרו אחרי לעאָפאָלד, ויוסף לעשות עוד מלחמה בלודוויג. כראות לודוויג כי אנשי מלחמתו יוסיפו עוד להרגיזו בלי הפוגות, הוציא לחפשי את פרידריך מִמַסְגֵר סטרויסניץ ויאמר אליו: "לך נא וַעֲשֵׂה שלום לי עם יְרִיבַי ואז תֵאוֹר באור הדרור, אך אם לא יאבו אנשי מלחמתי לכרות עמי ברית, תשוב אל המסגר הזה כבתחלה". וילך פרידריך וַיָרֶב לדבר דברי שלום ואמת עם איבי לודוויג, אך הפאפסט גם לעאָפאָלד הֶאטימו את אזניהם ולא אבו לכרות ברית שלום עם איש מלחמתם. אז שב פרידריך אל לודוויג ויתן לַשְׁבִי נפשו כבראשונה כאשר הבטיח לו. ויתפלא לודוויג על יקרת לבב פרידריך ועל אמונתו וצדקתו, ויכבדהו מהיום ההוא והלאה ויאהבהו, וַיֵשֶׁב אִתּוֹ שֶׁבֶת אחים, גם חפץ לְחַלֵק אִתּוֹ את המלוכה, אך נשיאי הארץ לא נתנו אותו לעשות כדבר הזה.
ימים מעטים אחרי כן מת לעאָפאָלד, וכל אנשי חילו חדלו מעשות עוד מלחמה את לודוויג, ורק הפאפסט הנוקם והנוטר ובעל החמה לא השיב את חמתו מלודוויג איש חרמו. אז עלה חמת הקיסר לודוויג עד להשחית, וַיִפְקֵד

תחתיו

תחתיו את פרידריך למלאות את מקומו על כסא המלוכה, והוא הרים פְּעָמָיו ארצה איטליא לעשות מלחמה ונקמה בבעלי ברית הפאפסט —.

§ 424. והנה בראשונה הצליח לודוויג באיטליא ויכניע את אויביו בעלי ברית הפאפסט, כי הגהיבעללינים עמדו לימינו. וגם הנזירים המינאריטים (מינאָריטענמאֶנכֿע) אשר רָבוּ אז את הפאפסט, עָזרו לו בעת ההיא, ועל כן הלך מחיל אל חיל ובכל אשר פנה הצליח, ובכח הזרוע הֵקים פאפסט אַחֵר לשטן ליאָהאַן זְעום נפשו. אך בשומו מס כָּבֵד על ערי איטליא, אז נהפך לב עם הארץ לשנוא אותו, ובשובו לארץ אשכנז אחרי מות פרידריך ממלא מקומו, התגברו בעלי ברית הפאפסט באיטליא וינצחו את אנשי חילו, ראשי עדת הגהיבעללינים וגדוליהם, בקשו שלום מאת הפאפסט יאָהאַן, והפאַפסט החדש אשר הֵקים לודוויג נָעַר כַּפיו מתמוך עוד בכהונתו הגדולה, ובאַוּת נפשו אכל לחם חסד באפיגנאָן בחסדי הפאפסט יאָהאַן. ונשיאי אשכנז הרבו לחלות את פני הפאפסט כי ישיב את אָלַת החֵרם מעל ראש לודוויג. אך הוא הִקְשָׁה את עָרפו והכביד את לבבו ולא שָׁעָה אֶל דברי שאלתם, גם בענעדיקט XII אשר ישב על כסא הפאפסט אחרי יאהאן, הקשיח את לבבו ולא שמע לתחנוני הנשיאים לְהעביר את רעת החרם מעל מלכם, אז התמרמרו הנשיאים וחמתם בערה בם על ממשלת הפאפסט, ובהתאספם יחד להמתיק סוד הוציאו משפטם: כי מהיום ההוא והלאה יש לאל ידם לבחור עליהם מלך גם בלי רשיון הפאפסט. והכהנים אשר התקוממו להם ויסכסכו בם את עם הארץ, נשאו את עונם וַיֵחָשְׁבוּ כמורדים וקושרים המפריעים את שלום הארץ —. אמנם בהגלות נגלות לעיני עם הארץ כי כל מצעדי רגלי הפאפסט רק על מוצא פי מלך צרפת כּוֹנָנוּ, והוא עִם כל קדושיו (הקארדינאלים) עִמוֹ התמכרו לתענוגות הבלי התבל ולאהבת הכבוד והבצע, חָדלו מִתֵּת לו עוד כָּבוד ויקר כבראשונה, ולא חשבוהו עוד לבן מֶשֶׁק בית האלהים, אך גם כּבוֹד לודוויג הלוך וְדַל בעיני נשיאי האשכנזים, ולא אהבוהו עוד כבתחלה, כי ראו כי גם הוא נטה אחרי הבצע, וכל מעיניו רק לרשת משכנות לא לו ולהרבות כבוד ביתו בלי צדק ומשפט, וכל חֻקי הדת גם כל משפטי המדינה מְשַׂחֵק לו, וברגלים ירמסם לבעבור מַלְאוֹת חֵשק לבבו ותַאות נפשו, ועל כן הצליחו הצרפתים בעלי ברית הפאפסט להטות לבות נשיאים אחדים מארץ אשכנז לחפצם להדיח את לודוויג מכסא המלוכה ולהקים תחתיו את קארל הרביעי בן יאָהאַן מלך באֶהמען. אך רַבֵּי אזרחי אשכנז גם כל ערי הממלכה דבקו בלודוויג מלכם, ומלחמות רבות ועצומות התחוללו בשערי אשכנז ימים רבים, ובכל פעם הִתְגַבֵּר לודוויג על אויביו וַיְנַצְחֵם ברוח גבורתו וחכמתו, אולם בִנפול לודוויג שָׁדוּד בְּלכתו לָצוד צַיִד דֻּבִּים אצל מינכֿען, ובמות גם גינטהער משווארצענבערג יורש נִזְרו וְכִתְרוֹ, אז רָמָה יד קאַרל הרביעי וכל אזרחי אשכנז נתנו עליו הוד מלוכה. בהתחולל סערת

המלחמות ההן בארץ אשכנז, מלאה הארץ שֹד וחמס, אנשי זרוע ובעלי אגרוף רֶשַע התגודדו בכלי חָמָס ויעברו בכל הערים והכפרים לשלול שלל ולבוז בז, לעשוק איש וביתו גבר ונחלתו ולְפַלֵּם נְתִיב לַחֲמַס ידיהם, עד כי כל איש לא שָׂם עיניו ולבו בלתי אם אל נפשו להצילה מִמָּוֶת. גם עוד רעות נוראות חָלוּ באשכנז. הארץ רגזה וַתִּרְעַשׁ ממקומה ועמודיה הִתְפַּלָּצוּ, ארבה וחסיל נפלו על פני האדמה וישחיתו את יְבוּל השדמות, הרעב שלח את חִצָּיו הרעים ויורד עִם רב שאולה, והמגפה האיומה הנודעת בשם "המגפה השחורה", היתה המאספת לכל צבאות בלע ההם —. אך אחרי אשר נעצרה המגפה ההיא, חדשה התבל את ימיה כקדם, ויושביה שָׁבוּ לֵאוֹר באור החיים והשמחה, העמקים עָטפו בָר, והשדמות עָשו אֹכֶל, וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו התרועעו וישירו —.

ספר
דִּבְרֵי יְמֵי עוֹלָם

יְכַלְכֵּל

תולדות בני האדם והעתים אשר עברו על כל ממלכות תבל מִימות עולם, תולדות החכמות והמדעים וחרשת המעשה, תולדות בני ישראל מימי החשמונאים עד היום הזה, תולדות גדולי ישראל אנשי השם בכל דור ודור, ותולדות ההשכלה בישראל מימי הרב ר׳ משה בן מנחם ז״ל עד ימינו אלה.

מְאֻסָּף

מבחירי החכמים והסופרים יודעי העתים

על ידי

קלמן שולמאן.

חלק שלישי

ווילנא

בדפוס ר׳ יוסף ראובן בר׳ מנחם מן ראם.

שנת תרכ״ט לפ״ק

ДИВРЕЙ ЕМЕЙ ОЛАМЪ

т. е.

Всеобщая Исторія составленная Кальманомъ Шульманомъ.

Томъ III.

ВИЛЬНА. Въ типографіи Р. М. Ромма. 1868.

На Жмудскомъ переулкѣ въ собственныхъ домахъ подъ №№ 327 и 328.

Дозволено цензурою 20 Іюня 1868 года. Вильна.

4. הקיסרים מבית לוקסעמבורג.

§. 426. קאַרל הרביעי היה מלך חכם וגבור, אך אוהב כסף בלי שָׂבְעָה, ושואף לָרֶשֶׁת ארָצות לא לו אף כי יבַלַּע בזה לכבוד מלכותו וְלֶאֱילוּתו. לנשיאי איטליא וראשי הערים מָכַר בכסף את עֹז משפט מלך, וַיַּתֵּר את ידם לעצור בְּעַם הארץ באין מַעצור, ובזה הֶאביד גם את שארית עֻזו והוד מוֹרָאו באיטליא, כי אז שָׁבתה מלחמת הגועלפים והגיבעלינים, והתחוללה מלחמה חדשה בין נשיאי הארץ אשר צָרָה עינם איש ברעהו ולא נתנו זה את זה להרחיב את גבול ממשלתם ולהרבות להם עָצְמָה. ואזרחי איטליא לא הֶרפו עוד נפשם ללחום את מלחמת ארצם כמאז ומקדם, רק שכרו להם אנשי מלחמה מארצות נכריות (כאשר עשו היְוָנים לפָנים), ושרי בני הנכר ההם התנשאו כפעם בפעם ויקחו ערים וְנָגוֹת בחרבם ובקשתם, וַיִּרְדוּ בהן בכל אַוַּת נפשם, ויהיו אדונים קשים לבני איטליא ופורק אין מידם. גם בארץ אשכנז עשה המלך קאַרל כאשר עשה בארץ איטליא, וימכור גם בה חֹפש דרור לראשי ערי המלוכה, גם כְּבוד האפרתים (אַדעל) מכר בכסף לכל אזרח הארץ אשר הִרְבָּה במחירו. וכגדל אהבתו לבצוע בצע כסף, כן גָדלה גם תשוקתו לָרֶשת ארָצות לא לו, ולא נָח ולא שָׁקַט עד אשר לקח בחזקת היד את בראַנדענבורג ועוד ארצות אחרות וישפוך את רוח ממשלתו עליהן. אך לארץ באֶהמען הֵטִיב מאד וירכיבה על במתי ההצלחה, כי על פיו הובא אליה חכמי חרשים ובעלי מלאכת מחשבת מאשכנז ואיטליא אשר מִלְאוּהָ כָבוד הָדר, על פיו נמנו בתוכה ערים וכפרים (ובתוכם גם קאַרלסבאַד), על פיו פָּרחה עבודת האדמה ושדֵמות עשו אֹכל לַמכביר, על פיו נעשו חוצות בערים וּגְשָׁרִים נִטָּיו על הנהרים. אדמת כְּבוּל נֶהפכה לארץ זרועה, ויערים לְשָׂדוֹת וגַנים. בעיר פראַג הקים ברשיון הפאפסט ובעזרת המשורר פעטראַרקאַ בית מדרש חכמה (אוניווערזיטאֶט) (ה'א ק'ח 1348) אשר היה הראשון בארץ אשכנז ואשר עד מהרה היו בו מחמשת אלפים עד שבעת אלפים תלמידים — . הקיסר הזה נתן את הפקודה המסֻלאה בזהב (דיא גאָלדענע בוללע), אשר על פיה היה המשפט רב בידי שבעת הקורפירסטים לבחור את הקיסר באשכנז, וליתר השרים ועם הארץ אין להתערב עוד בדבר הגדול הזה. על פיה הורַם כְּבוד הקורפירסטים להיות שָׂרֵי שָׂרים ורק כְּבוד הקיסר יגדל מכבודם. שלשת ההגמונים אשר בנפות רהיין, הלא הם: הגמון מאַינץ, טריער וקאֶלן, היו ראשונים בכבוד ההוא, ואחריהם הפפאלצגראַף אשר במדינות רהיין ושליטי זאקסען, בראנדענבורג ובאֶהמען.

קאַרל הרביעי ה'א ק'ז—קל'ח 1347—1378

§. 427. עז הקיסר הורד מאד, ופרעות ודעות גָברו בכל ארץ אשכנז, אין משפט ואין מִשְׁטָר בארץ, בעלי אגרוף רָשע עָתקו גם גברו חיל וַיְדַכְּאוּ את החלָשים והתמימים באין מציל, איש זְרוֹע לו כל טוב הארץ, וימין השודד רוֹמֵמָה וַתִּרְעַץ עֲנְיֵי ארץ. המשובות והפרעות ההן גברו עוד ביתר עז בִּמְלוֹך וּוענצעל (ווענצעסלויז) בן הקיסר הזה. כי אף אם בראשית מִמלכתו התאמץ לְשַׁבֵּר זרוע רָמָה ולהושיע לכל ענוי ארץ רצוצי משפט, אך קל מהרה הִתְמַכֵּר ביד יִצְרוֹ הרע ויהי איש קשה, מְהִיר חֵמָה, רודף תענוגים ונותן בכוס עינו, גם רדף בחרב את האפרתים והכהנים, וכל מגמתו היתה רק לאסוף כחול כסף ולמלאות חוֹרָיו זהב. וזאת היתה נְסִבָּה כי התגולל והתנפל גם על היהודים החוסים בצלו לשלול את כל רכושם אשר רכשו להם בזֵעת אפים ויגיע כפים. ויהי כאשר בּוֹשׁ לעשות כדבר הרע הזה בלי כל צֵל משפט וצדק, התְנַכֵּל וימצא עליהם תואנה: כי בעת ההיא מרדו בו הנוצרים אזרחי פראָג, וישיא את עֲוֹן המֶרד ההוא על היהודים הצדיקים אשר עם שונים לא יתערבו, וַיְצַו להכריע אותם לַטֶבַח. ויהי מספר ההרוגים שלשת אלפים איש, ואת כל כספם וזהבם וכל הונם ורכושם החרים לאוצר המלך. באהבתו העזה לצוד צַיִד, גִדֵל בחצֵרו כלבים גדולים עַזֵי נפש לא ידעו שָׂבעה, ופעם אחת בצאת אשתו הראשונה בלילה החוצה, סבּוּהָ הכלבים ההם ויקרעוה לגזרים ויטרפוה —. ויהי היום ויחר אף הקיסר הזה באחד מראשי הכהנים, הלא הוא הגענעראַל־פִּיקאַר פאָמוק, איש ישר ותמים דרך ויצו להשליכו מִמְּרוֹם הגשר אשר בעיר פראַג אל תוך מצולת נהר מאָלדוי. בגלל האכזריות האלה ועוד רבות כאלה נָקעה ממנו נפש העם וישטמוהו בלבם, ובראותם כי הוא לא יאבה גם לא יוכל להושיע להם ולהשביח את סערות התלאות וְהַקְרָבוֹת הַמִּתְגָעֲשׁוֹת על ראשיהם כל הימים, אָזְרוּ הם בְּעֹז מתניהם להושיע בְּכֹחַ ידיהם את ארצם הַנִרְעָשָׁה וְהַסוֹעֲרָה בְּצוֹק העתים ההם. יושבי ערי שוואַבען ופֿראַנקען וְנָפוֹת רהיין, נקהלו יחדו ויבואו בברית האֵלה להשבית המלחמות עד קצה ארץ מולדתם, להשיב את השלום על כַּנוֹ, ולשבר את זרועות האבירים לבל יוסיפו עוד להרגיז את האזרחים אנשי השלום. הברית ההיא נקראה בשם „ברית ערי שוואבען" (שוואַבישער שטאֶדטענבונד). ועדת אבירים השוללים והשודדים בראותם כי כלתה אליהם הרעה מאת בעלי ברית ההם, עשו גם הם כמעשה אויביהם ויבואו במסורת ברית האָלה יחדו, ויכוננו להם הברות רבות (ריטערבינדניסע), ויחלצו חושים לעשות מלחמות ונקמות באנשי ריבם ההם. והנה קל מהרה פרצה מלחמה עזה בין בעלי ברית הערים ובין בעלי ברית האבירים, וילחמו בחמה עזה ובקצף גדול כאויבים ומתנקמים. המלחמה ההיא נמשכה עד אשר נִרְצַח ההגמון מזאַלצבורג בידי אחד ההערצאָגים מבאַייערן, ואז הֵחֵלָּה מלחמה חדשה, הלא היא „מלחמת הערים" מלחמה נזולה וכבדה מאד, אשר השחיתה את ארץ אשכנז הדרומית וַתַּפְלִיא את מַכּוֹתֶיהָ. בארץ באייערן

ווענצעל הא׳ קל״ח—ק״ס 1378—1400

באַייערן התגברו האזרחים על אנשי מלחמתם וינצחום ; בפֿראַנקען פָּסַח הַנִּצָּחוֹן על שתי הַסְּעִפִּים על ידי גבורת הנירנבערגים ולא נודע למי מבעלי המלחמה יתר עָז ; אך בשוואַבען נִגְפוּ בעלי ברית הערים ההם מגפה גדולה, כי **עבערהארד** מווירטעמבורג הגבור והשונא את בעלי הברית ההם, עמד בראש האפרתים ויך אותם מכה גדולה מאד על דאֶפִּינגען, ועדת האבירים ילידי העססען ופֿפאַלץ הִכּוּ אותם מכות חדרי בטן אצל וואָרמס ופֿראַנקען —. ויתר הרבה מכל הגבורים העריצים ההם הצליחו בעת ההיא השווייצאַרים, ויעשו להם שֵׁם עולם כְּשֵׁם הגבורים הגדולים אנשי הַשֵּׁם מעולם. כי ההערצאָג לעאָפּאָלד מעסטערריך בְּחִיר כל הגבורים, עם אנשי חַיִל אפרתים ועדת אבירים, עלה אז עליהם למלחמה ומזמתו לְרַדּ אותם לפני ממלכות עסטערריך. אך בְּהַצּוֹתוֹ אותם אצל זעמפאך (Semtach), התיצב לקראתו הגבור הנודע אַרנאָלד מווינקעלריד (ה"א קמ"ו 1386) וַיָּסֶל מְסִלָּה לבני עמו בתוך שורות גבורי חיל האבירים ההם, ויך את ההערצאָג העריץ ההוא מַכָּה נִצַּחַת וַיִּפֹּל בקרב מחנהו עם רב מאד, גם שש מאות וחמשים וששה אפרתים גבורי חיל. אמנם לא בחרב ולא בחנית הִפִּילוּ השווייצאַרים בעלי ברית האֵלה את גבורי מלחמה ההם, כי אם בְּמַטּוֹת עוז ומקלות חובְלִים (קאָלבענשלאֶגע) —. ביום קְרָב ומלחמה ההוא הוּעַם זָהֳרֵי משפחות יְשָׁנוֹת בעסטערריך, והשווייצאַרים שִׁבְּרוּ מעליהם את עול העסטערריכים שנים רבות.

§. 428. ונשיאי ארץ אשכנז בראותם כי קצרה יד הקיסר להקים את סערות המלחמות והמהומות הרבות לדממה, התאוששו לאחרונה ויתאספו בשנת (ה"א ק"ס 1400) בעיר לאהנשטיין וַיִּוָּעֲצוּ לב יחדו להעביר את אדרת המלוכה מעל ווענצעל ולהדיחו משאתו, בגלל אשר לא עשה שלום בין תופשי הדת נשיאי האמונה וראשי הכהנים, ובגלל אשר אצל את הוד שֵׁם ההערצאָג במאַילאַנד להעשיר והחכם הנודע אז בשֵׁם גאַלאַצצאָ פֿיסקאָנטי, בגלל אשר לא הֵשִׁיב את שְׁלוֹם ארץ אשכנז על כַּנּוֹ, ובגלל האכזריות הגדולות אשר עשה בארץ באֶהמען —. ואחרי אשר החליטו להוריד אותו מכסא מלכותו, המתיקו יחדו סוד לתת כתר המלוכה בראש רופרעכּט מפֿפאַלץ נכד ה"א ק"ס—ק"ע רופרעכּט אשר יסד בית מדרש החכמה «היידעלבערג» בעת 1400—1410. אשר נלחם ההערצאָג לעאָפּאָלד מעסטערריך בבעלי ברית האֵלה בארץ שווייץ (ה"א קמ"ו 1386). אך גם הקיסר החדש הזה אשר נמצאו בו דברים טובים ומזמות יקרות, לא עָצַר כֹּחַ לעצור בְּעַם שובב כהאשכנזים בימים ההם, ולא מצא אוֹן לו להשביה את סערות המהומות בעת רעה ההיא, ועל כן הניח לַמְרוֹת רצונו לנשיאים רבים בארץ אשכנז, גם לערים רבות בִּפְאַת ממלכתו הדרומית, להתאסף במאַרבאַך ולעשות חֶברה גדולה אשר נשבעו בשבועות האֵלה להתיצב בכלי נשקם נגד כל איש יְהִי מי יֶהִי, אשר יָעוֹז לעשוק מהם את חֵרוּתָם, את משפטיהם בהליכות המדינה, את נחלותיהם ואת הונם ורכושם. ועל פי הדבר

הזה

הזה נָחרץ לכל ערי המלוכה באשכנז משפט צדק ליסד להם בעלי ברית לעמד על נפשם ועל בִטחון קניניהם גם מבלעדי רשיון הקיסר, ולכונן את שלום הארץ כפי דַעַם וכפי ראות עינם — . וכאשר לא הצליח הקיסר רופרעכט בארץ אשכנז, כן לא הצליח גם בלאָמבאַרדיא. כי בעלותו למלחמה על ארץ איטליא העליונה להשיבה אל ממשלת עסטעררייך, היתה מגפה גדולה במחנהו בגבורת האיטלקים אשר המציאו להם אז טכסיסי מלחמה חדשים אשר לא יְדָעוּם עוד האשכנזים. גם יָגַע לריק לעשות שלום בין ראשי כהני הדת ולהשיב לב העצומים ההם איש אל אחיהו, ורק זיגיסמונד אחי ווענצעל אשר ישב על כסא מלכותו אחריו, הצליח אחרי עמל רב ויגיעות עצומות מאד להוציא את דְבַר השלום התוא למענהו. כי הקיסר החכם והגבור הזה (זיגיסמונד) התאמץ בכל מאמצי כחו להוציא לאור את אחדות הדת ואחדות הממלכה — . ובדבר אחדות הממלכה עָזר לו השר החכם פרידריך מהאָהענצאָללערן, והקיסר שִלם לו שכר טוב על אמונתו ועבודתו, ויתן לו את בראַנדרענבערג ואת גבולה לאחוזת עולם, ויאצל עליו את הוד הנשיאות כל הימים, גם נתן לו ספר גלוי לֶעֱרָבוֹן כי אם יִנָחֵם מהמתנה ההיא וְיָשׁוּב לקחת אותה מידו, אז ישקול לו מאה וחמשים אלף שקלי זהב (גאָלדגולדען) מאוצרו אל בית גנזיו — .

זיגיסמונד הא׳ ק״ע—קצ״ז 1410—1437

5. פְלַגּוֹת נְשִׂיאֵי הַדַת וַאֲסֵפוֹת הַכֹּהֲנִים (Concilien)

§. 429. שנים רבות נכספה גם כלתה נפש הנוצרים להשיב את הפאפסט מעיר אַווינִיון לעיר רומא כבימי קדם. אך הקאַרדינאַלים אשר הִסְכִּן הסכינו לָשֶׁבֶת בארץ צרפת הדרומית, אשר שָׁמֶיהָ בהירים תמיד ונעימים, ואדמתה טובה מאד ופִרְיָהּ ולא יחסר כֹּל בה, לא אבו לעזוב אותה ולשוב עם הפאפסט לאיטליא, אשר מהומת אלהים רֹבֶצֶת בה וחרב האזרחים מתהפכת בכל עריה לָמוּג לב ולהבל נפש — . ואף כי רבות פעמים נסו הפאפסטים להעתיק כסאם מצרפת לרומא, אך בכל פעם לא הצליחו ולא הפיקו את מזמת לבבם. ויהי היום בהתאסף הקארדינאלים וראשי הכהנים להמתיק סוד, היתה מריבה עזה ביניהם על אֹדוֹת הדבר הזה, ובעלי האספה נפלגו לשתי פלגות, ויקימו עליהם שני פאפסטים אשר האחד ישב באַווינִיון והאחד בעיר רומא. שני הפאפסטים ההם רדפו זה את זה בחֵמה שפוכה, כי כל אחד האמין כי רק לו יאתה המשרה לשבת על כסא פעטרוס, ובעזוז עברתם הטיל איש על רעהו ועל כל המחזיקים בידו, את להט ההרם הנורא. ועל ידי המריבה הגדולה ההיא נהלקו כל הנוצרים בארצות המערב למחלקות רבות ויִשְׂנְאוּ וירדפו איש את אחיו, ובכל עיר ומדינה היתה שערוריה, ריב ומצה ומהלומות אגרוף. לשוא עמלו הכהנים לרפאות את המשובה ההיא! לשוא התאַסְפוּ יחדו בעיר פיזאָ וַיַּדִיחוּ את שני הפאפסטים ההם גם יחד מכסאם ויקימו להם פאפסט אחר! כי שני הפאפסטים [illegible]

מכהונתם

מכהונתם, לא הניחו את מקומם ויחזיקו בנשיאותם בכל תוֹקף וָעוז מבלי פְּנות אל בעלי האספה ההיא, וַתִּגְדַל עוד הרעה מבתחלה, כי תחת שני פאפסטים, התנשאו שלשה, וכל אחד פִּלַג את העם וַיְחַלֵק לבם עד כי היו לשלש פלגות —. הנוצרים התעצבו מאד על הֶפֶרץ הָרָחָב ההוא אשר פרצו הפאפסטים בכנסיה הנוצרית, וַיִלונו ויקראו בקול גדול לגדוליהם להתאושש וּלְיַשֵר את ההדורים, להרים מכשול מדרכיהם, ולתת להם רועים נאמנים ישרי לב ותמימי דרך —. אז נועדו גדולי הנוצרים, ובראשם החכמים הנודעים והמְלֻמדים בלמודי הדת (טהעאָלאָגען) אשר בבית החכמה בפַאריז, וַיִוָעֲצו לְרַפְּאות את שֶבר בני עַמם על ידי אסֵפה גדולה אשר יתאספו כל הכהנים ואנשי הדת ואשר לְמִשְמַעתּת יָסוּר גם הפאפסט ובלעדיה לא יוציא לאור כל דבר הנוגע להדת ולתופשיה —. אפס כי בעת אשר יָגְעו האנשים הישרים ההם לתקן את המְעות אשר עִוְתו הפאפסטים, קמו תלמידי יאָהאַן וויקליף המורה הגדול (פראָפֶּעסאָר) בעיר אָקספֿאָרד וכל אוהביו הרבים המקשיבים לקולו, וירימו במרום קולם להעביר את ממשלת הפאפסט מהארץ, כי היא נגד רצון המחוקק, ועל פיה נספחו אל הדת גם דֵעות מוזָרות והנהגות רעות לַמְרות רוחה, ועל כן עליהם החובה לטהר אותה מכל הסיגים ההם עד כי תשוב לקדמתה כאשר היה עם לבב המחוקק —. כי החכם וויקליף הֶראה אותם לדעת את כל התחלואים אשר חִלו בה הפאפסטים וכל בעלי בריתם, גם הוכיח זאת לעיניהם בהעתיקו לשפת ענגליש את ספרי דתם וְהֶרְאָם עַין בְּעַין כי ממשלת הפאפסט וכל הליכותיו ועוד דברים רבים מאד אשר קדושים הם בעיני הנוצרים, לא נזכרו בספרים ההם ולא עלו מעולם על לב המחוקק —. ובכן שנס את מתניו לתקן את כל אשר עִוְתו תופשי הדת ההם כיד חכמתו הטובה עליו —. וכל תלמידיו ואוהביו הֶחְרו החזיקו להוציא את מזמות מוֹרָם לאור —. ואחד מגדולי תלמידיו אשר התאזר עוז ביתר עז להוציא את מחשבתו לפעלה, היה יאָהַאננעס הוס פראָפֶּעסאָר בבית מדרש החכמה בעיר פראַג. האיש הזה היה חָכַם לב, תְמִים דרך ובעל רוח נדיבה. הוא הִכָּה בשבט פיו את נשיאי הדת על דרכיהם ועל מעלליהם אשר הם מכעיסים בהם את מחוקק הדת. ברוח שפתיו הוכיח את ראשי הכהנים על אשר לקחו להם בחזקה שבט מושלים למשול גם בארץ ולהיות שליטים גם בהנהגות המדינה. גם הגיד במקהֵלות כי הנזירים ואנשי הרוח טפלו מצות רבות על הדת אשר לא צִוְתָה ואשר הן עוד לַמְרוֹת רוחה, ועוד דברים רבים כאלה וכאלה דִבֵר נגד כל מַחזיקי דת הנוצרית. ויהי בהוָדע זאת להפאפסט, ויעל עשן באפו, ויפתח את אוצר זעמו ויוציא משם את כלי רעמו, הוא החרם הגדול, ויטל אותו על ראש הוס ועל כל חבריו, גם גזר לשרוף באש את ספריו ואת מכתביו —. אך לשוא שקד על הרעה! כי בכל יום ויום רבו ויעצמו אוהבי הוס ורעיו המקשיבים בקול דברו וההולכים בנתיבותיו, ואחד מאפרתי ארץ בֶאָהמען ושמו הירֹאָנִימוס (Іеронимъ) התחזק יותר מכלם להחזיק בְּמָעוז ולהקים את כל מזמות לבו. אך האשכנזים אשר למדו

חכמה

חכמה בבית המדרש הגדול (אוניווערזיטאֶט) בפראַג, לא אבו להטות לבבם אל הלֶקח החדש אשר הִטיף להם הוס, ועל כן חרה בהם אף אנשי הוס ויציקו להם מאד עד אשר יצאו חמשת אלפים תלמידים וראשי מורים (פראָפּעסאָרען) מעיר פראג וילכו לנוע בארצות נכריות למצוא מנוח לכף רגלם, ויפוצו כה וכה ויכוננו להם בתֵי מדרש בערים רבות (ה'א קס"ט 1409), גם בית המדרש המהֻלל בעיר לייפציג, נוסד בעת ההיא על ידי ראשי המורים ההם.

XXIII §. 430. ימים רבים הֵאִיץ הקיסר זיגיסמונד בהפאפסט יאָהאַן XXIII לקרוא עצרה ולאסוף ראשי הכהנים וראשי העם יחדו להמתיק סוד ולהתיעץ כדת מה לעשות להשקיט את המהומות והשערוריות ההן, ולאחרונה נעתר הפאפסט לבוא בכבודו אל האסֵפה הגדולה אשר בעיר קאָנסטאנץ (Констанцскій Соборъ). נדודים גדודים מראשי הכהנים וראשי המדינות נהרו אל האספה ההיא, ומכל העמים והלשונות באו שרים ונגידים, ראשים ונשיאים, אצילים ואפרתים לרגלי הקיסר והפאפסט. לפי עדות סופרים רבים היה מספר הנאספים מאה אלף וחמשים אלף איש. בטרם החלו להתיעץ איכה ירפאו את דתם ההרוסה, הוציאו דְבַר שלטון מלפניהם כי האספה ההיא רוֹמֵמָה גם על הוד המלוכה ועל מצות הפאפסטים, וכל אשר תְּצַוֶה כן יקום לעולם. אחרי כן גזרו על שלשה הפאפסטים אשר היו אז בארץ המערב, לָרֶדֶת מכסא כבודם וּלְהִתְנַצֵּל את עֶדְיָם מעליהם. כשמוע הפאפסט יאָהאַן XXIII את הגזרה ההיא, חרה לו מאד, וַיִתְנַכֵּל להחזיק בממשלתו לַמְרוֹת פי בעלי האספה, ופרידריך מעסטרייך עזר לו לבצע את מזמות לבו. ויהי היום בהתאסף שרי האספה לראות בשחוק האבירים העושים מלחמה בשלום כמשפט הימים ההם. התחַפש הפאפסט בבגדים אחרים ויתחמק וינס וישב אל מקומו ויחזק ברסן הממשלה כמקדם. אז קצפו עליו שרי האספה ויעבירו קול כי הפאפסט איש מְרי הוא, ועל פי כל הכנסיה הנוצרית הוּסַר מפקודתו. גם על פרידריך הֵעִירו כל חמתם ויחרימוהו וַיְנַדוּהו מכנסית הנוצרים. ובעלי ברית שווייץ מרדו בו בשמעם את דבר החרם ההוא, ויקרעו ממנו נפות ומחוזות רבות. ויהי כאשר הקשה עוד הפאפסט את לבבו, הסגירו אותו שרי האספה על מַסְגֵר כאחד המורדים. ומשני הפאפסטים הנותרים, התרצה האחד לעזוב את כהונתו, והשני הֻדַח משאתו בחוזק יד. אז התאמצו האשכנזים והצרפתים להטות את לבות בעלי האספה לכונן סדרים ישרים בכנסית הנוצרים לראשונה, ואחרי כן יבחרו פאפסט חדש כלבבם. אך האיטלקים התנו בכל עוז לבחור לראשונה את הפאפסט, והוא עם שרי האספה יחד יעשו אחרי כן תקנות וגדרים בהליכות הכנסיה והדת. ובעלי האספה שמעו לעצת האיטלקים, ובעצת כל השרים הקימו את מאַרטין החמישי לפאפסט, והוא היה ערום ובעל תחבולות עמוקות, ובערמתו ותחבולותיו הרבות הצליח לפַלֵג את לשונות בעלי האספה, להַלֵק את לבבם וְלָשׂוּם לְאַל את מגמת פניהם ואת תקות כל העמים, וממשלת הפאפסט

אספת קאָסטנץ
ה'א קע"ד—קע"ח
1414—1418

נשארה

נשארה בתקפה ועזוזה כבראשונה , והכנסיה הנוצרית בִּמְשׁוּבָתָה ורעתה כבתחלה — . ממוצא דבר ידענו כי האספה ההיא לא עשתה לה שֵׁם טוב בארץ , ולא יאתה לה לבֹא בספר דברי ימי עולם , אך בגלל התועבה הנוראה אשר עשתה אז , תִּכָּתֵב בִּכְתָב התולדה לחרפות נצח ולדראון עולם : כי היא הוציאה אז משפט רֶצַח לשרוף באש את הוּס החכם והישר באדם,ואת הירֹאָנימוס האיש היקר והתמים — . כי עוד בראשית האספה ההיא חקרו ודרשו ראשי הכהנים והעם את דֵעוֹת החכם וויקליף והוּס , ויחרצו משפטם לשרוף את ספרי וויקליף באש , ולקרוא את הוּס לעמוד במשפט לפניהם . וימהר הוּס ויבוא לקאָנסטאַנץ להתיצב על שרי האספה , כי הקיסר שלח לו מכתב גלוי ויבטיחהו בהוד מלכותו כי לא תפֹּל משערת ראשו ארצה , ובלעדי זאת האמין עוד הוּס בי אם ישמעו שרי האספה את דעותיו , יתנו לו צדק . אך לא כאשר האמין כן היתה! כי בטרם שמעו בעלי האספה את דבריו , גזרו אֹמֶר כי בן מֶמֶר הוא לדתו , וברעותיו הכוזבות מַתְעֶה הוא את שלומי אמוני הנוצרים מדרך אמתה ללכת בדרכי צלמות , ויאסרוהו בכבלי ברזל וישליכוהו בבית האסורים . לשוא הצטדק האיש היקר הזה (אשר בשרו כחש משמן , פניו כפני מת ונפשו נחלים תְּלַהֲטִ) ! לשוא הוכיח בדברים נמרצים את ישרת לבבו וצדקת נפשו ! כי שופטיו היו אויביו בנפש וכל מזמתם להשחיתו ולהשבית מאנוש זִכְרוֹ , יען מה ? יען כי לא מחשבותיו מחשבותיהם ! — . לשוא יָגְעוּ אוהביו הרבים להוציא כאור צדקתו , לְתַהוּ וריק הוכיחו וָעָרכו לעיני שרי האספה את מכתב הגלוי אשר נתן לו הקיסר ויבטיחהו כי לא תְאֻנֶּה אליו רעה , כי הם החליטו : »כי כל ההבטחות אשר יבטיחו בעלי דת לאפיקורם , דברי רוח הם , ולא יאות להם לשמור לו את מוצא שפתם — « . ולאחרונה העידו בהוס לאמר : »אם תִּשָּׁבַע בשבועת האָלה לעזוב את דרכך ואת דֵעותיך הנשחתות , חָיֹה תחיה , אך אם תקשה עוד את ערפך , אחת דתך לְהִשָּׂרֵף באש« , וימאן הוּס לעשות בנפשו שקר וּלְהִשָּׁבַע לְמִרְמָה , ושרי האספה הרעימו עליו בקולם ויחרפוהו ויגדפוהו ויצוו לאנשי החיל : »הוציאוהו וְיִשָּׂרֵף ! « . במנוחת לבב ובנפש שֹׁקֶטֶת קִבל עליו הוּס את המות הנורא ההוא , ובפנים צהֲלִים הלך למקום התֹּפֶת ויעל על המוקד וַיִשָּׂרֵף — . לתקופת השנה נגזר גם על הירֹאָנימוס משפט שרפה (ה"א קע"ו 1416) וגם הוא לא חָת ולא זָע מפני המות , וכהולך לְמָחול הלך אל האש והמזבח ויהי הַשֶּׂה לעולה — . הסופר ענעאס סילֿביום העיד »כי שני הרעפֿאָרמאַטאָרים ההם מתו במנוחת לבב וברוח עֹז וגבורה על מוקדי אש , אשר לא עשו כן גם ראשי הפילוסופים אנשי השם מעולם« — .

‎§ 431. הרצח הנורא אשר עשו בעלי האספה ההיא להאיש הישר הוּס , הצית להבות אש נָקָם וְשִׁלֵּם בלבות תלמידיו ואוהביו הנקובים בשם הוּסיטים (Гуситы) , ומלחמה איומה מאד (מלחמת הדת) התלקחה בין התלמידים ההם אזרחי באָהמען ובין האשכנזים ויתר העמים המחזיקים בברית הפאפסט . כרעמים

אדירים

אדירים מרגיזי מוסדות ארץ, פרצו ההוסיטים לנקום את נקמת דמי הוס מורם, לפניהם הלך נֶגֶף ושחת, ורשפי המות וְקֶטֶב ואבדון יצאו לרגלם. לשוא הטיל הפאפסט עליהם את חֲזִיז חֶרמו הנורא! לשוא צוה לכל עדת בני הנוצרים להריק עליהם חרב ולהשמידם וּלְכַלוֹתָם מעל פני האדמה! כי מיום ליום נוֹסְפוּ על ההוסיטים למאות ולאלפים, וכֻלם חרפו נפשם למות על כבוד מורם הגדול, לנקום את נקמתו וּלְשָׁרֵשׁ את כל צורריו וּמְרַצְּחָיו עד כי יֵצא כנוגה צדקתו וכל הנוצרים יֵצאו בארחותיו וישמרו את תורתו ואמונתו —. ויהי היום וירעישו ההוסיטים את בית המועצה (ראַטה הויז) אשר בעיר פראַג וילכדוהו (בשנת ה׳א קע״ט 1419), ואת השרים היושבים שם להתיעץ על צפונותיהם, הרגו לפי חרב. לַדָבָר הזה קָצַף הקיסר הזקן ווענצעל קֶצף גדול מאד וחמתו בערה בו בכל עוז עד אשר אֲחָזָהוּ הַשָּׁבָץ וַיִּפּוֹל מכסאו ארצה וימת. אחרי מות הקיסר הזה, הִתְעַתֵּר הקיסר זיגיסמונד להיות מלך גם בבאֶהמען, אך ילידי הארץ ההיא תלמידי הוס, התיצבו בזרוע נטויה ולא נתנו אותו לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בארצם, וַיֵּחָלְצוּ חוּשים ויצאו בחרב לקראתו, ובראשם יצא שר צבאם יאָהאַנעס זשיסקאַ (Іоаннъ Жишка), איש גבור חיל ומלמד מלחמה אשר סְגֻלה נפלאה לו לְהִשְׂתָּרֵר על רבבות עָם —. לשוא שלח עליהם זיגיסמונד צבאות אנשי חיל הרבים והעצומים לעשות בהם מלחמות ונקמות, כי כל הגבורים ההם נבהלו נחפזו ומהומת מות נפלה עליהם בהתבוננם את אנשי מלחמתם החמושים בכלי נשק השחת וברעם גבורות המות, וַיֵּחַתּוּ וינוסו מפניהם. וההוסיטים עברו בארץ כְּשַׁעַר קֶטֶב וישרפו את בתי התפלות ואת בתי המקלטים, ואת הכהנים אשר לא אבו לשמוע אל מצותם הִגִּירוּ על ידי חרב ויעשו בהם נקמות נוראות, ובחרב ודם ואש שָׁטְפוּ גם בכל הארצות הקרובות לבאֶהמען וישרפו את הבתים ויהרגו את כל יושביהם ולא חִיוּ כל נשמה —. שֵׁם יאָהאַנעס זשיסקאַ הֵפִיץ פלצות וּזְוָעָה על כל העמים והלשונות, ויחרדו ויפחדו מפני תנופת ידו, ולא קמה בהם עוד רוח. אך אחרי מותו נפרדו ההוסיטים המכונים בשם קאַליקסטינים (Kalixtiner), מאחיהם המכונים בשם ראדיקאלים (Radicalen), הקאַליסטינים הֵרִיצוּ ידיהם אל השלום אחרי אשר נֵאותה להם אספת הכהנים בבאַזעל כי יחזיקו בדברים אחרים אשר לפי דֵעָם הם על דעת מחוקק הנוצרים — אך הראַדיקאַלים אשר כל ישעם וכל חפצם להפוך מִשֹׁרֶשׁ את כל משפטי המדינות וְלָשׂוּם משפטים אחרים תחתיהם כטוב וכישר בעיניהם, הוסיפו עוד לעשות מלחמה, ושרי צבאותם היו שני גבורים אשר שניהם נקראו בשם פּראָקאָפּיוס (פּראָקאָפּיוס הגדול ופראקאפיוס הקטן), ויעברו בארץ כפעם בפעם וישרפו ערים וכפרים, ויחריבו את ארץ זאַקסען, גם שָׂמוּ מַס כבד מאד על בראַנדענבורג ועל בייערן, וכל צבאות הגבורים אשר שלחו עליהם המלכים לא יכלו לעמוד לפניהם וימוגו כדונג מפני אש וַכְחֲשַׁשׁ לפני לֶהָבָה, גם כל מגדל גבוה וכל חומה בצורה נָמַסּוּ מפני רעם כלי מַפָּצָם, ויהיו נוראים לכל מלכי ארץ ויתנו

תתיתם

חִתִּיתָם בכל הארצות — . אך לא לעולם חֹסֶן ! כי גם הם נגפו פעם אחת על יד פראַג , ויפלו חללים על מרומי שְׂדֵה קְרָב (ה״א קצ״ד 1434) , וגם שני שרי צבאותיהם נפלו אז לפי חרב , ואז הצליח האיש קאַספּאַר שליק מַזְכִּיר זיגיסמונד לְדַבֵּר שלום אל ההוסיטים ההם , והם נעתרו אליו ויעשו שלום וזיגיסמונד הֻקַם למלך גם על באֶהמען — . אך כל חמודות ארץ באֶהמען היו לְשַׁמָּה בעברת המלחמה הנוראה ההיא , כל שכיות תפארתה נהרסו , וכל הדרה יצא ממנה (ה״א רי״ג 1453) . מקץ עשרים שנה נפלגה מפלגה קטנה מההוסיטים וּמִכְּנֶסֶת הנוצרים , וזה שְׁמָהּ אשר קרא לה „קהלת האחים בני באֶהמען ומֶאֶהרן, ואנשיה שָׂמוּ להם לחק עולם לחיות חַיֵּי עֹנִי , לעשות רק הכתוב בספר דתם ולהיות אוהבי שלום ורודפי שלום .

§. 432. וראשי כהני הנוצרים הֵאִיצוּ אז בהפאפסט אייגען (Eugen VI) לקרוא עצרה ולאסוף אספה לבצע את אשר החלה אספת קאָנסטאַנץ לעשות בדבר התקונים בכנסיה הנוצרית ובדבר ריב ההוסיטים בדרכי האמונה . ימים רבים לא הִטָּה הפאפסט אֹזֶן קַשֶּׁבֶת לדברי הכהנים , אך לאחרונה לא יכול עוד להשיב את פניהם ויאסוף את כל הכהנים אל עיר באַזעל , וגם הוא בהודו הופיע אל האספה הגדולה ההיא. אך כל בעלי האספה נמנו וגמרו להציב גבולות לממשלת הפאפסט, והכהנים מהמדרגה התחתונה הוציאו לאור משפטם להקטין את מכסת הכסף אשר יקח הפאפסט מאת בתי התפלות , ולבל יוסיף עוד להקים לבדו הגמונים וכהנים ראשים ולשלוט בהם שלטון בלי־מְצָרִים . על אדות הדברים האלה ועוד רבים באלה, התעצב הפאפסט אייגען אל לבו, עד כי תתר למצוא תואנה להשבית את האספה ההיא , וחפצו הצליח בידו, כי מצא תואנה להעתיק את מקום האספה אל עיר פֿערראַראַ, ולאחרונה לעיר פלאָרענץ. אך כהנים רבים נשארו בעיר באַזעל על מקומם, ויבחרו להם פאפסט אחר תחת אייגען , ויחדשו את החֹק אשר עשתה האספה הראשונה „כי אספת ראשי הכנסיה הנוצרית רוֹמֵמָה היא גם על כבוד הפאפסט, ויש לאל ידה לְצַוּת אותו לעשות ככל אשר תחלים היא— ״. ובראות אייגע כי המלכים והעמים נבהלו מאד פן תִּפָּלֵג עוד הפעם הכנסיה לִפְלַגּוֹת כבראשונה, אז חלף רוחו וַיִּזוֹר את רעם החרם על ראשי הכהנים המורדים ההם החפצים לפרוץ בכנסת הנוצרים פרץ רחב ולפלג אותה לפלגות , וישם לְאַל את כל המשפטים אשר הוציאו לאור , גם מצא און לו להתגבר על כל מתקוממיו בארץ אשכנז על ידי איש איטלקי הנודע בשם ענאַס סילפיוס סופר חֶרֶשׁ (געהיים שרייבער) להקיסר פֿרידריך השלישי (ואחרי כן הֻקַם על מְרוֹם כסא הפאפסט וַיִּקָּרֵא בְשֵׁם פִּיּוּס השני) . כי בעזרת האיש החכם והסופר ההוא , הצליח הפאפסט לכרות ברית שלום עם הקיסר החלש , ועל פי השלום ההוא נשאר הפאפסט בתקפו ועצמו כבראשונה וַיֵּרְדְּ בכנסיה הנוצרית בפרך , וַיָּשַׂר על הכהנים הראשים ועל כל אנשי הרוח בזרוע רמה באין שטן ומפריע. לשוא

אספת הכהנים בעיר באזעל ה״א קצ״א—ר״ט 1431—1449.

רב האיש היקר גרעגאָר מהיימבורג את ריב חֵרוּת הכנסיה וריב האשכנזים הנגשים והנענים בתגרת ידי הפאפסט! לשוא נחר גרונו להוכיח בדברים נכוחים ונמרצים כי לא בצדק ולא במשפט לקח לו נְשִׂיא הדת קרני ברזל לנגח בהם את הכהנים והעם! כל דבריו הישרים והנמלצים שבו ריקם, וכל עמלו להיטיב לבני עמו וארצו נשאר מָעַל, וימין הפאפסט רוממה, וידו תְּרֵע'ן ארץ באין מכלים דבר! — . ובעלי האספה היושבים עוד בבאזעל, ראו כי הקיסר ומרבית נשיאי הארץ עזבו אותם וישליכום אחרי גֵוָם, ויפלו בעיניהם מאד, ותרפינה ידיהם, וילחצו לקבל עליהם את עול הפאפסט החדש אשר ישב על כסא אייגען, הלא הוא ניקאָליוס החמישי, ואחרי כן נפרדה אֲגֻדָּתָם ולא יספו להתאסף עוד יחדו. סוף דבר כי גם בפעם הזאת התגברה ממשלת הפאפסט על כל אנשי מלחמתה, אמנם לא בבלי נשק האמת והצדק לחמה את לְחָמֶיהָ וַתַּכְרִיעֵם תחתיה, כי אם במזמות ותחבולות רבות אשר לא כַדָּת.

6. ארץ אשכנז בימי פֿרידריך השלישי ומאקסימיליאן הראשון.

§. 433. אחרי מות זיגיסמונד, לא נשאר עוד איש מזרע המלוכה לבית לוקסעמבורג, ועל כן נָסַבָּה מלוכת אשכנז לאַלברעכֿט השני מעסטערייך חתן הקיסר זיגיסמונד. אַלברעכֿט היה איש ישר, רב פעלים גם גבור חיל, אך בכל זאת לא עשו ידיו תושיה בארץ ממלכתו ולא הִרְכִּיב את האשכנזים על במתי ההצלחה כאשר אִוְּתָה נפשו, מפני המלחמות הרבות אשר סבבוהו בבאֶהמען ואונגארן במשך ימי ממלכתו המעטים — . אחרי מות הקיסר הזה ישב על כסאו אחריו פרידריך השלישי בן אחיו, והוא גם הוא היה ישר לבב ובעל נפש יקרה, אך רוח מלכים לא נוססה בו, ולא הצליח לאחוז ברסן השלטון ביד חזקה כמלך רב ושליט — . בכל השנים הרבות אשר ישב על כסא מלכותו היה שְׂבַע רֹגֶז, ותלאות עצומות סבוהו גם סבבוהו בלי הפוגה, וְכֹחַ לא היה בו להתגבר עליהן — . עיניו ראו כי הישמעאלים הפראים לכדו את קאָנסטאַנטינאָפעל (ה"א רי"ג 1453) גם התנפלו בגבול עסטערייך ויקרעו מידו נפות ומחוזות רבות, ולא הרהיב בנפשו עז לשלוף עליהם חרב נוקמת, להכותם אחור ולהשליך משניהם טרף. לעיניו התפרצו יושבי אונגארן ובאֶהמען וימרדו בו ויקימו עליהם מלכים מבני עַמָּם וארצם, והוא ישב בְּחִבּוּק ידים ובנפש נבהלה ולא הֶרְאָם את נחת זְרֹעוֹ וְעֹז משפט מלך. קארל העז (דער קיהנע) מבורגונדיא שִׁלַּח רָסָן מפניו, ובחזקת היד הרחיב את גבול ארץ ממשלתו עד נהר רהיין, והקיסר לא כהה בו ולא השיב אחור ימינו — . מאַילאַנד וכל הלאָמבאַרדיי פרקו מעליהן את עול מלכות, והוא לא ערב את לבו לְיַסֵּר אותן ולהשיבן אל אדוניהן — .

אלברעכֿט השני מעסטערייך ה"א קצ"ז—קצ"ט 1437—1439.

פרידריך השלישי ה"א ר—רנ"ג 1440—1493

§. 434. ולא יושבי הארצות ההן לבד מרדו בהקיסר, כי גם נשיאי אשכנז

אשכנז ואפרתיה מרדו בו וישלטו שלטון רב ככל אַוַת נפשם ויעשו מלחמות דבות איש באיש מבלי פנות אל הקיסר ומבלי שְׁאול את פיו. בבייערן הֵפֵרוּ ראשיה את משפטי הקיסר וישליכו את כל פקודיו ארצה —. בעלי ברית שוואַבען נלחמו באַלברעכט (אחיללעס או אוליזעס) נגיד ארץ בראַנדענבורג, והמלחמה היתה איומה ונוראה עד כי בשנה אחת נשרפו אז יותר משתי מאות ערים וכפרים. תשע פעמים נלחמו פעם אחר פעם בחמה שפוכה מאד, ובכל פעם שָׂמו שמות בארץ ויכו ערים על יושביהן חרם —. בזאַקסען וטהירינגען התחוללה מלחמה כבֵדה חמש שנים רצופות בין הנשיא הגדול פֿרידריך העניו (דער זאנפֿטמיטהיגע) ובין ההערצאָג ווילהעלם, ואחרית המלחמה ההיא היתה כי אחד מֵעזֵי האבירים ושמו קוּנץ מקויפֿונגען גָזַל את בן הנשיא פֿרידריך ויוליכהו בשביה —. המחוזות אשר על נהר רהיין ונעקאַר, נָשַׁמּו וְנָדַמּו על ידי מלחמות הנשיאים מושלי המחוזות ההם אשר לחמו איש ברעהו כאויבים ומתנקמים. במלחמה ההיא רמה יד פֿרידריך הַמְנַצֵּחַ (דער זיעגרייכע) על אוּלְרִיך מווירטעמבערג ועל המאַרקגראַף מבאַדען והבישאָף ממעטץ, וַיְנַהֲגֵם שבויי חרב אל המצודה אשר לו בהיידעלבערג. כן היתה ארץ אשכנז בימים ההם לבז ולמשסה ואיש כל הישר בעיניו עשה! הנשיאים ובני מְרוֹם עם הארץ הרגיזוה פנימה במלחמותיהם העצומות, והישמעאלים הֶחריבוה מִחוץ בחרבם הקשה, והקיסר לא עצר כח לעצור בעד שֶׁבֶר משנֶה ההוא!

§. 435 אז נפקחו עיני ראשי העם לראות כי באין עז מלך יִפָּרַע עָם, ובאין שליט ומושל יחידי, תִמוט התבל, ויתחרו בכל עז לתת עז ותעצומות למלכם להיות הוא לבדו השליט בארץ, והנשיאים יֻתכו לרגליו ויסורו למשמעתו. אך הנשיאים מחריבי הארץ, הקשו את ערפם וימאנו לְוַתֵּר אף כמלוא השערה מזכיותיהם אשר נחלו מאבותיהם או לקחו ביד חזקה, והאשכנזים היו קצרי יד להפיק רצונם: להגדיל את כֹּחַ הקיסר, ולהקטין את כח הנשיאים העזים —. לאחרונה התחבר הקיסר מאַקסימילאַן הראשון עם הנשיאים והאפרתים וראשי העם ויַמתיקו סוד יחדו בעיר וואָרמס לתת משפטים חדשים וחוקים ישרים אשר על פיהם תשוב המנוחה אל נָוֶהָ והשלום אל כנו כבימים הראשונים. על פי האספה ההיא נִשְׁבְּתוּ המלחמות בארץ אשכנז, ונשיא אל נשיא לא נשא עוד חרב. לשפוט בין שרי המדינות ולהוכיח ביניהם מי הצדיק בריבו, יסדו בעלי האספה ההיא בית משפט בשם המלך (רייכסקאַממערגעריכט), אשר ממנו יצא משפט הנשיאים ושרי המדינות המריבים והלחמים איש ברעהו ואחרי כן חלקו את ממלכות אשכנז לעשר גלילות, הלא הן: 1) גליל עסטערריך, 2) גליל באַיערן, 3) גליל שוואַבען, 4) גליל פֿראַנקען, 5) גליל קורהיין, 6) גליל רהיין העליון, 7) גליל רהיין התחתון, 8) גליל זאַקסען העליון, 9) גליל זאקסען התחתון, 10) וגליל בורגונדיא. אמנם השנויים האלה לא נתנו עז ותעצומות למלכי אשכנז

מאקסימיליאן הראשון
הי״א רנ״ג—רע״ט
1493—1519.

בלתי

בלתי אם לנשיאי הארץ ואציליה, כי מני אז והלאה עלו הנשיאים מעלה מעלה, וילכו מחיל אל חיל, עד כי לאחרונה משלו איש איש במדינתו בממשלה בלתי מגבלה, ולא שעו אל הוד המלך ואל משפטו ושאתו. ואפרתי אשכנז אשר היו בעת ההיא בעלי ברית צרפת, נתנו כתף סוררת לבית משפט המלוכה, גם לא אבו לעבוד את עבודת הצבא בצבאות המלך —. אז חרה בהם אף הקיסר מאַקסימיליאַן ויקריש עליהם מלחמה. אך הם יצאו לקראתו בזרוע חשופה וחרב שלופה ויתלישו את עמו לפי חרב, עד כי נלחץ לכרות עמהם ברית שלום בעיר באַזעל, ולַמְרוֹת רצונו עשה את רצונם, גם נֶעתר לקרוע את ארץ שווייץ מארץ אשכנז להיות ארץ חפש; אשר דָבָר אין לה עם קיסרי אשכנז —.

§. 436. ימי ממלכת מאַקסימיליאַן יֵחָשְׁבוּ למַעברה רחבת־ידים אשר עברו עליה בני איירופא מֵעֵת הבינים (מיטטעלאַלטער) אל עת החדשה (דיא נייע צייט): כי הקיסר הזה ביפעת גְאון תפארתו במסעיו הַמְסֻכָּנִים לָצוּד צֵיד פריצי חיות, בגבורות ימינו בִּשְׂדֵה קָטֶל, ובמלחמה בשלום (טורניער), גם באהבתו העזה לשירי האבירים (ריטטערדיכטונג), ובמלחמותיו הגדולות בארץ השפֵלה (נידערלאַנד) ובארץ איטליה, יֵחָשֵׁב לאחד מקיסרי ימי הבינים; כי חֹתַם תָּכנת הימים ההם יֵרָאֶה על כל עלילותיו ההן —. אך לְעֻמַּת זאת נִראו קַוֵי אור השחר בארץ איטליא, והם היו כָּרָצִים לפני מרכבת השמש אשר יצאה אחרי כן לרגלי העת החדשה: כי בארץ ההיא החלה אז חכמת המדינה להיות נר לרגלי בני האדם ואור לנתיבתם. אליה נִקְווּ גוים רבים לעשות מסחר וקנין, והם עם הַהַמְצָאוֹת החדשות ושפתי טמוני הידיעות הנשגבות אשר יצאו אז לאור, הביאו את העת החדשה תחת השמש להרים בכבוד את קרן יושבי תבל ושוכני ארץ —.

VI דברי הימים ליתר ארצות איירופא בימי הבינים.

1. צרפת (Франція)

a) צרפת בימי מלכי בית קאַפּעט הראשונים (ד"א תשמ"ז—ה"א פ"ח 1328—987)

§. 437. המלכים הראשונים אחרי הוגא קאַפּעט, היו קצרי יד ואין אונים, גם ארץ ממלכתם מְצֻעָרָה וּמְגֻבָּלָה. ההערצאָגים והגראַפים חשבו את המלך לאנוש כערכם, והאפרתים היושבים על נכסי המלכים, לא נתנו להם רק את המס הראוי לתת בעד נכסיהם, אך לא הוד מלכות ועוז מלך, וגם את המס ההוא נתנו רק לטובתם: להוכיח בזה לעבדיהם היושבים על נכסיהם כי גם הם נכנעים לבעלי נכסים הגבוהים עליהם להיות להם למס עֹבֵד! —. וזולת המס ההוא משלו האפרתים והנשיאים איש איש בארץ אחוזתו מִמְשָׁל רב בלי מְצָרִים, וכטוב בעיניהם עשו מבלי פְּנות אל המלך, וכן עשו גם מחוזות צרפת המערבית אשר על נהר זיינע, לאָאַר וגאַראָננע לאדוניהם למלך ענגלאַנד,

והמחוזות

והמתוזות אשר בקדמת צרפת על נהר ראָהנע וויזרא למלך אשכנז.

438. §. וכראות מלכי בית קאפעט כי מַטֵּה ידם וזַרְעָם לא תושיע למו, הנה כּחָם לרומם את גאון עֻזָּם ולתת כֹּחַ ועצמה לבית ממלכתם, וההצלחה גם חכמתם עמדו לימינם להוציא לאור את מזמת לבבם: ההצלחה עמדה להם כי מרביתם האריכו ימים על ממלכתם ולא אחד בהם נִקְטַף בְּאִבּוֹ, וכל אחד מהם הניח אחריו יורֵש עצר אשר היה בו כֹּחַ לפי מִסְפַּר שְׁנוֹתָיו למלאות את מקום אביהו על כסא המלוכה, ועל כן לא התחוללה מלחמה בארץ צרפת על דְּבַר המלוכה, כי בְּמות האב כבר היה לו בן יושב על כסאו אחריו; אף חכמתם עמדה להם בהורישם את ממלכתם בעודם בחיים חיתם לְהַבֵּן הַבְּכוֹר ובמלאם את ידיו להיות נושא בְּעֹל המלוכה אתם יחד, עד כי במות האב לא היה כל שנוי כמעט בהליכות המלכות —. המלכים המהוללים והנודעים בשם מכל מלכי בית קאפעט, הם: 1) לודוויג השביעי, אשר התנדב למסע הצלב השני, ובהיותו בארץ הקדם, בחר באיש חכם מדיני ומשכיל בכל משפטי המלוכה למלאות את מקומו, ושם האיש אייגער מסט' דעניש אחד מראשי הכהנים (אבט) בצרפת.

לודוויג השביעי
ד"א תתצ"ז—תתק"מ
1137—1180

2) פיליפפ אויגוסט השני אשר קרע טיד יָאהַאָן בלי־ארץ מלך ענגלאנד את נאָרמאַנדיא ואת נפות ארץ צרפת המערבית. 3) לודוויג השמיני אשר על ידי מלחמותיו עם האלבינגענזים הרחיב את גבול ממלכתו בצרפת הדרומית. אך המלכים אשר פעלו פעולה עזה ביתר עז על עִתּוֹתֵי ארץ צרפת, היו 4) לודוויג קדוש הנוצרים (לודוויג דער הייליגען), 5) ופיליפפ היפה (פיליפפ דער שאָנע). לודוויג אִזֵּן וְתִקֵּן את הדינים והמשפטים (רעכֿטסוועזען) אשר על פיהם יחיו הצרפתים, ועל פי מצותו היו בתי משפט המלוכה

פיליפפ אויגוסט השני
ד"א תתק"מ—תתקפ"ג
1180—1223

לודוויג השמיני
ד"א תתקפ"ג—תתקפ"ו
1223—1226

לודוויג IX הקדוש
ד"א תתקפ"ו ה"א—ל'
1226—1270

פיליפפ היפה
ה"א מ"ה—ע"ד
1285—1314

רוממים ונעלים על בתי משפט האפרתים ושרי המדינות, וכל דברי הריבות אשר היו להאפרתים איש עם רעהו או עם עבדיהם, הובאו אל בתי משפט המלך. ופיליפפ היפה הרים את קרן האזרחים יושבי הערים בְּתִתּוֹ להם זכיות וחרות רבות וַיְנַשְּׂאֵם וַיְנַטְּלֵם כיד המלך. גם אָצַל להם כָּבוד והדר בעת אשר לָחַם את הפאפסט אויבו ומבקש רעתו, ויבחר מהם מלאכים לָשֶׁבֶת בפעם הראשונה בסוד שרי המלוכה (רייכֿסטאַגען). אפס כי כאשר יספו יושבי הערים להרים ראשם, כן יספו האפרתים היושבים בטירותם ובחצרידם לְקַנֵּא בהם ויתאמצו לקרוע מהם את חרותם ואת זכיותיהם, אך המלך היה מגן בעדם וימנע את האפרתים מנגוע בהם לרעה, ועל כן דבקו בו יושבי הערים ויעבדוהו באמת ובתמים כל הימים, גם בכל עת אשר התאספו האפרתים והנשיאים להתיעץ על משפטי המלוכה, עמדו יושבי הערים לימין צדקת המלך, ויריבו את יריביו ויוציאו כאור צדקתו —. אחרי מות פיליפפ היפה, ישבו שלשת בניו על כסא

מלכותו

מלכותו איש אחר אחיו , אך כאשר מתו גם הם ולא הניחו אחריהם בנים זכרים לרשת את כסאם , נָסַבָּה מלוכת צרפת (בשנת ה״א פ״ח 1328) ותהי לבני בית וואַלאָאַ (Valois) .

ט) צרפת בימי מלכי בית וואַלאָאַ (Valois) (ה״א פ״ח—קנ״ט 1328—1589) .

פיליפפ הששי ה״א פ״ח—ק״י 1328—1350 § 439. פיליפפ הששי מבית וואַלאָאַ בן אָחִי פיליפפ היפה , ירש את כסא המלוכה בארץ צרפת . אך עדוּאַרד השלישי מענגלאנד בן בת אחת מִבְּנות פיליפפ היפה , התנשא ויאמר : לי יאתה מלוכת צרפת ! ומבלי פְנות אל המשפט התרוץ בצרפת לבל תירש בת המלך גם בניה את נזר המלוכה , לקח לו בחזקה את שם הכבוד „מלך צרפת„ ויעל בחיל גדול וילחם בפיליפפ שנים אחדות , ובמלחמה הגדולה הנודעת בשם מלחמת קרעססי (Crecy) (ה״א ק״ו 1346) , הִכָּהוּ מכה נצחת , וַיַּפֵּל לפי חרב את מבחר אבירי צרפת ראשית גבורתה , ובתוכם נפל חלל גם יאָהאַן הָעִוֵּר מלך בְּאֶהמען . ביום ההוא לכד עדוּאַרד את עיר קאַלאֶה (Calais) *) וימלוך בה בחזקת היד (ה״א ק״ז 1347) . אחרי ימים מעטים מת פיליפפ , יאהאן איש טוב ה״א ק״י—קכ״ד 1350—1364 ויאָהאַן בנו המכונה בשם „איש טוב„ (דער גוטע) , ישב על כסאו המתנודד . והמלך החדש הזה הִשְׁתָּעֵר ברוח נקמה על בני ענגלאנד אשר שר צבאם בעת ההיא היה בן עדוּאַרד השלישי המכונה בשם „יורש עֶצֶר השחור (דער שוואַרצע פרינץ) , ומלחמה כבֵדה התלקחה ביניהם אצל פאָאַטיע (Poitiers) (ה״א קט״ז 1356) . וַיִּנָּגְפוּ חיל צרפת לפני גבורי ענגלאנד , ויאָהאַן נפל שבי בידי צר ויובל ללאָנדאן וישב שם בְּתֹר שבוי חרב . במשך ימי שִׁבְיוֹ מָשַׁל בנו יורש העצר (Dauphin) בצרפת, והאזרחים גם האכרים מרדו במלכות ויעשו הרג רב בפאריז ובכל ארץ צרפת , ויעוללו עלילות רֶצַח ונאָצות נִמְרָצוֹת מאד , עד אשר התעוררו אבירי צרפת ויצאו בחרב לקראתם ויעשו בהם שפטים נוראים כְּדֵי רשעתם , ויכניעום תחת ידי הממשלה הרוממה (ה״א קי״ח 1358) . ואחרי אשר קמה סערת הֶמֶּרד לדממה, והשלום שב לאיתנו בצרפת , כרתו גם בני ענגלאנד ברית שלום עם הצרפתים (ה״א ק״כ 1360) . ועל פי השלום ההוא נשארה עיר קאַלאֶה וכל המחוזות אשר בפאת דרומית מערבית בצרפת , בידי בני ענגלאנד , והצרפתים הבטיחו לתת עוד לענגלאנד גם כסף רב כֹּפֶר נפש יאָהאַן מלכם , ולעומת זה וִתֵּר עדוּארד את זכותו על ממלכת צרפת . ויהי כשוב המלך יאָהאַן לארץ ממשלתו ובני צרפת התמהמהו לשלוח את כסף פדיון נפשו לענגלאנד (ה״א קכ״ד 1364) , שב המלך הטוב ההוא אל ארץ שִׁבְיוֹ בְּאַוַּת נפשו , וַיֵּשֶׁב בבית השבי, וימת בעיר לאָנדאָן .

קארל החמישי ה״א קכ״ד—ק״מ 1364—1380 § 440. אחרי מות יאָהאַן , ישב קארל החמישי בנו על כסא מלכותו . המלך החכם הזה רִפָּא את שֶׁבֶר צרפת ואת כל תחלואיה . בנדיבת לבבו וצדקת נפשו הרגיע לכל יושבי ארץ ממלכתו

---

*) קאלאה עיר מבצר בגפת פאס . רע קאלאה אשר לצרפת .

במלכתו, ובחכמתו וגבורתו הֵשיב לצרפת את הארצות אשר על נהר לאָאַר וגאַראָנגע, ומעט מעט קרע מיד ענגלאנד את המחוזות אשר לקחו מצרפת בכֹבֶד מלחמה, ואחרי מות יורש עצר השחור בתגרת יד מחלה נמרצת ועדוַארד מַהֵר גם הוא ויֵרֶד אחריו שאולה (ה'א קל'ז 1377), לא נשאר בידי הענגלאנדים בלתי אם עיר קאַלאָה לבדה. אך אחרי מות המלך החכם הזה, קאַרל הששי בְּנוֹ ישב על כסא אחריו, שָׁבָה ארץ צרפת והיתה לבער, כי סר מעל המלך הזה רוחו הטוב, ובעתתו רוח רעה ורוח עִוְעִים (גייסטעסצעררינונג), והארץ מלאה מטה, איש כל הישר בעיניו עשה, אין משפט ואין צדק בשערי הארץ, ובכל עיר ומדינה שַׁמָּה ושערוריה. שני שרי מלוכה כבירי כֹחַ לחמו על אֹדות המלוכה בצרפת, הלא הם ההערצאג מבורגונד דוד המלך, וההערצאג מאָרלעאַנס אחי המלך; כי כל אחד חשב למשפט כי רק לו יאתה המלוכה. ויהי כאשר לחמו שני איתני ארץ ההם במלחמות תנופה, התקוממו האזרחים ויצעקו חמס על המסים הכבדים אשר נטלו שרי המלוכה עליהם. וידרשו בחזקה להרחיב את גבול חרותם וזכיותיהם. והנה בעת ההיא אשר לחמו האשכנזים עם עדת האבירים, והשווייצארים עם אדוניהם הרדים בהם בפרך, וגם האנגלים קשרו קשר נורא מאד תחת דֶגל וואַט טילער ויתר השרים ונגידים וילכו מחיל אל חיל (ה'א קמ'ב 1382), בעת ההיא קמו גם בפלאַנדערן ובצרפת האכרים והאזרחים וילחמו בכל עֹז עם האפרתים והאצילים ועם בית המלך. אך בגלל אשר חלק לב המורדים ההם בצרפת ולא התאחדו בדעותיהם ומעשיהם, גברו עליהם האפרתים והנשיאים ושרי המלך, ואחרית המרד ההוא היתה כי גם החרות אשר היתה כבר בידם, לֻקחה מהם בחֹזק יד. והנה ההערצאג מבורגונד ובעלי בריתו עמדו לימין האזרחים ויתאמצו להוציא משפט צדקם לאור, אך ההערצאג מאָרלעאַנס ובעלי בריתו תמכו בידי האפרתים והאצילים ויעזרו להם להכניע את האזרחים.

קאַרל הששי
ה'א קמ'—קפ'ב
1380—1422

§. 441. בהתחולל סערת המלחמות בצרפת והרב איש היתה ברעהו, מצא אז הייגריך החמישי מלך ענגלאנד עת רצון לְחַדֵּשׁ את המלחמה על צרפת. וידרוש מיד הצרפתים להשיב לו את כל הנפות והמחוזות אשר לקחו לפנים בני ענגלאנד מארץ צרפת בחרבם ובקשתם, באמרו כי נחלות ענגלאַנד הם, והצרפתים קרעו אותם מידה בְּעָוֶל ובחמס. ויהי כאשר מֵאנו הצרפתים להשיב לו את הנפות ההם, עלה עליהם עם חֵיל גבוריו דרך עיר קאַלאָה וילחם בם (ה'א קע'ה 1415). ואף כי צבאות צרפת היו ארבעתים מצבאות ענגלאנד, בכל זאת נִגְּפוּ הצרפתים במערכה על יד אַזאָנגקהור (Azincourt) (*, מבחר אביריהם נפלו חללי חרב או נִשְׁבּוּ בידי גבורי ענגלאנד, והמלך הייגריך בא בשערי פאריז בעת אשר מלחמת בעלי הַפְּלַגּוֹת עלתה עד מְרוֹם קִצָּהּ, והמורדים והפושעים הִרבו לרצוח ולשפוך דמים כמים יום יום בעיר האומללה ההיא.

*) אזאנקהור או אגינקורט כפר בצרפת בנפת פאס-דע-קאלאה. (רי"ע ח"ג)

 מפלגות

מִפְלֶגֶת ההערצאָג מאָרלאַנס דָבקה במלך צרפת, ומפלגת ההערצאג מבורגונד גם המלכה איזבל (Isabella) התחברו אל חֵיל ענגלאנד, ויתנו הוד מלוכת צרפת להיינריך החמישי ולזרעו אחריו. מהרה קל נפלו כל הנפות אשר מצפון לנהר לאָאַר בידי האנגלים, וכל יודעי העתים האמינו כי עוד מעט תהי כל ארץ צרפת הַדָּרוֹם לרגלי נצחונם (ה"א קפ"ב 1422). אפס כי פתאם מת היינריך החמישי, ובעודו צעיר לימים ימיו נזעכו, ובשנה ההיא מת גם קארל הששי בעל רוח חֻבלה ורוח עועים, ובנו הנקרא בשם קארל השביעי נֶהדר בכבוד שֵׁם: "מלך צרפת". אך בכל זאת לא שֻׁנּוּ סדרי המלחמה ותהלוכותיה, כי האנגלים ובעלי בריתם לקחו את בן היינריך החמישי ילד בן שנה, וירכיבוהו על במתי כסא המלוכה, ויתנו לו הוד מלך צרפת, ויקראו לו בשם היינריך הששי, ויוסיפו להלחם בצרפת, וההצלחה האירה פניה אליהם בכל אשר פנו, ויכו את הצרפתים מכה נצחת במערכה בשדה עד כי היתה לְאֵל ידם לעלות על אָרלעאנס ולשום עליה מצור.

קארל השביעי ה"א קפ"ב—רכ"א 1422—1461

§. 442. והנה בעת צרה וצוקה ההיא אשר באו בני צרפת עד משבר וכֹחַ אַיִן לְלֵדָה (ה"א קפ"ט 1429), עמד להם רֶוַח והצלה ממקום אשר לא פִּלְלוּ ולא עלה על לבם מעולם! כי ביד עלמה מבנות האכרים שָׁלַח להם פתע פתאם ישע, נצח והוד. שֵׁם העלמה ההיא יאָהאַננע דע אַרק בת איש אִכָּר מכפר דאָם־רעמי, בארץ לאָטהרינגען. העלמה ההיא הנודעת בשם העלמה מאָרלעאנס (דיא יונגפֿרויא פֿאָן אָרלעאַנס), האמינה כי נחה עליה רוח גבורה מִמָּרוֹם להושיע את הצרפתים בני עַמָּהּ ולהצילם מכף בני ענגלאנד אנשי מלחמתם, והיא נפחה רוח עֹז ורוח גבורה באף קארל השביעי מלך צרפת ובאף כל אנשי חילו אשר רפו ידיהם ויאמרו נוֹאָשׁ. העלמה הָרַכָּה ההיא לבשה שריון קשקשים, כֹּבַע נחשת בראשה וְגַם מלחמה ביד ימינה, ותעבור לפני צִבְאוֹת הצרפתים אנשי המלחמה, ובדבריה הנמרצים וברוחה הַכַּבִּיר הפכה את החלשים והנחשלים ההם לאריות בִּשְׂדֵה קָטֶל. תחת דִּגְלָהּ גֹּרְשׁוּ האנגלים מאָרלעאַנס, ולכל אזרחיה היתה רְוָחָה. על פיה הובל קאַרל השביעי בתפארת גדולה לעיר רהיימס (Rheims) ושם הוּשַׂם נֵזֶר המלוכה על ראשו, ובגבורות ישע ימינה לקחו הצרפתים את מרבית הנפות והמחוזות אשר קרעו האנגלים מידם. האמונה העזה כי על העלמה ההיא נחה רוח אלהים, יצקה רוח עֹז וגבורה בלבות הצרפתים, ועל האנגלים הִפִּילָה אימתה ופחד, חִתַּת וּבַלָּהוֹת. האמונה העזה ההיא התעודדה גם אחרי אשר נפלה העלמה הנפלאה ההיא בידי בני ענגלאנד, ואויביה הִרְשִׁיעוּהָ כי היא חֵרפה וגדפה את האלהים בכשפיה וַתִּשָּׂרֵף באש בעיר רוען (Rouen). והאנגלים הלכו מרחי אל דחי יום יום (ה"א קצ"א 1431), כי הצרפתים לקחו מידם נוף אחר נוף וּמָחוֹז אחר מָחוֹז. ואחרי אשר כרת פֿיליפפ הטוב מבורגונד ברית שלום עם מלך צרפת, לא נשאר בידי האנגלים בלתי אם עיר קאַלֵאָה לבדה (ה"א קצ"ה 1435). פאריז בירת צרפת פתחה את שעריה

לקראת

לקראת קארל מלכה ותקבלוהו בעליצות ותרועת מלך (ה"א קצ"ו 1436). חמש ועשרים שנה מלך קארל בצרפת ויעש משפט וצדקה בארץ, אך בכל טובת לבבו ויקרת נפשו היה איש חַלָּש ורפה ידים, וַיִּתְמַכֵּר לעצת נשים ושרי הצרו ונבליהם הרבים. אחרי מות המלך הישר והחלש הזה, ישב לודוויג XI על כסא מלכותו, והוא היה איש נוכל, בעל מזמות, אביר לב ואכזר, אך חכם לבב בחכמת הנהגת המדינה, ובערמתו ובמזמתו הרבה, בְּחֹמֶס ידיו ובאכזריות נפשו, נתן עֹז ותעצומות לכסא מלכותו, וישלוט שָׁלֶטֶת בלי־מְצָרִים, גם הרחיב את גבולות צרפת ככל אשר אִוְּתָה נפשו הרחבה. הוא שדד את משפטי החפש מידי האפרתים, ומעט מעט קרע את תבואות הנכסים הגדולים ויחברם עם נכסי המלך, ואז הקדיש מלחמה על קארל העז (דען קיהנען), ובעזרת בני שווייץ (אשר שִׁבֵּר אותם הוא גם הבאים אחריו ללהום את לוהמיהם) לכד את בורגנדיא ויספהה לארץ ממלכתו. אך לאחרונה התעוררו רגשי נֹחַם (געוויססענסביסע) בקרבו, ונהמת לבו גם אימתָה ופחד מכל בני האדם הֵצִיקוּ לו יומם ולילה בשבתו במצודתו הרחוקה מתשואות קריה, וַיְכַל שם במצוקת נפש ואימות מָוֶת את טְפָחוֹת ימיו עד בוא חליפתו. אחרי מותו ישב קארל השמיני על כסא אחריו, ואחריו לודוויג השנים עשר. שני המלכים ההם הגדילו את ארץ צרפת והרחיבו את גבולה בספחם אליה את ההערצאָגטהום ברעטאניע, אך במלחמותיהם בארץ איטליא החלישו את כּח צרפת, ואת מבחר גבוריה הוציאו אֶל הורג חִנָּם, כי איטליא צְבִי כל הארצות קָאָה את כל בני הנכר אשר באו לָרֶשֶׁת אותה, ואת כל אנשי מלחמתה הורידה לבור שחת, וכאשר חצבה לפנים קבר עולם להאשכנזים הפריצים אשר הרגיזוה בכלי מלחמותיהם, כן חצבה אחרי כן קבר גם להצרפתים אשר עלו כשואה עליה תחת דגל שני המלכים ההם. אך לעומת זאת הצליח לודוויג השנים עשר את צרפת, בְּתִתּוֹ חֻקים ישרים ומשפטים טובים לבני עמו, חרות וזכיות רבות לבני האזרחים, ובעשותו סדרים נכונים בכל תהלוכות הצרפתים החוסים תחת צל כנפי צדקתו

לודוויג XI ה"א רכ"א—רמ"ג 1461—1483

קארל השמיני ה"א רמ"ג—רנ"ח 1483—1498

לודוויג השנים עשר ה"א רנ"ח—רע"ה 1498—1515

---

2. ענגלאנד (Англія)

§ 443. היינריך השני מבית אנגשו (Анжу) נין ונכד לווילהעלם הַמְנַצֵּחַ, ישב על כסא המלוכה בענגלאנד, ויהי המלך הראשון ממלכי המשפחה הרוממה הנודעת בשם פלאַנטאַגענעט. להמשפחה הרמה הזאת היו נפות רבות בארץ צרפת, על נהרות לאָאַר וגאַראָננע, גם נאָרמאנדיא היתה אז תחת ממשלת בני ענגלאנד, עד כי כל ארץ צרפת המערבית היתה בידי מלכי ענגלאנד בני המשפחה

היינריך השני ד"א תתקי"ד תתקמ"ט 1154—1189

המשפחה הזאת — . ובגלל הדבר הזה התחוללה תמיד מלחמה עזה בין מלכי צרפת ובין מלכי ענגלאנד, כי מלכי צרפת דרשו מס ותרומת מלך מארצות המערביות ההן אשר בצרפת, אך מלכי ענגלאנד לא אבו ולא שמעו אליהם באמרם כי אין להם כל חלק ונחלה בארצות ההנה. היינריך השני היה בחור אחד עם פרידריך בארבארָסאַ, ויהי איש גבור חיל וחכם לבב, ויעש לו שם גדול בכל עלילותיו הגדולות, ויתר הרבה עוד בגלל החֻקים הטובים והמשפטים הנכוחים אשר נתן בארץ ממלכתו. ובחכמתו וישרו התאמץ לבל יתערבו הכהנים במשפטי המדינה והליכות המלוכה (ד"א תתקכ"ד 1164), ורק מפי המלך לבדו יֵצֵא דבר חֹק ומשפט בארץ, תם הפאפסט ושריו לא יתערבו במשפטי הארץ — . וירע הדבר בעיני ההגמון טהאָמאַס בעקעט מקאַנטערבורי (Canterbury), וַיִּתְעַבֵּר במלך היינריך, ולא שמע אל המשפט ההוא אשר חרץ המלך בְּעֻזו. גם הדיח מכהונתם את הכהנים אשר הטו אתם אל משפט המלך. אז חרה בו אף המלך ויפחידהו באימת מות, וייראה ההגמון, וינס מענגלאנד, וַיָּטֶל את להם הַחֵרֶם על ראש המלך. אחרי ימים לא כבירים התערב הפאפסט בדברי ריבות ההם, ויט את לבב היינריך להשיב את ההגמון לארצו, ולהושיבו על כַּנּו כבראשונה. אך כמעט אשר שב הכהן הזה לקאַנטערבורי, שָׁב לְכִסְלָה לְהַכְעִים את לב המלך. ובימים ההם נֶאחז היינריך בסבך המלחמה בארץ צרפת, ויהי בשמעו את דְּבַר ההגמון טהאָמאַס ואת הַכְּעָסִים אשר יכעיסהו כל הימים, עלה עשן באפו וַיְבַטֵּא בשפתיו באזני עדת אביריו ויתאונן כי אין חולה מהם עליו להצילו מכף הכהן הנוכל ההוא — . וארבעה אנשים מסריסי המלך שמעו את התלונה העזה ההיא, ויתגנבו בלאט מתוך המחנה, וימהרו וירוצו בדרכים שונים, ויבואו לענגלאנד וַיְּרַצְּחוּ את ההגמון טהאָמאַס בבית התפלה על יד המזבח. הרצח הזה הפיץ עברה וזעם בנפשות כל עַמֵּי הארץ, והפאפסט הִתְפַּלֵּץ וַיִּתְחַלְחַל בשמעו את הדבר הנורא הזה, וימצא עת רצון לשפוך את רוח ממשלתו על משל ענגלאנד ועל ארץ ממשלתו. כי על פיו נתפשו המרצחים וַיִּשָּׁפְטוּ במשפט מות, על פיו בטלו כל המשפטים אשר שָׂם המלך היינריך בקלַארענדאָ ארות הכהנים, ועל פיו הורם טהאָמאַס והוּנַח אחרי מותו לאיש קדוש אשר הֶעֱרָה למות נפשו על אמונתו וְדָתוֹ. ועד מהרה נהרו רבבות עָם על קבר הקדוש הזה, ועל המזבח אשר נבנה על קברו, הקריבו את תפלותיהם, וישפכו את שיחם. גם המלך היינריך התנפל על קבר הַנִּרְצָח ההוא להוכיח לעיני כל כי ידיו לא שפכו את הדם ההוא, ופעם אחת הציקוהו רגשי הַנִּחֻם עד כי עשה דָּבָר זָר וַיְנַבֵּל את הוד מלכותו: כי גִּלָּה את גַבּוֹ על קבר טהאָמאַס וַיָּחֶל את פני הכהנים להכותו בשוטים ועקרבים — בהאמינו כי בְּנַבְּלוֹ כה את הודו לא יוסיף עוד נְחַש הַנֹּחַם לשפוך את נהרי חטתו בחדרי לבבו — .

§ 444. היינריך הניח אחריו שני בנים, ושניהם ישבו על כסאו אחריו איש

ריכארד לב הארית
ד"א תתקמ"ט
תתקנ"ט
1189—1199
יאהאן בליי־ארץ
ד"א תתקנ"ט
תתקע"ו
1199—1216

איש אחרי אחיהו. שם האחד ריכַארד לב האריה, ושם השני יאָהאַן בלי־ארץ. ריכַארד היה גבור חיל ואיש מלחמה ולבו כלב האריה, אך בכל גבורותיו ומלחמותיו לא הועיל לבני עמו ולא הרגיע ליושבי הארץ במשך ימי מלכותו. ויאָהאַן היה גבר לא יצלח כל הימים. בכל מלחמותיו נִגַף לפני אויביו במערכה בשדה. גם היה לָמַס לפיליפ אויגוסט מלך צרפת. הוא מִלא יְדֵי מרצחי חֶרֶש לרצוח את נפש אַרטהור בן אחיו בבית האסורים בעיר רואַנג (Rouen) אשר היה לו משפט המלוכה בענגלאנד יותר ממנו. וּבְהִוָּדַע דְבַר הֶרֶצַח לפיליפ אויגוסט, הוֹעִידָהוּ למשפט לפני כֵס משפטו, אך יאָהאַן לא אבה לשמוע בקולו, ויתר בו אף פיליפ אויגוסט ויקרע מידו את נפות נאָרמאַנדיא ואת כל הארצות אשר על נהרות לאָאַר וגאַראָנגע, ויספחן לארץ צרפת (ד"א תתקס"ג 1203). וכאשר רָב יאָהאַן עם הפאפסט על דְבַר ההגמון אשר יֵשֵב על כסא הכהונה הגדולה בקאַנטערבורי, הטיל עליו הפאפסט את רעם החרם הנורא, גם הִתִּיר את האנגלים מהשבועה אשר נשבעו לְמַלְכָּם המֻחרם, ואת מלך צרפת קרא לבוא וְלָרֶשֶׁת לו את ארץ ענגלאנד —. אז הכניע יאָהאַן את גאוַת לבו, ויתרפס תחת רגלי הפאפסט, ולעיני קהל עֲדַת בני עמו הסיר את נֵזֶר מלכותו ויתנהו בידי הפאפסט, ואחרי כן קנה את הנֵזר מידו במחיר אלף כסף (Mark) אשר נטל עליו להביא מִדֵי שנה בשנה אל אוצר הפאפסט בעד נִזְרו — ואז הֵסִיר מעליו הפאפסט את חֶרְמוֹ, וַיְצַו למלך צרפת לבל יעוז עוד לנגוע בממלכת יאָהאַן מלך ענגלאנד עד מְלוֹא השעדה —. והאנגלים אשר נִתרו כבר ביאָהאַן על קְשִׁי לבו ועל אכזריות נפשו ועריצותו, הוסיפו עוד להתקצף עליו על אשר השפיל את הוֹד כבוד המלוכה עד לארץ בְּהִתְפַּלְשׁוֹ בעפר לפני הדום רגלי הפאפסט, וימרדו בו ביד רמה (ד"א תתקע"ה 1215), וילחמו בו בזרוע חשופה וכֹבֶד מלחמה, ובראותו כי כלתה אליו הרעה, נִלְחַץ להקשיב לדברי שריו ועבדיו ולכל עַם ממלכתו ויתן להם את ספר הדרור הגדול (דען גראָססען פריייבריעף, Magna Charta), אשר היה אבן הַפִּנָה לחרות האזרחים בענגלאנד עד היום הזה. ספר הדרור ההוא הִתִּיר את ידי חֶבֶר הכהנים (קלערוס) לבחור להם הגמונים כטוב וכישר בעיניהם מבלי רשיון המלך, הֵסִיר מאת האפרתים את סבל המסים הרבים אשר העמיסו עליהם המלכים הראשונים, ויקרא דרור להאזרחים לעשות מסחר וקנין ככל אַוַת נפשם. אחרי מות יאָהאַן, ישב

היינריך השלישי
ד"א תתקע"ו—
ה"א ל"ב
1216—1272

היינריך השלישי בְּנוֹ על כסאו אחריו, ובמשך ימי ממלכתו הרבים מלאה ארץ ענגלאנד רעות רבות ושונות. המלך הזה פִּזֵר הון רב עד בלי די להאנשים אשר מצאו חן בעיניו, ומלאכי הפאפסט הוסיפו עוד להרגיז את לב בני העם בְּמְצְצָם את דמיהם כעלוקות, גם כהני איטליא עברו בענגלאנד וַיָרֵעוּ מאד לעם הארץ, עד כי לאחרונה חרה אף העם במלכם הנותן יד לכל הרעות הגדולות האלה,

ויתרח

וימרדו בו, ויקחו בשביה אותו ואת כל בני משפחתו. ימים רבים ישב המלך במשמר, עד אשר התרצה להקים את כל דברי ספר התרות הגדול אשר נתן להם אביהו, ולהוסיף עוד עליהם דברים רבים לטובת עם הארץ ולחרותם, ואז יצא לחפשי עם כל בני משפחתו וישב על כסא מלכותו כבראשונה — . המלך הזה אהב מאד את המלאכות היפות (דיא שאֶנע קינסטע), את הבנינים המפארים וכל מעשי חכמי חרשים, ומאתו היתה נסבה להרים את קרן חרשת המעשה ומלאכת מחשבת בענגלאנד.

עדווארד הראשון ה"א ל"ב—ס"ז 1272—1307

§. 445. אחרי מות היינריך השלישי, מָלַך עדווארד הראשון בני הגבור המשכיל. הוא עדווארד הנודע לתהלה בגלל המלחמות הרבות והארוכות אשר נלחם בארצות נכריות במשך ימי מלכותו. המלך האביר הזה ספח אל ארץ ממשלתו את נֶפת וואַלעס אשר עד הימים ההם לא סרה למִשְׁמַעַת כל מלך רב ושליט, גם שָׂם בקרבה את חֻקי ענגלאנד ואת כל משפטי ממלכתה, ואת בנו אשר יֵשֵׁב על כסאו אחריו, כִּנָה בשם „יורש העצר מוואַלעס“, ומני אז נקראו בשם הזה גם כל בני מלכי ענגלאנד יורשי העצר עד היום הזה — . אחרי ימים מעטים (ה"א מ"ג 1283) פרצה מלחמה בשאָטטלאַנד בין ראָבערט ברוסע ובין יאָהאן באַליאָ על אדות המלוכה בארץ ההיא, ושני בעלי הריב בחרו במלך עדווארד להיות לשופט ומוכיח ביניהם. אז מצא עדווארד עת רצון להביא את שאָטטלאַנד תחת ממשלת ענגלאנד להיות לה לָמַס, כי עוד לפני שנים רבות רָבו מלכי ענגלאַנד עם שאָטטלאַנד על אשר הֵמִישָׁה את צווארה מֵעל המס ההוא, אך לא הצליחו להפיק את מזמת לבבם עד ימי המלך החכם הזה, אשר הושיב את יאָהאן באַליאָ על כסא המלוכה בשאָטטלאַנד והוא הֵרִיץ אליו ידו ויעש את שאָטטלאנד למס לענגלאנד — . אך אזרחי שאטטלאנד המתגאים בחרותם וחפשם, התקצפו עד מאד על המלך עדווארד אשר הביא את צווארם בְּעֻלּוֹ, וילחמו בו במלחמות תנופה כגבורים עריצים ומשכילים תחת פקודת אבירים גבורי מלחמה אשר האחד מהם מְהֻלָּל ברוב תשבחות ושמו וויליאַם וואַלאַסע, והמלחמות הגדולות ההנה מְשֻׁבָּצוֹת במליצות ושירים רבים על ידי משוררי הימים ההם. דמי גבורים רבים השקו את בקעות שאָטטלאַנד ההרמות; וויליאַם וואַלאַסע לֻקח בשביה וַיֵאָסֵר בבית האסורים וראשו כֹּרת בגרזן ביד ההֹרג; המלך עדווארד הלך מְנַצֵּחַ אל נצח וַיְנַגֵּף את גבורי שאטטלאנד וַיָז לארץ נצחם; אבן הנֵזר (קראָנונגס שטיין) אשר עליה ישבו מלכי שאָטטלאַנד ביום אשר הוּשַׂם עליהם נזר המלוכה, הובאה ללאָנדאָן והיא שם עד היום הזה בבית תפלת וועסטמינסטער לַעֲדִי תפארת; גבורי עדווארד שטפו ועברו בכל רחבי שאָטטלאַנד עד הרי ארץ הגבוהה, אך בכל הנצחונות ההם לא יכלו האנגלים לקחת מידי השאָטטלאנדים את חרותם וחֻפשם וְלָשׂוּם עליהם את עול העבדות — . ראָבערט ברוסע נכד יאהן באַליאָ הצליח אחרי תלאות שונות לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בשאָטטלאַנד, גם הוריש את כסאו לבניו

אחריו

אחריו, עד כי לאחרונה נָסַבָּה המלוכה למשפחת שטואַרט הקרובה אליו —.

עדוארד השני ה"א ס"ז—פ"ז 1307—1327

אחרי מות עדוארד הראשון, מלך אחריו עדוארד השני בְּנוֹ, אך הוא היה רְפֵה ידים וַחֲדַל אוֹנִים. לא לכד ארצות נכריות גם לא יכול לתת מנוחה בארצו וְלָשׂוּם בה מִשְׁטָר וסדרים. אילי הארץ ואציליה שלפו עליו חרב פעמים רבות, להכעיסו הרגו את אנשי סודו אוהביו וידידיו הנאמנים, ולאחרונה ראו במנותת לבב איך נועזה המלכה ומאָרטימער עוֹגְבָהּ להורידו מכסא המלוכה אל בור השבי ולהמית אותו מות אכזרי ומורה מאד —. אך כאשר גדל עדוארד השלישי בן המלך הנרצח ההוא, נקם את נקמת דמי אביהו, את מאָרטימער הוריד בְּדָם שאולה, ואת המלכה הֶחְרִים לָשֶׁבֶת בְּמַסגר כל ימי חייה.

עדוארד השלישי ה"א פ"ז—קל"ז 1327—1377

§ 446. עדוארד השלישי מלך בגבורה ויעש לו שֵׁם כשם המלכים המהֻללים אשר היו בארץ. בעֹז ידו הִצִּיב גבולות לממשלת הפאפסט לבל ישלח את ידו בכנסיה הנוצרית בענגלאנד, והחכם הפראפעסאָר בעיר אָקספאָרד הנודע בשם וויקליף עזר לוֹ בכל מאמצי כחו להכניע את ממשלת הפאפסט בענגלאנד, גם ליושבי ערים רבות הרבה המלך הזה לעשות טובות, וימלא את ידם לשלוח מלאכיהם אל סוד שרי המלוכה (רייכספערזאַמלונגען, Parlamenten) כאשר עשו כן גם המלכים אשר היו לפניו. על פי מלאכי הערים רַבּוּ שָׂרֵי המלוכה בסוד המועצה עד אשר לא יכול בית הַוַּעַד להכיל אותם, וַיֵּחָלְקוּ לשתי מחלקות: האפרתים הרמים (דער האָהע אַדעל) עם הכהנים הראשים (בּראָראַטען) ישבו בבית המועצה העליון (דאַס אָבערהויז, פעערס הויז), והאפרתים משפל המדרגה (דער נידערע לאַנדאַדעל) ומלאכי אזרחי הערים ישבו בבית המועצה התחתון (דאס אונטערהויז דעס פּאַרלאַמענטס), והדבר הזה נשאר לחק עולם בענגלאנד, ומבלי רְצוֹן השרים ההם, לא יכול כל רב ושליט לָשׂוּם מס על עַם הארץ ולעשות כל דְּבַר חק ומשפט חדש בענגלאנד —. המלחמות אשר לחם המלך עדוארד השלישי הזה בעזרת בנו המכונה בשם „יורש עצר השחור", בארץ צרפת על אֹדות משפט מלוכת צרפת, היו לעזר ולהועיל לארץ ענגלאנד, גם הרימו עוד את ידי חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת על פי המסחר והקנין אשר עשו עם יושבי ארץ פלאַנדערן בעלי חרשת המעשה ובעלי מלאכת עבודה —.

ריכארד השני ה"א קל"ז—קנ"ט 1377—1399

אחרי מות עדוארד השלישי, נסבה ממלכתו לריכאַרד השני נכדו, אך כל ימי ממלכתו היו ימי חשך וְצַלְמוּת, ותלאות עצומות הִשְׂתָּרְגוּ עלו על צוארו עד מותו מות איום ונורא מאד —. כי בני העם קשרו עליו קשר אמיץ, ורק בשום נפש בכף הצליח להקים את הסערה הגדולה ההיא לדממה, ולאחרונה כאשר גרש את הײנריך מלאַנקאַסטער דודו אשר היה ראש המורדים, אסף אליו הײנריך המון אנשים רבים אשר הִתְמַכְּרוּ ללחום את המלך, ועל פי משפט שרי בית המועצה הוריד את המלך מכסא המלוכה. סוף דבר כי ריכאַרד מת ברעב באחד המבצרים הרחוקים אשר

בנפת

בית לאנקאסטער בנָפַת יאָרק, והיינריך הרביעי מלאַנקאַסטער ישב על כסא
היינריך הרביעי המלוכה, הוא וביתו אחריו, ואף כי התקוממו לו אפרתי ענגלאנד
ה״א קנ״ט—קע״ג תחת דגל הגראַף מנאָרטהומבערלאַנד ותחת דגל בנו הגבור
1399—1413 פערצי המכונה בשם הייספאָרן, וילחמו בו בחמה שפוכה בכל זאת לא עשו תושיה, כי הוא הֵשִׁיב צור חרבם ויחרימם, וַיַּשְׁבֵּת המנם ושאונם, ויתחזק על כסא ממלכתו ביתר שאת וביתר עז מבראשונה. גם התְנַכֵּל ויאסור בעבותות אהבה את חֶבֶר הכהנים לְקַרְנוֹת כסא מלכותו, ברדפו בחרב את כל המחזיקים בתורת וויקליף ואת כל בעלי בריתו ההולכים בארחותיו הנקובים בשם „לאָללאַרדען״. רבים מבני עדתם הגיר על ידי חרב, רבים מהם עָנה באכזריות חמה, ורבים מהם אשר הקשו את ערפם וימאנו לשוב מדרכיהם, הסגיר על מסגר במגדל שאיה הנקרא בשם „מגדל לאָללאַרד״, בעיר לאָנדאָן, ויחרימם לָשֶׁבֶת שם בדד ובמחשכים כמתי עולם עד יום מותם —. אחרי מות היינריך
היינריך החמישי הרביעי, מלך בנו בכורו הנודע בשם היינריך החמישי, חכם
ה״א קע״ג—קפ״ב לבב, גִבּור משכיל ואיש מצליח. המליץ הנפלא שעקספפער
1422—1431 (Shakespeare), שִׂכֵּל את ידיו לתאר בשרד המליצה את תכונת המלך האביר הזה, את מרוצת שכלו וְקַלּוּת רַעְתּו כארח בני הנעורים אשר כגילו, גם את יקרת נפשו העדינה ואת עזוזו ורעם גבורותיו וכל הליכותיו —. המלך המרומם הזה להם מלחמות רבות את הצרפתים, ובכל פעם התגבר עליהם ויקח מהם שלל רב ומלקוח —. אך כל העושר והכבוד וכל סְגֻלּוֹת המלכים אשר אצר בחכמתו וגבורתו והצלחתו, עלו בתהו ואבדו בימי בנו היינריך הששי, כאשר נספר בזה:

היינריך הששי § 447. היינריך הששי היה גבר לא יצלח וּקְשֵׁה יום
ה״א קפ״ב—רכ״א מאד, ובכל מלכי ארץ מימות עולם לא היה מלך נִקְשֶׁה, אֻבַד
1422—1461 ואומלל כמוהו. בהיותו עוד ילד קטן בן שנה, גֻז נֵזֶר מלוכת צרפת מעל ראשו בתגרת ידי העלמה מארלעאנס, ובשבתו על כסא מלכותו בענגלאנד, הורַד מִמְּרוֹם הודו וכבודו אל תחתית בור השבי בתגרת ידי המלחמות הנוראות הנקובות בשם „מלחמות השושנה הלבָנה והאדומה״ (דיא קריג דער וייסען אונד ראָטהען ראָזע) —. כי ההערצאָג ריכאַרד מיאָרק חשב למשפט כי לו משפט המלוכה בענגלאנד יתר הרבה מאשר להיינריך הששי. ועל כן אסף אליו מפלגה גדולה אשר התנדבה ללחום את מלחמותיו וימרוד במלך היינריך וילחם בו בזרוע חשופה ומלחמת תנופה —. היא המלחמה הראשונה ממלחמות האזרחים בענגלאנד הנקראות על שם האותות אשר לראשי שתי הפלגות ההן, הלא הן „השושנה האדומה״ (לאַנקאַסטער) „והשושנה הלבָנה״
בית יארק (יאָרק) —. והנה אף כי נפל ריכאַרד במלחמה לפי חרב על
עדוארד הרביעי ידי גבורי ענגלאנד חיל המלכה, בכל זאת לא נעשתה ישועה
ה״א רכ״א—רמ״ג להיינריך המלך האומל, כי עדוארד בן ריכאַרד הבכור, נקם
1461—1483

את

את נקמת דמי אביהו , ויתגבר על כל מתקוממיו ואנשי מלחמתו , וישב על כסא המלוכה . הן אמנם כי סבוהו גם סבבוהו תלאות רבות ומצוקות עצומות , אך הוא בגבורתו ובאמץ לבו הצליח לאחרונה לשבת בכבוד והדר על כסא ממלכתו אחרי אשר הצמית בבור צלמות את חיי הײנריך מלאַנקאַסטער — הוא הײנריך אשר ישב ארבע פעמים על כסא המלוכה , וארבע פעמים בבית האסורים חליפות , עד אשר הִתְחַזֵּק עדוארד ויורידהו אל ירכתי בור השבי ושם בִּלָּה את מִפְּחוֹת ימי חייו עד בוא חליפתו , וגם בנו הומת בידי הוֹרֵג , ולא נשאר לו עוד בן אשר ינקום את נקמתו — . אפס כי עטרת המלוכה המגוללה בדמים , לא הביאה ברכה אל בית יאָרק . כי בני הבית ההוא היו עזי נפש ולא האמינו איש באחיו ולא סרה חרב מביניהם כל הימים . לראשונה מלא עדוארד את ידי מרצחי חָרש לרצות את קלאַרענסע אחיו לבל יהיה לו לאבן נגף על כסא מלכותו , ואחרי כן כאשר מת עדוארד , קם ריכֿארד השלישי אחיו ויהרוג את שני בני עדוארד הקטנים , ויתנשא וישב על כסא המלוכה , ויוסף עוד לעשות מעשה עריץ ואכזר בהאמינו כי באלה יְחַזֵּק את ממלכתו לבל תִּמּוֹט — . אך גם הוא לא נקה מנקמת האלהים על דמי הנקיים אשר שפך ועל כל המעשים הרעים אשר עשה באכזריות לבו . כי הײנריך טוּדאָר , נֵצר מגזע מלכי בית לאַנקאַסטער , אשר בָּרַח לארץ צרפת לבל יִסָּפֶה גם הוא בידי אויבי בית אבותיו , בא ביד חזקה ובזרוע נטויה לענגלאנד וַיִּלָּחֶם בריכֿאַרד השלישי בבאָסוואָרט (Bosworth) וַיְנַצְּחֵהוּ וַיַּכֵּהוּ לפי חרב וישב על כסא המלוכה בענגלאנד (ה"א רמ"ה 1485) . המלך הײנריך השביעי הזה , מלך בעוז ותעצומות , גם הנחיל את כסאו לבניו אחריו . ולמען עשות קֵץ למלחמת שתי הפלגות בארץ מלכותו , התחתן את בת עדוארד הרביעי , וַיַּשְׁבֵּת את המלחמה הארוכה והנוראה ההיא — . בספר דברי הימים לכל בני האדם לא תִמָּצֵא כמעט מלחמה איומה אשר נעשו בה הֶרֶג , רֶצַח וְאַבְדָן , אכזריות ותועבות ונאצות נִמְרָצות כאשר נעשו במלחמה ההיא „מלחמות השושנה הלבָנה והאדומה“ . שמונים אנשים מזרע המלוכה ומבחר בחורי האצילים והאפרתים , אָכלה החרב במלחמה ההיא . ועל כן השיגה יד המלך החכם ואביר הלב הײנריך השביעי לתת לכסא המלוכה עֹז וֶאֱיָל יותר מכל מלכי בית פלאנטאגענעטעס — .

ריכֿארד השלישי
ה"א רמ"ג—רמ"ה
1483—1485

בית טודאר
ה"א רמ"ה—שס"ג
1485—1603

הײנריך השביעי
ה"א רמ"ה—רס"ט
1485—1509

§ 448. שאָטטלאַנד בימי מלכי בית שטואַרט . בעת אשר רגזה ארץ ענגלאנד תחת המלחמות הגדולות ההן , היתה מלוכת שאָטטלאַנד הפרועה בידי מלכי בית שטואַרט , והאפרתים ובני מְרוֹם עַם הארץ היו כבירי כֹחַ ואנשי זרוע , כי נכסים רבים להם , ומספר עבדיהם ואנשי ביתם רב מאד , גם היו מְלֻמְדֵי קְרָב ומלחמה , עד כי כמעט משלו בממשלה בלתי מֻגבלה איש איש במכון שבתו — . האפרתים ההם חתרו תמיד להקטין את משפטי המלוכה ולהציב גבולות לכל הליכותיה , גם התאמצו לקרוע מהמלך את נכסיו ולספח אותם אל נכסיהם ,

ועל

ועל כן לא יִמָּצְאוּ בספר דברי הימים למלכי שטואַרט בְּמֶשֶׁךְ שְׁנוֹת מאות רבות, בלתי אם מלחמות וָקֶשֶׁר וּמֶרֶד וַעֲמַל המלכים לתת מִשְׁטָר וסדרים בתהלוכות האפרתים והאצילים הפרועים והשובבים, אשר הִקְשׁוּ את ערפם והכבידו אזניהם ולא אבו ולא שמעו להמלכים הישרים ההמה. ויהי כשבת יעקב הראשון על כסא המלוכה בשאָטטלאַנד, ויעמול לעשות סדרים ישרים בארץ ממלכתו, להשבית משובת האפרתים השובבים ולהשפיל עריצותם, קשרו עליו האפרתים קשר וירצחוהו באחד מבתי התפלות בעיר פערטה —. ועם הארץ נתנו את כִּתְרוֹ לבנו בכורו, ליעקב השני. המלך הזה יצא בעקבות אביהו ויגבר חילים גם הוא לרפא את משובת האפרתים, אך בהצותו את ענגלאנד פגעו בו עריצי אדם וימיתוהו, והוא היה אז בן שלשים שנָה —. וישב על כסא מלכותו יעקב השלישי בנו, ויהי רב פעלים וחכם לבב, ויתחכם לרפא את משובת האפרתים ועריצותם בדרך חכמה, וירם את קרן החכמה בכבוד, ויושיבנה על גפי מרומי קרת, ויתחבר אל תופשי חכמת החזיון (אַסטראָלאָגיע), חכמת הזמרה (מוזיק) וחכמת מלאכת הבנינים (אַרכִיטעקטור), ויאמן כי האפרתים יקחו מוסר בראותם עין בעין כי סכלים המה, נבערים מדעת ופראי אדם, ויעזבו את דרכיהם ומשובותיהם —. אך לא כאשר האמין כן היתה! כי הכסיל לא יחפוץ בתבונה רק יקנא קנאה גדולה בכל המחזיקים בה וַיִּתְאַמֵּץ להכרית מארץ זכרם — ועל כן קצפו האפרתים על המלך על אשר הוא מכבד ומושך חסד לעדת החכמים מבני דלת העם, ויקשרו עליו קשר, וירצחו את אנשי סודו ואוהביו הנאמנים, ואותו גרשו מן הארץ. והמלך האֹבד הזה בהיותו נע ונד בארץ, נטה אל בית הרחים אשר לאחד מאנשי מלחמתו לנוח שם מעמל הדרך, אך האיש ההוא הִכָּהוּ נפש ולא ידע כי המלך הוא. על כסא המלך הנרצח הזה, ישב בנו האביר יעקב הרביעי, והוא הָיָה גבור חיל, ויתהלך עם האפרתים כְּרֵעַ נאמן וכאחד מבני עדתם, ועל כן אֲהֵבוּהוּ בני מְרוֹם עם הארץ ואציליה ולא חרשו עליו מחשבות קשר וָמֶרֶד. בהיכלו נשמע תמיד קול שרים ושרות, קול מצהלות עַלִּיזֵי לב, ומשתה שְׁמָנִים עָשָׂה תמיד לכל האפרתים וַיְשַׂמַּח את לבבם בְּיֵין מלכות ובשחוק שעשועים. וכל הימים אשר ישב על כסאו, דבקו בו האפרתים לאהבה, כי זה דרכם לאהוב את המלך אשר יאמין בעבדיו ולא ישים בם תָּהֳלָה, ומחשבותיו כמחשבותיהם —. אך בכרתו ברית עם מלך צרפת ויעל למלחמה על ענגלאנד, הִכָּהוּ היינריך השמיני מלך ענגלאנד מַכָּה נִצַּחַת, את כל אביריו הִפִּיל לפי חרב, ויחרם את כל גבוריו, וגם המלך האביר הזה נפל חלל במלחמה על גבעת פלאָדדען (ה״א רע״ג 1513), וגויתו נמצאה בין המון אפרתים מחללי חרב אשר בחרו למות עם מלכם יחד מות גבורים —. על כסא המלך הזה, ישב בנו הצעיר

יעקב הראשון ה״א קס״ה—קצ״ו 1406—1437

יעקב השני ה״א קצ״ו—ר״כ 1437—1460

יעקב השלישי ה״א ר״כ—רמ״ח 1460—1488

יעקב הרביעי ה״א רמ״ח—רע״ג 1488—1513

יעקב החמישי היא רעג—ש״ב 1513—1542

יעקב החמישי, ובימיו נפלגה שאָטטלאנד לפלגות רבות וידיבו בחזקה על ארות דת ודין בהנהגות המדינה ובהליכות הדת והאמונה, ואז נפקדה הארץ ברעות רבות ושונות, בני העם השתובבו וילכו בשרירות לבם הרע, עשק רש וגזל משפט וכל תועבות ה׳ אשר שנא, פרצו בשערי הארץ כפרץ מים זידונים באין מעצור —.

§ 449. אירלאַנד. הייגריך השני היה המלך הראשון ממלכי ענגלאנד אשר נתן לו הפאפסט רשיון לעלות על אי אירלאנד בחרב ולרשת אותו. והנה אף כי לכד המלך ההוא את אירלאנד, בכל זאת לא היה שכר ועקב רב לעמלו, ובמשך כל ימי הבינים לא סרה מכל ערי אירלאנד למשמעת ענגלאנד בלתי אם עיר הבירה דובלין ובנותיה, ויתר הערים פנו לה עורף ולא קבלו עליהן את עול מלכותה —. המלחמות העזות אשר התחוללו באירלאנד מעת אשר הציגו בני ענגלאנד את כף רגלם עליה, שמו שמות בתוכה, האבידו את דת יושביה דת העתיקה המיוסדת על אדני המליצה מימי קדם קדמתה, גם כבו את שלהבת קנאת הדת הנוצרית אשר בערה בלבות תופשיה במאה השביעית ובמאה השמינית —. נגידי אירלאנד המכונים בשם מלכים, נשאו איש אל אחיו חרב, גם עשו מלחמה עם האנגלים־הזאַקסען אשר לכדו את ארץ מולדתם, והמלחמות ההן השיבו אחור את ידי האזרחים מעשות תושיה במקנה וקנין ובכל מלאכת עבודה ותרשת המעשה —. ספרי דברי הימים לבני אירלאנד בימי הבינים, לא יספרו לנו כי אם את המעשים העזים והזרים אשר עשתה אז עדת האבירים, את המלחמות הכבדות אשר לחמו האפרתים ואת גבורות ימינם בצודם ציד חית טרף ובני שחץ —. העם יושב הארץ הלך חשכים, ואור ההשכלה לא נגה עליהם, האפרתים הכבידו את ידם עליהם, והכהנים הנהיגו אותם ויטום לחפצם —. צלמות ולא סדרים בכל הארץ, אין משפט, אין חסד, אין צדקה ואין כל מדה נכונה —. גם אחרי אשר נתנו מלכי ענגלאנד אחזות נחלה באירלאנד (לאפרתי ענגלאנד) אשר אוו לשבת שם, גם אז לא הוטב מצב אירלאנד ולא נרפאו משובותיה כי אפרתי ענגלאנד אשר ישבו בה ויאחזו בתוכה, התערבו עם ילדי הארץ, וברבות הימים התאחדו ויהיו לעם אחד, ולאחרונה המירו גם את לשונם ואת מדותיהם ודרכי חייהם בלשון בני אירלאנד ובמדותיהם ובכל הליכות חייהם, גם החליפו את בגדיהם ואת שמותיהם בבגדי ילדי הארץ ההיא ובשמותיהם — והאפרתים ההם הקשו מאד את ערפם לבלתי תת לכל חכמה ומוסר מהלכים בארץ, עד כי נלחצו בני ענגלאנד להניף גם עליהם חרב כעל בני אירלאנד ולאכוף אותם בחזקת היד לקחת מוסר ולבקש דרכי ההשכלה —. השנאה העזה אשר שנאו בני ענגלאנד את האפרתים ההם אשר מארצם יצאו וישחיתו את דרכם על ארץ אירלאנד, הוסיפה עוד אש ועצים הרבה על שלהבת המלחמות המתלקחות ביושבי האי ההוא, הרבו עוד את פרעות האירלאנדים ואת משובותיהם, גם הגדילו את המשטמה הגדולה אשר משלם בין המנצחים והמנוצחים.

3. שפאניה ופארטוגאל (Испанія и Португалія)

§ 450. שְׁנוֹת מאות רבות מלכו מלכים שונים בממלכות אַרַאגאָניען , קאַסטיליען , ופאָרטוגאַל אשר היו ממלכות נפרדות אשה מרעותה , ולכל אחת היו סדרי מלוכה והנהגות מדינה שונות כפי רצון מלכיהן ושריהן ועם הארץ . ממלכת אראגאָניען התאמצה תמיד להרחיב את גבולה לפאת מזרחית וַתְּסַפַּח אליה את ארצות החוף (קיסטענלאַנדער) הנקובות בשם קאַטאלאָניען , וואלענציא (Valencia) ומורקיא (Murcia) , גם לכדה לה את איֵי הספרדים הנקראים בשם מאַלאָרקא ומינאָרקאַ , ולפעמים הביאה תחת ידה גם את כרדיניא וסיציליא, ובימי המלך אַלפֿאָנס החמישי , לכדה בחרבה הקשה גם את נעאַפּאַל . וממלכת קאַסטיליען התאמצה להרחיב את גבולה לפאת דרומית , על כן עשתה מלחמות רבות את הערביאים הנקובים בשם מוירען (Mauren) , ויקרעו מידם את קאָרדאָוואַ , את סעפֿילאַ ואת קאַדיקס (Cadix) . המלחמות ההן פעלו כפולה עזה על הספרדים , על תכונת נפשם , על מדותיהם ועל כל דרכי חייהם : 1) כי הולידו בלבות הספרדים תשוקה נמרצה לעשות מלחמות ולקנות להם שֵׁם כשם הגבורים אשר היו לפנים בארץ , וַיְּלַמְּדוּ מִנִּי אז את ידיהם לַקְרָב ואצבעותיהם למלחמה , וינשאו את כחם וגבורתם ככל עדת האבירים אנשי הַשֵּׁם , גם הִטּוּ למליצות ושירים אזנם , ויאהבו את שירי אהבים (ראָמאַנטישע דיכטונגען) ואת נעימות הזמרה (מוזיק)—. 2) על ידי המלחמות ההן התחזקה קנאת הדת (רעליגיאָנסאייפֿער) בנפשות הספרדים , וַיְחַזְּקוּהָ במכמרים בל תִּמּוֹט , עד כי רמה יד הדת בארץ ספרד על כל משפטי המדינה ומלכותה בכל מֶשְׁלָה —. 3) המלחמות ההן הֵעִירוּ בלבב הספרדים רגשי חוֹפֶשׁ והדרור ורגשי כבוד וָעוֹז , ועל כן היה בידי נשיאי ספרד כֹּחַ לְחַוּוֹת דֵּעָם בכל עת אשר התאספו שרי המלוכה לַמְתִּיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם , ודבריהם היו נשמעים כדבר מלך שלטון , אשר לא היתה כזאת ביתר הממלכות בכל ארצות איירופא . בלעדי נשיאי אַראַגאָניען ואציליה , לא נעשה כל דְּבַר חק ומשפט בארץ גם לא הוּשַׂם מס על עם הארץ , ומבלעדם לא יכול גם המלך לבחור לו יועצים ואנשי סוד — . בכל עת אשר היתה מריבה בין הנשיאים ובין המלך , הגישו עצומותיהם אל בית משפט מיוחד אשר ישבו שם שופטים חכמים ונבונים אשר דבר אין להם עם המלך ועם הנשיאים , ועל כן לא הִכִּירוּ פנים במשפט ויוכיחו בצדק מי הצדיק — .

אלפאנס החמישי ה״א קע״ו—רט״ז 1416—1456

§ 451. בין מלכי אַראַגאָניען עשה לו שם גדול המלך האביר פעטער השלישי אשר לכד בגבורתו את סיציליא , ובין מלכי קאַסטיליען נודע לתהלה המלך אלפֿאָנס העשירי המכונה בשם חכם (דער וויזע) . המלך הזה אהב מאד להתחקות על שרשי חכמת התכונה (אַסטראָנאָמיע) , חכמת החזיון (אסטראָלאָגיע) ,

פעטער השלישי ה״א מ״ב 1282. אלפֿאנס העשירי ה״א י״ב—מ״ח 1252—1284

חכמת הזמרה (מוזיק) ותכמת המליצה (דיכֿטקונסט). הוא הגדיל את בית המדרש הגדול (אוניוועריזיטאֶט) אשר בעיר סאלאַמאַנקאַ, הִרְחִיב את הליכות לשון ספרד, גם מלא את ידי חכמים וסופרים לכתוב ספרי דת ודין וספרי דברי הימים, למען ישוטטו רבים לקנות מדע ולהביא לבב חכמה. אפס כי בכל חכמתו ורוחב דעתו, חסרו לו ידיעות דרכי התבל ותהלוכות בני האדם — . לבעבור השֵׂג את כְּבוֹד עטרת קיסרי רומא, ולהפיק את תשוקת לבבו לִיקר תפארת גדולה ותענוגות בני אדם, הכביד את אכפו על עם הארץ וישם עליהם מסים כבדים, ועל ידי פִּזְרונו הרב והעצום, גם בגלל אשר הפך את כסף המטבעות לסיגים, הביא על ארצו מהומות רבות. אלפאָנס הי"א נצח את המורען על נהר סאלאַדאָ, וילכוד את מבצר אַלגעציראַס בארץ אַנדאַלוזיא (Andalusien). מוצא לכסף הרב במלחמה ההיא, מצאו הנשיאים

אלפאנס הי"א
ה"א פ"ד—ק"י
1324—1350

בְּשׂוּמָם על העם מס כָּבֵד (Alcavala). המס ההוא הוּרַם מכל הנכסים ומכל הסחורות אשר מְכָרוּם בעליהם או החליפו אותם בחֲפָצים אחרים. ומעת ההיא רבץ המס הזה בארץ ספרד ויהי למוקש לדרכי המסחור — . אחרי מות המלך הזה, ישב על כסאו פעטער בנו האכזר והעריץ (דער גרויזאָמע), והוא שפך את אכזריות חמתו ואת עריצותו על נשיו, על אָחיו ועל קרוביו ושאֵרי בשרו, על האפרתים והנשיאים ועל כל עם הארץ, עד אשר קם עליו אחיו האביר וילחם בו, ובעזרת גדודי הצרפתים אשר שכר, התגבר עליו ויהרגהו, וישב על כסא מלכותו — . באחרית ימי המאה החמש עשרה לספירת הנוצרים נהיתה חדשה בארץ ספרד, כי פֿערדינאַנד הקאַטהאָלי מלך אַראַגאָניען לקח את איזבל (איזאַבעללאַ) מַלְכַּת קאסטיליען לו לאשה, ועל פי הדבר הזה התאחדו שתי הממלכות ההן (אראגאָניען) וקאסטיליען לממלכה אחת, ועת חדשה התחוללה על ארץ ספרד — .

פעטער האכזר
ה"א ק"י—קכ"ט
1350—1369

איזבל מלכת
קאסטיליען
ה"א רל"ד—רס"ד
1474—1504

452 § . פֿערדינאַנד ואיזבל הִטו אזנם לעצת ההגמון קסימענעץ (Архіепископъ Сименесъ), וילכו במועצותיו בהליכות המלוכה — . שניהם חתרו בכל עוז וְאֱיָל להַצעיר את כֹּחַ האפרתים והכהנים ולהגדיל את תעצומות הוד המלך וֶעֱזוּזוֹ. להוציא לאור את המזמה הזאת, הטה פֿערדינאנד את לבב הפאפסט להקימו עַל עַל שלשת חברות האבירים אשר בקאסטיליען, אשר אוצרותיהם מלאים עֹשֶׁר וכל הון יקר, גם למלא את ידיו להקים את הכהנים הראשים בארץ ממלכתו. אחרי כן הסיר את האפרתים מהיות עוד שופטים בערי המדינות, וכל ריב וכל משפט יובא רק אל בתי המשפט אשר להמלך ואל השופטים אשר יקים הוא בארץ. גם הקים אנשי חיל מְזֻיָּנִים (Gensdarmerie) לשמור את שלום הארץ ולהשבית ריב וחמס בכל ערי המלוכה. וכל זאת עשה לבעבור תת עוז וְעָצמה לכסא מלכותו. אך הדבר אשר הִרבה עוד להעלות את עוז המלך עד מְרוֹם קִצּוֹ, היה המשפט הנורא

פערדינאנד
הקאטהאלי
ה"א רל"ט—רע"ו
1479—1516

הנקרא

הנקרא בשם „משפט האינקוויזיציאָן" והכח אשר היה ביד המלך להקים את נגיד
בית המשפט ההוא (גראָס-אינקוויזיטאָר) ואת כל השופטים. משפט עוז מלך כזה
הֶחמוּש בכלי נֶשק הדת והאמונה, הִפִּיל חִתַּת ופחדי מָוֶת על היהודים ובעלי דת
מחמר אשר קבלו עליהם את דת הנוצרית ובמסתרים הם מחזיקים בדתי אבותיהם,
גם על חבר הכהנים ואנשי הרוח מילדי הנוצרים, הֵפִיץ פַּלָּצוּת ובלָהוֹת, כי איום
ונורא הוא המשפט הארור הזה! תֶּחרד כל נפש וְתִתְפַּלַּץ רוח כל בָּשָׂר איש לשמעו
ולזכרו, וכל שפתי נאמנים גם עט כל סופר מהיר אין בהם כֹּחַ לספר וּלְתָאֵר
אחת מרבבות הרעות הנוראות אשר הביא משפט דמים הזה בארץ ספרד. מלחמות
האזרחים עם נהרי נחלי דמים השוטפים לרגליהן, דֶּבֶר הַוּוֹת, קֶטֶב יָשׁוּד וכו'
משלחת מלאכי שְׁאוֹל ושחת, לא הֵרֵעוּ ולא השחיתו כמשלחת מלאכי האינקוויזיציאָן
הרעים! על פיהם ירדו אלפי נפשות נקיים לתחתיות בתי האסורים, שם עֻנּוּ
בכלי מְעַנִּים ובכל חבלי המות וּמְצָרֵי שאול, עד אשר הִתְוַדּוּ על עונות ופשעים
אשר לא עשו מעודם, ואז הובלו בקול המון חוגג אל מקום הַתּוֹפֶת והושלכו אל
מוקדי אש לְהִשָּׂרֵף חיים (Auto de fe), או הובאו לבתי האסירים אשר רוחם רוח
קֶטֶב מרירי ורקב עצמות לשבת שם בדד ובמחשכים כמתי עולם עד יום מותם —.
אין מספר לקרבנות וְעוֹלוֹת כאלה אשר הקריבו כהני האינקוויזיציאָן עולה כליל
על מדורות אש שנה שנה! מעיר סעפִילְלאַ נפתחה הרעה הנוראה ההיא על כל
ארץ ספרד, כי בעיר ההיא נוסד לראשונה בית מושב האינקוויזיציאָן (ה"א רמ"א
1481), ועד מהרה רבו בתוכה אסיריה מיושביה! בשנה הראשונה נשרפו בעיר
ההיא שתי מאות וששים ושמונה יהודים, ובמקומות הקרובים אליה נשרפו שני
אלפים איש, שבעים ותשעה נפש אֻסרו בנְחֻשתים והָחרמו לשבת באשמני בית
האסורים עד בוא חליפתם, ושבע עשרה אלף איש הֻכּוּ בשוטים ועקרבים ויְעֻנּוּ
בענויים רעים ומרים ממר המות! —. אחרי כן בנו כהני האינקוויזיציאָן לפני
שערי סעפִילְלא חומת אבנים מרובעות, ובתוכה מקום רחב ידים להכיל בקרבו
המון אנשים רבים, ואל המקום ההוא הובאו האנשים אשר נחרץ עליהם משפט
שרפה וסביבות החומה הציתו הכהנים אש, והאבדים ההם נחנקו שם בערפלי
עשן וקיטור לאט לאט ונצרבו בחֹם לַהַט —. אנקת בני תמותה ההם וזעקת
דמיהם עלתה באזני הפאפסט ונגעה עד לבו, ויאמר להקל את כֹּבֶד המשפט העז
ההוא, והיהודים האומללים קִוּוּ כי מהרה תבוא תשועתם. אך תקותם שבה ותהי
לְבַער! כי בשנת (ה"א רמ"ה 1485) הוּקם טהאָמַאס טאָרקוועמאַדאַ לראש שופטי
האינקוויזיציאָן (גראָס אינקוויזיטאָר), והוא הוסיף לתת עוד עוז ותעצומות למשפט
העז ההוא, גם הקים עוד ארבעה בתי משפט כאלה להיות רֹדים על יחו בשבט
ברזל. מִנִּי אז הוּעֲלוּ צאן אדם לאלפים לְעוֹלָה כָּלִיל על מוקדי אש! מִנִּי אז
הרחיבה שְׁאוֹל האינקוויזיציאָן נפשה ופערה פיה לבלי חֹק, לבלע ולהשחית את
היהודים באין מציל! —. כל איש אשר ידע את אחד מהאנוסים אשר שב לדת
אבותיו ולא גלה זאת לאזני השופטים ההם, היה בן מות ולא הועיל לו כל כֹּפֶר.

גם

גם את הרבנים הביאה האינקוויזיציאָן בשבועת האָלה לגלות את האנוסים המחזיקים בדת אבותיהם בסתר, ואם החרש יחרישו ולא יַ־לד אותם, אחת דתם לְהִשָּׂרֵף באש חיים! —. סוף דבר כי האינקוויזיציאָן שָׂמָה שַׁמּוֹת בארץ ספרד, האבידה את חכמת חכמיה, השמידה את מבחר סוחריה, השחיתה את בחירי חכמי חרשיה ובעלי מלאכת מחשבת אשר בתוכה, בררפה בחרב את היהודים, כי הם היו תופשי החכמה והמסחור, בעלי מלאכת מחשבת וחכמי חרושת המעשה בארץ ספרד —. ולאחרונה האיצו כהני האינקוויזיציאָן במלך פֿערדינאנד השני ובאיזבל המלכה אשתו לְגָרֵשׁ כָּלָה את כל היהודים מארץ ספרד לבעבור טַהֵר את הארץ מכל בעלי דת אחרת ולא תשאר בה רק דת נוצרית קאַטהאָלית לבדה, המלך והמלכה נאותו להם בכל אות נפשם לעשות כדבר הזה —. את דבר גלות הַחֵל ההוא יסַפּר השר החכם הנעלה דון יצחק אברבן אל בדברים קצרים ונמרצים ככל אשר ראו עיניו, ועל כן נספר בזה ככל אשר כתב הוא בלשונו הצחה, הלא כה דבריו: „בשנת מזר״ה ישראל לכד (פֿערדינאנד) מלך ספרד כל מלכות גראַנאַדא והעיר הגדולה (הנקראת גם כן

גלות ספרד ה׳א רנ״ב 1492.

בשם) גראַנאַדא, (עיר) רבתי עָם, שרתי במדינות, ובחזקתו ותובה לבו חלף רוחו ויעבור ואשם, ויאמר במה אתרצה לאלהי המאזרני חיל למלחמה, ובמה אקדם לקוני אשר נתן את העיר הזאת בידי אם לא בהביאי תחת כנפיו את העם ההולכים בחשך, שה פזורה ישראל, הבת השובבה, או להשליכם מעל פני אל ארץ אחרת, לא ישבו עוד בארצי ולא יכונו נגד עיני, ולכן יצא דבר מלכות מלפני לכל משפחות בית ישראל: אם תאבו ושמעתם להיות עמנו לעם אחד, טוב הארץ תאכלו כמונו היום, תשבו בארץ ותסחרוה ואם תמאנו ומריתם, קומו צאו מתוך עמי מארצות ספרד, סעפֿיללאַ, סיציליאַ, מאַיאָרקאַ וסאַרדיניא אשר תחת ממשלתי, ובמשלש חדשים לא תשאר פרסה מכל אשר יִקָּרֵא בשם יעקב בכל מדינות מלכותי —. כעת היותי שם אני בחצר בית המלך, יגעתי בקראי, נחר גרוני, דברתי אל המלך פעמים ושלש, במו פי אתחנן לו לאמר: הושיעה המלך! למה תעשה כה לעבדיך? הרבה עלינו מהר ומתן, זהב וכסף, וכל אשר לאיש מבית ישראל יתן בעד ארצו! קראתי למאהבי רואי פני המלך לבקש על עמי, ורוזנים נוסדו יחד לדבר אל המלך בכל עוז להשיב את ספרי האף והחמה ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים לאבדם, אך הוא האטים אזנו משמוע ולא ישוב מפני כל, והמלכה עומדת על ימינו לשטנה, הטהו ברוב לקחה לעשות מעשהו ההל וגמור. יגענו ולא הונח לנו, לא שלותי ולא שקטתי ויבוא רוגז! וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו, ובכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, אבל גדול ליהודים, ותהי חרדה גדולה, צרה כמבכירה אשר כמוה לא נהיתה מיום גלות יהודה מעל אדמתו על אדמת נכר, ויאמרו איש אל אחיו חזק ונתחזק בעד דתנו ותורת אלהינו, אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו ומתנו — וילכו בלא כח שלש מאות אלף רגלי, העם אשר

אנכי

אנכי בקרבו, מנער ועד זקן, טף ונשים ביום אחד מכל מדינות המלך, אל כל אשר היה שם הרוח ללכת ילכו —. " הנה כי כן עזבו היהודים את בתיהם ואת כל הונם ורכושם, את תקותם ואת מחמד עיניהם ומשא נפשם למען תורתם ודתם! בלב אָנוש וכאב נצח עזבו את ארץ מולדתם, ארץ צבי לכל הארצות, היקרה להם מכל יקרת חלד ואשר ישבו בה אבותיהם יותר מאלף שנה. בלב אנוש וכאב נצח נשאו על כַּפַּיִם את משואות מקדשם ושרידי קדשיהם להיות נודדים בגולה עד אשר ימצאו ארץ אחרת אשר תפלתם לאֵל אחד לא תחשב להם לחטא משפט מות, אשר על שמרם את אֵש דָת לא יִשָּׂרְפוּ באש זרה, ואשר יוכלו לשפוך כמים לבם נֹכַח אלהי ישראל, אולי ישקיף וירא משמים —.
"מרגולים האבדים ההם הלכו רבים למלכות פּארטוגאל גם למלכות נאַוואַרה, והנה צרה וחֲשֵׁכָה ואפלה מנודח! כי מְצָאוּם צרות רבות הַשֹּׁד והשבר, הרעב והדֶבר, ומהם שָׂמוּ בים דרך ונתיבה במים עזים, אך גם שם היתה בם יד ה' להֻמם ולאבדם, כי רבים מבני שוממה נמכרו לעבדים ולשפחות בכל גלילות הגוים, רבים טֻבעו במצולות ים, ורבים שֹׂרְפוּ באש כי נשרפו אניותיהם ותבער בם אש ה'. גם הדביק בהם ה' את הדֶבר, והיו לזועה לכל ממלכות הארץ, עד כי ספו תמו מן בלהות ונשארו מעט מזער מהרבה, יהי שֵׁם ה' מבֹרך! —. " ועל טוב יזכר שֵׁם הפאפסט אלכסנדר VI אשר פתח שערי רומא לגולי ספרד ההם ויתן מקום בתוכה לחמש עשרה אלף גולים.

453. § גלות המוירען מעל אדמתם. מהאכזריות הנוראות אשר עוללו הספרדים בימים ההם, תֵּחָשֵׁב גם גלות המוירען. עשר שנים רצופות לחמו פערדינאנד ואיזבל בהמויערן עד כי לאחרונה גברו מהם וילכדו את מלכות גראנאדא בחוזק יד, ויעבירו קול בכל הארץ מטעם המלך והמלכה לאמר: "שתים אנחנו נוטלים עליכם בני מוירען! אם לעזוב את דת מחמד ולהיות נוצרים כמונו, או לעזוב את ארץ מולדתכם ולהיות נודדים בגוים, ועתה בחרו לכם! —. "
אז בחרו רבים לעזוב את ארצם ומולדתם מֵעֲזוֹב את דתם, ורבים נשארו על אדמתם ובשאט בנפש קבלו עליהם את דת מְנַצְּחֵיהֶם, אך האינקוויזיציאָן האכזריה שמה עליהם את עֻלָּהּ, עֹל הברזל, וראשיה העריצים שרפו את כל ספרי החכמה אשר חִבְּרוּ בעלי דת מחמד, דָשׁוּ את בשרם בקוצי המדבר וברקנים אם נָטוּ מִלוֹא השערה ממנהגי הנוצרים אשר גם הנוצרים דָשִׁים אותם בעקבם. שרפו אותם באש על כל דִבַּת שקר, על כל צל חָשָׁד ועל כל עדות שוא אשר העידו בהם שונאיהם ומְנַדֵיהֶם — עד כי כשל כֹּחַ הַסַּבָּל ונלאו נְשוא עוד את עָקַת האינקוויזיציאָן וַעֲקַת הממשלה העזה, וימרדו פעמים רבות במלכות ספרד, אך בכל פעם כשלו ונפלו, והממשלה גם האינקוויזיציאָן הוסיפו עוד לענותם לבעבור כַּלוֹתָם —. אך כל הרעות הנוראות ההן כאין וכאפס נחשבו מול הרעות אשר מצאו אותם בימי המלך פיליפפ השני אשר רוח הפאַנאַטיזמוס כרוח שַׂעַר קֶטֶב התנוסס בקִרבו לבלע את כל בעלי דת אחרת אשר לא מבני דת הקאטהאָלית הם,

גם

גם בימי המלך אשר ישב על כסאו אחריו הנקרא גם הוא בשם פיליפפ (פיליפפ השלישי). לראשונה גזרו עליהם לבל ידברו עוד בלשון ערביאית, לְשון אבותיהם ולשון ארץ מולדתם, לבל ילבשו עוד בגדי ערביאים, לבל יהגו עוד בספרי חכמי בני עמם, ולא ילכו עוד בכל חֻקות אבותיהם. האומללים ההם הִטו את שכמם גם להגזרות הרעות ההן, אך מבלתי יְכולֶת לִמְחות גם עקבות מתצאותיהם ועקבות דתם המחתרית, גרשה אותם הממשלה באף ובחֵמה מארץ ספרד. שמונה מאות אלף איש, אנשים ונשים, זקנים עם נערים, עזבו את ארץ מולדתם, את שדמותיהם ועמקיהם העוטפים בר וכל מֶגד תבואות שמש וגרש ירחים, את בתיהם זאת רכושם, את כל הונם ועזבונם, ויצאו בגולה להיות נודדים בארצות נכריות. אחרי גלות המוירען מספרד, נָשַׁמו עד מהרה כל השדות והגנים הַפֹּרִים אשר בפאתי נגב, נָדַמּו נְאות השלום, אָבְלָה אֲדָמָה, שֻׁדַּד דָּגָן, אָבַד קְצִיר שדה, וכל עֲצֵי פרי הלולים יָבֵשׁו. כפרים בנוים בנָוה הֻכּו שְׁאִיָּה, ערים מלאות תשואות והמון עושי מלאכה, הורקו וַתְּשֻׁמֶּנָה. ענִי, חֹסֶר לחם וְנִקְיון שִׁנַּיִם, גם עצלות ושפלות ידים, תִּרְבֶּצְנָה בִנְפוֹת היפות אשר היו מלאות עֹשֶׁר וכל טוב, ואשר שרידי תפארת קַדְמוּתָם יֵרָאו עוד עד היום. ככה שָׁקְעָה סְפָרַד בְּיוֵן מצולות השחת בגלל משובתה ורעת רעתה! ככה נפלה נפלה פלאים ארץ חמדה ההיא וּצְבִי לכל הארצות! הצלחתה עָפָה כחלום, עָשְׁרָהּ גָּז חִיש וַיֻּדַּד כחזיון ליל, חרב ודם לא סָרו משעריה מני אז ועד עתה — ומי יודע מתי תשוב מקנאת דָּתָהּ וּמְשׁוּבָתָהּ וְתָשׁוּב לְקַדְמָתָהּ ? ? ! ! — — .

פארטוגאל

454. § בימי מסע הצלב הראשון הצליח הגראף היינריך מבורגונד במלחמותיו אשר לחם עם המוירען, ויקרע מהם את ממשלתם אשר על יד לאַפּאָרטאָ (Porto Gale) וַיְיַסֵּד שם את ממלכת פּאָרטוגאַל, וישלוט בה בתחלה רק בְּתור נציב מלך קאַסטיליען (ד"א תתצ"ט 1139). ובנו אַלפאָנס הראשון הפליא לְהֵעָזֵר וינַצח את הערביאים על יד אוריקווע (Ourique), גם לכד את אַלגארביען, ואז שָׂם עליו את שֵׁם כְּבוד "מלך פּאַרטוגאַל", ולא סָר עוד לְמִשְׁמַעַת מלך קאַסטיליען, ויתן חוקים טובים בארץ ממלכתו (ד"א תתק"ג 1143). ואחרי ימים מעטים לכד גם את ליסאַבאָן בעזרת נוסעי הצלב אשר נלוו אליו, ויבחר בה להיות עיר הבירה ומושב כבוד מלכותו. אחרי כן הִתְרַצָּה לָתת מס להפאפסט אלכסנדר השלישי לבעבור יקים בידו את ממלכתו, והפאפסט התרצה גם הוא לחזקו ולכונן את כסאו בפאָרטוגאַל (ד"א תתקל"ט 1179). בנו הגבור סאַנכאָ הראשון עשה מלחמה את מפלגת הערביאים הנקובה בשם אַלמאָהאַדען וינצחם על יד סאַנטאַרעם (ד"א תתקמ"ד 1184), ובכחו וגבורתו החזיק את ידי האכרים עובדי האדמה, גם בנה להם כפרים רבים וחצרים, ועל כן כִּנוהו בני דורו בשם ידיד האכרים. ראשית הקורות וְהָעִתּות אשר עברו על

ממלכת פאָרטוגאַל עד שנת מאה החמש עשרה, הלא הן: המלחמות והנצחונות אשר עשו גבוריה אנשי החיל באפריקא הצפונית, בלכדם שם את קיטא ואת טאַנגער; המסעות הגדולים אשר נסעו מַלָּחֶיהָ על הים וְגלו איים וארצות חדשות עד כי רחבה פארטוגאל וְנִסְבָה ויצא שְׁמָהּ בגוים; המלחמות הרבות אשר התחוללו בקרבה בין המלך ובין האפרתים, והמלחמות אשר לחמו את המירען ואת הקאַסטיליאַנים, את הפאפסט ואת חבר הכהנים בעלי זרוע רמה וכבירי כח בימים ההם. בין מלכי פארטוגאל התנוסס פעדראָ הָעַז (דער שטרענגע) אשר עשה נקמות נוראות בכל האנשים אשר רָצְחוּ את נפש אינעץ דע קאַסטראָ רעיתו אהובה והיפה בנשים במצות אביהו, וכמוהו היה גם יאָהאַן בנו בן־לא־אמת (דער אונאֶכֿטע) אשר לכד ערים רבות בארץ אפריקא. בימי המלך יאָהאַן השני ועמנואל הגדול הופיעה על פארטוגאל תקופה חדשה מלאה הוד והדרת כבוד.

פעדרא העז
ה"א קי"ז—קכ"ז
1357—1367
יאהאן בן־לא־אמת
ה"א קמ"ה—קצ"ג
1385—1433

יאהאן השני
ה"א רמ"א—רנ"ה
1481—1495
עמנואל הגדול
ה"א רנ"ה—רפ"א.
1495—1521

---

4. a) איטליא (Италія)

§ 455. בימי הבינים התנשאו שתי כנסיות חפשיות (רעפובליקען) באיטליא העליונה: ווענעדיג (Венеція) וגענויא (Генуя), ותלכנה מחיל אל חיל על פי מסחר ומעבר אניות, עד כי יכלו להתחרות את ארץ יָוָן בימי קדם קדמתה והצלחתה. כְּנֵסִיַּת ווענעדיג נשאה עיניה אֶל יַם אדריאַטי וְיַם אֶגאֶאֵי ותלכוד שם איים רבים ונפות ומחוזות המיוסדים על חֻפי הימים ההם, ויכוננו שם מבואות לאניותיהם, בתי אוצרות לסחורותיהם ומרכולתם, עד כי הֵסֵבּוּ אליהם את סחר כל ארץ הקדם. העיר הנפלאה ווענעדיג בנויה על איים שונים המחוברים יחד על ידי גשרים ומעְברות מעשי חכמי חרשים וידי אמנים גדולים, ותהי סְחַר גוים, דלתות כל ערי המסחר בארץ המזרח, ועל כן גדלה והעשירה, עָתְקָה גם גברה חיל. בתוכה התנשאו בתי תפלות מפארים, היכלי כָבוד מרחיבי בת עין, רחובות וּשְׁוָקים נחמדים למראה, ובנינים גדולים ונפלאים על פני המים (Rialtobrücke), הם כָּללו את יפיה ויעשוה לעיר כְּלִילַת יופי ומשוש כל ערי התבל. אך הוֹדָהּ והדרה, יְקַר תפארת גדולתה ועושר כְּבוּדָהּ וכל חֹסֶן זֹהַר יפעתה, לא יכלו למלאות את חֹסֶר הדרור והחופש אשר שֻׁדַּד ממנה בתגרת ידי ארונים קשים. כי במאה שלש עשרה וארבע עשרה לספירת הנוצרים, ספו תמו כל משפטי הַמִּשְׂרָה אשר היו בידי העם מימי קדם (דעמאָקראַטישע פֿערפֿאססונג), ועל מְעִי מַפַּלְתָּם התנשאה ממשלת האפרתים והאצילים, ממשלה אשר הנחילוה האבות לבנים (ערב. אַריסטאָקראַטיע), ממשלה רָמָה ועזה אשר רָבְצָה על בני העם וַתְּדַכְּאֵם תחת רגליה. בראש ממשלת האפרתים הוקם רב ושליט המכונה בשם דאָגע, והוא משל בממשלה מגבלה כפי

אשר

אשר מָרוּ לו האפרתים הבותרים בו, וכל כֹּחַ הממשלה היה רק בידי אנשי העצה הגדולה אשר נבחרו מראשי המשפחות הרמות ושמותיהם נכתבו בספר הנחמד המכונה בשם ספר הזהב. לבל יתפרצו בני העם מפני האפרתים אדוניהם לשנות מחוקי ממשלתם ולעשות חדשות במדינה, הקימו המושלים האפרתים עשרה שליטים וימלאו את ידיהם לענוש את כל מפירי חוק הממשלה וליסרם מוסר אכזרי כטוב וכישר בעיניהם. השליטים ההם, רדו בעם בשבט ברזל, ואל משמעתם סרו כל שופטי העיר (שטאַאטספאָליציי). גם היו להם גדודי מרגלים (שפיאָנען) ומלשינים (אַנגעבער) ובתי בקוֹרֶת (שטאַאטסאינקוויזיציאָן). בבתים ההם היו בתי כלאים בתחתיות ארץ אשר שם הָשלכו כל האנשים אשר היה את לבם להתקומם על אכזריות ממשלת האפרתים, ושם עֻנוּ בכלי מְעַנִים ובכל חבלי המות. על כל צעד וצעד מִצְעָדֵי בני העם, שוטטו שבעה עינים, כל אֹמֶר וכל הֶגֶה אשר יצא מפיהם, נשקלו במאזני משפט, כל מבטא שפתם הובא באזני השופטים, כל כְּתָלֵי הבתים היו נְבוּבִים, ובהם התגנבו המרגלים להקשיב ולהאזין כל שיחה קלה אשר ישיח איש עם שוכבת חיקו ועם יוצאי חלציו חדר בחדר, ואין איש מרים ידיו ורגליו מבלי אשר יתחקו עליהם מְרַגְלֵי חֶרֶש — לשוא התאמץ הדאָגע מאַרינאָ פאַליערי להשבית את ממשלת זדון ההיא מוענעדיג! לשוא נִלְוּוּ אליו המון רב מבני העם, וגם גבורים עריצים אשר השליכו את נפשם מנגד להלחם בעדת הגאיונים ההם! כי כל חבריו ותומכי ידו כשלו ונפלו (ה״א קט״ז 1355) וגם הוא נפל בידי השופטים האכזרים וישפטוהו במשפט מות —. התשוקה העזה לאסוף כַּחוֹמֶר כסף ולצבור זהב מבלי שָׂבעה, הִקְשִׁיתָה את לבות אזרחי ווענעדיג, ותשובבם משובה נצחת מאנה להרפא, עד כי לא הפנו אבות אל בנים, לא שמרו את משמרת דתם ותורתם, ולא שמו עינם ולבם רק על בצעם, למלאות בתיהם הון ועושר, ואוצרותיהם כסף תועפות וזהב אין קֵצֶה —. במאה ארבע עשרה וחמש עשרה לספירת הנוצרים, חגרה ווענעדיג בעוז מתניה ללכוד נפות ומחוזות בארץ איטליא פנימה, ובגבורת ידי שרי חילים מלומדי מלחמה, תפשו את וועראָנאַ, את פאדוא ואת ברעסציא, ועוד ערים ומדינות באיטליא העליונה, וישפכו את ממשלתם עליהן. אך לרגלי הנצחונות ההם, התעוררו דברי ריבות בין שליטי ווענעדיג ובין שליטי יתר ארצות איירופא הקרובות אל הערים והמדינות ההן אשר לכדו, ורבות פעמים קמו עליהם בעלי ריבם להכחידם מן הארץ וכפשע היה ביניהם ובין האבדון — ומה גם בראשית ימי המאה השש עשרה, אשר אז נוסדו מלכי ארץ ויכרתו עליהם ברית להשמידם ולכלותם. בעלי הברית ההיא היו הקיסר מאַקסימיליאַן (ה״א רס״ח 1508), לודוויג XII מלך צרפת פערדינאַנד הקאַטהאָלי מלך אַראַגאָניען, גם הפאפסט יוליוס השני. ארבעה איתני תבל ההם באו בברית יחדו להעביר ממשלת האפרתים מווענעדיג ולחלק אותה ביניהם, וכבר עלו הצרפתים כשואה על ווענעדיג וַיִטוּ ידם עליה בכובד מלחמה, אך חכמי היועצים אשר בתוכה הצליחו לפַלג את הברית ההיא ולחַלק את לב בעליה,

ובערמתם

ובערמתם משכו אליהם בעבותות אהבה את הפאפסט ואת המלך פֿערדינאנד, ואז שבה הכנסיה ההיא לקדמתה, ויד האפרתים מושליה היתה על העליונה כבראשונה, עד כי גרשו את הצרפתים מעל אדמת איטליא. אפס כי בְרָפְסֵד ממלכת האָסמאַנים וּבְהִגָּלוֹת נגלות בים דרך להודו המזרחית, הֻכְּתָה ווענעדיג מכות אנושות, כי על ידי האָסמאַנים אָבדה נִירָהּ בנפות המזרחיות, ובגלל מוצא הדרך להודו מזרחית ירד כבוד סחרה פלאים, ולא שב אליה עוד —. יושבי ווענעדיג אהבו את מלאכת מחשבת גם פזרו הון רב לחכמי חרשים, ועל ידידהם עלתה מלאכת הציור (דיא מאלעריי קונסט) מעלה מעלה, ומה גם בימי טיציאַן הַצַּיָּר המהולל אשר התעלה על כל חכמי חרשי צירים בווענעדיג ויעש לו שם עולם לא יכרת, כי הפליא לעשות! טיציאן היא רל״ז—של״ו 1477—1576

גענויא

456. § ויהי כאשר העפילה ווענעדיג עֲלוֹת על מרום הרי ההצלחה, וַתְּקַנֵּא בה גענויא צרתה וכעסתה כל הימים, גם התאמצה להסב אליה את סחר ארץ הקדם, ובגלל הדבר הזה הניפו שתי הכנסיות ההן אשה על צרתה חרב נוקמת ותלחמנה במלחמות תנופות רבות פעמים, ביבשה ובים, אך בכל פעם רמה יד ווענעדיג, וימינה רעצה את אֹיַבְתָּהּ. והנה גם גענויא היתה עיר תהלה כווענעדיג, רבת אוצרות ומלאה הון ועושר, כאשר יעידו היכלי הַשַּׁיִשׁ אשר נבנו בה לתלפיות, בתי החמד וטירות תפארה, בתי הַמַּרְכֹּלֶת ועוד בנינים רבים מפארים ונשגבים אשר התגוססו בתוכה, גם חֻפֵּי יַמָּהּ הנחפים תמיד בתרני אניות סוחר במספר רב. אך דברי הריבות והמלחמות אשר התעוררו בין נגידי העם (דעמאָקראַטען) ובין בני האפרתים (אַריסטאָקראַטען), בין הגועלפים (פֿיעסכי וגרימאַלדי) ובין עדת הגהיבעללינים (ספינאָלאַ וְדאָרְיאַ), השחיתו את דרכם על הארץ, הפכו ללענה משפט ואת כל הישרה עִקֵּשׁוּ. כל העם מִקָּצֶה רדפו אחרי הבצע, עָדוּ גֵאָה וגאון וימלאו אמתחותיהם כסף וזהב. אין קורא בצדק ואין נשפט באמונה. בכל עם הארץ לא נמצא איש אחד אשר יתרון הכשר דעת לו לאחוז ברסן הממשלה ולהיות קְצִין עָם, ועל כן הקימו עליהם מושלים מבני הנכר וילמדו אותם אלופים לראשיהם, עד כי התגלגלה הממשלה פעם לידי נגידי מאילאנד ופעם לידי מלכי צרפת, ובני הנכר ההם שלטו עליהם כטוב וכישר בעיניהם. במאה שש עשרה לספירת הנוצרים הופיע אור חדש על גענויא, הלא הוא הגבור המשכיל אַנדרעאָס דאָריא, הוא השבית את ממשלת הצרפתים בגענויא, והוא השיב את כל משפטי הכנסיה החפשית ההיא כבראשונה, גם עשה בה עוד סדרים ישרים וחקים טובים כיד חכמתו וישרו הטובה עליו. אפס כי גם הוא לא מצא און כי אם לפרוק את עול בני הנכר מעל גענויא, אך להשיב את השלום אֶל כַּנּוֹ בכנסיה ההיא פנימה קָצור קצרה ידו, כי עוד התחוללו מריבות ומהומות רבות בתוכה. לתקופת עשרים שנה שנס הגראף פֿיעסקאָ

מלאפֿאננא

מלאפֿאננא את מתניו לעשות שלום בגענויא ולהשבית כל ריב ומדון בקרבה, כי הגראף המשכיל ההוא היפה באנשים ורב העושר, קָשַׁר על בית ד אָ ר י אַ קֶשֶׁר לקרוע מידו את הממשלה בגענויא (דיא ד אָ ג ע נ ו ו י ר ד ע), ולכונן את מִשְׁטְרֵי הכנסיה על אדני הצדק והמשפט לבל תִּמּוֹט עוד לעולם; אך פתאֹם הִבְהִילוּ הַמָּוֶת וְאָבְדוּ עשתונותיו, וכל מערכי לבבו עָלוּ בתהו, וארוכת בת גענויא לא עלתה עוד —. זולת המהומות אשר התגעשו בכנסיה ההיא מ ב י ת, ירד כבוד עָשרה גם ב ח ו ץ, כי למן היום אשר התכוננו מלכות האָסמאַנים ונגלתה הדרך להודו המזרחית, אבדה גענויא את עָצְמָהּ ואת סחרה הגדול כוּוענעדיג צרתה —.

מ א י י ל א נ ד

457. § מאילאַנד העיר ההוללה נפלה מעט מעט בידי המשפחה העשירה משפחת וויסקאָנטי, אשר הקיסר אָצַל לה את הוד הנשיאות (הערצאָגסווירדע), ועל פי אכזריות ועריצות וְנֶאָצוֹת גדולות עָתְקָה גם גָברה חיל ותשלום על מאילאנד שַׁלֶּטֶת בְּלִי־מְצָרִים, גם לָכְדָה את מרבית ערי הלאָמבאַרדיא בגבורות ישע ימין גבורי חֲיָלֶיהָ ושכיריה אשר שכרה ללחום את מלחמותיה. בתוך ימי מאה החמש עשרה כבה נר המשפחה האכזריה ההיא במות פֿ י ל י פ פ אָ מ אַ י ר א רוצח נפש אשתו הישרה והתמימה ולא השאיר אחריו בן זכר לרשת את הממשלה, כי הוא היה השליט האחרון ממשפחת פֿיסקאָנטי ובמותו ערירי אבדה תוחלת המשפחה ההיא. ואזרחי מאילאנד וכל אציליה נתנו את הוד הממשלה בידי פֿ ר א נ ץ ס פֿ אָ ר צ אַ ראש שרי החילים (ראָטטענפֿיהרער), ויהי רב ושליט בעיר הַנָּוָה והמעוננה ההיא ובכל בנותיה. אך לא ארכו הימים ובבית השליט הזה התעוררו דברי ריבות ומדינים, ואז לָטְשׁוּ הצרפתים והספרדים את עיניהם לקרוע את ארץ חמדה ההיא מידי אדוניה וּלְסַפֵּחַ אותה לארץ ממלכתם. ולודוויג שנים העשר מלך צרפת מצא אז עת רצון ויעל על מאילאנד וילכדה, ואת ההערצאָג לודוויג מאָראָ השליט במאילאנד בעת ההיא, לקח בשביה ויאסרהו בנחושתים, וישליכהו לְאַשְׁמַנֵּי בּוֹר כֶּלֶא בתחתיות ארץ, ויהי שם אָסִיר עָנִי וברזל עשר שנים רצופות. ואף כי אחרי שנים מעטות גוֹרְשׁוּ הצרפתים ממאַילאַנד ומכל ארץ איטליא, ובן לודוויג מאָרא היושב בבית הכלא, הוקם להערצאָג במאילאנד תחת אביהו; בכל זאת לא היתה ארכה לְשַׁלְוָתָהּ, כי כשבת המלך האביר פֿרַאַנץ הראשון על כסא צרפת, היתה ראשית גבורתו לעלות במאילאנד ולקיצנה, ובמלחמה הגדולה הנקובה בספרי דברי הימים בשם „מלחמת מאַריגנאַנאָ" (Die Riesenschlacht von Marignano), שבר את זְרוֹעוֹת ההערצאָג ממאילאנד ויך לפי חרב את כל צבאותיו גבורי בני שווייץ אשר שכר ללחום את מלחמתו, וַיְסַפַּח שנית את מאילאנד לארץ צרפת, אך מקץ עשר שנים נפלה נסיכות (הערצאָגטהום) מאילאנד בידי הספרדים ותהי תחת ממשלתם כמאתים שנה.

המדינות

458. § המדינות המערביות אשר באיטליא העליונה, באו מרביתם תחת ממשלת הגראַפים מסאַוואָיען, והם הגדילו את הממשלה הקטנה ההיא על ידי חכמתם וגבורתם והצלחתם, עד כי היתה להערצאָגטהום גדולה ורחבת ידים, ותשתרע לפאת צפונית בארץ שווייץ עד יודאַ (גענף, וואַאדט, וואַלליס), ובפאת דרומית היו מטות כנפיה על פיעמאָנט, טורין, ניצצא ועוד מחוזות ונפות רבות כאלה. אך כאשר התחזקו השווייצארים בעלי ברית האָלה (דיא איידגענאָססען) בפאת צפונית, והצרפתים פרצו בפאת מערבית ויהיו שכנים קרובים לגבולי ההערצאגטהום ההיא, מני אז הלכה ההערצאָגטהום סאַוואָיען הלוך וְדַל בתגרת ידי שכניה הגבורים ההם —. במלחמתה עם בורגונד נקרעה וואַאַדטלאַנד מידה; במלחמת הדת (רעפאָרמאַציאָנסקאָמפּפע) פרקה גענף את עול ההערצאָגטהום ההיא מעל צווארה, ובמלחמת פראַנץ הראשון עם קארל הרביעי על דבר ממשלת מאַילאַנד, אָבד ההערצאָג קארל השלישי מבית סאַוואָיען בעל ברית המלך קארל הרביעי, את מבחר ארצות ירושתו, וראשי מדינותיו הטובות נקרעו מידו, אך בימי בנו עמנואל פהיליבערט שבו הארצות ההן ליד ארוניהם בשלום שאַטאָ־קאַמברעזיס (Chatau Gambresis), אחרי אשר נעתר לְוַתֵּר נָפוֹת אחרות מארצות ירושתו ההנה. אך ההערצאָגים אשר היו אחריו הצליחו בגבורתם והתחבולותיהם ללכוד ארצות אחרות טובות וגדולות מהארצות אשר נקרעו מהן (סארדיניא, גענויא), עד כי לאחרונה שמו כתר מלכות בראשיהם ויהיו מלכים אדירים —.

B) איטליא התיכונה והתחתונה.

459. § בנפות טאָסקאַנאַ התנשאה לראשונה עיר המסחור פיזא ותהי רבתי במסחור, שרתי בעושר, אחרי כן נדחתה משאתה בקנאת בעלי גענויא, ואז הרימה עיר פלאָרענץ את ראשה על כל ערי איטליא ותלך מחיל אל חיל עד כי הביאה גם את פיזאַ תחת ממשלת ידה. בראשונה משלו בעיר ההוללה ההיא האפרתים והאצילים; אך כְּתֻם כֹּחָם במלחמות הגועלפים והגהיבעללינים, באה הממשלה בידי העם, והם נפלגו אז לחברות שונות (צינפטע) ומרביתם היו בעלי בתי מלאכה (פאַבריקהערךן) גם עובדי עבודת הצמר (וואָללאַרבייטערן). אך כמעט אשר נוסדה כנסיה חפשית שְׁלֵמָה (איינע פאָללשטאֶנדיגע דעמאָקראַטיע) בפלאָרענץ, התעוררו דברי ריבות ומלחמות בין הסותרים האדירים והעשירים, ובין בעלי בתי מלאכה הצעירים על דבר הממשלה והמשרה. ואז באה הממשלה פעם בידי העשירים אשר קנו בכסף את כבוד שם "אפרתי", ופעם בידי נשיאי העם ראשי החברות (צינפטע). במשך ימי המלחמות ההם, התנערו בני העם מעפר שפלותם, ורגשי חופש ודרור התעוררו בְּחֻבָּם, גם אהבת ארץ מולדתם ורוח ההשכלה התנוססה במשכיות לבבם, עד כי יכלה פלאָרענץ להתתרות את אטהען העתיקה עיר הדרור מקום משכן ההשכלה. ולאחרונה הצליחה המשפחה

העשירה

העשירה, משפחת המעדיצי, להיות שַׁלֶּטֶת בפלאָרענץ, כי היא קנתה את לְבוֹת דַלַּת העם בנדבות ידיה, ואת לבות ראשי העם באותות אהבה וידידות, עד כי הוּרַם קאָסמאָ ממעדיציו להיות רב ושליט בעיר פלאָרענץ ובנותיה, וממשלתו היתה כמעט ממשלה בלתי מוגבלה. והאיש קאָסמאָ היה איש אשר רוח בו ואהבת ארץ מולדתו יקרה בעיניו מכל יְקַר תבל, אך לא לקח לו שם שליט ומושל וכנוי שם כבוד (טיטעל) כאשר עשה כן לפנים גם פעריקלעס בעיר אטהען. הוא הִרבה אֱיָל וָעָצְמָה לפלאָרענץ על ידי הנפות והמחוזות אשר לכד בחרבו ובקשתו, ועל ידי אהבתו לחרשת המעשה ולכל חכמה ומדע, וירחיב את גבול החכמה וכל מעשה ידי אמן בפלאָרענץ, גם בנה בתוכה בנינים גדולים ומפֹארים עד להפליא. להאיש הנעלה ההוא יָאוּת בצדק שם „אב לארץ מולדתו" אשר כנוהו כן בני ארצו ובני דורו.

קאסמא ממעדיצי
ה'א קפ"ח—רכ"ד
1428—1464

§ 460. לאָרענצאָ המפֹאר (Лоренцо великолѣпный), נכד קאָסמאָ ממעדיצי, שם לו חכמת אביו זקנו לְקַו, וארחות דרכו למשקלת, ויצא בעקבותיו ובכל הליכותיו, עד כי הושיב את החכמה וכל חרושת המעשה על גפי מרומי קרת, גם הפיץ את מעינות התושיה והמדעים בכל ארצות איירופא על ידי תלמידי בית הספר אשר רבו ויעצמו בפלאָרענץ. בהיכל כבודו התנוססו חכמי חרשים, מליצים, משוררים וסופרים כאבני נזר; חכמי ביצאנץ אשר נסו מפני חרב הישמעאלים, נהרו אל עיר תהלה ההיא, ויפיצו בתוכה את ידיעת שפת יון וכל החכמות והמדעים אשר נודעו בדורות קדומים ההם. מלאכת פסילי אבן ומעשה צַעֲצֻעִים (בילדהויערקונסט), חכמת הַצִּיוּר (מאַלעריי) וחכמת הזמרה (מוזיק), החלו בימיו לפרוח ויוציאו פרי הלולים. אחרי מות לאָרענצאָ, קם איש אחד מחברת הדאָמיניקאַנים ושמו סאַפאַנאַראָלאַ, וירם כשופר קולו ויוכיח בדברים נמרצים באזני כל קְהַל עֲדַת פלאָרענץ כי רק ממשלת העם וממשלת הדת תצליח את דרכיהם, וכי שליטי בית מעדיצי הַמַּטִּים עקלקלותם יוליכו אותם לגיא צלמות — וברוב לִקְחוֹ הִטָּה את לבב עם הארץ, עד כי גרשו את בני בית מעדיצי מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלתם, וישליכום מעל פניהם להיות נודדים בגולה, ואת ממשלת הַכְּנֵסִיָּה החפשית הֵשִׁיבוּ לידי ראשי העם כאשר היתה בתחלה. אך כאשר התעורר הפאפסט על סאַפאַנאַראָלאַ „הנביא השקר מפלאָרענץ" ויטל עליו את להט החרם, וגם הכהנים אנשי הרוח התקוממו לו על אשר הוכיח את דרכיהם על פניהם ויכם בשבט פיו על רדפם אחרי העושר ותענוגות חיי בשרים אשר לא כדת, אז השיגו ידי אויביו להפיל אותו למשואות וַיִּתְפְּלוּ עליו עֲוֹנוֹת חרב כי הוא הורס את מִשְׁמְרֵי הדת וּמַתְעֶה את בני העם, ואחרית הדבר היתה „כי הכהן הדאָמיניקאַני והנביא מפלאָרענץ ההוא נשרף על מוקד אש לעיני השמש". אחרי ימים מעטים שבו בני בית מעדיצי לפלאָרענץ כבראשונה, וישובו לכבודם הראשון (ה'א רנ"ח 1498). אך לא ארכו הימים ורוח ממשלת העם התעוררה עוד הפעם,

לארענצא המפואר
ה'א רל"ב—רנ"ב
1472—1492

וישוב: ויגרשו את השליטים ההם מעירם , והממשלה נָסַבָּה שנית בידי מושלי העם. לְיַסֵּר את בני פְּלאָרענץ על המעשה הרע ההוא (ה׳א ר׳צ 1530), נסע הקיסר קארל החמישי על פי עצת הפאפסט ק ל ע מ ע נ ס השביעי נצר ממשפחת מעדיצי , ויבוא בחיל גדול עד שערי פְּלאָרענץ ויצר עליה ביד חזקה ובזרוע נטויה , וילחץ את יושביה עד כי פתחו לפניו את שערי העיר , ובדבר מלך שלטון הרכיב לראשם את א ל כ ס נ ד ר מ מ ע ד י צ י אביר הלב והאכזר למשול עליהם בכל תוקף בְּתוֹר הערצאָג , והכנסיה הנגשה והנענה ההיא הטתה שכמה לסבול את עול אדונים קשה ומושל עז כזה. אחרי אשר רדה א ל כ ס נ ד ר ה מ ע ד י צ י ההוא בשבט ברזל בעם הארץ שבע שנים רצופות, קמו עליו בני העם וירצחוהו, אך בכל זאת שבה הממשלה למשפחת בני מ ע ד י צ י , ויכבידו את ידם על יושבי פְּלאָרענץ ככל אשר אִוּתה נפשם לבל ישובו ויתפרצו מפניהם — . על כל חכמי חרשים והסופרים הרבים אשר היו בפְּלאָרענץ בימים ההם , יתר שאת ויתר עז להאיש המהולל מ י כ ָ א ל א נ ג ע ל אָ ב אָ נ אַ ר אָ ט ט י (Michel Angelo Buonarotti) אשר ידו היתה רב לו במלאכת ה ב נ י נ י ם במלאכת פ ס י ל י ה א ב ן ובמלאכת ה צ י ו ּ ר , ולאיש הרוח חכם המדיני ורב פעלים הנודע בשם מ אַ ק כ ָ י אַ פּ ע ל ל י אשר כתב את הספר המכונה בשם „נשיא“ (דער פירשט) , את „תולדות פלאָרענץ“ ואת „השיחות הנעימות אודות הסופר הרומי טיטוס ליוויוס“ .

מיכאל אנגעלא ה׳א רל׳ד—שכ׳ג 1474—1563

מאקכיאפעללי ה׳א רפ׳ז 1527.

§ 461. בימים הרבים ההם אשר ישבו הפאפסטים בצרפת בעיר אוויניון , השחיתו יושבי רומא והתעיבו עלילה ; עושק רָש וגזל משפט , שֹׁד עניים וַחֲמַס ענוים פרצו בכל גבול העיר הבירה ההיא לרגלי המלחמות אשר היו בין ק אָ ל אָ נ אָ ובין אָ ר ז י נ י. הפרצים והשערוריות ההן הֵעִירוּ בלב האיש החכם ק אָ ל אַ ר י ע נ צ י (ניקאָליוס לווירענציוס) את המחשבה הגדולה להשיב את המנוחה בשערי רומא , להגדילה ולהאדירה כבימי קדם על ידי שיבת משפטי ה כ נ ס י ה ה ח פ ש י ת (רעפובליקאַנישע פֿערפֿאַססונג) אל מקומם הראשון כאשר היו ברומא משנים קדמוניות. רשפי האש האהבה הבוערים בקרבו לרומם את תפארת רומא וְעֻזָּה, דבריו הנמרצים והוצבים להבות אש , ונעימות ניב שפתיו , משכו אחריהם את לבות הרומאים, וכאיש אחד חברים אמצו את זרועותיהם וישיבו לרומא את ממשלת העם כבראשונה, ואת קאָלאַ ריענצי הקימו עַל להיות נְשִׂיא עָם (פֿאָלקסטריבון) , וימהרו ויגרשו את האפרתים משערי רומא לבל יתיצבו לשטנה להם בדרכיהם ומעלליהם. אך נשיאות קאָלאַ ריענצי ספה תמה מהרה קל ! (ה׳א ק׳ז 1347) כי בְּהִתְנַשְּׂאוֹ נָשְׂאוֹ לבבו לרמוס על בני העם ברגל גאוה , העמים עליהם מס כָּבֵד מנשׂוא , וַיִּרְדְּ בהם בזרוע רמה עד כי אספו את שלומם ממנו ולא הוסיפו עוד אהבתו , ואז מצאו משנאיו ומקנאיו עת רצון לרדות את פעמיו , ולא נחו ולא שקטו עד אשר גרשוהו בני רומא משערי עירם — . ואף כי אחרי שנים אחרות שב לרומא , אך תחת הַמֶּשֶׁל וּמִשְׂרָה מצא שם את המות , כי בני העם המיתוהו בשאון והמולה אשר העירו אז בתוך העיר — .

§ 462. אחרי אשר נשבתה המריבה והפלגות בתוך הכנסיה הנוצרית (ה"א קי"ד 1354), התאמצו פאפסטים אחדים לרפא את תחלואי רומא ואת מַחַץ הכנסיה הדָתִית. הגדולים בהם היו הפאפסט ניקאָליוס החמישי אשר יסד את בית עֵקד הספרים (ביבליאָטהעק) בארמון הוואַטיקאַן ברומא, והפאפסט החכם והסופר המהולל פִּיּוּס השני, כי שניהם הרחיבו את גבול החכמות והמדעים ויתנו להן מַהלכים בין עמי הארץ. והנה כאשר היטיבו שני הפאפסטים האלה להנוצרים, כן הרע להם הפאפסט אלכסנדר הששי (Borgia בררכיו הרעים ימעלליו הנשחתים, גם בני משפחתו (ובפרט צֶזאַר ולוקרעציאַ באָרזיא (Casar unh Lucrezia Borzia) הֶעמיקו שחתו ושְׂאול חָטָאוּ. אחרי אלכסנדר הששי מלאו הכהנים וראשי העם את ידי יוליום השני לכהן בכהונת הפאפסט, והוא היה חכם לבב ובעל דעת רחבה, אך תשוקתו הנמרצה לקרב ומלחמה, לא נשאה בר בבד עם כהונתו הגדולה ותהי לה לְמוֹרַת רוח כל הימים. כי הוא נסע בכבודו לעשות מלחמה באנשי ריבו, ויהי הנגיד והשר בכל מלחמותיו וירחיב את גבול ארצות הכנסיה הנוצרית בלכדו את באַלאָניאָ, את אַנקאָנאַ, את פֶּעררארא, ועוד ערים ונפות אחרות ויספחן לגבול ארצותיו —. הפאפסט לעאָ העשירי בן לאָרענצאָ ממעדיצי, היה חכם מחֻכם ומשכיל בכל מדע, ויעשיר את כבוד ארמון הוואטיקאַן בהביאו לתוכו כל חמדות מעשי ידי אמן ותפארת כל מעללי חכמי חרשים, גם הֵפִיץ מעיני החכמה כל ימי כהונתו כיאות לאחד מצאצאי בית מעדיצי. אפס כי בשומו כל מעיניו רק בספרי חכמי יון וסופרי רומא, לא חשב עוד את למודי דתו ומשפטיה כיאות לְכֹהֲנָה הגדול. ובכל זאת אסף כסף רב מהנוצרים בעד סליחת החטאים אשר סָלַח להם בשם הדת הנוצרית (אַבלאַס), ובכסף הרב ההוא כלה את מלאכת הבנין המפואר והנשגב, בנין בית תפלת פעטער (פעטערסקירכע) אשר פזר עליו הון עצום לחכמי חרשים ואמנים משכילים. הַצַיָר המרומם והנשא הנודע למשגב בשם רפאל התנוסס כאבן נזר בתוך היכל כבודו —. בעיר פֶּעראַראַ מָשְׁלוּ במאה החמש עשרה בני בית עסטע הצעירים, וגם הם הגדילו את תפארת ההשכלה והרחיבו את גבול החכמה והמדע וכל תרושת המעשה ומלאכת מחשבת כמושלי בית מעדיצי. אַריאָסטאָ אשר שָׁר את השירה הנשגבה הנקובה בשם "ראָלאַנד המתהולל" (דער ראַזענדע ראָלאַנד), גם טאָרקוואַטאָ טאַסאָ (Torquato Tasso) אשר שר את השיר המרומם הנודע בשם "ירושלים החפשה" (דאַס בעפרייטע יערוזאַלעם), עָדוּ את היכלי ההערצאָגים אשר בפֶעררארא, ויגדילו את יקר תפארת גדולתם —.

ניקאליוס החמישי ה"א ר"י 1450.

פיוס השני ה"א ר"כ 1460

אלכסנדר הששי ה"א ר"ס 1500.

יוליוס השני ה"א ר"ע 1510.

לעא העשירי ה"א רפ"א 1521.

רפאל הציר ה"א רמ"ג—ר"פ 1483—1520

אריאסטא ה"א רל"ד—רצ"ג 1474—1533

טאססא ה"א שנ"ה 1595.

בנעאַפעל

§ 463. בנעאפאל אשר סרה למשמעת הפאפסט מיום כבות נר בית האָהענשטויפען, מלכו צאצאי קאַרל נשיא אַנשו, והם רבו את ריב התועלפים בכל מאמצי כחם כאשר רבו מלכי סיציליא מבית נשיאי אַראַגאָניען את ריב הגהיבעללינים —. אחרי אשר התרפאה נעאַפאל ממחץ המלחמות, שבה ותפרח ביפעת כבודה כבימי קדם. אך בימי המלכה היפה והשובבה יאָהאַנא הראשונה, התחדשו מהומות הרשות בממלכת נעאַפעל, חרב רעה חלה בכל עריה וכלתה בדיה, עשק, גזל, שד וחמס פרצו בשעריה וימלאוה רגז. והמלכה יאָהאַנא השניה הוסיפה עוד להרגיז את נעאַפעל ולהרבות פצעיה האנושים. כי היא לא הניחה אחריה בן לשבת על כסא מלכותה, ויהי כי קרבו ימיה למות, הנחילה את נזרה ואת כסאה לנשיא אַראַגאָניען, ואחרי כן שבה ונחמה על מעשיה, ותורש את ממלכתה לנשיא צרפת, וזאת היתה נסבה כי עד אחרית ימי המאה החמש עשרה נלחמו שתי מפלגות, מפלגת צרפתים ומפלגת אַראַגאָנים, על דבר מלוכת נעאַפאל, פעם התגברה המפלגה האחת ופעם השניה (ה״א רס״ד 1504). ואחרית המלחמות העצומות ההן היתה כי פֿערדינאַנד הקאַטהאָלי מלך אַראַגאָניען הביא בתחבולות ערמתו ובגבורות ימינו את ממלכת נעאַפעל תחת שבט מלכותו ויחברנה עוד הפעם אל סיציליא. שתי מאות שנה רבץ עול מלכות הספרדים על נעאַפאל וסיציליא, ונציבי מלך (וויצעקאָניגע) מלכו עליהן. המסים הכבדים אשר העמיסו הספרדים עליהן, ואשר לקחו מידי נשיאיהן ואציליהן כל משפטי התרות, בוססו מעט מעט את מצב האזרחים, הורישו את הארצות העשירות ההנה, והביאו את בני החורים למצב השפלות והעבדות —.

יאהאנא הראשונה ה״א ק״ג—קמ״ב 1343—1382

יאהאנא השניה ה״א קע״ד—קצ״ה 1414—1435

---

5. ממלכת בורגונדיא החדשה.

(Новобургундское Государство).

§ 464. פֿיליפפ העז (דער קיהנע) שלט על ההערצאָגטהום בורגונדיא על פי אביו יאָהאן מלך צרפת, יבקחתו את מאַרגאַרעטהאַ מפֿלאַנדערן לו לאשה, ירש גם את הנפות אשר להאשכנזים הנקובות בשם פֿראַנס קאָנטעה (Franche Conte) (דיא בורגונדישע פֿרייגראַפֿשאַפט) והנפות העשירות אשר לפֿלאַנדערן עם נפת אַרטאָא (Artois), מעכלן, אַנטווערפען ועוד ערים ומחוזות רבות. בנו הנקרא בשם יאָהאַן בלי־חת (דער אונערשראָקענע) ונכדו פֿיליפפ הטוב (דער גוטע) הרחיבו עוד את גבול ארץ ממשלתם גם ביתר מדינות ארץ השפלה, ויכוננו ממלכה אדירה אשר יכלה להתחרות את איטליא בחכמת הכמיה,

פֿיליפפ העז ה״א קכ״ג—קס״ד 1363—1404

יאהאן בלי־חת ה״א קס״ד—קע״ט 1404—1419

פֿיליפפ הטוב ה״א קע״ט—רכ״ז 1419—1467

בחרושת

בחרושת המעשה, בכל מלאכת עבודה ובעושר וכבוד. פיליפפ הטוב היה בדורו אחד מהנשיאים התקיפים והעשירים בארץ, ואת עדת אביריו למד דעת והליכות עולם וינטלם וינשאם כל הימים. ערי המסחור המלאות בתי מסחור ובתי מלאכה והון ועושר, הלא הן: גענט, בריסעל, אנטווערפען, בריגגע, לאֶווען ועוד ערים רבות כאלה, התענגו על רוב שלום והאירו באור הדרור, גם נמצאו בהן אנשי חיל נושקי רומי קשת, מחזיקים ברמחים ושולפי חרב ומלומדי מלחמה מבני האזרחים אשר לא יבושו לדבר את אויביהם בשער בכל עת מצוא — .

465. § קאַרל העז בן פיליפפ, הגדיל עוד את ההערצאָגטהום בורגנדריא ארץ ממשלתו, הרחיב את גבולה וירב את תפארתה, ובהיכלו אשר בבורגונד כלו אומר כבוד, כי מלא אותו סגולות מלכים וכל שכיות החמדה ומשכיות לבב. ההערצאָג הזה היה כביר כח, רב אונים, גבור חיל ויודע הליכות המלחמה, אך בחזקתו גבה לבו, רמו עיניו ויואל הלוך בגדולות ובנפלאות ממנו, גם התמכר ליצר מחשבות לבו ותאות נפשו, עד כי נהפך לאיש גלוז, קשה עורף ואביר לב. כל ישעו וכל חפצו היה רק לרשת משכנות לא לו, לא בצדק ולא במשפט, ולהרחיב את גבול ארץ ממשלתו הטובה והרחבה בארצות נכריות עד כי תהי לממלכה אדירה, ובשם ממלכת צרפתית־בעלגית (גאַלליש־בעלגיש) תקרא, ונהר רהיין יהיה גבולה המזרחי. אך לודוויג XI מלך צרפת הנוכל והבוגד עמד לו לשטן בדרך, ויהי לו לאבן נגף ולצור מכשול בכל אשר פנה להגדיל את ממשלתו, כי בעת אשר עלה קאַרל העז למלחמה על ההערצאָג מלאָטהרינגען לקרוע מידו את ארץ ממשלתו ואת נאַנצי העיר הבירה אשר לטש כבר את עיניו אליהן, בעת ההיא התאמץ לודוויג מלך צרפת להביא במסורת ברית שלום את ההערצאָג מלאָטהרינגען עם השווייצארים גבורי החיל ובעלי ברית האלה (איידגענאָססען) — . ויתר אף קאַרל בהשווייצארים על אשר כרתו ברית עם איש מלחמתו, ויעל עליהם למלחמה ברכבו ובפרשיו ובכל מבחר גבורי חיליו. אך במלחמת גראַנזאָן, היתה מגפה גדולה מאד באנשי חילו, כי גבורי שווייץ הכו אותם לפי חרב, הרדיפום, הניסום וישימום כעפר לדוש, ואת בעלי הנשק הכבדים (Artilerie) עם אהלי מחנותם המלאים כסף וזהב, אבני חפץ ובגדי תפארה וכל סגולות המדינות, שסו ויבוזו, ולא ידעו ערוך את ערכם הרב ואת מחירם העצום — . כאש מתלקחת בערה חמת קאַרל על השווייצארים, ולתקופת חדשים אחדים עלה שנית עליהם למלחמה עם החיל החדש אשר עשה לו, אך גם בפעם הזאת היתה תבוסתו שלמה, כי במלחמת מורטען הכוהו השווייצארים שנית מכה נצחת, את בחורי גבוריו הכריעו לפי חרב, ויזנבו גם את הנחשלים אחריהם, עד כי לא נשארו מהם כי אם פליטי חרב מתי מספר, ואת כל הכסף והזהב אשר מצאו במחנה, שללו להם וימלאו את בתיהם כל הון יקר ואין קצה לתכונה — . אזרחי בערן לקחו מיד קאַרל את וואַדטלאַנד, וההערצאָג מלאָטהרינגען קרע מידו את ארץ ממשלתו אשר גזל ממנו זה מעט — .

האבון

האסון הנורא הזה, הכה את קארל בתמהון לבב, עברה וזעם התגעשו בבתי נפשו, ונקמה עזה כמות להטה כליותיו ולבו, ומבלי פנות אל כל עצת אוהביו וּמְתֵי סודו, עלה בשלישית על השוויצארים למלחמה. אך בחודש יאנואר בשנת (ה'א רל"ז 1477) נִגַּף כל חילו לפני גבורי השווייצארים, העלזאַסים והלאָטהרינגים על שְׂדוֹת עיר נאַנצי הַסְפוּנִים קֶרַח וְקִפָּאוֹן. כל גבוריו נפלו לפי חרב, מבחר אביריו ירדו לטבח, ולא היה שריד ופליט ביום עֶבְרוֹת ההוא! וקארל האומלל גם ברגליו מגוסת חרב, אך אויביו רדפו אחריו וישיגוהו על יון מצולה אשר קָפָא בקרה וקרח, ויהרגו גם אותו —.

§ 466. אחרי מות קארל, קרע לודוויג XI מלך צרפת את ההערצאָגטהום בורגונד ויספחה לגבול צרפת, גם לטש עיניו ויאמץ כחו ללכוד אף יתר הארצות הנחשבות לבורגונד (ה'א רל"ט 1479). אך בעת ההיא לקח מאַקסימיליאַן נגיד עסטעררייך את מרים (מאַריאַ) בת קארל לו לאשה, והוא בגבורתו וְעָצְמוֹ הִכָּה את לודוויג מלך צרפת בהלחמו בו ביום קרב ויכבד את אַכְפּוֹ עליו להשיב את ידו מהארצות ההן ולבל ישוב עוד להלחם עליהן. אחרי ימים מעטים מתה מרים, כי בלכתה לָצוּד צַיִד הִפִּיל אותה הסוס אשר רכבה עליו, וַתִּפּוֹל וַתִּשָּׁבֵר מפרקתה ותמת. ואז שב לודוויג מלך צרפת לקרוע את ארצות בורגונד אליו, וַיִּתְנַכֵּל וַיְפַתֶּה את ערי ארץ השפלה לבגוד במאַקסימיליאַן אשר שלט אז על הארץ ההיא עד אשר יגדל פיליפפ בנו אשר ילדה לו מרים. והנה חֵפֶץ לבבו הצליח בידו, כי עיר גענט בגדה במאַקסימיליאַן, ובעלי התחברות אשר בעיר בריגגע תפשו אותו בכפם ויקחוהו בשביה וַיֵּשֶׁב בְּשִׁבְיוֹ ימים רבים. גם עיר בראַבאַנט חשבה להתפרץ מפני אדוניה. אך בכל זאת התגבר מאַקסימיליאַן בחכמתו ועצמו, ויט ידו על ערי ארץ השפלה עד כי שבו ויכָּנעו תחת ידו —. קארל (V) בן פיליפפ אשר ילדה לו יאָהאַנאַ מַלְכַּת ספרד בת פערדינאַנד ואיזבל, ירש את כל ארצות אבותיו ואבות אבותיו, ובכל זאת היו עיניו ולבו אל ארץ השפלה המלאה לה הון ועושר, חכמה ודעת ותרושת המעשה; ויחבר אליה את אוטרעכט, ואת געלדערן ועוד נפות ומדינות אשר לכד לו, ותהיינה יחד לגליל מיוחד, גליל בורגונד, ויספחהו לממלכת ארץ אשכנז.

---

6. סקאַנדינאַפיען (Скандинавія)

§ 467. אחרי אשר חדלו הנאָרמאנים והדאָנים לרדה הים באניות או לעבור ארחות תבל, גם הוויקינגים (וויקינגער) והוואָרינגים (וואָרינגער) כָּלְאוּ רגליהם ולא שוטטו עוד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ, הצליחו נשיאים אחדים אמיצי לב בגבורים להתנשא על יתר נשיאי הַמַּטּוֹת (פילקענקאָניגע) ולמשול בם ממשל רב, וּבְכֹחַ ידיהם הביאו עמים שונים תחת ממשלתם וַיְיַסְּדוּ ממלכות חדשות בארץ: האַראַלד שאָנהאַר יסד ממלכה חדשה.

חרשה **בנאָרוועגען**; **גראָם הזקן בדרענאֶמאַרק**, **והאינגלינגים בשוועדען**. אך נשיאי הנאָרמאַנים אשר לא נסו מעולם לתת צוארם בְּעול מלך ושליט, התפרצו תמיד לְחַבֵּל עול המלכים מעליהם, עד כי רק ביד חזקה ובזרוע נטויה נכנעו תחת ידי המלכים החדשים אשר הרכיב הזמן לראשם, ורבים מהמתאוננים בְּעֵם חָדְשׁוּ את מסעיהם ויוסיפו לעבור ארחות ימים לבקש להם מָנוֹחַ בארצות נכריות. ראָללאָ עם גדודי חבריו הלכו אל **נאָרמאַנדיא** אשר **בצרפת**, וגדודי נוסעים אחרים הרחיקו נְדוֹד אל איסלאַנד ויכוננו שם ערי מושב. והנשיאים וראשי הַמַּטּוֹת בני הַחוֹרִים מעולם, לחמו עם המלכים החדשים ההם תמיד כל הימים, והמלחמות ההן נמשכו שְׁנוֹת מאות רבות ולא נתנו את דת הנוצרית להכות שרשיה בארצות ההן, כי אף אם במאה התשיעית הֵחֵל כבר אַנסגאַר (אַנשאַריוס) לקרוא בשם הדת ההיא בנאָרוועגען, בדרֶענעמאַרק ושוועדען, גם מלכים אחרים כמו הארַאַלד בלויצאַהן בדרֶענעמארק, ואָלאַף בשוועדען קבלו כבר עליהם את הדת ההיא במאה העשיריה, בכל זאת נלחמה עוד הדת האלילית, דת אֹדין, עם הדת הנוצרית יותר מסאה שנה ובכל עוז התאמצה להעיז ידה ולהרים ימינה עליה, אך לאחרונה גברה דת הנוצרית בדרֶענעמאַרק על ידי נכד הארלאַר בלויצאַהן הלא הוא **קאַנוט** הגדול, ובנאָרוועגען על ידי אָלאַף קדוש הנוצרים; אך בשוועדען לא הצליחה הדת הנוצרית להטות אליה את לבות המהללים באלילים עד תוך מאה השתים עשרה תחת ממשלת עריך אשר הנוצרים „קדוש" יאמרו לו, והפינים (Finnen) אֵחרו עוד שנים רבות עד אשר הֵמירו דתם המתהללת באלילים בדת הנוצרית. בממלכות הסקאַנדינאַפים היטיבה מאד דת הנוצרית לעובדי האלילים אשר החזיקו בה, כי כהני הבענעדיקטים זרעו בתוכם את זרע החכמה וההשכלה, גם היטיבו את דרכיהם בדרך ארץ ובכל משפטי המדינה, הם הביאו את מלאכת הכתיבה (דיא שרייבעקונסט) בארצות ההן, ויגרשו את הכתב הנקרא בשם כתב־רונען (רונענשריפט) *) אשר לא יצלח לכל, וישימו תחתיו את כתב הרומאים (ראָם לאטיינישע אַלפהאבעט); הם הרחיבו את מלאכת עבודת האדמה, ויזרעו תבואות חדשות אשר לא נודעו עוד בארצות ההן; גם בנו בתי רֵחַיִם (מיהלען), חצבו בהרים להוציא מהם כסף וזהב, וילמדו את העמים העזים ההם אשר ינורו מלחמות תמיד לאחוז במלאכת עבודה כאנשי שלום, ולהוציא לחם מן הארץ. חסידי הנוצרים הקלו את סבל העבדות מעל שכם העבדים המרודים, כי הוכיחו לעיני השרים והאפרתים כי כל בני אדם גם בני איש אחים הם בני אב אחד, ולפני יוצר האדם לא נִכַּר שׁוֹעַ לפני דָל וְאָדוֹן לפני עבד, כי מעשה ידיו

כלם

*) כתב רונען הוא כתב העמים הקדמונים אשר ישבו בסקאנדינאפיען, ותמונתו קוים שונים הנכתבים מהשמאל אל הימין. בימים הראשונים קסמו בהם הקוסמים בחקקם אותם על מטות ומקלות, אח"כ חצבו אותם בצור בעט ברזל ועופרת לזכרון ענינים נכבדים, קורות העתים ותולדות הימים ועוד רבות כאלה, ומעת אשר קבלו העמים ההם את דת הנוצרית, החלו לכתוב בהם כל דבריהם בעט על הגליון ועל מגלות ספרים, ובאמצע המאה הט"ו חדל הכתב ההוא מהלכים בין העמים ההם.

כְּלָם — . אך יותר כתים הנוצרים הסכילו לעשות בְּהַשְׁמִידָם את ספרי המליצה והשיר תוצאות לבב חכמי הגוים (היידען) הקדמונים, ובהכריתם כל זכר מההגדות הישנות והמסורות העתיקות אשר נחלו הגוים ההם מאבותיהם מדורות עולמים — . ברבות הימים גברו כתני הנוצרים ויעשו להם חיל, ויצברו זהב רב ויקנו נכסים רבים, עד כי נשאו בַּד בְּבַד בעושר וכבוד ובכל זכיות החופש והדרור עם האפרתים והאצילים האיתנים מוסדי הארץ. אך מצב הָאִכָּרִים עובדי האדמה, היה ברע כי היו משועבדים לאדוניהם הרודים בהם בפרך, גם מצב יושבי הערים היה בשפל המדרגה, לא הצליח ולא עשה פרי בתגרת ידי האפרתים והכהנים בעלי הנכסים ובעלי הדרור —

דאֶנעֶמאַרק.

§ 468. דאֶנעמאַרק (אשר חֻבְרָה אליה גם נאָרוועגען) רחבה וְנִסְבָּה במאה העשתי עשרה והשתים עשרה על ידי גבורת מלכים אדירים אנשי מלחמה וגבורי חיל. וואַלדעמאר השני יצא בעקבות אביו וַאֲבִי אביו אשר לכדו ארצות רבות על חוף הים הקדמוני (אָסט זעע), גם הוסיף ללכוד עוד ארצות חדשות, ולאחרונה הצליח לְסַפֵּחַ אל ארץ ממשלתו את כל ארצות הסלאַווים אשר על חוף ים הבאַלטי מהאָלשטיין עד מעבר לגבול עסטהלאַנד, ובכן שָׁלַט בְּעוֹז מלך גם על לויענבורג, מעקלענבורג, ופאָמערן, על חלק גדול מפרייסען, על נפות קורלאַנד, ליפלאַנד ועסטהלאַנד, וימלוך על הדאֶנים והסלאַווים ועל אַלבינגיא הדרומית (נאָרדאַלבינגיען) — . אך כּוֹבֶד לבבו ותגרת ידו הֵעִירוּ עליו שנאה ומשטמה עזה בלבות שריו ועבדיו, ויהי היום בלכתו לצוד ציד, ארב לו הגראף היינריך משווערין להנקם בו על אשר הכלימו והכה בתרפה את לחייו, ויתפשהו בכפו וַיִּכְלָאֵהוּ בַּשִּׁבְיָה במצודתו הבצורה הנקראת בשם דאָננעבערג, וישב שם יותר משתי שנים, ובמשך ימי שִׁבְיוֹ התפרצו מפניו נשיאי הארץ אשר העלו לו מס, ובתרבם הגרולה נלחמו לפרוק את עֻלּוֹ מעל צוארם ולהיות בני חורים כבימי קדם, עד כי בימים מעטים נהרסו כל מעשי ידי מלכי בית וואַלדעמאַר. ערי האַמבורג וליבעק, התנערו אז מעבדותן ותהיינה ערי חוֹפֶשׁ (פרייע רייכסשטאֶדטע); כְּנֵסִיַת הָאִכָּרִים, שָׁבָה לקדמתה להיות כנסיה חפשית; וארצות האשכנזים שָׁבוּ תחת רוממות הוד הקיסר כבראשונה — . אחרי מות וואַלדעמאַר השני, רבו המהומות והמבוכות בארץ מַלכותו, ואז מצאו הנשיאים והאפרתים עת רצון להגדיל עוד את משפטי החרות והדרור אשר בידם, ויהי הנקל בעיניהם כי חפשים הם מכל מס ותרומה לאוצר המלך, ויתנשאו לכונן להם עוד גם בתי משפט מיוחדים לבלתי פנות עוד אל משפטי המלך — . אך בְּשֶׁבֶת וואַלדעמאַר השלישי על כסא המלוכה, השיב את משפטי המלך על כַּנָּם בחזקת היד, ומאַרגאַרעטהאַ בתו חִבְּרָה שנית את שלש ממלכות

וואלדעמאר השני ד"א תתקס"ב— ה"א א' 1202—1241

וואלדעמאר השלישי ה"א א'—ל"ה 1241—1275

הסקאַנדינאַפים תחת שבט מלכותה על פי ברית שלום קאַלמאַר (Кальмарскій Союзъ) (ה'א נ'ט 1297) .

§ 469. גם בשוועדען ירד עוז המלכים פלאים על ידי המלחמות הארוכות אשר נלחמו תמיד יורשי העצר על דבר כסא המלוכה, ועוז האפרתים האבירים עלה מעלה מעלה בימי רעה ההם, גם מלכי בית הוואָלקונגים (Folkunger) אשר ישבו על כסא שוועדען באמצע המאה השלש עשרה ויהיו כבירי כח ואנשי מלחמה, גם הם לא הצליחו ולא האריכו ימים על ממלכתם, כי מקץ שנים שלשה דורות באה גם עליהם פקודת כל מלכי בית שוועדען ויסופו ויתמו מן בלהות. משבעת המלכים אשר קמו מבית וואָלקונג, הורדו חמשה מכסאותם בחוזק יד וימותו בבית האסורים או בארץ גלותם, ואחרי אשר הורד מכסאו גם המלך האחרון ממלכי בית וואָלקונג, הלא הוא מאַגנום השני, באה מלוכת שוועדען לבן אחותו הנודע בשם אַלברעכט ממעקלענבורג, אך לתקופת שנים אחדות נצחה אותו מאַרגאַרעטהאַ מלכת הדאֶנים ותקח מידו את ארצו ואת ממלכתו, ואחרי כן כרתה שוועדען עם דאֶנעמארק ברית שלום, היא ברית קאַלמאַר (דיא קאַלמאַרער אֶניאָן). אך ברית שלום ההוא לא הביא ברכה אל שלש הממלכות ההנה, כי אחרי מות מאַרגאַרעטהאַ ישבו על כסא מלכותה בדאֶנעמארק ונאָרוועגען מלכים חלשים, וממשלת המדינה באה מעט מעט בידי האפרתים בעלי הנכסים, אך על שוועדען הכבידו מלכי הדאֶנים את ידיהם וימשלו בה בפרך כבעל ארץ מְנֻצַּחַת — . מריבות ופרוד הלבבות היו אבני נגף לשלום קאלמאר, והחוט המשולש ההוא בין שלש הממלכות נתק במהרה, ובעלי ברית המסחור (האַנזעאַטען) עזרו גם הם להפר את האחוה בין הממלכות ההנה, ויפיחו עוד באש פֶּחָם להגדיל את מדורת השנאה והמשטמה ביניהן, יען כי ממנה תוצאות בצע לבעלי המסחור ההם — . כשבת קריסטיאַן הראשון על כסא המלוכה בדאֶנעמארק הנחיל את כסאו למשפחת בית אָלדענבורג, כי הוא היה המלך הראשון מהמשפחה ההיא בדאֶנעמארק, והוא היה איש חכם וגבור חיל; אך בעת ההיא שלט גם בשוועדען איש משכיל וגבור, הלא הוא סטען סְטוּראַ אשר חגר בעוז מתניו להכניע את גאון עוז האפרתים ולרומם את מצב האזרחים והאכרים, הוא יסד בית מדרש חכמה (אוניווערזיטעט) בְּאֻפְּסַאלאָ, ויביא מארצות אחרות אנשים חכמים ונבונים לטעת את נטעי החכמה והתבונה בארצו, גם הביא מדפיסים ודפוסים לארצו להגדיל את תורת ההשכלה ולהאדירה. המושל החכם והגבור הזה, משל בשוועדען בממשלה בלתי מגבלה, ויעש כטוב וכישר בעיניו לטובת בני עמו ובני ארצו, אך כשבת סטען סטורא הצעיר על כסא ממשלתו אחריו, הרס את כל מבצרי הגבור המשכיל ההוא, כי הוא רב בחזקה את גוסטאַוו טראָללע ההגמון הגדול מאֻפּסאלא, וההגמון הנוקם והנוטר נתן עוז ותעצומות להמלך קריסטיאן השני לבוא ולרשת את ארץ

קריסטיאן הראשון
ה'א ר'ח—רמ'א
1448—1481

סטען סטורא
ה'א רל'א—רס'ד
1471—1504

שוועדען

שוועדען ולספח אותה לדאֶנעמארק כבראשונה. לשוא יצא סטען סטורא לקראתו בעם כבד וחיל גדול, כי קריסטיאַן הגבור הכהו מכה נצחת על מרומי שדה מלחמה, את בחורי גבוריו הפיל לפי חרב, וגם בו חלו המורים פצעים אנושים עד כי נחשב עם יורדי בור (הא ר"פ 1520), ואחרי כן צוה קריסטיאן להכריע לטבח תשעים וארבעה אבירים, אדירי עם ואפרתי בני שוועדען, ויורידם ברם שאולה בעיר שטאָקהאָלם הבירה, לבעבור תהי יראתו על פני כל יושבי שוועדען לבל יוסיפו להתפרץ מפניו. אך האכזריות ההיא אשר עשה קריסטיאַן, היתה נסבה כי לתקופת שנים אחדות הֵפֵרו השוועדים את בריתם אשר כרתו עם הדאֶנעמארקים, וַיֵחָצוּ לשתי ממלכות, ואשה את רעותה שנאו תכלית שנאה כל הימים.

---

7. אונגארן (Венгрія)

470. § כבר ספרנו כי גדודי אונגארים הפראים עָלו כַשוֹאָה על ארץ אשכנז שנה שנה וישחיתו את יבול שדותיה וישללו שלל וַיָבֹזוּ בז וישימו שַמות בארץ, גם פרצו כפרץ מים זידונים בגבול איטאליא ובנפות ממלכות ביצאַנץ וַיְפַלְסוּ שם חָמָס ידיהם. אך אָטטאָ הראשון קיסר אשכנז התאזר עוז וַיַכֵּם וַיְכַתֵּם עד חרמה במלחמת לעכפעלד ומני אז לא יספו עוד הפראים ההם לערוץ ארץ, ולתקופת ימים לא כבירים עזב גייזאַ את עבודת האלילים ועצבי בני עמו ויקבל עליו את הדת הנוצרית, גם מלא את ידי שלוחי הדת ההיא (מיסיאָנאַרען) מארץ אשכנז לעבור בארצו לארכה ולרחבה ללמד את הדת הנוצרית לכל עם הארץ. אפס כי הוא לפי מדת ימיו, לא יכול להוציא את כל מזמות לבבו לאור, כי בטרם מצאה ידו לבַצע את מזמותיו קדמהו המות, אך סטעפאן בנו המהולל אשר ישב על כסאו אחריו, בצע את כל אשר יזם הוא לעשות. הוא סטעפאַן אשר פי הנוצרים יקבנו בשם "קדוש" (Stephan der Heilige). הפאפסט סילפעסטער השני אָצל לו הוד המלוכה, גם שָׂם לראשו עטרת פז הנקראת בשם "העטרה הקדושה". המלך הגדול הזה התאמץ לְשָׁרֵש את שרשי עבודת האלילים מן הארץ ולטעת תחתיה את הדת הנוצרית. בכל מאמצי כחו התאמץ לעשות משטר וסדרים ישרים בהליכות משפטי המלוכה, פזר כסף רב להגדיל את עבודת האדמה ולהאדיר את כל מלאכת עבודה בארצו, עד כי הפך את האונגארים הפרועים והפראים לאזרחים תמימי דרך וישרי לב. אך בכל זאת לא הכו החוקים הטובים והמשפטים הישרים ההם שֹׁרֶש במעמקי לב האונגאַרים, כי הם אהבו תמיד לִחְיוֹת חַיֵי עריצים, לעשות מלחמה בלי הפוגה, לאכול בבֹקר עַד, ולחַלק לערב שָׁלָל, גם בחלה נפשם בדת הנוצרים המערבים אשר הביאו עליהם סבלות ועבודות תחת החרות והחופש אשר היה להם מימי קדם. ועל כן התפרצו האונגאַרים אחרי מות שטעפאן ויעירו ויעוררו מלחמות עזות

גייזא ד"א תשל"ב—תשנ"ז 972—997

סטעפאן הקדוש ד"א תש"ס 1000.

נמרצות בארץ על אדות המלוכה ויביאו עליה צרות רבות ומבוכות עצומות — .

בימי גייזא השני באו גדודים רבים מארץ פלאַנדערן ומארץ אשכנז וישבו בזיבענבירגען ויאחזו בה, והם החזיקו במנהגי ארץ מולדתם, בשפתה ובכל הליכותיה מאז ועד היום הזה, ובפי עמי הארץ קראו בשם זאקסען. הם בחריצות ידיהם ובתבונות כפיהם ועמל נפשם, הפכו ארץ מדבר לארץ פוֹרִיָה, וערבה לְשְׂדֵי חֶמֶד וְגַנֵי עֶדֶן, ויבנו להם ערים מלאות כל טוב וכפרים נהודים ומאֻשרים, ובכל לבבם ובכל נפשם לחמו את מלחמות הדרור, עד כי הצליחו לאור באור תיי ההופש והחרות כל הימים — . במאה שלש עשרה הכבידו אפרתי עם אונגארן (Magnaten) את אכפם על המלך אַנדרעאס השני, עד כי נתן להם ספר דרור (דאַס גאָלדענע פריווילעגיום) (ד״א תתקצ״ר 1234), ספר אשר על פיו יש להם וְלְחֶבֶר הכהנים יתר שאת על כל עמי הארץ, וכאשר ירה ספר דרור כזה בענגלאנד את האבן הראשה לחרותה, כן היה גם ספר דרור הזה לאבן פנה לחרות אונגארן — . ואת הספר הזה שמרו האפרתים מכל משטר, ועל ידו היתה לאל ידם לאכוף בחרב גם את המלך לבל יפיל צרור ארץ מכל דברי חרותם — .

גייזא השני ד״א תתק״י 1150.

§ 471. אחרי מות אַנדרעאַס השלישי, כבה נר מלכי בית אַרפּאַדי באונגארן, והאונגארים בחרו מני אז והלאה את המלך אשר מצא חן בעיניהם ואשר בטחו בו כי יִנָחֵם בשבט מישור, ועל פי כל ראשי עם הארץ ישב לודוויג הגדול על כסא המלוכה, והוא היה מבית מלכי אַנגשו (Anjou) המולכים בנעאַפעל. בימי המלך הגדול והמרומם ההוא, העפילה אונגארן עלות עד מרום קץ גדולתה, ותהי מאֻשרת מבית ומחוץ. והמלך ההוא בחכמתו וגבורתו קנה לו גם את מלוכת פּאָלען, וירחיב את גבול אונגארן על שפלת הדאָנוי (נידער דאָנוי), ואת הוועניציאנים שָׂם לְמַס עוֹבֵד. גבעות טאַקאַי הִטִיפוּ עסים מרבבות גפני אדרת אשר נטעו נוטעים על ראשיהן, החוקים והמשפטים אשר שָׂם המלך הזה אִשרו את עם הארץ, על האפרתים והאכרים היה מחסה ועוז, גם בנה בתי ספר ללמד בהם חכמה ומדע לבני הנעורים — . אחרי מות המלך הנעלה הזה, התעוררו מלחמות עזות באונגארן על דבר המלוכה, עד כי לאחרונה קרע זיגמונד קיסר אשכנז את אונגארן מידי הלוחמים ויספחנה לארצות אשכנז, ויכונן סדרים ישרים בהנהגות שרי בני עַמָה ובכל משפטיה. בימי בני בתו אשר היו מלכים חלשים וְחִדְלֵי אונים, היתה אונגארן לבז ולמשסה בידי הישמעאלים (אָסמאַנישע טירקען) לולי לָבַשׁ הוּנְיאַד עוז ויצילנה מידם. והאונגארים נתנו לו תודה וברכה על התשועה הגדולה אשר עשה להם, גם נתנו כתר מלוכה בראש בנו הגבור המפואר הנקרא בשם מתתיה קאָרפּינוס. המלך הגבור הזה מלך שלשים ושתים שנה, והראה לעיני כל כי יָאוֹת לו לשבת על כסא סטעפאַן קדוש הנוצרים ועל כסא לודוויג

לודוויג הגדול ה״א ק״ב—קמ״ב 1342—1382

מתתיהו קארפינוס ה״א רי״ח—ר״נ 1458—1490

הגדול. הוא הפליא להעזר בימי מלחמה, והגדיל לעשות בימי השלום. הוא הציב גבולות לגבורת הישמעאלים וישב אחור ימינם לבל יפרצו עוד בארץ אונגארן. הוא הרחיב את גבול אונגארן בעסטערייך ובאשכנז, וייטיב את מצב אנשי הצבא וטכסיסי המלחמה, על פיו נוסד בית מדרש לחכמה (איניווערזיטעט) בעיר אָפֶען, על ידו הוקם גם בית עקד ספרים (ביבליאָטהעק), ובימיו פרחה עבודת האדמה. בעלי מלאכת עבורה וחכמי חרשים הרימו ראש, והמדעים נתנו ריח בכל גבול ארצו —. אך בימי המלך אשר ישב על כסאו אחריו, ירדה שמש אונגארן עשר מעלות אֲחוֹרַנִּית, וכל הדברים הטובים אשר הוציא מתתיה קאָרפינוס לאור, עלו בתהו ואבדו. כי אז פרצו הישמעאלים דרך בעלגיען בארץ אונגארן, וכל הארצות אשר לכדו האונגארים בארץ המערב, השיב המלך הזה בשלום לידי בעליהן הראשונים, גם כ״ז מלכותו נגרע מאד מכח המלכים אשר היו לפניו. כי בלעדי שרי העם ואצילי הארץ לא היתה לְאֵל ידו לָשׂוּם מס על עַם הארץ, לצאת למלחמה על אויביו או לכרות עמהם ברית שלום, ולאחרונה לקחו להם השרים (מאַגנאַטען) את כל עֻזּוֹ ויכלתו עד כי לא נשאר בידו בלתי אם שם "מלך" —. אחרי אשר נפל המלך לודוויג השני לפי חרב בידי הישמעאלים על יד מ אָ ה אַ ק ס, התלקחו מלחמות חדשות באונגארן על אודות המלוכה, ואחרית המלחמות ההן היתה כי נֶחצתה אונגארן לשתים: ל ז י ב ע נ ב י ר ג ע ן ו א ו נ ג א ר ן המזרחית עד טהיים אשר היתה סרה למשמעת הישמעאלים, ו א ו נ ג א ר ן המערבית אשר סִפַּח אותה פ ע ר ד י נ אַ נ ד מ ע ס ט ע ר ר י י ך ליתר ארצותיו, ולאחרונה היתה כל ארץ א ו נ ג א ר ן יְרֵשָׁה לעסטערייך עד היום הזה.

8. פּאָלען (Польша)

§ 472. בבקעה הגדולה אשר על נהר ו ו י י כ ס ע ל ובכל הארצות אשר על נהר אָ ד ע ר ועל נהר וואַ ר ט ה ע, ישבו עמים רבים משבטי ה ס ל א ו ו י ם ונשיא אחד היה להם, אך פעמים רבות נפלגו לפלגות ועל כל פלגה מָשל נשיא אחד, עד כי היתה ארצם לנשיאות (פירשטענטהימער) רבות. מעת אשר התנצר ההערצאָג מ י ע ס ק אָ (מ י ע צ י ס ל אַ ו ו) על פי מיסיאנאַרים אשכנזים, היתה ארץ פּאָלען תחת חסות מלכי אשכנז, אך לא נָתְנָה למשמעתם לעבדם ולשמור את מצותם רק נתנה להם מס שנה שנה, ובימי פרידריך השני יצאה כָּלִיל מתחת ידי מלכי אשכנז ותהי ממלכה בעלת חֹפֶש ודרור. אפס כי רבות פעמים נחלקה למחלקות שונות, ובזה ירד ממנה עֻזּהּ ואזלת גבורתה, עד כי במאה השתים עשרה פרקו נשיאי ס ל ע ז י ע ן את עלה מעל צואריהם ודעת הרכיה לא חפצו, וילכו בדרכי האשכנזים ויהיו עִמם לְעַם אחד —. במאה הארבע עשרה התנשאה פאלען ותהי לממלכה גדולה ואדירה, כי וו ל אַ ד י ס ל אַ ו ו הרביעי חבר את הארצות אשר על נהר וואַרטהע הנקראות בשם "פּ אָ ל ע ן ה ג ד ו ל ה", אל הארצות

מיעצישלאוו ד״א תשכ״ו 966.

וולאדיסלאוו הרביעי ה״א פ׳ 1320.

אשר על נהר ווייכסעל הנקראות בשם „פ א ל ע ן הקט נ ה״, וַיְחַזֵּק בכל תקף ועָצמת ידו לְבל תִּפָּרַדְנָה לארך ימים, ובעיר ק ר א ק ו י שם כתר המלוכה בראשו וימלוך על ארץ פאלען בכל עוז, גם הנחיל את ממלכתו לזרעו אחריו — . אחרי מותו מלך קאזמיר בנו המכונה בשם „גדול״, והוא הגדיל את ארץ ממלכתו בספחו אליה את ג אַ ל י צ י ע ן ואת ר ו ס י א האדומה (ראָטהרוסלאַנד). בעיר קראַקוי יסד בית מדרש לחכמה, גם נתן חוקים טובים ומשפטים ישרים לבני עמו, עד כי בצדק כנוהו בשם „גדול״, כי הגדיל לעשות עמהם —. אמנם אף כי חתר בכל מאמצי כחו להכניע את גאון האפרתים העזים, בית המֶרִי, ולהרים את קרן האזרחים והאכרים מֵעָפר שפלותם, לא עשו ידיו תושיה, ולא הצליח להפיק את זממו, כי מעם עז אשר קרבונו יתפצו ודרכי החכמה נסתרו מהם, יבָּצר גם חֵרות האזרחים והאכרים מפני גאון האפרתים והאצילים ותאות נפשם להשתרר על עם הארץ ולכבוש אותם לעבדים — . וממשלת הארץ הזאת הנוסדה רק על פי החרב, נשארה תמיד רק בידי האפרתים, המסחור וכל מקנה וקנין רק בידי היהודים, והאכרים היו עבדים מרודים אשר הִתְעַמְרו בהם אדוניהם ויעבידום בפרך — עד כי בכל הארץ הגדולה ההיא לא היו בלתי אם אפרתים ועבדי עולם — .

קאזמיר הגדול ה״א צ״ג—ק״ל 1333—1370

---

9. ממלכת רוסיא (Русское Государство)

§ 473. וולאַדימיר הגדול נין תכד לרוריק נְשִׂיא הוואַראַגים (וואַראֶגערהויפטלינג), בָּחַר בעיר קיעוו למושב לו, וידבק בדת נַצֶּרֶת יונית (גריכיש כריסטליכע קירכע) ויתן לה מהלכים בכל ארץ רוסיא, ארץ ממשלתו, ויצו לנתוץ ולהרוס את כל מזבחות הגוים המתהללים באלילים (היידען) לבל יקריבו עוד כעם קרבנם ולבל יזבחו עוד לשעירים — . הנשיא הגדול הזה הלך מחיל אל חיל, ובכל אשר פנה הצליח, וממלכתו השתרעה מנהר דניעפער (Dnieper) עד בְרֵכת לאדאָגא גם על חֲפֵי נְהַר דינאַ. אך בימי הנשיאים אשר מלכו אחריו, ירד כבוד ארץ רוסיא וֶעֱזוּזָהּ בתגרת ידי המלחמות אשר לחמו הנשיאים איש באחיו על דבר המלוכה. מאתים שנה התעודדו המלחמות ההן עד כי אָזלת יד עַם הארץ, נָשְׁתָה גבורתם וְחִתְּתָה אֱיָלוּתָם, ואז מצאו אויבי רוסיא עת רצון לְנַתֵּק את מוסרותיה ולהשליך מעליהם עֲבוֹתֶיהָ; הליטווים (ליטהויער), הפולאנים, חֶבְרַת אַחֵי הַחֶרֶב (שווערדטברידער) *) ועוד עמים רבים קָרְעוּ מרוסיא המערבית נָפוֹת וארצות רבות וישלטו בהן כְּאַוַּת נפשם, ולאחרונה עלו המאנגאלים (Mongolen) אשר נקראו גם בְּשֵׁם תַּתָּרִים (על שֵׁם ראשי גבורי חיליהם אשר היו מֵעַם הַתַּתָּרִים) ויערכו מלחמה על הרוסים על יד קאלקא

וולאדימיר הגדול ד״א תש״ס 1000.

---

*) היא חברת אבירים תופשי דת הנוצרית ונוצרית, אשר נוסדה בערך (ד״א תתק״ס 1200) על פי הבישאף אלברעכט בעיר ריגא. בעלי החברה הזאת לכדו בחרבם את קורלאנד ועסטהלאנד, ובשנת (ד״א תתקצ״ז 1237) היו הם ותברת האשכנזים בעלי בריתם, אדוני הארצות ההן, גם שליטי ליפלאנד מבלי פנות אל הרוסים והדענים.

קאַלקאַ (ה"א תתקפ"ד 1224) , ויתלישום לפי חרב , ויתפרצו ויבואו בארץ רוסיא עד נְהַר דניעפער . העריצים ההם רָצחו את הרוסים שבויי החרב אחרי אשר נשבעו להם כי לא ישלחו ידם אליהם ולא יעשו להם מאומה . ועוד הוסיפו פרה בקחתם את שלשת נשיאי רוסיא הגדולים , הלא הם : מסמיסלאַוו , אַנדרעאַס ואלכסנדר , וישמטום תחת קרשי עץ כּבדי המשקל עד כי נֶוזנקו תחת כֹּבֶד משאם , ועל גְויות הַנִרְצָחִים ההם חַגו חג נצחונם, שָׁתוּ יַיִן לְשָׁבְרָה בקול מצהלות אבירים , ויתרועעו וישירו בגאון עריצותם ועליצותם — . לתקופת חמש עשרה שנה הוסיפו עוד המאָנגאָלים לפרוץ בארץ רוסיא וְלָשׂוּם בָּהּ שַׁמּוֹת (ה"א תת"ד 1240) , בְּחַיִל וְעִזוּז הרעישו את חומת קיעוו עד רִדְתָּהּ , הֵשַׁמּוּ את עיר תהלה ההיא , אוצר כל חֶמְדַת רוסיא וכסא כבוד מושליה האדירים . את יושביה הרבים והעצומים רָצְחוּ , את מבחר גבוריה הורידו לטבח , ולאחרונה שלחו באש את כל היכלי העיר ואת כל ארמנות עֻזה וטירותיה , את מַצְבותיה העתיקות מעשי ידי חכמי חרשי קדם ואת כל יְקָר תפארתה וְעֹשֶׁר כבודה , כל חָסְנָהּ , וכל שכיות חמדתה , ואחרי כן שטפו ועברו גם בכל יתר ערי רוסיא ובכל מדינותיה מנהר דניעפער עד נהר ווייכסעל ויתפשון בחרבם הקשה , ואת כל ארצות רוסיא הדרומית והמערבית הָפכו למדבר ציה , וּמְתֵי מספר אשר הִסְתַּתְּרוּ ביערים ונחבאו במחבואים מפני חרב היונה , היו רעבים וצמאים ונפשם התמוגגה ברעה עד כי קִנאו את המתים שכבר מֵתוּ . מעת ההיא והלאה נדכאה ארץ רוסיא תחת רגלי הזידונים הפראים ההם , ותהי להם למס עובד — . ה ח אַ ן ה ג ד ו ל ראש גדודי המאָנגאלים המכונים בשם ג ד ו ד י ה ז ה ב מקאַפּטשאַק (דער גראָס חאַן דער גאָלדענען האָרדע פֿאָן קאַפּטשאַק) , שָׁם מִשְׁכָּנוֹ קִדְמַת נהר וואָלגַא , שָׁם היתה עִירו הבירה ומשם לָחַץ בחָזקה שְׁנות מאות את הרוסים וַיָּטֶל עליהם מַס כָּבֵד מְנֻשׂוּא , גם הנשיאים וראשי עַם הרוסים תֻּכּוּ לרגליו , הושיבו לו מנחה וישקלו כסף וזהב לאוצרותיו מדי שנה בשנה ככל אשר שָׁת עליהם , וימשול בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים , ואף כי חָשַׂף א ל כ ס נ ד ר נ ע ו ו ס ק י את זְרוֹעַ עֻזּוֹ וַיַּךְ את צורדי רוסיא ההם מכה גדולה מאד על יד נהר נעוואַ (ה"א א' 1241) , אך במה נחשב הנצחון ההוא מול ה א ס ו ן הנורא הרובץ ע ל כ ל ע ם ר ו ס י א ? לשוא השליך הנשיא הגדול ד ע מ ע ט ר י ו ס א י ו ו אַ נ אָ ו ו י ט ש את נפשו מנגד לפרוק את עול העריצים ההם מֵעל ואחרי הרוסים בני עמו , לשוא הוציא את גבורי רוסיא אל הרג , כי המאָנגאָלים גָברו ממנו וישרפו באש את מ אָ ס ק ו י (Moskau) (ה"א ק"מ 1380) עיר הבירה , ויכבידו את ידם עליו לשאת ולסבול את עֻלָּם הברזל כבראשונה — . ככה היו הרוסים נגשים ונענים, עשוקים ורצוצים בידי עריצי גוים ההם , עד אשר נִשְׁקְּקָה אש המריבה בין גדודי הפראים ההמה , ועד אשר הראם טימור את נַחַת זְרוֹעוֹ ואת חרבו הקשה , כי אז נגרעה קרנם ונשברה עזותם , ואז הצליח הנשיא הגדול השליט לבדו במאָסקוי , הלא

הוא

איוואן וואסילעוויטש הגדול
ה"א רכ"ב—רס"ה
1462—1505

הוא איוואַן וואַסילעוויטש, לחבל את עול המאנגאלים, גם יצא בחרב עליהם ובכל אשר פנה הצליח, ויכם מכה נִצחת עד כי נכנעו מפני גבורתו ועזוזו. הנשיא הגדול והגבור הזה בנה ערים בצורות על גבול רוסיא המזרחית, עָצוֹר עָצַר בעד המאָנגאָלים ובעד כל צוררי רוסיא מהתנפל עוד בארצו, גם מצא עוד עוז לו לְהִשְׁתָּעֵר על ארצות אויביו ולהשתרר עליהן. הוא הכניע תחת ידו את נאָוואָגראָד, עיר המסחור, אשר היתה כנסיה חפשית שנים רבות ואזרחיה הגבורים לחמו בגבורה בעד חרותם, ובגבורת הנשיא הגדול ההוא שבה לסור אל משמעת רוסיא כבראשונה, וראשי אזרחיה אשר הקשו את ערפם וימאנו לשאת עליהם את שִׁלְטוֹן נְשִׂיא הרוסים, שֻׁלחו לערים אחרות ולמדינות רחוקות ביד פשעם, גם ארץ ליטהויען רגזה בראותה כי תִחדשה רוסיא כנשר נעוריה ורוח חדשה מתנוססת בה —. איוואַן וואַסילעוויטש לקח לו לאשה את בת אחי הקיסר (הנוצרי) האחרון מקיסרי קאָנסטאַנטינאָפעל בירת ביצאַנץ, ועל כן נהרו חכמי ביצאַנץ אל ממלכת רוסיא ויעירו ויעוררו את יושביה להתנער מעפר הסכלות ולאחוז בדרך החכמה. מני אז נשאו שליטי רוסיא (Czaaren) את עיניהם אל ממלכת קיסר קאָנסטאַנטינאָפעל היא ממלכת רומא המזרחית — הנשיאים אשר היו אחרי איוואַן וואַסילעוויטש חשבו את רומא המזרחית לארץ ירושתם, ויחשבו מזמות ללכוד אותה ולספחה אל ממלכת מאָסקוי. "כי הסלאַווים הַצְפוֹנִים (אשר הרוסים הם חוטר מִגִזְעָם) נכספו תמיד אל ארץ הקדם (Levante) כאשר נכספה לפנים נפש הגערמאַנים אל ארץ איטליא". מעת אשר לכדו הישמעאלים את קאָנסטאַנטינאָפעל, היה הכֹּח בידי הבישאָפים הרוסים לבחור עליהם כֹּהנים ראשים (Metrodolite, אשר נקראו אחרי כן בשם פאַטריאַרכִים), וכנסיה דת הנוצרית אשר ברוסיא היתה מאז והלאה כנסיה חפשית, ותבחר לה כהנים ראשים כטוב וכישר בעיניה, גם כל הליכות הדת היו בידיה מבלי פנות אל הכהן הראש היושב ברומא או אל ראש הכהנים אשר בביצאנץ —. איוואַן וואסילעוויטש היה גבור מלחמה ומנצח, גם מחוקק ושופט רמים, וישם חוקים ומשפטים בארץ ממשלתו אשר עליהם יחיו בני עמו. עיניו למרחוק הביטו לבל תקום מלחמה אחרי מותו על דבר המלוכה, ולבל תחצה עוד רוסיא לממלכות רבות. ועל כן יָצַר חֹק לא יעבור על אודות ירושת מלכותו באופן אשר לא יכלה עוד להתעורר מלחמה בארץ בגללה. הוא הביא לארצו חכמי חרשים ובעלי מלאכת הַבִּנְיָה (בויליימע) מארץ אשכנז ואיטליא לבעבור ילמדו מהם הרוסים לשכל את ידיהם גם הם במלאכת עבודה ובחרשת המעשה. הוא בנה את המבצר הנשגב הנודע לתהלה בשם "קרעמל" להיות מגן ומחסה למאסקוי עיר מלכותו, והמבצר ההוא יעיד על רוֹחַב לבב בונהו ועל תועפות רוחו לעשות גדולות ונצורות. אך רוח הנשיא הַנִשָׂא הזה היה כנחל שוטף וכשׂער קטב, מפני גערת אפו ורעם קצפו רגזה ותחל ארץ רוסיא, הנשים התעלפו (לפי דברת העם) מפני מבטי עיניו עת הפיצו שלהבת זעם וחזיזי אש קצף, מכל עמי

הארץ

הארץ גם אמיץ לב בגבורים לא ערב את לבו לגשת להדום כסאו לצקת לפניו את שאלתו, וכל השרים הגדולים האוכלים על שולחנו, לא נעזו ללחוש דבר איש באזני רעהו או לקום ממושבם גם אחרי נפול תרדמה על עיניו שעות רבות רצופות —. נכד הנשיא העז ההוא היה איוואַן וואַסילעוויטש השני המכונה בשם איוואַן האיום (דער שרעקליכע) אשר לקח לו לראשונה את

איוואן וואסילעוויטש השני
ה"א רצ"ג—שמ"ד
1533—1584

שם הכבוד "צאַר", או "שליט לבדו על כל הרוסים", ויצא בעקבות אביו זקנו בכל דרכיו, ויהי נורא לכל הרוסים, מפניו חלו ורגזו כל האלופים, ומפני גערת פניו נמוגו כל יושבי הארץ, ויואל להשכיל להיטיב לבני עמו ביד חזקה ובמוראים גדולים —. הנשיא הזה לכד את קאַזאַן ואַסטראַחאַן, הרחיב את גבול רוסיא עד הררי קאַווקאַז, ויתתור בכל עוז ללכוד את ארץ זיביריען ולספחה אל ארץ רוסיא האדירה. הוא הקים לו אנשי חיל נושקי רומי קשת (Strelzi, Strelitzen), ובזה יסד את מצב צבא המלחמה בארצו (איין שטעהענדעס קריגסמאַכט). אך חשכת הבערות רבצה עוד בארץ רוסיא יותר ממאה שנה, קרני שמש ההשכלה לא עצרו כח לבקוע את העננה השוכנת על עם הארץ, המסחור היה רק בידי בעלי ברית ערי המסחור (Hanseaten) ומה גם בידי בעלי עיר ליבעק (Lubek), משפטי הנהגות הרומאים והאשכנזים ויתר העמים כמו זר נחשבו להם, ובכל גדודי העמים הנוסעים בעדר חָיו גם הם על חרבם, ודעת דרכי החכמה לא חפצו —. בְּמות פֿעאָדאָר בן איוואַן (ה"א שנ"ח 1598), כָּבָה נר נשיאי בית רוריק הזכרים, אך כבר רחבה אז ארץ רוסיא ופרצה עד מרתקי תבל, כי תחת אשר במאה החמש עשרה היתה מדת הארץ הגדולה ההיא 18,000 פרסאות מרובעות, היתה בימי פֿעאָדאָר יותר מן 100,000 פרסאות מרובעות —. על יד אַשדות נהר דניעפּער, על נהר דָן ולרגלי הרי קויקאז, ישבו שבטי הקאַזאַקען, רוכבי סוסים מהוללים ואנשי חיל למלחמה, ולפי הנראה היו השבטים ההם בני תערובות מגדודי הַתַּתָרים והרוסים אשר פשטו אז במקומות ההם לשלול שלל. השבטים העזים ההם בחרו להם ראשים מבני עמם ויחיו תכלית חיי פרעות, ויגורו תמיד מלחמות עם הפּאָלאַנים והמאָנגאָלים העריצים, עד אשר הכניעם איוואַן והנשיאים אשר היו אחריו ברוסיא ויהיו להם לעבדים. הקאָזאַקען עזרו את הרוסים להכניע את העמים הפראים יעובדי האלילים הנקראים בשם בוריאַטען (על הרי אַלטאַי), טונגוזען, טשוקטשען (Tschuktschen) ועוד עמים פראים כאלה אשר ישבו בבקעה הרחבה עד אין קץ אשר בפאת צפונית להררי רוסיא ויחיו חיים פרועים מבלי כל משפטי מדינה וחוקי חברת האדם. מלאכת ידיהם היתה ציד חיות וציד דגים ולנסוע בעדר, ומעונתם סֻכּות נוצר אשר עשו להם מענפי עץ או מְחִלות עפר להסתר מפני הַקֹּור והקרח הנורא אשר במקומות ההם. מעת אשר הכניעום נשיאי רוסיא, הם נותנים מס להרוסים עורות חיות יקרות, גם ימירו את העורות ההן ביין שרף אשר דבקה נפשם אחריו.

זיביריען.

בעת אשר לכד יערמאק גבור הקאזאקען את זיביריען, היתה עוד הארץ ההיא תחת ממשלת הַתַּתָּרים או המאָנגאָלים אשר בימי טאַמערלאַן העריץ פרצו ויציפו את כל ארצות הצפון. ויערמאַק העז כנמר לכד את זיביריען עם מתי מספר מבני עמו ויתן אותה למורשה להנשיא הגדול איוואַן האיום, והנשיא הטה לו חסד בעד נהלה בְּלִי־מְצָרִים ההיא אשר הנחיל לו ויסלח לעונו אשר טפלו עליו משנאיו ומקנאיו לאמר: כי הוא תמך בידי הקאזאקען בני עמו לריב את ריבם עם נשיא רוסיא על אשר נֶחמסו מהם משפטי חפשם וחרותם — . אך בכל זאת לא היתה ארכה לשלות יערמאק, וימי חייו לא נמשכו, כי ראש גדודי התתרים קרא לו אל המשתה אשר עשה לשריו ועבדיו, וכטוב לבו ביין, התנפלו עליו התתרים הפריצים להכותו נפש. לשוא נלחם בם הגבור האומלל הזה כדוב שכול, לשוא התגבר כארי להמלט על נפשו, כי הם נשאו אותו ויטילוהו במצולות נהר אירטיש (Irtysz) ויצלול כעופרת במים עזים ההם. אחרי מות יערמארק נהרו הקאזאקין המונים המונים לארץ זיביריען, אך הארץ ההיא היתה כבר בידי הרוסים, והקאזאקען אשר ישבו בה היו להם לעבדים, ולתקופת מאתים שנה לכדו הרוסים את כל רחבי ארץ ההיא עד ים הקרח, ים אוקינוס. ארץ הערבה ההיא תפגע בגבול חינא, והיא גדולה ורחבת ידים במאד מאד. בפאת דרומית ישבו בה הקִירגִיזִים (Kirgisen) הפראים, ובפאת מערבית דרומית ישבו בה הָאָסבעקים (Usbeken) והקאַראַקאַלפאַקים (Karakalpaken). הקירגיזים נסעו בעדר גם ארבו על הדרכים לשלול שלל מאת עוברי דרך. עדרי סוסיהם ועשתרות צאנם הם כל הונם ועשרם. שפתם דמתה לשפת התתרים. מדת ארץ זיביריען היא יותר מִשְׁלִישׁ כל ארץ אזיא (יותר מן 300,000 פרסאות מרובעות), ועל כן ישתנה בה מֶזֶג האקלים וצמחי האדמה. בארצות ההוף אשר בפאתי צפון, ימס השלג באחרית ימי חדש יולי, והארמה תוציא צמחה במשך ימי הקיץ, שם יִמָּצְאוּ בִּצּוֹת וְיָוֵן מצולה, והשדות מכוסים שם בחציר יבש (מאָס) וסבכי קנים (שטרויבוּוערק), ולא יצלחו להוציא לחם מן הארץ, וכל עץ מאכל או עצי שרפה ועצי בנין לא ימצאו שמה. אך משם והלאה לצד דרומית תחל האדמה תת כֹּחָהּ, עצים רעננים ישאו ענף, ושיאם לעב יגיע. כל חבל הדרומי אשר בִּצְפוֹן זיביריען עד רחבי טאָבאָלסק ועוד הלאה, מכוסה הוא לארכו ביערים גדולים רבים ועצומים עד אין הקר. בְּטַבּוּר זיבירען (צענטראַלזיביריען) דרומית לטאבאלסק עד עַרְבוֹת הקירגיזים, לא יצלחו היערים והעצים הגבוהים, רק לפאת מזרחית יצמחו יערים במספר רב. היערים יגדלו עצי לבנה (פיכטען) ברושים (טאננען), בירקען, בוכען, אַרהאָן (אֹרֶן) וארזי הצפון (נארדישע צעדערן). האדמה דשנה היא שם ופוריה במאד מאד, עד כי גם בעצלות ידי אִכָּרֶיהָ תוציא מאה שערים ממטר תבואות שמש וממגד צמחי השדה וזרועי גנה, פשתים וקנבוס, גם אבטיחים (מעלאָנען) טובים למאכל. ביעריה ימצאו פרי

אדמה

אדמה (ערדבעערען) רבים מאד המתוקים לחיך , אך לעומת זאת יחסרו שם עצי פרי . כל חַיְתוֹ בַּיִת (הויזטהיערע) הנמצאות בארצותינו, תרמשנה שם במספר רב , וחיתו ציד (ווילדפרעט) גם דגים רבים ושונים ימצאו בארץ הברוכה ההיא . מהרריה יחצבו כסף וזהב וכל מיני מתכות , ועוד לא נגלו מהם כי אם מעט מזער . אך גם עתה עשירה היא בכל מתכות יקרות יותר מן כל הארצות . בחלק הדרומי מזיבירען (כל ערבות הקירגיזען) , יֶרֶב חום השמש בימי הקיץ , ובימי החורף תרעשנה שם סופות וסערות , ועל כן הוא מדבר שממה מבלי ערים וכפרים ומבלי מסלול ודרך , גם לא יזלו שם נהרים ויאורים , ומימיו הם מי ברכות מלוחות אשר לא יצלחו לִשְׁתִיָה .

---

10. מאָנגאָלים וישמעאלים .

§ 474. בראשית המאה השלש עשרה לספירת הנוצרים , רגזה ותרעש ארץ הקדם בתגרת ידי הגבור העריץ דשענגיז־חאן (Dschengis-Chan) ראש גדודי עמים עזים מלומדי מלחמה ונוסעים בעדר (נאָמאַדענהאָרדען) . הגבור ההוא פרץ את חומת חינא האדירה והנשגבה , ובתרבו החזקה והגדולה לכד את כל הארץ ההיא (הנקובה בשם ממלכת השמים (דאַס היממלישע רייך) וצְבִי היא לכל הארצות) . וכסופות בנגב חָלַף וְעָבַר בכל ארצות הקדם ואיש לא התיצב לפניו , גם הודו מזרחית (הינדאסטאַן) גם הממלכה הגדולה ממלכת האָוואַרעסמיר (Chowaresmier) על ים הכספי ובארץ פרס , לא עזרו כֹח לעצור את מרוצת עריצי גוים ההם מהתפרץ דימה , באָכֿאַראַ , סאַמאַרקאַנד ובאַלק נשרפו באש עם כל אוצרות חכמת חכמיהם ומעשה ידי חכמי חרשיהם בעברת זדון פראי אדם ההם . אחרי מות דשענגיז־חאַן הוסיפו בניו ונכדיו לעבור עוד הלאה בארץ וללכוד ערים ומדינות במספר רב . באטו לכד את כל הארצות אשר לצפון לים השחור , העמים מס כבד על ארץ רוסיא , שלח באש את קראקוי העיר הגדולה , ואת כל ארץ פאָלען ואונגארן מִלא שֹׁד ושבר, הֶרג ורצח, ויהפכן למדבר שממה — . העריצים ההם הנקובים בשם מאָנגאָלים עברו לאחרונה את נהר אָדער , וישתרעו על ברעסלוי וישרפוה באש ויעמידוה על נחליה ריקה . ההערצאג היינריך משלעזיען התחתונה (נידערשלעזיען) נפל עם מבחר גבוריו הנוצרים לפי חרב העזים ההם על מרומי שדה קטל על יד ליגניץ , וכל עם שלעזיען נסו על ההרים למלט נפשם מחרב הרעה החֹדֶרֶת להם . כל יושבי ארץ המערב נמוגו ויתפלצו פן תָּחוּל גם בהם חרב המשחיתים ההם, ונפשם עליהם התעטפה בראותם כי הקיסר והפאפסט יריבו איש באחיו בחזקה ואינם שָׂמִים על לב לגדור פרצת בני עמם ולצאת לישועתה לבני הנוצרים ולדתם . אפס כי המאנגאלים לא פרצו עוד הלאה , כי נפל עליהם פחד גבורי אירופא , וַיֵחַתּוּ מפני ערי המבצר אשר בתוכה, גם ראו כי לא ימלאו אוצרותיהם זהב משלל ארץ המערב , ועל כן שמו

דשענגיז־חאן ד"א תתקפ"ז 1227.

פניהם

פניהם אל ארץ הקדם, ויעלו כשואה על ממלכת הכליפים המלאה לה כל סגולות מלכים, ובגדל עוזם לכדו את בגדד ואת כל ארצות הכליף. לשוא יצא הכליף האחרון בחרב לקראתם בחיל כבד מאד ובעם רב כחול הים (ה"א י"ח 1258), כי הוא עם מאתים אלף איש מבני הישמעאלים נפלו לפי חרב, והמאנגאלים שללו שלל ויבוזו בז בקרית הכליף ארבעים יום רצופים. אחרי כן שטפו העריצים ההם בארץ ארם ויהרסו את אחלב (Aleppo Haleb) העיר המפארה והמהוללה, ואת דמשק עיר תהלת כל הארץ, גם לכדו את הארץ הקדושה וכל עריה, ובפרסות סוסיהם רמסו את אוצרות כל חכמי הנוצרים והערביאים אשר אצרו בתוכה מימי קדם. אחרי דורות אחדים נפלגה ממלכת המאנגאלים לפלגות רבות, אך הרוסים נשאו עוד מאתים שנה את עֹלָם הברזל ויכנעו תחת ידם. והאונגארים גם הפולאנים התנערו מעט מעט מֵעָפָר שממותיהם, ורק אחרי שנים רבות התרפאו ממכותיהם וְשָׁבוּ לקדמתם.

§ 475. באחרית ימי המאה השלש עשרה לחצו המאָנגאָלים את הישמעאלים האָסמאַנים עד כי עזבו את מושבותיהם במזרח שמש על ים הכספי ויתורו להם ארצות אחרות לִמְכוֹן שִׁבְתָּם, ויתפרצו ברבבותיהם אל אזיא הקטנה לרשת אותה ולשבת בה. הישמעאלים האסמאנים ההם היו אנשי מקנה נוסעים בעדר ואנשי קרב ומלחמה, אשר דתם דת מחמד, וכהניהם (Derwischen) השיאום לרדוף בחרב את הנוצרים וללחום בם מלחמות תנופה בלי הפוגה. **אָסמאַן** גבוֹרָם הִשְׂתָּעֵר על **ביטהיניא** (Bithynien) ויבחר לו את **פְּרוּזאַ** (Prusa, Bursa) וישם בה את ממשלתו, וכל היונים חלו ורגזו מפניו ולא היה בהם כח לקחת מידו את הארצות אשר לכד מידם —. המושלים אשר היו אחריו הוסיפו עוד אמץ בספחם אליהם את החיל החדש הנקובים בשם **יאַניטשאַרען**,

מוראד הראשון
ה"א קכ"א—קמ"ט
1361—1389

ומוראַד הראשון אחרי לכדו את אזיא הקטנה, פרץ באיירופא, ובמלחמות אחרות הצליח לכבוש את כל הארצות אשר בין ההעללעספאָנט ובין הָעמוּס (Hämus), גם לכד את אַדריאַנאָפעל ויבן בתוכה בתי תפלות (M scheen) מפארים מעשה ידי אמן, גם את כסא מלכותו שם בתוכה, ותהי לו לעיר מלוכה ולמקדש מלך —.

באיאצעט
ה"א קמ"ח—קס"ג
1389—1403

באַיאַצעט בן מוראד הראשון היה איש חיל, רב פעלים, אך גם אביר לב וחומס, והוא הוסיף ללכוד ארצות רבות בימים מעטים, וְחָשׁ בִּמְעוּפוֹ לְנַצֵּחַ אֵילֵי הארץ, עד כי כנוהו בני דורו בשם "ברק" בגלל לַהַט עֱזוּזוֹ ותעופת שלהבת גבורתו —. הוא לכד את **מקידוניא** ואת **טהעסאַליא**, פרץ דרך מַעבר **טהערמאָפּילאָ** אל **הָעללאַס** הנשמה ואל **פעלאָפאָנעז**, ויתפוש את אַרגאָז ברעש מלחמה, ואת פרשיו הקלים צוה לפרוץ בארץ לאַקאָניא הָעתיקה ולתפוש אותה בחרבם הקשה —. אז נעורו בני המערב מתרדמת עצלותם וַיֵּחָלְצוּ חוּשִׁים להלחם עם האויב העז והעצום ההוא לבל יערוץ עוד ארץ. **זיגמונד** מאונגארן, יאָהאַן מבורגונד, גבורי אבירי צרפת, גם אפרתים רבים

מבני

מבני האשכנזים ומארץ באֶהמען חברו יחדו לצאת בחרב על הגבור הנער׳ץ ההוא. מספר אנשי החיל ההם היה יותר ממאה אלפים איש, וכלם כאיש אחד חברים התנגשו ויבואו עד שפלת הדאָנוי (דיא אונטערע דאָנוי), ומלחמה נוראה התחוללה בין הנוצרים והישמעאלים (ה״א קנ״ז 1396), אך ב נ י ק אָ פ אָ ל י נגפו הנוצרים מגפה גדולה מאד לפני הישמעאלים, גם גראַפים ואבירים רבים נפלו לפי חרב, או נפלו בשביה בידי הישמעאלים, ושביהם ההזיקו בם מאנו שלחם עד אשר נתנו להם כסף רב ועצום כופר נפשם, ועשרת אלפים איש אשר לא היו רַבֵּי הַמִּשְׂרָה נִרְצְחוּ בידי הישמעאלים העריצים במצות באַיאצעט העריץ — .

§ 476. אך לא לעולם חוסן ישועות! כי גם על באַיאצעט בא הקץ, קץ כל מרגיזי ארץ בעריצותם! כי אז קם עליו אויב איום ונורא, גבור עריץ ואיש מלחמה יתר הרבה ממנו, אשר ימינו רעצה תבל ביתר עֹז עוד. האויב הנורא ההוא היה ט י מ ו ר הַפִּסֵּחַ נשיא המאָנגאָלים ונצר מגזע דשענגיז־האַן, אשר חשב מזמה להקים את ממלכת דשענגיז־האַן ולהשיב לה את עוזוה וכבודה הראשון. בראש גדודיו הנוראים עזב ככפיר סֻכּוֹ, ויצא מזאַמאַרקאַנד קרית עוזו, וילך למרחבי תבל להכניע תחת ידו את כל העמים והארצות אשר מושבם מתומת ח י נ אַ עד הים התיכון. ארץ הודו וארץ פרס כרעו ונפלו לפי חרבו הגדולה והנוראה, את בגדד העיר הגדולה ואת דמשק כלילת היופי הרס בעברתו, ברעם גבורתו לקח את ארץ ארם מידי המאַמעלוקען, ואחרי כן שטף ועבר באזיא הקטנה וישם בה שַׁמּוֹת נוראות וימלאנה רוגז ופלצות נצחת. דָּם ואש ותמרות עשן, עִיֵּי מַפֵּלָה והרבות, חללי הרב וְנִבְלוֹת ההרוגים אין מספר, הודיעו את כל המקומות אשר צעדו בהם רגלי המשחית והמחבל ההוא. לפניו הָלַךְ הַמָּוֶת בכל כלי משחתו, והשאול עם כל כלי נשקו יצאו לרגליו, וַתִּתְחַלְחַל התֵּבל וַתֶּאבל ועמודיה התפלצו! — . אז חדל באיאצעט מעשות עוד מלחמה בקאָנסטאַנטינאָפעל, ויעל מעליה, ויצא בחרב לקראת טימור הרֹדֵד כל מלכי גוים תחתיו. על יד אַנגאָראַ התלקחה מלחמה איומה מאד בין שני מרגיזי ארץ ההם, אפס כי הישמעאלים בכל גבורתם ועזוזם נגפו לפני המאָנגאָלים חֵיל טימור, נפלו לאלפי אלפים לפי חרב העריצים הנוראים ההם, ובאַיאַצעט נפל בשביה, ולתקופת השנה מת כמְגִנַּת לב ודאבת נפש. אך גם טימור לא האריך ימים, וממלכתו הגדולה והרחבה מרחבי תבל, מְהרה והרד כמטה כמוה כאשר חשה ותמהר לעלות מעלה מעלה, ובימים לא כבירים עלתה בתהו ואבדה, ולא נשאר כל שריד ממנה — .

§ 477. מוראד השני נכד באַיאַצעט התגבר וישב את ממלכת האסמאנים אל כבודה הראשון, ויתן לה אֹמֶץ וָאֱיָל כבתחלה, עד כי היתה שרתי בארץ אזיא ותתן חתיתה גם בארץ איירופא כבימי קדם. הוא הגביל מאד את ממלכת ביצאנץ ולא הניח להקיסר בלתי אם את קאָנסטאַנטינאָפעל ועוד נפות מעטות וישימהו למס עֹבֵד.

מוראד השני
ה״א קפ״א—ר״יא
1421—1451

אז התאמץ יאָהאַן השביעי קיסר ביצאַנץ המכונה בשם פאַלאָאָלאָגוס לחבר את כנסית דת נוצרית המזרחית עם הכנסיה המערבית (הרומאית), בתִקְוָתוֹ כי אם תתחברנה שתי הכנסיות ההן יחד, אז יואילו הנוצרים המערבים להושיע לאחיהם המזרחים ויעזרום להלחם עם הישמעאלים האסמאנים צורריהם וקובעי נפשם. וילך הקיסר ואבי הכנסיה (פאַטריארך) עם הגמונים רבים לארץ איטליא וַיִּתְוַכְּחוּ שם עם כהני הכנסיה הרומאית זמן רב על עניני דתם, ולאחרונה נועצו המתוכחים לב יחדו ויחברו את הכנסיה המזרחית אל המערבית. אך עד מהרה נִחמו עזי האמונה משתי הכנסיות ההן על התחברות ההיא, וישובו וַיִּתְפָּרְדוּ כבראשונה, והפרץ הֻרְחָב אשר היה בין שתי הכנסיות ההנה, רָחַב וְנָסַב עוד יתר הרבה מבתחלה —. אך בכל זאת שלח הפאפסט את יוליאַן ממלא מקומו (לעגאַט) אל כל מלכי הנוצרים להטות את לבם להלחם את מלחמות הדת עם הישמעאלים, והחפץ הזה הצליח ביד הפאפסט. כי וולאַדיסלאַוו מלך אונגארן ופאָלען, והגבור המהולל הוניאַד מזיבענבירגען עברו את נְהַר דאָנוי ויערכו על האָסמאנים מלחמה. אך במלחמת וואַרנאַ כשלו הנוצרים ונפלו, והאָסמאנים הכו בהם מכה גדולה ונוראה מאד, עד כי לא נשאר מהם שריד ופליט, וגם המלך הצעיר וולאַדיסלאַוו נפל במלחמה ההיא, ועריצי האסמאנים התעללו בגויתו, כרתו את ראשו וירימוהו על חנית וישאוהו בכל מחנותיהם לְרַאֲוָה בו — וְיוּלִיאַן ממלא מקום הפאפסט נס מהמערכה וימת בדרך מנוסתו.

תַּמּוּ דִּבְרֵי יְמֵי הַבֵּינַיִם.

---

1. מְבַשְּׂרֵי עֵת הַחֲדָשָׁה.

1. המצאות חדשות

a) מַחַט הַצְּפוֹנִי (דער קאָמפאַס). אֲבַק הַמּוֹרָה. דפוס הספרים:

§ 478. במאה הארבע עשרה והמש עשרה לספירת הנוצרים, קמו חכמים מחֻכָּמִים גדולי חקרי לב וַיְגַלּוּ עמוקות מני חשך, ותעלומות עולם הוציאו לאור על ידי ההמצאות החדשות אשר המציאו אז ברוב חכמתם ורוחב דעתם, ועל פיהן שֻׁנּוּ לטוב תהלוכות בני האדם בימי הבינים, ואור חדש הופיע ברחבי ארץ ותבל. ההמצאות ההנה, הלא הן מחט הצפוני (דער קאָמפאַס), אבק המורה (שיספולווער) ומלאכת דפוס הספרים (בוכדרוקערקונסט) —. הסגולה הנפלאה אשר הֻטְבְּעָה במחט הצפוני (מאַגאַנעטנאַדעל) לִפְנוֹת תמיד לפאת צפונית, היתה נודעת עוד לפני דורות רבים לעמים שונים, אך לא יצאה לפעולת אדם להאיר לארץ ולדרים עליה עד ראשית ימי המאה הארבע עשרה. כי אז התעורר איש איטלקי חֲכַם לב ושמו פלאַוויאָ גִיאָיאַ ויכונן את פעולת

הסגולה

הסגלה ההיא להועיל מאד ליורדי הים באניות, ומהיום ההוא והלאה נגלו על ידה רזי עולם והמון נסתרות שמבראשית. כי בלעדי מחט הצפוני לא הרהיבו התָּרים יודעי הים בנפשם עוז לעבור ארחות ימים ולמצוא איים חדשים ועולם חדש. יען כי עד הימים ההם לא ערבו המלחים את לבם להרחיק מחוף ים התיכון והלאה אל לב הים, ורק בעזרת מחט הצפוני נתנו גם בים הגדול דרך ובמימיו העזים נתיבה וַיִּגָּלוּ גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר אשר לא שְׁעָרוּם מורשי לבב כל חכם מימות עולם —. על אודות המצאת אבק המורה, דעות שונות בין החוקרים, רבים אומרים כי עוד בשנים קדמוניות ידעו החינעזים, ההודים והערביאים את פעולת האבק ההוא בטרם נודעה עוד לאנשי איירופא, ורבים אומרים כי הראשון אשר המציא את האבק ההוא היה אחד מכהני האשכנזים ושמו בערטהאָלד שוואַרץ (ד"א קמ"ד 1354) יליד עיר פֿרייבערג *) בנוף ברייזגוי. אך זאת ידענו נאמנה כי רק באמצע מאה הארבע עשרה החלו בני איירופא לירות באבק מורה בְּהַצוֹתָם את אויביהם ביום קְרָב, ולפני הימים ההם גם עקבותיו לא נודעו. והנה כאשר שִׁנה מחט הצפוני לטובה את הליכות יורדי הים באניות, כן שִׁנה גם אבק המורה לטוב את דרכי אנשי החיל מלומדי מלחמה. מיום אשר למדו אנשי הלחם את ידיהם לירות בכלי נשק המורים (שיסוואַפֿפען), ירד עשר מעלות אחורנית כבוד הפרשים לובשי שריון קשקשים ונושקי רומי קשת, כי כל כלי נשקם כאין וכאפס נחשבו מול כלי נשק המורים המרגיזים ארץ ברעם גבורתם, ובחזיזי ברקיהם ילהטו סביב צריהם —. גם חברת האבירים (ריטטער), אשר השביתה כבר מטהרה והשחיתה את דרכה על הארץ, ספה תמה מעת אשר נגלו כלי נשק המורים, וגבורתם תמס הלכה מול גבורת בעלי נשק ההם. מלכי ארץ ורוזנים שברו מני אז והלאה אנשי חיל גבורי כח, ויכוננו להם חיל רגלי (פֿוספֿאָלק), ולאחרונה עשו להם אנשי צבא, אנשי תמיד (שטעהענדע הערע), ובגבורת ימינם הכניעו את גאון אנשי הזרוע וישפילו את עריצות בעלי האגרוף אשר חיו על חרבם וימלאו את בתיהם גזל, חמס ושד —. הראשון אשר המציא את מלאכת הדפוס היה אזרח נכבד מבני אשכנז ושמו יאָהאַן גוטטענבערג. האיש הזה נולד בעיר מאַיינץ בשנת ה"א קס"א 1401. ובשנת ה"א קץ 1430 עזב את עיר מולדתו וישב בעיר שטראַסבורג **), שם חשב מזמה וימציא את ההמצאה הגדולה והנפלאה, המצאת מלאכת הדפוס, כי הוא הדפיס כבר משנת ה"א קצ"ו 1436 המון ציורים ותמונות שונות על לוחות עץ

האלצטאפעלן

*) פֿרייבערג עיר הבירה במדינת באדען בגליל רהיין העליון אצל דרייזאם לרגל שווארצוואלד, ולפנים היתה פרייבערג עיר הבירה בנפת ברייזגוי הנקראת על שם המבצר ברייזאך אשר בתוכה.

**) שטראסבורג עיר הבירה במדינת עלזאס בגליל רהיין התחתון אשר בארץ צרפת, והיא עיר בצורה מאד, נהר אלל עובר בתוכה, וששים גשרים עליו. בעיר הזאת בנוי לתלפיות היכל נוצרי הנקרא בשם מינסטער, ובו מגדל גבוה מאד אין ערוך לגבהו בכל רחבי תבל. ימי בנינו ארכו משנת ד"א תשע"ה—ה"א קצ"ט 1015—1439, ובשבע מאות וחמש ועשרים מעלות יעלה בו האדם עד מרומו. העיר ההיא נקרעה מידי האשכנזים בשנת ה"א תמ"א 1681 ונספחה לממלכת צרפת, ובשנת תרל"א 1871 שבה לידי האשכנזים.

(האָלצטאַפֿעלן), והדבר הזה הֵעִיר בקרבו רעיון חדש: להמציא גם את דפוס הספרים, ויקצוב מכפיסי עץ תמונות אותות (בוכשטאַבען) שוים בגדלם ויחבר אותם לְמִלּוֹת וְתֵבוֹת שְׁלֵמוֹת, וישחיר את פניהם בִּדְיוֹ, וידביקם על ידי מכונה על הגליון, וישמח מאד בראותו כי חפצו הצליח בידו — . אולם בעיר שטראסבורג קצור קצרה ידו להוציא את המפעל הנשגב הזה למענה מחֹסר כסף, וַיָּשָׁב למאיינץ עיר מולדתו בשנת (ה'א ר"ו 1446), ושם התודע לאיש עשיר צורף כסף (גאָלדשמיד) ושמו פֿוסט או פֿויסט (Faust *), והוא נתן לו די כסף להוציא את מערכי לבו לאור, ויכרתו ברית יחדו ויכוננו להם בית דפוס עם כל המחסורים אשר יחסרו לו, ובשנת ה'א ר"י 1450 החלו להפליא את יושבי תבל במלאכתם הנשגבה והנפלאה אשר לא נראתה למיום הִוָּסֵד הארץ ועד הימים ההם. ופֿויסט לקח לו לעזור את יעקב אחיו, ועוד איש חכם ושמו פעטער שאֶפֿפֿער (Peter Schöffer) סופר מהיר במלאכת הכתיבה, מלאכה אשר היתה דרושה אז מאד לחֵפֶץ הדפוס, יען כי אז נעשו כל אותיות הדפוס על פי התבנית אשר כתב איש סופר מהיר במלאכת הכתיבה — . וזה האיש פעטער שאֶפֿפֿער הוסיף להגדיל עוד את מלאכת הדפוס ולהאדירה, כי תחת אשר עמלו גוטטענבערג ופֿויסט לתאר בשרד כל אות ואות לבדה ולקצוב כל אחת ואחת ביגיע כפים, המציא הוא את מלאכת יציקת האותיות אשר בלי עמל ויגיעה רבה תצאנה בפעם אחת אותיות רבות ושונות במספר רב כאשר הוא בידנו עד היום הזה — . ובשנת ה'א רי"ב 1452 המציא פֿויסט גם פעטער שאֶפֿפֿער את מיני המתכיות אשר יצלחו ליציקת האותיות — . ואחרי כן המציא פעטער שאֶפֿפֿער מין פִּיחַ וּשְׁחוֹר (בוכדרוקקערשוואַרצע) אשר יצלח מאד למלאכת הדפוס, ובכן הלך בית דפוס גוטטענבערג הלוך וגדול מאד עד להפליא — . אפס כי גורל גוטטענבערג היה כגורל כל אנשי סְגֻלָּה אשר הֵאִירוּ באור חכמתם לארץ ומלואה, כי גם הוא לא ראה שָׂכָר בעד חכמתו, ולא אָכַל מפרי יגיע כפיו, כי פֿויסט נָשָׁה בו את הַמַּרְבִּית מהכסף אשר נתן לו בתחלה, וכאשר לא הִשִּׂיגָה ידו לְשַׁלֵּם לו, הִגִּישׁוֹ למשפט לפני שופטי עיר מאיינץ, והם גָּזְרוּ אֹמֶר כי כל בית הדפוס עם כל האותיות והכלים אשר בו, הם מִקְנַת כסף פֿויסט עד העולם, ולגוטטענבערג אין חֵלֶק ונַחלה בהם — . ומהיום ההוא והלאה היה הדפוס רק ביד פֿויסט וביד פעטער שאֶפֿפֿער אשר נתן לו פֿויסט את בתו לאשה — . וגוטטענבערג מת בשנת ה'א

*) כהני הנוצרים קנאו בפויסט וישטמוהו על אשר עשה להם נזק גדול בדבר כתיבת הספרים אשר מנע מהם על ידי בית דפוסו, ועל כן הוציאו עליו דבה כי מכשף הוא ועם השטן כודו, ובני העם החליפו אותו באיש אחר אשר נקרא גם הוא בשם פויסט ואשר באחרית מאה הט"ו התמכר לחכמת המהגים ומלאכת אוחזי עינים. לפי הגדת העם כרת פויסט ברית עם השטן ויעש נפלאות גדולות, ולאחרונה טרף השטן את נפשו. בשנת תקצ"ד 1834 יצא לאור ספר חיי פויסט אשר יסופר בו קורות חייו וכל עלילותיו. המליצים והמשוררים הרחיבו את ההגדה אודות פויסט, וראש מליצי אשכנז גאטהע חבר לראשונה שירה דראמית על אודותיו, ואחריו המליצים קלינגערמאן וגראבבע; והחכמים בעכשטיין ולענויא עשו מההגדה ההיא שיר גבורים. בשנת תקס"ב 1802 ושנת תקס"ג 1803 יצא לאור ספר הנקרא על שם פויסט, ובו השבעות ולחשים גם למודים נסתרים להכניע את השדים והרוחות, אך הוא איננו מעשה פויסט כי אם מעשה ידי מחבר מאוחר.

ה"א רכ"ח 1468 מגנת לב ודאבון נפש, כי הוא הקדיש את מבחר ימי חייו ואת ראשית כחו ואונו וכל הונו ורכושו אשר רכש ביגיעת נפשו, לבעבור הוציא לאור את ההמצאה הנפלאה והנשגבה אשר המציא לאור עולם, וכאשר הצליח החפץ בידו, בזזו זרים יגיעו, והוא הלך השכים וקודר בלחץ קשי יומו —. והנה בראשונה הסתיר פויסט את ההמצאה הנפלאה הזאת מעיני כל חי, וגם בעת אשר נסע בערים רחוקות למכור את ספרי בית דפוסו, הסגיר פעטער שעפפער את עושי המלאכה חדר בחדר, ויכלאם מבית הדפוס כבבתי כלאים כל הימים לבלי יגלו את הסוד הכמוס הזה לאיש אחר. אך בכל זאת לא יכול להסתיר את סודו כי אם ימים מעטים, ואחרי כן נגלתה לעיני כל. כי בשנת ה"א רכ"ב 1462 היתה מלחמה בין ההגמון דיעטער ובין אדאלף מרעהו, וכאשר נלכדה עיר מאיינץ, נהרס גם בית הדפוס ההוא, ורבים מתושבי העיר ברחו ממנה למלט את נפשם מחרב רעה, גם מרבית בעלי המלאכה מבית הדפוס ההוא ברחו לערים אחרות, וישוטטו בארץ אשכנז, בארץ איטליא ובארץ צרפת, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלם מצאו כבוד והדר, ואחרי שנים מעטות יסדו בתי דפוס בעיר אויגסבורג, נירענבערג, רומה, ווענעדיג, פלארענץ ועוד ערים רבות *). על ידי ספרי החכמה אשר יצאו מבתי הדפוס ההם, התפשטה ההשכלה בכל הערים והמדינות ותפץ את ענן הסכלות אשר רבץ אז בכל ארצות אירופא, ויותר עוד מעת אשר המציאו חכמי הדור את מלאכת הנייר מבלויי הבדים (ליינען) ומבלויי סחבות צמר גפן (בוימוואל) תחת הגויל (פערגאמענט) היקר אשר עד הימים ההם נדפסו עליו כל הספרים —. מהיום ההוא והלאה היו גם בני דלת העם תופשי חכמה, כי השיגו במחיר מעט את ספרי החכמה אשר לפנים בהיותם עוד בכתובים הרבו המעתיקים במחיריהם, ולא באו רק בידי עשירי עם מתי המספר ורודפי תענוגות תבל —. ויהי כאשר ראו הכהנים אשר בעיר קעלן, מאיינץ ועוד ערים רבות, כי רוח ההשכלה פרשה כנפיה על כל אפסי איירופא, וירע הדבר בעיניהם ויאמרו: הבה נתחכמה לה פן תכסה ההשכלה את עין הדת והאמונה משענת לחמנו ומוצא כבודנו. ויתיעצו לב יחדו להקים חוקרים ומבקרים (צענזארען) על כל הספרים החדשים אשר יצאו לאור על יד הדפוס, והמבקרים ההם לא יתנו רשיון להדפיס כל ספר אשר מחשבות מחברו לא כמחשבות הכהנים, ודרכיו לא כדרכיהם — ואחרי כן התעוררו גם נשיאי הדת הנוצרית אשר ברומא (פאפסטע) ויקימו מבקרים כאלה בכל עיר ועיר אשר ימצא בה בית דפוס, אך בכל זאת לא היתה לאל ידם לכלוא את הרוח החדש

אשר

*) בדרומית אירופא נפרץ חזון הדפוס לראשונה על ידי היהודים, ומבתי דפוסם יצאו לאור ספרים רבים ויקרים, ספרי דברי הימים וספרי רפואות זולת ספרי התלמוד וספרי הפוסקים · בכפר קטן במאילאנד ושמו שונצינא הקים איש יהודי דפוס ספרים, ומשנת ה"א רמ"ד (1484) עד שנת ר"נ 1490 יצאו שם לאור ספרים רבים העומדים לנס מלאכת הדפוס ביפים והדרם עד היום. באמצע מאה הט"ו הובאה מלאכת הדפוס לעיר ווין על ידי שני יהודים חכמים ונבונים המכונים בשם מאגאריטהא ווייפנער. גם בארצות הישמעאלים הקימו היהודים בתי דפוס והדפיסו ספרים רבים יקרי ערך בטרם ידעו עוד הישמעאלים את המלאכה היקרה הזאת ורב טובה לכל בני האדם.

אשר נחה על יושבי איירופא על ידי מלאכת הדפוס, וההשכלה דָרכה עוז וַתָּרִיעַ על גַפֵּי מרומי קרת — . גם בתי הרצים אשר כוננו ידי הקיסר מאַקסימיליאַן בכל ערי ארץ אשכנז, היו לעזור ולהועיל להעלות את נֵר ההשכלה בכל הארצות, כי על ידיהם עָפוּ ספרי ההשכלה מעיר לעיר וממדינה למדינה, גם החכמים והמשכילים יכלו לנסוע מהרה קל למרחקי ארץ להשפיע מחכמתם לכל צְמֵאֵי חכמה ותאֵבי תבונה — .

d) נת הדרך להודו מזרחית .

§ 479. בימי הבינים הגיעה סְחוֹרַת ארץ הודו ומרכֻלתה לארצות המערב בארחות עקלקלות וכבֵדות מאד, כי הערביאים ויתר בעלי דת מחמד הביאו אותן מהודו, והוועַנעציאַנים (וועַנעציאַנער) גם הגענועזים (גענועזען) קנו אותן מידם ומכרום בארץ המערב. על כן חשב היינריך בן המלך יאָהאַן מפורטוגאל מחשבות למצוא בַּיָם דרך אל הודו המזרחית לְהָקֵל בזה את המסחור ולהרחיב את גבולו באיירופא. היינריך היה איש חכם ונבון ויקדיש את שנותיו לדרוש חכמה ודעת, וכל מעיניו היו למצוא את הדרך להודו מזרחית. וישלח תָּרִים יודעי יָם לבקש ולמצוא את הדרך ההיא ובראשם שני אבירים אמיצי לב, הלא הם גאָנצאַלעץ צאַרקא, וטריסטאַן פַּאַץ, אשר הבטיחו אותו נאמנה כי לא ישובו לארצם עד אשר ימצאו את אשר הם מבקשים. יורדי ים ההם הצליחו במסעם וימצאו בשנת ה"א קע"ח 1418 את הָאִי הקטן הנקרא בשם פּאָרטאָ זאַנטאָ (Porto Santo), והיינריך שלח שם אִכָּרִים וכורמים לזרוע שם שדות וְלִנְטוֹעַ כרמים, גם בהמות וחיות שונות שלח שם לחַיות זרע על האי ההוא, והם פרו ורבו שם בימים לא כבירים — . ובשנת ה"א ק"פ (1420) מצא גאָנצאַלעץ את אי מאַדערא *) (Madera). ושם היה יער גדול ורחב ידים, ארכו שמונה עשרה פרסאות ורחבו יותר מארבע פרסאות, ויצו גאנצאלעץ לשלח את היער באש, ולפי דברת רבים בָּעֲרָה האש ההיא שבע שנים רצופות, והיינריך הושיב גם באי ההוא אכרים וכורמים, וַיְּטָעֵהוּ שורק מגפני הָאִי ציפערן, ויערות דבש (צוקעררָאָהר) מֵאִי סיציליא, והנטיעים ההם הצליחו ויעשו פרי הלולים במאד מאד, ועד היום מְהֻלָּל מאד הצוקער הבא משם, ומִיֵּין מאַדעראַ יובא לארץ איירופא שנה שנה שלשים אלף תביות (פּאָססער), זולת היין הרב אשר יוּבַל משם בכל שנה להודו מזרחית ולהודו מערבית. אחרי כן מצאו אנשי התרים ההם את איי קאַנאַריען (דיא קאַנאַרישע אינזעלן **), אשר נודעו כבר בדורות קדומים בשם האיים המאֻשרים (דיא גליקליכֿע אינזעלן). על איים רבים מהם נמצאו הרי שרפה, ומה גם בְּאִי טענעריפֿא אשר יתגאה שם הר היורק אש הנורע

היינריך נוסע הים ה"א ר"כ 1460.

*) מאדערא (מאדייערא) בים אטלאנטי, ובגלל העצים הרבים אשר מצאו שם הפורטוגיזים, קראו אותו בשם הזה אשר פתרונו הוא „אי עצים" (האלץ אינזעל). הפורטוגיזים מצאו את האי הזה שמם מבלי יושב, אך במערות רבות מצאו את עצמות יושבי האי בשנות עולמים, והעצמות ההן היו מעולפות בעורות עזים כאשר נקברו אז.

**) אי קאנאריען הם חמשה איים קטנים וחמשה גדולים על חוף אפריקא המערבית.

הנודע בשם פיק ואשר לעד יעלה עשנו כעשן הכבשן. יושבי איי קאנאריען היו פראים, רבצו במערות צורים ובמחלות עפר, ובגדיהם עורות עזים. אחרי כן מצאו הפורטוגיזים גם את איי אצארען *) ואת מצר הר הירוק (דאס גרינע פארגעבירג) המכסה ביערי תמרים. בשנת ה'א רכ'ב (1462) מצאו את חוף גואינעא העליונה, דרומית לזיערא לעאנע (Siera Leone), שם מצאו אבקת זהב (גאלדשטויב) לרוב, גם שן (עלפענטביין) ושרף הנקרא בשם גומי, גם ראו שם לראשונה את הכושים (נעגערען) אשר אחרי כן מכרו אותם בני איירופא לעבדי עולם ויעשו מסחר בנפש אדם ההם (שקלאפענהאנדעל) להרפת מין האנושי ולדראון עולם לבני איירופא. וכל הארצות והאיים ההם מאי פארטא זאנטא עד גואינעא אשר יכילו חמש מאות פרסאות, מצאו הפורטוגיזים על פי היינריך בן מלך פארטוגאל ועל פי חשק לבבו ורוחב דעתו לגלות חדשות ונצורות, ונשיא הדת (פאפסט) אשר ברומא הראה את גדל נפשו ונדבת לבבו גם הוא ויתן את הארצות והאיים ההם אשר מצאו הפורטוגיזים ואשר ימצאו עוד מהיום ההוא והלאה עד ארץ הודו, להפורטוגיזים לאחוזת עולם ואין לאחר חלק ונחלה בהם — כי בימים ההם האמינו כל הנוצרים הקאטאלים כי להפאפסט הארץ ומלואה, יען כי הוא ממלא את מקום האלהים בארץ, ומבלעדיו לא ירים כל מלך רב ושליט את ידיו ואת רגליו לרשת להם את הארצות אשר לקחו בחרבם ובקשתם, ומה גם את הארצות אשר מצאו רק בחכמתם ובינתם — ו. המלך יאהאן השני (ה'א רמ'א-רנ'ה 1481—1495) הוסיף עוד אמץ לגלות ארצות חדשות ואיי ים רחוקים **). המלך הזה הכניע לראשונה את גאון עוז האפרתים הקשים והרים בכבוד את עוזו המלוכה ואת תפארת מצב האזרחים (בירגערשטאנד), ואחרי כן שלח אנשי לב יורעי ים ובעלי נפש למצוא עוד ארצות חדשות, ויהי בכל דרכיו משכיל והגדיל לעשות גם מהיינריך, כי הוא פקד על אנשיו להתאזר עז ולעבור מקו המשוה (Aequator) והלאה, להכזיב בזה את אמונת ההמון אשר האמינו עד העת ההיא כי שם ילהט השמש את כל הקרב אליו —. והאנשים ההם שמרו את פקודתו ויהינו לעבור מקו המשוה והלאה בערך שלש מאות פרסאות, ואז קוו כל חכמי לב כי יתכן להם להשיג קרן

אפריקא

*) איי אצארען (או האביכטסאינזעלן) הם בים האטלאנטי בין אפריקא ובין אמעריקא, רחוקים 180 פרסאות מפורטוגאל, והם מלאים רובסי הרים אשר נולדו ע"י אש היסודי (וואלקאנישען אורשפרונג) ותופים זקופים להם גם עמקים ברוכים ופוריים, ואוירם צח וטוב מאד. והם תשעה איים: סט מיגועל, טרעציירא, פיקא, פאיאל, סט' מאריא, סט' יארגע גראציאזא, פלארעס, גארפא.

**) המלך הזה אהב את היהודים ויבחר בם לתור ארחות ימים ולמצוא ארצות איים חדשים. שני יהודים ר' אברהם דע באיא ור' יוסי דע לאמעגא העירו בלב המלך את הרעיון לסוב את אפריקא, גם הורוהו את הדרך אשר ילכו בה אנשי התרים, והוא מלא את ידיהם לעבור דרך ים האדום לגלות ארצות חדשות. ר' יוסף רופא המלך הזה, היה חכם גדול בחכמת התכונה, והוא עם החכם ראדריגא והחכם בעהאים, השכיל לתקן את כלי מודד גובה הכוכבים (אסטראלאביום) להיות מורה דרך ליורדי הים, ועל פי הכלי הזה גם בעזר מחט הצפוני יכלו עוברי הים להגביל מרחק כל מקום ומקום מן קו המשוה, ולו היה הכלי הזה ביד קאלומבוס כי אז יכול לעבור בים הגדול מבלי פחד פן יתעה במסעו ולא ימצא נתיבתו לשוב אל המקום אשר יצא משם —.

אפריקא הדרומית וְלָסוֹב אותה ולהגיע דרך הים אל הודו המזרחית. בשנת ה'א רמ"ז (1486) הגיע אל קרן אפריקא ההיא איש חכם ואמיץ לב הנודע בשם בַּארטהאָלאָמאֶאוּס דיאַץ (Bartholomaus Diaz), אך אנשי החיל אשר ברגליו, נתנו לו כתף סוררת וַיְמָאֲנוּ לעבור ארחו הלאה בים הגדול והנורא בין גלים סֹעֲרים ומִשְׁבְּרֵי מָוֶת אשר לא הָלכה בו אֳנִי שַׁיִט, וְצִי אדיר לא עבר שם מעולם, כי סערות גדולות וסופות נוראות מאד הִרתיחו כַּסִיר מצולות יָם סביבות קרן הדרומית ההיא, ועל כן נלחץ בארטהאָלאָמאֶאוּס דיאַץ לשוב לעיר ליסאַבאָן (Lissabon) *) ויקרא את הקרן ההיא בשם: „מֵצַר הַר גֶעֶשׁ“ (שטירמישעס פֿאָרגעבירג). אך המלך יאָהאַן השני כשמעו את הבשורה ההיא, קרא לה בשם: „מֵצַר הר התקוה הטובה“ (דאַס פֿאָרגעבירג דער גוטען האָפֿפֿנונג), באָמרו כי עתה יש תוחלת ותקוה למצוא בים ההוא את הדרך להודו מזרחית, ובצדק נשאר השם ההוא לעולם, יען כי תקות המלך המרומם ההוא יצאה לאור כעשרים שנה אחרי כן בשלוח המלך עמנואל הגדול (1425־1521) ארבע אניות בים תחת פקודת איש חיל וְחָכָם לבב הנודע בשם וואַסקאָ דע גאַמאַ (Vasko de Gama) למצוא את הדרך להודו מזרחית. כי בשנת ה'א רנ"ז (1497) בשמיני לחדש יוליוס עבר האיש הנלבב ההוא עם אנשיו ארחות ים באניות שַׁיִט ויגיעו בחדש נאָוועמבער אל מצר הר התקוה, וסְערות נוראות סְערו אז בכל תעצומות עֻזָן, ואניות הַתָּרִים חָשְׁבוּ לְהִשָּׁבֵר בכל רגע ולצלול כְּעוֹפֶרֶת במים אדירים. והמלחים הִתְקַצפוּ מאד על וואַסקאָ דע גאַמאַ וַיְבַקְשׁוּ פעמים רבות לַהֲטִילו אל הים על אשר חֵרֵף לָמוּת נפשם. אך האיש הנפלא ההוא לא חָת ולא זָע מִמִּשְׁבְּרֵי שַׁחַת וּמִשְּׁאוֹן מבַקשי נפשו, ויצו לאסור בזיקים את המלחים אשר התפרצו מפניו, והוא בכבודו מִלא את מְקוֹם רב החובל וַיְנַהֵג את האניות בתבונות כפיו, ובכן הצליח לָסוֹב את מֵצַר הר התקוה בלי כל אָסון ופגע, ובכל זאת לא ערב עוד את לבו לעבור בלב הים הנורא, רק הואיל עֲבור את חוף אפריקא המזרחית, ומשם עבר על פני ים הודו (אינדישער אָצעאַן) אל חוף מאַלאַבאַר, ובשנת ה'א רנ"ח (1498) הגיע אל חוף קאליקוט (Calicut). הנה כי כן הצליח האיש הגדול הזה למצוא את הדרך להודו מזרחית.

§ 480. אך המחמרים (מאַהמאָדאַנער) אשר ישבו אז בקאלקוטא, הלשינו את הפאָרטוגיזים לפני המלך סאַמאָרין (Samorin). כי הם שנאו מאד את הנוצרים, גם צרה עינם בהפאָרטוגיזים פן יסבו אליהם את מסחר ארץ הודו אשר עד הימים ההם היה רק בידיהם — . והמלך סאמאָרין הִטָּה אזנו להמלשינים ההם, ויאמין כי הפאָרטוגיזים באו לקרוע את ממלכתו מידו, ולא נְתָנָם שֶׁבֶת בארצו, אך הם התמכרו להלחם בו וּלְהֵאָחֵז בהודו מזרחית ביד חזקה ובזרוע נטויה

*) ליסאבאן (ליסבאא) עיר הבירה בפארטוגאל על נהר טאיא, קרובה אל ים האטלאנטי, ולפנים היתה עיר בצורה, אך ברעש הארץ בשנת תקט"ו נהרסו חומותיה הבצורות ולא נשארו בה כי אם שער אחד ועיי מפלה אחדים. ובהשקיט הארץ, התנערה מעפר המות ותחדש כנשר נעוריה ביתר שאת עוד.

נטויה, ואת הדבר הכבד הזה הוציאו לאור בגבורה נפלאה מאד עד כי נוכל לְדַמּוֹת אותם לגבורי ימי הקדם אנשי השם מעולם. גם המריבה אשר התחוללה אז בין נשיאי ארץ הודו, היתה להפאָרטוגיזים לישועה, כי וואַסקאָ דע גאַמאַ גם קאַבּראַל*) (Kabral) כרתו ברית אחים עם נְשִׂיא קאָחין (Cochin), וילחמו עם סאַמאָרין מלך קאַלקוטאָ וַיְנַצְּחוּהוּ. ויותר עוד מהם הפליאו עוד שני אנשים לעשות בעת ההיא, הלא הם: פֿראַנציסקאָ דע אַלמיידאַ (Francisco d' Almeida) הגבור ואיש הנלבב, ואלבוקערק (Albuquerque) איש החיל ואמיץ רוח בגבורים, והם הֶראו לדעת לעיני כל העמים (כהיונים לפָנים) כי גם מחנה קטנה אם אך חֲבֻרה מאנשי חיל גבורי כח האוהבים את ארץ מולדתם באמת ובתמים ושואפים לעשות להם שֵׁם בארץ, מחנה קטנה כזאת מבני איירופא יש לאֵל ידה להתגבר תמיד על מושלים עריצים בארץ המזרח ולעמוד בְּמְתֵי מְעַט מול רבבות אלפי אנשי חילם הרבים והעצומים —.

c) גלות ארץ החדשה על ידי כריסטאף קאַלומבוס (Christoph Columbus).

§ 481. הפאָרטוגיזים אשר מצאו ארצות חדשות ויעשו להם שֵׁם כבוד ותהִלה בכל ארצות איירופא, הֵעירו ויעוררו רוח קנאה בלבות גדולי הדור ההוא להתחרות אתם לרדת הים באניות ולמצוא ארצות חדשות גם הם. יותר מִכֻּלם העירו רוח קנאה בלב איש דגול מרבבה הנודע למשגב בשם כריסטאָף קאָלומבוס. האיש הנעלה הזה נולד בשנת ה'א קצ"ח (1438) בעיר גענוא (Genua). ובהיותו עוד נער קטן חָשקה נפשו להתחקות על שרשי הליכות יורדי הים באניות, וישקוד על דלתות הידיעות הדרושות לחפצו, ויאסוף בחפניו את מחקרי הארצות ותכונותיהן (געאָגראַפֿיע), את ידיעת חֻקות השמים וצבאיהם (אַסטראָנאָמיע), את חכמת המדידה (מעסקונסט) ואת מלאכת הציור (צייכֿנען), וברוחב לבבו חָשַׁב מזמה למצוא נָתִיב ודרך חדשה בַיָם אל ארץ הודו אם יסע הלוך ונסוע במישרים לפאת מערבית —. סִפּורים לוּטִים בערפלי עלטה אשר סִפרו הקדמונים על אודות אי גדול בים הָאַטְלַאַנְטִי אשר נעלם עוד בשנים קדמוניות מעיני בני האדם, גם הֲגָדוֹת נוֹסָדוֹת על כנפי רוח אשר הגידו עוברי אָרחות ימים אודות ארצות נפלאות ובלתי נודעות**), מִלְאוּ את דִמְיונו העז על כל גדותיו, ונפשו נכספה

*) הוא מצא את בראזיליען בשנת ה'א ר"ס 1500 ויתן אותה להפארטוגיזים לאחוזת עולם.

**) עוד בדורות קדומים האמינו חכמים גדולים כי מעבר לים האטלאנטי תמצא ארץ רחבת ידים אשר ברבות הימים נעו מעגלותיה ונעלמה מעיני כל יורדי הים באניות. גם פלאטאן יזכיר בספרו טימעאוס (כפר תשיעי סי' רצ"ו) את דבר האי אטלאנטים ומשער כי גדול הוא מאזיא ואפריקא יחד, והחכם אעליאן בן דור אדריאנוס קיסר ידבר בספרי חכמתו על דבר חלק רביעי בכדור הארץ אשר אין ערוך לגדלו בשלשת חלקי הארץ הידועים לנו, והדעה הזאת נפרצה מאד בימי המאה הרביעית לספה"נ עד כי מצאו החכמים לאקטאנטוס ואויגוסטינוס מורי דת הנוצרית את נפשם מחויבת להוכיח כי שקר הדבר. גם חובלי קארטאגה יודעי הים האמינו כי מעבר לעמודי הירקולוס תשתרע ארץ רבה. ובכל זאת אין בכח הדעות ההן להוכיח במישור אם ידעו הקדמונים ידיעה ברורה מארץ אמעריקא, אחרי אשר אין בידנו מימי קדם אות נאמן ותבונה מיוחדת המתיחשת בברור על אמעריקא בכללה או על חלק אחד מחלקיה, וכל דבריהם על אודותיה אך דברי השערה הם. ומי יוכיח כי האי ווילאנד אשר בא

נכספה גם כלתה למצוא את הארצות הנפלאות ההן. וברבות הימים רָבתה התשוקה ההיא בקרב לבבו עד אשר החליט להשליך את נפשו מנגד עד עשותו ועד הוציאו את מחשבתו הנפלאה ההיא לאור. ויודיע את מערכי לבבו לאנשים נבונים וידועים אשר חקרו ודרשו אותם היטב ו׳מצאום נכונים ומיוסדים על אדני האמת. ובכן פָּנה קָלומבוס אל ראשי גענויא, עיר מולדתו, וַיְגַל להם את סודו, וַיְחַל את פניהם לתת לו אניות לעבור בהן דרך הים למצוא את הדרך החדשה לארץ הודו. אך גדולי העיר ההיא, בָּזוּ לשֶׂכל מליו, ויהתלו בו כהתל באיש שולל (שוואֶרמער). ויהי בראותו כי נבצרה מזמתו בעיר מולדתו, וישם את פניו אל יאָהאן השני, מלך פורטוגאל, וישם לפניו את הקרי לבבו על אודות הדבר הגדול הזה. אך כאשר נִבעו מִסְתָּרָיו להמלך ולאנשי סודו, העריכו סוד וישלחו בסתר אניות שַׁיִט לעבור ארחות יָם בדרך ההיא אשר הִתְוָה לפניהם, ומעיני קאָלומבוס העלימו את מעשיהם. אמנם רב החובל אשר על האניות ההן, שב ריקם אחרי ימים מעטים, ויחליט כי הבל יִפְצֶה פִּי קאלומבוס, וכל דבריו ישא רוח —. ויחר לקאָלומבוס מאד על הבגד אשר בָּגד בו יאָהאן וחכמי יועציו, וישא את רגליו וילך בשנת (ה"א רמ"ד 1484) אל ארץ ספרד. בארץ ההיא מלך אז פֿערדינאַנד באראַגאָניאָ, ואיזבל (איזאַבעללאַ) אשתו בקאַסטיליא. והמלך והמלכה אף כי המו אזניהם לדברי קאלומבוס, קָצור קצרה ידם לתמוך את ידו, יען כי בעת ההיא לא היה עוד להספרדים חֵיל יָם (זעעמאַכט), ולא ידעו עוד הרבה מהליכות הים וממחקרי הארץ, גם ידיהם היו עוד מלֵאות מלחמה עם המוירען (Mauren) בספרד הדרומית, ולא היה להם לכסף מוצא לתמוך את יד קָאלומבוס. חמש שנים רצופות התמהמה קאלומבוס בספרד, ובראותו כי לשוא שקד, היה את נפשו ללכת אל ארץ בריטאניא. אך אחד מכהני ספרד איש גדול ונכבד בעיני איזבל המלכה, חִלה את פניו לְשֶׁבֶת עוד ימים או עשור בספרד. ויואל קאלומבוס לְהֵעָצֵר עוד בארץ ההיא, ולתקופות שלש שנים יצא תקותו לאור. כי המוירען נפלו אז בידי הספרדים, ואיזבל הואילה לתת את עֶדְיָהּ וְחֶלְיָתָהּ וכל אבניה המובות לְעֵרָבוֹן בעד הכסף אשר יַלְוֶה אותה איש עשיר, ושר האוצרות אשר באראַגאָניא ושמו סאַנטאַנגעלאָ, הִלְוָה לה את כל הונו ועשרו, יותר מאלף ושבע מאות שקלי זהב (דוקאַטען). ואת הכסף ההוא נדבה המלכה להוציא על ידו לאור את מחשבת קאלומבוס —. בשנת (ה"א רנ"ב 1492) בשבעה עשר יום לחדש אפריל, נתן המלך והמלכה ספר ברית (פֿערטראַג) לקאלומבוס וכתוב בו כי הם נותנים אותו לשר הים (אַדמיראַל) בכל הַיַּמִּים אשר יְגַלֶּה במסעיו, ולמשנה למלך (אונטערקאָניג) בכל הארצות והאיים אשר ימצא מהיום והלאה, גם יקח לו מעשר מכל תבואות הארצות ההן *), וכל הכבוד ההוא יהיה גם לבניו אחריו כל הימים —.

לבב

אליה האיש לייף הנארמאני מגרענלאנד בשנת (ד"א תרנ"ה) הוא דרום קאראלינה אשר באמעריקא הצפונית! —.

*) בין האנשים אשר אחו בחברת קאלומבוס במסעו הגדול, היה גם איש יהודי ושמו לואיס דע טארעס אשר ידע היטב שפת עברית גם לשון ארמית וערבית, כי לא עלה אז על

482 §. לבב קאלומבוס פחד ושמח במאד מאד כי הצליח חפצו בידו, ובשלישי לחודש אויגוסט (בשנת ה'א רנ"ב 1492) ירד הים עם שלש אניות קטנות ומאה ועשרים איש, ובתוכם שלשה אחים ממשפחת פ י נ צ אָ אשר כל בניה היו יודעי יָם מְהֻלָּלים. ויסעו מחוף פ אַ ל אָ ס אשר בנוף א נ ד אַ ל ו ז י א, ויעברו שלום ודרכם היתה צְלֵחָה. אפס כי בנסעם (בששה לחודש סעפטעמבער) מאיי קאַנאַריען והלאה הלוך ונסוע לפאת מערבית, ובהתנודדם במרחב הים הגדול והנורא ימים רבים מבלי מְצֹוא ארץ חפצם, נפלה אימת מָוֶת על אנשי האניות, וַיִּלֹונוּ על קאלומבוס ויאמרו: „המבלי אין קברים בארץ מולדתנו לקחת אותנו למות בים האיום הזה וּלְהִקָּבֵר במצולות תהום רבה! — ". ולאחרונה התנפלו עליו מְרֵי נפש ההם ויאמרו לַהֲטִילוֹ אל הים אם לא ישוב כרגע מדרכו. אך קאלומבוס לא חָל ולא זָע מפניהם, ובפנים צהלים ובמנותת לבב דִבר על לבם, וישבית את חמתם, גם הבטיח להם נאמנה כי לא יארכו הימים ויגיעו למחוז חפצם ויהיו לשֵׁם ולתהלה מקצה הארץ עד קָצֶהָ. ובכל זאת שָׁבוּ אנשי האניה אחרי ימים אחדים וַיָּגֵדוּ על נפשו, וירוצו אליו בחמת רוחם להמיתו אם לא ישוב מדרכו. אמנם גם בפעם ההוא לא נפל לבו ולא הִפִּיל אור פניו, ויבקש מידם לחכות עוד שלשה ימים, ולתקופת הימים ההם אם לא ימצאו את מחוז חפצם, אז ישוב מדרכו וישיבם לארצם ולמולדתם, וַיֵּאוֹתוּ לו האנשים וַיֵּעָתְרוּ לשאלתו — . שני ימים חלפו להם באפס תקוה, השמש באה, ויהי לילה, וּמְחוֹז החפץ עוד אָיִן. שתי שעות לפני חצות הלילה, נשא קאלומבוס את עיניו וירא מרחוק שביב אש — ומכל עברים נשאו אנשי האניות את קולם ויקראו: „ארץ! ארץ! ארץ — " וימהרו ויפלו לדגלי קאלומבוס ויתחננו אליו להעביר את פשעיהם אשר פשעו בו. ובשנים עשר יום לחדש אָקטאָבער כעלות השחר, ראו אי יפה מְכֻסֶּה בירקרק דשא נֹכַח עיניהם — . השמש יצאה על הארץ, ואנשי האניה שטו אל האי ההוא בצלצלי תרועה ובקול חצוצרות וְתֻפִּים כדרך אנשי מלחמה, ובהציגם כף רגלם על היבשה, נפלו על פניהם וַיְנַשְּׁקוּ את עֲפַר הארץ, ויבכו משִׂמְחוֹת וגיל. וקאלומבוס לקח את הארץ הברוכה ההיא בשם פֿערדינאנד מלך ספרד ובשם איזבל המלכה. יושבי האי ההוא הלכו ערומים כיום הִוָּלְדָם ועוד בשרם כֵּהֶה אדמדם כעין נחשת קלל. הארץ הַפֹּרִיָּה והמְאֻשֶּׁרֶת ההיא, הוציאה פרי עֵץ רב מאד להשביע את יושביה, על כן לא זרעו האנשים ההם שדות, לא נטעו כרמים, לא בָנוּ בתים, לא רָעוּ צאן, לא צדו צֵיד חיה ועוף, גם לא פרשו מכמורת על פני מים. מדה ומשורה לא נמצאו בידם. לא ידעו את הקללה

הנוראה

לב קאלומבוס למצוא ארצות חדשות, כי אם למצוא נתיבה אל הודו המזרחית, ויאמר בלבו כי טוב להיות עמו איש יודע לשונות בני קדם. אולם גם דברים נכבדים זולת זאת, הטיל קאלומבוס על איש יהודי ההוא במסעו. ובספר זכרונותיו כתב קאלומבוס לאמר: „בהגיעו אל אִי קובא שלחתי את היהודי דע טאררעס ואת הספרדי לארענצע למצוא את מלך האי הזה, ארבעה ימים התהלכו האנשים ההם באי ההוא פנימה וימשכו אחריהם לבות אנשים רבים מילדי הָאִי בעבותות אהבה, וביום החמישי שבו אל האניה והביאו עמהם איש אחד מן השרים המושלים באי הזה".

הנוראה הָרֹבֶצֶת על האדם, הנקובה בשם "כֶּסֶף", לא ידעו דרכי החקים והמשפטים אשר להעמים המשכילים, אך גם את חֻקֵי חִקְקֵי אָוֶן וּמַטֵּי משפט ורודפי שלמנים לא ידעו, ספרים והשכלה זרה למו, אך גם סופרים משחיתים והשכלה רמיה מְשַׁבֶּלֶת גוי ואדם יחד, נֶעלמו מעיניהם — על כל עץ פרי, השקיטו את רעבונם, על כל מוצא מים שברו את צמאם, ששו ושמחו במתנת חֶלקם אשר חָלַק להם אביר הטבע, לא דאגו דאגת מחר, וַיְבַלּוּ ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים — עד אשר עָלוּ עליהם בני איירופא המִשְׁתַּבְּחִים בצדקתם וחכמתם ויביאו עליהם כִּלָּיוֹן חָרוּץ! —. הספרדים שָׁאלו את פי יושבי הארץ מה שֵׁם הָאִי אשר הם חיים עליו? והם עָנוּ בלעגי שפתם כי שֵׁם הָאִי הוא גואַנאַהאַני (Guanahani). אך הספרדים לא מצאו שם את מוצא הכסף וּמִכְמַנֵּי הזהב ואבני החֵפץ אשר קִוּוּ למו, ועל כן נסעו הלאה לצד דרומית. כי ההודים (אינדיאַנער) אשר התבוננו איך חשקה נפש בני הספרדים אל פַּחֵי הזהב אשר באזניהם ובאפיהם, הורו להם לנסוע לפאת דרומית אשר שם ימצאו את תאות נפשם, ובכן בא קאלומבוס ואנשיו אל האי הגדול הנקרא בשם קוּבַּאַ (kuba), אך גם שם לא מצאו את מִכְמַנֵּי הזהב, ויעברו עוד ימים רבים, וימצאו את האי המפֹאר אשר פי קאלומבוס יקבנו בשם היספאַניאָלא (Hispaniola), ואשר אחרי כן נקרא בשם סאנקט דאָמינגאָ ועתה יקרא בשם האיטי (Hayti). ואף כי גם שם לא מצאו את אשר אִוְּתָה נפשם, ולא מִלאו את אניותיהם אוצרות זהב ופנינים, אך לְעֻמת זה צָהֲלוּ ויעלזו מאד על צִמחי האדמה, על נֹעַם מֶזֶג הנוף ההוא, על הוד ירקרק היערים המלאים להקות צפרים מחמדי בת עין ומנעימי זמירות, על ריח הניחוח הנוזל מִתְּרֻשֵׁי בְּשָׂמים ושדות פרחים, ועל יפעת זהרי השמים הזורעים כוכבי אור בלילות ויוצקים נעימות עֵדֶן בנפש האדם —. יושבי אִי היספאַניאָלאַ הלכו גם הם ערומים כיום הִוָּלְדָם, לא זרעו שדות ולא עשו כל מלאכת עבודה, ובכל זאת נִפלגו לשבטים (שטאַממע) והקימו עליהם מלכים הנקובים בשפתם בשם קאַציקען (Kaciken). אחד מהקאַציקען ההם יצא לִקְרַם את פני קאלומבוס ואנשיו, ועבדיו נשאו אותו על כסא כבוד, אך גם הוא היה ערום בלי לבוש ככל יושבי הארץ. והוא גִלָּה את אֹזֶן קאלומבוס על פי אותות ותנועות שונות כי לפעמים יתנפלו עליהם שכניהם היושבים על איים הסמוכים (הם הקאַראַיבים) וַיִּשְׁבּוּ מבני עַמו אנשים רבים לאכול את בשרם (כי אוכלי אדם הם), וקאָלומבוס הבינהו גם הוא על פי אותות ותנועות שונות כי יש את נפשו לִבְנות שם (על אי היספאניאָלאַ) מִבְצָר חזק (Fort) לעצור בעד השודדים והמרצחים ההם לבל יוסיפו עוד לערוץ אנוש בארצו. הקאַציקאַ וְעַמוֹ הבינו את רמזי קאלומבוס וישמחו מאד על הישועה הגדולה ההיא, ויביאו עצים ויסיעו אבנים ויעזרו להספרדים לבנות את המבצר ההוא. כל פחי הזהב אשר היו בידם, המירו בעד פעמונים קטנים, אלמוגי זכוכית (גלאַזקאָראַללען) ועוד חפצים קלי ערך ותעלולי ילדים באלה, ויעלזו עוד על המחיר הגדול אשר הרבו להם הספרדים בעד דברים אשר לא יועילו ולא יצילו

לבל

לכל . ועל שאלות הספרדים «איה מוצא הזהב אשר בידם ?» הראו הזודים את פאת הדרומית , כי שם מְקום עפרות זהב . אך קאלומבוס לא יכול אז לעבור ארחות ים אל המקום ההוא, יען כי אניה אחת משלש אניותיו נשברה אז על שְׁנֵי סלעים, ובאניה השניה התחמק פינצאָן , אחד מֵמרֵעיו , לבקש ולמצוא את ארץ הזהב לבעבור תהי לו למורשה , ולא נותרה ביד קאלומבוס כי אם אניה אחת , והיא היתה הקְטנה בשלש אניותיו, ויחליט לשוב באניה ההיא לארץ ספרד לְבַשֵׂר להמלך ולהמלכה כי חֶפצו בידו הצליח. ובטרם ירד הים באניתו , צִוָּה את אנשיו אשר הותיר שם בתוך המבצר החדש , לבל יִנָּצו איש את רעהו , לבל ירגיזו את התודים ילדי הארץ במעשיהם , וְיֵשְׁבוּ אִתָּם שֶׁבֶת אחים , ואז ישב קאלומבוס באניתו הקטנה (בארבעה לחדש יאַנוּאַר בשנת ה"א רנ"ג 1493) לשוב לארץ איירופא.

483· § ביום השלישי לְמַסָּעו, פָּגַש את פינצאָן הַבֹּגֵד — אשר אחרי כי לא מצא את ארץ הזהב , חפץ להיות הראשון לבשר בארץ איירופא את גְלוּת הארץ החדשה — ויהי בראותו את קאלומבוס הִצְדִּיק את נפשו על המעל אשר מָעַל בו , וקאלומבוס בגדל נפשו סלח לעונו . אחרי הדברים האלה , הטיל ה' רוח סְעָה וסער בַּיָּם , ואנית קאלומבוס חִשבה לְהִשָּׁבֵר . כל אנשי האניה לא האמינו בהייהם , ובנפש מתעלפת ראו את מותָם ואת קבורתם בבטן שְׁאול . אך קאלומבוס לבדו ראה את הַמָּוֶת עַין בְּעַיִן במנוחת לבב ובנפש שֹׁקֶטֶת , ובעת אשר הֶעֱרוּ רבבות גַלֵּי שחת וּפָעֲרוּ פיהם לבלי חק לְבַלְעוֹ כרגע, יָשַׁב הוא בירכתי הספינה ויכתוב בספר דברים קצרים על אדות הארץ החדשה אשר מצא , ואת הספר ההוא צָפַן בחבית ריקה וישליכנה בתוך הים , בְּתִקְוָתוֹ כי אף אם תִּצְלוֹל אניתו במים אדירים , אולי ימצאו עוברי ארחות יָם את החבית ההיא ואת הספר אשר בתוכה — . אך השמים שבו ויטהרו כבראשונה , הסערה קמה לדממה , ובחמשה עשר יום לחדש יאַנוּאַר הגיע קאלומבוס אל אִיֵי אַצאָרען . שם נעצר ששה שבועות לְחַזֵּק את בִּדְקֵי אניתו. לתקופת הימים ההם נסע קאלומבוס לדרכו, ורוח סערה התחוללה עליו גם בפעם ההיא וַתְּצִיקֵהוּ לבוא אל נְהַר טאָיאָ ביום ארבעה עשר לחדש מאֶרץ, ומשם בא ליסאַבונה , ויאָהאַן השני מלך פורטוגאל , הואיל לְדַבֵּר אתו פה אל פה בליסאבון , וַיִּנָּחֶם מאד על אשר לא הִטָּה אזנו לדבריו לפני עשר שנים — . משם נסע קאלומבוס הלאה , ובחמשה עשר לחדש מאֶרץ הגיע אל חוף פאַלאָס , ורבבות עָם יצאו לקראתו וַיְקַדְּמוּ פניו בתרועה , וכל הפעמונים צָלְלוּ מראשי המגדלים, וכל כלי הַתּוֹתָח (קאַנאָנען) הִרְעִימוּ על הסוללות , לכבוד האיש הנפלא והנעלה הזה אשר מצא עולם חדש — . ובעת ההיא ישבו פֶערדינאנד ואיזבל בעיר ברצילונה (Barcellone) בספרד המזרחית מול הרי פירינאֶען *) (Pyrenäen) , ועל כן עבר קאלומבוס ארץ ספרד לארכה לבוא וְלֵרָאוֹת את פני המלך , ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו , כִבדוהו עם

הארץ

*) הרי פירינאען הם על גבול ספרד וצרפת , שש וחמשים פרסאות ארכם וחמש ועשרים פרסאות רחבם .

הארץ בכבוד גדול מאד . גם פֿערדינאנד ואיזבל אָצלו לו כבוד והדר ויהללוהו ויפארוהו על הגדולות והנצורות אשר פָעל ועשה בחכמתו וְאֹמֶץ רוח תבונתו , וכל הספרדים השתוממו מאד על החזון החדש והנשגב הזה — . בימים מעטים נאספו אל קאלומבוס אלף וחמש מאות איש אשר אהבת בְּצַע הציקה אותם לעבור ארחות הים הנורא אל ארץ החרשה אשר שם עפרות זהב וכל הון יקר ונעים . והמלך נתן ביד קאלומבוס שבע עשרה אניות גם חרשי עץ ואבן וחוצבי הרים וישלחם למחוז חפצם . והפאפסט בחסדו הגדול הוציא דְבַר מלכות מהיכלו אשר ברומא ויתנדב לתת להספרדים את הארץ החדשה אשר מצאו , גם את הארצות אשר ימצאו עוד בימים יָבֹאו , ויתן אותם להם לאחֻזת עולם — .

§ 484. בחמשה ועשרים לחדש סעפטעמבער (בשנת ה׳א רנ״ג 1493) נסע קאלומבוס ואנשיו מעיר קאַדיקס ויעברו ארחות הים הגדול , אך בפעם הזאת הפנה קאלומבוס מעט לפאת דרומית , ובשני לחדש נאָוועמבער מצא את אִי הראשון מאיי הקאַראַיבים , ואחרי כן מצא את דאמיניקא (Dominique) , את גאַדראַלופע (Guadaloupe) , את פאָרטאָריקאָ (Portoriko) ועוד איים אחרים , וכל יושבי האיים ההם היו פראים ואכזרים אשר שחטו את אויביהם ואנשי מלחמתם ויאכלו את בשרם—. קאלומבוס דָאַג להספרדים אשר הִצִיג במצודות היספאַניאָלאַ, וימהר ויגיע בעשרים ושנים לחדש נאָוועמבער אל האי ההוא , ומה נבהלה נפשו בפנותו כה וכה וירא כי אין איש מכל אנשיו אשר הניח שם , והמצודה אשר בנה שם נֶהרסה ! כי הספרדים פרצו את גדרי המשפטים וימררו את חיי ההודים וישלחו ידיהם בדברים אשר לא להם המה , עד כי התרגשו עליהם ילידי הארץ ויהרגום , ואת המצודה הרסו , וינוסו ויסתרו במסתרי האי ההוא — . אז מִהר קאלומבוס ויכונן עיר חדשה הלאה משם על בקעה רחבת ידים ויקרא לה בשם איזאַבעללא, על שֵׁם איזבל מַלְכַּת ספרד . והספרדים אשר באו שם עם קאלומבוס התאוננו באזניו באמרם כי לא הביאם אל ארץ ברוכה אשר עֲפָרָהּ זהב ואבניה פנינים , כי אם אל ארץ אשר בזֵעַת אפם וביגיע כפם תוציא לחם חֻקָּם להשקיט את רעבון נפשם — ועל כן נלחץ קאלומבוס לשום מַס כָּבֵד על ההודים , ואת הזהב הרב אשר הביאו נתן להספרדים המתאוננים, גם לָחַץ בחָזקה את ההודים לעבוד את הספרדים בכל מלאכת עבודה בבית ובשדה — . ובין כה וכה נסע קאלומבוס הנגבה אל ארץ הזהב — כפי דברת ההודים — וימצא את אי יאַמאַיקא (Jamaika). במסע הזה חלה קאלומבוס , והלחם אָזַל מִכְּלֵי האנשים ההולכים אתו , ובשובו להיספאניאלא חלש ורפה כֹּח , מצא שם לדאבון נפשו שַׁמָּה ושערוריה. כי הספרדים שָׁבוּ ויענו את ההודים באכזריות לבם , וההודים הֵצרו חֵמות ויעשו בהם נקמות , וספרדים רבים נסו משם לשוב אל ארצם ואל מולדתם . אחרי ימים מעטים נועז איש אחד מאצילי הספרדים ויכתוב מרורות ודברי בלע על קאלומבוס, ואת הדברים ההם שלח ספרדה לפֿערדינאַנד להבאיש את ריחו בעיניו , ויתר אף קאלומבוס באיש ההוא , ויעזוב את באַרטהאָלאָמעוס אָחִיו בהיספאניאָלאַ להיות

ממלא

במִלֵא מקומו , ויּשהר וילך למסעיו אל ארץ ספרד (בשנת ה׳א רנ״ד 1494) , ויבא אל היכל המלך ויוכיח במישור כי אך שקר טָפַל עליו המלשין וְזֵד יהיר ההוא . והנה אף כי נוֹכַח המלך כי ישר דבר קאלומבוס , כל מעשהו באמונה ולא עַוְלָתָה בו , בכל זאת עברו שנתים ימים עד אשר נתן לו אניות לשוב למקומו , וגם אז לא שלח אתו אנשים ישרים כי אם פושעים וחטאים אשר נֶחרַץ משפטם להטילם אל ארץ גזרה לעֲבוֹר שם עבודת פרך .

§ 433. ויהי בשובו להיספאַניאָלא ראה למגנת לבבו כי באַרטהאָלאָמעוס אחיו הלך משם לְיַסֵד עיר חדשה (סט׳ דאָמינגאָ) , והספרדים מרדו ביד רמה ויאמרו : „מה לנו ולקאלומבוס ואחיו אשר הם עוֹיְנִים אותנו ואוהבים את ההודים , ועל כן יאבו לעבוד בָּנוּ עבודת עבד ולא יתנו אותנו לָגַעַת בההודים עובדי האלילים ואוכלי אדם — “ . גם תפשו להם שלש אניות מעונות לחם וצידה ההולכות לבארטהאָלאָמעוס ולאנשיו , ובזה הבריתו מהם אֹכֶל עד כי התעלפו ברעב — . אז חָשַׂף קאלומבוס את זרוע עֻזּוֹ וישביה את שאון הפושעים והמורדים ההם , ופעמים רבות היה כפשׂע בינו ובין המות עד אשר ענש את ראשי מסבי המרד כפי עונם , ורבים מעדת מרעים ההם השיב לאירופא — . אך הרשעים ההם אשר שבו לארצם הכּוּ בַלָשׁוֹן את קאלומבוס לפני המלך והשרים , ובפעם הזאת האמין המלך בקול מְלָשְׁנֵי סֵתֶר וּמְתֵי און ההם , וישלח את אחד השרים אביר לב ועריץ ושמו פֿראַנציסקאָ דע באָבאַדיללא (Bobadilla) אל ארץ החדשה , וימלא את ידו להתחקות על שרשי רגלי קאלומבוס ולראות הכצעקתה הבאה אליו כן עשה , ואז יסירהו מפקודתו וִימַלֵא את מקומו תחתיו . ויהי כבוא השר ההוא אל מחוז חפצו , עשה מעשה עריץ אשר לא נעשה כמוהו , כי בטרם שָׁאַל וְחָקַר וְדָרַשׁ היטב אם יש בפי מלשיני קאלומבוס נכונה , הדיח את קאלומבוס משְׂאֵתוֹ ויאסרהו בכבלי ברזל כאחד השודדים והמרצחים וישלחהו אל ארץ ספרד לעמוד לפני כסא המלך למשפט — . הנה כי כן היה גמול האיש הדגול מרבבה הזה ! כן שִׁלֵם להחכם הרם והנשא אשר מצא עולם חָדָשׁ בחרף נפש ! — וזאת היא פעולת ספרד ארץ מְשַׁכֶּלֶת משביליה , מְרַטֶשֶׁת מִבְחַר בניה , וּמְרַצַּחַת בחירי אזרחיה בימי חשך וצלמות ההם ! — — . כרעם נורא הרעים הדבר הרע ההוא בכל הארץ , שָׁמעה אירופא וַתִּנְאָץ , וכל אשר לב אדם לו , רָעַם פנים שָׂעַר שַׂעַר , וגם פֿערדינאנד ואיזבל בּוֹשׁוּ ונכלמו ממעשיהם — . הַכְּבָלִים הוסרו מעל קאלומבוס , באָבאַדיללאַ העריץ הוסר מפקודתו , אך קאלומבוס נשכח כמת מלב המלך והמלכה , ולא מלאו את דברי הספר אשר כתבו לו וחתמו לְפָנִים , וישלחו איש אחר תחתיו להיות משנה למלך בארץ החדשה — . בלב נשבר ונפש נִפְעמת עזב קאלומבוס את היכל מלך ספרד , וישוטט בארץ מעיר לעיר וממדינה למדינה , ובכל מקום אשר דָרכה כף רגלו בו , הֶרְאה את כבלי הברזל אשר אֻסַר בהם תֵּלֶף שִׁכְרוֹ , וַיְצַו את בניו להניח את הכבלים ההם בקברו בשָׁכבו עם אבותיו — . והספרדים רדפו בלי חָשָׂך את קאלומבוס ואת אחיו בקנאתם העזה אשר קנאו בם ,

ואחרי

ואחרי אשר נבצרה מזמת קאלומבוס במסעו האחרון על פי סערות הים ומרד גדודי היספאניאלא, לא זכר עוד איש את שם מופת הדור ואביר חכמי לב ההוא, וגם הארץ החדשה אשר מצא לא נקראה על שמו כי אם על שם האיש אשר כתב לראשונה את תכונת הארץ ההיא, ושמו אמעריגא וועספוצי (Vespucci). וגורל קאלומבוס היה כגורל אנשים רבים מקדשי ההשגחה להאיר לארץ ולדרים עליה, אשר מתי חלד השביעום קלון תחת כבוד, שלמו להם רעה תחת טובה וירדפום עד חרמה, ולולי הטביע אבי הטבע תשוקה נמרצה בנפש אדם המעלה להשכיל להיטיב לבני האדם, והיא שכרו, כי אז לא נואל כל איש חכם להוציא תעלומות חכמה לאור בגלל השכר אשר יקוה ממתי תבל, כי בני האדם זה דרכם כסל למו לשנוא את אוהבם ולשלם רעה למטיבם! — —. אחרי אשר מצאו את קאלומבוס צרות רבות ורעות, אחרי אשר סבוהו מוקשי מות ותחתיי שאול, שב לארץ ספרד (בשנת ה'א רס"ד 1504). אך לשוא שקד שם על דלתות היכל פערדינאנד לבקש מידו את השכר אשר הבטיח לתת לו, כי המלך בז לו ולא הטה אזנו לתחנוניו. גם נוסף לו שם עוד יגון על יגונו ומגנת לב על מגנת לבבו, כי המתחכמים — וחכמת מה להם — התקלסו בו ויקטינו את פעלו, באמרם כי גם קטן המלחים וחבלי הים יכלו למצוא את הארץ החדשה אם שמו פניהם לפאת ימה —. אבל וחפוי ראש יצא קאלומבוס מהיכל המלך פערדינאנד. מוקדי עולם יקדו בקרבו על הרעה אשר הפגיעו בו מתי חלד תחת הטובה הגדולה והרחבה מני ים אשר עשה עמהם ועם כל דורות עולמים עד תכלית שמים וארץ, וילך קדר ושחוח בלחץ יגונו, וימת בוואלאדאליד *) (Valladolid) בעשרים לחדש מאי, (בשנת ה'א רס"ז 1506), בהיותו בן תשע וששים שנה. משם הובאה גויתו אחרי כן לעיר סאן דאמינגא, ואחרי ימים רבים הובאה משם (בשנת ה'א תקנ"ז 1796) לעיר קובא (Kuba), ואת כבלי הברזל אשר אסר בהם בחייו על פי מלך ספרד, הניח דיעגא בנו מראשותיו בקברו אשר כרה לו בעיר קובא, כאשר צוהו קאלומבוס אביו לפני מותו —. בני הדורות האחרונים הכירו וידעו את גדל האיש הזה ואת חין ערכו באמת, כי הוא היה דגול מרבבות עם ומופת בני דורו, רב פעלים, חוקר לכל תכלית ומגלה עמוקות מני חשך, מחשבותיו מחשבות רוזנים, והגיוני מלכים נוססו בו. ואנחנו לא נתפלא כה על הרעיון הנשגב, רעיון גלות ארץ חדשה, אשר הוליד ברוחב בינתו, כאשר נתפלא על עזוז רוחו וכחו וגבורתו ללחום עם רבבות אבני נגף וצורי מכשול אשר נצבו לו לשטן בדרך ויעצרוהו מהוציא את הרעיון הנשגב ההוא לאור, והוא בתעצומות עזו עשה תושיה ויגל לכל באי עולם, עולם חדש מלא ברכת ה'. כי אמנם הרעיון ההוא על דבר גלות ארץ החדשה, התנוסס גם בלבב הרופא והתוכן הגדול הנודע בשם טאסקאנעלי (Toscanelli), גם כל חוקר וחכם לבב יכול אז לבוא עד תכונת רעיון כזה בעת

אשר

---

*) וואלאדאליד עיר הבירה בספרד בפלך וואלאדאליד, מוקפה חומה, ולפנים היתה רבתי עם ארבעתים מאשר היא עתה.

אשר בנפשות המשכילים התרוצצו רעיונות חדשים לִבְקָרִים, וכל רוח הִתְפָּעֵם על ידי הספורים וההגדות הנִפלאות אשר סִפּרו אז אֹרות המצאות ארצות חדשות ואיים חדשים באפסי התבל, אך בכל זאת לא נמצא אז איש אחד כקָאלומבוס אשר השליך את נפשו מנגד, וברעם גבורותיו הוציא לאור את הרעיון המרומם והנשגב ההוא, ובדבר הזה הראה לדעת כי רוחו מִמָּרוֹם הֻעֲרָה עליו להפליא עשות דָּבָר חרש ולמצוא עולם חדש אשר לא יכלו לעשות כן כל חכמי דורו — .

d) מציאות חדשות בארץ ההדשה אחרי קָאלומבוס.

§ 486. באלבאָא (Balboa). מאגעללאן (Magellan). קָאלומבוס יָצַק רוח חדשה על כל גבורי כֹחַ יודעי יָם ותוקרי מחקרי ארץ, לרדת הים באניות למצוא ארצות ואיים חדשים. כי מי זה האיש אשר יחפוץ לטמון ידו בצלחת לָשֶׁבֶת סָפוּן בביתו בעת רצון כזאת אשר יש לְאֵל ידו לנחול כבוד והדר, לעשות לו שֵׁם עולם גם לצבור כעפר כסף וְכַחוֹל זהב? והנה בטרם מצא עוד קָאלומבוס את יַבֶּשֶׁת ארץ הדרומית (דאַס זידליכֿע פֿעסטלאַנד) התעורר איש נלבב יליד עיר ווענעדיג בארץ איטליא (ארץ מולדת קאלומבוס) ושמו יאָהאָן קאַבאָט (Ioh. Cabot), ויעבור ארחות יָם עם שלשת בניו לגלות ארצות חדשות, כי כֹחַ דמיונו העז הִמְרִיצוּ לְהִתְחָרוֹת את קאלומבוס בן ארצו ולעשות לו שֵׁם עולם כמוהו, וירד באניות ענגלאנד ויסע מעיר בריסטאל (Bristol) וישם פניו צפונה, ויגל את ארץ הרחוקה, ארץ לאַבראַדאָר (Labrador) *) אשר שם רֵבֶץ הַדֻּבִּים הלבָנים ואנשיה פראים כחיתו יער. ובן האיש המהולל הזה הלא הוא סעבאַסטיאַן קאַבאָט (Sepastian Capot), ומרעהו הפאָרטוגיזי אשר שמו קאָרטערעאַל (Cortereal), מצאו אחרי תלאות רבות את ארץ חוף הצפונית (דאַס נאָרדליכֿע קיסטענלאַנד) הַמִּשְׂתָּרַעַת מִקְּצֵה פֿלאָרידא (Florida) **) עד ארץ עסקימאָס (Eskimos) ***). אך בעת ההיא לא היתה עוד עת רצון כי תְוַדַע הארץ החרשה ההיא ליושבי תבל, ותועלתה הגדולה לאנשי איירופא היתה צְפוּנָה עוד בַּטָּמוּן עד ההור הבא — . האיש הנודע בשם באַלבאָאַ היה אחד מהאנשים הגדולים אשר הגדילו לעשות בימים ההם בְּגַלּוֹתָם ארצות חדשות ואיי ים רחוקים. כי הוא עִם מְתֵי מעט אשר נִדְבָם לבם ללכת אחריו, עָבַר את מצר ארץ ההרים, ארץ פאַנאַמאַ (Panama) ****), ואין קץ לכל התלאות הנוראות אשר השתרגו עלו על צוארו בדרך הכבדה הזאת! כי הוא עָבַר בִּצוֹת וָיָוֵן מצולות (מאָראָסטע), גם יערים גדולים וַעֲבָתִים אשר לא יֵחָקֵרו, עָלָה הרים גבנונים וְיָרַד בבקעות עמוקות, נחשים ועקרבים זָחלו על כל מצעדי רגלו, חיות רעות ופריצי בני

*) לאבראדאר חצי עיר באמעריקא הצפונית.

**) נוף בארצות הברית אשר באמעריקא הצפונית.

***) עסקימאס פתרונו „אנשים האוכלים בשר חי", והם גרי אמעריקא הצפונית אשר תארם כתאר שבט המאנגאלי, קצרי קומה, קצרי ידים ורגלים, לבושם עורות כלבי הים וצידת דגים מחיתם.

****) פאנאמא היא מצר ארץ (לאנדענגע) המחבר את דרומית אמעריקא וצפונית יחד בחוברת.

בני שחץ פָּערוּ פיהם לְבַלְעוֹ כשאול חיים, ועמים פראים עִם ראשיהם (קאציקען) אנשי מלחמה וְשֹׁאֲפֵי דמי בני הנכר נלחמו בו במלחמות תנופה. אחרי חַתְחַתֵּי מָוֶת כאלה הגיע אל ראש הר גבוה אשר משם נִשְׁקַף הים הגדול ורחב ידים, ים הדרומי (זירזעע) —. ברוב עליצותו על המציאה היקרה והחדשה הזאת, ירד בַּאַלְבָּאָא מראש ההר, ויבוא בתוך הים, וילך עד ברכיו במים, ובחרב שלופה ביד ימינו לקח את הים הגדול ההוא למורשה למלך ארץ ספרד —. אך גם לו שִׁלְּמוּ הספרדים רעה וָמָוֶת תחת הטובה הגדולה אשר עשה עמהם, כי מלך ספרד הרכיב לראשו את השר פעדראַיאס דאַפִּילא, איש חָנֵף וּמֵרַע, והוא בקנאתו בו, שָׂם עליו עלילות דברים וישפטהו במשפט מָוֶת ולא נְתָנוֹ לְבַצֵּע את הדבר הגדול והנכבד אשר הֵחֵל ולהוציא את מערכי לבבו לאור —. לתקופת שנים אחרות הצליח מאד איש פורטוגיזי אשר עָבַד את עבודת מלך ספרד, למצוא חדשות ונצורות. שם האיש פֶּערדינאנד מ אַ ג ע ל ל אַ ן (Magellan), איש נלבב ורב פעלים, והוא עבר ארח ים הנקרא על שמו (דיא מאַגעללאַנישע שטראססע), ויבוא אל ים השקט (שטיללער וועלטמעער), ואחרי אשר התמוגגה נפשו ונפשות אנשיו בזלעפות רעב איום ונורא מאד, הגיע אל איי הודו מזרחית (מאַריאַנאַ ופִּיליפּיניען) (ה"א רע"ט—רפ"א 1519־21), ויהי הוא הראשון לכל באי עולם אשר מצא בים דרך להבאים אחריו לָסֹב את כַּדּוּר הארץ —. ואף כי לא נעלם ממנו את אשר קרה בדרך ההיא לפני שלש שנים לדיאַץ דע סאָלים (Diabz de Solis), אשר בהציגו כף רגלו על חוף נְהַר פלאַטאַ (Platostrom) *) קמו עליו הפראים יושבי המקום ההוא וַיַּכֻּהוּ נפש ויאכלו את בשרו, בכל זאת לא חָרַד ולא פחד ולא חָדַל מֵהִתְחַקּוֹת עוד על שרשי הדרך ההיא לגלות איים חדשים בים ההוא, כי אהבת הכבוד והתשוקה הנמרצה למצוא ארצות חדשות, גברו על כל עָמָל ותלאה, גם על פחדי המות. והנה גם אחרית מאַגעללאַן היתה להכרית, כי גם עליו קָמוּ הפראים יושבי אִי צעבו, אחד מאיי פִּיליפּיניען, וירצחוהו בתגרת זדונם (ה"א רפ"א 1521) והעבאסטיאַן אלקנה (Elkane) התאזר עוז וַיְכַל את המעשים הגדולים אשר לא בִצַּע עוד מאַגעללאַן, ויעש לו שֵׁם בכל גויי הארצות, כי הוא היה הראשון אשר סָבַב את כַּדּוּר תבל ארצנו, וַיְגַל פְּלָאוֹת ונצורות אשר לא נשמעו עוד תחת השמש, וּלְאוֹת תפארת כבודו (Wappen), נִתַּן לו תבנית כדור הארץ —. והנה כל האנשים המְהֻלָּלִים ההם חֵרְפוּ את נפשם לעבור ארחות הים הגדול הנורא ההוא בגלל תִּקְוָתָם העזה אשר קִוּוּ כי בְּיָם הדרומי אשר הוא חֵלֶק מִיַּם הודו, ימצאו איים רבים המְלֵאִים מִכְמַנֵּי זהב אין קֵצֶה, אבני שֹׁהַם וכל אבני חֵפֶץ, פנינים יקרים וכל ראשי בְשָׂמִים —. ובאמת הפליאו האנשים ההם לעשות בדור ההוא, וַיְצִקוּ רוח חדשה על כל בני איירופא, והם היו שְׁבִיבֵי שמש הראשונים אשר בִּשְּׂרוּ את עת הזמיר, עת החדשה אשר הִתְעַתְּדָה לָבוֹא —. **)

קארטעץ

*) פלאטא הוא שם לנהרות אמעריקא הדרומית בהתחברם יחד ויהיו לים גדול, ארכו ארבעים פרסאות ורחבו חמ"ש פרסאות.

**) ראש חכמי דורנו הומבאלד יאמר כי מציאת אמעריקא היתה סבה הראשונה

§ 487. קָארְטעץ (Kortez) בארץ מעקסיקא (Mexico) (משנת ה'א רע"ט 1519 עד שנת רפ"א 1521). אחר מגדולי התבל בעת הנפלאה ההיא, היה האיש פֶּערדינאַנד קאָרטעץ, איש חֲכַם לבב ואמיץ כֹּחַ, גבור חיל ומְלֻמַּד מלחמה, והוא נטל עליו ללכוד את ממלכות מעקסיקאָ בארץ אַנאַהואַק (Anahuac), אשר יושביה הרבים (הנקובים בשם אַצטעקים וטעצקוקאַנים) ישבו בערים גדולות מלאות תשואות והמון רב, ידיהם רב להם בחרשת המעשה ובכל מלאכת מחשבת, מלבשים בבגדי צמר גפן, ולהם חקים ומשפטים בהליכות המדינה, מלך רב ימלוך עליהם ועדת כהנים ושרים גדולים מבני האפרתים והאצילים יְסֻבֻּהוּ תמיד, ובתעצומות עֹז יתנו עוז למלכם, והגבור המשכיל קאָרטעץ עלה עליהם למלחמה בִּמְתֵי מספר, כי כל אנשי החיל אשר לו היו רק שבע מאות איש מילדי הספרדים, ובעֹצם יד חכמתו וגבורתו לכד את העם הגדול ההוא היודעים הליכות המלחמה והמשליכים נפשם מנגד בגלל ארצם ומולדתם. את מלכם הגבור הנקרא בשם מאָנטעצומאַ (Montezuma) לקח בשביה בתוך היכל כבודו, ויתפוש את מעקסיקאָ הבירה, עיר גדולה ורחבת ידים אשר הים הגדול יקיפנה, ואשר היא מלֵאה ברכת ה' ומפֹארה במגדלים לבנים ובהיכלים נשגבים בנוים לתלפיות. כי המעקסיקאַנים נבהלו מאד מפני כלי התותח אשר בידי הספרדים, ויאמינו כי ימינם נאדרת בגבורת רעם, יְשַׁלְּחוּ ברקים וְיֵלֵכוּ, ועל חֲזִיזֵי לְהָבוֹת יְצַוּוּ לְלַהֵט סביב צריהם, גם נַחרת סוסיהם ושעטות פרסותיהם, וְזָהרי כלי נִשקם והליכות מלחמותיהם הִפִּילוּ עליהם אימות מָוֶת וּבַלְהוֹת שְׁאוֹל. ויותר עוד חָרדו מפניהם בהאמינם כי לא בני תמותה הם כי אם בני אֵלִים יַלְדֵי שמים — והאמונה הזאת נולדה בלבם בגלל המסורה העתיקה הזאת: כי מסורת בידם מדורות קודמים, כי אל הרוח הורה לפָנים את אבותיהם את מעשה כלי המתכות, את עבודת האדמה ואת משפטי המלוכה, אך האלהים הגבוהים והאדירים ממנו קִנאו בו קִנאה עזה כמות, וַיָּגָר מפניהם ויעש לו אָנִיַּת קֶסֶם (צויבער שיף) מְעֹורות נְחָשִׁים, ובאניה ההיא בָּרח מפני אֵלֵי זעם ההם אל אחרית יַם הגדול, ים המערבי, ובאחרית הימים יָשׁוּב הוא וכל בניו ובני בניו אל מעקסיקא וימלוך עליה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים —. ויהי כאשר באו הספרדים עליהם ארחות ים המערבי חמושים ברעמים אדירים וברקים נוראים, האמינו המעקסיקאנים כי הם הם בני אֵל הרוח ההוא אשר באו לעשות מלוכה במעקסיקא, ומי יעמוד לפני האלהים האדירים ההם ולפני תעצומות עֻזם? — אך בכל זאת גָּבְרוּ המעקסיקאנים חֲיָלִים וילחמו כגבורים עם הספרדים שֹׁסֵי נחלתם ושודדי רִבְצָם, כי חֵרוּתם יקרה בעיניהם מחיים, ויבחרו בַּמָּוֶת מֵחַיֵּי עבדות —. בחרות אפם על מלכם אשר נתן לשבי עֻזוֹ ויאהב את שֹׁבָיו, התגודדו עליו ויסקלוהו באבנים, ובאנשים נואשים נלחמו בהספרדים ויגברו מהם וילחצום לברוח מפניהם אחרי אשר הִרְבּוּ בם חללים, ובמלחמה

להוצאות החכמות והידיעות הרבות אשר נפוצו על פני כל ארצות תבל אחרי כן, כי היא פעלה הרבה על שנוי הדעות בכל העמים והלשונות ועל ידה התעוררו [illegible] לדרוש אחרי האמת, ולהרחיק מעליהם דעות נפסדות ואמונות הבלים הרבה אשר החזיקו בם מאז.

ובמלחמה הנוראה אשר נלהמו בם אצל אטומבא (Otumba) היתה ידם נטויה להרוג את הספרדים עד אחד לולי התאושש קארטעץ ויך את שר צבאם נושא דגל המלחמה, כי אז נבהלו המעקסיקאנים וינוסו במאה דרכים, והספרדים נמלטו מידם — . והנה אף כי קמו עליו המעקסיקאנים וילחמו בו במלחמות תנופה בלי הפוגה, ונציב מלך ספרד בקובא הנקרא בשם פעלאסקוועץ (Felasques) עזר גם הוא לרעתו בקנאתו בו, וישלח גדודי ספרדים לערוך עליו מלחמה, בכל זאת לא רפו ידיו ולא נפל לבו ויוסף עוד אמץ ללכוד את מעקסיקא . כי הוא התנפל על גדודי הספרדים אנשי מלחמתו בלילה, בנפל עליהם תרדמה, ויתגבר עליהם, וידבר על לבם להתחבר אליו והוא יחלק אתם שלל המעקסיקאנים אשר בתיהם מלאים זהב וכל הון יקר ונעים . ואחרי כן הסית מעט מעט את העמים הנגשים והנענים בידי האצטעקים, היושבים בנחל הנעים והנחמד אשר באנאהוקא, לבגוד באדוניהם הקשים הרודים בהם בפרך, ואז לחם עם המלך החדש אשר הקימו עליהם המעקסיקאנים ושמו גואטעמאצין, ובזרוע עזו לקח מידו את עיר מעקסיקא אחרי מלחמות גדולות וכבדות, ובמשך שתי שנים לכד קארטעץ את כל ארץ המעקסיקאנים, וישם קץ לעבודת אלילם הנתעב הנקרא בשם הואיצילאפאכטלי *) אשר הקריבו לו מדי שנה בשנה אלפי אנשים לקרבן מנחה על מזבחו הארור . כי הוא שבר בקרדומות את צלם האליל הנבזה ההוא ואת מזבחו נתץ, ויצו לכל עובדיו לבל יעיזו עוד לעבוד אותו אם לא יאבו להשרף חיים, ויחשוב מחשבות לרפא את תחלואי הארץ ההיא אשר הלו בה המלחמות הגדולות ולשום חקי אירופא בארץ ההיא, אך מלשני בסתר ומוציאי דבה טפלו עליו דברי בלע לפני מלך ספרד . והוא האמין בדבריהם וידית אותו משאתו וממצבו הרמו, מיראתו פן יגבר חילים ויעש מלוכה בארץ ההיא אשר לכד בכחו ובגבורתו . וזולת הנכסים והאדמות אשר נתן לו המלך על יד ים מעקסיקא, גם שם כבוד „גראף“ אשר אצל לו, לא היה לו כל שכר בעד עמלו ותלאותיו הרבות והעצומות עד אין חקר, ובימים מעטים נשכח שם האדם הגדול הזה, ואיש לא זכר את כל הנפלאות אשר הפליא לעשות בארץ, וגם אחרי אשר הוסיף עוד אמץ ויגל את קאליפארניע (Californie), מציאה יקרה ורבת התועלת, גם אז נשכח שמו מלבות מתי חלד ולא יספו עוד להזכירו, על כן נשבר לבו בקרבו, וילך שחות וקדר כל הימים בלחץ עצבונו, ונפשו ירעה לו על רעת בני האדם כי רבה היא לבלתי השיב לו

גמול

*) האליל הזה (הנקרא גם פיצליפוצלי) היה בעיני המעקסיקאנים אליל הגבורה ואליל המלחמה, גם אליל הרעם והברק. פיהו פתוח כקבר, ועיניו מבריקות ומפיצות פלצות ותארו משחת מאד ומפיל זעוה וזועה . אחד מסופרי אמעריקא יכפר איך הקריבו המעקסיקאנים את קרבנות בני האדם על מזבח האליל הארור הזה: הכהנים תפשו בחוזק יד את האיש האובד אשר יקריבו קרבן להאליל ויניחוהו על המזבח, וחמשה כהנים החזיקו את ראשו, את ידיו ואת רגליו, והכהן הששי הכהן הגדול המכונה בשם פאלפיטצין, הראה לכל הקהל את תמונת האליל אשר על מזבחו יעלה הקרבן, ואחרי אשר התפללו העם אל האליל ההוא, נגש הכהן הראשי אל הקרבן ובידו מאכלת אבן חדה, וברב כח הכה במאכלת ההיא על חזה הקרבן ויקרע סגור לבבו, אחרי כן הוציא את הלב המתנועע ומתבוסס בדם ויניף אותו תנופה לפני השמש וישליכהו לרגלי צלם האליל, וכרגע הרימהו שנית וישימהו בפי האליל, ולאחרונה שרף את הקרבן לאפר .

גמול כעל כל תגמולוהי עליהם . במרירות רוח ובכעס תמרורים שב לארץ ספרד ושם התנודד כַּצֵל עד אשר הצעידהו מרי שיחו לשערי המות , וימת שם בשנת ה'א ש"ז 1547 . ועצמותיו הובלו מסעפילא העיר אשר בספרד אל הארץ החדשה אשר מצא בעזוז נוראותיו , אך גם שם לא שכב בכבוד בבית מועד לכל חי , כי בני האדם נועזו להניע את עצמותיו ממקום למקום עד אשר הוחן לשוב לאדמתו ולנוח שם בכבוד — .

488 § פיצאַררָאָ (Pizarro) בארץ אופיר (Peru) . אם אמנם כי גם מעקסיקא היתה רַבַּת אוצרות וּמִכְמַנֵי זהב לה עד כי הִשְׂבִּיעָה בזהבה הרב את נפש קאָרטעץ ונפשות אנשי חילו , אך יתר שאת עוד לארץ אופיר ויתר עז , כי היא מְקוֹר הזהב , וּזְהָבָהּ רב ועצום מאד עד אין קֵצֶה , וזה האיש פיצאַררָאָ גם גבר עמיתו אלמאַגרא (Almagro) , לכדו את ארץ זהב ההיא בִּמְתֵי מעט ובאנשי מלחמה מְתֵי מספר ונער יכתבם . כי שני האנשים ההם היו אנשי לבב , כבירי כח וגבורי חיל כקאָרטעץ , גם עזי נפש כמוהו , וירחיבו כשאול נפשם לצבור כחמר זהב , ולכל הון יקר ונעים לא אמרו הון , אך היו נופלים ממנו בחכמה ודעת וברות נכון וישרת לבב , כי הם היו אבירי לב עריצים ואכזרים ורודפים אחרי תענוגות בשרים וחמדות נִמְבְזוֹת . בעת אשר נלכדה אופיר בידי פיצאַררָאָ ומרעהו , מלך בה מלך ממלכי בית אינקאַס (Inkas) אשר היו מלכים עשירים ואדירים מאד , ויושביה היו משכילים ובעלי רוח נדיבה , גם דת אליליהם לא היתה זָבַת דַם אָדָם רָב כדת המעקסיקאנים , אך לְעֻמַת זאת לא היו גם גבורי ואנשי מלחמה כמוהם. ראשית הקולטור לבני אופיר היתה מני דורות קרומים על יד ים (Titicaca) , אשר איים יפים בתוכו ובהם בנוים היכלות לשמש ולירח . בלכוד פיצאַררָאָ אותם מצא בידם עדרי עִזֵי הַגָּמָל (לאַמאַס) אשר משערותיהם טָווּ מטפחות (טיכער) מעשה ידי אמן. ערים גדולות ובצורות התנ סםו בכל הארץ, ובתיהן בתי חומה , גם היכלות גדולים ורחבי ידים היו להם , וּבְהֵעָצֵר השמים ולא היה מטר , נהרו כל יושבי הארץ אליהם לקרוא שם לאליליהם בחזקה , לפתוח להם את אוצרם הטוב את השמים ולהמטיר על שדותיהם מִטְרוֹת עֻזּם — כן יספר לנו סופר קדמון בספר ישן נושן — . המריבה אשר פרצה אז בבית המלכות על אדות המלוכה , היתה להספרדים עת רצון ללכוד את הארץ ההיא המלאה מבוכות . פראַנץ פיצאַררָאָ האכזר הִבֵל תחבולות שונות ויעש מזמות רבות עד אשר הצליח ללכוד בערמתו את אַטאַהוּאַלפּא (Atahualpa) מלך אופיר , ואף כי נתן לו מלא ביתו זהב וכסף כופר נפשו , בכל זאת רְצָחו העריץ ההוא באכזריות זדונו , ואז תפש בכפו את הארץ הטובה ההיא , ויבן בתוכה עיר חדשה , היא עיר לימאַ (Lima) הבירה . אחרי ימים מעטים התחולל ריב ומדון בין פיצאַררָאַ ואחיו (פערדינאַנד וגאָנצאָלאַ) ובין אַלמאַגרָאָ אשר מצא את ארץ החילה (Chile) , וישאו זה אל זה חרב וילחמו איש ברעהו במלחמות תנופה , אך לאחרונה גברה יד פיצאַררָאָ וַיְשֶׁב את אלמאגרא וַיָּסַר את ראשו מעליו . מקץ ימים אחדים מצאה

יד בן המומת אָיַל לקחת נקם מאת שופך דם אביו, ובראש גדודי הקושרים אשר עמדו לימינו, התנפל פתאֹם על פיצאַררָאָ ויכהו נפש ויורידהו בדם שאולה. ולתקופת השנה נהרג גם הוא, כי קצפו עליו הספרדים על אשר התנשא ויקח לו את המשרה להיות שורר בארץ ההיא בחזקת היד, ויקומו עליו ויהרגוהו. על ידי השערוריות האכזריות אשר עשו הספרדים הזדים בארץ ההיא אשר לבדו, ועל ידי הלחץ אשר לחצו את המנֻצחים וישימו עליהם עֹל ברזל, שָׂמוּ שַׁמּוֹת בארץ ויהפכוה למקום תֹּפֶת וגיא הרֵגה. האזרחים הנגשים והנענים התקוממו כאיש אחד על נוגשיהם ומעניהם לנקום את נקמתם בהם ולהשבית מאנוש זכרם, ובכל מקום אשר דבר הספרדים וזדונם מגיע, שֹׁד וחמס יִשָּׁמַע, שֶׁפֶךְ דָּם וָרֶצַח. אז שלח הקיסר קאַרל החמישי אל הארץ האומללה ההיא את הכהן המשכיל ובעל נפש וּשְׁמוֹ פּעדראָ דע לאַ גאַסקאַ (Pedro de la Gasca), וַיְמַלֵּא את ידו להיות נָגִיד וּמְצַוֶּה בארץ, להשיב גמול על עדת הפריצים, ולהצמית את כל הזדים העריצים. הכהן ההוא בא בשלום אל מחוז חפצו, ובגבורתו וחכמתו הכניע את הקושרים והמורדים, ואת ראש הפושעים הלא הוא גאָנצאַלאָ אֲחִי פיצאַררָאָ, תָּלָה על העץ, ואז נָחָה שָׁקְטָה הארץ, והשלום שָׁב על כַּנּוֹ כבראשונה — . בימים ההם התעורר איש גבור ומשכיל אשר שמו אָרעללאַנאַ (Orellana) ויסע מארץ אופיר למצוא עוד ארצות חדשות, ואחרי עמל ותלאות נוראות עד אין חֵקֶר, הצליח חֶפצו בידו, וימצא את הנהר הגדול מאַראַנאָן (Maranon) או נְהַר אַמאַצאָן (Amazonenstrom) *) ויגל חדשות ונצורות, האיש הזה היה בעל דמיון עַז מאד, ועל פי ספוריו הנפלאים אשר סִפֵּר על אֹדות ארץ הזהב ההיא (Eldorado), שָׂם עוד נוֹסָפוֹת על ההגדות הנפלאות אשר הוגד מני קדם על אֹדותיה, וישם נפשו בכפו לחקור ולדרוש אחרי תעלומות עולם למצוא את ארץ החדשה אשר עֲפָרָהּ זהב, אבניה אבני חֵפֶץ, פרי עֵצֶיהָ פרי הלולים מאין כמוהם, ובכל מדרך כף רגל אוצרות זהב ומטמוני כֶתם פָּז באין קֵץ — .

ס) מוֹצָאֵי דְבַר גלות ארץ החדשה.

§ 489. דרכי יַלְדֵי הארץ. גלות אמעריקא היתה נְסִבָּה לבריאה חדשה וּלְעֵת חדשה תחת השמים. אך מה רבו מעללי הספרדים הרעים, ומה עצמו התועבות והאכזריות ומעשי הָרֶצַח אשר עשו בארץ החדשה בעת ההיא! כְּחַיּוֹת טורפות ופריצי בני שַׁחַץ עברו וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ את העמים אזרחי הארץ אשר עוד בשדם כעין נחשת קלל, ובשנים מעטות שתו קָצִיר למו. הנמלטים מחרבם הרעה וּמֵרָעָם כלי נשקם, כלי רֶצַח, נִקְטְפוּ בְאִבָּם על ידי מחלת הָאֲבַעְבֻּעֹת ושאר חליים

רעים

*) הנהר הזה שוטף באמעריקא הדרומית, מוצאו מברכת היאוּריקאכא (Hiaurica Ho), ידוץ ארח בעז שטפו ויתנפל מראשי הצוקים מגובה 12,000 רגל ארצה בשאון ורעש, יתפרץ דרך גי הרים הנקרא בשם פאנגאע מאנזעריכא, ויזרום בין רכסי הרים אל שפלת ארץ בראזיליען. בדרך מרוצתו יגדל וישגה במאד מאד על פי הנהרים הרבים השוטפים לתוכו. עמקי שלש מאות גם ארבע מאות רגל, ופעם אחת בשנה יעבור על כל גדותיו להשקות את ארץ השפלה אשר לרגלו, וים האטלאנטי יניח אותו אל פיהו.

רעים ונאמנים אשר הביאום הספרדים אל הארץ החדשה ההיא, והנמלטים מכל משלחת מלאכי מות ההם, כמו תמו בתגרת ידי הספרדים אשר העבירו אותם בכל עבודה קשה וירדו בהם בפרך. כי הם היו רכים והלשים מטבעם ולא נסו לעבוד עבודה כבדה מעודם ועד הימים ההם, והספרדים הכבירו אכפם עליהם לחרוש את שדותיהם, לנטוע את נטעי גניהם, לחצוב כסף וזהב בקצבי הרים, לחטוב עצים ולשאוב מים, לשאת את משאיהם ולעבוד כל עבודת הבית והשדה, וימררו את חייהם, וַיְדַכְּאום תחת רגליהם, מַכּוֹת אויב הִכּוּם, מכות תררי בטן, את עוֹרָם מעליהם הִפשיטו בשוטים ועקרבים, ואת עצמותיהם פִּצְּחוּ במקל חובלים וּמַטֵּה זעם, עד כי קָצוּ האֹבדים ההם בחייהם ויבחרו במות. למאות ולאלפים טָרפו נפשם בכפם, משפחות משפחות שלחו רֶצַח בעצמותיהם להמלט מהעבודות הקשות אשר נטלו ארוניהם הקשים עיהם, וממהלומות רֶצַח אשר הָלְמו וּמָחצו אותם צורריהם הרשעים הארורים. גם הכהנים הקאַטהאָלים אשר באו מארץ ספרד להכנים את עמי הארץ ההיא בְמסורת ברית דתם, גם הם עָזרו לרעה וַיְסַבְּכו את בני עַמָּם בעמים ההם להשמידם מתחת שְׁמֵי ה׳ על אשר מאנו לקבל עליהם את הדת הנוצרית לפי משפטי הקאטהאָלים וְחקיהם — . אמנם לא נציל מפינו דברי אמת כי גם כהנים ישרי לב מעדת הדאָמיניקאַנים באו אל הארץ ההיא, וַיְבַשְּׂרו צדק בְקָהל רב, וַיוֹכיחו את הספרדים על המעשים הרעים אשר הם עושים לְעַמֵּי הארץ, ויקראו בגָרון כי כל בני האדם אחים הם ואב אחד להם בשמים ממעל, וחלילה לנו לְהִתְעַמֵּר איש באחיו אם דתו שונה מִדָּתֵנוּ, אך הספרדים הֶאטימו כפתן תרש את אזניהם ולא שמעו בקול כהניהם ההם, כי אהבת בִצעם הִקְשִׁיחָה את לבבם, תשוקתם העזה להניב חילם הִכְבִּידָה את אזנם, ותאות נפשם לצבור כחול מְטִילֵי זהב, הֵטִילָה בם לב אבן, וויסיפו עוד לְדַכֵּא את האֹבדים ההם בְסִבְלוֹת וּבַעֲבֹרות ובכל מלאכת פרך, למען מַלֵּא את אוצרותיהם זהב ופז רב — . לאחרונה התעורר גם הכהן יְשַׁר הלבב הנודע בשם לאַס קאַזאַס (Las Casas), וירם כשופר קולו, גם כתב ספרים רבים על דְבַר הנבָלה אשר יעשו בני איירופא לְעַמֵּי ארץ החדשה, ובכל מאמצי כחו הִתְאַמֵּץ לְהָקֵל מֵעַל האומללים ההם את עֹלם הקשה, ויחרוץ משפטו לקנות בכסף עבדים מבני הכושים (נעגערן) כבירי הַכֹּחַ לעבוד את עבודת השדות והגנים ולא לעבוד עוד בַּעֲמֵי ההודים ילידי הארץ החלשים וְחִדְלֵי אוֹנִים. אך תחת אשר חָשַׁב האיש היקר הזה מחשבה טובה באהבתו ובחמלתו את כל בני האדם, צמחה עוד רעה חדשה בארץ, רעה אשר כל שומעה תצלנה שתי אזניו ונפשו תתפלץ בתוכו, הלא היא מסחר העבדים (שקלאַפּענהאַנדעל) אשר רָצַץ וַיְרוֹצֵץ את בני הכושים מבלי הועיל מאומה להחודים ילידי אמעריקא — . ממוצָא הדברים האלה נַשׂכיל ונֵדע כי אין נכונה בפי האנשים המחליטים כי מאת לאַס קאַזאַס היתה נסבה לסחר העבדים, חלילה לנו לטפול עליו עָוֹן הרב כזה, ונהפוך הוא כי הוא יעץ נדיבות וכל מְגַמַּת פניו היתה לטובת בני ההודים ילידי אמעריקא, להסיר מִסֵבֶל שכמם, להרים על

ברזל

ברזל מֵעַל לְחָיֵיהֶם וְלִנְטוֹת עליהם חסר, ורק בני איירופא אבירי הלב הפכו את מחשבתו הטובה לרעה: כי את ההודים הוסיפו עוד לְעַנּוֹת בסבלותם, ואת הכושים עשו כמטר גדול לְקָלוֹן מין האדם — . כגורל כל ילדי אמעריקא היה גם גורל אנשי אופיר (Peru) ומעקסיקא, כי גם עליהם שָׂמוּ הספרדים עֹל ברזל ויעבידו אותם בפרך עד צאת נפשם — . הנמלטים מידי האכזרים הנוראים ההם, נלחצו לְהֵחָבֵא בין סִבְכֵי היערים הגדולים, זקני דור ודור אשר מראש מִקַּדְמֵי ארץ יְמֵי קַדְמָתָם. אך גם שם לא הונח להם, גם שם מצאה אותם יד הספרדים להמם ולאבדם, בקרדומות באו עליהם כחוטבי עצים, שני כלביהם הטורפים שלחו בִּגְוִיּוֹתֵיהֶם הערומות, כִּתְּרוּ את התמימים ההם, הרדיפום, הִגִּירוּם על ידי חרב וכל כלי יוצָר, שפכו דמם כמים, ובשרם נתנו מאכל לחיתו יער ולעוף השמים, עד אשר סָפוּ תַמּוּ מן בַּלָּהוֹת וּמִתִּגְרַת ידם נִגְזָרוּ, ושארית הפליטה הנשארת מהם התערבו בין אנשי איירופא וילמדו מעשיהם — . סוף דבר כי בני איירופא אשר תָּקְעוּ יְתֵדָם באמעריקא — הלא הם הספרדים והפורטוגיזים הבריטאָנים והצרפתים, האשכנזים ובני ארצות השפֵלה (נידערלאַנדער) — לקחו להם את הממשלה בארץ החדשה ההיא, ואת ההודים (אינדיאַנער) והכושים (נעגערן) כָּבְשׁוּ לעבדי עולם, העבידום בכל עבודות פרך, הורידו את עֶדִי תפארת האדם מעליהם וְעִם בַּהֲמוֹת מַשָּׂא וחמור גרם שָׂמוּ חלקם — . מכל הערים העתיקות לא נשארו שְׁאָר וְשָׂרִיד — . ההיכלים המפֹארים אשר התנוססו בממלכות מלכי בית אינקאַס היו לחרבה ולהריסות עולם — . מצודות הקיסרים, קסרי האַצטעקים הורידו לארץ ראשן ותהיינה לְמְעִי מַפָּלָה וגלים נצים — היכלי אלהי הארץ הנקובים בשם טעאָקאַללי, נהפכו לבתי תפלות הנוצרים — . ועתה אין אנחנו יודעים (וגם לפני שָׁנִים רבות לא נודע) מי הם האנשים אשר בָּנוּ את הערים המפֹארות והגדולות אשר בחיאַפּאַס (Chiapas) ויוקאַטאַן (Yukatan), אשר שרידי חרבותיהן יְמַלְאוּ את נפשנו תִּמָּהוֹן והשתוממות עד היום הזה. בכל מקום אשר דָרְכָה כף רגל איש איירופא בארץ אמעריקא, לכד את הארץ בחרבו הקשה ובתחבולות עָרמתו ומזמתו הָרַבָּה, וַיְרַדֵּד תחתיו את העמים אשר לא ידעו נשק ברזל ורעם כלי תותח וזמות ההשכלה —, אךְ בכל זאת יצא מֵעַז הזה גם מָתוֹק, כי אף אם הֵרֵעוּ הספרדים מאד לעשות לְעַמֵּי אמעריקא בדור ההוא, הִצְמִיחוּ צֶמַח צדקה לימים הבאים, כי ההודים המתהללים באליליהם הזניחו מהרה קל את אליליהם, חדלו מזבוח זבחי אדם לעצביהם, בְּשַׂר אדם לא בא עוד אל פיהם, שָׁבוּ מִמְּשׁוּבוֹתֵיהֶם ומרודותיהם הפרועות לְשִׁמְצָה במין האדם, נשברה זרוע רמה, זרוע מלכי הארץ אשר השפילו את עבדיהם עד שְׁפַל מדרגת הבהמה, כָּלָה עֲנַן הַסִּכְלוּת אשר הִקְדִּיר את פני הארץ ההיא מימי קדם, אָפְסוּ הבלי שוא ותעתועי מַחֲזוֹת און ומדוחים, ולאט לאט עברה רוח ההשכלה על הארץ וַתְּטַהֵר כל ערפלי תהולתה, שביבי אור הדרור הופיעו מעט מעט בְּהֶשְׁכַּת הַלַּיִל הָרֹבֶצֶת שם מדורות עולמים, הפראים נהפכו ברבות הימים ויהיו לאנשים, בָּנוּ בתים וישבו, זָרְעוּ שדות ויטעו גנים, ואף כי היו

עבדים לבני איירופא, צעדו תמיד קדימה להגיע אל משרת כל בני האדם.

---

2. המדעים ותרשת המעשה חָדשו ימיהם בקדם

A. בתי מדרש להשכלה.

§ 490. הפילוסופיא הַדָתִית (סָלאַסטיציזמוס) *) הַמִּתְבַּלֶת נפש דורשיה, התנודדה כבר במאה ארבע עשרה וחמש עשרה למספר הנוצרים על ידי אנשים חכמים וידועים: בארץ איטליא על ידי אצילי בית מעדיצי (מעדיצער) **) ועל ידי פאפסטים אחרים תופשי חכמה אשר יסדו בתי עקד ספרים, הקימו בתי מִדרש גדולים לחכמה ותושיה, ויתמכו בידי כל השוקדים על דלתות החכמה, ובארץ השפֵלה (נידערלאַנד) החלה הפילוסופיא ההיא להתמוטט על ידי חֶבֶר משכילים ונבונים אשר לא חָשכו מכל יגיעה נפשם לתקן כל מעוָת בבתי הספר, לְיַשֵׁר המסלה העולה להיכל החכמה ולהפיץ אור ההשכלה הָאֲמִתִּית בכל עיר ומדינה. אך בכל אלה לא מצאו החכמים ההם און להם לְמַשְׁאוֹת את הפילוסופיא הָרְמִיָה ההיא משרשיה עד אשר נפרצו ספרי חכמי היְונים והרומאים במאה חמש עשרה ושש עשרה למספר הנוצרים בארץ איטליא ומשם על פני כל ארצות איירופא, כי הספרים ההם הנֶאדרים בחכמה ודעת, היו כבירי כח וְרַבֵּי אונים לְשָׁרֵש שרשי פוֹרים ראש ולענה ההם, ולהוריש מעט מעט את הדעות הכוזבות בעניני הדת והפילוסופיא אשר מוצאותיהן מימי קדם —.

§ 491. במאה חמש עשרה התחרו נסיכים ורוזנים גם יושבי ערים רבות להפיץ את מַעינות החכמה ותרשת המעשה על פני ארץ וחוצות ולקנות להם את שֵׁם הכָבוד: „מְפִיצֵי מַדָע וּמַרְבֵּי הַשְׂכָלָה". ובני איטליא אשר יתרון הַכְשֵׁר דעת לָמוֹ, הצליחו אז גם עשו פרי הלולים בכל חכמה ותרשת המעשה ומלאכת מחשבת עד כי היו לְנֵס עמים וסגֻלות גויי הארצות בימים ההם. ספרים יקרים אשר היו עוד בכתובים, הוציאו האיטלקים לאור על ידי הדפוס (כי בתי דפוס רבים היו אז באיטליא). ספרי מִלִים (וואֶרטערביכער) וספרי דקדוק (גראַממאַטיקען) חֻברו על פי אנשים משכילים דוברי צחות ובעלי לשון למודים. ספרי חכמה תוצאות לבב חכמי ימי הקדם, נעתקו ללשונות הַחַיות המתהלכות בארץ, גם פֹּרשו בַאר היטב

---

*) סאלאסטיציזמוס היא הפילוסופיא הדתית אשר גברה בארץ בימי הבינים, ונקראה בשם סאלאסטיק, יען כי ראשיתה היתה בבתי הספר (שולען) אשר יסד קארל הגדול.

**) בית מעדיצי היה בית רם ונשא בפלארענץ, בית אשר במאה הי"ג והי"ד יצאו ממנו סוחרים נכבדים, עשירים מפוארים, וחכמים ונבונים מהוללים, ומשנת ה"א קצ"ד 1434 עד שנת ה"א תצ"ז 1737 יצאו ממנו גם מושלים אדירים אשר כוננו כסא כבודם בפלארענץ ואחרי כן בטאסקאנא. משנת ה"א רצ"א 1531 יצאו ממנו גם הערצאגים גדולים ונשיאים אבירים, שני פאפסטים כבירים הנודעים בשם ליא העשירי וקלעמענס השביעי, ומלכה אדירה הנודעת בשם קאטהארינא המעדיצית אשר ישבה על כסא המלוכה בצרפת. הנשיאים היותר גדולים במשרה ובחכמה ודעת אשר יצאו מבית מעדיצי היו: קאסמאס הזקן המכונה בשם „אבי העם" (ה"א קצ"ד — רכ"ד 1434 — 1464) ונכדו הגדול עוד ממנו, הלא הוא לארענץ המעדיצי המכונה בשם „מפואר" או „כביר כח" (il Magnifico). והם גם יתר בני משפחתם היו המאורות הגדולים באיטליא וקרנים מידם לכל חכמה ודעת ולכל תרשת המעשה ומלאכת מחשבת בארץ ההיא —.

היטב למען ירוץ כל קורא בם. בעיר פלארענץ ועוד ערים רבות התלו האיטלקים ללמוד לשון יָוָן ויתרפקו באהבים עליה ועל ספרי חכמיה אשר לא יְדָעוּם מלפנים, כי עד הימים ההם הִשְׂפִּיקוּ רק בליטעראַטור הרומאית. ומעת אשר נִסּוּ הביצאַנצים לחַבֵּר את כנסית היונים עם כנסית הרומאים, ומה גם אחרי אשר לכדו הישמעאלים את קאָנסטאַנטינאָפעל, נהרו חכמים רבים מבני היוָנים אל ארץ איטליא וַיְלַמְּדוּ את שפתם ואת חכמתם לבני האיטלקים, ומני אז פרצה השפה ההיא באיטליא ביתר שאת, וחכמת יון ביתר עז. גם את השפה הרומאית אשר הִתְעַמְּרוּ בה הסאָלאַסטיקים והכהנים עד כי נהפכה לשפה עמוקה ונלעגה, זִקְּקוּ החכמים הגדולים בימים ההם עד כי שָׁבָה להיות שפה ברורה, צחה, נעימה ונמרצה. והדבר הזה פָּעַל פעולה עזה על לבות הסופרים בעת ההיא, עד כי גם החכם לוירענטיוס ואַללאַ *) אָלֵּף ארחותם, וְהוֹאִיל הָלוֹךְ בשָׂפָה הרומאית במסִלה אשר סללו להם החכמים ההם, ובשפה צחה ונמרצה כתב את ספריו המְחֻכָּמִים אשר בהם עָרַךְ מלחמה על הסאָלאַסטיקים ועל הפאַפסטים (וברות בִּקרת נאמנה הוכיח כי אין נכונה בפִי הפאַפסטים אֹדות ספר המתָּנה אשר נתן להם קאָנסטאַנטין הגדול —). והנה ההשכלה החדשה ההיא אשר בידה האחת הִפִּילָה את חומת הפּאַנאַטיזמוס ומוסַר הבְלִיה, נָגעה בידה השנית גם בשָׁתוֹת דת הנוצרית להרוס אותן וּלְהַשְׁבִּיתָן מפני הנוצרים, וַיִמְאֲסוּ גם את המדות הטובות ומוסר הַשכל אשר בה, כי הם החזיקו בלמודי תורת פּלאַטאָ וּאַריסטאָטעלעס, ויבעטו בכל דת ואמונה. גם ראשי הכהנים (קאַרדינאָלע ופראֶלאַטען) בָּגְדוּ בדתם על פי ההשכלה ההיא, כי גם הם דָבקו בחכמת יון, ובחכמות כל חכמי ימי הקדם, ויתפלאו על תעופת רוח בינתם ועל עמקי מחשבותיהם, וַיְלַמְּדוּ לשונם לִנְאֹם נאֻם כמוהם ולהגות כבל הָגוּת לבם, עד כי הִתאחדו עמהם בפיהם ובלבבם, ויבעטו בשאט בנפש בכל למודי הדת והאמונה גם בלמודי הַיֹשֶׁר אשר בין אדם לחֲבֵרו.... מני אז נִשארה הדת רק בידי דַלַּת העם וההמון סְתוּם העין, וכאשר גברו החְשֻׁכִּים ההם להאמין גם בהבל הבלים ותעתועי הדמיון הַכּוֹזֵב, כן גברו המשכילים לא לאמונה וַיְכַחֲשׁוּ בַכֹּל ויבוזו לכל תורה ולכל דת ואמונה בארץ —. סוף דבר כי המשכילים ההם אשר הָרְסוּ את אָשְׁיוֹת הפּאַנאַטיזמוס וישביתו מפניהם את מוּסַר הָבליה וָרעותיה הגדולות, הָרְסוּ גם את מוסדות דתם אשר הִנחילום אבותיהם, וְאִתָּם יחד גם כל מדה טובה וכל מעשה צדק ומעגלי ישֶׁר בדרך ארץ. אהבת הַבֶּצַע והכבוד היתה אבן הַפִּנָּה לכל עלילותיהם, ויאמרו לַזָּהָב „אֵלִי אתה“, ולתענוגות בשרים „חַיֵּי רוחנו ותכלית חיינו —“. תְּמִים דרך וּמַצְנִיעַ לֶכֶת נחשב בעיניהם לֶאֱוִיל וּכְסִיל, ואנשי הצדק לפתיים ונבערים מדעת, ורק עשירים הוללים

ריקים

*) החכם הזה נולד בעיר רומא בשנת ה"א קס"ז 1406, ויהי למורה ראשי (פראפעסאר) בעיר פאוויא ואחרי כן במאילאנד, גענוי ופלארענץ. בשנת ה"א ר"ג 1443 שב לרומא עיר מולדתו, אך הקנאים רדפו אותו על אשר הוכיח בספר כי קאנסטאנטין הגדול לא נתן כל חלק ושלטון ומשרה להפאפסטים, וינס מרומא לנעאפעל, אך גם שם לא הונח לו, כי האינקוויזיציא שאפה לבלעהו חיים. אז חמל עליו הפאפסט ניקילוס החמישי ויקחהו אליו לעיר רומא ויהי מגן בעדו כל הימים, ובעיר רומא מת החכם הזה בשנת ה"א רי"ז 1457.

ריקים ופוחזים ורודפי תענוגים, היו החכמים והנכבדים בארץ ! .

492. § אמנם לא ההשכלה כי אם המחזיקים בה חטאו ואשמו, כי לא להשכיל ולהיטיב דָבקו בהשכלה כי אם להוציא על ידה את מזמותיהם הרעות ולעשות מה שלבם חָפֵץ, כי רק זאת היתה מגמת פני המשכילים ההם בארץ איטליא בעת ההיא. לא כאלה דרכי המשכילים בארץ אשכנז, כי רֻבָּם היו אנשי חסד, רודפי צדק, טובי לב וכל מעשיהם באמונה. ובכל זאת היתה אז איטליא מְקור החכמה וממנה נָפוצו המדעים וחרשת המעשה בכל איירופא. כי החכמים והאמנים אשר נָהרו לאיטליא מכל הארצות, הביאו את אוצרות החכמה והמדע וכל מלאכת מחשבת לארץ צרפת, ענגלאַנד, אשכנז ולכל ארצות איירופא. ועד מהרה נחלקו יושבי איירופא לשתי מחלקות: למשכילים נאורים (הומאַניסטען) הנושאים דגל ההשכלה בארץ, וְלַחֲשֻׁכִים (אָבְסקוראַנטען) הלוחמים מלחמת הדת והמנהגים העתיקים, ובראשם הכהנים הדאָמיניקאַנים. המשכילים רבו מאד בימים ההם בכל עיר ומדינה וברית שלום וקשר אמיץ ביניהם, ושפת רומאית אשר היתה אז שפה אחת לכל החכמים ולכל נֹאֲמֵי נְאֻם (דיפלאָמאַטען) והרתוקה האחת אשר רתקה אותם ותהי המליצה בינותם; המכתבים הרבים אשר הריצו זה אל זה, מִלאו את מְקום מכתבי העתים (צייטונגען) ויתחברו יחד בתוברת; חִצֵי הליטעראַטור היו שלוחים למטרה אחת, להעלות את נר החכמה במחשכי ארץ נאות הסכלות בימי חשך ההם, ומה יכלו עֲשׂוֹת זקני הדור תופשי הדת ומקנאי קנאתה ומחזיקים בכל עֹז במנהגים ישנים והליכות עתיקות? נָשׁתה גבורתם מול גבורי ההשכלה ההם המלאים כחַ עלומים וַהֲמֻשִׁים בכלי נשק החכמה! שְׂפָתָם העמוקה וְנִיבֶיהָ העקשים, היתה כְּמוֹץ לפני רוח השפה הַחַיָּה הברורה והנמרצה אשר ביד בחורי ההשכלה ולפני נְאֻמָהּ וְנִיבָהּ מַבִּיעֵי חכמה ודעת. גם קנאת הזקנים וכל עֲמָלָם לטפול על המשכילים הצעירים עֲוֹן אשמה כי בנים כֶּחָשִׁים הם ואפיקורסים, היו לא לעזר וללא להועיל, כי המשכילים בָּזוּ לחמת קנאתם לַעֲגו לְכל דִּבָּתָם ולכל עלילות דברים אשר שָׂמוּ עליהם, ויכוננו עוד על פניהם את חִצֵיהֶם השנונים לְהָתֵל בם במליצות חִידוֹת ובמכתמים דוקרים כמדקרות חרב. ורוח השקר אשר נוססה אז בלבות הכהנים, הַמִּדּוֹת הרעות אשר דבקו בהן רבים ממקנאי הדת, ועלילות הפראֶלאַטים בעלי התאוה ורודפי זִמָּה, נתנו עוד חרב בידי המשכילים לְהִלָּחֵם באנשי הרוח מקנאי קנאת הדת ואויבי ההשכלה — . המלחמה ההיא, מלחמת האור והחשך, החליפה את כל מַצַּב ארץ איירופא והצמיחה חדשות ברחבי תבל. והנה באיטליא, צרפת וענגלאַנד, היו ... האפרתים אבירי ההשכלה ולא נתנו להאזרחים והמון העם כל חלק ונחלה בה, כי גאוֹתָם הִשִּׁיאתם כי רק להם לבדם נִתְּנָה החכמה למורשה, ואם יקרב איש אליה וִיחַלְּלֶהָ, אך בארץ אשכנז אשר בה עָלו האזרחים על גֶּרֶם המעלה, ... החזיקו כל עם הארץ ביד ההשכלה וְכֻלם ידעו אות[ה] ... קטנם עוד ... הימים ההם. ואחרית הדבר היתה כי בארצות ההן ... גרשו האפרתים ...

האזרחים

האזרחים מהסתפח בנחלת ההשכלה, היתה כנסת דת הנוצרית ללעג ולקלס בעיני האפרתים ובני מְרום עַם הארץ, והאזרחים וְדַלַּת העם הֶחזיקו רק במעוז הדת, וְאִתָּהּ גם בהבלים ומשאות שוא ומדוחים, כדרך החֲשֻׁכִים אשר אור ההשכלה לא נָגַה עליהם, לא כן בארץ אשכנז כי אזרחיה וכל המונה אָחזו בהשכלה, וגם מהדת לא הניחו את ידם ויחזיקו בקרנות מִזְבְּחָהּ בכל תֹּקֶף, והמלחמה אשר לחמו האזרחים המשכילים עם הכהנים ההולכים בשרירות הפַאנַאטיזמוס, הולידה והצמיחה כנסת דת חדשה והנהגות חדשות בהנהגת המדינה (פּאָליטיק) לאור עמים ולהצלחת ארצם ומולדתם —.

§ 493. בָּתֵּי מִדְרָשׁ וְחֶברת משכילים. התועלת הגדולה אשר הביאה ההשכלה לראשונה בימים לא כבירים, הלא היא כי נוסדו בתי מִדרש לחכמה (אוניווערזיטעֶטען), ובתי וַעַד לחֶברת משכילים ונבונים (געלעהרטע געזעללשאַפּטען). כי במשך המאה החמש עשרה הוקמו בארץ איטליא בתי ספר (גימנאַזיען), בתי מִדרש גדולים, בתי חרשת המעשה ומלאכת מחשבת (קונסטשולען) ובתי עֵקֶד החכמות (אַקאַדעמיען). איטלקים חכמי לב וְכַבִּירֵי מַדע הֵרימו פעמיהם לצרפת וענגלאַנד, ושם התחברו לחכמים וידועים אשר רוח השכלה נוססה בהם כמוהם, ויזרעו את זרע ההשכלה בארצות ההן, והזרע ההוא צָץ ויפרח גם עשה פרי הלולים בראשית מאה השש עשרה בימי המלך פראַנץ הראשון והמלך היינריך השמיני אוהבי חכמה וחובבי מלאכת מחשבת ותרשת המעשה, ועד מהרה פָּשטה השכלה על פני כל עַמֵּי הארצות ההן, ויהיו למאורות להאיר גם לארצות אחרות. אמנם בארץ אשכנז הצליחה ההשכלה ביתר שאת עוד וביתר עָז, כי שם הֻקמו בתי ספר רבים מאד ובתי מדרש גדולים וטובים, אשר המורים גם התלמידים היו חפשים מכל שִׁלְמַת מַס וכסף גלגלת וכל תרומה לאוצר המדינה (אימוניטעֶטען), גם היה להם המשפט לשפוט בכל הענינים הנוגעים לבתי מדרשם ולהבאים לשמוע שם בלמודים, ועוד זכיות רבות כאלה. גם בתי המדרש אשר היו כבר בארץ ההיא, כמו בית מדרש החכמה אשר בעיר וויין (משנת ה'א קכ"ה 1365) ובעיר היידעלבערג (משנת ה'א קמ"ו 1386), הִתְעַלּוּ במעלות רבות מאשר היו בתחלה כיד ההשכלה החדשה הטובה על האשכנזים בימים ההם. גם עוד בתי כפר רבים ועצומים לאין מספר אשר נפתחו בכל עֵבֶר וּפִנָּה, היו לעינים להשכלת בני העם, ומהם יצאו תורת אהבת החכמה ואהבת האדם. המְהֻללים בכל בתי הספר ההם, התנוססו בערים האלה: בעיר דעווענטער (Deventer) *) תחת השגחת החכם הַעגיוס; בעיר שלעטטשטאַדט (Schlettstadt) **) תחת הנהגת החכם הנודע דרינגענבערג; בעיר מינסטער (Münster) ***) תחת פקודת רודאלף מלאַנגענס והערמאַנען בושע; בעיר גאָטהאַ ****) אשר

חכמים

*) דעווענטער עיר מבצר ועיר הבירה בארץ השפלה בגליל אבעריסעל על נהר איסעל ושופּבעעק.

**) שלעטטשטאדט (סעלעסטאטט) עיר ומבצר בצרפת בגליל רהיין התחתון על נהר אלל.

***) מינסטער היא אחת הערים היפות בוועסטפאלען.

****) גאטהא עיר הבירה בהערצאגטהום זאקסען „קאבורג" גאטהא.

חכמים רבים ובראשם האיש היקר מנטיאַנוס רופוס התאמצו לנטוע בו דֵעות ישרות ורעיונות נשגבות. אמנם לא אנשי רוח ומורים משכילים לבדם העירו את האהבה לחכמה ומדעים, כי אם גם מליצים ומשוררים, כמו ע אָ ב אַ ן ה ע ס ו ס (בשנת ה״א ש׳ 1540) בעיר נאַרבורג, גם שרי מדינה (שטאאטסמאֶננער), כמו ק אָ נ ר אַ ד פ ײ ט י נ ג ע ר מאויגסבורג (ה״א ש״ז 1547) והאפרתי העשיר הנודע בשם ג ו י ל ל י ב אַ ל ד פ י ר ק ה ײ מ ע ר מנירנבערג (ה״א ר״צ 1530), ועוד אנשי שם כאלה היו מעירים ומעוררים להשכלה ולכל דבר חכמת בינה אשר יַצְמִיחוּ יֶשַׁע לבני האדם. ובכל חכמי לב בני הדור החכם ההוא היה דגול האפרתי פירקהײמער אשר זכרנו בזה. הוא אסף בחפניו רוח חכמה בארץ איטליא וילמוד שם את דרכי המשפט (רעכטסוויסענשאַפטען), והקיסר מאַקסימיליאַן שָׂם על שכמו מִשְׂרָה גדולה בהליכות המדינה, והוא עלה על כל האצילים והאפרתים בחכמתו ודעתו ובכל ארחותיו בימים ההם — . חֲ ב ר ו ת מ ש כ י ל י ם קָמוּ והתעודדו אז בארץ אשכנז להרים את קרן ההשכלה בכבוד ולהפיץ עֲנַן אורָה על כל קַצְוֵי ארץ (כמו חברת רהיין אשר כונן בחכמתו החכם קאָנראַד ק ע ל ט ע ס ויאָהאַן איש ד אַ ל ב ע ר ג, חברת שטראַסבורג אשר יסד החכם ווימפּפעלינג, ועוד חברות רבות כאלה). לכל בעלי החברות ההן היו דרכים שוות ומחשבות שוות בכל תהלוכותיהם, והם הוציאו כִּבְרַק העלעקטרי חִצָּם וקרנים מידם לארץ ולדרים עליה — . נירנבערג, באַזאל, ערפורט ועוד ערים רבות כאלה היו מִשְׁכְּנוֹת להכמה ולמדעים ולכל טוב ותושיה, אך עיר ה ײ ד ע ל ב ע ר ג עלתה על כֻּלָּנָה, כי היא בָּנתה כמו רמים מקדש החכמה וממנה יצאה השמש בגבורתה להאיר אור גדול להולכים בחשך — . בעיר ההיא הופיע דאַלבערג הבישאָף מוואָרמס, ידיד ויועץ הקורפירסט פיליפפ הישר (דער אויפריכטיגע), גם אַ ג ר י ק אָ ל אַ, קאָנראַד ק ע ל ט ע ס אשר ידיו רב לו במדעים רבים ושונים, איש חי ורב פעלים, ועוד אנשים יקרים כאלה פָּעלו ועשו גדולות ונצורות בעיר ההיא לטובת ההשכלה והמשכילים בעם. החכם רייכלין (Reuchlin) היה תמיד חָבר לחֶברת רהיין והפליא מאד לעשות, והחכם מעלאַנכטאָן (Melanchton) לָמַד בעיר היידעלבערג בבית המדרש הגדול אשר בתוכה ויקח שם לֶקח מפי המורים הגדולים עד כי היה כמופת לרבים בחכמתו. מרבית החכמים ההם היו רַבֵּי פעלים, ויעברו בארצות רחוקות לְהִתְוַדַּע עם החכמים הנודעים לְשֵׁם, לבעבור הועיל עוד יותר להחכמה, להגדילה ולהאדירה, נקובי ראשי החכמים היו: רייכלין, עראַסמוס מעיר ראָטערדאַם ואולריך מהוטטען.

494 § . יאָהאַן רייכלין (קאַפּינאָ) נולד בשנת ה״א רט״ו 1455 בעיר פפאָרצהיים *), והשלים חק למודו בעיר פרייבורג, ואחרי כן נסע עם בן המאַרקגראַף קאַרל מבאַדען לעיר פאריז, אשר שם למד לראשונה את לשון יָוָן, והחכם יאָהאַן ווּעסעל הֵעִיר את רוחו להגות גם

רייכלין
ה״א רט״ו—רפ״ב
1455—1522

*) עיר בגלל רהיין התוך אשר בבאַדען על נהר ענץ.

גם בספרי הקדש בשום שכל. בשנת ה"א רל"ד 1474 נסע רייכלין לעיר באַזעל *) ושם הוציא לאור אוצר השרשים בלשון רומאית (לאַטיין), אשר מצא חן והפיק רצון מאת כל בני דורו עד כי במשך עשרים ושבע שנים נדפס עשרים ושלש פעמים. בעיר ההיא הִטִיף החכם הזה לקח טוב בחכמת יָוָנית באזני תלמידים מקשיבים, אך עדת הכהנים נִחרו בו ויפריעוהו מעבודת החכמה, וַיִחַר לו מאד וישב שנית לעיר פאריז וימצא שם חַיַת ידו בהעתקת ספרי היונים בכסף מלא. אחרי כן הלך לעיר אָרלעאַנס ופאָאַטיה (Poitiers) **) וילמוד שם את ידיעות המשפטים ודתי המדינה (רעכטסוויסענשאפט), גם חִבר אז ספר תלמוד לשון יון. בשנת ה"א רמ"א 1481 בחר בעיר טיבינגען ***) למושב לו ויהי שם לראש המורים בלמודי המשפטים בבית מִדרש החכמה (אוניווערזיטאֶט), גם נֶהדר בִּכְבוֹד שֵׁם "רב בחכמת המשפטים" (דאָקטאָר דער רעכטע) "יוֹעֵץ פֶּלֶא" (געהייםער ראטה) להגראף עבערהאַרד בעל הזקן (דער בּאֶרטיגע), ואחרי כן נִלְוָה אל הגראף הזה בדרך מַסָעו לארץ איטליא. בארץ ההיא הִתְוַדַע להחכם מאַרזיליוס פיקינוס, להחכם פאָליטיאַנוס ולהחכם הגדול פיקוס מיראַנדאָלאַ, והם העירו בחֻבו תשוקה עזה להתחקות על ידיעות חדשות ושונות, וביחוד לידיעת שפת עברית. בשובו מִמַסָעו הֻקם לשר ושופט בעיר שטוטטגאַרט ****) ולמליץ (אַדוואָקאַט) בחברת נזירי הדאָמיניקאַנים בארץ אשכנז, והמשרה הזאת היתה על שכמו עשרים ותשע שנים. בשנת ה"א רנ"ו 1496 מת עליו הגראף עבערהאַרד איש חסדו, והגראף אשר מִלא את מקומו מִנָה למזכיר (קאַנצלער) את אחד השרים אשר שנא את רייכלין תכלית שנאה, ויחפש עליו עולות להבאיש את ריחו בעיני הגראף, ויגר רייכלין מפניו ויבקש מָנוֹחַ לנפשו בארץ אחרת. והנה לשמחת לבבו קרא לו יאָהאַן פאָן דאַלבערג להיידעלבערג להיות שם מורה ראשי בבית מדרש החכמה, וימהר וילך אל מקום כבודו החָדש, ויחי שם חיי נֹעַם, ויהי אהוב בעיני הבישאָף דאַלבערג חכם הלבב, גם היה שעשועים יום יום אצל הקורפירסט פיליפפ, ויוסף עוד עֲשׂוֹת חיל בחכמה ותושיה, ויחבר שם ספר יקר על דָתֵי המדינות וספר תולדות בני אדם בדרך קצרה ויקרה. בהמיר הממשלה בווירטעמבערג שב רייכלין בשנת ה"א רנ"ט 1499 לשטוטטגאַרט, ובשנת ה"א רס"ב 1502 היה לשר ושופט בחֶברת שוואַבען. המשרה הגדולה הזאת היתה בידו עשתי עשרה שנה, ובכל עת אשר פָּנָה מעבודתו הרבה, הִקדיש עִתִּים לעבודת החכמה ויאסף בְּחָפְנָיו ידיעות רבות ושונות שְׁכֶם אחד על כל חכמי דורו, עד כי היה לְנֵס החכמים ולתפארת עֻזָמוֹ. בימים ההם הוציא לאור ספר תלמוד לשון עברית, הוא הספר הראשון אשר עשה חכם נוצרי בדקדוק השפה העבריה. הספר ההוא נדפס בשנת ה"א רס"ו 1506. גם בחכמת הקבלה דבקה נפש האדם הגדול הזה, וילמוד את בחירי ספרי הקבלה

אשר

*) עיר מהוללה בארץ שווייץ, עתיקה לימים ולה ראשית המשפט בכל מקנה וקנין בארץ ההיא.

**) עיר הבירה בגליל וויענע בארץ צרפת.

***) עיר במדינת ווירטעמבערג על חוף נעקאר השמאלי.

****) עיר הבירה במדינת ווירטעמבערג.

אשר חִברו חכמי היהודים, ויעמיק בהם מחשבותיו כאחד מגדולי בעלי ההכנה ההיא. בשנת ה'א רס"ט 1509 התעוררה מריבה עזה בינו ובין הכהנים הדאָמיניקאַנים אשר בעיר קאֶלן, מריבה נפלאה מאד אשר לרגלה התחוללה סערת הרעפאָרמאַטיאָן בארץ אשכנז ובכל ארצות איירופא. סִבת המריבה ההיא היתה על ידי איש יהודי אשר הֵמִיר את דתו, שֵׁם האיש ההוא יוסף פפעפערקאָרען מארץ באֶהמען, הכם להרע, בעל תאוה וְדָבֵק בחמדת בשרים, והוא הִתְמַכֵּר לרדוף באף את היהודים עד כלותם. ובראותו כי קצרה ידו להפיק את מְזִמָּתו הרעה הזאת, התאמץ לְאַבֵּד את ספרי התלמוד וכל ספרי היהודים אשר נכתבו אחרי סְתוֹם הֶחָזוֹן, והכהנים הדאָמיניקאַנים בעיר קאֶלן תָּמְכוּ בידו ויעזרו לו להוציא את מחשבתו הרעה לאור; ולא נחו ולא שקטו עד אשר הִשִּׂיגוּ רִשְׁיוֹן מהקיסר מאַקסימיליאַן לשרוף את כל ספרי היהודים המַדברים תועה על דת הנוצרית. אך שרי המדינות אשר מִלֵּא הקיסר את ידם לשרוף את הספרים ההם איש איש בעירו, לא אָצו לעשות את פקודת הקיסר, כי לא ידעו קְרוֹא עברית ועל כן לא ידעו להבדיל בין הספרים המדַברים סרה על דתם (לפי דברי פפעפערקאָרען) ובין הספרים הנקיים מעון הזה ואין משפטם לְהִשָּׂרֵף. אז נִתנה פקודת הקיסר בידי ההגמון הגדול ממאַינץ, והוא פנה אל רייכלין, בידעו כי ידיו רב לו בשפת עברית ובספרי היהודים, ויפקידהו לָשׂוּם פְּדוּת בין הספרים אשר דִינָם לִשְׂרֵפָה ובין הספרים אשר לא יעברו באש. אך החכם הנעלה רייכלין היה יְשַׁר לֵב, תְּמִים דֵּעִים ואוהב אמת, ויחמול מאד על ספרי התלמוד עתיקי הימים ומלאים חכמה ודעת ויראת ה' אוצרם, גם על יתר ספרי היהודים חָסָה עינו בידעו כי פנינים יקרים ספונים בתוכם, ומה גם ספרי הקבלה אהובי נפשו ומחמדי לבבו, ועל כן התאזר עֹז להצילם מיד לֶהָבָה ויכתוב ספר גלוי לכל העמים והשרים, וראשי דבריו יסֹבו על הצירים האלה: 1) ספרי התלמוד מְיֻסָּדים על אדני פז, על תורת משה והנביאים, והם רק באורים על תרי"ג מִצְוֹת הכתובות בחמשה חומשי תורה, ונכתבו בשנות מאות הראשונות לספירת הנוצרים על ידי חכמים נכבדים ומְהֻללים מחכמי היהודים. בספרים ההם יִמָּצְאוּ לִמודי אלהים (טהעאָלאָגיע), דתי היהודים ודיניהם (יודיספרודענץ), ידיעות הכוכבים והמזלות (אַסטראָנאָמיע), ידיעות החשבון והמדידה, ידיעות הרפואה ועוד ידיעות רבות. הספרים ההם מים עמוקים מאד, ודבריהם כתומים והתומים גם בעד המון עם היהודים, ורק מתי מִספר זעיר שם צוללים במים אדירים ההם וְדֹלִים פנינים יקרים ממצולתם, ועל כן לא יִתָּכֵן לצאת מהם נזק לדת הנוצרית —. 2) ספרי הקבלה נכבדים הם גם בעיני נשיאי דת הנוצרית (פאֶפּסטע), ומי לא ידע כי הפאַפּסט אלכסנדר הששי אהב מאד את חכמת הקבלה וְיִסַלְסְלֶהָ, גם צוה לכל שלומי אמוני דת הנוצרית לשקוד על דלתותיה, והפאַפּסט סיקסטוס הרביעי הֶעתיק את מִבְחַר ספרי הקבלה לשפת רומאית, ובאהבת החכמה הזאת שָׁגה תמיד —. 3) ספרי הבאורים והפֵּרושים לתורת משה ולהנביאים והכתובים אשר כתבו חכמי היהודים, יקרים הם ומועילים מאד גם להמבארים

הנוצרים

הנוצרים, כי על פיהם ישכילו ויבינו את הרעיונים הנשגבים הצפונים בספרי קדש ההם, ולוּ ידעו אותם הילאַריוס והיראָמינוס, כי אז לא שגו פעמים רבות בהעתיקם את ספרי הקדש — . 4) ספרי התפלות, הזמירות והדרָשות, אין בהם כל מום ואין משפטם לְהִשָּׂרֵף, גם אין לנו המשפט להפריע את היהודים מעבודת האלהים כפי דתם ותורתם — . עשר שנים רצופות ילמדו תלמידי הנוצרים בבתי מִדרש הגדולים את הֲלִיכוֹת שפת עֵבֶר ואת הספרים הכתובים בה על ידי חכמי היהודים, כי לא יִתָּכֵן להנוצרים להבין את ספרי התנ״ך כי אם אחרי יֵדְעָם הֵיטֵב את השפה העבריה אשר הספרים ההם כתובים בה — . אלה הם ראשי הדברים בספר יגלוי ההוא. ויהי כצאת הספר ההוא לאור ואתו יחד צדקת ספרי היהודים, קצפו כהני הדאָמיניקאַנים אשר בקאֶלן קצף גדול מאד על רייכלין, וראש הכהנים ההם (פריאָר) הנקרא בשם יעקב מהאָגסטראַטען (Hoogstraten) כתב עליו ספר שטנה הנקוב בשם ״רְאִי היד״ (האַנד שפיגעל), וישפוך עליו בוז וחרפות וגדופים, וישיא עליו עֲוֹן אשמה כי כפיו נְגֹאֲלוּ בשחד אשר נתנו לו היהודים לְהַמְלִיץ טוב על ספריהם, ויתנהו לבן בליעל, לאיש תֹּךְ ומרמה, חֲסַר לב וּבֹגֵד בדתו. אז התנשא רייכלין בְעֶברת אפו ויכתוב ספר יקר אשר קרא לו בשם ״רְאִי העינים״ (אויגענשפיגעל), ובו הוכיח לעיני כל את צדקת נפשו וְיֹשֶׁר משפטיו על דבר ספרי היהודים. על פי הדברים האלה בערה שלהבת המריבה בין רייכלין וּמְתֵי סודו ובין הכהנים הדאָמיניקאַנים ועוזרי ידם, והמריבה ההיא הובאה לפני משפט הכהנים בעיר מאַינץ, בעיר שפייער ובבית מדרש החכמה אשר בפאַריז. ארבעים ושבע פעמים התאספו הכהנים והשופטים להתיעץ כדת מה לעשות, ולאחרונה הוציאו בעלי בית מדרש החכמה בפאַריז את משפטם לשרוף את ספר ״ראי העינים״ באש, כי חרם הוא וּמָוֶת בו, ועד מהרה הוציאו העתקות רבות מהספר ההוא בחוצות עיר פאַריז, גם בעיר לאֶווען, מאַינץ וערפורט וַיִשָּׂרְפוּ באש קבל עָם. והכהנים והעם אשר בעיר קאֶלן לא חִכּוּ למשפט הרוץ ההוא ויקדימוהו וישרפו את הספר ההוא באש בטרם בוא לידם הפקודה מאת פאַריז. לדבר הזה בערה כאש חמת רייכלין ויגש את משפטו אל כסא הפאַפסט ברומא, ולימין צדקו עמד הקיסר, גם הקאַרדינאַל ערצבישאָף פאָן גורק, הקורפירסט מזאַקסען, ההערצאָג מבייערן, המאַרקגראַף מבאַדען, חמשה הגמונים (בישאָפע), שלשה עשר כהנים ראשים (Aebte) והמשים ושלש ערי מלוכה (רייכסשטאֶדטען). אך כאשר הוסיפו המשכילים והחכמים לתת לרייכלין צדק, כן יָספו כהני קאֶלן להתקצף ולהעיר עליו כל חמתם, עד כי גָזרו אֹמֶר כי לשון יונית היא אֵם האפיקורסות, וכל איש נוצרי הלומד את שפת עֵבר אות הוא לו כי נִפתה בסתר לבו אחרי דת היהודים, גם הפחידו את כל אוהבי רייכלין כי יאספו את כל הכהנים לאספה אחת להוציא עליהם משפט חרם; ובדבר הזה האיצו בהפאפסט למהר ולחרוץ משפטו אדות המריבה ההיא. אחרי המון דברי ריבות ועצומות שלח הפאפסט את פקודתו לְשֶׁבֶת מָרִיב, ולבל יתעשקו עוד הכהנים והעם על אדות החכם רייכלין וספריו.

והנה

והנה אחרית המריבה ההיא היתה טובה גדולה להשכלה ולהרות הדעת, כי פ
המשכילים בעם וכל דורשי חכמה, ומה גם בני הנעורים אשר רוח ההשכלה נוססו
בם, עמדו לימין רייכלין ויעזרו לו להציל את ההשכלה מכף כל שונאיה ומנדיה
בעלי האגרוף ואנשי הזרוע, להרחיב גבולה, לרומם קרנה בכבוד ולבנות כב
רמים מקדשה. ורבים מעמי הארץ אשר נתנו בראשונה כתף סוררת להשכלה
פנו אליה ויסלסלוה בראותם כי גם הוד הקיסר ונשיאים רבים ואצילים וערי ממלכו
רבות תמכו בידי רייכלין להגדיל את ההשכלה ולהאדירה. וכהני קאלן חפו ראשם
ויתעצבו מאד אל לבם בראותם כי אולת ידם וזרועם הרמה נשברה, ויותר עוד
גדלה עצבתם כי הטילו עליהם הקיסר והשרים לשלם את כל ההוצאות אשר הוציא
בעלי ריבם בכל משך ימי המריבה הגדולה ההיא אשר היתה מידם. ויהי כאשר
אחרו הכהנים להביא את הכסף, הכביד עליהם פראנץ פאן שיקינגען את ידו
לשלם את אשר גמלו עליהם שופטי הצדק. והשר פראנץ ההוא היה איש משכיל
ונבון, וארמונו הנקרא עבערנבורג אשר אצל קרייצנאך, היה מקום אספה
למשכילים רבים אוהבי אדם ומצדיקי רבים. בעת ההיא היתה לרייכלין ולכל
חכמי הדור אורה ושמחה וששון ויקר. מאוהבי רייכלין ומתי סודו, יצאו אז לאור
המכתבים הנקובים בשם "מכתבי החשכים" (בריפע דער דונקעלמאננער
(Adscuranten, וראש מחברם היה קראטוס רוביאנוס, ולפי דברת רבים היה
אלרוך מהוטטען אחד מכותבי המכתבים ההם. הכותבים התחפשו בשפתם והגיונם
לאחד מכהני הדאמיניקאנים, וכמוהם העזו פניהם לדבר דברי בלע על המשכילים
ועל כל דרכיהם, ומתוך דבריהם יגלו גם דרכי הדאמיניקאנים ומנהגיהם וכל
הליכותיהם המשחתות, וכה השכילו לצאת בעקבי החשכים ההם, עד כי בתחלה
האמינו הדאמיניקאנים כי הספר ההוא חבר בידי אחד מאנשי חברתם, ועל כן
עזרו להפיצו על פני כל הארצות, ואחרי כן בהודע להם כי אך התל התלו בו
המשכילים, פרשו חרמם על הספר ההוא ועל כל הקוראים בו. אך לשוא היה
עמלם, כי כבר היה ביד כל, וכלם שמחו לקראתו —. בשנת ה'א רע"ט 1519
הלך רייכלין לעיר אינגאלשטאט וישב בה ימים אחדים, אך שם היתה מריבה
בינו ובין הדאקטאר יאהאן עק, וישב לעיר שטוטטגארט, וימת שם בשנת ה'
רפ"ב 1522 בהיותו בן ששים ושבע שנה — יהי שמו לברכה וזכרו לתהלה
ולתפארת לדור דורים! —.

§ 495. החכם עראסמוס מעיר ראטטערדאם היה איש חכם ואיש תאר מלא רוח דעת ומזמה ובעל שכל עמוק. בימי עלומיו נפתה לבבו להנזר מתשואות חלד ולהתבודד באחד מבתי מקלט הכהנים הנזירים אף כי קצה נפשו בדרכי הייהם ובכל עלילותיהם. על פי עזרת ההגמון מקאמבראי (Cambray), נתן לו דרור לצאת לחפשי מבית כלא, גם רשיון ללמוד טהעאלאגיע בפאריז. בלמדו שם בבית מדרש התכמה, בחלה נפשו בלמודי השאלאסטיק, עד כי כל ימי חייו מאס בם בכבל עלילות

עראסמוס
ה'א רכ"ז—רצ"ו
1467—1536

הכהנים הנזירים, וירדפם בכל כלי נשק השנינות ובלהט חרב התבונה בלי הפוגות. עד מהרה יצא שמו בכל הארץ ותהלתו מלאה כל ממלכות גויי איירופא; מלכים ורוזנים קראו לו להשתעשע בחברתו, וירבו לשלוח לו מתנות יקרות, ויאצלו לו תהלות ותשבחות; בכל הארצות אִוּו האפרתים ובני מְרום האצ׳לים כי ישכון בארצם ויבטיחו להרבות כבוד ביתו, לשום אותו לשר ושופט ולעטרו עֹשֶר יְקָר וּגְדֻלָּה. אך הוא בחר לחיות חיי איש משכיל על החכמה ועל המדע מהיות שר ושופט בארץ, וירם פעמיו ויעבור בכל ארצות איירופא אשר אור הציוויליזאַציאָן נגה עליהן, אך לאחרונה ישב ימים רבים בעיר באַזעל ושם התחבר אל המדפיס החכם פֿראָבען, ואתו יחד הוציא לאור המון ספרים אשר בשפתם והגיון רוחם נִדמו לספרי חכמי ימי הקדם. *בביתו אשר בעיר באַזעל, ישב בכבוד והדר, ומלכים ורוזנים הגישו אליו מתנות ידיהם. מכל עברים נהרו אליו חכמים וידועים לשחר פניו, ומכל אפסי תבל קראו לו נסיכים ושרים לְכַבְּדָם ולבוא אליהם לָשֶׁבֶת אתם. הוא היה קְצַר קומה, שערות ראשו צהובות (בלאָנד), עיניו כעין התכלת, מראהו נָאוה, חֵן הוצק בשפתותיו וכל דרכיו דרכי נֹעַם, אך מעודו היה יָרֵא וחרד, ובשמעו את שֵׁם הַמָּוֶת התפלצו כל עצמותיו —*. בין ספריו הרבים אשר חִבר ואשר הוציא לאור, נודעו לתהִלה ספר תהלת הפתיות (לאָב דער נאררהייט), וספר דת הנוצרית בלשון יונית אשר חִבר בה ובהעתקה רומאית. ספר תהִלת הפתיות חִבר בלשון רומאית, ונעתק פעמים רבות לגֹדל יקרת עֶרְכּוֹ, ובו יְהָתֵל בדברים שנונים ונמרצים בפתיות בני האדם בכל מַצְבֵּיהֶם ומה גם במצב הכהנים (גייסטליכֿע) והנזירים (מאָנכֿע) —. בימי לוטהער, אשר התלקחה אז מלחמה כבֵדה בין אוהבי חדשות ובין מקדישי מנהגים עתיקים, התחבא החכם הזה בחדרו, כי ירא להתערב בין הלוחמים מָרֵי הנפש, ומחדר מַשכיתו ירה חִצִּים שנונים על לוטהער ועל מחשבותיו, אף כי בתחלה נתן לו צדק ויבחר בכל דרכיו. עראַסמוס לא שָׂם לבו אל בני עמו, לא דאג את דאגתם, בכל צרותם לא צר לו, כי הוא אהב רק את נפשו, ובבוא פחד פתאם על העם נחבא הוא לברוח למלט את נפשו משחיתותם, גם לא אהב את מליצי בני העם ולוחמי מלחמות חרותם וחפשם, וזאת היתה נסבה כי סגר את דלתי ביתו בעיר באַזעל לפני החכם הוטטען בהיותו נרדף על צוארו וינס משֹׁד שונאי בני העם, ובתוכחות על עון הבגד הזה יסרהו הוטטען קשה בספרו האחרון אשר כתב —.

חָבֵר להחכם עראַסמוס בדעות וּבַהֲלָךְ נפש, היה החכם **טהאָמאס מאָרוס** מזכיר המלך היינריך השמיני בענגלאַנד. גם הוא חכם ובעל לשון למודים, וגם ידיו אמונה לירות חִצֵּי לעג ושנינה בלב אויבי האמת. הוא חִבר מַחברת יקרה הנקובה בשם אֻטָּפִּיאַ (נירגענדהיים), בה ברא ברוח דִמיונו עולם חדש רב הָאֹשֶׁר יכביר הצלחה על פי מַצָּבוֹ והליכותיו, ומבין חזיונות עולם הַמָּשָׁל ההוא נשקפו כל החסרונות אשר בעולם הברור ובכל כנסיות הנוצריות באמת —. כעראַסמוס רדף גם הוא אחרי כן את כל מתקני הדת, ובזרועו כי עזה הִדְפָם וַיְהֻמֵּם וימנע

מהמון

מהמון העם את החדשות הטובות והמועילות אשר חִדְשׁוּ יִשְׁרֵי לב ההם לטובת
כנסת הנוצרים . אך תִּגְרַת יד הנקמה לא אֵחרה לְשַׁלֵּם לו גְמולו , כי המלך
היינריך השמיני חרץ עליו משפט מָוֶת , וימת מות נָבָל על בָּמַת מַטְבֵּחַ
(בלוט געריסטע) לעיני כל העם . כי המלך העז ההוא כִלָּה בו חמתו על מָאֲנו
למלאות אחריו ולהפריע את עצתו אשר יעץ לְנַתֵּק את מוסרות הפאַפסט ולהשליך
מעליו את עבותות משפטיו אשר היו לְמוֹרַת רוחו — . אך בכל זאת היה מאֹרוכ
איש נכבד ובַעל בעַמיו , יְשַׁר דרך ובר לבב , נֹער כפיו מתמוך בשֹׁחַד , וילך
למות במנוחת נפש וברוח נכון כיאות לאיש משכיל .

§ 496. אֻלריך פאָן הוטטען (ה'א רמ"ח–רפ"ג 1488—1523) היה
גְדָל־הַיַחַשׂ ממשפחת שרים ואבירים בארץ פראַנקען ואיש מלחמות בעד השכלה
ובעד חֵרות ארץ אשכנז מיום היותו לאיש עד יום מותו , ובכל גבורי כֹּחַ ואנשי
חרות לוחמי מלחמת החכמה והצלחת ארץ מולדתם לא נמצא איש יקר כמוהו .
אביו קְשֵׁה הלב ונבער מדעת הֲדָפוֹ באיבה וישליכהו מלפניו על אשר ברח מבית
מקלט פולדאַ אשר הסגיר אותו לָשֶׁבֶת בו כל ימי חייו ולהיות כאחד מהכהנים
הנזירים , ויהי העלם היקר הזה נע ונד בארצות נכריות ובנפשו הביא לחמו ,
תלאות רבות ועצומות אפפוהו , חסֵר לחם ונקיון שִׁנַּיִם חָלקו בחיים . בארץ אשכנז
שָׁקַד על פתחי נדיבים להשתחוות לאגורת נחשת ופת לחם יָבֵשׁ , בארץ איטליא
נלחץ לעבוד עבודת הצבא כאחד מִדַּלַּת בני העם בחיל המלך קאַרל החמישי .
אך בכל זאת הָגָה תמיד בחכמה וילמוד אֹרח ההשכלה ודרך התבונות . אחרי מות
אביו בכתה אמו הענוגה לפניו ותתחנן לו למנוע רגליו מִיָּחֵף ונפשו מרעב וחֹסר
כֹּל , רק יֵשֵׁב במנוחות שאננות ובמשכנות מבטחים בנחלת אביו אשר הניח לו
אחריו ברכה , אך הוא נָער חצנו וימאן לָרֶשֶׁת את הון אביו , לא אבה לָשֶׁבֶת
סָפון בבית מִדות ולאכול בשמחה לחם אבירים , ויבחר לחיות חיי נדודים , אך
חיי דרור וחפש ולְגַבֵּר חילו לפדות את ארץ מולדתו מכף כל העריצים . ואף כי
סבוהו גם סבבוהו צרות רבות ורעות , חלים רעים ונאמנים דִכְּאוּ לארץ חַיָּתו ,
קִדמוהו ימי עֹנִי , ואויבי נפשו רדפוהו בלי־חשך , בכל זאת חגר בעוז מתניו ויאמץ
זרועותיו ולא־נתן שנת לעיניו ולעפעפיו תנומה עד עשותו ועד הקימו את מזמות
לבבו לטובת ארצו ומולדתו . הוא שָׁר שירים נמרצים , חִבֵּר מליצות חִידות
ומִכְתְּבֵי שנינות ובשבט פיו הִכָּה את היושבים על מִדִּין ושופטי ארץ המטים
עקלקלותם , מַטִּים מִדִּין דלים ומוציאים משפטים מְעֻקָּלים , בתוכחות חֵמה הוכיח
את האפרתים אבירי הלב ואת הנשיאים העריצים העושקים דלים ורוצצים אביונים ,
עורר שוט שוטף על המדות הרעות ועלילות רֶשַׁע אשר החזיקו בהם הכהנים תופשי
הדת , וישפוך בוז ולעג כמים על תעתועי אנשי הרוח ועל סכלות מֹורֵי בית הספר
ופתיות מְאַשְּׁרֵי בני הנעורים . עד מהרה יצא שֵׁם כבודו ברחבי תבל , ראוהו
שרים ויהללוהו , מלכים ורוזנים ויתנו לו פאֵר ותהלה , והקיסר מאַקסימיליאַן
קִטֵּר את ראשו בעטרת המשוררים (דיכטערלאָרבעער) . ובעת ההיא (בשנת

ה'א

הא רע״ז 1517) קרא לו אַלברעכט הערצבישאָף ממאַינץ לכבוד ולבוא אל היכלו, כי המזכיר המשכיל אייטעלוואָלף פֿאָן שטיין הֵעִיד את רוחו לעשות כן. והנה אף כי הָעֵד הֵעִידוּ אנשים רבים בהחכם הוטטען ויזהירוהו לבל יְפֻתֶּה לשאֵלת אלברעכט, בכל זאת הלך לו אל היכל הערצבישאָף ההוא לקחת מידו מִשְׂרָה בהנהגת המדינה, וזאת היתה בעת אשר הֵחֵל כבר לוטהער להלחם עם הפאפסט, והוטטען נתן לו צדק וַיֵּט לבו אל כל מחשבות הרעפֿאָרמאטער הגדול ההוא — . ימים מעטים טָמַן בחֻבּו את מחשבותיו, אך אחרי כן לא שָׁלַט עוד ברוחו וַיְבַטֵּא בשפתיו כי כל משפטי לוטהער אמת צדקו יחדו. מני אז התנודדה מִשְׂרָתוֹ באין מָעמד, ומה גם מעת אשר התנפל בעברתו ברחוב העיר על יעקב מהאָגסטראַטען ראש המורים בעיר קאֶלן ושופט עז לכל בנים כחשים היוצאים בעקבות לוטהער. הפאַפסט לעאָ העשירי צִוּה להסגיר בידו את הוטטען, ואַלברעכט החכם הגדול והערצבישאָף ממאַינץ הֵסִיר צִלּוֹ מעליו, ועדת מרצחים ארבו לו לקחת את נפשו. אז ברח הוטטען אל פֿראַנץ פֿאָן שיקינגען ידידו, ויבוא אל מצודתו אשר אצל קרייצנאַך הנקובה בשם עבערנבורג, אשר היתה מקלט לאוהבי הרעפֿאָרמאַציאָן הנרדפים על צוארם בעברת הכהנים הקאַטהאָלים המקנאים קִנאת דתם. משם שלח הוטטען שירים, מליצות, מכתמים ודברי התולים הכתובים בלשון אשכנזית, ויפיצם בכל ערי המדינות, בם הֵחֵל בכל השומרים הבלי שוא ודבֵקים במשאות אפע ומדוחים, ירה חִצֵּי שנינה על הפאַפסט אשר יַקשה את ידו על העם בלי משפט ובלי צדקה, גם הוכיח את צִדקת המשכילים ומתַקני הדת, וכל הדברים ההם יצאו לאור בעת רצון, עת אשר התפעם רוח כל איש על ארות האסֵפה (רייכסטאַג) בעיר וואָרמס, ויפעלו פעולה עזה על בני העם — . בטופה ובסערה היתה דרך החכם הזה, בסערתו לָחַם את הפאַפסט וכל אגפיו, ובסופתו ערך קרב עם כל המתקוממים על המתקנים (רעפֿאָרמאַטאָרען) החדשים ועל השכלת העם. אפס כי בכל זאת לא היתה עוד המלחמה ההיא כי אם ברוח ודבר שפתים, אך מני אז והלאה התאמץ החכם הזה לצאת בחרב לקראת אנשי ריבו, ויאבה לחבר את העם לכנסיה אחת בהליכות הדת ובמשפטי המדינה בזרוע חשופה ומלחמת תנופה, וישמח בלבו בראותו כי האכרים התעוררו כה וכה לשאת אל האפרתים חרב ולקנות חֵרותָם ביד חזקה — . והנה פתאם לפתע מת שיקינגען סִתְרוֹ וּמָגִנּוֹ בעת אשר לָחַם עם הבישאָף מטריער אשר צָר את מצודתו הנקראת בשם לאנדשטוהל, והחכם הוטטען ירא פן יפגעו בו צוררי נפש שיקינגען ויברח לארץ שווייץ, ושם מצאוהו צר ומצוק וחליים רעים ונאמנים, ועל פי עצת צווינגלי הלך אל אי אופנוי (Ufnau) לדרוש שם ברופאים, וימת שם בן שלשים ושש שנה. הוטטען היה שְׁפַל קומה ודק בשר, שערות ראשו צהובות, ושערות זקנו שחורות, בעל פנים לבָנים ועינים נוצצות ומפיקות עוז ותעצומות, וכל הרואה אותו פעם אחת הרתקה מראהו על לוח זכרונו כל הימים. רוחו הכביר התגעש תמיד בחֻבּו, על כן לא מצא מרגוע ולא נח ולא שקט מיום היותו לאיש עד יום שובו לאדמתו. — .

II. תקוני הכנסיה הנוצרית (רעפֿאָרמאַטיאָן)

1. תקוני הכנסיה בארץ אשכנז.

a) דאָקטאָר מאַרטין לוטהער (Luther)

§ 497. במאה חמש עשרה לספה"נ התעוררו אנשי לבב וישמיעו בכל אירופא קולם לתקן את המעֻות אשר הִתְעַוְתָה כנסת דת הנוצרית באשמת רבים מראשיה וכהניה נעוי הלב ונלוזי דרך. גם הכהנים הישרים עוד בלבותם, התאספו פעמים רבות להמתיק סוד ולהתיעץ כדת מה לעשות לדת הנוצרית להצילה מכף נשיאיה ומחזיקיה אשר היו אז רק מהרסיה ומחריביה. אך לשוא היה כל יגיעם, וכל עמלם נשאר מעל, כי נשיאי הדת (פּאֶפּסטע) היושבים על גפי מרומי כסא פעטרוס בעיר רומא, האטימו את אזניהם ולא אבו ולא שמעו בקול האנשים הישרים ההם לְרַפֵּא הֲרִיסוּת הכנסיה ולהסיר חֲלאתה אשר חִלְּו בה תופשיה —. מיום ליום ירד כבוד כנסת דת הנוצרים פלאים, נשיא הדת וּסְגָנָיו רֹדְים על יחו, הֵטִילוּ מס כבד מאד על בתי התפלות, הכהנים הקטנים היו עצלים, נִבְעָרים מדעת וחסרי לב, מְשַׁחֲתֵי המִדות וּסְתוּמֵי עינים, והכהנים הגדולים התמכרו ללכת אחרי תענוגות בני האדם, בָּנוּ להם בתי מִדות ועליות מְרֻוחים כרוזנים ונסיכי ארץ, נתנו בכוס עיניהם וַיִתְרַפְּקוּ על מַעֲמַי התבל, גם הִשְׂפִּיקוּ בְּיַלְדֵי נכרים, בהכמת היְוָנים ובדעות הפילוסופים הראשונים וישליכו את דת הנוצרית אחרי גום ויבזוה. ורבים מֵעַמֵי הארץ הואילו הלוך גם הם בנתיבות כהניהם הגדולים, וכמוהם בָּזוּ לְדָתָם וישפכו עליה ועל מוֹרֶיהָ לעג כמים. גם רבים מנשיאי הדת נתנו יד לפושעים בְּסוּרָם מאחרי דתם גם הם, ובעשותם תועבות גדולות וּנְאָצוֹת נמרצות לעיני השמש ולעיני כל העמים —. על הַפְּרָעוֹת והפרצים ההם רָעֲמוּ כל אנשי לב פנים וַיֵרָגְנוּ באהליהם גם בְּמַקְהֵלוֹת, וגם רבים מעמי הארצות קצפו מאד על כהניהם ועל רוֹעַ מעלליהם, ולאחרונה התעוררו כל יושבי אירופא לְהִתְעַבֵּר עם הפּאַפּסט ועם אֲגַפָּיו ועוזריו הכהנים הגדולים עם הקטנים, ולא חסר להם כי אם איש נִלְבָּב ואיש זרוע אשר יְקַבֵּץ כֻּלָּם תחת דִגלו לְהָחֵל את המלחמה, גם תואנה אשר למענה יצדקו בעיני כל העמים בְּהִלָּחֲמָם עם נשיא ראש דתם —. והנה התואנה ההיא גם איש נלבב ההוא נמצאו מהרה קל בעת ההיא! התואנה היתה עלילות הפּאַפּסט ל ע אָ ה ע ש י ר י, והאיש הנלבב היה כהן אויגוסטיני הנודע בשם מ אַ ר ט י ן ל ו ט ה ע ר. כי לעאָ העשירי הִתְאַוָה תאוה לִבְנוֹת כמו רמים את בית תפלת פעטער בעיר רומא, ועוד בנינים מפֹארים כמוהו, אך חסר לו הכסף הרב והעצום הדרוש לעלילות גדולות ונשגבות כאלה, על כן הֶעֱרִים עָרְמָה נִתְעָבָה וַיְמַלֵּא את ידי הקורפֿירשט אַלבּרעכֿט ממאַינץ ואת ידי הבישאָף ממאַגדענבורג למכור במחיר קטן כִּפְרֵי כַּפָּרַת פֶּשַׁע (אַבלאַסצעטעל) בשם נשיא הדת, וכל איש אשר יקנה את הספר ההוא ונסלח לו כל חטא וכל עון ופשע אשר עשה מעורו ואשר יעשה עוד עד בּוֹא הליפתו, גם יהי מאֻשר בארץ כל ימי

חייו

חייו, ונפשו תנצל ממוקדי עולם אשר בשאול תחתיה (פעגפייער). הקורפירשט אלברעכט עשה את מצות הפאפסט בשמחת לבב, כי את חצי הכסף מהמכחור ההוא לקח לנפשו, ואת הנותר שלח להפאפסט, ויבחר באיש אחד מכהני הדאמיניקאנים ושמו טעצעל (Tetzel) וימלא את ידיו לעבור בארץ זאקסען למכור את ספרי סליחה ההם לכל איש ואיש במחיר ובכסף. והנה עד מהרה נהרו אל טעצעל המונים המונים עם צרורות כספיהם לקנות מידו את סליחת החטאים, כי מי זה האיש אשר לא יאבה לטהר את נפשו מכל חטא ועון ולפדותה ממוקדי עולם בעד מחיר קטן? —. אך טעצעל התעמר מאד בסחורת ידו וינבלה, כי מכר את ספרי סליחה ההם גם לגנבים ושודדים, לעריצים ומרצחים אם אך הרבו במחיריהם, וגם להם הבטיח בשם הפאפסט כי נסלח להם כל פשעיהם אשר פשעו מנעוריהם ואשר יפשעו עוד עד יום מותם *), לדבר הזה התאנף הכהן האויגוסטיני דאקטאר מארטין לוטהער, ויחגור בעז מתניו להעביר את רוח השקר ההוא מן הארץ. ובשנת ה"א רע"ז 1517 בשלשים ואחד לחדש אקטאבער לעת ערב הדביק על שער בית התפלה אשר בעיר וויטענבערג **) גליון גדול אשר כתב בו תשעים וחמשה משפטים (זאטצע, Theses) להשפט את הפאפסט על עלילותיו גם להוכיח לכל כי אין ביד הפאפסט לסלוח חטאים אשר יחטא איש לאלהים או איש לרעהו, וכל ספרי הסליחה אשר יתן אין בהם כח כי אם לסלוח את החטאים אשר יחטא איש לכבודו ולכבוד החקים אשר בדא מלבו —. גם הורה במשפטים ההם את ההבדל בין תשובה רמיה ובין תשובה נכונה, בין המתקדשים והמתחסדים במצות אנשים מלמדה, ובין אנשי אמת העושים צדקה בכל עת ורודפים אך טוב וחסד לכל בני האדם —. באחרית דבריו הודיע לוטהער כי כל איש אשר יאבה להתוכח אתו על אדות משפטי צדקו, יגיש עצמותיו אליו והוא ישיב לו אמרים המיוסדים על אדני האמת והצדק —. תשעים וחמשה משפטים ההם (אשר כתב לוטהער בשפת רומאית), עפו כעל כנפי רוח בכל ערי ארץ אשכנז, נעתקו מהרה קל לכל הלשונות המתהלכות בארץ, ונדפסו פעמים רבות אין מספר, וכל קוראיהם התפלאו על חכמת הכותב ועל עז רוחו אשר יפעמהו להתיצב ביד רמה נגד הפאפסט איל גוים ונגד כל קרושיו אנשי הזרוע —.

מארטין

*) פעם אחת נלכד האיש טעצעל בחבלי חטאתו, כי בהיותו עם סחורת ידו בעיר יטערבאק בא אליו איש אחד מעדת האבירים (ריטטער) ויאמר: "דבר סתר לי אליך, אדוני! דע נא כי יש את נפשי להתנפל על איש עשיר בדרך ולגזול את כספו וזהבו, אך את האלהים אני ירא, כי ידעתי אשר לא ינקני מעוני ובאש שחת יטבלני — על כן אחלה פניך לתת לי ספר סליחה על כל העונות אשר אעשה בימים הבאים, אז איתם ונקיתי מפשע רב —". אני אתן לך ספר כזה, ענהו טעצעל, אך עליך להרבות במחירו, וישאל ממנו מחיר גדול, והאיש נתן לו את הכסף ויקח מידו את ספר הסליחה וילך לדרכו ויהי היום בנסוע טעצעל דרך אחד היערים, התנפל עליו האיש ההוא עם עבדיו ויגזול מידו את תבתו המלאה כסף מפה אל פה, ויזעק טעצעל מנהמת לבו ויקלל את השודד קללות נמרצות, "דום! קרא האיש, "מה לך כי נזעקת: הלא אתה נתת לי ספר סליחה על עון גזלתי!" ויראהו את ספר הסליחה ויקך לו שמח וטוב לב. התבה הריקה ההיא תמצא בעיר יטערבאק בבית המועצה עד היום הזה.

**) וויטענבערג עיר מבצר בזאקסען על חוף נהר עלבע הימין, בשנת ה"א תקע"ד 14 ינ בי"ג לחדש יאנואר לכד אותה דאבישיטץ שר צבא פרייסען, ותהי ירושה למלכי פרייסען עד היום הזה.

498. § מארטין לוטהער נולד בשנת ה'א רמ'ג 1483 **בעשירי לחדש** נאָוועמבער, אביו היה איש ישר מתושבי טהירינגען *) בספר מאָהרע (Möhre), ומלאכת ידו לחצוב בהרים (בערגמאַנן), והוא עִתֵּר את בְּנוֹ להיות איש לִמּוּד. ארבע שנים רצופות שקד לוטהער על דלתות בית מדרש החכמה (אוניווערזיטעֶט) בעיר ערפֿורט וילמד הליכות המדינות ומשפטי הארץ בין איש ובין רעהו (רעכֿטסוויסענשאַפֿט), כי כן אִוְּתָה נפש אביו, אך נפשו בָּחלה להתערב בין תשואות החלד ולהיות כאחד האדם, ויתאוה תאוה לָשֶׁבֶת בדד וּלְהִנָּזֵר מֵהֶמְיַת התבל, כי הוא דאג דאגת נפשו לבל תְּקֻפַּח מחיי העולם הבא. וילך קֹדֵר כל הימים בלחץ דאגתו, ובהיותו מָלֵא רוח דאגה כזאת, הלך בשנת ה'א רס'ה 1505 עִם אַליקסיוס (Alexius) ידידו לשוח בשדה, והנה פתע לפתאם התקדרו השמים בְּעָבֵי רעם, ולהט הברק עִם מַחְשְׁרַת עָב וַיַּךְ את ידידו ויפצפצהו כרגע. לוטהער התפלץ מאד ויתעלף, ואימה חֲשֵׁכָה רָבְצָה מהיום ההוא והלאה בבתי נפשו, ונוספה על דאגתו העזה אשר התנוססה בו תמיד כְּמֶסֹס נֹסֵס, עד כי הֶחליט ברעתו לעזוב את בית מדרש החכמה ולהתבודד באחד מבתי מקלט הנזירים. אך בטרם עשותו זאת התעלס עוד הפעם בְּחֶברת אוהביו ורעיו, והיה נֵבל וכנור ויַיִן משתיהם, קול שירים וקול זמרה, ואחרי כן הלך אל מקלט כהני האויגוסטינים בעיר ערפֿורט, וישב שם בדד באחד הַתָּאִים ככל הכהנים ההם. בבית מקלטו הוסיף עוד רוח עצבתו לבעתו, וילך הַשֵּׁכִים וּקְדוֹרַנִּית יותר עוד מבתחלה, כי כהני המקלט הִתְעַמְּרוּ בו ויעבידו אותו בעבודות שפלות, לפתוח את שערי בית התפלה ולסגרם, לְנַקּוֹת את רִצְפַּת הבית, ללכת עם שק בכל העניים לבקש אגורת כסף בעד בֶּדֶק בית התפלה ובעד כהני בית המקלט, ועוד רבות כאלה. אך כאשר נודע לו אל נכון כי רק להאמין אמונה אֹמֶן בה' וּלְיַחֵל לחסדיו הנאמנים, זה כל האדם וזאת תעודתו בחיים, אז נָחוּ שָׁקְטוּ מורשי לבבו, רוח עצבונו כלה וילך, ונפשו שָׁבָה למנוחתה — . גם הצליח לצאת לחפשי מבית מקלטו וּלְלַמֵּד חכמה ודעת לבנים מקשיבים, כי ראש חֶברת האויגוסטינים אשר בעיר ערפֿורט, הוא החכם שטויפיץ (Staupitz) הִמְלִיץ בעדו לפני פֿרידריך החכם, נְשִׂיא זאַקסען **) אשר יָסַד בית מדרש להכמה (אוניווערזיטעֶט) בוויטטענבערג, והנשיא קרא לו להיות מורה הראש (פראָפֿעססאָר) בבית מדרש ההוא, ובכן הוּרַם לוטהער וְהוּנַף להטיף חכמה ודעת (בשנת ה'א רס'ח 1508) באחד החכמים הגדולים אנשי הַשֵּׁם מעולם. ברוח נאמנה ובשקידה רבה שמר לוטהער את משמרת עבודתו, ויהי מורה חכמה גם מַטִּיף לָעָם (פרעדיגער) וכהן

*) טהירינגען היתה לפנים מדינה רחבת ידים ומושלים מטנה יצאו, ועתה נאחזו בה פריסען, וויימאר, העססען, שווארצבורג, קאבורג, מיינינגען ואלטענבורג. עיר הבירה בתוכה היא עיר ערפורט, ויתר עָרֶיהָ הנודעות לשם הן: וויימאר, גאטהא, אייזענאך, נארדהויזען, פראנקענהויזען, זאנדערס הויזען, נוימבורג, ווייסענפעלס, יענא, רודאלפשטאדט סאאלפעלד, ארנשטאדט, ועוד ערים אחרות.

**) פרידריך השלישי המכונה בשם „חכם", קורפירשט והערצאג בארץ זאקסען, נולד בשנת ה'א רכ'ג 1463, ובשנת רמ'ו 1486 ישב על כסא ערנסט אביו, בשנת רס'ב 1502 יסד בית מדרש החכמה בעיר וויטטענבערג, ובשנת רפ'ה 1525 הלך בדרך כל הארץ.

וכהן הדת עד אשר עתדו הזמן לפעול פעולות גדולות ונכבדות מאלה .

499. § דרכי לוטהער ומשפטי פיהו, מצאו חן בעיני כל האשכנזים, כֻּלָם החזיקו במעוזו ויתנו לפעלו צדק, אך לבם היה חרד עליו פן ישלח בו הפאפסט את חרונו ויאכלהו כקש, ומגורתם באה להם, כי בשנת ה'א רע"ח 1518 פקד הפאפסט לעא העשירי לפרידריך נשיא זאַקסען לאסור את לוטהער בכבלי ברזל ולשלחהו לעיר רומא לתת שם דין וחשבון על כל עלילותיו. אך פרידריך אהב מאד את לוטהער וַיְחַל את פני הפאפסט לָשׂוּם את הַבִּקֹּרֶת הזאת ביד אחד הכהנים הגדולים בארץ אשכנז. ולפני כסאו יעמוד לוטהער למשפט, וַיֵּעָתֶר אליו הפאפסט וַיְצַו את לוטהער לעמוד לפני מַלְאָכוֹ קאַיעטאַנוס (Cajetanus), בעיר אויגסבורג להצטדק על דרכיו ומעלליו. בלב אמיץ וברוח נכון הרים לוטהער את פעמיו, אמנם גם שומרים לראשו הלכו אתו על פי הנשיא החכם פרידריך. ויהי בבואו לפני הכהן ההוא בעיר אויגסבורג, האמין הכהן גְּבַהּ העינים ורם הלבב כי יתגבר על הנזיר העני ונכה הרוח כלוטהער בנשק למודי הדת אשר בידו, אך לא כאשר דמה כן היתה! כי לוטהער חָשַׂף לעיני הכהן את זרוע עֻזּוֹ בחכמה ודעת, עד אשר ידע הכהן כי נופל הוא ממנו ולא יוכל לו — . ואחרי הִתְוַכְּחוֹ אתו רגעי מספר, צִוָּהוּ קאַיעטאַנוס בקול מושל לצאת מֵעַל פניו ולבל יוסיף עוד להביטו עד אשר יִנָּחֵם מכל עלילותיו ויעזוב את דרכו הרשעה ומחשבותיו הרעות. אז הלך לו לוטהער ויכתוב ספר התנצלות (Apelation) אל הפאפסט, ואחרי כן מִהֵר וינס בלילה מעיר אויגסבורג, כי ראה כי קאַיעטאַנוס יארוב לנפשו לשלחו בכבלי ברזל לרומא. לשוא הפציר קאַיעטאַנוס בפרידריך נשיא זאַקסען להסגיר את לוטהער ביד הפאפסט או לגרשו מזאקסען ארץ ממשלתו, כי הנשיא לא שמע בקולו ויסך באברתו על האיש הדגול מרבבה ההוא, וישב אמריו אל קאַיעטאַנוס סגן הפאפסט כי יש את נפש לוטהער לעמוד במשפט לפני שופטי צדק אשר לא ישאו פני איש ורק האמת לבדה מגמת פניהם, ולפי דֵעוֹ צְדָקָה שאֵלת לוטהער — . הנשיא הזה היה חומה בצורה ללוטהער כל הימים, ויותר עוד אחרי מות הקיסר מאַקסימיליאַן אשר אז מִלֵּא הנשיא את מקומו עד אשר יתאספו כל הנשיאים ויבחרו קיסר חדש עליהם *), כי אז היתה לאֵל ידו להיות מגדל עוז ללוטהער מפני כל אויביו ומבקשי רעתו, וגם הפאפסט חָפֵץ קִרבת הנשיא הזה, ויתאמץ להפיק ממנו רצון, יען כי היה את לבבו לְחַוּת דֵעוֹ על אדות הקיסר אשר יִבְחַר, וַיֵּדַע נאמנה כי אם יתעבר עִם הנשיא לא יוציא את מזמתו לאור, וישלח את השר מילטיץ איש אפרתי וערום מילדי זאקסען אל היכל הנשיא, ובידו מנחה יקרה לכבוד הנשיא, גם צִוָּהוּ לדבר על לב לוטהער לבל יוסיף עוד לְנַבֵּל את כסא כבוד הכנסיה הנוצרית בספריו ובמעלליו. ולוטהער הבטיח לָשֶׁבֶת מֵרִיב אם מהיום ההוא והלאה יִשָּׁבֵת סְחַר ספרי הסליחה ואם יְצַוֶּה הפאפסט לאנשי

סורו

*) נשיאי אשכנז נוסדו אז יחד לתת את כתר קיסר אשכנז בראש פרידריך הזה, אך הוא בענותו לא קבל את הוד המלוכה, רק מלא את מקום הקיסר המת עד אשר נבחר קיסר חדש. (רי"ע ח"ג)

סורו לבל יוסיפו גם הם לדבר עוד עליו דברי בלע. ולהראות כי באמת ובתמים דִבר את הדברים ההם, שלח ספר גלוי לכל העמים וידרוש את כל איש ואיש מאנשי דת נצרת לכַבד את הכנסיה הנוצרית ולשמור חֻקיה ומשפטיה, גם לאהבה וּלְיִרְאָה את נשיא הדת ולשמור מצות שפתיו, ואל הפאַפסט שלח מגלת ספר ויבטיחהו נאמנה כי מעודו לא עלה על לבו לנגוע בכבודו ובהוד מִשְׂרָתוֹ הרוממה.

§ 500. אך בכל זאת לא שָׁכְבָה חֲמַת המריבה, ושלהבת אִשָּׁהּ התלקחה יתר עוד מבתחלה, וזאת היתה על פי החכם הפראָפֿעסאָר באינגאָלשטאַדט הנודע בשם דאקטאר יאָהאַנעס עק, איש לִמוד וכביר פֶּה במלאכת הַוִכּוּחַ (דיספוט), והוא התוכח עם לוטהער בעיר לייפציג, ושניהם דִברו ברֶגש יוני ובדברים נמרצים עד כי חם לב לוטהער בקרבו וַיְבַטֵא בשפתיו ה״א רע״ט .1519 כי נשיא הדת אשר ברומא לא הֻקַם עָל על פי מחוקק דת הנוצרית ביד פעטער, כי אם על פי מצות אנשים בדורות רבים אחרי המחוקק, גם הֵטִיל שֶׁפֶק באמונת העם אשר האמינו אז כי פי הפאַפסט לא ימעול במשפט וכי כל משפטי אֲסֵפַת הכהנים (Concilien) אמת צדקו יחדו ואין בהם נִפתל ונָלוז — . לדברים האלה חרה אף הפראָפֿעסאָר עק ויחבר מחברת רחבת ידים להוכיח וּלְהָעִיד עֵדִים נאמנים (כפי העולה על רוחו) כי רק על פי המחוקק ביד פעטער הוּכַן כסא הפאַפסט וְאַל יָעוז אנוש לנגוע בכבוד הַמִשְׂרָה ההיא, כי כל הנוגע בה לא יִנָקֶה מנקמת ה׳. ועם הספר ההוא מִהֵר המחבר לבוא בשערי רומא ויציגהו לפני הפאַפסט ושרי הצָרו וימצא חן בעיניהם ויפק מהם רצון, והפאַפסט שלח בידו פקודה (Bulle) אל כל עַמֵי הנוצרים לְהִנָזֵר מדרכי לוטהער, כי דרכי מות הם, לשרוף באש את כל הספרים אשר כתב, כי מלאים הם נאצות וגדופים, ועל לוטהער הטיל להח[illegible] החרם הגדול אם לא יִנָחֵם וישוב מדרכיו וממחשבותיו במשך ששים יום — . ויה[illegible] בְּהִשָּׁמַע דבר הפאַפסט ברחבי ארץ אשכנז, רָעֲמוּ האשכנזים פנים וַיֵרָגְנוּ על נש[illegible] הדת אשר חִיֵב את הרעפֿאָרמאַטאָר הנעלה שלא בפניו, ובטרם שמעו את דברי[illegible] ואת התנצלותו, הֶחרימו וַיְנַדֵהוּ מארץ החיים על פי אחד המלשינים ודובר נְבָלָה — ועל כן לא פָעלה פקודת הפאַפסט (אשר שלח ביד עק) את הפעולה הנמרצה אש[illegible] לה מימי קדם, ורק אזרחי קאָלן, מאַינץ ולֶיוועך ערי הכהנים הפֿאַנאַטיקים [illegible] שמעו בקול הפאַפסט וישרפו באש את ספרי לוטהער, אך יתר הערים לא ע[illegible] כמעשה הרע הזה, ונשיא זאַקסען לא הניח לפקודת הפאַפסט לבוא בארצו, ורבי[illegible] מֵעַמֵי הארץ לא שמעו גם את שִׁמְעָהּ. והנה במדה ההיא אשר מָדַד הפאַפס[illegible] ללוטהער, מדד לוטהער גם להפאַפסט, כי בהרות אפו בו שלח ספרים בכ[illegible] המדינות, ספרי אַף וְחֵמָה, בם גִלה לעיני השמש את תהלוכות הפאַפסט ואת [illegible] עלילותיו, לא חָסָה עינו על רוממות הודו וכבודו, גם על הֲדַר כבוד הכנס[illegible] הדתית וכהניה בעת ההיא, ויחשוף את שוליהם על פניהם וַיְגַל את מְעוֹתָם וא[illegible] כל מרותיהם הרעות והנִשחתות, והספרים ההם מצאו חן בעיני כל קוראיהם וַיִב[illegible] מְלוֹא חפנים תהלה וכבוד ללוטהער, וירוממוהו בקהל עם, וינשאוהו על גַפֵי מרו[illegible]

קֶרֶת

קרת. על פי הדברים האלה התאזר לוטהער עז וירהיב בנפשו אֹמֶץ לעשות דבר אשר יפריד בינו ובין הכנסיה הרומאית לנצח, כי הוא הלך בראש כל תלמידי בית מדרש החכמה אשר בוויטטענבערג אל השער הנקרא עלסטער, ושם הבעיר מדורת אש וישרוף את ספר הפקודה אשר שלח הפאפסט על אדותיו להחרימו, גם את ספר החקים והמשפטים אשר לכנסת הרומאים השליך באש לעיני רבבות אלפי איש.

§ 301. בין כה וכה נבחר קַארל החמישי נכד מאַקסימיליאַן, לקיסר בארץ אשכנז. הוא קַארל נשיא ספרד (שפאַניען) ובורגונדיא אשר הבטיח נאמנה כי בשבתו על כסא המלוכה באשכנז, תהי ראשית מעשהו להשבית את סערת המריבה אשר התחוללה בכנסת הנוצרית, וישמור את הבטחתו ויקרא עצרה וַיְצַו לכל שרי המלוכה וראשי כהניה לְהִקָּבֵץ יחדו בעיר וואָרמס, וישלח לקרוא את לוטהער לעמוד לפניו ולפני שרי הָאֲסֵפָה הגדולה ההיא, ויבטיחהו כי לא תְאֻנֶּה אליו כל רעה, ואף כי ירא לוטהער פן יֵעָשֶׂה לו כאשר נעשה לפנים להאיש הנכבד הוס, בכל זאת בָּטַח לבו בה׳, וברוח נכון ונפש שקטה הֵרִים פעמיו לעיר וואָרמס, והמונים המונים נָהרו אחריו מכל עֵבֶר וּפִנָּה. ויהי בבואו אל מקום האספה, נִבעת מאד וַיִּבָּהֵל בראותו את הוד פני הקיסר, את סגן הפאַפסט אלכסנדר, את תפארת הנשיאים הרבים, את השרים הגדולים, את הכהנים הראשים ואת מלאכי הערים אשר נועדו שם יחדו, וכאשר צִוָּה בשם הקיסר והשרים לשוב ממחשבותיו, ולעזוב את דרכיו, נפלה עליו אימתה ופחד וַיְחַל את פני ראשי האסֵפה לתת לו ארוכה עד יום מחר ואז יגיד להם את כל לבו. ביום המחרת חגר לוטהער בעוז מתניו, ויגש לפני הקיסר והשרים, ובלב חזק ופנים צהֳלִים נתן תודה כי הוא כתב את הספרים אשר הוּשְׂמוּ לפניו, וכאשר צִוָּה לעזוב דרכיו ולְהִנָּחֵם על מחשבותיו, ענה ואמר: „כי כל עוד אשר לא יוכיחו לו על פי ספרי ברית החדשה כי הוא שגה ברואה ותועה מדרך אמונת הנוצרים, לא ישוב ממחשבותיו ולא יעזוב את דרכיו, כי נפשו יודעת מאד כי אִתּוֹ הצדק וכל מעשהו באמונה". וככלותו לדבר קרא את הקריאה הזאת: „ה׳ הֱיֵה עוזר לי! חַזקני נא ואמצני, אמן!". דבריו הנמרצים ירדו חדרי לבב הקיסר והשרים, וכל עֲמַל האסֵפה להשיבו מדרכיו גם בענינים אחרים, נשאר מָעַל, ובכל זאת לא עָרַב איש את לבבו לשלוח בו יד, ויסע לוטהער לדרכו בשלום, גם נשיאים רבים ושרים גדולים שבו לארצם, ורק אז הִטִּילָה האסֵפה את לַהַט חֵרֶם המלוכה על ראש לוטהער ועל כל המחזיקים בידו, סְפָרָיו וכתָביו נִשפטו לְהִשָּׂרֵף באש, והקיסר קַארל החמישי בעל ברית הפאַפסט גָּזַר אֹמֶר להשמיד וּלְאַבֵּד את כל הכופרים (קעטצער) ההולכים בדרכי לוטהער —. אז רדפו אנשים רבים אחרי לוטהער להורידו בדם שאולה, אך לא השיגוהו, כי כבר עבר דרך רחוקה, ובכל זאת פָּחַד פרידריך נְשִׂיא זאַקסען פן יפגעו בו אנשים מָרֵי נפש בכל מקום אשר תדרוך כף רגלו בו, על כן עשה תחבולת עָרְמָה וַיְצַו לאנשי בריתו להתנפל על לוטהער

בדרך

בדרך מָעֻזו ולקחת אותו בשביה ולהושיבו במצודת וואַרטבורג, ולהעביר קול כי את האביר (ריטטער) געאָרג תפשו בכפם, ובזה מִלֵט את לוטהער מידי מבקשי נפשו — . במצודה ההיא ישב לוטהער כשנה תמימה, וכל רואיו האמינו כי הוא געאָרג האביר אשר נפל שבי ביד הנשיא. בתחלה התאבלו עליו אהביו וידידיו, כי דמו בנפשם כי כבר שכנה דומה נפשו בתגרת ידי רודפיו, אך בראותם את ספרי האף והחֵמה אשר נפוצו בארץ לְיַסֵר קָשָׁה את אלברעכט נשיא מאַיינץ אשר שָׁב לכִסלה למכור שנית ספרי סליחה (אַבלאַס) לפושעים וחטאים, אז ידעו נאמנה כי עוד לוטהער חי ולא חָדַל עוד מֵהַכּות את נִלוֹזֵי דרך בשבט פיו, ואלברעכט הנשיא ראה את ספרי לוטהער ויחדל ממסחר ספרי הסליחה.

502. § כל הימים אשר ישב לוטהער במצודת וואַרטבורג, חיה חַיֵי איש חרוץ ורב פעלים, אך גם חיי מכאובים וחיי עצב ודאגה. ובימים ההם קמו בעיר וויטטענבערג תרבות אנשים בְּעָרִים מעוררי ריב ומדון, והקורפירשט התמים ואוהב שלום לא גָבַר חילים להכניע את שאונם והמונם. כי בעת ההיא התעורר הדאָקטאָר קאַרלשטאַנד, איש אשר לא ישרה נפשו בו ופִסֵחַ על שתי הסעִפים בכל עלילותיו ומשפטיו, וַיַשְׁבֵּת חֻקים אחרים בבנסת דת הנוצרית, העביר את המנהגים (צערמאָניען) הרבים אשר בידי הנוצרים, גם שפך כאש עברתו על התמונות הקדושות אשר בבתי התפלות, ועד מהרה התחברו אליו האנשים ההם אשר נקראו בשם נביאי צוויקאוי (Zwickauer Propheten), אנשים אשר ההשכלה זרה להם, הוללים ומתהללים בתעתועי רוח הדמיון, והם החליטו כי טבילת הילדים כמוה כאין, יען כי אין בהם דעת ותבונה, ועל כן המצוה על כל הנוצרים לשוב וּלְהִטָבֵל שנית בבואם בימים (ועל כן נקראו גם בשם „מטבילי מִשְׁנִים“ (ווידערטייפער), או (Anabaptisten). גם קמו בחמתם וישברו בבתי תפלות אחדים את צלמי קדשיהם ותמונות קדושיהם, גרשו את הכהנים הנזירים מבתי מקלטם וירבו בבת וויטענבערג מהומות רבות בין בני העם. את כל אלה שמע לוטהער ויגאץ, וימהר ויעזוב את איתן מושבו ויבוא לוויטטענבערג, ושבעת ימים רצופים נשא שם מדברותיו יום יום בתוך קהל וְעֵדה וַיַךְ בשבט פיו את הַפֹּחֲזִים וּנמהרי לב ההם המפריעים את תהלוכות הרעפאָרמאטיאָן בפחזותם, וכל שומעי אמָריו נָתנו לו צדק ויהדפו באיבה את הריקים והפוחזים ההם — . ומהיום ההוא והלאה שָׂם לוטהער את משכנו בעיר וויטטענבערג, והעיר ההיא היתה מְקור ההשכלה מני אז, וממנה יצאו מים חיים לכל ארץ אשכנז. כי על יד לוטהער אור האשכנזים וקרן ישעם, ישב בעיר ההיא גם האיש הרם הנודע בשם פיליפפ מעלאַנכטהאָן (Melanchthon) יליד ברעטטען *), איש חֲכַם לבב ובעל נפש עדינה וענוגה, איש אשר בהיותו עוד עול ימים כבן עשרים שנה עלה על מְרום הָרֵי המדע וירד במצולות יַם החכמה. הוא הגדיל את תפארת בתי הספר ואת הדרת הכנסיה הדתית בארץ זאַקסען; הוא כתב ספרים טובים ומועילים בשפת

*) ברעטטען עיר קטנה בהערצאגטהום באדען, ובה מצבת כבוד לכבוד מעלאנכטהאן אשר נולד בה בשנת ה"א רנ"ז 1497.

בשפת רומאית צחה וברורה ללמד את העם דעת ודרך תבונות, הוא יסד את הלקח החדש אשר הורה לוטהער, על אדני החכמה, והוא בנה את כל הנהרסות אשר הרס לוטהער בזעם אפו וברוחו הקשה, ובכל אשר פנה הצליח לְמַטַּעַת נטעי נעמנים, להצמיח יֶשַׁע ולהרבות שלום בארץ אשכנז. אמנם כאשר הגדיל האיש המרומם הזה תושיה על ידי ספריו המְחכמים אשר כתב בשפת רומאית, עשה לוטהער עוד כפלים לתושיה בספריו ובשיריו אשר כתב בלשון אשכנז, לשון בני עַמּוֹ, ומה גם בהעתקתו הנפלאה, העתקת כל ספרי הקֹדש ללשון אשכנז קלה זכה וברורה, אשר הֵחֵל בשבתו עוד במצודת וואַרטבורג וַיְכַלֶּנָה בוויטטענבערג אחרי אשר נועץ את חברת אוהביו החכמים על ענינים רבים בהעתקה הכבדה הזאת, ובשנת ה׳א רצ״ד 1534 הוציא אותה לאור, והיא מלאכה מפֹארה מעשה ידי סופר מהיר.

503. § הַלֶּקַח החדש אשר הורה לוטהער, פָּשַׁט מהרה קל גם מעל לגבול ארץ זאַקסען. כי זולת נשיא זאַקסען, החזיקו במעוזו עוד נשיאים רבים בארצות אשכנז, ומה גם השר הגדול הגראַף פיליפפ מהעססען, איש חי רב פעלים אשר יסד את בית מדרש החכמה במאַרבורג. אך יותר מִכֻּלם הֶהרו הֶחזיקו בְמעוזו האזרחים המשכילים אשר בכל ערי הממלכה, כי הם דָבקו בו בכל לבבם ובכל נפשם. במקומות רבים אשר סֻגרו לפניהם דלתות בתי התפלות, יצאו השדה לְצֶקֶת לחש ולשפוך שיח תחת רקיע השמים. כל יושבי אשכנז עמדו אז הָכֵן לְיַסֵּד להם כנסיה חדשה, כנסיה חפשית מעבדות הפאַפסט, אשר בה יֶחֱסוּ כל בני ארץ אשכנז וַיֵּשבו שֶׁבֶת אחים גם יחד. אך הפאַפסט לא נח ולא שקט עד אשר כרת ברית עם פֿערדינאַנד מעסטעררייך, עם ההערצאָגים מבייערן ועם הגמונים רבים באשכנז הדרומית, ויבֹאם במסורת הברית בעיר רעגענסבורג (ה׳א רפ״ד 1524) והם נָדרו לעזור איש את רעהו וּלְבַעֵר מארצותיהם את הלֶקח החָדש אשר יצא מוויטטענבערג לשטן לכנסת דת הקאָטהאָליקית. ובדבר הזה הפיצו זרע המשטמה וְהַפְּלַגּוּת בארץ אשכנז בעת רצון ההיא, אשר כל יקירי העם וראשי נבוניה חָתרו בכל עוז להביא דרור וחופש בארץ, וליחד את כל יושבי אשכנז להיות גוי מאֻשר וחפשי על פי הלקח החדש אשר יצא אז על פי לוטהער —.

b) מלחמת הָאִכָּרִים (בשנת ה׳א רפ״ה 1525)

504. § האכרים שמעו את קול הדרור אשר העבירו אז האשכנזים בכל עיר ומדינה, ורוח התקוה נוססה בחֻבם כי תושיע ידם למו לַחבל עֻלם הכבד מעליהם, כי כמוהם ככל בני מְרום עם הארץ אדם הם וגם להם יֵאות לֵאור באור הדרור. והנה בטרם החלה המלחמה ההיא האמינו רבים וכן שלמים מאזרחי הארץ כי אנשי לב אוהבי ארץ מולדתם כהאיש שיקינגען ואֻלריך הוטטען, יעמדו בראש האכרים, ובחרב שלופה ישימו סדרים ישרים וחדשים בהנהגת המדינה ובהליכות הכנסיה הדתית בארץ אשכנז, אך מות שיקינגען בעת מְצור מצודתו הנקראת בשם לאַנדשטוהל, ומנוסת אֻלריך הוטטען מארץ אשכנז, היו נסבה כי רפו ידי

ידי האכרים, ולא מצאו עצה וגבורה למלחמה. ובעת ההיא יצא ממחבואו אחד מחברת האנאבאפטיסטים, ושמו טהאָמאַס מינצער, ויטף אמרים בראש המיות ובפתחי שערים, אִמרי רוח מלאים תעתועי הדמיון, ותכלית אֲמָריו היתה להעביר ממשלת כל רב ושליט גם ממשלת הכהנים מן הארץ, ולְיַסֵד בתבל מלכות שמים אשר לפניה לא נִכַּר שׁוֹעַ לפני דָל, נִקלים ונִכבדים במאזנים ישאו יחד, עבד חפשי מאדוניו, עשיר ורש נִשְׁתָּווּ וכל יושבי תבל אחים הם ואין יתרון לאחד על משנהו —. הדברים ההם שמעו האכרים וַתְּחִי רוחם ותחזקנה ידיהם ויעשו כֻּלם אֲגֻדָה אחת ללחום את מלחמת החֵרות והדרור, ואחרי ימים מעטים נִקבצו כל יושבי הכפרים וכל האכרים מבאָרענזועע עד דרייזאַם תחת דגל האַנס מילּלער מבולגענבאַך, איש מלחמה אשר עָבַד לפנים את עבודת הצבא, והוא עבר בראש גדודיו במעיל אדום ומצנפת אדֻמה, מכפר לכפר, ועגלה מפֹארה בעפאים וקִשׁוּרים (באַנדערן) נסעה אחריו, ובה דגל הראשי (דיא הויפטפאַהנע) ודגל אות סערת המלחמה (שטורמפאַהנע) והואצעם גדודי האכרים ההם שאלו מאת שרי המלוכה ונשיאי הארץ שתים עשרה שאֵלות, ועל כל שר ונשיא אשר מאן למלאות את שאלותיהם, הקדישו מלחמה. בתוך השאֵלות ההן שאלו להתיר את ידם לצוד ציד ביערים, ודגים בנהרים ככל אַוַת נפשם מבלי כל מפריע, לחטוב עצים בלי כל שִׁלֻּמַת מס, להשבית את הָעֲבֹדוּת (לייבאייגענשאַפט) ואת המעשרות, להיות לאל ידם לבחור להם כהנים ומורי הדת, ולתת חפש למטיפי העם להטיף לֶקַח העוואַנגעליום במקהלות —. וכמעשיהם עשו מהרה קל גם האכרים אשר באָדענוואַלד, בנעקואַר, בפראַנקען ועוד מקומות רבים, ומנהלם היה איש עז ושמו געאָרג מעצלער, וכלם יחד הכבידו את אכפם על השרים (גראַפען) ומושלי העם מהאָהענלאָהע, לאֶווענשטיין, ווערטהיים, געממינגען, ועל ראשי חברת האשכנזים במערגענטהיים ועוד רבים כאלה, לתת להם את שאלותיהם ולשלח את עבדיהם לחפשי, גם לתת לכל העם חֻקים ישרים ומשפטי חֵרות, וכל איש אשר הרהיב בנפשו עז להתיצב לפניהם, כמו הגראַף העלפענשטיין מוויינסבערג, הומת באכזריות נוראות בתגרת ידי האכרים ההם. באש ובדם עברו בארץ לארכה ולרחבה, הרסו בתי תפלות, נתצו מצודות ומבצרים, ויקחו נקמות נוראות מאת כל לוחציהם ונוגשיהם. כְּשַׁעַר קטב וכסופות בנגב חלפו בכל עיר ומדינה, ובראשם שרי צְבָאות אבירי גבורים, הלא הם פלאָריאַן, גייער וגאָטץ מבערליכינגען בעל יד הברזל *) ועוד גבורי חיל ואנשי מלחמה כאלה, ויבואו לנפת ווירצבורג ויחריבוה בעת אשר גדודים אחרים מבעלי בריתם באו אל נֶפֶת באַדען וישימו אותה לְשַׁמָּה, ועד מהרה פָּשַׁט המרד בכל ארץ שוואַבען, פראַנקען,

עלזאם

*) הגבור הנודע הזה, עשה מלחמות רבות ויעש לו שם, ובמלחמה אחת אצל לאנדסהוט, קצץ אחד מאנשי מלחמתו את ידו הימנית, ויעש תחתיה יד ברזל. תולדות ימי חייו אשר כתב האביר הזה בעצם ידו, נדפסו בעיר נירנבערג בשנת 1731, ובעיר ברעסלוי בשנת 1813.

עלזאַס וארצות הרהיין. נשיאי המדינות גם נשיאי הדת נבהלו נחפזו מפני תנופת חרב האכרים, ורבים מהם התרפסו וירהבו את המורדים ההם וַיְמַלְאו כל משאלותיהם. בטהירינגען ובגלילות אשר על יד הארץ, נשאה מלחמת האכרים גם הַדָּת יותר מבשאר הארצות. במיהלהויזען היה טהאמאס מינצער נִכבד מאד ונֶחשב לנביא ויודע דעת עליון. והנביא השקר הזה השליך אחרי גֵוו את דברי לוטהער אשר הודיע לַכֹּל כי לא בחרב ובחנית יִנָשֵׂא גַם הדת כי אם בְּרוּחַ, וּלְמָרוֹת עיני כבודו חָגַר על ירכו את „חֶרֶב גִדְעוֹן“, ובחרבו הקשה הואיל לְיַסֵד מלכות שמים בארץ, ממלכה אשר כל בני האדם ילכו באור פני הדרור, ובמאזנים ישאו יחד רשים ועשירים, נקלים ונכבדים, שועים ודלים —. ובדבריו העזים והנמרצים הִצִית שלהבת אש נקמה בנפשות בני העם, וברוח נקמתם הרסו בתי תפלות, ערו בתי מקלטים, שִׁברו מַצְבות זִכָּרוֹן מימי קדם, הֶחריבו מְצָדוֹת וטירות נשגבות, ובכל אשר פָּנו הִרְשִׁיעוּ.

§ 505. בראשית ימי המלחמה ההיא, בטרם השחיתו עוד האכרים והתעיבו לעולל עלילות בֶּרֶצַח, דִבר לוטהער על לב נשיאי הארץ ואציליה לכרות ברית שלום עם האכרים, פיו מלא תוכחות על הנשיאים והאצילים על אשר הקשו את ידם עליהם ויעבידום בפרך מבלי חמלה, וגם את האכרים הוכיח על מֶרְיָם, וַיָעַד בם להשיב את חרבם אל תערה. אך אחרי אשר הִרבו האכרים להרע ולהשחית, ונביאי הָרֶצַח שפכו דמים כמים וְהָרְסו בתי תפלות ובתי מקלט, אז שלח לוטהער על פני חוצות ספר מלא עברה וזעם „על האכרים השודדים והמרצחים“, וַיָעַר את רוח הנשיאים וְאֵילֵי הַמִשְׂרָה להניף חרב נוקמת על מרגיזי אֶל ההם ולבל תחוס עליהם עינם מהשמידם מתחת שְׁמֵי ה׳. אז יצאו אלופים ונשיאים עם גדודיהם מכל עֲבָרִים ויקדישו על האכרים מלחמת תנופה בסער ובסופה, והקורפירשט יאָהאַן נשיא זאַקסען, הגראף פיליפפ נשיא העססען, ועוד נשיאים ורוזנים רבים נהרו אל טהירינגען לְהִלָּחֵם בעדת האכרים הפושעים והמורדים, ועל ידי כלי נשקם נָצחו על נקלה את טהאָמאַס מינצער ואת גדודיו האכרים אשר אין בידיהם כלי נשק טובים. בשער מיהלהויזען ישבו כסאות למשפט ויחרצו משפט מות על הנביא השקר מטהירינגען, ואחרי מוסר אכזרי וְעֻנות נוראה, הומת לעיני השמש —. בארץ שוואַבען שָׁבָה המנוחה על פי השר טרוקזעס (Truchsesz) מוואַלדבורג, ראש בעלי ברית שוואַבען, ואחרי כן נסע יחד עם הקורפירשט ממדינת פפאַלץ ועם הבישאָף הגבור מעיר טריער (Trier) לעשות מלחמה בגדודי האכרים בפראַנקען הצרים על המצודה הבצורה בווירצבורג. וגם הם התגברו על האכרים כיד טכסיסי המלחמה הטובה עליהם, גם על פי כלי נשקם הטובים ומערכות סדרים נכונים. כי אחרי אשר התיצבו האכרים לקראתם במערכה בשדה, נסו עד מהרה במאה דרכים, מרביתם נפלו לפי חרב במנוסתם, והשבוים עברו בשלח אף נקי! גם אזרחי עָרי פראַנקען אשר ידם היתה עם האכרים, נשפטו בשפטים

ערים

רעים מאד. וימים רבים ישבו השופטים בווירצבורג ויכריתו את כל המורדים והפושעים, גם בעלזאס ובנפות רהיין התיכונות גברו השרים והאפרתים על האכרים ויחרימום לפי חרב. בשוואַרצוואַלד וגלילות הדאָנוי נמשכו ימי המֶרד יותר מבשאר הארצות, אך גם שם הויָה יד הגבור טרוקסעס מוואַלדבורג ויד שר החילים המְהֻלל הנודע בשֵם געאָרג מפֿרודסבערג, בהאכרים המורדים, ויכניעם וישיבו את המנוחה ואת השלום כבראשונה גם בנפות ההם. ברוב הנָפות והמדינות שבו השרים ויעמיסו על האכרים על ברזל כבראשונה, ואפרתים כִּבְדֵי לב ואכזרים דִברו אל האכרים קשות כאשר דבר רחבעם לפָנים אל בני עַמו. ויאמרו: „אבותינו העמיסו עליכם עול כָּבֵד, ואנחנו נוסיף על עֻלכם, אבותינו יִסְרו אתכם בַּשׁוֹטים, ואנחנו נְיַסֵר אתכם בָּעֶקְרַבִּים —.

c) התנגדות (Protestation) וְהַתוֹדָה (Confession) (ה"א רפ"ט—ר"צ 1529—1530)

106 § במלחמות רבות וקרבות, התחזקה הכנסיה החדשה וַתֵּלֶךְ מחיל אל חיל, גם פעולות לוטהער גברו מיום ליום לַמְרות עיני מתקוממיו הרבים והעצומים. בשנת 1524 עזב לוטהער את בית מקלט האויגוסטינים, ובשנה השנית לקח לו לאשה את אחת העלמות הנזירות (נאָננען) וּשְׁמָהּ קאַטהאַרינא לבית באָראַ. בחֶברת אשתו האהובה וּבחוג ידידיו ורֵעיו המשכילים, חַי חַיֵי שַׁלְוָה וחיי נֹעַם כאשר אִוְּתָה כן נפשו תמיד. ואף כי פעמים רבות אפפוהו מכאובים רבים וְקִדְמוּהוּ ימי עֹנִי וְלַחַץ, בכל זאת לא נפל לבו ולא התעצב, כי בָטַח בה' וְעֹז לו באלהים כל הימים וַיִּשָּׁעֵן ברחמיו וברוב חסדיו כי לא יטשהו ולא יעזבהו. מדי יום ביומו הוסיף אֹמֶץ בתושיה, זָרַע זֶרַע ההשכלה בארץ, כתב ספרים להרחיב גבול הדעת, ולא יעף ולא יָגַע להשכיל להיטיב לבני עַמו המקשיבים למצותיו. ובעקבותיו יצא גם מעלאַנכטהאָן, לא נתן שְׁנָת לעיניו ולעפעפיו תנומה עד עשותו ועד הקימו את מזמות לבבו להושיב את ההשכלה על גַפֵּי מרומי קרת. ובעת ההיא שלח נשיא זאַקסען את מעלאַנכטהאָן לעבור בארצו לארכה ולרחבה, לְבַקֵר את בתי התפלות ואת בתי הספר, לתקן את חסרונותיהם ולגדור את פרצותיהם, והאיש היקר ההוא לא חשך מכל עָמל ותלאה נפשו עד אשר מלא את פקֻדת שולחו וַיְחַזֵק כל בֶּדֶק בבתי התפלות ובבתי הספר ההם —. ועל ידי שני האנשים הגדולים ההם (לוטהער ומעלאַנכטהאָן), פָּשְׁטָה הרעפֿאָרמאַטיאָן בכל עיר ומדינה, עד כי רגזו מפניה כל נשיאי הארץ, נשיאי המדינה ונשיאי הכנסיה הדתית, ויתיצבו לקראתה בַּעֲבִי גַבֵּי מגנם בעת אשר התאספו ראשי העם וראשי הכהנים בעיר שפייער לַמְתִּיק סוד, וביד חזקה וזרוע נטויה גזרו אֹמֶר לבל יָעוז עוד אנוש לעשות חדשות בהליכות הדת, ולהלֶקח החָדש אשר הורה לוטהער ומרעיו לא יהיו עוד מַהלכים בארץ, ולא יהיה עוד לאבן נגף להמנהגים הישנים אשר בכנסית הקאַטהאָלים. אך נשיאים רבים בעלי ברית לוטהער ומכבדיו, רעמו פנים וַיֵּרָגְנוּ על הגְזֵרה הקשה ההיא, גם מלאכי ערים רבות מערי

המטלכה

הממלכה התלוננו על הדבר הזה, וְכֻלָּם יחד הִתְנַגְּדוּ (פראָטעסטירטען) על המשפט החרוץ ההוא בכתב ובעל פה. מהיום ההוא והלאה נקראו תלמידי לוטהער ההם, וכל הנוצרים אשר שִׁברו את על הפאפסט מעליהם, בשם מתנגדים (Protestanten). ויהי כבוא דברי המתנגדים ההם אל הקיסר, לא שעה אליהם ולא אבה להטות להם אֹזֶן קשבת, וכל הנשיאים המתנגדים גם כל אזרחי ערי הממלכה קצפו קצף גדול ויאמרו לעשות אגודה אחת וקשר אמיץ לעמוד על נפשם בחרב בכל עת מצוא, אך לוטהער ומתי סודו, לא נתָנום לעשות כדבר הזה, באמרם „כי לא בחרב ולא בחנית תקום הדת על תִּלָּהּ, וחֵטא יחטא האדם אשר יקנא קנאת ה׳ בסערת מלחמה וּבְשֶׁפֶךְ דְּמֵי אדם — ״.

§ 507. בראשית השנה הבאה קרא הקיסר עצרה, ויְצַו לכל שרי המלוכה ולכל ראשי הכהנים והעם להתאסף יחד בעיר אויגסבורג *), וגם הקיסר בהודו הופיע בעיר ההיא וישב בראש האספה הגדולה והמפֹארה הזאת. והנשיאים המתנגדים גם כל האזרחים ההולכים בתורת לוטהער, הגישו לפני האסֵפה את ספר הַתּוֹדָה (Confession) אשר כתב מעלאַנכּטהאָן בלשון רומאית ובלשון אשכנזית ואשר סמך לוטהער את ידיו עליו וירצהו, בספר ההוא הוכיחו המתנגדים כי חלילה להם ליסד כנסיה חדשה, וכל ישעם וכל חפצם רק להשיב את הכנסיה הישָׁנה על כנה ולהסיר ממנה את חֶלאתה אשר טָפלו עליה מוֹרֵי שקר. הספר ההוא אשר דעת שפתיו ברור מִלֵּלוּ, יכלכל בחֶלקו הראשון את משפטי העוואַנגעליום וחקותיו, והכותב שִׂכֵּל את ידיו לְקָרֵב אותם אל משפטי דת הקאַטהאָלית ככל אשר היתה לאל ידו, אך בחָלקו השני גלה ברוח משפט וברוח נכון את המנהגים הרעים ואת הדעות הנשחתות אשר הם מתנגדים להדת. אחרי אשר נקרא ספר התודה ההוא באזני כל העדה, נועצו כל בעלי האסֵפה לב אחד לכתוב ספר בנגדו להוכיח בו כי כל חֻקי דת הקאַטהאָלית וכל מנהגיה אמת צדקו יחדו ואין בהם נִפתל ועִקש, ואחרי כן יִבְחרו נשיאים וכהנים ראשים משתי הפלגות והיו לאגֻדה אחת לתתור בכל עוז לחַבר את שתי הכנסיות הנפרדות לכנסיה אחת כבראשונה. אך הספר אשר כתב עק וכהני הקאַטהאָלים חבֵריו, היה קְצַר יד להרוס את השָׁתוֹת אשר יָסַד מעלאַנכּטהאָן בספרו, ומה גם בספר אשר כתב אחרי כן וַיְכַנֵּהוּ בשם התנצלות (אַפּאָלאָגיע). גם אגֻדת הנשיאים והכהנים לא הִצליחה לְחַבר את הכנסיות הנפרדות, יען כי הפאַפסט לא אבה לְוַתֵּר מֵרֵעוּתָיו כמלוא השערה, גם לוטהער לא נסוג צעד אחד ממסִלתו אשר סָלַל בהליכות הדת, עד כי אָפֵס עוד כל תקוה לחַבר את שתי הכנסיות ההן באֹמר ודברים כי אם בחרב ובמלחמה —. אז חָרצה האסֵפה משפטה כי מָוֶת בלֶקח הכנסיה החדשה, וכל חֲבֵרֶיהָ יִבָּדְלוּ מתוך הנוצרים ולא יבואו בְקָהָל להם. ויחר אף נשיאי

הכנסיה

*) אויגסבורג עיר הבירה בגליל שוואבען ונייבורג אשר למדינת באייערן, בין נהר לעך ונהר ווערטאך. העיר הזאת התכוננה מקולוניא רומאית אשר יסד הקיסר אויגוסט י״ג שנה לפני לדת הנוצרי. ומימי לודוויג החסיד נפלה ירושה להערצאג משוואבען, והיא עיר תהלה ועיר משוש מני אז ועד עתה.

הכנסיה החדשה וכל הנלוים אליהם, ויעזבו את אויגסבורג וישובו איש איש לביתו. ויהי אך יצא יצאו משערי העיר, גָזרה האסֵפה עליהם משפט מָוֶת, ועל כל המחזיקים בבריתם הטילו חֵרֶם נורא מטעם הקיסר ושריו וראשי הכהנים, והחרם ההוא ירבץ על ראשם עד אשר ישובו מדרכיהם. אך נשיאי הכנסיה החדשה לא פָחדו ולא יָראו ממשפט המות אשר נתתך עליהם, ויותר מִכֻּלם נִצב לוטהער כמו נֵד ולבבו לא נָע ויבטח כי לא יְאֻנה אליו כל רָע — *).

ד) אולְרִיךְ צְוִוינְגְלִי.

§ 508. לְדַעַת בעלי הכנסיה החדשה, נִקרעה אז כְּנֵסִיָתָם בארץ אשכנז וַתֵּחָץ לשתים: לכנסית לוטהער, ולכנסית צווינגלי, ולא התאחדו עוד עד היום הזה —. אולְרִיךְ צווינגלי נולד (בשנת ה׳א רמ״ד 1484) היה גבר חכם בעוז וכהן בעיר ציריך. נפשו אִוְּתָה וַתִּבְתַּר וַתִּקְרַב את משפטי הרעפובליק וכל דרכיה בהנהגות המדינה. ארחות הכהנים הקאטהאלים מָרוּ וְעָצְבוּ את רוחו, וַיִּלָּחֶם בם באף ובחֵמה. כל המתו שָׁפַךְ על האיש בערנאַרין זאַמזאָן אשר מָכַר ספרי סליחה בארץ שווייץ כמטעצעל בארץ אשכנז, וכל אשר עשה לוטהער לטעצעל כן עשה גם הוא להאיש הסוחר ההוא. גם על השווייצארים עורר שוט לשונו על אשר יִתְמַכְּרוּ לעבור עבודת הצבא בארצות נכריות ומארץ מולדתם יסור לבם —. צווינגלי הלך בארץ שווייץ במסלה ההיא אשר הלך לוטהער בארץ זאקסען, ובכל זאת נִפרדו איש מרעהו בדברים אחדים: לוטהער גָבר ממנו בידיעות דתו ואמונתו, וראשית מעשהו לתקן אותן ולהסיר כל בריליהן כפי דֵעו, וצווינגלי גבר ממנו בידיעות התבל ודרך ארץ, ויתאמץ לתקן את מדות בני עַמו ועלילותיהם בין איש לרעהו

*) לוטהער בישרת לבבו הטה חסד ליהודים ויצו לכל המחזיקים בבריתו לבל ירדפו אותם בגלל תורתם ודתם כהקאטהאלים וכהגיהם הקנאים העזים, ולעומת זה צוה גם את היהודים לבל יתנו את כספם בנשך ובמרבית, ובדברים קשים ונמרצים כדרכו שם מכשול עונם זה נגד פניהם, וימריצם להמיר את משלח ידיהם בעבודת האדמה ובמלאכת יד, למען ישבעו לחם ויהיו טובים. אולם לעת זקנתו (אשר שבעה ברעות נפשו, ורוח רעה בעתתהו —) דבר לפעמים דברים רעים על היהודים (מטעם לא ידענו שחרו —) ויאמר: „דען יודען מוס מאן עהרען אבער ניכט ערנעהרען". גם יעץ להנוצרים יהרוס את בתי תפלות היהודים —. והדברים ההם אשר דבר במר נפשו וחמת רוחו בעת אשר סרה מעליו רוחו הטובה, נהפכו לכלי משחית וכלי מות בידי נשיא הפראטעסטאנטים ושרי המדינות לשחת את היהודים, כי בכל עת אשר ראו כי מרעת היהודים כסף תועפות למו, הרעו להם וישחיתום וינצלו אותם —. אך בכל זאת היו להם בחצריהם יהודים חכמים (האזיודען) אשר הרבו כבוד עשרם ואשר למענם לא שלחו ידם גם בכל היהודים החוסים בצלם. הנכבד בין היהודים החצרנים (האפלינגע) ההם, היה האיש ליפאלד בעיר ברלין בימי ממשלת הנשיא הגדול געארג. כי היהודי ההוא היה נכבד מאד בעיני הנשיא וינשאהו על כל השרים. אך כספו וזהבו היו בעוכריו, כי אזרחי ברלין הנצמדים להבלי שוא, קנאו בו קנאה גדולה מאד, ויחפשו עליו עלילות להפילו במהמורות. אך לשוא היה כל יגיעם, כי הוא היה איש צדיק וישר וכל מעשהו באמונה. אז התנכלו הזדים ההם ויוציאו עליו דבה כי מכשף הוא, ואחת דתו להמית. והנה מהרה קל פרצו מלאכי שחת בבית האיש הצדיק הזה ויכהבוהו לבית המשפט ושם דשו את בשרו בעקרבים ויענוהו בכלי מענים (פאלטער) עד אשר נשברו כל עצמותיו והתפרדו כל אבריו וימת. אך גם אז לא שבעו עוד המרצחים ההם נקם, וינתחו את גויתו לנתחים, מקצתם תלו על עצים בראש כל חוצות, ומקצתם שרפו באש ויזרו את אפרם לכל רוח. אשת הקדוש הזה ובניו נסו לעיר וויען ויגישו את משפטם לפני הקיסר מאקסימיליאן, אך הוא לא עשה שפטים במרצחים ההם, רק צוה להודיע לו איך היה הדבר —. והנשיא געארג שפך כל חמתו על כל היהודים ויגרשם מארצו, והם התגוררו בצללים ויתהלכו מעיר לעיר וממדינה למדינה, רבים התגוררו בבאהמען ומאהרען, ורבים באו עד ארץ פאלען וישבו בתוכה.

לרעהו, יתר הרבה מאשר התאמץ בתקוני הדת ובדברים אשר בין איש ובין אלהיו — . צווינגלי פּנה בחוזק יד את צלמי קרושיהם בבתי התפלות, הסיר את הצלבים (קרייצע), את הנרות והלפידים, את המזבחות וכלי העגב מכל הבתים ההם, גם צוה לאכול את לחם מחוקקם כמשפט הנוצרים בראשית ימי הוסד דתם. אך על דבר הלחם ההוא לחם לוטהער את צווינגלי בחזקה, וגם אחרי אשר הצליח פיליפפ נשיא העססען להביא את בעלי ריב ההם לעיר מארבורג לבעבור עשות שלום ביניהם, לא נשבת הריב. כי לוטהער היה קצר אפים ומהיר חמה ויהדוף את צווינגלי באיבה, ויתנהו לפני בן בליעל ובן לא אמן — . ומני אז נפרדו תלמידי לוטהער מתלמידי צווינגלי, ויהיו לשתי כנסיות שונות כל הימים — .

§ 90. בארץ שווייץ רבתה המהומה על אדות צווינגלי ולקחו החדש כאשר היתה כן בארץ אשכנז אדות לוטהער ולקחו: עיר ציריך, באזעל, בערן, שאפפהויזען, רהיינטהאל ויתר גלילות שווייץ, החזיקו בלקח צווינגלי בכל נפשם ומאדם; ובנפות אפפענצעל, גרובינדטען, ס"ט גאללען, גלארוס ויתר הנפות התעשקו בעלי הכנסיה העתיקה עם הכנסיה החדשה, ויהי ריב ומדון ביניהם כל הימים. אך בגליל שווייץ, אורי, אונטערוואלדען, לוצערן וצוג נשארה כנסיה הקאטהאלית על תלה בכל תקף כבראשונה, כי הכהנים אשר בחמש נפות ההן התיצבו בעבי גבי מגנם לגרש את לקח צווינגלי מהסתפח בנחלת הרעים והאכרים יושבי הנפות ההן, גם נתנו רשיון ליושביהן לעבור עבודת הצבא בארצות נכריות בעד בצע כסף, תחת אשר צווינגלי הזהירם בכל האזהרות לבל יעשו כדבר הזה, ועל כן דבקו בכהנים הקאטהאלים ובכל דרכיהם ויחזיקו במעוזם, ואל צווינגלי ולקחו לא שעו ויתנו לו כתף סוררת. וחמש נפות ההן כרתו ברית עם עסטרייך ולא נתנו לכל דבר חדש מהלכים ביניהן, וירדפו בתוכחות חמה את כל בעלי ברית צווינגלי, ולעומתן באו גם בערן וציריך בברית יחדו ללהום את צוררי צווינגלי ולקחו החדש, ולהתחזק בכל לבבם ובכל נפשם להרחיב את הכנסיה החדשה, להגדילה ולהאדירה ולשום אותה שלטת בארץ, כן רגשו יושבי ארץ שווייץ, וכל אדם לא עצר כח להשקיט את הסער הגדול ההוא בדבר שפתים רק בחרב ובחנית, וצווינגלי הוסיף עוד להגדיל את סערת הארץ ההיא בחשבו מחשבות להפוך משרש את הנהגות המדינה, ולתת לגלילות בערן וציריך יתר שאת ויתר עז על כל יתר הגלילות — . גם הכהנים אשר לשתי פלגות ההן היו פחם לגחלי אש המלחמה, כי הם רבו איש את רעהו בחזקה, שפכו זה על זה חרפות וגדופים מרבה להכיל, ויאזרו זיקות הנקמה והמלחמה בלבות המון העם הסרים למשמעתם. פטרי המדון היו אזרחי ציריך ובערן, הגלילות החזקות בכל ארץ שווייץ, כי הם סגרו את דרכי המסחור גם לא נתנו להביא אכל נפש אל חמש הגלילות אנשי מצותם, ובדבר הזה העלו עליהם את חמת בני הגלילות ההן עד להשחית, ויתגרו איש איש את כלי מלחמתו בסתר, ופתאם לפתע פרצו בגבול ציריך בחרב נוקמת. אז נבהלו אלופי

צירך, וכל יושביה שערו שער על שד פתאם כזה, ויותר עוד רָבתה עצבתם ומגורתם בראותם כי אזרחי ב ע ר ן בעלי בריתם לא באו לעזרתם. ובכל זאת התאוששו מהרה קל ויאמצו את לבם, וכאלפים איש גבורי חיל שולפי חרב יצאו למלחמה לקראת אויביהם הרבים והעצומים מהם ארבעתים, וגם צ ו ו י נ ג ל י הלך עמהם לחַזק את ידיהם ולאַמץ את רוחם בדבריו הנמרצים, ומלחמה כבֵדה התלקחה ביניהם על יד ק אַ פ פ ע ל, וַיִנָגְפו גבורי צ י ר י ך לפני אויביהם, ויפלו ראשי הגבורים המחזיקים בתורת צווינגלי בכל עֹז, וגם צ ו ו י נ ג ל י נפל אז לפי חרב במערכה בשדה, והאויבים כִּלו את חמתם בִגְוִיָתו המֵתה ויתעללו בה וַינַבלוּה, ולאחרונה שרפו אותה באש, וַיְזָרוּ את אפרה לכל רוח. אחרית המלחמה ההיא היתה נסבה כי במקומות רבים אשר מצאה שם תורת צווינגלי קֵן לה, גָברו בעלי כנסיה הקאַטהאָלית וישובו ויכוננו שם את כנסיתם על תִּלָהּ, ואזרחי ארץ שווייץ נפלגו לשתי כנסיות כל הימים —.

---

2. מלחמות בית האַבסבורג עם הצרפתים.

§ 510. מימי קיסרי רומא הקדמונים וק א ר ל ה נ ד ו ל, לא קם מלך גדול רב ושליט כהמלך ק אַ ר ל החמישי, כי בהיותו עוד י ל ד קטן היה כבר אדון ומושל בארץ ה ש פֵ ל ה (נידערלאַנד) *) ארץ טובה ורבתי בעושר, אשר נפלה לו יְרֻשה מאת אביו (ה״א רע״ו 1516). בהיותו נ ע ר ר ך ב שָ נ י ם מָלַך בכל ארץ ס פ ר ד (שפאַניען) (אחרי מות פֿערדינאַנד הקאַטהאָלי אביו זקנו מצד אמו), בכל ארץ נעאַפּעל הברוכה וְהַפּוֹרִיָה, בנפת זיציליא ובכל הארצות החדשות אשר ב א מ ע ר י ק א ו ב ה ו ד ו ה מ ע ר ב י ת (וועסטאינדיען). ובהיותו ל א י ש ירש את כל ארצות ע ס ט ע ר ר י י ך נחלת מלכי בית ה אַ ב ס ב ו ר ג (אשר נתן אותן בידי פֿערדינאַנד אחיו), ועל פי כל נשיאי אשכנז ונסיכיה הֻקם עָל להיות ק י ס ר בארץ א ש כ נ ז תחת מ אַ ק ס י מ י ל י אַ ן אביו הזקן. והנה על פי הדברים האלה ידענו כי בצדק התפאר הקיסר הגדול הזה כי ב א ר ץ מ מ ל כ ת ו ל א ת ב ו א ה ש מ ש כ ל י מ י ע ו ל ם —. הקיסר הזה היה חֲכַם לבב וכביר כֹּחַ שֶׂכֶל, רב פעלים ורב עליליה, במועצות ודעת היתה עינו צֹפִיָה הליכות ביתו והליכות כל ממלכתו, וברוח עצה וגבורה דבר את אויביו בשער, וַיֵצֵא לו שֵם בכל ארצות גוים, ותהִלתו פָרצה עד אפסי תבל וְאִיֵי יָם רחוקים —. בן דורו ואיש רִיבו היה המלך פֿ ר אַ נ ץ ה ר א ש ו ן, מלך צ ר פ ת, איש חַי, יְפֵה תֹאַר וְגֶבֶר חכם בעוז, אשר בגלל אהבתו העזה לחכמה ודעת וַחֲרֹשֶת המעשה, גם בגלל גבורותיו ותחבולותיו במלחמה, היה מְהֻלל מאד, ולו נאוה תהִלה באמת, אך בגלל עריצות נפשו במשפטי המדינה ובגלל רָדְפו אחרי

קארל החמישי
ה״א ר״ס—שי״ח
1500—1558

פראנץ הראשון
הי״א רע״ה—ש״ז
1515—1547

---

*) ארץ השפלה היא ממלכת האללאנד, צפונית מערבית באיירופא, תמונתה כתמונת כף יונית (תמונת משולש), בין נהרות רהיין, מאאס ושעלדע, ותכיל בקרבה השש מדינות האללאנדיות, ושתי מדינות אשכנזיות הנקבות בשם לימבורג ולוקסעמבורג.

אחרי התענוגים וְהִתְמַכְּרוּ לאהבת נשים יפיפיות (Maitressen), היה שָׂנוּא לאפרתים רבים ולאצילי הצרפתים בני עמו. ובין המלך פראנץ הזה והקיסר קארל החמישי היתה קנאה גדולה מאד, ושלהבת אִשָּׁה התלקחה כל הימים ואין מְכַבָּה, כי כל אחד מהם הִתְאַוָּה תאוה להיות שליט יחידי ומלך עליון על כל איירופא, ועל כן תָּרוּ שניהם אחרי עטרת הקיסרית בארץ אשכנז, כי רק על ידה איש מרעהו יאמץ, וירום ונִשא על אחיו בהוד המשרה להיות עליון לכל מלכי ארץ. אפס כי על פי נשיאי האשכנזים ונסיכיה גָבר קארל, ועטרת קיסר אשכנז נוצצה על ראשו, ומהיום ההוא והלאה שנא אותו פראנץ תכלית שנאה, ולא חָשַׂךְ נפשו מכל תחבולה ומזמה להכניע את הודו הנורא ולשבר את גְאוֹן עֻזּוֹ. לרגלי השנאה הגדולה ההיא, פָּרצו ארבע מלחמות גדולות ביניהם, וראשית הנסבה היתה ארץ מאַילאַנד בכל פעם, כי הארץ הטובה והנעימה ההיא היתה בידי הצרפתים מימי מלחמות מאַריגנאַנאָ (ה'א רע'ה 1515), והקיסר קאַרל התאמץ לקרוע אותה מידם, יען כי לפי רעו תֵּחָשֵׁב לארץ אשכנז גם היא, והיא חֵבל נחלתו ככל ארצות האשכנזים. והנה בטרם פָּרצה עוד המלחמה ההיא, הסיתה לואיזע אֵם המלך פראַנץ את בְּנָהּ בקאַרל לבית בורבאָן (Karl von Bourbon) לְבַלְּעוֹ חִנָּם, והוא הִטָּה לדבריה, דברי בָלַע, אֹזֶן קשבת, ויעש נאצות גדולות להגבור המשכיל והעשיר ההוא אשר היה מעוז צרפת ורהב גאותה. וַיִּחַר לקארל בורבאָן ותבער בו כאש חמתו ונקמתו, ויקשור קשר אמיץ על המלך, ואחרי אשר נודע קִשרו אל המלך, בָּרַח מארץ צרפת לארץ אשכנז ויבוא להיכל הקיסר קאַרל החמישי ויהי לו לְשַׂר צָבָא, ובהתחולל סערת המלחמה ההיא, יצא גבור הצרפתים הזה לעשות מלחמה במלך הצרפתים ביד נקמתו העזה. ובכן יצאו צבאות הקיסר ואנשי חילו הרבים והעצומים בחירי בחורי האשכנזים תחת פקודת פרונדסבורג, שאֶרטלין ועוד שרי צבא גבורי חיל כמוהם, והגבור הנערץ קאַרל בורבאָן בראשם, להלחם בחיל מלך צרפת וחיל השווייצאַרים בעלי בריתו. ובימים ההם עשו המלכים מלחמותיהם רק על ידי אנשי חיל הנשכרים בכסף לעבודת הצבא (מיטטהטרופפען), וכל גוי וממלכה לא יכלו לְהִתְחָרוֹת את השווייצאַרים והאשכנזים, כי קנה השרֵפה אשר בידם (האַנדביקסען) גברו על כל כלי נשק האבירים בימים הראשונים. ולפני כלי התותח אשר להם לא עמדו כל מבצרים ומצָרות נשגבות — . במלחמה ההיא נִגפו הצרפתים לפני האשכנזים מַגֵּפה גדולה מאד, ואחרי אשר נשפכו דמים רבים כמים, לקחו האשכנזים בידי אנשי מלחמתם את מאַילאַנד ואת גענויא, והצרפתים נִלחצו לשוב אחור דרך תועפות הררי אֶלֶף (אלפענגעבירגע) — . אפס כי לא נמלאה עוד סאת הצרפתים, כי בדרך מַסָּעָם נפל באַיאַרד (Bayard) ראשית גבורתם חלל, והוא היה בחיר כל האבירים הָעָשׂוּי לבלי חָת וכל דֹּפִי לא נמצא בו, כי אחד מצבא חיל האשכנזים ירה בו כדור עֹפֶרֶת וימיתהו. וקאַרל בורבאן לא שָׂבע עוד נָקם ברחצו פעמיו בדמי הצרפתים אֶחיו ובני עַמּוֹ, על אדמת איטליא, וילך עוד בראש חֵיל הקיסר קאַרל ויתנפל גם בארץ צרפת בחרב

ובדם

ובדם, ויבוא בנפות פראוואנסה וַיָּצַר על עיר מַארזייל (Marseille), אך אזרחי העיר לְחֲמוּ כאריות וימטירו עליו ועל אֲגַפָּיו מָוֶת ואבדן עד כי נלחץ לעזוב את ארץ צרפת מבלי השביע עוד את נפשו השוקקה לנקמה.

511 § והמלך פֿראַנץ שמע את המַגֵּפָה אשר היתה בחילו, וַיֵּנָאֵץ, ונפשו אִוְּתָה להשיב נקם לצריו ולשוב ולקחת מיד הקיסר קאַרל את מאַילאַנד ואת גענויא אשר קרע מידו ביום קרב ומלחמה. וימהר ויצא בכבודו ובהדרו בראש צבאות גבוריו מְלֻמְדֵי מלחמה ונושקי כלי נשק טובים, ויבוא ארצה איטליא. אך מצודת פאַוויאַ נִצבה לו לשטנה בדרך, כי אזרחיה התיצבו לקראתו ביד חזקה ובזרוע נטויה ויעצרוהו מִלֶּכֶת הלאה למחוז חפצו, ובין כה וכה הצליח קאַרל בורבאָן לאסוף בארץ אשכנז אנשי חיל חדשים גם להתחבר עִם פעסקאַראַ (Pescara) שר צבא הספרדים ועם חילו הגדול, אך עד מהרה תַּם הכסף וְאָזַל הלחם במחנה האשכנזים והספרדים, ובמחנה הצרפתים היה שָׂבָע גדול ולא חסר כֹּל למו. בעת צר ומצוק ההיא מצא קאַרל בורבאָן גם פֿרונדסבורג תואנה לְאַזֵּר זיקות הַקְּרָב ותשוקת המלחמה בלבות אנשי חילם באָמרם אליהם כי אם נָפול יפלו פתאֹם על הצרפתים אז ימצאו שלל רב וימלאו אמתחותיהם זהב וכסף וכל הון יקר, ושבירי מלחמה ההם אשר אין עינם ולבם כי אם על השלל והבזה ואשר היו גם רעבים וצמאים, מִהרו ויתנפלו בלילה על אויביהם על יד פאַוויאַ (ה"א רפ"ה 1525) ויתגברו על הצרפתים ויכום ויכתום עד חרמה, וגם המלך פֿראַנץ נפל בשבי וַיִּתָּפֵשׂ חי בידי קאַרל בורבאָן בן ארצו ועבדו לפָנים, ויובא לעיר מאדריד בְּתֹר שבוי חרב. במלחמה הכבֵדה ההיא נפלו עשרת אלפים איש מבחורי הצרפתים על מרומי שדה, או טבעו במצולות גַּלֵּי נְהַר טעסין (Tessin). והמלך פֿראַנץ היה כשנה תמימה בשביה עד כי נִלחץ לְהֵעָתֵר אל דברי הברית אשר שָׂם הקיסר קאַרל לפניו, וְלַמְרוֹת רצונו וּלְמֹרַת רוחו נשבע לבל יוסיף עוד ללטוש עיניו על מלוכת מאַילאַנד ולתת את ההערצאָגטהום בורגונד בידי הקיסר —. ואחרי אשר נתן עוד המלך פֿראנץ את שני בניו לערבון ביד הקיסר, שֻׁלַּח לחפשי וישב צרפתה. אך כמעט אשר הִצִּיג את כף רגלו על אדמת צרפת, בשנת ה"א רפ"ז (1526), ותשב רוח גבורתו ותחייהו, וַיִּנָּחֶם על שלום החרפה אשר השלים עם אויבו, גם הפאפסט חִזק את ידיו, וישלח דברו אליו וַיַּתִּירֵהוּ מן שבועתו אשר נשבע להקיסר בעת צרתו, יען כי רק בפיו ובשפתיו נשבע ולבו לא היה עִמּו, גם כרת ברית קדש (הייליגע ליגאַ) עִמּו ועם מלך ענגלאַנד ונשיאים אחדים מנשיאי איטליא להציל את ארץ איטליא מכף הקיסר קאַרל וּמֵעַל הספרדים —. והנה עד מהרה נשמע שנית קול תרועת מלחמה בשערי איטליא, וסערת הַתֻּפִּים נשמעה שנית בערי ארץ אשכנז לאסוף אנשי חַיִל, בעד בצע כסף, והאשכנזים שמחו מאד בשמעם כי המלחמה ההיא ערוכה על הפאַפסט ואגפיו שנואי נפשם, והמונים המונים מהמחזיקים בתורת לוטהער נָהרו מכל הערים ומכל עֲבָרים לקחת נקמה ולעשות מלחמה בהפאַפסט, עד כי אחרי ימים מעטים נאסף חיל רב ועצום תחת

דגל

דגל פרונדסבורג שר הצבא, והוא הוליך אותם דרך תַּלְפִּיּוֹת הררי אלף ויתחבר עם קאַרל בורבאָן ועם אנשי חילו. אך גם בפעם ההיא תַּם הכסף וְאָזַל הלחם במחנה האשכנזים,ושכירי המלחמה ההם קשרו קשר אמיץ ויתפרצו מפני אדוניהם שרי הצבאות, והקשר ההוא נגע עד נפש פרונדסבורג ויאחזהו השבץ וַיֵּאָלֵם, ועד מהרה נפל שדוד ביד המות. ואנשי החיל הֵאִיצוּ בקאַרל בורבאָן להביאם אל שערי רומא להלחם עליה, והוא נתן להם את שאֵלתם. וביום הששי לחדש מאַי בשנת ה"א רפ"ז 1527 עָלוּ האשכנזים והספרדים בסערת מלחמה על חומת רומא.והפאַפסט בראותו כי לא בחרב ולא בחנית יושיע את נפשו ואת עידו מידי ההמון הזה, נסה גם הפעם את נשק האמונה אשר היה בקסם בידי ההולכים לפניו משנות דור ודור, ויקלע את החרם הגדול אל ראש קארל בורבאן, אשר אמְנם לא רצ̇ין את גלגלתו, אבל כדור עופרת בא ויקח את נפשו. כאשר בא בראש חילו לבקוע את העיר, והספרדים והאשכנזים אשר לא נפגעו מֵחִצֵּי החרם ואשר נשארו בלי שר צבא ובלי נְגִיד מלחמה, בנפול קאַרל בורבאן נגידם ושר צבאם, התפרצו כפרץ מים זידונים בשערי עיר רומא, ויעשו בה הרג רב ואבדן נורא. חרבם הגדולה אכלה בְּשַׂר אבירים לָשֹׂבַע, ואת חִצֵּיהֶם השנונים הִשְׁכִּירוּ מדמי אפרתים ואצילים. בזדונם הרסו היכלי העשירים, נתצו את בתי הנדיבים, וַיְשֹׁסּוּ ויחמסו ויגזלו וישללו שלל ויבוזו בז, גם פרצו בידים מלאות דָם בבתי התפלות וישדדו את כל כלי הכסף וכל כלי הזהב אשר בתוכם וַיְנַצְּלוּ אותם, וגם את עֶדְיִ צלמי קדשיהם וקדושיהם הַמְשֻׁבָּצִים בזהב ואבני חֵפֶץ בָּזְזוּ להם הגדודים העריצים ההם. ופריצי האשכנזים אחרי מַלאם אמתחותיהם אָשָׁם ואחרי עשותם כל תועבות ה' אשר שָׂנֵא, התחפשו בבגדים ויסובבו בַּשְּׁוָקִים ובחוצות רומא וישפכו בוז ולעג וקלסה על ראש הפאפסט וקדושיו, ויהתלו בהם כְּהָתֵל באנשים נבזים ושפלים פליטי אדם וחֶלְאַת בני איש. הכופרים הנאמנים אשר בדור ההוא, יעידו ויגידו פה אחד כי יותר מאשר הֵרֵעוּ הגאָטהים והוואַנדאַלים לפני אלף שנים לעיר רומא וליושביה, הֵרֵעוּ גדודי קאַרל החמישי קיסר רומא וְעַם הקאַטהאָלים בעת ההיא לעיר קדשם ולבעלי דתם ובני עַמָּם —. והפאַפסט קלעמענס השביעי ראה כי כלתה אליו הרעה ואין מִקְוֶה לְהִמָּלֵט מידה, וַיֵּאוֹת לכרות ברית שלום עם גדודי השודדים והמרצחים ההם, וכל אשר לו נתן להם בעד נפשו, ועד מהרה נָס מעיר רומא להסתר במסתרים עד יעבור הוות. ויהי כשמוע הקיסר קאַרל את כל אשר עשו צבאותיו לרומא ולהפאַפסט, ויתראה כמתקצף ומתעצב על עלילות רֶשַׁע ההן, אך בקרב לבו שמח בִּנְפֹל אויבו וּבְהִכָּשְׁלוֹ —. אך בין כה וכה התגברו הצרפתים וילכדו ערים רבות באיטליא העליונה (ה"א רפ"ח 1528), ואחרי כן נסעו אל נעאַפעל לקחת אותה מיד הספרדים. אמנם פתאֹם היתה מַגֵּפָה (פעסט) בקרב מחנה הצרפתים, וגם חצי מחנה האשכנזים ספו תמו בעיר רומא בְּהִתְמַכְּרָם שם לתענוגות בשרים ותאות נתעבות, ועל כן הִתְאַוּוּ גם הצרפתים גם האשכנזים להשבית את המלחמה, וַיִּנְהוּ אחרי השלום, ועל פי הגבירה מאַראַרעטא דודת הקיסר, והגבירה

לואיזע

לואיזע אם המלך פֿראַנץ, יצא דבר השלום לאור בעיר קאַמבעראַיי, הוא השלום הנודע בשם שְׁלוֹם הנשים בקאַמבראַיי *) (Cambray) (ה'א רפ"ט 1529), ועל פי השלום ההוא נִער המלך פֿראַנץ את ידו ממאַילאַנד, וישקול שני מילליאן שקל כסף להקיסר קאַרל בעד חֵרות שני בניו אשר היו לערבון בידו, וקאַרל נתן לו בְאַוַת נפשו את ההערצאָגטהום בורגונדיא. אחרי כן כרת גם הפאַפסט ברית שלום עם נשיאי איטליא אנשי ריבו, ואת הקיסר קאַרל עִטר בעטרת לאָמבאַרדיא ובעטרת קיסרי רומא, ובשכר זה הבטיח לו קאַרל להכרית את כל בנים כֶּחָשִׁים ההולכים אחרי תורת לוטהער ורעיו מקרב הארץ, ולהשיב את נסיכי בית מידיצי (Mediceer) הנגרשים אל נויהם ואל נחלות אבותיהם לעיר פֿלאָרענץ כבראשונה. והנה את ההבטחה האחרונה הזאת קִיֵם הקיסר וישב את בני בית מידיצי לארצם; פֿלאָרענץ נלכדה, וכנסית החפשית אשר נהיתה בה מעת גלות המידיצים, ספה תמה מן בלהות; אך את ההבטחה הראשונה לא הקים הקיסר, יען כי קצור קצרה ידו גם ידי כל מלכי ארץ להכרית את כל ההולכים בתורת לוטהער וחבריו ולְכַנֵס את כל הנוצרים תחת כנפי כנסיה אחת, כנסית דת הקאַטהאָלית.

512. § אך בכל זאת לא חָדַל עוד המלך פֿראַנץ מֵחֲשוב מחשבות לשוב ולקחת לו את מאַילאַנד לאֲחֻזַת עולם, ועל כן בא בְמָסורת ברית שלום עם הישמעאלים לבעבור יעזרו לו להלחם בהקיסר קאַרל ולקרוע מידו את ההערצאָגטהום היפה והנעימה ההיא. והנה בעצם השנה אשר לכד הקיסר בתעצומות עוזו את טונים וַיְגַדַע את זרוע האַיראַדדין באַרבאַראָסאַ נְשִׂיא הקאָרזארים אשר שלח בים התיכון אניות איבה לשלול ולשדוד את כל עוברי ארחות הים ההוא, גם הוציא עשרים אלף נוצרים מסבלות ועבדות לְחֵרות, בעצם השנה ההיא מִהר המלך פֿראַנץ וַיֵדֶא כנשר ויפרוש כנפיו על איטליא העליונה, ובטרם בִּצַע את מעשהו במאַילאַנד, לכד את סאַוואָיען ואת פיעמאָנט אשר נשיאם (הערצאָג) היה שאר בשר להקיסר קאַרל ובעל בריתו. אך לתקופת השנה עָמַד קאַרל וַיָמָר לפֿראַנץ את פעולתו אל חיקו, ויתנפל עם חילו הגדול בארץ צרפת במחוזות פראָוואַנס (ה'א רצ"ו 1536). אולם שר צבא הצרפתים, הוא הקאָנעטאַבל **) מאָנטמאָרענצי, חָש לעזרת מַלכו ויחריב את כל המקומות אשר בין נהר רעהאָנע ובין מַעברות הררי אלף, ועל פי הדברים האלה הביא רעב גדול וחליים רעים ונאמנים במחנה הקיסר קאַרל, עד כי נִלחץ הקיסר לעזוב את צרפת ולשוב אל ארצו אחרי המגפה הגדולה אשר היתה באנשי חילו. וכל עַמֵי הנוצרים קָצפו קצף גדול על המלך פֿראַנץ בגלל אשר

ההתחבר

---

*) קאמבריי (קאנגברא) עיר הבירה ומבצר בגליל צרפת הצפונית על נהר שעלדע, משנת ה'א שנ"ה—תכ"ז 1595—1667 היתה העיר הזאת בידי הספרדים ואחרי כן נספחה לארץ צרפת כבראשונה.

**) קאנעטאבל, שר הארוה (גראסשטאללמייסטער) בימי קיסרי רומא גם בימי מלכי צרפת הראשונים, אך בימי המלכים החדשים בצרפת היה הקאנעטאבל לשר הצבא המצביא את חיל היבשה

התחבר אל הישמעאלים הפראים המשחיתים את ארץ איטליא התחתינה ואת איי ארץ יָוָן. אז התעורר הפאַפסט פויל השלישי (Pawl III) לעשות קץ להמלחמה השלישית ההיא, ויתאמץ לעשות פשרה בין הקיסר והמלך "כי ראה כי את שני קצותיו אכלה אש, באשכנז הֵסִיב לוטהער את לב מאמיניו אחורנית עד כי בגדו בו, ובאוננגארן פושטים התוגרמים את ממשלתם, ומלך צרפת בכור למלכי הנוצרים דבק אחריהם וְכָרוֹת עמם ברית, ועל כן נפל הפאַפסט בעיניו מאד, ולא הלך כפעם בפעם לקראת הָעָרמה, כי אם בקש לעשות שלום אמת בין מלכי הנוצרים, וְחֶפְצוֹ הצליח בידו כי על פיו כרתו הקיסר והמלך בעיר ניצצא בשנת ה'א רצ"ח 1538 ברית מנוחה", ויחליטו להשבית את המלחמה עד עשר שנים, וביד כל אחד מהם תשארנה הארצות אשר לכדו (עד היום ההוא) בחרבם ובקשתם, וכל יודעי בינה לעתים האמינו כי הקיסר והמלך (אשר ראו איש את אחיהו בתרועה ופה אל פה דברו יחדו) כאוהבים וְרֵעִים, לא יוסיפו עוד לשאת זה אל זה חרב וברית שלומם לא תמוש לעולם. גם הקיסר קאַרל האמין כי פֿראַנץ לא יָפֵר עוד את בריתו אתו וישמור את הבטחתו, ועל כן עָבַר בשנה השנית דרך עיר פ אַ ר י ז אל ארץ השפֵלה להשקיט את המרד אשר נהיה אז בגענט *), כי דִמָּה כי דרך עיר אוהבו ובעל בריתו הוא עובר. אך ברית שלום ההוא לא היה לאֹרך ימים, כי פֿראַנץ הפר את הברית לרגלי התואנה הזאת. כי בשנת ה'א ש'א 1541 נסע הקיסר קארל פעם שנית לאפריקא להצמית את הקאָרזאַרים שודדי הים אשר באַלגיר השודדים את כל יורדי ים התיכון באניות כאשר עשו לפני זה יושבי טונים. אך הסערות והסופות, זִרְמֵי הגשם וּמְטָרוֹת עוז בימי הסתיו ההם, גם מלחמות האויבים אשר נִלחמו בו בִבְצוֹת ובמקומות יָוֵן מצולה, נצבו לו לשטן בפעם הזאת. אניות מלחמה רבות התפוצצו על שִׁנֵּי הסלעים בעזוז יד הסערות הגדולות המתהוללות בעת ההיא, גם מַגֵפה גדולה היתה באנשי חיל הצבא, עד כי נלחץ הקיסר — אחרי הִתְעַנוֹתוֹ עֱנוּת נוראה כאחד מעבדיו הקטנים — לשוב בחֶרפה ובלב אנוש לארצו ולמולדתו. הַמַּפָּלָה הגדולה ההיא, הִרְהִיבָה בנפש המלך פֿראַנץ הוחלת ותקוה להאמין כי בפעם הזאת יתגבר על אויבו ויכניעהו תחת רגליו. ועל כן הֵחֵל ללחום את הקיסר קאַרל בּ פ ע ם ה ר ב י ע י ת (ה'א ש"ב—ש"ד 1544—1542) ובעזרת שלטון הישמעאלים איש בריתו וגבר עמיתו, גם בגבורות ישע ימין ד אֶ נ ע מ אַ ר ק ו ש ו ו ע ד ע ן אנשי שלומו, התנפל פתאֹם בחמשה מקומות שונים על הקיסר: ב ס פ ר ד, ל ו ק ס ע מ ב ו ר ג, ב ר אַ ב אַ נ ט, פֿ ל אַ נ ד ע ר ע ן ו מ אַ י ל אַ נ ד. אך כל אלה לא היו לעזר ולהועיל להמלך פֿראַנץ! כי קאַרל הגבור ובעל התחבולות, ושרי צבאותיו גבורי החיל, גם הצלחתו הגדולה, הִשִּׂיאוּ מהוטת מָוֶת ומגפה נוראה בחיל פֿראַנץ, וַיֵדֶא כנשר להחריד גם את פאַריז בירת צרפת

*) גענט (גאנד) עיר הבירה בגליל פלאנדערן מזרחית ל א ר ץ ב ע ל ג י ע ן על נהר שעלדע ונהר ליס, תבנית משולש לה והקיפה ארבע פרסה, ועל ידי תעלות רבות אשר בתוכה יתחלק לשבעה ועשרים איים.

צרפת ולשום אותה הֲדוֹם לרגלי נצחונו . ויחרד פְּרַאנְץ וַיִּלָּפֵת , וימהר לעשות שלום ולכרות ברית עם קַארל (ה"א ש"ד 1544) , ומהיום ההוא והלאה היה להקיסר קארל ולבניו אחריו , בני בית האַבסבורג , יתר שאת ויתר עָז באיטליא על צרפת באין פוצה פה ומצפצף — . לתקופת שלש שנים מת פְּרַאנְץ הראשון , ובנו היינריך השני ישב על כסא מלכותו ויצא בעקבותיו , והנה המלך היה כרת ברית עם נשיאי אשכנז ההולכים בתורת לוטהער , ויעזור להם ללחום את מלחמת תורתם ודתם עם הקַאטהאָלים , אך בצרפת ארץ ממלכתו רדף בחרב וברע את כל המחזיקים בתורת לוטהער — הפכפך דרך המלך הזה וזר מעשהו ! — . ומלחמת צרפת עם בית האבסבורג לא שבתה עוד , כי גם אחרי אשר התנצל הקיסר קַארל את הודו וַיֵּרֶד מכסא מלכותו , התחוללה עוד שנים אחדות מלחמה עזה בין היינריך השני ובין פִּילִיפפ השני בן הקיסר קַארל עד אשר נלאו שניהם במלחמה ויכרתו ברית שלום בשאַטאָ־קאַמבּרעזים (ה"א שי"ט 1559). אמנם אף כי חדלו לְהִלָּחֵם על מרומי שדה . לא חדלו משנוא איש את אחיו בלבבם , והשנאה ההיא היתה ירושה נִצַּחַת בין מלכי בית צרפת ובין מלכי הספרדים מבית האבסבורג — .

---

3. מלחמות הדת בארץ אשכנז .

§ 513. המלחמות הכבדות אשר טִשה הקיסר קַארל את הצרפתים , גם הרעה הנוראה אשר נשקפה על עסטעררייך בתגרת ידי הישמעאלים המתפרצים בתוכה כפעם בפעם למשאות אוחד משרשיה , השיבו אחור את ימין הקיסר מהוציא לאור את הגזרה אשר נחרצה בְּאַסֵפַת אויגסבורג על כל הדבקים בתורת לוטהער להשיבם בחָזקה אל כנסית דת הקַאטהאָלית . אך בכל זאת יצאה מאת האספה ההיא רעה לתלמידי לוטהער בעלי הכנסיה החדשה , כי שרי המלוכה הֵחֵלּוּ להציק את נשיאיהם להשיב לכהני הקַאטהאָלים את נכסיהם אשר הֶחזיקו בהם בחָזקת היד , ועל כן אסף הקורפירשט השליט בארץ זאַקסען והגראַף המושל בהעססען את כל הנשיאים ההולכים בתורת לוטהער לכפר שמאַלקאַלדען אשר אצל יער טהירינגען ויביאום במסורת הברית לעזור איש את רעהו בכל עת אשר תקום עליהם מלחמה על אדות הדת והאמונה (ה"א רצ"א 1531). לתקופת השנה (ה"א רצ"ב 1532) עשה הקיסר שלום עם בעלי הברית ההם בנירנבערג . והוא גם הם הבטיחו נאמנה לבל יוסיפו להתקומם עוד ולשלוף הרב מתער עד אשר תהי אספה חדשה במקום אשר יִבְחַר , ובאספה ההיא ימתיקו ראשי הכהנים ושרי המדינות סוד ויחרצו משפט חרוץ על דבר הכנסיה החדשה ועל תורת לוטהער וכל המחזיקים בה . כי הקיסר הֵאיץ בהפּאַפּסט קלעמענס השביעי לקרוא עצרה ולאסוף את הכהנים הראשים להוציא משפטם על אדות מתנגדי כנסית הקאָטהאָלים — . ברית שלום ההוא אָסר את ידי הפּראָטעסטאַנטים מבלי אשר יכלו לכונן את מַצָּבָם על סֶלַע לבל ימוט ; אך בכל זאת התיר את

ידיהם לתת מהלכים לתורת לוטהער בכל ערי ארץ אשכנז. התועלת היותר גדולה יצאה אז להמתנגדים על ידי הכנסיה החדשה אשר נסדה בעיר ווירטעמבערג על אדני תורת לוטהער, על פי הסבה הזאת: אֻלריך ההערצאָג מווירטעמבערג היה איש קשה, כְּבַד לב וּמְהִיר חֵמָה, את האָנס מהוטטען, אחד מאבירי חצרו ושריו, רָצַח בְּעֶצֶם ידו בקנאתו בו, את אשת נעוריו הֵרַע ויתעמר בה באכזריות לבו עד כי ברחה מפניו, את עַמּוֹ הסרים למשמעתו לחץ מאד ויעבידם בפרך, את רייטלינגען עיר הממלכה לָכַד בלי משפט, ולאחרונה הֵפֵר גם את ברית השלום בארץ, עד כי עלה עליו אף בעלי ברית שוואבען, ויגרשוהו מארצו, וינידוהו מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלתו, וההערצאָגטהום ווירטעמבערג נסבה אל נשיא עסטעררייך וישלוט בה כטוב בעיניו. ארבע עשרה שנה היה אֻלריך נָע וָנָד בארצות נכריות, ותלאות רבות השתרגו עלו על צוארו עד כי קָץ בחייו, ויהי היום ויבוא הנודד ההוא אל הגראף פיליפפ המושל בארץ העססען למצוא בהיכלו מנוח לכף רגלו ולחיות בצלו, ויחמול עליו הגראף וינד לו, וישם על לבו להושיבו לווירטעמבערג ולהושיבו על כַּנּוֹ כבראשונה, ויסע עם צבאות אביריו מְלֻמדי מלחמה ויבוא בארץ שוואַבען ויתגר מלחמה עם בעלי הברית אשר בתוכה ויחלישם לפי חרב, ואת אולריך הביא בשערי ווירטעמבערג, וכל עַם הארץ שכחו את הרעות אשר הביא עליהם ההערצאָג לפָנִים, ויקבלוהו בשמָחות וגיל וַיְלַמְּדוּ אותו אלוף לראשם כבתחלה, גם קבלו עליהם את תורת לוטהער אשר דָבקה בה נפש ההערצאָג בימי עניו ומרודו בהתנודדו על אדמת נֵכר, ובשובו אל נָוֵהו ואל איתנו מִלֹּא את ידי יאָהאַנעס ברענץ ואת ידי יאָהאַנעס שנעפף להורות אותה לכל בני ארצו, ובימים לא כבירים נֶהפכה כנסית הקאַטהאָלית לכנסית לוטהר המיוסדת על העוואנגעליום. גם מבית מדרש החכמה אשר יסד הגראף עבערהאַרט בשנת ה׳א רל״ז (1477), יצאה תורת לוטהער לכל יתר הערים.

514. § אמנם גם מהכנסיה החדשה ההיא יצאו שבטי אנשים ונגעי בני אדם. הַלֶּקֶת אשר הִבִּיעוּ המטַבלים הַמִּשְׁנִים (ווידערטייפער), לא מת גם אחרי מות טהאָמאַס מינצער, כי אנשים רבים מבעלי החברה ההיא אשר גֹרְשׁוּ וְנִכְּאוּ מן הארץ, החזיקו עוד בלקת ההוא במסתרים, ופתאֹם שב וירם ראשו במקומות רבים ושונים. ובעיר מינסטער הרימו בעלי החברה ההיא את להט חרבם הנוראה ביתר עז ויתר תֹקֶף מביתר הערים, כי בעיר ההיא פִּלְסָה לה הרעפֿאָרמאַטיאָן נָתִיב ביד חזקה ובזרוע נטויה ותגרש מפניה את הבישאָף ואת כל כֹּהֲנָיו וַאֲגַפָּיו, ועד מהרה נודע הדבר כי הדרשן (פרעדיגער) הנודע בשם ראָטטמאַנן אשר כפלגי מים לבות העם בידו ולכל אשר יחפוץ יַטֵּם, הוא אחד מהמחזיקים בלקת החברה הרעה ההיא, חברת המטַבלים הַמִּשְׁנִים, ואל האיש הזה התחברו עוד שני אנשים נביאי תרמית ומורי שקר ילדי ארץ השפֵלה, אשר שם האחד יאַן מאַטיסען, ושם השני באָקהאָלד (המכונה גם בשם יאָהאַן מליידען), איש חַיָּט ותלמיד מאַטיסען במלאכת התרמית. ומן העת אשר התחברו שני בני בליעל ההם אל ראָטטמאַנן,

התגברו

התגברו בעלי החברה ההיא במינסטער, וילכו מחיל אל חיל עד כי בימים מעטים הֵסַבּוּ אליהם את כל ממשלת העיר, ואת אזרחיה אשר מאנו ללכת בהורתם גרשו מן העיר בחֹסר כֹּל בימי התֹרף, ואת כל הונם ורכושם בזזו להם. אחרי כן יסדו ממשלה חדשה הנשענת על הליכות דתם ותורתם, ואת מאַטיסען שָׂמוּ עליהם לראש ולקצין, ויתנו בידו ממשלה בְּלִי־מְצָרִים, והוא נתן להם חוק לא יעבור כי יהיה כִּים אחד לְכֻלם, ונכסיהם יחַלקו ביניהם חֵלק כחֵלק (גיטטערגעמיינשאַפט), גם הוא היה להם לשר צבא בהִלָּחמם בצבאות הבישאָף שר מינסטער, וּבִנְפֹל מאַטיסען ביום צר ומלחמה, ובאָקהאָלד מלא את מקומו, עלתה משובת החברה ההיא עד מְרוֹם קִצָּהּ, כי בן פריץ ההוא אשר רוח מְשוּבָתוֹ הִתְעָהוּ להאמין כי רוח אלהים נוססה בקרב לבבו וְתֹכֶנֶת כל עלילותיו, הִרבה הָרֵעַ וּשְׁאוֹל חטא. ראשית מעשיו היתה לתת את הנהגת העיר בידי שנים עשר זקנים אשר בָּחַר מראשי עֲדַת ההוללים (שוואֶרמער), ומהם הֵרים בכבוד את קרן האיש הנקלה קניפפערדאָלינג, וישימהו לשר העיר (בירגערמייסטער) ולשר טַבָּחִים (הענקער). אחרי כן צוה לכל עַמּוֹ להרבות להם נשים, ואת האנשים אשר לא אָבוּ להתגאל בעון הזה, הָרַג הנָבל ההוא באכזריות גדולות, ומיום ליום רָבתה הוללות באָקהאָלד, ושגעונו עד בלי חוק, ואחד מִמְתֵי סודו אשר רוח שגעון מְבַעֲתוֹ, נִבּא לו בשֵׁם רוח הקֹדש כי הוא „מלך ישראל החָדש", ומהיום ההוא צוה באָקהאָלד לכל בני עַמּוֹ לקרוא לו בשֵׁם הכבוד הזה, וילבש בגדי מלכות, וישם כתר מלוכה בראשו, ותבנית כַּדור הארץ תָּלָה בשרשרת זהב על צוארו, ובהוד והדרת תפארה ישב „המלך הַתָּיִם" הזה בִּמְרוֹם עיר מינסטער על כסא כבוד אשר קרא לו בשם „כסא דוד מלך ישראל". וכשופט רמים הוציא משפטו ושאֵתו, וכל משפטי פיהו והליכות דרכו כונן ברוח גאה וגאון ובתאוַת בשָׂרים, גם בעריצות ואכזריות הפַּאנאַטיזמוס —. ימים רבים עמדו בעלי החֶברה ההיא לפני צִבְאוֹת הבישאָף אנשי מלחמתם אשר לא היו חמֻשים כמשפט כל לחֲמֵי לָחֶם מִקֹּצר יד; גם אחרי אשר באו גדודים חדשים ויצורו עליהם והרעב גָבַר בעיר עד אשר אכלו איש בשר זְרֹעוֹ, גם אז לא התרפו במלאכתם וילחמו באויביהם כגבורים; ואף בִּפְרוֹץ האויב בשערי העיר, לא נסו למלט את נפשם, רק לחמו ברוח גבורה כאנשים נואשים. אחרית המלחמה ההיא היתה כי ראָטמאַנן נפל בחרב, באָקהאָלד (יאָהאַן מליידען) וקניפפערדאָלינג נפלו בשביה, ואויביהם עִנּוּ את נפשם עד מָוֶת וַיִּתְלוּם על אחד המגדלים בכלוב ברזל לראוה בם; ויתר בעלי החברה ההיא הומתו בידי הורגים או גֹרשו מן העיר. הבישאָף, הכהנים והאפרתים שָׁבוּ העירה וישובו וייסדו את הכנסיה הקאַטהאָלית בכל תֹּקֶף וָעֹז, ומהיום ההוא והלאה היתה הכנסיה ההיא שלטת בעיר מינסטער ובנותיה.

אחרי ימים רבים עזבו בעלי החברה ההיא את זדונם ואת משובתם על פי הכהן הנודע בשם מעננאָ, כי הוא הסיר את משפטיהם הזידונים, רִפֵּא את משובותיהם ויתקן את כנסית דתם, ועד היום הם יוצאים בעקבותיו ומחזיקים

בִּלקחו

בלקחו ונקראים מעננאָניטים על שמו, ומני אז ועד עתה הם נבדלים מיתר אחיהם הנוצרים במלבושיהם ובדרכי חייהם, לא אחד בהם מכַהן בכהונות הדת או עובד עבודת הצבא, משרת בהליכות המדינה, מִתְעָרֵב בין הכנענים והסוחרים, או בין האמנים ובעלי חרשת המעשה, רק הם יושבים הרחק מתשואות חלד וימצאו חַיַּת ידם בעבודת האדמה ומרעה הצאן.

515. § אחרי ימים מעטים מצאה הכנסיה החדשה קן לה ב ז אַ ק ס ע ן ו ב ר אַ נ ד ע נ ב ו ר ג (ה"א רצ"ט 1539). כי אחרי שְׁכַב ג ע אָ ר ג הערצאָג זאַקסען עם אבותיו, מִלֵּא ה י י נ ר י ך אחיו את מקומו, והוא גם מ אָ ר י ט ץ בנו הֵרִיצוּ ידיהם לתורת הכנסיה החדשה על פי לוטהער, ויכוננו אותה בעיר ל י י פ צ י ג, מ י י ס ע ן ו ד ר ע ז ד ע ן, ובשנה ההיא עשה כן גם י אָ אַ כִים השני נְשִׂיא ב ר אַ נ ד ע נ ב ו ר ג, וכל בני עַמּוֹ נֵאוֹתוּ גם הם לקבל עליהם את הַלֶּקַח החדש ההוא. והנה אחרי אשר נוסדה הכנסיה החדשה בזאַקסען ו ב ר אַ נ ד ע נ ב ו ר ג, פָּרְצָה אז מהרה קל גם בכל ערי ארץ אשכנז הצפונית, לולי עמד לה לשטן הנשיא היינריך השליט בברוינשווייג־וואָלפֿענביטטעל *) כי הוא היה קשה לב ובן בליעל ויתחזק בעד הכנסיה הישָׁנה, לא מאשר נוֹכַח כי צדק ילין בה, רק בגלל שנאתו העזה להגראף המושל בהעססען אשר היה לפנים אַלּוּף נעוריו (זיין יוגענדפֿריינד) ואשר הוא מחזיק ביד הכנסיה החדשה. אך לא ארכו הימים וגם בוואָלפֿענביטטעל היתה יד הכנסיה החדשה על העליונה (ה"א ש"ב 1542). כי זה האיש היינריך הִרבה לכתוב מרורות ולטפול חֲרָפוֹת וגדופים על כל נשיאי הארץ לַמְרוֹת עיני כבודם וכבוד כל בני האדם, ועל כן חרה בו אף נשיא העססען וזאַקסען וישלחו בו את גדודי אנשי חילם ויגברו ממנו ויקחו אותו בשביה, ומני אז כוננה הכנסיה החדשה בוואָלפֿענביטטעל לשמחת לב אזרחיה ואפרתיה. בְּנָפַת פ פֿ אַ ל ץ העליונה (Oder Pfalz) מִלֵּא אָ ט ט אָ ה י י נ ר י ך (ה"א ש"ו 1546) את ידי אָזיאַנדער הדרשן להטיף במקהלות עם את תורת הכנסיה החדשה, ובְנָפַת פ פֿ אַ ל ץ אשר על נהר ר ה י י ן (Rheinpfalz), מצאה תורת לוטהער קֵן לה שבועות אחרים לפני מות הרעפֿאָרמאַטאָר הגדול הזה. גם באַרען־דורלאַך באה לחסות בצֵל הכנסיה החדשה. ואחרי אשר גם הקורפֿירשט ה ע ר מ אַ ן השליט בקאֶלן, גם ההערצאָג המושל ב ק ל ע ו ו ע, עמדו הָכֵן להתחבר אל בעלי ברית ש מ אַ ל ק אַ ל ד ע ן ראשי המחזיקים במעוז הכנסיה החדשה, אז האמינו כל יודעי בינה לעתים כי הכנסיה הקאַטהאָלית בארץ אשכנז ערער תתערער ולא תוסיף עוד להתנער מֵעֲרֵמַת עֲפַר הריסותה. אפס כי הקיסר והפאַפסט התאַמצו בכל מאמצי כֹחָם ולא חשכו מכל יגיעה נפשם לעצור בעד הרעפֿאָרמאַטיאָן לבל תָּעוֹז להכות את הכנסיה הישָׁנה חֵרֶם —. כי הקיסר הָרְאָה לדעת כי לא על פי דברי משפט גם לא על פי אסֵפת שרי המלוכה יֵרָפֵא מזבח הדת הקרוע לשנים, ותקותו האחרונה היתה רק על ה א ס ֵ פ ה הכללית

*) ברוינשווייג היא הערצאגטהום אשר תכיל שלשה ראשים (עם עוד נפות אחרות) ואחד הראשים ההם יקרא בשם, ברוינשווייג־וואלפענביטטעל.

הכללית (Allgemeine Concilium) אשר תהיה על פי מצות הפאפסט פויל השלישי בעיר טרידענט (ה"א ש"ה 1545). אך נשיאי המתנגדים ידעו מראש כי באספה כזאת אשר הפאפסט וכל אנפיו הם רוח החיה בכל אופניה, לא תהיה להם תקומה ואחריתם להכרית, על כן לא אבו לבוא בסודה ולהטות אזניהם למשפטי פיה, וישאלו מהקיסר לקרוא אספה אחרת אשר ראשיה וכהניה יהיו אשכנזים אשר אכפם לא יכבד עליהם, לא ישאו פנים ולא יטו אחרי אהבת הנצחון. אז אבדה תוחלת הקיסר ותקותו האחרונה אשר קוה לחבר את שתי הכנסיות הנפרדות ההן בשלום, ויחרוץ משפטו להוציא את הדבר הזה לאור על ידי חרב ומלחמה —. והנה בשנה ההיא אשר מת בה לוטהער במכאובים רבים בעיר אייזלעבען, עיר מולדתו, אשר נקרא שם לעשות משפט צדק בין שני בעלי ריב; בשנה ההיא פרצה מלחמת שמאַלקאַלדען בין הקיסר קאַרל החמישי ובין נשיאי המתנגדים וערי ארץ אשכנז.

לוטהער מת בי"ח פעברואר ה"א ש"ט 1549

516 § ובטרם הוציא הקיסר את חרבו מתערה, כרת ברית בסתר עם הפאַפסט, עם ראשי הכהנים שרי המדינות ועם ההערצאָג מבייערן; אך הנָאור והאדיר מבעלי ברית ההם היה ההערצאָג מאָריטץ מזאַקסען, כי ההערצאג הזה הצעיר לימים, חֲכַם הלבב וגבור מלחמה אשר שָׁלַט בזאַקסען האַלבערטינית משנת ה"א ש"א 1541 ואשר היה בעל ברית נשיאי המתנגדים ודבק בתורת לוטהער, הפר כבר את בריתו אשר כרת עם בעלי ברית השמאַלקאַלדען בגלל שנאתו וקנאתו בדודו יאָהאַן פֿרידריך הקורפֿירשט מזאַקסען, וַיִּלָּוֶה אל הקיסר קאַרל, ועתה בהתחולל סערת המלחמה ההיא, חדש את בריתו עם הקיסר ויתנדב לעזור לו בכל מלחמותיו, והקיסר הבטיח אותו לשלם לו שכר טוב בעד עבודתו להרחיב את גבול ארץ ממשלתו ולתת בידו את משרת הקורפֿירשט בזאַקסען, ונשיאי המתנגדים לא יָדעו מאומה כי בָגַד בם ההערצאָג הזה ויכרות ברית עם הקיסר, גם לא עלה על לבם כי יעשה כדבר הרע הזה, והקורפֿירשט מזאַקסען אשר לא ידע גם הוא מהבגד ההוא, פָקד את ההערצאָג הזה להיות שר ושליט תחתיו בארץ ממשלתו בעת אשר ילך עם אנשי חילו למלחמה בִּלְוָיַת כל הנשיאים בעלי ברית השמאַלקאַלדען, והנה בטרם התְרָאוּ עוד בעלי הריב פנים על מרומי שְׂדֵה מלחמה, חָשַׁב שאֶרטלין, גבור החיל ושר צְבָא חֵיל ערי אשכנז העליונה, מחשבת עָרמה לְמַהֵר ולהתנפל בחרב על רעגענסבורג אשר שם הקיסר עם אנשי חיל מְתֵי מספר נְחִתִּים, ולהכביד עליו ידו עד אשר יתן לנשיאי המתנגדים את שאֵלתם. אך יועצי המלחמה (קריגסראַטה) לא נָתנו אותו להפיק את זְמָמוֹ, באמרם כי בדבר הזה יכעיסו את לבות הבייערים, אחרי כן שָׂם שאֶרטלין את פניו אל ארץ טיראל להניא את חיל איטליא מהתחבר אל צבאות הקיסר, או להפיץ את בעלי האספה אשר בעיר טרידענט; אך גם את הדבר הזה הפרו יועצי המלחמה, באָמרם כי בזאת יבעיטו

את לב פערדינאנד, ובין כה וכה הטיל הקיסר קארל את להט החרב על הקורפירשט מואקסען והגראף מהעססען בגלל הבגד אשר בגדו בהוד הדר גאונו ובארץ ממלכתו, ויבא אליו אנשי חיל מאיטליא, ובעיר אינגאלשטאדט שם את איתן מושבו. ונשיאי המתנגדים הוסיפו עוד לבלות את זמנם בהבל ובמלחמות קטנות אשר הן לא לעזר ולא להועיל למו, אך הקיסר ידע להוקיר את הזמן ויאסוף אליו עוד אנשי חיל חדשים מארץ השפלה, עד כי היה לו חיל עצום ורב לתגרות מלחמה באויביו, ויסע עם מחנהו הגדולה לשוואבען להקדיש על הנשיאים מלחמת תנופה, והנה לרגלי האויר הקר והלח, דבקו חליים רעים ונאמנים בחיל הקיסר הספרדים והאיטלקים, ונשיאי המתנגדים אשר לא הביטו און במחניהם, קוו כי הקיסר יכרות עמהם ברית שלום בצר לו, אך לא כאשר האמינו כן היתה! כי פתאם באה אליהם השמועה כי ההערצאג מאריץ בגד בהם בגד בוגדים ובחיל ו..זו התנפל בנפות הקורפירשט בארץ זאקסען — ובגלל הדבר הזה נהרס מצב הנשיאים ועמלם נשאר מעל. הקורפירשט יאהאן פרידריך מהר וישב לארצו להצילה מכף מאריץ העריץ ובן הבליעל, ואחריו מהר גם הגראף מהעססען, גם יתר הנשיאים שבו איש איש לארצו, עד כי אחרי ימים מעטים נפוצו כל צבאות בעלי ברית השמאלקאלדית.

§ 517. אחרי הדברים האלה נפתחו כל ערי ארץ אשכנז הדרומית לפני הקיסר, ואף כי חכמי יועציו הטובים והישרים בלבותם חתרו בכל עוז להטות את לבבו לתת דרור להליכות הדת בארצו, ואיש איש ילך בשם אלהיו ויחזיק בדתו ואמונתו כטוב וכישר בעיניו, ובדבר הזה ישיב אליו את לבות כל הנשיאים וכל העמים בעלי ברית דתם לעבדו ולהקשיב למצותיו כבימי קדם, אך הקיסר לא אבה לעצתם ולא שמע בקולם, ויבז לשאל מליהם, ויגזר אמר להביא כל הנשיאים ועמיהם במסורת כנסת הקאטהאלית להשיב בזה גם את עוז הקיסר ותעצומות אונו כבשנים קדמוניות, בהאמינו כי רק הכנסיה הקאטהאלית מצאה חן בעיני האלהים והפיקה מאתו רצון, וכי רק בידה העוז והגבורה להאציל כח ועצמה בלי־מצרים על הוד הקיסר —. ומבלי פנות אל כל דברי יועציו הישרים, הוציא משפטו ושאתו מלפניו אל כל נשיאי אשכנז הדרומית ואל כל עריה להכנע תחת ידו ולהשבית מפניהם את הברית השמאלקאלדית, וערי המלוכה נבהלו מפני הוד הדרת גאון עוזו, וימהרו ויעשו ככל אשר צוה. עיר אולם *) הרדה לקראת פקודתו ותסגיר בידו את כלי נשקה, גם שקלה כסף רב מאד אל גנזי הקיסר לקנות את חסדו ורצונו, כדבר הזה עשתה גם עיר היילבראנן **). עסלינגען ***), רייטלינגען ****), ועוד ערים רבות כאלה, ועיר אויגסבורג היתה בצורה מאד ומלאה כלי נשק וכלי מלחמה לרוב, גם אוצרות

גר

*) אולם עיר הבירה בבארען בגלילות נהר דאנוי.
**) היילבראנן במדינת ווירטעמבערג בגליל נעקאר.
***) עסלינגען גם כן במדינת ווירטעמבערג בגליל נעקאר.
****) רייטלינגען גם כן במדינה ווירטעמבערג בגליל שווארצוואלד.

בר וכל אכל נפש נמצאו בה אשר חשבו אזרחיה ליום צר ומלחמה, ועל כן אוה שאֶרטלין שר צבא האשכנזים המתנגדים את פקידי העיר לסגר את שעריה לפני הקיסר ולבל יסגירו אותה בידו גם אם ישים עליה מצור ויחזיק את המשמר, אך יתחזקו ויתיצבו לפני צבאות גבוריו עד אשר יחליפו נשיאי המתנגדים כח וישבו ויחגרו כלי מלחמה לעשות מלחמות באויבי דתם ואמונתם. אך שרי יועצי העיר היו שפלי רוח ורפי ידים ויסגירו את עיר הבצורה ההיא בידי חיל הקיסר הצרים עליה, והקיסר מצא בה אוצר יקר ונחמד: כלי נשק וכלי קְרָב לרוב, אוצרות בר ודגן, גם מטילי כסף וזהב וכל הון יקר ונעים, אחרי ימים מעטים פתחה גם פּראַנקפורט את שעריה לפני צבאות הקיסר, וגם שטראַסבורג עשתה כדבר הזה. אֻלריך ההערצאָג הזקן המושל בווירטעמבערג התְרַפֵּס וַיְרַהֵב את הקיסר וַיִכָּנַע תחת רגליו, והקיסר שָׂם עליו עוֹנֶשׁ כסף וַיְכַבֵּד את אכפו עליו להסגיר בידו את בחירי ערי מִבְצָרָיו. הקורפירשט הזקן השליט בקאֶלן, אשר הפאַפּסט פָּרַשׂ עליו את חֶרֶם ו, נִלחץ בין הַמְצָרִים בתגרת ידי חַיִל הקיסר, גדודי הספרדים, ולאחרונה עזבוהו כל שריו וּמְתֵי סודו, ובראותו כי כלתה אליו הרעה, הפשיט את כבודו מעליו ויעזוב את הוד ממשלתו, ואיש אחד מבעלי הכנסיה הישָׁנה מִלֵא את מקומו, ועד מהרה גרש את כל הליכות הכנסיה החדשה מקאֶלן ובנותיה וישב את הכנסיה הישנה לאיתנה כמקדם. כן הלך הקיסר מחיל אל חיל עד כי בראשית שנת ה'א ש"ז 1547 נכבשה לפניו כל ארץ אשכנז הדרומית מבלי הֲנֵף חרב ומבלי שפך נטף דם.

518. § ובין כה וכה הִכָּה יאָהאַן פּרידריך את גדודי מאָריץ מכות חדרי בטן, וישב ויקח את ארץ ממשלתו בלי יגיעה רבה, וילכוד את מרבית ערי זאַקסען האלבירטינית עד דרעזדען ולייפציג, ובכל מקום אשר דָרְכָה כף רגלו בו, קדמו הפּראָטעסטאַנטים את פניו בתרועה ובשמחות וגיל, גם התנדבו לתת לו חיל רב ועצום לעשות מלחמות במתקוממי הכנסיה החדשה ובלקח לוטהער מוֹרָם הגדול. אך יאָהאן פּרידריך לא היה רב פעלים ורב עליליה, ובקרב לבבו התמים התנוססה עוד יראת כבוד הקיסר, אף כי הכהו חֵרֶם, ולא קִבֵּל את העֶזרה אשר אָבוּ המתנגדים לתת לו לְהִלָּחֵם עם הקיסר —. וההערצאָג מאָריץ ראה כי אָזלת ידו, ויקרא אל הקיסר לעזור לו בעת צרתו, והקיסר אף כי היה איש מכאובות וידוע חולי בעת ההיא, מִהֵר ויבוא עם חילו הגדול לבאֶהמען, ומשם נסע בחברת ההערצאָג (מאָריץ) וחילו ופערדינאַנד וצבאותיו לקראת הקורפירשט יאָהאַן פּרידריך החונה על נְהַר עלבע עם ששת אלפים אנשי מלחמה. ובראות הקורפירשט כי הקיסר וצבאות גבוריו קרובים אליו, חשב מחשבה לבוא בשערי ווירטעמבערג ולְהִשָּׂגֵב בתוכה עד כי יֵאָסְפוּ אליו נפוצות גדודי חֲיָלָיו, אך צבאות הקיסר קִדמו את פניו ויכריעוהו! כי הם היו עשרים ושבעה אלף איש במספרם, וימהרו ויעברו את מַעברות נהר עלבע, ואיש אִכָּר הֶרְאָם את הדרך אשר ילכו בה לִמְחוֹז חפצם, וביום הראשון בשבוע בהתפלל הקורפירשט בבית

הפלתו

תפלתו תפלת השחר, התנפלו פתאם על גדודי הפרשים אשר לו, ובמלחמה אחת על יד מיהלבערג *), הִכּוּ אותם מכה נצחת על נקלה (24 אפריל ה״א ש״ז 1547), ואת יאָהאַן פֿרידריך אשר לָחַם כגבור משכיל לקחו בשביה אחרי אשר הפגיע בו כדור עוֹפֶרֶת ויפצעהו פצע קטן על פניו. כל הימים אשר היה הקורפֿירשט בשביה, צָהלו פניו ואוֹרוּ עיניו, אות הוא לו כי יָשרה נפשו בו ולבו סמוך ובטוח בה׳ כי לא יעזוב לִשְׁאוֹל נפשו ולא יתנהו לראות שחת, גם בשלוח אליו הקיסר מלאכי מָוֶת לִקְרוא באזניו את משפט המָוֶת הנֶחרץ עליו, גם אז לא הפיל אור פניו ולא נבהל לשמוע את השמועה האיומה ההיא. אמנם גם הקיסר לא ערב את לבו להוציא את משפט מות ההוא לאור, ולא חָרץ עליו את המשפט הזה כי אם להפיל עליו אימתה ופחד לבעבור יִכָּנַע תחת רגליו ויתן לו את כל אשר לו בעד נפשו, ואחר ימים מעטים שִׁנָּה הקיסר את משפטו החרוץ, ותחת משפט מָוֶת שפט את הקורפֿירשט לָשֶׁבֶת בבית האסורים כל ימי חייו אם אך יסגיר בידו את כל ערי מבצריו, ואת ארצו והורנשיאותו (קורווירדע) יתן לההערצאָג מאָריץ. ובכן נָסַבָּה המשרה מבית ערנעסטי לבית אלבערט בארץ זאַקסען. אחרי עֲשׂוֹת הקיסר שפטים ביאָהאַן פֿרידריך, שָׂם פניו בהגראף מושל העססען לְיַסְּרוֹ כְּדֵי עונו ולְכַלות בו את חמתו. אפס כי ההערצאָג מאָריץ גם יאָאַכִים נְשִׂיא בראַנדענבורג חִלּוּ את פני הקיסר לְהָקֵל את ידו מעל הגראַף ההוא — כי הוא היה חותן ההערצאָג מאָריץ ואוהב נאמן ליאָאַכִים — והקיסר הבטיחם: כי אם יִתְרַצֶּה הגראַף להפקיד את עתותיו בידו אם לחסר אם לשבט, גם יבקש ממנו סליחה בפני קהל ועדה ויסגיר בידיו את ערי מבצריו, אז יִנָּקֶה מִמַּכּוֹת גֵו (לייבעסשטראַפֿע), ומִשֶּׁבֶת בבית האסורים כל ימי חייו. ואחרי אשר הוסיפו הנשיאים ההם לדבר עם הקיסר פה אל פה אֹדות הגראַף, הִשָּׁה לו עוד הקיסר מְעֻוֹנוֹ ויקל את ענשו, ויבטיחם כי לא ישלח את ידו אליו ולא יעשה לו מאומה, גם השב ישיב לו את ארץ ממשלתו כבתחלה. והגראַף אשר היה לבו סמוך ובטוח כי לא יפיל הקיסר מדברי הבטחתו צרור ארץ, נשא את רגליו אל עיר האַללע, קרית חָנָה הקיסר ושריו בעת ההיא, ויבוא אל היכל הקיסר, ולעיני כל הנשיאים והשרים הגדולים נפל לרגלי הקיסר ויתחנן אליו לסלוח לעונו כי רב הוא. אך הקיסר לא שָׁמַר לו את הַבְטָחָתוֹ, וַיְצַו לאסור אותו בבית האסורים ולשום עליו משמר. לשוא חִלּוּ הנשיאים ושרי המלוכה את פניו לבל יעשה כדבר הזה, לשוא שִׁחֲתוּ גם מאָריץ ויאָאַכִים את דבריהם הנמרצים, כי הקיסר לא שמע אליהם, ולא יכול לעצור ברוח נקמתו, וְתִפְלַצְתּוֹ הִשִּׁיאַתְהוּ לרכא תחת רגלי עֻזּוֹ וְנִצְחוֹ את הגראַף ההוא ואת יאָהאַן פֿרידריך נשיא זאַקסען, שני אויביו הראשים והעזים. אחרי ימים מעטים עזב הקיסר את זאַקסען, וישב לביתו, ואת שני השבוים ההם נהג אִתּוֹ. מהיום ההוא והלאה היה מאָריץ עוין את הקיסר בסתר ויטמון בחֻבּוֹ את זעמו עד עת מְצוֹא —.

ובין

*) מיהלבערג עיר על נהר עלבע בגליל מערזעבורג בארץ פרייסען.

519. § ובין כה וכה המתיקו ראשי הכהנים והשרים סוד באספתם הגדולה אשר התאספו בשלשה עשר לחדש דעצעמבער בשנת ה'א ש'ה 1545 בעיר טרידענט. אפס יען כי ספני הפאפסט היו ראשי המדברים באספה ההיא, וכל פנותיה היו רק כהנים קאטהאלים ההולכים בעינים עצומות אחרי משפטי הפאפסטים וחקותיהם, על כן הוציאו משפטים מעקלים על מתנגדיהם, עוו את כל בעלי הכנסיה החדשה בריבם, הדפו אותם בשתי ידים ויגרום מהסתפח בנחלת שלומי אמוני הנוצרים, כי בני ממר הם להקאטהאליציזמוס יולדתם, בנים כחשים ובנים לא אמן בם —. וירע הדבר להקיסר רעה גדולה מאד, כי נפשו אותה לחבר את שתי הכנסיות הנפרדות ההן יחד, אך לא להדוף את הכנסיה החדשה באיבה ולהחריכה, ויבקש תתבולות ומזמות בסתר להפיר את משפטי האספה ההיא, ועד אשר יפיק את זממו בקש את בעלי האספה לבל יגלו אזני המתנגדים את המשפטים אשר חרצו עליהם עד כלות ימי האספה. אך הפאפסט פויל השלישי תכן את רוח הקיסר וידע ויבן את מחשבותיו אשר הוא חושב בלבבו: להציב גבולות לממשלת הפאפסט ולעשות תקונים חדשים בכנסיה הקאטהאלית, תקונים אשר יאותו להם גם המתנגדים ויתרצו להתחבר אל כנסיה מתקנה כזאת, על כן קדם הפאפסט לזרות את מזמות הקיסר לרוח, ותהי ראשית מעשהו להודיע לכל העמים המתנגדים את המשפטים הרעים אשר תרצה עליהם אספת טרידענט, ואחרי כן צוה להעתיק את האספה ההיא אל באלאניא (Bologna) *). ויהי בהודע הדבר להקיסר ותבער בו חמתו כאש על הפאפסט, ויצו לכל הכהנים והשרים לבל ימושו ממקומם ולא יעזבו את מושבם בעיר טרידענט עד כלותם את מעשיהם. אך רבי בעלי האספה לא שמעו בקולו וילכו להם אל באלאניא, ולא נשארו בטרידענט כי אם מתי מעט. והקיסר התאזר בעזו ויצו לכל שרי המדינות וראשי הכהנים להתאסף יחדו בעיר אויגסבורג, וגם הוא בהודו ובכבודו הופיע שמה, שם שם חק ומשפט איכה יהנהגו שתי הכנסיות בהליכות הדת והאמונה עד אשר יצא כאור משפטן על פי האספה הכללית ההיא. המשפט ההוא נודע בשם משפט הבינים (Interim) מעיר אויגסבורג. והנה בתחלה נטה הקיסר קו על שתי הכנסיות יחד על דבר הליכות הדת בעת הבינים ההיא, אך אחרי כן כונן את המשפט ההוא רק על כנסת המתנגדים. משפט עת הבינים ההוא הכעיס את לבות שתי הפלגות כאחד, והנשיאים ויותר הרבה עוד אזרחי הערים ומטיפיהם (פרעדיגער) התנגדו לו בכל תוקף ועוז. ואף כי שם הקיסר עונש על מטיפי העם להדפם ממעמדם ולקחת מהם הונם ורכושם גם חפשם וחרותם אם ימרו את פיהו, בכל זאת בחרו להיות נודדים ללחם ולסבול כל תלאה ומצוקה מעשות דבר כזה אשר הוא נגד רוחם וללכת בתורה אשר בחלה נפשם בה. ויהי כי גורשו ממצבם, נסו מארץ מולדתם ומבתיהם וילכו בדרכים נסתרים אל ערי ארץ אשכנז הדרומית אשר יושביהן לא אבו ולא שמעו בקול המשפט ההוא, משפט הבינים (Interim)

כארבע

*) באלאניא עיר הבירה בארץ ממשלת הכהנים (קירכענשטאאט), צפונית לרגלי אפעננינען.

בארבע מאות מַטִיפִים ברחו אז מארצם וממולדתם מפני חמת המציק, ומרביתם מצאו מנוח לכף רגלם בעיר מאגדעבורג אשר הקיסר פרש עליה את חֶרְמוֹ. גם מארץ זאַקסען, ערש הרעפאָרמאַטיאָן, ברחו כהנים רבים אנשי רוח, משנאתם למשפט הבינים אשר נִתַּן גם בעיר לייפציג ואשר מעלאַנכּטהאָן כתב אותו ברוח בינתו, אך הִרבה מאד לְוַתֵּר לבעלי ריבם לַמְרוֹת עיני הכהנים הפראָטעסטאַנטים — ומעיר מאַגדענבורג יצאו ספרי שִׂטְנָה רבים, דברי לֵצון (סאַטירען), שירי התולים וציורים פִּתְחֵי עֵץ (האָלצשניטטע), אשר העירו ועוררו בלבות בני העם לעג וקלס, שנאה ומשטֵמה על משפט הַבֵּינַיִם.

§ 520. והנה ברגע אשר האמין הקיסר כי עוד מעט תצאנה משאלות לבבו לאור; בעת אשר האספה הכללית שבה לעיר טרידענט כבראשונה ונשיאים אחדים החזיקו עוד בידה; בעת אשר גָמְרו כל עַמֵּי אשכנז אֹמֶר לָשׂוּם אותו לראש כנסיות הנוצרים בהליכות התבל על פי משפטי ימי הבינים (מיטטעלאַלטער), והוא חשב מזמה לְצַוֹּת לכל עַמּוֹ לבחור את בְּנוֹ ליורש עֶצֶר אשר יֵשֵׁב על כסאו אחריו ולהנחיל על פי זאת את עטרת הקיסריות לביתו עד עולם; ברגע אשר והצלחה נִצחת כזאת, התחולל פתאֹם לפתע סער גדול על ראשו, וּמִסְתַּר רעם לְהָטָה אש מתלקחת את כל מִבְצְרֵי תקותו ותוחלתו! כי האיש אשר לָחַם את מלחמותיו ואשר עשה לו כל נצחונותיו עד כה, התקומם לאויב לו ויסער להפיצו, וכל מזמותיו להשחיתו, האיש הזה הלא הוא — ההערצאָג מאָריץ מזאַקסען —. כי הנשיא החכם הזה ראה מראש את הרעה אשר תבוא על ארץ אשכנז בהליכות המדינה ובהליכות הדת והאמונה אם יוציא קאַרל החמישי את מערכי לבבו לאור ויפיק את זְמָּמוֹ; גם ראה את המשטמה העזה אשר ישטמו אותו כל עמי הפראָטעסטאַנטים על דבר הַבֹּגֶד אשר בָּגַד בם, ומה גם מן העת אשר הֵטִיל את לַהַט הַחֵרֶם על מאַגדענבורג בשם הקיסר וישם עליה מָצור להוריד עֹז מבטחה ולשומה כעפר לדוש והיא עיר מקלט היחידה אשר מצאו עוד בה מפלט המתזיקים במעוז תורת לוטהער מכל ערי ארץ אשכנז —. ובידעו כי רק בעלילה עַזָּה וּמִפְעָל נִשגב יכול יוכל להשיב אליו את כבודו הראשון, על כן כרת ברית בסתר עם נשיאים רבים בארץ אשכנז, והיינריך השני מלך צרפת הבטיח אותו נאמנה לעמוד לימינו ולעזור לו בכל מלחמותיו אם אך יַתֵּר ידו לפרוש את ממשלתו על עיר מאֶץ, טול ווערדון, ולמלוך עליהן כאות נפשו, והמאַרקגראַף האביר הנודע בשם אַלברעכט המושל בבראַנדענבורג־קולמבאך, בעל ברית מאָריץ, היה מְיַסֵּד הברית, כי בחכמתו ודעתו הביא את הנשיאים ואת מלך צרפת במָסורת הברית עִם מאָריץ. אחרי הדברים האלה הטה מאָריץ חסדו לעיר בראַנדענבורג ויקרא דרור להליכות הדת בתוכה (רעליגיאָנספרייהייט), ועל פי הדבר הזה נפתחו לפניו שערי העיר וילכדה בשם הקיסר. בעת ההיא שָׁכַן הקיסר באינסברוק, ורבים משריו וסריסיו הֵעִידוּ בו לְהִזָּהֵר מפני מאָריץ הנוכל והבוגד; אך מאָריץ אשר כח

§ 519. ובין כה וכה המתיקו ראשי הכהנים והשרים סוד באספתם הגדולה אשר התאספו בשלשה עשר לחדש דעצעמבער בשנת ה'א ש"ה 1545 בעיר טרידענט. אפס יען כי סגני הפאפסט היו ראשי המדברים באספה ההיא, וכל פנותיה היו רק כהנים קאטהאלים ההולכים בעינים עצומות אחרי משפטי הפאפסטים וחקותיהם, על כן הוציאו משפטים מעקלים על מתנגדיהם, עוו את כל בעלי הכנסיה החדשה בריבם, הדפו אותם בשתי ידים וינדום מהסתפח בנחלת שלומי אמוני הנוצרים, כי בני ממר הם להקאטהאליציזמוס יולדתם, בנים כחשים ובנים לא אמן בם —. וירע הדבר להקיסר רעה גדולה מאד, כי נפשו אותה לחבר את שתי הכנסיות הנפרדות ההן יחד, אך לא להדוף את הכנסיה החדשה באיבה ולהחריכה, ויבקש תחבולות ומזמות בסתר להפיר את משפטי האספה ההיא, ועד אשר יפיק את זממו בקש את בעלי האספה לבל יגלו אזני המתנגדים את המשפטים אשר חרצו עליהם עד כלות ימי האספה. אך הפאפסט פויל השלישי תכן את רוח הקיסר וידע ויבן את מחשבותיו אשר הוא חושב בלבבו: להציב גבולות לממשלת הפאפסט ולעשות תקונים חדשים בכנסיה הקאטהאלית, תקונים אשר יאותו להם גם המתנגדים ויתרצו להתחבר אל כנסיה מתקנה כזאת, על כן קדם הפאפסט לזרות את מזמות הקיסר לרוח, ותהי ראשית מעשהו להודיע לכל העמים המתנגדים את המשפטים הרעים אשר חרצה עליהם אספת טרידענט, ואחרי כן צוה להעתיק את האספה ההיא אל באלאניא (Bologna) *). ויהי בהודע הדבר להקיסר ותבער בו חמתו כאש על הפאפסט, ויצו לכל הכהנים והשרים לבל ימושו ממקומם ולא יעזבו את מושבם בעיר טרידענט עד כלותם את מעשיהם. אך רבי בעלי האספה לא שמעו בקולו וילכו להם אל באלאניא, ולא נשארו בטרידענט כי אם מתי מעט. והקיסר התאזר בעזו ויצו לכל שרי המדינות וראשי הכהנים להתאסף יחדו בעיר אויגסבורג, וגם הוא בהודו ובכבודו הופיע שמה, שם שם חק ומשפט איכה יתנהגו שתי הכנסיות בהליכות הדת והאמונה עד אשר יצא כאור משפטן על פי האספה הכללית ההיא. המשפט ההוא נודע בשם משפט הבינים (Interim) מעיר אויגסבורג. והנה בתחלה נטה הקיסר קו על שתי הכנסיות יחד על דבר הליכות הדת בעת הבינים ההיא, אך אחרי כן כונן את המשפט ההוא רק על כנסת המתנגדים. משפט עת הבינים ההוא הבעים את לבות שתי הפלגות כאחד, והנשיאים ויותר הרבה עוד אזרחי הערים ומטיפיהם (פרעדיגער) התנגדו לו בכל תוקף ועוז. ואף כי שם הקיסר עונש על מטיפי העם להדפם ממעמדם ולקחת מהם הונם ורכושם גם חפשם וחרותם אם ימרו את פיהו, בכל זאת בחרו להיות נודדים ללחם ולסבול כל תלאה ומצוקה מעשות דבר כזה אשר הוא נגד רוחם וללכת בתורה אשר בחלה נפשם בה. ויהי כי גורשו ממצבם, נסו מארץ מולדתם ומבתיהם וילכו בדרכים נסתרים אל ערי ארץ אשכנז הדרומית אשר יושביהן לא אבו ולא שמעו בקול המשפט ההוא, משפט הבינים (Interim)-

כארבע

---

*) באלאניא עיר הבירה בארץ ממשלת הכהנים (קירכענשטאאט), צפונית לרגלי אפעננינען.

בארבע מאות מַטִּיפִים ברחו אז מארצם וממולדתם מפני חמת המציק, ומרביתם מצאו מנוח לכף רגלם בעיר מ א ג ד ע נ ב ו ר ג אשר הקיסר פרש עליה את חֶרְמוֹ. גם מאריץ זאַקסען, ערש הרעפאָרמאַטיאָן, ברחו כהנים רבים אנשי רוח, משנאתם למשפט הבינים אשר נִתַּן גם בעיר ל י י פ צ י ג ואשר מעלאַנכֿטהאָן כתב אותו ברוח בינתו, אך הִרבה מאד לְוַתֵּר לבעלי ריבם לַמְרוֹת עיני הכהנים הפראָטעסטאַנטים — ומעיר מאַגדענבורג יצאו ספרי שִׂטְנָה רבים, דברי לָצוֹן (סאַטירען), שירי התולים וציורים פִּתְחֵי עֵץ (האָלצשניטטע), אשר העירו ועוררו בלבות בני העם לעג וקלס, שנאה ומשטֵמה על משפט הַבֵּינַיִם.

§ 320. והנה ברגע אשר האמין הקיסר כי עוד מעט תצאנה משאלות לבבו לאור; בעת אשר האספה הכללית שבה לעיר טרידענט כבראשונה ונשיאים אחדים החזיקו עוד בידה; בעת אשר גָּמְרוּ כל עַמֵּי אשכנז אֹמֶר לָשׂוּם אותו ל ר א ש כ נ ס י ו ת ה נ ו צ ר י ם ב ה ל י כ ו ת ה ת ב ל על פי משפטי ימי הבינים (מיטטעלאַלטער), והוא חשב מזמה לְצַוֹּת לכל עַמּוֹ לבחור את בְּנוֹ ליורש עֶצֶר אשר יֵשֵׁב על כסאו אחריו ולהנחיל על פי זאת את עטרת הקיסריות לביתו עד עולם; ברגע אשר והצלחה נִצַּחַת כזאת, התחולל פתאֹם לפתע סער גדול על ראשו, וּמִסֵּתֶר רעם לְהָטָה אש מתלקחת את כל מִבְצְרֵי תקותו ותוחלתו! כי האיש אשר לָחַם את מלחמותיו ואשר עשה לו כל נצחונותיו עד כה, התקומם לאויב לו ויסער להפיצו, וכל מזמותיו להשחיתו, האיש הזה הלא הוא — ההערצאָג מ אָ ר י ץ מ ז אַ ק ס ע ן —. כי הנשיא החכם הזה ראה מראש את הרעה אשר תבוא על ארץ אשכנז בהליכות המדינה ובהליכות הדת והאמונה אם יוציא קאַרל החמישי את מערכי לבבו לאור ויפיק את זְמָמוֹ; גם ראה את המשטמה העזה אשר ישטמו אותו כל עמי הפראָטעסטאַנטים על דבר הַבֶּגֶד אשר בָּגַד בם, ומה גם מן העת אשר הֵטִיל את לַהַט הַחֵרֶם על מ אַ ג ד ע נ ב ו ר ג בשם הקיסר וישם עליה מָצוֹר להוריד עֹז מבטחה ולשומה כעפר לדוש והיא עיר מקלט היחידה אשר מצאו עוד בה מפלט המחזיקים במעוז תורת לוטהער מכל ערי ארץ אשכנז —. ובידעו כי רק בעלילה עֲזָה וּמִפְעָל נִשְׂגָּב יכול יוכל להשיב אליו את כבודו הראשון, על כן כרת ברית בסתר עם נשיאים רבים בארץ אשכנז, ו ה י י נ ר י ך ה ש נ י מ ל ך צ ר פ ת הבטיח אותו נאמנה לעמוד לימינו ולעזור לו בכל מלחמותיו אם אך יַתֵּר ידו לפרוש את ממשלתו על עיר מ אֶ ץ, ט ו ל ווערדון, ולמלוך עליהן כאות נפשו, והמאַרקגראַף האביר הנודע בשם אַ ל ב ר ע כֿ ט המושל ב ב ר אַ נ ד ע נ ב ו ר ג־ק ו ל מ ב א ך, בעל ברית מאָריץ, היה מְיַסֵּד הברית, כי בחכמתו ורעתו הביא את הנשיאים ואת מלך צרפת בְמָסוֹרֶת הברית עִם מאָריץ. אחרי הדברים האלה הטה מאָריץ חסדו לעיר ב ר אַ נ ד ע נ ב ו ר ג ויקרא דרור להליכות הדת בתוכה (רעליגיאָנספֿרייהייט), ועל פי הדבר הזה נפתחו לפניו שערי העיר וילכדה בשם הקיסר. בעת ההיא שָׁכַן הקיסר ב א י נ ס ב ר ו ק, ורבים משריו וסריסיו הֵעִידוּ בו לְהִזָּהֵר מפני מאָריץ הנוכל והבוגד; אך מאָריץ אשר כח

בו לְהִתְחַפֵּשׂ וּלְהִתְנַכֵּר הֵפִין כל רעיוני חֶסֶד (אַרגוואָהן) מנפש הקיסר ; תחת מַסְוֶה פנים צהלים ולב שָׂמֵחַ , הסתיר את מזמותיו ומחשבותיו העמוקות , והקיסר קאַרל אשר מִימֵי ילדותו גִּדלוהו מחשבות הספרדים הערומים ומזמות האיטלקים הנפתלים , לא האמין כי איש אשכנזי יְרַמֵּהוּ בנכליו ובערמתו — . והנה פתאם לפתע פרץ מאָריץ עם שלש מַחנות גבוריו באשכנז הדרומית וילכוד את אויגסבורג , ויבוא בשערי טיראָל , ויקרב אל אינסברוק לקחת שם את הקיסר בשביה, ולולי מָרְדוּ אז גדודי עבדי האשכנזים אנשי החיל , כי אז הוציא מאָריץ את מזמת לבבו לאור ויקח את הקיסר בשבי , אך המֶרד ההוא נתן להקיסר ידים לנוס וּלְמַלֵּט את נפשו. אז נבהלו אלופי האספה אשר בעיר טרידענט, ויתפלצו ויפוצו וינוסו איש איש לעירו , והקיסר נבהל גם הוא במאד מאד וימהר יישלח את הקורפירשט יאָהאַן פרידריך לחפשי , ואחרי כן נָס ברגליו בְּאֶשׁוֹן לילה עמוס מכאובים אנושים ומְסֻבָּל דאָגות עצומות , ודרך תועפות הררי טיראָל הספונים בשכבת השלג התנודד כַּצֵּל עד בואו לשערי קֶארנטהען *) וְשָׁם שָׁם על שכם פערדינאַנד אָחיו את המעמסה הגדולה לעשות שלום עם נשיאי המתנגדים ועם כל העמים ההולכים בתורת לוטהער . ופֶערדינאַנד מִהר ויכרות ברית שלום עם הנשיאים המתנגדים, הוא ברית פאַסויאַ **) אויגוסט (פאַסויער פֶערטראַג) — . על פי הברית ההיא נִתַּן רִשְׁיוֹן ה״א ש״ב 1552 לכל הדבקים בתורת לוטהער, ללכת בה בלי כל מִפְגָּע ומכלים דבר , משפט הַבֵּינַיִם לא יִזָּכֵר ולא יִפָּקֵד עוד לעולם , אספת טרידענט ומשפטיה לא יָקוּמוּ על המתנגדים לבדם כי אם גם על הקאַטהאָלים , ופיליפ הגראַף המושל בהעסען יֵצֵא לחפשי וישוב אל כַּנּוֹ כבראשונה . גם כרתו אז ברית כי מהיום ההוא והלאה יהי שלום אמת בין הקאַטהאָלים ובין המתנגדים , והקיסר יסלח וישא לעון כל מריביו ומתנגדיו עד היום ההוא —

§ 321. דברי הברית ההיא וכל סעיפיה, היו פעולת ההערצאָג מאָריץ האחרונה , ואחרי כן נקטף מארץ החיים בַּחֲצִי ימיו באשמת אַלברעכט נשיא בראַנדענבורג בעל בריתו . כי אלברעכט היה בוצע בצע מעשקות ואיש בליעל , ועל כן לא אבה לבוא במסורת הברית ההיא , רק הוסיף עוד לעשות מלחמות בזאַקסען התחתונה , לשלול בה שלל וְלָבוֹז בז וּלְפַלֵּם חמס ידיו בארץ . ויחר מאד להההערצאָג מאָריץ ויצא בחרב לקראתו להכביד עליו אַכְפּוֹ עד אשר יֵאוֹת לדברי הברית ההיא , ועל יד סיפערסהויזען ***) היתה מלחמה ביניהם (ה״א שי״ג 1553) ומאָריץ המָהיר וגבור החיל התגבר עליו ויכניעהו תחתיו , גם בהטביעו נפשו בין גדודי הפרשים הלוחמים עוד בחֵמה שפוכה , ירה בו אחד מאנשי מלחמתו כדור עֹפרת ויפצעהו , ואחרי שני ימים יצאה נפשו לדאבון לב

כל

*) קארנטהען הערצאגטהום קַטמרייכי משנת ה״א צ״ה 1335 .
**) פאסויא עיר הבירה בגליל בייערן התחתון .
***) סיפערסהויזען כפר במדינת האנאווער במחוז לינעבורג .

דל יודעי שמו ועזוזו. הוא היה איש מפאר בכל תכונותיו והליכותיו, חֲכַם לבב, גבור חיל, רב פעלים ורב העליליה, וכל דבריו ומעלליו היו בדעת ובמסתר (בעדאֶכטיג אונד געהיימניספאָלל). מקץ שנתים ימים אחרי מות ההערצאָג הזה, יצא לאור שלום הדת (רעליגיאָנספרידע) בעיר אויגסבורג (ה״א שט״ז 1555), בו נִתַּן החופש והדרור לנשיאי המתנגדים לא לבד ללכת בתורתם ודתם כטוב וכישר בעיניהם וכפי העולה על רוחם (געוויסען), כי אם להיות להם גם חֻקה אחת עם נשיאי הקאַטהאָלים בכל הליכות המדינה ומשפטי המלוכה (פאָליטישע רעכטסגלייכהייט), וכל נִכְסֵי בתי התפלות (קירכענגיטטער) אשר בידם מכבר, יהיו להם לאחֻזת עולם. האזרחים וכל עם הארץ אשר לא יאבו לקבל עליהם את דת נְשִׂיא הארץ, יש להם רשיון ללכת לארץ אחרת, ואשר ימאנו עֲזוֹב את ארץ מולדתם, יהיו נְשׂוּאֵי עון (געדולדעט) ולא יָעוז אנוש לענותם בגלל הדבר הזה —. אפס כי בעלי הכנסיה הישָׁנה עוררו שנאה חדשה בימים ההם על פי שאֵלתם אשר שאלו מאת הקיסר והשרים כי כל אנשי הרוח אשר יִסָּפחו מהעת ההיא והלאה אל הכנסיה החדשה יאבדו את כְּבוֹד מִשְׂרָתָם ואת תבואותיהם (איינקאָממען). ועל אודות השאֵלה הזאת נפלגו בעלי שתי הכנסיות בדֵעותיהם, עד כי לא גָבַר אחד על משנהו ותִּשָּׁאֵר השאֵלה ההיא מבלי משפט חרוץ, ובימים הבאים יצאו על ידה מלחמות רבות ונהרי דמים בנהרי דמים נָגָעוּ —.

§ 22. שלום הדת אשר יצא לאור באויגסבורג, שָׂם לְאַל את עמל הקיסר ואת יגיעת נפשו משנים רבות לחבר את שתי הכנסיות הנפרדות להיות לכנסיה אחת בארץ, גם כִּבה את אש התשוקה אשר בָּעֲרָה בחֻבו מעודו להליכות עולם והליכות המלוכה, ובהיותו עוד גם נַענה ונדכא בתגרת רוח עצבת ומכאובים אנושים, גמר אֹמר לרדת מכסא מלכותו. לְהִנָּזֵר מתשואות התבל וּלְבַלּוֹת טפחות ימיו בתשובה ותפלה, ויאסוף את כל שריו ועבדיו בעיר בריסעל *) ויתן שם לפיליפ בנו את המלוכה על ארץ השפלה (נידערלאַנד), ואחרי כן נתן לו גם את ממלכות ספרד (שפאַניע ונעאַפעל). גם את השלטון באַמעריקא; אך את מדינות עסטערייך ואת הנהגות המלוכה בארץ אשכנז, נתן כבר ביד פערדינאַנד אחיו ואחרי כן עזב את כסא מלכותו, נָטַשׁ את הודו וכבודו, וילך לארץ ספרד המערבית וַיִּנָּזֵר שם מִשְׁאוֹן החלד, וַיֵּשֶׁב בבית הבדידה אשר כונן לו במורד גבעה המודה סוגה בעצים רעננים על יד בית המקלט הנקרא בשם ס״ט יוסטע, שם חָיָה עוד שתי שנים, וַיִּנָּזֵר וַיִּבָּדֵל מכל האדם, וַיְכַל ימיו בתפלה ותשובה וכמחשבות טהורות, אך בכל זאת לא הִשְׁלִיךְ כָּלִיל את הליכות ממלכתו אחרי גֵוּוֹ —. הוא היה בין העת הישנה ובין העת החדשה בַּתָּוֶךְ, כי בימיו הֵחֵל

25 אקטאבער ה״א שט״ו 1555

הדור

*) בריסעל עיר הבירה בבעלגיען ומושב המלך, בנויה על נהר זענע, עגולת וארוכה כתבנית ביצה ושתי פרסה הקיפה.

הדור הֶחָדש לנסות כחו ללכת דרך חדש, והוא תפש בזרוע כחו את גלגל הזמן במרוצתו וַיְנַס לגלגל אותו אחורנית, אבל נשתה גבורתו ויינע לריק, וכל מלחמותיו אשר הִרבה, וממשלתו העזה אשר משל ברוח עריצותו, ותרמיו אשר קלע לראשי כל בני מדינתו אשר לא נכנעו תחתיו, לא הועילו לו לעצור את אופן הזמן מתנועתו הישרה, הזמן אחז בדרכו ולא הרפה ממנה, התבל נהגה מנהגה החדש, והוא יגע לריק ויכל כחו להבל עד כי צרה עינו להביט בפני התבל אויבתו, ויתמלט ממנה בסתר אחד המקלטים למות במסתרים. ופֶערדינאַנד אחיו אשר נשיאי אשכנז בָחרו בו כבר לקיסר, חִבר בחכמתו את ממלכת אשכנז עם ממלכת עסטעררייך עד כי היו לממלכה אחת, ובישרת לבבו שמר את הבטחתו אשר הבטיח לנשיאי ארץ אשכנז להניח לכל איש ללכת בשם דתו ותורתו ככל אַוַת נפשו.

---

4. הליכות הרעפאָרמאַטיאָן באייראפא.

a) כנסית לוטהער וכנסית קאַלווין.

§ 523. בארץ אשכנז אשר נָשְבָה בה לראשונה רוח הרעפאָרמאַטיאָן, נפרץ ברבות הימים פֶרֶץ רָחָב בכנסית הדת. ארץ אשכנז. ימים רבים נלחמו בה תלמידי לוטהער עם בעלי הכנסיה הקאַטהאָלית, וכנסת לוטהער פָשטה בארץ זאַקסען והעססען, ומעט מעט מצאה קן לה גם בארצות הקרובות אליהן. בארץ אשכנז הצפונית גברה חֲיָלים וַתְּהִי לכנסיה שַׁלֶטֶת, בפֿראַנקען ושוואַבען מְשכה אחריה אורחים רבים ובני מְרום עם הארץ, ודרך שטראַסבורג סללה לה מסלה אל שערי עלזאַס ולאָטהרינגען. מהרה קל שָטוּ משפטי לוטהער גם בנפות הוויכסעל (Weichsel) ובארצות ים הקדמוני (Ost See), על ידי אַלבערעכט מבראַנדענבורג נְשׂיא חֶברת האשכנזים (גראָסמייסטער דעס דייטשען־אָרדענס), כי הוא נִלְחַץ בין המְצָרים בתגרת ידי הפולאַנים, והקיסר וישרי המלוכה עזבוהו, ויבוא לחסות בצל כנסית לוטהער, ואת אלופי פאָלען למד אלופים לראשו. גם בקורלאַנד וליפֿלאַנד הִשְׁתָּרְעָה תורת לוטהער על ידי נשיא אבירי החֶרב (הערר־מייסטער דער שווערדרריטטער) —. ולְעֻמת זאת מצאה גם הכנסיה הקאַטהאָלית אנשי חיל לחמי מלחמותיה הלא הם ההערצאָג מבייערן, שליטי עסטעררייך, הקורפֿירשטים אנשי הרוח (גייסטליכע) וראשי הגמוני הכהנים (פֿירשטענבישאָפֿע). ואינגאָלשטאַדט היתה בית מדרש הראשי להכנסיה הישנה ההיא, וממנה נפוצו מַעינותיה בארצות רבות. אך הקיסר פֿערדינאַנד הראשון והקיסר מאַקסימיליאַן השני, היו תמימי דרך וישרי לב ולא אבו להכביד את אכפם על עבדיהם ולהביאם בחזקת היד במסורת הכנסיה הישָנה, ויתנו רשיון לכל איש ללכת בדתו ותורתו כפי אַוַת נפשו ומעלת רוחו, ועל כן נמצאו אז גם בעסטעררייך המונים המונים אשר נזורו מכנסיה הקאַטהאָלית, ויאחזו דרכי הכנסיה החדָשה ככל אשר הורה אותם

לוטהער

לוטהער. ובמורשת עסטעררייך בקארנטהען ושטייערמארק, לא נחו ולא שקטו בעלי דת הכנסיה החדשה עד אשר נתנה להם חרות הדת, וילכו בדתם ובתורתם באין שטן ומפריע, גם בנו להם בתי תפלות רבים — . באונגארן וזיבענבירגען גברה כה יד הרעפארמאטיאן עד כי רבו מספר מחזיקיה על בעלי הכנסיה הישנה, ובחזקתם קנו להם חרות הדת גם חלק ונחלה בכל משרה ופקודה ובכל שלטון המדינה בד בבד עם הקאטהאלים. בבאהמען נספחו רוב ההוסיטים הישנים (Utraguisten) על כנסית לוטהער כי גם הוס חשב מחשבות רבות על אורות דת הנוצרית אשר נשתוו עם מחשבות לוטהער, ולולי קמו עליו עדת עריצים וישרפוהו באש; מי יודע אם היה עוד מקום ללוטהער לעשות חדשות ונצורות בכנסיה הנוצרית — . אפס אף כי שליטי עסטעררייך כרתו אמנה רבות פעמים עם הפראטעסטאנטים תלמידי לוטהער, ויבטיחום נאמנה לבל יגרעו מאומה מזכיותיהם ומתפשם בהליכות הדת ובמשפטי המדינה, בכל זאת קמו מושלים אחרים אשר הפרו את דברי הברית ההם וישליטו את הכנסיה הקאטהאלית בארץ, ואת הפראטעסטאנטים לחצו בחזקה — . גם הכנסיה המתקנה (דיא רעפארמירטע קירכע) אשר מקום מולדתה בארץ שווייץ על פי צווינגלי, יצאה בימים מעטים להתהלך מעל לגבול ארץ מכורותיה ומולדותיה, ותתנה בארץ אשכנז ותעש בדים. ואף כי בתחלה לא פתחו רק ערים אחדות באשכנז הדרומית את שעריהן לפני דת צווינגלי ההיא, ויתר הערים לא אבו ולא שמעו לה, אך אחרי אשר הושיב קאלווין את הדת ההיא על גפי מרומי קרית גענף וישם עליה עוד נוספות רבות עד כי ירדה לרת מיוחדת ולכנסיה חדשה (הנקובה בפי כל בשם "כנסיה מתקנה"), מצאה הדת ההיא אנשים רבים ועצומים אשר דבקו בה ויענדוה עטרה לראשם, ומיום ליום הלכה מחיל אל חיל בארץ אשכנז גם בארצות אחרות. פרידריך השלישי נשיא פפאלץ, הביאה ויטעה בארצו ויצו לכל הסרים אל משמעתו ללכת בארחותיה, גם צוה להחכמים ארזינוס ואלפיאנוס לכתוב ספר כולל את יסודות הדת ההיא, הוא הספר הנודע בשם יסודי הדת מהיידעלבערג (היידעלבערגער קאטעכיזמוס) (ה"א שי"ט 1559). גם בהעססען, ברעמען ובראנדענבורג היתה הכנסיה ההיא שלטת ותשרש שרשיה ותשלח פארותיה עד למרחוק. אף מעלאנכטהאן רע לוטהער וגבר עמיתו עם תלמידיו (Philippisten Krybtocalvinisten), האמינו בלבבם כי משפטי קאלווין בהליכות הדת אמת צדקו יחדו. ויהי בתת מעלאנכטהאן תודה לקאלווין, הכו אותו אויביו בלשון, וימררוהו ורבו עד כי ירד בינון שאולה (ה"א ש"כ 1560), ותלמידיו רדפו בלי חשך בעברת הזאקסען ויכלאו בבתי כלאים וברזל באה נפשם. ומני אז פרצה מריבה עזה בארץ אשכנז בין ההולכים בתורת לוטהער ובין הדבקים בתורת קאלווין, לשוא עמלו תשעים וששה

אונגארן. באהמען. גענף. פפאלץ.

נשיאים

נשיאים בארץ אשכנז בשנת ה'א ש'מ 1580 לעשות שלום בין העצומים ההם ! לשוא שחתו את כחם ואונם לגדור את הפרץ הרחב ההוא ! ותחת אשר חשבו להיטיב הרעו עוד עשות, כי הגדילו עוד את מדורת המריבה, ויפרצו פרץ על פני פרץ, ושתי הכנסיות ההן הוסיפו עוד ללחוץ אשה את רעותה בחזקה.

524. § גם בארץ שווייץ נפלגה הכנסיה החדשה לשתי פלגות: לכנסית צווינגלי ולכנסית קאַלווין, אך בעקרי הדת לא התרחקו אשה מרעותה בארץ ההיא כאשר התרחקה כנסית לוטהער מכנסית קאַלווין בארץ אשכנז —. יאָהאַן קאַלווין איש משכיל ותכם לבב נגרש מארץ צרפת בחמת הכסילים ההולכים בחשך ומקנאים קנאת הדת (פֿאַנאַטיקער), ויהי נע ונד בארץ עד בואו לעיר גענף וישם בה איתן מושבו. בעיר ההיא הֶחרה הֶחזיק לתקן את הכנסיה הנוצרית כיד חכמתו ותבונתו, ועד יום מותו (בשנת ה'א שכ"ד 1564) אִזֵן, חִקר, תִקן וַיְחַדֵש דברים רבים מאד במשפטי המדינה (פֿערפֿאַססונג) בחֻקי הדת והאמונה (רעליגיאָן), בדרך ארץ ומוסר ובהשכלת העם בעיר מושבו. הוא היה גבר חכם בעוז, בעל מדות ישרות, בורח מן הכבוד ומכל שעשועי התבל ותענוגות בני האדם, גם להתלמידיו ולכל נוצרי פקודיו ועדותיו צִוָה בחוזקת היד להנזר מכל שעשוע ותענוג ולחיות חַיֵי נזירים ברוחו הכביד וברצונו העז שָׂם מִשְׁטָרוֹ על לִבּוֹת רִבבות עָם, וכפלגי מים היה רוחם בידו להטותו לכל אשר יחפוץ, וכפי תכונות נפשו העזה והנמרצה, כן היו גם תכונות תורתו ולִקחו —. בהליכות עקרי הדת הֶחזיק בדעת צווינגלי ובכל משפטי פיהו, ורק בדברים מעטים נָטה מדרכו, גם בהחליטו כי אין בידי האדם לעשות טוב או רע רק בידי שמים הוא — ובזה שדד מן האדם את הבחירה החפשית —. כצווינגלי צִוָה גם הוא לְהִדָבֵק בשלוחי מחוקקם (אַפּאָסטאָלען) הקדמונים, ולבל יָעוז איש להתהדר בלבושי כָבוד, לָשׂוּם עֲדִי זהב עליו, לָשֶׁבֶת סָפוּן בבתי מִדות ועליות מְרֻוָחִים, לרדוף שעשועים ושחוק וכל תענוגות בשרים, גם צִוָה לבלתי הרבות פאר והדר בבתי התפִלות, ובחוזק יד הֶחרים מהם כל סמל וכל תמונה, כל צלם וכל תבנית, כלי עוגב (אָרגעלן), לפידים (קערצען) וצלבים (קרוציפֿיקסע). עבודת אלהים היא רק תפִלה, אִמרי מוסר (פרעדיגט) ושירי דוד — ואת שירי זמרה ההם אשר שָר נעים זמירות ישראל, העתיק ללשון צרפת האיש החכם טהעאָדאָר בעצאַ ידידו וגבר עמיתו — את יום הראשון בשבוע (שבת הנוצרים) צִוָה לשמור מאד כדת מְחללו, אך יתר החגים והמועדים הֵסיר מכנסית דתו המְתֻקנה (רעפֿאָרמירטע). בני הכנסיה (קירכֿענגעמיינדע) ישימו עליהם זקנים וראשים, יבחרו להם כהנים אנשי רוח, יפקידו את זקניהם להשגיח על מִדות אנשי עדתם ועל דרכיהם ומעלליהם, לְיַסֵר את כל הנסוגים מאחרי הדתם, ולְחַלֵק צדקה לעניים, הכהנים והזקנים הם תופשי הדת ומחוקקי חֻקי הכנסיה. ההולכים בתורת קאַלווין יִנָזְרוּ מכל שעשועי החלד, לא יבואו בבתי מִשְׂחָק (טהעאַטער), לֹא יֵלְכוּ במחול משחקים, לא יֵשבו בסוד רֵעים עֲלִזֵי לב, בַּשִיר לא ישתו יין, ועוד

דברים

דברים רבים כאלה, ועל כן לא הכתה התורה ההיא שרש בלתי אם בלבות האזרחים מֵהַמַּצָּב התיכוני, אך מִמְּרוֹם עם הארץ ואציליה לא בחרו בה כי אם מתי מספר.

§ 525. מעיר גענף יצאה דת קאַלווין אל ארץ צרפת הדרומית וַתְּנַת שם בכל עריה הנחמדות והברוכות, ואנשים רבים ועצומים מאד החזיקו בידה עד כי היתה לאל ידם לעשות מלחמה שנים רבות עם בעלי דת הקאַטהאָלית ועם כְּנֵסִיָּתָם הישנה. גם מלך צרפת פָּסַח זמן רב על שתי הסעפים למי משתי הכנסיות יפנה ואת מי ישליט בארץ, עד כי הכבידו משפטי המדינה את ידם עליו לחסות בצל כנפי הכנסיה הקאַטהאָלית, ואז יָצא דבר מלכות מלפניו לְבָעֵר את הכנסיה החדשה (המתֻקנה) מארץ ממלכתו, המטיפים בְּמַקְהֵלוֹת תורת קאַלווין, עָלוּ על מוקדי אש קבל עָם להיות מוסר תוכחה לכל הדבקים בה, וכל ההולכים בנתיבותיה נרדפו על צואריהם, מן גֵּו גוֹרָשׁוּ, הֻכּוּ מַכּוֹת חדרי בטן, ולא היתה להם תקומה בתגרת ידי תוקפיהם ומנדיהם —. צרפת.

מארץ צרפת ושוויץ פרצה הדת ההוא אל ארץ השְּׁפֵלָה, ואחרי מלחמות כְּבֵדוֹת מצאה מָנוֹחַ לכף רגלה בנָפוֹת הצפונית אשר בארץ ההיא (האָללאַנד). בסוד ראשי הכהנים להמתיק עצה על דְּבַר פְּלַגּוּת הכנסיה בשנת ה'א שע"ח 1618 (ד אָ ר ט ר ע כ ט ע ר ס י נ אָ ד), התאמצו תלמידי קאַלווין (הנקובים בשֵׁם א ר מ י נ י אַ נ י ם) לָגֹל מֵעַל מוֹרָם את הָאַשְׁמָה אשר הֶעֱמיסו עליו שוטניו על אדות ה ג ז ר ה ה ק ד ו מ ה (Prädestinationslehre) אשר שָׂם לְמוֹסָדָהּ בתורתו החדשה, ויתתרו בכל עוז להמתיק את מי מריבה ההם במועצות ודעת, גם חפצו להשליט את שרי המדינות על כְּנֵסִיָּתָם המתֻקנה. אך ראשי הכהנים ההם לא הִטּוּ להם אֹזֶן קשבת וישליכו את כל דבריהם ארצה, וַיְכַלּוּ את חמתם ונקמתם בשני ראשי המדברים ההם אשר לתלמידי קאַלווין, אשר שֵׁם האחד אָ ל ד ע נ ב ר אַ נ ע פ ע ל ד, איש חכם בחכמת המדינה ורב תושיה, ושם השני ה וג אָ ג ר אָ ט י ו ס, חכם וסופר מפֹאר לְהַלֵּל. על הראשון חרצו משפט מָוֶת לְהִשָּׂרֵף באש, ואת השני אסרו בבית האסורים וְצָמְתוּ בַּבּוֹר חייו, והכנסיה המתֻקנה נמוגה —. ארץ השפלה.

בשאָטטלאַנד נִצַּב בית המלכות והכהנים לשטן לתורת קאַלווין, אך אנשים רבים הֶעֱרו לַמָּוֶת נפשם על התורה ההיא, וַיִּשָּׂרְפוּ במספר רב מאד על מדורת אש. מ ר י ם מ ג ו א י ז ע ה מ ל כ ה, ממשפחה צרפתית המחזקת בכנסית דת הקאַטהאָלית בכל עוז, גם הקאַרדינאַל ב ע ט אָ ן, ערצבישאָף מן ס"ט אַנדרעווס, דִּכְּאוּ לארץ את כל האנשים אשר דָּבְקָה נפשם בכנסיה החדשה ההיא וירדפום עד חרמה. אך אחרי ימים לא כבירים קשרו על הקאַרדינאַל ההוא אנשים רבים מתלמידי קאַלווין קשר, ויתפרצו בחדר משכיתו וַיְרַצְּחוּהוּ (בשנת ה'א שכ"א 1561), גם המלכה ההיא מֵתָה אחרי מלחמת שלש שנים עם בעלי דת קאַלווין, ואז הצליח הדרשן העז יאָהאַן ק נ אָ ק ס, אשר התהלך את קאַלווין בעיר גענף, להגביר את הכנסיה המתֻקנה בשאָטטלאַנד ולעשותה גְּבֶרֶת בארץ ההיא. תורת קאַלווין וכל הליכותיה שאטטלאנד.

הֵריעוּ על גַפֵּי מרומי קרת, וכנסיה הקאַטהאָלית כָרעה נפלה לפניה, וכל נִכְסֵי בתי תפלותיה נפלו בידי הקאַלווינים. והמנַצחים ההם בחרות אפם על הקאַטהאָלים אויביהם בנפש, הָרסו את בתי תפלותיהם, נתצו את בתי מקלט הכהנים, שִׁברו את מצבותיהם וְציוניהם העתיקים וַיְאַבְּדוּ את כל שְׂכִיּוֹת חמדתם מעשה ידי אמן, וכל כלי כסף וזהב ומשכיות לבב בזוּ להם בִּזָּדוֹן נפשם. הכנסיה ההיא בשאָטטלאַנד נקראה אחרי כן בשם קְהִלַּת זקנים (Prespyterianische), יען כי זקניה נקהלו תמיד לעתים מְזֻמנים לַמְתִּיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם. אך בעננלאַנד גברה יד הבישאָפִים הקאַטהאָלים על בעלי הכנסיה החדשה, ובכל זאת נפלגו שם לפלגות (סעקטען) רבות, ובהיותם נְגָשִׂים ונענים בעננלאַנד, הלכו להם לאמעריקא הצפונית (נאָרדאַמעריקאַ) ושם בארץ התפשית הִכּוּ שרשיהם, גדלו והצליחו אף עשו פרי.

b) ראשית הכנסיה האנגלית.

§ 526. בענגלאַנד נִרדפו בראשונה כל ההולכים בתורת לוטהער, הָחְרְמוּ, נִתְּנוּ לטבח, דוחו ולא יכלו קום, כי המלך היינריך VIII היינריך השמיני (Heinrich VIII) שנא אותם תכלית שנאה וירדפם בחרב מלאה דָם, גם כתב סֵפֶר רִיב וּמְדוֹן נגד לוטהער, ויוכיח דרכו על פניו, ויטפול עליו עונות ופשעים בעניני הדת והאמונה, ובגלל הדבר הזה מצא היינריך חן בעיני הפאפסט ויפק ממנו רצון עד כי שִׁלֵּם לו שכר טוב בעד קנאתו לדתו, וַיְכַנֵּהוּ בשֵׁם "מָגֵן הדת" (בעשיטצער דעס גלויבענס). אך לא אָרכו הימים ואהבת היינריך להפאַפסט נֶהפכה לשנאה עזה על פי הַסִּבָּה הזאת. היינריך חפץ לתת ספר כריתות לקאַטהאַרינאַ אשת נעוריו דוֹדַת (טאַנטע) הקיסר קאַרל החמישי (אלמנת אַרטהור אָחיו), יען כי הִכָּהוּ לבבו על אשר לקח לו את אשת אחיו לאשה, אך יותר עוד בגלל אשר שֵׂיבָה זָרקה בה ונפשו חָשקה בחנה בולען (Anna Boleyn) הצעירה לימים וִיפַת תֹּאַר מאד, ועל כן חִלה את פני הפאַפסט קלעמענס השביעי (Clemens VII) לתת לו רשיון לְהִפָּרֵד מקאַטהאַרינאַ אשתו (כדת הנוצרים על פי הפאַפסט). אך קלעמענס לא נתן לו את שאלתו, ויקצוף עליו היינריך מאד וחמתו בערה בו, וישאל את פי ראשי המורים בבתי מדרש החכמה בארצו ובארצות אחרות, גם את חכמי המדינה יודעי דת ודין, על אודות הדבר הזה, והם השיבו לו אמרים פה אחד כי יש לו צדקה לתת ספר כריתות לאשתו אשר לקח לו שלא כַּדָּת. ובהשענו על משפטי פיהם צִוָּה לטהאָמאַס קראַממער, הבישאָף החדש מקאַנטערבורי לכתוב את ספר הכריתות ההוא, ויגרש את קאַטהאַרינאַ מפניו (ה"א רצ"ג 1533) ויקח לו לאשה את חנה היפה בנשים אשר חָשַׁק בה לאהבה, ואחרי כן לחץ את חבר הכהנים (קלערוס) להקים אותו עָל להיות ראש הכנסיה האנגלית (אבערהויפט דער ענגלישען קירכע) (ה"א רצ"ד 1534), ועל סוד שרי המלוכה (פּאַרלאַמענט) הכביר את ידו עד אשר הוציאו לאור משפטם כי אין להפאפסט

להפאַפסט כל חלק ונחלה להשתרר על הכנסיה האנגלית ורק להמלך יאתה המשרה הזאת —. אחרי עשותו כל אלה, שִׁנה את סדרי הכנסיה הנוצרית כפי העולה על רוחו לטובתו ולמַלאות את אַוַת נפשו, ואשר לא אבה לתת לו יד במעשים ההם, יסר באכזריות נוראות מאד. בתגרת ידו הרס את בתי התפלות ובתי המקלט הרבים אשר כתנו ידי הקאַטהאָלים. הכהנים הנזירים והנזירות סבלו זלעפות רעב, וכל נכסי הכהנים ובתי התפלות לקח לו המלך למורשה, גם חִלֵּק אותם לסריסיו ולשרי חצרו אשר מצאו חן בעיניו. קבר בעקעט קדוש הקאַטהאָלים עם כִּפָּתוֹ ומזבח המפאר בעדי זהב, היה לחרפה ולקלסה, לבז ולמשסה במצות המלך. ההולכים בתורת הפאפסט גם בתורת לוטהער, הוּעֲלוּ על מערכת עצים, ובעצי צלמי קדשיהם הציתו את האש וַיְבַעֲרוּ בם את עצי המערכה ההיא —. אך בכל זאת התיר המלך חֻקים ומשפטים רבים מהכנסיה הישנה ויצו לכל עמו לשמור אותם מאד. הבישאָף הנכבד בעיני האנגלים, הלא הוא פיסהער, והמזכיר המְהֻלל טהאָמאַס מאָרוּס בעל המחבר ספר אֻטָפִּיאַ (נירגענדהיים), נֶהרגו על בָּמַת מַטְבֵּחַ (בלוטגעריסטע) במצות המלך על מֵאֲנָם לתת ידם להחרשות אשר עשה במשפטי הכנסיה. ויהי כשמוע הפאַפסט את כל המעשים אשר עשה היינריך, ותבער בו כאש חמתו, ובחרות אפו הֵטִיל את חֲזִיז רעם החרם על ראש המלך ועל כל תומכי ידיו וּמְתֵי סודו, והחרם העז ההוא הוּטַל עליו ברגע ההוא אשר מרדו בו יושבי ענגלאַנד הצפונית על אשר הרס את בתי תפלותיהם וישלך שקוצים על קדשיהם וקדושיהם, ובראש המורדים ההם התיצבו הכהנים ואנשי הרוח ויאזרו זיקות המרד בלבות ההמון. אז עלה עשן באף היינריך וַיְצַו לתפוש בַּכַּף את כל אוהבי הקאַרדינאַל פּאָלע וקרוביו אשר הֶעבירו את חרם הפאַפסט בכל הארץ. וַיִתָּלוּ על עצים או נִרצחו על במת מטבח לעיני השמש, ואת פקידי הכהנים (Aebte) ונזירי בתי המקלט (קלאָסטער ברידער) אסר בבגדי כהונתם ולבושי השרד ויבריעם לטבח:

§ 527. אכזריות המלך העז הזה ועריצות לבבו ותאות נפשו נודעו ביתר עז על פי עלילותיו אשר עולל לנשיו. כמעט אשר הָדַף באיבה את קאַטהאַרינאַ אשתו הראשונה, אשר רוב עצבונה ומצוקותיה הצעידוה לשערי שאול, והנה חנה בולען אשתו השניה אשר חָשַׁק בה, הוּבְלָה לַטֶבַח וַתֵּהָרֵג על פי מצותו בראש הזמיות קריה (ה'א רצ'ו 1536), באָמרו כי היא בגדה בו ותעגב על זרים. אך אין בפיהו נכונה, כי באמת לא מָעלה בו מָעל, רק הוא נשא עיניו אל יאָהאַננאַ סימאָר ויחמוד יפיה בלבבו, כי היא היתה צעירה לימים, יְפַת תֹּאַר וִיפַת מראה, רַכָּה ועדינה, וביום המחרת אחרי רָצְחוֹ את חנה בולען חָגַג את חַג כְּלוּלֹתו עם יאָהאַנאַ סימאָר. אך היא נִקטפה בְּאִבָּהּ, ותמת ימים אחדים אחרי לִדתה את עדואַרד בְּנָהּ החלש וּרְפֵה המֶזג (ה'א רצ'ז 1537). אחרי כן לקח לו המלך עוד אשה רביעית בת אחד הנשיאים בארץ אשכנז ושמה הנ: קלעווע (Anna von Cleve) (ה'א רצ'ח 1538). אך היא לא מצאה חן

בעיניו

בעיניו, כי נפשו אֹוְתָה בחֶמדת נשים חדָשות לַבקרים, ואשר יָשרה בעיניו תְמול, קָצָה נפשו בה למחרתו, ועל כן שָׂם עלילות דברים גם על האשה החדָשה אשר בחר בה, ויתן לה ספר כריתות ויגרש אותה מעל פניו כאשר גרש את קאטהארינא אשתו הראשונה. אחרי שִׁלוחיה בערה בלבו אש החֵשק להעלמה היפה והמְעֻנגה קאטהארינא האָוואַרד ויקחה לו לאשה, אך מקץ שנתים ימים צִוָה להסיר את ראשה מעליה, יען כי לפי ראות עיניו נפשה קשורה בעבותות אהבה לאוהבה הראשון, וגם אחרי אשר הביאה המלך חדריו יספה אהבָתו, ובפעם הזאת לא שגה המלך ברואה, כי באמת בָגדה בו האשה היפה ההיא ותלך אחרי מאהבה —. ויסף עוד המלך לאהוב אשת חן, ויקח לו את קאַטהאַרינאַ פְּאַר שאהבה נפשו (ה״א ש״ב 1542), אך גם היא היתה צְפויָה אֱלֵי חרב בגלל קנאתה העזה להרעפֿאָרמאַטיאָן, וכפשע היה בינה ובין המות, אולם היא בחָכמתה ובעָרמתה הִצילה מִמָוֶת נפשה. מימי הקיסר נערָא ודאָמיטיאָן לא קָם עוד במלכים עריץ ואכזר כהמלך היינריך הזה אשר נפשו צָמְאָה לִדְמֵי אדם, ולבבו ובשָׂרו הִתְמַכְּרו לַעֲגָבים וחמדת נשים, כל מזמותיו היו רק להפיץ פלָצות וְחִתַּת מָוֶת על גוי ועל אדם יחד, וכל אִמרי פיהו ומִכְתְּבֵי ידו כוננו רק לשפוך דם, עד כי גם בחלותו את חָליו אשר מֵת בו, הוציא דְבַר מלכות מלפניו ויחרוץ משפט מָוֶת על אנשים רבים.

§ 528. אחרי מות היינריך השמיני (בשנת ה״א ש״ז 1547) שָׁכְנָה עֲנָנָה הֲרַת חֲזִיזִים על פני ענגלאַנד, כי יושביה נפלגו לפלגות רבות בהליכות הכנסיה הַדָתִית גם בתהלוכות משפטי המדינה, ואשה אל אחותה נשאה חרב מלאה דם, עד כי עגמה נפש העם על מות היינריך, יען כי בכל עריצות לבבו ואכזריות נפשו ידע להחזיק ביד השלום ולהשבית מלחמה וְקָרָב מִקֶרֶב הארץ —.

עדוארד VI
ה״א ש״ז—שי״ג
1547—1553

על פי מצות היינריך האחרונה, היה עדואַרד בנו, אשר ילדה לו יאָהאַננאַ סימאָר, יורש העצר אשר יֵשֵׁב על כסא המלוכה אחריו (ועדוארד היה אז נער קטן כבן עשר שנים); אחריו נתן היינריך את כסא מלכותו למרים בתו אשר ילדה לו קאַטהאַרינאַ האַראַגאָנית אשתו הראשונה, ואחריה נתן את משפט המלוכה לעליזאַבעט בתו אשר ילדה לו חנה בולען אשתו השניה. ואחריהן נתן את משפט המלוכה לִבְנות אחותו הצעירה (אשר היתה מְלֶכֶת צרפת, ואחרי כן הערצאָגין פֿאָן סופֿפֿאָלק), אך לבני אחותו הבכירה לא נתן חלק ונחלה בכסא מלכותו. והיינריך בראותו כי קרבו ימיו למות, הִפְקיד ששה עשר שרים (רעגענטשאַפֿטסראַטה) וישם על שִׁכְמָם את המשרה להיות מושלים בארץ בשם עדואַרד (Eduard VI) בנו הקטן עד אשר יגדל ויהי בו כח להחזיק ברסן המלוכה לבדו. בראש שרי המלוכה ההם, התנוסס ההערצאָג סאָמערזעט דוד אם ועדואַרד, גם הערצבישאָף קראַממער. וסאָמערזעט אשר הֻקַם עַל לְמָגֵן ומחסה (Protector) לענגלאַנד, התנשא עד מהרה וַיָסֵב אליו את כל תוֹקף הממשלה, ויהי שורר לבדו בארץ גם נתן יד לקראַממער ידידו לְיַסֵר את הכנסיה האנגלית ולהיות

מגן

מָגֵן בעדה. אך לא ארכו הימים וסאָמערזעט לבש בגדי נקם וקנאת הדת וירדוף בחרב את כל ההולכים בדת הקאָטהאָלית, כי קראַממער הסית אותו בם לבלעם כשאול חיים, ועדואַרד המלך הצעיר כבן שתים עשרה שנה, נִלחץ בחוזק יד לחתום את שמו על ספרי הפקודה להמית אנשים רבים מעדת הקאַטהאָלים, ובדמעות שליש חתם המלך הטוב והיקר הזה את שמו באָמרו כי דְמֵי בני תמותה ההם יחוללו על ראש קראַממער, והוא וכסאו נקי. נְפוֹת אחדות אשר התפרצו מפני השליטים ההם ויתאמצו להחזיק בְמָעוז דת הקאַטהאָלית ולהשיב אליהם את בתי התפלות אשר לֻקחו מידם, רֻדפו בחרב נוקמת עד אשר הִתרַפְּסוּ תחת ידי הממשלה וישאו בשרם בְּשִׁנֵיהֶם וַיִּדְמוּ —. וסאָמערזעט וקראַממער אשר חָנְכוּ את המלך הצעיר על פי דרכם, לא חָשְׂכוּ שפָתם להטיף על לבו לקחם ולהבאיש בעיניו את הפאַפסט ואת כל משפטי כנסת הקאַטהאָלים עד כי הִשְׁרִישׁוּ בקרבו שנאה עזה כַמָוֶת אל הפאפסט ואל הקאַטהאָליציזמוס —. אך ממשלת סאָמערזעט מקרוב ושלטון עֻזוֹ לא לארך ימים, כי עד מהרה קשרו עליו השרים והיועצים קשר, ויכבידו את ידיהם עליו לעזוב את ממשלתו ולהסיר את מִשְׂרָתוֹ מעל שכמו, אחרי כן שמוהו בבית האסורים, ולאחרונה חרצו עליו משפט מָוֶת, עד כי נפל שדוד בחרב משנאיו ומקנאיו, ועל מְעִי מַפַּלְתּוֹ הִתְרוֹמֵם ההערצאָג מ נ אָ ר ט ה ו מ־ ב ע ר ל אַ נ ד. ההערצאָג הזה היה גבה עינים ורחב לבב, ובגאותו וגאונו התאוה תאוה לְהָסֵב את מלוכת ענגלאנד אל זַרְעוֹ עד עולם, ועל כן הִטה את לב המלך עדואַרד החולה וּמָט לַמָוֶת לשַׁנות את מצות היינריך אביו אשר צוה לפני מותו כי מ ר י ם בת ק אַ ט ה אַ ר י נ אַ המחזקת בדת הקאַ ט ה אָ ל י ת תשב על כסא המלוכה אחרי עדואַרד, באָמרו אליו כי היא תרדוף בשבט עברה את ה פ ר אָ ט ע ס ט אַ נ ט י ם, ואת דת ה ק אַ ט ה אָ ל י ת תשים שַׁלֶטֶת בארץ, גם הִטָה את לבבו להחרים את ע ל י ז אַ ב ע ט בת ח נ ה ב ו ל ע ן מכסא המלוכה, יען כי היינריך הגיד רבות פעמים כי לבו תועה בשפק אם מ ז ר ע ה מ ל ו כ ה ה י א — כי ה ו ב י ש ה ה ו ר ת ה — ואין טוב לו כי אם לתת את המלוכה ביד י אָ ה אַ נ נ אַ ג ר אַ י בת ההערצאָגין מסוּפָּאָלק אחות היינריך הצעירה, ואת העלמה העדינה ההיא נתן ההערצאָג הזה לגוּאילפאָרד דודלאַיי בְּנוֹ לאשה, וַיְקו כי בשֶׁבת כַּלָתוֹ ההיא על כסא המלוכה, ימלוך הוא לבדו בארץ בִּשְׁמָהּ, והמלוכה תסוב לביתו אחריו —. אחרי הדברים האלה גָוַע המלך הצעיר עדואַרד בהיותו בן שש עשרה שנה אחרי התנודדו כַצֵל שבע שנים על כסא המלוכה (ה״א שי״ג 1553), אז האמין ההערצאָג נאָרטהומבערלאַנד כי נִבקע שחר הצלחתו ותקותו באה, אך לא כאשר יראה האדם! כי השרים והעם לא בָחרו כאשר בחר הוא, ורוח אחרת היתה אִתם, ובעת אשר הרכיבהו רוח דמיונו על תועפות הדרי העֹז והמשרה, הרחיבה שְׁאוֹל נפשה תחת רגליו ופערה פיה לבָלעו חיים. השרים והאפרתים שנאו אותו בגלל גאותו וגאון לבבו ואהבָתו העזה להממשלה, גם הפראָטעסטאַנטים לא חָפצו כאשר חפץ הוא אורות המלוכה, כי יָראו מְחַלֵל את

מצות

מִצְוֹת היינריך מלכם אשר צִוָּה לפני מותו, ואחרי אשר הבטיחה מרים נֶאמנה לבל תפריע את העם מלכת א״ש איש בדתו ובאמונתו, גָמְרוּ אֹמֶר פה אחד להמליך אותה עליהם —. וההערצאָג נאָרטהומבערלאַנד הֵאִיץ מאד ביאָהאַננאַ גראַיי כַּלָּתוֹ עד אשר נֶעתרה לו לקבל את המלוכה, ואחֻזות מרעיו העבירו קול ברחובות לאָנדאָן לאמר: "מָלכה יאָהאַננאַ!". אך השרים וכל העם שָׂמוּ כתר המלוכה בראש מרים, ואחרי ימים מעטים באה המלכה החדשה ההיא בתפארת הודה בשערי לאָנדאָן, וכל העם קִדמו פניה בתרועת מלך ויקראו: "תחִי המלכה מרים לעולם!". אחרי כן נִתפש נאָרטהומבערלאַנד ואחֻזות מרעיו עִם כל אנשי עצתו וְהוּמְתוּ על בָּמַת מַטְבֵּחַ לעיני כל העם. גם יאָהאַננאָ התמימה והעדינה אשר ידה רב לה בספרי פלאַטאָ כבספרי הקֹדש, נִתפשה עם בעל נעוריה והָשלכו לבור כֶּלֶא, ואחרי ימים מעטים הוּמְתוּ גם הם על בָּמַת מטבח ביד ההורג. יאָהאַננאַ היתה בת שבע עשרה שנה, ואחרי מָלכה עשרה ימים, הובלה לַטָבַח וַתֵּרֶד ברמי ימיה שאולה —.

מרים מוראר ה״א שי״ג—שי״ח 1553—1558

529 § והמלכה מרים לא שָׁמרה את הבטָחתה, כי בשִׁבתה על כסא המלוכה היתה ראשית מעשיה להשיב את דת הקאַטהאָלית על כַּנָּהּ, כי היא היתה באָמנה את הדת ההיא ונפשה דָבקה בה, וַתִּשְׂנָא את כל משנאיה אשר בתגרת ידם סָבלה היא גם קאַטהאַרינאַ אִמָּהּ צרות רבות ורעות. על פי גְזֵרַת הפאַרלאַמענט צותה לְהַשְׁאוֹת את הכנסיה האנגלית מִשָּׁרָשֶׁיהָ, וּלְבָעֵר אחרי כל התקנות החדשות אשר תִקן עדוּאַרד VI בכנסיה הנוצרית, את הפאַפסט הִשְׁלִיטָה על הכנסיה הדתית כבראשונה, ובחברת הקאַרדינאַל פאָלע, אשר שָׂמַתְהוּ לבישאָף הראשי מקאַנטערבורי, עשתה חיל להכרית את כל הפראָטעסטאַנטים מִן הארץ ולהחזיר עטרת הכנסיה הישָׁנה ליושנה. הבישאָפים אשר התיצבו לקראתה וַיְמָאֲנוּ למלאות אחריה, נֶהרסו ממעמדם. הבישאָף הגדול קראַממער ושני כהנים מִמְתֵי סודו, נשרפו באש לעיני כל העם, ובכל ערי הממלכה הוּעֲלוּ אנשים רבים על מוקדי אש בגלל קנאתם לדתם. כל איש אשר לא הלך לבתי תפלות הקאַטהאָלים להתפלל, אחת דתו להמית. המונים המונים נָסוּ מארץ מולדתם אל ארץ אשכנז ואל ארץ שווייץ למלט ממות נפשם, ואחרי אשר הואילה מרים לְהִנָּשֵׂא לפיליפ מלך ספרד, עַז האמונה וראשי המקנאים קִנאת דת הקאַטהאָלית, הוסיפה עוד לרדוף באף את כל הפראָטעסטאַנטים הנסוגים אחור מאחרי הדת ההיא, וסמר שערת ראשנו בזכרנו את האכזריות הנוראות אשר עוללה המלכה ההיא בענגלאַנד! הבישאָפים הנקובים בשמותם: גאַרדינער ובאָננער היו מראשי הכהנים אשר קנאו על פי המלכה את קנאת דתם במעללי רֶצַח וינקמו את נקמתה בעריצות ואכזריות איומות. באָננער שָׁחַט פעמים רבות בעצם ידו את מתנגדי דתו הקאַטהאָלית, או השליכם בעצמו ובכבודו על מדורות אש. את האנשים הנשרפים, שֻׂרְפוּ מעט מעט להרבות את חבלי מותם.

הבישאָף

הבישאָף האָפער מגלאָצעסטער חי שלשת רבעי שעה בתוך מוקד האש, כי השופטים צוו לִצְלות אותו מעט מעט באש. אשה הָרָה לָלֶת הִמְלִיטָה ולד על מדורת האש, ואחד מערת העריצים (שערגע) מִהר להציל את הילד מיד להבה, אך על פי מצות השופט השליך את הילד על האש לְהִשָּׂרֵף עם אִמו יחד —.

אך יד ה׳ הויָה בַּמַלְכָּה החטאה ההיא, רוח רעה בְעַתַּתָּה לילה ויום, תוגה עזה קננה בקרבה, ונפש פיליפ בעלה נקעה מטנה, עד כי מרוב שיחה וכעסה וְעוֹצֶם יגונה שחה לעפר נפשה וחייה לשאול הגיעו. וברגע ההוא אשר קותה תקות שוא כי תוליד בן יורש עֶצֶר אשר יֵשֵׁב על כסאה אחריה להרים את קרן דת הקאַטהאָלית בכבוד, ברגע ההוא נהפכו עליה ציריה וַתָּמָת בדמי ימיה —. ועליזאַבעט אחותה בת חנה בורלען יצאה אז מבית האסורים וַתֵּעָשׂ מלוכה בענגלאַנד. כי מימי ילדותה היתה עליזאַבעטה כלואה בבית הכלא, מצוקות רבות ותלאות עצומות השתרגו עלו על צוארה, וכל הימים אשר ישבה מרים על כסא המלוכה, עופפה חרב המות על פניה תמיד, והנה פתאֹם הֵמִירָה את מַחֲשַׁכֵּי בית האסורים באור היכל המלוכה, ומתחתית בור צרה הוּעֲלָתָה על תועפות כסא מלך להיות מלכת ארץ רבה ולשלוט שלטת בְּלִי־מְצָרִים. היא הסירה את הכנסיה הקאַטהאָלית מגבירה ותשם תחתיה את הכנסיה האנגלית כפי התקנות אשר תקן בה עדוארד, גם שָׂמָה עוד נוספות עליהן כפי רוח בינתה, ותהי גְבֶרֶת גם בהליכת הכנסיה הדתית, והאנשים הרבים אשר נסו מענגלאַנד בימי מהומה וימי הרעה ההם אשר ישבה מרים על כסא המלוכה, שָׁבוּ עתה לארצם במלוך עליזאַבעטה. אך כל עמָלם להטות את לב המלכה אל תורת קאַלווין בכל פרטיה והליכותיה נשאר מעל, כי היא רדפה אחרי כבוד הממשלה ותחפוץ להיות שלטת גם על הכנסיה הדתית, ובאהבתה את התפארת והיפעה אשר בבתי תפלות הכנסיה האַנגלית ובהדרת מנהגיה, בזותה את כנסית קאלווין אשר בבתי תפלותיה לא יֵרָאוּ משכיות לבב ולא ימצאו מחמדי בת עין כי אם נִקָּיוֹן ומנהגים פשוטים. וכראות האנשים ההם כי המלכה לא הִטתה לשאלתם אֹזֶן קשבת, נִפרדו מעל הכנסיה האנגלית וַיְיַסְּדוּ להם כנסיה מיוחדת כדת קאלווין, גם בָחרו להם סוד זקנים וחֶבר כהנים אשר על פיהם יִסַּבּוּ כל אופני הכנסיה ויהיו רוח החיה באופנים ההם. בבתי תפלותיהם לא יֵרָאֶה כל סמל וכל תמונה, ולא יִמָּצֵא כל תבנית וצלם, גם תמונות אשר במליצה ושיר יסודן החרימו מתוכם, כי על פי דתם יֵחָשֵׁב להם כל שעשוע לעון וכל תענוג לפשע וחטאה. אך עד מהרה נרדפו על צואריהם בשבט עברה ובחמת המציק והיו לאכול. והם הוסיפו עוד להחזיק בְמָעוז דתם ולקנאות את קנאתה ויעשו כֻלם אֲגֻדָה אחת להתיצב בזרוע חשופה ובחרב שלופה לפני רודפיהם ומחָרפי דתם, וברבות הימים היו למפלגה עצומה ויתנו חִתִּיתָם בענגלאַנד.

עליזאבעטה
ה׳א שי״ח—שס״ג
1558—1603

e) הרעפָאָרמאַטיאָן בשלש ממלכות סקאַנדינאַפיא.

530. § במאה השש עשרה לספירת הנוצרים עברו חליפות רבות ותמורות

עצומות

עצומות על שלש ממלכות הסקאַנדינאַפּיות, וכל משפטי הדת ומשפטי הממשלה נהפכו בתוכן מן הקצה אל הקצה. קריסטיאַן השני (Christian II) המלך האחרון מבעלי ברית קאַלמאַר (דער לעצטע אֶניאָנסקאֶניג), היה אכזר וּמֵץ עריץ, וירעץ וירוצץ את שריו ועבדיו בעֶברת זדון, על כן חרה בו אף האפרתים ושרי המדינות ויקשרו עליו קשר, ובעת ההיא פָּרצה שלהבת אש המֶרד גם בארץ שוועדען ובארץ דאֶנעמאַרק, ואז נָפוצו בעלי ברית קאַלמאַר (דיא אֶניאָן פֿאָן קאַלמאַר) ולא שָבוּ עוד לאיתנם, גם הכנסיה הישָׁנה נגרשה מפני הכנסיה החדָשה וַתְּהִי לְשַׁמָּה —. בארץ שוועדען באו התמורות ההן על ידי גוסטאַף וואַזאַ, איש צעיר לימים אך חֲכַם לבב, רב אונים ואמיץ לב בגבורים. הוא היה הראשון אשר גרש את הכנסיה הישנה מהארץ ההיא וישליט את הכנסיה החדשה תחתיה, גם יָסד ממלכה חדָשה בתוכה, ומחלציו יצאו מלכים אדירים אשר מלכו שם שָׁנים רבות. גוסטאַף וואַזאַ היה חֹטֶר מגזע המשפחה הרמה, משפחת סטורע, אשר משלה ממשל רב בשוועדען, ורוח חכמתה וגבורתה נָחה גם עליו. המלך קריסטיאַן השני לקח אותו עם יתר בני התערובות מארץ שוועדען ויביאהו לדאֶנעמאַרק וישם עליו משמר. אך מקץ ימים מעטים הצליח חפצו בידו וַיִּמָּלֵט כצפור מִפַּח ויברח ויבוא לליבעק ואנשי המקום ההוא הסתירהו בסתר כנפיהם ויבטיחוהו לעזור לו בכספם ובחֵילם להציל את ארץ מולדתו מִכַּף קריסטיאַן העריץ, ובשנה ההיא אשר הִתִּיק קריסטיאן את אצילי בני שטאָקהאָלם כַּצֹּאן לַטִּבְחָה ויקדישם ליום הֲרֵגָה (ה"א ר"פ 1520) וכל יושבי הארץ נמוגו מפני פחד המלך האכזר ההוא, בשנה ההיא הגיע גוסטאַף אל קְצֵה ארץ מולדתו. על כל מִדרך כַּף רגלו מצאוהו מלאכי מות, ורבבות פחים אָחזו בעֲקבו, ומשלחת מלאכי רעים אשר שלח קריסטיאַן לארוב לְדָמוֹ, רדפוהו בלי חָשך, ועל כל צעד וצעד היה כפשׂע בינו ובין השחת, אך מִכֻּלם הציל אותו ה', גם גבורתו וְאֹמֶץ לבו עמדו לו לְהִשְׁתַּמֵּר מכל רע, וגם אנשי ארצו ומולדתו היו בעליו לְסִתְרָה, עד כי לאחרונה מצא עוזרים גם אנשי חיל בין יושבי צפון העזים וּמָרֵי נפש (Dalekarlen) (ה"א רפ"א 1521). בראש גדודי אִכָּרִים נִקְשִׁים (אַבגעהאֶרטעטע) ובעלי אגרוף לכד את פֿאַלון, הִכָּה את צבאות מלך דאֶנעמאַרק וצבאות בעלי בריתו מַכּוֹת חדרי בטן ויתפוש את אֶפּזאַלאַ. עד מהרה יצא שמו בארץ ותהלתו מלאה כל עיר ומדינה, והמונים המונים נָהרו אליו מכל עֲבָרים ויתנדבו לעזור לו בכל מלחמותיו אשר יעשה את קריסטיאַן להאיר אור הדרור בארץ מולדתם. ואזרחי ליבעק נתנו לו כסף רב גם אנשי חיל וכלי נשק לרוב, ואז הכביד את אכפו על מַצַּב הדאֶנים לעזוב את מקומם, ובהתאסף ראשי עָם בסטרענגנאֶס נבחר למלך בארץ שוועדען, ואז נסע בהודו ויבוא בשערי שטאָקהאָלם הבירה. והנה בתחלה לא היתה המלוכה יְרֻשָּׁה בשוועדען, רק שרי המדינות בחרו להם את המלך אשר ייטב בעיניהם, אך לתקופת עשרים שנה גמרו כל אצילי הארץ אֹמֶר להיות המלוכה

ירושה

ירושה ואחזת עולם לכל בני גוסטאַף וואַזאַ הזכרים (ה'א ש'ד 1544), אפס כי אוצר המלך דָלַל, ונכסיו הלכו הָלֹךְ וָדַל עד כי קָצַר קצרה יד המלך ולא השיגה דֵי כסף להוצאות הרבות אשר לו, ובכן לא יכול המלך להרים קרן ממלכתו החדשה בכבוד אם לא יעמד לו רֶוַח ומצא לַכֶסֶף ונכסים, ואז נָתנה הרעפֿאָרמאַטיאָן יָד למלך למצוא הון רב ומקום לַזָהָב ורכוש גדול. כי עַם הארץ הריצו ידיהם אל לֶקַח לוטהער ואל תורת הכנסיה החדשה כפי אשר הורו אותם שני אחים משכילים אָלויס ולוירענטיוס פעטרי, ושרי המועצה נתנו את נכסי הכהנים וכל הונם ורכושם אל המלך (ה'א ש'ז 1547), יען כי הכהנים ההם עמדו לימין הדאֶנים במשך ימי המלחמה אשר לחמו את השוועדען, ולא התעוררו לצאת לישע את ארץ מולדתם. והמלך גוסטאַף וואַזאַ פָּתַח את שערי ארץ ממלכתו לפני הרעפֿאָרמאַטיאָן. וישם לה מקום בכל ערי מדינותיו, ומאת בָּתֵּי התפלות שָׁדַד את מרבית תבואותיהם ונכסיהם ויחרימם לאוצר מלכותו. והאפרתים אשר התעשרו גם הם מִשֹּׁד נכסי הכהנים ההם, תָּמְכוּ בידי המלך להוציא את מזמתו לאור. והבישאָפּים אשר לאחרונה קִבלו גם הם עליהם את משפטי הכנסיה החדשה, היו לשרי המלוכה ולראשי הכנסיה כבתחלה, אך היו סָרִים למשמעת המלך גם בדתי הכנסיה וכפופים תחת ידי סוד הכהנים אנשי הרוח (Consistorien).

531 § בין כה וכה התעוררה גם דאֶנעמאַרק ותעש כאשר עשתה שוועדען, ותחליף את מַצָּבָהּ ואת מעמדה במשפטי הדת והאמונה גם במשפטי המלוכה והממשלה. פֿרידריך הראשון אשר המליכוהו האפרתים ובני העם ברצונם הטוב, בִּקֵּשׁ תחבולות לְאַמֵּץ זְרוֹעוֹתָיו ולהרבות עָצְמוֹ לבעבור תהי לאֵל ידו להתגבר על קריסטיאַן השני אויבו, ועל כן הוציא דְבַר מלכות מלפניו לתת חוֹפֶשׁ ודרור לכל הפראָטעסטאַנטים אשר מארץ מלכותו, וַיְקַו כי על פי הדבר הזה יתנדבו כֻּלם יחד לעזור לו לְהִלָּחֵם בקריסטיאַן אשר כָּרַת ברית עם הקיסר ועם הפאַפסט לבעבור יהיו לְעֶזרה להשיב אליו את מלוכת ארצותיו אשר נקרעה ממנו —. והנה בעת אשר התאספו שרי המדינות להתיעץ על צפונותיהם, והמלך פֿרידריך הראשון נתן להפראָטעסטאַנטים חֻקה אחת עם כל האזרחים הקאַטהאָלים, וירה אבן הראשה לחֵרות כנסית הדת הדאֶנית־לבל תהי עוד כפופה תחת ידי הפאַפסט, בעת ההיא יצא קריסטיאַן השני מנאָרוועגען ויתנפל בחרב על דאֶנעמאַרק. אך קְשִׁי יומו הֲדָפוֹ ולא יכול קום עד כי לֻקַּח בשביה, והמלך פֿרידריך הושיבהו במַחשכי מִגְדָל שָׁמֵם, וישב בתוכו שש עשרה שנה ולא ראה פני אדם כי אם את פני אחד הַגַּמָּדִים (צווערג) מילדי נאָרוועגען אשר היה עִמּוֹ במגדל צלמות ההוא. בימי קריסטיאַן השלישי בן פֿרידריך הראשון גָברה הכנסיה החדשה בדאֶנעמאַרק עד כי היתה שלטת בארץ, ומרבית יושביה דבקו בתורת לוטהער

פרידריך הראשון
ה'א רפ'ג—רצ'ד
1523—1534

קריסטיאן השלישי
ה'א רצ'ד—שי'ט
1534—1559

ויענדו

ויענדו אותה עטרות לראשם . רוב נכסי הכהנים לקח לו המלך גם האפרתים והשרים , והבישאָפּים היו עבדים להמלכה וסרים למשמעתה . בנאָרוועגען יסדו הָאִכָּרִים החפשים את הכנסיה החדשה בארצם מבלי חֶנֶף חרב ; אך באיסלאַנד נפלו בעלי מפלגת הבישאָפּים בחרב על המחזיקים ביד הכנסיה ההיא — . על ידי הרעפּאָרמאַטיאָן השיגו האפרתים בשוועדען עֹשֶׁר גדול , הִשְׂגוּ חַיִל , עָלוּ מעלה מעלה ויהיו מאֻשרים בארץ .

§ 32א. גוסטאַף וואַזאַ התאמץ להרחיב את גבול המסחור וּלְהָנִיב את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת , להצליח על ידיהן את ארץ ממלכתו ; אך בימי בניו אשר ישבו על כסאו אחריו , באו עתים רעות על הארץ וַיַרְגִיזוּהָ . עריך XIV היה קְצַר זעם , מהיר חֵמה וְעוֵֹין את כל בני אדם , ומרוב כעסו וחמתו סר מעליו רוח בינתו וּבְעֵתַתּוּ רוח רעה ורוח עִוְעִים . ובעת אשר צָלחה עליו הרוח הרעה עשה הֶרֶג רב באנשים ישרים וְרַבֵּי הַמִּשְׂרָה , ופעם אחת רָצַח בעצם ידו אנשים רבים ממשפחת סטורע רָמֵי הַיַחַשׂ ונכבדי עם . וע כן הִתְפַּלְּצוּ מפניו האפרתים ולא האמינו בחייהם כל הימים אשר הוא חי . ואזרחים רבים ובראשם אֲחִי המלך הסר והנמהר , קשרו עליו קשר , ולאחרונה השליכו אותו בבית האסורים , ושם השקוהו הקושרים סם רעל וימות . אחרי מותו ישב על כסאו יאָהאַן השני אחיו , איש קצר תבונה ומתנודד בכל דרכיו ומעלליו כנוד הקנה במים . המלך הזה נפתה לְחֶלְקַת לְשׁון אשתו , בת אחד נשיאי פּאָלען הדבקה מאד בדת הקאַטהאָלית ולדברי איש לָשׁון ובעל מזמות מֵחברת היעזואיטים , וַיֵט להם אֹזֶן קַשֶּׁבֶת להשיב בארץ ממלכתו את שבות דת הקאַטהאָלית ולעשותה שלטת כבתחלה , גם הואיל לחנך את זיגמונד בנו על ברכי הדת ההיא , ובנו זה התעתד להיות מלך בשוועדען גם בארץ פּאָלען . אך כל יושבי שוועדען מֵאנו להשיב אליהם את דת הקאַטהאָלית , ולא אבו שמוע בקול המלך בדבר הזה , וגם הוא נִחם אחרי כן על המזמה ההיא אשר יָזם לעשות , כי אשתו השניה אשר לקח לו , היתה באמנה את דת לוטהער ונפשה בָחלה בדת הקאטהאָלית וַתֵּט גם את לבב המלך אִישָׁהּ לדעתה . והנה להמלך יאָהאַן לא אֻנה כל רע על ידי הדת הקאטהאָלית אחרי אשר עֲזָבָהּ ולא יסף עוד שוב אליה , אך את זיגמונד בנו מצאו רעות רבות לרגלי הדת ההיא , כי בהתאסף שרי המלוכה בבית המועצה ויוציאו לאור משפט «כי רק דת לוטהער תְּהִי שלטת בארץ שוועדען , ורק להדבֵקים בה יש חלק ונחלה במשרה ובכל פקודה מדינית» , התקומם זיגמונד למשפט חרוץ ההוא ולא אבה לתת לו מהלכים בארץ ממלכתו באשר הוא חֲנִיךְ דת הקאַטהאָלית ונפשו קשורה בה . אז בחרו להם נסיכי הַוַעַד את קאַרל מזידערמאַנלאַנד דוד המלך לְנָגִיד וּנְשִׂיא המלוכה בשוועדען. לשוא נלחם בו סיגמונד מלחמת תנופה , כי יד קארל דודו היתה על העליונה , ושרי סוד בית המועצה נטלו על המלך אחת משתי אלה : אם לעזוב את דת הקאַטהאָלית ולשוב מארץ פּאָלען לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בשוועדען , או לשלוח את וולאַדיסלאוו

בני

בנו אליהם לבעבור ילמוד את משפטי דת לוטהער עד אשר יגדל ואז יֵשֵׁב הוא על כסא המלוכה בשוועדען, ואם לא יעשה אחת משתי אלה במֶשך שנה תמימה, אז אין לו כל חלק ונחלה במלוכה וגם בניו יגורשו מהסתפח בנחלתה. ויהי כאשר לא עשה סיגמונד את אחת משני הדברים ההם, אז שָׂמוּ ראשי שוועדען ואזרחיה כתר מלכות בראש קאַרל התשיעי (Karl IX) ויהי למלך על כל הארץ, וגם לבניו ולבנותיו אחריו נִתנה המלוכה למורשה ולאחֻזת עולם אם לא יתחתנו רק בבעלי דת לוטהער, ואשר יעבור את החק הזה אבד זכותו בכסא המלוכה.

קארל התשיעי
ה"א ש"ס
1600—1611

533. § אחרי הדברים האלה פָרצה מלחמה עזה בין שוועדען ובין פאָלען. אך לפני כְּלוֹת המלחמה ההיא מת קאַרל, ובנו גוסטאַף אַדאָלף בִּצַע את אחרית המלחמה לטובת שוועדען, כי הוא התגבר על הפולאָנים וַיַּכֵּם מכה גדולה, ופרי הַנֵּצַח ההוא היה כי לְנָפוֹת שוועדען אשר על יַם הקדמוני (הלא הן נפות פינלאַנד ועסטלאַנד) נספחו גם ליפלאַנד וכל מדינות פרייסען אשר להפולאָנים. מהיום ההוא והלאה הֵחֵלָה ממלכת פאָלען לָרֶדֶת מטה מטה, וגוסטאַף אַדאָלף היה הראשון אשר נָטָה עליה קו תֹהו ואבני בֹהו —. אפרתי הממלכה הנבוכה ההיא אשר אין עינם ולבם כי אם על בִּצְעָם, לְהָנִיב חֵילָם ולהרבות גאונם והונם, הֵנִיאוּ את כל יִשְׁרֵי לב בָּמוֹ מֵהָפִיק את זְמָמָם אשר יָזְמוּ לגדור את פֶּרֶץ כנסית דתם וְלִרְפֹּא את משובות דרכיהם ומעלליהם במשפטי המלוכה לפי רוח העת ורוח ארצות שכניהם — ובכל זאת פתחו שערי ארצם לאנשים רבים אשר גֹרְשׁוּ מארצות שונות על נַסוֹתָם לגדור את פרצות הכנסיה הדתית בארצותיהם. האנשים ההם ההולכים בתורת לוטהער או קאַלווין נקראו בפי הפולאָנים בשם „לא־קאָטהאָלים“ (Dissidenten), ואחרי יגיעות זמריבות רבות הניעו את לבות הפולאנים לתת להם חֵרות הדת ומשפט האורחים אשר ברבות הימים שבו ויקחו מהם את אשר נתנו להם —. אמנם לא לבד כי הלוטהערים והקאַלווינים מצאו מחסה ומסתור בארץ פאָלען, כי גם אנשים אשר דעותיהם מתנגדות גם לדעות לוטהער וקאלווין ולכל דעות הנוצרים, מצאו שם מנוח לכף רגלם, כן מצאו להם קֵן בארץ ההיא גם בעלי מפלגת הסאָציניאַנים (Socinianer) אשר מְיַסְדָהּ היה איש איטלקי מעיר פלאָרענץ ושמו לאָליוס סאָציאנוס, ואחרי מותו בחצי ימיו, החרה החזיק אחריו בן־אחיו פויסטוס סאָציאנוס (על שמם נקראו בעלי המפלגה ההיא בשֵׁם סאָציניאנים) ודעותיהם הולכות מנגד לכל דעות הנוצרים גם לדעת הרעפאָרמאַטאָרים —.

לאליוס סאציאנוס
מת בשנת
ה"א שכ"א
1561
פויסט סאציאנוס
מת בשנת
ה"א שד
1604

d) הכנסיה הקאַטהאָלית.

534. § גם בספרד ואיטליא נראו נִצָּנֵי הרעפאָרמאַטיאָן, אך טבע הארצות ההן גם חֲמַת האינקוויזיציאָן, עִקרו את הַנִּצָּנִים ההם ולא נְתָנוּם לעשות פֶּרִי. כל האנשים אשר משכו עליהם קַו חֶסֶד כי לבם הולך אחרי

דעות

דֵעות הרעפֿאָרמאַטיאָן, נִצְמְתוּ בְּאַשְׁמַנֵּי בָּתֵּי האסורים כל ימי חייהם או נשרפו באש חיים בראש הוֹמִיּוֹת קִריה לעיני כל בני העם. בין עֲדַת האנשים אשר הָחזיקו ביד הַלֶּקַח החדש ההוא (לֶקַח הרעפֿאָרמאַטיאָן), היו גם חכמים מְחֻכָּמים ויושבים בעט סופר (שריפֿטשטעללער), אשר רֻבָּם נָסו לארצות אחרות מפני המת הכהנים וּזְדוֹן האינקוויזיציאָן הארורה. אך אחרים מהם החזיקו בדֵעות רבות אשר גם הרעפֿאָרמאַטאָרים חָשבו אותן לזמורות זָר ושרשים פּוֹרים ראש ולענה, מהם היו שני האיטלקים הנקובים בשם ס אָ צ י נ ו ס, גם ס ע ר פ ע ט הספרדי, והאיש הזה נִשְׂרַף באש בעיר ג ע נ ף במצות ק אַ ל ו י ן (בשנת ה'א שי"ג 1553).

ראשי דת הקאַטהאָלית וכהניה, חָגרו בעוז מתניהם וַיְאַמְּצוּ את זרועותיהם לְהַשְׁאוֹת את הלֶקח החָדש ההוא מִשָּׁרָשָׁיו, כל אשר מָצאה ידם בכֹחם לעשות עָשו בלי הפוגה, רדפו את כל הדבֵקים בו עד חרמה, הִכריעום לַטֶּבַח, שרפום באש חיים או צָמְתוּ בבור צלמות חייהם, ואם קָצור קָצרה ידם לעולל עלילות רֶצַח כאלה, חתרו בכל מאמצי כֹחָם לשום בריח ודלתים אל הלֶקח ההוא לבל ירחיב את גבולו ולבל יַכֶּה שֹׁרֶשׁ עוד —. כל הפאַפסטים כמעט רָדפו את הפראָטעסטאַנטים בשֵׁבט עֶברתם, וגם הפאפסטים אשר ידעו נאמנה את תחלואי הכנסיה הקאַטהאָלית ואת מכותיה ויחשבו מְזִמּוֹת לרפאות אותה וּלְגַהוֹת ממנה מָזור, כמו הפאפסט אַ ד ר י א ן ה ש ש י (Adrian VI), ו פ ו י ל השלישי (Paul III), גם הם הָרְדפו את הפראָטעסטאַנטים בשתי ידים, וכל־מזמתם להברית מארץ זכרם אם לא ישובו אל הדת הקאטהאָלית. ויותר מכלם חשב עליהם רעה הפאפסט, פ ו י ל הרביעי (Paul IV) איש שֵׂיבָה בן שמונים שנה, בעל פנים נִזעמים ונפש השכה אשר דִכָּא לארץ את חַית עמו וצאן מַרעיתו עד כי הריעו במותו ותקעו כף בשִׂמְחות וגיל, ובעוצם יד שנאתם שברו את מַצבותיו אשר הִציב לו בחייו לַמזכרת עולם, ואת בית האינקוויזיציאָן שרפו באש —. פיוס הרביעי (Pius IV) אשר מִלא את מקום הפאפסט העז ההוא, הִתְאַזֵּר עוֹז לְהָכִין את הכנסיה הקאטהאָלית ולמעוז לבל תִּמּוֹט עוד עד אחרית הימים, וַיְצַו לראשי הכהנים ואנשי הרות להתאסף בפעם ה ש ל י ש י ת לעיר ט ר י ד ע נ ט וּלְבַצַּע את החֻקים והמשפטים בהליכות הדת והאמונה אשר הֵחֵלּוּ כבר בשתי אֲסֵפוֹת הראשונות —.

אדריאן הששי ה'א רפ"ב—רפ"ג 1522—1523

פויל השלישי ה'א רצ"ד—ש"ט 1534—1549

פויל הרביעי ה'א שט"ז—שי"ט 1555—1559

פיוס הרביעי ה'א שי"ט—שכ"ה 1559—1565

אסֵפה השלישית ההיא הֵחֵלה בחדש יאַנואר בשנת (ה'א שכ"ב 1562). עיני כל הקאטהאָלים הישרים החפֵצים לגדור את פרצות כנסיתם וּלְחַזֵּק את בדקיה, היו נשואות אל האסֵפה ההיא וַיְקַוּוּ כי ממנה תצא הרעפֿאָרמאַטיאָן הדרושה לְחֶפְצָם — אך לא כאשר קִוּוּ כן היתה; כי ראשי האסֵפה הגדולה ההיא גָזרו אֹמֶר להקדיש ולהעריץ כל המנהגים הטפלים אשר טִפְּלוּ כְּתֵי שוא ונעלמים אל כנסיתם, ואשר יָעוז לעבור גם על אחד המנהגים ההם הקטנים יֵחָשֵׁב כִּמְכַחֵשׁ בכל הדת הקאטהאָלית, ואחת דתו כרת

אספת טרידענט השלישית

כי

כל בן מֶמֶר ליולדתו, להכנסיה הקאטהאלית! —. אמנם כי גם על הכהנים ואנשי הרוח נָטוּ קָו לבל יוסיפו עוד להיות גְלוּזִים במעגלותיהם ולרדוף שעשועי החיים ותענוגות בני האדם, וכל כֹּהֵן או נָזִיר אשר יעשה אחת מחטאות האדם אשר לא תעשינה, עָנשׁ יֵעָנֵשׁ בלי מַשׂוֹא פנים. משפטי האסֵפה ההיא וחקותיה הִכּוּ מעט מעט את שרשיהם בכל מושבות בעלי דת הקאטהאלית, ויקבעו את חותם הנצח על כנסית הרומאית הקאטהאלית, ועל כן חָדְלוּ מני אז אסֵפות ראשי הכהנים (Synoden), כי אָזְלַת ידם לְחַדֵּשׁ דבר ולתקן עד מה בהליכות הכנסיה, ומהיום ההוא והלאה נִדְמְתָה הקאטעליציזמוס כְּמֵי הברֵכה אשר נִקְווּ בְחזקת היד ולא ימושו ממקומם כל הימים, תחת אשר הפראָטעסטאנטיזמוס דָמתה לנַחַל נוֹבֵעַ מים חדָשים לבקרים באין מַעצור—. הפאפסט גרעגאָר השלשה עשר (Gregor XIII) (אשר תִּקֵן את לוח השנה קאַלענדער להנוצרים), שנא את הפראָטעסטאַנטים שנאה עזה

גרעגאר השלשה עשר ה״א ש״ב—שמ״ה 1572—1585

כמות, ובבוא אליו השמועה אודות הֶרֶצַח הנורא אשר היה בפאריז, הנודע בשם חתונת דמים (דיא בלוטהאָכציים פֿאַן פאַריז) או לֵיל באַרטהאָלאָמיוס אשר נִרצחו אז אנשים אין מספר מבעלי דת הפראָטעסטאַנטים (הקאַלווינים), שָׂמַח שמחה גרולה מאד, ויצו לכל עַמּוֹ לעשות את היום ההוא יום חג ויום משתה בכל שנה ושנה להודות וּלְהַלֵּל לה׳ על מפלת שונאי דת הקאטהאלית ההם —. הפאפסט האביר והעזוז מכל הפאפסטים במאה שש עשרה, היה סיקסטוס החמישי (Sixtus V). בימי ילדותו היה נער רוֹעֶה עדרים מִדַּלַּת בני העם, ובחכמתו וְעוֹצֶם לבו התנשא למדרֵגת כֹּהֵן מכהני הפֿראַנציסקאַנים, אחרי כן נִספה אל שופטי הדת (אינקוויזיציאָן)

סיקסטוס החמישי ה״א שמ״ה—ש״נ 1585—1590

ויהי חָבֵר להם, ולא נָח ולא שָׁקַט מהעפיל עֲלות עוד מעלה מעלה עד כי היה לקאַרדינאַל, ולאחרונה הוּרַם וְהוּנַף לָשֶׁבֶת על כסא הפאפסט ברומא —. הוא היה חֲכַם לבב ואמיץ כֹּחַ וכל יִשְׁעוֹ וחֶפצו היה רק לשלוט על רוח בני האדם, למשול מִמְשָׁל רב עד אפסי ארץ ולעשות לו שֵׁם עולם לא יִכָּרֵת. הוא רָד עם מִשְׁטְרֵי הכנסיה הקאטהאלית וַיְחַזְּקֵם בְּעוֹז ותעצומות, הוא זִקֵּק את הכהנים ויצרוף סיגיהם ככל אשר השיגה ידו, הוא בנה בנינים מפארים בטוב טעם ודעת לכבוד ולתפארת, הוא הֵקִים מֵעָפָר מַצֵּבות עתיקות וְצִיּוּנֵי דורות עולמים וַיְחַדֵּשׁ ימיהם כקדם וישיבם אל כַּנָּם ואל כבודם הראשון, והוא התאמץ בכל מאמצי כֹחוֹ להשיב עטרת הפאפסטים לְקַדְמָתָהּ, ולתת לכסא נשיא דת הרומאית את עֻזּוֹ והודו כבשָׁנים קדמוניות —.

§ 535. אל הפאפסטים ההם אשר הֶחליטו לְבַעֵר את הרעפֿאָרמאַטיאָן מן הארץ או לְקַצֵּץ את כנפיה לבל תִּשְׂתָּרַע עוד הלאה, נִסְפְּחָה חֶבְרָה עזה ונמרצה אשר היתה להם לְעֶזרה להוציא את מחשבותיהם ומערכי לבבם לאור. החברה ההיא מודעת בכל הארץ בשם חֶברת יעזואיטים (Jesuiten Orden). מְיַסֵּד החברה היה איש ספרדי בעל דמיון עז ונפש רחבה ושמו איגנאַטיוס

לאיאלא

לאָיאָלאָ (ה'א ש' 1540). בימי נעוריו הִתְמַכֵּר לעבוד עבודת הצבא בחֵיל פֿערדינאנד הקאטהאלי מלך ספרד, וּבִמְצוֹר פאַמפעלאָנאַ פְּצָעָהוּ כדור עוֹפֶרֶת, וישכב על ערש דְּוָי ימים רבים להתרפאות מִמַּחַץ מַכָּתוֹ, ובמֶשך הימים ההם קרא בספרים המספרים מִפְלְאוֹת חסידי הנוצרים וקדושיהם, ובהיותו בעל דמיון עז כָּעֲלוּ הספורים ההם פעולה עזה מאד בנפשו עד כי התאוה תאוה לְהִתְחַסֵּד ולהתקדש —. ויהי בקומו ממשכבו וּמַחַץ מכתו נרפא, עָזַב את מצב עבודת הצבא לעבוד את עבודת דתו הקאטהאלית בכל לבבו ובכל נפשו, וַיִּדֹּר נדר לעלות ברגל לירושלים עיר הקדש להתפלל שם על קבר משיחו, ובצום ותפלה וְעֶנוּת נפש הֵקִים את נִדְרוֹ. בשובו מירושלים נִפקחו עיניו לראות כי ערום הוא מכל חכמה ודעת, ועל כן תִּקְצַר ידו מֵהָפִיק את זְמָמוֹ אשר יָזַם לעשות לטובת דתו ואמונתו, וירם את פעמיו לסאַלאַמאַנקאַ ולפּאַריז, וישקוד שם על דלתות הלמודים והמדעים בשקידה נפלאה לילה ויום ובעמל רב ועצום לא יְאֻמַּן כי יְסֻפַּר, עד כי אָסַף בְּחָפְנָיו את הידיעות הנחוצות ואת המדעים הדרושים לחפצו, אחרי כן התרועע אל ששה אנשים אשר מחשבותיהם כמחשבותיו וַיַּשְׁבִּעֵם ללכת בדרכי הכהנים הנזירים, לחיות חיי עֹנִי וצער, לְהִנָּזֵר מכל שעשועי החלד ותאות בְּשָׂרִים ולהקים את כל פקודות הפאפסט וכל מצותיו אשר יְצַוֵּם לעשות לתועלת הדת, להגדילה ולהאדירה, וּלְשָׁרֵשׁ את הפּראָטעסטאַנטים מארץ החיים אם לא ישובון להכנסיה הקאטהאלית —. אחרי ימים אחדים באו אל שערי רומא ויפלו לרגלי הפאפסט ויחלו את פניו לסמוך את ידיו על החברה החדשה אשר יש את לבבם לְיַסֵּד ואשר פיהם יקבנה בשם חברת יעזואיטים, וַיֵּעָתֵר להם הפאפסט ויתן את שאֵלתם אשר שָׁאֲלוּ ממנו, ועוד יִתְרָה עשה בְּהַתִּיר את ידם לעולל עלילות גם נגד חֻקֵּי הממשלה המְדִינִית אם רק תַּכְלִיתָן לתועלת הדת והאמונה הקאטהאלית, ויברך את החברה ההיא ויקדשה —. ואיגנאַטיוס לאָיאָלאָ היה הגענעראַל הראשון להחברה ההיא וישב ברומא, ובידו היו מֶחקרי החברה ותועפות מזמותיה לו —. אמנם הוא לא הִרבה הָרֵעַ, כי הוא הֶאמין אמונה אֹמֶן בדתו, וַיְדַמֶּה בנפשו כי יְאַשֵּׁר את כל בני האדם אֲשֶׁר עולמים בַּהכניסו אותם בדת הקאטהאלית, גם לא הִתְמַכֵּר לְשַׁחֵת כל הארץ בִנְבלי מזמותיו ועלילותיו — אך לאַינעץ הספרדי אשר מִלֵּא את מקומו אחריו, הוא הֵחֵל להיות גבור צַיִד בארץ, הוא זָרַע זֶרַע פּוֹרֶה רוֹשׁ ולענה על תלמי לבב בעלי החברה ההיא, והוא הֶעֱרִיך את מַערכותיה וַיְסַדֵּר כל תהלוכותיה ויביא את מַבּוּל מֵי הַזֵּדוֹן על גוי ועל אדם יחד —.

536 § החברה ההיא נוסדה על אדני משפטי המלוכה והליכות צִבאות אנשי החיל. הגענעראל ראש החברה ישב בעיר רומא ויכונן שם למשפט כסאו, על ידו רָדוּ הראשים אשר בכל הַגָּפוֹת (דיא פּראָרשטעהער דער פּראָווינצען), ותחת פקודתם היו עוד ראשים רבים בעלי מדרגות שונות. שְׁמֹעַ וְהַקְשֵׁב (געהאָרזאַם אונד זובאָרדינאַטיאָן) הוא רוח החַיָּה בכל אופני החברה. בטרם סָפְחוּ פקודי החברה איש אחד אל אחת הכהונות בְּחָנוּהוּ

תחלה ונסותו ימים רבים אם יש בו כֹחַ לבוא בסודם, גם הִתְחַקוּ על שרשי תכונות נפשו וּמִזְגוֹ, למען דעת את הַשֵׁרוּת אשר יתנו לו לפי תכונתו וכִשרונו, ואחרי אשר נֵאותו להביאו במסורת הברית, נָטלו עליו לעזוב את אבותיו, לנטוש את אשת חיקו ויוצאי חלציו, להשליך מלפניו את כל קרוביו ואוהביו וְרֵעָיו וּלְהִדָּבֵק רק להתחברה להיות לה עבד נאמן בכל לבבו ובכל נפשו וּמְאֹדוֹ. האיש אשר נְשָׂאוֹ רוחו להיות מאנשי סודם, הוּבָא אל אחד מִבָּתֵּי מִקלט הכהנים לְהִנָּזֵר מכל החיים וְלָשֶׁבֶת בדד לשקוד על ספרי הדת כל הימים. האיש אשר תשוקת החכמה נוססה בו, נִסְפַּח גם אל אחד מִבָּתֵּי מִדרש החכמה לִלְמוֹד שם ככל אַוַת נפשו וּלְלַמֵּד אחרי כן לאחרים. עַזֵּי הנפש ובעלי תחבולות ומזמות עמוקות, התאמצו להיות להם מַהלכים בין העומדים בחצרות מלכי ארץ ורוזנים לבעבור הטות את לבבם לחֶפצם ולהפיק על ידיהם את זממם ומערכי לבבם. בעלי לשון למודים ודוברי צחות, היו מַטִּיפֵי לֶקַח לבני העם וישאו מדברותיהם בבתי התפלות להאציל מרוחם על כל שומעי דבריהם ולהטותם את כל אשר יחפוצו. מְקַנְאֵי קנאת הדת, הֵרִימוּ פעמיהם לכל אפסי ארץ להעביר גלולים ולהכרית אלילים מגויי הארצות המתהללים באליליהם (היידען), וירחיקו נְדוֹד לארץ סינים ויאַפאַן, לארץ אפריקא ולהודו המערבית (וועסטאינדיען), ובראַזיליע, למוצאות הספרדים אשר באמעריקא הדרומית ולמעקסיקאָ. החֶברה ההיא הלכה מחיל אל חיל, כי זְכֻיוֹת רבות נִתְּנוּ לה מאת נשיאי הדת ומאת מלכי ארץ, נדיבי עָם נָדבו לה כסף רב והזילו זהב מכיסם להכין אותה ולסעדה, גם עשירים גדולים הוֹרִישׁוּ לה הון עתק ורכוש גדול, עד כי הִשִּׂיגָה ידה לעשות גדולות ונצורות —. מטרת החברה הזאת היתה ללחום נגד דעות הפראָטעסטאַנטים ולהעביר מן הארץ את רוח הדרור אשר הֵעִירָה הרעפּאָרמאַטיאָן בלבות יושבי איירופא —. להשיג את המטרה ההיא, עָמלו בעלי החברה בלי הפוגה בדרכים שונים; בפה חָנֵף וּשְׂפַת חלָקוֹת הִתְאַמְצוּ לְפַתּוֹת את הנסוגים מאחרי הכנסיה הקאטהאלית לשוב אליה כבראשונה ולחסות בצֵל כנפיה כבל אבותיהם אנשי האמונה; בְּהִתְוַדּוֹת לפניהם כל איש את חֶטְאוֹ, עשו תחבולות להטות את לב הנשיאים והנסיכים וכל אֵילֵי הארץ לעשות מלחמה נגד הרעפּאָרמאַטיאָן ולהגביל את חֵרוּת הדת; ועל פי תנוך הילדים אשר הביאו תחת ידם, חָנְכוּ את הדורות החדשים על פי דרכם וַיְלַמְּדוּ את בני הנעורים זאת משפטיהם ועלילותיהם לבל יסורו מלבבם ולבל ילוזו מעיניהם כל ימי חייהם. ואף כי עשתה לה החברה הזאת שֵׁם גדול בספר תולדות בני האדם, בכל זאת יקבוה לְאֻמים ויזעימוה רבים עמים בגלל הרעות אשר הֵמִיטָה על יושבי חלד בלִמודיה הנשחתים אשר לִמְּדָה להרע ולהשחית. כי פִּנּוֹת הלמודים אשר לה, הלא הם: כי כל פוֹעל רע וכל מעללי רשע לא יחשוב ה׳ לעון לעושיהם אם יעשו כן בעבור תַּכְלִית טובה, וכל מִבְטָא שפתים גם כל אָלָה ושבועה, אפס ורוח הן אם האדם יחשוב בלבו מַחשבה אחרת בעת אשר יְבַטֵּא

בשפתים

בשפתים -- ועוד למורים רעים כאלה לְמְרָה התבהה הרעה ההיא ליושבי תבל עד כי נשחתה הארץ מפניה — .

5. דור פיליפפ השני (ה״א שט״ז—שנ״ח 1556—1598) ועליזאבעטה (ה״א שי״ח—שס״ג 1558—1603) .

§ 537. פיליפפ השני (Philipp II) מלך ספרד, היה אביר לב, עריץ ושונא אנשים. כל ישעו וכל חֶפצו היו לרדוף ולהשיג שלשה דברים אשר בהם חיי רוחו ורוח אפו בחיים, הלא הם: להרבות לו עָצְמָה וגבורה בְּלִי מְצָרִים, להשמיד את כל ההולכים בתורת לוטהער וקאַלווין לְכַבּוֹת את כל שביבי אור הדרור והחֵרוּת בכל ארצות איירופא וְלָשׂוּם עול ברזל על כל העמים . להוציא את שלשה דברים ההם לאור, שָׁקַד כל הימים אשר ישב על כסא מלכותו, ולא שָׂם לבו אם בעבורם הָפַךְ את ארצו העדינה מְעוֹן ההצלחה לארץ גזרה וארץ מַאפליה, עָכַר את כל העמים המאֻשרים הקָרים למשמעתו גם עָכַר את שאֵריו ואת קרוביו ומיודעיו ויעורר עליו שנאת כל האֻמים. בעריצות נפשו כָּרה שוחָה עמוקה לרגלי דון יואַן אָחִיו (ה״א של״א 1571), אשר הכה את הישמעאלים במלחמת הים ויעש תשועה גדולה לארץ ספרד, כי הוא היה עוֹיֵן אותו (ככל האדם) תמיד, וישם לו עלילות דברים, ובערמתו ומזמתו ונכָליו הרעים נצב לו לשִׂטנה בדרך ולא נְתָנוֹ לְבַצַּע את מעשיו הגדולים אשר החל לעשות, עד כי מרוב שיחו וכעסו, עָצְבּוֹ וְרָגְזוֹ ירד לבור שחת בחצי ימיו. דון קאַרלאָס בן המלך העז הזה, היה מְהִיר חֵמָה ורודף תענוגות בשָׂרים, והמלך לא יְסָרוֹ למשפט כאב את בנו, רק הִסְגִירוֹ בידי עריצי האינקוויזיציאָן הארורה, והם צָמתו בבור השבי חייו עד כי מת תחתיו. כי המלך העריץ הזה נתן את האינקוויזיציאָן זְעוּמַת אֱלֹהִים ואדם לשלוט שַׁלֶּטֶת אין קֵץ בכל מקומות ממשלתו, ותחת לַהֶבֶת חַרבה המתהפכת כרעו נפלו גם נשיאים ורוזנים. ואף כי על ידה ועל ידי מוקדי האש (Auto de fe) אשר לִהֲטוּ וּבִעֲרוּ רבבות אדם בארץ ספרד ונעאפעל, הצליח לְבַעֵר מארצות ההן את כל הנסוגים מאחרי דתו ולהאביד כל זֵכֶר לָמוֹ, גם לשדוד מיושביהן את כל מִשפטי החֵרות והדרור אשר בידם מימי קדם, אך אִתָּם יחד כָּפוּ תַמּוּ גם כל מַחמדי הארצות ההנה, וּבְפֹעַל כפיו הִשבית את עֹשֶׁר כבוד האזרחים וכל יקרם והסנם, כָּרַת את זַלְזַלֵּי המסחור בְּמַזְמֵרוֹת ואת נטישות המרעים הֵסִיר הֵתַז, ובהניפו ידו גם על ארץ השפלה לִרְדּוֹת גם בה בשבט ברזל, התחוללה שם מלחמה גדולה אשר ממנה צָץ הַחֹפֶשׁ פָּרַח הדרור לכל יושבי הארץ ההיא. ארבעים ושתי שנים מָלַךְ המלך העז הזה ויהפוך את ארץ ספרד גַּנַּת הָעֵדֶן לגיא צלמות ועמק עכור, ואחרי כן החזיקתהו מחלה איומה מאד אשר מתגרת ידה נגזר מארץ החיים. על המלך העז הזה גם על השר אַלְבַאַ אשר רָדָה על יחד בעריצות נוראה, רוֹבֶצֶת מְאֵרַת אֱלֹהִים ואדם עד תכלית שמים וארץ! — .

פארטוגאל

a) פאָרטוגאַל חָברה לארץ ספרד.

§ 538. כל הרעות אשר עברו על ספרד, עברו גם על פארטוגאל, כי גם היא נֶאנחה תמיד בעֲברת זְדון חֶבֶר כהנים אשר הכבידו עֻלָם עליה, ומלך מושל בממשלה בלתי מגבלה היה תומֵך ידם וּזְרוֹעָם לַבקרים, הם הם קָצצו את כנפי רוח העם היושב בארץ ההיא והשיבו אחור ימינם מעשות חיל ותושיה, הם שדדו מהם את כל משפטי הדרור אשר היו להם למורשה מימים הראשונים, ותחת רוח עוז וגבורה מָסכו בם רוח כֵּהָה ורוח עצלות, ותחת עשֶׁר וכבוד הִרְבִּיצוּ עליהם סבלות ועבדות. והרעות ההן רַבּוּ עוד בארץ האומללה ההיא מיום אשר חֻבְּרָה לארץ ספרד על פי הדברים האלה: כי בארץ פאָרטוגאַל מלך אז סעבאַסטיאַן איש צעיר לימים אשר הכהנים חנכוהו מִנֹּעַר על פי דרכם להיות עז אמונה ועבד נאמן להפאַפסט, והוא בְּאַוָּתוֹ להוכיח לעיני כֹּל את עוֹצֶם קִנאתו לדתו ואמונתו גם את אֹמֶץ לבבו וֶעֱזוּז גבורתו בִּשְׂדֵה קָטֶל, יצא למלחמה על המוירען אשר באפריקא הצפונית להכניעם ולהביאם בחוזק יד בְּמָסורת ברית דתו. באחד מימי חדש אויגוסט אשר השמש בוֹעֵר אז ככבשן אש, עָרַךְ מלחמה על אויביו הרבים והעצומים כמנו בבקעת אַלקאַסאַר (ה"א של"ח 1578) וַיִּנָּגֵף מַגֵּפה נוראה מאד, שנים עשר אלף איש נפלו ביום עֶבְרות ההוא לפי חרב על מרומי שדה, ובתוך הנופלים היה גם המלך ההוא, ואחרי כל עֲמַל אנשי חילו לא נמצאה גְוִיָּתוֹ, וגם קבורה לא היתה לו. ומלוכת פאָרטוגאַל נָסַבָּה לאחד מזרע המלוכה, איש זקן בא בימים והולך ערירי. מקץ שנתים ימים הלך המלך הזה בדרך כל הארץ, ואז התנשא פיליפפ השני מלך ספרד ויאמר: אני אמלוך גם על פאָרטוגאַל, כי לי יאתה המלוכה. אך הפאָרטוגיזים לא אבו להמליך עליהם מלך עז ועריץ כמוהו, גם איבת עולם להם על הספרדים שכניהם וַתִּבְחַל נפשם להיות אִתָּם לְעַם אחד, ועל כן שָׂמוּ כתר המלוכה בראש איש אחר ושמו אַנטאָניאַ. ויחר בם אף פיליפפ וישלח בם את ההערצאָג אַלבאַ עם צבאות אנשי מלחמה, ויצא אַנטאָניאַ לקראתם ומלחמת תנופה התלקחה ביניהם, אך הספרדים נָצחו את הפאָרטוגיזים, אנטאניא נס מהמערכה, ליסאַבאָן הבירה פָּתחה שעריה לפני המנצחים ואחריה כל ערי הארץ, ופיליפפ היה למלך גם על הפאָרטוגיזים. כל עֲמַל אנטאניא אשר עָמַל לשוב אל הוד מלכותו, נשאר מָעַל, תוחלתו נכזבה ותקותו מַפַּח נפש, ואחרי סָבְלוֹ מצוקות רבות מת בעֹנין רע בעיר פאריז. אחרי מותו קמו אנשים רבים מתחפשים בדמות סעבאַסטיאַן ויעוררו את רוח הפאָרטוגיזים לְחַבֵּל מעליהם את עול הספרדים שנואי נפשם, אך הם לא תמכו בידם ולא נתנו להם עוז וחיל להפיק את זְמָמָם. הרביעי אשר הִתְנַכֵּל ויאמר „אני סעבאַסטיאן ולי המלוכה", נפל שבי בידי הספרדים, והם הִצְמִיתוּ בבור חייו עד יום מותו. ששים שנה רָדוּ הספרדים בפאָרטוגאל עד אשר הצליח ההערצאָג העשיר והנכבד מבראַגאַנצאַ ויקרע את המלוכה מידי הספרדים וַיַּסֵּב אותה לו ולביתו אחריו.

בשנות רָאוּ הפארטוגיזים רעה מְטָה ירם מאר, חֵילָם בַּיָם (זועעמאַכם) הָלַךְ הָלוֹךְ וָדַל, ומוצאיהם ומושבותיהם אשר כונט ידיהם בארצות רחוקות, נָפלו בידי זרים.

d) מלחמות הדרור בארץ השפלה.

§ 539. הָעָם היושב בארץ השפלה, עַם חָרוּץ הוא, סוחֲרָיו שָׂרִים, כִּנְעָנָיו נִכבדי ארץ. לעם הזה משפטים טובים וְחֻקֵי חֵרוּת רבים, ומראשי החקים ההם: כי אין ביד מלכיהם לָשׂוּם מַס על הארץ רק על פי נשיאי הארץ, כהניה ואפרתיה. שופטים ושוטרים יבחרו להם ראשי העם מקרב אחיהם בני עַמָם. מַצָב (בעזאַטצונג) וגדודי חַיִל לא ישימו הספרדים בארצם, גם נציבים ויועצים לא ירכיבו עליהם מילדי בני ספרד או מכל בני הנֵכר —. והנה עוד בימי הקיסר קארל החמישי, הֵחֵלוּ הספרדים לעבור את חֻקֵי הַחֵרוּת אשר לבני הארץ ההיא, אך הקיסר ההוא אשר נולד בתוך עַם הארץ הזאת ויאהב אותם גם בָּחַר בדרכיהם, לא הִרבה לְהָרַע להם ולא הֵעִיר כל חֲמָתם עליו עד לְהִתְפָּרֵץ, לא כן המלך פיליפפ העריץ! כי הוא בָז לארץ ההיא וַיְשִׂימֶהָ הֲדוֹם לרגלי גאותו, וְעָבַר ורמס וטרף —. ראשית דרכו היתה לְהַכְעִיס את יושבי הארץ בְּהַרְכִּיבוֹ לראשם נציבים, שופטים ויועצים ספרדים. את מַאַרגַאַרעטהאַ אחותו (Margaretha von Parma) שָׂם לְשׁוֹפֶטֶת (שטאַטטהאַלטערין) בעיר בריסטעל, והיא היתה אשת חיל ולבה לב גבר, ועל ידה הִפקיד עוד סוֹד יועצים (שטאַטסראַטה) ובראשם את הקאַרדינאַל גראַנפעללאַ, בן ארץ אחרת, גם שָׂם מַצָב (בעזאַטצונג) בארץ ההיא לַמְרוֹת חֻקֵי הַחֵרוּת אשר לְעַם הארץ. ועוד הוסיף המלך הזה להרגיז ליושבי הארץ ההיא, אשר רבים מהם הולכים בתורת הכנסיה החדשה. בהוציאו דְבַר מלכות מלפניו לְשָׁרֵשׁ את דֵעוֹת בנים כְּחָשִׁים (קעטצער) מארץ השפלה, כי עָנשׁ יֵעָנֵשׁ כל בן לא אֹמֶן בו אם לא ישוב אל חיק הכנסיה הקאטהאלית ויחזיק בְּמָעֻזָּהּ. ומבלי שָׁאוֹל את פי נשיאי הארץ, צִוָּה לִבְנוֹת בָּתֵּי כהנים רבים, למען תהיינה עיני הכהנים ההם פקוחות על כל דרכי איש לבל יָזִיד אחד מהם להמות אַשֻׁרָיו מארחות דת הקאטהאלית. תכלית פקודת המלך היתה לָבַעַת מעט מעט גם בארץ ההיא את המשפט המר והנמהר, משפט הדת (אינקוויזיציאָן), והקאַרדינאַל גראַנפעללאַ, אשר הִפְקִידוֹ המלך לראש לכל בתי הכהנים החדשים אשר כוננו ידם בארץ ההיא, נשא עליו כבר את שֵׁם הנורא: אביר שופטי הדת (גראָס אינקוויזיטאָר). אז נוסדו אלופי העם יחדו, ובראשם השר הנכבד ווילהעלם מֵאָרַאניען (Wilhelm von Oranien) *) והגראף הישר בארם עגמאָנט, ויתיעצו כַּדָּת מה לעשות, ולאחרונה נועצו לב יחדו לפתוח בשלום ולהפיל תחנתם לפני המלך להוס ולרחם על יושבי ארץ השפלה, לבל יִגַע במשפטיהם הישנים ובחקי החֵרוּת אשר להם מימי קדם, גם לתת לכל איש לָלֶכֶת בשֵׁם דתו ואמונתו כפי רוח בינתו וְאַוַּת נפשו. אך המלך ענה אותם קשות

ויעט

*) אראניען (אראנגש) עיר בארץ צרפת בגליל וואקלוזע

וַיָעַט בהם, וידבר אליהם באפו: כי בוחר הוא לָמות אלף פעמים מִשַׁנות דבר קטן בהליכות הדת הקאטהאלית —״. וירא כל העם כי אין להם כל תוחלת ותקוה לְהטות את לבב המלך לחפצם בדברי שלום ובדברי תחנונים, כי הוא באחד לְבַעֵר כל מתנגדי דתי הקאטהאלית — ומי ישיבנו? ונפשו אִוְּתָה לָשׂוּם עול ברזל על כל עמיו, ומי הִקשה אליו וישלם? — ויתאבלו כל העם היושב בארץ השפלה, וגם אפרתיה ואציליה חַתּוּ וְנָבוֹכוּ.

40. § והנה אז כי נֶחלקו יושבי הארץ ההיא לשתי מחלקות, מַרבית אזרחיה נתנו יד להכנסיה החדשה, ורֻבֵּי אפרתיה החזיקו במעוז הכנסיה הישנה, אך בזאת נִשְׁתָּווּ יחד: לְשַׁבֵּר מעליהם את מוטות עול האינקוויזיציאָן הארורה ולְנַתֵּק את מוסרותיה בכל מאמצי כֹחָם ואונם, ויעבור עליהם מה! ולהוציא מחשבות לבם לאור, כָּרתו ברית יחד ויעשו כלם אגֻדה אחת (Compromisz) לבל ינוחו ולבל ישקטו עד אשר יְבַצעו את מעשיהם, וכל ראשי החברה ערכו מכתב בקשה (Petition) אל הממשלה להסיר מהם את משפטיה הרעים על אדות האנשים אשר לא כמחשבותיה מחשבותיהם, ולבל תשים להאינקוויזיציאָן מקום בארצם ומולדתם. ועל החתום באו כארבע מאות אפרתים ואצילי בני העם, והם הֵרִימוּ פעמיהם אל היכל מארגארעטהאַ, אחות המלך הַשַׁלֶּטֶת בארץ, להגיש אליה את המכתב ההוא בשם כל קְהַל עֲדַת יושבי ארץ השפלה. ויהי כראות מאַרגאַרעטהאַ אותם, חַתָּה וַתִּבָּהֵל מפניהם, אז אמר אליה אחד משרי היועצים הַנִּצָּב אצלה: ״אל תיראי גְבֶרֶת מפני חֶבֶר עניים וַאסַפְסֻף (gueux) ההם!״. השֵׁם הזה הגיע לאזני בעלי החֶברה וַיְכַנּוּ את חֶברתם בשֵׁם הזה להיות להם לְמזכרת חֵמָה ונָקָם. וחבר עניים וַאֲסַפְסֻף ההם (Geusen) שָׁטְפוּ וְעָברו אחרי כן בכל ערי הארץ בחרב מלאה דם ובגבורות רעם לחרדת הספרדים מציקיהם ועוכרי נפשם —. והנה מכתב בקשה ההוא שָׁב ריקם, ותקות ארץ השפֵלה אָבדה. כל הנסוגים מאחרי דת הקאטהאלית רֻדפו בלי חָשָׂךְ בשבט עֶברת פיליפפ ובזעם אפו כל הונם ורכושם שֻׁדָּדוּ, והם הֻכרעו לטבח או נשרפו באש חיים. אך בכל זאת רַבּוּ יום יום האנשים אשר כתבו ידם להכנסיה החדשה. בבתי התפלות נשאו רִנָּה ותפלה כדת לוטהער וקאלווין. כהנים ואנשי רוח הטיפו רבות פעמים תורת הכנסיה החדשה בִּנְאוֹת שדה תחת כִּפַּת הרקיע, ואלפי איש נָהרו לשמוע תורת פיהם, ובלעגי מָעוֹג לעגו להכהנים הקאטהאלים, שָׂחֲקוּ לַעֲדַת הנזירים (מאָנכֶע), וישפכו בוז וקלסה על צַלְמֵי קדושיהם וְסֵמֶל תמידיהם. ולאחרונה כאשר הוסיפה ממשלת ספרד לְדַכֵּא לארץ את חַיַּת אזרחי הארץ, פרצה חמת העם כאש מתלקחת רבתה המהומה בעיר אנטווערפען, ובעיר בריססעל ובכל נפת בראַבאַנט יאמרו קשר (ה״א שכ״ז 1566) —. דַלַּת עם הארץ והחשׁכִים שטו עברו בכל עֵבֶר וּפנה בְעֶברה וחֵמה שפוכה וַיְשַׁבְּרוּ את הצלבים וכל תמונות קדושי הנוצרים הנצבים על הדרכים והמסלות, ועד מהרה נאספו אליהם עוד המונים המונים וידרסו ויבואו אל בתי התפלות ובתי המקלט וַיָבוֹזוּ את כלי הכסף והזהב אשר בתוכם ויעשו שם

נבלות

נְבָלוֹת וּנְאָצוֹת גדולות. המעשים האלה הִרְעִישׁוּ את הארץ ויפרצו בה פרץ על פני פרץ, אך האזרחים אשר אינם פֹּחֲזִים וּנְבהרי לב, דָבקו אל ממשלת הספרדים ויעזרו להם לענוש את החוטאים והפושעים, ובימים מעטים הִשביתו את שאון המורדים, והמנוחה שָׁבה לקדמתה. מאַרגאַרעטהאַ השלטת בארץ, יעצה למלך עצת שלום וַתִּתֵּן דֵעָה לסלוח לכל המתפרצים בעם ולהניח להם את משפטי התֵּרוּת אשר בידם מימי קדם, אך דבריה לא נשמעו בהיכל המלך במאַדריד, וּלְמְרוֹת עצתה מִלא המלך את ידי ההערצאָג אַ ל ב אַ לנסוע עם צְבאוֹת אנשי מלחמה אל ארץ השפֵלה לָשׂוּם חַחוֹ באַף יושביה וּמֶתֶג בשפתיהם להשיבם בחוזקת היד אל הדת הקאטהאלית וּלְהִתְרַפֵּס תחת רגלי המלך.

§ 541. ויהי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר המלך ודתו בארץ השפֵלה, חרדו כל יושבי הארץ ויתפלצו מפני ההערצאָג העריץ אַ ל ב אַ כי בא לְשַׁחֵת כל הארץ, מדי יום ביום נָסוּ המונים המונים לארצות נכריות לְמַלֵּט את נפשם מֵחֲמַת התנין הנורא ההוא, גם וו י ל ה ע ל ם מֶאָ ר אַ נ י ע ן עזב את ארצו ומולדתו ויברח לארץ אשכנז. כי הוא היה איש חכם הרואה את הנולד, וימהר לברוח בטרם יתפרץ הסער להסיע עֵץ חַיָּתוֹ. ובטרם שומו לדרך פעמיו, חִלָּה בִּדְמָעוֹת את פני הגראַף עג מ אָ נ ט ידיד נפשו לעשות גם הוא כמוהו לברוח מהארץ, וַיְגַל את אזנו רשעת פיליפפ וכל משרתיו הרשעים אשר הם כַּבָּמֶת ולא ישבעו שֹׁד וָרֶצַח, ולכל עריצות ואכזריות לא יאמרו הון. אך ע ג מ אָ נ ט לא שמע לעצת ידידו חֲכַם הלבב היודע יצר מחשבות לבב פיליפפ וכל שריו ועבדיו, כי הוא היה עוד במבחר ימי חייו, לבו שמח תמיד ונפשו בטוב תלין, ולא יכול לדַמות בנפשו כי פיליפפ יתן יד לאַלבאַ לעשות לו רעה, כי באמת לא חטא מאומה למלוכת ספרד, ונהפוך הוא כי הוא הִרבה להיטיב עוד למלכי בית ה א ב ס ב ו ר ג אשר פיליפפ הוא אחד ממלכי הבית ההוא, ועל כן לא הניח ע ג מ אָ נ ט את מקומו לנוע בארץ נכריה. אך כמעט אשר באַאַלבאַ לעיר בריססעל מָלֵא כֹחַ וגבורה לעשות כרצונו בכל ארץ השפֵלה, צִוָּה לאסור בזקים את הגראַף ע ג מ אָ נ ט ואת השר. הישר ה אָ ר ן ויביאם במשפט לפני השופטים אשר מִנָּה בארץ ואשר קרא להם בשם „סוד בעלי הפריץ“ (ראַטה דעס אויפרוהרס), ויושבי הארץ קראו להם „סוד אנשי דמים“, והשופטים ההם הרשיעו אותם בתור פורצים ומורדים במלכות, ויחרצו עליהם משפט מָוֶת, והשרים היקרים ההם ועוד שמונה עשר אפרתים הובלו אל רְחוב עיר בריססעל ושם הֻכְּרְעוּ לַטֶּבַח לעיני כל יושבי העיר. וסור השופטים הרשעים ההם רָדוּ בָעם בשבט ברזל ובאכזריות גדולות אשר לא נשמע כמוהן בכל הארץ, ויניפו את חרבם הזעומה על כל ההולכים בדרכי בעלי הכנסיה החדשה ועל כל אנשי לב אשר הִרהיבו בנפשם עוז להיות מַחסה ימגן למשפטי הארץ וְחֻקֵּי התֵּרוּת אשר לה מימי קדם, ומאַרגאַרעטהאַ אֲחוֹת המלך השלטת בארץ, קָצְפָה מאד על אַלבאַ ועל מעשיו הרעים, ובתרות אַפָּהּ הִפְשִׁיטָה מעליה את אֶדֶר ממשלתה ותעזוב את ארץ השפֵלה וַתֵּשֶׁב בארץ איטליא, ועל טוב יִזָּכֵר שְׁמָהּ בב[illegible] תולדות בני האדם

על

על הטוב אשר חִשבה לעשות עם יושבי חשך וצלמות ההם . אך אַלבאַ הוסיף לערוץ את הארץ מיום ליום, וַיִבֶן באַנטווערפען מצודה בצורה (ציטאַדעללע) וַיֵרֶד תשע שנים (ה"א שכ"ד—של"ג 1564—1573) בְּעַם הארץ בפרך, וירעצם וירוצצם בלי הפוגה . לַמְרוֹת הַחוק אשר בארץ לבל יוּשַׂם מַס עליה כי אם על פי ראשי כל נוף ונוף ולתכלית טובה לְעַם הארץ, הֵטִיל אַלבאַ מַס כָּבֵד, מַס תָּמִיד (שטאֶנדיגע שטייער) על הארץ . המס ההוא הֵטִיל על כל איש לפי ערך הונו ורכושו (פֿערמאֶגענסשטייער) גם על כל מקנה וקנין ועל כל מסחור וסחורה (קויפאַקציז) . על פי המס הכבד ההוא דַלּוּ אזרחי הארץ, העשירי' ובעלי הנכסים גם הסוחרים והכנענים הלכו הָלוֹךְ וָדַל — . תגרת יד המס הזה, מרירות נפש העם על מעללי רצח אשר עוללו גדודי הספרדים על פי אַלבאַ בערים אחדות המתפרצות מֵעוֹצֶר רעה וַחֲמַת הַמֵּצִיק, הֵעִירוּ לאחרונה סער מתגורר בכל ארץ השפלה . ובעת ההיא שָׁבוּ המונים רבים מהנסים והנודדים בארצות נכריות, אל ארצם ואל מולדתם, וַיְכַנּוּ את נפשם בשֵׁם עֲנִיֵּי יָם (מעערגייזען), ובגבורות ישע ימינם לכדו להם את בריל עיר החוף . והנפות אשר בירכתי צָפון, הלא הן: האָללאַנד, זעעלאַנד, אוטרעכט, ופֿריסלאַנד, עשו אגודה אחת לְחַבל את עול הספרדים, ואת ווילהעלם מאראניען אשר שָׁב גם הוא לארצו, שָׂמוּ עליהם לְנָגִיד מלחמה וּקְצִין עָם (ה"א של"ב 1572) . ויהי כשמוע פֿיליפפ את השמועה הרעה הזאת, ויפלו פניו ויתעצב אל לבו וימהר לְהָסִיר את הַמִּשְׂרָה משכם אַלבאַ, וַיְצַוֵּהוּ לעזוב את ארץ השפֵלה ולשוב ספרדה, כי ראה כי ההערצאָג העריץ לא פָּעַל וְעָשָׂה מאומה לטובת ממלכתו בעריצות לבבו ובאכזריות נפשו, רק הוסיף עוד הָרֵעַ, אחרי עֲזוֹב ההערצאָג הזה את ארץ השפֵלה, נוסדו ראשי הנָפות הצפוניות יחד (ה"א של"ד 1574), ובעצת ראשי הכהנים (סינאָד) הֵרִימוּ את דת קאַלווין להיות לדת שלטת בארץ, ולמורה דרך בחרו להם את ספר מוסרות הדת אשר יצא לאור בהיידעלבערג . ובעיר ליידען יָסְדוּ בית מִדרש חכמה (אוניווערזיטאֶט) לכבוד אזרחיה אמיצי הלב וגבורי החיל אשר לָחֲמוּ כגבורים את צבאות הספרדים, אשר שָׂמוּ עליהם מצור, גם יָכְלוּ להם .

דון צוגינא
ה"א של"ג—של"ו
1573—1576

542. § אחרי ההערצאָג אַלבאַ הפקיד פֿיליפפ את השר צוגינא לְנְצִיב מלך בארץ השפֵלה, והוא חָתַר לִגְדוֹר את הַפְּרָצוֹת אשר פָּרַץ אַלבאַ בארץ האומללה ההיא . וראשית מעשהו היתה להסיר את משפט הדמים (בלוטראַטה) וּלְהַטּוֹת את לב יושבי הארץ על פי משפטים ישרים להיות סָרים למשמעת ספרד, ולא חָשַׂך מכל יגיעה נפשו להכין את ממשלת פֿיליפפ המתנודדת בארץ ההיא ולסעדה לבל תִּמוֹט לאֹרך ימים . אך שִׂנאת העם אל גדודי הספרדים אשר מיום ליום הוסיפו לעשוק עֹשֶׁק וּלְפַלֵּם חֲמַס ידיהם בארץ, נצבה לְנְצִיב מלך הזה לְשִׂטְנָה בדרך, והעם לא אָבָה ולא שמע להשלים עם מלוכת ספרד ולכרות עִמָּה ברית, גם אחרי אשר הִתְגַּבֵּר על אנשי מלחמתו גִבּוֹרֵי ארץ השפלה וַיַּכֵּם מַכָּה אנושה במאָקקערהיידע

ה"א

(ה״א של״ד 1574), ותם שני אֶחָיו ווילהעלם אָרַאניען נפלו במלחמה ההיא, לא הצליח חֶפצו בידו לְרַדּ לפני פּיליפפ את עַם הארץ ההיא להיות לו לעבדים.

דון יואן ה״א של״ו—של״ח 1576—1578

מקץ שנתים ימים מת צוגינאַ, ובטרם מצא ד ו ן יואן אחי פּיליפפ את ידו לשפוך את רוח ממשלתו על הארץ ההיא, חָלַף רוח גדודי הספרדים ויעברו וְאָשְׁמוּ ויעשו מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ גם בין העמים הפראים. כי הממשלה לא שלמה להם את כסף מַשְׂכֻּרְתָּם, ועל כן לקחו שכרם ביד חזקה ובזרוע נטויה, וישללו שלל ויבוזו בז מאזרחי ארץ השפלה וַיְנַצְּלוּ אותם, ויותר מִכֻּלָּם הֵרֵעוּ לעשות בערים המְלֵאות הון וָעוֹשֶׁר, הלא הן: מ אַ ס ט ר י ב ט ו א נ ט ו ו ע ר פ ע ן, כי התְפָּרְצוּ בתוכן בהרב מְלֵאָה דָם וַיָּשׁסּוּ את הבתים ויגזלו וירצחו וַיְשִׂיתוּ אותן לְשַׁמָּה. ואז הצליח ווילהע״ם אָרַאניען חֲכַם הלבב וכביר כֹּחַ לְחַבֵּר את כל נְפוֹת הארץ יחד ולכרות ברית בעיר גענט (ה״א של״ז 1576) על גדודי ספרד השודדים והרוצחים להדפם ולרדפם בכל מאמצי כח ולגרשם מארץ השְׁפֵלה לבל יוסיפו עוד להרגיזה. ובמֶשֶׁך הימים המעטים אשר שָׁלַט דון יואַן בארץ ההיא, לא יכול לעמוד לפני בעלי ברית ההם ולכונן שם את ממלכת ספרד המתנודדת כמלונה ומטה לנפול. אחרי מות גבור החיל הזה

אלכסנדר פארנעזע ה״א של״ח—שנ״ב 1578—1592

הִפקיד המלך תחתיו את א ל כ ס נ ד ר פ אַ ר נ ע ז ע מפאַרמאַ (Ale anqer Farnese von Parma) בן מאַרגאַרעטהאַ אֲחוֹת פּיליפפ אשר היתה שלטת בארץ השפלה. ואלכסנדר היה איש מלחמה ואיש חיל, אך בראותו כי אָזְלַת גם ידו להכין את ממשלת ספרד בארץ השפלה בחזקת היד ובחרב ובמלחמה, שָׂם אל הָעָרְמָה פניו וַיֵּצֵא בעקבות דון יואַן להעיר רוח קִנאה וְשִׂנְאַת עָם בין נְפוֹת הדרום ונְפוֹת הצָפון, כי נְפוֹת הדָרום דָבקו בכנסית דת הקאטהאלית וישנאו את נְפוֹת הצפון אשר החזיקו בהליכות הכנסיה החדשה, ואלכסנדר פּאַרנעזע יָצַק עוד שֶׁמֶן על שלהבת השנאה ההיא ויגדיל את המדורה, גם הֵעִיר קִנאה ביניהן בְּתִתּוֹ לנְפוֹת הדרום משפטים טובים וזכיות רבות אשר מנע מִנְּפוֹת הצפון, ובדבר הזה הצליח לְרַדּ את נְפוֹת הדרום לפני ממשלת הספרדים וּלְחַזֵּק שם את הממשלה במסמרות לבל תִמּוֹט אחרי אשר קָצרה ידו לעשות כן בנפות הצפון. אפס כי ווילהעלם מאָראַניען ראה לְלֵב אלכסנדר וְתִכֵּן את רוחו וַיְקַדֵּם פניו ויבריעהו. כי הוא ידע נאמנה כי גם עַם־לֹא־עָז יָעוֹז על אויבו הֶעָז ממנו אם רק יעשה אֲ ג ֻ ד ה א ח ת ואיש את אחיו יעזור להדוף אויביהם מפניהם, ועל כן הביא במסורת ברית השלום את כל נפות הצפון לְהֵחָלֵץ יחד להכריע את קמיהם תחתיהם. הברית ההיא כֹּרְתָה בעיר אֶטְרֶעכְט. (Utrechter Union), ועל פיה חברו אזרחי האָללאַנד, זעעלאַנד, געלדערן, אֶטְרֶעכְט ופּריסלאַנד כאיש אחד חֲברים ללחום את לוחמיהם ולערוך קְרָב מול מציקיהם וקובעי נפשם —. הברית ההיא היתה אבן הַפִּנָּה ל ה ת א ח ד ו ת הפראָטעסטאַנטים ב א ר ץ ה ש פ ל ה. אך בנפות הדרום התחוללה סערת המריבה בין האזרחים וְחֵלֶק לבם וישנאו איש את אחיו ומהומות רבות היו בתוכם, ועל כן

בּצא

מצא אלכסנדר און לו להשבית במקומות רבים את סערת הַמֶרֶד , ולהכביר את ידו על ערים רבות לָסוּר אל מִשְׁמַעַת הספרדים — . אחרי הדברים האלה הֵעִיר פִּיליפפ כל חמתו על ווילהעלם מאָראַניען וכל מזמותיו להכריתו מארץ החיים ולהשבית מאנוש זִכְרוֹ , ויבטיח לתת להאיש אשר יַכֵּהוּ נפש או יתפשהו חי , עֹשֶׁר רב ורכוש גדול , גם להעלותו על גרם מעלות האפרתים (אַדעל) . הבטחת המלך גם דברי הכהנים אשר דברו תמיד על לב בני עַמָּם כי האיש אשר יַכֶּה את אויב דת הקאטהאלית , הוא יירש חיי עולם בעֵדן גן אלהים , נתנו חרב ביד מרצחים רבים לשפוך את דמי השר הישר ההוא . ואחרי אשר הֶחטיא אחד מהמרצחים את המטרה והשר היקר הזה נִצַּל מִמָּוֶת , מִלא עוד איש רוֹצֵחַ את ידו להורידו בדמי ימיו דומה. האיש ההוא היה אחד מהמקנאים קנאת הדת (פַאנאַטיקער) ושמו באַלטהאַזאַר געראַנד , והוא ירה עליו כַּדּוּר עוֹפֶרֶת וַיְרַצְּחֵהוּ (ה"א שמ"ד 1584) . אך עַם הארץ תפשו את הָרוֹצֵחַ ההוא ותחת הָעֹשֶׁר והגדֻלה וחיי עד בגן עדן אשר הבטיחו לו המלך והכהנים , עִנו את נפשו עד צאת רוחו וימת מות נבל וּמְרַצֵּחַ ושמו לדראון עולם . וּנְפוֹת הדרום לקחו את מאָריץ בנו הגבור וישימוהו לנגיד וּמְצַוֶּה ולשר צבא תחת אביו .

§ 543. בעת ההיא בָּערה שלהבת קנאת הדת בארצות איירופא המערבית ביתר עז מבראשונה , ובעלי דת הקאטהאלית לָחֲמוּ באף ובחֵמה שפוכה וקצף גדול עם בעלי דת הפראָטעסטאַנטית . הקאטהאָלים שָׂמוּ מבטחם בפִּיליפפ מלך ספרד ראש המקנאים קנאת דת הקאטהאלית , והפראָטעסטאנטים בָּטחו בעזרת עליזאַבעטה מַלְכַּת ענגלאנד, והיא שלחה צִבאות אנשי מלחמה ביד לייצעסטער נאמן ביתה לעזור להפראָטעסטאַנטים אשר בארץ השפֵלה ולגַדע את זְרוֹעוֹת אלכסנדר פאַרמאַ לבל יְבַצַּע את מזמות לבבו ; גם שלחה אנשי חיל לארץ צרפת לעזור לבעלי דת קאלווין (הוגענאָטטים) ולהצילם מיד היעזואיטים ויתר בעלי ברית פִּיליפפ מלך ספרד, ואחרי אשר הִתִּירוּ הקאטהאָלים את ידי אחד המרצחים לרצוח אותה וכפֶשַׁע היה בינה ובין המות , נָתנה רִשְׁיוֹנָהּ להמית את המלכה מרים שטוארט (ה"א שמ"ז 1587) . אז גָּזַר פִּיליפפ מלך ספרד אֹמֶר להשמיד וּלְאַבֵּד בפעם אחת את כל אויבי דת הקאטהאלית ולהכרית מארץ החיים את יושבי ענגלאנד , בנים לא אֵמֻן בם , ואת עליזאַבעטה מַלְכַּת ארץ הַנִּדַּחַת ההיא אשר קללת הפאפסט וְחֶרְמוֹ רוֹבְצִים כבר על ראשה . להוציא את המזמה הרבה ההיא לאור , עשה צי אדיר (Armada) אשר לא היה עוד כמוהו למן היום אשר נִקווּ המים בַּיַּמִּים ועד היום ההוא . הַצִּי ההוא חֻבַּר ממאה ושלשים אניות מלחמה גדולות ועצומות (ומהן מאה אניות בַּעלות שלש תרנים (Gallionen) אשר אין ערוך לגדלן) , ובהן שני אלפים ושש מאות ושלשים כלי הותח (Kanonen) יצוקים מנחשת וברזל , ויותר משלשים אלף אנשי חיל גבורי מלחמה , ועוד שלשים אלף איש אשר שלח לו אלכסנדר פאַרמאַ מארץ השפֵלה . הצי ההוא נקרא בשם „צי אדיר בְּלִי חַת" (אונאיבערווינדליכע פלאָטטע) , כי מי יעמוד לפני חָסְנוֹ ותעצומות

עָזוּ ? ולפני רעם גבורותיו מי זה יתיצב ? — . את הצי הגדול והנורא ההוא נתן המלך ביד מעדינא סידאָניאַ רב החובל ושר הצבא להחריד בפעם אחת את ענגלאנד, את ארץ השפלה ואת ארץ צרפת, ולהכניען תחת ממשלת ספרד. אך לא כאשר האמין המלך כן היתה! כי גבורת צי האדיר הַהִיא, וכל גבורי החיל לא חִזקו כן תָּרְנוֹ, עֻזוּז נוראותיו עלה בַתֹּהוּ וָאָבַד, וכל חוֹסֶן עָצְמוֹ כָלָה וְחָלַף לרעת ספרד וּלְהַוָּתָהּ. כי אֵל נְקָמוֹת הֵטִיל סער נורא בים וַיְנַפֵּץ את הצי האדיר העשוי לבלי חַת, ולגבורי ענגלאנד הוסיף גבורה להביא גם הם על גבורי ספרד קרץ ופרץ על פני פרץ; האניות אשר נִמלטו מסערות הים, נִשברו על שִׁנֵּי הכֵּפים והסלעים, ואשר התמלטו מִסַּלְעֵי מָגוֹר ההם נפלו בידי גבורי ענגלאנד, וְהַנִּצָּלוֹת מידי האבירים ההם, התפוצצו על אִיֵּי העבּרידען ואיי שאָטטלאנד בעת אשר חָתַר מעדינא סידאָניאַ לָנוּס דרך שאָטטלאַנד לארץ ספרד — . מִן השמים נִלחמו במלך סְפרד! וגם פִּיליפפ הִכִּיר כי אצבע אלהים היא, כי כאשר סִפֵּר לו מעדינאַ סידאָניאַ בלב נשבר ונדכה את האסון הנורא אשר קרהו, נִחם אותו המלך ויאמר: „אנכי שלחתיך לְלְחוֹם עם בני אדם, אך לא עם סערות וסופות וְכֵפֵּי הסלעים — יְהִי שֵׁם ה׳ מְבוֹרָךְ! — „. הַמַּפָּלָה הגדולה ההיא גדעה את זרוע ספרד בַּיָּם, ותתן יד ליושבי ארץ השפלה לִשְׁבֹּר את עול מלכי הספרדים מעליהם, ואף כי גם אחרי כן נמשכה עוד המלחמה בארץ ההיא כעשרים שנה, אך הספרדים לא יכלו ללכוד אותה בכל גבורות אנשי חילם ותחבולות שָׂרֵי חֲיָלֵיהֶם אנשי המלחמה. נְפוֹת הצפון ובראשם מאָריץ מֵאָראַניען גבור החיל, לחמו עם הספרדים כל הימים להסיר מִסִּבְלוֹת שִׁכְמָם ולהיות עַם חפשי בארץ מולדתם, וחֶפצם בידם הצליח. ימים מעטים לפני מותו נתן פִּיליפפ לקלאַראַ אייגעניאַ בתו בעת כלולותיה עִם ההערצאָג אַלבּרעכט מעסטעררייך, את ארץ השפֵלה לשלוט בה שלטת (ה״א שנ״ח 1598), אך הִתְנָה כי אם תלך ערירית ולא תוליד בן או בת, אז תשוב הארץ ההיא למלכות ספרד כבראשונה. אפס כי יושבי האָללאַנד לא אָבוּ ולא שמעו אל מצות המלך ולא קבלו עליהם את בתו לגבירה, וגם אחרי מותו הוסיפו עוד להלחם עם הספרדים ולא השיבו חרבם לתערה עד אשר התעורר היינריך הרביעי מלך צרפת להיות לְדַיָּן ומוכיח ביניהם, ויפריד בין העצומים וישקיט את סערת המלחמה (וואַפּפּענ־שטיללשטאַנד) (ה״א שס״ט 1609), ומני אז לא סָרוּ עוד המדינות ההן לְמִשְׁמַעַת הספרדים, חֵרות הדת ישבה על גַפֵּי מרומי קרת, והמסחור אל ארץ הודו המזרחית (אָסטאינדיען) פָּרַץ מהיום ההוא והלאה בהאָללאַנד ובנותיה. אך בכל זאת האמינו עוד הספרדים כי המדינות ההן משועבדות עוד להם עד כי בשלום וועסטפּאַלען (אים וועסטפּאַלישען פֿרידען) הוציאו גם הספרדים דְּבַר מלכות מלפניהם כי דָבָר אין להם עוד אל מדינות האָללאַנד המחוברות. אך הַנָּפוֹת הדרומיות אשר בארץ השפלה(בעלגיען)נשארו עוד מאה שנה אחרי כן תחת ממשלת ספרד, ולתקופות השנים ההן נפלו לעסטעררייך לאחֻזה ותהיינה סָרוֹת למשמעתה.

מסחר

544. § מסחר, משפטי המדינה. סוד הכהנים בדאָרדרעכט. מהמלחמה הארוכה ההיא יצאה האללאנד בתפארת עוז ובעושר וגדולה. מעבר אניות ומסחר פרצו בתוכה למן היום אשר באה במסורת ברית המשא והמתן עם ארץ הודו, ומה גם מעת אשר יסדה את חברת המסחור הנקרא בשם „חברת הודו מזרחית“ (אָסטאינדישע קאָמפאַניע) בשנת (ה"א שס"ב 1602), ומעת אשר לקחה לה את כל מושבות הפאָרטוגיזים בארץ ההיא. באַטאַפּיאַ על אי יאַפּאַ היתה אם מסחרם ומכונה תוצאות עשרם ורכושם הגדול — . משפטי המדינה בהאללאנד נוסדו על פי משפטי כנסיה חפשית (רעפובליק), ורבים מהמשפטים ההם יצאו לאור על פי האיש החכם בחכמת משפטי המדינה הנודע בשם אָלדענבראַנעפעלד. בשבע מדינות הראשיות (גענעראַלשטאאטען) ישבו המחוקקים והשופטים אשר מהם יצא כל דבר חוק ומשפט בארץ (דיא געזעטצגעבענדע מאַכט). שרי המועצה העליונה (דער האָהע ראַטה) ובראשם נציב הארץ (דער שטאטטהאַלטער) היו מנהלי המשרה והשלטון בכל הנפות ובכל ערי המדינות, אך הנגיד והמצוה העליון על כלם וביחוד על חיל הצבא בים וביבשה, היה נציב הארץ מבית אָראַניען. על יד המסחור פרחו גם המדעים והרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת בארץ ההיא, ומה גם מחקרי ימות עולם (אלטערטהומסקונדע) אשר גדלו והצליחו גם עשו פרי הלולים בבתי מדרש החכמה אשר בתוכה. במלאכת הציור (מאַלעריי) עשו להם אנשים רבים שם גדול בארצות תבל, ומהם פויל רובענס (ה"א ת' 1649 ?), פאַן דיק (ה"א ת"א 1641 ?), רעמבראַנד (ה"א תל"ד 1674 ?), ועוד רבים כמוהם אשר התחרו את הצירים הגדולים אשר בארץ איטליא — . אפס כי גם ארץ האללאנד ההולכת בתורת קאַלווין, לא נקתה מריב ומלחמה על אודות הליכות הדת, כי מלחמת הדת היתה מחלה מתהלכת בימים ההם. וחרבה שלופה מקצה הארץ ועד קצה בכל אפסי איירופא. אחרית הריב ההוא היתה כי נפלגו יושבי האללאנד לשתי פלגות, האחת עזה מאד ודרכה בסופה ובסערה (Comaristen) ובראשה נצב מאָריץ מאָראַניען וכל אגפיו, והשניה היתה קלה ונוחה בהליכותיה (Arminisien) ובראשה עמד אָלדענבראַנעפעלד, והוגא גראָטיוס. המפלגה הראשונה והעזה חתרה בכל עוז להפריד את ממשלת כנסית הדת מממשלת המדינה, והשניה התאמצה לחבר את שתי הממשלות ההן יחד ולהכניע את ממשלת הכנסיה הדתית תחת ידי הממשלה המדינית. סוד ראשי הכהנים בדאָרדרעכט (Die Dordrechter Synode) עמדו לימין המפלגה הראשונה וירשיעו את המפלגה השנית, ועל פיהם הובל האיש הנעלה אָלדענבראַנעפעלד אל במת מטבח ויומת בהיותו בן שבעים ושתים שנה מות חרפה ודראון לעיני השמש. והוגא גראָטיוס חכם הלבב אשר בתבונת כפיו כתב על ספר את מלחמות הדרור בארץ השפלה, ואשר יסד את משפטי המדינות והעמים על פי מוסדות חכמי ימי הקדם, אסר בבית האסורים כאחד הפושעים והמורדים, ולולי הערימה אשתו הנאמנת לו תחבולה להצילו מבית כלאו בארגז ספרים, כי אז ישב בבור צלמות ההוא עד יום מותו —

545. § בארץ הזאת לא שָׁתו היהודים את כוס התרעלה מיום שִׁבתם בה, גויי הארץ לא לחצום להמיר את דתם, לא שָׂמו עליהם עלילות ברשע כי נאצו את דתם ומחוקקם, או הִרבו עושק ומרוצה לקחת נשך ותרבית ועוד תואנות שוא כאלה אשר טפלו עליהם שונאיהם שקר בארצות אחרות. ונהפוך הוא כי בעת אֹפל כסה ארץ ובני ישראל נרדפו בחמת קרי ובעברת זדון המקנאים קנאת הדת, פתחה למו הארץ הזאת את שעריה וימצאו מנוח בתוכה. ראשית בואם אל ארץ טובה ההיא, היתה בראשית מאה שבע עשרה לספהנ"ז, כי כאשר פרקה הארץ הזאת את עוֹל ספרד מעליה, העבירה קול כי ביד כל איש לבוא אליה ולהאחז בה, ואחרי אשר גרש אז פִּיליפפ מלך ספרד את היהודים האנוסים מארצו, בא קהל גדול הֵנה ויבחרו למו מכון לשבת באמשטרדם, ראָטרדאַם וערי הים הטובות למסחור, ויצליחו גם עשו חיל, וישבו שלוים ושקטים, אך לכל כהונה ומשמרת לא יכלו לגשת, כי משפט האזרחים לא היה למו, אולם בשנת ה"א תקנ"ז יצא הדת מלפני שרי הממשלה, כי לזרע יעקב אחוזה בארץ ככל אזרחיה, ואין יתרון לגויה על בני ישראל אף כחוט השערה. כשבת לודוויג נאפאלעאן על כסא המלוכה בארץ הזאת, שם את עינו לטובה על בני ישראל, אך צורי מכשול רבים היו לו בדרך, עד אשר קם הקיסר נאפאלעאן והרים כבוד ישראל בארצותיו, וישם להם ראשים בשם ס נ ה ד ר י ן. כי בעת ההיא (שנת ה"א תקס"ז) הלכו מלאכי גוי יהודה אשר בהאללאנד לקרית פאריז ויערכו תחנה לפני הקיסר, וישאו חן וחסד לפניו, ויצא דבר מלכות מלפניו כי חוקה אחת ליהודי ולנוצרי בהאללאנד, וכל יתרון או מגרעת על דבר האמונה לא יזכרו ולא יפקדו עוד לעולם. ומני אז ועד עתה הולכים בני עמֵנו הלוך וגדול בארץ הזאת, ורבים מהם יושבים על כסאות למשפט ויכהנו פאֵר בבית המלכות, וכמעט אין בית פקודה ומשרה אשר לא יהי גם אחד מהיהודים בתוכו, ואין פוצה פה ומצפצף נגדם, כי באמונה הם עושים, וכל מפעלותיהם צדק ומישרים".

c) ארץ צרפת בימי מלחמות הדת.

546. § דת קאַלווין עשתה לה כנפים ותָּעָף גם אל ארץ צרפת ותִּבֶן לה שם בית נאמן לשִׁבתה, והמונים המונים הֵריצו ידם אליה וילכו בנתיבותיה מבלי פְּנוֹת אל זעף פְּראַנץ הראשון מלך צרפת וְהִתְרַגְזוּ, גם אל חרון אף המלך היינריך השני וזעם אפו. ההולכים בדת קאַלווין נִקהלו תמיד בלילה לַמְתִיק סוד, ועל כן נִקראו בפי הצרפתים בשם הוגענאָטטים על שם המלך הוגא אשר לפי דִברת ההמוֹן התהלך בכל ליל ה אחרי מותו להחריד את העם. — המלכה החכמה מאַרגאַרעטהאַ מנאַוואַראַ, אחות המלך פְּראַנץ, עמדה תמיד לימין ההוגענאָטטים ותהי עליהם לסתרה מפני חמת המציק אשר כונן להשחיתם. והם גָברו מיום ליום וְהִשְׂגוּ חיל עד כי קצור קצרה יד המלך ויד כל השרים והסגנים לנַתק את אגֻדתם ולהכניעם. לשוא הובילם המלך היינריך השני יום יום לטבח, לשוא נצב בהודו ובכבודו על

היינריך השני
ה"א ש"ז—ש"ט
1547—1559

גיא ההרגה לראות בהרג הרוגי אמונה ההם, ולשוא אסר בנחשתים שרים רבים מהיושבים בשבת הפארלאמענט על החזיקם בתורה החדשה ההיא, כי בין שרים היושבים ראשונה במלכות, בין כל האפרתים והאצילים, גם בין החכמים והמשכילים נמצאו רבים וכן שלמים ההולכים בדת ההיא, ומעת לעת יִרֶב מספרם עד אין מספר. אך מעט מעט התקדרו השמים בעבי רעם על ראשי האנשים ההם, כי מלך צרפת כרת ברית עם מלך ספרד להשמיד להרוג ולאבד את כל הנסוגים מאחרי דת הקאטהאלית. גם הפאפסט נלוה עליהם, ויהי זרועם לבקרים להצמית את כל בנים כחשים ההם, ולהשבית מאנוש זכרם לבל יהיו עוד לסלון ממאיר וקוץ מכאיב להכנסיה הקאטהאלית. ואף כי בפתע פתאם מת המלך היינריך השני על ידהפצע אשר פצעו איש מלחמתו במלחמת השלום (Tournier), בכל זאת לא נעשו ישועות להוגענאטטים כי בימי בניו החלשים וחדלי אונים, הלא הם פֿראַנץ השני, קארל התשיעי, והיינריך השלישי, המו אויביהם ומשנאיהם נשאו ראש, ויאמרו להשמידם ולמחות שמם מתחת השמים, ולולי התמורות אשר נעשו אז בארץ ופלגות שרי המלוכה, לא יכלו לעמוד לפניהם, ויסופו ויתמו מן בלהות.

§ 547. פֿראַנץ השני. הגואיזים. — אחרי מות היינריך השני, ישב פֿראַנץ השני בנו על כסאו אחריו, אך הוא היה אז צעיר לימים כבן חמש עשרה שנה, גם רפה ידים וַחֲדַל אונים וידוע חולי, ועל כן מָלְכָה אז בארץ אמו המלֵאה תוך ומרמה, הַשֹּׁאֶפֶת משרה ושלטון לבלי הק, המְשחתה בכל דרכיה ועלילותיה, ואשר חִנכה גם את בניה על פי דרכה, הלא היא ק אַ ט ה אַ ר י נ אַ ה מ ע ד י צ י ת. היא מָלכה בשם בְּנָהּ ולכל אשר חָפצה הִטתה את לבבו, ועל ידה רָדוּ עוד שני אנשים קשים, אחים מִלֵּדָה, המכונים בשם גואיזים, האחד הוא ההערצאָג פֿראַנץ שר צבא מְהֻלל וגבור מלחמה, והשני הוא הקארדינאל מגואיזע אשר היה נכבד ומפאר בגלל חכמתו הגדולה בחכמת המדינה. שני אחים ההם היו יקרים ואהובים מאד לכל המקנאים קנאת דת הקאטהאלית, יען כי הם בחזקתם ובידם הגדולה רדפו בלי חשך את ההוגענאָטטים ויתאמצו בכל מאמצי כֹח להרים קרן דת הקאטהאלית בכבוד ולעשותה שלטת בכל הארץ. גם בחצר המלך היו רוממים ונכבדים ודבריהם נשמעים כדבר מלך שלטון, יען כי הם היו דוֹדים (אָהיימע) למרים שטואַרט מַלְכַּת שאָטטלאַנד היפה בנשים, אשר המלך פֿראַנץ השני לְקָחָהּ לו לאשה. אך רוממות עֻזָּם ועריצות נפשם הֵעִירוּ קנאת שרים רבים ונכבדים ויתחרו בכל מאמצי כֹח להדיח אותם משאתם ולהפילם במהמורות בל יקומו. וראשי אויביהם היו קאָנדע מזרע המלוכה ממשפחת בורבאָן, ושר צבא אניות המלחמה (Admiral) פֿאָן קאָליגני, והם התחברו אל ההוגענאָטטים ויקשרו קשר אמיץ ביניהם להלחם בשני האחים העזים ההם. שתי פלגות ההן וַאֲגַפֵּיהֶן גָּבְרוּ מיום ליום, והאחת מתאמצת להשחית את רעותה ולְבַצַּע את מעשיה בעזרת המלך. שתי הפלגות ההן שִׁבְּרוּ אל יום הַוַּעַד (רייכסטאַג) אשר יָעַד המלך בעיר אָרלעאַנס,

פֿראנץ השני
ה"א ש"יט—ש"כ
1559—1560

וכל

וכל אחת קוֶתָה כי ביום ההוא תתגבר על אֹיַבְתָּהּ על פי מוצא דְּבַר המלך ושרי המלוכה. היום ההוא שֶׁקִּוּו לו הנה זה בא, אך יד הגואיזים היתה על העליונה, וְאֹיְבֵיהֶם יצאו וידיהם על ראשיהם. ומהרה קל יצא דבר הגואיזים להשאות את ההוגענאָטטים משרשיהם, וראשיהם אָסרו בזיקים והשלכו לבתי כְּלָאִים, אך פתאֹם מת המלך, ועצת הגואיזים נִשְׁבְּתָה —.

קארל התשיעי
ה"א ש"כ—של"ד
1560—1574

548 § קאַרל התשיעי. אחרי מות פראַנץ השני מָלַךְ קאַרל התשיעי אָחיו נער רך וצעיר לימים כבן עשר שנה, וקאַטהאַרינאַ המעדיצית אִמּוֹ הֵסֵבָּה אליה את המלוכה עד אשר יגדל המלך, ותהי שַׁלֶּטֶת לבדה בכל ארץ צרפת, ובני בורבאָן הורְמוּ להיות שרים ונציבים בארץ כיאות לרוממות יחוסם וִיקַר תפארת גדולתם, וכל ראשי ההוגענאָטטים יצאו מבתי האסורים לחפשי לַמְרוֹת עיני כבוד הגואיזים — כי קאַטהאַרינאַ קנאה בגדולת הגואיזים וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעוֹתֶיהָ לְשַׁבֵּר את זרועם העזה —. והגואיזים קָצפו קצף גדול על קאַטהאַרינאַ אֹיַבְתָּם ויקחו את מרים שטואַרט בת אחותם אתם וילכו מארץ צרפת ויבואו ללאָטהרינגען, ומשם שָׁבָה אחרי כן מרים שטוארט ביגון ואֵבל גדול אל שאָטטלאַנד. ויהי כאשר עזבו הגואיזים את בית המלכות, עמד רֶוַח והצלה לעדת ההוגענאָטטים, כי קאַטהאַרינאַ אֵם המלך הוציאה דְּבַר מלכות מלפניה לבל יוסיף עוד איש להרגיזם ולענותם על אודות הדת והאמונה אשר בָּחרו להם. וההערצאָג מגואיזע שמע את ההנחה הזאת אשר הניחה אֵם המלך לההוגענאָטטים, ותבער בו כאש חמתו, ויכרות ברית עם עוד נסיכים ואפרתים כבירי כֹח ללחום מלחמת הדת הקאַטהאָלית ולחזקה במסמרות לבל תִּמּוֹט בארץ צרפת, ואחרי כן שב לעיר פאַריז. בלֶכת ההערצאָג הזה עם אנשי בריתו בדרך, עשה הוא והם מעשה רֶצַח אשר כל השומע תצלנה שתי אזניו, כי בבואם לעיר וואַססי (ה"א שכ"ב 1562) שמעו כי המון הוגענאָטטים רבים נאספו באחד הגרנות להתפלל ולשפוך לפני ה' שיחם, וַיָּסֹבּוּ את הגורן ההוא וַיְרַצְּחוּ את כל הנאספים שם, מהרצח הזה היה נֵס ואות למלחמת הדת בארץ צרפת. כי כל הצרפתים בני הכנסיה החדשה בשמעם את דְּבַר הרצח הזה, התעוררו כאיש אחד חברים לנקום את נקמת דמי אחיהם הנרצחים, ועד מהרה נחלקו כל יושבי צרפת לשתי מחלקות: להדבקים בתורת קאַלווין, ולהמחזיקים בתורת הקאַטהאָלים, וילחמו איש באיש ואיש ברעהו בחֵמה שפוכה ובאף וקצף גדול. מעשים רעים ונוראים, עלילות רֶשַׁע ואכזריות רֶצַח, אשר לְזִכְרָם תחרד כל רוח ונפש, נעשו בימי המלחמה האיומה ההיא, וממלכת צרפת רגזה וַתִּתְגָּעַשׁ עד היסוד בה, הפאפסט ופיליפפ השני מלך ספרד שלחו אנשי מלחמה לעזור לאחיהם הקאַטהאָלים, ועליזאַבעט מַלְכַּת ענגלאנד תָּמְכָה בידי ההוגענאָטטים, גם ארץ אשכנז ושוייץ שלחו אליהם אנשי חיל להושיע להם במלחמה. אחרי מלחמת (Dreux) אשר לא נודע עוד יד מי רוממה, ואחרי אשר נִרצח ההערצאָג פראַנץ הגואיזי בעת מְצוֹר אָרלעאַנס, עשו הלוחמים שלום ביניהם, ולההוגענאָטטים נִתְּנָה חֵרוּת הדת

כבתחלה

כבתחלה, אך הקאטהאלים לא חדלו גם אז מֵהַרְגִיזָם, ועל כן לא נמשכו ימי השלום ההם, ועד מהרה התחוללה שנית המלחמה כבראשונה. והנה אף כי לחמו ההוגענאָטטים כגבורים משכילים במלחמת ס"ט דעניש (ה"א שכ"ח 1568) ובגבורתם הפילו חללים רבים באנשי מלחמתם וגם מאָנטמאָרענצי הזקן נְגִיד חֵיל הקאטהאלים נפל אז לפי חרב, בכל זאת לא עמדו על חרבותיהם, ויד הקאטהאלים היתה רוממה, ומה גם מן היום אשר דבקה קאַטהאַרינאַ אֵם המלך בדת הקאטהאלית והתמכרה לעזור להקאטהאלים ככל אשר תשיג ידה. כי עד הימים ההם פסחה עוד קאַטהאַרינאַ על שתי הסעפים, ולא החליטה אל מי משתי הפלגות ההן תפנה, אך מעת אשר נסעה בדרך עם בנה המלך ועיניה ראו את הצלבים אשר שברו ההוגענאָטטים, ואת הצלמים הקדושים בעיני הנוצרים אשר נפצו כשבר נבל יוצרים, חרה אפה בהם ותקע נפשה מהם, ובדרך ההיא ראתה עוד גם את ההערצאָג אַלבאַ והוא הוסיף עוד להעלות שלהבת חמתה על ההוגענאָטטים ויעץ לה להדבק בדת הקאטהאלית, מני אז התנדבה לעמוד לימין הקאטהאלים וללחום את מלחמות דתם בכל לבבה ובכל נפשה —. אחרי מלחמות רבות ועצומות במחוז לאַ ראָשעל אשר בחרו בו ההוגענאָטטים למקום מלחמה, ואחרי אשר נרצח אז קאָנדע נְגִיד צִבאות ההוגענאָטטים, כרתו שתי הפלגות ברית שלום ביניהן בס"ט גערמען (ה"א של 1570) ופרי השלום ההוא היתה חֵרות הדת לכל ההוגענאָטטים אשר בצרפת, כדברי הברית אשר כרתו כבר —. אחרי מות קאָנדע מִלא את מקומו השר הנכבד היינריך לבית בורבאָן אשר יאָהאַננא אַלברעכט הורתו חנכה אותו על פי דרכה בדת קאלווין, ואשר היה רוזֵן במדינת בערן במחוז הרי פירענאֶען וַיְכֻנֶּה בשֵׁם הכבוד "מלך נאַוואַראַ". ואם כי השר הזה היה נשיא ראש ההוגענאָטטים, אך חיי רוחם היה השר קאָליגני גבור החיל, הוא היה רוח הַחַיָּה בכל אופני חֶברתם, גם המנהל והיועץ להיינריך בורבאָן.

§ 549. למן היום אשר כרתו הקאטהאלים ברית שלום עם ההוגענאָטטים, היה קאָליגני נכבד מאד בבית המלכות. המלך הצעיר קאַרל התשיעי נתן לו כבוד וָעוז, וַיְנַטְּלֵהוּ וַיְנַשְּׂאֵהוּ על כל שרי המלוכה, גם הִרבה להתיעץ עִמו על אודות המלחמה אשר יש את נפשו לעשות עם הספרדים לטובת ארץ השפלה, ועל דְבַר השלום אשר יאבה לעשות עם ענגלאנד, ולבעבור יאריכו ימי השלום בין הקאטהאלים ובין ההוגענאָטטים, האיץ קאָליגני במלך לתת את מארגאַרעטהאַ אחותו הקאטהאלית להשר הנעלה היינריך לבית בורבאָן נשיא ראש ההוגענאָטטים לאשה. כְּבוד השר קאָליגני ותפארת עֻזו הֵעִירוּ עליו את קנאת הגואיזים ואת חמתם ונקמתם, כי הם האמינו כי על פי קאָליגני היתה שומה לרצות את נפש פראַנץ הגואיזי, ויחשבו מחשבות להכריתו מארץ החיים ולכַפר בדמו את דמי אחיהם הנרצח. ויהי היום בְּשׁוּב קאָליגני לעת ערב מהיכל המלך (Louvre) אל ביתו, אָרב לו איש בליעל במצות הגואיזים וַיּוֹר בו כדור עוֹפֶרֶת. אך הכדור לא נָגע אל לבבו, כי אם חלף את זְרוֹע ידו וַיְפַצְּצֶהָ. על כן הוסיפו

הגואיזים

הגואיזים לארוב לנפשו ולהורידו דומה בדמי אחיהם (ה״א של״ב 1572). ובעת ההיא נוסדו הם וקאטהארינא המעדיצית, גם בְּנָהּ השלישי היינריך מאַנשו, ונועצו לב יחדו לעשות דָבָר אשר כל שומעו יֵעָוֶה משמוע, וכל לבב גבר יתפלץ פלצות נצחת. עצתם היתה לקום על כל נכבדי ההוגענאָטטים וראשיהם אשר התאספו בפאריז לחוג את חג כלולות מאַרגאַרעטהאַ עם היינריך בורבאָן ולהרוג אותם בפעם אחת! — ובכן נעשה אז הַהֶרֶג הגדול הַנָקוּב בשם ״תְּתוּגַת הַדָמִים בפאריז״ (פאַריזער בְּלוּט האָכצייט) בליל באַרטהאָלאָמאֶאוּם בחדש אויגוסט בעשרים וארבעה לַחֹדֶשׁ בשנת (ה״א של״ב 1572). ויהי בחצי הלילה ומראש המגדל הֵרְעִים הפעמון לתת אות רֶצַח, ופתע לפתאֹם פרצו שִׁפעת מְרַצְּחִים מְזֻינים ברחובות פאַריז ויתנפלו על ההוגענאָטטים הַשְּׁלֵוִים, בחרב מלאה דָם. הראשון והנכבד מכל הנרצחים היה השר הגדול קאָליגני אשר ההערצאָג פֿאָן גואיזי רְצָחוֹ בעצם ידו. קאָליגני שכב על ערש דְוָי במכאובים רבים, כי זְרוֹעוֹ הפצועה זָבַת דָם וְכוֹאֶבֶת מאד, והנה פתאֹם התפרצו המרצחים בביתו וידקרוהו וַיְבַתְּקוּהוּ בחרבותיהם בעוד תפלתו בפיו ופניו מוסבים אל הקיר, ואת נבלתו השליכו החוצה, וההמון רמסוהו ברגליהם בבוז ובקלסה ויתעוללו בה ויכלו בה את נקמת דתם —. וברגע ההוא החלו גדודי המרצחים להרוג את ההוגענאָטטים בכל הבתים, בכל החוצות והרחובות אשר נסו מטסת מָוֶת לְהִמָּלֵט על נפשם, גם בחצר היכל המלך אשר נעצרו שם הוגענאָטטים רבים על פי חֶלְקַת שְׂפַת המלך וְאִמּוֹ, ואשר נסו שם לְעֶזְרָה, ואשר נכתבו שם בחֶזְקַת היד. כל אנשי הצבא וכל גבורי החיל עָברו וְהָרְגוּ וְרָצְחוּ וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ ואין מציל! אֶנקת ההוגענאָטטים בני תמותה הִרְגִיזָה הארץ, נפש אלפי חללים תְּשַׁוֵּעַ, מצעקת דמי הנרצחים רופפו מוסדות הרים, ונהרי נחלי דם נהרו וַיַּשְׁקוּ בעיר! על יד ארמון המלך נִצבו שתי שורות אנשי חַיִל וַיְרַצְּחוּ בבלי מַשְׁחִתָם את כל האומללים אשר נִרדפו על צוארם לעבור ביניהם. גם בתוך היכל המלך ובכל בָּתָּיו וחדריו ובכל עֵבֶר וּפִנָּה שֻׁפְּכוּ דְמֵי ההוגענאָטטים כמים, והמלך בכבודו והודו נִצב על מְרוֹם מַעֲקֵה היכלו וַיּוֹר בְּקָנֶה שְׂרֵפָה על הנסים והנמלטים, ובראותו את היינריך מנאַוואַרא בעל אחותו, רקע ברגליו וַיְכוֹנֵן את קנה השרפה עליו ויקרא בזעם אפו: ״מָוֶת או דת הקאטהאָלית!״ וַתְּתַן דָמִים ההוא ענה בתרדת מָוֶת: ״דת הקאטהאָלית — ״ גם קאנדע דִבֵּר כן בליל שלטון המות ההוא, ושניהם קבלו עליהם את הדת ההיא —. תתפלץ נפש כל אדם לזכר ליל בלהות ההוא! אין קץ לכל עלילות רֶצַח אשר עוללו אז קַנָּאֵי הקאטהאָלים לאחיהם ההוגענאָטטים, והמלך וקאַטהאַרינאַ אִמּוֹ הֵרִיעוּ בעליצות רוח ונפש, ויעלזו וישמחו על הֶרֶג הרוגיהם ועל אָבדן ראשי האנשים הישרים ההם אף כי בני עַמָּם וארצם הם ועבדיהם הנאמנים! —. וכאשר נעשה בפאַריז, כן נעשה גם בכל הערים בצרפת. שלשה ימים ושלשה לילות מִלאו הקאטהאָלים את ידיהם בחרב נוקמות ויהרגו את ההוגענאָטטים היושבים לָבֶטַח אתם. לפי עדות החכם סוללי נהרגו אז יותר משבעים אלף איש מעדת ההוגענאָטטים, וסופרים

אחרים

אחרים יעידו כי נפלו אז יותר ממאה אלף חללים! — זאת אחרית קנאת הדת וזה פִּרְיָהּ!! — . והנה הצרפתים הישרים עוד בלבותם, התאוננו אחרי כן על הגואיזים ויאמרו כי הם הֵסֵבּוּ בנפשות ההוגענאָטטים, ויחלו את פני המלך לשפוט אותם על עלילות רֶצַח ההן, אך המלך ענה ואמר כי נקיים הם מדמי ההוגענאָטטים, כי רק הוא הוציא דְבַר מלכות מלפניו לעשות להם ככה יען כי הם קשרו עליו קשר — אמנם רק מלבו בדא את דְבַר הקשר ההוא לבעבור רְחוֹץ בנקיון כפיו —. וצרפתים רבים תרדו מפני הרעה הנוראה ההיא וינוסו מארצם וממולדתם, ויבקשו מנוח לכף רגלם בארץ שווייץ, בארץ אשכנז ובארץ השפֵלה. והיינריך מבורבאָן אשר בצר לו אָחז בדת הקאטהאלית לְמַלֵט את נפשו, שב ויעזוב אותה בצאתו לַמֶרְחָב, וידבק בתורת הכנסיה החדשה כבראשונה.

היינריך השלישי ה"א של"ד—שמ"ט 1574—1589

§ 550. היינריך השלישי. מקץ שנתים ימים אחרי חתונת הדמים, מֵת קאַרל התשיעי, כי לְרִפְיוֹן גֵוֹו נִלְוּוּ עוד רגשי נוֹחַם (געוויססענסביססע) אשר חִתְּתוּהוּ בחלומות ובחזיונות בְּעִתוּהוּ על דְבַר הָרֶצַח הנורא אשר עשה להוגענאָטטים, ויאחזו בערפו ויפצפצוהו ויורידוהו דוּמָה בִּדְמִי ימיו. והיינריך אחיו אשר לפני שנה בחרו בו הפולאנים וימליכוהו עליהם, בָּרַח בסֵתֶר מארץ גזֵרה ההיא אל צרפת ארץ מולדתו לנחול את כֶּתֶר מלכותה הטוב מכתר מלוכת פאָלען. אך המלך היינריך השלישי הזה היה גם הוא רך וענוג כאחיו, ועוד רע מהם בְּתִתּוֹ עוד לנשים חילו. ובחַבְקוֹ חֵיק בְּנוֹת הַיוֹפִי, ובהתעלסו אִתָּן ואת כַּלְבֵי חֵיקוֹ באהבים בחביון היכלו, שָׁבַת את כל הליכות המלכות, ולא שָׂם לבו להרגיע את ארצו ובני עמו, לחבוש לעצבותם ולרפוא את מַחַץ מַכָּתָם בעת סער וסופה ההיא. והיה כי הציקתהו רוח הַנוֹחַם על חייו השובבים, על שָׁקְעוֹ עד צואר ביָוֵן מצולות התאות הנתעבות וַעֲגָבִים, חָשׁ מִפְלָט לו אֶל הבלי שוא (אבערגלויבען), בהאמינו כי בהַחזיקו בם יִסָּלַח לכל עונותיו, וחטאות נפשו תכֻפרנה, וַיֶרֶב כפעם בפעם לְהִתְוַדוֹת, לשפוך שיח, לנסוע על קברי קדושיו, לענות בצום נפשו, ועוד דברים רבים כאלה, ואחרי עשותו כל אלה אמר נצלתי! וישב ויעש את כל תועבות אלהים ואנשים כבתחלה, ככה יעשה כל הימים. ולמען שֶׁבֶת שאנן וְשָׁלֵו בעיר פאריז הבירה מבלי מפריע מהמון שעשועיו ותענוגותיו, הוציא דְבַר מלכות מלפניו בשבתו על כסא המלוכה לבל יעוז אנוש להניא את ההוגענאָטטים מְלֶכֶת בדתם ואמונתם ככל אַוַת נפשם, ולהיות להם חלק ונחלה בכל זכיות המדינה בד בבד עם הקאטהאלים, לבעבור ישבתו ההוגענאָטטים מֵרִיב ומלחמה. וירע הדבר בעיני הגואיזים ובעיני כל מְקַנְאֵי קנאת דת הקאַטהאָלית, וַיֵצֶר להם מאד בראותם כי ברגע קטן הָרַס המלך את מעשיהם הרבים והעצומים ואת כל עמלם ויגיעם שנים רבות להשאות את הכנסיה החדשה משרשיה. ועל כן התאחדו כל שלומי אמוני הקאַטהאלים, ובראשם היינריך הגואיזי ופיליפפ השני מלך ספרד, ויבואו בְמָסורת הברית (Die heilige Ligue) (ה"א של"ו 1576) להקים את הכנסיה הקאטהאלית. להכין

אותה

אותה ולסעדה לבל תִּמּוֹט לאֹרֶךְ ימים ולבל יוסיפו עוד מתנגדיה להרגיזה ולרופף עמודיה. ועל פי לקח הכהנים והנזירים גם על פי ערמת היעזואיטים ומזמותיהם והתבולותיהם הרבות, נהרו המונים המונים ויכתבו ידם אל בעלי ברית ההם לעזור להם בכל אוֹנָם ובכל מְאֹדָם וְהוֹנָם. והמלך היינריך אשר רוחו התנודדה תמיד בקרבו כנוד הקנה בטים, יָרֵא מפני חמת הקנאים העזים ההם וילוה גם הוא אליהם ויהי להם לראש, וַיְצַו להגביל את חרות ההוגענאָטטים בהליכות הדת ובמשפטי המדינה. לתקופות שנים אחדות אחרי מלוך היינריך השלישי (ה'א שמ"ד 1584) מֵת אָחִיו הצעיר ממנו לימים ולא הניח אחריו בן או בת, וגם המלך הלך ערירי ובנים לא היו לו להוריש להם את כסא מלכותו, ועל כן היה היינריך לבית בורבאָן יורש העצֶר וְלוֹ המלוכה אחרי המלך היינריך השלישי. והקאטהאלים דָאגו דאגות עתידות בראותם כי אחד ממחזיקי תורת הכנסיה החדשה יהיה עליהם למלך, ועל כן יָסְפוּ לחַזק את אגודתם ולהרבות לה עָצמה וָאֱיָל, והמלך נלחץ להפר את כל החֻקים הטובים אשר נתן להוגענאָטטים ולהוציא דבר מלכות מלפניו לבער את הכנסיה החדשה מארץ מלכותו. והנה בראשונה לא היה את לבב היינריך הגואיזי בלתי אם לקרוע את ירושת המלוכה מאת היינריך בורבאָן ההולך בתורת קאַלווין והפאפסט כבר הטיל עליו את להט החרם הגדול, אך אחרי כן התאוה תאוה להיות גם יורש עצר ולמלוך בצרפת אחרי מות המלך היינריך השלישי, כי לפי דבריו הוא חוטר מגזע מלכי בית קאַרל הגדול וְלוֹ משפט המלוכה יותר מהיינריך בורבאָן, ואחרית הדבר היתה כי העם היושב בפאריז נפתה לדברי הכהנים הקנאים ויתפרצו מפני אדוניהם המלך —. אז התנער המלך החלש משפלותו, וימהר ויקרא אליו גדודי גבורים מארץ שווייץ להיות עליו לסתרה ולסוכך לראשו ביום נשק. אך בני העם קָצפו עליו ביתר עז ויתיצבו לפניו בזרוע חשופה וחרב שלופה.

ההערצאָג הגואיזי בא בשערי פאריז לַמְרוֹת מצות המלך וְאִתּוֹ רבבות עָם מֵעַם הארץ, וימהרו ויסגרו את החוצות והרחובות וילחמו את גדודי המלך בחמה שפוכה ובמלחמות תנופה ויחלישום לפי חרב. — ה'א שמ"ח 12 מאי 1588.

והמלך נבהל במאד מאד וינס מנוסת חרב עם כל אנשי עצתו וּמְתֵי סודו, ויעזוב את פאריז הבירה בידי ההערצאג איש מלחמתו. ואחרי אשר נתן לבעלי ברית הקאטהאלים את כל אשר שאלו ממנו, שב לשערי פאריז ולהיכל מלכותו כבתחלה. וההערצאג הגואיזי הוּרַם וְהוּנַף למעלת ראש שרי המלוכה, ובידו היתה הממשלה והמשרה כאשר היתה לְפָנים בידי המאַיאָרדאָמוס בימי מלכי המערווינגים. אך נפש ההערצאָג עֻפְּלָה מאד וְלא נָחָה ולא שָׁקְטָה עוד בכל כבודה וְעֻזָּה, וביום אֲסֵפַת שרי המדינות להמתיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, התגברו אוהבי ההערצאָג הגואיזי במספרם הרב ובכח ידיהם על יתר בעלי האסֵפה, ויחליטו אל הוק לשחוד את ירושת המלוכה מאת היינריך בורבאָן וּלְבַעֵר את תורת קאַלווין מן הארץ, גם לְשַׁנּוֹת את הליכות המלוכה ולתת כל חָסנה וְעֻזָּה בידי הגואיזים —. אז נועז המלך היינריך ויעש מעשה עריץ, וירצח את נפש — ה'א שמ"ח סעפטעמבער 1588.

ההערצאג

ההערצאָג הגואיזי ואת נפש אחיו הקארדינאל לודווינג, ואת האשי אוהביהם אסר בנחשתים וישליכם בבתי האסורים —. וקאטהאַרינאַ המעדיציות אֵם המלך חלתה אז מחלה כבֵדה, ויהי בשמעה את אשר עשה בנה המלך, דָאגה מאד פן תהיה מרה באחרונה, ומחלתה ודאגתה הצעידוה עד מהרה לבור שחת ותמת, ותהי עונותיה על עצמותיה וזכרה לאָלה ולקללה, כי כל התלאות והמלחמות הנוראות אשר היו בעת ההיא, מאתה היו וממקור זדון לבה יצאו. ה"א שמ"ח

והצרפתים התגעשו בשמעם כי נרצחו הגואיזים במצות המלך, 5 נאוועמבער 1589

ותהי מהומה ושאון נורא בכל הארץ, יושבי פאריז השמיעו במרום קול תלונתם על המלך הזה אשר הסיע את בריחי ארמון דת הקאטהאלית ויפוצץ את שני עמודי חסנה, ויתפרצו כפניו ביד רמה. מקרית רומא הטיל הפאפסט את חָיִיו להם החרם על ראש המלך. בנפות רבות הקימו הצרפתים שרים חדשים עליהם, וימרדו במלך ויתנו לו כתף סוררת. בראות המלך כי כלתה אליו הרעה ואין מושיע לו, החיש מפלט לו אל היינריך מנאַוואַרא לבית בורבאָן, ויכרות ברית עמו ועם ההוגענאָטטים, והם לא הקשו את לבבם ויעשו שלום עם המלך האומלל הזה, ויתנדבו להושיע לו וללחום את אויביו, ומלחמה גדולה התחוללה עוד הפעם בין אזרחי צרפת. אך בפעם הזאת התגבר המלך היינריך על בעלי הברית אנשי מלחמתו, ויט ידו עליהם ויכם מכה רבה, ובחיל ועוז הגיע עד שערי פאריז וישם עליה מצור, ויפל עליה אימתה ובעתה לדרסה ולהפכה למעי מפלה אם תוסיף עוד למרוד בו, אך פתאם קדמוהו מוקשי מות, כי אחד מכהני הקאטהאלים אשר קנאת דהו כאש עצורה בעצמותיו, התנפל על המלך כארי משחית ויתקע את להבת תניתו בתרי לבבו וירצחהו. המלך הזה היה האחרון ממלכי בית וואַלאָא, וביום הראשון לחדש אויגוסט בשנה (ה"א שמ"ט 1589) נפל שדוד בידי המרצח ההוא אשר הנחילו את כסא מלכותו להיינריך מנאַוואַרא ובערן.

§ 551. היינריך הרביעי. והמלך החדש הזה לא עצר כח לרשת את כסא מלכותו בצרפת, ויִלחץ לעשות מלחמה ארוכה עד אשר לכד את המלוכה, כי מאיענע (Mayenne) אחי ההערצאָג הגואיזי אשר נרצח בידי אנשי ריבו, התקומם לו בעבי גבי מגנו ולא נתנו למלוך בצרפת יען כי בעל דת קאַלווין הוא. ופיליפפ השני מלך ספרד מצא אז עת רצון להפיק את זממו אשר יָזם להושיב את קלאַראַ איזענניאַ בתו על כסא המלוכה בצרפת, ויוסף לסכסך עוד צרפת בצרפת, וישלח את אלכסנדר מפארמא שר צבאו עם גדודי אנשי מלחמה מארץ השפלה לארץ צרפת להוציא את מזמת לבבו לאור (ה"א ש"נ 1590). אך היינריך התגבר על כל המון אויביו ההם, כי היה חכם לבב וגבור מלחמה ובעל תחבולות שכם אחד על כל אנשי מלחמתו, ומיום ליום הָלַךְ הָלוךְ וְגָבור עד אשר בא לפני שערי פאריז ויצר עליה וישבר בה כל מטה לחם וְרָזָה את כל יושביה. אמנם בכל זאת ידע והשיב אל לבבו כי לא בחיל ולא בכח ישב שאנן ושקט על כסא המלוכה, כי אם בעשותו

היינריך הרביעי ה"א שנ"ט—ש"ע 1589—1610

 את

את רצוץ עמו וברבקו ברכיהם ומעלליהם, ועל כן עזב את דת קאַלווין ויבוא במסורת דת הקאטהאלית, ופתאום נהפך עליו הגלגל לטובה! ה״א שנ״ג אזרחי פאריז פתחו לפניו את שערי העיר בשלום, ובצהלה ורנה יולי 1593. קדמו את פניו ויריעו לקראתו תרועת מלך. הפאפסט מהר וישב מעליו חֲרוֹן אפו וְחֶרְמוֹ הגדול. אלופי בעלי הברית נשיאי הקאטהאלים הִתְנוּ עמו אֲהָבִים, ולאחרונה הִתְרַצָה גם פיליפפ מלך ספרד ויכרות עמו ברית שלום (ה״א שנ״ה 1598). ובראות המלך כי היתה הָרְוָחָה וה׳ הניח לו מכל אויביו מסביב וְסָעַד את כסאו בעֹז וָאֱיָל, כונן מחשבותיו לעשות טוב ותושיה בארץ ממשלתו. ראשית דרכו היתה לתת חֵרוּת הדת להוגענאָטטים אשר נפשו בחרה בהם, גם נתן להם משפטי האזרחים בד בבד עם הקאַטהאלים, הושיבם עם נדיבים ושרים היושבים על מִדִּין, פָּתַח לפניהם שערי ערי מבצר רבות ויושיבם בתוכן, גם כלי נשק רב נתן בידם, ועוד טובות גדולות כאלה הגדיל לעשות עמהם. ואחרי כן הקדיש את ימיו לרפא את מַחַץ צרפת ואת כל תחלואיה אשר חִלּוּ בה המלחמות הרבות והעצומות, הֵרִים את עבודת האדמה בכל הנפות והמדינות, הִרבה את מעשה הַמִּסְחָר בארץ, תָּמַךְ בידי החרשים והאמנים, הגדיל את תפארת החכמה והמרעים ויאדירם, וכל אשר השיגה ידו לעשות לטובת עבדיו עָשָׂה בכל חֵשֶׁק לבבו, ואת ידי סוללי משנהו וידידו הנאמן בכל ביתו, מִלֵּא אֹמֶץ לעשות סדרים ישרים בהליכות המלוכה ובמשפטי המדינה להשכיל להיטיב ולהרגיע לכל יושבי הארץ. הצרפתים אהבוהו אהבה רבה ונאמנה, יען כי תכונות נפשו נִשְׁתָּווּ עם תכונות נפשם, ויען כי הֵאִיר פניו תמיד לכל בני עמו ועבדיו, לבו שמח ורוחו צֹהֶלֶת כל הימים, וכאָב את בניו רָצָם וַיְחוֹנְנֵם. גם החטאה האחת אשר חטא בְּהִתְמַכְּרוֹ לאהבת נשים, לא חשבו לו הצרפתים לעון באהבתם אותו. אפס כי קנאת הדת (פַאנאַטיזמוס) לא תַמָּה מארצו ולא נִכְרְתָה רק נָמָה שְׁנָתָהּ, והסדיו הנאמנים לבעלי דת קאַלווין הֵעִירוּ אותה מִתַּרְדֵּמָתָהּ — . כי בחשבו מחשבה גדולה לְאַחֵד את שלש מפלגות השונות אשר לכנסיות הנוצרים (קאַטהאָלים, לוטהערים וקאַלווינים) ולעשות אותן לכנסיה אחת תפשית בַּהֲלָךְ רוח הדת ובכל משפטי המדינה, נפל חָלָל בתגרת יד קנאת הדת, וּמְרַצְּחוֹ היה ראַוואילאַנק (Ravaillancs) אחד מֵעַזֵּי הקנאים אשר דקרוהו במאכלת וימיתהו (ה״א ש״ע 1610), ובהשמע דְּבַר הֶרֶצַח הזה בספרד, קרא הקאַרדינאַל מטאָלעדאָ ויאמר: „אם ה׳ לנו, מי זה יתיצב לפנינו?" — . ובדברים ההם הוריע את שמחת הספרדים וששונם על אודות הדבר הנורא הזה.

d) אליזאַבעטה ומרים שטואַרט.

§ 52. בעת אשר רָגזה צרפת ועמודיה התפלצו מפני סערת המלחמות העזות אשר בתוכה, ישבה ענגלאַנד במנוחה שאננה בימי עליזאַבעטה המלכה ותעל מעלה מעלה. המסחר פָּרַח בתוכה ויעש פרי הלולים עליזאבעטה להחיות עם רב, עבודת האדמה וכל מלאכת עבודה פָּרְצוּ בכל ה״א שי״ח—שס״ג עריה, אניות סוחר הביאו ממרחק רב טוב בשעריה, גם החכמה 1558—1603

והמדע הירחיבו גבולם בכל גבולות הארץ ההיא — . המלכה עליזאַבעטהּ היתה חכמת לב וְכַבִּירָה בְּהַמְשֵׁל ושלטון, בעזה לא נתנה מהלכים לְחֵרוּת הַדָּת בכל ארץ ממשלתה, וּבְאוֹנָהּ הִשְׁתָּרְרָה על עִירֵי הפּאַרלאַמענט ואיש לא יכל להשיבה מרעתה, כי סגלות מלכות נוספו בה, ומעודה היה לה יתרון הכשר דעת בהליכות המלוכה. על ידי הלמודים הרבים אשר למדה מנעוריה, היה לה רוח אמיץ, וה׳ חֲנָנָהּ בשֵׂכל טוב לבחור תמיד בדברים טובים לבני עַמָּהּ ובמעשים אשר יובילו את עבדיה אל מטרת ההצלחה. יועציה היו חכמים מחכמים, והשר צעציל (Cecil Lord Burleigh) היה ראשון לכולם. כל עלילותיה היו במועצות ודעת ובסדרים ישרים, לא פזרה הון להרבות כבוד היכלה ולהגדיל את עֲדִי תפארתה וְחֶלְיָתָהּ, וכל מעיניה אך לטובת ארץ ממשלתה כוננו. אפס יען כי נלחצה בימי עלומיה לְהִתְחַפֵּשׂ וּלְהִתְנַכֵּר בתהבולות ערמה וּבִכְלֵי מזמה לְהִנָּצֵל מפני הרעה הנשקפת עליה כל הימים, על כן דבקו בה המדות הרעות ההן גם בשבתה על כסא המלוכה, וַתִּכְתַּר תמיד לְשׁוֹן ערומים, ותאחז בדרכי הרמיה, וַתָּחָשׁ על כַּחַשׁ רגלה בכל הליכותיה ועלילותיה. ובאלה השחיתה גם את נפש מרים שטואַרט מַלְכַּת שאָטטלאַנד, אשר על יוֹמָהּ נָשַׁמּוּ קדמונים, ואחרונים יאחזו שער כִּזְכוֹר את אשר נגזר עליה על פי מַלְכַּת ענגלאַנד והיא מידה נגורה.

שתי מְלָכוֹת ההן היו רחוקות בתכונות נפשותיהן ובהליכות עתותיהן כרחוק מזרח ממערב. עליזאַבעטה היתה עֲנִיָּה וְגוַעַת בנעוריה, להט החרב הַמִּתְהַפֵּךְ על ראשה תמיד, ומצוקות קְשֵׁי יומה הִקְשִׁיחוּ את לבבה, נָטְעוּ בתוכה שנאת אדם, חֵמָה, קִנְאָה, תּוֹךְ ומרמה, והן דָבקו בה כל ימי חייה. ומרים היתה בת ההצלחה מעודה, על ברכיה שִׁעַשְׁעָה אותה בימי ילדותה, שָׂמָה לראשה כתר מלכות בִּשָׁכְבָה עוד בערש אֲבִיב ימיה, ועל כן היתה צהלה ושמחה תמיד, פניה נְהָרוּ, לבה עָלַץ בקרבה, רוח אהבה וחן רחפה על כל יצוריה, אך גם חֵשֶׁק לבב לתענוגות בשרים נוסם בה, וכֻלם יחד הלכו כְּצִלָּהּ על יד ימינה כל הימים. עליזאַבעטה הפיקה רצון מאת עבדיה ובני עַמָּהּ יען כי דתה דתם ואמונתה אמונתם, ומרים היתה אֶבֶן נגף לבני עמה ועבדיה בעלי הכנסיה החדשה בגלל דתה הקאטהאלית אשר היא לְמוֹרַת רוחם וְגוֹעַל נפשם, ועזי נפש ההם הרסו אל חצר מלכותה להרוס את בית תפלתה אשר כוננו שם ידיה על פי משפטי דת קאטהאלית, וקנאָקס הרעפֿאָרמאַטאָר העז הוכיח אותה בדברים נמרצים ומכשול עונה שָׂם נוכח פניה כאשר עשו כן הנביאים לפָנים בתוכחתם על עָון מלכי ישראל הנצמדים לעבודת אלילים.

§ 553. בהיות עוד מרים שטואַרט ילדה קטנה, חבלים נפלו לה בנעימים לָרֶשֶׁת את כסא המלוכה בשאָטטלאַנד, וְאִמָּהּ בת מלך מבית גואיזע מָלְכָה בְּשֵׁם בִּתָּהּ עד אשר גָדלה וַתִּצְלַח למלוכה. בן מלך ענגלאַנד ובן מלך צרפת התחרו על דְבַר מרים, כי נפשם חָשְׁקָה בבת יופי ההיא, אך פֿראַנץ בן היינריך השני מלך צרפת הצליח לָצוּד את הנפש היקרה הזאת וּלְפָאֵר בה את היכל כבוד מלכותו. כימי עלומיה הובאה מרים לחצר מלך צרפת, וביפעת הודה וצבי תפארתה עָלתה

על

על כל בנות מלכים, וקרנים מידה לה על כל סביבותיה. אך בהיכל המלך ההוא האילה לֶכֶת אחרי חמֻדות החיים ותענוגות בני האדם אשר אִוּו לָשֶׁבֶת שם, והן היו בשכריה וְהִכְרֵעַ הִכְרִיעוּהָ אל בור שחת. מקץ ימים מועטים מת עליה בעל נעוריה וַתָּשָׁב אל שאָטטלאַנד ארץ מלכותה. אך יושבי הארץ ההיא דבקו מאד בתורת הכנסיה החדשה,ויטפלו עליה עָון אשמה על אהבתה העזה לדת הקאטהאלית ולכל משפטי הפאפסט. ועליזאַבעטה חָפצה מאד לעורר רוח רעה, רוח קשר ומרד בשאָטטלאַנד לבעבור יְבֻלע למרים ותכָרת מארץ החיים, אך קָצור קצרה אז ידה לְחַבֵּל און כזה בסתר לבל יִוָּדַע כי ידה עשתה זאת —. על פי ההלוכות המדינה נלחצה אז מרים לְהִלָּקַח שֵׁנִית לאיש (ה'א שכ"ה 1565), והמכור את נפשה אל איש אֶפְרָתִי מבני שאָטטלאַנד אשר אבותיו חָנכו אותו ויגדלוהו בענגלאנד, ושְׁמוֹ דאַרנליי, איש שֹׁגֶה ופוחֵז אשר הֵמַר את חיי המלכה וַיְמָר את רוחה. כי הוא הִתְרוֹעֵעַ את רֵעִים מְרֵעִים וַיְכַל בהבל ימיו לצוד צַיִד ולמסוך ביין את בשרו, ויקצוף עוד על מרים על אשר לא נָתנה אותו להתערב בהליכות המלוכה, ולא התיעצה עמו על צפונות הממשלה, ולבה בָּטַח רק בהמשורר ר י צ י אָ יליד טורין איש עצתה ועורך מכתביה אל הגואיזים ואל הפאַפסט. גם רוח קנאה עָברה על האיש הנמהר הזה ויקנא לאשת חֵיקו, ויתחבר לעצת יועציו הנבָלים, ובחברת אפרתים שוקדי און קָשַׁר על מרים קֶשֶׁר —. וריציאָ רְצוּי מרים נִרצח בתוך היכלה ולעיניה בהיותה עוד הרה לָלֶת (ה'א שכ"ז 1566). מעשה רֶצַח הזה מִלא את לב המלכה כעש וְרוגז, ותתמרמר מאד על דאַרנליי בעלה ותשפוך עליו מְרֵרָתָהּ, ואף כי הוא כִּחֵשׁ לה וַיִּשָּׁבַע כי נָקִי הוא מדם הנקי ההוא, אך מרים ידעה נאמנה כי רק על פיהו היתה שומה לרצות את האיש היקר ההוא, ומיום ליום נָקעה נפשה ממנו ותשטמהו ותחשוב מזמה לאלצהו עד אשר יאות לתת לה ספר כריתות. גם בחרה לה בהגראַף ב אָ ט וו ע ל ל והשימהו לשר וליועץ ולנאמן בכל ביתה, והוא היה איש אפרתי מילדי שאָטטלאַנד. ובימים ההם נפל דאַרנליי למשכב, ותחמול עליו מרים וַתֵּט אליו חסד, וַתִּסְעָדֵהוּ על ערש דְוָי, כל משכבו הָפכה בחָליו, ולא גָרעה ממנו עיניה כל ימי מחלתו אשר שכב בבית הַגן רחוק מהיכל מלכותה. אך פעם אחת כאשר הלכה לה מרים מבית הגן אל ההיכלה ללון שם, נבהלו יושבי עדינבורג (מקום משכב דאַרנליי) לקול רעש גדול, כי בית הגן ההוא פוץ התפוצץ לרסיסים בשאון

ה'א שכ"ז
10 פעברואר
1567.

נוה"א, ודאַרנליי שכב מֵת ארצה ועקבות מַחנק על צוארו נודעו —. לפי דִברת כל עם הארץ היתה יד הגראַף באָטהוועל ברצח ההוא, ולתקופות שלשה חדשים חגה מרים את חג כלולותיה עם הָרוצֵחַ ההוא ותהי לו לאשה —. על כן לא יִפָּלֵא בעינינו אם עם הארץ השיאו עליה עֲון אשמה כי גם ידה היתה במעשה רֶצַח ההוא. ואפרתי שאָטטלאַנד קצפו על המלכה קצף גדול על עשותה את המזמה הרבה ההיא ועל הִתְחַהּ את דודיה לִמְרַצֵּחַ בעלה, ויקשרו עליה קשר, ויצאו בחרב לקראתה. באָטהוועל ברח מפני המלחמה ההיא, ויהי חיי נודד ושודד על איי

העברידען, אך הדאָנים לקחו אותו בשביה וישימוהו בבית האסורים, ומרוב צרותיו הֻכָּה בשגעון וימת. ומרים לֻקחה גם היא בשביה, ורבבות עם הובילוה לעדינבורג ויקללוה קללות נמרצות, ועל פי האפרתים סָגרה על מסגר במבצר לאָבּלעווין הבודד על אי ים; וימריצוה לנער את כפה מתמוך עוד בשֵׁבט המלוכה, ומלכותה תתן ליעקב בְּנָהּ, ועד אשר יגדל הילד ימלוך מוהראַי אחיה בשֵׁם המלך הצעיר לימים, והנה אף כי נסה המלכה מבית כִּלְאָהּ וַתִּנָּחֵם על הבטָחתה אשר הבטיחה לְרֶדֶת מכסא מלכותה, ואבירי משפחת האַמילטאָן יצאו לישועתה, בכל זאת לא עמדה לפני אנשי מלחמתה, כי הם התגברו עליה במלחמה (ה׳א שכ׳ח 1568) וכפשע היה בינה ובין השביה, לולי חָשה וַתֵּדֶא כבעל כנפי נשרים לברוח מפני רודפיה, ובמרירות נפש ודות נפעמת ברחה לה אל ענגלאַנד לבקש מחסה וָעוז בהיכל המלכה עליזאַבעטה קרובה ושארה, כי אמרה אך עצמי ובשרי היא, ובכל לבבה תהי עלי לסתרה, גם תעזר לי לשוב לכסא מלכותו. כי מרים ידעה את בֹּר לבבה כי ידיה לא שפכו את דמי דאַרנליי בעלה, ולא עלה על לבה כי עליזאַבעטה תטפול עליה עָון חרב אשר לא חטאה —.

§ 554. אך תוחלת מרים נכזבה ותקותה מפח נפש! כי עליזאַבעטה גָזרה אֹמֶר לבל תראה מרים את פניה גם לא תרמוס חצרה עד אשר תוציא כאור צדקתה ותוכיח כי ידה לא היתה עם עדת מרעים ההם אשר רצחו את נפש בעלה. ולמען רעת קֹשֶׁט אמרי אמת, פקדה על מרים לעמוד במשפט לפני השרים היושבים ראשונה במלכות ענגלאַנד, להגיש לפניהם את עֲצמותיה ולהוכיח ולערוך לעיניהם את בֹּר ידה וצדקת נפשה. אך מרים מֵאנה לְהִכָּנַע ולתת דין וחשבון לפני אנשים הנופלים מאד ממנה, ואף גם זאת כי אין לעליזאַבעטה כל צדקה להכביד את ידה עליה לחיות שׁוֹפְטָה וְחוֹרֶצֶת מִשְׁפָּטָהּ! אז צִוְּתָה עליזאַבעטה לכלוא את מרים בבית כֶּלֶא ולשום עליה משמר עד אשר יצא כאור משפטה —. אך כל הימים אשר היתה מרים כלואה בענגלאַנד, לא נחה עליזאַבעטה ולא שקטה. רעות רבות נשקפו עליה תמיד, מָגור ובעתה סבוּה ולהב חנית וּבְרַק חרב עופפו על פניה לרגעים. ההערצאָג נאָרפאָלק חשב מזמה להוציא את מרים בחוזק יד מבית כלאה לקחת אותה לו לאשה, אך מזמתו נגלתה לעליזאַבעטה וַתֵּט את ידה עליו ותאסרהו בבית האסורים לראשונה ואת נפשו לקחה לאחרונה. בנָפוֹת הצפון אשר בענגלאַנד התקוממו אנשים רבים הדבקים עוד בכנסיה הקאטהאלית, ויעוררו רעש גדול על עלילות עליזאַבעטה אשר עוללה למרים המלכה, ואשר עוללה בעפר את קרן דת הקאטהאלית, והגראַף נאָרטהומבערלאַנד גם הגראַף וועסטמאָרעלאַנד הריםו את רגל הסדר וימרדו בעליזאבעטה, ויתאזרו עוז להוציא את מרים לחפשי ולהשיב את הכנסיה הקאטהאלית אל כבודה הראשון. אך גם הם לא הצליחו במעשיהם וידיהם לא עשו תושיה, כי עליזאבעטה הקימה את סערת המורדים ושאון המתפרצים לדממה, והגראַף נאָרטהומבערלאַנד נפל בידי השאָטטלאַנדים בברחו מפני חרב היונה התודרת לו ויסגירוהו בידי עליזאבעטה והיא חרצה עליו משפט מָוֶת וימת

מות

מות פריץ על בָּמַת מַטְבֵּחַ ביד הורג (ה"א שכ"ט 1569). ועל מרים יצא הקצף ביתר עז, כי היא משכה עליה קו חשד כי גם ידה היתה עם הקושרים והמורדים ההם, ועל כן לֻקחה מבית כלאה אשר בנפת הצפון מקום הפרץ והמרד, והובאה בבית האסורים אשר בקרבת לאנדאן, ועליזאבעט החזיקה עליה את המשמר והסגירה אותה על מסגר לבל תראה פני אדם עוד. לשוא עמלו כל מלכי ארץ ורוזנים להוציא את האומללה ההיא מבית כלאה! לשוא חלו את פני עליזאבעט לחמול על המלכה האֹבדת ההיא, אשר היא גם שארת בשרה וקרובה אליה! כי עליזאבעט לא פתחה אזניה לכל דבריהם ולא פִּתְּחָה מוסרות מרים, באָמרה כי לטובת שאָטטלאַנד ולטובת רבבות עם הסגירה את מרים בבית כלא, להשקיט בזה את סערת המלחמות המתחוללות שם בין האזרחים ולהשבית את ההרג הרב והרצח העצום אשר פרצו שם בין פלגות בעלי הדתות השונות —. אז קָשַׁר באַבינגטאָן קשר על עליזאבעט ויתחבר לחֲבר עזי נפש כמוהו ויועצו לב יחדו להרוג את עליזאבעט ולהמליך את מרים בענגלאַנד, וגדודי ספרדים עזרו להם לבצע את המזמה הרבה הזאת. אך גם מזמותיהם נגלו לעליזאבעט והקדים את פניהם ותכריעם לטבח. ראשי מסבי המרד הומתו על במת מטבח, וכל חבריהם נשאו את עונם איש איש על פי פָעלו. ואחרי אשר התחקו השופטים על שרשי המרד ההוא, יצא לאור כי גם יד מרים היתה עם עדת מרעים ההם, ועל כן חִיבו שרי המלוכה את ראשה אל חרב המשפט, וראשי הפארלאמענט האיצו בעליזאבעט לחתום את שְׁמָהּ על כתב הדת אשר חרצו בו משפט מות על מרים, ותמאן המלכה לעשות כן, כי יָרְאָה מפני הרעה הנשקפת עליה מהדבר הנורא הזה, אך הם העתירו עליה דבריהם ויפצרו בה מאד באָמרם אליה כי כל הימים אשר מרים בחיים תהיה לא תכון היא וממלכתה, דת הפראָטעסטאַנטית ערער תתערער בענגלאַנד, מהומות מלחמה וחרב איש ברעהו לא יחדלו מעשות שַׁמּוֹת בארץ, גם חייה תלואים לה מנגד, כי אוהבי מרים יארבו לדמה יצפנו לנפשה תמיד —. כדברים האלה ועוד דברים רבים כאלה הבריו השרים אל המלכה יום יום, ואף כי גם נפשה אִותה להכרית את מרים מארץ החיים, בכל זאת לא אָצָה למלאות את שאלתם, כי יראה פן יְבֻלע לה בעשותה המעשה הנורא הזה, ומרה תהיה באחרונה, אולם ברבות הימים סר פחדה ויפג מגור לבבה ותחתום בטבעתה את כתב הדת להמית את מרים אֹיַבְתָּהּ (ה"א שמ"ז 1587). ובשמיני לחדש פֿעברואַר הובלה מרים המלכה לטבח —. באֹמֶץ לב וברוח נכון צָעדה המלכה היפה בנשים לקראת המות, אט ומעדנות הלכה אל במת מטבח, לא הפילה אור פניה ולא החליפה את נעימות מראיה עד הרגע האחרון אשר הניף עליה ההורג את הגרזן ויסר את ראשה מעליה. בת חמש וארבעים שנה היתה במותה, ותשע עשרה שנה היתה כלואה בבית הכלא בתגרת ידי עליזאבעט. ויהי כשמוע עליזאבעט כי הומתה מרים, ותתחלחל מאד ותזעק חמס על שרי המשנים על אשר מהרו לשפוך את דמי המלכה בטרם שאלו את פיה. ותאמר כי היא תתמה את שמה

על

על כתב הדת רק לבעבור ירפו ממנה שרי המלכות ויחדלו מהפציר בה יום יום לעשות כן, אך חלילה לה להוציא את משפט מות ההוא לאור! —. ועל דאַוויזאָן הסופר שפכה כאש חמתה על אשר הסגיר את כתב הדת ההוא בידי השרים אחרי אשר הפקידה אותו בידו רק למשמרת —. ובזעם אפה הֵרימה את כוס הסופר הנמהר ההוא אל אוצר המדינה, ואותו צִמְּתָה בבור השבי. וכל זאת עשתה בערמה לתת אוֹמן בלבות מלכי אירופא כי בלי ידיעתה ולמרות רצונה הוציאו שרי מלכותה את מרים אֶל הורג —.

§ 555. ויהי בהוָדע להפאפסט ולפיליפפ השני כי נרצחה מרים, ויחרדו מאד וישערו שער וירעימו פנים ויתאזרו עוז לנקום את נקמת דמי הנרצחה מיד עליזאבעט. הפאפסט הרעים חרם נורא וקללה נמרצה על ראש עליזאבעט הבוגדת בדת אשר רצחה את מרים גם ירשה את ממלכת ענגלאַנד אשר יאתה רק למרים, ובזעמו וקצפו התיר את ידי כל שלומי אמוני דת הקאטהאלית לשפוך את דָמָהּ כמים, ולצדקה תחשב זאת להם, גם בקש את פני כל מלכי ארץ המחזיקים בבריתו לעשות מלחמה ונקמה במלכה הבוגדה והמרצחת ההיא. ופיליפפ השני מלך ספרד עשה אז את הַצִי האדיר הֶעָשׂוּי לבלי חָת (דיא אונאיבער-ווינדליכע פלאָטטע) וישלח אותו בידי גבוריו להשחית את ענגלאַנד ואת ארץ השפלה בפעם אחת ליסד אחרי כן ממלכה קאטהאלית בכל אירופא המערבית תחת פקודת ספרד —. אך לא כאשר דִמה המלך העז ההוא כן היתה! אניות צי אדיר ההוא פוץ התפוצצו בלב ים, או נפלו בידי אויב, אשתוללו כל אבירי לב, וכל גבורי החיל ספו תמו מן בלהות. וענגלאַנד הֵרימה קרנה בכבוד, הָלכה מחיל אל חיל, אניות סוחר ואניות מלחמה מִלאו את פני הים, סחרה וְאֶתְנַנָּהּ פָּרצו מאד, החכמה והתבונה הֵריעו על גפי מרומי קרת, חרשת המעשה ומלאכת מחשבת נתנו חֵילָן, וכל מלאכת עבודה ומשלח יד גדלו והצליחו גם עשו פרי בכל ממלכת ענגלאַנד, וְשֵׁם עליזאַבעט יצא בכל רחבי תבל לגאון ולתפארת. עוברי ארחות יַמִּים ובראשם הַסַפָּן המהֻלל דראַקע, חשפו חרשות ונצורות בימי המלכה ההיא, ויתורו את נבכי הים וחקר תהום אשר עליהם נוסף עוז ענגלאַנד, נִצחה והודה, עשרה ויקר תפארת גדֻלתה —. והנה כאשר הצליחה עליזאבעט בענגלאַנד בכל אשר פנתה, כן הָלכה מדחי אל דחי באירלאַנד, וידיה לא עשו שם תושיה. אירלאַנד היא אִי גדול בתוך הים, ועוד לפני שנות מאות היתה סרה למשמעת ענגלאנד, ומימי היינריך השמיני היתה לארץ ממלכה, ויושביה נלחצו בחָזקת היד לשום את צוארם בְּעֹל חֻקי ענגלאנד וללכת בתורת הכנסיה החדשה. אפס כי רק הבריטאנים הגרים שם קבלו עליהם את התורה החדשה ההיא, ואזרחי אירלאנד מעולם אשר הם רבים ועצומים מאד מהגרים ההם לא סרו מאחרי דת הקאטהאלית, הֶחזיקו במצוה, הלכו בנתיבותיה, וישמעו בקול כהניה ככל אשר עשו אבותיהם מימי קדם. ועליזאבעט אשר כל ישעה וכל חפצה להיות דת אחת ומשפטים אחדים לכל עבדיה, התאמצה בכל מאמצי כח להביא את אזרחי הארץ

ההיא

ההיא במסורת דת הכנסיה החדשה ובכל משפטי המלוכה אשר בענגלאנד ; עד כי תהיינה שתי הארצות ההן לממלכה אחת בחקי הדת ובמשפטי המדינה . אך הגראף טיראָנע , אחד מנשיאי שבטי הגבורים ואנשי המלחמה באירלאַנד , נתן כתף סוררת למצות המלכה , וימאן להחליף את הדת ולהמיר את המשפטים אשר בארץ מולדתו מדורות קדומים , וימרוד בעליזאבעט לעיני השמש , וגדודי ספרד ורומה תמכו בידו להוציא לאור את מזמת לבבו . אז מלאה המלכה את ידי הגראף עסעקס להיות נגיד ומצוה באירלאַנד , ותתן בידו אנשי חיל לעשות מלחמה בהגבור העריץ ההוא אשר התפרץ מפניה . והגראף עסעקס היה מחמד עין עליזאבעט ומחמל נפשה כאשר היה כן לפנים גם הגראף ליצעסטער אביו הורגו הנוכל ואיש מרמה , ונפש עסעקס נכספה מימים רבים להיות קצין עם בארץ ההיא , על כן בטח בו לב המלכה כי הוא יהגור בעוז מתניו לשבר את זרוע הגראף טיראָנע ולהכניע את עזו . אך הוא לא מלא אחרי המלכה , ולמורת רוחה כרת ברית שלום עם טיראָנע לטובת אירלאַנד . מהיום ההוא והלאה נקעה ממנו נפש עליזאבעט ותהי עוינת אותו כל הימים . וירע הדבר בעיני הגראף עסעקס,ויחשוב מחשבות להנקם בה על כבה, ויתחבר ליעקב השני מלך שאָטטלאַנד בן מרים שטוארט הנרצחה , ויקשור על עליזאבעט קשר , ומגמת פניו להכביד עליה את אכפו עד אשר תתרצה לעתר את יעקב השני ליורש עצר בענגלאנד לשבת אחריה על כסא מלכותה . אך היא אמצה ממנו ותשימהו בבית האסורים והתחיב את ראשו לחרב , ויומת ביד הורג בהיותו בן שלשים ושלש שנים (ה׳א שס׳א 1601) . אחרי מותו התעוררו רגשי נחם בלבב עליזאבעט ותנחם על הרעה אשר עשתה להמית את מחמד עיניה ומשא נפשה , ואל רגשי נחם ההם נלוו עוד גם רגשי עצב וכאב אנוש , בראותה כי בני עמה אשר הרכיבה אותם על במתי ארץ לא יספו עוד אהבתה ולא זכרו לה את כל החסדים אשר עשתה עמהם . רגשי יגון ההם מררו את טפחות ימיה , נסבו בקרבה רוח רעה , עד כי נקטה נפשה בחייה , ישבה בדד לילה ויום ודמעתה על לחיה , אנחות לב היו לחמה , דמעות עין שקויה, ומיודעה מחשך . כה כלתה אחרית ימיה עד אשר חמל עליה המות וישם קץ לימי עניה ומרודיה ולחיי אבלה — ותמת בהיותה בת שבעים שנה (ה׳א שס׳ג 1603) , ולפני מותה הנחילה את כסא מלכותה ליעקב השני בן מרים שטוארט .

ו) מצב ההשכלה וחכמת סופרים מימי הרעפֿאָרמאַטיאָן עד ימי המלך לודוויג החמשה עשר .

1. בתי ספר ובתי מדרש בארץ אשכנז .

§ 556. מעלאַנכטאָן וכל חכמי הדור ההוא בעלי לשון למודים ומשכילים להיטיב (הומאַניסטען) , העירו בארץ אשכנז הצפונית את האהבה אל חכמות חכמי ימי הקדם ואל בינת נבוניהם אנשי השם מעולם , ובעוז רוחם ירו את התכמות ההן לאבני פנה בכל בתי הספר . מעלאַנכטאָן האיר בספריו היקרים את עיני העם

ההולכים בחשך, הרבה חָזון החכמה בארץ אשכנז, הֹסיף לֶקח טוב ואמרי בינה לבני הנעורים אשר נהרו אליו מכל הערים לוויטענבערג, פתח להם אזן לשמע בלמודים ויחשוף לפניהם את אוצר כל כלי החמדה אשר אצרו חכמי היונים והרומאים בספריהם הנכבדים, ויעורר את רוחם להשכיל ולהיטיב לבני עַמָם ככל אשר תשיג ידם. וכמוהו עשו גם כל חכמי הדור ההוא איש איש בעיר מושבו, ולא נחו ולא שקטו עד אשר בנו כמו רמים את מקדש ההשכלה ועד אשר הפיצו את עֲנַן אורה בכל שערי הארץ. בכל ערי אשכנז הקטנות והגדולות אשר יושביהן דבֵקים בדת הפראָטעסטאַנטית, הקימו אנשי מופת ההם בתי ספר במספר רב, ורוח מעלאַנכטאָן נוססה בהם. על פיו הורו המורים לתלמידיהם הרבים והעצומים את הליכות החכמה ודרך תבונות תוצאות לבב חכמי היונים והרומאים הקדמונים, ועל פיו הֵרִימו את נס ההשכלה לעיני כל העם. בעיר נירנבערג, בעיר אויגסבורג מקום מושב הפילוסוף הגדול היראָנימוס וואָלף, ובעיר שטראַסבורג מְכון שבת החכם הנודע שטורם, נפתחו בתי ספר לתלמידים מקשיבים השוקדים על דלתות החכמה והמדע. בבתי המדרש אשר בעיר לייפציג, בעיר ערפורט ובעיר טיבינגען התעוררו חכמי לב אשר לא תעו בתעות הטהעאָלאָגים עקשי הלב ונלוזי הדעת בימים ההם, ויעירו ויעוררו את רוח האהבה אל חִקרי החכמה והליכות התבונה. מראשי החכמים ההם היו: יאָאַכים קאַמעראַריוס, עאָבאַנוס העסוס, ועוד רבים כמוהם. הם הם הִפליאו לעשות בארץ, הפיצו את מעינות התושיה להשקות עם רב, הֶעתיקו ספרים הרבה אין מספר ללשון המתהלכת בארץ, ומכל אשר היה בכחם לעשות לא השיבו ידם, ולא עיפו ולא יגעו עד עשותם את ההשכלה לתהִלה בארץ ויאירו נֵרה בכל ערי ארץ אשכנז. ואף כי לא נודעו שמות אנשי מופת ההם למשגב ולא השיגו את הכבוד אשר השיגו חכמי ארצות אחרות, כמו זאַלמאַזיוס וקאַזיובאָנוס הצרפתים, ושני החכמים האיטלקים הנקובים בשֵם סקאַליגער ועוד חכמי לב בארצות אחרות, בכל זאת הפליאו האשכנזים ההם לעשות לחכמה ולמדעים יותר הרבה מהם, כי הם הפיצו את מעיני ההשכלה בכל ערי ארצם הקטנות עם הגדולות אשר לא עשו כן כל חכמי העמים ביתר ארצות איירופא. עיר ווירטענבערג ועיר היידעלבערג היו אז שני המאורות הגדולים אשר האירו לארץ אשכנז ולדרים עליה באור החכמה והתבונה. מעיר ווירטענבערג יצאה תורת החכמה לכל המחזיקים בדת לוטהער, עיר היידעלבערג הפיצה קרני אור ההשכלה על כל הדבקים בדת קאַלווין, חכמים גדולים אִוּהָ למושב למו, בית אוצר הספרים אשר בתוכה מָשַך אליה הֲמון אנשים רבים אשר חָשקה נפשם לשאוב מים בששון ממעיני הישועה ההם, ובית מדרש החכמה המתנוסס בה אָצַל מהוד הֲדַר חכמתו על ארץ אשכנז גם על ארצות אחרות אשר התנערו מֵעֲפַר הסכלות וְנוכַח ההשכלה דרכיהן. מבית מדרש החכמה אשר כוננו ידי הקיסר רודאלף בעיר פראַג, נָגַה אור החכמה על רבבות תלמידים אשר הקדישו שנותיהם לעבודת המדעים, גדולים חקרי לב וראשי חכמי הדור ההוא

היו

היו מורים ומלמדים להועיל בבית הגדול ההוא, החכמים הגדולים פּוּרבּאַך ורעגיאָמאָנטאַנוּס העירו שם ויעוררו את תאהבה לחכמת התכונה ולחכמת המאַטהעמאַטיק, ורבים וכן שלמים שקדו שם על דלתות החכמות המפוארות ההן ויצליחו גם עשו פרי הלולים.

2. חכמת התכונה (Astronomie).

קאפערניקוס ה״א רל״ג—ש״ג 1473—1543 § 557. קאָפּערניקוס, קעפּלער וגאַליליי. ניקאלוס קאָפּערניקוס יליד טהאָרן, חֲכַם לבב וכביר כֹּחַ בכל דְבַר חכמת בינה, הִרבה לחקור ולדרוש בספרי החכמה אשר השאירו אחריהם ברכה חכמי הדורות הראשונים, ובהיות לו יד חזקה בחכמת המאַטהעמאַטיק אשר למד בארץ אשכנז ואיטליא, התחקה על שִׁטַת הליכות עולם (וועלטזיסטעם) אשר יִסַד החכם הקדמון תלמי. וישקול בפלס את דעותיו, ויצלול במעמקי תהום מזמותיו, עד אשר נפקחו עיניו לראות כי השטה ההיא אשר התעודדה כאלף וחמש מאות שנה באיתנה וחסנה, בנויה על יסוד לא מוצק וכנגעת בה רוח החכמה ערער תתערער וְתִפּול למשואות נצח — . ובשבת החכם הנפלא הזה בחדר ביתו בפֿרויענבורג, נשא מרום עיניו ויתבונן על גובה המולות, הירח, השמש וכוכבי שֶׁבֶת (פיקסשטערנע), ויחשוב חשבונות רבים על חזיונות השמים, על תנועות הכוכבים ומרוצותיהם, עד כי נודע לו אל נכון כי השמש שֹׁכֶנֶת בין כל מַזָּרוֹת השמים בְּתָוֶךְ ולא תִסוב רק על צִירָהּ (אקסע), אך הארץ נוֹעַ תנוע ככל יתר המולות, וזולת תנועתה על צירה סובבת היא גם את השמש במעגלה אשר הִתְוָה לה אביר התולדה, והלבנה בת לְוָיָתָהּ (טראַבאַנט) היא, אשר תְּלַוֶּהָ במהלכה סביבות השמש. והנה חֲכַם הרזים הזה אשר נתן בְּרוּם עולם דרך וברחבי שמים מסלה, הִצניע לֶכֶת ויהי עניו ותמים דרך, לא רדף אחר הכבוד ולא חפץ לנחול כבוד חכמים, ועל כן לא הֶעלה את שִׁטָתוֹ הנשגבה על ספר ולא חָשַׂף את דעותיו הרוממות לעיני כל חכמי לב, רק אל תלמידיו המקשיבים לקולו הודיע על פה את שִׁטָתוֹ החדשה ואת דעותיו החדשות ההן, ורק ימים מעטים לפני מותו נֶעתר אל שְׁאֵלַת אחד התלמידים אשר אהב, ויכתוב בספר את הגות רוחו ואת השטה החדשה אשר מצא ברוחב חכמתו ודעתו. ויהי בְּהִוָּדַע שִׁטָתוֹ לַכֹּל, וישתוממו עליה כל יושבי תבל, ואנשים רבים אשר חננם ה׳ בחכמה ובינה, יצאו בעקבותיו וילכו במסלה ההיא אשר סלל לפניהם, וַתִּפָּקַחְנָה עיניהם ויראו אור חדש, אור יקרות, אור שבעת הימים. ובכל זאת היה קאָפּערניקוס מֻרדף בלי חָשַׂךְ בידי בְנֵי אדם יושבי חשך, כי המקנאים קנאת הדת (פֿאַנאַטיקער) נתנו אותו לפני בן בליעל, בן לא אֻמַן בו, וימררוהו וָרֹבּוּ כל ימי חייו, ויתנו כבודו לאיש אַחֵר אשר התאמר להרוס את שטתו ואשר התעמר בה כפי חזון לבו — . האיש טיחא דע בראהע ה״א שס״א 1601. ההוא נודע למשגב בשם טיחאָ דע בראַהע, איש אפרתי מארץ הדאֶנים, אשר הקיסר רודאלף השני קרא לו לעיר פראַג להפיץ בה עֲנַן אור חכמתו, וכל יודעי שמו נתנו לו כָבוד והדר, ותהלתו מלאה

בל

כל אפסי תבל . שרי המלוכה נתנו לו לעיר ולנושא כלים את האיש החכם יאָהאַן קעפלער אשר עָבַר אותו בחכמתו ודעתו ואשר היה מרום ונשגב ממנו ברוחו הכביר ובדרך תבונתו ובינתו . והנה זה החכם טיהא דע בראַהע התחכם להרוס את שטת קאפערניקוס הנכונה והמיוסדת על אדני האמת , ועל מְעֵי מַפַּלְתָּה בָּנָה לְהַלְפִּיּוֹת ארמון נטש אשר יסודתו בהבלי הוברי שמים החוזים בכוכבים ומודיעים לאדם את אשר יבואו עליו בימים יֻצָּרוּ (Astrologie) — . כל מלכי ארץ ורוזנים האמינו אז אמונה אֹמֶן בחזון שקר ומקסם חָלָק הזה אשר חָלַק החכם הזה מחכמתו לכל שוכני ארץ , וַיְנַטְּלוּ וַיְנַשְּׂאוּ אותו ויעטרוהו רָצוֹן . אך בכל זאת הגדיל החכם הזה לעשות גם בחכמת התכונה , כי רוח חכמה נוססה בו , ורק מאהבתו העזה לדברים היוצאים מגבול הטבע וְרָדְפוֹ את הכבוד , תָּעָה בישימון וַיִּתְמַכֵּר לחכמת החוזים בכוכבים והבלי הקוסמים והמעוננים — . לא כאלה חֵלֶק החכם קעפלער , כי הוא לא נִתעה בשוא ולא הלך לקראת נחשים . על כנפי רוח חכמתו הִגְבִּיהַּ עוּף ממעל לכוכבי אֵל , ויתו את מעגליהם , וַיֵּט קָו על כל הליכותיהם , וישם חֻקִּים לְחֻקּוֹת השמים ומשטריהם , חֻקֵּי עולם ולא יעבורו ! — הלא הם שלשה החֻקים אשר שָׂם למרוצות המַזָּרוֹת הנודעים בשם „חֻקי קעפלער" (Keplers be Satze) — . בספריו הנעלים הנקובים בשם „מערכת העולם" (וועלטהארמאָניע) , „וַחֲלוֹם קעפלער" (קעפלערס טרוים) , גלה עמוקות מני חשך והמון נסתרות שמבראשית , ואף כי גם בהם התערבו חזיונות מתעים ודברים מעופפים על כנפי רוח הדמיון , אך הם בטלים ונחשבו כְּאַיִן מול הדֵעות הנשגבות והידיעות הָרוֹמְמוֹת אשר רוח מִמָּרוֹם נוססה בהן ואשר תעמודנה לעד ולעולם לְנֵס עַמִּים ולכבוד וּלְתִפְאֶרֶת ליִמין האדם — . והאיש הרם והנשא הזה , כִּלָּה בְּעוֹנִי וָחוֹסֶר כל ימיו ושנותיו ביגון ואנחה . עֲדַת קַנָּאִים פָּגְעוּ בו , רדפוהו , מנוחה הדריכוהו , באָמרם כי בן־לא־אֹמֶן הוא , והכהנים הקאטהאלים הוסיפו עוד לְהָדְפוֹ וּלְרָדְפוֹ באיבה נצחת על אשר לא כָּתַב ידו להחרים ולהשמיד את בעלי דת קאַלווין . אמו נתפשה בידי הקנאים וְהֻשְׁלְכָה אסורה בזיקים אל תחתית בית האסורים בהשיאם עליה עון אשמה כי מכשפה היא , ותמת שם מעֹצר רעה וכאב אנוש — . בדור קעפלער היה החכם המהֻלל גאַלילייִ יליד עיר פיזאַ , אחד מראשי החכמים אשר גִלו חדשות ונצורות בחכמת הטבע , בחכמת המאַטהעמאַטיק ובחכמת התכונה . הוא גִלָּה את חוק תעופת בני רשף (פעגדעלשווינגונגען) ואת חוק מַפֶּלֶת החמרים הכבדים , הוא המציא או תִקֵּן את הכלי המודד את החום (טהערמאָמעטער) , והוא היה אחד מהחכמים הראשונים אשר יסדו את למודי חכמת הטבע על יסודות חזקים ומוצקים , בעזרת כלי החזיון (פֿערנראָהר) אשר המציאו אז חכמי האָללאַנד , מצא החכם הנפלא הזה את כְּסִילֵי (טראַבאַנטען) כוכב צדק (יופיטער) , ועוד חזיונות רבים אשר לא ידעום כל חוזי כוכבים עד הימים

קעפלער
ה'א של"א־שצ"א
1571—1631

גאליליי
ה'א שכ"ד—ת"ב
1564—1642

הימים ההם . ורבים מחכמי הדור אשר החזיקו בשטת תלמי ודבקו בכל דעות הפלוסופים הקדמונים , נִתרו בו וישטמוהו על הָרסוֹ את מקדשי חכמי בני הקדם ההם , גם קִנאו בו קנאה קשה כשאול בגלל הכמתו הגדולה , ויבקשו תואנה לצוד אותו בתרמם ולהפילהו במהמורות בל יקום . ויהי היום ויוציא גאַליליי ספר חָדָשׁ לאור אשר נתן בו יתרון לשטת קאָפערניקוס על שטת תלמי כיתרון האור מן החשך , ואז מצאו משנאיו ומקנאיו את התואנה אשר הם מבקשים , וילכו אל שרי האינקוויזיציאָן ויכוהו בַלָשׁון באמרם כי בספר ההוא נתן תִפְלָה לספרי הקדש בהחליטו כי נוֹעַ תָנוּעַ הארץ סְביב השמש והשמש לעולם עומדת — . שרי האינקוויזיציאָן מִהרו ויועידוהו למשפט . ואחרי אשר הפחידוהו באֵימת מָוֶת , הִכְבִידוּ את אכפם עליו לכרוע על ברכיו ולְהִשָּׁבַע כי אך שקר דעתו על אודות תנועת הארץ וכי היא דעה רעה לַמְרות עיני כְבוֹד הדת והאמונה וספרי הקֹדש . והחכם האומלל הזה נִלחץ לעשות כן ולְהִשָּׁבַע כי הארץ לעולם עומדת בעת אשר היא הִתנוֹעֲעָה עמו ועם שופטיו והגביהה עוף במעגלה סביבות השמש . אחרי כן אסרו השופטים ההם אִסר על כל הנוצרים לבל יהגו בספר ההוא אשר דִבר בו סרה על הדת וכל קדושיה , והוא לעת זִקנתו הוּרַד אל ירכתי בור השבי בתגרת ידי האינקוויזיציאָן , ובבור צלמות ההוא הָחֵלוּ עיניו כֵּהוֹת , ואחרי כן הָשְׁכוּ עיניו מֵרְאוֹת ויהי עִוֵר עד יום מותו . ואף כי אָכְפוּ עליו שופטי חמס ההם לְהִשָּׁבַע לבל יוסיף עוד האמין בשטת קאָפערניקוס , בכל זאת לא חָדַל מהחזיק במעוזה ומהפיץ מעינותיה חוצה . לפי עֵדוּת סופרים רבים הנה בִגרונו וַיְבַטֵא בשפתיו בעת אשר לחצוהו השופטים ההם לְהִשָּׁבַע לַשָׁקֶר , ויאמר בלחש : „ובכל זאת נוע תנוע הארץ“ ! (E pur si muove !) — . את סודות הטבע אשר לא חשפו עוד קעפלער וגאַליליי , חָשַׂף החכם הנערץ יצחק נ ע ו ו ט אָ ן יליד ענגלאַנד , גם את החדשות אשר גִלו החכמים ההם , הִשְׁלִים הוא את חֻקם ויבוא עד תכליתם . הוא המציא את חֻקי כֹּח הַכּוֹבֶד

נעווטאן
ה'א ת'ב—תפ"ז
1642—1727

(Gravitation) , את סוד כֹּחַ הַמּוֹשֵׁךְ (Vttraction) , את משפטי הָאוֹר ועוד דברים רבים כאלה אשר חַכְמֵי התבל לא ידעו שחרם, וכל אלה היו אבני פנה ואבני מוסרות ללמודי חכמת הטבע , חָכמת הראות (Optik) ולמודי הצבעים (פאַרבענלעהרע) .

---

3. יתר המדעים .

558. § בְּהִנָּשֵׂא רוּחַ ההשכלה על ידי הרעפאָרמאַטיאָן וּבְהִגָּלוֹת נִגלוֹת הכמות חכמי היונים והרומאים על ידי חכמי הדור , נָגַה אור יקרות גם על יתר הידיעות והמדעים אשר יֵדע אותם האדם וָחַי בהם . ארחות המשפטים ונתיבות דת ודין אשר מוצאותיהם בימי קדם על ידי חכמי הרומאים , סֻקְלוּ בימים ההם מאבני נֶגֶף וצורי מכשול אשר סִקְלוּ אותם קִצְרֵי רְאוֹת וחסרי לב , כי איש צעיר לימים ושמו הַאלֶאַנדער (האָפפמאַן) מילדי האשכנזים , הוציא אז לאור את המשים ספרי המשפטים אשר אָסְפוּ לאספה בִמצות הקיסר יוסטיניאַן והנודעים

בשם

בשם (Pandekten) , גם את יתר ספרי החקים הנקובים בשם (Corpus juris) . ואחריו קמו ויתעוררו עוד חכמים גדולים חקקי לב , כמו החכם הצרפתי הנודע בשם קְיאַקיוס ועוד רבים כמוהו . ויצרפו כַּבּוּר את סיגי הספרים ההם ויסירו מהם את בדיליהם אשר ספחו עליהם המעתיקים העתיקים והמבארים הראשונים עד אשר יצאו מְזֻקקים כזהב . החכמים ההם היו הראשונים אשר ירו את אבני הפנה למבנה שטה ישרה ויקרה בהליכות החקים והמשפטים אשר עליהם תכון תבל בל תמוט , והמשפטים ההמה הלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר ברוב ארצות איירופא , ורק ענגלאַנד סגרה את שעריה ולא נתנה לה מהלכים בתוכה . מהעת ההיא והלאה הקלו השופטים את ידיהם מהחוטאים והפושעים ולא אסכום עוד לתת תודה על ידי כלי מענים וכלי רצח (טאָרטור) , ורק בארצות אשר מארת הפּאנאטיזמוס רובצת בתקפה ובגבורתה , לא חדלו עוד כלי דמים ההם , והשופטים כִּצְחוּ את עצמות החוטאים וַיְפָרְקוּ את יצוריהם להתודות גם על עוגות ופשעים אשר לא עשו מימיהם — . והנה אף כי הפיצו חכמי הדורות ענן אור ההשכלה על פני ארץ וחוצות , בכל זאת לא יכלו בני האדם נקיון בימי רעה ההם , ימי שלטון הפּאנאטיזמוס , ועוד שתי מאות שנים אחרי כן הוציאו עוד השופטים משפט מְעֻקל על אודות המכשפים והמכשפות , ואנשים אין מספר נשרפו גם אז חיים אם הועד בהם כי הם הולכים לקראת נחשים , וכשפים וקסמים בידם — . המשפט ההוא נודע בשם „משפט המכשפים“ (Hexenprocess) , והוא המלך אשר טָרַף רבבות אדם בימים ההם .

חכמת הרפואה הלכה גם היא מחיל אל חיל בדור ההוא . הראשון אשר הפליא לעשות אז בחכמה הזאת היה איש חכם ונבון מילדי העלוויעציע הנודע בשם טהעאָפראַסטוס פאַרצעלזוס , האיש הזה גֻדַּל על הררי ארץ מולדתו וַיִּתְוַדַּע לאנשים ידועים היודעים סגלות הטבע והכונות השרשים והירקות אשר יש בהם כח לרפאות מחלות שונות . ואחרי אספו בחפניו את הידיעות ההן , קרא הרבה בספרי הרפואה אשר כתבו חכמי היונים והרומאים ואשר באו על ידי הערביאים והאיטלקים לבתי מדרש החכמה אשר בארץ אשכנז, ואז שב להתחקות על שרשי רגלי הטבע וַיֵּעָזֵר על ידי חכמת הכִּימיע ושאר חכמות הטבע לדעת ולהבין על פיהם את שפוני טמוני מסתרים אשר בחכמת הרפואה . אך בהקשותו את ערפו וַיָּסֹל לו מסלה חדשה בחכמה הזאת אשר לא שערוה חכמי ימי הקדם מעולם , תעה מני דרך וילך ארחות עקלקלות , וברוחו הכביר ולבבו המלא ידיעות רמות ונשאות , הרה גם דמיונים כוזבים וילד שעפי תהו ורעיוני בהו וילט אותם בשפה עמוקה , בניבים מוזרים ונאומים קשים ונפלאים . רבים יצאו בעקבותיו ויאבדו דרך כמוהו ונתיבות החכמה הזאת לא ידעו , עד אשר התעורר החכם קאָרנאַריוס פּראָפּעסאָר בבית מדרש החכמה בווירטענבערג ויוציא לאור את ספרי הרופא המהולל היפּפּאָקראַטעס גם העתיקם להשפה המתהלכת בין החכמים, ואז השיב את נלוזי דרך אל נתיבות החכמה אשר דרכו חכמי הדורות הראשונים ,

וחכמי לב ראו אור בהיר בחכמת הרפואה, גם לקחו להם למשענת את חכמת הנתוח (Anatomie) אשר יסד וועזאליום רופא הקיסר קארל החמישי בספרו אשר כתב על אודות מבנה גו האדם (איבער דען בויא דעם מענשליכען קערפערס), ויקחו להם לעזר גם את למודי חכמת הצמחים (Botanik) אשר שאב החכם קאנראד געסנער, ועוד רבים כמוהו ממעיני חכמי ימי קדם, ואשר הרחיבו את גבולם כיר החכמה הטובה עליהם, החכם געארג אגריקאלא יליד ארץ אשכנז, רופא מהולל אשר ישב ימים רבים ביאאכימסטהאל וארח לחברה עם החוצבים בהרים, יסד את ידיעות מיני המוצקים (Mineralogie), ובעקבותיו יצאו חוקרים רבים ויצליחו גם עשו פרי.

גם ידיעת דברי הימים (געשיכטע) רחבה ונסבה בימים ההם על ידי חכמי הדור ההוא אשר אחזו דרך הסופרים הקדמונים בדבר קורות העתים ודברי ימות עולם. הסופר הנודע יאהאן סליידאן שכל את ידיו ויכתוב בספר את דברי ימי הרעפארמאטיאן במועצות ודעת, ומאה שנים אחריו עשה כן גם החכם בחכמת המדינה והנבון בכל דבר חכמת בינה הנודע בשם זעקענדארף (ה'א תנ"ב 1692) . הסופר הצרפתי טואנים (de Thou Thuanus) כתב את דברי ימי דורו בחצי השנה מהמאה השש עשרה ולא הניח דבר גדול ודבר קטן מהקורות אשר נקרו בימים ההם אשר לא העלם על ספרו. ובכל דברי הספר התחקה על שרשי רגלי הסופר הקדמון טיטוס ליוויום ויעש כמתכונתו בהליכות הלשון ותכונות הענינים. אחריו התנוסס החכם הוגא גראטיום ויכתוב בספר את דברי ימי מלחמת הדרור בארץ השפלה, ויקח לו את דרכי לשון הסופר הגדול טאציטוס לקו, ותכונת ספוריו למשקלת. סופרי מאגדעבורג המכונים בשם צענטוריאטארען (בגלל אשר חלקו את דברי הימים לתקופות וכל תקופה תכיל בקרבה מאה שנים (Centurie)), הסופרים ההם היו הראשונים אשר בדקו את דברי ימי הכנסיה הנוצרית לאור הבקורת (קריטיק) בעת אשר הסופר בארא נים (ה'א שס"ז 1607), העצים עיניו ויואל הלוך בדרכי הפאפסטים בספריו הגדולים אשר כתב בהם תולדות הכנסיה ההיא (זיינע גראסע קירכענאנאלען) —. אחרי שנות מאות אחדות קם בענגלאנד איש חכם ונבון, איש גבור מלחמה ואיש מדיני, הלא הוא סיר וואלטער ראליינ אשר בימי המלכה האדירה עליזאבעט חשף את זרוע עזו במערכה בשדה ויעש גבורות ותשועות לארץ מולדתו, התאמץ להושיב אנשי אירופא באמעריקא הצפונית לעבדה ולשמרה, גם עבר ארחות ימים וימצא ארצות חדשות. האיש הנעלה הזה נמצא בין עדת הקושרים אשר קשרו בסתר על יעקב הראשון מלך ענגלאנד ובחטאו אסר בבית האסורים וישב שם חמש עשרה שנה רצופים, ובמשך הימים ההם כתב ספר נכבד אשר יכלכל בתוכו את תולדות בני האדם מיום עשות ה' אלהים אדם על הארץ עד הימים אשר חי הסופר הזה, והספר ההוא הוא הראשון לכל ספרי תולדות בני אדם אשר נכתבו בלשון אנגלית. הסופר הנעלה ההוא יצאה מבית כלאו מקץ חמש עשרה

שנה

שנה וירם את פעמיו למצוא ארצות חדשות ואיים רחוקים, אך תקותו נשארה מועלת, כי לא מצא את אשר בקש, ויבוא לגאינעא. ואחרי כן נבהל ברוחו להרוס עיר גדולה מערי ארץ ספרד, ואז נפקד עליו עונו הראשון אשר קשר על מלך ענגלאנד, ויומת בפלילים על במת מטבח (שאפאט).

בארץ איטליא פרחה החכמה כחבצלת. וכל המדעים וחרשת מעשי ידי אמנים התפתחו ממסגרותיהם ויפרחו במאה החמש עשרה ולא חדלו מעשות פרי הלולים גם כל ימי המאה השש עשרה. בעיר פלארענץ הופיע אור החכם הנפלא בחכמת המדינה והמעמיק בחקר תהום התבונה, הלא הוא האיש המרומם מאקקיאוועללי, והוא כתב ספרים יקרים ומצוינים אשר קראו שם בכל חכמי התבל, הלא הם: "דברי נגידים ע. אדות טיטוס ליוויוס" (רעדען איבער טיטוס ליוויוס), "דברי ימי פלארענץ" (פלארענטינישע געשיכטע), וספר "המלך" (דער פירשט), והספרים ההם יקרים עד היום בעיני כל איש מבין. בספר "המלך" אשר סופרים רבים הרבו דברים על יקרתו וכבוד תפארתו, יציב הסופר הנשגב הזה נוכח פנינו את אחד מהמלכים העריצים (Tyrannen) אשר ימאס בדת ואמונה, יבעט בכל מדה ישרה, אמת וצדק נבזים בעיניו, ויעצור בעמו רק בחכמה ובמערכת בינת אדם, רצונו הוא דתו, חפצו תורתו, ומצותיו הן מוסדות ממשלתו, ממשלה בלתי מגבלה. דרור והצלחת האזרחים לא יראו ולא ימצאו בכל גבולות ארץ ממלכתו, גם אמונה (טרייהייט) ויושר (רעכט) כזרים נחשבו שמה, רק יד החכמה בכל מושלת! —. ועל כן תקרא כל ממשלה בוגדה אשר תרדוף תרמוס על כל דת וצדק ועל כל יושר ומשפט, וכל ישעה וחפצה רק אהבת בצע ואהבת עוז ונצח, בשם מאקקיאוועליסמוס, על שם מאקקיאוועלי המחבר —. בעיר פעררארא שר המשורר הגדול אריאסטא את השיר הנחמד והנעים הנקוב בשם "ראללאנד ההולל" (Der rasende Roland), גם המשורר הנשגב טארקוואטא טאססא שר בעיר ההיא את השירה הנפלאה הנודעת בשם "ירושלים התפשה" (Das befreite Jerusalem), אשר בה ישיר את מעללי נוסעי הצלב הראשון בשפה ברורה וברעיונות נשגבים תעימים.

מאקקיא וועללי
ה"א רפ"ז 1527.

אריאסטא
ה"א רל"ד—רצ"ג
1474—1533

טארקוואטא טאססא
ה"א שנ"ה 1595.

גם בספרד ופארטוגאל היתה המאה השש עשרה ימי בכורי החכמה והתבונה, נצני המליצה נראו אז בארצות ההן, וקול משוררים נחמדים נשמע בכל עריהן. הסופר המפאר צערוואנטעס חבר מחברת מהללה הנקובה בשם דון קישאט. בה יציג נגד עינינו תמונת איש אשר הגביה עוף על כנפי רעיוני רוח ודמיונות בהו עד אשר שכח את הארץ ומלואה תבל ויושביה כאשר הם באמת, ויגבר חילו עד מאד לעשות מלחמה עזה, כבדה וארוכה בעד ענין תהו אשר ברא ברוח דמיונו הכוזב —. הסופר ההוא הפליא מאד לתאר את צלם דמות רחן

צערוואנטעס
ה"א ש"ז—שע"ו
1547—1616

קישאט

קישאָט וכל עלילותיו ומלחמותיו בשדה המליצה ובמחוגת האמת, עד כי היה למשל בפי כל העמים לקרוא את כל איש הולך רוח ורודף קדים בשם דון קישאָט עד היום הזה — . החכם לאָפּע דע פֿעגאַ, כתב דראַמען ספארים בשפת ספרד, והנכבד בהם הוא ספרו „כוכב זעפּילאַ“ (דער שטערן פאָן זעפּילאַ), והחכם קאַלדעראָן הגדיל גם הוא לעשות בספריו הנחמדים, וביחוד בספרו המתואר „החיים חֲלוֹם יָעוּף“ (דאָס לעבען איין טרוים), והם העלו את המליצה הדראַמית בארץ ספרד עד מְרוֹם קִצָּהּ — . המשורר הפאָרטוגיזי הנודע בשם קאַמאָענס שָׁר שיר גבורים נעלה מאד הנקרא בשם „לוזיאַדע“, וישר נפלאות על העת אשר בה נגלתה ארץ הודו. בְּעָבְרוֹ ארחות יָם מארץ הודו המזרחית לשוב לארץ מולדתו, נשברה האניה אשר הלך בה, וכל הונו ורכושו, כספו וזהבו וכל חפציו צללו כעופרת במצולות ים, ולא הִצִּיל רק את שיריו היקרים, כי בפרשו את ידיו לשחות על פני הים, לקח את מחברת שיריו בין שִׁנָּיו ויתחזק בכל עוז לשוב אל היבשה ויצילם. אך בשבתו מפאָרטוגאַל מָטָה ידו מאד עד כי נשבר לו כל מטה לחם ויתעטף ברעב, ולבל ימות בחסר וּבְכָפָן חִלָּה את פני עבדו ההודי לשקוד על פתחי נדיבים לאסוף פתותי לחם למענו לבל יספה ברעב — .

לאפע דע פעגא
ה"א שי"ב—שצ"ה
1552—1635
קאלדעראן
ה"א ש"ס—תמ"ז
1600—1687
קאמאענס
ה"א רפ"ד—שכ"ט
1524—1569

בענגלאַנד הֵאִיר בימים ההם אור המליץ הנשגב אשר יקר למצוא כמוהו בכל מליצי העמים תחת השמש, הלא הוא הסופר המרומם הנודע למשגב בשם שעקספּער. הוא הרים את קרן המליצה עד מרום הררי עֻזָּה בחזיונותיו הגדולים והנשגבים: חזיונות תוגה (Targodien) וחזיוני שעשועים (Komodien). שירי חזיוניו הגדולים יכילו בקרבם העתים והתמורות אשר עברו על אנשים פרטים, אנשי השם בספר תולדות אדם (געשיכטליכע בענעבענהייטען). ומהם „יוליוס קיסר“ (Iulins Cäsar) „היינריך הרביעי“ (Heinrieh IV), „ריכאַרד השלישי“ (Riebard III), ויש אשר יכלכלו את העתות והתמורות אשר תתהלפנה על כל בני חֲלוֹף (אַללגעמיינע מענשליכע נעשיקע), וכהם „מאַקבעט“, „המלך לעאַר“, „ראָמעאָ ויוליא“, „אָטעללאָ“. בין חזיוני שעשועיו יתנוססו: „חֲלוֹם חזיון לֵיל בעת הקיץ“ (Der Sommernachts traum), הנשים המשחקות מווינדזאר (die lustigi Weiber von wendser). מיתר חזיונותיו נודעו לשֵׁם ולתהלה: „חזיון האַמלעט“ „הסער“ „והסוחר מווענעדיג“ *). בשירי הזהב (Soneten) יחשוף לנגד עינינו את הֲלָךְ נפשו והכונות רוחו, וַיַּרְאֵנוּ את השגיאות אשר שגה בימי עלומיו ואת חטאות נעוריו

שעקספער
ה"א שכ"ד—שע"ו
1564—1616

*) המליץ האדיר הזה העוה דרכו בחזיונו הלז, כי על פי קורות דברי הימים ידענו נאמנה כי בימי הפאפכט סילפעסטער החמישי קרה המקרה הנורא ההוא בהפך, כי איש נוצרי ולא יהודי הכביד את ידו על בעל חובו היהודי למלאות את תנאי שטר חובו הכתוב בו כי אם לא ישלם לו את חובו לזמן המוגבל יחתוך המלוה מגוף הלוה נתח בשר, ליטרא משקלו. ושעקספער בשנאתו את היהודים הפך הדבר משורש לבעבור תת את היהודי ואת כל עמו למשל ולשנינה — .

נעודיו אשר טָפַל על ימי חיו. השפה האנגלית היתה בירו כחומר ביד היוצר, ועל כן השכיל לָשׂוּם בפי גבורים דברים עַזִּים ונמרצים, בפי חכמים דברי נגידים, ובפי חלשים וענוים דברי חֵן ותחנונים, לאיש ואיש כפי מִזְגּוֹ ותכונתו. אחרי האָמער ראש משוררי היונים, ודאַנטע ראש משוררי האיטלקים, יֵחָשֵׁב שעקספער לַאֲבִי כל המשוררים בעלי החזיונות בכל דור ודור עד היום הזה.

בארץ צרפת קמו אנשים חכמים במאה השש עשרה וינרשו את המליצה הראָמאַנית מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלת הליטעראַטור, כי הם דָבְקוּ בספרי חכמי ימי הקדם, בספרי היונים והרומאים הראשונים אשר האירו פני תבל בחכמתם ותבונתם, גם התחקו על שרשי רגליהם ויתאמצו לצאת בעקבותיהם ויבוזו להמליצה הראָמאַנית וישליכוה מלפניהם ככלי אין חֵפֶץ בו. הסופר ראַבעלאֶה אשר מצא חן בעיני המלך פֿראַנץ הראשון, שלח חִצֵּי לעגו בלבות המליצים והמשוררים הכותבים ספרי ראָמאַנים, וישחק להם במחברתו הנקראת בשם האַרגוּטיאַ ופאַנטאַגרועל. הסופר ההוא היה בעל שכל חרוץ וַיִּצָּמֶד להתולים וְלָצוֹן, ותחת שוט לשונו הֶעביר את מנהגי המדינה, את הליכות הדת וחֶברת כל בני האדם בימים ההם, וַיְגַל את מָסַךְ תעתועי התבל וְנַבְלוּתָהּ עד כי יקוץ בהם בעל נפש יפה, אך תכלית ספריו טובה ורצויה להזהיר את האדם מִלֶּכֶת אחרי שקוצי עיניו ודמיוניו —. הסופר קלעמענט מאַראָט בן דורו, והמלומד הגדול ראָנזאַרד הואילו הָלוֹך בדרכי סופרי הרומאים, וביחוד בדרכי האָראַץ ואָוויד אדירי המליצים. והחכם יאָדעללע התאמץ לתת לחזיוני בני הדורות הראשונים (אַנטיקע דראַמען) מַהלכים בארץ צרפת. גם מאַלהערב אשר היה הראשון בין הסופרים החכמים בליטעראַטור הצרפתית, גם הוא הלך בדרכי הסופרים הקדמונים ויתור לעשות כמתכֻנתם כאשר יתנו עדיהם השירים אשר שָׁר לכבוד המלך היינריך הרביעי ובני משפחתו, וגם המשורר די באַרטאַס אשר מילטאָן לקח דברים הרבה מספרו „שבעת ימי בראשית" (וואָכע דער שאֶפּפֿונג), גם הוא חָתַר לצאת בעקבות הסופרים העתיקים אשר תהלתם מלאה הארץ —.

ראבעלאה ה"א רמ"ז—ש"ג 1483—1553

קלעמענט מאראט ה"א ש"ד 1554.

ראנזארד ה"א שמ"ה 1585.

יאדעללע ה"א ש"ב 1552.

מאלהערב ה"א שפ"ח 1628.

III. מאה שבע עשרה.

1. מלחמת שלשים שנה (ה"א שע"ח—ת"ח 1648—1618).

a) באֶהמען, פפֿאַלץ, שפלת אשכנז, טיללי, תחלת מעשה וואַללענשטיין.

§ 559. כל הימים אשר העיר פֿיליפפ השני סערת מלחמת הדת באירופא המערבית מיד קנאת הדת הרעה עליו, שררה שלות השקט בארץ

אשכנז ולא נשמע בה קול תרועת מלחמה , כי הקיסר פֿערדינאַנד הראשון
גם מאַקסימיליאַן השני היו ישרי לב ותמימי דרך ולא התמכרו לקנאות קנאת הדת בחרב נוקמת , רק הניחו לכל איש ללכת בתורתו ולהחזיק בדתו כטוב וכישר בעיניו מבלי כל מפריע ומכלים דבר . אך אחרי מות מאַקסימיליאַן השני בלא עתו , ובנו רודאָלף השני ישב על כסאו אחריו , אז גָלה מָשוש ארץ אשכנז, ומכל עיר מתים ינאקו כי שֻׁדדה תרות דתם , ויד סמל הקנאה — קנאת הדת — הויה בם , כי הקיסר רודאָלף השני גֻדל בארץ ספרד , ארץ מְשֻׂכֶּלֶת יושביה בחרב קנאת הדת , וידבק בכל לבבו בכנסיה הקאַטהאָלית . סגֻלות רב ושליט ותכונות מלכים לא התנוססו בקרבו כיאות לקיסר גדול כמוהו , ומרוב שקידתו על חכמת התכונה וְחִקְרֵי קַדְמוֹנִיּוֹת , הֵסֵב עיניו מהליכות המלוכה, וגם המעשים המעטים אשר עשה לטובת ארץ ממשלתו , היו רק על פי היעזואיטים אנשי עצתו וּמְתֵי סודו , והם בראותם כי כפלגי מים לב הקיסר בידם ולכל אשר יחפצו יטוהו , התאמצו לזרוע בידים תרוצות את זרע מלחמת הדת בארץ , וראשית מעשיהם היתה לעורר מדנים ולהצית שלהבת אש המריבה ולפידי השנאה והקנאה בין הקאַטהאָלים ובין הפראָטעסטאַנטים אשר בארץ אשכנז ועסטעררייך . על פיהם הוסר געבהאַרד הערצבישאָף מקאָלן מפקודתו , כי הם הסיתו בו את הפאַפּסט להדפו ולרדפו על אשר עזב את דת הקאַטהאָלית ובוא במָסורת דת קאַלווין בגלל הגראַפין ממאנספֿעלד אשר חָשַק בה ויקחה לו לאשה (ה'א שמ"ג 1583) . הערצהערצאָג פֿערדינאַנד (ה'א שנ"ו 1596) אשר גִדלוהו היעזואיטים מְנוֹעַר ואשר הנחוהו בעצתם כל הימים, שדה את חרות הדת מהאַפּראָטעסטאַנטים הרבים והעצומים אשר בשטייערמאַרק , קאֶרנטען וקראין , גם צוה להרוס בתי תפלותיהם ובתי ספריהם ולשרוף באש את ספרי דתם ותורתם , ובעריצות נפשו גרש מארצו את כל האנשים אשר לא אבו לבוא אל בתי תפלות הקאַטהאָלים להתפלל בתוכם על פי מנהג הקאַטהאָלים (ה'א שנ"ו 1607) . על עיר הממלכה דאָנויוואַרטה אשר מרבית יושביה פראָטעסטאַנטים, הוטל חרם (Acht) . כי איביה השיאו עליה עָון אשמה כי הפריעה את כהני הקאַטהאָלים מהליכתם בעת אשר סבבו ברחובות העיר עם צלמי קדשיהם (Prozession) , וההערצאָג מאַקסימיליאַן הראשון נְשִׂיא באייערן הִשְׁתָּעֵר עליה בחרב וילכדה ויאסור אסר על הפראָטעסטאַנטים מלֶכֶת בחֻקות דתם ותורתם . לשוא התאוננו נשיאי הפראָטעסטאַנטים באזני הקיסר רודאלף על דבר העשק הזה ! לשוא צקו לפניו לחש ויתחננו אליו להסיר מעליהם את לחץ אויביהם הלוחצים אותם בגלל דתם ! כי הקיסר החלש וּקְטֹן העליליה הזה לא הטה אזנו להם ולא שת לבו אל דברי תחנתם וישיבם ריקם מלפניו . והקורפֿירשט מפפאַלץ בראותו כי כלתה הרעה על כל בעלי דת הפראָטעסטאַנטית , אסף נשיאים רבים מבעלי דתו , גם ראשי ערים

פערדינאנד I
ה"א שט"ז—שכ"ד
1556—1564

מאקסימיליאן II
ה"א שכ"ד—של"ו
1564—1576

רודאלף השני
ה"א של"ו—שע"ב
1576—1612

רבות מערי הממלכה, ויביאם במסורת ברית חדשה לעזור איש את אחיו מידי צורריהם ומבקשי רעתם, ולְהִלָּחֵם בעד דתם ואמונתם בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאדם. הברית ההיא נקראה בשם „ברית הפראָטעסטאַנטים“ (Die Protestantische Union) (ה"א שנ"ח 1608) וכל בעלי דת הזאת נִלְווּ אליה. ומאַקסימיליאַן נְשִׂיא באייערן בשמעו את דברי הברית ההיא, אסף גם הוא נשיאים רבים מבעלי דת הקאטהאלית, (ממאַינץ טריער, קעלן) ובישאָפים אחרים (מווירצבורג, רעגענסבורג אויגסבורג, ועוד ערים אחרות) ויביאם במסורת הברית להלחם בעד דת הקאטהאלית עם אויביה ומנגדיה (ה"א שנ"ט 1609). והברית ההיא נקראה בשם „ברית הקאטהאלים“ (Die Katholiche Liga). ואז נפלגה ארץ אשכנז עוד הפעם לשתי פלגות: לבעלי דת הקאטהאלית ולבעלי דת הפראָטעסטאַנטית. הקאטהאלים בעלי הברית התחברו אל הספרדים עזי הקנאים, והפראָטעסטאַנטים בטחו בעזרת היינריך הרביעי מלך צרפת ובעזרת אזרחי האָללאַנד, אך בכל זאת לא שלפו עוד בעלי הפלגות ההן חרבם מתערה עד אשר מת ההערצאָג מקלעווע ובערג. כי ההערצאָג הזה לא הניח אחריו בן אשר ישב על כסאו אחריו, ותהי מלחמה אודות הממשלה בין הפֿפאלצגראַף מנייבורג אשר בא במסורת דת הקאטהאלית, ובין הקורפֿירשט מבראַנדענבורג ההולך בחֻקות דת הפראָטעסטאַנטית. המלחמה ההיא היתה הראשונה בין שתי פלגות ההן הצוררות אשה אל אחותה על דְבַר דתיהם השונות, אחרי מלחמה כבֵדה וארוכה, נאותו בעלי הריב לחַלק ביניהן את הירושה ההיא: הקורפֿירשט מבראַנדענבורג לקח לו את קלעווע ויקבל עליו את דת קאַלווין לבעבור יתמכו ההאָללאַנדים בידו, והפֿפאַלצגראַף מנייבורג לקח לו את בערג ואת דיסעלדאָרף.

§ 560. עצלות רודאָלף ורפיון ידיו היה מֹדַת רוח להאשכנזים, וכל יודעי העתים ראו כי בגלל הדבר הזה נשקפה רעה על הקיסר ועל ביתו בית האַבסבורג, וכאשר ראו כן היתה: קרובי הקיסר ומיודעיו הכבידו עליו את אכפם לתת את עסטעררייך ואת אונגאַרן בידי מאַטטיאַס אחיו (ה"א שנ"ח 1608), והקיסר נִלחץ לְמַלאות את רבריהם. ובני באֶהמען לא שמרו גם הם לקראת הקיסר החלש הזה, אך בגלל אשר הִרבה להיטיב עמהם ויתן בידם ספר גלוי ללכת בתורתם ודתם ולהיות להם חֻקה אחת ומשפטי זכיות אחדים עם הקאַטהאָלים, שמרו לו את אמונתם זמן לא כביר, ולאחרונה נִלחץ הקיסר לתת גם את ממלכת באֶהמען עם כל הנפות אשר סביבותיה ביד מאַטטיאַס אחיו (ה"א שע"א 1611), ולא נשאר לו בלתי אם עטרת המלוכה ושרביט הזהב, וגם אלה לא היו בידו ימים רבים, כי המות פרש עליו רשתו, וכל ימי חייו הלך בלי חמדה ובלי כבוד והוד —. אפס כי גם הקיסר מאַטטיאַס לא היה כביר כחַ לב כרודאָלף, וגם הוא לא עצר כחַ לעזור בעמו ולהצליחם, וְיַעַן כי הוא היה זקן והלך ערירי, עִתֵּד את פֿערדינאַנד דודו

מאטטיאס
ה"א שע"ב־שע"ט
1612—1619

מקֻרנטען למלוך אחריו בארץ עסטעררייך, אונגארן ובאֶהמען. והנה פֶערדינאַנד הזה היה דבק מאד בדת הקאטהאלית ויקנא את קנאתה, ועל כן פחדו ההוסיטים גם הלוטהערים אשר בבאֶהמען מפניו פן ירדפם בסערת קנאת דתו ויקח מהם את הנֹשם, והפחד הזה גָבַר עוד יתר הרבה בתת הקיסר הזה פקודה לסגר את דלתות בית תפלתם אשר בָּנוּ להם בעיר קלאָסטערגראַב על אדמת הערצבישאָף בעיר פראַג, ולהרוס את בית המקלט אשר כוננו להם על גבול הכהן הקאטהאלי (אַבט) מברוינוי, ולבל יעיזו עוד בעלי דת הפראָטעסטאַנטית לבנות להם בתי תפלה ובתי מקלט על אדמת הכהנים הקאַטהאָלים. וירע הדבר מאד בעיני מְגִנֵי הפראָטעסטאַנטים, ויחר להם על אשר הפר הקיסר הזה את משפטי ספר הדרור (Maiestätsbrief) אשר נתן להם הקיסר רודאָלף השני, ויתאספו יחד ויערכו מכתב בקשה אל הקיסר וַיְחַלּוּ את פניו לתת להם רשיון לבנות בתי תפלות ובתי מקלט בכל ארץ מולדתם כטוב וכישר בעיניהם, אך הקיסר ענה אותם קשות וַיָעַט בהם —. והנה מחרבות בית המקלט אשר הֵרַס הקיסר הזה, יצאה אש מתלקחת אשר לְהֲטָה שלשים שנה ותאכל ארץ ומלואה — הלא היא מלחמת שלשים שנה! —. כי מגני הפראָטעסטאַנטים התמרמרו מאד על המענה הקשה ההיא, ויתחברו אל הגראַף מטורין, וישימוהו עליהם לראש ולקצין, וכלם יחד שָׂמוּ את כלי נשקם עליהם, ויתפרצו בארמון הקיסר אשר בפראַג לדבר משפטים עם יועציו היושבים שם, בְּהַשִׂיאָם עליהם עֲוֹן אשמה כי הם הֵסִיתוּ את הקיסר להשליכם מלפניו ולענותם קשה. אך דברי ריבות ודברי נאצות אשר דברו שני בעלי ריב ההם, חם לב הפראָטעסטאַנטים בקרבם ובהגיגם בערה אש ויתנפלו בְּחֵמָה על שני יועצי הקיסר אשר שֵׁם האחד מאַרטיניץ ושם השני סלאַוואַטאַ מגדולי הקנאים לדת הקאַטהאָלית, ויהזיקו בהם גם בכופר הקיסר אשר שְׁמוֹ פֶאַבּריציוס וישליכו מִמְרוֹם חלון הארמון החוצה וישמיטום אל עמקי החפירות אשר סביבות הארמון הרם ההוא, אמנם אף כי הטילום מִמְרוֹמֵי עָל אל עמק תחתית, גם ירו אחריהם בכדורי עופרת, בכל זאת לא מֵתוּ האנשים ההם ועצם מעצמותיהם לא נשברה. והנה אחרי עֲשׂוֹת מגני הפראָטעסטאַנטים בדבר הזה, לא נשארה להם כל תקוה לשוב ולהשלים עם הקיסר. והנשיאים מהרו וַיְצַוּוּ אל כל הפראָטעסטאַנטים לְהֵחָלֵץ חושים ולעמוד הָכֵן למלחמה, גם לקחו להם בחזקה קרנים, ויסבו אליהם את כל תוקף המלוכה וְעוּז הקיסר, ויקימו שלשים שליטים גדולים (Direktoren) לרדות על ידיהם בכל משפטי המדינה, את היעזואיטים גרשו מארץ באֶהמען ויריעו עליהם כגנב, ואת הגראַף מטורין שָׂמוּ לשר צבא על אנשי החיל אשר ברגליהם.

הי״א שע״ח
מאי 1618.

§ 361. ויהי כשמוע הקיסר מאַטטיאַס את הדבר הרע הזה, וַיִבָּהֵל ולא קם עוד רוח בו, וַיְנַס לדבר שלום אל המתפרצים ההם, אך קָצוֹר קצרה ידו להקים את הסערה ההיא לדממה בדברי שלום ודברים טובים, על כן הנה שארית כחו וירק את אנשי חילו וישלחם ארצה באֶהמען להשביח את שאון

המורדים

המורדים בחרב שלופה ובזרוע חשופה. אך גם תוחלתו האחרונה הזאת נכזבה. כי צבאות חיל הפראָטעסטאַנטים גָברו על אנשי חילו ויכום מכה גדולה מאד, ומכל ערי ארץ באֶהמען לא נשארו בלתי אם שלש ערים אשר לא התפרצו מפני הקיסר, הלא הן: בודווייס, קרומאוי ופילזען, אך עד מהרה לכד הגראַף מטורין גם את עיר קרומאוי, והגראף מאַננספעלד לכד את פילזען. הגראף מאַננספעלד הזה היה גבור חיל, איש מלחמה ורב פעלים, ויתמכר ללחום את מלחמות הפראָטעסטאַנטים בארץ אשכנז, ויָבֵא חֵיל עוזר לבני ארץ באֶהמען ומספרם ארבעת אלפים איש, ויחזק בזה את ידיהם וַיָּפַּח באפם נשמת רוח גבורה. והנה עד מהרה התחברו אל בני באֶהמען גם כל ערי ארץ שלעזיען וארץ מאֶהרען, וגם אזרחי עסטעררייך התפרצו מפני אדוניהם הקיסר ויתיצבו הָכֵן למלחמה — . ואנשי חיל מגבורי באֶהמען שטפו עברו בארץ עסטעררייך ויגיעו עד שערי עיר ווין ויצורו עליה, ויהי כשמוע הקיסר מאַטטיאַס כי באו המתפרצים עד לב עסטעררייך, וַיָּחַל וַיֵּאָנַשׁ וימת ממגנת לבו ודאבון נפשו (ה"א שע"ט 20 מאי 1619).

562. § בימי מהומה ומבוכה ההם עלה פערדינאַנד על כסא המלוכה אשר הוריִשו הקיסר מאטטיאס. וייִרא מאד בראותו כי לא באֶהמען ושלעזיען, לויזיץ ומאָהרן לבדן התיצבו בחרב שלופה לקראתו, כי אם גם בעסטעררייך וגם בשטייער וקראָנט ארצות ממשלת אבותיו, קשרו כל האזרחים קשר, גם אונגארן חרדה ופחדה מפני תנופת חרב בעטהלען גאַבאָר נְשׂיא זיבענבירגען ומפני חרב הישמעאלים אוהביו ובעלי בריתו, והגראַף מטורין אשר הפראָטעסטאַנטים הנגשים והנענים אשר בעסטעררייך החזיקו בידו, חנה סביבות ווין וַיָּבֵא אותה במצור, וגדודים עַזֵּי נפש מעדת המתפרצים פרצו בכלי מלחמותיהם תוך מצודת הקיסר, ושטפו ועברו ויגיעו אל בית מושב פערדינאַנד, ויכבידו את אַכְפָּם עליו לתת להם כתב דת חתום בטבעתו כי הוא מַתִּיר את ידם ללכת בְּחֻקּות דת הפראָטעסטאַנטית ולהיות להם חלק ונחלה בכל זכיות המדינה בכל הקאַטהאָלים. אך פערדינאַנד התגבר אז על פחד לבבו ולא חָל ולא זָע מפני מָרי נפש ההם, ושאתם וחרבם הנטויה לא הבהילוהו, וימאן לשמוע בקולם ולא נתן להם את שאֵלתם, ובארח פלא נמלט מעדת פריצים ההם, כי ברגע אשר היה צָפוּי אֱלֵי חרב, באו אליו גדודי גבורים מאת דאַמפיערע ויצילוהו מיד מבקשי נפשו ובעת ההיא שמעו חיל באֶהמען הצרים על ווין כי גבורי הקיסר הכו את מאַננספעלד אצל עיר בונדווייס, ורעה גדולה נשקפה על עיר פראַג, ויעלו ממצור ווין לעזור את פראַג עיר מָעזם ובירת ארץ מולדתם.

פערדינאנד השני
ה"א שע"ט—שצ"ז
1619—1637

563. § ובין כה וכה נקהלו הקורפירשטים בעיר פראַנקפורט ועל פי רוב דֵעות נבחר פערדינאַנד לקיסר בארץ אשכנז (ה"א שע"ט 28 אויגוסט 1619), אך בעיר פראַג גזרו נשיאי באֶהמען אֶכר ויחליטו כי אין לפערדינאַנד כל חֵלק ונחלה

בארץ מולדתם, ויבחרו עליהם למלך את הקורפירשט מפּפאַלץ, הלא הוא פ ר י ד ר י ך החמישי ראש בעל ברית חֶברת הפראָטעסטאַנטים (Union), לשוא העידו בו אוהביו הנאמנים לבל יפָּתה אל הוד יפעת כסא המלוכה, כי בנפשו הוא! לשוא הזהירו אותו להִנָּזר מהֵנזר אשר ידיחהו למדחפות באין עזר! כי הוא האטים את אזנו משמוע לשכל מליהם, ויט אזן קשבת לדברי עליזאבעט אשתו בת יעקב הראשון מלך ענגלאנד אשר בגאות לבה וגאון רוחה הסיתה אותו לקבל את המלוכה, גם נפתה לדברי סקולטעטוס המטיף (פרעדיגער) הקאַלוויני אשר פִּתָּהו גם הוא להריץ ידיו אל כתר המלכות, אשר אמנם גם נפש פרידריך נכספה גם כלתה אליה, וימהר וירם פעמיו לעיר פראַג (ה'א שע"ט נאָוועמבער 1619) וישם שָׂמוּ עליו נשיאי באָהמען את העדות ואת הנזר, וכל העם תקעו כף ויריעו תרועת מלך ויקראו: „יחי המלך!“ אך המלך החדש ורפה ידים הזה כִּלה את העת היקרה ההיא בהכל. עשה משתה תמיד, התהדר בהדרת המלוכה, התנוסס בִיקָר תפארת גדֻלתו, ובקנאתו הגדולה אשר קנא לְדָתו הקאַלווינית, הִכְעִיס את לבב הלוטהערים וההוסיטים אשר בבאָהמען. ובעת ההיא אשר הֶעצים את עיניו מראות את הרעה הנשקפת עליו, ולא גִבַּר חֲיָלִים לְקַדֵּם את פני הרעה ולהבריעה, בעת ההיא התאזר הקיסר פערדינאַנד עֹז ויעש חיל ויכרות ברית עם מאַקסימיליאַן נשיא בייערן וראש בעלי ברית החברה הקאַטהאָלית (Ligue) אשר היה חֲכַם לבב ואמיץ כֹּח ואשר היעזואיטים גדלוהו וישכינו בלבו ערמה ומזמה, והוא שלח את ט י ל ל י שר הצבא וגבור מלחמה יליד ארץ השפֵלה עם צבא גבורים אל ארץ באָהמען, ואחרי ימים מעטים פָּרַץ גם מאַקסימיליאַן בארץ ההיא ויתנפל בחמשים אלפי גבוריו על חיל המלך פרידריך לפני שערי עיר פראַג, ועד מהרה התלקחה שם המלחמה הנקובה בשם „מלחמת הר הלבן“ (שלאַכט אַם ווייסען בערג). (ה'א ש"פ 7 נאָוועמבער 1620). במלחמה ההיא הֻכּוּ אנשי פרידריך העיפים והיגעים מכה נצחת, ובראותם כי אזלת ידם וְגָבַר אויב, נסו מהמערכה מנוסת חרב ויפוצו לכל רוח, וידי פרידריך רפו בעת רעה ההיא, עשתונותיו אבדו ולא קם עוד רוח בו, וינס גם הוא ויברח דרך ארץ שלעזיען אל ארץ השפלה. והקיסר פערדינאַנד הטיל עליו את חרם המלוכה ויקח לו את כל ארצותיו אשר הורישוהו אבותיו וכל ארץ באָהמען נכנעו תחת יד הקיסר המנצח, גם מאָהרען נתנה ידה לעבוד אותו ולסור למשמעת בית עסטערייך כל הימים, אז הֵעיר הקיסר כל חמתו על המתפרצים, את כתב דת הדרור אשר נתן הקיסר רודאלף השני לאזרחי באָהמען, קרע בעצם ידו, שבעה ועשרים איש מגדולי באָהמען וראשי בעלי דת הפראָטעסטאַנטית הכריע לטבח על בָּמַת מַטְבֵּחַ, מאה אפרתים נשאו את עונם בבית האסורים אחרי אשר החרים הקיסר את כל הונם ורכושם לאוצר המדינה, להיעזואיטים וליתר ראשי חברות הכהנים הקאַטהאָלים. עֹצֶר רעה לַחַץ וְעֹנִי וכל משלחת מלאכי רעים רדפו אז את הפראָטעסטאַנטים מבלי הפוגה. שלשים אלף משפחות ברחו מבאָהמען ויתרם נדכאו לארץ וישותו וימעטו, ודת הקאַטהאָלית

העיזה

העיזה ידה הרימה קרנה ותריע על גפי מרומי ארץ אשכנז. אחרי ימים מעטים נפרדה חברת בעלי דת הפראָטעסטאַנטית (Union), והקאטהאלים תקעו עליהם כף, שחקו על משבתיהם, וישפכו עליהם לעג כמים בכל שאט בנפש.

564. § אחרי אשר נלכדה באֶהמען ותתָּפֵש בכף אויביה, נסע טיללי וצבא גבוריו אל נפות גבול רהיין להניף גם עליהם חרב ולדכאם תחת רגלי עסטעררייך. והנה פתאם קמו שלשה גבורים משכילים ויתנדבו ללחום את מלחמות הקורפירשט פרידריך אשר החרימו הקיסר פערדינאַנד. הגבורים ההם נודעים בספר תולדות בני האדם: שֵׁם האחד קריסטיאַן נשיא ברוינשווייג, איש גבור מלחמה אשר עשה לו חיל ויעבור דרך ארץ וועסטפאַלען אל נפות רהיין, ובכל מקום אשר דָרכה כף רגלו בו, אכל את שְׁלַל אויביו וַיֵשְׁתְּ את חלבם. שֵׁם השני ערנסט מאנספעלד, גבור אדיר אשר לבו כלב האריה לא יחת ולא ישוב מפני כל, אשר אסף אליו גבורי חיל רבים ועצומים ויטריפם לחם חמסים, וישדד ערים וכפרים ומה גם אוצרות הכהנים הקאטהאלים ואוצרות בתי תפלותיהם המלאים כסף והון רב. ושם הגבור השלישי געאָרג פרידריך מאַרקגראַף מבאַדען־דורלאך, והוא עם הגראַף מאַנספעלד חברו יחדו (ה"א שפ"ב 29 אפריל 1622) ויקדישו מלחמה על טיללי שר צבא הקאטהאלים ויכו באנשי חילו מכה גדולה מאד במערכה בשדה על יד וויסלאָך (Mingolsheim, wiesloch) ויחלישום לפי חרב. אחרי ימים מעטים נפרדו שני המנצחים ההם איש מרעהו (6 מאַי), ולפי מלאת חדש ימים ערך געאָרג פרידריך לבדו מלחמה על טיללי (20 יוני), אך טיללי הכהו מכות אנושות אצל ווימפפען, וכפשע היה בין געאָרג פרידריך ובין המות, לולי הֶערו ארבע מאות איש מאזרחי פפאָרסטהיים את נפשם לַמָוֶת וילחמו כגבורים אדירים עד אשר נפלו כֻלם כאיש אחד לפי חרב ויתנו ידים לו ולאנשי חילו שרידי החרב לנוס ולהמלט על נפשם. לתקופת חדשים אחדים התחוללה מלחמה כבֵדה בין קריסטיאַן מברוינשווייג ובין טיללי, וגם בפעם הזאת התגבר טיללי במערכה בשדה אצל האֶפסט ויך בחיל קריסטיאַן מכה גדולה מאד. אחרי כן נועדו קריסטיאן ומאנספעלד יחדו וירימו פעמיהם אל ארץ השפלה ומשם באו לענגלאַנד לבקש מירה אנשי חיל (ה"א שפ"ג 1623) למען תהי לאל ידם להלחם באויביהם ולְשַׁבֵּר את גְאוֹן עֻזם. ובין כה וכה לכד טיללי את היידעלבערג, את מאַננהיים ואת פראַנקענטהאַל, וירעץ וירוצץ את יושביהן, את הבתים שרף באש, את כל הרכוש לקח ואת האפרתים ובני האצילים הִגיר על ידי חרב, ומעיר היידעלבערג לקח את כל הספרים היקרים האצורים בבית האוצר (ביבליאָטהעק) וישלחם לעיר רומא. לתקופת השנה התאספו ראשי העם ושרי המלוכה בעיר רעגענסבורג וכֻלם יחד הֶחליטו לתת למאַקסימיליאַן את נְפוֹת פרידריך הקורפירשט, אשר הֵרים יד בקיסר, וְלָשׂוּם את הוד מִשְׂרָתוֹ על שכמו בגלל עבודתו אשר עבד את הקיסר ואת כל בעלי דת הקאַטהאָלית.

565. § והקיסר פערדינאַנד לא אמר הון לנצחונו הגדול אשר נצח את

אויביו

איביו אנשי מלחמתו, ויחתור עוד להראות את כחו ואת העצומות עזו, ויגזור אמר לעשות את דת הקאטהאלית שלטת בארץ, ולהשאות את דת הפראָטעסטאַנטית משרשיה. אך בגלל הדבר הזה נשאו איביו ראשיהם, וענגלאַנד, האָללאַנד ודאָנעמאַרק הוילו להם זהב רב מאוצרותיהם, גם נתנו להם אנשי חיל רבים ועצומים להקריש על הקיסר העריץ ההוא מלחמה. והגראַף מאַנספעלד, קריסטיאַן מברוינשוויג וגעאָרג פרידריך המאַרקגראַף מבאַדען שָׁבוּ בכסף וזהב ואנשי מלחמה רבים אל ארץ מולדתם, והמלך קריסטיאַן הרביעי מדאָנעמאַרק חזק את ידיהם בכל אשר השיגה ידו, כי קִנא את קנאת דת הפראָטעסטאַנטית, גם קוה כי על ידי המלחמה ההיא יצלח לו להרחיב את גבול ארץ ממלכתו בנפות ומדינות חדשות. ועד מהרה התעוררה סערת מלחמה חדשה בארץ אשכנז. אז שָׂם הקיסר עצות בנפשו לעשות לו אנשי חַיל מבלעדי חֵיל בעלי ברית הקאַטהאָלים (Ligeue), גם מבלעדי חיל מאקסימיליאן, כי לא חפץ עוד להיות תלוי בדעת בעלי ברית ההם, גם ירא מפני מאקסימיליאן העולה מעלה מעלה מיום ליום. והנה בחשבו מחשבות כאלה, אִנה לו הזמן את התואנה אשר הוא מבקש: כי אַלברעכט וואַללענשטיין, איש אפרתי מילדי ארץ באֶהמען, התמכר ללחום את מלחמותיו ולתת לו גם אנשי חיל וצבא רב ככל אות נפשו. כי זה האיש וואַלענשטיין היה רב אוצרות, בעל נכסים רבים ורכוש גדול, ויתנדב לתת ביד הקיסר חמשים אלף איש אחוזי חרב מלומדי מלחמה, גם נָטַל עליו לכלכלם ולנהלם בלחם וצדה ובכל המחסורים אשר יחסרו להם, אך בעד זה ישימהו הקיסר לשר צבא מלחמה ויתן לו עוז וממשלה בלתי מגבלה, גם יבטיחהו נאמנה כי שלם ישלם לו שכרו בימים הבאים מתבואות המדינות והנפות אשר ילכוד בחרבו ובקשתו. אחרי אשר שקל הקיסר בפלס בינתו את דברי וואַללענשטיין, התרצה אליו ויתן לו את שאֵלתו אשר שאל ממנו. והנה עוד לפני הימים ההם גִדל הקיסר את וואַלענשטיין ויאצל עליו את הוד שֵׁם "הערצאָג" גם נתן לו את נוף פרידלאַנד לאחוזת עולם בגלל העבודה הגדולה אשר עָבדו במלחמת באֶהמען, ועתה הוסיף הקיסר לְנַטְלוֹ וּלְנַשְּׂאוֹ וירוממהו למעלה נָשִׂיא כאחד מנשיאי הממלכה בארץ אשכנז (רייכספירשטענשטאַנד). אחרי הדברים האלה נסע וואַללענשטיין עם גדודי גבוריו הנוראים והפראים וישם איתן מושבו על שפת נהר עלבע, ושם התחבר עם טיללי שר צבא בעלי ברית הקאטהאלים. מהיום ההוא והלאה הלכו צְבאות הקיסר מחיל אל חיל ובכל אשר פנו הצליחו ואויביהם פנו להם עורף. במלחמה הגדולה אשר היתה בין וואַללענשטיין ובין מאַנספעלד על יד גשר דעסוי (Dessauer Brücke), התגבר וואַללענשטיין וידך בחיל מאַנספעלד מכה רבה עד מאד ויניסם ויפיצם לכל רוח, ומאַנספעלד נס עם שארית אנשי חילו ויעבור בכבֵדות דרך ארץ אונגארן אל נָפות דאַטי התחתון, ושם במתוז באָסניען הִבְהִילָהוּ המָוֶת וימת כגבור משכיל, כי עד רגע האחרון היה לבוש בגדי מלחמה וכלי נשק, ויעמוד על רגליו וַיִשָּׁעֵן על שני שרי חילים וַיְחַכֶּה על מותו, וימת במטחת

לבב

לבב ובנפש שוקטה. בשנה ההיא מת גם קריסטיאַן מברוינשוויג, וטיללי הכה במערכה בשדה את חֵיל קריסטיאן הרביעי מלך דאֶנעמאַרק ויכבד את ידו על המלך המֻכה לשוב ריקם אל ארץ ממשלתו. ובעלי ברית המלך ההוא, הלא הם ההערצאָגים ממעקלענבורג, נלחצו לעזב את ארצם ואת מולדתם, ומני אז לקח לו וואַללענשטיין את מעקלענבורג לאחֻזה ברשיון הקיסר, וישב בתוכה, עד מהרה נלכדו גם האָלשטיין, שלעזוויג וְיָטלאַנד בידי צבאות חֵיל הקיסר ויעשו בהן הרג רב מאד. גם פאָממערן ובראַנדענבורג חרדו ופחדו מפני תנופת יד וואַללענשטיין וַתִּלָּחֵצְנָה לפתוח שעריהן לפניו והוא הִצִּיג בתוכן אנשי מלחמה למשמר. כל ארץ אשכנז הצפונית נלכדה ביד הקיסר, ונשיאי הפראָטעסטאַנטים ואזרחי עריהם יָרְאו ותרדו מפניו ולא ידעו את המשפט אשר יחרוץ עליהם אם לשבט או לחסד. בעת ההיא הפליאה עיר שטראַלזונד להראות את עֻזָּהּ ואת ידה החזקה, כי אזרחיה באהבתם העזה לעיר מולדתם וברוח גבורתם סגרו את שערי עירם ולא הניחו את אנשי חיל הקיסר לבוא בתוכה. אז דאה וואַללענשטיין כנשר עם חילו הגדול והנורא ויבוא עד שערי העיר ההיא וישם עליה מצור, וישָׁבע באפו לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר יוריד את עוז מבטחה אף אם תבצר מרום עזה ואם בין כוכבים תשים קִנה. אך לא כאשר דִמה כן היתה! כל סערות מלחמה לא צלחו על העיר הבצורה, כל גבורות וואַללענשטיין וגדודי גבוריו לא עצרו כח להתגבר עליה, וכל עֲמַל נפשם נשאר מעל, עשרה שבועות רצופים צר הגבור העריץ הזה על העיר, ושנים עשר אלף איש מאנשי חילו נפלו חללים לפני שעריה, והיא נצבה בתעצומות עֻזה ותשחק לרעם גבורות אנשי מלחמתה! וכראות וואַללענשטיין כי נשתה גבורתו ושטראַלזונד עשויה לבלי חָת, ויחדל מהלחם עליה, וילך וישב למקומו במגנת לב ובשת פנים. אחרי כן עשה שלום עם המלך קריסטיאַן הרביעי בעיר ליבעק וישב לו את ארצותיו הנשמות והנהרסות, וקריסטיאַן הבטיח לו לבל יוסיף עוד להתערב במלהמות ארץ אשכנז מן הוא והלאה.

§ 566. והנה עסטערריך התגברה עוד הפעם על כל אנשי מלחמתה, וכל עַמֵּי אשכנז נכנעו תחתיה. אך כאשר רבתה גבורתה וגְדלתה, כן הִרבתה לתת עֹז ותעצומות לדת הקאטהאלית. בכל הארצות אשר רָדַד הקיסר פֶערדינאַנד תחתיו, השפיל את דת הפראָטעסטאנטית עד עפר וַיְשַׁלֵּט את הדת הקאטהאלית, ועל פי שאֵלת הכהנים הקאַטהאָלים צוה להפראָטעסטאַנטים בחָזקת היד כי הָשֵׁב ישיבו להקאטהאלים את כל נכסי בתי התפלות ובתי המקלט אשר לקחו מידם מעת אשר נועדו נשיאי שתי הדתות ההן בעיר פאסוי (פאַסויער פֶערטראַג) עד היום ההוא (Restitutionsedict). גם גזר אֹמֶר להבדיל את כל בעלי דת קאַלווין לבל יבואו בקהל כל בעלי הדתות אשר באירופא, וַיַּתֵּר את ידי הנשיאים הקאטהאלים לְפַתּוֹת את עבדיהם לבוא במסורת דת הקאטהאלית. הדברים האלה הדעישו את לבות האשכנזים, כי על פיהם יִקחו בתי תפלות ונכסים רבים מאד

מידי

מירי הפראטעסטאנטים, ומה גם בארץ אשכנז הצפונית, ויוסיפו להגדיל את מדורות המלחמה בארץ. נשיאים רבים וערים רבות לא אבו ולא שמעו אל מצות הקיסר, ולא נתנו את אדמת כהניהם ובתי תפלותיהם אל הקאטהאלים, והקיסר נלחץ לחגור את אנשי צבאותיו כלי מלחמה להיות עתידים בכל עת לְהִלָּחֵם בקהל המתפרצים ההם, ויאמין כי בדבר הזה יפיל מוֹרָאוֹ על הפראטעסטאנטים ולא יוסיפו עוד לַמְרוֹת את פיהו. ובעת ההיא הוּסַר וואללענשטיין מפקודתו וְנִדַּח משאֵתו, כי בהתאסף ראשי העם ושרי המלוכה וכל נשיאי הארץ בעיר רעגענסבורג להמתיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, התאוננו כל הנשיאים פה אחד באזני הקיסר על וואַללענשטיין, ויזעקו חָמָס על חֲמַס ידיו אשר יְפַלֵּס בארץ, על השַמּוֹת וההריסות אשר שָׂם בכל הנָפות ובכל המדינות אשר דָרכה כף רגלו בהן, ועל העֹשֶׁק והמרוצה, הַהֶרֶג וְהָרֶצַח אשר תעשינה ידיו מבלי ירא אלהים ומלך, ומאַקסימיליאַן הֶאִיץ עוד בהקיסר ביתר עֹז להסיר את העריץ ההוא מפקודתו לבל יוסיף עוד לערוץ ארץ בעריצות נפשו, והקיסר אשר חפץ אז להפיק רצון מאת הנשיאים לבעבור יבחרו את בנו לקיסר אחריו, הִטָּה אזנו לשאלתם ויצו להדיח את וואַללענשטיין משאֵתו, ובבוא אליו גְזֵרת הקיסר ביד המלאכים, שָׁגָה אז בִמְקסם חֶזיון הכוכבים (אַסטראָלאָגיע), ויקשב וישמע במנוחה שאננה את אשר נגזר עליו, וכעבד נכנע ענה ואמר: „משפטי הקיסר קדושים הם בעיני עבדו, ובלי כל תלונה אשא ואסבול את אשר גזר עלי —". אמנם רק על פניו נִראו עִקבות מנוחה וָשֶׁקֶט, אך בקרב לבו רָגשו מורשיו כים נִגרש, וכהמות גליו הָמוּ רִגשי נָקָם בחֻבּוֹ, ויתאפק ויבליג על חמתו ונקמתו עד עת מצוא — כי על פי מַערכת הכוכבים ראה כי בימים יֻצָּרוּ תרוממנה קרנותיו, וראשיתו תהי מִצְעָר מול אחריתו אשר תִּשְׂגֶּה מאד. וימהר וישַלח מעליו את אנשי חילו במתנות רבות ובכסף מלא ורכוש גדול, ולבו היה סמוך ובטוח כי אם ישרוק להם יִקָּבצו אליו שנית לְעָבדו וללחום את מלחמותיו כבראשונה. ואחרי כן עָזַב כַּכְּפִיר רִבצו וילך אל נכסיו אשר בבֶּהמען ויחי שם בתפארת גְדֻלה ובעשר כְּבוד מלך, כי אוצרות זהב וכסף תועפות לו, שְׁלַל כל הארצות אשר לָכַד בחרבו הקשה, ולפי עֵדות סופרים רבים היתה מִכְסַת השלל ההוא ששה מילליאָן שִׁקלי כסף, ארמונו אשר בעיר פראג היה נאדר בכל הוד והדר כארמון אחד המלכים הגדולים אשר בארץ. מאה בתים הָרַס סביבות הארמון לבעבור הַרְחִיב מְקוֹם חֲצֵרו להיות גדול ורחב ידים. ששה שערים להארמון, וְגָבַהּ לו וְיָפְעָה לו עד להפליא. ששה שרים (באַראָנען) וששה אבירים (ריטטער) היו תמיד על יד ימינו לעשות את רצונו ולמלאות את שאלתו ואת כל אשר ירזמון עיניו. אפרתים ואצילים רבים עזבו את עבודת הקיסר ויבואו לְשָׁרֵת אותו ולעמוד לפניו. מַאֲכַל שֻׁלְחנו ומוֹשַׁב עבדיו וּמַעֲמַד משרתיו ומלבושיהם וּמַשְׁקָיו, היו כיד אַחַד המלכים העשירים והנדיבים רודפי תענוגות בני אדם וִיַקַּר שעשועי תבל. בכל עת אשר הֵרִים פעמיו אל אחת הערים והנָפות, הלכו אחריו מאה ענלות וכל ענלה רתומה

לארבעה

לארבעה גם לששה סוסים, והעגלות נושאות כלים מכלים שונים גם כל מעדני מלך ומגדנות, וששים מרכבות כבודות נסעו על יד מרכבתו ובהן ישבו שריו ואפרתיו המשרתים אותו תמיד ואל אשר יִרְזְמוּ עפעפיו יְיַחֵלוּ. והוא שָׂם תמיד מחסום לפיו, וגם בשִׁבתו בסוד משחקים וְעַלְזֵי לב היו דבריו מעטים. על מִצְחוֹ שָׁכְנָה עֲנָנָה חשֵׁכה כל הימים, מעולם לא חִדְּתָה השמחה את פניו, וּשְׂחוק לא נראה על פתחי פיהו. קוֹמָתוֹ גבוהה, בשרו כָּחַש משמן, מראה פניו ירקרק (געלבליך), שערותיו קצרות ואדמדמות (רֶאטהליך), עיניו קטנות ונוצצות וכידודי אש מהן התמלטו. אימתה וּבְעָתָה רבצו על מראהו ועל רום מצחו, וּבְהֵרָאוֹתוֹ בגבה קומתו, בִּמְעִיל השָׁנים (שארלאכמאנטעל) אשר עליו, ובנוצה האדומה המתנוססת על כּוֹבָעוֹ, אז נבהלו גם גבורי החיל מפניו, אשתוללו אבירי לב ועצמותיהם רחפו מִמָּגוֹר, ורק בגלל נדבת ידו הפתוחה והרחבה לִבְזוֹר הון עצום ורכוש גדול לכל הסרים למשמעתו ועושים רצונו, נָהרו אליו המונים המונים להיות לו לעבדים וללחום את מלחמותיו —. והנה אחרי אשר הוסר הגבור העריץ הזה מפקודתו, הֻקם ט י ל ל י על פי הקיסר לְשַׂר צָבָא על כל אנשי המלחמה, גם נתן עז בידו לעשות מלחמות כטוב וכישר בעיניו, לְרַד לפניו גוים ולבצור רוח נגידים. נאזר בגבורת רעם נסע הגבור המשכיל הזה לצבוא על העיר הגדולה מ אַ ג ד ע נ ב ו ר ג ולעשות בה שפטים רעים על אשר לא עשתה את מצות הקיסר להשיב את כל נכסי בתי תפלות הקאטהאָלים ואדמות כהניהם אשר לקחה מידם בחזק יד לפָנים —. מִתּחַת מָוֶת הֶחזיקה את אלופי אשכנז, אֵילֵי הפראָטעסטאַנטים יאחזמו רעד, וכל נשיאיהם נמוגו מפני עֱזוּז הקיסר ומפני חרבו הנוראה החודרת להם, וכאנשים נואשים טמנו ידם בצלחת ויתרפו בעת צרה ויצפו לאחרית הזעם —. והנה בעת רעה ההיא הופיע פתאֹם מלך עזוז וגבור מלחמה מארץ אחרת להושיע לנרכאים ההם בארץ אשכנז, הלא הוא גוסטאַף אַדאָלף מלך שוועדען.

d) גוסטאַף אַדאָלף וההערצאָג וואַללענשטיין.

567. § גוסטאַף אַדאָלף מלך שוועדען נכד הגבור המהולל גוסטאַף וואַזאַ, היה חכם לבב ואמיץ כֹּחַ, גבור משכיל ומְלֻמד מלחמה מאין כמוהו בדור ההוא. הוא אִזן, חִקר ותִקן את טכסיסי המלחמה ותחבולותיה במועצות ודעת, ולא בְחַיִל וּבְכֹחַ לבד היה לְנֵס כל מלכי ארץ בימים ההם, כי אם גם ברוח חכמה ודעת וּבְלַמֵּד את אנשי צְבאותיו מוסר השכל וכל מעגל טוב. כי הוא הביא את אנשי חילו בְּמָסורת הצדק וְהַיֹּשֶׁר, אָסַר אִסָּר על נפשם לבל יתנו בכוס עיניהם, לבל יִנָּהוּ אחרי הבצע ולבל ילטשו עיניהם לכל משכיות לבב. גם על שריו ואפרתיו צִוָּה לבל יאכלו מעדנים ולבל ישתו ממתקים, לבל יעלו עֲדִי זהב על לבושיהם ולבל ירדפו אחרי תענוגות בשָׂרים, וכל הימים אשר היה המלך הנכבד הזה בקרב מחנהו, לא נראו ולא נמצאו באהלו כלי זהב וכלי כסף וכל שכיות החמדה, ומאכל שֻׁלחנו ומשקהו היו בלי כל יְקָר וכבוד כארח אחד העם. בכל יום ויום בערב ובבוקר נקבצו כל גדודי חֲיָלָיו ויעמדו כַּדּוּר סביבות מאַשריהם

ומלמדיהם (כרעדיגער) לשאת רנה ותפלה לה' ולהודות לו ולברך את שמו , וגם המלך עשה כן פעמים בכל יום תמיד . המלך היקר הזה בָּטַח בישועת ה' בכל לבבו , וַיִשָּׁעֵן באלהיו כל ימי חייו , לא התרפה ביום שלמון המות , לא חַת מפני להבות רבבות חרבות שלופות ביום קְרָב ומלחמה , ורוח עֻזו לא רָפתה ביום הֶרֶג רב בנפול מצדו אלף ורבבה מימינו . בהתלקח שלהבת המלחמה , היה הוא הראשון אשר התנפל בחרבו על אנשי מלחמתו , והאחרון לכל שובי מלחמה . בלָכדו את אויביו לא עשה בהם נקמות , אך הטה להם חסד וימשכם בחבלי אדם עד אשר נהפכו מאויבים לאוהבים . צֶדֶק היה אזור מתניו , וְיֹשֶׁר אזור חלציו , ויהי מופת לכל בני דורו . והוא בהמלכו על הפראָטעסטאנטים בני דתו הַנִגָשִׂים והנענים בתגרת ידי הקיסר פֶערדינאַנד הקאַטהאָלי , גם בְּאַוָתוֹ להגדיל את גבול ארץ ממלכתו ולהאדיר את הדרת כְּבוד מלכותו , התנדב להתערב במלחמות ארץ אשכנז , להראות את גבורתו ולחשוף את זרוע עֻזו בהצותו את הקיסר בארצו , והקאַרדינאַל ריטשעלייו אשר על פיו יִשַּׁק כל ארץ צרפת בעת ההיא , היה עוזר לו ותומך ידיו . כי הקאַרדינאַל הזה קנא קנאה גדולה מאד בקיסר עסטעררייך העולה מעלה מעלה והולך מחיל אל חיל יום יום , ויתאזר בכל מאמצי כחו לְשַׁבֵּר את זרועותיו ולגדע קרנותיו . והנה כמעט אשר הצליח המלך גוסטאַף אַדאָלף להגיע אל קצה גבול פאָממערן (ה'א ש"צ 24 יוני 1630) , מִהר ההערצאָג הזקן המושל בארץ ההיא ויתן ביד המלך את ארצו האומללה , ההרוסה וְהַנְשַׁמָּה בעֶברת זדון גדודי הקיסר ובְחֲמַס ידיהם . כי ההערצאָג הזקן ההוא ראה כי כגבוה שמים מִשְּׁאול כן גברו דרכי גוסטאַף אַדאָלף ודרכי אנשי חילו מדרכי טיללי ואַללענשטיין ואנשי חילם העריצים , אשר כֻּלָם לחמס יבואו ומגמת פניהם להכות את הארץ חֵרם ולחַבל את יושבי תבל . גם כל העם היושב בארץ אשכנז שמחו מאד לקראת המלך החסיד הזה , ובכל מקום אשר דָרכה כף רגלו בו , סבבוהו גם סבבוהו רבבות עָם בקול תודה וברכה ויחשבוהו למלאך מושיעם ורב את יריביהם . אך בכל זאת לא אבו נשיאי אשכנז ונסיכיה לכרות אתו ברית , כי יראו מפני נקמת הקיסר והעם אפו , ובהתאספם יחד בעיר לייפציג (ה'א שצ"א פֶעברואר 1631) להתיעץ כדת מה לעשות , נועצו לב יחדו ויחליטו לבל יכרתו ברית עִם מלך שוועדען גם לא להתערב במלחמות הקיסר רק לעמוד ברחוק ולראות איך יפול הדבר . והקורפירשטים מבראַנדענבורג וזאַקסען שלחו אל גוסטאַף אַדאָלף לאמר לו כי לא יתנו אותו עֲבור דרך גבול ארצם , ואם יַקשה את עָרפו יצאו בחרב לקראתו — . וירע הדבר בעיני גוסטאַף אַדאָלף וַיֵצֶר לו בראותו כי נשיאי הפראָטעסטאַנטים עומדים לשטנה לו בדרך אשר הוא הולך להציל את מאַגדענבורג מיד טיללי הצר הצורר עליה על אשר כרתה עִמו ברית שלום . ובין כה וכה התגבר טיללי ופאַפפענהיים על מאַגדענבורג (ה'א שצ"א 16 מאַי 1631) ויורידו עוז מבטחה אחרי סערות מלחמות רבות ועצומות . וכאשר נלכדה העיר התפרצו גדודי המנַצחים בתוכה ויעשו בה הרג רב וְשִׁמְמוֹת

רצח

רֶצַח אשר לא נעשו כן מיום הִוָּסֵד ארץ אשכנז ועד היום ההוא . יונקי שדים וזקנים מְלֵאֵי ימים הרגו לפי חרב , נשים עדינות המעולפות בזרועות בעליהן רֻצָּחוּ , בתולות ונערות טבחו לעיני אבותיהן , גם בבית התפלה פרצו וירצחו נשים רכות הכורעות לפני המזבח ומתפללות לאלהיהן , ואין קץ לכל עלילות רֶצַח אשר עוללו בעיר האֹבדת ההיא , ולאחרונה הציתו אש בכל פִּנּוֹת העיר , ורוח סערה נשא על כנפיו את להבות אש בליעל ההיא , ומהרה קל הֶחֱלָה הַמַּשְׂאֵת לעלות מן העיר , עמודי עשן ושלהבת מתלקחת , ויעל כְּלִיל העיר השממה . ועל פי טיללי נהיתה כל הרעה הנוראה ההיא , כי הוא צוה לאנשי חילו לעולל כה בעיר שלשה ימים רצופים — הנה כי כן עשו קַנָּאֵי הקאטהאלים לאחיהם בני עַמם, בני ארצם ובני דתם ! ! ! — . מספר הנרצחים והנשרפים היה רב ועצום מאד עד כי לא מצאו כל אנשי החיל את ידיהם לְקַבֵּר אותם , ועל כן השלכו ששת אלפים הרוגים במצולות נהר עלבע לבעבור טַהֵר את החוצות מכבד פגר ; ומספר הנופלים בחרב והשרופים באש היו יותר משלשים אלף נפש . שלשה ימים שללו צבאות הקיסר את שלל העיר , ורק ביום הרביעי השיבו את ידיהם מעושק וחמס . וטיללי עבר בגובה אפו ובגאון ורהב בתוך העיר הנשַׁמָּה והשרופה ובלי כל נֹחם צָעַד על משואות עיר הַהֶרֶס , ובשחוק וקלסה הריע תרועת ששון ויקרא : „הנה הנה מאַגדענבורג את חג חתונתה , וְטָבחה טִבחה והקדישה קרואיה“ ! — .

568 § ויהי כשמוע גוסטאַף אַדאָלף את הרעה האיומה אשר מצאה את מאַגדענבורג, ויתאבל וישפוך זעמו על הקורפירשט מבראַנדענבורג וזאַקסען על אשר עצרוהו מהושיע לעיר ההֻלָלה ההיא -- . וטיללי נסע בחילו הגדול והנורא לעשות לזאַקסען כאשר עשה למאַגדענבורג , אז נפלה אימת מָוֶת על הקורפירשט מזאקסען , וימהר ויכרות ברית עם גוסטאַף אַדאָלף להושיע לו בעת צרתו ולעזור לו להלחם בטיללי וגדודיו העריצים . וביום השני חָברו צבאות הזאַקסים עִם צבאות השוועדים , ויצאו לקראת טיללי וימצאו אותו אצל רייטענפעלד מהלך שעה אחת מלייפציג (ה"א שצ"א 7 סעפטעמבער 1631) . ועד מהרה התחוללה ביניהם מלחמה עזה על מרומי שדה . וטיללי נִגף אז בפעם הראשונה מגפה גדולה מאד : שבעת אלפים איש מגבוריו נפלו לפי חרב , חמשת אלפים נפלו בשביה עמוסים במכות חדרי בטן , ויתרם נָסוּ במהומת מות ויפוצו בשבעה דרכים , וגם בין טיללי ובין המות היה כפֶשַׂע ורק בארח פלא נמלט ממות וינס מנוכת חרב מֻכֶּה ופצוע , עָיֵף ויגע , וישם פניו אל ארץ אשכנז הדרומית, וגוסטאַף אַדאָלף הֵרִים את פעמיו אל נָפוֹת נְהַר מיין ונהר רהיין . ובטרם עֲבור החורף היו ווירצבורג ומרבית ערי פפאַלץ התחתונה בידי השוועדים , ואחרי אשר צָלַח גוסטאַף אַדאָלף את נהר רהיין אצל אפפענהיים ויך את הספרדים החונים שם לפי חרב , נפלו בידו גם כל הערים אשר על נהר רהיין . ולתשובת האביב נסע דרך נירנבערג ויצלח את נְהַר ליך אשר עשה לו שם טיללי מבצרים וצריחים וסוללות , ויעל בסערת מלחמה על המבצרים ההם ויתגבר על

טיללי

טיללי וַיִגּוֹף את גבוריו ויצמיתם, ואחד מגבורי שוועדען ירה כדור עופרת על טיללי ויפצעהו וַיָּחַל וַיֵאָנֵש, ומקץ ארבעה עשר יום מת בעיר א י נ ג אָ ל ש ט אַ ד ט, אך גם ברגע האחרון מימי חייו חשב עוד מַחְשְׁבוֹת מלחמה, כי קְרָב ומלחמה היו חַיֵּי רוחו ונשמת אפו. הוא היה איש חיל וגבור מלחמה מאד, לא הלך בגדולות ובנפלאות כל ימי חייו, לא חָשַׁב כסף ולא חפץ בזהב, מָאַס כָּבוד ולא פנה אל תהלה ושֵׁם תפארה. תענוגות בשרים ותאות נִמְבְזוֹת זָרוּ לו, אך גם חכמת חכמים ובינת נבונים והדר תפארת אדם כמו זָר נחשבו לו —. אחרי אשר הביא גוסטאַף אַדאָלְף בידו את אויגסבורג ובנותיה וישב את דת הפראָטעסטאַנטית אל כַּנָּהּ, הֵרִים פְּעָמָיו לארץ ב י י ע ר ן ויתפשה, ומלך בייערן הָרַד וְרָגַז מפני תנופת חרבו, וימהר ויעזוב את היכלו ואת מ י נ כ ע ן הבירה ויברח לְהֵחָבֵא, וגוסטאַף אַדאָלְף בא בהוד נִצְחוֹ וְעֻזּוֹ אל העיר ההיא וישם משכן כבודו בהיכל המלך. אז נבהלו אלופי בייערן, וכל עַם הארץ נמוגו מפני הגבור המשכיל הזה, אך הוא לא הִקְשָׁה את ידו עליהם, לא הניף על אחד מהם את שֵׁבֶט עֶברתו, רק שָׂם עליהם עוֹנֶשׁ כסף אשר לא כבד עליהם לנשוא, גם לקח מהם מאה וארבעים כלי תותח אשר היו חבושים בטמון בבית הנשק אשר בעיר הבירה, וזולת זה לא עשה להם מאומה, כי איש חסד היה ודרכו להיטיב גם לאנשי מלחמתו הנופלים בידו. והקורפירשט מזאקסען בעל ברית מלך שוועדען, שָׁטַף ועבר בארץ באֶהמען, ולא היתה קריה אשר שגבה ממנו, גם פראַג בירת הארץ נלכדה לפניו בלי תנופת הרב, כי וואַללענשטיין אשר שמה בכל לבב בִּנְפוֹל ערי הקיסר בידי צָר וּבְהִנָּגֵף אנשי צְבאותיו לפני אנשי מלחמתו, עָזַב את עיר פראג, לָמוֹג בזה את לב יושביה, ולהרפות את ידיהם עד אשר יסגירו את העיר בידי הזאַקסים —. והנה מבלעדי הרעות הנוראות אשר מצאו את הקיסר בעת ההיא בתגרת ידי גוסטאַף אַדאָלְף וכל נשיאי אשכנז הפראָטעסטאַנטים, נשקפה עליו עוד רעה גדולה מאד מאת הישמעאלים אשר עמדו אז ערוכים למלחמה על אונגאַרן לקחת אותה מיד הקיסר ולשפוך את ממשלתם עליה, גם בקרב עסטעררייך פנימה התחוללה אז רוח פרצים, ורבים משרי המדינות עמדו הכן להתפרץ מפניו. והקיסר פֿערדינאַנד הזה אשר לפני חדשים אחדים היה רוֹדֶה מים הקדמוני (אָסטזעע) עד ים אַדריאַטי, וכל אפסי ארץ אשכנז היו הֲדוֹם לרגליו, נפל פתאֹם פלאים, נפשו נבוכה ונבהלה מאד ויהי כאיש נִדהם ואובד עצות. בכל גבולות ארצו רָגשו אויביו, אנשי מלחמתו הָמוּ, גם בלב ארץ ממלכתו רבו צָרָיו, עָצְמוּ מְשַׂנְאָיו, וְכֻלָּם יחד מניפים את חרבותיהם עליו לְבַלְעוֹ, ואין עוזר לו —.

§ 569. בעת צרתו פָּנָה כה וכה וירא כי אין עוזר לו מבלעדי האיש וואַללענשטיין, ומושיע אַיִן בִּלְתּוֹ, אך את האיש הזה הִדִּיחַ מִשְׂאֵתוֹ וַיְמַלֵּא את פניו קָלוֹן, ואיך יִתְרַצֶּה להשליך את נפשו מנגד ולהושיע לו? — ובכל זאת נִסָּה הקיסר לנוס אליו לעזרה, ויבקשהו לשוב אליו ולהיות לו שר צבא ונְגִיד חֲיָלִים כבימי קדם. אך וואַללענשטיין השיב את פניו וימאן לעשות את בַּקָּשָׁתוֹ, ולבבו

שמח

שָׂמַח ויעלֹוֹץ בראותו כי הקיסר מתחנן אליו לְחַלצו ממצוקותיו , וַיִחַז בו נקמה וַיָּקָו כי באה עת רָצוֹן ההיא אשר כָּלוּ עיניו מַיַחֵל לה ואשר בה ישיב גְּמוּל לצוררו — .
והקיסר הוסיף שלוח אליו עוד שרים רבים ונכבדים להטות את לבבו לעבודתו , אך הוא השיב את פניו ריקם כפעם בפעם ולא אבה ולא שמע לו , עד כי לאחרונה שלח אליו הקיסר את מִשְׁנֵהוּ בעל לשון ואיש שפתים גם חֲכַם לבב , והוא הצליח ויט את לבב הגבר היהיר הזה לחֶפצו לשוב ולאסוף אנשי חיל ללחום את מלחמות הקיסר . ולתקופת חדש ימים אָסַף וואַללענשטיין ארבעים אלף איש שולפי חרב ואנשי מלחמה גם שמונים כלי תותח , ואז שלח אל הקיסר לאמר : „אני שמרתי את הבטחתי ועשיתי לך חַיִל גדול , ועתה שלח נא שר צבא לצבוא אותם“ .
כה הֵהֵל בהוד הקיסר וכה התקלס בו , אך הקיסר נשא בשרו בשִׁניו וַיְחַל את פני עַז נפש הזה כי יהי הוא שר הצבא ויצביא את עַם המלחמה כבראשונה , אך הוא בגֹבה אפו נִער כפיו מתמוך בְּמִשְׂרָה הזאת , וגם אחר אשר הִרבה הקיסר לבקש אותו על ככה , האטים אזנו משמוע , עד אשר נֵאות לו הקיסר לתת עוז בידו למשול על כל צבאות החיל ממשלה בלי מְצָרִים , וגבורה בימינו להקדיש על גוים וממלכות מלחמות , או לכרות עמהם ברית שלום כטוב וכישר בעיניו , וכל שרי המלוכה גם פֿערדינאַנד השני מלך אונגאַרן תם הקיסר בכבודו והודו לא יתערבו בכל המעשים אשר יעשה , אף לא יֵרָאוּ ולא יִמָּצְאוּ בתוך אנשי הצבא כל הימים אשר יהי הוא המוציא והמביא את עַם המלחמה בארץ אשכנז . ועוד דברים גדולים כאלה הבטיח לו הקיסר , ואז התנשא וואַללענשטיין כארי מְסֻבְּכוֹ וככפיר מִסֻכָּתוֹ ויתיצב בראש אנשי המלחמה . ותהי ראשית דרכו ללכת לארץ באֶהמען לגרש את הזאַקסים מתוכה , ובחרבו הנוראה הֵנִים אותם מכל ערי הארץ ההיא , ואחרי כן התחבר עם הבייערים ויבוא בסערה וסופה אל מְחוז פֿראַנקען לא רחוק מעיר נירנבערג מְקוֹם אשר שם השוועדים נִחֲתִים, וַיִּחַן כמול מחניהם ויבן לו מצודות ומבצרים סביבות מחנהו , כה חָנוּ שתי המחנות אלה מול אלה ימים רבים מבלי עֲשׂוֹת מלחמה אשה ברעותה , עד אשר נִכרת אֹכֶל ממחנה השוועדים ולא נשארה עוד כל מִחְיָה לאנשי המלחמה , כי שבע פרסאות סביב נָשַׁמָּה כל הארץ ותהי למדבר ציה וערבה , גם אוצרות הבר אשר בנירנבערג כפו המו , ואז החליט גוסטאַף אַדאָלף לעלות בסערת מלחמה על מבצרי מחנה וואַללענשטיין , אך גבורי וואַללענשטיין הרעימו בכלי תותחיהם וימטירו מָוֶת ואבדון על ראשי השוועדים עד כי לא יכלו לעמוד לפניהם , ואחרי אשר נפלו מהשוועדים עַם רב נסוגו אחור ולא עשו תושיה בפעם הזאת . כראות וואַללענשטיין כי אָזלת יד השוועדים, שָׂם פניו אל ארץ זאַקסען לעשות בה שפטים רעים ולהרסה, ויסע עם חילו הנורא אל הארץ ההיא , אך עד מהרה נסעו גם השוועדים אחריו להושיע לה ולהצילה מיד העריץ האיום הזה . והנה בששי לחדש נאָוועמבער בבוקר בפרוש עב ענן מוטות כנפיו תחת רקיע השמים , התנגשו שתי המחנות יחדו על יד העיר הקטנה ליטצען , ומלחמה גדולה ונוראה התחוללה בין גבורי חיל

ההם

ההם, מלחמה אשר לא נהיתה עוד כמוה על אדמת אשכנז עד היום ההוא. במלחמה ההיא תשפו השוועדים את רעם גבורותיהם וילחמו כגבורים אבירים ויתגברו על וואַללענשטיין, וַיַכּוּ את גבורי חֲיָלָיו מכות נוראות מאד, אך במלחמה ההיא נפל המלך גוסטאַף אַדאָלף חָלָל, ולא נודע מי הִכָּהוּ — והשוועדים חָגרו חֵמות וילחמו כאריות לנקום את דְמֵי מלכם ויהרגו עם רב ועצום במחנה אויביהם, וגם את פ אַ פ פ ע נ ה י י ם שר צבא הפרשים הרגו בחרב, וגם על פני וואַללענשטיין כוננו כלי מָוֶת עד אשר נלחץ לנוס מהמערכה עם שארית מחנהו, ובמנוסה ובחפזון שב אל ארץ באֶהמען וַיִמָלֵט. אחרי המלחמה בִקשו השוועדים את מלכם בתוך החללים וימצאו אותו ערום — כי האויבים פָּשְׁטוּ את בגדיו וַיָבוזו את עֶדְיוֹ — ומכף רגל ועד ראש היה פָּצוּעַ מִכַּדורי כלי המורים ומֵהַלְמות פרסות הסוסים אשר דָרכו ורמסו עליו, בבכי תמרורים הביאו את עצמותיו אל ארצם ויקברוהו בקברות המלכים ובכבוד גדול כְּיָאוּת למלך נכבד כמוהו.

§ 370. אחרי מות גוסטאַף אַדאָלף התעורר השר אַקסעל אָקסענשטירנאַ המזכיר (Kanzler) בארץ שוועדען וימלא את ידו כֹּחַ וגבורה ללחום את מלחמות הדת בארץ אשכנז, והוא היה איש חכם ונבון בהליכות המדינה, גבור מלחמה ובעל תחבולות, ויכרות ברית עם נשיאים רבים מבעלי דת הפראָטעסטאַנטית ועם ערים רבות מערי אשכנז אשר התנדבו לעשות מלחמות בעד דתם ובעלי בריתם בכל נפשם ובכל מאודם. על יד ימינו נצב ב ע ר נ ה אַ ר ד מ ו ו י י מ אַ ר והאָרן שר החילים ויהיו שרי צבאיו המצביאים את עַם המלחמה, והמלחמה הארוכה והנוראה הוסיפה אֹמֶץ בארץ אשכנז וַתִּתְגָעַשׁ ביותר עז מבתחלה. והשוועדים אשר שמרו משפט וארחות יֹשֶׁר כל ימי גוסטאַף אַדאָלף מלכם, נֶהפכו לעריצים ואכזרים אחרי מות המלך הישר והצדיק ההוא, ויתפשו את מלאכת ט י ל ל י ואת עריצות ו ו אַ ל ל ע נ ש ט י י ן, ויעברו בארץ ב י י ע ר ן בסער ובסופה וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ, ויעשו נאצות נוראות מעריצים ופריצים, וכן עשו בכל הארצות אשר לכדו בחרבם הקשה, ובשלעזיען חָנוּ חֵיל ו ו אַ ל ל ע נ ש ט י י ן וישחיתו את הארץ גם הם ימים רבים, אך בעת ההיא קָרַב קִץ וואַללענשטיין ורעתו מִהרה מאד — בא קִצוֹ אַמַּת בִּצְעוֹ! —. כי הוא התמהמה ימים רבים בבאֶהמען ואיש לא ידע למה זה ועל מה זה, ומְשַׂנְאָיו וּמְקַנְאָיו מצאו אז עת רצון להכותו בלשון לפני הקיסר, וירשיעוהו כי הוא חושב מחשבות למרוד במלכו ולכרות ברית שלום עם השוועדים לבעבור יעזרו לו לשום כתר מלכות בראשו ולמלוך בארץ באֶהמען, גם הוסיפו עוד לתת עוז ותעצומות לדברי השטנה ההיא באמרם כי על כן שלח להפשי את הגראַף ט ה ו ר ן השונא שנאה עזה כמות את הקיסר ואת עסטערריך, ועל כן מִלא גם את ידי א י ל ל אָ ידידו ואיש סודו להביא בְמָסורת הברית עִמו את כל שרי הצבאות ונגידי החיל. כה הלשינו האנשים ההם את וואַללענשטיין לפני הקיסר, ואוהבי מאַקסימיליאן הוסיפו עוד לטפול עליו עונות חרב, גם הכהנים הקאטהאלים ועדת היעזואיטים שונאי וואַללענשטיין בגלל חֵרות דֵעוֹתָיו בהליכות הדת,

הרשיעוהו

הרשיעוהו ויתנהו לפני בן בליעל, בן פריץ ומורד במלכות, וכֻלם כאחד הִטוּ את לב הקיסר להשחית את וואַללענשטיין ולמחות את שמו מתחת השמים, ותהי ראשית דרכי הקיסר למשוך אליו בחבלי אדם את גאַללאַס, את פיקקאָלאָמיני ואת אַלטרינגען שרי הצבאות, ואחרי כן הוציא דְבַר מלכות מלפניו להסיר את וואַללענשטיין מפקודתו ולהחרימו כמשפט אחד המורדים והפושעים במלכות —. אז הִתְעַבֵּר וואַללענשטיין בהקיסר, ושלהבת אש תקמה נִשְׁקָה בו, ויתאמץ למרוד בו באמת, ויסע ויבוא לעיר עגער, ושם חִכָּה על השוועדים כי יבואו אליו ויתחבר אליהם לְהִנָּקֵם בהקיסר על הרעה הנוראה אשר שִׁלֵּם לו תחת הטובות הגדולות והנשגבות אשר עשה עִמּו בְשׂום נפש בכף, אך הקיסר קִדם את פניו ויבריעהו (ה"א שצ"ד 26 פֿעברואר 1634) —. כי בעיר ענער קם איש משחית ושמו בוטלער יליד אירלאַנד עם עוד בנים משחיתים כמוהו וַיִּרְצְחוּ את וואַללענשטיין גם את ידידיו הנאמנים, הלא הם: איללאָ, טערצקא וקינסקי, והקיסר חִלֵּק להמרצחים ההם את נכסי הנִרצחים ואת כל הונם ורכושם, גם אָצַל להם כבוד והדר, מִשְׂרָה ופקודות, וירכיבם על במתי ארץ. הנה כי כן היתה אחרית וואַללענשטיין חִתַּת כל העמים, רב פעלים, גבור חיל ומחמל נפש אנשי המלחמה! הן אמת כי הוא בעונו מֵת, אך להקיסר לא היה כל משפט וצדקה להמיתו, כי באמת ובתמים עבד אותו ויחלצהו ממצוקותיו ויכונן את כסאו ואת ממלכתו —

c) אחרית המלחמה, שלום ועסטפֿאַלען.

571. § אחרי מות וואללענשטיין נסעו צבאות הקיסר לבייערן וינצחו במערכה את בערנהאַרד מוויימאַר על יד נארדלינגען (ה"א שצ"ד 6 סעפטעמבער 1634) ואז מצאו נשיאים רבים מארץ אשכנז עת רצון, ומה גם נשיא זאַקסען לכרות ברית שלום עם הקיסר, הוא שלום פראַג (ה"א שצ"ה מאי 1635), כי הקיסר השיב את פקודתו על אודות נכסי הכהנים הקאטהאלים ובתי תפלותיהם אשר לקחו להם הפראטעסטאנטים לפָנים, ואז הִשלמו לו נשיאים רבים מבעלי דת הפראטעסטאנטית, אך בכל זאת לא כבתה עוד שלהבת המלחמה הנוראה ההיא, כי רישעליוי מצא אז תואנה להוציא לאור את מזמות לבבו אשר יזם כל הימים להקטין את ממשלת הקיסרים מבית האַבסבורג ולהגדיל את גבולות ארץ צרפת על נהר רהיין, ויבטיח לתמוך את ידי השוועדים בכסף רב ובאנשי חיל למלחמה גם עֵזֶר עזר גדול לבערנהאַרד מוויימאָר במלחמותיו אשר להם עם הקיסר בנפות רהיין העליון (אָבער רהיין) (ה"א שצ"ה 1636). מוקדי אש המלחמה הוסיפו עוד ללהט הארץ ויושביה, באַנער שר צבא השוועדים לכד את זאקסען ואת טהירינגען (ה"א שצ"ז 15 פֿעברואר 1637) ויהפוך את ארצות חמדה ההן למדבר ציה וערבה, רעות נוראות ומצוקות ותלאות איומות עד אין קץ רבצו על ארץ אשכנז האומללה בימים ההם, ובעת צרה וצוקה ההיא מת

פערדינאנד השלישי
ה"א שצ"ז—תי"ז
1637—1657

הקיסר פערדינאַנד השני. ובנו פערדינאַנד השלישי ישב על כסאו המתנגדד וּמלך בארץ הָרוֹעֶשֶׁת והרועדת ההיא. ובערנהאַרד מוויימאַר הלך מהיל אל חיל ויעש גבורות נצורות בכל מלחמותיו אשר לָהֶם, כי הוא לכד את רהיינפעלדען, את פרייבורג ובריזאַך, ויחשוב מחשבות ליסד לו ממלכה חדשה על שני עברי נהר רהיין, ממלכה רחבת ידים ובלתי סרה למשמעת כל מלך רב ושליט זולתו. אך פתאם מת בערנהארד (ה"א שצ"ט 18 יוני 1639) בעצם תֻּמּוֹ ובמבחר ימי חלדו ולא חצה ימיו. ורבים השיאו עון מותו על הצרפתים באמרם כי הם השקוהו ספּ רעל וימיתוהו ולבעבור הסב אליהם את צבאות אנשי חילו ולבעבור תפוש את עלזאַס בידם — ומהרה קל עברו הצרפתים את מעברות נהר רהיין ויביאו הרב ומלחמה בארץ אשכנז הדרומית, ובאנער שר צבא השוועדים פרץ בבאהמען וישיא עליה שנית שוד ושבר, הרג, רצח ואבדון (ה"א ת"א יאנואר 1641), אחרי כן יעץ באנער עצה נמרצה להתנפל פתאם בחילו הגדול על נגב אשכנז ולהפריע את הועד אשר נועדו בו הקיסר ושרי הממלכה בעיר רעגענסבורג ולהמתיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם —. אך ה' הפיר את מחשבתו ויסכל את עצתו. רוח קר ועב טל גם גדודי אויבים לחצו אותו לשוב אחור, ובשובו אפפוהו חבלי מות ויצעידוהו לשערי שאול ויכרת מארץ החיים —.

§ 572. אחרי מות באַנערי, מלא את מקומו גבר חכם בעז, גבור חיל ומלומד מלחמה ושמו טאָרסטענזאָן חניך המלך המרומם גוסטאַף אַדאָלף ובחיר כל בחוריו. האיש הזה חלה את רגליו ועבדיו נשאוהו תמיד על כתף במטה כבודה (זאָנפּטע), ובכל זאת היה מהיר בכל דרכיו והרוץ בכל מעשיו, וברעם גבורותיו החריד כל אפסי ארץ אשכנז. הוא הקריש מלחמה על צבאות הקיסר (ה"א ת"ב 1642) ויט חרבו הנוראה עליהם ויכם מכה נחלה מאד על יד לייפציג ואצל רגל הר תבור, וכפעם בפעם פרץ בלב ארץ עסטעררייך וירגיז את הקיסר בעיר הבירה, וכל אבירי גבוריו חרגו ממסגרותיהם. אחרי כן הופיע שנית בפתע פתאם בנפות עלבע התחתון (נידערעלבע) ויצג משמר בהאלשטיין ושלעזוויג, וימריץ את מלך דאָנעמאַרק לבוא עמו במסורת ברית השלום לטובת שוועדען. אפס כי לאחרונה כבד עליו חליו, ומכאובו הכשיל כחו עד כי עזב את פקודתו, נטש את משרתו, ועל מקומו בא איש גבור חיל ושמו ווראַנגעל, והוא התחבר אל טירעננע שר צבא הצרפתים ושניהם השתערו בארץ בייערן (ה"א ת"ז 1647) ויעשו בה מלחמות עצומות עד כי נלחץ מאקסימיליאן לנוס מפניהם, ולאחרונה המריצו וורַאַנגעל להשיב את החרב אל תערה (וואַפּענשטיללשטאַנד) ולסור אל משמעתו. אחרי כן הואיל וורַאַנגעל להתחבר עם גאָניגכמארק שר חֵילֵי השוועדים בבאָהמען, אך אז באה אליו השמועה על אודות השלום אשר השְׁלִים הקיסר עם כל נשיאי ארץ אשכנז, הוא שלום וועסטפאַלען (ה"א ת"ח 1648), ואז חדל וורַאַנגעל מעשות את אשר יָזַם לעשות, ובעיר פראַג אשר שם החלה המלחמה הארוכה והנוראה הזאת, שם בא גם קִצָּהּ, ושם סָפְתָה וכן הֵתַמָּה —.

573. § אמנם לא בנקל יצא דְבַר השלום למענהו , חמש שנים רצופות
חלפו עברו עד אשר הופיע מלאך השלום הזה אשר עיני כל עמי אשכנז כָּלוּ
מְיַחֵל לו ואשר הוא חַיֵי רוחם ונשמת אפם —. על פי דברי השלום ההוא , שלום
וועסטפאַלען , יָרְשָׁה צרפת את נָפות עסטעררייך אשר בעלזאַס , את
זונדגוי ואת ברייזאַך , אך נָטלה עליה להניח לערי הממלכה (רייכסשטאָדטע)
את זכיותיהן ואת משפטי החֵרות אשר בידיהן מימי קדם עד הימים ההם —.
שוועדען ירשה את קדמת פאָממערן , (פֿאָר פאָממערן) , את אירוגען ,
את עיר שטעטטין , את וויסמאַר , את ברעמען , את ווערדען ועוד
ערים רבות , גם כסף רב מאד בגלל הנזק אשר היה לה כל ימי המלחמה ההיא —.
בראַנדענבורג ירשה את החלק המזרחי מתחתית פאָממערן (הינטער-
פאָממערן) גם את מאַגדענבורג , האַלבערשטאַדט , מינדען ועוד
ערים אחרות —. זאַקסען ירשה את כל נפות לויזיטץ —. בייערן לקחה
לה את פפאַלץ העליונה (אָבער פפאַלץ),ורהיין פפאלץ היתה ירשה לקאַרל
לודוויג בן פֿרידריך החמישי אשר מת בשנת (ה'א שצ"ב 1632) , אחד
עשר יום אחר מלחמת ליטצען . גם לכל נשיאי ארץ אשכנז נִתְּנוּ ערים ונפות
ונכסים רבים בגלל הנזק אשר סָבלו במֶשך ימי המלחמה ההיא , וישובו לכבודם
והדרם כבראשונה . ארץ שווייץ וארץ השפֵלה שבו לקדמתן ותהיינה ממלכות
מיוחדות ובלתי סרות למשמעת מלכים אחרים ממלכי אירופא —. על אדות דָתֵי
הכנסיה ופְלַגות מנהגיה , נִפרדו הנשיאים והקיסר עם הכהנים הקאטהאלים
בדֵעותיהם , ויתעשקו ימים רבים עד כי לאחרונה נועצו לב יחדו לקים עליהם ועל
זרעם את החֻקים האלה : הַפֶשֶר אשר יצא לאור בעיר פאַסוי (Passauer Vertrag),
ודברי השלום על אדות האמונה אשר כרתו הנשיאים בעיר אויגסבורג
(Religionsfrieden Augsburger) , יעמדו לעד ולעולם , וכל רב ושליט אין בו
כח לְשַׁנותם עד מה . בעלי דת קאַלווין יֵחָשְׁבוּ גם הם כשלומי אמוני הנוצרים
נוצְרֵי דת נַצֶּדֶת , ובריתת שלום ביניהם ובין הקאטהאלים והלוטערים . בָּתֵי התפלות
ואדמות הכהנים אשר בידי הפראטעסטאנטים משנת (ה'א שפ"ד 1624) , ישארו
בידם לאחֻזת עולם . כל החֵרות וכל משפטי האזרחים אשר להקאטהאלים , יהיו
גם להלוטערים ולהקאַלווינים , ואיש לא יָעוז להרהר ריב ומדינים בין שלש פלגות
ההן או להפריע אשה את רעותה מעבודת אֱלֹהֶיהָ ומכל מנהגי דתה והליכותיה —.
הן אלה תוצאות המלחמה האיומה הזאת אשר התעודדה שלשים שנה רצופות ,
אך עוד דברים רבים יצאו לרגלי המלחמה הזאת , ואנחנו נזכיר בזה רק אחדים
מהם : 1) על פי המלחמה הזאת הֵרימו המלכים והנשיאים את קרן עֻזם ביתר עז ,
הִרבו את עֹשֶר כבוד מלכותם ואת יקר תפארת גדולתם, הזילו זהב רב מאוצרותיהם
לרומם את היכלי כבודם , לתת שכר גדול לשרי חצריהם ומשרתיהם וסריסיהם ,
לכלכל אנשי חיל אנשי תמיד (שטעהענדע העערע) , ולהרבות את מספר בעלי
הפקודות (בעאַמטע) עד בלי די , ויעמיסו מס תמיד וכבד על עבדיהם —.

על

2) על ידי המלחמה הזאת הרלו בעלי האמונה לחקור ולדרוש אחרי הרוח הפנימי אשר בספרי הדת, כי אם להאמין אמונה שלמה רק בספורי המליצה וְגָלְמֵי החידות לבדם אשר רוח הדת מְעֻלֶּפֶת בהם — כי כה גָזרו הכהנים תופשי הדת, ואין להשיב! — . 3) המסחור הָלֹךְ הָלֹךְ וְחָסֵר, נָשַׁמּוּ מסלותיו וַיִּפֹּל פלאים. כל מלאכת עבודה ירדה בשפל המדרגה וחרשת המעשה אָבַד הֲדָרָה ודכיה אֻכְלוּ, ואף כי עבורת האדמה שבה לקדמתה והארץ יָסְפָה תֵּת כֹּחָהּ כבראשונה, אך ימי הטובה לא שבו אל ארץ אשכנז, וְאָשְׁרָהּ גָּז וַיָּעוּף, ועד היום נִכְּרוּ עוד עִקְבוֹת הרעה בנָפות רבות בארץ הזאת אשר חָלוּ בה שְׁנוֹת המלחמה הזועמה ההיא — . ערי מסחור רבות רָשְׁשׁוּ וְדָלּוּ, מערי הממלכה (רייכסשטאֶרטע) יצא מעט מעט כל הֲדָרָן וְטוּבָן ויתקעו יתדם בערי הבירות (רעזידענץ שטאֶדטע). המסחור, חרושת המעשה והעשר והכבוד נָעוּ הלכו להאָללאַנד וענגלאַנד ויבנו להם בית נאמן בתוכן. 4) חכמת סופרים (ליטעראַטור) וכל מעשי ידי אמן (קונסט) אשר תָּלָה גם ילדה ארץ אשכנז, סָפוּ תמו מבלהות ימי המלחמה הארוכה ההיא, ותחתיהם בָּחֲרוּ האשכנזים דרכי הצרפתים, חָמְדוּ להם מלבושיהם, עֶדְיֵי בגדיהם ותפארתם. לָמְדוּ לשונם דַּבֵּר צרפתית, ובשירי משורריהם השפיקו ויעשו כמעשיהם, ומאז והלאה נָמַשׁוּ את הליכות עַמָּם (נאַציאָנאַלִיטעט), עזבו את תכונות אבותיהם הראשונים וַיֵּהָפְכוּ ברוב דרכיהם ומעלליהם לְעַם אחר — .

d) שוועדען בימי קריסטינה וקארל X. תמורות משפטי דאֶנעמאַרק.

§ 574. אחרי מות גוסטאַף אַראָלף מלך שוועדען מות גבורים על מרומי שדה מלחמה (ה"א שצ"ב 1632), נָסַבָּה המלוכה לקריסטינה בתו, אך היא היתה עוד ילדה קטנה בעת ההיא ולא צָלְחָה עוד למלוכה, על כן נִהלו אז שרי המלוכה את השוועדים עד אשר תגדל המלכה, והם מצאו אז עת רָצוֹן להגדיל את תפארת האפרתים והאצילים (אַדעל), להרבות את עֹשֶׁר כבודם ולהאדיר את חוֹסֶן יְקַר גְּדֻלָּתָם עד כי הרכיבו אותם על גַּפֵּי מרומי הַמִּשְׂרָה. ויהי כאשר גדלה קריסטינה וַתִּצְלַח למלוכה, גבה לבה ורמו עיניה ותלך בגדולות ובנפלאות, הזילה זהב מאוצרה לרומם את הֲדַר היכל מלכותה, פִּזְּרָה הון רב לְשָׂרֵי תצרה, קראה חכמי לב וְלִמּוּדֵי חרושת המעשה מכל קַצְוֵי איירופא לשטאָקהאָלם עיר הבירה, ובכל עלילותיה הוכיחה כי רוח גֶּבֶר נוססה בה ולה יאתה המלוכה. אמנם מאהבתה העזה לחכמות ומדעים ולכל מלאכת מחשבת מעשי ידי אמנים, לא יָשְׁרָה נפשה בדרכי בני עמה הרחוקים מחכמה ודעת וחרושת המעשה, ועל כן הֱסִירָה את כתר מלכותה מראשה אחרי אשר מָלְכָה עשר שָׁנִים בשוועדען (ה"א תי"ד 1654), וברצונה הטוב נתנה את נֵזֶר המלוכה לקאַרל גוסטאַף דוֹדָהּ מפפאַלץ צווייבריקקען, ותעזוב את ארצה ומולדתה ובית אבותיה ותלך לנוע בארצות אחרות אשר אור ההשכלה זָרוּעַ בתוכן ותנוהות החכמה והמדעים יָהֵלּוּ עליהן. בעיר אינסברוק באה במסורת דת הקאטהאלית

ברוב

ברוב הוד והדר, ואחרי כן עברה בארץ השפלה, בארץ צרפת ובארץ איטליא, ולאחרונה שָׂמָה מִשְׁכָּנָהּ בעיר רומא המלאה לה שכיות החמדה ומשכיות לבב מעשי יְדֵי בחירי חכמי חרשים. בעיר ההיא ישבה עד יום מותה בשנת (ה'א תמ"ט 1689). אהבת כבוד וּרְדוֹף אחרי הבלי תבל (אייטעלקייט) היו העבים אשר הֵעִיבוּ את זָהֳרֵי שמש חָכמתה כל ימי חייה, ובלעדי זאת היתה מופת בנות האדם וְעָלתה על כֻּלנה בחכמתה ודעתה ובישרת לבבה.

קארל העשירי ה"א תי"ד—ת"כ 1654—1660

§ 575. קאַרל גוסטאַף X אשר ישב על כסא המלוכה בשוועדען אחרי קריסטינה, היה גבור חיל ואיש מלחמה כאחד הגבורים הגדולים אשר היו בארץ. הוא הִקדיש מלחמה על הפולאָנים, ויתחבר אל הַקורפירשט הגדול פרידריך ווילהעלם מבראַנדענבורג, ויבטח אותו כי יעשה את פרייסען ארצו חפשית לבלתי היות עוד סרה אל משמעת פאָלען אם יהי עוזר לו במלחמה ההיא, ובגבורת ישע ימינו לכד קאַרל את נפות פאָלען המערביות, ואחרי הִלָּחֲמוּ בהפולאָנים שלשה ימים רצופים אצל ווארשוי הָיה הָיָה אָדון כל ארץ פאָלען לולי התנפל אז מלך דאָנעמאַרק בשוועדען עם חַיִל וָעוֹז ויאבוק אותו לעזוב את הארץ ההיא אשר לכד בחרבו ובקשתו ולהשיב המלחמה בשערי דאָנעמאַרק. עד מְהֵרָה עזב קאַרל ככפיר את ארץ פאָלען ויחיש דרכו לעשות נקמה בהדאָנים, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, לא התיצבו צבאות הדאָנים לפניו, עד כי בטרם הֵחֵל עוד החורף להשליך קרחו, תפש את שלעזוויג ואת יוטלאַנד עם כל מבצריהן, ורק מצודת פרידעריקאַ שגבה ממנו ולא יכול להוריד עוז מבטחה, אך גם המצודה ההיא נפלה בידי השוועדים בימי החורף ההוא, כי ווראַנגעל שר הצבא הלביש זְרוֹעוֹ גבורת רעם וירעישנה ויבקיענה אליו ויהי לְנֵס. ויקנא בו המלך קאַרל ויתאזר עֹזוּז וָאֱיָל לעשות עוד גבורה עצומה מגבורת שר צְבָאוֹ ההוא. ויעבור בחדש יאנואר (ה'א תי"ח 1658) עם אנשי חילו את מֵי בעלט הקטן אשר קָפְאוּ אז בתגרת יד החורף ויתנפל בפינען, ואחרי ימים מעטים צָלַח את בעלט הגדול ויבוא בסערתו ובסופתו בזעעלאַנד, אפס כי שני גדודים מאנשי חילו טֻבְּעוּ במצולות הנהר ההוא לעיניו בעברם את הנהר. פחד פתאם נפל על הדאָנים בראותם את אויביהם ערוכים למלחמה, ומרוב פחד לבבם אשתוללו כל אבירי לב, וכל אנשי החיל לא מצאו את ידיהם לעמוד על נפשם, ומהרה קל שלח מלך דאָנעמאַרק מלאכי שלום אל קארל ויתרצה לקנות מידו את השלום במחיר אשר ישית עליו. אך קארל השיב ריקם מלפניו את מלאכי השלום, וגם אחרי אשר הִרבה מלך דאָנעמאַרק במחיר השלום ויואל לתת לו זהב רב וערים וכפרים רבים במחירו, לא הִטָּה קארל אזנו לו וימאן לכרות עמו ברית שלום בתקותו אשר קִוָּה להביא את שלש ממלכות הסקאַנדינאַפיות תחת ממשלתו ולמשול בהן בממשלה בלתי מגבלה, אך קאָפענהאַגען נצבה לו לשטן בדרך, כי אזרחיה הרהיבו בנפשם עוז ויסגרו לפניו שערי עירם. לשוא שָׂם עליהם מצור שנה תמימה, לשוא נלחם

בם בכחו הגדול, כי הם התיצבו לקראתו בעבי גבי מגנם ובמלחמות תנופה נלחמו בו, גם חיל האללאנד עמדו לימינם ויהיו זרועם לבקרים, ועל כן ארכו ימי המלחמה עד אשר מת המלך קארל פתע לפתאם ותשבת המלחמה, כי שרי המלוכה אשר מלכו בשוועדען עד אשר יגדל קארל XI ויצלח למלוכה, כרתו ברית שלום עם מלך דאנעמארק בעיר קאפענהאגען ועם פאלען בעיר אליפא, והחרב שבה אל תערה. ושוועדען היתה אז ממלכה אדירה ותתן חתיתה בארץ עד אשר הרבו לה דאנעמארק ופאלען במחיר השלום ויתנו לה ערים ונפות רבות מארצותיהן לאחוזת עולם, גם נתנו לפריסען דרור והפשה לבל תסור עוד למשמעת פאלען, ויהיה אדירה ממנה ומשלה מקרבה יצא לעשות בה כטוב וכישר בעיניו, ואפרתי דאנעמארק הוכיתו במלחמה ההיא את אהבת בצעם וחוסר אמונתם למלכם, ועל כן חרה בם אף המלך ויוציא דבר מלכות מלפניו לגדע את זרועם ולידות את קרנותיהם. ראש דבר לקח מידם את הכח אשר היה להם מימי קדם לבחור עליהם מלך כטוב בעיניהם, וישם חק בדאנעמארק כי כל מלך ינחיל לבניו את כסא מלכותו אחריו. אחרי כן גזר אמר כי כל איש אפרתי לא יעוז לחוות דעו בהליכות המלוכה ובמשפטי המדינה, רק המלך לבדו יהי המחוקק והמושל בממשלה בלתי מגבלה, וישם את חחו באף האפרתים ומתגו בשפתותיהם וירתקם ברתוקות ברזל אל כסא המלוכה. ועל פי הדברים האלה שנו כל משפטי דאנעמארק וכל תהלוכותיה מהקצה אל הקצה — המלך לבדו היה אדון כל הארץ, ומלכותו בכל משלה, ולא נכר לפניו שוע לפני דל ואפרתי מבן השפחה. גם בשוועדען נשברה זרוע האפרתים בתגרת ידי המלך קארל XI, מלך עז וחכם מחכם בחכמת המדינה, אך הוא לא הפך משרש כל סדרי המלוכה הראשונים ויניחם על מקומם בשלום —. המלך הזה בראשית מלכותו חשב על היהודים רעה ויאכפם להמיר דתם, ובשנת (ה'א תמ"ה 1685) בשני לחדש דעצעמבער צוה המלך במכתב גלוי לגרש את כל היהודים משטאקהאלם הבירה ומכל ארץ שוועדען, ואשר לא יעזוב את הארץ ההיא במשך ארבעה עשר יום יוסר בעונשים גדולים ושפטים רעים. אולם אחרי עשותו את הרעה הגדולה ההיא, נחם על רעתו. ומה גם בשמעו ובידעו כי ממסחר היהודים בארצו יבוא רב טוב לארץ ממלכתו ולבני עמו, ועל כן קרא את האיש הגדול בחכמה ונודע לתהלה הפראפעסאר גוסטאף פערינגער מורה לשונות בני הקדם באוניווערזיטעט אופזאלא, ויצוהו (בשנת ה'א ת"נ 1690) לנסוע אל ארצות ליטויען ופאלען לחקור ולדרוש את דרכי היהודים הגרים שם ולשום עין פקוחה על מעלליהם ובפרט על מעמדם המוסרי והשכלי ועל חקי דתם ואמונתם, ועל כל הדברים האלה ישיב אמרים בכתב ערוך וספר גלוי אל המלך. והאיש הנכבד הזה, אוהב אמת ורודף צדק, מלא פקודתו באמונה ובנפש חפצה וידבר טוב על היהודים ודתם. אבל הגיעו אז ימים אשר אין להם חפץ, כי קרבו ימי המלך למות, ומלאכות גוסטאף פערינגער עלתה

קארל XI
ה'א ת'כ—תנ"ז
1660—1697

בהודו

ברתוו ונשכחה בימי המלכים אשר מלכו אחרי קארל האחד עשר, והיהודים אשר נשארו עוד בשוועדען מימים הראשונים, היו ברעה גדולה, כי הכביד השוועדים את עֻלם עליהם יתר הרבה עוד מבימים הראשונים.

---

2. תמורות המלוכה בענגלאַנד וגרוש מלכי בית שטואַרט.

a) מלכי בית שטואַרט הראשונים (יעקב הראשון משנת ה'א שס"ג 1603 עד שנת ה'א שפ"ה 1625, וקארל הראשון משנת ה'א שפ"ה 1625 עד שנת ה'א ת"ט 1649).

יעקב הראשון ה'א שס"ג–שפ"ה 1603—1625

576. § יעקב הראשון בן מרים שטוארט, היה רְפֵה ידים ואין אֱיָל, קְצַר רֹאִי ואיש נָבוּב. בימי ילדותו שמעה אזנו רק דברי ריבות אשר רבו מַטִיפֵי העם מִמִּפְלֶגֶת הפרעסביטערים על אֹרות משפטי הדת והכנסיה הנוצרית, ועל כן אָחַז דרכם גם הוא ושגה תמיד באהבת הַוִּכּוּחִים הדתים ובשאלות ותשובות על הליכות הכנסיה ומשפטיה. כל ישעו וחֶפצו היו רק להראות לעיני כל את גָדלו ואת ידו החזקה בחכמות ומדעים, ויכתוב ספרים רבים על אֹרות הדברים האלה, אך בידיעות משפטי המלוכה והליכות חכמת המדינה היה נִבער מדעת וחסר לב. הוא אהב את השלום ושנא את המלחמה רק בגלל מוֹרֶךְ לבבו ופחד רוחו מפני להב חרב וברק חנית, ועל כן המיר פעמים רבות את כבוד ענגלאַנד בקלון ולא לחם את מלחמת כבודה. הוא פִּזֵר מְלֹא חפנים חן וחסד לאנשי און ומרמה חנפי לב והוללים אשר הפיקו ממנו רצון, וכפלגי מים היה לבבו בידם ולכל אשר חפצו הטוהו. אך הראש והראשון בהם היה געאָרג וויליערס הערצאָג מבוקינגהאַם, איש יפה תאר ויפה מראה, בעל לשון חלקות וחנף. כי הוא היה אהוב ונחמד בעיני המלך, והמלך היה בידו כחומר ביד היוצר וכגרזן ביד החוצב בו. המלך הזה חשב מזמה כי כֹּחַ מלכותו מיד ה' הוא לו ואין קץ וגבול לו כאשר אין קץ וגבול לכֹחַ ה' ויכלתו, ויעד על זה עדים מספרי הנביאים, להוכיח כי מחשבתו נוסדה על אדני האמת והצדק. ועל כן אהב מאד את כנסית הבישאָפים בענגלאנד אשר הֶחליטה כי המלך הוא מְקור כל כֹּחַ הרוחני וראש לכל דבר קֹדֶש בארץ, וישנא את כנסית הפרעסביטערים אשר התנגדו להֶרֶע הזה. ומני אז והלאה חגרו מלכי בית שטוארט בעוז מתניהם ליסד את כנסית הבישאָפים בשאָטלאַנד ולדכא תחת רגליהם את כנסית הפוריטאַנים בענגלאַנד —.

577. § שלשה מִקְרִים אשר קָרוּ בימי המלך יעקב הראשון, נִזכרים הם בכל ספרי דברי הימים, והם הַמְצֻיָּנִים בכל ימי מלכותו, הלא המה: קשר הבוגדים להמית את המלך ושריו על ידי אֲבַק שְׂרֵפָה (דיא פולווער פערשוואָרונג), המסע אשר נסע בן המלך הזה לספרד לראות את פני ארושתו (דיא ברוטפאַהרט דעס פרינצען פאָן וואַלעס) ודברי הריבות אשר חזקו מיום ליום בין המלך ובין שרי הפאַרלאַמענט. 1) בטרם עלה יעקב על כסא המלוכה בענגלאַנד, הבטיח לַעֲדַת הקאטהאָלים אשר בארצו להטות אליהם חסד ולתת להם משפטי חֵרות ככל אורחי

הארץ, וזאת עשה לבעבור יקבלו עליהם את על מלכותו באהבה וברצון. אך כמעט אשר ישב על כסא המלוכה והממלכה נכונה בידו, לא שמר את הבטחתו ויחלל את מוצא שפתיו, וישם מס כבד מאד על הקאטהאלים להרבות בזה את שכר חנפיו ועדת אוהביו, להעשירם ולהגדיל את תפארתם, גם לתת בזה מוצא להכסף הרב והעצום אשר הוציא תמיד על ימי המשתה אשר עשה לשריו ועבדיו. על כן חרה בו אף הקאטהאלים ותעל חמתם עד להשחית. וקהל אנשים מרי נפש ואמיצי לב קשרו קשר ויתיעצו להמית את המלך ואת שרי הפארלאמענט על ידי אבק שרפה אשר ישימו במרתף בית הפארלאמענט ויציתו בו אש ברגע אשר יבוא המלך והשרים אל הבית ההוא. אך רגעים מעטים בטרם הוציאו הקושרים את מזמתם לאור, גלה אחד מסוד מרעים ההם על ידי מכתב לאחד השרים משרי הפארלאמענט (הא שס"ג 5 נאוועמבער 1603) את המזמה ההיא, והשר מהר ויגל זאת את אזן המלך, ויבקש הדבר וימצא, ועצת הקושרים לא קמה. ראש הקושרים (Cny Fawkes) נתפש בכף וישפט משפט מות, ותבריו נסו וימלטו ויסיתו את אנשי סודם להלחם במלך, אך מרביתם נפלו לפי חרב. ועל כל עדת הקאטהאלים אשר בענגלאנד יצא אז הקצף מאת המלך ויעסים עליהם ענש כסף, גם המריצם להשבע לו שנית להיות לו לעבדים נאמנים ולעבדו בכל לבבם ובכל נפשם —. 2) המלך יעקב בגבה לבבו וברום עיניו האמין כי רק בת מלך גדול מראשי מלכי הארץ יאתה להיות לקארל בנו לאשה, על כן שלח מלאכים אל מלך ספרד לדבר על לבו להתחתן בו ולתת את בתו לבנו יורש העצר לאשה. הדבר הזה הכעיס את יושבי ענגלאנד תמרורים, כי הם עמדו אז הכן לעשות מלחמה במלך ספרד, כי איבת עולם בין ענגלאנד ובין ספרד, גם לא אבו כי אחת מבנות הקאטהאלים תהי מלכה בארצם, ואף גם זאת כי בגלל אשר שם המלך את כל מעיניו להוציא את מזמתו זאת לאור, לא שעה אל פרידריך החמישי חתנו אחד מנשיאי הפראָטעסטאַנטים אשר גורש מארץ ממשלתו בתורת ידי הקאטהאלים, ולא עזר לו בחיל ועזוז להצילו מכף כל אויביו ולהשיבו אל כנו. והנה לאחרונה נעתר האפפסט גם מלך ספרד ושרי מלכותו להתחתן את המלך יעקב, וכל העם האמינו כי עוד מעט יצא הדבר הזה לאור באין שטן ומפריע. אז פתה ההערצאָג בוקינגהאַם רצוי נפש המלך את קארל לעשות מעשה תעתועים: להתחפש וללבוש בגדים אחרים גם לשנות את שמו ולנסוע לארץ ספרד אל היכל המלך להבהיל (איבערראַשען) את ארושתו פתאם. והמלך יעקב אשר בימי עלומיו עשה גם הוא כדבר הזה לארושתו הדאָנית התרצה אל מעשה תעתועים זה. ובכן נסע קארל ובוקינגהאם מתחפשים ומתנכרים ויבואו בשערי מאַדריד בירת מלך ספרד, ואיש לא ידע מי הם. אך כאשר נודע להמלך והשרים מי המה, נעשה להם כבוד גדול, וכל שרי המלך צהלו מאד לקראתם וישמחו בם, אפס כי ההערצאָג בוקינגהאַם הפוחז והנמהר הבאיש את ריחו בעיני שרי החצר, עד כי שנאוהו ויתקלסו בו, אז חרה בהם אף ההערצאָג ויקח את קארל בן המלך וישב

לענגלאנד

לענגלאנד וַיַּשְׁבֵּת את התתחתנות ההיא — . והמלך יעקב פָּנה אל מלך צרפת ויקח את הענריטה בתו לקארל בנו לאשה . 3) המלכה עליזאַבעט הגבילה מאד את משרת שרי הפאַרלאַמענט וַתְּמֶר להם חרות באֵיפת רָזון, אךְ גדֶל ממשלתה ותוקף הודָה גם דעתה וחכמתה להכנים הרבה אל בית אוצרה ולהוציא מעט, כִּסו באהבה גם על עלילותיה אשר עוללה למרות עיני כבוד השרים ההם. אפס כי באחוז המלך יעקב את דרכה גם הוא וַיְגַבֵּל יום יום את יכולת שרי הפאַרלאַמענט. ובשומו עוד גם מס כבד על כל מיני מרכולת הבאים אל ענגלאַנד והיוצאים ממנה, התקוממו לו השרים והעם וילינו עליו תלונה עזה. לשוא הפחיד אותם באימים, לשוא גרש פעם אַחר פעם את שרי הפאַרלאַמענט מבית המועצה, לשוא אסר את מטיפי העם בבית האסורים על אשר דברו עליו סרה, לשוא כל עמלו! כי בכל עת אשר התאספו שרי המלוכה בבית הפאַרלאַמענט, הוסיפו להתלונן עליו וירימו במקום קולם על דרכיו ועל מעלליו. אז העיר עליהם המלך כל חמתו, ובאש עֶברתו הרעים עליהם לאמר: „הלא עבדי אתם, ורק אנכי אנכי בטובי ובחסדי אאציל עליכם מהודי להיות שרים ושופטים בארץ, ומה יש לכם עוד צדקה ולזעוק עוד אל המלך? — ". על אֹדות הדברים הקשים האלה כתבו שרי בית המועצה התחתון דברי ריבות בספר להוכיח את צדקתם ולהודיע להמלך כי רק לשרי הפאַרלאַמענט המשפט להיות שופטים ומחוקקים בארץ, ורק בידם לשום מס על עם הארץ ובלעדם לא ירים המלך ידיו ורגליו בכל הדברים האלה, גם הוסיפו לכתוב בספר ההוא כי יש רשיון לשרי הפאַרלאַמענט לדבר דברים נגד רצון המלך וְלַמֶּלֶךְ אין כל רשיון לאסור אותם בבית האסורים על ככה — . ויהי כבוא הספר ההוא אל יד המלך, עלה עשן באפו ויקרע בידיו את הספר לשנים עשר קרעים ויגרש את השרים עזי הפנים מבית הפאַרלאַמענט, ואחדים מהם השליך גם אל בית הכלא על אשר נועזו לעולל בעפר את הוד הדר גאותו ועזו. אך בכל זאת לא יכול להשבית את שאון רוח העם ההולך וסוער עליו בלי הפוגה, ובשכבו עם אבותיו ובנו קאַרל הראשון ישב על כסאו, התגעשו העם ביתר עז עוד, כי המלך החדש הזה היה גבה עינים ורחב לבב יתר הרבה עוד מאביהו.

קארל הראשון ה"א שפ"ה—ת"ט 1625—1649

578 § כשבת המלך קאַרל הראשון על כסא המלוכה, היתה ראשית מעשהו להתקוטט עם שרי הפארלאמענט, ובחרות אפו בם הדיח אותם משאתם ויבחר אחרים תחתיהם, וכאשר לא עשו גם השרים החדשים את רצונו, הדיח גם אותם ויבחר לו שרים אחרים, וכל זה עשה במשך שתי שנים הראשונות למלכו. כי הוא תמך בידי הפראָטעסטאנטים האשכנזים גם עשה מלחמה במלך צרפת (בעצת השר הנמהר בוקינגהאַם) וידרוש מאת שרי הפארלאמענט כסף רב להוציא את המעשים הגדולים ההם לאור, אך השרים קפצו את ידיהם ולא נתנו לו את הכסף אשר הוא דורש מהם, גם לא נתנו אותו להעמים מס על המרכולות הבאות לענגלאנד והיוצאות ממנה, לבל יבלע בזה לסחר הארץ, ועל כן התעבר

בהם

בהם המלך ויסירם מלפניו וישם שרים אחרים תחתיהם . ויהי כאשר נִגַּף חֵיל המלך לפני גבורי הצרפתים במערכה בשדה בכל המלחמות הרבות אשר נלחמו אז , ודמי האנגלים ובני מְרוֹם עם הארץ נשפכו כמים תָּנָם , גם כבוד ענגלאנד היה לכלמה , או שפכו שרי הפארלאמענט החדש כמים עברתם על ההערצאָג בוקינגהאַם אשר מידו נהיתה כל הרעה הגדולה בענגלאַנד , ויפחידוהו בפחדי מות , והמלך אשר חפץ מאד ביקרו ואשר חתר בכל עז להציל את מחמד נפשו זה מכף אויביו , נעתר לשאלת הצדק (Potition of right) אשר שאלו ממנו שרי הפארלאמענט העליון והתחתון (ה'א שפ'ח 1628) להשיב להם את כבודם הראשון ואת הדר מִשְׂרָתָם , גם להיות להם רשיון לְדַבֵּר את כל אשר עם לבבם לטובת העם מבלי יָרֵא פן יכלאם המלך או יחרים את רכושם . ויתן להם המלך את שאלתם ויכתוב בספר ויחתום בטבעתו . ימים מעטים אחרי כן נרצח השר בוקינגהאַם (ה'א שפ'ט 1629) , והמלך הרים תחתיו ממפלגת הרוגנים (ווידערשטאַנדספאַרטיי , Opposition) את האיש ט ה אָ מ אַ ס ו ו ע נ ט ו ו אָ ר ט ה אחד השרים משרי הפארלאמענט , וישיתהו בין יועצי המלך , גם אָצל לו משרה ושלטון וירוממוהו לגרם מעלת גראַף סטראַפּפֿאָרד ולנציב מלך במדינות אירלאַנד , וילך במועצותיו וישאל את פיהו כאשר ישאל איש בדבר האלהים . השר העז הזה הרודף אחר הכבוד ואוהב בצע , חגר בעוז מתניו להוסיף עז ותעצומות לעזוז הוד המלוכה ולהרבות להמלך עָצמה וֶאֱיָל בְּלִי־מְצָרִים , ועל כן יעצהו לגרש את שרי הפארלאמענט מבית המועצה ולמלוך לבדו על כל הארץ , ויעש המלך כדבר השר הזה וַיִּרְדְּ לבדו בעם הארץ , ורק ממנו משפטו ושאתו יצא . ולמען מְצוֹא לכסף מוצא , הֶעמיס מס כבד על העם מבלי רְצוֹן ראשיהם ואציליהם , גם שָׂם מכס על הנרות , על היין על המלח ועל הבורית ועוד דברים רבים כאלה . ובראותו כי בכל אלה לא מלא עוד את אוצרו כסף , השיב אל כַּנָּם את המסים אשר הֶעמיסו המלכים הראשונים על העם ואשר כבר בטלו ונשכחו ברבות הימים , ואחד מהם הוא „מס האניות" . ואחרי עשותו כל אלה למורת רוח העם , הוסיף עוד להמרות רוחם בהוסיפו עוד אֹמץ להכנסיה ה א נ ג ל י ק א נ י ת וּבְרַכְּאוֹ תחת רגליו את כנסית ה פ ו ר י ט אַ נ י ם והפ ר ע ס ב י ט ע ר י א נ י ם , אשר דעותיהם על משפטי ממשלת העם (דעמאָקראַטישע גרונדזעטצע) הִכּוּ שרש בלבות יושבי הארץ , וימלא את ידי ל ו י ד הבישאָף מלאָנדאָן להוציא את הדבר הזה לאור , וירכיבהו עוד על במתי המשרה וישימהו לכהן ראש (ערצבישאָף) מקאַנטערבורי . והאיש הזה הֶחרה הֶחזיק לבַצע את מזמות המלך , ותהי ראשית מעשהו לחנך שנית את בית תפלת פאויל , להרבות את תפארת בתי התפלות בצלמי קדושי הנוצרים יצוקים מכסף וזהב , ולפאר אותם בכל פאר והדר ובכל עדי עדיים , אחרי כן הדף את כל מטיפי העם (פרעדיגער) ה פ ו ר י ט אַ נ י ם ממצבם , ויגרשם מנחלתם , וימלא את ידי הכהנים השופטים והרודים בעם ואת ידי יתר שופטי הארץ ליסר מוסר אכזרי את האנשים אשר ירהיבו בנפשם עז

לפצות

לפצות פה ולהתלונן על החֻקים והמשפטים החדשים ההם. בעת ההיא יצא הקצף על אחד הסופרים מכנסית הפוריטאנים ושמו פרין, וַיִּשָׁפט בְּמשפט נורא: להציבו על מצבת הקלון קבל עם (Prangerausstellung), לכרות את שתי אזניו, ולהצמית בבית האסורים את חייו כל ימי חלדו, וזאת היתה לו על דְבַר אשר כתב ספר גדול להוכיח בו את חטאת ההוללים ההולכים במָחול, המתחפשים במסֵכות (מאסקען) והמשחקים במשחק תעתועים לשַׂמח לב הרואים, וכל הדברים ההם עשו שרי החצר ונפשם חשקה בהם מאד בימים ההם —.

§ 379. עלילות לויד הכהן הראשי ודרכי משפטיו, עוררו רוגז בלבות אזרחי ענגלאנד בראותם כי מהם נשקפה הרעה על כל יושבי הארץ לחמוס מהם את חָפשם וחֵרותם בהליכות הדת ובהליכות המדינה, וירגזו ויתגעשו על המעשים ההם אשר לא יֵעָשׂו. ויאָהאַן האַמפדען גבר חכם בעוז וישר דרך, התקומם ביד רמה על מס האניות, וידבר לפני השופטים דברים נמרצים על אדות הדבר הזה, עד כי הכירו השופטים וידעו כי הוא הצדיק בריבו והמלך ושריו לא כן עשו —. מטיפי העם הפוריטאנים אשר הרסם הבישאָף לויד ממעמדם, הלכו בארץ לארכה ולרחבה וידברו ברגש באזני כל יושבי הארץ וַיַּרְאוּם לדעת כי מטרת הבישאָף הזה היא להשיב את הקאטהאָליציזמוס אל כבודה הראשון ולבנות לה בית נאמן בענגלאנד, ובדבריהם הנמרצים הפיצו זרע המשטמה על לבות עם הארץ לשטום את המלך ושריו ואת הכהנים הראשים וכל אנשי הרוח בעלי ברית הכנסיה האנגליקאנית. והמלך ראה כי סער גדול יֵעוֹר מכל אפסי ארץ ממשלתו ועל ראשו יחול, ובכל זאת לא שב מדרכו ולא נטה שעל אחד ממסלתו, ויצו על יושבי שאָטטלאנד במפגיע לקבל עליהם את עֹל דת הכנסיה האנגליקאנית ואת משטרי הכהנים הראשים לכל משפטיהם וחקותיהם. ויהי היום ואחד הכהנים מהכנסיה האנגליקאנית עבד את עבודת אלהיו בבית התפלה הגדול (דאָמקירכֿע) בעדינבורג כמשפטו, ויתגעשו כל הנועדים בבית התפלה ההוא, וקם שאון ורעש על דבר העבודה הנכריה ההיא אשר קראו אותה „עבודת הבעל", וכל העם קראו בקול גדול ובחֵמה שפוכה אחרי הכהן ההוא: „פאפיסט! יריב־משיח (אַנטיקריסט)! סקלוהו! סקלוהו"! וישליכו עליו כסאות ויגרשוהו מבית התפלה. אחרי כן קראו עצרה ויצומו ויתפללו ויחדשו את הברית הישנה אשר להם (בונד, Covenant) ואשר קבלוה עליהם ועל זרעם „ללחום את מלחמות דתם ולהצילה מהלמודים המתעים והמשחיתים אשר טפלו הפאַפיסטים על דת הנוצרית". ואז גרשו את כל הכהנים הראשים (בישאָפּע) מארצם וישיבו את כנסית הפרעסביטערים לאיתנה, גם חגרו את כלי מלחמתם להלחם במלך קארל צורר דתם ומבקש רעתם. כשמוע המלך את הדבר הרע הזה, עלה עשן באפו וישלח צבאות אנשי חיל לשאָטטלאַנד לעשות מלחמות ונקמות בהפושעים והמורדים ההם, אך צבאות המלך נִגפו לפני השאָטטלאַנדים מרי הנפש ועזי האמונה, אשר הלכו לשדה המלחמה בשירי זמרה ובתפלות דוד בן ישי וישליכו את נפשם מנגד על דתם ואמונתם. ואחרי אשר

הכו

הכו השאטטלאנדרים את חיל המלך בארצם, פרצו ויעברו גבול ויבואו בשערי ענגלאנד להלחם במלך בסערות חמה בארצו —. והמלך כראותו כי אזלה ידו ונשברה זרועו, לא מצא מפלט אחר לו כי אם לחדש את ימי הפארלאמענט כקדם (ה״א ת׳1640), ויאסף שרים רבים ונכבדים ויושיבם בבית הפארלאמענט, ויבקש מהם עזרה בצר להלצהו ממבוכתו ומצוקתו.

§ 380. הפארלאמענט הזה נודע הוא בספרי דברי הימים בשם: „פארלאמענט הארוך״, יען כי הוא קם והתעודד לארך ימים, והמלך לא עצר כח להדיחו משאתו כאשר עשה לשלשה הפארלאמענטים לפנים —. ראשי המדברים בהפארלאמענט הזה היו שרים גדולים ובעלי לשון למודים כמו השר הנודע האמפדען, האלליס, האסלעריג, קראמוועל ועוד רבים כמוהם, והם חגרו בעוז מתניהם להציב גבולות לממשלת המלך ולעוז יכלתו, לגדע את זרועות הכהנים הראשים (בישאפע), להשיב לאזרחי הארץ את חופשם ותרותם בעניני המדינה ובהליכות הדת והאמונה ולהקל מהם משא מס המלך והשרים. והנה המלך הזה אשר עד הימים ההם נתן כתף סוררת לשרי הפארלאמענט ויבז להם כעצב נבזה, נהפך בפעם הזאת לאיש אחר, ויכנע להשרים והיועצים אשר בהפארלאמענט החדש הזה, ויט לכל דבריהם אזן קשבת בצר לו, אך מרבית השרים ההם הקשו לשאול ממנו דברים רבים אשר לא יתכנו כי אם בארץ אשר ממשלתה ממשלת עם (רעפובליק) ותרועת מלך אין בה —. ועד מהרה הראו שרי הפארלאמענט את שנאתם העזה אל המלך ושריו, ויוכיחו לעין כל כי ריב עולם להם עם בית המלכות, וכל מזמתם לעשות את ענגלאנד לכנסיה חפשית —. כי תחת אשר דרש דרש מהם המלך לתמוך את ידו בכסף לבעבור תהי לאל ידו להכריע את יושבי שאטטלאנד המורדים, תחת זה כרתו עוד עמם ברית בסתר ויהיו בתומכי ידם ובסומכי נפשם להלחם במלך ובכל המחזיקים במעוזו, אחרי כן שמו עלילות דברים על הגראף סטראפפארד ידיד נפש המלך ויד ימינו, ועל הכהן הראשי לויד רע המלך ומהמל לבבו, וישיאו עליהם עון אשמה כי הם מתאמצים לשדוד מאזרחי ענגלאנד את חרותם וחופשם במשפטי המדינה ובהליכות הדת, ובני מות הם. לשוא הבטיח להם המלך למלאות את כל משאלותיהם אם אך ישיבו ידיהם מבלע ומהשחית את אוהביו הנאמנים ההם! לשוא הצדיק הגראף סטראפפארד את נפשו שבעה עשר יום וידבר דברי נגידים ברוח חכמה ובינה להוכיח את צדקתו ואת אמונתו לעיני השרים ההם! לשוא העיד עדים נאמנים כי ישר הוא בכל דרכיו וכל מעשהו באמונה! לשוא כל עמל נפשו! כי שרי הפארלאמענט התחתון הוציאו משפטם ושאתם ויחליטו כי הם יודעים אמונה אמן כי הוא תהר בכל עוז לחמוס מהעם את חופשם וחרותם ובן מות הוא, גם שרי הפארלאמענט העליון הוציאו עליו משפט מות, והמלך במרך לבבו לא המרה את דבריהם ויחתום גם הוא בטבעתו על כתב דת המות אשר כתבו השרים ההם על ידיד נפשו ומבחר

אוהביו

אוהביו ויועציו — . והגראף האומלל הזה בראותו כי גם המלך נתן ידו אל מרצחיו, קרא מנהמת לבו: אל תבטחו בנדיבים! כי בימינם אין תשועה! — ובלב שקט ומנוחת נפש עלה על במת הטבח, ולא סרה רוח בינתו ומנוחתו ממנו עד הרגע האחרון אשר גזר ההורג את ראשו בגרזן (ה"א ת"א 11 מאי 1641) — . והכהן הראשי לויד אסר בבית האסורים ויהי שם שלש שנים, ולתקופות השנים כרת גם ראשו מעליו בגרזן, וימת כמות מרצח לעיני השמש — . אחרי כן גרשו שרי הפארלאמענט את הכהנים מהיות שופטים בארץ גם בעניני הדת והאמונה, ואת הכהנים הראשים גרשו מהסתפח בנחלת המשרה בבית הפארלאמענט העליון, ומהיום ההוא והלאה נפלה כנסית הכהנים הראשים ולא יספה לקום — .

§ 581. אחרי הדברים האלה דגוה ותרעש ענגלאנד מהשמועה הרעה אשר שמעה כי הקאטהאלים אזרחי אירלאנד התנפלו על הפראטעסטאנטים הגרים בתוכם ורצחו בהם יותר מארבעים אלף איש . ושרי הפארלאמענט מצאו אז תואנה להתרות את אף העם על המלך וביתו ועל שריו ויועציו, באמרם כי מאת המלך ושריו היתה שומה לעשות את הרצח הנורא ההוא, ובדבר הזה הוכיחו כי ההולכים בתורת הפאפסט והבישאפים ובעצת שרי המלך התמכרו להרוג ולאבד ולהשמיד את כל הפראטעסטאנטים בגלל דתם ואמונתם,ושנאת שרי הפארלאמענט להמלך הלכה הלוך וגדול מיום ליום, ויפרצו גדר המלכות ויתערבו גם בהליכות המלוכה אשר אין לכל שר וסגן כל משפט וצדקה בהם בלתי אם אל המלך לבדו, ויאיצו במלך למלא את ידם לבחור שרי מלוכה ושרי צבאות, ובידם תהי המשרה על חיל הים וחיל היבשה . אז חרה בהם אף המלך עד להשחית, ויצו לאסור בבית האסרים חמשה שרים משרי הפארלאמענט עזי הפנים ומרי הנפש מכל יתר אחיהם, למען יראו רבים וייראו, אך מצותו לא קמה, כי השרים ההם נסו ומלטו, וביום השני התאספו כל ראשי העם וישיבום אל בית הפארלאמענט בקול תרועה ובקול ענות גבורה . כראות המלך כי מרדו בו השרים והעם, עזב בשצף קצף את היכלו וירם פעמיו לעיר יארק ויקרא לחרב לעשות מלחמה בהמורדים בו, והמלכה ברחה ותחש מפלט לה להאללאנד לבקש עזרה ממלכי איירופא לעזור לאישה המלך במלחמותיו; אך כל מלכי איירופא שלחו כבר את אנשי חילם אל שדה המערכה בימי מלחמת שלשים שנה, על כן לא יכלו לעזור להמלך הזה ברב או במעט . ובענגלאנד פרצה בין כה ובין כה מלחמה עזה בין אזרחיה על פי המלך קארל. אך יד המלך היתה אז על התחתונה גם בראשית המלחמה ויד הפארלאמענט על העליונה . כי מאוצר המלך תם הכסף, ולאנשי חילו חסר לחם וצדה, ואוצר הפארלאמענט היה מלא כסף על כל גדותיו, כי כל מס וכל מכס ותרומת הארץ היו בידם, גם כל עשירי העם ואפרתיהם התנדבו כסף רב מאד לאוצרם, כל משפחה ומשפחה הביאו בידם את כלי כספם הנמצאים בבתיהם ויתנום בידי שרי הפארלאמענט, הנשים פרקו את העגילים אשר באזניהן ואת הצמידים אשר על אצבעותיהן וכל

מלחמת אזרחים
ה"א ת"ב—ת"ו
1642—1646

עדין

עָדיו והֶליתן והביאון בטוב לבב אל השרים ההם, גם כל המסים אשר מאנו בני העם לתת אל המלך ולא שמעו בקול גערתו ובכל האיומים אשר הפיל עליהם על כבה, נתנו את כל המסים אל השרים ההם בנפש חפצה, אך בכל זאת הצליח חיל המלך הקטן, בהיותו מלֻמד מלחמה ויך את לחמיו אחור, וצבאות הפארלאמענט הרבים והעצומים עם הגראף עססעקס שר צבאם לא יכלו לעמוד לפני החיל ההוא. ובשתי מלחמות הראשונות התגבר רופרעכּט מפפאַלץ בן אחי קאַרל ושר צבאו על חיל הפארלאַמענט ויכם ויניסם מפניו. גם בשנה השנית להמלחמה ההיא נגפו צבאות הפאַרלאַמענט לפני חיל המלך, והשר הגבור והישר האַמפדען נפל גם הוא בעת ההיא, ויתאבלו עליו כל בני העם וכל יודעי שמו ויקרת ערכו. אז קם השר אָליווער קראָמוועל ויאסוף אליו אנשי חיל עזי אמונה ומקנאים קנאת התם הפראָטעסטאַנטית בכל נפשם ובכל מאודם, גם רוכבי סוסים ויודעי מלחמה, ויהי עליהם לשר צבא ונגיד מלחמה, וילך להלחם בחיל המלך, ומני אז והלאה אבד המלך את נצחו ועוזו וילך הלוך והסור עד כי תם כחו וסר צלו. במלחמה הראשונה אשר נלחם קראָמוועל בחיל המלך-על יד מאַרסטענמאָר (ה'א ת'ד בשלישי לחדש יולי 1644), נצחו צבאותיו את צבאות-חיל המלך, וגבורת רופרעכּט נִשְׁתָּה. מהיום ההוא יצא שם קראָמוועל בארץ לגבור מלחמה ורב פעלים ויתן חתיתו בלבות כל מתקוממיו, וקהל עדת הפוריטאַנים מצאו אז עת רצון לבער את משטרי ראשי הכהנים (בישאפּע) ואת כל משפטי דתם מקרב הארץ, ויתנו עז ותעצומות לתורת קאַלווין ולכל משפטיה וחקותיה, גם הקימו להם אנשי רוח תופשי הדת (Synod) אשר עיניהם תהיינה פקוחות על כל תהלוכות הדת ועל כל משטריה ומשפטיה, ומהרה קל באו בבתי התפלות ויסירו מהם כל צלם וכל דמות, כל סמל וכל תמונה, וישליכו את העֻגָבים ואת כל עדי עדיים התחצה, שברו את המצבות ואת החלונות המשוחים בששר. גם השביתו את כל החגים אשר יחוגו הקאַטהאָלים.

§ 582. אך עד מהרה פרץ ריב ומדון גם במחנה המנצחים, כי ראשי הגבורים ורבי הפעלים אשר במפלגת הפוריטאַנים, לא ישרה נפשם בסוד שרי הדת (סינאָד) אשר הקימו הפרעסביטערים, ויחפצו להיות בעלי בנסיה חפשית גם במשפטי הדת, איש איש מהם יעבוד את האלהים כפי אשר יורהו שכל וכפי תבונת רוחו והלך נפשו, ולא ילָחץ לעשות את החקים והגזרות אשר יטילו שרי הדת עליהם כפי העולה על רוחם. בעלי דת חפשית ההם נקובים בספרי דברי הימים בשם אינדעפענדענטים, וילחמו מלחמות גדולות עם הפרעסביטערים (ה'א ת'ה פּעברואר 1645) על אודות הדבר הזה. והם הֶערימו בנבליהם ויפתו את שרי הפארלאמענט העליון והתחתון לגזור על נפשם לבל יהי לכל חבריהם משרה אחרת זולתי המשרה אשר להם בהפּאַרלאַמענט, ועל פי הגזרה ההיא נלחצו שרי הצבא ופקידי החיל אשר הם מסוד שרי הפאַרלאַמענט לעזוב את משרתם ולנטוש את פקודתם ולשוב אל מקומם הראשון, והשר

פּאָהרפּאקס

פאהרפאקס
ה"א שע"א–תל"א
1611—1671.

פֶאֶהרפַאקס הֻקם עַל להיות שר צבא על כל אנשי המלחמה. השר הזה היה חֲכם לבב וגבור חיל ונפשו דבקה בנפש קראָמוועל וישאל בעצתו כאשר ישאל איש במשפט האורים, וקראָמוועל ראש האינדעפענדענטים החרה החזיק להקים את הגזרה ההיא אשר גזרו שרי הפארלאמענט על נפשם, וירם את פעמיו אל מחנה אנשי החיל לתת את פקודתו (קאָמאַנדאָ) ביד פֶאֶהרפַאקס, אך פֶאֶהרפַאקס הוכיח בדברים נמרצים לשרי הפארלאמענט כי בלעדי קראָמוועל לא ינצחו אנשי חילם את חיל המלך, כי רק לו זרוע עם גבורה במלחמה, רק בידו עוז להכות את אנשי מלחמתם חֵרם, ועל כן לא תחול עליו הגזרה ההיא, ולא ימוש את משרתו, ושרי הפארלאמענט הטו לדבריו אזן קשבת (ה"א ת"ה 14 יוני 1645), וישיבו את קראָמוועל על כנו, ויהי לו פי שנים ברוח הממשלה, כי היה שר צבא במלחמה גם שליט בבית הפארלאמענט —. אחרית הדבר היתה כי מלחמת האזרחים התלקחה עוד ביתר עז מבתחלה, ובמלחמה אשר נלחם קראָמוועל עם חיל המלך אצל נ אַ ז ע ב י, הכה את אנשי החיל מכה נצחת והמלך אבד נצחו ותוחלתו, וינס עם שארית חילו פליטי חרב לעיר אָקספָארד. אך בראותו כי קראָמוועל ופֶאֶהרפַאקס נסעים עם חילם הגדול לאָקספָארד לצור עליה עד רדתה ולתפוש אותו בכפם, גמר אמר לעשות דבר כאיש נואָש אשר באו מים עד נפשו, ויתחפש ולבש בגדי אחד המשרתים ויברח עם שני אנשים מאוהביו הנאמנים אל מחנה חיל שאָטטלאַנד החונים בגבול הצפוני, ונפשו קותה כי עוד לא כבתה בלבות בני ארצו ומולדתו אש האהבה והאמונה למלכם עד שביב האחרון, ובראותם אותו מֻרדף ושח לבב יחמלו עליו. אך לא כאשר קוה כן היתה! כי בני שאָטטלאַנד הקשיתו את לבבם לו, יען כי הם הטו אזנם תמיד אל דברי כהניהם עזי הנפש וערלי הלב הרחוקים מחמלה ולא ידעו רחם, ויהי בהסגיר המלך את נפשו בידם, ויתעמרו בו, וישימו עליו משמר, ויכבידו עליו ירם לשמוע את הדרשות הארוכות אשר דרשו כהניהם בבתי התפלות ואשר תכן דבריהם היה להוכיח ולהעריך את עונותיו ואת עונות אבותיו, ובראותם כי כל עמלם להביאו במסורת כנסית הפרעסביטערים נשאר מעל, עשו דבר בליעל אשר כל שומעו תצלנה שתי אזניו, כי מכרו אותו בכסף אל שרי הפאַרלאַמענט בלאָנדאָן, ויסגירו את מלכם בידי שונאיו ומנדיו ואנשי מלחמתו! ושרי הפארלאמענט ההם התעללו בו ויוליכוהו בשביה ויאסרוהו במבצר חזק עד אשר יוציאו משפטו ודינו — חרפת עולם היא לבני שאָטטלאַנד גם כלמת נצח לשרי ענגלאַנד! —.

§ 583. ובין כה וכה רבתה המריבה בין ה פ ר ע ס ב י ט ע ר י ם היושבים בשבת בית הפאַרלאַמענט, ובין ה א י נ ד ע פ ע נ ד ע נ ט י ם שרי החילים, אשר בידם יתר שאת ויתר עז על אנשי ריבם. קראָמוועל עמד לימין האינדעפענדענטים ויהי עליהם לסתרה, אך בערמתו ונבליו הרבים שם מסוה חסידות על פניו ויתראה כאוהב שלום ורודף שלום המתאמץ לעשות שלום בין בעלי הריב ההם. ובעת

אשר

אשר עשה קראָמוועל את מעשה תעתועיו ויתחסר ויתמם לעיני ראים כעושה שלום בין העצומים, בא אחד מפקידי החילים מבעלי ברית הפוריטאנים עם גדוד אנשי חיל ויקח את המלך מבית כִּלְאוֹ ויסגירהו אל ידי אנשי המלחמה אויביו ומבקשי רעתו, ועל פי קראָמוועל היתה שוּמָה לעשות כדבר הרע הזה. אחרי כן נסע פקיד החיל ההוא ללאָנדאָן הבירה (ה״א ת״ז יוני 1647) להבניע שם את שרי הפארלאמענט תחת ידי האינדעפענדענטים. ויהי הוא עושה הֵנה והנה והמלך נמלט אל אי וויט (ה״א ת״ח נאוועמבער 1648), והפרעסביטערים התאמצו בכל מאמצי כֹחָם לכרות עמו ברית שלום, אך הוא בטח בתשועת מלכים אחרים וַיִּשָּׁעֵן בעזרתם, ויפסח על שתי הסעיפים בדבר השלום ההוא, ובזה העביר עת רצון האחרונה אשר היתה לאל ידו להתרצות אל בני ענגלאנד ולשוב אל כסא מלכותו כבראשונה. ואז כלתה הרעה על המלך מאת קראָמוועל, וישלח דברו בסתר אל אנשי המלחמה לתפוש אותו בכף ולהביאו אל מבצר בודד על שפת הים. וכאשר עשו אנשי החיל את פקודתו, אז בא פ ר י ד ע שר החיל במצות קראָמוועל אל בית הפארלאמענט (ה״א ת״ח דעצעמבער 1648) ויסובבוהו בגדודי חיָליו ויגרש משם ביד חזקה שמנים ואחד איש ממפלגת הפרעסביטערים אשר ישבו בסוד יועצי הבית ההוא. אחרי המעשה הזה הנודע בשם טהרות „בית הפארלאמענט ביד פרידע״ (פרידעס רייניגונג, Purganz), שָׂם קראָמוועל את משכנו בהיכל המלך, כי אז היה הוא השליט לבדו בכל ענגלאַנד, והפארלאמענט מבעלי ברית האינדעפענדענטים היו בידו כחמר ביד היוצר. ועד מהרה קראו עצרה ויאספו שופטים ושרים רבים מאנשי שלומם ויביאו לפניהם את המלך מבית השבי, וישיאו עליו עונות חרב, ויאשימוהו על אשר שלף חרבו מתערה וילחם בהפארלאמענט. ארבע פעמים הובא „המלך קאַרל שטואַרט״ לפני השופטים לתת דין וחשבון על עלילותיו, ולאחרונה חרצו עליו השופטים משפט מות כבעל איש בוגד, רוצח ושונא ארץ מולדתו. שלשה ימים נתנו לו ארכה להתראות עם בניו ולברכם ולהתעתד למות. מקץ שלשת הימים הובל אל במת המטבח הערוכה לו לפני פתח היכלו הנקרא בשם ווייטעהאַל. הבָּמה ההיא היתה מְעֻלפת שחורים, ועליה נצבו שני הורגים (שארפריכטער) מתחפשים בבגדים משונים, והמלך הועלה על מרום הבמה לעיני העם הרב והעצום עד אין מספר אשר ראו את המראה הנורא הזה (ה״א ת״ט 30 יאנוואר 1649), ופתאֹם גזר ההורג את ראש המלך בגרזן. וכל העם התרישו ויתיצבו דוממים מרוב פחד לבבם, ורק אחרי אשר אחז ההורג בציצית ראש המלך ויניפהו ויראהו לעיני כל ויקרא: „זה הוא ראש הבוגד!״ אז פרצו אנחות ואנקות מלבות רבבות האנשים הנצבים שם, וירימו במרום קול נהי ובכי תמרורים.

b) אָליפער קראָמוועל (ה״א ת״ט — תי״ח 1649—1658).

§ 584. ויהי כשמוע יושבי שאָטלאַנד ואירלאַנד כי נרצח המלך, וירגזו ויתגעשו וקם שאון ורעש גדול על הרֶצח הנורא הזה. אנשי שאָטלאַנד מהרו

מהרה ויקראו אליהם את בן קארל הנרצח אשר ישב אז בהאללאנד וימליכוהו עליהם למלך (ה'א ת'י 1650) ויקראוהו בשם קארל השני, אפס כי בטרם שמו הנזר והעדות על ראשו, הטריצוהו לבוא אתם במסורת הברית (Covenant) ולהכנס בכנסיה הפרעסביטערית. גם בני אירלאנד נתנו הוד מלכות על קארל השני ויהגרו כלי מלחמתם להלחם באויביו. ובעת ההיא הפך קראמוועל משרש את כל הליכות המלוכה בענגלאנד, ועל מעי מפלתה כונן כנסיה חפשית וממשלת עם (רעפובליק). המשורר הנודע מילטאן בעל השירה הנשגבה הנודעת בשם „גן עדן האבוד“ (ראס פעלארענע פאראדיז) ואשר אבד אחרי כן את אור עיניו, היה שר ושופט בימים ההם על פי קראמוועל. ויהי כשמוע קראמוועל את עלילות שאטטלאנד ואירלאנד כי המליכו עליהם את קארל השני למלך, וינאץ בזעם אפו, ויאמר להכניעם או להשמידם, ויעל בתחלה להלחם באירלאנד, ויעבור בה בחרב ובדם ואש ותמרות עשן, וישם בה שמות בכל מדרך כף רגלו. ואחרי עזבו את הארץ ההיא וילך לעשות מלחמות ונקמות בשאטטלאנד, באו תחתיו שרי חילים אחרים משרי העם ויוסיפו להרוג ולהשמיד ולאבד את יושבי אירלאנד, עד כי לתקופת שלש שנים נהפכה הארץ הטובה ההיא למדבר שממה, ושארית בניה פליטי חרב ורעב היו כאילים לא מצאו מרעה ויתנודדו בעירום ובחוסר כל בארץ מכורותיהם, ומחשבת נקם, נקמת דמי אחיהם, כאש להבה עצורה בעצמותם —. וקראמוועל פרץ בשאטטלאנד להראותה את נחת זרועו בחרב שלופה ומלחמת תנופה. אך חיל שאטטלאנד הצליחו ויבצרו להם מקום תחנותם עד כי נבצרה מאת קראמוועל מזמה להרגיזם בחרבו הקשה, גם רעב גם חליים רעים היו במחנהו עד כי גמר אמר לעזוב את שאטטלאנד ולשוב לארצו. אפס כי מטיפי העם (פרעדיגער) אשר במחנה שאטטלאנד קנאו בשמחת חיי אנשי החיל ובשלות המלך קארל ושריו, ויפתו את שרי הצבא לצאת ממבצרם ולהתנפל בחרב על קראמוועל. והם נפתו לדברי הקנאים והמקנאים ההם ויעשו את עצתם ויהיו עדי אבד! כי בראות קראמוועל כי הם יצאו ממבצרם להלחם בו על מרומי שדה, הריע תרועה גדולה, ויקרא בעליצות נפשו: „סר צלם מעליהם! אלהים הסגירם בידנו ולחמנו הם“!. ובשלישי לחדש דעצעמבער (בשנת ה'א ת'י 1650) ביום הולדת את קראמוועל, התחוללה המלחמה הנודעת בשם מלחמת דונבאר. ובמלחמה ההיא היתה יד קראמוועל רוממה, ותבוסת חיל שאטטלאנד שלמה! וקראמוועל לכד אז את עיר עדינבורג, ומשם שטף ועבר והיה מטות כנפיו מלא רוחב שאטטלאנד, כי ה' אלהי הצבאות אשר הפרעסביטערים (אזרחי שאטטלאנד) כבדוהו רק בפיהם ובשפתם, בצום ותפלה ובחונף ורמיה, עמד לימין קראמוועל וגבוריו העריצים ויולך לימינם את הנצח והשלטון —. בעת ההיא התאושש קארל ויעש מעשה רב כאמיץ לב בגבורים, כי מהר ויפרוץ בענגלאנד עם אנשי חילו ויקרא לכל אוהבי הליכות המלוכה להתאסף תחת דגלו וללחום את מלחמותיו. אמנם רק מתי מספר נלוו אליו וקצור קצרה ידם להתגבר על משנאיהם הרבים

והעצומים מהם. ובמלחמה אשר התחוללה על יד וואָרצעסטער, נגפו חיל המלך לפני צבאות קראָמוועל, מרביהם נפלו לפי חרב ושאריהם מנוס נסו ולא הפנו. אז שָׂרַד קארל ויהי כצפור בודד על גג, וינס מענגלאנד למצוא מנוח לכף רגלו על אדמת נכר, ושרי הפארלאמענט הבטיחו הון עתק להאיש אשר יתפוש אותו בכף ויסגירהו בידם לעשות בו שפטים. אחרי תלאות וזועות אין מספר הגיע קארל מתחפש בבגדים לשערי ארץ צרפת ויתמלט בעזר שניו מבין שני אריות. ושר החילים מ.אָנק הכביד אכפו על יושבי שאָטטלאנד עד אשר התרפסו ויכָּנעו תחת ממשלת העם (רעפובליק) אשר כונן קראָמוועל בידו החזקה וזרועו הנטויה — . זולת המלחמות ההן נלחמו אז בני ענגלאנד גם בהאָללאַנד, ויוכיחו לעיני כל כי גם במלחמת הים גבורים משכילים הם כבמלחמת היבשה, כי בעת ההיא התנוססו בהאָללאנד שני גבורים גדולים, שֵׁם האחד טראָמפ ושם השני דעריוטער, אשר להם זרוע עם גבורה במלחמות הים, ואשר תגרו כל כחם וגבורתם להלחם בענגלאנד, ובכל זאת המה כרעו לאחרונה ונפלו לפני האדמיראל האַנגלי בלאַקע איש חיל מאוהבי ממשלת העם והולך מישרים, ולפני שר הצבא מאָנק גבור ענגלאַנד. ואחרית המלחמה ההיא היתה כי ההאָללאַנדים נלחצו לכרות ברית שלום עם ענגלאנד ולהרבות מאד במחיר השלום ההוא (ה׳א ת׳י׳א אָקטאָבער 1651), גם נלחצו לקבל עליהם את החֻקים הקשים אשר נתן קראָמוועל בהליכות המסחור (נאַפיגאַטיאָנסאקט) אשר על פיהם הורם המסחור בענגלאנד יתר הרבה מבראשונה עד כי היתה ראשית סחר איירופא, ואליה נהרו כל הסוחרים מאפסי ארץ ואיים רחוקים.

§ 585. במשך הימים ההם התעוררה מריבה בין קראָמוועל ובין שרי הפארלאמענט התחתון, ויחר אף קראָמוועל בהפארלאמענט ההוא ויאמר לשפוך עליו חמה אפו ולהשביתו מקרב ענגלאַנד. ויהי היום בהתאסף שרי הפארלאמענט להמתיק סוד, צוה קראָמוועל לגדודיו אנשי המלחמה לָסֹב את בית הפארלאמענט ולהקיפו, והוא בא בתוך הבית ויתרף וינדף את השרים ההם וישלך עליהם שקוצים, ואחרי כן צוה לאנשי חילו לבוא גם הם בתוך הבית, ואז גרש את כל שרי הפארלאמענט בעזרת אנשי חיל ההם (ה׳א ת׳י׳ג אפריל 1653), ובגרשו אותם קרא אל האחד; „סור, סור מזה איש שכור“!, ואל השני: „צא, צא זקן מנאף“!, ואל השלישי: „לך לתרפות אתה המחרף אלהים חיים“!. וכן קרא לכל אחד מהם ויריע עליהם כבעל הוללים ובזויי עם וזלות בני האדם. אחרי כן מִלא את ידי שריו ויועציו לבחור פארלאמענט חדש אשר בעליו יהיו אנשי אמת, יראי ה׳ וחסידים. אז אספו בני ענלאנד, שאָטטלאַנד ואירלאַנד את כל האנשים הישרים אשר בהם, ומהם נבחרו לשרי הפארלאמענט על פי קראָמוועל. הפארלאמענט ההוא נקרא בארח שחוק וקלסה בשם „באַרעבאָנע“ (טאָטענקנאָכען פארלאמענט) על שם אחד מבני חברתו סוחר עורות (לעדערהאָנדלער) אשר שמו ידידיה כאַרעבאַנע —. מרבית השרים ההם כִּנו את שמותיהם כשמות הנזכרים בספרי

הקֹדש (כמו חבקוק, יחזקאל ודומיהם), ובזה הודיעו לכל תכונתם והלך נפשם ומגמת פניהם בכל מעשיהם. בני העם התלוננו וירננו על השרים ההם; גם קראָמוועל ראה כי נכזבה תוחלתו ואין לאל ידו להוציא על ידיהם את מזמות לבבו, ובראותו עוד כי מתאמצים הם לתת חקים ומשפטים אשר אחריתם רעה להפוך את סדרי הממשלה ומשטריה, לקח לו לכסות עינים את תלונות העם על השרים ההם (ה׳א תי״ג דעצעמבער 1653), ובחזקת ידי אנשי החיל גרש אותם מהסתפחת בבית הפארלאמענט. אחרי כן עשה הגענעראל לאמבערט חקים חדשים בארץ, ועל פיהם ישבו ארבע מאות איש בבית הפארלאמענט ובידם המשרה לתת חקים ומשפטים לעם הארץ כיד חכמתם ובינתם (דיא געזעטצגעבענדע מאכט), וקראָמוועל הֻקם עָל להיות לאָרד־פראָטעקטאָר ובידו העוז והשלטון להוציא בכחו וגבורתו את החקים ואת המשפטים ההם לאור (דיא אויסאיבענדע געוואַלט), גם היה רב ושליט העליון על צבאות חיל היבשה וחיל הים — ; והנה כל הימים אשר שלט קראָמוועל בענגלאַנד בתור לאָרד פראָטעקטאָר, עשה משפט וצדקה בארץ, ויעש לו שם בגוים. סגלת המשרה אשר הֻטבעה בנפשו ועוזו וידו החזקה, נתנו חתיתו ויראת כבודו על פני מלכי ארץ ורוזנים בארצות אחרות, ותום דרכו בהליכות ביתו ודרכי חייו כאחד האזרחים, מצאו חן בעיני בני עמו אזרחי ענגלאַנד, ויאמינו בו ויבטחו כי כל מעשהו באמונה לטובת עמו וצאן מרעיתו. אמנם כרוב חכמתו בהנהגת המדינה, כן רבו מקנאיו ומשנאיו, וכאשר הרבה למלאות את כל אשר נֻטלה עליו משמרת פקודתו כנאמן רוח וישר באדם, כן הרבו שוטניו להרעימו ולהעציב את רוחו. השוטנים ההם היו ממפלגת אוהבי ממשלת העם (רעפובליקאנער) גם ממפלגת אוהבי הליכות מלך (Royalisten). והם מררו את שארית שנות חייו וטפחות ימיו, ולא הניחוהו לאכול בטובה, ולחוש את נֹעם המנוחה במשרתו הרוממה אשר קנה בחכמתו ובגבורתו ובהשליך נפשו מנגד פעמים אין מספר. עֲנָנָה חשֵׁכה שָׁכנה תמיד על פניו הנזעמים, לילה ויום פחד לבו מפני צורריו הרבים והעצומים הארבים לדמו, וילך קודר ושחוח, סר וזעף בלחץ יגונו ועצבונו עד יום מותו, וימת ביום אשר נולד בו (ה׳א תי״ח 3 סעפטעמבער 1658) יום אשר בו הצליח תמיד בכל מלחמותיו ובכל עלילותיו — .

§ 586. בימי קראָמוועל נגה אור על פליטת יהודה גלות ספרד אשר בהאָללאַנד, כי בימיו ועל ידו פתוח נִפתחו לפניהם שערי ארץ ענגלאנד לשבת בתוכה ולהאחז בה אחרי אשר לא דרכה בה כף רגל איש יהודי כארבע מאות שנה. כי היהודים אשר נמלטו מחרב רעה, חרב האינקוויזיציאָן הארורה, באו מפאָרטוגאַל ומספרד ארצה האָללאַנד וישבו בה, ומרביתם בחרו באמשטרדם ואוָּה למושב למו, ויצליחו גם עשו פרי, ויהיו עשירים וסוחרים נכבדים ולא חסר להם מאומה רק כי ינתן להם רשיון לָגור בענגלאנד סחר נוים. אך לא האמינו ולא קוו כי תבוא שאלתם, יען כי שרי הפאַרלאַמענט נתנו דת להגיד דגל איש יהודי מגבול

מגבול הארץ ההיא ולבלתי קְרוב אליה כל הימים, ומי יפיר את הדת ההיא? המלך לבדו אין בו כח לעשות כדבר הזה מבלי רצון העם, והעם אשר איבת עולם להם על היהודים, לא אָבו לפקוח עין ולהתבונן כי על פי היהודים פרוח תפרח ארץ מולדתם בהיות לאֵל ידם לְפַתֵּחַ רוח חדשה בסחר הארץ ההיא ולהרים קרנו בכבוד — . והנה פתאם פָּתח מרד ענגלאַנד לפני היהודים פֶּתח תקוה וַיקוו כי קרובה שאלתם לבוא והצלחתם להגלות . כי קראָמוועל הנגיד ומצוה הוא גבר חכם בעוז אשר לא יבצר ממנו מזמה ולא יחדל מעשות כל דבר אשר ממנו תצמח טובה לארץ ענגלאַנד, והוא האיש אשר באונו ורצונו ישים דת הפארלאמענט לאין, ועצת חכמתו ישלים. ואליו פנו היהודים הפאָרטוגיזים והספרדים היושבים באמשטרדם ויגישו לפניו את דברי שאֵלתם על ידי מלאכיו אשר היו באמשטרדם ואשר דָבקה נפשם בהם בגלל חכמתם, ישרם ועשרם. ולא אֵחר קראָמוועל להשיב להם אמרים כי דבריהם ישרו בעיניו ויבקשם לשלוח אליו איש אחד מקציהם למלאות את ידו להוציא את הדבר הגדול הזה לאור . ויבחרו יהודי אמשטרדם בהרב החכם הגדול ר׳ מנשה בן ישראל, וישלחו אותו לחצר קראָמוועל . והאיש ר׳ מנשה ההוא, היה מיליוי עיר ליסאַבאָן בירת פאָרטוגאַל בן איש ישראל אשר שופטי האינקוויזיציאָן שמו בו עינם הרעה לרעה, ענוהו בכבלי ברזל, צמתו בבור צלמות חייו ויציקוהו בכל מצוקות מות על אשר שב להחזיק בתורת היהודים אחרי אשר המירה בחזקת ידי עריצים בדת נצרת . ואחרי כלותם בו כל חצי רצח, אחרי שדדם כספו וזהבו, הונו ורכושו וכל אשר לו, הצליח להמלט מידם, ותהי לו נפשו לשלל, ויברח מארץ התפאה ההיא, ויבוא לעיר אמשטרדם וישב בה. והוא חנך את מנשה בנו ויגדלהו על ברכי שלומי אמוני ישראל, וילמדהו תורת ויראת ה׳. גם לשונות שונות ודרך תבונות למדהו, ולשמחת לבבו ראה כי עלה הנער בתורה וחכמה על כל הנערים אשר כגילו, וילך הלוך וגדול עד כי היה דגול מרבבה, וה׳ נתן לו לשון למודים ושפת נאמנים להטיף לבני עמו ולדבר נגידים בתוך קהל ועדה, ולא חכמי היהודים לבדם, כי גם חכמי הנוצרים נתנו לו כבוד והדר ויגדלו שמו, ותהלתו בקצוי ארץ הגידו, ומהם היה החכם דיאָניזיוס פֿאסיוס, הוגאָ גראָטיוס, שמואל באַשאַרט, קאַספּאַר באַרלעאוס, הועסיוס, פאָקאָק ועוד חכמים רבים וגדולים. ידי הרב הזה רב לו בשפת עברית, בלשון ספרדית, פאָרטוגיזית ורומית, ועטו עט סופר מהיר בלשונות ההן, ויחבר ספרים רבים מלאים תורה וחכמה, גם היה רופא מהלל, אך לא הביא לחמו מחכמת הרפואה, כי היה רופא חנם, וחית ידו מצא בבית דפוסו, כי היה לו בית דפוס משבח ומפאר אשר יצאו ממנו ספרים רבים יקירי ערך. ואת האיש הגדול הזה שלחו יהודי אמשטרדם אל קראָמוועל, ויהי בבואו אל היכלו, מצא חן בעיניו, ויט אזנו אל דבריו ויבטיחהו לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר ימלא את שאלת היהודים, ור׳ מנשה הדפיס אז ספר גלוי לכל יושבי ענגלאַנד להוכיח ולשדוך לפניהם את הטובות אשר תבאנה לארצם לרגלי היהודים. כי הענגלאנדים

הלינו וירגנו ויתקצפו בשמעם את שיבת היהודים לענגלאנד, ובדברי הספר ההוא השבית את שאונם ותרונם. וקראָמוועל קרא עצרה בארבעה עשר לחדש רעצעמבער (ה״א תט״ו 1655), ויאסוף אספה להמתיק סוד ולהתיעץ על אדות הדבר הזה. באספה ההיא ישבו שני אנשים חכמים יודעי דת ודין (יוריסטען), שבעה אזרחים וארבעה עשר כהנים (נוצרים). לראשונה שאל קראָמוועל את פיהם: „אם יתכן הדבר כי ישובו היהודים לענגלאנד לגור בה ולסחור אותה?, „יתכן הדבר„, ענו שני החכמים היודעים דת ודין, גם האזרחים לא מצאו דבר אשר יעמוד לשטנה בדרך הזה, והכהנים החרישו ולא דברו דבר. אחרי כן שאל קראָמוועל את פיהם: על אדות האופנים אשר על פיהם ינתן רשיון ליהודים לשבת בענגלאַנד. והנה על דבר השאלה הזאת נפלגו הדעות: הכהנים דברו דבריהם ארבעה עשר יום, ויטילו על היהודים מסים כבדים, ויאמרו להעמיס עליהם תנאים רעים ואופנים עזים וקשים בעד הרשיון הזה, אך נפש קראָמוועל קצה בלהגם הרב ודברי זדונם ומחשבות אונם, ויחר אפו בם וישלחם מעל פניו, ואחרי כן הוציא דבר שלטון מלפניו לפתוח את שערי ארץ ענגלאַנד לפני היהודים להאחז בה. ומני אז והלאה עלה אור חדש על היהודים, כי נהרו אל ארץ ברוכה ההיא קהל גדול מאמשטרדם ומיתר ערי האָללאנד, ובמשך שמנה שנים היה מספרם רב ועצום עד כי בימי המלך קאַרל השני בנו להם בית תפלה גדול ורחב ידים בעיר לאָנדאָן (ה״א תכ״ג 1663). וזולת הספרדים והפארטוגיזים, נהרו עוד יהודים רבים גם מארץ אשכנז ועוד רבים מהם מארץ פאָלען אל לאָנדאָן הבירה וישבו בה, ויבדלו מקהל אחיהם הספרדים, ויכתנו להם קהלה חדשה הנקובה בשם קהלת אשכנז. ושתי הקהלות יחד בנו להם בתים ויקנו נכסים ואין מתקומם נגדם, ואף אויביהם לא ערבו את לבם להאשימם בתואנות שוא, כי נשמרו מכל עול וחמס, את כספם לא נתנו בנשך, ואחרי הבצע לא הלך לבם. אך במלאכת ידים ועבודות הנותנות כבוד לבעליהן החיו את נפשם, ובכל חכמה ודעת הרבו לדרוש ויהיו לשם ולתהלה בארץ. ובימינו אלה בחסד עליון עם ישראל שוקט ובוטח בממלכה הזאת, ולכל כהונה ומשמרת יקרבו ככל גויי הארץ, ואף בבית הפאַרלאַמענט ישבו למשפט.

§ 587. אחרי מות קראָמוועל ירש ריכאַרד קראָמוועל בנו את ממשלתו, אך הוא היה רפה ידים ולא עצר כח לאחוז ברסן הממשלה כאביהו גבור החיל. ולא ארכו הימים ויריבו שלשה האיתנים מוסדות ארץ ענגלאנד איש באחיו, הלא הם ריכאַרד קראָמוועל, שרי אנשי החיל, ושרי הפאַרלאַמענט. אחרית הריב ההוא היתה כי שרי אנשי החיל ובראשם לאַמבערט ועוד שרים גדולים כמוהו, גברו על אנשי ריבם, ובעוצם ידם גרשו את שרי הפאַרלאַמענט מבית המועצה (ה״א תי״ט אפריל 1659), וריכאַרד קראָמוועל בא בין המצָרים ויעזב את הוד משרתו וממשלתו וינס מארצו למצוא מנוח לכף רגלו על אדמת נכר. אך גם שרי הפאַרלאַמענט החדש אשר הקימו שרי אנשי החיל, לא האריכו

ימים

ימים על ממשלתם, כי נחרו בהם שרי החילים ויגרשום, ותחתיהם הקימו שרים חדשים הנקובים בשם „חברת מגני ארץ", ולאַמבערט היה המנצח עליהם. והנה בימי מבוכה ומריבה ההם אשר נלחמו שרי העם על דבר הנהגת המדינה ומשטרי הממשלה, נפקחו מעט מעט עיני רבים מעם הארץ גם מהשרים הגדולים לראות כי רק במלוך מלך יכונו סדרים ישרים בארץ, וחקי חיים ומשפטים צדיקים יתעודדו לאֹרך ימים — . להוציא את הדבר הגדול הזה לאור, כרת השר מאָנק ברית בסתר עם קאַרל שטוארט אשר ישב אז בנידרלאַנד, ויתן לו הוד מלכות, אך מעיני כל השרים הסתיר את מעשהו, ואת מערכי לבבו הצפין עמוק עמוק בחֻבּו. על פי תחבולות השר הזה אֻסר לאַמבערט בבית האסורים, גורשו השרים הנקובים בשם חברת מגני ארץ, ושרים חדשים הֻקמו לשֶׁבת בבית הפארלאַמענט. השרים החדשים ההם היו מַרביתם אנשי לבב אשר נִכספו וַיִנָהו אחר מלוכת מלך (Royalisten), ועל ידיהם השיב מאָנק את משפחת בית שטוארט לכבודה הראשון, ויושב את קאַרל השני על כסא מלוכת ענגלאנד בחפזון גדול בטרם התנה עִמו לבל יכביד ידו על עם הארץ וִיהִי כאב לבני ענגלאנד, וקארל לא הבטיח לבני העם לפני בואו בשערי לאָנדאָן כי אם לסלוח לכל האנשים אשר חטאו לאביו ולו (Amnestie), ולתת לכל איש ללכת בדתו ואמונתו מבלי מפריע (ה"א ת"כ 29 מאי 1660). ויהי בנסוע המלך החדש בלאָנדאָן הבירה, הֵריעו כל העם לקראתו תרועת מלך ויקבלוהו באהבה ובצהלה וששון. אך המלך החדש הזה לא שמר גם את שתי ההבטחות אשר הבטיח ליושבי ענגלאנד בבואו בשערי לאנדאן. כי בשבתו על כסא המלוכה פקד עון כל האנשים אשר הרצו משפט מות על אביו קאַרל הראשון, וירשיעם כמרצחי מלך (קאֶניגסמאֶרדער), ועשרה אנשים מהם הכריע לטבח על במת מטבח לכפר בדמיהם את דמי אביו. והאנשים ההם היו מבעלי כנסית הפוריטאַנים, וילכו במנוחת לבב אל מקום ההרגה, וכגבורים משכילים צעדו לקראת המות, ועד רגע האחרון לא הפילו אור פניהם. אחרי כן הֻשלך קראָמוועל מקברו כנצר נתעב בידי אוהבו קאַרל השני ועל פי מצותו, ויוקיעו אותו על עץ לעיני כל העם בגלל אשר רדף בחייו את קארל הראשון עד בור שחת. כנסית ראשי הכהנים (בישאָפליכעקירכע) הושבה אל כַּנָה ואל כבודה הראשון, וכהני הפרעסביטעריאנים נדחו שנית ממצבם ונהרסו ממעמדם על פי המלך החדש הזה.

c) שני מלכי בית שטוארט האחרונים (קאַרל השני ה"א ת"כ—תמ"ה 1660—1685 ויעקב השני ה"א תמ"ה—תמ"ח 1685—1688).

§ 88. קאַרל השני היה קל דעת, פוחֵז וְנָבוּב, רודף תענוגות בשרים ושעשועי חמדות התבל, ורעות רבות מצאו בימיו את יושבי ענגלאנד. אחרית אביו הנוראה והאיומה, גם התלאות הרבות והעצומות אשר השתרגו עלו גם על צוארו בטרם ישב על כסא המלוכה, לא פקחו את עיניו להשתמר מעונותיו, ולא

היו

הי: לו למוסר תוכחה לעזוב את משובתו וללכת במעגלי צדק וארחות יושר. בימי רעה ההם אשר חליים רעים ונאמנים דבקו ביושבי ענגלאנד ואש מתלקחת פרצה בשערי לאנדאן הבירה ותאכל חצי העיר, ישב המלך ספון בהיכל חמדתו וישמח אלי גיל ויתענג על משתה שמנים ועל להקת שרים ונוגנים עם הפרתמים ושרי חצרו, ולא שת לבו אל הרעה הגדולה המתחוללת על יושבי הארץ, ועל שבר ושבר בת עמו. את הונו ורכושו פזר על שעשועי החיים ועל תעתועי תאות נפשו, גם לוה עוד כסף רב ממלכים אחרים ויעמים עליו חובות רבות ועצומות, ואז פנה אל שרי הפארלאמענט להמציא לו לכסף מוצא ולהזיל לו די זהב למלאות את אוצרו אשר הורק ולשלם לנושיו הרבים והעצומים. אך השרים ההם לא מלאו את משאלות לבבו, כי חסה עינם על עם הארץ להטיל עליהם מס כבד מנשוא ולהפשיט עורם מעליהם למלאות את תאות נפש המלך והבלי תענוגות בשרו —. אז התמכר המלך לעשות מעשים אשר לא יעשו, וימכור בבסף את כבוד ענגלאנד ואת חסנה ויקרה אל לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת, וגם את דתו ואמונתו מכר בעד בצע כסף. כי בימים ההם נחשבו בארץ צרפת האנשים אשר המירו את דת הפראטעסטאנטית בדת הקאטהאלית, לאנשי לב ומשכילים היודעים ערוך את ההשכלה ואת הליכות החלד. והמלך קארל נתן להרעה ההיא מהלכים גם בענגלאנד במחיר הכסף אשר נתן לו לודוויג מלך צרפת בגלל הדבר הזה. ההערצאג מיארק, אחי המלך, עזב את דתו ויבוא במסורת דת הקאטהאלים הרומאים לעיני כל העם, וגם קארל היה קאטאליק בקרב לבבו, אף כי התחפש לעיני הרואים כמחזיק בדת הכנסיה האנגליקאנית. אך כאשר הוסיף קארל וכל בית שטוארט לתת ידם אל הקאטאליציזמוס, כן הוסיפו יושבי ענגלאנד להחזיק בדת אבותיהם, להגדילה ולהאדירה. על בעלי דת הקאטהאלית השיאו עון אשמה כי הם הבעירו את הבערה בלאנדאן הבירה, ויציבו מצבת אבן על גפי מרומי קרת להיות מזכרת עולם אל התועבה הגדולה אשר עשו בזדון לבבם. ושרי הפארלאמענט חגרו בעוז כתניהם ולא נחו ולא שקטו עד אשר הוציאו לאור משפטם לבל יקרב איש קאטהאלי אל אחת הכהונות, לא ישב בסוד הפארלאמענט ולא תהיה לו כל פקודה ומשרה, ורק להמחזיקים בדת הכנסיה האנגליקאנית והפראטעסטאנטית יש צדקה להיות שרים בבית המועצה, שרי החילים ושרי המדינות, וכל פקודות הארץ רק בידם תהיינה —. והנה כל הימים אשר התנוסס הסופר המפאר קלארענדאן בראש שרי המשנים (מיניסטעריום), הציב עוד המלך גבולות לתאות נפשו ולא התמכר לשרירות לבו ועריצות רוחו לעיני השמש, אך אחרי אשר נבאש השר החכם ההוא בעיני המלך ויגרשהו לעת זקנתו להתנודד על משענתו בארצות נכריות לבקש מנוח לנפשו העיפה (ה'א תכ"ט 1669), הסיר קארל את מסוה הבושת מעל פניו ויעש כל עול וחמס, עשק משפט וגזל יושר באין מעצור. ושרי המשנים אשר בחר בהם המלך, הוסיפו עוד סרה, וחמס ידיהם בארץ פלסו. השרים ההם היו חמשה אנשים ושמותיהם:

קליפפארה, אסליי, בוקינגהאם, ארלינגטאן ולוידערדאלע, ובני ענגלאנד קראו להם על פי ראשי תיבות שמותיהם בשם קַאבאַל — מיניסטעריום, והם מלאו את כל משאלות לב המלך, נתנו את מאוייו והפיקו את זְמָמו, וירעצו וירוצצו עם הארץ, שוחד, כֹּפֶר וכל בצע מעשקות לא נחשבו אז לחרפה וקלסה, יען כי גם המלך בכבודו והודו לקח שֹׁחַד מידי לודוויג הארבעה עשר שנה בשנה לעזור לו במלחמותיו אשר נלחם בבני האָללאַנד. אך כאשר עלתה רעת קארל עד מְרום קִצָּה, אז נלאו עוד שרי הפארלאמענט נְשׂוא, ויריבו אתו בחזקה, וכאשר הוסיף הוא לתת אומץ לכסא מלכותו ולשלוט שלטת בלי־מצרים, כן הוסיפו הם להגביל את ממשלתו בכל מאמצי כחם ולתת עוז ותעצומות למשפטי העם ולדתם ואמתתם ויהי כי יראו פן תכרע דת כנסית האַנגליקאנית ותמוט במלוך איש קאַטהאָלי בארצם, ויאיצו במלך לגרש את ההערצאָג מיאָרק המחזיק בדת הקאטהאלית לבל יהי לו חלק ונחלה בכסא המלוכה אחריו. והמלך ראה כי בעת ההיא אזלה ידו להתקומם להם, על כן בטל רצונו מפני רצונם וַיְּלַחֵץ לשלח את אחיו (ההערצאג מיאָרק) מעל פניו אל ארץ אחרת עד יעבור הוות —. אחרי כן הסיר את שרי משנים ההם מפקדתם ויבחר אחרים תחתיהם ובראשם את השר שאַפּטעסבורי, גבר חֲכַם לבב וכביר כֹּחַ אשר היה עוזר ומושיע לבני העם, והוא הוציא לאור (בשנת ה'א תל"ט 1679) חק יקר (האַבעאַס־קאָרפוס־אַקט) אשר על פיהו ישכון כל אורח בענגלאַנד בֶּטַח ושאנן מפחד כל איש עריץ ואיש זרוע. על פיו לא יובא כל איש אל בית הַכֶּלֶא בטרם יודיעו השופטים בספר גלוי למה זה ועל מה זה יִכָּלֵא, ולא יעברו עליו שלשה ימים עד אשר יֻצג לפני כסא המשפט. ובימים ההם אשר רבו שרי הפּאַרלאַמענט עם המלך, נחלק העם לשתי פלגות בהליכות המדינה בענגלאַנד: הפלגה האחת הָחזיקה במָעוז המלך להיות בתומכי ידו ולסעוד כסאו בכל עוז ותעצומות, ונקראה בשם „מפלגת המלך" (Tories), והפלגה השניה חגרה בעוז מתניה לעמוד לימין אזרחי הארץ ובני העם, ללחום את מלחמותיהם לבל תגע יד המלך בחֵרותם ומשפטי הדרור אשר יֵאותו להם, ונקראה בשם „מפלגת העם" (Whigs), ועד היום נמצאות שתי הפלגות ההן בענגלאַנד: מפלגת העם יחשבו את המלך בתוֹר בעל בריתם אשר נטל עליו לנהותם בשבט מישור ומטה נֹעַם תחת הוד מלכות אשר נתנו עליו, ואם יהין להמיר את שבט המישור לשבט ברזל ומטה הנֹעם במטה חובלים לערוץ הארץ, אז לא יאשם העם אם יתקוממו לו בזרוע חשופה עד שובו מדרכו — ומפלגת המלך יקדישו את מלכם ויעריצוהו, בהחליטם כי עֻזו וְהודו מיד האלהים ולא מיד העם הם לו, ועל העם החובה לשמוע בקולו ולהקשיב לכל מצותיו מבלי חֲקור וּדְרוֹשׁ —. שנים אחרות לפני מות קארל השני, רָמָה יד מפלגת המלך במָצאם אז תואנה להשמיד את ראשי מפלגת העם, כי בני בליעל אחדים קשרו אז קשר על המלך ועל אָחיו לשלוח בם יד, ומפלגת המלך השיאו עָוֹן אשמה ההיא על ראשי השרים ממפלגת העם,

על

על לאָרד רוסעל ואַלגערנאָן סידניי , שני שרים יקרים ונכבדים מראשי העם , אשר הומתו ביד הורג על בָּמַת מִטְבֵּחַ , ועל השר שאַפְטעסבורי אשר ברח להולאנד , וההערצאָג מיאָרק , אֲחִי המלך , הושב לכבודו הראשון ולמשמרת פקודותיו , ואחרי שנים אחדות מת קאַרל השני (ה'א תמ'ה 1685) ולא השאיר אחריו זרע אמת אשר להם משפט המלוכה לשֶׁבֶת על כסאו אחריו , ועל כן ישב ההערצאָג מיארק אחי המלך על כסא המלוכה וַיִּקָּרֵא בשם יעקב השני .

יעקב השני
ה'א תמ'ה–תמ'ח
1685—1688.

§ 589. ויהי כשבת יעקב השני שבועות אחדים על כסא מלכותו , קם מאָנמוטה בן קאַרל ויתחזק להרים העטרה מראש דודו המלך בעזרת מפלגת העם (Whigs) אשר מלאו אחריו ויתנדבו ללחום לו . אך עמלם נשאר מעל ופעלם מאפע , כי יד המלך יעקב רמה על הקושרים ההם , ומאָנמוטה הומת על במת מטבח , ולבל יעוז עוד אנוש להתקומם לו , עשה שפטים נוראים באכזריות חמה בכל האנשים אשר משכו עליהם קו חָשֶׁד כי גם ידם היתה בקושרים ההם , ועל פי מצותו עבר יעפעריעס רב הטבחים בכל ערי המדינות וקרדומו בידו לכרות את ראשי עם הארץ אשר נטו אחרי עוזרי מאָנמוטה . האכזריות ההיא העירה חמת בני העם על המלך ותקע נפשם ממנו ויהיו עוינים אותו כל הימים , וְשֵׁם יעפעריעס היה לאלה ולקללה בכל הארץ ויכָּתב בספר דברי הימים לחרפות ולדראון עולם . אמנם בכל זאת הוציא המלך יעקב את מחשבתו לאור , כי הפיל חִתִּיתוֹ על כל יושבי ענגלאנד ויכניעם תחת ידו , ואז שבה התקוה לפעמהו ויקו כי מעט מעט ישליט בערמתו ובכובד ידו את הכנסיה הקאטהאלית בענגלאנד עד כי תשב באיתנה וחסנה כבימי קדם , ועל כן הרים את יעפעריעס שנוא נפש העם לשבת על גפי מרומי המשרה , וישימהו לַמזכיר (קאַנצלער) ולראש היועצים , גם נתן שלטון ופקודות נכבדות לבעלי דת הקאטהאלית ולכל איש אשר המיר את דתו בדת ההיא אהובת נפשו . גם גזר אֹמֶר כי לכל בעלי הדתות השונות יש צדקה להיות שרי המדינות ושרי הצבאות (Toleranzedict) , ובזה חשב לבטל את שבועת הדת (Testacte) אשר היתה עד הימים ההם בענגלאנד אשר כל איש החפץ להיות פָּקיד נגיד או שר ושופט , נשבע תחלה כי איננו קאטהאליק בסתר לבבו . אפס כי שרי הפארלאמענט הקשו את ערפם ולא נָתנו מָקום לגזרת המלך בדבר שווי הדת , ויתנו עוד אמץ לשבועת הדת — . כראות המלך כי נבצרה מזמתו , חָתַר להוציאה לאור בדרך אחרת , כי הוציא דבר מלכות מלפניו כי על פי חוקי ומשפטי המלוכה יש לאל יד המלך לבחור לו שרים ושופטים ופקידים כטוב וכישר בעיניו לטובת הממלכה ולטובת העם (Dispensation) , ואיש לא יאמר אליו מה תעשה , גם כל חק ומשפט קצרי יד הם לקחת מיד המלך את חק המלוכה ההוא . ומהיום ההוא והלאה שם פקודות המדינות על שכם בעלי דת הקאטהאלית , ועל שכם כל איש ואיש אשר בא לחסות בצל הדת ההיא , והעם ראו את עלילותיו אשר הוא עולל למו , וישימו יד לפה וישאו בשרם

בשניהם

בשניהם, בתקותם אשר קוו כי עוד מעט ישכב המלך הזקן הזה עם אבותיו ובן אין לו לרשת את כסאו, ואז יֵצאו מעבדות דת הקאטהאלית לחֵרות, כי שתי בנות המלך הן מהכנסיה הפראָטעסטאַנטית אשר בענגלאַנד, גם בעליהן מבעלי הכנסיה ההיא. כי מרים בתו הבכירה היא אשת ווילהעלם מאָראַניען, וחנה בתו הצעירה היא אשת בן מלך אחד ממלכי דאֶנעמאַרק. אך לתקופות ימים לא כבירים נכזבה תוחלתם, כי המלך הוליד בן זקונים לעת זקנתו —. אז נועצו ראשי העם לב יחדו לתת יד לווילהעלם מאָראַניען חתן המלך להצילם מרת הקאטהאלית ומעול הפאפסט, ועד מהרה החלו העם לפסוח על שתי הסעפים אם הבן הילוד להמלך זרע אמת הוא, ואם יש לו המשפט לרשת את כסא המלוכה בענגלאנד. גרודים גרודים נהרו מכל עברים אל נָפוֹח האַג ויריעו במרום קולם כי נקטה נפשם בחייהם מפני סבלות המלך ועולו הקשה, בני מפלגת העם (Whigs) התחברו אל בעלי ברית ווילהעלם מאָראַניען ויתנו עוז בידו וגבורה בימינו לבעבור יציל את הכנסיה הפראָטעסטאַנטית מיד אויביה ומגדיה —, ויעקב לא ראה ולא ידע את הסערה הגדולה המתחוללת על ראשו עד אשר בא ווילהעלם מאָראַניען עם אנשי חילו בני האָללאַנד בגבול ענגלאַנד ויעבר קול כי מגמת פניו להושיע להדת הפראָטעסטאַנטית ולהציל את חֵרות ענגלאנד מידי צורריה. לשוא פנה אז המלך יעקב אל אנשי צבאותיו ואל כל בני העם! לשוא הבטיח להם נאמנה כי הסר יסיר את כל החקים והמשפטים אשר הם למרת רוחם ולמרות עיניהם! לשוא כלה את כחו ואונו להטות את לבות עבדיו אל חפצו! ובראותו כי אלפי איש מאנשי חילו עזבוהו ויפלו אל ווילהעלם מאָראַניען לעזור לו בכל מלחמותיו, ובשמעו כי כל העם חרצו משפטם לרעתו, אז שלח את רעיתו המלכה עם בנו לארץ צרפת, השליך את חותם המלוכה (רייכסזיגעל) במצולות נהר טעמזע, ואחרי כן ברח כאיש נואש מארצו וממלכתו להוג ולנוע על אדמת נכר בלב אנוש וכאב נצח (הא׳ תמ״ח דעצעמבער 1688), וישב בס״ט זערמען מני אז והלאה ויאכל לחם הסד אשר נתן לו לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת.

§ 0. אחרי אשר ברח יעקב השני מענגלאַנד, חשבו ראשי העם למשפט כי אין עוד מלך בענגלאנד וכסא המלוכה ריק הוא עד אשר ישב עליו איש אשר לו המשפט, גם גמרו אמר כי ספו גם תמו מלכי בית שטוארט בעלי דת הקאטהאלית ואין לאחד מבני המשפחה ההיא כל צדקה לשבת על כסא המלוכה בענגלאנד מהיום ההוא והלאה, ויתנו הוד מלכות על ווילהעלם מאָראַניען ועל מרים רעיתו. ולבל יוסיפו עוד המלכים לענותם ולהסיר את משפטי חרותם, יסדו על אדנים חזקים ומוצקים את עמודי המשפטים הצדיקים אשר לבני העם (דאָם בילל דער רעכטע), ובלשונם (Bill of rights) ויאמינו כי לא יוסיף המלך לעשות להם כאשר עשו המלכים הראשונים, אך בכל זאת לא הגבילו בזה את יכולת המלך ואת תוקף תפארתו. בני שאָטטלאַנד קבלו עליהם את דתי מלוכת

ענגלאנד, והמלך נתן להם את שאלתם ללכת בחקות דתם הפרעסביטעריאנית, לא כן הקאטהאלים יושבי אירלאנד, כי הם לא אבו לקבל עליהם את דתי ענגלאנד, והצרפתים עמדו לימינם ויעזורם (ה"א ת"נ יולי 1690), וגם יעקב השני נצב בראשם ויוציאם אל שדה המלחמה להלחם בענגלאנד, אך אחרי אשר הכו מכה נוראה מאד על יד באינע, נלחצו להתרפס ולהכנע, ומלכות ענגלאנד הכבידה את ידה עליהם יתר הרבה עוד מבראשונה. מהעת ההיא והלאה הלכה ענגלאנד הלוך וגדול, חילה בים (זעעמאכט) פרץ מאד, המסחור נתן חילו, כל מלאכת עבודה והרשת המעשה גדלו והצליחו, ההון והעושר מצאו קן להם ברחבי הארץ הברוכה ההיא, עד כי היו בני ענגלאנד נקובי ראשית הגוים בכל איירופא. אך ווילהעלם לא האריך ימים על ממלכתו וימת בלי יומו (ה"א תס"א 1701) גם לא הניח אחריו בן או בת לרשת את כתרו, על כן נסבה המלוכה לחנה (Anna) בת יעקב השני, היא בתו הצעירה אשת בן מלך דאנעמארק. בימיה חברה שאטטלאנד לענגלאנד ותהיינה לממלכה אחת, ובחירי ראשי בני שאטטלאנד ישבו שבת אחים עם שרי יועצי ענגלאנד בבית הפארלאמענט (ה"א תס"ז 1707). וגם המלכה הזאת מתה בלי בנים ולא השאירה אחריה יורש עצר, והמלוכה נסבה אל הקורפירסט געארג מהאנאווער נכד הפפאלצגראפין ומלכת באהמען, הלא היא המלכה עליזאבעטה. שתי פעמים נסו בני בית שטוארט להדיח את בית האנאווער (ברוינשווייג) מכסא מלוכת ענגלאנד ולהסב אליהם את המלוכה, אך ידיהם לא עשו תושיה ואחריתם מרה כלענה.

אננא
ה"א תס"א–תע"ד
1701—1714

---

3. ימי לודוויג הארבעה עשר (Ludwig XIV)

a) רישעליוי (Ришелe) ומאזארין (Мазаринъ).

§ 591. אחרי אשר נרצח היינריך הארבעה עשר, היתה המלוכה ללודוויג בנו, הוא לודוויג השלשה עשר אשר היה אז בן תשע שנים, ומרים המעדיצית הורתו מלכה בשמו עד אשר יגדל ויצלח למלוכה. והימים ההם היו ימי רעה לצרפת, כי שרים רבים ילידי איטליא באו צרפתה וימצאו חן בעיני מרים המעדיצית, וימשלו ממשל רב בארץ וימלאו את אוצרותיהם הון יקר מיגיע הצרפתים ומעמל נפשם, גם הוסיפו עוד סרה ויחללו גאון כבוד האצילים והאפרתים המתימרים בכבוד ארצם ומולדתם. על כן חרה אף האפרתים ויתמרמרו מאד על כבודם כי גלה מהם וישלפו חרבם מתערה: וילחמו במרים המעדיצית ובשרי מלכותה ההם וימלאו את כל הארץ מהומות רבות וסערות מלחמה. והסערות ההן לא קמו לדממה עד אשר גדל לודוויג השלשה עשר ויצלח להחזיק ברסן השלטון (ה"א שע"ז 1617), כי אז שפך כל חמתו על השרים הזרים ההם עד כי אחדים

לודוויג הי"ג
ה"א ש"ע–ת"ג
1610—1643

מהם

מהם נרצחו ואחרים הֻגלו, ושאריתם נסו מארץ צרפת, והם את אמו גרש המלך מחצר מלכותו. אך בכל זאת לא נעשו ישועות בארץ, כי המלך הזה אשר רוחו נעה לכל רוח כנוע הקנה במים, בחר לו שרים ויועצים חדשים אשר מצאו חן בעיניו והפיקו ממנו רצון, והם היו רעים וחטאים גם חסרי לב כהשרים הראשונים אשר הסירם מפניו, וראשי העם גם ה ה ו ג ע נ א ט י ם אשר לָחַץ אותם המלך ושרי יועציו, התקוממו עוד הפעם על המלך ויוסיפו לשלוף חרב מתער ויעוררו סערות ומהומות חדשות בצרפת. והמהומות ההן לא חדלו לערוץ את הארץ עד אשר הורם הקארדינאל ר י ש ע ל י י ו (ה'א שפ"ד 1624) ליועץ המלך וישַׁנה את פני הליכות המלוכה. האיש החכם הזה אשר ידיו רב לו בחכמת המדינה ופי שנים ברוח השלטון לו, משל בממשלה בלתי מגבלה שמונה עשרה שנה רצופות, ואף כי המלך לא אהבו, המלכה ובני מרום האפרתים תתרו בכל עוז להדיחו משאתו, ושרים רבים חִבלו תחבולות כל הימים להבאיש את ריחו בעיני המלך והעם, בכל זאת עמד האיש הגדול הזה על עָמדו ויעש גדולות ונצורות בארץ ולא אֻנה אליו כל אסון, כי רוח כביר נוססה בו, ובעֻזו פִנה כל אבני נגף מפניו ומִגן צריו בידו. וכל ישעו וכל חפצו בכל ימי ממשלתו היו רק להגדיל את ארץ צרפת ולהרחיב את גבולותיה, גם להאדיר את כח המלך ולהוסיף לו עוז ותעצומות.

§ 592. האדם הגדול הזה לא נח ולא שקט עד עשותו ועד הקימו את מזמות לבבו. ראשית מעשהו היתה להגדיל את צרפת ולהאדירה מחוץ, על כן אזר כגבר חלציו להחליש את קיסר האשכנזים מבית האבסבורג, לקרוע מידו מדינות ונפות ולספוח אותן אל ארץ צרפת, ועל כן כרת כל הימים ברית עם אויבי הקיסר ההוא ואנשי מלחמתו ויעזור להם להלחם בו. בהתחולל סערת המלחמה הנוראה, מלחמת שלשים שנה, שלח צבאות צרפת ללחום בחיל הקיסר, וכן עשה באיטליא ובכל הארצות אשר עשו מלחמה את הקיסר. ולבעבור האדיר את תוקף המלך ואת אֱיָלותו בצרפת פנימה, הֵפֵר את אספות שרי העם אשר התאספו עד הימים ההם למתיק סוד ולהתיעץ על משפטי הארץ והליכותיה; שִׁבר את זרוע האפרתים ויְגַבֵּל את יכולת השרים והיועצים היושבים בבתי הפארלאמענט, וישלח את אנשי חילו הגבורים ומְלמדי מלחמה ללחום את ה ה ו ג ע נ אָ ט י ם, אשר בגלל איתן מושבם בדרום צרפת ומערבה ובגלל ערי המבצר ומגדלי עז אשר בידם, לא עשו את דתי המלך ואין פחדו נגד עיניהם. שלש מלחמות גדולות עשה רישעליוו את ההוגענאָטים ויקח מידם את ראשי עריהם, הלא הן נימעס, מונטויבאן, ומאַנטפעליער, ועוד ערים רבות, ויהרוס את סוללותיהם ויתוץ את מגדליהם ומבצריהם. אחרי כן צר על מבצר הקאלווינִיסטים הנקרא בשם לאַראָשעל ארבעה עשר חדשים עד אשר הוריד את עוזו ויהרסהו (ה'א שפ"ט 1629). ואז שדד מהם את משפטיהם בהליכות עולם (פאליטישע פּאָררעכטע) ואת חפשם ותרותם, אך על פי פתגם החסד (גנאַדע עדיקט) אשר

נתן

נִתַּן בעיר נימעם, התיר את ידיהם ללכת בחקות דתם ואמונתם, גם נתן להם שווי הזכיות עם בעלי דת הקאטהאלית —. אחרי אשר הכניע את ההוגענאָטים ויגדע את קרנותיהם, הוקל לו להכניע גם את גאון האפרתים אשר נשענו תמיד על גבורת ההוגענאטים. כל עזי נפש ובעלי זרוע רמה אשר בעדת האפרתים הומתו על פיו ביד הורג על במתי מטבח או הָחרמו ונגרשו מצרפת עד כי לא נשאר מהם איש; גם מרים המעדיציצית אֵם המלך ובנה השני ההערצאָג מֵאָרלעאַנס אשר התאמצו כל הימים לכרות שוחה עמוקה לרגלי רישעליו, גם הם גֹּרשו מארץ צרפת בתגרת יד המושל הכביר הזה. והיינריך ההערצאָג ממאָנטמאָרענצי ידיד נאמן לההערצאָג מאָרלעאַנס וחוטר מגזע משפחה רוממה בצרפת, הומת בעיר טולוזא על במת מטבח בידי הורג (ה״א שצ״ב 1632). אחרית רעה כזאת היתה גם אחרית המאַרשאַל מאַרילאַס, ושנים אחדות אחרי כן גם אחרית הגראַף סאֶנגמאַרס ואחרית אוהבו ואיש סודו דע טהו (ה״א ת״ב 1642) אשר קשרו קשר עם המלכה ועם שרים רבים על הקארדינאל רישעליו. להתחקות על שרשי רגלי בני צרפת ולדעת גם את מחשבות עמי ארצות אחרות על אֹדותיו ועל אֹדות המלך, שלח רישעליו את הנזיר הקאפוציני פאַטער יוסף איש נשוא פנים בעל לשון למודים ויודע להלוך עם החיים ולהצפין מחשבותיו בְחֻבּו, ועל ידו ידע רישעליו את אשר לו לדעת —. גם הוסיף עוד לקחת העוז והמשרה מידי ראשי העם להוסיף בזה עז המלך, כי הגביל את יכולת שרי בתי הפארלאמענט, שרי המסים ושרי בתי המשפט אשר אמרו למשול בממשלה בלתי מגבלה כהמלך (Souveränetät), יען כי מִשְׂרָתָם ירושה היא בידם כממשלת המלך, ורישעליו הרכיב לראשם אלופים ושרים גבוהים עליהם היושבים בבתי משפט לשפוט את השרים וראשי העם (אויסעראָרדענטליכע געריכטסהאָפע), ועיניהם על דרכיהם לבל יעבטו ארחותם ולבל ילוזו ממעגלי משפטי המלך כמלוא השערה, ובזה הציב גבולות לשלטון השרים רמי העינים וגבוהי לב ההם.

593 § .בשנת (ה״א ת״ב 1642) בארבעה לחדש דעצעמבער, הלך הקארדינאל רישעליו בדרך כל הארץ, וכל ימי ממשלתו שנאוהו האפרתים והעם גם חרדו ורעדו מפניו, בני דורו התפלאו על רוח חכמתו וגבורתו ויהי מופת לרבים, וגם הדורות האחרונים נותנים כבוד לשמו ופאר תהלה לזכרו. ימים מעטים אחרי מות גבר חכם בעוז הזה, מת גם לודוויג השלשה עשר (ה״א ת״ג 14 מאי 1643), אשר לא הִרבה עשות צדק כל ימי שבתו על כסאו גם לא הִרבה הָרֵעַ, כל איש אשר ידע לקנות כליותיו ולבו, גם כל איש אשר היתה לאל ידו לתת פחדו בלבו, היה שליט ברוח המלך החלש הזה, וכפלג מים היה לבבו בידו להטותו אל כל אשר חפץ —. המלך הזה הוריש את נִזְרוֹ לבנו הצעיר לימים, הלא הוא לודוויג הארבעה עשר, ועד אשר גדל המלך הנער הזה ויצלח למלוכה, היתה המלוכה ביד חנה המלכה מעסטררייך אחות מלך ספרד, והיא הואילה לָכת בגדולות ובנפלאות כיד הגאוה אשר חזקה עליה וכיד אהבת

המשרה

המשרה והממשלה אשר היתה תאות נפשה וחיי רוחה, גם הרימה בכבוד את קרן השר מאַזאַרין (מַאזאַרֶגג) האיטלקי אשר מִלא את מקום רישעליי ויאחז דרכו בהליכות המדינה, ותשימהו לה ליוע"ן ולאיש סודה ולא עשתה דבר קטן או גדול מבלי שאול את פיו. והנה במות רישעלייו קוו האפרתים ושרי הפארלאַמענט כי ישובו לכבודם הראשון וימשלו ממשל רב כבימי קדם, אך במלוך המלכה הנה ראו כי נכזבה תקותם, כי מאַזאַרין אשר בידו כל משפטי המלוכה, לא נתן להם את שאלתם ויעש בהם, על כן התקוממו ויקשרו קשר על המלכה ויאיצו בה בחזק יד להסיר את מאַזאַרין מפקודתו ולתת להם את משאלות לבבם. ובני העם אשר קוו גם הם כי בהמיר המלך ושריו יוסר מעליהם סבל המסים הכבדים, והקארדינאל המשכיל החרוץ ואיש הרוח רעטץ ימלא את מקום הקארדינאל רישעליע וְיַנחֵם בשבט מישור ומטה נועם, בראותם כי תוחלתם לא באה ותקותם נהפכה למפח נפש, התקוממו גם הם על המלכה, ויתחברו אל השרים והאפרתים להכביד אכפם עליה ועל כל שריה לגרש את מאַזאַרין מארץ צרפת ולְשַׁנות את מִשפטי המלוכה הקשים אשר נלאו נשוא אותם, ואחרית הדבר היתה כי התלקחה מלחמה עזה בין אזרחי צרפת, המלחמה הנודעת בספרי דברי הימים בשם מלחמת הפּראָנגדע (Krieg der Fronde) (ה"א ת"ח—תי"ג 1648—1653), ויד השרים והאפרתים ובני העם כבדה על המלכה ושריה ואנשי חילה, עד כי נלחצו לשלח את מאַזאַרין מצרפת אל ארץ אחרת לשבת שם עד יעבר־זעם, ויעזוב מאַזאַרין את פאריז, וילך וישב לו בעיר קאֶלן, אך גם בשבתו בעיר ההיא שלח דברי חק ומשפט בצרפת כאשר עשה כן לפנים בשבתו בפאַריז, וכל דבריו היו כדברי מלך שלטון אשר לא ישובו ריקם. הנה כי כן מצא האיש הזה חן בעיני המלכה ושריה, וכן האמינו בו ויבטחו בחכמתו ותבונתו! —. ולא ארכו הימים ומאַזאַרין שב צרפתה בהדרת כבוד ותפארת גדולה, וזאת היתה בעת אשר נמלאו ללודוויג הארבעה עשר ימי הילדות ויצלח למלוכה, ובעת אשר גבר פּירענע שר צבא חיל המלך על קאָנדע נגיד המלחמה בחיל הקושרים והמורדים במלכות (ה"א תי"ג 1653) —. תשובת מאַזאַרין אל ארץ צרפת ויקר תפארת מסעו בשערי פאַריז הבירה, נתנו עדיהם כי המלך נִצַּח את כל אנשי מלחמתו אשר נלחמו בו על דבר הקארדינאל הזה, וכי ממשלתו ממשלה בלתי מגבלה היא ורצונו הוא חק עולם ולא יעבור —. עוד שש שנים שלט מאַזאַרין בצרפת וַיֵּרְדְּ וישפוט רמים בשם המלך לודוויג הארבעה עשר, ויעש לו שם כשם השליטים הגדולים אנשי השם מעולם בצרפת ובכל ארצות איירופא. והקארדינאל ריטץ חכם הלבב ואיש הרוח אשר הפליא לעשות בספרו אשר כתב על אודות המלחמה הארוכה ההיא (מלחמת הפראָנדע), גורש מצרפת ארץ מולדתו בתגרת ידי מאַזאַרין, אחר אשר נצמת בבית האסורים ימים רבים, והשר קאָנדע היה נע ונד בארץ ספרד בכפן ובעירום ובחוסר כל עד אשר רחם עליו מלך צרפת

וישיבהו

יישיבהו אל ארצו ומולדתו ואל נכסיו ונחלת אבותיו. ובנות אחי מאַזאַרין, בנות בלי שם ובלי חכמה ודעת, באו מאיטליא אל פאַריז לחסות בצל כנפי חוזן השליט המרומם, והוא הרבה להן מהר ומתן וכסף וזהב רב אשר צבר מיגיע הצרפתים ועמל ידיהם, ובני מרום אפרתי צרפת תתרו בכל מאמצי כחם למצוא חן בעיניהן ויקחו אותן לנשים, ושרי הפאַרלאַמענט היו סרים למשמעת השליט הרב הזה אשר המלך הפך ביקרו, ואשר גזר אמר כי כל איש אשר ימרה את פיו יֵחָשֵׁב כמורד בהוד מלכותו. אז בשבת מאַזאַרין על גפי מרומי המשרה וכל השרים התרפסו ויכנעו תחת ידו, אז צָדַק לודוויג הארבעה עשר באמרו: „לי המלוכה ואפסי עוד!“ שלום צרפת עם ספרד הנודע בשם שלום פירינאֶאי (ה״א ת״ט 7 נאָוועמבער 1659), הוא המעשה האחרון אשר עשה מאַזאַרין לטובת מלך צרפת, כי אחרי ימים מעטים הלך בדרך כל הארץ (ה״א תכ״א 9 מאֶרץ 1661), וַיִּשָּׁאֵר אחריו אוצרות זהב וכל הון יקר ונעים כאוצרות המלכים, גם ספרים רבים יקירי ערך, היכלי תפארה מלאים שכיות החמדה ומשכיות לבב מעשי ידי אמן, וגנים מפארים מחמדי בת עין. והנה ההצלחה אשר האירה נרה עלי ראשו כל ימי חייו, לא עזבה אותו גם במותו ותשלח בו את המות ברגע ההיא אשר קָצָה בו נפש המלך לודוויג ויכסוף להיות שליט לבדו בצרפת, ולולי לָקחו המות אז, כי אז היתה אחריתו רעה —.

p) מלוכת לודוויג הארבעה עשר ומלחמותיו הרבות.

§ 594. אחרי מות מאַזאַרין, החזיק לודוויג הארבעה עשר ברסן השלטון ביד חזקה, ובגודל זרועו עלה עד מרום קץ המשרה והממשלה הבלתי מגבלה, לא הקים עוד רב ושליט על שרי המשנים (פרעמיער מיניסטער) תחת מאַזאַרין, אך בחר לו אנשים חכמים וידועים אשר כל ישעם וכל חפצם רק לעשות את רצונו ולהפיק את זממו, ולא הציבו להם מטרה אחרת בכל עלילותיהם זולתי להגדיל את תהלת המלך, לפאר את יפעת הודו ולהאדיר את הדר תפארת כבודו. כי לודוויג במועצותיו ודעתו וברוחב לב מלכים אשר לו, הצליח למצוא ברחבי ארץ ממשלתו אנשים כאלה וישימם לשרים בחצרו וליועציו ואנשי סודו. גם שרי המשנים אשר בחר לו, היו חכמי לב וכבירי כח, רבי פעלים ואנשי חיל, ובראשם היה השר הנכבד קאָלבערט אשר שקד לילה ויום להרבות את כבוד חרשת המעשה בצרפת, להפריח את המסחור ולטעת בתוכה כל מדע והשכל להצליח את יושביה. גם שרי צבאותיו, הלא הם: טירעננע, קאָנדע, לוקסעמבורג ובויבאַן, היו גבורים משכילים, אנשי לב וחרוצים מאין כמוהם בימים ההם. וכאשר עלו שרי המלך ההם על כל השרים ברחבי איירופא, כן עלה גם המלך לודוויג על כל מלכי ארץ בדור ההוא בחכמת לבבו, בתוקף ממשלתו ובהדרת גאון עזו. סופרי דברי הימים יתנו עדיהם כי בימי המלך הגדול הזה, גדלה צרפת, הצליחה גם עשתה פרי ותהי רבתי בגוים שרתי בכל ממלכות תבל תחת השמים. גם יעידו עוד כי היכל המלך אשר בווערזאַיל, התנוסס אז

כאבן נזר ויהי מופת לכל היכלי מלכים במוב טעם ודעת, בצבי עדיו ויסד תפארת גדולתו, בחכמת לבב שריו ובהליכותיהם ובכל עלילותיהם —. אפס כי המלך לודוויג הזה שם כל מעיניו רק למלאות את מאויי לבבו ותאות נפשו, לרדוף אחרי תענוגות בני אדם ולשום לראשו עטרת גאות, כתר תהלה ונזר כבוד ותפארת, ועל כן נהפכה מלכותו לקבר מפאר מתוך בעדי עדיים ובתוכו קבור דרור העם ותרותו וכל המדות הטובות והדעות הישרות אשר נשארו עוד לפליטה בארץ צרפת עד ימי הדור ההוא. כל מישור לכת, לא נכר בחוצות, "מעגלי צדק לא נחשבו בעיני השרים ובני העם, דרכי הטוב והתושיה אבלות, נשכחו מני רגל, דלו מאנוש ואבדו. כל ראשי העם וכל אפרתיהם ואציליהם, לא הציבו להם למטרה כי אם למצוא חן בעיני המלך ושרי חצרו, והחנפה ותרמית ורמיה היו המסלות הסלולות להגיע אל המטרה ההיא —.

595. § אחרי אשר הגדיל לודוויג הארבעה עשר את מעשיו ויעש לו שם תפארה בכל ארצות אירופא, נכספה גם כלתה נפשו להגדיל עוד את שמו ביתר שאת ויתר עז על ידי מלחמות ונצחונות, גם להרחיב בזה את גבולות ארץ ממלכתו. אך חסרה לו עוד תואנה להוציא את מזמות לבבו לאור. והנה במות פיליפפ הרביעי מלך ספרד אנה הזמן לידו את התואנה אשר הוא מבקש. כי בת מלך ספרד היתה אשת לודוויג ויחשוב למשפט כי לו משפט הירושה לרשת את הארצות השפלות אשר תחת ממשלת ספרד. וימהר ויתנפל בחילו הגדול בגבולות הארצות ההן ויקרע מהן ערים ומדינות רבות. אך מלך ענגלאנד ושרי האָללאַנד ושוועדען נועצו לב יחדו ויכרתו עליו ברית ויצאו בחרב לקראתו ויכבידו את אכפם עליו להשיב למלך ספרד את כל הערים אשר לכד בחרבו ובקשתו, לא בצדק ולא במשפט כי אם בזרוע רמה וברב כח. והנה אף כי נלחץ המלך לודוויג לכרות עמהם ברית שלום בעיר אאכען (ה"א תכ"ח מאי 1668) ולהוציא בלעו מפיו, בכל זאת נשארו עוד בידו ערים רבות אשר לא השיב לספרד ויספחן אל ארץ צרפת, והשר בויבאן חזק ויבצר אותן עד כי היו לערים בצורות עשויות לבלי תת מפני כל צר ואויב —. אחר הדברים האלה העיר המלך לודוויג כל חמתו על האָללאַנד, יען כי לפנים עזר לה בעת צרתה, והיא שלמה לו רעה תחת טובה, כי היא היתה ראשית הנסבה להשיב ידו מהערים ההן אשר לכד ותתיצב לו לשטנה לבל יעשה לו שם גבור מנצח —. אך בטרם עשה את חרון אפו, בא בברית עם שוועדען, ובכסף מלא ובעלמות יפות קנה את אהבת קאַרל השני מלך ענגלאַנד, גם כרת ברית שלום עם הקורפירשט מקאָלן ועם הבישאָף ממינסטער. ואחרי אשר ידע נאמנה כי כל השליטים ההם אוהבים נאמנים לו וכחומות ברזל הם לארץ צרפת מכל עברים, יצא למלחמה על האָללאַנד, ולא עלה אז על לבבו כי ימי המלחמה ההיא ימשכו שבע שנים רצופות וכל מלכי אירופא כמעט יתערבו בתוכה —. והנה אחרי אשר עברו צבאות

מלחמת ספרד ה"א תכ"ז—ח' 1667—1668

מלחמת האללאנד ה"א תל"ב—ל"ט 1672—1679

הצרפתים

הצרפתים את מעברות נהר רהיין אצל צאָלהויז (Tolhu's, Zollhaus) ויעשו להם שם בגבורים, רצו ארח ברוח גבורה ונצח ויפרצו בקרב המדינות הראשיות (גענעראַלשטאאטען) אשר בהאָללאַנד. ותתחלחל האללאנד מאד בראותה כי נגעה החרב עד הנפש ואין עוזר לה. כי בני הכנסיה החפשית הזאת (רעפובליקאַנער), אשר עד הימים ההם עשו גדולות ונפלאות במלחמות הים, שמו תמיד כל מעינם רק להגדיל את חילם בים (זעעמאַכט) ומן חיל היבשה העלימו עיניהם ולא הרבו את מספרם גם לא נתנו בידם כלי מלחמה כראוי להם, ובראותם כי גבורי הצרפתים עם שרי צבאותיהם הנוראים שולפים חרבותיהם עליהם, לא יכלו להתיצב לפניהם וייראו מאד ויחתו מפניהם. כאנשים נואשים ראו כי ליטטיך, אָטרעכט ואָבער־איסעל נפלו בידי הצרפתים, וגדודי (דראַגאָנער) אויביהם משוטטים בנפות האָללאַנד וקרובים הם לאמשטרדם הבירה. וימהרו ההאָללאנדים וישלחו מלאכים אל מלך צרפת ויחלו פניו לכרות עמהם ברית שלום, אך המלך השיב את מלאכי שלום ההם ריקם מלפניו. בעת צרה כזאת התאוששו בני העם וימצאו למות תוצאות. כי בעוד אשר הצרפתים צרים על מבצרי בת האָללאַנד, קמו בני העם בעלי ברית ווילהעלם השלישי מאָראַניען על בעלי ברית הכנסיה החפשית וידיחום למדחפות, בהשיאם עליהם את אשמת הרעה הגדולה אשר מצאתם, ואת ראשיהם ונגידיהם, הלא הם יאָהאַן וקאָרנעליוס דע וויטט, הרגו ברחובות אמשטרדם הבירה, ואחרי כן נתנו את המשרה על שכם ווילהעלם השלישי מאָראַניען (ה׳א תל״ב 1672), והוא איש נלבב, גבור חיל ומלֻמד מלחמה, ובחכמתו וגבורתו העיר רוח גבורה ורוח אהבה לארץ מולדתם בלבות יושבי האָללאַנד, ויקומו כאיש אחד חברים ויפתחו את שערי הנהרות (ראַמּמע) ויהפכו את ארצם לים גדול ורחב ידים ויניאו את הצרפתים מגשת אליה; חומות גראָנינגען הבצורות שחקו לרעם כלי התותח ורעש כלי המפצים אשר כוננו גבורי צרפת על פניהן, והמאַרשאַל מלוקסעמבורג, אחד מראשי שרי הצבאות במחנה הצרפתים, כשל בהליכתו אשר הלך עם גדודי גבוריו ללכוד את אמשטרדם הבירה, כי הנהרות אשר קפאו מני קרח ועליהו התעלם שלג, נמסו פתאֹם, זורבו ונצמתו ולא יכל לעבור עליהם עם חילו הגדול, וישב אחור וידיו לא עשו תושיה. גם פרידריך ווילהעלם הקורפירשט הגדול ונשיא בראַנדענבורג, בא בעת ההיא להלחם בהצרפתים ולהציל את האללאנד מידם, ויביא אתו גם את לעאפאלד קיסר עסטרייך לעזרת יושבי הארץ ההיא ולרותתם. ואז נלחץ לודוויג לחצות את צבאות אנשי חילו, חֶצְיָם הציג לעשות מלחמה עם ההאָללאנדים, וחֶצים, ראשית גבורתו, שלח אל נהר רהיין על הקורפירסט הגדול ועל קיסר עסטעררייך, ובזה החליש את עזו ויחץ את אילותו לרעתו. גם ספרד ונסיכי אשכנז באו אז למלחמה על הצרפתים (ה׳א תל״ד 1674), כי יראו מפניהם פן יסבו גם עליהם את האופן

 בימים

בימים יָצרוּ כאשר עשו לַיוֹשבי האללאנד, ועל כן נועדו יחדו לגדע את זרועותיהם ולַיַדוֹת את קַרנותיהם —.

§ 596. אפס כאשר רבו צוררי צרפת ואנשי מלחמתם, כן הרבו הצרפתים לעשות חיל וכן הוסיפו להתאזר עוז וגבורה להכות צריהם חרם ולדכא אותם תחת רגליהם. טירעננע שר הצבא השתָער על מדינות פפַאלץ, וכארי משחית עבר ורמס וטרף ואין מציל, ואחרי אשר הפך את המדינות העדינות ההן כמהפכת סדום ועמורה, עבר את מעברות רהיין וילך הלוך וקרוב אל מתוו פראַנקען. לפניו הלך רצח, ואחריו דם ואש ותמרות עשן, ערים וכפרים היו לשרפה מאכולת אש, וחצרים והיכלים נהפכו לערמות אפר ודשן. נסיכי אשכנז רבו אז איש באחיו ולא גָברו חילים לשבר את זרוע צרפת; סגן המלחמה (קריגסמיניסטער) אשר לקיסר עסטעררייך, לקח שחד מידי לודוויג מלך צרפת ויבגוד בבני עמו וארצו, ויגל להצרפתים את התבולות המלחמה (קריגספלאֶנע) אשר חִבלו אנשי מלחמתם. שרי צבאות עסטעררייך היו קצרי יד לעמוד לפני הצרפתים, גם ידיהם היו מלאות אז מלחמה באונגאַרן, ולא יכלו לעזוב את המורדים אשר בתוכה להושיע את האֶללאַנד, ולולי קם אז כארי פרידריך ווילהעלם הקורפירסט הגדול מבראנדענבורג להציל את כבוד אשכנז במלחמה ההיא, כי אז רמה יד לודוויג מלך צרפת ויצא כגבור משכיל מהמלחמה ועל כל אויביו התגבר. כי לודוויג עשה מזמה לשום חחו באף הקורפירסט הגדול ההוא ומתגו בשפתיו להשיבו מנהר רהיין אל ארצו, ויצו לצבאות חיל השוועדען בעלי בריתו להתנפל בגבול בראנדענבורג ארץ ממשלת הקורפירסט ההוא. אך בטרם עלה על לב השוועדען כי ימהר הקורפירסט ויחיש מהלכו אל ארצו, בא הקורפירסט בפתע פתאם אל ארץ ממשלתו (ה"א תל"ה 28 יוני 1675) ויערוך עליהם מלחמה גדולה על יד פערבעלין ויכם מכה נוראה מאד ויפץ את פליטיהם לכל רוח. הנצחון ההוא היה אבן המוסדה לגדולת פרייסען, כי מהיום ההוא והלאה רחבה הארץ ההיא ותסבה ותהי לארץ נוראה באיירופא. מקץ חדש ימים הומת טירעננע שר צבא צרפת, במערכה במלחמה אצל זאצבאך, כי אחד מגבורי הקורפירסט הגדול ירה בו כדור עופרת ויז לארץ נצחו ויורידהו דומה, והצרפתים נרדפו על צואריהם וילָחצו לעבור את נהר רהיין למלט את נפשם. אך המלחמה ההיא נמשכה גם אז עוד יותר משלש שנים, ותשם שמות בארץ, ומה גם בארצות אשר על נהר מאָזעל ונהר סאַאר, כי הצרפתים הפכו אותן למדבר שממה ואת עריהן השמו. אולם אחרי אשר התעוררו שרי הפאַרלאַמענט בענגלאַנד ויפחידו את מלכם ושריו באימים להפר בריתם את הצרפתים ולבוא בעזרת האֶללאַנד, אז בא הקץ להמלחמה ההיא, כי לודוויג ראה כי אזלת ידו ויחליט בדעתו להשיב את חרבו אל תערה ולעשות שלום בארץ. אפס כי גם בעת ההיא התחכם לודוויג להיות ראשון לכל מלכי ארץ ולהוכיח לעיני כל העמים כי רק רוחו הוא צוה לעשות שלום ורק ידו חלקתה בקו את הארצות לכל רב ושליט —. השלום ההוא יצא

לאור

לאור בעיר נימוועגען (ה״א תל״ט 1679), ועל פיו השב לבני האָללאַנד את כל המדינות והמחוזות אשר נקרעו מידם במלחמה — ובני האָללאַנד השליטו עליהם בין כה וכה את ווילהעלם מאָראַניען גבור החיל, גם הורישו את ממשלתו לבניו אחריו עד עולם —; ולעומת זאת נלחצה ספרד להסגיר בידי הצרפתים את כל גלילות פֿראַנגש קאָנגטעה (דיא בורגונדישע פֿרייגראַפֿשאַפֿט) וכל המחוזות וערי המבצר אשר בחבל וואלענציען ומאָבאָהש, ונסיכי אשכנז נלחצו גם הם להסגיר מדינות וגלילות גדולות וטובות בידי הצרפתים ויכנעו עוד תחת ידיהם, והקורפֿירסט הגדול השיב להשוועדען את כל המחוזות והנפות אשר לכד בפאָממערן בחרבו ובקשתו ובעמל רב ותלאות עצומות. הנה כי כן יצא לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת מהמלחמה הארוכה והנוראה ההיא כגבור מנצח, ויעש לו שם תפארה בכל הארץ, גם הרחיב את גבולות צרפת ארץ ממשלתו ויגדילה ויאדירה.

§ 597. כראות המלך לודוויג כי נסיכי אשכנז נבהלו מפניו, ומלכיה ורוזניה מלאו את כל משאלותיו באימה וביראה, אז חלף רוח גאונו ביתר עז ויחבל תחבולות לקרוע עוד ערים וגלילות מידם. ויאמר בלבו לקחת לו את כל הכפרים והחצרים והערים אשר בימי קדם היו לבנות להמדינות ולהמחוזות אשר נפלו בגורלו בשלום וועסטפאַללען ונימוועגען —. ולהוציא את מחשבות לבו לאור, הושיב שופטים בעיר מיץ ובריייזאַך (ה״א ת״מ 1680), בבתי משפט הנקובים בשם חדרי רייניאָן (Reunionskammern), ועל פי משפטם אשר תרצו קרע בחוזק יד מיד נסיכי אשכנז ערים רבות, כפרים, חצרים, מצודות, בתי רחים (מיהלען), גם נפות ומחוזות גדולות בחבל שפת נהר רהיין השמאלית ויספחן לארץ צרפת. ובראותו כי כאסוף ביצים עזובות אסף את כל הארצות ההן ואין נודד כנף ופוצה פה, הוסיף עוד שנית ידו לקרוע ערים מארץ אשכנז, ותהי דרכו צלחה, עד כי לאחרונה לקח לו בשלום את עיר החפשית שטראַסבורג, אחת מערי ארץ אשכנז, ויספחה לצרפת (ה״א תמ״א סעפּטעמבער 1681), והבישאָף הבוגד פֿראַנץ עגאָן מפֿירסטענבערג עזר לו ללכוד את העיר ולהושיב בה צרפתים. ואז הכביד מלך צרפת את ידו על אזרחי עיר החפשית ההיא להתפשט את כלי מלחמתם, לכרוע על ברכיהם ולהשבע להיות עבדים נאמנים לצרפת. מגדל מינסטער, תפארת גאון בניני ארץ אשכנז, נהפך לבית תפלה קאַטהאָלית, ואוצר בית הנשק הורק בידי הצרפתים. גם באיטליא קשתה יד לודוויג על מאַילאַנד וגענויא, וַיַרְאֶה את יושביהן קשה בחמס ידיו, ומלכי איירופא תחת הָוָעֵד יחדו להכניע את גאות העריץ ההוא ולהשפילו, נתנו עוד יד תחתיו וירהיבו בנפשו עוז. כי קיסר עסטעררייך, מלך ספרד ונסיכי אשכנז כרתו עמו ברית בעיר רעגענסבורג (ה״א תמ״ה 15 אויגוסט 1684) וישביתו מלחמה ביניהם עד קץ עשרים שנה. כל הערים והמדינות וכל המחוזות והגלילות אשר לקח בחזקת היד לא במשפט ולא באמונה, השאירו בידו לאחוזת עולם,

גם מצודת לוקסעמבורג אשר לכד לפני ימים מעטים בזרוע עזו, הניחו לו ברצונם הטוב, ולא שאלו ממנו דבר במחיר השלום אשר השלימו עמו, רק להשבית את משפטי הרייניאָנים, ולבל יוסיף עוד להרחיב את גבול ממשלתו בארץ — . כה נפל פחד לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת על כל מלכי איירופא, וכה נחתה איירופא מפני תעצומות עוזו.

c) תלאות עסטערייך וְנִצְחָהּ.

§ 598. במשך הימים ההם היו ידי הקיסר לעאָפאָלד *) מלאות עבודה בארץ אונגארן אשר במזרח ארצות ממלכתו, כי באונגארן לחצו שרי עסטעררייך את הפראָטעסטאַנטים בדבר דתם, גם הכבידו על יושביה משא כבד בדבר המסים והרומות הקיסר, וחמס ידיהם גדל בארץ עד כי התקוממו האונגארים ויקשרו קשר על קיסר עסטעררייך. והקשר ההוא פרץ בארץ בעת ההיא אשר הישמעאלים חדשו את ימי מלחמתם על עסטעררייך וקדשו עליה מלחמת תנופה, וממשלת עסטעררייך קותה להשבית את סערת המורדים באונגארן (ה״א תל״א 1671) בהראותה אותם את נחת זרועה וביסרה מוסר אכזרי את כל הנלוים אליהם. עד מהרה הוציאה את ראשי הקושרים אל הורג ויומתו על במת מטבה לעיני כל עם הארץ, וכל איש אשר משך עליו קו חשד, הֻכָּה מכות חדרי בטן וַיֻצָּמת באשמני בתי כלאים, ומשפטי החפש והדרור לֻקחו מידי כל האזרחים על המעל אשר מעלו במלכם. אך כל אלה היו לא לעזר ולא להועיל, רק הוסיפו עוד להעלות את שלהבת חמת העם ולהגדיל את מדורתה, גם להעיר ולעורר בקרבם רוח גבורה למלחמה. עממעריך טאֶקעלי, איש אפרתי ואיש זרוע וגבור חיל אשר כל נכסיו החרמו לאוצר הקיסר, נשא נם המרד באונגארן ונאספו אליו המונים המונים מכל הערים ומכל עברים (ה״א תל״ד 1674) ובכח ידיהם גרש את כל חיל עסטעררייך מארץ אונגארן (ה״א תמ״א 1681), ולודוויג הארבעה עשר מלך צרפת עמד לימינו ויהי זרועו לשבר את זרועות קיסר עסטעררייך, ושלטון הישמעאלים תמך בידו גם הוא וישימהו למלך באונגארן (ה״א תמ״ב 1682) רק התנה עמו לתת לו מס שנה בשנה ולשלוח אליו עוזו וחיל לעזור לו בכל מלחמותיו. והישמעאלים ההם עברו בארץ עסטעררייך בחרב ובדם ואש, ויגיעו עד שערי ווין עיר הבירה, הקיסר לעאָפאָלד וכל בני היכלו הרדו וינוסו אל לינץ, ועיר ווין נבוכה וכל יושבי הארץ האמינו כי נפול תפול העיר בידי הישמעאלים עזי הנפש,

אפס

---

*) לעאפאלד חלוש המזג ועסוס דאגות מרוב המלחמות אשר כבבוהו, הטה אזנו לעצת צוררי היהודים ובראשם ההגמון לעאפאלד גראף קאלאניטש פאָן ניישטאדט, ולעצת אשתו המלכה מארגארעטהא מולדת בית ספרד וצוררת היהודים ככל בני ארץ מולדתה, ובי״ד לחודש פעברואר שנת ה״א ת״ל 1070 באה הפקודה מאתו לגרש את כל היהודים מעסטעררייך, ועוד לפני הגרוש ההוא נוסדו אויבי היהודים בעיר ווין ויביאו בכשיל וכילפות על מקדש המעט אשר ליהודים בעיר ההיא ויעל בהי המדרש אשר להם ויהרסים ויחריבום ויערו אותם עד היסוד, ועל מעי מפלתם כוננו להם בית תפלה להכעים לב היהודים ולהדאיב נפשם, ואחרי כן בשלשים לחודש יוני שנת ה״א תכ״ט 1669 יצא הכרוז מטעם המלך בקול תרועה ובצלצלי שמע ברחובות העיר, כי כל היהודים אשר אין להם אחוזת קרקע ובתי מושב קנין כספם, יפנו את העיר אחרי עבור ארבעה עשר יום, ובשנה הבאה צוה הקיסר לגרש את כל היהודים מכל ארץ עסטעררייך.

אפס כי אזרחי העיר אזרו בעוז מתניהם ויעוררו את גבורתם לעמוד לפני אויביהם, ובראשם התיצב השר רידיגער פסטארעמבערג להיות מחסה ומגן על העיר. והישמעאלים שמו עליה מצור ויצורו אותה ששים ימים רצופים, אך גבורת אזרחיה גם חוסר ידיעת הישמעאלים במלחמת מצור (בעלאַגערונגסקריג), היו נסבה כי לא נלכדה העיר במשך ימי המצור, ובין כה וכה באו צבאות עסטערייך ובראשם קאַרל מלאָטהרינגען, גם צבאות חיל פולאנים ובראשם מלכם הגבור הנודע בשם סאָביעסקי לעזור ולהושיע לעיר הנצורה ההיא (ה"א תמ"ג 9 סעפטעמבער 1683), ומלחמה עזה ורבת דמים התחוללה לפני שערי ווין, ובמלחמה ההיא נגפו הישמעאלים ויפול מהם עם רב, וימהרו וינוסו מהמערכה ויעזבו את אהליהם בידי מנצחיהם, והם מצאו שם שלל רב והון עצום אין קצה, ומאז והלאה היתה יד עסטערייך על העליונה בכל המלחמות אשר לחמה עם אויביה. אונגארן נכנעה תחת יד הקיסר בעת ההיא, וטאָקעלי נגיד הקושרים נס מנוסת חרב. אָפען אשר היתה מאה וארבעים ושש שנה תחת ממשלת הישמעאלים באה תחת ממשלת עסטערייך (ה"א תמ"ז 1687), והקיסר לעאָפאָלד הצליח בועד פרעסבורג לעשות חק עולם לבל יִבָּחר עוד מלך באונגארן, רק קיסר עסטערייך יהי מלכה ויוריש את המלוכה גם לבניו אחריו עד העולם, ומני אז היתה ארץ אונגארן יְרֻשה לקיסרי בית האבסבורג עד היום הזה. והישמעאלים יספו עוד לעשות מלחמה בעסטערייך לשוב ולקחת מידה את המחוזות אשר קרעה מהם בחרב ובמלחמה, ועל יד חומות בעלגראד נהרו נהרי נחלי דמי נוצרים וישמעאלים, אך הישמעאלים כשלו ונפלו, ועסטערייך קמה ותתעודד בגבורות שרי צבאותיה אנשי השם, הלא הם קארל מלאָטרינגען, אייגען בן המלך ולודוויג מבאַדען. לאחרונה כרתו הישמעאלים ברית שלום עם עסטערייך בעיר קאַרלאָוויטש (ה"א ת"נ 1690) ובמחיר השלום ההוא נתנו הישמעאלים אל עסטערייך את זיבענבירגען ואת כל חבל הארץ אשר בין נהר דאָנוי ובין נהר טהיים.

d) מלחמת אָרלעאַנס.

§ 99. בימים ההם מת הקורפירסט קאַרל ולא הניח אחריו בן לרשת את ארץ ממשלתו, וההערצאָג מאָרלעאַנס אחי המלך לודוויג הארבעה עשר לטש את עיניו לרשת את הקורפירסט ההוא, יען כי עליזאַבעט שאַרלאָטטע אשתו היא אחות הקורפירסט, ולודוויג הי"ד אשר בקש תואנה לשלוף חרבו מתערה על קיסר עסטערייך ומלכי אשכנז, מצא אז את התואנה ההיא. וישלח דבריו אל הקיסר והמלכים ההם לתת ביד אשת ההערצאג אחיו את הון הקורפירסט קאַרל ואת מדינות פפאַלץ ארץ ממשלתו, כי לה משפט הירושה. ויהי כי שבו דבריו ריקם, וימהר וירק את צבאות גבוריו וישלחם אל גלילות נהר רהיין למלחמה. ולמען הניא את אויבי צרפת מהתנפל עליה בחרב, צוה את לוואָאַ סגן המלחמה ואביר הלב להפוך את כל מחוזות רהיין למדבר שממה ולעשות בזה קיר ברזל בין צרפת ובין ממלכות

מלחמת ארלעאנס
ה"א תמ"ט—תנ"ז
1689—1697

אויביה — ועד מהרה השתערו גדודי הצרפתים כמשלחת מלאכי שחת על הכפרים המאושרים ועל הערים הברוכות אשר על נהר רהיין ועל כל גלילות פפאלץ אשר בפאת דרומית, וישלחו אותם באש ויהפכום לגלים נצים וערמות אפר. המגדל ההרוס במצודת היידעלבערג, עד נאמן הוא עד היום הזה על אכזריות הצרפתים ועל עריצותם בעת ההיא. מהר האארדט ועד נאהע כלו באש ובעשן עדים וכפרים, גנים וכרמים, שדי תבואות ועצי פרי הדר, ובעיר מאנהיים הכבידו הצרפתים את ידם על אזרחיה להרוס בידם את בתיהם ולנתוץ את מבצריהם. את מרבית בתי היידעלבערג שרפו העריצים ההם באש אחרי אשר הרסו את הגשר הנקרא נעקאר (ה"א תמ"ט יוני 1689). חארמס היתה לשרפה וגל אפר ולא נותר בה כי אם בית התפלה הנקרא דאָמקירכע, ומעיר שפייער גרשו הצרפתים את יושביה, ואחרי כן שללו את שלל העיר וישרפוה, ויתעוללו בקברות הקיסרים אשר בתוכה מימי קדם וימירו את כבודם בקלון —. והנה זולת הסבה הנזכרת אשר הֵסַבָּה את המלחמה ההיא, היתה עוד סבה אחרת להמלחמה ההיא אשר התערבו בה קיסר עסטעררייך ונסיכי אשכנז גם נידערלאַנד, ספרד וההערצאָג מסאַפאָיען ופיעמאָנט. כי בעת ההיא נדברו מלכי ארץ על אודות האיש אשר יִבָּחר להגמון וקורפירסט בקאֶלן, והמלך לודוויג התאמץ לשום המשרה ההיא על שכם ווילהעלם מפירסטענבערג, יען כי אוהב הוא את הצרפתים ובדרכיהם בחר לאהבה, אך הקיסר לעאפאלד והפאַפסט לא בחרו בו ולא אבו לקים המשרה בידו. וזאת היתה הסבה השניה להמלחמה ההיא אשר התעודדה שמונה שנים רצופות ואשר הרעישה ארץ איירופא ממקומה. והנה בכל המלחמות הרבות והעצומות ההן רמה יד לודוויג, כי שרי צבאותיו ואנשי חילו היו מלֻמדי מלחמה וגבורי חיל ויתגברו בכל עת על אויביהם הרבים והעצומים מהם מאד במספרם. באיטליא, בארצות השפֵלות, באשכנז ובספרד הצפונית גברו הצרפתים תמיד ויכו באויביהם מכת חרב, הרג ואבדן, וגם במלחמות הים הפליאו להעזר, ויוכיחו לעיני כל העמים כי גם בים ידם, ובמים עזים ימינם נאדרת ברעם גבורות. והנה כאשר השתוממו כל ארצות איירופא על גבורת לודוויג והצלחתו הגדולה בכל מלחמותיו, כן השתוממו בראותם כי המלך העזוז והגבור הזה התרצה פתאם למשאלות אנשי מלחמתו לכרות עמם ברית שלום ברייסוויג (בין האַג ובין דעלפט) (ה"א תנ"ז 1697) גם לא הרחיב פיהו להרבות במחיר השלום ההוא כאשר עשה כן לפנים בשלום נימוועגען. כי בפעם הזאת לא קרע לודוויג מאומה מארצות קיסר עסטעררייך ויתר הנסיכים אשר נלחמו בו, ורק שטראַסבורג וכל מדינות אשכנז אשר לקח לו בתחלה בחזק יד, נשארו בידו באין פוצה פה ומכלים דבר. אולם לא מאהבת השלום ולא להרגיע ליושבי איירופא מִהר לודוויג להשבית מלחמות ולהשיב את המנוחה על כנה, כי אם לבעבור הקל לו לפרוש ידו על כסא ספרד אשר מלכה הלך ערירי ולא הניח אחריו בן או בת לרשת את ממלכתו — כאשר נספר בזה במקום שידֻבר על דבר מלחמת הירושה ההיא בספרד —.

6) דרך החיים בהיכל המלך. חכמת סופרים. כנסית הדת,

600. § במשך שלשים שנה האחרונות במאה שבע העשרה, עלתה צרפת על מרום הררי עוז ותתן חתיתה בארצות איירופא, גם היתה מאֻשרת ומבורכת בכל, עד כי הללו סופרי דברי הימים ההם את דור לודוויג הארבעה עשר לדור דעה מאין כמוהו, וימי מלכותו חשבו לתור הזהב (גאָלדענע צייט) בצרפת. מסחר וחרשת המעשה הלכו מחיל אל חיל בישע ימין קאָלבערט השר הגדול וחכם הלבב. בערי הנגב הֻקמו בתים רבים לעבודת גלומי צמר וממוה משי ולכל שמלות גבר ובגדי נשים ויעשירו את עובדיהם וימלאו בתיהם כל הון יקר. חיל הים (וועמאַבט) גבר חילים, מוצאות (קאלאניען) לעבודת האדמה טוננו בארצות רבות, חברי סוחרים (האַנדעלגעזעללשאפטען) הובילו את סחר צרפת וכל תבואות אדמתה ומעשי ידי אמניה לכל אפסי תבל ואיי ים רחוקים —. בחצר המלך לודוויג נראו הדרי כבוד וסגלות תפארה וחוסן ויקר אשר לא היו עוד כמוהם בהיכל כל מלך רב ושליט עד הימים ההם. היכל המלך אשר בווערזאַיללעס וגניו הנהדרים במצבות (בילד זיילען), בארות עם גֻלות עליות (Fontainen), שדרות עצים רעננים (בוים אַללעען) ועצי חמד מרהיבי בת עין, היו מופת לכל איירופא בטוב טעם ודעת. משתה שמנים ממֻחים ושמרים מזֻקקים עם כל מעדני מלכים, נעשו תמיד בהיכל המלך. קול שָרים ושָרות מיטיבי נגן ומנעימי זמירות, נשמעו בארמונו כל הימים. מחולות מחנים, שחוק שעשועים, אורים (פייערוועשרקע) וכל שמחות לבב אנוש ותענוגות בני אדם לא חדלו בבית המלך ובכל עיר מלכותו גם בכל ערי צרפת להפליא את עיני הרואים ולחדות בשמחה את פניהם. מליצים גדולים, משוררים מהֻללים חכמים מחֻכמים, אמנים נפלאים, התחרו לשבח ולפאר לרומם ולהדר את המלך לודוויג אשר ידו הנדיבה פתוחה תמיד לבזור הון רב לכל איש משכיל אשר ידיו רב לו להשמיע תהלתו עד קצוי ארץ או להרנין את לבבו בפועל כפיו וחכמתו ודעתו —. בנינים יקרים ומפארים, בתי חמד לאוצרות ספרים (ביבליאטהעקען), בתים גדולים ורתבי ידים לדרוש ולחקור בהם חכמת הטבע (נאטורוויססענשאפטען), בתי ספר ובתי מדרש, טירות נשגבות, ארמנות עוז וכל שכיות החמדה ומשכיות לבב, התנוססו ברחבי ארץ צרפת במצות המלך לודוויג להרבות את כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ויפעת הוד רוממותו. נעימות דרכי האפרתים והדר ארחות חייהם, זהרי שרי המלוכה וחמדות הליכות דרכם, מצאו חן והפיקו רצון מאת כל יושבי ארץ איירופא, ויתחרו לאחוז דרכיהם ולצאת בעקבותיהם. בגדי הצרפתים ומלבושיהם, לשונם וחכמת סופריהם, מצאו קן להם מן הוא והלאה בחברות האפרתים והאצילים בכל ארצות איירופא. מבית המדרש (אַקאַדעמיע) אשר יסד השר האביר רישעליין בצרפת, יצאו קרני הוד עד קצות הארץ, כי בו צרפו הצרפתים ויזקקו את לשונם, את ניב שפתם, את נאֻמה והגיונה בחכמות סופרים, עד כי היתה לעטרת תפארת הלשונות, וסופרים רבים כתבו בה ספרים הרבה, גדלו והצליחו

ויעשו

ויעשו להם שם גדול בגוים . והשפה היפה ההיא היתה מאז והלאה שפת החכמים והסופרים , שפת המליצים והמשוררים , שפת הדיפלומאַטים ושפת המלכים והרוזנים בהיכליהם ובחצרותיהם . ובגלל הדבר הזה גָבה לב הצרפתים ויעדו גאה וגאון וישתבחו ויאמרו : „רק עם חכם ונבון אנחנו ואפס זולתנו ! „ — . המלאכה המפֹארה , מלאכת המליצה הדראַמאַטית , עלתה בימי המלך לודוויג עד מְרום קִצָּה על ידי המליץ הגדול פעטער ק אָ ר נ ע ל י ע אשר מחברתו הנקובה בשם (Cid) היתה אבן פנה ואבן מוסדה להמליצה הדראַמאַטית בארץ צרפת , ועל ידי המשורר המְהֻלל ר אַ ס י ן אשר הצליח מאד בספריו היקרים הנודעים בשם א י פִֿ י נ ע נ י א ופֿהאֶדראַ ואשר בהם שָׂרה המשורר הזה עם המליץ האדיר אייריפידעס ויוכל לו. גם הפליא מעשהו במחברותיו „א ס ת ר , ו ע ת ל י ה„ אשר נשא דעו למרחוק ויקח לו את דברי ימי קדומים ההם מספרי הקדש ויבן עליהם טירת כסף לחמדת לבב אנוש . על ידם החזיק עוד חכם וסופר מהֻלל ליסד את היכל המליצה הדראַמאַטית , הלא הוא המליץ החרוץ במלאכת חזיוני שעשועים הנודע בשם מ אָ ל י ע ר . הוא הרים את קרן המליצה ההיא בספרו הנקוב בשם „טארטיף„ , בספרו „הכִֿלַי„ (גייצהאַלז) ובספרו „שונא אנשים„ (מענשענפֿיינד) ועוד רבים כאלה , ובהם הודיע לַכֹּל איך חדרו מבטיו בחדרי לבב האדם ויחפש כל בתי נפשו לראות את כל משוגותיו ומעשי תעתועיו — . המשורר המשכיל ב אָ אַ ל אָ שִׂכֵּל את ידיו במלאכת חרוזים נתמרים וישר שירים נשגבים (אָדען) ושירי התולים (סאַטירען) עד כי נחשב ל ה אָ ר אַ ץ הצרפתי . משלי ל אַ פֿ אָ נ ט ע ן וספוריו היקרים , יקרים הם עד היום , המורים ילמדו אותם את תלמידיהם בבתי הספר , והאבות ישננום לבניהם , כי ברכה בם ללומדיהם ולעושיהם . המחברת המפֹארה ט ע ל ע מ אַ ך מעשה ידי הבישאָף פֿ ע נ ע ל אָ ן , כלי חפץ הוא בידי כל מביני מדע , דבריה המסלאים בפז נעתקו לכל הלשונות המתהלכות באיירופא , ומעינותיה נפוצו עד אפסי ארץ וים רחוקים . הבישאָף ב אָ ס ו ע ט נתן אמרי שפר בתוך קהל ועדה , הטף הטיף דברי נגידים ממרום במתי בתי התפלות , והוא ועוד חכמי לב ובעלי לשון למודים כמוהו הרימו בכבוד את קרן חכמת הַדִּבֵּר בעניינים רבים אשר ב ר ו ח ה א מ ו נ ה יסודם (קאַנצעלבערעדזאַמקייט) . החכם הנודע בשם ב אַ י ל ע מבעלי כנסי ההוגנאָטים, הרחיב את גבול הפילוסופיא הפוסחת על שתי הסעפים (Skepticismus) ויתן לה מהלכים בין יודעי בינה . והמשכילים בעם הנודעים בשם יאַ נ ז ע נ י ס ט י ם אשר רָבו בחזקה עם ה י ע ז ו א י ט י ם ועם למודיהם הפורים ראש ולענה , הגדילו את תפארת הליטעראַטור בהורותם את הדרך אשר ילכו בה החכמים המריבים את

קארנעליע
ה״א שס״ו—תמ״ד
1606—1684

ראסין
ה״א שצ״ט—תנ״ט
1639—1699

מאליער
ה״א שפ״א—תל״ג
1621—1673

באאלא
ה״א שצ״ו—תע״א
1636—1711

לאפאנטען
ה״א תנ״ד .1694

פענעלאן
ה״א תע״ו .1716

באסועט
ה״א תס״ד .1704

באילע
ה״א תס״ו .1706

ריב הדת וההשכלה בעזרת כלי נשק החכמה והתבונה (Polemik) — . והחכם והסופר פאַסקאַל, גבר על כל בעלי מפלגת היאַנזעניסטים בדברי ריבות ההם ובעדים נאמנים על דבריו, ודברי ריבותיו הלא הם כתובים על ספרו המתאר בשם „מכתבים מפראָווינץ“ (בריפֿע אוים דער פראָווינץ) . פאסקאל ה״א תכ״ב 1662.

601. § אמנם אף כי אזרו חנפי לב כגבר חלציהם לפאר ולרומם ולהדר את דור לודוויג הארבעה עשר, קצור קצרה ידם למחות את העון הגדול אשר נעשה בדור ההוא, הלא הוא עֲון הרדיפה אשר רדף המלך ושריו את ההוגענאָטים להשמידם ולכלותם מעל פני האדמה, וגם אם יְכַבְּסוּ החנפים ההם את הדור ההוא בנתר וירבו לו בורית נכתם העון הזה לפני התולדה כל ימי עולם. כי המלך לודוויג הארבעה עשר האמין כי למלך עזוז וגבור כמוהו יאות להביא את כל בעלי הכנסיות השונות אשר בארץ ממלכתו תחת צל כנפי הכנסיה האחת השלטת בארץ, הלא היא הכנסיה הקאטהאלית. ועל כן לחץ בחזקה את היאַנזעניסטים, אשר נפלגו ממפלגת הקאַטהאָלים ויריבו עם היעזואיטים והליכותיהם ועם הפאפסט ותהלוכותיו, ויכבד עליהם אכפו לשוב אל חיק הכנסיה הקאַטהאָלית ואל ממשלת הפאַפסט וכל קדושיו. אך יתר הרבה מאד לחץ את ההוגענאָטים וירדפם בסערתו ובסופתו ויאמר להשמידם מתחת שמי ה׳ אם לא יעזבו את דרכי דתם ומחשבות אמונתם וישובו אל הכנסיה הקאטהאלית. ימים רבים היה השר קאָלבערט מגן ומחסה להוגענאָטים, כי אהבם בגלל חריצות ידיהם בכל מלאכת עבודה ובכל חרשת המעשה, וידבר עליהם טובות לפני המלך ולא נתנם לבז ולמשסה בידי אויביהם ומבקשי רעתם. אך לאַ כֿאַ יזע הכהן אשר לפניו התודה המלך על חטאיו גם הגבירה מאינטענאָן אשת לודוויג אשר כל ישעה וכל חפצה להשיב את כל הנוצרים אל הכנסיה הקאטהאלית, גם לוואָאַ סגן המלחמה ואביר הלב, לא נחו ולא שקטו עד אשר הטו את לב המלך להאטים אזנו לכל דברי השר קאָלבערט מגן ההוגענאָטים, ולעשות בהם נקמות בחרב ובדם עד כלותם או עד שובם אל כנסית הקאטהאלים. וימהר המלך ויתן להוגענאטים חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, וירעצם וירוצצם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ויצו להמעיט את מספר בתי תפלותיהם ולבל יִתַּן להם מקום להתפלל כי אם בשלשה או ארבעה בתי תפלות. בכל עת אשר התעוררו רגשי נֹחם בחדרי לבב המלך ויציקוהו על חטאות נפשו ופשעיו כי התגברו, גם בכל עת אשר נשאו רוחו לאהבה וליראה את ה׳ ולדבקה בו, היתה ראשית דרכו להוסיף עוד עַנוֹת את ההוגענאָטים, להשיבם עד דכא ולבל ישיב ידו מבלע עד אשר ישובו אל הכנסיה הקאטהאלית, ובזה האמין למצוא מחילה סליחה וכפרה על כל עונותיו, גם להפיק עוד רצון מה׳. מעט מעט לקח מידם את כל הפקודות והמשרות אשר להם, לא נתנם לבוא בקהל השרים ולהתערב בכל דבר הנוגע לעניני המדינה בכלל או בפרט, ורק אם המירו דתם הֻקמו עַל להיות שרים ושופטים בארץ,

ובזה

ובזה הצליח המלך להשיב רבים מהם האוהבים בצע והרודפים אחרי הכבוד אל הכנסיה הקאטהאלית. ולעניי עָם פָּתוחַ פתח המלך את אוצרו ויתן כסף רב לכל איש ואיש אשר המיר את דתו, גם עשירים ונדיבים רבים מרום בני הקאטהאלים הרימו תרומות כסף אל החפץ הזה. והמלך הוציא דבר מלכות מלפניו כי גם בנים קטנים יוכלו לבוא בברית הכנסיה הקאטהאלית ברצונם הטוב, גם בחוזק יד. אבות עזבו את בניהם, אנשים נטשו את נשיהם, בנים קְטנים שֻׁדדו מזרועות אבותיהם, והכהנים הקאטהאלים חנכו אותם על פי דרכי דתם, וכל איש אשר נחם ממעשהו וישב אל דתו הראשונה, נשא את עונו, גם העדה אשר ספחה אותו אליה לא נקתה מִשְׁפָּטִים רעים. שרי חצר המלך גם ראשי הכהנים הקאטהאלים והבישאף באָסוועט בראשם, לא חשכו מכל יגיעה נפשם, לא עיפו ולא יגעו לעשות את הכנסיה הקאטהאלית שלטת בארץ צרפת ולהכניס בבריתה את ההוגענאָטים הסוררים (קעטצער). וכראות המלך והשרים כי כל המעשים ההם לא הועילו עוד להפיק את זממם, וכל מזמות תחבולותיהם להתעות את ההוגענאָטים מדרכיהם לא הוציאו עוד את מאויי לבם לאור, נועצו לב יחדו להכביד את אכפם עליהם בתגרת ידי אנשי המלחמה הנקובים בשם דראַגאָנער, להציק להם בלי הפוגה עד אשר יעזבו את דתם. ומהרה קל שלח השר לופאים שפעת מלאכי חבלה ההם בכל ערי הנפות אשר בצרפת הדרומית ויבואו וישבו בבתי ההוגענאָטים ויאכלו את יגיעם ואת כל אשר אספו בזעת אפם, וירעו אותם ויענום וימררו את חייהם. בימים מעטים ירדו האזרחים מנכסיהם, העשירים רששו ודלו, הדלים התעטפו ברעב, ותהי עת צרה להוגענאָטים מאין כמוה! ואנשי חיל ההם פעלו ועשו יתר הרבה מאד בתגרת ידם ובנחת זרוע עָזם מאשר פעלו השרים והכהנים בכספם ובזהבם ובדבריהם הטובים להתעות את ההוגענאָטים מדתם. לאלפים ברחו מארצם לארצות נכריות למצוא שם מנוח לכף רגלם ולחם חקם ולחיות באמונתם ודתם. ולאחרונה גזר המלך אֹמר להפר את הברית אשר כרת עם ההוגענאָטים בעיר נאַנטעס (ה׳א תמ״ה אקטאבער 1685), ובזה נתנם לבז ולמשסה באין מציל! מהרה קל צוה עליהם במפגיע לבל יוסיפו עוד לעבוד את אלהיהם על פי הליכות דתם, את בתי תפלותיהם הרס בעברתו, את בתי ספריהם ובתי מדרשיהם סגר לבל יפתחו עוד, ואת מטיפיהם (פרעדיגער) גרש מארץ צרפת ויהיו נודדים בגוים. וכראות המלך כי המונים המונים ינוסו יום יום לארצות אחרות, העביר קול בכל מדינות מלכותו לצַוּת על ההוגענאָטים לבל יוסיפו עוד לעשות כדבר הזה, וכל איש אשר יעבור את מצותו אחת דתו להיות אסיר־אני (גאַלערענשקלאַפּע) כל ימי חייו ורכושו יחרם לאוצר המלך. אך גם הגזרה הרעה ההיא היתה קצרת יד לעצור בעד הנסים, ויותר מחמש מאות אלף הוגענאָטים נסו מצרפת לארצות אחרות המחזיקות בדת הפראָטעסטאַנטית, ויבואו לגור בארץ שווייץ, במדינות פפאַלץ על נהר רהיין, בבראנדענבורג, בהאלּלאנד ובענגלאנד. בארצות ההן מצאו האומללים ההם מרגוע, ושלות השקט

היתה

היתה להם, זרעו שדות, נטעו גנים, שלחו בכל משלח יד את ידיהם, ארגו וטוו גלומי משי אשר לא ידעו עוד יושבי הארצות ההן, ויביאו ברכה בכל מקומות מושבותיהם. ערת חנפים הללו את המלך לודוויג ויחליטו כי הוא בער את ההוגענאָטים הסוררים מצרפת, אך אין נכונה בפיהם כי עוד נשארו הוגענאָטים רבים ועצומים בגלילות קעֿבענען אשר לא החליפו ולא המירו דתם. כי כאשר באו רודפיהם בגלילות ההם, התיצבו ההוגענאטים לקראתם בזרוע חשופה ובמלחמת תנופה, וכאשר הוסיפו הרודפים ההם לרדוף אותם באף ובתוכחות חמה, כן יספו הנרדפים להחזיק במעוז דתם בכל עוז. בראש הנרדפים והנגשים ההם התיצב איש אחד אשר היה לפנים נער רועה עדרים ושמו קאַפֿאליער, גם עוד אמיצי לב כמוהו אשר נקראו בפי ההמון בשם נביאים, וכלם הערו למות נפשם על דתם ואמונתם. מלחמה גדולה ואיומה התחוללה בגלילות ההם מעון השלום מעולם, וכהנים הוגענאָטים הרהיבו בנפשות בני דתם עוז ללחום בכל נפשם את מלחמות הדת עד נטף דמם האחרון. ימי המלחמה ההיא נמשכו ימים רבים עד כי עיפה נפש הרודפים וגברו הנרדפים וידבקו בדתם, אך כשני מילליאָן הוגענאָטים נשארו בלי בתי תפלה ובלי משפט אדם, ויהיו מטרה לכל חצי זדון מטעם המלך ושריו.

IV. מאה שמנה עשרה.

1. מלחמת ספרד על דְבַר מוֹרֶשֶׁת המלוכה (ה״א תס״ב—תע״ד (1702—1714).

§ 601. בימים ההם מָלַךְ בספרד המלך האחרון ממלכי בית האבסבורג, הלא הוא קאַרל השני, והמלך הזה הלך ערירי ובן או בת אין לו לרשת את כסא מלכותו. ויהי כי קרבו ימיו למות, ויועדו מלכי איירופא ויחלקו להם את ארצות ממשלתו, ויחר בהם אף המלך קאַרל, ויקרא בזעם אפו: „המלכים ההם קצו בטפחות ימי חיי, ובעודני חי יחלקו ממלכתי להם, ועל ארץ ממשלתי ידו גורל, ופי לא שאלו! —״. וההערצאָג הארקורט ציר מלך צרפת אשר היה בעת ההיא בהיכל המלך הזה, מצא אז עת רצון לחבל תחבולות ולהטות את לבבו לדעתו, ויפתהו בחלק שפתיו ובנכליו הרבים להוריש את כסאו אחריו להערצאָג פֿיליפפ מאנשו (Philipp von AnJon) נכד המלך לודוויג הארבעה עשר. ומלך ספרד נפתה לדברי הנוכל ההוא, ויכתוב בספר ויחתום בטבעתו כי הוא מוריש את כתרו לנכד מלך צרפת ההוא, אף כי לפי דברי הברית אשר כרתו מלכי ספרד ועסטעררייך לְפָנים היה משפט הירושה לקיסר עסטעררייך ולבניו בני בית האבסבורג (ה״א ת״ס 1700) —. והנה בראשית ימי המאה השמנה עשרה הלך קאַרל השני מלך ספרד בדרך כל הארץ, ולודוויג הארבעה עשר חשב מחשבות על דבר הירושה אשר הוריש בסתר לפֿיליפפ נכדו, ויפסח על שתי הסעפים אם

לקבל

לקבל את נזר מלוכת ספרד או לחדול, כי נפשו ידעה מאד את המלחמות הכבדות אשר תתעוררנה בגלל הדבר הזה בינו ובין קיסר עסטערדייך אשר לו משפט הירושה באמת, אך שרי חצרו ויועציו ומאינטענאָן אשתו הגבירה הסיתוהו גם יכלו לו, ויתמכר למורשת ספרד גם כי ידע כי לרגלה תתחולל סערת מלחמה עזה על ראשו, וארצו העיפה והיגעה דורשת מנוחה להחליף כח. ויהי אך ישב פיליפפ נכדו על כסא המלוכה בספרד, והנה סער גדול מתגורר מארץ עסטערדייך, ומלחמה איומה השתערה עליו אשר לא נהיתה עוד כמוה מיום מָלְכו בצרפת, כי לעאָפאָלד קיסר עסטערדייך הוציא את כלי זעמו לְמַגֵר לארץ את כסא פיליפפ ולהמליך את קאַרל בנו השני בספרד, כי לו משפט הירושה, וכל מלכי איירופא נִלְווּ אליו ללחום את מלחמותיו.

לעאפאלד
ה״א תי״ז—תס״ה
1657—1705

הקורפירסט הגדול פרידריך מבראַנדענבורג היה זרועו במלחמה ההיא בגלל אשר נפשו ידעה מאד כי הוא הצדיק בריבו, גם בגלל אשר נתן עליו לעאָפאָלד הוד מלכות וישימהו למלך בפרייסען. האַנאָווער חשה לעזרתו בגלל הטובה הגדולה אשר עשה עִמָּה לפני ימים מעטים. האָללאַנד התנדבה לעזור לו בגלל הפחד אשר פחדה מפני זעם אפו ורעם גבורותיו. ענגלאַנד התחברה אליו בגלל הקצף אשר קצפה על לודוויג הארבעה עשר על אשר הרכיב לראשה את יעקב שטואַרט השלישי אחרי מות אביהו. גם כל נסיכי אשכנז ורווניה נוסדו יחד לעמוד לימין הקיסר (ה״א תס״א 1701). ועם מלך צרפת לא היה בלתי אם מאַקס עמנואל הקורפירסט מבאַיערן ואחיו הקורפירסט מקאָלן, וזולתם לא בא אחד ממלכי ארץ בברית עִמו לעזור לו במלחמותיו. וארץ ספרד נחלקה אז לשתי מחלקות: אַראַגאָניען, קאַטאַלאָניען, וואַלענציאַ ויתר הנפות המזרחיות עזרו אחרי קיסר עסטערדייך, וקאַסטיליען עם שאר המדינות והמחוזות שלפו חרבן מתערה ללחום בעד פיליפפ החמישי מלכם הבורבאָני אשר הוא גם חוטר מגזע מלכי בית האבסבורג מצד אמו ואשר תכונות נפשו נושאות בד בבד עם תכונות נפש הספרדים והליכות דרכם —.

602. § והנה במלחמה הגדולה ההיא הוליכה ההצלחה לימין עסטערדייך וענגלאנד את הנצח וההוד ובכל אשר פנו הריעו אף הצריחו ועל אויביהם ואנשי מלחמתם התגברו, יען מה? יען כי שני שרי צבאותיהם היו גבורים משכילים מאין כמוהם בכל הארץ בימי הדור ההוא, הלא הם: הפרינץ אייגען מסאַוואָיען (Eugen von Savoyen) *) וההערצאָג מאַהלבאָראַ **). אייגען מסאַוואָיען אשר עשה לו כבר שֵׁם תפארה במלחמות הישמעאלים, הוסיף עוד לעשות לו שֵׁם בגבורים בתחלת המלחמה הזאת, כי במועצות ודעת התנפל

באיטליא

*) הפרינץ אייגען מסאוואיען שר צבא מהלל וחכם מדיני היה נכד קארל עמנואל ההערצאג מסאוואיען, ובן אייזען מאריץ גראף סאייסאן, ואמו בת אחות הקארדינאל מאזאריני נולד בשנת (ה״א תכ״ג 1663) בפאריז וימת בשנת (ה״א תצ״ו 1736) בעיר ווין.

**) ההערצאג פאן מאהלבארא נולד בשנת (ה״א ת״י 1650) בפלך אזהע (דעוואָנשיר) בארץ ענגלאנד, וימת בשנת (ה״א תפ״ב 1722).

באיטליא, וברוח חכמתו וגבורתו גרש משם את קאַטינאַט אחד מגבורי שרי צבאות צרפת עם כל גדודי הצרפתים אשר ברגליו, ואת ההערצאָג מסאַוואָיען ופיעמאָנט הביא במסורת ברית השלום עם קיסר עסטעררייך לעזור לו במלחמותיו, ומאַהלבאָרא נשיא ראש מפלגת בני העם (Wihgs) ושליט רב בענגלאַנד מימי מלוכת המלכה חנה, היה איש נלבב וחכם מְתֻכם בחכמת הנהגת המדינה ובחכמת טכסיסי מלחמה, אך באהבת בצעו וברדפו אחרי הון ועושר, המיר את הדר כבודו בקלון, וההערצאָג מסאַוואָיען אשר בא במסורת הברית עם קיסר עסטעררייך, הביא עליו ועל ארצו צרות רבות ומצוקות גדולות בתגרת ידי הצרפתים. כי וואַנדאָמע שר צבא גדול בחיל הצרפתים לכד את פיעמאָנט ואת לאָמבאַרדיי (ה"א תס"ג 1703), ויחשוב מחשבות להתחבר אל הקורפֿירסט מבאַייערן בעל ברית מלך צרפת אשר השתער אז בעזו על טיראָל, אך אזרחי טיראל הפירו את מחשבות שר הצבא ההוא, כי הם התיצבו על תועפות הררי עֻזם גם התחבאו במחבואי עמקיהם ומגהרותיהם וישיאו מות ושחת על ראשי הבייערים ויפילו בהם חללים רבים (ה"א תס"ג 1703), והקורפֿירסט ראה כי כלתה אליו הרעה וימהר וינס מגיא ההרגה ההיא ויתחבר אל צבאות הצרפתים אשר פרצו אז בשוואַבען תחת פקודת פיללאַרס וטאַללאַרד שרי צבאות צרפת ונגידי אנשי מלחמתה. ואייגען מסאַוואָיען, גם לודוויג מבאַדן אחד משרי צבאות עסטעררייך, מהרו וידאו כנשרים ויתיצבו במערכות מלחמה להלחם בהצרפתים והבאייערים בארץ שוואבען, ועד מהרה נלוה אליהם גם ההערצאָג מאַהלבאָראַ אחרי עשותו גדולות ונצורות על נהר רהיין ומאזעל. אך בטרם החלה המלחמה שלח אייגען וההערצאָג מאַהלבאָראַ את לודוויג המאַרקגראַף הזקן לצור את אינגאָלשטאַדט, ואחרי כן חשפו את זרוע עֻזם וַיַכּוּ את הצרפתים והבייערים מכה נצחת במלחמת האָכשטאֶדט, או (כפי אשר יקראו לה הענגלאנדים) במלחמת בלענהיים (ה"א תס"ד 13 אויגוסט 1704). במלחמה ההיא נשבה טאַללאַרד עם צבא רב מצבאות גבוריו בידי אנשי מלחמתו, וכל כלי הנשק וכלי המלחמה נפלו בידי העסטערייכים והענגלאנדים, הקורפֿירסט מבאייערן ברח עם הצרפתים מעבר לנהר רהיין ויעזוב את ארצו ביד העסטעררייכים, והם הכבידו את ידם על יושבי הארץ ההיא וילחצום בחזקה וישימו עליהם עול ברזל, ויהי כאשר נלאו נשוא את מצוקותיהם הנוראות, מרדו בהעסטעררייכים מציקיהם וקובעי נפשם, אך בדבר הזה הביאו עוד עליהם צרות רבות ורעות, כי ארוגיהם החרשים והקשים הוסיפו עוד לענותם וירעצום וירוצצום כעריצים ואכזרים. והקיסר יאָזעף הראשון אשר ישב אז על כסא לעאָפאָלד אביו ואשר יצא בעקבותיו, העיר כל חמתו על מאַקס עמנואל הקורפֿירסט מבאייערן ועל אחיו הקורפֿירסט מקאָלן, ויתן אותם לחרם ולאָלה וקללה בארץ אשכנז.

יאזעף הראשון
ה"א תס"ה–תשע"א
1705–1711

§ 603. גם בארצות השפלות ובארץ איטליא פנתה ההצלחה עוד אל

הצרפתים

הצרפתים ותהל נֻגְהָהּ על ראש העסטערריכים והענגלאנדים (ה״א תס״ו 23 מאַי 1706). כי בארצות השפֵלות הכה ההערצאָג מאַהלבאָראַ את הצרפתים מכה אנושה מאד במלחמת ראַמיללִיעס וישבר את זרוע המאַרשאַל הצרפתי וויללעראי רצוי נפש מאינטענאן הגבירה. פרי המלחמה ההיא היה כי הארצות השפלות אשר היו תחת ממשלת ספרד באו בידי בן קיסר עסטעררייך השואל לרשת את מלוכת ספרד. גם באיטליא היתה תבוסת הצרפתים שלמה, כי אייגען מסאַווֹאָיען הכה שם במערכה במלחמה על יד טורין את חיל הצרפתים הרבים והעצומים ממנו, וילכוד את מאַילאַנד, את הלאָמבאַרדיי ואת כל נפות איטליא התחתונה (ה״א תס״ו 7 סעפטעמבער 1706), ויעש לו שם בארץ כשם הגבורים הגדולים, תהלתו מלאה הארץ, אב לבנים ספרו את גבורותיו ועזוז נוראותיו, וכל העם שָׁרו את גדלו ואת תפארת נצחו ועזו. אך בארץ ספרד רמה יד פִּיליפפ מאנשו נכד המלך לודוויג הארבעה עשר על העסטעררייכים ועל הענגלאַנדים. כי אף אם מרבית מדינות אַראַגאָניען דבקו בעסטעררייך וימליכו עליהם את קאַרל למלך, גם ברצלונה, וואַלענציא וכל ערי המבחור נפלו אליו ויתנו עליו הוד מלכות, בכל זאת גבר פִּיליפפ יען כי יושבי קאַסטיליען דבקו בו וילחמו את מלחמותיו, ואחרי הנצחון אשר נצח את אויביו על יד אלמאַנצא (ה״א תס״ז 25 אפריל 1707), פקד את עון הארצות ההן אשר מרדו בו ויעש בהן שפטים נוראים. נאות וואלענציא נָדַמּוּ וְנָשַׁמּוּ בתגרת ידי פִּיליפפ, ווושביה אנשי הלבב בחרו במות מהתענות תחת ידי יושבי קאַסטיליען שנואי נפשם מעולם, ולבל יפלו בידי מנצחיהם ויתעללו בם, שרפו בידיהם את בתיהם באש וַיִשָּׂרְפוּ עם הבתים יתר כאשר עשו כן לפָנים גם אזרחי זאַגונט ונומאַנטיאַ. ולאחרונה כאשר הבניע פִּיליפפ את סאַראַגאָזאַ ואת לערידאַ ויכריע לטבח את ראשי אפרתיהן, נפלה אַראַגאָניען, קאַטאַלאָניע גם וואַלענציא ולֻקחת מהן שארית משפטי החֵרות וחקי השלטון אשר היו עוד בידן, ותלחצנה לקבל עליהן את משפטי קאַסטיליען וכל הליכות דתיה ודיניה. אך ברצלונה גברה חילים ולא נתנה ידה אל פִּיליפפ עד אחרית המלחמה ההיא.

§ 604. בשנת (ה״א תס״ח 1708) הוסיפו עוד אייגען ומאַהלבאָראַ שרי הצבאות לעשות גדולות ונוראות במלחמה ויוסיפו עוד תהלה על כל תהלתם, כי בזרוע עזם וברעם גבורותיהם נצחו את רבבות אנשי מלחמתם על יד אוידענארדע *) אשר על נהר שעלדע (ה״א תס״ח 11 יולי 1708). במלחמה הנוראה ההיא הכו הגבורים המשכילים האלה את צבאות לודוויג הארבעה עשר מכה נפלאה מאד עד כי נואש לודוויג ולא קוה עוד להתגבר על אויביו כל הימים, ובהתבוננו עוד כי ארץ ממלכתו עיפה להורגים וכל מעיני ישועתה ומחיתה דללו וחרבו, נכספה נפשו לעשות שלום עם אנשי מלחמתו, אך אייגען ומאהלבארא לא אבו ולא שמעו אל דברי השלום אשר שלח אליהם ביד מלאכיו, ולאחרונה נטלו

*) אוידענארדע עיר מבצר בנפות בעלגיען אשר בפלאנדערן המזרחית על נהר שעלדע.

נטלו עליו שאלות קשות מאד במחיר השלום ההוא, למען ענותו והשפיל את גאותו ואת גאונו. ותהי הנקלה בעיניהם לשאול מאתו לנער כפיו ממורשת מלכות ספרד ולכתוב ולחתום בטבעתו כי אין לו כל חלק ונחלה בכל מדינות הממלכה ההיא לעולם, ויקשו עוד לשאול ממנו כי הָשֵׁב יָשִׁיב את עלזאס ושטראסבורג אל נסיכי אשכנז ולא תדרוך עוד כף רגל צרפתי בה. והנה אף כי נשבר לב לודוויג המלך הגדול הלובש גאות וגאון תמיד לשמוע התנאים הקשים אשר נטלו עליו משנאיו להכניעו ולהשפילו ולהשכין לעפר כבודו, בכל זאת הואיל למלאות את השאלות הקשות ההן במחיר השלום, אך כאשר הוסיפו עוד אנשי מלחמתו לשאול ממנו כי יעזור להם לגרש את פיליפפ נכדו מארץ ספרד, אז עלה עשן באפו ובאף שרי חצרו ויוסיפו עוד להלחם באויביהם (ה"א תס"ט 11 סעפטעמבער 1709). והנה במלחמת מאַלפלאַקאָה *) הֻכּוּ הצרפתים מכה גדולה ונוראה מאד אשר לא היתה עוד כמוה עד היום ההוא, ואז נכנע לבב המלך לודוויג ויחפוץ לקנות את השלום בכל מחיר אשר יושת עליו. אפס כי בעת ההיא נגלתה נקמת האלהים ומוסר שדי גם על פרי גדל לבב אנשי מלחמתו ועל תפארת רום עיניהם למען ידעו כי אנוש המה ולא יוסיפו לגבהה עוד! —.

§ 605. דברי רִיבות התעוררו אז בין אשת ההערצאָג מאַהלבאָראַ ובין המלכה חנה מַלְכַּת ענגלאַנד, גם בעלי לשון הכו אז את אשת ההערצאָג ההיא בלשון על גאון לבה ורדפה אחרי המשרה, ועל פי הדברים האלה גוֹרשָׁה ההערצאָגין מהסתפח עוד בחצר המלכות, וסגני מפלגת העם (וויגמיניסטעריום) נִדחו מפני בעלי מפלגת המלך (טאריעס) (ה"א ת"ע 1710). והם ובראשם החכם המהֻלל בחכמת המדינה והסופר המפֹא' באָלינגבראָקע (לאָרד ס"ט יאָהן), חתרו בכל מאמצי כח להשבית את המלחמה הארוכה עם צרפת, וישלחו מלאכי שלום אל המלך לודוויג להטותו למחוז חפצם לעשות שלום בארץ (ה"א תע"א 1711), וְהשלום ההוא יצא עד מהרה לְמעגהו בשנה הבאה אחרי מות הקיסר יאָזעף הראשון ולא הניח אחריו בנים, וקאַרל אחיו אשר לו נתכנה מלוכת ספרד, ירש את נזר מלכותו, ואז חדלה ענגלאַנד גם כל מלכי אירופא מעזור לו לספח את ספרד אל עסטעררייך, יען כי אז ירב עוד הפעם גודל בית האבסבורג ויגדל כחו ואונו על כל מלכי ארץ —. ותהי ראשית מעשה ענגלאנד להשבית המלחמה בינה ובין צרפת (וואַפּפענרוהע) ואחרי כן לקחה מההערצאָג מאַהלבאָראַ את משרתו, ואת כבודו מעליו הפשיטה, וזאת היתה פתח תקוה לשלום אוטרעכט (Utrechter Friede) (ה"א תע"ג 14 אפריל 1713) אשר יצא אחרי כן לאור להרגיע ליושבי אירופא. על פי דברי שלום ההוא, קמה מלוכת ספרד ואחֻזות נחלותיה באַמעריקאַ לפיליפפ החמישי ממלכי בית בורבאָן ונכד המלך לודוויג הארבעה עשר, ובעד זה הבטיח פיליפפ לבל יְחֻבר נזר ספרד אל נזר צרפת עד

העולם

*) מאַלפלאקאה כפר אצל באוואי במדינת צרפת הצפונית. לפי עדות סופרים נאמנים נפלו במלחמה ההיא במחנה צרפת שנים עשר אלף איש ובמחנה בעלת הברית ששת אלפים איש.

העולם. ענגלאנד לקחה מיד צרפת את שאָטטלאַנד החדשה ועוד מושבות רבות באמעריקא הצפונית, ומיד ספרד לקחה את המבצר המהולל, מבצר גיבראַלטער, ועוד חפצים יקרים כאלה אשר הרבו את כבוד עשרה ואת יקר תפארת גדולתה. ההערצאָג מסאַוואָיען לקח את אי סרדיניא גם את הוד שם "מלך" —. ורק קאַרל קיסר עסטעררייך ונסיכי אשכנז לא באו בברית השלום באוטרעכט, וויסיפו עוד לעשות מלחמה. אמנם לא ארכו הימים ותפקחנה עיני הקיסר לראות כי הוא לבדו קצר יד להתגבר על אויביו, ועל כן התרצה אל שלום ראַסטאַטט, (ה"א תעד 7 מאַרץ 1714), וישב חרבו אל תערה ויכרות ברית עם ספרד ועם כל מלכי איירופא, ואחרי כן הואילו גם נסיכי אשכנז לעשות שלום עם לוחמיהם (ה"א תעד סעפטעמבער 1714), ודבר השלום ההוא יצא לאור בבאַדען בפלך אַראַגוי. בשלום ההוא נפלו ארצות השפלות אשר לספרד לאחזת נחלה אל קיסר עסטעררייך, ובאיטליא נחל את עיר מאַילאַנד ובנותיה, את נעאַפעל ואת סיציליא. הקורפירסטים מבאַיערן וקאָלן אשר הֻחרמו מטעם קיסר עסטעררייך, שבו לארצות ממשלתם כבראשונה, וכבוד שם "מלך" נתן לפריישען על פי כל מלכי איירופא יחד.

606. § צרפת. בשנה הבאה (ה"א תעה 1 סעפטעמבער 1715) מת לודוויג הארבעה עשר אשר קָץ בחייו ואשר תלאות הזמן ומהלומות האסון דכאו לעפר חיתו. כי במשך שתי שנים מתו עליו בנו מחמל נפשו, נכדו ורעיתו החכמה גם בן נכדו הבכור, עד כי לא נותר לו מכל בניו כי אם בן נכדו הצעיר אשר היה אז בן חמש שנים, והוא ישב על כסאו אחריו, ושמו לודוויג החמשה עשר. ועד אשר גדל המלך הצעיר הזה ויצלח למלוכה, נתנו כל השרים את רסן השלטון על ארץ צרפת ביד ההערצאָג פיליפפ מאָרלעאַנס, ויהי הוא הרב והשליט, ועל פיהו ישק כל הליכות המלוכה. והוא הרים בכבוד את קרן הקאַרדינאַל דבאָאַ (Dubois) אשר היה לפנים מורו ומלמדו וישימהו למשנה (מיניסטער) במלכות צרפת, ושניהם היו אנשי רוח ומשכילים בכל מדע, אך בנים שובבים ובנים סוררים, עזבו ארחות צדק ויהיו מלעיבים בכל דת ואמונה, רדפו תענוגות בשרים, דבקו בחמדות נמבזות, השחיתו את דרכם על הארץ ויריקו את אוצר המלוכה במשובותיהם ומעלליהם הרעים. בימי השליטים השובבים והמשחתים ההם, ירדו אלפי עשירים מנכסיהם, כי השליטים חבלו תחבולות ויתנכלו להביא את חיל העשירים אליהם, ולפזר את כל העושר הגדול וההון העצום אשר אספו על תענומתיהם ושובבותיהם —.

לודוויג הט"ו
ה"א תע"ה—תקל"ד
1715—1774
שלטון ארלעאנס
ה"א תע"ה—תפ"ג
1715—1723

607. § ספרד. פיליפפ החמישי מלך ספרד, היה חלש רפה ידים ונשים משלו בו, ולאחרונה סר מעליו רוח מלך ובעתתו רוח רעה, רוח עצבת ורוח ינון, ויתן את מלכותו לעליזאַבעט מפאַרמאַ אשתו השניה, אשת חיל ושואפת רוח הממשלה, ולאַבעראָני האיטלקי איש מימות

ומלא

ומלא תוך ומרמה. על פי דברי ריבות ותחבולות ערמה ונכלים הוציאו שניהם את מחשבות לבם לאור להמליך את קארל בכור עליזאבעט בנעאפעל וסיציליא, ולהקים את פיליפפ בנה השני להערצאָג בפארמא, פיאצענצא וגואסטאללא, ובכן שלטו על הארצות ההן שליטים ממלכי בית בורבאָן. ויהי במות פיליפפ החמישי וירד אבל שאולה (ה״א תק״ו 1746), ישב פערדינאַנד הששי בנו על כסאו אחריו, אך הרוח הרעה אשר נחה על אביהו נחה גם עליו, עד כי לאחרונה הציקתהו רוחו הרעה לילה ויום מבלי הפוגה, ויהי עשוק ורצוץ תמיד באין עוזר, ורק כנגן המנגן על כנור ונבל או בשמעו קול שירים מפי מטיב שיר, סרה מעליו הרוח הרעה וְרָוַח לו, כאשר היתה כזאת לפָנים בנוח רוח רעה על שאול המלך. על כן מצא המשורר פאַרינעלי חן בעיני המלך הזה ודבריו היו נשמעים בהיכלו כדבר אחד השרים היושבים ראשונה במלכות ספרד —.

פערדינאנד הששי ה״א תק״ו—תקי״ט 1746—1759

608. § ענגלאַנד. בארץ ענגלאַנד מלכו שלשה מלכים ממלכי בית האַנאָווער, הלא הם: געאָרג הראשון, געאָרג השני וגעאָרג השלישי, ובימיהם עלתה חרות העם עד ראש פסגת ההצלחה, משפטי האזרחים וחקי זכיותיהם הכו שרשם עמוק עמוק עד כי הם הבריעו את משפטי המלוכה לחפצם —. המלכים אשר עליהם לתת דין וחשבון על מעשיהם לפני שרי הפאַרלאַמענט, התחרו להשכיל להיטיב לבני העם, חגרו בעוז מתניהם להעלות את אזרחי הארץ על גרם המעלות ולהרכיבם על במתי האשר, ואף זכי געאָרג הראשון והשני הואילו להרבות את עֻזם ואת אונם בשלטון המדינה יתר הרבה מאשר מדו להם בני העם, בכל זאת לא שלחו ידם בחֻקי החרות וזכיות האזרחים, והעם הוסיפו לחזק עוד את משפטי זכיותיהם, ולתת להם עוז ותעצומות מבראשונה, ובגלל הדברים האלה הלך המסחור הלוך וגדול עד כי גדל מאד, כל מלאכת עבודה, מלאכת מחשבת וחרשת המעשה גדלו והצליחו גם עשו פרי הלולים להחיות עם רב, אניות סוחר רבו מיום ליום, הון ועושר ונכסים פרצו בארץ, וכל מדה טובה וארחות יושר מצאו קן להם בארץ מבורכת ההיא. בשנת (ה״א תקע״ט 1769) הִמְצִיא האיש החכם יאַמעס וואַטט יליד שאָטטלאַנד את מכונת הקיטור (דאַמפפמאַשינע), אשר על ידה נעשו ישועות בכל רחבי תבל, כי היא עשתה כנפי ברקים לאניות העוברות ארחות ימים ולעגלות הנוסעות ביבשה מקצה הארץ ועד קָצֶהָ, על פיה נפגשו איירופא ואזיא, אמעריקא ואפריקא נשקו, וכל מרחקי תבל נעשו קרובים —. ובעת ההיא המציא אַרקוורייגהט הגלב (בארביר) את מכונת המטוה (שפיננשטוהל) אחרי חשבו חשבונות רבים שנים כבירות על אדות הדבר הגדול הזה, גם הוציא לאור את כל המכונות הדרושות למטוה הצמר, צמר גפן ופשתים —. בימי געאָרג הר...... בעל ברית מפלגת העם (Wihgs), נסה יעקב שטואַרט השלישי להסב

געאָרג הראשון ה״א תע״ד—תפ״ז 1714—1727
געאָרג השני ה״א תפ״ז—תק״כ 1727—1760
געאָרג השלישי ה״א תק״פ 1820.

אליו את מלוכת ענגלאַנד (ה״א תע״ה—ע״ז 1717—1715) ומפלגת המלך (Tro'es) הנקובים בשם יאקאביטים עזרו לו להוציא את מזמתו לאור, אך תוחלתו נכזבה ותקותו היתה לו למחתה ולמפח נפש, וכל עוזריו רֻדפו בלי חשך בתגרת יד המלך געאָרג ובשבט עברתו. בימי המלך געאָרג השני (ה״א תק״ה אויגוסט 1745) קם קאַרל עדואַרד בן יעקב שטואַרט הנזכר ויתחור בבל עוז כאביו להסב אליו את המלוכה, אך גם אחריתו היתה מרה כאחרית אביהו. בישע ימין הצרפתים ירד קארל עדוארד הים באניות ויבוא לשאָטטלאַנד ושם נהרו אליו המון גבורים רבים ויתמכרו ללחום את מלחמותיו ולהושיבו על כסא המלוכה, ובראותו כי ראשית דרכו היתה צלחה, הרהיב בנפשו עוז וישתער על ענגלאַנד. ויקדש על געאָרג השני מלחמה. אך שם השליכתהו ההצלחה ותתן לו כתף סוררת, ובמערכה בשדה בהלחמו במלך ענגלאנד במחוז קוללאדען (ה״א תק״ו 27 אפריל 1746) היתה מגפה גדולה מאד באנשי חילו, כל גבוריו נפלו לפי חרב, ותקות בית שטוארט אבדה לנצח! במהומת מות נס קארל עדוארד מהמערכה ומלכות ענגלאנד הבטיחה כסף רב להאיש אשר ישיג אותו ויסיר את ראשו מעליו. אך כאשר נמלט לפנים קאַרל השני מכף כל אויביו ורודפיו באֹרח פלא, כן נמלט גם קאַרל עדוארד בנפלאות גדולות ועצומות מיד כל רודפיו על פי אנשי לבב אוהבי בית שטוארט ואויבי געאָרג השני. אחרי הדברים האלה שפך מלך ענגלאנד כאש חמתו על כל האנשים אשר החזיקו ביד קארל עדוארד ואשר נטו אחריו. בכל עיר ועיר הובלו המונים כצאן לטבח, ובכל נוף ופלך הֻקדשו למאות ולאלפים ליום הרגה, אין מספר לחללי חרב המלך ואין קץ לבני תמותה, וכל בתי כלאים ובתי האסורים אשר מקצה עדינבורג ועד קצה לאָנדאָן נמלאו אסירי ברזל אשר היו עתידים למות או למכות אנושות וכל שפטים רעים ונאמנים —.

---

2. קארל XII מלך שוועדען ופעטער הגדול קיסר רוסיא בימי מלחמת הצפון (ה״א ת״ס—תע״ח 1718—1700).

§ 609. שוועדען ורוסיא. בראשית המאה השמנה עשרה עלתה שוועדען עד מרום קץ הררי עֻזה ותפארתה. בחכמת קאַרל XI מלכה ותבונות כפיו נמלאו אוצרותיו כסף וזהב, ובתי נְכֹתה הון רב ועצום וכל סגולות מלכים. אנשי חילו בים וביבשה היו גבורים ומְלֻמדי מלחמה. ארץ ממשלתו רחבה ונסבה עד ארץ מרחקים, ויהי רדה בכל הנפות אשר על חוף ים הקדמוני (אָסטזעע), עיר וויסמאַר, שטראלזונד, שטעטטין, ריגא ורעוואל היו סרות למשמעתו, ונהר וועזער, אָדער, דינא ונעוואַ היו גבולות ארצו הברוכה, והמקום אשר תתנוסס שם עתה עיר פעטערסבורג כאבן נזר על אדמת רוסיא, היה אז מקום בִצה ויחשב לארץ שוועדען. בגבורה ובעושר דמתה שוועדען לכל הממלכות האדירות אשר באיירופא, גם בכבוד הדר חסן ויקר לא נפלה מכל הארצות החמודות אשר נודעו בשם בימים ההם —.

אך בפאתי מזרח צץ אז ציץ נזר המשרה וההוד בארץ רוסיא בבית הגדול והנאדר בכח, הלא הוא בית ראָמאַנאָוו שכן קרוב לשוועדען, ולעומת זיו זהר יפעתו הועם אור שוועדען, וגבורתה כרעה נפלה לפני גבורתו.

שליטי בית ראמאנאוו משנת ה״א שע״ג — ה״א ת״צ 1613—1730. אלעקסיי ה״א ת״ה — תל״ו 1645—76. פעאדאר ה״א תל״ו—תמ״ב 1676—1682.

שליטי בית ראָמאַנאָוו החלו להתגבר בארץ ויפרצו צפונה ונגבה קדמה וימה, ומה גם בימי אַלעקסיי ראָמאַנאָוו ושני בניו השליטים הרמים והנשאים פעאָדאָר ופעטער. אלעקסיי לכד בחכמתו ובגבורתו את סמאָלענסק ואת ספעריען, ואת גבורי הקאַזאַקים, פרשים רוכבי סוסים מהוללים, הביא תחת ממשלת רוסיא, גם התאמץ להרבות את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת בארץ רוסיא הגדולה והרחבה. ופעאָדאָר בנו היה אבי הממשלה הבלתי מגבלה וראשון להמלכים האדירים המכונים בשם צאַרים (Zaaren) אשר עשו גדולות ונצורות וירכיבו את בני עמם על במתי ההצלחה בחכמתם וברעם גבורותיהם.

פעטער הגדול ה״א תמ״ט—תפ״ה 1689—1725.

§ 610. פעטער הגדול. המלך הגדול והגבור הזה בִּצַע בחכמת לבבו ובעזוזו את כל הגדולות אשר החלו המלכים אשר היו לפניו לעשות בארץ רוסיא. הוא הרים פעמיו ויעבור בכל הארצות הנאורות באיירופא ויאסף בחפניו רוח חכמה ודעת מכל העמים המשכילים, ויפקח עינו על הליכותיהם בהנהגת המדינה, על טכסיסי המלחמה ועל כל הענינים הרמים והנשאים אשר על ידם יצליח המלך את עמו וצאן מרעיתו, ובשובו לארצו שם כל מעיניו לפחת רוח ההשכלה באף הרוסים עבדיו הנאמנים, וכל ישעו וכל חפצו היו להדריכם בדרכי החכמה לטוב להם כל הימים. גם לא חשך מכל עמל ויגיעה נפשו להרבות את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת ברחבי ארץ ממשלתו, ללמד את אנשי חילו טכסיסי מלחמה, ולהפוך את דרכי אזיא לדרכי איירופא בכל ממלכתו הגדולה. להוציא לאור את המחשבה היקרה והרוממה הזאת המתנוססת בחדרי לבבו, פתח את שערי ארצו לכל בני הנכר אשר ידם רב להם בחכמה ודעת, במלאכת מחשבת וחרשת המעשה, במבנה אניות מלחמה ובהליכות קרב ולָחֶם, מבלי פְּנוֹת אל השנאה העזה אשר שנאו אז הרוסים את כל בני הנכר, ויתן להם אחֻזות נחלה בארצו, גם שִׁלם להם שכר טוב כיד מלך גדול ורם כמוהו. ולבעבור תהי לאל ידו לעזור להחרשים ולהאמנים ההם בעצם ידו, למד בהאָללאַנד וענגלאַנד את מלאכת בנין האניות, לָקַח לֶקַח טוב בבתי החרשים ובעלי המלאכה עד אשר ידע את כל מעשי המכונות (מאַשינען), מעשי אניות מלחמה, בתי רחים (מיהלען), שערי הנהרות (דאָממען) ועוד מלאכות גדולות כאלה כאחד חכמי החרשים. ואנשי החיל הנקובים בשם סטרעליצען ראו את כל החדשות אשר עשה פעטער בארץ רוסיא, ואת בני הנכר הרבים והעצומים אשר הביא בארצו, ויחר אפם בו ויתמרמרו עליו מאד ויקשרו קשר וימרדו בו ביד רמה.

אך

אך הקיסר הגדול הזה השבית את שאון המורדים ההם ויקם את הסערה לדממה, ומהיום ההוא והלאה הפך את משטרי אנשי החיל ומערכות צבאותיו אשר היו עד העת ההיא, וישם את משטרי אירופא לקו ואת כל הליכותיה למשקלת, ומיום ליום הגדיל הקיסר הגדול הזה את תפארת רוסיא ויאדירה, הלך מחיל אל חיל, ובכל אשר פנה עשו ידיו תושיה עד כי יצא שמו בכל הגוים, ותהלתו נודעה בכל אפסי תבל.

§ 611. **פאָלען בימי פֿרידריך אויגוסט הגבור.** בעת אשר הלכה רוסיא הלוך וגדול ותִּבֶן לה ערי מבצר ותעש חיל עד להפליא, בעת ההיא הלכה פאָלען הלוך ודל ותפול פלאים מיום ליום באשמת אפרתיה ואציליה הגאיונים והתוללים אשר שאפו תמיד רוח החופש והדרור בלי שום שכל ובלי השכל ודעת. אחרי מות יאָהאַן סאָביעסקי מלכם (ה״א תנ״ז 1696), היתה ביניהם מלחמה גדולה על אדות המלך אשר יבחרו להם, זה אומר כן וזה לא כן, את אשר יקרב האחד ירחיק השני בזרוע, ובאשר בחר זה ימאס משנהו, כדרכם כל הימים (ה״א תנ״ז 1697). אחרית המלחמה ההיא היתה כי פֿרידריך אויגוסט הקורפֿירסט בזאַקסען הֻקם עליהם למלך אחרי אשר המיר את דתו בדת הקאַטהאָלית, והוא היה נודע בימים ההם למשגב בגלל גבורתו ועֹצם ידו, ובגלל אהבתו העזה לחיות חיי תפארה בכל הדרי כבוד ויקר. אך אפרתי הפולאָנים אשר רק בידם היו כל זכיות המדינה, והאכרים היו עבדי עולם להם ונחשבו כבהמות בעיניהם, גם האזרחים היו בשפל המדרגה ולא יכלו להרים ראש, האפרתים ההם הגבילו מאד את יכולת המלך הזה ולא נתנוהו למלוך עליהם בתור מלך אשר עוז בידו וגבורה ביטינו לתת חֻקים ומשפטים בארצו כטוב וכישר בעיניו לטובת עם הארץ, עד כי דמתה ארץ פאָלען לממשלת אפרתים (אדעלסרעפּובליק) יותר מארץ ממלכת מלך, והמלך לא יכול לעשות מאומה בלתי אם להקים את החקים והמשפטים אשר נתנו האפרתים בארץ בימי הוער (רייכסטאַגסבעשליסע) —.

§ 612. בן שש עשרה שנה היה קאַרל XII בשבתו על כסא מלכותו בשוועדען, ומלכי רוסיא, פאָלען ודאֶנעמאַרק האמינו כי בימי המלך הצעיר לימים הזה תהי לאל ידם לקרוע משוועדען את הארצות אשר לכדה במלחמה בזרוע רמה. הקיסר פעטער הגדול נכסוף נכסף לרשת את נפות הים הקדמוני (אָסטזעע) אשר ביד שוועדען; פֿרידריך אויגוסט השני מלך פאָלען וקורפֿירסט זאַקסען התאוה תאוה לקרוע משוועדען את ליפֿלאַנד, ופֿרידריך הרביעי מלך דאֶנעמאַרק חפץ לקחת את שלעזוויג מיד ההערצאָג מהאָלשטיין־גאָטטאָרפ בעל אחות המלך קאַרל השנים עשר מלך שוועדען. שלשה מלכים ההם נועדו יחדו, ועל פי השר פּאַטקול יליד ליפֿלאַנד כרתו שלשתם ברית על שוועדען לקרוע אותה לגזרים, ואז הלך פֿרידריך אויגוסט מלך פאָלען עם גדודי חיל מארץ זאַקסען אל

קאַרל שנים העשר
ה״א תנ״ז—תע״ח
1697—1718

נבולות

גבולות ליפלאנד וינופף חרבו על עיר ריגא, והרוסים השתערו אז על עסטלאַנד ויצורו על נאַרוואַ, ומלך הדאֶנים ערך מלחמה על ההערצאָג מהאָלשטיין־גאָטטאָרפּ. אולם איך השתוממה אז אירופא בראותה כי קאַרל השנים עשר מלך שוועדען אשר היה עוד צעיר לימים וכל יודעיו האמינו כי הוא חסר לב ואין אֱיָל, הוא הוא התגשא כארי, חשף את זרוע עֻזו ויוכיח לכל עמי התבל כי לו זרוע עוזה עם גבורת רעם! כי בשמעו איך שלחו אויביו את ידיהם לרשת משכנות לא להם (ה״א ת״ס 1700), עלה עשן באפו וימהר וילך עם צבאות גבוריו ויתנפל באי זעעלאַנד אשר בארץ דאֶנעמאַרק וילכדהו בחרבו הקשה, ומשם דאה כנשר ויפרוש כנפיו על קאָפּענהאַגען העיר הבירה בדאֶנעמאַרק וישם עליה מצור, ויפל אימתה ופחד על הדאֶנים, ופרידריך הרביעי מלך דאֶנעמאַרק חרד ופחד מפני תנופת חרבו הנוראה עד כי נלחץ לכרות עמו ברית שלום, ולחלות במנחה את פני ההערצאָג מהאָלשטיין על אשר הרגיזו ממנוחתו. אחרי כן הניף המלך הגבור הזה את חרבו על יתר אנשי מלחמתו (ה״א תס״א 1701). בשלשים לחדש נאָוועמבער הכה בשמנה אלפים איש אשר אתו את חיל רוסיא הרבים והעצומים מאנשי חילו עשרת מונים ויגרשם מנאַרוואַ, גם שלל כלי תותח וכל נשק הרבה מידם, אחרי כן הרים פעמיו דרך ליפלאַנד וקורלאַנד ויתנפל בארץ פּאָלען ויך את חילם העצום פעמים רבות מחילו וילכוד עיר אחר עיר ומדינה אחר מדינה ולא היתה קריה אשר שגבה ממנו ואשר יכלה לעמוד לפניו (ה״א תס״ב 1702). עיר וואַרשוי נבהלה והתחלחל מפני הגבור הנערץ הזה, וכל יושביה הנמונים והרועדים יצאו לקראתו ויסגירו בידו את מפתחות העיר, גם שלמו את המס אשר נטל עליהם. גם קראַקוי העיר הבצורה נפלה בידו, ועד מהרה באו כל נפות ווייכסעל בידי השוועדים (ה״א תס״ג 1703), גם טהאָרן, עלבינג, דאַנציג ועוד ערים רבות נכנעו תחת ידי הגבורים הגדולים ההם. ואז צוה המלך קאַרל את הפולאָנים להסיר את העטרה מראש פרידריך אויגוסט מלכם ולבחור להם מלך חדש. ובראותו כי אפרתי פּאָלען מאנו לשמוע בקולו בדבר הזה, הוציא את מזמתו לאור בחזקת היד, ועל פי מצותו נבחר סטאַניסלויס לעסצינסקי הוואָיוואָד מפאזען למלך בארץ פּאָלען (ה״א תס״ד יולי 1704), וחמת המלך קאַרל שככה וישב ידו מבלע את נאות פּאָלען על דבר מלכם, אך בכל זאת הוסיף עוד להלחם בארץ ההיא —.

§ 613. אחרי עשותו עוד מלחמות אחדות בארץ פּאָלען הדרומית (אף כי מצאוהו תלאות רבות בארץ הבבול ההיא אשר יחסר כל בה) ויתגבר על אויביו הרבים והעצומים ממנו ויכם אחור, שם על לבו להסב את דרכו ולהלחם עם פרידריך אויגוסט אויבו בזאַקסען ארץ ממשלתו. ומבלי שאול את פי קיסר האשכנזים, עבר דרך ארץ שלעזיען העליונה ויבוא בנפות לויזיטץ, ובימים מעטים פרץ אל לב זאַקסען, ואנשי חילו שלחו שם בעולתה ידיהם למחות עיני כבודו, ויעטו אל השלל, וחמס ידיהם בארץ פּלסו. יושבי חצרים

וכפרים

וכפרים נבהלו נחפזו מפני חמת המציק ויחישו אל הערים מפלט למו, ובני בית ההערצאָג וכל־בני משפחתו נסו אל הארצות הקרובות להמלט על נפשם. וההערצאָג פֿרידריך אויגוסט בראותו כי באו מים עד נפש ואין עוזר לו, התרפס וירהב את קאַרל מלך שוועדען ויתרצה אל דברי השלום אשר נדברו ביניהם באַלטראַנשטאֶדט (ה״א תס״ו 24 סעפט׳ 1706) ויטל עליו לנער כפיו מתמוך בנזר פּאָלען עוד, וגם בניו ובני בניו לא יקבלו עליהם את נזר המלוכה ההיא עד עולם, גם נטל עליו להפר את בריתו עם פעטער הגדול קיסר רוסיא ולהסגיר בידו את פּאַטקול יליד ליפֿלאַנד לעשות בו שפטים. וקארל לא שם על לב כי האיש פּאַטקול הוא מלאך קיסר רוסיא ולא תגע בו יד על פי משפט צדק, ויצו להמיתו מות אכזרי מאד בהסב עליו אופן בעל פיפיות ויגזרהו לגזרים לחרדת כל הרואים —. ואף כי כרת קארל ברית שלום עם פֿרידריך אויגוסט, בכל זאת נשארו עוד צבאות השוועדים בזאקסען שנה תמימה ויאכלו את חלב הארץ וימוצו את דמי אזרחיה כעלוקות. וזולת המשא הכבד אשר העמיסו צבאות השוועדים על הארץ האומללה ההיא, גם זולת המסים הרבים והעצומים אשר רבצו על יושביה הנדכאים, הוסיף עוד פֿרידריך אויגוסט לפשוט עורם מעליהם ולפזר הון עצום על משתה שמנים אשר עשה תמיד לשריו בעיר דרעזדען, ובעת אשר נאנחו עם הארץ תחת סבלות המסים העמוסים עליהם, ובעת אשר האכרים גועו כמעט ברעב, התענג הקורפֿירסט עם שריו בכל תענוגות בשרים, עשה משתה תמיד, הוציא כסף רב על שעשועים ומעשי תעתועים, ויפזר זהב והון עצום על נשים יפות ופלגשים ועל בניו ובנותיו — לא כן המלך קאַרל! כי הוא חי חיי נזירים בהיכל כבודו, וחיי איש צבא במחנה, לחם חמודות לא בא אל פיו, יין ושכר לא שתה, לא לבש שָׁני עם עדנים ולא העלה עֲדִי זהב על לבושו. פת חרבה אכל בהיותו במחנה ומים קרים שתה לצמאו כאחד מאנשי חילו הקטנים, בקיץ ובחורף לבש מעיל ארוך עם כפתורי נחשת ככל אנשי המלחמה ומנעלים גדולים נעל ברגליו. כל הימים אשר נסע למסעיו וכל הימים אשר ערך מלחמה על אויביו, התענה בכל אשר התענה אחד מעבדיו הצעירים, ויהי תמיד הראשון אשר תרף נפשו על מרומי שדה קטל. אהבת נשים הרחיק משרשי לבבו, וחמדת בנות החן לא חמד מעודו גם לא הואיל שבת בחברתן. חיי אנשי צבא היו שעשועיו, רעם כלי תותח חיי רוחו, צהלת סוס הודו במלחמה, ערבה לו מִנְעִים קול כנור נעים, והרועת אנשי החיל במערכה בשדה מתקה לו מקול שָׁרִים ושָׁרוֹת בבתי המשחק.

614. § במשך הימים אשר נעצר המלך קאַרל בזאַקסען ופּאָלען, מצא לו פעטער הגדול און לקרוע משוועדען את הנפות היפות אשר על חוף ים הקדמוני, ולספחה אותן אל ממלכתו הגדולה והאדירה. במועצות ודעת בנה את המצודה הבצורה הנקובה בשם שליסעלבורג, ואת המצודה הנשגבה הנקראת קראנשטאַדט, ובעמל רב ויגיעה עצומה מאד הצליח ליבש את

אגמי

אגמי המים ואת הַבִּצּוֹת אשר על נהר נעוואַ וליסד שם עיר מלוכה חדשה אשר פיו יקבנה בשם פעטערסבורג על שמו (ה״א תס״ג 1703), עיר גדולה ורחבת ידים, עיר מפארה ורבת המסחר כאלכסנדריא במצרים אשר יסד אלכסנדר המוקדני לפנים לנס כל ערי התבל. צור המעטירה לא דמתה אל העיר העליזה הזאת בגדלה ותפארתה ובמסחרה הגדול, ובכל ערי הממלכה בכל אפסי איירופא אין משלה ברחבת ידיה ומספר היכליה! —. על פי מצות הקיסר נהרו אפרתים רבים אל עיר החדשה הזאת, גם סוחרים נכבדים, חרשי עץ וחרשי אבן וכל עושי מלאכת עבודה ומלאכת מחשבת באו אליה עם נשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם וישימו מושבם בתוכה, גם בני נכר מכל ארץ איירופא אוו את קרית מלך רב הלזו למושב למו, והקיסר קבל אותם בידידות ויתן להם אחוזת נחלה בעיר הַהֲלָלָה הזאת. בכל אשר פנה הקיסר הגדול הזה הצליח, ועל עצתו אור ה׳ הופיע, ועל כן הלך הלוך וגדול עד כי רם ונשא וגבה במאד מאד, וכל אשר עינים לו לראות יראה בעיניו ולבבו יבין כי ה׳ סכל את עצת המלך קאַרל לבל יבולע להקיסר הגדול פעטער: כי לו הואיל קאַרל, בשובו מארץ זאַקסען, להתנפל בחרבו הקשה בנפות ים הקדמוני ולעשות שם מלחמה עם פעטער, אז רמה ידו וזרועו משלה לו לרד לפניו את עזוזו, להרוס את כל אשר בנה הקיסר הגדול הזה ולהשבית את כל מערכי לבבו, אך מאת ה׳ היתה נְסִבָּה להכות את עיני קאַרל בסנורים עד כי החליט בגובה לבבו ובגאותו להרים פעמיו למאָסקוי, למען הפיל אותו בידי פעטער כוכב רוסיא —. כי קאַרל בטח בחרבו הקשה וישען על זרוע עוזו, ובגודל לבב גזר אמר כי לא יעשה שלום עם קיסר רוסיא עד אשר ילכוד את מאָסקוי מקדש הרוסים —. ויעבור בסופה ובסערה וילכוד את גראָדנאָ ואת ווילנא, ויסע הלאה ויעבור את נהר בערעזינא (ה״א תס״ח 1708), וישם לדרך סמאָלענסק פעמיו. הרוסים לא התיצבו לפניו והוא עבר נהרות, אגמים ויון מצולה מבלי מעצור ומבלי מגור. אך פתאֹם נלאתה ההצלחה נשוא אותו על זרועותיה עוד ותשליכהו מלפניו, ומני אז והלאה היה הולך הלוך ודל. כי הוא בפחזותו ובגובה לבו לא חכה עד אשר יבוא אליו לאֶוועןהויפט שר צבאו עם אנשי חיל חדשים ועם בגדי חורף ולחם וצדה לגדודי צבאיו העיפים, רק הטה אזנו ויפת לדברי מאַזעפאַ הזקן ראש צבאות הקאַזאַקים אשר הדיח אותו בדבריו לבל יחכה על שר הצבא ההוא רק ימהר יחישה מהלכו לאוקראינע ארץ מדבר ויערים גדולים, והוא כיונה פותה נפתה וירם פעמיו אל ארץ גזרה ההיא —. ובין כה וכה השיגו הרוסים את לאֶוועןהויפט ויקדישו עליו מלחמה וברבבותיהם אמצו ממנו, וכל חכמתו גם גבורתו במלחמה לא הועילו לו לעמוד לפני ההמון הגדול והנורא ההוא. כל אנשי חילו נושקי נשק הכבֵדים (אַרטיללעריע) נפלו לפי חרב, כל הכבודה (געפאֶקע) וכל אוצרות בר ולחם לקחו הרוסים מידו, והוא עם פליטי חרב התמלטו בעור שניהם ויחפזו וינוסו וילכו לילה ויום עד השיגם את קאַרל הנמהר

ויתחברו

ויתחברו עמו. והבציר פתח את אוצרו וימטר מטר כוחף וגשם ממרות עז בלי הפוגה להלאות את קארל ואת אנשיו (ה'א תס'ח—ט' 9—1708). ואחרי הבציר פרץ התורף בכל תקפו ואילותו, השליך קרחו כפתים, כפור כאפר פזר, ולפני קרתו לא יכלו השוועדים לעמוד. מבחר גבוריהם מתו בקרה, אלפי איש לא מצאו ידיהם ורגליהם אשר קפאו בתגרת יד הקור והקפאון, וּבִמְקֻצְצֵי ידים ורגלים שכבו בראש חוצות ולא צלחו לכל מלאכה עוד —. לאחרונה גבר קארל חילים ויעל על עיר פולטאווא ויצר עליה ימים רבים עד אשר בא הקיסר פעטער עם צבאות גבוריו, ואז התחוללה המלחמה הגדולה הנודעת בספרי דברי הימים בשם מלחמת פולטאַווא (ה'א תס'ט 8 יולי 1709). במלחמה ההיא הכה פעטער הגדול את חיל קארל חרם, החרימם נתנם לטבח, השכיר חציו מדמי גבורים, וחרבו הגדולה אכלה בשר אבירי שוועדען, כל הכבודה וכל אוצרות הכסף והזהב נפלו בידו, ושרי החילים גם אנשי החיל אשר נמלטו מחרב נפלו בשביה בידי הרוסים, והמלך קארל, הגבור והעזוז אשר נצח שלשה מלכים אדירים, נס מנוסת חרב ויחיש מפלט לו אל מדבר שממה וארץ צחיחה, ועמו כאלפים איש שרידי חרב, ומשם ברח אל גבול שלטון תוגרמה לבקש מנוח לנפשו העיפה והנהלאה. ולאֶוועןהויפט אזר כגבר חלציו ויאסוף את שארית חילו הנדחים והנמלטים, אך בראותו כי אזל הלחם וחכרו לו כלי מלחמה לעמוד לפני אויביו ולשוב אל ארצו, נפל אל הרוסים הוא עם אלף ושש מאות איש חיל מבני עמו, ולא אחד מגבורי מלחמה ההם שב לראות את ארצו ואת מולדתו, כי הם נפזרו ברחבי ארץ רוסיא, רבים מהם מתו בהרי סיביריען; ורבים היו נודדים לבקש פת לחם בכל הדרכים והמסלות. כה ספו תמו מן בלהות צבאות גבורי השוועדים אשר עשו להם שם בגבורים בכל אפסי איירופא ואשר הלכו למרחבי ארץ וירשו להם משכנות לא להם בחרבם ובקשתם! —.

615. § ושלטון תוגרמה קבל את קארל בידידות ויתן לו אחוזה בארץ ממשלתו, גם אָצל לו כבוד והדר כיאות למלך עזוז וגבור מלחמה כמוהו. וקארל חנה בעיר בענדער כמלך בגדוד והישמעאלים שוו עליו הוד והדרת מלך. אך מִדֵּי זכרו כי הוא נס מנוסת מלחמה וינגף לפני אויביו, נשבר לבו בקרבו וכלמה כסתה פניו לשוב לארצו, ועל כן חשב מזמה לדבר על לב שלטון תוגרמה ולפתותו לעלות למלחמה על פעטער הגדול, והוא יעבור בראש צבאות התוגרמים דרך ארץ ממשלת אויביו בחרבו החזקה לנקום את נקמתו ולכפר את חרפתו בדמי הרוסים. אך במשך הימים הרבים אשר ישב קארל בעיר בענדער ויעש מזמות ותחבולות להטות את לב השלטון לחפצו, חִדשו שלשה אויביו את בריתם הראשונה, ועל פי דברי הברית ההיא הסב אליו פרידריך אויגוסט את מלוכת פאלען ביד חזקה ובזרוע נטויה, הקיסר פעטער הגדול הרחיב עוד את גבולות ארצו על הים הקדמוני, ומלך דאֶנעמאַרק שב ויקח את שלעזוויג ויספחה לארץ ממלכתו, ועד מהרה התחברו גם פרייסען והאַנאָווער

יתחו

יחדו ויקחו להם את נפות האשכנזים אשר קרעו אליהם השוועדים בחוזק יד.
אך לאחרונה יצאו מערכי לבב קארל לאור לפי ראות עיני יושבי איירופא (ה"א תע"א 1711), כי גדודי ישמעאלים ירדו באניות בנהר מאָלדוי על פי מצות השלטון, ועל יד נהר פרוט הביאו את פעטער וכל צבאיו בין המצרים עד כי לא היה לו דרך לנטות ימין או שמאל מאויביו, ורעה נוראה נשקפה עליו לנפול הוא וכל אנשי חילו שבי בידי הישמעאלים. אך אז שלח ה' עזרתו על ידי קאטהארינא, אשה חכמה מאד אשר אחרי כן לקחה הקיסר פעטער לו לאשה, כי היא בחכמתה הביאה את שר צבא הישמעאלים (גראָס וועזיר) במסורת השלום עם פעטער הגדול, וקאַרל התקצף במאד מאד וחמתו בערה בו על שר הצבא ההוא אשר באהבת בצעו אבד נצחו ותוחלתו וישלח איש חרמו מיד. אך בכל זאת לא חדל מיחל עוד למצוא בימים יצרו עת רצון לפתות שנית את השלטון לעלות על רוסיא למלחמה, וישב בעיר בענדער כבראשונה. אולם השלטון לא אבה עוד לתת לו ארוחה ואחוזה בארץ ממשלתו ויצוהו לשוב לארצו, כי געלה נפשו אותו, ובכל זאת לא הניח קארל את מקומו, ולא שמע בקול השלטון. ולאחרונה עלו עליו גבורי הישמעאלים (יאַניטשאַרען) בחרב ובמלחמה, וירעישו את מחנהו, אך הוא לחם בם בגבורה נפלאה כגבור משכיל עד אשר הציתו את אהלו באש ויקחו אותו בשביה, אך גם אז לא עזב קאַרל את ארץ התוגרמים, וישב שם עוד כעשרה חדשים שבוי חרב — ועל כן לא יפלא בעינינו אם החלו יושבי תבל להאמין כי סר רוח בינתו, ורוח רעה תבעתהו. ורק בהודע לו כי כל נפות האשכנזים אשר בארץ ממלכתו עד שטראַלזונד נפלו בידי אויביו ואנשי מלחמתו, רק אז עזב פתאֹם את ארץ תוגרמה אשר ישב בה חמש שנים רצופות (ה"א תע"ד אָקטאָבער 1714), וירכב על סוסו ארבעה עשר יום מבלי הפוגה, ופתע הופיע לפני שערי עיר שטראלזונד —.

§ 616. יותר משנה תמימה לחמו השוועדים עם אויביהם לקחת מידם את שטראַלזונד, אך גבורת הגבורים ההם נשתה לאחרונה, והעיר נפלה בידי האויבים, ואז נפלה כל ארץ פאָממערן גם האי ריגען בידי הפרייסים (ה"א תע"ה דעצעמבער 1715). ובכל זאת לא אבה עוד קארל לבוא במסורת ברית השלום עם אנשי מלחמתו הרבים והעצומים ממנו, וילך במועצות הבאַראָן גאֶרץ, איש מלא תוך ומרמה, אשר יעצהו לעשות שקלי נחושת (Münzzeichen) לבעבור תהי לאל ידו לחדש מלחמותיו עם שלשה המלכים האדירים אשר חפצו להשלים עמו ולהשבית מלחמות, ומבלי חכות על מוצא הדברים אשר החל הבאַראָן גאֶרץ לדבר עם הקיסר פעטער על אדותיו, יצא למלחמה על מלך דאֶנעמאַרק לקחת ממנו נקם, נקם ברית השלום אשר הפר, ותהי ראשית דרכו להתנפל עם גבורי חיליו בנארוועגען ולעשות שם מלחמה עם המלך ההוא (ה"א תע"ו 1716). אך שם בא קצו! כי הוא שם מצור על מבצר פֿרידריכֿסהאַלל מבלי פנות אל הקור העז בימי החורף ההוא אשר הפיל חללים רבים באנשי

חילו

חילו, ויהי בהתבוננו פעם אחת בנשף בערב יום על עבודת אנשי חילו החופרים בארץ להחזיק המצור, והנה כדור עופרת הרעים פתאם ויך אותו וימיתהו כרגע. ולפי הנראה עשה כן אחד הבוגדים אשר לא ירא אלהים ומלך. הנה זאת אחרית קארל השנים עשר מלך שוועדען, מלך עזוז וגבור מלחמה, אשר הלך למרחבי ארץ לרשת ארצות לא לו לבעבור תֵּת חִתִּיתוֹ בארץ החיים, ובזה הֵשם את ארצו ומולדתו וגם את נפשו חִבֵּל! — (ה'א תע'ח 11 דעצעמבער 1718). ואפרתי שוועדען שמעו כי מת מלכם וגבורם, וימהרו ויסבו אליהם את כל המשרה והעוז בהדיחם את פ̄ רידריך נשיא האָלשטיין־גאָטטאָרפ יורש העצר מהסתפח בנחלת כסא המלוכה, וישימו את הנזר על ראש אולריקע עלעאָנאָרע אחות קארל השנים עשר הצעירה, ועל ראש פ̄ רידריך מהעססען־קאַססעל בעל נעוריה, אחרי אשר הגבילו מאד את יכלתם ואת ממשלתם בכל משפטי המלוכה (ה'א תע'ט 1719). מעת ההיא והלאה נקרא רק שם ממלכה על שוועדען, ובאמת משלו בה רק האפרתים, ושרי המלוכה היו המחוקקים והשופטים, וככל הטוב בעיניהם עשו —. ראש דבר רצחו באכזריות חמה את נפש הבאַראָן גאָרץ (ה"א ת'פ 1720), ואחרי כן מהרו ויכרתו ברית שלום עם מלכי הארצות האחרות אנשי מלחמתם, וימכרו בכסף את כל נפות שוועדען אשר ירשו מלכיה בארצות נכריות בחרבם ובקשתם, ורק חלק קטן בארץ פאָממערן הניחו ולא מכרו אותו לשליטים זרים. זאת עשו אפרתי שוועדען ושריה אשר אין עינם ולבם כי אם על בצעם ועל כבודם וגאונם. וטובת העם לא נגעה אל לבם, והצלחת ארצם ומולדתם לא שִׁוּוּ לנגדם כל הימים.

§ 617. כאשר ירדה שוועדען מטה מטה ותלך מדחי אל דחי יום יום, כן עלתה רוסיא מעלה מעלה ותלך מחיל אל חיל יום יום עד כי היתה רבתי בכל ממלכות איירופא ושרתי בכל ארצות תבל, וראשית גבורתה וגדלה ותפארתה בימים ההם, היתה על ידי פעטער הגדול בלבדו את נפות שוועדען, את אינגערמאַנלאַנד, את עסטלאנד ואת פ̄ינלאַנד, ואחרי כן נספחה אליה גם קורלאַנד. כל הימים אשר היתה מאָסקוי עיר הבירה ומקדש מלך, היו עיני מלכי רוסיא (Zaaren) נשואות יותר אל אַזיא ואל הליכות דרכה אשר הרוסים היו קרובים אליהן יותר מהליכות איירופא ודרכיה; אך מעת אשר היתה פעטערסבורג לעיר המלוכה ומושב המלכים האדירים, נהפכה רוסיא ותהי ממלכה איירופאית. כי פעטערסבורג הקרובה אל ארצות המערב לקחה לה את כל משפטי איירופא לקו וכל הליכותיה למשקלת, וממנה קָרַן אור ההשכלה על כל ארץ רוסיא עד כי היתה לתהלה בכל התבל. הקיסר פעטער הגדול הגדיל עצה, הפליא תושיה, הרכיב את הרוסים על במתי ארץ ויעלם על גרם מעלות ההצלחה. על פיו פרח המסחור בכל אפסי ארץ רוסיא; על פיו פרץ מעבר האניות (שיפּפאַרט) בימים; על פיו כלו עם הארץ מסלות, עשו דרכים, תקנו שוקים, בנו גשרים, חפרו תעלות (קאַנאֶלע)

וחפי

והפי ים (זועהאָפֿען) ; על פיו רבתה עבודת האדמה, כל מלאכת עבודה ותרשת המעשה ; על פיו היה לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו, כי הוא מלא את ידי החוצבים לחצוב בהרים ולהוציא את ספוני טמוני אוצרותיהם לאור ; על פיו יצאה גם ספרות ההשכלה ברוסיא וקרנים מידה לה להעם ההולכים בחושך, כי הוא יסד בתי ספר ללמד לבני הנעורים ראשית דעת, גם כונן בית מדרש גדול (אַקאַדעמיע) להורות בו את הרוסים דרך תבונות וכל דעה בינה והשכל. הקיסר המרומם הזה היה גם מחוקק לבני עמו, ויתן להם חקים צדיקים ומשפטים ישרים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. הוא עשה טובה גדולה לבני הרוסים בהסירו את המצנפת ובהרימו את עטרת הכבוד מראש נשיא הדת (אויפֿהעבונג דער פאטריאַרכענווירדע) וביסדו סוד כהנים ראשים (סינאָד) אשר על פיהם ישק כל הדת, והקיסר בראשם לנחותם ולהורותם את הדרך אשר ילכו בה —. ואם אמרנו לספר כל הגדולות והנפלאות אשר עשה הקיסר הגדול הזה, לא יכילם ספר גדול ורחב ידים, כי הגדיל מאד לעשות מאין כמוהו בכל הקיסרים אשר היו לפניו ! .

§ 618. הנה הקיסר המרומם הזה אשר הצליח להרים את קרן הרוסים בכבוד על פי החדשות והנצורות אשר פעל ועשה בחכמת לבבו ובכחו הגדול וזרועו הנטויה, התעצב מאד אל לבו בהתבוננו כי א ל ע ק ס י י בנו יחידו אשר יֵשֵׁב על כסאו אחריו, לא הלך בדרכיו ואָרח לחברה עם שוטרי נשף המקדישים ומעריצים כל ישן נושן ומתעבים כל חדשה אשר נהיתה בארץ, ויחרץ משפטו להשיב את כבוד כסא המלוכה למאסקוי, ואת כל דרכי הרוסים הישנים לכבודם הראשון ולבער את כל החדשות אשר עשה אביו מארץ רוסיא —. לשוא נסה הקיסר האדיר הזה להפוך את לבב בנו הסורר והמורה ולהשיבו אל דרך האמת והנכוחה ! לשוא שחת את דבריו המחוכמים והנמרצים על אזן לא שומעת ! אלעקסיי האטים את אזנו משמוע, הכביד את לבבו גם הקשה את ערפו ויתן להקיסר כתף סוררת, ולאחרונה נס מארץ רוסיא מפני אביו ומפני דברי חכמתו וישרו —. אז שלח הקיסר מלאכים לרדוף אחריו ולהשיגו ולהשיבו אל רוסיא. והמלאכים השיגוהו ויביאוהו אל הקיסר, והקיסר שם אותו בבית האסורים גם חרץ עליו משפט מות — (ה״א תפ״ב 1722). אחרי מות פעטער הגדול ישבה קאַטהאַרינאַ I רעיתו על כסא מלכותו אחריו, ואחרי אשר הלכה גם היא בדרך כל הארץ, מלך פ ע ט ע ר ה ש נ י נכד פעטער הגדול. ובימי מלוכת קאַטהאַרינאַ גם בימי פעטער השני, היה השר מ ע נ צ י ק א ו ו מנצח על כל הליכות המלוכה, ועל פיו ישק כל ארץ רוסיא. הוא מענציקאָוו אשר בימי פעטער הגדול הצליח להתרומם משפל המדרגה אל תור אדם המעלה, וימצא חן בעיני הקיסר הגדול ההוא עד כי שמהו לו למשנה (מיניסטער) —. אך ברגע ההוא אשר אמר להתחתן עם הקיסר הצעיר פעטער השני

קאטהארינא הראשונה
ה״א תפ״ה—תפ״ז
1725—1727
פעטער השני
ה״א תפ״ז—ת״צ
1727—1730

השני

השני ולתת לו את בתו לאשה, הֵדח משאתו וישלח ביד פשעו אל סיבּיריען, ובארץ גזרה ההיא כלה את טפחות ימיו בעצב ומכאובים וימת. אחרי מות פעטער השני, מלכה אַננאַ בת איוואַן אחי פעטער הגדול, והיא בטחה בשני שרים גדולים מילדי ארץ אשכנז, אשר שֵם האחד אָסטערמאַן ושֵם השני מיניך: אָסטערמאַן הוציא מהיכל הקיסר משפטו ושאתו על עם הארץ בהליכות דת ודין, ומיניך היה המצביא את צבאות אנשי החיל, ועוד שר גדול היה אז מבני הנכר בחצר הקיסרית אַננאַ אשר מצא חן בעיניה והפיק ממנה רצון, הלא הוא השר הנודע ביראָן. אך שלשה השרים ההם יחד שֻלחו לאחרונה לסיביריען בעת אשר ישבה עליזאַבעטה בת פעטער הגדול הצעירה על כסא המלוכה, ובן אַננאַ אשר שמו איוואַן ואשר היה אז כבן שנה, אֻסר בבית הכלא —.

אננא
ה״א ת״צ—תק״א
1730—1741

עליזאבעטה
ה״א תק״א—תקכ״ב
1741—1762

619. § בימי המלך פֿרידריך אויגוסט הגבור, פרצה משובת בני התענגים אשר בדרעזדען, אהבת הפאר ועדי עדיים וכל דרכי חיהם, גם בארץ פאָלען, וישחיתו בתוכה גם את שארית המדות הטובות אשר נשארו עוד בידי אפרתיה ובני מרום עם הארץ. ואֶל עונותיהם הראשונות חֻברו עוד הדשות מקרוב באו, ויחדו היו תמים לשרש כל צמח צדקה מתלמי לבב האפרתים הפולאנים ההם אשר השכלת איירופא לא נִתּתה בקרבם רק כסו את מערומיהם לעיני הרואים —. גאה וגאון, רדוף אחרי הבלים ותעתועים והצמד לאמונות ודעות אשר ברוח הדמיון יסודן, יספו להכות שורש בקרבם מבראשונה (ה״א הע״ז 1717) —. היעזואיטים מצאו און להם לרדוף באף את כל הנוצרים אשר בהלה נפשם בדת הכנסיה הקאטהאלית (Diss'dentea) ברשיון שרי הממלכה ולקחת מידם את חרותם במשפטי הדת ובהליכות המדינה (ה״א תפ״ד 1724). בגלל הדבר הזה חרה אף הפראטעסטאנטים אשר בעיר טארן ויתקוממו כאיש אחד חברים על חבר היעזואיטים לכלות בם חמתם ונקמתם. אך מרה היתה אחריתם! שני פקידי העיר (בירגערמייסטער) עם עוד אנשים רבים משועי העם ונכבדיהם הומתו בחרב כפריצים ומורדים, וכל אנשי העיר נוסרו מוסר אכזרי —. אחרי מות פֿרידריך אויגוסט השני, התחוללה מלחמה בארץ פאָלען על דבר ירושת המלוכה. כי סטאַניסלויס לעסצינסקי (אשר אחרי מלחמת פולטאווא נס מארץ פאָלען, ויתנודד בארץ עלזאַס בהוסר כל ימים רבים עד אשר לקח המלך לודוויג XV את בתו לו לאשה), הוסיף לשאול את כבוד המלוכה בפאָלען, ובהשענו על זרוע מלך צרפת התנו, התחפש בבגדים אחרים ויסע לעיר ווארשוי. אך מלכי רוסיא ועסטערייך בחרו בפֿרידריך אויגוסט השלישי נשיא זאַקסען ויעזרו לו לשבת על כסא מלוכת פאָלען. ואף כי מרבית בני פאָלען בחרו בסטאַניסלויס לעסצינסקי, בכל זאת נלחץ לעזוב את נזר המלוכה לפֿרידריך אויגוסט, בפרוץ

פֿרידריך אויגוסט III
ה״א תצ״ג—תקכ״ג
1733—1763

השר

השר מיננִיך עם צבאות גבורי רוסיא בארץ פאלען לעמוד לימינו (ה"א תקד' 1734), ומיראתו פן יתפש בכף אויביו, התחפש וילבש בגדי אכרים וינס וימלט לקֶאנִיגסבערג ומשם ברח לארץ צרפת. אמנם אחרי ימים לא כבירים נעשה שלום בארץ אשר ממנו צָמַח צֶמַח ישועה לסטאניסלויס גם לממלכת צרפת (ה"א תקז' 1737). כי בימים ההם ספו תמו כמעט כל המושלים מבית מעדיצי בפלאָרענץ, ועל כן התרצה קארל הששי כי פ ר אַ נ ץ ס ט ע פ ה א ן חתנו ימיר את ההערצאָגטהום לאָטהרינגען חבל נחלתו בממשלת טאָסקאַנע, ולאָטהרינגען תפל חבל לסטאַניסלויס לשלוט בה כל ימי חייו, ואחרי מותו תספח לארץ צרפת. כי קארל הששי התאמץ אז להטות את לב מלך צרפת לחפצו להושיב את מרים טהערעזיא בתו על כסא מלכותו אחריו, ועל כן עשה את הדבר הזה למצוא חן בעיניו —. סטאַניסלויס לעסצינסקי חַי אחרי כן בנאַנצי (Nanci) תשע ועשרים שנה ויעש אך טוב וחסד, היה מעוז לדל ומחסה לאביון, תמך בידי החכמים והמשכילים, הרים קרן חרשת המעשה וכל מעשי ידי אמן, וכל החוסים בצלו היו מאושרים. אך ארץ פאָלען ירדה יום יום מטה מטה באשמת פרידריך אויגוסט השלישי מלכה החלש ורפה ידים, ותגיע עד שפל המדרגה וחיה לשאול הגיעו —.

3. רוממות פרייסען ויקַר תפארת גדולתה.

§ 620. פ ר י ד ר י ך ווילהעלם הקורפירסט הגדול מבראַנדענבורג, הרחיב את גבול ארץ ממשלתו במלחמותיו אשר עשה והצליח בארצות המזרח והמערב, גם הִרבה לו עָצמה וָאֱיָל בעשותו חיל ובאספו לו צבא גבורים רבים ועצומים מְלֻמדי מלחמה. (הקורפירסט פרידריך ווילהעלם משנת ה"א ת'—תמ"ח 1640—1688) אמנם לא על חרבו לבדה היה הגבור הזה, אך שם עיניו ולבו גם אל החכמה והמדע, אל מלאכת מחשבת ואל חרשת המעשה, ויפזר הון רב להגדיל תפארתן בארץ ממשלתו ולהאדירן, גם פתוח פתח את שערי ארצו אל כל חכמי לב אשר נהרו אליה מארצות אחרות, ומה גם אל ההוגענאָטים אשר גורשו מארץ צרפת ויבואו למצוא בארצו מנוח לכף רגלם. אחרי מות השליט הגבור והמשכיל הזה, ישב על כסאו אחריו בנו המפואר הנודע בשם קורפירסט פרידריך השלישי. השליט הזה לא הלך בדרך אביו, כי הוא אהב מאד עושר כבוד אילי הארץ והדרת גאון הודם, וידמה בנפשו כי יקר תפארת המלך לודוויג הארבעה עשר ויפעת רום הוד היכל (פרידריך השלישי הלא הוא המלך פרידריך הראשון ה"א תמ"ח־תע"ג 1688—1713) מלכותו וזיו זוהר חמדתו, הם הם מרום כבוד מושל באדם ותאות גבעות עולם למלך רב ושליט —. ועל כן היה כל ישעו וחפצו וכל מעיניו לרומם את הדר כבוד היכלו, לעשות תמיד משתה שמנים כמשתה המלך האדיר לודוויג הארבעה עשר ולעשות לו שם תפארה כמוהו, בעינים מלאות קנאה הביט על הקורפירסט נשיא ה אַ נ אָ ו ו ע ר ועל הקורפירסט נשיא ז אַ ק ס ע ן אשר שניהם התעלו לשבת על כסא מלוכה ועליהם יציץ נזר ועטרת תפארת, כי בעיניו היה נזר המלוכה

יקר ותרום ונשא מכל סגולות התבל ומכל עושר ואושר תחת כל השמים. נפשו רגשה ותתגעש בראותו כי הקורפירסט מ ה אַ נ אָ ו ו ע ר התעלה וישב על כסא המלוכה בענגלאַנד, והקורפירסט סאַקסען היה למלך על ארץ פאָלען, ובכל אות נפשו התאוה להיות גם הוא כאחד מהם ולנחול כסא כבוד המלוכה. ומה רבה שמחתו בראותו כי יש את לבב הקיסר ל ע אָ פ אָ ל ד להקים בידו את שם כבוד "מלך פרייסען" (ה'א ת'ס 1700), ולהנחיל את השם הנכבד הזה גם לבניו אחריו כפי אשר אותה נפשו, אם אך יבטיחהו לעזור לו במלחמותיו אשר לחם אז על דבר מורשת כסא מלוכת ספרד. בהדרי תפארה ובכבוד ויקר נסע אז פ ר י ד ר י ך לעיר ק אָ נ י ג ס ב ע ר ג וְשָׂם שָׂם כתר מלוכה בראשו ובראש אשת חיקו (ה'א תס'א 1701) ויעש משתה יום יום כמשתה מלכים, ואחרי כן נסע המלך החדש הזה, פ ר י ד ר י ך ה ר א ש ו ן, בהדרת גאון עוזו לעיר ב ר ל י ן וישם את כסאו בה, ויפאר אותה בבנינים מפארים בהיכלי חמד, במצבות ועמודי פאר ובכל שכיות החמדה עד כי היתה עיר משוש וכלילת יופי כיאות לעיר ממלכה ומקדש מלך. חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת מעשי ידי אמן הרימו קרן בעיר ההוללה ההיא. בהיכל הכבוד הנקרא בשם ש אַ ר ל אָ ט ע נ ב ו ר ג, ישבה המלכה הכבודה והמשכלת בכל דבר חכמת בינה הנודעת בשם ז אָ פ י ע ש אַ ר ל אָ ט ט ע, ושם היה מקום אספת אנשי רוח, חכמי לב ונבוני מדע. בעיר ב ר ל י ן הופיע אור החכם הגדול ל י י ב נ י ץ והוא בנה שם בית נאמן לחכמה ודעת ולכל מלאכת מחשבת. בעיר ה אַ ל ל ע הוקם בית מדרש גדול (אוניוועזיטאֶט) מהולל מאד אשר היה נחל נובע לכל דבר חכמה ובינה, והאיש החכם ט ה אָ מ אַ ז י ו ס אשר לחם מלחמות התבונה והפיץ מעינות לשון אשכנז ומדות ישרות, גם האיש החסיד ה ע ר מ אַ ן פ ר אַ נ ק ע אשר יסד בית מחסה ליתומים בעיר ההיא, גם הפילוסוף ק ר י ס ט י אַ ן ו ו אָ ל ף היו המאורות הגדולים אשר האירו באור חכמתם את בית מדרש ההוא ואשר תמכו אותו בכל תוקף ועוז.

§ 621. אפס כי המלך החדש הזה פִּזר כסף רב והון עצום להוציא את הדברים הגדולים ההם לאור, ולעשות את כל חשק לבבו ברחבי ארץ ממלכתו, גם כלכל צבא רב העובדים את עבודת הצבא בחיל הקיסר וינהלם בלחם וצדה ובכל המחסורים אשר יחסרו להם, ובגלל כל אלה הכביד את ידו מאד על עם הארץ, מס כבד העמים על האזרחים ועל האכרים, ותרומות רבות הרים מאת הסוחרים ומאת עושי כל מלאכת עבודה, עד כי נאנחו כל יושבי הארץ תחת נטל עול סבלם וירגנו בחדרי משכיתם על המלך ועל רוב פזרונו —. אך להצלחת עם הארץ היה המלך אשר מלך אחרי פרידריך הראשון הַהֵפך ממנו בכל דרכיו ובכל מעשיו. כי פ ר י ד ר י ך ו ו י ל ה ע ל ם ה ר א ש ו ן שנא את תענוגות בני האדם (לוקסוס) ואת הדרי תפארת מלבים ורוזנים וכל שכיות החמדה. הוא מכר בכסף את הפנינים ואבני החפץ וכל כלי סגולה אשר אסף המלך פרידריך אביו

בעמל

בעמל רב, ובכסף מחירם שִׁלם את החובות הרבות אשר השאיר אביו אחריו. הסריסים הרבים אשר היו בהיכל המלך, הסיר מעל פניו וישלחם לנפשם, וגם את העבדים והשפחות לא הלביש מחלצות ולא פִּנֵק אותם כאשר עשה אביו. מאכל שולחנו ומשקהו היו כארח אחד האזרחים, מעדני מלכים ויין מלכות לא באו אל פיו כל הימים. והמלכה ובנותיה עשו עבודת הבית ככל בנות האזרחים. כל ימי מלכותו לא לבש שני עם עדנים ולא העלה עדי זהב על לבושו, וכל דרכיו הסכין כאחד האזרחים החוסים בצלו. אך תחת חבר אנשים חכמים מחוכמים אשר היו תמיד בהיכל אביו ורעיתו המלכה הנאורה וחכמת הבנות, אסף הוא חבר אנשים לא־לְמֻדִים, שרי חילים ופקידי הצבא, ויביאם יום יום אל היכלו להתעלס אתם בדברים, ובדברם ישבו כדור ואיש כלי מקטרתו בפיו ועתר ענן הטאַבאַק עולה (טאַבאַקסאָללעגיום). אחד מחברת מקטרי הטאַבאַק ההוא, היה גם לעאָפאָלד נשיא דעסוי, אשר פי ההמון יקבנו בשם „הדעסואי הזקן“ (דער אַלטע דעסויער), אחד מראשי שרי הצבא וגבורי החיל בדור ההוא, אך רוח ההשכלה והפילוסופיא לא נוססה גם בלבבו כבלבב מלכו וחבריו —. כשבת המלך עם חבר המקטרים ההם, חמדו להם לצון, ורבות פעמים לעגו לנמהרי לב אוהבי פתי, גם להמתחכמים אשר בכבוד חכמתם יתימרו ולא יצלחו להליכות עולם —. המלך הזה הרחיק מארץ ממלכתו את השָׁרים והמשחקים בבתי המשחק (אָפּערנזאָנגער אונד שוישפּילער), את הדבקים בליטעראַטור הצרפתים, את חוקרי הלשונות ואת־המנַצחים במָחול (שפּראַך־אונד־טאַנצמייסטער), את המליצים והמשוררים ואת חכמי חרשים ופילוסופים. ובשנאתו הגדולה להפילוסופיא צוה בחוזק יד להפילוסוף וואָלף לעזוב את עיר האַללע מהרה קל, ואם יתמהמה שם עוד עשרים וארבע שעות מעת בוא פקודתו, ענוש יענש כאחד הפושעים והמורדים במלכות. וכגודל שנאתו את הפילוסופיא וכל המתפלספים ועדת המשוררים והמשחקים והחרשים, כן אהב את אנשי הצבא ואת עובדי האדמה, יען כי הם שומרים את הממלכה לבל יבוא בה צר ואויב מחוץ ולבל יחסר לחמה בפנים תחת אשר הפילוסופים והמשוררים והמשחקים והחרשים וכל הנלוים אליהם אֹכלים את חלב הארץ וידיהם לא תעשינה תושיה לטובתה ולהצלחתה —. כה חשב המלך פרידריך ווילהעלם הראשון, ועל כן הביא עליו תלונת אירופא כלה —. אך בכל זאת יודה כל יודע בינה לעתים כי המלך הזה הביא טובה גדולה מאד לארצו, וירכב את בני עמו על במתי האושר בכחו הגדול ובתבונות כפיו והנהגותיו הנכוחות והישרות. הוא הרים עול מעל האכרים עובדי האדמה לבעבור הרבות את עבודת השדה להוציא לחם מן הארץ להחיות עם רב; הוא חִזֵק את ידי עושי המלאכה בארצו לטוות, לארוג ולעשות גלומי צמר ופשתן וכל מלאכת עבודה אשר בלעדה לא יכון האדם בארץ, גלא נתן לכל מעשי ידי אחרים בני ארצות נכריות לבוא בשערי ארצו; הוא קִבֵּל ברצון ובחסדים נאמנים את הפּראָטעסטאַנטים אשר

גרש הבישאָף מזאַלצבורג מארצם ומנחלתם, ויתן להם אחוזה בארצו ווינטלם ווינשאם; והוא נתן את פחדו וישלח את אימתו בלבות השופטים והיושבים על מדין לבל יטו משפט ולבל יעותו אדם בריבו, רק בצדק ישפטו את עמיתיהם, לא ישאו פנים ולא יקחו שחד ולא יעשו עול בכל ערי ארץ ממלכתו. הוא היה למשול עמים להוכיח ולערוך לעיניהם מה רב טוב יצפון מושל באדם צדיק אם יחשוך כסף אוצרו לעת רצון ולא יפזר הונו להרבות כבוד ביתו ולהתענג בתענוגות בני אדם; כי אף אם הרבה כסף לחפץ לבבו, לאסוף לו שומרים לראשו רמי קומה כבני ענקים מכל ארצות איירופא אשר פיהו יקבם בשם „פאָסדאַמער גאַרדע", ואף אם הוציא כסף רב מאוצר מלכותו לבנות בתים נאמנים למלאכת עבודה ולכל פועל כפים ומעשה הצדקה, בכל זאת הניח אחריו ברכה שמונה מילליאָן שקלי כסף, אוצר כלי כסף וכלי חמדה לרוב, תבואות המדינה (שטאַאַטסאייננאַהמע) וצבאות אנשי חיל מלומדי מלחמה אשר שר צבאם היה לעאָפּאָלד נשיא דעסוי המהולל בפי כל יודעי שמו, ובכל אלה הצליח מאד את בני עמו וארצו וסעד כסא מלכות פרייסען בעוז מלך ובהצלחה נצחת.

פרידריך השני ה"א תע"ב נולד 24 יאנואר בשנת 1712.

§ 622. בן המלך הזה, הלא הוא פרידריך השני יורש העצר, לא הלך בדרכי אביו יבחר לו דרך אחרת כל הימים. בכל עת אשר הלך אביו לצוד ציד חיה ועוף ביערים עם מסבו ואנשי חברתו, גם בכל עת אשר ישב בהיכל מלכותו וישתעשע עם חבר המקטרים טאַבאַק, שגה הבן החכם הזה באהבת החכמה, קרא הרבה בספרי חכמי צרפת, העמיק מחשבותיו במחקרי גדולים חקרי לב, גם פרט על פי החליל (פלאָטע), כי אהב מאד את חכמת הזמרה (מוזיק) ונפשו דבקה בה כל הימים. והנה על פי ההבדל הרב אשר בין האב והבן, חלק לבם, ורוחם זרה זה אל זה. פרידריך לא יכול נשוא את עוז אביהו וקשי לבו, והאב התמרמר על אשר לא הלך בנו בדרכיו ויסל לו מסלה אחרת ההפוכה ממסלת דרכו, ויתאמץ לשום חתו בפיו ומתגו בשפתיו להשיבו אל הדרך אשר הוא הולך בה. ברבות הימים הרבה האב לחרות אפו על בנו ויהי עוין אותו כל הימים, וגם לב הבן רחק יום יום מאביהו עד כי נפרדו ויתרחקו זה מזה כרחוק מזרח ממערב. אך בכל זאת הטה בן המלך את שכמו לשאת ולסבול את אשר נטל קשי יומו עליו, אפס כי כאשר אותה נפשו לקחת לו אשה מבנות מלך ענגלאַנד, או (כפי אשר יגידו סופרים אחרים) את מרים טהערעזיע בת מלך טעררייך, ואביהו לא נתנו להתחתן באשר בחר, אז התקצף פרידריך באביו ובמלכו, ויהיו דבריו עם אוהביו ורעיו לברוח מבית אביו ומארץ מלכותו, והם גם הם יברחו אתו יחד (ה"א ת"צ 1730) —. אמנם חפץ לבבו זה לא הצליח בידו, כי מכתב אחד אשר ערך אל קאַטטע שר החיל איש סודו ואיש עצתו נפל בידי המלך, ובראותו את מערכי לב פרידריך בנו, עלה עשן באפו, ובשצף קצפו צוה לאסור את בנו יורש העצר במצודה ולשום עליו משמר, גם פקד להמית את קאַטטע

לעיניו

לעיניו לפני חלון המצודה אשר הוא אסור בתוכה, וכל האנשים אשר משך עליהם קו חֶשֶׁד כי גם ידם היתה עם בנו, אסר בבתי אסורים וייסרם מוסר אכזרי (ה'א תצ"ד 1734). ופרידריך ישב במצודה עד אשר חִלה את פני המלך אביו לסלות לעונו ויבטיחהו נאמנה לבל ישוב עוד לכסלה, ואז השיב לו המלך את בגדי כבודו (אוניפֿאָרם) ואת חרבו. אחרי ימים מעטים חגג פֿרידריך את חג כלולותיו עם בת נדיב מנפת ברוינשווייג־בעפערן, אך חיי הבית והליכותיו לא הרגיעו את נפשו השוקקה והצמאה לגדולות ולנפלאות; את פני אשתו ראה רק לעתים רחוקות, ומה גם מן העת אשר נתן לו אביו את רהיינסבערג העיר למושב כבודו, בעיר ההיא ישב במנוחות שאננות ובמשכנות מבטחים בסוד חכמים ונבונים תמימי דעים וחוקרים לכל תכלית, שם כלה בשעשועים ימיו, ושנותיו בחקר כל דבר חכמת בינה דעה והשכל. לילה ויום שקד על ספרי חכמי ימי הקדם אשר העתיקו הצרפתים ללשונם הנוה והמעונגה, וממעיני ישועה ההם שאב מים חיים בששון. רוח חכמי יון ורומי צלחה עליו, ונפשו הגדולה נכספה גם כלתה לצאת בעקבי חכמי היונים והרומאים וגבוריהם הגדולים אנשי השם מעולם. רוחו השתומם בקרבו על מפלאות הליטעראַטור הצרפתית, ויתפלא במאד מאד על רוחב לבב החכם וואָלטער (Voltaire) ועל תועפות רום חכמתו וצלצלי קוי כנורו וכל הליכות דרכו, ויכתוב אליו ספרים רבים מלאים כבוד והדר תהלה ותפארת, ואחרי כן קרא לו לבוא אל היכל מלכותו ולהיות שעשועיו יום יום. אמנם כבוא אליו החכם הזה וישב אתו שֶׁבֶת אחים, הראה פֿרידריך לדעת כי שני אנשים כמתכונתם אוהבי מהתלות ובעלי דעות חפשיות לא יוכלו שבת יחדו בבית אחד, ויתפרדו בדברי ריבות איש מרעהו, אך בכל זאת שבו ונעתרו זה אל זה וישתעשעו בדברי מכתבים כל הימים. המלך פֿרידריך הוכיח לעיני כל כי קנאת הדת רחוקה היא מבליותיו וכי לא לאדם לריב לאלהים בדברי הדת, ועל כן פתח את שערי ארצו לכל החכמים והסופרים הצרפתים אשר גורשו מארץ מולדתם בגלל ספריהם המלאים דברי שנאה על אחת מכנסיות דת הנוצרית, גם נתן להם מהלכים בחצרו ויהיו מרואי פניו תמיד. ובשבתו על כסא מלכותו, מִהר וישב מארץ גלותו את הפילוסוף הנודע וואָלף אשר שטמוהו עם הארץ בגלל דעותיו ההולכות מנגד לדעות שלומי אמוני הנוצרים, ויושיבהו על כנו בעיר האללע כבראשונה, ובאזני כל שריו ועבדיו אמר המלך החכם הזה: "בארץ מלכותי ילך כל איש בשם אלהיו ויחשוב מחשבות על אדות הדת והאמונה כטוב וכישר בעיניו באין מפריע, אך יהיה טוב לאלהים ואדם"!

---

4. ימי פרידריך השני ומרים טהערעזיאַ.

a) המלחמות על דבר ירושת כסא עסטעררייך (ה'א ת'ק—תק'ח 1740—1748).

§ 623. הקיסר קאַרל הששי, היה הנצר האחרון מגזע מלכי בית־

האבסבורג הזכרים, ויהי נדיב לב וישר הולך, אך רוח עוז מלך לא צלחה עליו ואין ידים לו להחזיק ברסן השלטון ברוב אונים והוסן כיאות למושל רבבות עם ושליט רם כמוהו. והוא הלך בדרך כל הארץ ימים מעטים אחרי עשותו שלום חרפה עם שלטון תוגרמה בעיר בעלגראד, וימים מעטים אחרי שֶׁבֶת פֿרידריך השני על כסא המלוכה בפרייסען (ה"א תקנ"ג 18 סעפטעמבער 1793). והנה הקיסר הזה אשר ידע את כל הרעות הנוראות אשר מצאו את ספרד בהצותה על דבר ירושת כסא המלוכה, התאמץ כל ימי מלכותו לעשות תחבולות ומזמות לבל תאֻנינה רעות כאלה גם אל עסטעררייך ארץ ממלכתו, ולא נח ולא שקט עד עשותו ועד הקימו את תאות לבו להוריש את כסאו ואת כל ארצות ממשלתו למרים טהערעזיא בתו היחידה אשת פֿראַנץ סטעפֿהאַן נשיא לאָטהרינגען. כי לא היה לו בן יורש עצר ורק מרים היתה יחידה לו, ולבל יעוררו מלכי ארץ ריב ומלחמה אחרי מותו אדות הירושה ההיא, הרבה מתנות גם נתן מדינות ונפות לכל מלכי איירופא לבעבור יאשרו ויקַימו את התוק אשר יצר ויכנהו בשם חק קדוש לעולם (Pragmatisher Sanction) אשר על פיהו תירש מרים טהערעזיא בתו את כסאו ואת נזרו עם כל הארצות הנספחות אל עסטעררייך, ואם ימותו כל הבנים הזכרים מבית מלכותה, תסוב המלוכה אל הבנות. כל הנשיאים וכל הרוזנים אשר היה להם דין ודברים על אדות ירושת עסטעררייך, נִערו כפיהם מהירושה ההיא ויתנו ידם אל הקיסר קאַרל לבל יפריעו את החוק הקדוש ההוא. גם כל מלכי איירופא אשרו וְקִימו את החוק ההוא לדורות עולם —. אך כמעט אשר שכב הקיסר הזה עם אבותיו, הפרו המלכים והנשיאים את הברית אשר כרתו עמו בהיותו בחיים חיתו. והראשון אשר הפר את הברית ההיא, היה קארל אַלברעכֿט נשיא באַייערן, כי הוא התנשא ויאמר אני אמלוך בעסטעררייך! יען כי הוא היה הוטר מגזע הקיסר פֿערדינאַנד הראשון אשר הוריש ליוצאי חלציו את עסטעררייך כפי התעודה אשר ביד קארל הכתובה ביד הקיסר פֿערדינאַנד ותחומה בטבעתו. אמנם הנשיא הזה היה חלש ואין אֱיָל, שומר הבלי שוא ונצמד לתענוגות בשרים, ועל כן קצור קצרה ידו להפיק את זממו, ועבדיו אזרחי באַייערן לא אבו גם לא יכלו לעזור לו בהיותם נגשים ונענים בתגרת ידו וחייהם לשאול הגיעו מעוצר רעה ויגון, אך הצרפתים אשר איבת עולם להם על עסטעררייך, הם הם תמכו בידו ויתנו לו כסף ואנשי חיל רבים להלחם עם עסטעררייך ולרשת אותה. כי גם מלך צרפת לא שם לבו אל הברית אשר כרת עם הקיסר קארל, ויהי זרוע להנשיא ההוא, יען כי הוא חפץ מאד להושיב על כסא עסטעררייך איש חלש ובעל תענוגים כזה, ולשום גם עטרת קיסרי אשכנז בראשו, לבעבור יהי הוא וכל ארץ אשכנז ושריה ונסיכיה סרים למשמעת צרפת —. ובעיר נימפֿענבורג כרת הנשיא ברית אמנה עם מלך צרפת ויתמכר לו בכל לבבו ובכל נפשו בעד בצע כסף ובעד אנשי החיל אשר נתן לו כאשר עשה כן לפנים גם מאַקס עמנואל. כי כל ישע

מרים טהערעזיא ה"א ת"ק—תקמ"ם 1740—1780

הנשיא

הנשיא הזה וכל חפצו היה רק למלאות את תאות נפשו ולגזול נזרי מלכים בעזרת אנשי החיל והכסף הרב אשר נתן לו המלך ההוא — . ופרידריך השני מלך פרייסען מצא אז עת רצון לקרוע מאת עסטעררייך ארבע מדינות בארץ שלעזיען אשר (לפי דבריו) לו משפט הירושה לרשת אותן, הלא הן: יאֶגערענדאָרף, ליגניץ, בריעגוואָהלוי. ולהוציא את מחשבות לבו לאור; עמד לימין הנשיא ההוא ויהי עוזר לו לרשת את עסטעררייך, את אונגאַרן ואת באֶהמען, גם אמץ את זרועו בדבר כתר הקיסרית באשכנז לבעבור תהי ידו אתו ולא ימנעהו מחפצו לקחת לו את ארבע מדינות ההן — . גם אויגוסט השלישי נשיא זאקסען, לטש את עיניו לחמוס ארצות ונפות מאת עסטעררייך בעת חמסים ההיא. כי הנשיא הזה, אשר עזב את ממשלת ארצו ביד הגראַף ברִיל המפזר הון להבל ולריק ואין פחד אלהים לנגד עיניו, דרוש דרש את מאֶהרען מיד עסטעררייך, באמרו כי היא חבל נחלתו על פי משפט הירושה אשר לו, ועל כן נתן את ידו אל המלחמה הגדולה ההיא המתחוללת על עסטעררייך, ובדבר הזה הביא רעה גדולה ונוראה מאד על ארצו הנהלאה והאומללה — .

§ 624. שבועות אחדים אחרי מות הקיסר קאַרל הששי, השתער פרידריך השני מלך פרייסען בראש צבאות גבוריו על שלעזיען ופניו הלכו בקרב (ה״א ת״ק 10 אקטאבער 1740), אך את המשרה על צבא המלחמה וכל תחבולותיה והליכותיה, נתן בידי שני שרי צבאיו הגבורים ומלומדי מלחמה מנעוריהם, הלא הם: שווערין ולעאָפאָלד נשיא דעסוי. המלחמה הזאת הנודעת בספרי דברי הימים בשם מלחמת שלעזיען הראשונה (ה״א ת״ק—תק״ב 1740—1742), הוכיחה לעיני כל העמים כי רוח חדשה צלחה על פרייסען עד כי יש לאל ידה להתחרות את אילי הארץ ואדירי איירופא. אחרי הנצחון הגדול אשר נצח פרידריך את צבאות עסטעררייך במחוז מאָלוויטץ, לכדו הפרייסים את מרבית ערי שלעזיען העליונה והתחתונה וישבו בהן (ה״א תק״א 10 אפריל 1741). אחרי ימים מעטים פרצו הצרפתים בארץ אשכנז, ושר צבאם היה הגבור הנודע באֶליהל (Belleisle), ובעזרת באַיערן וזאַקסען לכדו להם את ארצות עסטעררייך העליונה ואת באֶהמען (ה״א תק״א אקטאבער 1741). בעיר ליניץ הוקם קארל אַלברעכט עָל בתור מעלת ערצהערצאָג, ובעיר פראַג נתנו עם הארץ כתר מלכות בראשו וימליכוהו על באֶהמען, אחרי כן נועצו הנשיאים ושרי המלוכה לב יחדו וישימו על ראשו גם כתר הקיסרית ויקראו „יחי קיסר אשכנז לעולם״! . אז עלה קאַרל אלברעכט על מרום קץ ההצלחה ככל אשר אִותה נפשו, ויִקרא בשם „קיסר קאַרל השביעי״. קארל השביעי ה״א תק״א—תק״ה 1741—1745

§ 625. כראות מרים טהערעזיא כי באו מים עד נפש ואין עוזר לה, שמה פניה אל שרי אונגאַרן לבקש מהם עזרה, ותרם פעמיה ותבוא לעיר פרעסבורג אשר שם נוסדו השרים והרוזנים (מאַגנאַטען) להמתיק סוד ולהתיעץ

על

על צפונותיהם, ופתאם הופיעה המלכה המפארה הזאת בתוכם, חרבה מצומדת על ירכה ובנה היונק (אשר היה אחרי כן הקיסר יאָזעף השני) על זרועותיה, בעיניה היפות נוצצו אגלי דמעה, וברוח חן ותחנונים שפכה לפניהם שיחה ותספר את צרות לבבה ואת מצוקותיה העצומות, וַתָּחֶל את פניהם להושיע לה ולחלצה ממבוכותיה, גם הבטיחה להיטיב עמהם ולהרכיבם על במתי ארץ אם יעמדו לימינה בימי עניה ומרודיה — . והנה יפי תאר המלכה הרכה והענוגה, חמדת הוד עלומיה ודמעות עיניה, דבריה הנמרצים, גם בנה היונק המתרפק עליה בגילה ורעדה, העירו ויעוררו רגשי חמלה וחנינה בלבות כל השרים הנועדים שם, וכלם כאיש אחד חברים שלפו חרבותיהם ויושפפון מעל לראשיהם בקול קורא: „תחי המלכה לעולם! באות נפשנו נמות כלנו בגלל מרים טהערעזיא!“ — . ומהרה קל קראו את כל אנשי המלחמה להחלץ חושים וללחום את מלחמות המלכה. וכמעשה האונגארים עשו גם יושבי טירָאל, ויקומו כאיש אחד לעזור למרים המלכה ולחרף את נפשם למות בגללה על מרומי שדה מלחמה. לתקופות ימים מעטים יצאו באונגארן וטיראָל רבבות עם הלוצי צבא למלחמה על אויבי מרים ואנשי מלחמתה: העמים בעלי המלחמה היושבים בגלילות טהייס ומאַראָש, גדודי הקראָאַטים, הסלאַוואָנים והפאַנדורים יצאו חוצץ כלם, ובראשם שרי צבאות גבורים ואנשי חיל, הלא הם קעפענהיללער ובאֶרענקלוי, ויתנפלו בארץ עסטעררייך ויגרשו מתוכה את הבאַייערים ואת הצרפתים הצובאים שם, ומשם נסעו בתפארת עֻזם ונצחם אל ארץ באייערן, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו, אכלו את שלל איביהם ותמס ידיהם בארץ בִּלְסו. והנה בעת ההיא אשר התנוסס קאַרל אַלברעכט בעיר פראַנקפורט בנזר הקיסרית וישמח אלי גיל במשתה היין, בעת ההיא באו צבאות אויביו ההם בשערי עיר מינכען, עיר הבירה בבאַייערן ארץ ממשלתו ויתפשוה, גם את לאנדסהוט לכדו וישבו בה, ואת רוכביהם האבירים והפראים שלחו לשוטט בכל ארץ באייערן לעשות בה שַׁמות. והנה אחרי אשר לכדו את באייערן ארץ ממשלת הקיסר קאַרל השביעי, ירד הקיסר הזה פלאים עד אשר חסר לו כל, ורק הצרפתים נִהלו אותו בכסף ובכל המחסורים אשר חסרו לו בעת רעה ההיא.

§ 626. ובעת ההיא באו גדודי עסטעררייך בשערי באֶהמען, לגרש את הצרפתים גם מתוכה; ולבל יתחברו אליהם הפרייסים לעזור להם, נלחצה מרים טהערעזיא לעשות שלום עם פרידריך השני מלך פרייסען בעיר ברעסלוי, ועל פי דברי השלום ההוא נפלה כמעט כל שלעזיען העליונה והתחתונה ביד מלך פרייסען (ה"א תק"ב 28 יולי—1742), ואחרי ימים מעטים שבו מדינת ערי באֶהמען לעסטעררייך כבראשונה, ועיר פראַג הבירה אשר באֶליהל עם מחנות הצרפתים היו בתוכה, באה במצור. כראות באֶליהל כי צר לו מאד, התאזר עוז כגבור משכיל וינס עם אנשי חילו מעיר פראַג, ויסל לו מסלה בתוך הררי שלג וגבעות קרח וקפאון, ויבוא עד עיר עגער (ה"א תק"ב דעצעמבער 1742), ובזה הוכיח לעיני

לעיני כל עמי איירופא כי עד לא נשתה גבורת הצרפתים, ועוד ידם רב להם לעשות גדולות ונצורות. לתקופת הימים בראשית השנה עטרו עם הארץ את מרים טהערעזיא בעטרת באֶהמען בעיר פראַג (ה״א תק״ג 1743), ובעת ההיא נתן געאָרג השני מלך ענגלאַנד ונשיא האַנאָווער את ידו לעזר לה במלחמותיה ולהיות מגן בעדה ומחסה עוז מפני אויביה וצורריה. ובמלחמת דעטטינגען (ה״א תק״ג 27 יוני 1743) לחמו העסטערייכים והענגלאַנדים עם הצרפתים ויכום ויכתום מכה נצחת, עד אשר מהרו וינוסו מהמערכה ויעברו את מעברות נהר רהיין למלט את נפשם, ואז באה גם זאַקסען בברית עם עסטערייך ותעמוד לימינה.

§ 627. ופרידריך השני ראה את גבורת עסטערייך ואת הצלחתה הגדולה, ויירא ויצר לו פן תשוב מרים טהערעזיא ותקח מידו בחזקת היד את שלעזיען אשר נתנה לו בעת צרתה. ועל כן חדש את המלחמה עם מרים טהערעזיא, היא המלחמה הנקובה בספרי דברי הימים בשם מלחמת שלעזיען השניה (ה״א תק״ד—תק״ה 1744—1745). בזרוע חשופה והרב שלופה השתער פרידריך על באֶהמען (ה״א תק״ד אויגוסט 1744), ויתפוש את פראַג הבירה, ועד מהרה לכד גם את כל נפות באֶהמען. אמנם כאשר מהר הוא ללכוד את הארץ ההיא בחרבו הקשה, כן מהר גם פראַנץ סטעפאַן נשיא לאָטהרינגען והזאַקסים בעלי בריתו לגרש אותו מן הארץ ההיא, עד כי נלחץ לשוב לארץ שלעזיען. והקיסר קאַרל השביעי מצא בין כה וכה עת רצון לקרוע את באַיירן ארץ ממשלתו מיד אויביו, ויבוא אל מינכען הבירה וישב בתוכה כבראשונה (ה״א תק״ה 20 יאנואר 1745). אפס כי לא ארכו לו שם הימים והמות הבהילהו ויקפד חייו המרים, ומאַקסימיליאַן יאָזעף בנו כרת אמנה עם עסטערייך בעיר פיסען וינער כפיו מתמוך עוד בירושת המלוכה בעסטערייך, ובעת אשר נאספו הנשיאים לבחור עליהם קיסר חדש, נתן הוא לראשונה את ידו תחת פראַנץ סטעפאַן נשיא לאָטהרינגען ואיש מרים טהערעזיא להיות קיסר בארץ אשכנז, ואחרי כן נתנו עליו גם כל נשיאי הארץ הוד מלכות ועטרת תפארת קיסר אשכנז בעיר פראַנקפורט ויקרא בשם קיסר פראַנץ הראשון. והקיסר החדש הזה השיב למאַקסימיליאַן יאָזעף את ממשלת ארץ באַיירן תחת אשר נער חצנו מירושת עסטערייך ובגלל אשר נתן עליו הוד הקיסרות — . אחרי הדברים האלה מצאה מרים טהערעזיא און לה להלחם בפרידריך אויבה ביתר עז מבתחלה, ואנשי חילה הגבורים ובראשם שר צבאם הגבור הנודע בשם טרוין (Traun) הכו את פרידריך מכות חדרי בטן ויקחו מידו מבצרים רבים, גם מרבית ערי שלעזיען קרעו ממנו. אך המלך פרידריך חשף את זרוע עוזו ויעש נפלאות במלחמה על יד האָהענפרידבערג (4 יוני) ויך מכה נצחת את העסטערייכים אשר תחת פקודת ההערצאָג מלאָטהרינגען, וישב ויהי למלך על כל ארץ שלעזיען כבראשונה, ומשם נסע ויצא למלחמה על באֶהמען, ועל יד עיר סאָר הכה שנית את חיל

פראנץ הראשון
ה״א תק״ה־תקכ״ה
1745—1765

עסטערייך

עסטעררייך ויגרשם ברעם גבורותיו מהארץ ההיא (30 סעפטעמבער). אז נודע שֵׁם פֿרידריך השני בכל אפסי ארץ איירופא כשם הגבורים הגדולים אנשי השם מעולם, גם שמות שרי צבאותיו גבורי החיל ומלומדי קרב ולחם, יצאו בכל הגוים ובכל ארצות תבל. ובחורף ההוא הכה לעאָפּאָלד הזקן נשיא דעסוי את הזאַקסים מכה נפלאה על יד ק ע ס ע ל ד אָ ר ף (15 דעצעמבער), ופֿרידריך וכל אגפיו באו בתרועה בשערי דרעזדען הבירה וישם משכנו בתוכה, כי אויגוסט השלישי עזב כבר את העיר הזאת ויחש מפלט לו בארץ פּאָלען. אז ראתה מרים טהערעזיא כי כלתה אליה הרעה ואין עוזר לה, ותתרצה אל דברי השלום אשר יצא לאור בעיר ד ר ע ז ד ע ן (25 דעצעמבער). על פי השלום ההוא קִיְמָה מרים טהערעזיא שנית את מלוכת ש ל ע ז י ע ן ביד פֿרידריך השני מלך פרייסען, ולעומת זה קִיֵם פֿרידריך את משפט הקיסרית ביד פֿראַנץ הראשון איש מרים כאשר עשו כן לפני ימים מעטים גם כל נשיאי ארץ אשכנז. הנה כי כן שב המלך פֿרידריך השני אל ארץ ממלכתו ביקר תפארת ובכבוד הַנֵּצַח וההוד, וכל עם ארץ פרייסען קדמו את פניו בשמחות וגיל ובתרועת מלך, ויובילוהו בקול רנה וישועה אל בערלין עיר הבירה, גם כל מלכי ארץ נתנו לו פאר ותהלה על גבורתו ותכמתו.

§ 628. והנה אף כי נשבתה המלחמה באשכנז והחרב שבה אל תערה, התחוללה עוד סערת מלחמה שנים אחרות בארצות השפלות אשר לעסטעררייך, כי שם לחמו עוד הצרפתים עם צבאות עסטעררייך ועננגלאַנד והאָללאַנד תחת דגל שר הצבא (מאַרשאַלל) הנודע בשם מאָריטץ מזאַקסען בן פֿרידריך אויגוסט הגבור והגבירה (גראֶפֿין) אויראָרא מקאָניגסמאַרק ושר צבא הזה היה גבור חיל ובעל מלחמות, ויך פעמים רבות את אנשי מלחמתו במערכה בשדה ויגפם ויכניעם תחת ידו עד כי נפלו מרבית ערי הארצות השפלות ההן בידי הצרפתים. אפס כי כל עמי הארצות אשר עָיפה נפשם להורגים, חתרו בכל עוז לעשות שלום בארץ, וגם הצרפתים בשמעם כי ע ל י ז א ַ ב ע ט קיסרית רוסיא שלחה צבאות גבורים לעזור למרים טהערעזיא, נתנו ידם גם הם אל השלום אשר כל יושבי הארץ יֶהֱמוּ אחריו. בעיר אַ אַ כֿ ע ן יצא השלום ההוא לאור וישם קץ לכל המלחמות אשר התחוללו בארץ על דבר ירושת המלוכה בעסטעררייך. בשלום ההוא קימו כל מלכי איירופא את ירושת עסטעררייך ביד מרים טהערעזיא, ורק ש ל ע ז י ע ן קמה ביד פֿרידריך השני מלך פרייסען לאחוזת עולם, גם מדינות קטנות באיטליא, נקרעו אז מעסטעררייך ותהיינה לאחוזה לסרדיניא ולפֿיליפפ נשיא פאַרמא חוטר מבית מלכי בורבאָן בספרד, ולצרפת לא היה כל שכר מהמלחמות הגדולות ההן בלתי אם שם תהלה על גבורתה בשדה קטל —.

ב) מלחמת שבע השנים (ה׳א תקט״ז—תקכ״ג 1756—1763).

§ 629. מרים טהערעזיא לא יכלה להבליג על תוגת נפשה ומגנת לבבה אדות ש ל ע ז י ע ן ארץ חמדתה אשר קרע פֿרידריך מידה בחזקת היד, גם לא

יכלה

יכלה לסלוח לו החרפות והגדופים אשר טפל על בית מלכותה נגד השמש — . ובמשך שמונת שני השלום, לא נחה ולא שקטה עד עשותה ועד הקימה את מזמת לבבה להטות את לבות כל מלכי אייראפא לחפצה, להקדיש על פרידריך מלחמה, לגדע את קרן ישעו ולשבר את זרוע עוזו — . והנה נקל היה לה למשוך אחריה את עליזאבעט קיסרית רוסיא על ידי שר המשנה בעסטוזעף, יען כי הקיסרית ההיא קצפה מאד על פרידריך בגלל המהתלות אשר התל בה בגבה אפו, גם היה נקל לה להטות את לב אויגוסט השלישי נשיא זאקסען לחפצה, יען כי גם הוא התקצף על פרידריך על הלעג והבוז אשר שפך עליו תמיד בתוך קהל ועדה, ויואל לקחת ממנו נקם, והגראף בריהל הוסיף עוד להגדיל את המדורה בשנאתו את פרידריך גם הוא . אך מרים טהערעזיא הוסיפה עוד להפליא את אייראפא הפלא ופלא על חכמתה ודעתה בחכמת המדינה כי הצליחה להטות לחפצה גם את לבב לודוויג XV מלך צרפת על ידי שר המשנה אשר לה, הלא הוא קוניטץ איש החכם ובעל לשון למודים. כי הנה כל יודעי בינה לעתים יודעים כי שנים רבות אין מספר התאמצה צרפת בכל מאמצי כחה להפיל את עסטעררייך למשואות נצח, ומה רבה חכמת מרים להפוך את איבת עולם ההיא לאהבה וידידות, עד כי הוציאה צרפת להורג בניה למען עסטעררייך הגדילה והאדירה ! כי מרים ידעה את דרכי המלך לודוויג הזה אשר התמכר עוד לפני שנים רבות להבלי חמדות התבל ולתעתועי תענוגות בשר, כי שריו ועבדיו היו בנים שובבים, רודפי זמה, לבם נמס לעגבים ויצמדו לכל חמדה נמבזה, ויַתעו גם את מלכם בדרכיהם הרעים, והוא אשר לפי מזגו נטה אחרי התענוגים, השחית את דרכו על הארץ, נתן לנשים חילו, אהב יין ושכר אהבה נצחת, וכל הימים עשה משתה ויצד צַיִד וישכח את עמו ואת ממלכתו — . את כל הדברים הרעים האלה הפכה מרים טהערעזיא לטובתה ולטובת ממ[illegible]תה, והפצה בידה הצליח להטות את לבב המלך הזה לחפץ לבבה — . ובידעה עוד כי המארקיזע פאָמפאַדור שֵגל לודוויג XV תשלוט על נפשו שלטת בלי־מצרים, השפילה את גאונה ואת רום הודה והדרת כבודה, ותכתוב בעצם ידה מכתב אל השגל ההיא ופיה מלאה תהלתה, ובפה חנף ושפתי חלקות לקחה את נפשה עד כי גם היא חגרה בעוז מתניה להוציא את שאֵלתה לאור, והמלך לודוויג XV שמע בקולה כפעם בפעם, ובכן באה צרפת במסורת הברית עם עסטעררייך לשדוד מאת פרידריך מלך פרייסען את כל הארצות אשר לכד בחרבו ובקשתו (ה"א תקט"ו סעפטעמבער 1755), גם לקחת ממנו את שם כבוד "מלך", ולהשאיר לו רק את שם קורפירסט מבראַנדענבורג כאשר היו אבותיו מעולם — .

(ה"א תקט"ז 1756) .

§ 630. והנה אף כי הסתירה עסטעררייך את כל מעשיה מעיני פרידריך עד אשר תתחולל הסערה על ראשו פתאם מכל עברים, בכל זאת לא נעלם מעיני המלך החכם הזה כי רעה נשקפה עליו מעסטעררייך ומכל מלכי אייראפא,

ויתן

ויתן אל לבו לקדם את פניהם ולהבריעם. ראש דבר הִרבה את מספר אנשי חילו עד 150,000 איש וילמד את ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה כיד חכמתו הטובה עליו, גם שלח מרגלים תרש בבל הארצות אשר ידע כי מלכיהן חורשים עליו רעה, לחקור ולדרוש את מערכי לבבם, ואחד מסופרי הגראף בריהל ושמו מענצעל, לקח שחד ויבגוד בעמו וארצו ויגל את כל סוחות זאַקסען ומועצותיה וכל עלילות עסטערייך וצרפת ומזמותיהן ותחבולותיהן למלחמה —. אז התנשא המלך פרידריך כארי, ויעזב ככפיר את היכל כבודו, ויתנפל פתאם עם צבאות גבוריו בארץ זאַקסען, וברוב עוזו לכד את לייפציג ויצג אנשי חיל בתוכה (ה'א'תקט"ז 1756), גם תפש את וויטטענבערג ואת דרעזדען הבירה. וישם לפני עם הארץ את חקי פרייסען ואת משפטיה בהליכות עולם, ויקח לו את המסים ואת כל תרומת הכסף מכל יושבי הארץ, פתוח פָתח את אוצרות התבואה לאנשי חילו, ואת כל כלי הנשק וכלי המלחמה שלח למאגדענבורג. ובְהִוָדַע לו כי בהיכל הקורפירסט אשר בדרעזדען ספונים ספרי מטמונים האוצרים בתוכם כל מערכי לבב אויביו על אדותיו, שלח את אחד משרי הצבא אל ההיכל ההוא לקחת משם את הספרים ההם. אך הספרים נמצאו בחדר מושב אשת הקורפירסט והמפתח היה בידה ותמאן לתת אותו אל שר הצבא, גם לא נתנה אותו לגשת אל החדר ההוא, ויקח השר את המפתח מידה בחוזק יד וימצא את הספרים הנסתרים ההם ויביאם אל פרידריך. אז הִצדיק המלך את נפשו לפני כל עמי איירופא על אשר התנפל פתאם בזאַקסען וישם דמי מלחמה בשלום, ויוכח ויערוך לעיניהם (על פי הספרים ההם) את המחשבות אשר חשבו עליו אויביו חנם להתגולל ולהפיל עליו ועל ממלכתו רעה נוראה עד לא חמס בכפיו. אחרי הדברים האלה שם מצור על צבאות זאַקסען הצובאים על יד פירנאַ אצל נהר עלבע ומספרם שבעה עשר אלף איש. לשוא עשו הגבורים ההם תחבולות שונות להמלט מיד צורריהם, לשוא בִצרו את מקום תחנותם ולא נתנו לאויביהם לגשת אליהם, כי הרעב שלח בהם את חציו השנונים וילחצם להסגיר לשבי נפשם בידי הפרייסים אוְיביהם. ופרידריך הִקשה את ידו על שבויי מלחמה ההם ויאספם לעבוד עבודת הצבא בחילו וללחום את מלחמותיו, אך לעת מצוא נסו המתנים המונים לארץ פאלען אשר ישב בה הקורפירסט מזאַקסען עם כל שריו בימי המלחמה ההיא. ימים רבים ישב פרידריך בדרעזדען ויכבד אכפו על זאַקסען הנלכדה לתת לו כסף וזהב רב גם אנשי צבא למלחמה, ובגלל הדבר הזה קצפו עליו גם נסיכי ממלכות אשכנז ויקדישו עליו מלחמה גם הם, גם שוועדען אשר שרים ,ישׂרו בה (אַריסטאָקראַטישע רעגירונג) וסרה היא למשמעת צרפת, נוספה על אויבי פרידריך ותצא בחרב לקראתו. ורק ענגלאַנד ומדינות אחדות בארץ אשכנז (האַנאָווער, ברוינשווייג, העססען־קאַססעל וגאטהאַ) ידו את פרידריך ויתמכו ידיו במלחמה ההיא.

§ 631. והמלך פרידריך האדיר והחכם לא חת ולא זע מרבבות עם אשר

סביב

סביב שתו עליו, ובהודע לו כי הצרפתים, הרוסים, השוועדים וכל נסיכי ארץ אשכנז יסערו עליו מכל עברים להפיצו, לא נע לבבו אך הצהיל עוד את פניו ויהתל באנשי מלחמתו ויכנה את המלחמה ההיא בשם מלחמת הנשים, באמרו כי שלש נשים תלחמנה בו, הלא הן: עליזאבעט קיסרית רוסיא, מרים טהערעזיא קיסרית עסטעררייך, ופאמפאדור גברת מלך צרפת —. אך האויבת הקרובה והרעה מכולן היתה עסטעררייך, ואתה חפץ להתראות פנים ולהלחם בה בהודו וכבודו. על הצרפתים הצובאים בין נהר רהיין ונהר וועזער, שלח את גדודי האנאוועד, וגדודי העססען־קאססעל וברוינשווייג; מול הרוסים והשוועדים שלח מפלגות אחדות מאנשי חילו לבל יתנפלו עליו מאחור, והוא עם ראשית גבוריו השתער בארץ באהמען בראשית ימי האביב. ויהי בבואו על יד פראג הבירה, העמיד את אנשי חילו העיפים במערכות מלחמה להתנפל על צבאות האויבים אשר מצא שם. שווערין שר הצבא אשר למד את פרידריך טכסיסי מלחמה, הזהיר אותו לבל יערוך מלחמה עד אשר ינפשו אנשי החיל מעמל הדרך, אך פרידריך אשר נפשו תלהט גחלים בהריחו מלחמה, לא שמע לעצת שר צבאו בדבר הזה. והעסטעררייכים תחת פקודת קארל מלאטהרינגען ותחת פקודת בראון נגיד החילים, עלו על ראשי הגבעות ויציגו שם את כלי התותח וכלי המשחית אשר בידם וימטירו כדורי שחת, זקים חצים ומות עם מבול אש מתלקחת על ראשי הפרייסים המעפילים לעלות על הסוללות וישחיתו בהם למאות ולאלפים. אבדה עצה מהפרייסים, נשתה גבורתם וינועו ויסוגו אחור מהמערכה. והנה פתאם תפש שווערין נס מלחמה ויקרא: „לכו אחרי"! וכרגע נהרו אחריו המונים המונים מהנסוגים אחור, ובגבורה נפלאה השתערו על האויבים ולא שתו לבם אל כל פיות כלי התותח המריקים שלהבת שאול על ראשיהם. אך ארבעה כדורי מות הרעימו על ראש השר שווערין ויפוצצוהו כרגע, וכרגע ההוא אחז הגענעראל מאנטייפעל את הנס המגולל בדמי שר צבא ההוא ויולך את הפרייסים הנזעמים בסופה ובסערה מול האויבים ויתגבר עליהם ויקח מידם את כלי התותח ויכוננם על פניהם ויעש בהם הרג רב מאד. גם היינריך אחי המלך פרידריך, גם פערדינאנד מברוינשווייג עשו גדולות במלחמה ההיא, ויגפו את צבאות עסטעררייך מגפה גדולה מאד. אך בכל זאת לא נצחו עוד הפרייסים את אנשי מלחמתם עד אשר נפל הגבור בראון חלל (ה'א תקי"ז 6 מאי 1757), והמלך פרידריך הפיץ במערתו את ראשי גבורי עסטעררייך אשר נצבו עוד כעמדי ברזל במערכת המלחמה בתוך, כי אז היה הנצח וההוד לפרידריך, והעסטעררייכים שרידי החרב עם קארל מלאטהרינגען נסו מנוסת מות ויבואו בשערי פראג וינצלו, ועוד רבים מהם נסו אל שר הצבא דוין הנוסע עם עוד מחנה עסטעררייכים להלחם בפרידריך להציל את פראג הבירה מידו.

§ 632. אחרי הנצחון הגדול ההוא, הביא פרידריך את פראג במצור, ויצר עליה חמשה שבועות רצופים עד כי רזה את יושבי העיר והרעב גבר מאד

בתוכה

בתוכה. אך בכל זאת לא אבה קארל מלאָטהרינגען להסגיר את העיר ביד אויב, כי בטח בדוין שר הצבא כי יבוא עם חילו הגדול ויצילהו מכף צורריו. אז לקח פרידריך את ראשי צבאות גבוריו עמו ויתחבר עם ההערצאָג מבעווערן (18 יוני) ויערוך מלחמה על דוין שר צבא עסטערדייך אצל עיר קאללין. והנה בראשית המלחמה ההיא הראה פרידריך נפלאות, כי בחילו הקטן הכה את חיל עסטערדייך הרבים והעצומים ממנו פי שנים, אך לאחרונה התגבר עליו דוין ויך את גבוריו מכה גדולה ונוראה מאד וישמם. במלחמה ההיא נשברה זרוע פרידריך וכל הגדולות אשר עשה עד היום ההוא, עלו בתהו ואבדו — . ועד מהרה נרדף על צוארו וילחץ לעזוב את מצור פראג ולשוב עם שרידי חיליו לזאַקסען. והעסטעררייכים לכדו את כל ארץ באֶהמען, ואחרי כן גם את שלעזיען. והאַרדיק, אחד משרי צבאות עסטעררייך, הרהיב בנפשו עוז ויפרוץ בארץ פרייסען עם ארבעת אלפים פרשים, ויבוא עד שערי בערלין, ויפרוש ידו על כל מחמדי כספה וזהבה, וישב בשלל רב אל מחנהו. המגפה הגדולה ההיא אשר היתה בחיל פרידריך, הרימה נס אל כל אויביו ואנשי מלחמתו להתנפל עליו כלם כאחד לעשות אתו כָלָה: הרוסים פרצו בכל ערי פרייסען המזרחית וילכדו אותן, השוועדים השתערו על פאָממערן ויתפשוה וישבו בה, והצרפתים התנפלו בהאנאָווער ובהעססען ויאחזו בתוכן. המאַרשאַלל הצרפתי דיעטרעעס הכה את חיל בעלי ברית פרידריך וישימם כעפר לדוש (26 יולי), והפרינץ סוביזע רצוי נפש הגבירה פאמפאדור וחבר להמלך לודוויג XV בכל דרכי משובתו, התחבר עם חיל עסטעררייך וישטפו ויעברו עד זאַקסען לקרוע אותה מיד מלך פרייסען. אך בכל זאת לא התרפה המלך החכם פרידריך ולא אמר נואש, ויחלק את אנשי חילו למחלקות רבות, והוא עם מחלקה אחת יצא לקראת הצרפתים לעצור בעד מרוצתם, ויפגשם לראשונה בעיר גאָטהאַ, וההערצאָגין מגאָטהאַ הודיעה בסתר את פרידריך כי סוביזע ושרי חיליו עם שמונת אלפים אנשי חיל מתעתדים ליום משתה ושמחה בהיכל ההערצאָג אשר בעיר, ואם יתנפל עליהם פתאם יתפוש אותם בכפו על נקלה. והנה מהרה קל התנשא הגענעראַל סיידליטץ ויקח אתו אלף וחמש מאות פרשים וידא כבעל כנפי רוח ויגיע עד שערי גאָטהאַ. ויהי אך ישוב ישבו הצרפתים על השלחן ולפניהם לחם אבירים ויין מלכות רב בספל אדירים, והנה קול תרועת הפרייסים באזניהם וקול מצהלות אביריהם, ויתרדו וירעדו וימהרו וינוסו במהומות מות ויפוצו במאה דרכים, והפרייסים שללו את שללם ויקחו להם את בגדיהם החמדות ואת כל הכבודה, וישובו בתרועת נצחון אל פרידריך מלכם.

§ 633. וסוביזע התחבר בערפורט עם צבאות עסטעררייך ויצא עוד הפעם לקראת פרידריך להתגרות בו מלחמה (5 נאָװעמבער), ופרידריך לא חכה עד בוא האויב אל מקום תחנותו, וימהר ויצא לקראתו ויפגשהו אצל הכפר ראָסבאַך, וסוביזע גם כל שרי החילים תקעו כף ויריעו בראותם את פרידריך

עם

עם חילו הקטן ויאמרו: „סגר אותו קשי יומו בידנו! כי עתה יֵרֵד הוא וכל אגפיו במלחמה וְיִסָּפוּ, או יפלו שבי בידנו“ —. ועל כן מהרו ויסובו את הגבעה אשר פרידריך ומתיו מספר נְחִתִּים שם, וירימו את דגליהם וישמיעו קול חצוצרות התרועה וקול רנה וישועה, ויתיצבו הכן במערכות מלחמה, ופרידריך ראה במנוחת לבב את כל תנועותיהם ולא ירה חץ ולא הציג את אנשיו במערכה, אך כסה את הסוללות עם כלי התותח אשר לו בבגדים ויצו לאנשי חילו לאכול את לחם הצהרים, וגם הוא ושרי צבאותיו ישבו במנוחה ודומיה על השלחן לאכול לחם, והצרפתים האמינו כי רוח עועים צלחה על פרידריך מפני פחד החרב החרה השלופה על צוארו, ועל כן יֵשב הוא ועמו כאנשים נואשים —. אז נתן פרידריך אות! וכרגע התיצבו גבוריו ערוכים למלחמה וכלי התותח הרעימו, וכמעוף חץ מקשת עף ברגע ההוא הגענעראל סיידליטץ עם גדודי פרשיו מבין סבכי היער אשר התחבא שמה, ובסערה וסופה השתער על הצרפתים הנרעשים והנחפזים, ומהרה קַל עפו גם צבא הרגלי ויתנפלו בתרועה נוראה על הצרפתים גם הם —. חִתַּת אלהים נפלה על הצרפתים ועל העסטערייכים וינועו, ולא מצאו את ידיהם ורגליהם וינוסו בשבעה דרכים ויפוצו לכל רוח, וגבורי פרידריך רדפו אחריהם ויכום מכה נצחת. שבעת אלפים איש נפלו שבי בידי הפרייסים, גם ששים ושלשה כלי תותח ועשרים ושנים דגלים נפלו בידם ביום ההוא, וארץ זאַקסען שבה ותלכד ביד המלך פרידריך —. מקץ חדש ימים הוסיף עוד פרידריך לעשות נוראות בשדה מלחמה, ויך את צבאות דוין הרבים והעצומים מאד מאנשי חילו, וירדפם בסערתו, וברעם גבורתו הכריעם וישחקם כעפר על פני רוח. המלחמה ההיא היתה על יד עיר לייטען (5 דעצעמבער) חמש פרסאות מעיר ברעסלוי. אחרי הנצחון הנפלא ההוא שב פרידריך ויקח את שלעזיען ויושב אנשי חילו בתוכה. אך בין כה וכה לָחצה המלחמה העזה הזאת את יושבי אשכנז ומצצה את לְשָׁדָם; וביתר עז קשתה ידה על האַנאָווער, ברוינשווייג והעסען־קאַסעל, כי ההערצאָג מרישעליי, איש שובב ומפזר הון להבל ולריק, העמים מסים רבים וכבדים מאד על יושבי הארצות ההן וינצל אותן למלאות את אוצר המלחמה ואת תאות נפשו —.

(ה'א תקי"ח .1758)

634. § ושם כבוד המלך פרידריך היה יקר ונעלה בענגלאַנד מעת אשר עשה נפלאות במלחמת ראָסבאַך, גם כל יושבי ארץ אשכנז וצרפת נתנו כבוד לשמו וירוממוהו על כל שבח ותהלה, ושרי המשנים אשר בענגלאַנד, ובראשם פיטט הזקן (לאָרד כאַטאַם) אשר כל דבריו היו כדברי מלך שלטון, נוסדו יחד ויחליטו לתמוך את ידי המלך המרומם הזה בכסף ובאנשי חיל יותר מבראשונה, גם נתנו לו הרשיון לבחור על חיל ענגלאַנד שר צבא אשר ייטב בעיניו. ופרידריך בחר בפערדינאַנד מברוינשווייג וישימהו לשר צבא על הענגלאַנדים ועל חיל בעלי בריתו, באשר הוא מלומד מלחמה ובעל תחבולות (ה'א תקי"ח 1758), והוא גרש את הצרפתים בראשית ימי האביב מעבר לנהר רהיין, ויצל מידם את

צפון ארץ אשכנז לבל יוסיפו עוד לערוץ את הארץ בעריצותם וחמס ידיהם — .
בעת ההיא שטפו הרוסים תחת פקודת השר בעסטוזעוו ועברו עד גלילות נהר
אָדער ; אך השר ההוא פסח על שתי הסעפים במלחמה ההיא , כי אז חלתה
הקיסרית עליזאַבעט , ולא ידע מה לעשות — וסוף הדבר היה אשר לאחרונה נִדַּח
השר הזה ממקומו והגענעראַל פֿאָרמער הוקם עָל תחתיו , והגענעראַל הזה
לכד את ארץ פרייסען המזרחית וישב בה , ויַּרֶד את קאָניגסבערג תחתיו , ויפרוץ
עם גבורי רוסיא בנפות בראַנדענבורג , ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו הֵשַׁם
ערים וכפרים . אז תִּבֶל פֿרידריך תחבולה נפלאה ויסע על נהר אָדער וישתער
בסערת מלחמה על הרוסים,ויכם מכה רבה מאד אצל צאָרנדאָרף (25 אויגוסט),
ויקן את הנצחון ברמים רבים ויקרים מאד — . אחרי כן הרים את פעמיו לארץ
זאַקסען לעזור שם את היינריך אחיו , אך דוין שר צבא עסטערריך השתער
עליו בחילו הגדול והעצום ממנו , ויתנפל עליו פתאֹם על יד כפר האָכֿקירך
(14 אָקטאָבער) , ויך במחנהו גבורים רבים , ויקח את כל כלי הנשק מידו , אמנם
המלך החכם הזה התחכם ויעש תחבולות עד אשר התחבר עם היינריך ויגרש עוד
הפעם את אויביו משלעזיען ואַקסען .

(ה"א תקי"ט 1759.)

§ 635. אפס כי בכל זאת הלך פֿרידריך בימים ההם הלוך וחסור , ומרים
טהערעזיא הלכה הלוך וגבור . כי גבורים רבים מאד מאנשי חילו , נפלו במלחמה ,
והאנשים אשר הביא תחתיהם בחוזק יד ובעמל רב , לא ידעו עוד טכסיסי מלחמה
ולא צלחו עוד לעבודת הצבא , גם הכסף הדרוש לו וכל המחסורים אשר חסרו
לו נָגַשׂ בזרוע נטויה מעבדיו הנגשים והנענים , לא כן מרים טהערעזיא , כי
רוסיא וצרפת נתנו לה כסף רב ועצום , גם אנשי חיל רבים ועצומים — .
ויתחזק פֿרידריך ויאבה להפריד בין הצרפתים ובין העסטערייכֿים , ויסע וילך
לגלילות נהר אָדער , ויך את הרוסים אחור (ה"א תקי"ט יולי 1759) , אך פתע
לפתאום התנפל עליו לוידאָן (12 אויגוסט) שר צבא עסטערריך עם צבאות
גבוריו אצל קונערסדאָרף ויט ידו החזקה עליו ויכהו מכה גדולה ונוראה מאד עד
כי אמר פֿרידריך „נואש ! אבד נצחי ותוחלתי" ! , בין חללי המלחמה ההיא נפל
גם עוואַלד קלייסט אחד משרי החילים בחיל פֿרידריך , והוא איש יקר טלין
ומשורר גדול גם גבור מלחמה , והעסטערייכֿים לכדו את דרעזדען ואת מרבית
ערי ארץ זאַקסען . אפס כי בכל זאת לא אכלו את פרי הנצחון ההוא , כי חָלק
לבם מלב הרוסים ותהי רוח רעה ביניהם — . ובין כה וכה הצליחו בעלי ברית
פֿרידריך תחת פקודת פֿערדינאַנד מברוינשווייג ויכו את הצרפתים
מכות חדרי בטן . ואף כי במלחמת בערגען על יד פֿראַנקפֿורט אשר על
נהר מיין (ה"א תקי"ט 13 אפריל 1759) , גבר בראָגליא שר צבא הצרפתים על
פֿערדינאַנד , אך אצל מינדען השף פֿערדינאַנד את זרוע עוזו , ויך את
הצרפתים מכה נפלאה מאד וילחצם לשוב אחור ולעבור את נהר רהיין , ויצל את
וועסטפֿאַלען ואת האַנאָווער מידם — .

(ה״א תק״כ .1760)

§ 636. המלחמה העזה הזאת שׂמה שׁמות בחיל פרייסען, עד כי המלך פרידריך לא הוסיף עוד ללחום מלחמת תגרה רק נלחם במלחמות מָגֵן (פערטהיידיגונגסווייזע), ואף כי לשֵׁמע המלך הגדול הזה ותפארת גבורתו, נהרו אליו אנשי צבא מכל הערים ומכל עֲבָרים וַיִּסָּפְחוּ אל אנשי חילו, בכל זאת לא נעשו ישועות במחנה הפרייסים, כי אנשי חיל החדשים לא ידעו עוד מלחמה ולא הכירו תחבולותיה, גם שרי חילים ושרי צבאות לא היו עוד במחנות הפרייסים, והמלך פרידריך בכל חכמתו וגבורתו ותחבולותיו הרבות לא יכול למלאות את החסרון הגדול ההוא —. למצוא לַכסף מוֹצָא לכלכל את אנשי חילו ולנהלם בלחם ושמלה, לא מצא דרך אחרת כי אם להעמיס מסים רבים וכבדים על עם הארץ גם לטבוע מטבעות קַלֵּי המחיר מכסף נמאס —. בעת אשר נֶעצר פרידריך בזאַקסען, נגף בוקאָ (Bonkuet) ידידו הנאמן וגבור החיל בתגרת ידי צבאות עסטערדייך, ואחרית המגפה ההיא היתה כי העסטעררייכים ירשו להם את שלעזיען ויגרשו את מצב פרידריך מכל גבולה (יוני). אז עזב פרידריך עוד הפעם את זאַקסען, וילך להציל את שלעזיען מיד עסטעררייך, ובמלחמה הגדולה אשר לחם עם לוידאָן אצל ליגניץ (liegnitz) על יד קאַצבאַך (ה״א תק״כ 15 אויגוסט 1760) התגבר על אויביו ויחלישם לפי חרב וישב ויקח את שלעזיען מידם. אך בכל זאת לא עצר כח לעצור בעד העסטעררייכים והרוסים מפרוץ בארץ פרייסען, ויבואו בשערי עיר בערלין וישבו בה, ואת ארץ ירושת פרידריך מלאו חָמָס וְשֹׁד בחמת נקם. כראות דוין כי לכד פרידריך את שלעזיען, ויגר פן ישוב וְיִקַּח גם את זאַקסען, על כן לקח עֶמדתו במבצר חזק על ראש גבעה גבוהה על יד נהר עלבע, למען יֵשב כל ימי החורף בזאַקסען ויהי עליה לסתרה. להפריע את דוין ממעשהו, הרהיב פרידריך בנפשו עוז וישתער על מבצר מחנה דוין בחרב ומלחמה מבלי פנות אל כלי התותח אשר פערו פיהם כשאול וימטירו רבבות כדורי מות על ראשי גבוריו ויהרגו בהם עם רב. והנה על פי הנצחון הגדול אשר נִצח אז פרידריך את צבאות דוין על יד טאָרגוי בעזרת השר ציטהען (Ziethen) (ה״א תק״כ 3 נאָוועמבער 1760), הצליח לקחת עוד הפעם את זאַקסען מידי אנשי מלחמתו, ולחרוף עם כל אנשי חילו בעיר לייפציג, אך אלף וארבע מאות גבורים מגבורי מחנהו נפלו במלחמה ההיא, הִרבה פרידריך מאד במחיר הנצחון ההוא!.

(ה״א תקכ״א—תקכ״ג .1761—1763).

§ 637. שנת (ה״א תקכ״א 1761) היתה שנת צרה לפרידריך מאין כמוה, עד כי כל יודעי בינה לעתים האמינו כי נפל הגבור הנפלא הזה ולא יוסיף עוד לקום, יען כי אויביו הרבים והעצומים ממנו ישבו במרבית ערי פרייסען ארץ ממלכתו, גם ענגלאַנד המשענת האחת אשר היתה לו, נהפכה לו אז למשענת קנה רצוץ, כי בשבת געאָרג השלישי על כסא המלוכה בענגלאַנד, לא יספה עוד ענגלאַנד לתמוך את ידו בכסף ובאנשי חיל, ותשליכהו מלפניה

ביד אויביו וצורריו כי אמצו ממנו. ואף אמנם התיצב עוד פרידריך כעמוד ברזל וכחומת נחושה לפני לוחמיו ולא נְתָנָם לנגוע בו לרעה, אך מכתביו אשר כתב לאוהביו ושיריו אשר שר בימים ההם, יתנו עדיהם, כי נפל אז לבו ובעתתו רוח רעה ויואש מכל תוחלת ותקוה; ולפי ראות עיני כל התעתדה אז שלעזיען לנפול בידי עסטעררייך, ופרייסען בידי רוסיא —. אפס כי בהגיע רעת פרידריך עד מרום קִצָּהּ, מתה עליזאַבעט קיסרית רוסיא, ופעטער השלישי ישב על כסא מלכותה (ה"א תקכ"ב 5 יאנואר 1762), והוא היה מראשי מכבדי פרידריך, גם היה בעל נפש טובה ורוח נדיבה, וימהר ויכרות ברית שלום עם פרידריך, ויצו לאנשי חילו להתחבר עם חיל הפרייסים, ואז עמד פתאם רֶוַח והצלה לפרידריך, וההצלחה שבה להאיר פניה אליו ולחזק זרועותיו. אך ימי הקיסר פעטער השלישי גם ברית שלומו עם פרידריך לא נמשכו, כי הקיסר פעטער הִרבה לעשות חדשות בארץ רוסיא בהליכות הכנסיה הדתית ובמשפטי המדינה גם בדרכי אנשי המלחמה, והרוסים קצפו עליו בגלל הדברים ההם וידיחוהו מכסאו בענין רע — וקאַטהאַרינאַ השניה אשת פעטער הנִדח ישבה על כסא המלוכה (9 יולי). והמלכה החכמה והמפֹארה הזאת קראה לצבאות הרוסים לשוב מפרייסען אל ארץ מולדתם, אך קִיְמָה את דברי ברית השלום עם פרידריך, ושר צבא הרוסים עזר עוד את פרידריך בטרם עזב את פרייסען להכות את אנשי מלחמתו ולנַצחם.

§ 638. אז נכספו כל עמי הארצות לשום קץ להמלחמה הארוכה ההיא אשר הִרבתה את חלליהם. האשכנזים אשר ארצותיהם נָשַׁמּוּ, עריהם שרופות אש, שדותיהם נהפכו למדבר, וכל טוּבָם ירד בתוהו ואָבד, בִקשו שלום וירדפוהו בכל מאמצי כחָם, ויאיצו במלכי איירופא להוציא את מקור חייהם זה לאור, עד כי מרבית הנשיאים והנסיכים חדלו מעשות עוד מלחמה עם פרידריך, גם מרים טהערעזיא בראותה כי עיפה נפש בני עַמָה להורגים ומוצא הכסף דלל מאד, לא יכלה לעמוד לפני רבבות עם המחלים את פניה להשבית מלחמות ולהשיב החרב אל תערה. ותהי ראשית מעשיהם לבל ישאו עוד פרייסען ועסטעררייך חרב אשה אל אחותה עד עת מועד (וואַפֿפענשטיללשטאַנד), (ה"א תקכ"ב נאָוועמבער 1762), ובחדש פֿעברואר בשנה הבאה יצא לאור דבר השלום בין שתי הממלכות ההן בארמון הובערטסבורג (ה"א תקכ"ג 21 פֿעברואַר 1763). על פי השלום ההוא קִימו כל מלכי איירופא את שלעזיען בידי פרידריך להיות לו ולכל מלכי פרייסען לאחוזת עולם. ובעת ההיא יצא לאור בעיר פאריז גם שלום צרפת וענגלאַנד אחרי אשר נלחמו ימים רבים באמעריקא בים וביבשה, ועל פי השלום ההוא היתה קאַנאַדאַ למורשה לענגלאַנד. מהיום ההוא והלאה הוקם פרייסען עָל להתחשב בין חמש הממלכות האדירות אשר באיירופא —.

e) ממלכת אשכנז וְזִקְנַת פרידריך השני.

§ 639. ממלכת אשכנז ישבה בימים ההם בשפל המדרגה ודבריה לא נשמעו בכל דברי המדינה בחצרות המלכים והרוזנים, עד כי בשלחה ציריה אל

פֿרידריך להגיד לו כי תקדיש עליו מלחמה על אשר הפר ברית השלום בארץ, היתה ללעג וקלסה בעיני המלך והעם, גם בעת אשר נועדו מלאכי המלכים בארמון הובערטסבורג להמתיק סוד על דבר השלום, לא נִספחו מלאכיה בסוד יתר המלכים, כי לא נחשבה למאומה לשאול את רֵעָה ולקבל עצה מפיה. קיסר האשכנזים היה חדל אונים וגבר אין אֱיָל. אוצר מלכותו הורַק ומקורו דָלַל וחרב. כארבע מאות וחמשים נשיאים וכנסיות חפשיות (רעפובליקען), משלו אז בארץ אשכנז כטוב וכישר בעיניהם, ואת פי הקיסר לא שאלו, ודבריו לא היו נשמעים, ובעת אשר היתה מלחמה באשכנז, נוספו פעמים רבות גם הנשיאים ההם על שונאי הקיסר ונלחמו בו, ומה גם נשיא באַייערן אשר היה תמיד בעל ברית מלך צרפת —. בבתי המשפט הֻסַג אחור משפט, כי השופטים לקחו שֹׁחד וְהִטּו משפט —. בכל הליכות המדינה וחקותיה צלמות ולא סדרים, איש זרוע לו הארץ, התַקִיף עשק את החלש ממנו, העשיר רצץ עזב דלים, ויהי ריב ומדון ישא, ושועת עשוקים הקיפה את גבול הממלכה הנדחה הזאת —. לשוא אזר הקיסר יאָזעף השני כגבר חלציו להציג בשער משפט ולתת לצדק ויושר מהלכים בארץ, כי השופטים אשר כפיהם נגאלו בשחד, נתנו לו כתף סוררת ובעבי גבי מגנם התיצבו לקראתו ולא נתנו אותו לְבַצַע את אשר יזם לעשות, והוא לא עצר כח להכריעם תחת ידו ולתת תתו באפס ומתגו בשפתם להשיבם ממשובותיהם וממעשיהם הרעים —.

יאזעף השני ה״א תקכ״ה—תק״נ 1765—1790

§ 640. והנה כאשר יספה ממלכת אשכנז לרדת מטה מטה, כן הוסיפה פריסען לעלות מעלה מעלה וללכת מחיל אל חיל בישע ימין פֿרידריך המלך החכם והעזוז, רב פעלים וגדול העליליה, כי הוא חָגר בעוז מתניו לרפא את הפצעים ואת התחלואים אשר חִלו שבע שני המלחמה בארץ ממלכתו: פתוח פתח את כל בתי האוצרות ויחלק דגן וכל יבול השדמות לעבדיו למכולת ביתם ולעובדי האדמה, גם נתן זרע לזורע, סוסים ושְׁוָרים להאכרים וכל המחסורים אשר יחסרו להם לעבודת האדמה. בנה את הבתים אשר שרפו האויבים באש, נתן כסף רב לבעלי הנכסים אשר ירדו מנכסיהם בימי המלחמה, גם הזיל זהב מאוצרו לבעלי חרושת המעשה ולכל עושי מלאכת עבודה להגדיל את מלאכתם ולהאדירה, והנחה עשה מכל מס ותרומה לכל בני עמו עד אשר ישובו לאיתנם והשג תשיג ידם כבראשונה. את המסחור הרים עד מרום, עד כי פרץ מאד בארץ. במקומות רבים הושיב עובדי אדמה ויתן להם שדות וגנים גם כסף ובתים לבעבור תעשינה ידיהם תושיה להוציא לחם מן הארץ להחיות עם רב. על פי המעשים האלה ועוד רבים כאלה, הפרה ישע, הצמיח ישועות, הגדיל אשר והרכיב את בני עמו על במתי ההצלחה עד כי לאחרונה הִרבה לקחת מהם מסים מבלי אשר היו עליהם למעמסה. בבית מלכותו לא פזר הון, מעדני מלך לא באו על שולחנו, יין מלכות לא שתה כי אם לעתים רחוקות, עדי זהב לא העלה על לבושו, לא עשה משתה לשריו וסריסיו, כל הליכות ביתו היו במשטר וסדרים ישרים, וכל מעשהו בהשכל ודעת. ועל כן מלאו אוצרותיו כסף אשר חָשַׂךְ לעת

צר ומלחמה, ויהי לו עושר ורכוש וכל סגולות מלכים. כל עבדיו אהבוהו מאד ויכבדוהו ויחשבוהו כאב רחמן, והוא גם הוא אהבם כאשר יאהב איש את בנו. שֵׁם כבודו יצא עד אפסי ארץ ואיי ים רחוקים, וכל יודעי שמו מלאו פיהם תהלתו. ורק לעת זקנתו העמים עול קשה על עבדיו ויהי עליהם למשא. אחד מהדברים הקשים ההם היה כי אָסַר אִסָּר על כל בני עמו לעשות מקנה וקנין בקאַפֿפֿע, טאַבּאַק, מלח ועוד רבות כאלה בטרם ישלמו בעדם מס ותרומת כסף. ולבל יעוז אנוש לעבור את מצותו, הפקיד פקידים רבים צרפתים בכל ערי ארץ מלכותו להיות עיניהם פקוחות על כל הסוחרים לבל יבריחו את המכס מהסחורות ההן — והצרפתים שנואי נפש הפרייסים בימים ההם, הכבידו מאד את אכפם על עם הארץ, ובגובה אפם רעצו וירוצצו את כל האנשים אשר לא שלמו את מכס המלך. זולת זאת התלוננו עוד עם הארץ על המלך על אשר העלים עיניו מכנסית הדת ומחנוך הבנים. כי חכמת וואָלטער ומֵרעיו בעלי תֵּרות הדעת והדת התנוססה בחֻבּו — ועל כן התעלם מכנסית הדת ולא נחשבה בעיניו לפקוח עין עליה, גם על בתי הספר וחנוך בני הנעורים לא שם לבו כראוי להם. בערים הקטנות הפקיד את פקידי החיל אשר לא יצלחו עוד לעבודת הצבא להיות מורים ומלמדים בבתי הספר, ובערים הגדולות הקים צרפתים למורים ולמשגיחים ומנהלים בבתי הספר, ועל כן לא הצליחו בני הנעורים בלמודם ולא עשו פרי —. אך על טוב יִזָּכֵר שֵׁם כבוד המלך החכם הזה בגלל אשר השבית קנאת הדת בארצות ממלכתו, וישבר את חרבה המלאה נהרי נחלי דמי אדם לבל תוסיף עוד לערוץ ארץ, ואת הטאָלעראַנץ הדָתית הִשליט בכל ערי מדינותיו —. גם על החקים והמשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, שָׂם עיניו לטובה. את כלי המענים (פֿאָלטער) הסיר מבתי המשפט ויעבר את העונשים אשר הם זֻלות לבני האדם, ואת כל השפטים האכזרים והרעים אשר היו בימי הבינים, ולא נח ולא שקט עד כי הוציא לאור משפטים צדיקים וחקים טובים וישרים. מהבוקר ועד הערב עָבַד יום יום את עבודת מלכותו לטובת עמו וצאן מרעיתו, גם סבב את מדינות ממלכתו ויפקח עיניו על כל הליכותיהן ויעש משפט וצדקה בארץ. רק תכונה אחת היתה במלך הגדול הזה אשר בצדק התלוננו עליה רבים וכן שלמים, הלא היא: אהבתו הגדולה לסגולות בני הנכר ומָאסו את כל הסגולות היקרות אשר לבני עמו. כי לא לבד אשר נתן יתרון רב לליטעראַטור הצרפתית על ליטעראַטור האשכנזית עד אשר כתב את כל מכתביו ואת כל ספריו בלשון צרפת, אך עוד אהב מאד גם את כל דרכי הצרפתים ואת תכונותיהם וכל הליכותיהם, וכל ישעו וכל חפצו היו רק ללכת בנתיבותיהם ולעשות כמעשיהם. צרפתים רבים ועצומים מצאו מנוחות שאננות ומשכנות מבטחים בפרייסען מטעם המלך הזה, המונים המונים נהרו יום יום מצרפת והמלך חלק להם כבוד והדר ויעניקם מטובו כיד המלך, וממנו ראו גם יתר נסיכי אשכנז ויעשו כמעשהו, ויאספו אליהם המון צרפתים רבים אחזי עינים בלהטים ובמעשי תעתועים, ויתנו להם כבוד ורב טוב. פעמים רבות גדיח

פֿריעדריך

פרידריך שרים גדולים ונכבדים בחצר מלכותו מפקודתם מפני צרפתים נקלים מלמדי מחול (טאנץ מייסטער) . מיטיבי שערות ראש (פריזיירס) ועוד רבים כמוהם — .

641. § בהיות פרידריך זקן ושבע ימים נאחז עוד הפעם בסבך המלחמה עם עסטערייך , וזה דבר המלחמה ההיא : בשנת ה׳א תקל״ז 1777 מת מאקסימיליאן יאזעף נשיא קורפירסט באַייערן ולא הניח אחריו יורש עצר , וקארל טהעאדאר נשיא מדינות פפאלץ היה יורשו , ואף כי היה אוהב תענוגים , מפזר הון ושומר הבלי שוא , היה גם טוב לב , חונן דלים , עושה חסד אף חובב חרשת המעשה , ועד היום שמו לברכה בפי יושבי פפאלץ , וזכרו לא יסוף מתבניתם המפארים אשר השאיר אחריו במאנהיים , שווייצינגען והיידעלבערג . אמנם כי גם הנשיא הזה הלך ערירי וארץ באַייערן לא מצאה חן בעיניו , ועל כן נפתה בנקל לשאלת פראנץ יאזעף קיסר עסטערייך אשר שאל ממנו לתת לו את מרבית ערי באַייערן ונפותיה . וירע הדבר בעיני פרידריך , ויצר לו בראותו כי הקיסר מרחיב את גבול עסטערייך ומספח אליה את באַייערן , ויסת את ההערצאג קארל נשיא צווייבריקען (Zweibrücken) *) יורש קארל טהעאדאר לזעוק חמס באזני שרי המלוכה ביום הועד (רייכסטאג) על החמס אשר עשה לו קארל טהעאדאר בתתו את ארץ ירושתו ליד זרים . ויהי כראות פרידריך כי דברי ההערצאג ההוא לא נשמעו ביום הועד ולא עשו פרי , ותושע לו ידו וזרועו סמכתהו , וישלח מאה אלף אנשי חיל לבאהמען (ה׳א תקל״ח 1778) , להכביד את ידו על קיסר עסטערייך להשיב ידו מבאייערן , ולנער חצנו מהארץ ההיא לעולם . אך הקיסר לא אבה ולא שמע לו , ויצא בחרב לקראתו גם הוא , ובכן התחוללה אז המלחמה הנודעת בספרי דברי הימים בשם "מלחמת באַייערן על דבר הירושה" (ה׳א תקל״ט 1779) . והנה פרידריך לא הרבה אז להלחם במערכה בשדה קטל , ואולי מראגה בדבר פן יחלל את שם כבוד גבורתו אשר עשה לו בימי נעוריו , בהלחמו לעת זקנתו בכלות כחו עם גבר גבור חיל וצעיר ממנו לימים כקיסר עסטערייך — ותחת זה הרבו בעלי הריב להלחם בעט סופר ובדברים נמרצים מיוסדים על ארני השכל (Deductionen) וכל אחד התאמץ להוכיח לעיני כל כי הוא הצדיק בריבו — . אך מלכי אירופא פחדו פחד לבל תפרוץ מלחמה בכל אירופא לרגלי הריב ההוא , על כן התעוררו רוסיא וצרפת לבער את הרעה ההיא מן הארץ ויתאמצו להטות את לב מרים טהערעזיא — אשר לא בחרה בכל החרשות אשר עשה בנה הקיסר — לשום קץ להמלחמה ההיא ולהוציא את השלום לאור , הוא השלום אשר נעשה בעיר טעשען **) , ועל פיו קמה באַייערן לנשיא מדינות פפאלץ לאחוזת עולם , אינפירטעל וברוינגי ***) היו ירושה לעסטערייך , ואנשפאך ובירייט תבל נחלת פרייסען כל הימים — .

אחרי

---

*) צווייבריקען , היתה לפנים עיר הבירה בארץ אחד הנשיאים (פירשטענטהום) אשר מחלציהם יצא קארל XI מלך שוועדען ומלכי באייערן המולכים עוד עד היום הזה , עתה תתנוסס עיר צווייבריקען בגליל פפאלץ אשר לבאייערן .

**) טעשען , עיר בגליל טעשען בארץ שלעזיען אשר תחת ממשלת עסטערייך .

***) ברוינוי , עיר בגליל קאניגראטץ בארץ באהמען .

אחרי מות מרים טהערעזיא נסה הקיסר יָאזעף שנית להביא את באייערן תחת ממשלתו, אך פֿרידריך התיצב לו לשטנה בדרך גם בפעם ההיא ולא נתנו להפיק את זממו. כי הוא יסד אז את ברית הנשיאים (פֿירשטענבונד) (ה'א תקמ'ה 1785) אשר מרבית נשיאי אשכנז כתבו ידם אליו, ועל פיהם הניא את קיסר עסטערדייך מקחת לו את באייערן לנחלה —. אפס כי הנשיאים בעלי הברית ההיא קרעו את ארץ אשכנז לגזרים, רִפּוּ את הַמֵּזַח אשר חגרה תמיד הארץ ההיא, ובפועל כפיהם נתקו את הרתוק המחבר אותה למחברת אחת. כל נשיא ונשיא שאף אהבת בִּצְעוֹ להיות שורר לבדו בארץ ממשלתו ולמשול בה בממשלה בלתי מגבלה, כל אחד ואחד היה מלך אביר בארצו וישב בהיכל כבוד ויפזר הון רב ועצום על תענוגות ושעשועים, והיכל מלך צרפת אשר בווערזאַיילעס היה להם לעינים, ככל אשר נעשה שם, עשו גם הם איש איש בהיכלו, ויאחזו בדרך המלך הנאוה ההוא וידברו שפתו, וילבשו בגדי כבוד כמוהו, גם בחכמת סופריו ובינת נבוניו, במלאכת מחשבת ובכל חרושת המעשה אשר נתן להם מלך צרפת מהלכים בארץ ממלַכתו —. בימים ההם הלכה מרים טהערעזיא בדרך כל הארץ (ה'א תק'מ 29 נאָװעמבער 1780) ושם כבוד מלכותה לתהלה ולברכה בפי יושבי עסטערדייך עד היום הזה, כי היא היתה חכמת לב ויראת אלהים, טובת המֶזג וטובת מעללים, וכל ישעה וכל חפצה היו לעשות טוב וחסד לעמה וצאן מרעיתה. ופֿרידריך השני מלך פרייסען אשר נהגל בשם „פֿרידריך הגדול“, מלך עוד שש שנים אחרי מות המלכה הנכבדה ההיא (ה'א תקמ'ו 1786) ויגוע וימת בשיבה טובה בהיותו בן שבעים וארבע שנים אחרי מלכו ארבעים ושש שנים, ושמו הגדול וזכרו לא יסופו מפי יושבי תבל כל ימי עולם בגלל הגדולות והנפלאות אשר עשה בארץ.

d) חכמות חכמים וסופרים בארץ אשכנז.

§ 642. ארץ אשכנז אשר נקרעה אז לגזרים ונשיאים רבים שלטו בה שלָטת, ירדה מטה מטה, נשתה גבורתה ואזלת ידה לתת עוז ותעצומות לבני עַמָּהּ כבימי קדם. אך לעומת זה עלתה הארץ הזאת מעלה מעלה בבל דבר חכמת בינה ובכל השכל וידוע עד כי היתה רבתי בחכמה, שרתי בדעת וגברת ממלכות בכל המדעים. כי נשיאים רבים אמרו לחכמה: „אחותנו את!“ „ומודע“ לבינה קראו. פתוח פתחו את שערי עריהם ואת ידם הנדיבה לכל חכמי לב אנשי שם הנפוצים בכל אפסי אירופא, הושיבום ראש בערי הבירות ובבתי מדרשי החכמה אשר בארצותיהם, הזילו זהב וכסף מאוצרותיהם לסופרים ומליצים ומשוררים אשר רָבוּ אז בארץ, לבעבור תהי לאל ידיהם להוציא את פרי מחשבותיהם לאור עמים, ויתמכו בידי כל משכיל ונבון להגדיל את החכמה ולהאדירה ולעשותה שלטת תחת השמש. ועל כן היה חצי המאה השמונה עשרה דור דעה, דור חכם מאין כמוהו לפניו גם לאחריו בדורות החדשים, דור אשר חכמת סופרים (ליטעראַטור) הִגביהה שף כנשר, ובין כוכבים שמה קִנָּהּ, דור אשר

אשר כל חכמה ומדע ישבו על גפי מרומי קרת, וכל מלאכת מחשבת ותרשת המעשה עָלוּ עד מרום קצם. אך יותר מכל החכמות והמדעים העפילה אז חכמת המליצה והשיר לעלות מעלה מעלה, ולהקת המליצים והמשוררים הריעו נפלאות, צלצלי קְנֵי כנורותיהם יצאו בכל הארץ ויעירו ויעוררו את מתי חלד מתרדמתם להבין אל פעולות ה' ואל מפלאות מפעליו. לאהוב חסד ומשפט ומישרים ולרדוף אך טוב וחסד כל ימי חייהם. חבר חכמים וידועים חֻבְּרוּ יחדו ויוציאו ברוח בינתם ספרים רבים ונכבדים לאור, אשר האירו עיני כל שוכני ארץ, ועל כל פועל ה' ומעשהו נשאו מדברותיהם במועצות ודעת. ראשי המשוררים הנכבדים אשר היו ברור ההוא, הלא הם: א) פרידריך גאָטטלאָב קלאָפשטאָק, מליץ נשגב ומשורר נעלה, לשונו כסף נבחר, שפתו נשגבה, דמיונו אש לוהט ורעיוניו רמים ונשאים מעירים ומעוררים רשפי רגש בלב כל קורא משכיל. שירתו הנפלאה הנקובה בשם „מעסיאַדע“, מהוללה היא מאד בפי כל בעלי דת נצרת; שירי הללויה (Oden) גם שירי זמרה אשר הורו והוגו מורשי לבבו, נודעים הם לשם ולתהלה בכל הארץ בגלל טובם ויפים ובגלל מחשבותיהם הרמות, רוחם כנחל שוטף, וכל דבריהם חוצבים להבות אש; גם כל ספריו נחמדים ונעימים הם, וכל הקורא אותם ימצא בהם חפץ ורב טוב — . בשפתו הרוממה ובשיריו השקולים ובלי חרוזים, יצא בעקבות המשוררים הראשונים אשר בחרו להם הדרך הזאת מעולם — .

קלאפשטאק
ה"א תפ"ד־תקס"ג
1724—1803

ב) ידידיה אפרים לעסינג חוקר גדול ומבקר חרוץ ונעלה, הפליא לעשות בספריו המחוכמים, במליצותיו הנמרצות ובשירי חזיונותיו המלאים זיו החכמה ומפיקי נוגה הדעת ורוח אהבת אמת וצדק מרחפת על פניהם. בספרו הנכבד המכונה בשם האַמבורגער „דראַמאַטורגיע“ הוכיח לעיני כל את שגיאות הצרפתים בליטעראַטור החזיוני (טהעאַטער ליטעראַטור), גם הורה את הדרך אשר ילכו בה משוררי שירי חזיון, ואת המעשה אשר יעשון על פי ספרי חזיון יפים ונעימים אשר כתב במועצות ודעת, הלא הם „מיננא פאָן באַרנהעלם“, „עמיליע גאַלאָטטי“, „נאַטהאַן דער וויזע“, ועוד רבים כאלה — . במחברתו היקרה הנקובה בשם „לאַאָקאָן“ האיר את עיני החוקרים לראות אור בהיר בחכמת המליצה והשיר, בחרושת המעשה ובכל מלאכת מחשבת, ויסל לו מסלה אחרת מאשר סלל לו החכם יאָהאַן ווינקעלמאַן בענינים הנכבדים ההם, ובספרו המפאר אשר רָב בו את ריב האמת עם הכהן גאָצע על אדות שרידי ימי קדם (פראַגמענטע) אשר נמצאו בוואָלפענביטעל, הראה לעיני גדולים חקרי לב את ידו החזקה בצחות המליצה ואת כחו וגבורתו במחקרי החכמה, עד כי השתוממו כל חכמי לב על המראה הגדול הזה — .

לעסינג
ה"א תפ"ט־תקמ"א
1729—1781.

ווינקעלמאן
ה"א תע"ז־תקכ"ח
1717—1768

ג) יאָהאַן גאָטטפריד הערדער, איש חכם ונבון, כתב ספרים רבים ברוח חכמה ובינה, ברוח מליצה ושיר וברוח אהבת אמת וצדק. על כרוב רוח חכמתו הגביה עוף אל ימי

הערדער
ה"א תק"ד־תקס"ג
1744—1803

שלם

עולם ושנות קדם, ויטף נפלאות על מקור שפת בני האדם (אורשפרונג דער שפראַכֿע), על ראשית דרכי המליצה והשיר, על עֱזוז רוח השפה העבריה ושירי עוזה (פֿאָם גייסט דער העברעאישען פאָעזיע) ועל עוד ענינים רמים כאלה אשר ישַמחו לבב קוראיהם וימלאו את נפשם די עונג, גם הרעיף כמטר לקחו על הפילוסופיא והרושת המעשה מעשה ידי אמנים בדורות עולמים, ועל עוד דברים רבים ויקרים כאלה מאירי עינים ומשמחי רוח אנוש —.

ד) כריסטוף מארטין ווילאַנד חכם וסופר מהיר, עשה ספרים הרבה אשר רוח חכמי היונים נוססה בהם, אך קרע עיניהם בפוך והעלה עדי זהב עליהם כארחות בני אירופא בדורות החדשים —. בספרו "אָבעראָן" חִדֵש כקדם את ימי השירים הראשונים שירי אהבים ושירי גבורים (ראָמאַנטישע העלדענגעדיכטען) אשר התנוססו על אדמת אירופא בימי הבינים —. כל שיריו הרבים והשונים קלים הם ונעימים, רוח חן שפוכה עליהם ולפניהם תָדוץ דאבה —. על פי שלשה חכמים האלה שֻנָה לטוב הדִבֵר הפרוזי (פראָזאַ) בארץ אשכנז; החכם לעסינג נתן לו עוז ותעצומות, זקק אותו כזהב וַיְשַנֵן את בְרַק טהרו, החכם הערדער ברא לו כנפים לעוף ביעף, גם נפח באפיו נשמת רוח חיים ויפארהו בכל פאר ויופי, בציורים, תמונות, דמיונות, משלים ומליצות חידות, והחכם ווילאַנד שִוָה רגליו באילות לרוץ אֹרח וייפהו בשלל צבע רקמתים לחמדת עינים —.

ווילאנד
ה׳א תצ״ג־תקע״ג
1733--1813

ה) וואָלפֿגאַנג געטהע חכם לבב וחכם הרזים, מופת הדור ודגול מרבבה, מליץ נפלא מאד ומשורר נשגב מאין כמוהו בכל להקת המשוררים בארץ אשכנז. במחברתו הנעימה הנודעת בשם "עֱנות ווערטהער הצעיר" (דיא ליידען דעס יונגען ווערטהערס) שם לו את דרכי המליץ המרומם והמשורר הקדמון אָסִיאָן לקו, וארחות הסופר הנעלה שעקספיר למשקלת, ובמחברת הזאת גם במחברתו הנקראת בשם "גאָעץ פֿאָן בערליכֿינגען", הֵעיר רֶגש עז והשתוממות בלב כל משכילי אירופא —. בספרו המהולל "טאָרקוואַטאָ טאַסאָ" ובספרו היקר "איפֿיגעניא" הוכיח לעיני כל חכם לב מה עמקו מחשבותיו ומה רמו עשתונותיו, ומה עז רוח דמיונו במליצה חידות. בספרו "עגמאָנט" הֶראה את גדלו ואת ידו החזקה במלאכת החזיון עד להפליא. ספרו "הערמאַן אונד דאָראָטהעא" יקר ומהולל מאד בפי כל יודעי דרכי התבונה. ספרו "ווילהעלם מייסטער" וספרו "דיא וואַהלפֿערוואַנדטשאַפֿט", חבר על פי הרוח אשר לבשה אז את בני דורו, אשר אהבו פלאות ונצורות, תעלומות ורזים גם ספורי הבדים (מאָרכֿען). בספרו "דיכֿטונג אונד וואַהרהייט" יתאר את תהלוכות ימי חייו והקורות אשר קרוהו בחלד, ובספרו הנשגב והנשא הנודע בשם "פֿויסט" אשר שגה בו כל ימי צבאו על הארץ, חשף את זרוע תפארתו וישא משלו על ענינים רבים העומדים ברום עולם, בו יציג נכח פנינו את הלך נפשו ושפוני טמוני הגיוניו, ובו יגלה תעלומות ורזי עולם, עד כי בצדק נוכל לכנות

געטהע
ה׳א תק״ט־תקצ״ב
1749—1832

שיללער
ה'א תק"ט—תקס"ה
1759—1805

אותו בשם "צפנת פענח" —. ו) פרידריך פאָן שיללער מליץ ומשורר נשגב מאד, כתב ספרים רבים ונכבדים וידבר על ענינים רבים ושונים ברוח חכמה ובינה. שיריו חוצבים להבות אש הדמיון, ירכיבו את קוראיהם על כנפי רעיונות נשגבות ויציקו בו רוח רֶגש עז ונפלא —. שלשה חזיוני תוגה (טראַגאָדיען) הנודעים בשם: "השודדים" (דיא רייבער), "תככים ואהבה" (קאַבאַלע אונד ליעבע) "ופיעסקאָ", הם פרי מחשבות ימי נעוריו, סערות רעיונים עזים ונמרצים יסערו בחֻבּם, שלהבת אש רגש מתלקחת בם, וכל דבריהם כפטיש יפוצצו לבות הקוראים —. ספר חזיוני "דון קאַרלאָס", כתב אחרי כבות שביבי אש הילדות והשחרות בקרבו, והגיוני לבבו החלו לעשות פרי בכורים —. בשבתו בעיר יענאַ ויהי שם מורה ראש (פראָפעסאָר) להורות בבית מדרש החכמה הליכות ימות עולם (וועלטגעשיכטע), כתב את ספרו על דבר "מלחמת שלשים שנה", על דבר "מרד הארצות השפלות", גם חבר אז את ספר החזיון "וואַללענשטיין" בשלשה חלקים, ואת שירתו הנפלאה הנקראת בשם "פעמון" (דיא גלאָקקע) אשר בה יציג נגד עינינו את קורות חיי האדם בתבל, את ימי ששונו ואסונו, שמחתו ועצבתו וכל ארחות חייו בדרך נפלא מאד. באחרית שנות חייו בשבתו בוויימאַר ויסבול מכאובים וחליים גם יגון ואנחה אֹדות מחיתו, כתב את ספר חזיונו הנודע בשם "מרים שטואַרט", גם את המחברת הנקובה בשם "העלמה מאָרלעאַנס", את מחברתו "המארשה ממעסינאַ" (דיא ברויט פאָן מעסינאַ) ואת ספר החזיון הנחמד והמהולל "ווילהעלם טעלל". המשורר הנעלה הזה מצא חן בעיני געטהע ויפק ממנו רצון אף כי שונים היו איש מאחיו בתכונות נפשותיהם ודרכי ארחותיהם, ושניהם הרימו את חכמת המליצה והשיר על מרום קץ השלמות בארץ אשכנז —.

§ 643. ולא בחכמת המליצה והשיר לבד התנוססה אז ארץ אשכנז כאבן נזר, כי אם גם בידיעות הדת (רעליגיאָנסוויססענשאַפט), בפילוסופיא, בתולדות ימות עולם, בתקון בתי הספר וחנוך בני הנעורים ובכל הלמודים והידיעות אשר ברוח החכמה יסודם. טורי דת הפראָטעסטאַנטית שקדו על ספרי הנביאים בשקידה גדולה ועמוקה ויורו את העם את הדרך אשר ילכו בה. רבים מהם ובראשם החכם לאַוואַטער (Lavater) מטיף העם בעיר ציריך (Zürich), חגרו בעוז מתניהם לטעת את נטעי הדת והאמונה בלבות ההמון ולהוכיח להם בדברים נמרצים כי התפלה היא עבודה רמה ונשאה, ועל ידה ידבק האדם באלהים ואת תמונתו יביט בהקיץ. אך לעֻמתם היו אז אנשים רבים ומהם החכם ניקאָלאַי מוכר גם מחבר ספרים בברלין, אשר החליטו כי האדם לא ישען כי אם על בינתו ושִׂכלו, וכל הדברים אשר אינם מיוסדים על אדני הבינה והשכל, הבל הם מעשה תעתועים —. הראשונים

לאוואטער
ה'א תק"א—תקס"א
1741—1801

ניקאלאי
ה'א תצ"ג—תקע"א
1733—1811

יִקָּראו בשם "מאמינים בדת הנגלית" (סופראַנאַטוראַליסטען), והאחרונים בשם "מאמיני דת השכלית" (ראַציאָנאַליסטען) —. ועוד חֶבר חכמים היו אז, כמו החכם האַממאַן, הפילוסוף פֿראַנץ ה' יאַקאָבי והמשורר הגראף פֿראַנץ שטאָלבערג, אשר הרכיבו את הדת והאמונה על כנפי רוח רגש והתפעלות הנפש כאשר עשו כן לפנים בעלי הסודות (Mystiker) בימי הבינים —. לאַוואַטער היה גם אבי חכמת הפרצוף (Physiognomik) בדור ההוא, חכמה אשר על ידה נוכל לדעת את מֶזג האדם. הֲלָךְ רוחו ותכונות נפשו אם נתבונן על דמות פניו ועל מבנה ראשו על פי כללי החכמה ההיא. אך החכם החרוץ ליכטענבערג בגאָטטינגען הִרבה להתל בו על ככה ולירות עליו חצי שנינה שנונים —. הפילוסוף האביר והחכם הנערץ קאַנט, הפליא לעשות בחכמת הפילוסופיא מכל החכמים אשר היו לפניו, ויבן כמו רָמים היכלה, וכל חכמי אשכנז הביטו אליו ונהרו, באורו ראו אור, וספריו העמוקים והנשגבים הרעישו את כל איירופא ויהיו לנס עד היום הזה —. תלמידו הגדול פֿיכטע, אחז בדרכי מורו, גם הואיל לכת עוד הלאה, ויכתוב ספרים מהוללים מלאים חכמה ודעת אשר יתפלאו עליהם כל יודעי בינה —. החכם שעללינג תלמיד פֿיכטע הוסיף עוד לקח טוב על תורת מורו הגדול וימלא פני תבל בהוד הגיוני חכמתו וזהרי תבונתו —. החכם המפאר געאָרג פֿראַנץ העגעל ברא שטה חדשה ורחבה בפילוסופיא אשר פעלה פעולה עזה על לבות האשכנזים בדורו וגם בדורות הבאים, עד אשר קמו החכמים להרע המחזיקים בשטת בעלי החומר (מאַטעריאַליסטען) ויהרסו את כל בניני הפילוסופים הראשונים והאחרונים ובתוכם גם את הבנין המפאר אשר בנה החכם העגעל —. גם בידיעות תולדות ימי עולם הגדילו אז לעשות אנשים חכמים וידועים, ובראשם החכם שפיטטלער והחכם יאָהאַן מיללער —. בידיעות חנוך הנערים ומשטרי הלמודים בבתי הספר התנוססו אז אנשים רבים, ובראשם החכם באַזעדאָוו אשר יסד בית ספר מהולל בעיר דעסוי (פֿילאַנטראָפּיום) ותלמידים רבים נהרו אליו ויצליחו ויעשו פרי בחכמתם ודעתם, גם החכם קאַמפע והחכם זאַלצמאַן האָמָנִים (פעדאַגאָגען) הגדולים, אִזנו, חִקרו, תִקנו גם כתבו ספרים רבים לחנך את בני הנעורים בדרכי הלמודים ולאשרם בנתיבות דעת וארח תבונות, ובעקבותיהם יצא גם היינריך פעסטאַלאָצי יליד ארץ שווייץ, ויברא שטה חדשה בדבר חנוך הילדים ובתי הספר. וכל החכמים ההם הפרו ישע ויפעלו ישועות בארץ איירופא.

שטאָלבערג ה"א תק"י—תקע"ט 1750—1819

ליכטענבערג ה"א תקי"ב—תקנ"ט 1752—1799

קאַנט ה"א תפ"ד—תקס"ד 1724—1804

פיכטע ה"א תקכ"ג—תקע"ד 1762—1814

שעללינג ה"א תקל"ה—תרי"ד 1775—1854

העגעל ה"א תק"ל—תקצ"א 1770—1831

שפיטטלער ה"א תקי"ב—תק"ע 1752—1810

מיללער ה"א תקי"ב—תקס"ט 1752—1809

באַזעדאָוו ה"א תפ"ג—תק"נ 1723—1790

פעסטאַלאַצי ה"א תק"ו—תקפ"ז 1746—1827